

เอกสารโครงการการประชุมวิชาการระดับชาติ
ครั้งที่ 1 (แบบออนไลน์)

“พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม”

The 1st CYPMCU National Conference
“Buddhism and Social Development”

จัดโดย

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่าย

วันที่ 15 มกราคม 2566

เอกสารโครงการการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1 (แบบออนไลน์)
วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่าย
“พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม”
The 1st CYPMCU National Conference
“Buddhism and Social Development”

จัดโดย

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่าย
วันที่ 15 มกราคม 2566

ที่ปรึกษา

พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการเอกสาร

พระศรีสังฆานุนี, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยบรรณาธิการเอกสาร

ดร. พูนศักดิ์ กมล อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิภายในสถาบัน

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาโยธิน โยธโก, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ, รศ.ดร. ศูนย์อาเซียนศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ, ผศ.ดร. คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาสุพร รักษิตธมโม, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครราชสีมา

พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร. คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหามงคลกานต์ รุธิธมโม, ผศ.ดร. คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาวิฑูรย์ สิทธิเมธี, ดร. วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสุภาพร เตชโร, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอุบลราชธานี

พระมหานรินทร์ สุรปญโญ, ดร. วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร. สุรพล พรหมกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ผศ.ดร. วินัย ภูมิสุข	วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. ยุทธนา พูนเกิดมะเรียง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
ผศ.ดร. ปัญญา คล้ายเดช	วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. สวาสดี พรรณา	วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. พิเศษ ดร. สรวิชัย วงษ์สอาด	วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. กาญจนพงศ์ สุวรรณ	วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. พูนศักดิ์ กมล	วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. สุเนตร ธนศิลปพิชิต	วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. นคร จันทราช	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ดร. ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ดร. เบญจมาศ สุวรรณวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
ดร. เกรียงไกร พินยารัก	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกสถาบัน

พระมงคลธรรมวิธาน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธร
พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาวิเชียร ธมมวชิโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง
พระมหาวิโรจน์ ญาณวีโร, ดร.	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระมหาไพจิตร อุตตมธมโม, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสายัณห์ เปมสีโล, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูวินัยธรสุขุม สุขวฑฒโก, ผศ.	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสามารถ ฐานิสโร	มูลนิธิบวรเพื่อการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
รศ.ดร. มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย
รศ.ดร. บุญร่วม คำเมืองแสน	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร. กาญจนา โชคเหรียญสุขชัย	มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
รศ.ดร. อำพล บุคดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รศ.พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร. ศรชัย ท้าวมิตร	มูลนิธิหลวงตาน้อย
รศ. ชัยวัฒน์ อุตพัฒน	ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
รศ. วิรัตน์ กางทอง	มูลนิธิหลวงตาน้อย
ผศ.ดร. ภาชิต สุขวรรณดี	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. จำรัส บุคดาพงษ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
ผศ.ดร. สำราญ ศรีคำมูล	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. อีรัตน์ แสงแก้ว	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร. เมธา หริมเทพาธิป	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ผศ.ดร. วิเชียร แสงภูมิ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร. ประยูร ป้อมสุวรรณ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. ญัฐพงษ์ มะลิซ้อน	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. สมพร เหลาฉลาด	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. สุณี เวชประสิทธิ์	มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
ผศ.ดร. สุชาติ บุษย์ชยานนท์	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ผศ.ดร. อีรังกูร วรบำรุงกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ผศ.ดร. ชาตรี ชุมแสน	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
ผศ.ดร. มนูญ สอนโพนงาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ผศ.ดร. เนตร หงษ์ไกรเลิศ	มหาวิทยาลัยสยาม

รศ.ดร. โกศล สอดส่อง	วิทยาลัยพิษณุพนิต
ผศ.ดร. แหวนทอง บุญคำ	มูลนิธิหลวงตาน้อย
พ.ต.ท.หญิง ดร. ปิยะนุช ศรีสรานุกรม	คณะสังคมศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
ผศ.ดร. ประภาส แก้วเกตุพงษ์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ดร. ครรชิต แสนอุบล	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ดร. สวัสดิ์ อโณทัย	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
ดร. สมเกียรติ เหลืองศักดิ์ชัย	มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
ดร. สมภพ ระงับทุกข์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. กฤตสุขิน พลเสน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. สมิตไธโร อภิวัฒน์อมรกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
ดร. ประชัน ชะชีกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
ดร. มนต์วี ศรีนนท์	สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร. วรธนา พ่วงพร้อม	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
ดร. รวิช ตาแก้ว	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ดร. วีรชัย คำธ	มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี
ดร. วิลาสินี วัฒนมงคล	ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดสมุทรสงคราม
ดร. ศุภานนท์ คงประดิษฐ์	วิทยาลัยทองสุข
ดร. บัวบุษรา อัครศุติพงศ์	ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
ดร. กัญญาภักดิ์ แม่ก๊ก	ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
ดร. นาวัน พิษณุวิเศษกุล	ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
ดร. ปวีร์ศรี โชติพงษ์วิวัฒน์	ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
ดร. สมเจต หลวงกัน	ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา
ดร. อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์	สถาบันปราชญ์วิจัย
ดร. ขวลิต ไหลรินทร์	มูลนิธิหลวงตาน้อย
อาจารย์พนมนคร มีราคา	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาจารย์คงขวัญ ทิพย์อักษร	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อาจารย์บุญซุช เมฆแก้ว	วิทยาลัยชุมชนพังงา
อาจารย์ครรชิต มีซอง	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)
อาจารย์อิทธิพัทธ์ วิทยา	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)

สถานที่จัดพิมพ์

G CLASS No. 26/19, Salaya, Phutthamonthon, Nakhon Pathom, 73170, Thailand,
Phone: 0 2889 2223, Fax: 0 2889 3204, E-mail: g_class@hotmail.com

คำนำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย มุ่งส่งเสริมให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทางวิชาการและเห็นความสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีการพัฒนาประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อเป็นทิศทางแก่คณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนิสิตระดับปริญญาโท ปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยได้ทำการผลิตองค์ความรู้เพื่อเสนอสู่สาธารณะ โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคมในอีกหลากหลายด้าน

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ เป็นส่วนงานสังกัดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความมุ่งมั่นที่จะเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของวิทยาลัยสงฆ์สู่สาธารณะด้วยการตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน จึงร่วมกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และภาคีเครือข่ายที่มีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมตามนโยบายของรัฐบาลต่างๆ อีกหลายส่วนงาน จัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1 (แบบออนไลน์) The 1st CYPMCU National Conference ภายใต้หัวข้อ “พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม (Buddhism and Social Development)” เปิดพื้นที่ให้แก่คณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิตนักศึกษา และบุคคลทั่วไป ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าและการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ในมิติต่างๆ ผ่านบทความวิจัยหรือบทความวิชาการให้สอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพอันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์พัฒนาสังคม จึงสนับสนุนให้มีการจัดโครงการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1 (แบบออนไลน์) วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันเครือข่ายที่มีรายงานการประชุม (Proceeding) หรือตีพิมพ์เผยแพร่วารสารชัยภูมิปริทรรศน์ต่อไป

ดังนั้น วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะเป็นหน่วยงานเจ้าภาพหลัก จึงขออำนวยการเป็นพิเศษแก่ พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร. รองอธิการบดี ด้านวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้มาช่วยดำเนินการร่วมกับผู้บริหารและบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิตั้งแต่เบื้องต้นจนจบโครงการ พร้อมทั้งได้มอบทุนสนับสนุนการจัดโครงการด้วย และขอชื่นชมยินดีกับนักวิชาการทุกรูป/คนที่ได้นำผลงานทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจมานำเสนอในที่ประชุมทางวิชาการในครั้งนี้ เพื่อจักได้เป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการใหม่ๆ ออกสู่สังคมร่วมกัน ขอความปรารถนาดี ความเจริญรุ่งเรือง พึงเกิดขึ้นกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดงาน

พระศรีสังฆาณมณี, ดร.

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการเอกสาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
1 ธรรมชาติของมนุษย์กับแนวคิดทางปรัชญา Human Nature and Philosophical Concepts อัจฉราพร ฉากครบุรี	1
2 การปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา Democratic Government According to Buddhism ปรัชญา บุตรสะอาด พิจักษ์ณ์ ฉันทวิริยสกุล สุขสรท ทองที	19
3 พุทธศาสนากับจิตวิทยา Buddhism and Psychology สรวิชัย วงษ์สอาด	34
4 พระนางจามเทวี : คุณลักษณะความเป็นผู้นำสตรีแห่งนครทริภุญไชย Phra Nang Chamthewi : Characteristics of Women Leadership of Hariphunchai City สามารถ บุญรัตน์	51
5 หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนวิถีพุทธ Ditthadhammamikakatha Principles are Beneficial to the Development of the Quality of Life of the Buddhist Community พระปลัดบุญช่วย จิตจิตโต พระครูปลัดกิตติพงษ์ กิตติโสภโณ พระนพดล ปภัสสรวิโส	63
6 หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม Buddhist Principles for Promoting Social Well-being ปรัชญา บุตรสะอาด	73
7 การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัว ขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม People's Participation in Local Development in Huakhwang Subdistrict Administrative Organization Kosum Phisai District, Maha Sarakham Province พัชรี ศิลารัตน์ พระครูอนุกูลปริยัติการ พระครูโพธิธรรมานุศาสน์ อภิรมย์ สีดาคำ	87

8	การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่เชิงพุทธ Strengthening Family Security Guarantees in Buddhist New Normal มานพ นักการเรือน วิญญู กิณะเสน บานชื่น นักการเรือน ฉัษุภางค์ สารมาศ	99
9	การแพร่กระจายและยอมรับนวัตกรรม Spreading and Embracing Innovation ปรัชญา บุตรสะอาด ฉัตรชัย แนวพญา	118
10	แนวคิดสันติภาพกับการส่งเสริมความสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา The Concept of Peace and the Promotion of Reconciliation According to Buddhism พระสมพล ยสชาโต	133
11	รัฐศาสตร์กับการปกครองของคณะสงฆ์ Political Science and the Government of the Sangha พระมหานรินทร์ สุรปญโญ พูนศักดิ์ กมล ณรงค์ศักดิ์ บัวอ่อน สมศักดิ์ บัวอ่อน	142
12	ระบำบุชารอยพระพุทธบาทศรีวัดสปุระ Bucha Roy Phra Phuthtabath Sriwatsapura Folk Dance ประจักษ์ ไม้เจริญ อาทิตยา ผิวขำ	163
13	การเสริมสร้างความเข้มแข็งของพฤติกรรมเลือกตั้งท้องถิ่นไทย Empowering the Strengths of Thai Local Electoral Behavior พระมหาบวรวิทย์ รตนโชโต	178
14	การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจ สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง Promotion of performance in accordance with the Sangkhahawat Thidharma principle of the police officers Highway Police Station 1 , Operation Division 4, Highway Police division ดาบตำรวจ วุฒิชัย ภูงามนิล พระครูสุตวรธรรมกิจ สยามพร พันธไชย	191
15	วิวัฒนาการของแนวความคิดอำนาจอธิปไตย Evolution of the concept of sovereignty พระครูสุภัทกิจจานุการ ปรัชญา บุตรสะอาด วรพจน์ ก้องเสนาะ	203

16	การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ตามหลักความรู้ทางพระพุทธศาสนา	216
	Intellectual immunity using Social network based on Buddhist knowledge โสระยา ไทยอัฐวิถิ คำนวณ ไทยอัฐวิถิ สุวลี คงเพชรพะเนา วิฑูรย์ เพียรวิชัยกุล สนั่น ประเสริฐ	
17	การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง	230
	Administration according to the good governance principles of the Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Police Division ดาบตำรวจ ปรมะ อะนันทวรรณ สุกานดา จันทวารีย์ สยามพร พันธไชย	
18	คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง	242
	Quality of service of the people of the police officers at the Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Police Division ดาบตำรวจ ธนากร มอไธสง พระครูสุตวรธรรมกิจ สุกานดา จันทวารีย์	
19	ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์	254
	People's Opinions towards the Administration According to Good Governance of Bua Ban Subdistrict Municipality, Yang Talat District, Kalasin Province พระครูอนุกุลปริยัติการ พัทธี ศิลารัตน์ พระครูสารกิจประยุต อภิรมย์ สีดาคำ	
20	ลดสุขเพื่อเพิ่มสุขในชีวิตได้อย่างไรในโลกยุคปัจจุบัน	267
	How to Reduce Happiness For to Increase Happiness in Life with Current World Situation กิมวัจน์ สุริโย สุวัฒน์ รักขันโท	
21	วัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน	275
	Political Culture and Developmental Change in Today's Society อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ ชรมน จันรอง	

22	การจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ	288
	Management of Factors Affecting the Success of the Monk Attending the Overseas Dhammaduta Training พระมหาไพฑูรย์ ปนตนนโฑ (วรรณบุตร)	
23	การปกครองท้องถิ่นกับการเสริมสร้างอำนาจชุมชน	302
	Local Government and Community Empowerment วินัย ภูมิสุข สุนทร ธนศิลป์พิชิต ไพฑูรย์ มาเมือง	
24	วิปัสสนากรรมฐานกับการเพิ่มศักยภาพพระธรรมทูตสายต่างประเทศ	313
	Insight Meditation and Increasing the Potential for Overseas Dhammaduta Bhikkhus พระมหาหยกยุทธ กนดาโภ	
25	การพัฒนาทักษะการคิดแบบองค์รวมสำหรับเยาวชนไทย	324
	The Development of Holistic Thinking Skills for Thai Children อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์	
26	ศึกษาวิเคราะห์อันติมสัจจะในพุทธปรัชญามหายาน	334
	Analytical Study of Ultimate Reality in Mahayana Philosophy ปวรศร์ โชติพงษ์วิวัฒน์	
27	กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง	345
	Interest Groups and Political Parties นิติพันธ์ อินทโชติ	
28	การพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่	356
	Communication Technology Competency Development for Students of Chiangmai College of Dramatic Arts รัฐพล พรหมมาศ ประโยชน์ มีสกุล	
29	การละสังโยชน์เป็นทางสู่พระนิพพาน	367
	Abandonment of Saṃyojana is the Path to Nibbāna วิชิต ทองประเสริฐ	

30	ปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินของไทยในทฤษฎีเชิงระบบ Problems in the Public Administration of State Affairs in Thailand in System Theory ณัฐนันท์ สุวรรณวงค์ พระณัฐวุฒิ อภิปัญญา (พันทะลี)	377
31	วัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง : ศึกษาจากศิลาจารึกหลักที่ 1 Buddhist Culture in the Reign of King Ramkhamhaeng : A study from the First Stone Inscription ว่าที่ร้อยตรี ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ พระปลัดสถาพร สุฐานวุฒติ (ปุมเป้า)	395
32	การคำนวณเรขาคณิตกับการวางแผนศัลยกรรมความงาม Geometric Calculations and Cosmetic Surgery Planning กนกนภา เอราวรรณ	408
33	การมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยตามแนวพุทธ Political Participation for the Development of Buddhist Democracy พรชัย สารสุวรรณ	417
34	สุนทรียศาสตร์และปรากฏการณ์ความขัดแย้ง Aesthetics and Paradoxical Phenomenon พูนศักดิ์ กมล	426
35	สัญลักษณ์ของช้างในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา Sings of Elephants as Reflected in Buddhist Literary Works ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม	437
36	วิเคราะห์คุณค่าของเทคโนโลยีสารสนเทศผ่านการให้ความหมาย An Analysis of the Value of Information Technology by Definition มนัสวี ศรีนนท์	454
37	อัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท Existentialism According to Theravada Buddhist Philosophy เมธา หริมเทพาธิป	460
38	วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธปรัชญาจากศัพท์ว่าโทสะ An Analysis of the Buddhist Philosophy Concept Involved with Dosa พระอานนท์ กิตติสมปนโน (ไชยสร) พระมงคลธรรมวิธาน พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม พระบุญฤทธิ์ อภิปัญญา	470

39	นิกายมหายานในพุทธศาสนา	480
	Mahayana Sect in Buddhism	
	ทิพย์ตะวัน ผาภูมิโกสม โกเมนทร์ เทนสุนา นัทรพงศ์ จันทะวาด	
	พระมหาหมขวินทร์ ปุริสุตโตโม พนมนคร มีราคา	
40	ประวัติและผลงานของพระอานนท์เถระในพระพุทธศาสนา	489
	The History and Work of Venerable Ananda Thera in Buddhism	
	สามเณรนนทนันท์ ประโลมรัมย์ สามเณรธนดล คำตะลุง อิดารัตน์ เบญพาต	
	ศศิธร พงศ์ไตรวิทย์ พระมหาหมขวินทร์ ปุริสุตโตโม	
41	วิเคราะห์ปรัชญาของพุทธทาสภิกขุ	498
	An Analysis of Buddhadasa Bhikkhu's Philosophy	
	เสาวลักษณ์ สุทธิพรโอภาส พระมหาหมขวินทร์ ปุริสุตโตโม	
	สำราญ ศรีคำมูล สมเจต หลวงกัน	
42	วิเคราะห์แนวคิดของสำนักปรัชญาสายอินเดีย	508
	A Concepts Analysis of Indian Philosophical Schools	
	พระมหาบุญประสิทธิ์ นาดบุญโญ (การัตน์) พระมหาหมขวินทร์ ปุริสุตโตโม	
	ครรชิต มีซอง ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม	
43	การปกครองส่วนท้องถิ่นและสภาพปัญหาท้องถิ่นไทยในปัจจุบัน	519
	Local municipalities and current Thai local problems	
	ปรางทิพย์ มั่นธ รัตตนิศา คณะแพ่ง	
44	ภาษาบาลีกับความเชื่อมโยงในพระพุทธศาสนา	531
	The Relationship between Pāli Language and Buddhism	
	พระมหาสิงขร ปรียติเมธี	

ธรรมชาติของมนุษย์กับแนวคิดทางปรัชญา

Human Nature and Philosophical Concepts

อัจฉราพร ฉากครบุรี

Artcharaporn Chakkornburi

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University

E-mail: Natyooddee2012@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “ธรรมชาติของมนุษย์กับแนวคิดทางปรัชญา” พบว่าธรรมชาติของมนุษย์ มีสภาวะขัดแย้งต่อสัถตลอดเวลา มนุษย์มีความกลัว อยากดี อยากเด่น ที่เป็นเงื่อนไขทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันจากสภาพแวดล้อมทางสังคม จึงทำให้มนุษย์ต้องต่อสู้กับมนุษย์ด้วยกัน คือ การดิ้นรนความเห็นแก่ตัว อยากอยู่เหนือผู้อื่นทุกการกระทำต่างมุ่งที่ผลประโยชน์ เพราะมนุษย์เต็มไปด้วยกิเลสอันเป็นเหตุของความขัดแย้งจึงทำให้แก่งแย่งแข่งขันและนำไปสู่การสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้นทางออกทางเดียว คือ ทุกคนต้องมอบอำนาจให้แก่ผู้ปกครองที่ทุกคนยอมรับได้ แล้วให้อำนาจอธิปไตยที่ทุกคนมีอยู่ คือ ความชอบธรรมในการปกครอง ความสัมพันธ์เชิงสิทธิหน้าที่ความเท่าเทียมระหว่างการปกป้องคุ้มครอง และการเชื่อฟังเพื่อความสงบร่วมกันในสังคม โดยการสงวนสิทธิและให้อิสระสำหรับความเชื่อทางศาสนาและเสรีภาพส่วนบุคคลที่เชื่อว่า อำนาจบังคับที่เข้มแข็งเพียงหนึ่งเดียวจะทำให้สังคมของปัจเจกบุคคลอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติภาพนั่นเอง

คำสำคัญ : ธรรมชาติของมนุษย์, กฎธรรมชาติ, การดิ้นรน, ความเห็นแก่ตัว

Abstracts

This article aims to study “Human nature and philosophical concepts”. There are conflicting situations all the time. Humans have fear, wanting to be good, wanting to stand out, which is a condition that causes humans to join together from the social environment, causing humans to fight with humans together, which is struggle, selfishness. Wanting to be above others, every action aims at benefits because of coexistence because human beings are full of passion, which is the cause of conflicts, causing competition and leading to loss of life and property. So there is only one way out: everyone must, by granting authority to parents that everyone can accept. And then give everyone the sovereignty that everyone has, namely the legitimacy of governance and the relations of

rights and duties, equality between protection and obedience for the common peace in society. With the preservation of rights and freedom for religious beliefs and individual liberty, he believed that a single strong coercion would allow a society of individuals to co-exist peacefully.

Keywords: Human nature, Natural laws, Struggle, Selfishness

บทนำ

มนุษย์ในฐานะเป็นผู้ดำเนินชีวิตตามธรรมชาติที่จะต้องเรียนรู้ว่าเป้าหมายของการดำรงชีวิตเป็นการกระทำให้ชีวิตอยู่รอดไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่เป็นภาระต่อตนเองและคนอื่นอันเป็นแก่นของชีวิตคือควรปฏิบัติตนสู่ความเป็นอิสระจากทุกข์ทั้งปวง การดำเนินชีวิตในแนวคิดเชิงธรรมชาติถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะสนองต่อความใคร่รู้ในสภาพการที่เกิดขึ้น สรรพสิ่งทั้งปวงรวมทั้งตัวมนุษย์ อันเป็นส่วนช่วยให้เข้าถึงความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ “การเรียนรู้ชีวิตจากชีวิต ดีกว่าเรียนจากพระไตรปิฎกซึ่งบอกเพียงวิธีเรียนรู้ชีวิตได้อย่างไร แล้วนำไปเรียนรู้ที่ตัวชีวิตเอง เมื่อยังไม่ตายและมีเรื่องดับทุกข์โดยเฉพาะ ให้เรียนอย่างเพียงพอ นี่คือการเรียนความทุกข์จากความทุกข์ และพบความดับทุกข์ที่ตัวความทุกข์” การเรียนรู้แบบวิถีชีวิตเพื่อเข้าถึงกฎธรรมชาติ การเข้าถึงกฎธรรมชาตีก็คือเป็นการเรียนรู้จากพื้นฐานความเป็นธรรมชาติชีวิต เพื่อมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันให้สอดคล้องตามกลไกของธรรมชาติที่มีอยู่และกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นธรรมชาติ (Nature) คือ ศิลปะที่พระเจ้าทรงสร้างเพื่อปกครองและเป็นศิลปะของมนุษย์ ชีวิตเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหว เพราะว่ามันเปรียบดั่งเครื่องจักรกลและมันเป็นชีวิตแบบปลอมๆหรือไม่ สำหรับสิ่งที่เป็หัวใจ คือ ประสาท และข้อต่อ ที่มีลักษณะคล้ายล้อจำนวนมาก ทำให้เคลื่อนไหวร่างกายทั้งหมดแบบมีศิลปะ (วีระ สมบูรณ์, ป.ป.ป.: 2) การเรียนรู้แบบวิถีชีวิตเพื่อเข้าถึงกฎธรรมชาติ การเข้าถึงกฎธรรมชาตีก็คือเป็นการเรียนรู้จากพื้นฐานความเป็นธรรมชาติชีวิต เพื่อมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันให้สอดคล้องตามกลไกของธรรมชาติที่มีอยู่และกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นธรรมชาติ (Nature) คือ ศิลปะที่พระเจ้าทรงสร้างเพื่อปกครองและเป็นศิลปะของมนุษย์ ชีวิตเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหว เพราะว่ามันเปรียบดั่งเครื่องจักรกลและมันเป็นชีวิตแบบปลอมๆหรือไม่ สำหรับสิ่งที่เป็หัวใจ คือ ประสาท และข้อต่อ ที่มีลักษณะคล้ายล้อจำนวนมาก ทำให้เคลื่อนไหวร่างกายทั้งหมดแบบมีศิลปะ (Thomas Hobbes, 1651: 7) นอกจากความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงแล้วนั้น คือ ชีวิตมนุษย์เป็นของเทียม แต่ยิ่งใหญ่และสูงส่งด้วยความแข็งแกร่งของธรรมชาติมนุษย์ ซึ่งก็คือ การป้องกันอำนาจอธิปไตย เป็นวิญญานที่ปรุงแต่งขึ้นมา เช่นเดียวกับการให้ชีวิตและการเคลื่อนไหวของร่างกาย

โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ปรารถนาอำนาจและอำนาจก็ไม่ทำให้อยู่อย่างสุขได้ ซึ่งจะยุติลงก็แต่ในความตายเท่านั้น วัตถุประสงค์ใหญ่ที่มนุษย์ต้องการอำนาจก็เพื่อการสงวนรักษาตนเอง และสิ่งที่เขาต้องการหลีกเลี่ยงอย่างที่สุด คือ การสูญเสียชีวิต การแสวงหาอำนาจจึงเป็นธรรมชาติประการหนึ่งของมนุษย์ การที่คนๆหนึ่งจะมีอำนาจเหนืออีกคนหนึ่ง ก็เพราะมันเป็นเพียงสภาวะการชั่วคราวเท่านั้น เพราะ

เหตุว่าธรรมชาติได้สร้างมนุษย์ให้มีความเท่าเทียมทั้งทางร่างกายและจิตใจนั่นเอง ดังนั้นธรรมชาติสร้างให้คนเสมอกันและมีเท่าเทียมกันในความสามารถทางกาย และใจ ถึงแม้ว่า บางครั้งจะมีคนหนึ่งแข็งแรงในทางกาย หรือมีความคิดอ่านที่ปราดเปรื่องกว่าอีกคนหนึ่งก็ตาม แต่กระนั้น เมื่อนับรวมทั้งหมดแล้ว ข้อแตกต่างระหว่างคนกับคนมีอยู่ไม่มาก จนถึงกับว่าคนหนึ่งอาจเรียกร้องผลประโยชน์ใดๆ สำหรับตนเอง ซึ่งอีกคนหนึ่งไม่อาจอ้างได้เช่นเดียวกับตน เพราะเหตุนี้ ความเสมอภาคทางกายนั้น หมายถึง ทุกคนมีสิทธิที่จะปกป้องรักษาชีวิตของตนเอง โดยไม่ให้ใครมาทำร้ายร่างกาย หรือกลั่นแกล้งได้ เขาบอกว่า คนอ่อนแอที่สุดก็อาจสังหารคนแข็งแรงที่แข็งแรงที่สุดได้ ถ้าไม่ได้ด้วยเล่ห์กลก็ด้วยการสมคบกับคนอื่น ๆ ส่วนความเสมอภาคทางใจ หมายถึง ความสุขุมรอบคอบ ซึ่งเขาถือว่า ทุกคนจะมีความสุขุมรอบคอบเท่ากัน ถ้าเขาได้มีโอกาสฝึกฝนอย่างเท่าเทียมกัน ความเสมอภาคเท่าเทียมกันนี้ เป็นสาเหตุให้คนเป็นศัตรูกัน และแย่งชิงสิ่งของหรือทรัพย์สินที่มีอยู่ในภาวะธรรมชาติด้วยความเข้าใจที่ว่า ทุกคนต่างมีสิทธิที่จะครอบครองสิ่งของหรือทรัพย์สินเหล่านั้น เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เห็นแก่ตัวเป็นส่วนใหญ่และพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ หรือความสุขแก่ตนเอง หรือพรรคพวกของตนเอง ซึ่งในบางโอกาสถึงกับรบราฆ่าฟันกันก็มี นี่คือปรากฏการณ์ของความเห็นแก่ตัวที่แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ในท่ามกลางอันตรายนานาประการที่เป็นภัยคุกคามมนุษย์ด้วยกันอยู่ทุกวันนี้ ล้วนแล้วแต่มาจากความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ การดูแลตนเองมิใช่สิ่งที่เราควรจะมีอย่าง เหยียดหยาม เพราะเราไม่เคยปรารถนาหรือมีพลังที่จะทำอย่างอื่น ทุกคนต้องการสิ่งที่ดีสำหรับตน และหลีกเลี่ยงสิ่งเลวหรือสิ่งชั่วร้ายที่สุดตามธรรมชาติ คือ ความตาย ที่เป็นเช่นนี้ เพราะแรงกระตุ้นของธรรมชาติ ไม่ต่างไปกว่าแรงกระตุ้นที่ผลักดันให้คนดิ้นรนไปข้างล่าง จึงมิใช่สิ่งที่ไร้สาระ หรือน่าเกลียดชัง หรือขัดกับเหตุผลที่มนุษย์จะพยายามอย่างเต็มที่ที่จะปกป้อง และรักษาร่างกายและอื่นๆ มิให้เกิดความเสียใจและความตาย (Thomas Hobbes, 1991: 115)

จะเห็นได้ว่า บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ ปรัชญา แนวคิด และธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อพิจารณาธรรมชาติของมนุษย์ทำให้เกิดคำถามว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีความต่างกันหรือว่ามี ความเหมือนกันอย่างไรถ้าเหมือนมีความเหมือนกันอย่างไรหรือถ้าต่างกัน จะมีวิธีการแก้ปัญหาธรรมชาตินั้นอย่างไร ดังที่นักปราชญ์อย่าง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า มนุษย์มีธรรมชาติพิเศษ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และพัฒนาได้ ตามกฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเป็นไปตามนั้น ต้องทำหน้าที่ตามนั้น และจะได้รับผลตามนั้น ที่เชื่อว่า มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดได้

แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์

1. ธรรมชาติ

ธรรมชาติ (Nature) คือ ศิลปะที่พระเจ้าทรงสร้างเพื่อปกครองและเป็นศิลปะของมนุษย์ เพราะว่าชีวิตเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการ คือ ออโตมาติก (เครื่องจักรกล) มันเป็นชีวิตปลอมๆหรือไม่ สำหรับสิ่งที่เป็นหัวใจ คือ ประสาท และข้อต่อ ที่มีลักษณะคล้ายล้อจำนวนมาก ทำให้การเคลื่อนไหว

ทั้งหมดของร่างกายเป็นไปแบบมีศิลปะ (Thomas Hobbes, 1651: 7) ที่เชื่อว่า ชีวิตมนุษย์เป็นของเทียมแต่ยิ่งใหญ่และสูงส่งด้วยความแข็งแกร่งของธรรมชาติมนุษย์ ซึ่งการที่เชื่อว่า ชีวิตมนุษย์เป็นของเทียมแต่ยิ่งใหญ่และสูงส่งด้วยความแข็งแกร่งของธรรมชาติมนุษย์ ซึ่งการป้องกันอำนาจอธิปไตย เป็นวิญญานที่ปรุงแต่งขึ้นมา เช่นเดียวกับการให้ชีวิตและการเคลื่อนไหวของร่างกาย ฮอบส์ มองว่าชีวิตมนุษย์มีตัวอำนาจคอยพิพากษาความถูก-ผิดที่มีอยู่ภายในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ อำนาจที่ว่ำนี้นั้นก่อตัวมาจากความทรงจำ ความเสมอภาคและกฎหมาย เหตุผล ความสามัคคี การปลุกระดม ความเจ็บป่วย ความตาย ฯลฯ ที่กล่าวมานั้นมาจากปัจจัยภายนอกตัวมนุษย์ (Object outing man) ข้อตกลงและพันธสัญญาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของร่างกายมนุษย์ โดยพระเจ้าสร้างเพื่ออธิบายธรรมชาติของมนุษย์ให้พิจารณาสารัตถะ 3 ประการ คือ 1) สิ่งที่มนุษย์จงใจกระทำ 2) สิ่งที่มนุษย์มีข้อตกลงต่อกัน และ 3) อะไรคือจักรนิยามของศาสนาคริสต์ สุดท้ายความมัตมนั้น คือ จักรวรรดินิยมของกษัตริย์ในการปกครองประเทศ ในการใช้วาทกรรมมากกว่าปัญญา มันเกิดขึ้นจากคำพูดของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งไม่ใช่มาจากตัวหนังสือในหน้าประวัติศาสตร์

ดังนั้น ธรรมชาติ คือ สิ่งที่เป็นจริงจะต้องสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สิ่งที่เรา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่สามารถสัมผัสได้เป็นสิ่งที่ไม่จริง เมื่อเป็นเช่นนี้โลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้จึงเป็นโลกที่จริงแท้เพียงโลกเดียว โลกแห่งนามธรรมมีเพียงในความคิดหรือความฝันของมนุษย์เท่านั้น โลกนามธรรมจึงไม่มีอยู่จริงชีวิตของมนุษย์มีเพียงความจริงทางด้านสรีระร่างกายเท่านั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “จิต” ไม่มีอยู่จริง จิตเป็นเพียงปฏิกิริยาทางชีวเคมีที่เกิดจากความสลับซับซ้อนของร่างกายเท่านั้น สรีระร่างกายของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างทางสมองมีความละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อนมากมันซับซ้อนมากจนกระทั่งเราคิดว่าเรามี “จิต” แต่จิตก็หาไม่อยู่ไม่ ความจริงของมนุษย์ก็คือความจริงทางด้านร่างกายเท่านั้นดังนั้น ในแง่นี้มนุษย์จึงเป็นหุ่นยนต์ชนิดหนึ่งแต่เป็นหุ่นยนต์ทางชีวเคมีซึ่งอาจผ่าตัดเปลี่ยน “อะไหล่” ได้ ฮอบส์ เชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกว่าล้วนดำเนินไปตามกลไกที่อาศัยแรงขับเคลื่อน (movement) ทางกายภาพซึ่งตัวมนุษย์ก็อยู่ในข่ายของกฎสากลดังกล่าวและมีใช้เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับร่างกาย (แรงขับเคลื่อนจากการไหลเวียนของโลหิต) แต่ยักรวมถึงส่วนที่เรียกว่า “จิตใจ” (mind) อีกด้วย ดังที่ปรัชญายุคแรกของกรีกที่พยายามค้นหาคำตอบของโลกและสรรพสิ่ง (วัตถุ) ที่ปรากฏอยู่ โดยได้คำตอบแตกต่างกัน เช่น ธาเลส ตอบว่า โลกเกิดจากน้ำ อแนกซีแมนเดอร์ ตอบว่า โลกเกิดจากธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อธาตุ 4 นี้รวมกันกับสรรพสิ่งย่อมเกิดขึ้นนี้เป็นความคิดเบื้องต้นของกลุ่มสสารนิยม ลิวคิปุสและเคโมคลิตุส ได้เชื่อว่าเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มสสารนิยมขึ้นอย่างแท้จริงโดยถือว่าวัตถุหรือสสารนั้นเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันเองของอะตอมจำนวนมากมายับไม่ถ้วน วัตถุหรือสสารนั้นเมื่อแบ่งแยกออกเป็นส่วนย่อยที่สุดจนไม่สามารถแบ่งแยกต่อไปอีกได้เรียกว่า อะตอม (Atomism) หรือ ปริมาณนิยมนี้มีความเชื่อว่า ความจริงมีแต่สสารเพียงอย่างเดียวมวลสารนี้สามารถแบ่งเป็นหน่วยย่อยที่สุด เรียกว่า อะตอม (หรือ ปริมาณ) ซึ่งคำว่าอะตอมที่ใช้ในทางปรัชญานี้หมายถึง อนุภาคที่เล็กที่สุดเป็นอนุภาคสุดท้ายที่แยกต่อไปอีกไม่ได้แล้ว อะตอมนี้เป็นอนุภาคนิรันดร์ ไม่เกิด ไม่ตายมีมาเองไม่มีใครสร้าง และไม่มีใครทำลายได้ หรือแม้ว่าจะทำให้มันแตกออกก็ย่อมไม่ได้ แต่ถึงแม้ว่าอะตอมจะเล็กสักปานใดก็ตาม อะตอมก็เป็นมวลสารที่มี

ขนาดรูปร่างและน้ำหนักนั้นคือแม้จะมีจำนวนมากมายกก็ตาม อะตอมก็มีปริมาณคงตัว และคุณภาพของอะตอมแต่ละอนุภาคก็คงตัว (ทฤษฎีจึงมีลักษณะเป็นพหุนิยม สสารนิยม) ซึ่งแต่ละอนุภาคอาจแตกต่างกันทั้งในเนื้อสาร มวลสาร ขนาดรูปร่างและน้ำหนักนั่นเอง

2. มนุษย์

สิ่งมีชีวิตเป็นไปตามธาตุแห่งธรรม ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์หรือสิ่งของเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นชีวิตหรือโลก ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เมื่อมีปัจจัยอย่างนี้ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นธรรมดาอย่างนั้น อย่างแน่นอนอย่างเป็นระเบียบพุทธปรัชญาในฐานะเกิดขึ้นมาเพื่อพิสูจน์หาความจริงของธรรมชาตินุษย์ ในยุคที่ปรัชญากรีกรุ่งเรืองทางปัญญาได้นำแนวคิดเรื่องปฐมธาตุมาเป็นหลักการว่าสิ่งใดคือบ่อเกิดของสรรพสิ่ง ธาเลส เป็นนักคิดที่ปลูกความคิดให้นักคิดต่างถกเถียงกัน จนในที่สุด เอ็มพีโดคลีส (Empedocles) ก็ได้ประนีประนอมความคิดเรื่องปฐมธาตุว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดในโลกจักรวาลล้วนมี 4 อย่างคือดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นปฐม การค้นหาคำตอบต่อมา เดโมเครตัส (Democletus) ก็พบสิ่งที่เล็กกว่าสสารไม่สามารถจะแยกย่อยได้อีกเรียกว่า อะตอม ในความหมายคืออะตอมเป็นจุดเริ่มต้นแต่ในทางพุทธปรัชญามีคำตอบอีกลักษณะซึ่งเป็นการค้นหาความจริงโดยองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงใช้การพิสูจน์ด้วยการเข้าไปปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ความสงสัยในสิ่งที่พระองค์ประสบจึงนำไปสู่กระบวนการค้นหาธรรมชาตินุษย์ จะเห็นได้ว่า สมัยที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แม้ยังทรงเป็นเจ้าชายก็เริ่มมีท่าทีสงสัยในชีวิต เนื่องจากมีสิ่งที่ปรากฏกับพระองค์ ซึ่งเจ้าชายมักตั้งคำถามกับสิ่งที่พบเห็น ว่าทำไมชีวิตมันเต็มไปด้วยปัญหา สิ่งนั้นคืออะไร ทำไมมนุษย์จึงตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ คือความแก่ ความเจ็บ และความตาย เจ้าชายสิทธัตถะได้ตระหนักว่ามโนนามจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ลึกลับ จึงได้เริ่มต้นแสวงหาคำตอบ สิ่งนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการแสวงหาสาเหตุของธรรมชาตินุษย์ เจ้าชายสิทธัตถะถือเป็นผู้แสวงหาจนในที่สุดได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้พบสาเหตุอันเป็นปัญหาของธรรมชาตินุษย์ และต่อมาภายหลังจากที่ได้ตรัสรู้แล้วจึงได้อุทิศพระองค์เพื่อชี้ แนวทางปลดปล่อยการแก้ปัญหาแก่ชาวโลก

ในภาวะธรรมชาตินุษย์เป็นไปตามเหตุปัจจัย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 27) เกิดขึ้นภายใต้กฎธรรมชาติ เป็นอย่างนั้นไม่ใช่เป็นไปตามมโนทัศน์ที่เป็นแนวคิด กฎธรรมชาติเป็นกฎสากลมีโครงสร้างที่ตายตัว ไม่มีสิ่งใดมาเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนี้ได้ มนุษย์ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ที่จะต้องเป็นไปตามโครงสร้าง แต่ว่าธรรมชาตินุษย์ล้วนมีความเป็นอยู่อย่างสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันตามโครงสร้างเนื่องกันอย่างมีกฎเกณฑ์ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1. คือธาตุ 4 กล่าวคือ ในสภาวะที่รวมเป็นรูปเป็นชีวิตเมื่อทอนลงจะประกอบด้วยมหาภูตรูป 4 มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และทุกสรรพสิ่งจะมีองค์ประกอบเป็นพื้นฐาน คือ ธาตุสี่แมื่อก่อนหินกับขอนไม้ รูปร่างไม่เหมือนกันคุณสมบัติก็ต่างกัน แต่ทั้งสองก็ประกอบด้วยธาตุ 4 มนุษย์ก็ประกอบขึ้นจากธาตุ 4 เช่นกัน ธาตุทั้งสี่นั้นไม่มีพลังจึงต้องมียึดประกอบสำคัญเรียกว่าขันธ 5 จึงเรียกว่าธรรมชาตินุษย์ ซึ่งมีหลักคำสอนในเชิงอภิปรัชญาที่ว่าด้วยธรรมชาติของชีวิตที่ประกอบด้วยกายคือ รูป และจิตคือนาม ทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์กัน ในปรมัตถธรรมที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อภิธรรมว่าด้วยธาตุ 4 ที่เรียกว่า มหาภูตรูป คือ ปฐวีธาตุ - ธาตุดิน อาโปธาตุ - ธาตุน้ำ เตโชธาตุ - ธาตุไฟ และ วาโยธาตุ - ธาตุลม รูปร่างของมนุษย์เกิด

จากวิญญาน (วิมहा. (บาลี) 4/1-3/1-3, (ไทย) 4/1-3/1-6) ตามวิญญู 3 กายของมนุษย์เกิดจากกิเลสกรรม และวิบาก (โสภณ ศรีฤทธดาพร, 2527: 72-79) ซึ่งก็มาจากเหตุ 5 ประการ คือ อวิชชา ตัณหา อุปทาน กรรม และอาหาร ในเหตุทั้ง 5 ประการ ที่มาจากสมุฏฐาน 4 ประการเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น คือ กรรม จิต อกุศล และอาหาร (ขุนสรพกิจโกศล, 2536: 308-309) เนื่องด้วยมหาภูตรูป 4 เป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานที่รวมตัวเกาะกลุ่มกันอย่างถูกส่วนตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติจนกระทั่งปรากฏเป็นรูปขันธ์ของมนุษย์ (ม.อ. (บาลี) 14/86/68, (ไทย) 14/86/98) สภาวะธรรมทั้ง 4 อย่างเป็นกระแสธาตุมีคุณสมบัติและหน้าที่ (วิสุทธิ. 3/38) นั้นเอง ส่วนที่ 2. คือ ขันธ์ 5 หมายถึง ธรรมชาติ 5 ส่วนที่มีอยู่ในตัวบุคคลทุกคนโดยย่อ ได้แก่ กายกับใจ หรือรูปกับนาม และถ้าขยายออกนั้นก็เห็นดังนี้ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน รูปเป็นธรรมชาติไม่รู้อารมณ์ ได้แก่ ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ส่วนนามนั้นเป็นธรรมชาติที่รู้และเสวยอารมณ์ เช่น สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ (เฉยๆ) อย่างหนึ่ง จดจำอารมณ์อย่างหนึ่ง คิดนึกอารมณ์หรือปรุงแต่งจิต อย่างหนึ่ง รับรู้อารมณ์ทางประสาทสัมผัสหรือทางทวารทั้ง 6 อีกอย่างหนึ่ง “ขันธ์ทั้ง 5 อาศัยซึ่งกันและกัน รูปขันธ์เป็นส่วนกาย นามขันธ์ทั้ง 4 เป็นส่วนใจ” และส่วนที่ 3. คือ วิญญาน 6 กล่าวคือ ในกลุ่มสสารนิยมอธิบายความมีอยู่ของจิตค่อนข้างโน้มไปทางวัตถุนิยมเพื่อให้เห็นว่าจิตมีรูปร่างซึ่งเป็นลักษณะสสาร ในกลุ่มที่มีทัศนะแบบกลางๆ เพื่อประสานแนวคิดอย่างหนึ่ง พุทธปรัชญาจึงเข้าได้กับคำอธิบายคำว่า วิญญาน ใช้กันในความหมายนัยหรือหลายไวพจน์ด้วยกัน กล่าวคือ มีคำว่า มโน มานัสหรือมนัส หทัย ปันพระ มนายตนะ มนินทริย์ วิญญาน วิญญานขันธ์และมโนวิญญานธาตุ คำเหล่านี้มีความหมายโดยอ้อมกันมิใช่ตรงโดยสมบูรณ์ในอภิธรรมได้กล่าวถึงคำเหล่านี้ไว้ว่า “จิต มโน มานัส หทัย ปันพระ มโน มนายตนะ มนินทริย์ วิญญาน วิญญานขันธ์ มโนวิญญานธาตุ ที่เหมาะสมกันในสมัยนั้นคำเหล่านี้ชื่อว่าจิตที่เกิดขึ้นนั้นในสมัยนั้น” (อภ.ส. (ไทย). 34/6/28) วิญญานเป็นองค์ธรรมที่เนื่องอยู่ในปัจจุสมุปบาทอันเป็นธรรมแห่งการบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทั้งสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์เป็นสภาวะของสิ่งทั้งหลายที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ส่งผลให้ทุกสรรพสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติ ไร้ผู้บังคับการกำหนด เป็นทางเกิดของกรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล เป็นเครื่องติดต่อกับโลกภายนอก เป็นเครื่องแสดงโลกภายนอกแก่ผู้เป็นเจ้าของ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงความสำคัญของวิญญานไว้ว่า “สิ่งทั้งปวงนั้น ก็คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโณภูมิจิตใจกับธรรมารมณ์” และตรัสอีกว่า “บุคคลจะสิ้นความทุกข์เมื่อกำหนดรู้ คลายกำหนดละสิ่งทั้งปวงนี้ได้” (ส.สพ. (ไทย) 18/23/22)

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษย์

1. การครอบครอง

การครอบครองเป็นความปรารถนาให้ตนเป็นเจ้าของมนุษย์ต้องต่อสู้เพื่อได้สิ่งหนึ่งมาไว้ในครอบครองของตน อำนาจทางธรรมชาติ คือ เครื่องมือที่สำคัญ สิทธิโดยธรรมชาติ (the right of nature) ของมนุษย์ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคล เพราะว่าโดยธรรมชาติแล้วนั้นมนุษย์มีอำนาจในตัวที่จะคุ้มครองตนเอง ทุกคนต่างมีคุณค่าอย่างเท่าเทียมกัน ธรรมชาติให้มนุษย์สามารถทำอะไรได้ตาม

สิทธิของตนกับสิทธิทางสังคม สิทธิที่มนุษย์มี คือ การที่รักตน จึงกล่าวได้ว่า เรายังรักตนเองเช่นไรเราก็ต้องรักผู้อื่นเช่นนั้น เราไม่ทำร้ายตนเอง เราก็ต้องไม่ทำร้ายผู้อื่นเช่นกัน ความรอบคอบนี้ถือเป็นข้อที่จะไปหักล้างการละเมิดสิทธิผู้อื่น แต่อำนาจโดยธรรมชาตินั้นไม่สามารถจะคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเองไว้ได้ หรือจะมองอีกด้าน คือ ความเท่าเทียมและสิทธิที่เท่าเทียมปัจเจกบุคคลก็ใช้ได้เฉพาะตนเองและต้องอยู่นอกสังคมแต่ถ้าเข้ามาในสังคม มนุษย์ก็ต้องมีกฎเดียวกัน แม้มนุษย์จะมีทั้งกฎธรรมชาติ อำนาจทางธรรมชาติ แต่ทั้งกฎธรรมชาติ และอำนาจทางธรรมชาติไม่มีอำนาจบังคับในส่วนรวมไม่สามารถลงโทษใดๆ กับผู้ฝ่าฝืน ดังเงาตามตัว การดิ้นรนของมนุษย์ จึงเป็นทั้งแรงผลักดันเพื่อให้ได้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเพื่อเป็นประโยชน์ของตนก็จะมีกฎและสถาบันทางสังคมที่มาคอยกำชับความยุ่งเหยิงของมนุษย์ ความยุ่งเหยิงนั้นมาจากสัญชาตญาณของการรักตนเอง เพื่อให้เห็นว่าทำไม อำนาจธรรมชาติไม่สามารถให้ความปลอดภัยในชีวิต จากความไม่ปลอดภัยที่มนุษย์ละเมิดในสิทธิกันนั้น และยังทำลายสิทธิตามธรรมชาติของตนสิ่งนี้จึงสร้างความเดือดร้อนต่อกัน ดังเช่นเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นผู้วิจัยเห็นว่าการที่มนุษย์กระทำการใดเกินกว่าขอบเขต เมื่อละเมิดกันสิ่งที่ตามมาก็คือความเสียหายหรือการสูญเสียดังเหตุการณ์ ตัวอย่าง นาย ก จอดรถเพื่อพาครอบครัวทานอาหารกันในต่างจังหวัดอย่างสนุกสนาน เสร็จเรียบร้อยนาย ก ก็เดินไปที่รถตน แต่มีรถตู้คันหนึ่งจอดขวางท้ายรถตนพอดี นาย ก จึงให้ภรรยาไปบอกให้ช่วยขยับ การเจรจาเป็นการพูดเพื่อสื่อความหมายระหว่างกัน เพื่อสร้างความเข้าใจต่อกัน แต่ผู้ขับรถตู้แม้ช่วยรถของตนให้ แต่ก็กระทำความหงุดหงิดหมายถึงความไม่พึงพอใจ มนุษย์จะกระทำการใดไปสิ่งนั้นต้องเป็นความพึงพอใจมนุษย์จึงทำ ผู้ขับรถตู้อยู่ในข่ายจำเป็นต้องขยับรถ และหลังจากที่รถ นาย ก ออกไปได้แล้วรถตู้คันดังกล่าวก็ขับตาม และขับตามไปติด ๆ ปาดไปมาเป็นระยะทางไกลพอสมควรทำให้ นาย ก เกิดอารมณ์ไม่พอใจ และได้จอดรถของตนเพื่อปล่อยให้รถตู้ผ่านไป แต่เหตุการณ์ไม่เป็นเช่นนั้นรถตู้นั้นก็จอดเช่นกันและสักครู่กลุ่มวัยรุ่นในรถตู้วิ่งกรูเข้ามาที่รถ นาย ก เพื่อให้เปิดประตู ขณะนั้นวัยรุ่นก็มีการทุบเคาะให้เปิดรถ โดยไม่สนใจว่าในรถจะมีคนแก่ ผู้หญิง เด็กอยู่ด้วย นาย ก รู้ตัวดีว่าตนไม่ปลอดภัยแน่ ถ้าเขาออกไปก็จะโดนรุมทำร้ายและก็คงไม่สามารถสู้กับกลุ่มวัยรุ่นได้ การเคาะและแสดงการทุบรถทำให้ นาย ก รู้ทันทีว่าอันตรายต่อชีวิตกำลังถึงตัวเขา ดังนั้นนาย ก ก็ต้องคิดปกป้องชีวิตตนทันทีที่เขาคว้าอาวุธปืนของเขายิงสูงชู วัยรุ่นต่างวิ่งขึ้นรถตู้ไป แต่มีวัยรุ่นอีกคนไม่ยอมกลับไปอย่างคนอื่น นาย ก จึงยิงไปที่วัยรุ่นนั้น เกิดการเสียชีวิตขึ้น จากเหตุการณ์ในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่า เริ่มแต่การเจรจาถือเป็นลักษณะของการสื่อเพื่อเกิดความเข้าใจ มนุษย์ใช้สิ่งที่อยู่ในตัวมนุษย์มีอำนาจทางธรรมชาติความเป็นมนุษย์ซึ่งต่างคนต่างมีเช่นกัน การเจรจาก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจกัน ต่างก็มีอำนาจทางธรรมชาติด้วยกันทั้งสอง แต่มนุษย์ไม่มีวิธีการจัดการกับปัญหานี้ได้เนื่องจากต่างสัญชาตญาณการต่อสู้การปกป้องตน อุปกรณ์สำคัญของมนุษย์คือการเจรจา มนุษย์ควรใช้ในการสื่อสารอย่างไรเพื่อให้เกิดผลดีถึงแม้ว่ามนุษย์มีความเอนเอียงจะมองว่าการกระทำของตนเท่านั้นเป็นสิ่งถูกต้อง “การปกป้องตนเองเป็นสิ่งธรรมชาติที่ต่างปกป้องชีวิตมนุษย์ควรหลีกเลี่ยงความเกลียดชังต้องทำตัวให้เป็นทีเคารพนับถือของทุกคน” (Nicolo Machiavelli, 1950: 66-73)

แต่เหตุการณ์ดังกล่าว อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต ถ้าไม่ใช่เพราะการตีรันชน การปกป้องของมนุษย์ซึ่งเราอาจไม่ใช้การเริ่มต้นที่การเจรจา เราอาจเริ่มจากความต้องการของทั้งสองฝ่าย ที่ต้องการออกมาจากบ้านนั้นหมายความว่าความถึงการเคลื่อนไหวจากความของมนุษย์เมื่อได้กระทำสิ่งใดลงไป ย่อมเกิดผลตามมาเสมอ นั่นก็คือการละเมิดในอำนาจความเป็นมนุษย์นั้น เนื่องจากการละเมิดจะนำมา ซึ่งการทะเลาะวิวาท การที่นาย ก. รู้ว่าตนเองไม่สามารถใช้กำลังต่อสู้กับกลุ่มวัยรุ่นได้เพื่อความปลอดภัย ในชีวิตตน นาย ก. จึงหาวิธีการโดยใช้อาวุธป้องกันตนจากการถูกทำร้าย คราวนี้เราก็จะเห็นได้ว่า อำนาจ ทางธรรมชาติที่มนุษย์มีนั้นไม่สามารถที่จะช่วยตัดสินการกระทำการละเมิดกันได้ แต่ถึงกระนั้น นาย ก. จะมีเหตุผลใดแม้เป็นการป้องกันชีวิตตน แต่อันเนื่องด้วยนาย ก. ได้ละเมิดชีวิตผู้อื่น “ทุกคนต้องรักษา ชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง อีกทั้งยังกลัวตายอีกด้วย ก็เพราะว่า ธรรมชาติของมนุษย์ คือ ความกลัวมี อยู่ 2 อย่าง คือ ความพระเจ้า (God) กับความกลัวที่คนจะมาทำร้าย ในสองอย่างนี้ ถึงแม้สิ่งแรกจะมี อำนาจมากกว่า แต่ความกลัวอย่างหลังก็มีมากกว่าความกลัวอย่างแรกติดตัวทุกๆ คน มากับศาสนา ประจำตัว ความกลัวอย่างนี้ มีที่มาจากธรรมชาติของคน ก่อนการก่อตั้งสังคม (Civil Society) จงรักเพื่อน มนุษย์นี้เป็นหลักของศาสนาคริสต์ การรักในเพื่อนมนุษย์ก็หมายความว่าปฏิบัติความดีความปลอดภัย ต่อกัน การที่จะอาศัยการตกลงกันตามคำพูด มนุษย์ละเมิดอำนาจบังคับบางอย่าง การยอมเชื่อฟังก็เป็น การควบคุมตัณหาต่างๆ ตามหลักความเชื่อ เมื่อไม่ปฏิบัติตามทุกคนจึงตกอยู่ในความไม่ปลอดภัย ดังนั้น “จึงจำเป็นต้องมีอำนาจของส่วนรวมมาบังคับเพื่อให้เกิดความเกรงกลัวต่อการละเมิดข้อตกลงและบังคับ เพื่อให้พวกเขากระทำในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อให้เกิดความปลอดภัยและหลุดพ้นจากการตก อยู่ในสภาวะของการสงครามซึ่งกันและกัน”

2. การอยู่เหนือผู้อื่น

การอยู่เหนือผู้อื่น จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นต้องมีความเกี่ยวข้องในทางสังคมต่างก็ แสวงหาความสุข สิ่งดีสำหรับมนุษย์นั้นเราตัดสินกันที่ความสุข ซึ่งถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่มีความค่าและการ อยู่เหนือผู้อื่นก็ได้จากการมีอำนาจ ส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลในสำนึกนิยมวิทยาศาสตร์คือเรื่องสสารนิยม (Materialism) ซึ่งในปรัชญากรีก เอพิคิวเรียน ก็กล่าวว่า สสารเท่านั้นที่เป็นจริง วิญญาณของมนุษย์มี ลักษณะเป็นสสาร ไม่มีโลกหน้าสำหรับการพิจารณาขณะมีชีวิตจึงควรแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเองให้มาก เอพิคิวรัสพูดว่า “พรุ่งนี้เราก็ตาย” หมายถึง ขณะมีชีวิตอยู่ พึงหาความสุขสำราญให้ตนเอง การแสวงหา ความสุขสำราญมีสองอย่าง คือ ความสุขทางผัสสะเป็นความสุขทางกายกับความสุขสงบทางใจ เพราะ ว่าความสุขเหล่านี้เป็นความสุขที่ประจักษ์ชัดในขณะดำรงชีวิต แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมนุษย์ไม่สามารถ ควบคุมการแสวงหาความสุข จึงเป็นเหตุให้มนุษย์ละเมิดในอำนาจซึ่งกันและกัน อำนาจเป็นความดี เป็น ความสุข อำนาจทำให้ได้มาซึ่งความสุขระยะยาว อำนาจนั้นมีสองอย่าง คือ ที่ได้มาตามธรรมชาติหรือ อำนาจดั้งเดิมกับอำนาจที่เกิดขึ้นภายหลัง สิ่งที่มนุษย์ได้มาไม่ว่าจะทางธรรมชาติหรืออำนาจที่ได้จากการ ที่สังคมกำหนด อำนาจเหล่านี้เมื่อบุคคลใดได้ครอบครองย่อมเป็นพลังให้มนุษย์กระทำการที่เป็นพฤติกรรม ต่อบุคคลภายนอก มนุษย์หาวิธีโดย ช่วยเหลือผู้อื่นแสดงความมีน้ำใจให้ตนเพื่อการยอมรับจากบุคคลอื่น นั้นหมายถึงการกระทำนั้นไม่ว่าจะเป็นลักษณะเกรงกลัว หรือชื่นชม บุคคลนั้นย่อมปรารถนาเป็นที่ยอมรับ

และทำตนเหนือบุคคลอื่น การพยายามเข้าหากันในทางสังคมเพื่อความคุ้มครองตน แสวงหาอำนาจเพื่อการอยู่เหนือผู้อื่น ก็เพื่อต้องการความปลอดภัย มนุษย์กลัวการทำร้ายกัน กลัวการละเมิดในทรัพย์สิน ต้องการให้ตนมีอำนาจเหนือผู้อื่น บุคคลจึงแสวงหาอำนาจ ดังที่ฮอบส์ เห็นว่าเป็นธรรมชาติอย่างไม่จบสิ้น มีความมักมากมักใหญ่ไม่พึงพอใจในสิ่งที่ปกติ ฮอบส์กล่าวถึงเกี่ยวกับการแสดงเป็นเจ้าเหนือบุคคลอื่น ถ้าไม่มีอำนาจอื่นมาควบคุม มนุษย์จะดุหมั่นดุแคลนกันทำร้ายกันอย่างป่าเถื่อน “ในขณะที่ยังไม่มีประชาคมการเมือง จึงเกิดสภาวะของการเกิดสงครามซึ่งกันและกัน (war of all against all) ซึ่งไม่มีสิ่งใดที่ยุติธรรม ทุกคนจะเป็นศัตรูกัน และขาดความปลอดภัยจะไม่มีอุตสาหกรรมเพราะสิ่งที่ได้ไม่มีความแน่นอน (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2521: 73-74)

แม้จะมีอำนาจทางธรรมชาติถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังแต่อำนาจนี้ไม่ได้มีอาวุธที่แหลมคม ไร้จัดการกับสัตว์ร้ายที่กำลังวิ่งเข้าใส่ มนุษย์จึงเข้าหากันเพื่อนำพลังของคนอื่นมาเป็นอาวุธคอยป้องกันตัว หนุม่นคนงานคนนี้มีอะไรที่ช่วยเขาได้ เพียงขณะเข้าไปซื้อของใช้ให้ลูกน้อยในร้านสะดวกซื้อ โดนกลุ่มชายเจ้าถิ่นลากไปซ้อม เพียงขณะหมุนตัวแต่ฝ่ามือวัดไปโดนชายคนหนึ่งคงมีความแรงแต่ก็เป็น การกระทำของการหมุนตัวเองหันที่ความแรง กระตุกอารมณ์โกรธเข้า เขารีบยกมือไหวขอโทษทันทีการขอโทษ การขอร้อง ไม่ได้ผลใดๆ เขาโดนตะลุมบอน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความพาลันพริ้ง จากการมีอำนาจในท้องถิ่นนั้น ภาพของความไร้คุณธรรมยังเป็นการตอกย้ำให้มนุษย์ยังแข่งขันกันเพื่อให้ตนได้อำนาจหนึ่งมาเพื่อปกป้องตน ฮอบส์ ได้กล่าวถึงกฎธรรมชาติเป็นกฎที่ไม่สามารถบังคับตัดสินลงโทษมนุษย์ได้ เห็นสภาพของผู้คนที่ช่วงชิงอำนาจ เกิดการทำร้ายกันเกิดวิกฤตการณ์ที่รุนแรงมนุษย์อยู่ในภาวะอยู่ติธรรม ไม่มีกฎหมาย ไม่มีสังคม มีแต่ความกลัวไม่จบสิ้นมีแต่อันตรายของความตาย เลวร้ายทารุณ ชีวิตมนุษย์จะสั้น เด็กยากจนมักถูกกลั่นแกล้งโดนตีหัวเล่น โดนปลักให้ล้ม ลูกเศรษฐีขับรถชนคนตายกลางถนน ไม่ต้องถูกดำเนินคดี ไม่ต้องถูกลงโทษ จากสภาพที่มนุษย์ถูกกดขี่เขาต่างก็หาทาง เพื่อให้ตนไม่ถูกรังแก สภาพการแข่งขันยิ่งเพิ่ม ความปลอดภัยของมนุษย์ยิ่งน้อยลง เนื่องด้วยการทุกคนจะให้ความสำคัญเฉพาะตน แต่กระนั้นมนุษย์ก็ไม่วายที่พยายามหาวิธีเพื่อการอยู่เหนือคนอื่นรำไปสัญญาตัญญาณที่มนุษย์พยายามทำตนเหนือผู้อื่นทุกคนต่างเป็นศัตรูกัน อำนาจทางสังคมเป็นอำนาจหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรน เพื่อมาเป็นเครื่องมือป้องกันต่อการรุกราน มนุษย์จึงพยายามดิ้นรนเพื่อการพึ่งตนเองดีกว่าจะอาศัยผู้อื่น อำนาจนั้นเป็นสิ่งที่ช่วยให้ตนเองไม่ถูกรังแกและยังนำมาซึ่งผลประโยชน์อื่น ผู้จะมีอำนาจก็จำเป็นต้องฝึกฝนตนอย่างสม่ำเสมอเพื่อรักษาชนชั้นของตนไว้ ผู้ปกครองที่มีอำนาจก็ต้องหาหลักประกันให้กับตน ด้วยการออกกฎหมายสำหรับการปกครองภายในและทำสงครามกับต่างประเทศ เมื่อทำได้แล้วก็เกิดความต้องการใหม่ ๆ ขึ้นมาเช่นการมีชื่อเสียงจากชัยชนะเพิ่มเติม

3. กฎธรรมชาติ

กฎธรรมชาติ คือ กฎสากล หรือ ข้อบังคับที่ค้นพบได้ด้วยเหตุผล เป็นกฎที่ห้ามมิให้มนุษย์กระทำในสิ่งที่จะเป็นผลทำลายชีวิตของตนเอง หรือซึ่งเป็นการพรากชีวิต ในการดำรงชีวิตของคน และการละเว้นในสิ่งที่มนุษย์คิดว่า จะช่วยรักษาชีวิตของคนไว้อย่างดีที่สุด (อุกฤษฏ์ แพทย์น้อย, 2530: 63-66) สาเหตุที่มนุษย์ต้องคิดค้นกฎธรรมชาติขึ้นมานั้น เพื่อแก้ไขภาวะธรรมชาติของมนุษย์ที่มีแต่การแก่งแย่ง

ช่วงชิงกันตลอดเวลา ไม่ต่างอะไรกับภาวะสงคราม สภาวะธรรมชาติเป็นสภาวะที่อันตราย เป็นสภาวะที่จะต้องหลุดหนีออกมาโดยเร็วที่สุด และไม่ไว้ในเงื่อนไขใดเหมือนดังเช่น หลบหนีออกจากบ้านที่กำลังถูกเพลิงไหม้ หรือมีโรคระบาด (อุกฤษณ์ แพทย์น้อย, 2532: 367) และในสภาวะที่ทุกคนอยู่นอกสังคมการเมืองเช่นนั้น ที่เรียกว่า Jus Naturale ได้แก่ เสรีภาพที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่ เสรีภาพนี้คือ เสรีภาพที่จะใช้กำลังของตนตามที่ต้องการ เพื่อปกป้องธรรมชาติของตนเอง กล่าวคือ เพื่อปกป้องชีวิตของตนเอง เพราะทุกคนมีเสรีภาพดังกล่าว ทุกคนจึงมีเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้ที่เขาไตร่ตรองแล้วเห็นว่า เป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้เขาได้ในสิ่งที่ต้องการที่เรียกว่า สิทธิ (right) ที่ถูกระเบียบในสังคมการเมืองระบุและรับรองเอาไว้ จะถือว่าคนทุกคนมีเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้แม้แต่การทำร้ายผู้อื่น เพื่อปกป้องชีวิตของตนเองให้อยู่นิยมนานต่อไป ดังนั้น ในสภาวะเช่นนั้น ทุกคนจะมีความรู้สึกไม่แน่ใจในสวัสดิภาพของตนเองทั้งสิ้น ความไม่แน่ใจนี้เองที่ผลักดันให้คนทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เพราะความเห็นแก่ตัวมนุษย์จึงปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ ซึ่งเหตุผลภายในตัวมนุษย์เองจะออกคำสั่ง หรือค้นพบกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นกฎสากลและกฎศีลธรรมดังที่กล่าวมาในข้างต้น

ดังนั้น กฎธรรมชาติ ก็คือ สิทธิตามธรรมชาติมีลักษณะอนุญาตให้บุคคลกระทำการอะไรก็ได้ ในขณะที่กฎธรรมชาติดีลักษณะยับยั้ง หรือห้ามปรามให้ปัจเจกบุคคลหลีกเลี่ยงการกระทำบางอย่างที่อยากจะกระทำ เขากล่าวว่า สิทธิก็คือ เสรีภาพที่จะทำหรือไม่กระทำ ส่วนกฎหมายเป็นข้อกำหนด และผูกมัดให้คนกระทำตาม พอจะสรุปได้ 19 ข้อ ได้แก่ (1) มนุษย์ทุกคนควรแสวงหาสันติภาพ (For peace) (2) ยอมโอนสิทธิโดยธรรมชาติที่ไม่มีขอบเขตพร้อมกับคนอื่น (For mutual and reciprocal surrender of natural right) (3) ยึดมั่นกับข้อตกลงที่ได้กำหนดไว้ (Against injustice, i.e., Against violating obligations) (4) จะต้องมีความกตัญญู (For gratitude) (5) อย่าเป็นคนหยิ่งผยอง (For accommodating others) (6) ควรให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด (For pardoning offenses of those who repent and guarantee future good conduct) (7) ยึดมั่นในการให้อภัย (Against punishing for revenge) (8) ไม่ควรดูถูกผู้อื่น (Against declaring contempt or hatred for other) (9) เห็นความสำคัญของความเสมอภาค (For acknowledging others as one's natural equals) (10) เคารพในสิทธิของผู้อื่น (Against claiming for oneself rights that one denies to others) (11) ควรตัดสินโดยชอบธรรม (For equity by judges) (12) ควรใช้สิ่งของที่แบ่งไม่ได้ร่วมกัน (For common use of resources that cannot be divided) (13) ผู้ที่ครอบครองก่อนควรได้มากกว่า (For alternating use, or assignment by lot, of cannot be used in common) (14) ผู้ที่เป็นบุตรหัวปีควรได้รับส่วนแบ่งมากกว่า (For primogeniture or first seizure as a form of natural lottery in distributing goods) (15) ควรให้ความปลอดภัยแก่ผู้ไกล่เกลี่ยเพื่อสันติภาพ (For safe conduct for mediators) (16) ควรให้คนกลางเป็นผู้ยุติข้อโต้แย้ง (For submitting controversies to an arbitrator) (17) ควรให้คนกลางตัดสินเรื่องต่างๆ ของเรา (Against being a judge in one's own case) (18) ไม่ควรนำผู้ที่มีอคติมาตัดสิน (Against using arbitrators who are partial) และ (19) เมื่อข้อเท็จจริงขัดแย้งกันควรหาพยานผู้รู้เห็นมาร่วมตัดสิน (For using witnesses to settle controversies of fact)

จะเห็นได้ว่า กฎธรรมชาติทั้งหมดนี้ ยกเว้นข้อ 14 ดูเหมือนจะเป็นหลักสากลที่รอบคอบ ประกอบด้วยเหตุผล และเป็นเพียงพันธะที่รอบคอบเท่านั้น (purely prudential obligation) เรียกว่า มีเงื่อนไข (hypothetical) นั่นคือ เป็นพันธะที่มีเงื่อนไข (hypothetical obligation) (D.D. Raphael, 1977: 52) เพราะมีผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นพื้นฐาน ส่วนข้อที่ 1, 5-7, 16 พูดถึงการแสวงหาสันติภาพ 2-4 ให้ความร่วมมือ และแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน 2,7-10 การเคารพในสิทธิและความเสมอภาคของบุคคลอื่น 12-13 การแบ่งปันปัจจัยในการดำรงชีพโดยยุติธรรม และ 11, 15-19 การยุติปัญหาต่างๆ โดยอาศัยคนกลาง อย่างไรก็ตาม พอสรุปกฎธรรมชาติทั้งหมดนี้ได้ 2 ประการ คือ (1) อย่ากระทำต่อบุคคลอื่นในสิ่งที่ไม่ต้องการให้บุคคลอื่นกระทำต่อท่าน และ (2) จงปฏิบัติต่อผู้อื่นเสมือนที่ต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อท่าน เราอาจเรียกได้ว่า ประการแรกเป็นกฎธรรมชาติในแง่ลบ (negative) คือ ห้ามมิให้กระทำ และประการที่สอง เป็นกฎธรรมชาติในแง่บวก (positive) คือ อนุญาตให้กระทำ

ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์

1. การดิ้นรน

เมื่อก้าวถึงธรรมชาติมนุษย์ต่างมีความดิ้นรน เพื่อให้ตนเองรอดปลอดภัย คือ การกล่าวมุ่งไปที่ความปลอดภัยในชีวิตการที่มีชีวิตอยู่รอดอย่างปลอดภัยนั้นซึ่งในสภาวะนี้เป็นทั้งภาวะที่ปกติและไม่ปกติจากสังคม กล่าวคือ การที่มนุษย์ที่มีชีวิตที่ต้องดิ้นรน อาจจะทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตของตนเองได้ ในแนวคิดเรื่องธรรมชาติมนุษย์นั้นจะเป็นการพิจารณาจากสภาพความมีอยู่ของมนุษย์ และธรรมชาตินี้ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากว่ามนุษย์มีพลังพิเศษในการรับรู้ รู้ในการคิดที่ทำให้เกิดสภาพของการเคลื่อนไหวอย่างมีเป้าหมายของมนุษย์ พฤติกรรมของมนุษย์ได้ถูกกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวการที่มนุษย์ตกอยู่ในสภาพการมีชีวิต การเคลื่อนไหวของมนุษย์มีพลังหนึ่งเรียกว่า “การดิ้นรน” หมายถึง “ธรรมชาติความสามารถการเคลื่อนไหวของร่างกายมนุษย์เป็นไปตามสติปัญญาของจิตใจในการแสวงหาโภชนาการ การแสวงหาเป็นสิ่งที่มิในมนุษย์ โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขความจริงของเหตุผล” (Thomas Hobbes, 1994: 22) การเคลื่อนไหวเป็นธรรมชาติของความต้องการ

การมีชีวิตซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะช่วยให้มนุษย์ดำรง คือ การมีสิทธิและอำนาจในชีวิต คือ การดิ้นรนเพื่อโภชนาการเป็นปัจจัยแรกที่ทำให้มนุษย์เกิดสภาพที่จะนำพามนุษย์ไปอีกยาวไกล ก็คือความต้องการพื้นฐานที่ได้นำไปสู่ความต้องการอื่น การไขว่คว้าทางโภชนาการนั้นเป็นสิทธิของมนุษย์ที่เรียกว่ากิเลส” (Thomas Hobbes, 1994: 46) มนุษย์อ้างเหตุผลตนที่นำไปซึ่งการกระทำต่างๆ การเคลื่อนไหวเป็นสิ่งที่หนึ่ง คือ ความต้องการ ตามความยินดีที่มุ่งในสิ่งที่ตนสนใจโดยไม่คำนึงในสิ่งอื่นมากไปกว่าตนเอง สิ่งที่มนุษย์สนใจตามความต้องการเป็นสัญชาตญาณของความรักชีวิต มนุษย์ไม่รู้เลยว่ากำลังทำไปเพราะความรักตน สัญชาตญาณความรักเป็นกิเลสที่สร้างความอยากได้ถูกซ่อนไว้ยากที่มนุษย์จะรู้และยอมรับมัน การเคลื่อนไหวของมนุษย์ ที่เรียกว่า เคลื่อนไปด้วยกิเลส จะเห็นได้ว่ามีคนจำนวนไม่น้อยใช้ความเหน็ดเหนื่อยหมั่นเพียรเพื่อสิ่งหนึ่งและพร้อมที่จะทำในสิ่งที่ตนได้มีส่วนจินตนาการตามมโนภาพแม้เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ได้คำนึงเลยจะเกิดผลอย่างไรเพียงเพื่อให้ตนพึงพอใจ ดังสามภรรยาคู่หนึ่งเลี้ยงบุตร

ตนด้วยการประกอบอาชีพทำไร่ ไถนา ค้าขาย ด้วยความยากลำบาก ด้วยปัญหาความยากจนแต่ละวันอดออมยอมนุสัทน วันหนึ่ง นาย ก ได้มาบอกจ้างให้ทั้งสองทำงานพิเศษสองสามสิกรรยารับค่าเนื่องจากเห็นว่าไม่เดือดร้อนอะไรกับตนและค่าจ้างค่อนข้างพอเลี้ยงครอบครัว ช่วงนั้นเธอนึกอย่างเดียวขอให้ลูกๆ ของเธออยู่สุขสบายได้มีโอกาสเล่าเรียนสูงๆ ส่วนเรื่องการรับจ้างขนของเก็บสิ่งนั้นคืออะไร เธอมิได้ใส่ใจ ไม่นานสองสามสิกรรยามีฐานะร่ำรวยเครื่องอำนวยความสะดวกครบครันอย่างรวดเร็ว แต่มาภายหลังทั้งสองถูกสอบสวนดำเนินคดี จะเห็นได้ว่า สิ่งที่มีมนุษย์ดิ้นรนไม่ใช่แค่เพียงอาหาร แต่จะเพิ่มสิ่งอื่นตามมาตามทีตนเองได้โอกาสมนุษย์ดิ้นรนเพราะสิ่งที่ตนรัก เพื่อให้ตนเป็นที่ยอมรับ เป็นที่เคารพ จึงมีวิธีการตามสติปัญญาตามบทบาทและหน้าที่ ความดิ้นรนของมนุษย์นั้นยากจะหยุด แม้ได้อย่างนั้นแล้วยังต้องการสิ่งใหม่ต่อไปซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามความครุกรุ่นที่เกิดภายในสมองตามโนทัศน์ของตน

เพราะความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ต่างไขว่คว้า ยิ่งดิ้นรนคว้าและดูจะยุ่งเหยิง แต่ดูเหมือนว่าภาพจากเงาในน้ำก็ยิ่งดูลึกและเงาของวัตถุก็มากมาย มนุษย์ยังค้นหาคำยิ่งดูความทุกข์จะเพิ่มขึ้น เนื่องจากความต้องการที่ครุกรุ่นนี้เอง เพราะมนุษย์ไม่เคยหยุดเรื่องความต้องการ ได้สิ่งหนึ่งก็ต้องการอีกสิ่ง หาสิ่งที่พอใจใหม่ๆ เสมอ มนุษย์วัดกันด้วยวัตถุ มีร้านอาหารเกิดขึ้นมีการตกแต่งร้าน เพื่อให้ลูกค้าเข้ามาเลือกสนองสิ่งที่ต้องการสนองความสุข สร้างความพึงพอใจจากสิ่งใหม่ แต่สิ่งใหม่ก็กลับกลายเป็นของเก่าอีกต่อไปโดยที่หลอกล่อให้มนุษย์กระทำเช่นนี้ต่อไป ความดิ้นรนจึงเป็นเหตุให้มนุษย์ชวนชววยไม่สิ้นสุด และเมื่อความดิ้นรนทวีมากขึ้นการชวนชววยกลายเป็นการแข่งขันกัน จากความเห็นแก่ตัวที่มีอยู่เฉพาะตน ครอบครัวตน ก็กลายเป็นขยายวงไปสู่สังคม กอบโกยเพื่อตน เพื่อกลุ่มตน พรรคพวกของตน และส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ แข่งขันกัน แย่งกัน สภาพทางสังคมมุ่งเอารอดเอาเปรียบกัน

สัญชาตญาณของความรักตนได้สร้างความเดือดร้อนต่อกัน เมื่อมนุษย์ทวีความดิ้นรน เกิดสภาพเป็นการแข่งกัน แย่งกัน ชัดแย้งกัน สาเหตุที่มนุษย์ทะเลาะกัน “ในธรรมชาติของมนุษย์ เราจะพบสาเหตุใหญ่สามประการของการทะเลาะเบาะแว้ง ประการแรกการแข่งขัน ประการที่สองความไม่ไวเนื้อเชื่อใจ ประการที่สามเรื่องของเกียรติศักดิ์ ประการแรก ทำให้มนุษย์รุกรานเพื่อผลประโยชน์ ประการที่สอง เพื่อความปลอดภัย และประการที่สาม เพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ ประการแรกจะใช้ความรุนแรงเพื่อให้ตนเป็นเจ้าเหนือบุคคลของมนุษย์ผู้อื่น เหนือภรรยา บุตร และวักวายนของมนุษย์ผู้อื่น ประการที่สองเพื่อปกป้องสิ่งเหล่านี้ และประการที่สามเพื่อสิ่งเบ็ดเตล็ดอย่างอื่น เช่น ถ้อยคำที่ไพเราะ การยืมตามความเห็นที่ต่างออกไป” สัญชาตญาณความรักตน มนุษย์ทวีความรักจึงสร้างผลประโยชน์ให้แก่ตนเองเพื่อสนองความสุขอันเป็นธรรมชาติ มนุษย์จึงพยายามหาสิ่งต่างๆ มาสนองให้ตน พ่อแม่คอยปกป้องลูกให้เกิดความปลอดภัย คอยอุ้มชูให้ข้าวอาหาร ชายที่รักหญิงคนรักของตน หญิงสาวที่มอบความรักให้กับคนรักของตน นักกีฬาวิ่งข้ามลู่วิ่งเบียดตดหน้า เป็นวิธีการหนึ่งเพื่อให้ตนชนะ นักกีฬาฟุตบอลกำลังแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตาย เสียสละโกลนลั่นสนามเพราะไม่พอใจการตัดสินของกรรมการความขัดแย้งกลางสนามเกิดขึ้น เบียดกันกระแทกกัน ทำผิดกติกา กัน ด้วยความหวังในสิ่งที่เรียกว่าเงินเดิมพันมนุษย์เริ่มรุกรานกันทางร่างกาย ด้วยผลประโยชน์จำนวนมากมนุษย์ก็ยังมีวิธีการและเป็นกระบวนการเพื่อให้ตนได้ประโยชน์ เกิดการคอร์รัปชัน บุกรุกป่าสงวน การกระทำเหล่านี้เป็นการรุกรานก็เพื่อประโยชน์ตน

แม้ความจริงแม้มนุษย์เคยดำเนินชีวิตอย่างปกติธรรมดาแต่เมื่อผลประโยชน์มาหลอกล่อ มนุษย์พร้อมกระทำความชั่วสิ่งนั้นเป็นการรุกราน บุคคล สังคม ผลประโยชน์จึงเป็นแรงจูงใจที่มีพลังสนองความรักตนที่รุนแรงยิ่งขึ้น

2. ความเห็นแก่ตัว

ปัญหาเรื่องความเห็นแก่ตัว (Egoism) เป็นปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของสำนักปรัชญาหลายสำนัก เมื่อเรากล่าวว่า โดยข้อเท็จจริงแล้ว มนุษย์เห็นแก่ตัว มนุษย์ไม่เคยทำอะไรนอกจาก เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง หลักจริยศาสตร์ของหลายสำนัก เป็นต้นว่า สำนักประโยชน์นิยม (Utilitarianism) จะต้องพังลงทันที เพราะเป็นทศณะที่ตรงกันข้ามกับสำนักอรรถนิยม (Egoism) 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง คือ ในด้านอภิปรัชญา หมายถึง อัตตา (Ego) คือ มโนทัศน์ประกอบหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งเที่ยงแท้ถาวร ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการรับรู้ และแสดงปัจเจกภาพของแต่ละคน ความหมายของคำว่า อัตตา (ตัวตน) ที่ใช้กันในวงการอภิปรัชญามีอยู่หลายนัยซึ่งแบ่งได้ 3 อย่าง (วิทย์ วิศุทเวทย์, 2523: 17-27) (1) ตัวตน หมายถึง ศูนย์กลางของความเปลี่ยนแปลง หรือการแปรสภาพ และเป็นหลักแห่งการคงเดิม (2) เมื่อนักปรัชญาพูดถึงตัวตนเขาอาจหมายถึง ศูนย์รวมของคุณสมบัติทั้งหลายของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ (3) คำว่า ตัวตน เมื่อใช้ในอภิปรัชญา หมายถึง สิ่งที่มีอยู่โดยตัวเอง มิได้กำเนิดมาจากอะไร แต่มีอยู่และเป็นมาอย่างนั้นโดยตัวเอง ตัวตนโดยนัยนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ประการที่สอง คือ อรรถนิยมทางด้านจริยศาสตร์ (Ethics) ซึ่งกล่าวโดยทั่วไป ได้แก่ ทศณะที่ ถือว่า มนุษย์ เราควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว หรือ คนเราควรเห็นแก่ตัว กล่าวคือ สอนให้คนเห็นแก่ตัว รักตัวเองเกินขอบเขต และหมกมุ่นอยู่แต่กับเรื่องตัวเอง โดยการเอาความรู้ ประสบการณ์ วิธีการ ประเพณี และความเชื่อของตัวเองมาอ้างอิงจนเกินขอบเขต และถือว่าจุดหมายของชีวิต คือ การแสวงส่วนตัว การบำรุงบำเรอตัวเอง (gratification of the self) และประการที่สาม คือ อรรถนิยมทางจิตวิทยา (Psychological Egoism) หมายถึง ทศณะที่ถือว่าผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้นที่เป็นแรงจูงใจให้บุคคลกระทำการต่างๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มนุษย์กระทำการต่าง เพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตัว หรือผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหา เพราะถือว่า โดยธรรมชาตินั้นมนุษย์เห็นแก่ตัว (selfish) เสาะแสวงหาหาตัวเอง (self-seeking) เห็นแก่ประโยชน์ตน (self-interested) และรักตัวเอง (self-loving creatures) ที่กล่าวมานี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นความหมายของอรรถนิยมแบบอ่อน (weak forms of egoism) ส่วนอรรถนิยมแบบเข้มข้น (strong forms of egoism) คือ ทศณะที่ถือว่า ทุกการกระทำของมนุษย์ทุกคนล้วน แต่เป็นไปเพื่อก่อประโยชน์แก่ตนเองทั้งนั้น แม้การกระทำนั้นจะดูเหมือนว่าเห็นแก่ผู้อื่นก็ตาม (Peter A. Angeles, 1981: 71) คำกล่าวเหล่านี้ เป็นข้อความที่ระบุข้อเท็จจริง (fact) คือ เป็นการพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์ทำอะไร หรือเป็น (is) อย่างไร เพราะวิชาจิตวิทยาศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ว่า จริงหรือเท็จ โดยวิธีการ 2 อย่าง คือ (1) โดยการทดสอบ สอบถามแต่ละคนดูว่า เขาทำสิ่งนี้หรือสิ่งนั้นเขามุ่งหวังอะไร อะไรเป็นแรงจูงใจให้เขาทำสิ่งนี้ ผลประโยชน์ส่วนตัวหรืออย่างอื่น และ (2) โดยการสังเกตพฤติกรรมของแต่ละคนเหล่านั้นว่า สอดคล้องกับข้อความที่กล่าวมาหรือไม่ ถ้าผล

การทดสอบตรงกับที่พูดมันก็จริง ถ้าไม่ตรงมันก็เท็จ อัตถินิยมนี้ มีความเห็นแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับอีกแนวความคิดหนึ่ง นั่นคือ ปรีตถินิยม (Altruism)

สำหรับคำว่า ความเห็นแก่ตัวนี้ โดยท่านอาจารย์วิทย์ วิศทเวทย์ ได้วิเคราะห์ไว้ว่า ความเห็นแก่ตัวนั้นเป็นลักษณะอย่างหนึ่ง มันเป็นได้ทั้งลักษณะของบุคคลและลักษณะของการกระทำ ส่วนการกระทำอันใดที่จะเป็นการเห็นแก่ตัวหรือไม่ ก็ให้พิจารณาดูที่เจตนาคือ ความจงใจในการกระทำ และผลที่ตามมาประกอบกัน แต่ทั้งนี้ให้ถือเอาเจตนาเป็นหลัก โดยแบ่งเจตนาในการกระทำของมนุษย์ออกเป็น 5 ประการ คือ (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532: 44) (1) เจตนาที่จะให้ตนเองได้ประโยชน์ แม้ว่าจะเป็นโทษแก่ผู้อื่นก็ทำ ถ้าหากจำเป็นในการที่ตนจะได้ประโยชน์ (2) เจตนาที่จะให้เป็นโทษแก่ผู้อื่น โดยที่ตนเองไม่หวังจะได้ประโยชน์อะไร (3) เจตนาที่จะให้ผู้อื่นได้ประโยชน์ แต่ทั้งนี้ก็เพียงเพราะว่า เป็นหนทางที่จะทำให้ตนเองได้ประโยชน์ (ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม) (4) เจตนาที่จะให้ผู้อื่นได้ประโยชน์ โดยไม่คำนึงว่า ตนจะได้ประโยชน์หรือไม่ และ (5) ไม่มีเจตนาที่จะให้ประโยชน์หรือโทษ ไม่ว่าแก่ตนเองหรือผู้อื่น แต่ที่กระทำเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ หรือเป็นไปตามหลักการ หรืออุดมการณ์ หรือเป็นความรับผิดชอบของตน จะเห็นได้ว่า เจตนาที่หวังประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง หรือหวังก่อทุกข์โทษแก่บุคคลอื่น ถือว่าเป็นเจตนาที่ก่อให้เกิดการกระทำที่เห็นแก่ตัว ดังนั้น การกระทำที่เกิดจากเจตนา ข้างต้นที่กล่าวมานั้น ข้อ 1,2 หรือข้อ 3 จึงเป็นการการกระทำที่เห็นแก่ตัว และบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าว ก็เรียกว่า เป็นคนเห็นแก่ตัว ส่วนการกระทำที่เกิดจาก ข้อ 4,5 เป็นการกระทำที่ ไม่เห็นแก่ตัว เพราะมิได้เกิดจากผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง แต่มุ่งหวังประโยชน์สุขเพื่อผู้อื่น หรือไม่ก็เป็นเพียงการทำตามหน้าที่เท่านั้น

3. ความขัดแย้ง

ธรรมชาติของมนุษย์เห็นแก่ตัวเป็นส่วนใหญ่ เชื่อว่า ปัจจัยควบคุมในชีวิตของมนุษย์ คือ พลังภายในซึ่งผลักดันให้มนุษย์แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยเฉพาะการที่จะหลีกเลี่ยงการประทุษร้ายสาเหตุเกิดจากมนุษย์แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน ดังนั้น มนุษย์โดยธรรมชาติ จึงต้องแสวงหาอำนาจอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน เพราะอำนาจ คือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ได้มาในสิ่งที่ตัวเองชอบ อำนาจเป็นเครื่องมือที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึงสิ่งที่เขาปรารถนา และคุ้มกันสิ่งที่เขามีอยู่ไม่ให้คนอื่นแย่งไป ดังนั้นธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ ก็คือความเห็นแก่ตัว ฮอบส์ มองว่า พฤติกรรมของมนุษย์มีผลประโยชน์ของตนเองเป็นแรงจูงใจเสมอเปรียบเสมือนกับก้อนหินที่กลิ้งลงสู่ข้างล่างเสมอเพราะแรงโน้มถ่วงของโลก ทั้งพฤติกรรมของมนุษย์และการกลิ้งของก้อนหินดังกล่าวนี้ ฮอบส์ถือว่า เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างหนึ่ง กล่าวคือ เป็นข้อเท็จจริง หรือเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไปว่า มนุษย์กระทำการต่างๆ เพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตัว หรือ ผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้นที่เป็นแรงจูงใจให้บุคคลกระทำการต่างๆ ทัศนะนี้ก็คือ อัตถินิยมทางจิตวิทยา (Psychological Egoism)นั่นเอง และ ฮอบส์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นอัตถินิยมทางจิตวิทยาด้วยยิ่งไปกว่านั้นเขายังได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่แสดงให้เห็นความคิดของอัตถินิยมที่ถึงขีดสุด เพราะถือว่า ความเห็นแก่ตัวเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ (Gregory S. Kavka, 1986: 44)

นอกจากนี้ ความเห็นแก่ตัวทำให้มนุษย์ปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ เพื่อแก้ไขภาวะธรรมชาติ (state of nature) ของมนุษย์ ซึ่งเปรียบเสมือนภาวะสงคราม แต่ละคนต่างก็แสวงหาประโยชน์ส่วนตัว

หวาดกลัว และแก่งแย่งช่วงชิงกันตลอดเวลา ด้วยสภาวะทางจิตใจ 3 ประการ คือ แข่งขันกัน (competition) เพื่อหวังผลตอบแทนที่มากกว่า และเพื่อเป็นเจ้านายผู้อื่น หวาดระแวง (diffidence) เพื่อความปลอดภัยของตนเอง และการแสวงหาชื่อเสียงเกียรติยศ (glory) เพื่อต้องการให้บุคคลอื่นมองตนด้วยความเคารพเลื่อมใส สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นให้มนุษย์ทะเลาะวิวาทกัน จนกลายเป็นสงครามของคนทุกคนต่อทุกคน (war of every man against every man) ซึ่งถือว่าเป็นกฎพื้นฐานที่มีความสำคัญ คือ (1) มนุษย์ทุกคนควรแสวงหาสันติภาพ และมีความหวังในสันติภาพเสมอ หากไม่อาจจะพบสันติภาพได้ ก็ต้องแสวงหา ต้องมีความยึดมั่นในสันติภาพ พยายามสร้างขึ้นให้จงได้ ด้วยวิธีการทั้งมวลรวมทั้งสงคราม และ (2) มนุษย์ทุกคนจักต้องสมัครใจเมื่อคนอื่นสมัครใจเช่นนั้นด้วย เพื่อประโยชน์ของเสรีภาพ และการป้องกันตนเอง จงสละสิทธิในสิ่งทั้งปวงนี้เสีย และพอใจอยู่กับอิสรภาพต่อคนอื่น ๆ เท่าที่ตนจะยอมให้คนอื่น ๆ มีต่อตน เพราะเหตุนี้ มนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติตามสัญญาที่ทำไว้กับผู้อื่น คือ (1) บังคับให้คนหลบหนีจากความเลวทรามของสภาวะธรรมชาติ หันมาแสวงและยึดมั่นในสันติภาพ เพื่อความผาสุกร่วมกัน และ (2) เป็นกฎที่ชี้ทางให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์ส่วนตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด กล่าวคือ เมื่อจะให้อำนาจหรือสิทธิบางอย่างแก่ผู้อื่นนั้น ตนเองต้องแน่ใจได้ว่า จะได้รับอำนาจและสิทธิมากขึ้น หรืออย่างน้อยก็ได้รับตอบแทนเท่าเดิม ดังที่ ฮอบส์กล่าวว่า เมื่อใดก็ตามที่คนมอบสิทธิของตนเองหรือปฏิเสธที่จะรับสิทธินั้น เขาย่อมหวังที่จะได้รับสิทธิบางอย่างเป็นการตอบแทน หรือมิฉะนั้นก็หวังที่จะได้อะไรบางอย่างซึ่งดีสำหรับตน เพราะการกระทำอย่างนั้นเป็นการกระทำโดยเจตนา และการกระทำโดยเจตนาของทุกคน ย่อมมีวัตถุประสงค์ที่จะก่อให้เกิดผลดีแก่ตนเอง เพราะการกระทำโดยเจตนาทุกอย่างของคนมุ่งไปสู่ผลประโยชน์ของตนเอง และการกระทำซึ่งนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตนต้องการได้มากที่สุด เป็นการกระทำที่มีเหตุผลที่สุด

การวิเคราะห์และสรุป

จากการศึกษา พบว่า สังคมของมนุษย์ หมายถึงปัจเจกบุคคลที่มีอำนาจอธิปไตย (Sovereign individual) จากสภาวะธรรมชาตินั้นที่เชื่อว่า สภาวะธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขให้มนุษย์ร่วมกันสร้างสังคมการเมืองในสภาพแวดล้อมธรรมชาติของมนุษย์ จะมีแต่ความขัดแย้งและต่อสู้ตลอดเวลา ทำให้มนุษย์มีความเห็นแก่ตัว มีความกลัว ความอยากดี อยากเด่น ก็คือ การต่อสู้ตลอดเวลาระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ธรรมชาติได้ให้สิทธิแก่มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน ที่จะทำอะไรก็ได้ แม้การทำร้ายคนอื่น เพื่อให้ได้ครอบครอง ชื่นชมในทุกอย่างที่ตนต้องการ ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ การมองการเปลี่ยนสภาพของมนุษย์ ความชั่วร้ายต่างๆ นานาของมนุษย์เป็นผลโดยตรง จากการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันในสังคมนั่นเอง มนุษย์จะมีอุปนิสัยเรียบง่าย สมถะ รักสงบ แต่เมื่อมาอยู่ร่วมกัน ธรรมชาติของสังคม จะสอนให้มนุษย์แก่งแย่งชิงดี และเอาเปรียบเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นความผิดพลาด เนื่องด้วยเป็นการทำสัญญาระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และยังเป็นการมอบอำนาจให้อย่างถาวร ชนิดที่เรียกคืนไม่ได้ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ความเลวร้ายในสังคมอย่างที่เรารู้กัน ที่ให้มนุษย์ต้องทำสัญญามีใช้ระหว่างกันเอง หากแต่ละคนจะต้องทำสัญญากับ “เจตจำนงร่วมกัน” (general will) ซึ่งทอนมาจากเจตจำนงของแต่ละคน เพื่อให้คนทั้งหมดมีสถานะ เป็น

ทั้งผู้ถูกปกครอง และผู้ปกครองพร้อมกันไป พอสรุปได้ว่า ผู้ถูกปกครองย่อมมีสิทธิโต้แย้งอำนาจปกครอง (ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นของตนเอง) ได้ แม้ผู้เขียนเองเชื่อว่า รัฐเกิดขึ้นจากการตกลงกันอย่างไม่ได้นิยามพร้อมใจ แต่รัฐเกิดจากการที่คนกลุ่มน้อย คิดค้นวิธีการที่จะเอาเปรียบคนกลุ่มใหญ่ เพื่อประโยชน์ของตนมากกว่า ดังในเหตุการณ์สังคมไทยปัจจุบันการแก้ปัญหาขึ้นอยู่กับสถานการณ์

ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ มนุษย์มีทั้งความเห็นแก่ตัวและความมีเหตุผล เหตุผลของความเห็นแก่ตัวซึ่งถ้าพิจารณาเรื่องการสร้างสันติภาพ เหตุผลดังกล่าวที่อยู่ภายใต้กฎของสังคม ถ้าเหตุผลนั้นนั้นไม่เพียงพอหมายถึงประโยชน์ที่ตนต้องได้รับกลับไม่เป็นตามเป้าหมาย มนุษย์ก็ย่อมไม่ใช่เหตุผล มนุษย์ก็จะนำอารมณ์หรือตัณหาอยู่เหนือเหตุผลได้เสมอ ดังนั้นกฎทางสังคมก็อาจเป็นกฎของความยุติธรรมไปหรือกฎที่มีไว้เพื่อใช้ในการปฏิบัติร่วมกัน สิ่งนี้ถือเป็นเครื่องมือเพื่อการแก้ปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ส่วนหนึ่งที่เป็นปัญหามาเสมอ คือ การมอบอำนาจซึ่งปัญหานี้ยังไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาและนับแต่จะทวีมากขึ้น การมอบอำนาจกับผู้นำในทางสังคมการเมืองแม้เป็นสิ่งที่ได้วางไว้แต่ในทางปฏิบัติถือเป็นสิ่งที่ยังบกพร่อง จะมีวิธีการมาแก้ไขมนุษย์ได้ ถ้ามนุษย์ในสังคมยังมุ่งแข่งเพื่ออำนาจที่ยิ่งใหญ่แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็มองว่า แม้มีวิธีการแก้ไขเหตุการณ์อย่างซับซ้อนแต่ปัญหาต่างๆก็ดูจะทวีขึ้นไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้เนื่องจากมนุษย์ยังขาดหลักคุณธรรมมนโนธรรมของมนุษย์และแม้แต่มนโนธรรมของผู้ถูกปกครองเนื่องจากมนุษย์ยังใช้เหตุผลที่บนฐานความเห็นแก่ตัว

จะเห็นได้ว่า ทางออกทางเดียว คือ ทุกคนต้องร่วมกันหาผู้ปกครอง โดยมอบอำนาจให้แก่ผู้ปกครองที่ทุกคนยอมรับได้ แล้วให้อำนาจอธิปไตยที่ทุกคนมีอยู่ สามารถบังคับให้ทุกคนอยู่ในสภาพที่สันติ และโดยเหตุที่ทุกคนมีสัญญาต่อกันทำให้เกิดอำนาจรัฐขึ้นมา การที่ทุกคนเชื่อฟังยอมรับอำนาจ ก็จะได้รับการคุ้มครองให้ปลอดภัยภายใน และอันตรายจากภายนอกเป็นการตอบแทนเป็นสัญญาระหว่างประชาชนด้วยกันเป็นกฎหมายอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง แต่ยอมให้ประชาชนมีเสรีภาพได้ตามควร มีขอบเขตอันจำกัด เช่น จะไม่มีการจับกุมหรือประหารชีวิตประชาชน เพราะนั่นเป็นการผิดวัตถุประสงค์ คือไม่สามารถให้หลักประกันความปลอดภัยของชีวิตได้อีกแล้ว ประชาชนก็ไม่ต้องเชื่อฟังอีกต่อไป แต่นั่นก็หมายความว่าสังคมการเมืองที่ทุกคนร่วมกันกำหนดขึ้นก็ต้องล้มเลิกไปและมนุษย์ก็จะพบตัวเองว่ากลับไปอยู่ในสภาวะธรรมชาติอีกตามเดิม จนกว่าจะมาร่วมกันทำสัญญาตั้งสังคมการเมืองขึ้นมาใหม่ และโอนอำนาจตามธรรมชาติของตนให้แก่คนใหม่ คือ (1) ความชอบธรรมในการปกครอง ในที่นี้ โดยผ่านทฤษฎีสัญญาสังคม (2) ความสัมพันธ์เชิงสิทธิหน้าที่ความเท่าเทียมระหว่างการปกป้องคุ้มครองและการเชื่อฟังเพื่อความสงบร่วมกันในสังคม และ (3) การสงวนสิทธิและให้อิสระภาพสำหรับความเชื่อทางศาสนาและเสรีภาพส่วนบุคคล เชื่อว่า อำนาจบังคับที่เข้มแข็งเพียงหนึ่งเดียวจะทำให้สังคมของปัจเจกบุคคลอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เพื่อแก้ไขภาวะธรรมชาติของมนุษย์ที่มีแต่การแก่งแย่งช่วงชิงกันตลอดเวลา ไม่ต่างอะไรกับภาวะสงคราม เมื่อทุกคนปฏิบัติตามกฎธรรมชาติแล้ว ก็ยินยอมพร้อมใจกันทำสัญญาประชาคมขึ้น ซึ่งเป็นสัญญาที่มีมูลเหตุจูงใจในการแสวงหาผลประโยชน์แก่ตัวเอง ซึ่งเป็นเหมือนกฎศีลธรรม เพราะ

ศีลธรรมกับความเห็นแก่ตัวไม่น่าจะไปด้วยกันได้ แต่นุชนิยต้องยินยอมทำสัญญาประชาคมด้วยกล่าว คือ นุชนิยต้องสร้างรัฐและควรปฏิบัติตนในรัฐนั่นเอง

บรรณานุกรม

- ขุนสรพกิจโกศล. (2510). *คู่มือการศึกษาารุปลังคหวิภาค ประเด็นที่ 6*. กรุงเทพฯ: อัมพลวิทยา.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2521). “เรขาคณิตกับปรัชญาการเมือง: วิธีการของ ฮอบส์ ใน Leviathan”. ใน *ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่*. บรรณาธิการโดย สมบัติ จันทรวงศ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต. (2541). *นิติศาสตร์แนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ระวี ภาวิไล. (2536). *อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2532). *จริยศาสตร์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2523). *อนัตตาในพุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: พิพิธวิทยา.
- วีระ สมบูรณ์. (ม.ป.ป.). *ชีวิตและการทำงานพุทธทาสภิกขุ เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี พุทธทาสภิกขุ และคณะกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ชาตกาลพุทธทาสภิกขุ.
- โสภณ ศรีกฤษดาพร. (2527). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุกฤษณ์ แพทย์น้อย. “หลักการที่แท้จริงของทฤษฎีสัญญาประชาคม”. *รัฐศาสตร์สารฉบับพิเศษ : ปรัชญาและความคิด*. 12-13.(2529-2530).
- อุกฤษณ์ แพทย์น้อย. “เสรีภาพกับสัญญาประชาคม”. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ปรัชญาการเมือง หน่วยที่ 6-11*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2532).
- D.D. Raphael. (1977). *Hobbes Moral and Politics*. London: George Allen and Unwin.
- Gregory S. Kavka. (1986). *Hobbesian Moral and Political Theory Princeton*. NJ: Princeton University Press.
- Peter A. Angeles. (1981). *Dictionary of Philosophy*. New York: Harper & Row.
- Nicolo Machiavelli. (1950). *The Prince and the Discourses*. translated by Luigi Ricci and revised by E.R.P. Vincent. New York: London. House.
- Thomas Hobbes. (1994). *Human Nature and De Corpore Politico*. with Three Lives. Edited with an Introduction and Notes by J. C.A. GASKIN.

_____. (1991). *Man and Citizen De Homine and De cive*. ed. Bernard Gert Indianapolis. IN: Hackett.

Thomas Hobbes's. (1651). *Leviathan or the Matter. Forme. & Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*. London: The Green Dragon in St. Pauls Church-yard.

การปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

Democratic Government According to Buddhism

ปรัชญา บุตรสะอาด

Pratya butsaad

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

พิจักษ์ณ ฉันทวิริยสกุล

Phirachak Chandhaviriyaskul

สุขสร ทองที

Suksan tongtee

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chonburi Sangha College

E-mail: butsaad16@gmail.com

บทคัดย่อ

ประชาธิปไตย เป็นระบบการปกครองหนึ่งซึ่งยึดถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ หลักการพื้นฐานที่สำคัญของประชาธิปไตย ประกอบด้วย หลักการแห่งเสรีภาพ คือ การกระทำใดๆ ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย เช่น ในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ หลักการแห่งความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกันของบุคคลในสังคม เช่น อยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน ได้รับการปฏิบัติดูแลจากรัฐภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน หลักแห่งภราดรภาพ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม เช่น ไม่ว่าจะเชื้อชาติใด มีฐานะอย่างไร นับถือศาสนาอะไร ในสังคมประชาธิปไตยก็สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ขัดแย้งกัน ส่วนประชาธิปไตยตามแนวพุทธ หมายถึง หลักการและวิธีการแบบประชาธิปไตยที่มีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือที่เราเรียกกันว่า พระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในรูปแบบของคำสั่งสอน คือ พระธรรมและวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ มีใช้ทฤษฎีทางการเมืองโดยตรงแบบตะวันตก ซึ่งเป็นระบอบการเมืองระบอบหนึ่งที่ใช้ในการปกครองประเทศ

คำสำคัญ: การปกครอง, ประชาธิปไตย, พระพุทธศาสนา

Abstract

Democracy is a system of government based on the majority vote. The fundamental principles of democracy include the principle of freedom, i.e. any act within the boundaries of the law, such as in religion. Freedom of expression freedom of peaceful community the

principle of equality is the equality of individuals in society, such as being under the same law. Receive treatment from the state under the same conditions the principle of brotherhood is the unity of people in society, such as regardless of race. How are you? What religion in a democratic society, people can live together without conflict. Buddhist democracy Refers to principles and methods of democracy contained in the teachings of the Buddha. Or as we call it, Buddhism, which is in the form of teaching, namely the Dharma and discipline that His Majesty has prescribed. It is not a direct Western political theory. Which is a political system used to govern the country

Keyword: domination, democracy, Buddhism

บทนำ

การปกครองคือการใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายในการบริหารและจัดการประเทศ การปกครองมีหลายรูปแบบ เช่น การปกครองแบบประชาธิปไตย และการปกครองแบบเผด็จการนอกจากนี้ การปกครองยังได้หลายระดับ เช่น การปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนภูมิภาค และ การปกครองส่วนท้องถิ่น การปกครองคือการบริหารราชการทางด้านการปกครองหรือ administration (เจียรชัย เอี่ยมวรเมธ, 2544: 80) ดังนั้น การปกครองจึงเป็นการใช้อำนาจในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะการบริหารจัดการในระบบราชการหรือของรัฐ

ในด้านการปกครองของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงจำลองรูปแบบการปกครองเพื่อให้สังคมได้อยู่ด้วยกันอย่างผาสุก โดยมีรูปแบบของการปกครองสงฆ์เป็นเหมือนเมืองจำลองให้กับสังคมอื่น ๆ นำไปประยุกต์ใช้ ระยะเวลาที่สถาบันสงฆ์ดำรงตั้งมั่นมาอย่างยาวนาน โดยมีผลกระทบการปรับปรุงแบบเพียงเล็กน้อย ตลอดไปถึงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของวงการสงฆ์ที่น่าสนใจ และสังคมสงฆ์นี้เองเป็นรูปแบบทางการปกครองอีกแนวทางหนึ่งที่จะเป็นทางเลือกให้กับชุมชน สังคม สถาบันทางการศึกษาต่าง ๆ ที่กำลังสับสนในโลกแห่งความวุ่นวายแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในปัจจุบัน และอาจเป็นทางเลือกที่เหมาะสมและถูกทางก็ได้ในอนาคตอันใกล้ (เพิ่ม รัฐไชย, [ออนไลน์])

การปกครองในสมัยพุทธกาลนั้น ปกครองโดยอาศัยพระธรรมวินัย สิ่งสำคัญที่ทรงกระทำในการปกครองก็คือ การที่ทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุสงฆ์ หรือเรียกว่า ทรงบัญญัติพระวินัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักในการปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ นอกจากวินัยแล้วก็ทรงใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารการปกครองด้วย ธรรมเป็นคำสอน วินัยเป็นคำสั่ง รวมทั้งคำสอนคำสั่งของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระธรรมวินัย สังฆประกาศนโบาย หรือ อุบายในการปกครองสงฆ์นี้ ได้แก่การปรับปรุงความคิดเห็นของปัจเจกชนให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ให้พระธรรมวินัยปรากฏในตัวบุคคลหรือในตัวปัจเจกชน ด้วยการมอภายไว้ภายใต้พระวินัย แล้วมอภายไว้ภายใต้พระธรรม หมายความว่าให้สำเร็จเป็น

การปกครองตัวเองขึ้นหนึ่งก่อน แล้วค่อยปกครองหมู่คณะหรือบุคคลอื่นในภายหลัง (พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม, [ออนไลน์])

ดังนั้น ในบทความนี้จะกล่าวถึงการปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในบางแง่มุม เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองของพระพุทธเจ้า

การปกครอง คือ การควบคุม ดูแลหมู่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่หรือของสังคมนั้น ๆ ศัพท์ที่ใช้ในความหมายว่าปกครองในพระไตรปิฎก เช่น ปสาส (ที.ม. (บาลี) 10/165/119) อภิบาล (ที.ปา. (บาลี) 11/278/216) เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์มิได้มีพระดำริที่จะปกครองสงฆ์ ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า “ดูก่อนอานนท์ ตถาคตมิได้มีความดำริอย่างนี้ว่า เราจักบริหารภิกษุสงฆ์ หรือว่าภิกษุสงฆ์จักเชิดชูเรา ตถาคตจักปรารภภิกษุสงฆ์แล้ว กล่าวคำอย่างใดอย่างหนึ่งในคราวหนึ่ง” (ที.ม. (บาลี) 10/165/119)

การปกครองระยะต้นๆ พระพุทธเจ้าทรงกระทำด้วยพระองค์เองทุกอย่าง พอระยะต่อมาให้พระสาวกช่วยกระทำบ้าง เป็นการแบ่งเบาภาระและฝึกหมู่สาวก เพื่อที่จะรับช่วงงานจากพระองค์ ครั้นต่อมาตอนใกล้ปรินิพพานทรงมอบความเป็นใหญ่ให้หมู่พระสงฆ์สาวก ส่วนพระองค์ก็ทรงดูแลทั่วไปและทำงานด้านการสอนอย่างเดียว เป็นทำนอง “บิดาอบรมบุตรธิดาให้รู้จักการงาน” บั้นปลายชีวิตก็มอบทรัพย์สินสมบัติให้ (ที.ม. (บาลี) 10/165/119)

การปกครองระยะต้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงกระทำด้วยพระองค์เองทุกอย่าง พอระยะต่อมาให้พระสาวกช่วยกระทำบ้าง เป็นการแบ่งเบาภาระและฝึกหมู่สาวก เพื่อที่จะรับช่วงงานจากพระองค์ ครั้นต่อมาตอนใกล้ปรินิพพานทรงมอบความเป็นใหญ่ให้หมู่พระสงฆ์สาวก ส่วนพระองค์ก็ทรงดูแลทั่วไปและทำงานด้านการสอนอย่างเดียว เป็นทำนอง “บิดาอบรมบุตรธิดาให้รู้จักการงาน” บั้นปลายชีวิตก็มอบทรัพย์สินสมบัติให้ (โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา, [ออนไลน์])

พุทธวิธีการปกครองสงฆ์ของพระพุทธเจ้า

วิธีการปกครองสงฆ์ของพระพุทธองค์นั้นทรงมีหลายวิธี ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ปกครองตนหรือฝึกตน วิธีการปกครองในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การครองตนหรือปกครองตัวเอง ถ้าปกครองตัวเองไม่ได้ก็ไม่สามารถที่จะปกครองผู้อื่นได้ การที่จะปกครองผู้อื่นได้นั้นต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อน แล้วพึงพรั่สอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤติดตนอย่างนี้ จึงไม่เศร้าหมอง” (ขุ.ธ. 25/158/52) ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงเป็นผู้ปกครองสงฆ์นั้น พระองค์ได้ฝึกพระองค์เองอย่างสมบูรณ์แล้ว โดยพระองค์ทรงเริ่มฝึกพระองค์เองมานับชาติไม่ถ้วนก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เรียกว่าทรงบำเพ็ญบารมี ซึ่งมีตั้งแต่บารมีขั้นสามัญ ขั้นปานกลาง จนกระทั่งถึงขั้นสูงสุดที่เรียกว่า ปรมัตถบารมี เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ทรงตั้งอยู่ในฐานะพระธรรมราชาผู้ปกครองพุทธบริษัท

ทรงเป็นนักปกครองอย่างดีเลิศ ไม่มีนักปกครองใด ๆ ที่จะเสมอหรือยิ่งใหญ่ไปกว่าพระองค์ หลักในการปกครองตนนั้นต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัย

2. ปกครองบุคคลที่สมควรปกครองหรือฝึกบุคคลที่ควรฝึก บุคคลนั้นมีความแตกต่างกันออกไป และมีใช้ว่าจะสามารถฝึกให้ได้ดีทุกคนไป พระพุทธองค์เองก็ทรงไม่สามารถฝึกได้ทุกคน แต่พระองค์ทรงมีวิธีฝึกหรือวิธีในการปกครองของพระองค์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงสนทนากับนายเกสผู้ฝึกม้า โดยนายเกสกราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเป็นสารถิฝึกบุรุษชั้นเยี่ยม พระองค์ทรงฝึกอย่างไร?” “เหมือนกันแหละเกส เราฝึกโดยวิธีละมุนละม่อมบ้าง โดยวิธีรุนแรงบ้าง ทั้งละมุน ละม่อมและรุนแรงบ้าง” “ถ้าฝึกไม่ได้พระองค์จะทำอย่างไร” “ถ้าฝึกไม่ได้ เราก็ม้าเหมือนกัน...เกส การฆ่าในความหมายแห่งอริยวินัยนี้ คือ การที่เราไม่ว่ากล่าวสั่งสอน เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ก็ไม่ว่ากล่าวสั่งสอน” (อง.จตุตถก. 21/111/112-113)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแม้พระพุทธองค์เองก็ไม่สามารถฝึกหรือปกครองคนได้ทุกคน การฝึกคนโดยวิธีละมุนละม่อมของพระพุทธองค์ก็ได้แก่ การชี้ให้เห็นสุจริตและผลของสุจริต การฝึกอย่างรุนแรงของพระองค์คือ การชี้ให้เห็นทุจจริต และผลของทุจจริต ให้เห็นนรก เปตต กำเนิดสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น บุคคลที่ปกครองได้ฝึกได้ท่านเรียกว่า เวไนยสัตว์ การปกครองผู้อื่นนั้นจะต้องปกครองด้วยธรรมะ คือใช้ธรรมะเข้าไปปราบกิเลสจึงจะสามารถปกครองได้ผลดี

3. สังคหวิธี วิธีนี้เป็นอุบายยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ในการปกครองที่ดี พระพุทธเจ้าไม่โปรดในการใช้อาญาเหมือนอย่างกับการปกครองในทางโลก เพราะว่าไม่ว่าบุคคลนั้นๆ จะต่อต้านปกครองยากเพียงใดก็ตาม ถ้าหากผู้ปกครองเป็นผู้ฉลาดในการยึดเหนี่ยวน้ำใจก็สามารถที่จะทำให้เป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยนได้ สิ่งที่ใช้ในการยึดเหนี่ยวน้ำใจก็คือธรรมะ เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 สารานิยธรรม 6 เป็นต้น

4. นิคคหวิธี คือ การข่มบุคคลที่ควรข่ม เป็นธรรมดาของหมู่คณะไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ก็ตามจะต้องมีคนดีและคนไม่ดี คนที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากในหมู่คณะก็คือคนไม่ดีนั่นเอง ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะต้องเป็นธุระเพื่อความผาสุกของหมู่คณะหรือประชาชนโดยส่วนรวม เมื่อใช้วิธีอื่นๆ ไม่สำเร็จแล้วก็จำเป็นต้องใช้นิคคหวิธี คือ การลงโทษ ในทางการปกครองสงฆ์เรียกว่า นิคคหกรรม คือ การลงโทษตามสมควรแก่ความผิด การลงโทษในทางวินัยนั้นถ้าเป็นความผิดที่ไม่รุนแรง พอที่จะแก้ไขและปรับปรุงพฤติกรรมใหม่ให้ดีขึ้นได้นั้น เรียกว่าสเทกัจฉา ถ้าเป็นความผิดที่ร้ายแรง ไม่สามารถที่จะขอปรับปรุงแก้ไขใหม่ได้ เรียกว่าอเทกัจฉา เปรียบเสมือนการต้องโทษประหารชีวิตในทางโลกนั่นเอง ตัวอย่างนิคคหวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้ เช่น การที่ทรงมีพระพุทธาณุญาตให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนณะ ที่มีความถือตัวว่าเคยเป็นผู้ที่รับใช้ใกล้ชิดของพระพุทธองค์มาตั้งแต่ก่อนผนวช ว่า “ดูก่อนอานนท์...โดยล่วงไปแห่งเราพึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉนณะภิกษุ ดูก่อนอานนท์ ฉนณะภิกษุจะพึงพูดได้ตามที่ตนปรารถนา ภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่าไม่พึงกล่าวไม่พึงสั่งสอน” (ที.ม. 10/141 /123)

5. ปคคหวิธี คือ การยกย่องคนที่ควรยกย่อง เพื่อให้บุคคลนั้น ๆ ได้รับขวัญและกำลังใจในการกระทำความดียิ่งขึ้น และเป็นการแสดงให้เห็นถึงการมองเห็นถึงความดีของบุคคลนั้น ๆ พระพุทธองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้เช่นกัน เช่นทรงยกย่องพระอานนท์ว่า “อานนท์เป็นบัณฑิต ย่อมรู้อย่างนี้เป็นกาลเพื่อจะเข้าเฝ้า

พระตถาคต นี่เป็นกาลแห่งภิกษุ นี่เป็นกาลแห่งภิกษุณี นี่เป็นกาลแห่งอุบาสก นี่เป็นกาลแห่งอุบาสิกา นี่เป็นกาลแห่งพระราชา นี่เป็นกาลของราชอาณาจักร นี่เป็นกาลของเดียรฉัตร นี่เป็นกาลของสาวกเดียรฉัตร” (ที.ม. 10/135/117)

วิธีทั้งห้าประการนี้เป็นพุทธวิธีในการปกครองสงฆ์ แต่หลักการหรือวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุดก็คือ การปกครองตามหลักพระธรรมวินัยนั่นเอง ถ้าหากว่าคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันนี้ รื้อฟื้นพุทธวิธีการปกครองสงฆ์ของพระพุทธเจ้ามาใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ในองค์กรคณะสงฆ์ให้หมดสิ้นไปได้ แทนที่จะใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ชาวโลกบัญญัติขึ้นมาให้พระสงฆ์ใช้ ทำให้องค์กรคณะสงฆ์ประสบปัญหามากมายในปัจจุบันนี้

แนวคิดของพระพุทธเจ้าที่ประยุกต์ใช้เพื่อการปกครอง

1) สัญลักษณ์แห่งสถาบัน สังฆนียสถาน 4 ตำบล ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งในช่วงท้ายสมัยพุทธกาล พระอนนทเถระ มีความกังวลถึงสัญลักษณ์แห่งสถาบันที่สามารถสื่อถึงความเป็นชาวพุทธ

2) เป้าหมายแห่งพรรค เป้าหมายของพระพุทธศาสนาและลำดับแห่งการพัฒนาการนั้นต่างจากพรรคการเมืองคือ นักการเมือง เริ่มจากการเป็นสมาชิกพรรค แล้วลงสมัครในนามพรรครับเลือกตั้งเป็นต้น เมื่อเทียบเป้าหมายดังนี้แล้วพระพุทธศาสนาเน้นเป้าหมายสูงสุดคือวิมุตติ หรือนิพพาน โดยเริ่มจากศีล สมาธิ ปัญญาแล้วจึงจะถึงวิมุตติ

3) วิธีการทดสอบนโยบาย เมื่อจะให้หมู่ภิกษุสงฆ์ได้ตรวจสอบว่า ธรรมะอันไหนจริงหรือเท็จ เพื่อใช้ตรวจสอบกันพระพุทธองค์ตรัสหลักการตรวจสอบเอาไว้ในกรณีที่เปิ่นที่สงสัย 4 ประการคือ

มหาประเทศข้อที่ 1 เมื่อมีใครพูดว่าข้าพเจ้าได้สดับรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่านี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุสาน ไม่ควรชื่นชม หรือคัดค้าน ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วทดสอบดูในสูตรเทียบดูในวินัย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้นสอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ให้สันนิษฐานว่า ไม่ใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าบุคคลนี้รับมาผิด จงทิ้งคำนั้นเสีย แต่ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ให้สันนิษฐานว่า นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุนี้รับมาด้วยดี

มหาประเทศข้อที่ 2 ถ้ามีภิกษุกล่าวอ้างคณะสงฆ์ว่านี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุสาน ไม่ควรชื่นชม หรือคัดค้านฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วตรวจสอบดูในพระสูตรเทียบดูในวินัย ถ้าไปกันไม่ได้ ไม่ใช่พระดำรัส สงฆ์นั้นรับมาผิด จงทิ้งคำนั้นเสีย แต่ถ้าสอบลงในสูตรได้ ไปกันได้ นั่นเป็นพระดำรัส สงฆ์รับบทด้วยดี

มหาประเทศข้อที่ 3 ถ้ามีภิกษุกล่าวอ้างบทพระเถระทั้งหลายให้ลองตรวจสอบดู ถ้าไปกันไม่ได้กับพระสูตร พระวินัย ก็ควรถือ แต่ถ้าไปกันได้กับพระสูตร ก็จงถือปฏิบัติ

มหาประเทศข้อที่ 4 ถ้ามีภิกษุกล่าวอ้างพระเถระผู้เป็นพหูสูต ทรงจำไว้มาก ให้ลองตรวจสอบดู ถ้าไปกันไม่ได้กับพระสูตร พระวินัย ก็ควรถือ แต่ถ้าไปกันได้ ก็จงถือปฏิบัติ

4) การเข้าเป็นสมาชิกของพรรค ในวงการเมืองปัจจุบันการจะเข้าสู่พรรคต้องสมัครเป็นสมาชิกของพรรคก่อน แล้วจึงทำงานให้พรรค แต่ในสมัยพุทธกาลพระพุทธร่องค์ได้วางไว้ 2 เกณฑ์ คือ เกณฑ์ที่หนึ่ง ถ้าเป็นพราหมณ์ หรือนักบวชอื่นๆ จะให้ถึงไตรสรณคมณ์ก่อนจึงบวชได้ เกณฑ์ที่สอง หากเป็นอัญญเดียรถีย์ คือนักบวชนอกศาสนา พระองค์ทรงให้อยู่ปริวาสถึง 4 เดือนเสียก่อน ทั้งนี้เพราะต้องการให้ฝึกหัดมารยาทใหม่แต่ในกรณีสุภททปริพาชก นั้นเป็นกรณีพิเศษ เพราะพระองค์ทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย โดยตรัสสั่งให้พระอานนท์ทำการแทน

5) คุณสมบัติของนักปกครอง ในจุดนี้ แม้พระพุทธเจ้ามิได้ทรงตรัสเรื่องคุณสมบัติของนักการเมืองไว้อย่างตรง ๆ แต่เมื่อเราได้ศึกษาพระสูตรเพื่อเปรียบเทียบแล้วนั้นจึงต้องทำการวิเคราะห์ ในเรื่องดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรียกอุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองปาฏลีคามมา แล้วชี้ให้ดูโทษ หรือศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล และอานิสงส์ของผู้มีศีล อย่างละ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

ก. โทษของนักการเมืองไม่ดี (Non-Qualified) เสื่อมโภคทรัพย์ กิตติศัพท์อันชั่วของผู้นั้น ย่อมกระฉ่อนไป ไม่แก่แล้วกล้า เก้อเขิน ย่อมหลงลืมสติตาย (ถูกขับไล่) และหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย (ติดคุก)

ข. คุณสมบัติของนักการเมืองที่ดี (Qualified) ย่อมมีโภคทรัพย์ ชื่อเสียงขจรไปทั่ว แก่แล้วกล้า ไม่เก้อเขิน ไม่หลงลืมสติตาย และหลังตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ภิธรรมโม), 2550: 96-101)

กล่าวโดยสรุปหลักการปกครองตามแนวทางของพุทธธรรม จะวางกรอบแนวคิดตลอดถึงแนวข้อปฏิบัติเอาไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้ให้นักปกครองทั้งหลายที่มีอำนาจในการบริหารบ้านเมืองมีแนวคิดที่จะพัฒนาตนเองเพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ การครองตน ครองคน และครองงาน อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลัง ที่จะยึดถือเอาเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อนำพาไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาสังคมและประเทศสืบต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับคำว่าประชาธิปไตย

คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” เป็นคำที่ใช้มานานตั้งแต่สมัยกรีกโบราณรุ่งเรือง ซึ่งมุ่งแสดงถึงการปกครองที่ให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการแสดงออก มีส่วนร่วมในการปกครองโดยเลือกผู้แทนเข้าไปนั่งในสภาบริหารและสภานิติบัญญัติ ผู้ให้คำนิยามแก่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่กระชับและสั้น คือ ลิงคอล์น ที่ว่าประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

ความหมายของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่เป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ตลอดจนจนเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันโดยสันติ ภายใต้ความเชื่อที่ว่า คนเราเกิดมา

เท่าเทียมกันคือ ได้รับการคุ้มครองจากรัฐตามกฎหมายและโอกาสที่จะได้รับการบริการต่าง ๆ โดยเสมอหน้ากัน มีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งจะกำหนดไว้แน่นอนในกฎหมายรัฐธรรมนูญ (สำนักงานอัยการสูงสุด, 2541: 33)

“ประชาธิปไตย” มาจากคำว่า “ประชา” และ “อธิปไตย” เมื่อรวมกันแล้วหมายถึง อำนาจของประชาชน นั่นคือประชาชนเป็นอำนาจของคนหมู่มาก ดังคำกล่าวของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา อับราฮัม ลินคอล์น ที่ว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ดังนั้นจึงเกี่ยวข้องกับประชาชนในลักษณะต่างๆ ดังนี้คือ

1. หลักการของประชาธิปไตยถือว่าการปกครองเป็นของประชาชน จึงถือว่าประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบและผูกพันต่อระบอบการปกครองและมีหน้าที่ต้องรักษาประชาธิปไตยให้ยืนยาว
2. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง การปกครองตามหลักการที่ว่าเป็นการปกครองโดยประชาชน
3. ตามหลักเพื่อประชาชน จึงถือว่าเป้าหมายหรือนโยบายในการบริหารประเทศจะต้องมุ่งประโยชน์แก่คนส่วนมาก
4. เสี่ยงข้ามมากของประชาชน คือ หลักในการตัดสินใจปัญหา และการปกครองประเทศ
5. ประชาชนมีความเท่าเทียมกัน และมีสิทธิเสรีภาพทุกอย่างตามกฎหมาย
6. รัฐบาลอยู่ภายใต้การควบคุมของประชาชนทั้งในทางตรง ได้แก่ การลงเสียงประชามติและทางอ้อมโดยผ่านสภาผู้แทนราษฎร (บุญธรรม เลิศสุขีเกษม, 2543: 22-23.)

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้นถือว่า อำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นอำนาจอุดมสูงสุดในการปกครองเป็นของประชาชน โดยคำว่า ประชาธิปไตย มาจากภาษาอังกฤษ “Democracy”(รากศัพท์ภาษากรีก 2 คำ คือ Demo แปลว่า ประชาชน และ Keratin แปลว่า การปกครอง) จึงมีความหมายว่า รูปแบบการปกครองที่ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครอง หรือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ (สุนทร ยอมศิริ, 2546: 10)

ดังนั้น นโยบายการปกครองของประเทศในระบอบประชาธิปไตย จึงมุ่งเน้นให้ “ประชาชนเป็นใหญ่” (วิชญ์ เครืองาม, 2530: 246) ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ มีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบในการปกครองประเทศร่วมกันและอย่างเสมอภาคกัน โดยถือเอาความเห็นของปวงชนฝ่ายข้างมาก เป็นเกณฑ์ในการบริหารประเทศ แต่สิทธิของปวงชนฝ่ายข้างน้อย ก็ได้รับความคุ้มครองโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2520: 1)

Harold Joseph Laski ผู้นำทางความคิดชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นทั้งนักการเมือง นักเศรษฐศาสตร์ นักเขียน ที่ได้รับการยอมรับกว้างขวางได้ให้นิยามความหมายคำว่า ประชาธิปไตย(Democratic) ไว้ที่น่าสนใจว่า ประชาธิปไตยนั้นมี 2 สถานะ คือ ในฐานะที่เป็นระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่ง กับในฐานะที่เป็นวิถีการดำรงชีวิตในสังคมแบบหนึ่ง แต่ความหมายทั้งสองนี้ก็ปะปนหรือเกี่ยวพันกันอยู่มาก เช่น ในสังคมประชาธิปไตยจะปฏิเสธเอกสิทธิของบุคคลอันตั้งอยู่บนรากฐานของชาติกำเนิดหรือความมั่งคั่ง เพศวรรณะ ศาสนา และช่องว่างทางเศรษฐกิจของประชาชนจะให้มือน้อยที่สุด แต่ลักษณะเช่นนี้ ลัทธิ

คอมมิวนิสต์ก็ถือว่าเป็นอุดมการณ์ของลัทธิของตนเช่นกัน ในด้านการปกครอง สิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งในประเทศเห็นว่า เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ประชาชนกลุ่มที่ยากจนกว่าก็อาจจะมองว่าเป็นคนธิปไตยมากกว่า (อมร รักษาสัตย์ และคณะ, 2543: 3-8)

โดยนัยนี้ประชาธิปไตยจึงมีความหมายหรือมีบทบาทต่างกันในแต่ละวงการ และจากนิยามคำว่าประชาธิปไตยของ Harold Joseph Laski นี้ สารานุกรม Encyclopedia Britannica ก็ได้นำมาเป็นต้นแบบให้ความหมายไว้ในทำนองเดียวกันแต่ได้ขยายความหลักประชาธิปไตยไว้อย่างละเอียดขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ คำว่า ประชาธิปไตย ได้ถูกนำไปใช้ในความหมายต่างๆ กันหลายประการ คือ

(1) ในความหมายดั้งเดิมของมัน คือการปกครองแบบหนึ่งซึ่งสิทธิในการตัดสินใจทางการเมืองนั้นเป็นของพลเมืองทั้งปวง พลเมืองเป็นผู้ใช้โดยตรงตามระเบียบวิธีที่ว่าเสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ การปกครองแบบนี้เรียกกันว่าประชาธิปไตยโดยตรง หรือ

(2) เป็นการปกครองแบบหนึ่ง ซึ่งพลเมืองใช้สิทธิอย่างเดียวกันนั้นผ่านทางผู้แทนซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกและรับผิดชอบต่อประชาชน พลเมืองทั้งหมดไม่ได้ใช้สิทธิในการปกครองด้วยตนเอง แบบนี้เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน หรือ

(3) เป็นการปกครองรูปหนึ่ง ซึ่งมักจะได้แก่รูปประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน แต่ผู้ที่มีเสียงข้างมากจะใช้อำนาจตัดสินใจได้ก็แต่ภายในขอบเขตจำกัดแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ออกแบบไว้รับรองสิทธิของชนข้างน้อยให้ได้ขึ้นขมสิทธิส่วนบุคคลหรือส่วนรวมบางประการ เช่น สิทธิในการพูด และในทางศาสนา แบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยเสรี หรือแบบมีรัฐธรรมนูญ (Liberal or Constitutional Democracy)

(4) ประการสุดท้าย คำว่าประชาธิปไตยมักจะถูกนำมาใช้อธิบายระบบการเมืองหรือสังคมใดๆ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะลดความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างอันเกิดขึ้นจากการกระจายทรัพย์สินส่วนตัวโดยไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ โดยไม่คำนึงถึงว่ารูปของการปกครองในระบบนั้นจะมีลักษณะประชาธิปไตยตามความหมาย 3 ประการแรกหรือไม่ แบบนี้เรียกว่า

ประชาธิปไตยทางสังคมหรือเศรษฐกิจ สอดคล้องกับทัศนะของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2543: บทคัดย่อ) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตัวเองได้ อะไรเป็นเครื่องปกครองตัวเองหรือปกครองด้วยอะไร เอาอะไรเป็นมาตรฐานในการตัดสินใจ สิ่งที่มาปกครองหรือควบคุมตัวเราก็คือ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย เรียกสั้น ๆ ว่า “ธรรม” การปกครองระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องอาศัยการศึกษา เราปกครองเพื่ออะไร เราควรมองไปถึงจุดหมายของการปกครอง ที่เรามาจัดสรรสังคม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้เจริญมั่นคงมีสันติสุขมีชีวิตเจริญงอกงามบรรลุประโยชน์สุขที่สูงประเสริฐ

จากแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่าการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่เป็นของประชาชน ภายใต้สิทธิเสรีภาพที่มีความเท่าเทียมกันในการเข้าไปมีส่วนร่วม ในกระบวนการทางการเมืองและการปกครองที่มุ่งเน้นประโยชน์ของประชาชนเป็นมาก ประชาชนมีสิทธิในการควบคุมทั้งทางตรงและทางอ้อม มีอิสระตามอำนาจที่มีซึ่งบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประชาธิปไตยมาตั้งแต่เริ่มแรก ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวงเสียอีก ลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ แต่การบัญญัติวินัยนั้นก็ทรงบัญญัติเป็นพระสงฆ์มิได้บัญญัติตามลำพัง ต้องให้เกิดเรื่องก่อน แล้วประชุมสอบสวนแล้วบัญญัติพระวินัยท่ามกลางพระสงฆ์ ด้วยความเห็นชอบของพระสงฆ์ต่างพร้อมใจกันนำไปปฏิบัติ การทำกรรมต่างๆ ของสงฆ์ ยกเว้นอุปโลกนกรรม ล้วนให้ทำเป็นการสงฆ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ

- ญัตติกรรม ทำด้วยสงฆ์จตุรกร คือ 4 รูปขึ้นไป เช่นการสวดปาติโมกข์
- ญัตติทุติยกรรม ทำด้วยสงฆ์ปัญจจตุรกรคือ 5 รูปขึ้นไป เช่น เรื่องกฐิน
- ญัตติจตุตถกรรม-ทำด้วยสงฆ์ทศจตุรกร คือ ตั้งแต่ 10 รูปขึ้นไปยกเว้นในที่กันดาร เช่น การอุปสมบท หรือการให้มณัตต์ การสวดอัฏฐาน ก็ต้องใช้สงฆ์ตั้งแต่ 21 รูปขึ้นไป จึงกล่าวได้ว่า “พระวินัย”

คือ รัฐธรรมนูญ และกฎหมายต่างๆ

พระสงฆ์ คือ สมาชิกสภาผู้แทน คุณสมบัติของพระสงฆ์ คือ คุณสมบัติของสมาชิก อำนาจพระสงฆ์ คือ อำนาจอธิปไตย

อธิกรณ์สงฆ์ทั้ง 4 คือ

- ก. วิวาทาธิกรณ์ การขัดแย้งกันเกี่ยวกับธรรมวินัย
- ข. อนุวาทาธิกรณ์ การโจทก์กันด้วยอาบัติต่างๆ
- ค. อาปตตาทิกรณ์ การละเมิดอาบัติต่างๆ
- ง. กิจจาธิกรณ์ กิจของสงฆ์ที่เกิดขึ้นที่จะพึงทำด้วยสงฆ์จำนวนต่างๆ

ต่างก็จะต้องระงับด้วยวิธีการที่เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ 7 คือ

1. สัมมุขาวินัย ระงับต่อหน้าสงฆ์ต่อหน้าบุคคลต่อหน้าวัด
2. สติวินัย การระงับด้วยการให้เกียรติแก่พระอรหันต์ ผู้มีสติสมบูรณ์
3. อมูหกวินัย การระงับเหตุด้วยการยกเว้นให้แก่ผู้ทำผิดในขณะที่เป็นบ้า คือ ได้หลงไปแล้ว
4. เภยยุยสิกา ระงับด้วยเสียงข้างมากลงมติ
5. ปฏิญญาตถกรรม ระงับด้วยการทำตามปฏิญญา
6. ตัสสปาปิยสิกากรรม ระงับด้วยการลงโทษศัตรูผู้ถูกสอบสวนแล้วพูดไม่อยู่กับร่องกับรอยให้

การรับแล้วปฏิเสธ ปฏิเสธแล้วรับเป็นต้น

7. ตินวัตถการวินัย ระงับด้วยการประนีประนอมทั้งสองฝ่าย ดุจเอาหญ้าทับสิ่งสกปรกไว้ไม่ให้มีกลิ่น

ทั้งอธิกรณ์และการระงับต้องทำเป็นการสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ ดุจการจัดกรรมาธิการฝ่ายต่างๆ ฉะนั้นจึงเป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นทีมและในการประชุมทำกรรมต่างๆ เป็นการสงฆ์นั้น ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์จริงๆ ถ้ามีข้อข้องใจมีสิทธิยับยั้ง (Veto) ได้ แม้เพียงเสียงเดียวสงฆ์ทั้งหมดก็ต้องฟังดังทำกรรมวาจาว่า “ยสสายสมโตขมติ..โส ตุนุหสยสสน ขมติ โส ภาเสย” “ถ้ากรรมนี้ชอบใจต่อท่านผู้ใด

ท่านผู้นั้นพึงเจียบ ถ้าไม่ชอบใจต่อท่านผู้ใดท่านผู้นั้นพึงพูดขึ้น” อนึ่งการทำการมอันใดก็ตาม พระวินัยจะต้องพร้อมเพรียงกัน ดังคำขึ้นต้นของกรรมวาจาว่า “ยถิ สงฆสสปัตตกลล” ซึ่งแปลว่า “ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ พร้อมแล้ว...สงฆ์พึงทำ...” ดังนี้ นี่คือนิเวศความในมหาขันธกะ มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่ม 4

แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตย ตามแนวพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งอาจนำมาเป็นประเด็นในการวิจารณ์ ได้ดังต่อไปนี้

1) หลักเสรีภาพทางความคิด พระพุทธเจ้าได้ให้โอกาสแก่ชาวกาลามะในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ คำสอนของนักบวช ที่มาเผยแผ่คำสอนด้วยข้อความต่อไปนี้

“ดูกรกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเชื่อ เพียงเพราะ 1. การฟังตามกันมา (มา อนุสสเวน) 2. การถือกันสืบ ๆ มา (มา ปรมปราย) 3. ชาวเล่าลือ (มา อิติกราย) 4. การอ้างตำรา (มา ปิฎกสมปทาเนน) 5. การใช้ตรรกะ (มา ตกุกเหตุ) 6. การอนุมาน (มา นยเหตุ) 7. การตรึกตรองตามอาการ (มา อาการปริวิตกเกน) 8. เข้าได้กับทฤษฎีที่ตนคิดไว้ (มา ทิฏฐินิขฌานขนติยา) 9. มองเห็นลักษณะว่าน่าเชื่อถือได้ (มา ภาพรูปตยา) 10. สมณะ นี่เป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ) ต่อเมื่อได้รู้เข้าใจ ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละ หรือ ถือปฏิบัติตามนั้น” (อง.ติก. 20/505/241)

2) หลักความเสมอภาค ในพระธรรมวินัย จะเห็นได้จากหลักความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย 8 อย่าง เปรียบเทียบกับความอัศจรรย์ของมหาสมุทร 8 อย่าง ดังนี้

(1) ธรรมวินัย หรือพระพุทธศาสนามีการศึกษาตามลำดับทำตามลำดับปฏิบัติตามลำดับแห่งตลอดดรรหัตตมรรค ด้วยการทำต่อเนื่องจนมหาสมุทรลุ่มลึกตามลำดับ

(2) สวากของพระพุทธเจ้าที่แท้ไม่ล่องลิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว แม้จะต้องสละชีวิตก็ยอมจุมหาสมุทรไม่ล้นฝั่ง

(3) สงฆ์ ย่อมกันคนชั่วให้ห่างไกล ดุจทะเลซัดซากศพให้เข้าสู่ฝั่งนั้น

(4) วรรณะ 4 ออกบวชแล้วย่อมละซึ่งชื่อโคตร ในกาลก่อนถึงการนับว่าเป็นสมณศากยบุตร ดุจน้ำจากแม่น้ำทั้งหลาย เมื่อถึงมหาสมุทรแล้ว ก็เป็นน้ำมหาสมุทรอันเดียวกัน

(5) แม้ฝนตก มหาสมุทรก็ไม่ปรากฏความพร่องและความเต็ม ฉนใด ภิกษุในธรรมวินัยที่ดับกิเลสด้วยนิพพานธาตุ ย่อมไม่ทำนิพพานให้เต็ม

(6) พระธรรมวินัย มีรสเดียว คือ วิมุตติรส-รสแห่งความหลุดพ้น จุมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม (เอกรโส-โลณรโส, เอกรโส-วิมุตติรส)

(7) มหาสมุทรเต็มไปด้วยรัตนนานาประการ ฉนใด พระธรรมวินัยก็มากด้วย ธรรมรัตนะ คือ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7, มรรค 8 ฉนนัน

(8) มหาสมุทร เป็นที่อยู่ของสัตว์มีชีวิตใหญ่ๆ เช่น ปลาตมิติมังคลา ติปริมังคลา อสุร นาค คนธรรพ์ ฉนใด พระธรรมวินัยก็มีอริยบุคคล 4 และผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นอริยบุคคล 4 ฉนนัน เหตุนี้ จึงทำให้ภิกษุยินดีในธรรมวินัย (อง.อุฎฐก. 23/109/2007)

3) หลักความเป็นที่พึ่งพึ่งนึ่งกัน หรือ ภารดรภาพ คือ สหธรรมิก ผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกันควรมีธรรมต่อไปนี้

ก. สังคหวัตถุ 4 คือ แบ่งปัน, พุดไพเราะ, บำเพ็ญประโยชน์และวางตัวเคียงบ่าเคียงไหล่ร่วมสุขร่วมทุกข์ (อง.จตุกก. 21/32/42)

ข. สาราณียธรรม 6 คือจะพูด จะทำ จะคิด ก็ประกอบด้วย เมตตาจิต แบ่งปันลากันอย่างทั่วถึง, มีศีลเสมอกันและมีทัศนะเสมอกัน (อง.ฉก. 22/282/321)

ค. หลักอภิธานียธรรม 7 คือ

- หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
- เมื่อประชุมก็พร้อมกันเข้าประชุม และพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
- ไม่ทำลายหลักการเดิม
- เคารพผู้หลักผู้ใหญ่
- คุ่มครองกุลสตรี มิให้ถูกข่มเหง
- เคารพ เจตีย์ อนุสาวรีย์คนสำคัญของชาติ
- ให้การคุ้มครองอารักขาสมณะชีพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในรัฐ (อง.สตุตท. 23/20/18)

4) หลักการใช้อธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงนิยาม ธรรมาธิปไตย คือ เอาหลักการเป็นใหญ่ มิใช่ อัตตาธิปไตย เอาตนเป็นใหญ่ หรือ โลกาธิปไตย เอาโลกหรือพวกพ้องเป็นใหญ่ ดังพระองค์แสดงไว้อย่างชัดเจน “ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั่นมิใช่สภา” สัตบุรุษ คือ ผู้รู้จักเหตุผล-รู้จักคน รู้จักประมาณ-รู้จักกาล-รู้จักชุมชน และรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จึงอาจกล่าวได้ว่า “พระธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการปกครองของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ และเพื่อพระสงฆ์อันมีประโยชน์ 10 อย่าง เป็นเป้าหมาย คือ 1. เพื่อหมู่คณะยอมรับว่าดี 2. เพื่อให้หมู่คณะมีความสุข 3. เพื่อข่มคนชั่ว 4. เพื่อปกป้องคนดี 5. เพื่อขจัดทุกข์ในปัจจุบัน 6. เพื่อตัดทุกข์ในอนาคต 7. เพื่อผู้ที่ยังไม่ศรัทธาได้มีศรัทธา 8. เพื่อรักษาจิตของคนที่มีศรัทธาอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป 9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือ พระพุทธศาสนา และ 10. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย คือ หลักการอันดีงามของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ อย่างที่เรียกว่า “มีสันติสุขในส่วนตน และสันติภาพในส่วนรวม ฉะนั้นแล” (พระไตรปิฎกวิจารณ์, [ออนไลน์])

พระพุทธศาสนาเป็นชุมชนที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ โดยเฉพาะพระสงฆ์ จึงต้องมีการบริหารจัดการกิจการภายในให้เรียบร้อย เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้น ก็ต้องมีวิธีระงับเหตุที่เหมาะสม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จะเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด ต่อเมื่อทรงเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว ทรงยกพระธรรมวินัยเป็นพระศาสดาแทน รวมทั้งมีการใช้มติของที่ประชุมสงฆ์เป็นการตัดสิน จึงเห็นได้ว่า รูปแบบการปกครองที่พบได้ในศาสนาพุทธ มีทั้งที่เป็นแบบราชาธิปไตย ธรรมาธิปไตย และประชาธิปไตย

ส่วนด้านความเสมอภาคนั้น ศาสนาพุทธมองข้ามเรื่องชนชั้น วรรณะ รวมทั้งอายุของคนที่จะมาขอบวช แต่นับพรรษาของผู้ที่บวชมาก่อนว่าเป็นผู้มีอาวุโสมากกว่า ถือว่าเรียนมามากกว่า ผู้ที่มีพรรษาน้อยกว่าต้องวันทา จึงเห็นได้ว่า ศาสนาพุทธส่งเสริมความเสมอภาคของผู้คน แต่ก็ให้ความสำคัญกับการศึกษาเล่าเรียน การฝึกฝนปฏิบัติ ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คนคู่ควรแก่การเคารพยกย่องเช่นกัน นอกจากนี้

ลักษณะสำคัญที่แสดงความเป็นประชาธิปไตยของพระพุทธศาสนาได้แก่ การปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงให้คณะสงฆ์ถือพระธรรมวินัยเป็นหลักหลังจากพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว โดยไม่มีการตั้งรูปหนึ่งรูปใดขึ้นมาแทนพระองค์เองในฐานะประมุขสงฆ์ และใช้มติในที่ประชุมสงฆ์เป็นการตัดสินใจชี้ขาดในการบริหารจัดการ ซึ่งนับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยโดยมีธรรมาธิปไตยเป็นแกน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้คนในสังคมเลิกลดหมิ่นเหยียดหยามกัน เลิกแบ่งชนชั้นวรรณะ เพราะเหตุแห่งชาติและตระกูล โดยให้ดูที่การกระทำของคนผู้นั้นเป็นสำคัญ พระพุทธองค์ทรงประทานหลักความเสมอภาคกันในการปกครองของคณะสงฆ์ คือ ไม่ว่าใครจะเกิดในตระกูลใด วรรณะใดก็ตาม เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมมีความเสมอภาคกัน (นำโชค อุ่นเสียง, [ออนไลน์]) ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ พระครูโสภณปริยัติสุธี ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “สังฆาธิปไตย ระบบการปกครองสงฆ์”ว่าสังฆาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางเอาไว้ เป็นระบอบการปกครองที่ไม่ต้องมีคนมาบังคับบัญชาให้กระทำหรือไม่กระทำแต่จะเป็นไปเองอย่างอิสระเสรีภาพ ทฤษฎีทางการเมืองตะวันตกแยกกันอย่างสิ้นเชิงกับระบบศีลธรรม เช่นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ก็เน้นให้ถูกเฉพาะหลักการ ซึ่งอาจจะไม่สนใจเรื่องศีลธรรมก็ได้ สังฆาธิปไตยปกครองด้วยพระธรรมและพระวินัย มีระบบตรวจสอบซึ่งกันและกันเรียกว่าปวารณา และตรวจสอบตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นสุดยอดของการตรวจสอบที่มีระบบตรวจสอบทั้งหมด (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2550: บทคัดย่อ)

ลักษณะความเป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

1. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยภาษาใดๆ ก็ได้ คือ ศึกษาด้วยภาษาที่ตนเองรู้ดีที่สุด ไม่ให้ผู้ขาดศึกษาด้วยภาษาเดียว เหมือนศาสนาพราหมณ์ที่ต้องศึกษาด้วยภาษาสันสกฤตเพียงภาษาเดียว แต่การที่คณะสงฆ์ไทยใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ก็เพื่อสอบทานความถูกต้องในกรณีที่มีความสงสัยเท่านั้น ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะใช้ภาษาท้องถิ่นใดๆ ก็ได้

2. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ปฏิบัติคล้อยตามกฎหมายของประเทศที่ตนอาศัยอยู่ การปฏิบัติใดๆ ที่ไม่มีห้ามไว้ในศีลของภิกษุแต่ผิดกฎหมายของประเทศนั้นๆ ภิกษุก็กระทำไม่ได้ ข้อนี้ทำให้ภิกษุสามารถอยู่ได้ในทุกประเทศโดยไม่มี ความขัดแย้งกับรัฐบาล และประชาชนของประเทศนั้นๆ

3. ก่อนปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ว่า ถ้าสงฆ์ปรารภจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย (คือ เลิกศีลข้อเล็กน้อย) เสียก็ได้ พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทตกลงกันไม่ได้ว่า ข้อใดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย จึงมีมติไม่ให้ถอนสิกขาบทใดๆ ทั้งสิ้น ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายมหายานมีมติให้ถอนสิกขาบทที่เห็นว่าเล็กน้อยได้ เมื่อกาลเวลาล่วงไปก็ยิ่งถอนมากขึ้นทุกที การปฏิบัติระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายานจึงแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น (พิมพ์ลีย์ หงษาคำ, [ออนไลน์])

ความเป็นประชาธิปไตยของพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์ความเป็นนักประชาธิปไตยของพระพุทธเจ้ามีดังนี้

1. พระพุทธเจ้าทรงมุ่งสร้างความเท่าเทียมในหมู่ชน โดยแสดงออกด้วยการดื่มน้ำแก้วเดียวกับเด็กชายวรรณะจัณฑาลทั้งยังให้เด็กคนนั้นดื่มาก่อน และยังรับคนจัณฑาลเข้ามาอยู่ในคณะสงฆ์ เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็พนมมือ น้อมกายเป็นการตอบรับเป็นการขอบคุณ พระพุทธเจ้าเคยช่วยเด็กวรรณะจัณฑาลตัดหญ้าด้วย หรือร่วมกับพระอานนท์ช่วยกันอุ้มภิกษุที่อาพาธขึ้นเตียงและเปลี่ยน จีวรให้แล้วยังช่วยขัดถูพื้นกุฏิและซักจีวรที่เกรอะกรังดินของภิกษุ

2. พระพุทธเจ้าไม่นิยมเผด็จการ เป็นประชาธิปไตย คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่อิงกับศรัทธา ความเชื่อที่ห้ามโต้แย้ง พระพุทธเจ้าสอนให้เคารพเสรีภาพทางความคิดอย่างแท้จริง เช่นกาลามสูตร คำสอนหรือสิกขาบางข้อ พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ยกเลิกโดยที่ประชุมสงฆ์ส่วนใหญ่ ไม่ใช่ต้องตายตัวทั้งหมด เพียงแต่สาวกทำให้คำสอนตายตัว ไม่กล้าแก้ไขใด ๆ

3. พระพุทธเจ้าไม่ยึดติดว่าพระองค์เองถูกต้องเสมอ พระพุทธเจ้าเคยแก้ไขคำพูดของพระองค์ให้ถูกต้อง กล่าวคือ ครั้งหนึ่งแนะนำให้พระอหิงสกะ (องคุลิมาล) บอกแก่หญิงผู้หนึ่งว่า ตั้งแต่พระอหิงสกะเกิดมา ไม่เคยประทุษร้ายชีวิตใด พอพระอหิงสกะทักว่า ถ้ากล่าวเช่นนั้นอาจตีความเป็นการพูดเท็จ พระพุทธเจ้าจึงแนะนำให้พระอหิงสกะกล่าวใหม่ให้ชัดเจนว่า นับแต่วันที่ตนถือกำเนิดในอริยธรรม ไม่เคยประทุษร้ายชีวิตใดเลย เป็นต้น

4. พระพุทธเจ้าทรงตระหนักดีว่าระบอบเผด็จการ ไม่มีอำนาจที่จะแก้ไขปัญหาสังคม อำนาจของระบอบเผด็จการและมีอยู่อย่างจำกัด ในสมัยนั้น แม้พระเจ้าสุทโธทนะจะทราบว่าเป็นนางละมบและฉ้อราษฎร์บังหลวง แต่ก็จำต้องอาศัยพวกขุนนางทุจริตเหล่านี้รักษาลัทธิ ขุนนางเหล่านี้ต่างก็จับเคียวกันเพื่อมุ่งปกป้องและสร้างฐานอำนาจของตนเอง ไม่ใช่มุ่งขจัดความทุกข์ยากให้ทุกข์ยากไร้ (โสภณ พรโชคชัย, [ออนไลน์])

อีกหนึ่งเหตุการณ์ในความเป็นนักประชาธิปไตยของพระพุทธเจ้า ในข้อนี้เราจะเห็นว่าในวาระสุดท้ายของพระองค์ (ก่อนปรินิพพาน) ทรงเปิดโอกาสให้หมู่ภิกษุแสดงความคิดเห็นในแง่มุมต่างๆ หรือความไม่ชอบมาพากล ถึง 3 ครั้งก็ไม่มีใครทักท้วง

1) พระอานนท์ นักบริหารมืออาชีพ พระอานนท์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า เมื่อเข้ามาบวชในพระศาสนาแล้วพระมหาเถระองค์นี้ได้มีบทบาทเป็นอย่างมาก และท่านยังได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศ หรือเอตทัตตะในหลายเรื่อง ตำแหน่งของท่านเมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระชนม์มอยู่ ท่านเป็นพุทธอุปัฏฐาก คือดูแลรับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าจนภายหลังการปรินิพพานขององค์สมเด็จพระศาสดาแล้วท่านยังได้เป็นผู้วิสันาพระธรรม ในคราวทำสังคายนาครั้งที่หนึ่งอีกด้วย

พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอานนท์ว่าเป็นอุปัฏฐากผู้บริหารจัดการที่ยอดเยี่ยม คือสามารถบริหารจัดการเวลา บุคคล สถานที่ได้ดี ความอัจฉริยภาพของพระอานนท์เถระถึงกับว่า เมื่อใครก็ตามเข้าพบพระอานนท์แม้เพียงได้พบก็มีใจยินดี ขนาดที่พระอานนท์แสดงธรรมก็ชื่นชมแสดงธรรมเสร็จ ขุนเหล่านั้นก็ยังไมเค็มอิ่ม (ในบทธรรม) เป็นต้น

2) ทายาททางการเมือง เมื่อพระพุทธเจ้าใกล้ปรินิพพาน หลายคนคิดว่าพระอานนท์คือทายาทคนต่อไป เพราะธรรมดาเมื่อผู้นำจากไปความวุ่นวายมักเกิดขึ้นถ้าไม่มีทายาททางการเมือง หรือหัวหน้าคนใหม่เอาไว้อย่างปกครององค์กร ซึ่งกรณีอย่างนี้เกิดขึ้นแล้วกับท่านศาสดามหาวีระ แห่งศาสนาเซน ที่เหล่าลูกศิษย์ต่างแตกแยกความสามัคคีกันหลังการเสียชีวิตท่านไปแล้ว เป็นต้น

3) นโยบายสุดท้ายของพระพุทธเจ้า สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมาตลอด 45 พรรชานั้นมีมากมาย และในวาระสุดท้าย พระองค์ทรงสรุปให้เป็นประเด็นเดียว คือ ความไม่ประมาท

นอกจากนั้น พระองค์ทรงสั่งให้สงฆ์ใช้คำสรรพนามเรียกกันตามลำดับพรรษา มอบอำนาจการตัดสินใจให้สงฆ์ และมีคำสั่งให้ลงโทษแก่พระภิกษุที่ไม่เชื่อฟังสงฆ์ (พระครูโสมณปริยัติสุธี (ศรีบรรพต ธีรธมฺโม), 2550: 102-107)

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้า มีความเป็นประชาธิปไตยก่อนมีบัญญัติศัพท์ประชาธิปไตยประมาณ 37 ปีในยุคกรีกโบราณเสียอีก แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าความเป็นประชาธิปไตยในระบอบการปกครองก็อยู่ในยุคใกล้เคียงกับพุทธศาสนาเพียงแต่อยู่กันคนละมุมโลกเท่านั้น การสร้างรัฐประชาธิปไตยและศาสนจักรแบบประชาธิปไตยก็ถูกฝ่ายเผด็จการทำลายเรื่อยมา แต่ก็ยังดำรงอยู่จนถึงทุกวันนี้

บทสรุป

การปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนามีพระธรรมวินัยเป็นหลัก โดยมีพระศาสดาทรงดำรงตำแหน่งในที่ที่เป็นพระธรรมราชา คือ เป็นประมุขสูงสุด ทรงตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นพระสังฆบิดรผู้ดูแลพระภิกษุสงฆ์ ทรงวางระบอบการปกครอง คือ พระวินัย เพื่อให้หมู่สงฆ์เป็นหมู่ที่ดี ทรงบัญญัติหน้าที่ซึ่งอาจารย์กับศิษย์จะพึงปฏิบัติต่อกันอันเรียกว่า “วัตร” มีอุปัชฌายวัตร สัทธีวิหาริกวัตร อาจารย์วัตร อันตวาลิกวัตร เป็นต้น ต่างฝ่ายต่างก็เอาเป็นธุระของกันและกัน ไม่ปล่อยปละละเลย เมื่อศิษย์ทำผิดอาจารย์ก็จะลงโทษในฐานะอาจารย์กับศิษย์ หรือ เหมือนกับบิดาลงโทษบุตร เป็นการลงโทษด้วยความเมตตาเพื่อให้สำนึกในความผิดของตน จะได้กลับตัวกลับใจจากการประพฤติดีมาประพฤติให้ถูกต้อง อาจารย์หรือผู้ปกครองก็จะคอยเป็นผู้แนะนำพร่ำสอนชี้คุณชี้โทษ ให้รู้ตระหนักถึงเหตุผล และคอยควบคุมเอาใจใส่ โดยผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองนั้นจะต้องตั้งตนให้เป็นตัวอย่างหรือผู้ปกครองที่ดีก่อน ซึ่งจะเป็นการง่ายขึ้นในการชักนำให้เกิดศรัทธาแก่ผู้ใต้ปกครอง

การปกครองที่เป็นไปตามระบอบพระธรรมวินัยนั้น คือการปกครองคนให้เป็นคนดี พร้อมทั้งความรู้และความประพฤติ ที่เรียกว่า ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เมื่อคนดีอยู่ในสถานที่ใด ก็จะเป็นกำลังช่วยทำให้สถานที่นั้น ๆ ให้เจริญได้ สถานที่ที่จะเจริญได้ก็เพราะคนดี ระบอบการปกครองที่ดีจึงต้องสร้างคนดีให้มีจำนวนมากขึ้น เพื่อที่จะสืบสานนโยบายในการทำงานต่อไปอย่างไม่ขาดสาย พระพุทธองค์ทรงสร้างสาวกให้เป็นธรรมทายาท จึงทำให้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ธานินทร์ กรียวิเชียร. (2520). *ระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

เจียรชัย เอี่ยมวรเมธ. (2544). *พจนานุกรมไทย ฉบับใหม่*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น 1977.

นำโชค อุ่นเวียง. *ประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.trueplookpanya.com/learning/detail/34751> [29 พฤศจิกายน 2564]

บุญธรรม เลิศสุขีเกษม. (2543). *บทบาทของประชาชนต่อการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมฺโม). (2550). *ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก*. พะเยา: หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ.

_____. (2550). *สังฆาธิปไตย ระบอบการปกครองสงฆ์*. กรุงเทพฯ: เจริญอักษร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “*พระพุทธศาสนากับประชาธิปไตย*” พระไตรปิฎกวิจารณ์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://oldweb.mcu.ac.th/mcutrai/menu2/Critical/03.htm> [29 พฤศจิกายน 2564]

_____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์. (2543). *กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาธรรมรัตน์ อริยธมฺโม. *พุทธวิธีในการปกครอง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/554384> [29 พฤศจิกายน 2564]

พิมพ์ลีย์ หงษ์คำ. *หลักประชาธิปไตยทั่วไปในพระพุทธศาสนา*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/fon5481136057/hnwy-thi-1/1-1> [29 พฤศจิกายน 2564]

เพิ่ม รัฐไชย. *การศึกษาเชิงวิจารณ์เรื่องหลักปรัชญาสมุทตบาท*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://oldweb.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=563&articlegroup_id=130 [29 พฤศจิกายน 2564]

โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา. *การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล*. [ออนไลน์] ที่มา: <http://www.satit.up.ac.th> [29 พฤศจิกายน 2564]

วิชญ์ เครื่องาม. (2530). *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ.

สำนักงานอัยการสูงสุด. (2541). *คู่มือประชาธิปไตยสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ: จีรรัชการพิมพ์.

สุนทร ยอมศิริ. (2546). “ความรู้ความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยตรง: กรณีศึกษาเทศบาลนครเชียงใหม่”. *การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.

โสภณ พรโชคชัย. *พระพุทธเจ้าเป็นนักประชาธิปไตย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.Area.co.th/thai/area_announce/area_press.php?strquey=press_announcement3473.htm [29 พฤศจิกายน 2564]

อมร รักษาสัตย์ และคณะ. (2543). *ประชาธิปไตย อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พุทธศาสนากับจิตวิทยา

Buddhism and Psychology

สรวิษฐ์ วงษ์สอาด

Sorawit Wongsard

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: sorawit062231@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “พุทธศาสนากับจิตวิทยา” พบว่า มนุษย์หรือสัตว์มีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ กายและจิต แต่ให้ความสำคัญกับ “จิต” มากกว่า ซึ่งเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของ “กาย” แสดงออก เพราะจิตมีธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ในตัว มีธรรมชาติดวงเดียว เป็นนามธรรม ไม่สามารถแสดงรูปพรรณสัณฐานได้ ต้องมีวัตถุเป็นที่เกิด มีคุณสมบัติ เป็นตัวรู้หรือรู้แจ้งได้ ในปรัชญาตะวันตกเรียกว่า “จิตวิทยา” โดยเชื่อว่าทุกพฤติกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกที่มีจิตเป็นตัวสั่งการ การเข้าใจเรื่องของ “จิต” จึงทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางลักษณะที่ไม่เหมาะสมของบุคคลได้ ดังนั้นการพัฒนาจิตที่สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะก่อให้เกิดประโยชน์ในระดับปัจเจกบุคคลในด้านการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นประโยชน์ระดับสังคมเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้บทบาทในการกำหนดจิตสำนึกและพฤติกรรมของผู้คนให้ถูกต้องเหมาะสมต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ในวิถีชีวิตประจำวันให้อยู่ในขอบเขตของสติและสัมปชัญญะ โดยมีพื้นฐานหลักในการนำสติปัญญามาประยุกต์ให้เป็นกิจกรรมการกำหนดอิริยาบถย่อยทุกขณะ การสร้างมิตรภาพแห่งการตื่นรู้โดยมีสัมมาสติและสัมมาสมาธิเป็นพื้นฐานหลักของการพัฒนาจิตนั่นเอง

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, การพัฒนา, จิตวิทยา

Abstracts

This article aims to study “Buddhism and Psychology” found that humans or animals have two components, namely body and mind, but pay more attention to “mind”, which controls the behavior of the “body” manifested because the mind has a unique nature. There is only one nature; it is abstract, unable to express its morphology. There must be a born, qualified, or enlightened object. In Western philosophy it is called “psychology” believing that every behavior is a form of expression that is directed by the mind. Understanding of the “mind” leads to self-understanding. Some behaviors can be

modified inappropriately by a person. Therefore, the development of a complete mind with consciousness and awareness brings benefits at the individual level in terms of behavioral development. mind and wisdom Which is beneficial at the social level is to create a culture of awakening, the role in shaping people's consciousness and behavior to be suitable for globalization. in daily life to be within the realm of consciousness and consciousness with the main basis for applying the foundation of mindfulness as an activity to determine the sub-measures every moment Building a Friendship of Awakening with right mindfulness and meditation as the main basis for the development of the mind itself.

Keywords: Buddhism, development, psychology

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญแก่ “จิต” เพราะ “จิต” คือ ธรรมชาติไปไกล ไปด้วยการคิด เทียวไปดวงเดียว กล่าวคือ การที่จิตคิดได้ทีละอย่าง แต่มีการเกิดขึ้นต่อเนื่องและไม่มีรูปร่างอาศัยอยู่ในร่างกาย นี่แสดงว่า จิตไม่ได้เป็นตัวการอิสระที่อยู่ภายนอกร่างกายและคอยบังคับบัญชาร่างกาย แต่เป็นธรรมชาติที่เนื่องด้วยร่างกาย คือ อาศัยร่างกายจึงมีจิต เพราะ “จิตที่เทียวไปไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในอัม” (หมายถึง อาศัยอยู่ในมหาภูตรูป 4 และหทัยรูป) เพราะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/37/37) เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ “จิต” เป็นอย่างมาก เพราะการฝึกจิตให้ดีเป็นเหตุทำให้เกิดความสุข ว่า “การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงง่าย ชอบไฝหาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา จัดว่าเป็นความดี เพราะจิตที่ฝึกแล้วย่อมนำสุขมาให้” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/35/36) ดังนั้น “ผู้มีปัญญาควรรักษาจิตที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง ชอบไฝหาแต่อารมณ์ที่ปรารถนาเพราะจิตที่คุมครองแล้วย่อมนำสุขมาให้” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/36/36) กล่าวคือ จิตที่ฝึกดีแล้ว (ขุ.ธ. (ไทย) 25/35/36) คุมครองดีแล้ว (ขุ.ธ. (ไทย) 25/36/36) จะนำความสุขมาให้ได้ พุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกฝนได้ และผู้ที่ฝึกฝนอบรมดีแล้วจะเป็นผู้ที่ประเสริฐ จะเห็นว่าบุคคลผู้พัฒนา พัฒนากาย การพัฒนาศีล พัฒนาจิต การพัฒนาปัญญาที่เรียกว่า ภาวนา 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 20-21) ดังนั้น พุทธศาสนาจึงมีการพัฒนาจิตในศาสตร์สาขาอื่น เช่น ปรัชญาจิตวิทยา มนุษยศาสตร์ ก็มีการศึกษาด้านการพัฒนาจิตด้วย เช่นเดียวกัน เช่น กลุ่มจิตนิยมของชกมุนด์ ฟรอยด์ ที่ศึกษาและเสนอแนวคิดในการพัฒนาจิตสำนึก การพัฒนาทางด้านตะวันตกส่วนมากเป็นการศึกษาควบคู่ไปกับการศึกษาด้านพฤติกรรม เนื่องจากมีทัศนะที่ตรงกันกับพฤติกรรมกับความคิด (จิต) เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน หมายถึง จิตคิดอย่างไรย่อมแสดงพฤติกรรมออกมาเช่นนั้น เมื่ออาศัยวิธีการศึกษาเชิงประนัยหรือด้านวิทยาศาสตร์จึงไม่สามารถศึกษาเกี่ยวกับจิตได้โดยตรง เพราะจิตมีสภาพเป็นนามธรรม นักจิตนิยมทั้งหลายจึงศึกษาพฤติกรรมอันเป็นผลจากจิตนั้นด้วยเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ในเชิงสังเกตสถิติตัวเลขได้ ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาจิตเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การพัฒนาจิตจึงกลายเป็นศาสตร์หรือองค์ความรู้ที่มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีแนวคิดพื้นฐานสำคัญที่มุ่งพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้มีคุณภาพ มีทรรศนะว่าจิตใจนั้นสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด การดำเนินชีวิตทุกด้านและพฤติกรรมทุกอย่าง ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำทางกายหรือทางวาจา นั้น ล้วนเกิดมาจากจิตเป็นตัวสั่งการ พระพุทธศาสนามองละเอียดลงไปอีกว่า จิตก็สามารถกระทำความผิดได้หรือที่เรียกว่า “มโนทุจริต” ผู้ที่มีจิตไม่มั่นคงไม่รู้แจ้งสัจธรรมมีความเลื่อมใสเลื่อนลอยย่อมไม่มีปัญญาสมบูรณ์ การแก้ไขในด้านจิตจึงเป็นการแก้ไขปัญหาและพัฒนาคนโดยองค์รวม (ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล, 2552: 188-208) เพราะจิตเป็นที่ตั้ง ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่ง เมื่อจิตได้รับการอบรมพัฒนาให้ดีแล้วจะทำให้จิตที่มีประสิทธิภาพ มีความเห็นชัดเจน กล่าวคือ สภาพจิตที่หลุดพ้นจากการถูกกิเลสครอบงำทั้งปวง ที่เรียกว่า “พุทธะ” หมายถึง ตื่นแล้ว รู้แล้ว เบิกบานแล้ว คือ ตื่นจากความเชื่อของบุคคล ผู้ประพฤติปฏิบัติที่ไม่เป็นไปเพื่อบรรลุความมุ่งหมายที่แท้จริงในชีวิต การตื่น การรู้ เพราะการศึกษาพัฒนาปัญญา หมายถึง “สิ่งที่ควรรู้ เรารู้แล้ว สิ่งที่ควรเจริญ เรารู้แล้ว สิ่งที่ควรละ เรารู้แล้ว” กล่าวคือ “การเจริญสติเป็นการปลุกโพธิจิตหรือเมล็ดพันธุ์แห่งพุทธะ ซึ่งเป็นลักษณะของความรัก ความเข้าใจที่มีอยู่ในทุกคน” (ติช นัท ฮันห์, 2543: 4) เพราะมนุษย์ทุกคนมีภาวะแห่งพุทธะหรือภาวะตื่นรู้อยู่ในตนเอง เพียงแต่สัตว์โลกทั้งหลายยึดมั่นต่อรูปธรรมต่างๆ เสีย จึงพากันแสวงหาพุทธภาวะจากภายนอกเป็นเหตุทำให้พลาดจากพุทธภาวะ การแสวงหาพุทธภาวะที่แท้จริง ก็คือ การแสวงหาจิตของตนนั่นเอง (พระราชวุฒาจารย์ (ดูลย์ อดุล), 2553: 2)

มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตน จนกลายเป็นพุทธะได้ แล้วมองดูภาพต้นไม้งามแห่งการพัฒนาก็จะต้องประกอบคู่สำคัญขึ้นมา คือ มนุษย์กับพุทธะ มนุษย์เป็นฐานแล้ว จุดสุดยอดเป็นพุทธะมองอีกต่อไป มนุษย์จะเป็นพุทธะได้ จะพัฒนาตนอย่างไร ก็คือพัฒนาตนให้มีปัญญา รู้เข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติ เมื่อรู้เข้าใจถึงความจริงของธรรมชาตินั้น จึงเป็นพุทธ การที่เป็นพุทธ ก็คือการเข้าถึงความจริงที่เป็นอยู่ในธรรมชาตินั่นเอง (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2533: 7) พุทธภาวนานี้จึงเป็นสภาพที่จิตใจของมนุษย์มีความพร้อมและปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่างๆ ความรู้สึกตัวนี้เองเป็นวิธีการปฏิบัติธรรมที่ลัดสั้นเป็นเหตุให้ก่อปัญญา สามารถทำให้รู้เท่าทันจิตตนเองและเห็นความคิดปรุงแต่ง (กำพล ทองบุญน่ม, 2553: 10) เมื่อจิตมีความพร้อม จึงจะสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลต่อการทำงาน การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมให้มีความสุขอย่างยั่งยืนต่อไปได้นั่นเอง

พุทธศาสนากับแนวคิดทางจิตวิทยา

แนวคิดและพื้นฐานทางจิตวิทยา ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยอมรับและสนับสนุนหลักการมี 4 แนวคิด ดังนี้

1. พฤติกรรมนิยม กล่าวคือ แนวคิดของพฤติกรรมนิยม (behaviorism/behaviourism) เป็นแนวทางสู่จิตวิทยาซึ่งรวมปรัชญา วิธีวิทยา และทฤษฎีบางส่วนกำเนิดขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นปฏิกริยาต่อจิตวิทยา “มโนนิยม” ซึ่งมักลำบากในการพยากรณ์ที่สามารถทดสอบได้โดยใช้วิธีทดลองอย่างเคร่งครัด หลักพื้นฐานของพฤติกรรมนิยมดังที่แสดงในงานเขียนของจอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) เขามีความเห็นว่ ปัญหาด้านจิตวิทยาไม่จำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจิตสำนึก เพราะยากแก่การพิสูจน์หรือตรวจสอบ และเมื่อจิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งแล้ว ข้อมูลต่างๆ ที่ศึกษาจะต้องให้บุคคลรู้

เห็นหรือพิสูจน์ได้ (คณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา, 2524: 5) ดังที่วัตสัน (Watson) เป็นนักจิตวิทยาคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีพินิจภายใน และไม่เชื่อว่าจะสามารถศึกษาเรื่องจิตได้ เพราะจิตไม่มีตัวตน ไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ไหน การศึกษาแต่เฉพาะพฤติกรรมที่เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเท่านั้น วัตสันได้สรุปแนวคิดจิตวิทยาเชิงพฤติกรรมนิยม ดังนี้ (วิจิตรภาณี เจริญขวัญ, 2551: 88) (1) จิตวิทยาเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (2) จิตวิทยาในสายตาของกลุ่มพฤติกรรมนิยมเป็นปรนัย เป็นการทดลองซึ่งเป็นลำนำหนึ่งของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและใช้การสำรวจทางจิตน้อยมาก (3) จิตวิทยาจะไม่พูดถึงเรื่องของจิตสำนึก และ (4) สิ่งที่จิตวิทยาจะศึกษา คือ พฤติกรรม เพื่อให้จิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ปรนัย วิธีการในการศึกษาตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ คือ การสังเกต การวางแผนการทดลอง และการรายงานผลเป็นจุดสำคัญในการศึกษา ดังที่ อีวาน พาฟลอฟ (Ivan Petrovich) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาชาวรัสเซียได้ค้นพบเรื่องการเกิดปฏิกิริยาตอบสนองเพราะการวางเงื่อนไข กล่าวคือ การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดจากการวางเงื่อนไข (Conditioning) การตอบสนองหรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นต่อสิ่งเร้านั้นๆ ต้องมีเงื่อนไขหรือมีการสร้างสถานการณ์ให้เกิดขึ้น ซึ่งในธรรมชาติหรือในชีวิตประจำวันจะไม่ตอบสนองเช่นนั้นเลย เช่น คนได้ยินเสียงไซเรน จะคิดถึงไฟไหม้ เป็นต้น เสียงไซเรนเป็นสิ่งเร้า พาฟลอฟ เรียกว่า สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (Conditioned stimulus) และการคิดถึงไฟไหม้เป็นการตอบสนอง ที่เรียกว่าการตอบสนองที่ถูกวางเงื่อนไข (Conditioned response) ซึ่งเป็นพฤติกรรมแสดงถึงการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไขไปจุดเริ่มต้นของการทดลอง เกิดจากการที่พาฟลอฟสังเกตเห็นว่า สุนัขที่เขาเลี้ยงไว้มักมีอาการน้ำลายไหลทุกครั้งที่เขาเอามือไปให้กินและบางครั้งเขาเดินมาสุนัขได้ยินเสียงเดินของเขา ก็จะมีอาการน้ำลายไหลทั้งๆ ที่ยังไม่ได้เห็นอาหาร ทำให้เขาคิดว่าอาการน้ำลายไหลของสุนัขนั้น น่าจะเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้บางอย่างหนึ่งที่ต่อเนื่องกันระหว่างมวงเนื้อกับเสียงคนเดิน เนื่องจากพาฟลอฟเป็นนักสรีรวิทยา เขาจึงเห็นว่าอาการน้ำลายไหลเป็นปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex action) ที่เกิดจากการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติ นั่นก็เกิดเป็นปฏิกิริยาการเรียนรู้บางอย่างได้ เขาจึงเริ่มทดลองโดยการผ่าตัดง่ายๆ ข้างกระพุ้งแก้มของสุนัขเพื่อเปิดท่อของต่อมน้ำลายให้กว้างออก และเจาะเป็นท่อไหลลงในภาชนะที่มีเครื่องหมายสำหรับตวงปริมาณของน้ำลายได้เขาตั้งจุดประสงค์ไว้ว่า สุนัขต้องมีอาการน้ำลายไหลจากการได้ยินเสียงกระดิ่งการทดลองแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นก่อนวางเงื่อนไข ขั้นวางเงื่อนไขและขั้นการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข

ขั้นที่ 1 ขั้นก่อนวางเงื่อนไข เป็นขั้นที่ศึกษาภูมิหลังของสุนัขก่อนการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไขว่าภูมิหลังหรือพฤติกรรมก่อนการเรียนรู้เป็นอย่างไร เขาพบว่า สุนัขจะแสดงอาการส่ายหัวและกระดิกหางเมื่อได้ยินเสียงกระดิ่ง แต่จะแสดง อาการน้ำลายไหลเมื่อได้เห็นผงเนื้อมด ซึ่งแสดงได้ดังสมการ

เสียงกระดิ่ง (UCS) —————> ส่ายหัวและกระดิกหาง (UCR)
 ผงเนื้อมด (UCS) —————> น้ำลายไหล (UCR)

จากการศึกษาภูมิหลังทำให้ทราบว่า พฤติกรรมก่อนการเรียนรู้ครั้งนี้ สุนัขไม่ได้แสดงอาการน้ำลายไหลเมื่อได้ยินเสียงกระดิ่ง จะต้องใช้ผงเนื้อมดเข้าช่วย โดยการจับคู่กันจึงทำให้สุนัขน้ำลายไหลได้

ขั้นที่ 2 ขั้นวางเงื่อนไข เป็นขั้นที่ใส่กระบวนการเรียนรู้ โดยการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกเข้าไป เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เขาได้สั่งกระดิ่งก่อน จากนั้นก็รีบพ่นผงเนื้อมดเข้าปากสุนัขในเวลาต่อมาอย่างรวดเร็ว ทำอย่างนี้ซ้ำๆ หลายๆ ครั้งเพื่อให้สุนัขเกิดการเรียนรู้ ซึ่งแสดงสมการได้ดังนี้

เสียงกระดิ่ง (CS) + ผงเนื้อมด (UCS) $\longrightarrow$ น้ำลายไหล (UCR)

ในการวางเงื่อนไขนี้ ใช้เสียงกระดิ่ง (หรือส้อมเสียง) เป็นสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (CS) และใช้ผงเนื้อมดเป็นสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไข (UCS) และอาการน้ำลายไหลในขณะวางเงื่อนไขนี้ ยังอาจเป็นการตอบสนองที่ไม่ได้วางเงื่อนไข (UCR) เพราะสุนัขอาจจะน้ำลายไหลจากผงเนื้อมดมากกว่าเสียงกระดิ่ง

ขั้นที่ 3 ขั้นการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข เป็นขั้นที่ทดสอบว่า สุนัขเรียนรู้หรือยัง ในวิธีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกนี้ โดยการตัดสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไข (UCS) ออก คือผงเนื้อมด ให้เหลือแต่เพียงสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (CS) คือเสียงกระดิ่ง ถ้าสุนัขยังน้ำลายไหลอยู่ แสดงว่าสุนัขเกิดการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข (CR) นั่นเอง ดังแสดงได้จากสมการ

เสียงกระดิ่ง (CS) $\longrightarrow$ น้ำลายไหล (CR)

การทดสอบนี้ บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ สามารถทำให้สุนัขน้ำลายไหล เมื่อได้ยินเสียงกระดิ่งได้ ซึ่งเป็นการแก้อาการสงสัยที่ว่า ทำไมสุนัขจึงน้ำลายไหลเมื่อได้ยินเสียงฝีเท้าของคนให้อาหารทั้งนี้ ก็เพราะสุนัขมีการตอบสนองเชื่อมโยงจากอาหารไปสู่เสียงฝีเท้า โดยที่อาหารเป็นสิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไข (UCS) และเสียงฝีเท้าเป็นสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (CCS) จากผลการทดลองนี้ เป็นข้อยืนยันให้เห็นจริงว่า การแสดงปฏิกิริยาสะท้อนต่างๆ นั้น อาจใช้ในการเรียนรู้ โดยวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกได้ เป็นเหตุให้การศึกษาด้านจิตวิทยาในศตวรรษที่ 19-20 เปลี่ยนเป็นการศึกษาเรื่องพฤติกรรมด้วยระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือระเบียบวิธีแบบปรนัยจิตวิทยาจึงกลายเป็นหมวดความรู้ที่ว่าด้วยพฤติกรรม

2. การขับเคลื่อนทางจิต กล่าวคือ การขับเคลื่อนทางจิต (Psychodynamic Perspective) ซึ่งมี ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) จิตแพทย์ชาวเวียนนาประเทศออสเตรีย เป็นผู้วางรากฐานของจิตวิทยาคลินิก ทฤษฎีของเขาเริ่มจากการศึกษาคนไข้โรคจิตในคลินิกของตนเอง จุดเน้นของจิตวิเคราะห์อยู่ที่การประยุกต์วิธีใหม่ในการบำบัดรักษาบุคคลที่มีพฤติกรรมที่ผิดปกติ ข้อมูลส่วนใหญ่จึงได้จากการสังเกตในคลินิกมีได้มาจากทำลองในห้องปฏิบัติการ พื้นฐานแนวคิดนี้มาจากความสนใจเกี่ยวกับจิตใต้สำนึกและเชื่อว่าแรงขับทางเพศมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มาก ความคิดหลักของ ฟรอยด์ คือ จิตมีลักษณะเป็นพลังงานที่เรียกว่า “พลังจิต” ซึ่งควบคุมกิจกรรมต่างๆ ของบุคคล เพราะเหตุนี้ ทฤษฎีของ ฟรอยด์ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยอย่างมาก ฟรอยด์ อธิบายว่า จิตของมนุษย์มี 3 ระดับ คือ (1) จิตสำนึก (Conscious mind) (2) จิตใต้สำนึก (Subconscious mind) หรือจิตกึ่งสำนึก (Preconscious) และ (3) จิตไร้สำนึก (Unconscious mind) ซึ่ง ฟรอยด์ วิเคราะห์ว่า อาจเกิดจากการถูกเก็บกดหรือพยายามจะลืม เช่น ความอิจฉา ความเกลียดชัง ความขมขื่นปวดร้าว บางเหตุการณ์เหมือนจะลืมไปจริงๆ แต่ฟรอยด์ อธิบายว่า แท้จริงสิ่งเหล่านั้นมิได้หายไปไหนแต่จะถูกเก็บไว้ในจิตไร้สำนึกและจะปรากฏ

ออกมาในรูปของความฝัน การละเมอ เป็นต้น ดังที่นักจิตวิทยาวิเคราะห์ให้ความสำคัญกับเรื่องจิตไร้สำนึก และการปฏิบัติงานของจิตไร้สำนึกเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นเหตุที่ทำให้เกิดความผิดปกติทางจิตหรือระบบประสาท จิตไร้สำนึกจึงเป็นเหตุจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมแทบทุกอย่าง นอกจากนั้นแนวคิดนี้ยังมีความเชื่อว่าพฤติกรรมทั้งหลายมีเหตุจูงใจมากกว่าพลังแรงขับทางเพศอีกด้วย อย่างไรก็ตามฟรอยด์ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมของบุคคลดำเนินไปสู่จุดหมายของหลักแห่งความพึงพอใจ (Principle of Pleasure) หรือเพื่อความสบายใจเป็นสำคัญส่วนใหญ่เป็นการแสดงพฤติกรรมที่มีสาเหตุมาจากสัญชาตญาณแห่งการดำรงพันธุ์ (Sexual Instinct) อีกทั้งพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกยังต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามหลักแห่งความจริง (Principle of Reality) ซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามสภาพแวดล้อมของสังคมและวัฒนธรรม ฉะนั้น พฤติกรรมบางอย่างที่แสดงออกตามความพอใจ เช่น สัญชาตญาณแห่งการดำรงพันธุ์ซึ่งมีตั้งแต่เด็กจึงต้องถูกกดไว้ ในบางครั้งจึงเกิดภาวะการขัดแย้งอย่างรุนแรงผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นพลังแห่งจิตไร้สำนึก ดังนั้น ฟรอยด์กำหนดองค์ประกอบที่สำคัญของจิตที่เรียกว่า “พลังจิต” (จิตวิทยา จี.เจ. 2551: 146-149) มี 3 ส่วน คือ (1) Id เป็นสัญชาตญาณ และแรงขับที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เป็นความต้องการดั้งเดิมของมนุษย์เป็นแหล่งเก็บพลังงานจิตทั้งหมดที่มีอยู่ในจิตไร้สำนึก เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ การขับถ่าย การเคลื่อนไหว ความต้องการทางเพศ รวมทั้งสัญชาตญาณแห่งการทำลายและสัญชาตญาณแห่งความตาย (Death Instinct) มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งความพอใจจะพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ตนเองได้ตามความต้องการ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือกฎระเบียบของสังคมใดๆ Id จึงเป็นความต้องการใฝ่ต่ำที่มีพลังขับให้ทำตามความต้องการที่มีมาแต่เกิด และพลังขับที่มีแรงผลักดันมากคือ สัญชาตญาณทางเพศ (2) Ego เป็นพลังจิตส่วนที่ควบคุมพฤติกรรมให้เหมาะสม ซึ่งบุคคลได้จากการเรียนรู้และการอบรม เป็นพลังที่ควบคุม Id ไม่ให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรมเป็นความพยายามในการปรับปรุงตัวให้เป็นที่ยอมรับของสังคมทางออกของ Ego ส่วนหนึ่ง คือ การใช้กลวิธีในการป้องกันตนเอง (Defence Mechanism) เพื่อให้ร่างกายผ่อนคลายความทุกข์จากการเก็บกดและการระงับความขัดแย้งระหว่างความต้องการของตนเองกับความรู้สึกลึกซึ้งที่ชอบชั่วดี Ego เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปอย่างเหมาะสมระหว่าง Id และ Super ego และ (3) Super ego เป็นผลของการถูกลงโทษจากสังคมทำให้เกิดการเรียนรู้ จนกลายเป็นทัศนคติ (Attitude) คุณค่า (Value) และอุดมคติ (Ideal) เป็นความสามารถในการควบคุมตนเองสามารถแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้ ดังนั้น Super ego จึงหมายถึงค่านิยม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม คุณธรรม หลักศีลธรรมเป็นพลังที่กำหนดให้บุคคลแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับหลักแห่งความจริงและเลือกใช้กลวิธีในการป้องกันตนเอง (Defiance Mechanism) อย่างเหมาะสม

3. มนุษยนิยม กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1954 อับราฮัม มาสโลว์ ได้เริ่มมรแนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยากับมนุษยนิยม (Humanistic Psychology) เพราะมาสโลว์เกิดความคิดว่าจิตวิทยาสกุลต่างๆ ลืมที่จะพูดถึง “การทำงานของคนที่ปกติ” (healthy human being's functioning) “การดำเนินชีวิต” (mode of living) และ “จุดหมายหมายของชีวิต” (goals of life) มาสโลว์จึงเสนอจิตวิทยามนุษยนิยมในฐานะ

ทางเลือกที่ 3 นอกเหนือจากจิตวิเคราะห์และพฤติกรรมนิยม ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา และได้มีเสียงคัดค้านความคิดเห็นของ 2 กลุ่มนี้ ผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มมนุษยนิยมมีความรู้สึกว่าการทดลองในห้องทดลองของหนูนกพิราบหรือลิง และขณะเดียวกันจิตวิทยามนุษยนิยมวิจารณ์ว่าจิตวิเคราะห์สนใจศึกษาแต่คนที่มีความผิดปกติ โดยการมุ่งสนใจแต่คนที่ไม่ปกติเท่านั้น มาสโลว์จึงตั้งคำถามว่าจิตวิเคราะห์จะศึกษาความปกติของคนอย่างไร มาสโลว์พูดว่า “ถ้าศึกษาแต่คนที่ไร้ความสามารถ เติบโตช้า ไม่มีวุฒิภาวะและสุขภาพไม่ดีจะได้ผลแต่จิตวิทยาและปรัชญาที่ไร้ความสามารถเท่านั้น” ถึงแม้ว่าจิตวิทยามนุษยนิยมจะเริ่มต้นจากงานเขียนของมาสโลว์และโรเจอร์ส ได้รับการปูพื้นฐานมาก่อนแล้ว แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษยนิยมเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยเรอเนซองส์หรือแม้แต่ก่อนหน้านั้นในลักษณะของการให้ความสนใจกับการมีชีวิตอยู่โดยไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของโชคชะตาหรือเคราะห์กรรม มนุษย์ไม่ใช่เป็นผลของความไม่เห็นแก่ตัว และความใจบุญเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของ “ปัจเจกชน” (individualism) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง ซึ่งความเป็น “มนุษย์” ที่เรียกในปัจจุบันวางอยู่บนพื้นฐานของข้อเขียนและความรู้ที่ถูกลำเลียงไว้ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณในภาษาลาตินรวมทั้งในปรัชญาซึ่งกลายมาเป็นสิ่งที่ยอมรับกันในปัจจุบัน ดังที่นักจิตวิทยามนุษยนิยมอาจจะไม่เหมือนกันทั้งหมดแต่มีบางส่วนที่เหมือนกันที่ทำให้จับกลุ่มเข้ามาด้วยกัน รากฐานของจิตวิทยามนุษยนิยมเริ่มจากงานเขียนเล่มแรกของโรเจอร์ส “Counseling and Psychotherapy : Newer Concepts in Practice” ซึ่งโรเจอร์สได้แนะนำการทำจิตบำบัดแบบ non-directive approach ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้บำบัดไม่ได้เป็นผู้ให้คำแนะนำ แต่เป็นผู้สะท้อนความรู้สึกที่คนไข้แสดงออกมาซึ่งงานของโรเจอร์สตามด้วยหนังสือ Client Centered Therapy: Its Current Practices, Interpretation and Therapy ในปี ค.ศ.1967 สมาคมนักจิตวิทยามนุษยนิยมได้ตีพิมพ์เรื่องของจิตวิทยามนุษยนิยม ซึ่งบุลเลอร์และอัลเลน (Buhler and Allen) ได้นำเสนอไว้ (วิจิตรภณี เจริญขวัญ, 2551: 176) คือ (1) จิตวิทยามนุษยนิยมให้ความสนใจกับประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นครั้งแรกเหตุการณ์อื่น การอธิบายทฤษฎีและพฤติกรรมเป็นลำดับที่สองต่อจากประสบการณ์ และมีความหมายต่อแต่ละคน (2) เน้นในเรื่องของคุณภาพของมนุษย์ เช่น ทางเลือก ความคิดสร้างสรรค์ การประเมิน และการเข้าใจตนเองแทนการมองว่ามนุษย์เป็นผลผลิตหรือเครื่องจักร (3) เน้นให้ความสำคัญกับการเลือกปัญหาที่จะศึกษา เครื่องมือการวิจัยเป็นสิ่งที่ไม่เห็นด้วยที่จะใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือในการศึกษาประสบการณ์ที่สำคัญๆ และ (4) ให้คุณค่ากับเกียรติของความเป็นมนุษย์และสนใจการพัฒนาศักยภาพที่มีมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล จะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมแล้ว จุดสำคัญของแนวคิดนี้คือมุ่งที่ความเป็นอิสระของจิต (free will) และการสร้างความสำเร็จในตน (self-actualization) ส่วนวิธีการที่ใช้ศึกษา ใช้วิธีการสังเกตและญาณส่วนตัวศึกษาถึงสถานการณ์ที่บุคคลได้เข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมอยู่

4. การรู้คิด กล่าวคือ ในศตวรรษที่ 19-20 นักจิตวิทยาในกลุ่มจิตวิทยา “การรู้คิด” (Cognitive Psychology) ได้ใช้แนวทางศึกษาวิจัยอย่างเป็นวิทยาศาสตร์แบบเดียวกับกลุ่มพฤติกรรมนิยม แต่กลับไปพิจารณาคำถามเดิมว่า พฤติกรรมของมนุษย์เริ่มมาจากภายในสมองได้อย่างไรด้วย พวกเขามองว่า ระหว่างทางการกระตุ้นจากสภาพแวดล้อมภายนอกถึงการตอบสนองทางพฤติกรรมของคนเรา ต้องมีกระบวนการบางอย่างเกิดขึ้นภายในสมองของเรา ก่อน นักวิจัยกลุ่มจิตวิทยาการรู้คิดได้เปิดเผยว่า ความคิดจิตใจของมนุษย์ คือ การประมวลการรับรู้ข้อมูลและเครื่องแปลที่ยิ่งใหญ่ในการสร้างแบบแผน และการรับรู้ต่อโลกที่อยู่ภายนอก เราเป็นผู้กำหนดแผนที่ของความจริงตามที่เรแต่ละคนรับรู้ ดังนั้นจึงทำให้จิตแพทย์กลุ่มจิตวิทยาการรู้คิด เช่น อารอน เบค (Aaron Becker) เดวิด ดี. เบิร์นส์ (David D.Burns) และ อัลเบิร์ต อีลลิส (Albert Ellis) ใช้วิธีการบำบัดคนมีปัญหาทางจิตใจโดยแนวคิดที่ว่า ความคิด (Thoughts) ของคนเราเป็นตัวกำหนดอารมณ์ (Emotions) ของเราไม่ใช่ในทางกลับกัน ถ้าเราเปลี่ยนวิธีคิดของเรา เช่น การคิดในทางบวกอย่างสมจริง การคิดในทางสร้างสรรค์ เราจะสามารถลดปัญหาความซึมเศร้าหรือสามารถควบคุมพฤติกรรมของเราได้ดียิ่งขึ้นในปัจจุบันจิตแพทย์ส่วนใหญ่ใช้แนวคิด Cognitive Therapy ในการบำบัดคนไข้แทนที่แนวคิดวิเคราะห์แบบฟรอยด์ จะเห็นได้ว่า ในปี ค.ศ.1956 เจอรอม บรูเนอร์ ได้เริ่มกระตุ้นสังคมด้วยการเขียนบทความเน้นส่วนประกอบของจิตและโครงสร้างของจิต และในปี ค.ศ.1960 แนวคิดจิตวิทยาการรู้คิดได้ถูกกระตุ้นมากขึ้นโดย จีน เพียเจต์ (Jean Piaget) นักจิตวิทยาพัฒนาการด้านสติปัญญาชาวสวิส ซึ่งได้แสดงทัศนะว่า สติปัญญานั้นเปลี่ยนแปลงไปตามการเจริญเติบโตทางร่างกายและประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นตามวัย สติปัญญาในความหมายของเพียเจต์ นั่นคือทุกเรื่องของการมีชีวิตอยู่ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งสิ่งมีชีวิตทุกชนิดต่างค้นหาหนทางที่ตนเองสามารถอยู่รอดได้ และบรูเนอร์ร่วมกับมิลเลอร์ก็ได้เขียนบทความที่ชี้ถึงความสามารถของการทำงานของสมองหรือจิตของมนุษย์ ออสซูเบล (David Ausubel) ได้อธิบายเน้นถึงระบบโครงสร้างการทำงานต่างๆ ของจิต หลังจากนั้นก็มีงานวิจัยและงานเขียนที่ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ทางจิตกลุ่มนี้ออกมามากมาย และมีการพัฒนาต่อยอดจากจิตวิทยาการรู้คิด เป็น จิตวิทยาแนวบวก-Positive Psychology ซึ่งพยายามเปลี่ยนทิศทางของจิตวิทยาซึ่งที่ผ่านมาเน้นแต่เรื่องปัญหาความป่วยไข้ทางจิต มาศึกษาว่ามีปัจจัยอะไรทำให้คนมีความสุข มองโลกในแง่ดีและมีความคิดสร้างสรรค์ในทางบวก นักจิตวิทยาผู้ริเริ่มเสนอแนวคิดนี้ คือ M.E.P Seligman ผู้เขียนหนังสือเรื่อง Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment สำนักจิตวิทยาแนวบวกคัดค้านจิตวิทยาสำนักพฤติกรรมนิยม ที่เน้นเรื่องอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก (การลงโทษและการให้รางวัล) และไม่ยอมรับความสามารถของมนุษย์เราในการเป็นฝ่ายเลือกด้วยตัวเอง และคัดค้านสำนักจิตวิเคราะห์ที่เน้นเรื่องผลกระทบทางลบในวัยเด็กมากเกินไป ขณะเดียวกันก็เห็นต่างจากกลุ่มจิตวิทยาการรู้คิด ว่ากลุ่มนั้นเน้นเรื่องความคิดเป็นตัวกำหนดอารมณ์แบบสุดโต่งด้านเดียว กลุ่มจิตวิทยาทางบวกเสนอว่าทั้งความคิดและอารมณ์ต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน

กระบวนการและวิธีการสร้างพุทธจิตวิทยา

กระบวนการและวิธีการสร้างจิตวิทยาในพระพุทธศาสนาที่อยู่บนพื้นฐานของสติปัญญาและการเจริญพรหมวิหารธรรม ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. กระบวนการและวิธีการสร้างพุทธจิตวิทยาตามแนวสติปัญญา คือ การกำหนดรู้อิริยาบถในปัจจุบัน ทั้งอิริยาบถใหญ่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และอิริยาบถน้อย เช่น การรับประทานอาหาร การดื่มน้ำ การถ่ายอุจจาระ การถ่ายปัสสาวะ การเลียแข้งเลียขา การก้ม-เงย การกราบ ฯลฯ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดในปัจจุบัน ขณะเป็นเวลาที่ประเสริฐที่สุด ความสุขจะมีอยู่ในขณะปัจจุบันเท่านั้น (ติช นัท ฮันห์, 2537: 3) ดังนั้น สติปัญญา ก็คือ การใช้สติคอยกำกับดูแลจุดสำคัญของชีวิตทั้ง 4 แห่ง คือ (1) ร่างกายและพฤติกรรมของร่างกาย (2) เวทนาหรือความรู้สึกสุขทุกข์ต่างๆ (3) ภาวะจิตที่เป็นไปต่างๆ และ (4) ความคิดนึกไตร่ตรอง จะเห็นได้ว่า สติปัญญาชี้ให้เห็นถึงการใช้สติคอยสังเกตร่างกาย ความรู้สึก ภาวะจิต และความนึกคิดแล้ว เงื่อนไขของการสังเกตอยู่ที่การจำแนกสภาวะธรรมในแต่ละหมวดออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ที่ตั้งของสติ เหตุ และวิธีการและเงื่อนไข ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (1) ที่ตั้งของสติ กล่าวคือ สติในที่นี้มีใช้กันไปเพื่อการสังเกต ลม ฟา อากาศ และสิ่งแวดล้อมนอกตัว มิได้ใช้เพื่อการคิดค้น วิทยาการ หรือการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนอกตัวเราเลย ลักษณะเหล่านั้นเป็นเพียงความตั้งมั่นในระดับหนึ่ง เป็นประโยชน์ในการหาเลี้ยงชีพให้อยู่รอดเพื่อเผชิญกับความทุกข์ที่แผ่มาพร้อมกับความเห็นผิดเท่านั้น มิใช่เพื่อความพ้นทุกข์ของชีวิตโดยตรง หากเป็นสติปัญญาโดยแท้จริงแล้ว จะมีที่ตั้งของการสังเกตค้นคว้า อยู่ที่ภายในตัวชีวิตเท่านั้น โดยเริ่มต้นจากร่างกายและพฤติกรรมเป็นลำดับแรก เรียกว่า กายานุปัสสนา สติปัญญา คือ กำหนดให้สังเกตภายในกาย คำว่า “ภายในกาย” หมายถึง การเลือกพิจารณาภายใน (รูป) หมวดใดหมวดหนึ่งในกายทั้งหมดที่มีถึง 14 ลักษณะ มาเป็นที่ตั้งแห่งการสังเกต เช่น เลือกหมวดอิริยาบถ ก็เป็นกายานุปัสสนาหมวดหนึ่งในกายทั้งหมด ตั้งแต่ลมหายใจ สัมผัสสัญญา ฯลฯ จนถึงซากศพ (2) เหตุ กล่าวคือ เมื่อสังเกตแต่ละอาการแยกออกจากอาการทั้งหมดได้ ขั้นที่ 2 จึงพิจารณาถึงเหตุ คือ สิ่งที่ทำให้ อาการเหล่านั้นเกิดขึ้น และสิ่งที่ทำให้อาการเหล่านั้นสลายไป จากนั้นจึงเปรียบเทียบสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้น และสิ่งที่ทำให้สลายไป ซึ่งเป็นการเกิดดับแห่งสติปัญญา 4 ดังนี้ “เพราะอาหารเกิด กายจึงเกิด เพราะอาหารดับ กายจึงดับ เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิดเพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะนามรูปเกิด จิตจึงเกิด เพราะนามรูปดับ จิตจึงดับเพราะมนสิการเกิด ธรรมจึงเกิด เพราะมนสิการดับธรรมจึงดับ” (ส.ม. (ไทย) 19/408/266) จะเห็นได้ว่า ชีวิตประกอบด้วย ร่างกาย ภาวะจิต ความรู้สึก และความคิดนึก ไตร่ตรองมีเหตุเฉพาะของแต่ละส่วนไม่ก้ำก๋ายกัน เช่น อาหารเป็นเหตุแห่งการเกิดและการเจริญเติบโตของอวัยวะต่างๆ ทางกาย ส่วนความรู้สึก (เวทนา) จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการกระทบ (ผัสสะ) ระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอกเท่านั้น เวทนาจะเกิดจากอาหารโดยตรงไม่ได้ เป็นต้น ดังนั้นเหตุของกรรมดีย่อมได้รับผลดี และเป็นคนละส่วนกับผลชั่ว การแก้ปัญหา (ทุกข์) อย่างได้ผล ต้องแก้ (ดับ) ที่สาเหตุเบื้องต้นเป็นส่วนสำคัญ การศึกษาที่มาและที่ไปของชีวิตว่าการกระทำใดเป็นผลของความสบายกายและใจ การกระทำใดสร้างความเดือดร้อนขึ้น และพยายามหยุดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาเดือดร้อนให้ได้ ซึ่งเป็นการการยอมรับว่าชีวิตมีที่มา และจะเป็นไปอย่างไรได้บ้าง ช่วยเสริมความมั่นใจได้ว่า หากเลือก

จุดหมายที่จะยุติกระบวนการเกิดของชีวิตที่เต็มไปด้วยปัญหานั้น มีอยู่วิธีเดียวคือ การละเหตุที่ทำให้เกิดเหตุที่ทำให้เกิดจะถูกไล่ได้ด้วยการกระทำเพียง 8 ลักษณะ หรือมรรคมืองค์ 8 เท่านั้นการกระทำที่นอกจากลักษณะสมาบัติทั้ง 8 นี้แล้ว การกระทำนอกนั้นล้วนเป็นเหตุของการเกิดทั้งสิ้นสติปัญญานจึงเป็นวิธีปลดปล่อยตนเอง โดยตั้งอยู่บนรากฐานของกฎแห่งกรรม คือ การรับผิดชอบในการกระทำของตนเองว่า โดยความสำเร็จสูงสุดแล้ว ต้องเกิดจากการหยุดต้นเหตุแห่งปัญหาด้วยความพยายามและความตั้งใจของตนเอง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ผู้ปฏิบัติอย่างถูกทางแล้วจะกลับไปเชื่อถือในลัทธิการพ้นบาปโดยมีผู้รับแทน หรือการอ้อนวอนขอความกรุณาการช่วยเหลือจากพระเจ้า หรือเชื่อในการสวดอ้อนวอนภาวนาของนักบวชผู้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสวรรค์ (พระญาณโพนิกเถระ, 2534: 96) และ (3) วิธีการและเงื่อนไข คือ ลักษณะพิเศษของวิธีการ มีความสำคัญอยู่ที่ว่าสิ่งที่สังเกตได้ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างของอิริยาบถทั้งที่เป็นภายในและภายนอก ตลอดจนเหตุที่ทำให้อิริยาบถนั้นเกิดขึ้นหรือสลายไปนั้น เป็นการสังเกตเพียงเพื่อรู้ไว้เท่านั้น เพียงเพื่อระลึกไว้เท่านั้นว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้น แต่มิให้สร้างภาพลักษณ์หรือแนวคิดอื่นๆ ขึ้นเอง (ไม่เป็นผู้อาศัยสิ่งใด) จนกระทั่งเกิดความพอใจหรือไม่พอใจในภาพลักษณ์หรือแนวคิดดังกล่าว (ไม่ยึดถือสิ่งใดๆ ในโลก) ในเรื่องความสำคัญของการกำหนดตัวอารมณ์นั้น ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำข้อปฏิบัติแก่พระพาหิยะไว้ว่า “พาหิยะ เมื่อใดเธอเมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อฟังเสียงก็สักแต่ว่าฟัง เมื่อรับรู้ารมณ์ที่ได้รับรู้ก็สักแต่ว่ารับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งก็สักแต่ว่ารู้แจ้ง เมื่อนั้น เธอก็จะไม่มีเมื่อใดเธอไม่มี เมื่อนั้น เธอก็จะไม่ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อใด เธอไม่ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อนั้น เธอจักไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในระหว่างโลกทั้งสอง นี่เป็นที่สุดแห่งทุกข์” (ขุ.อ. (ไทย) 25/10/186) เป็นต้น

2. กระบวนการและวิธีการสร้างพุทธจิตวิทยาตามแนวพรหมวิหารธรรม คือ หลักพรหมวิหารธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อกล่อมเกลাজิตใจให้เกิดความงามอย่างแท้จริง เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาทไม่ขาดสติ เป็นคนมีความอดทน สงบเสถียรต่อสิ่งยั่วยุ มีศีลธรรมประจำใจ ด้วยสภาพจิตใจอันสงบ มีความเห็นถูกต้อง มีสติปัญญาพิจารณาเหตุผลบนความเป็นจริงของชีวิตด้วยพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่แสดงออกจากส่วนลึกของจิตใจ คือ ความรัก ความปรารถนาดี อยากระบายบุคคล และสัตว์ดำรงอยู่ในความดีงาม ประสพสุขเป็นประโยชน์ เป็นความบริสุทธิ์ต่อเพื่อนร่วมโลก จะเห็นว่า บุคคลผู้ควรเจริญพรหมวิหารธรรม เริ่มตั้งแต่การแผ่เมตตาให้กับตนเอง กรุณาปรารถนาให้ตนเองพ้นจากห้วงทุกข์มุทิตา คือ พลอยยินดีกับตนเอง เมื่อเป็นสุข ครั้นเมื่อพ้นจากทุกข์ใดๆ และอุเบกขากับสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นโลกธรรม ซึ่งมีขึ้นมีลง มีสรรเสริญ มีนินทา เมื่อเจริญพรหมวิหารให้กับตนเองเป็นแล้ว จะสามารถแผ่ไปยังผู้อื่นได้อย่างจริงใจ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำหลักธรรมเรื่องเมตตาไว้ในหมวดธรรมต่างๆ มากมายทั้งในฐานะ หลักธรรมที่พึงปฏิบัติเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี หรือหลักธรรมที่พึงปฏิบัติ เพื่อบูรณาการกับหลักธรรมข้ออื่น เช่น พรหมวิหารธรรม บารมี กรรมฐาน เป็นต้น ความสำคัญของเมตตาว่า เป็นสัพพตถกกรรมฐาน คือ กรรมฐานที่ใช้ประโยชน์ได้หรือควรต้องใช้ทุกที่ทุกกรณี ทุกคนควรเจริญอยู่อย่างสม่ำเสมอ (พระครูธรรมธรครชิต คุณวโร, 2556): 143-152)

การเจริญเมตตาจนถึงขั้นอุปปัญญา คือ การมีความรู้สึ้อย่างแท้จริง ในการมุ่งให้เหล่าสัตว์อยู่ร่วมกัน อย่างปราศจากการมีเวรมีภัยต่อกันไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ให้อยู่ดีมีสุขตาม

สมควรตามสถานะของตนเป็นความรู้สึกอย่างไม่มีประมาณไม่จำกัดกลุ่ม ไม่มีเขตแดนถือว่า มีประโยชน์อย่างกว้างขวาง และยังเป็นพื้นฐานช่วยใช้กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกิดขึ้นได้ง่าย ช่วยทำให้การสร้างบารมีต่างๆ สำเร็จง่ายขึ้น นอกจากนี้ อารมณ์ของกรรมฐานที่ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงอุปปัญญา สามารถสงบกิเลส คือ ความพยายาบาท ความริษยาหลงได้ จิตของบุคคลนั้นจะสงบเยือกเย็นและดำรงตั้งมั่นอยู่ในฌาน การดำรงชีวิตในชาติปัจจุบัน จะมีแต่ความสุข หลักพรหมวิหารธรรมจึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่ก่อให้เกิดความงาม สำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะใจที่ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อย่างบริสุทธิ์ ทำให้ผู้ที่ได้รับสัมผัสมีความชื่นมื่น อิ่มใจ ความทุกข์ ความเศร้าโศกที่มีผองคลาญลง จิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มีความรัก และปรารถนาดี ที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข มีความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์และความเดือดร้อน การเอื้อเฟื้อและแบ่งปันน้ำใจต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ผู้นั้นมักมีหน้าตาผ่องใสอัมเิบ มีสง่าราศี ด้วยความเมตตาที่ไม่มีข้อจำกัด

ส่วนพรหมวิหารธรรมข้อกรุณา เป็นความสงสาร มุ่งช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ และปรารถนาดี โดยมีหวังผลตอบแทน ผลที่ได้รับ คือ คุณค่าทางจิตใจ พระพุทธองค์ทรงสอนบุคคลในสังคมให้มีกรุณาต่อกันทุกระดับชั้น ทรงสอนให้บุคคลแสดงความปรารถนาดี ต่อกันคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อปัจเจกชนผู้หนึ่งผู้ใดในสังคมประสบความพลั้งพลาดในชีวิตของตน การพัฒนาจิตจนกระทั่งจิตมีเมตตา กรุณา ตั้งความเมตตา เป็นความรู้สึกปรารถนาดี ความรู้สึกปรารถนาดี จะมีความบริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน เมื่อแสดงเมตตาแล้ว ผู้นั้นไม่ต้องการรับผลสนองตอบจากการแสดงเมตตานั้น การแผ่เมตตาไปยังบุคคลและสัตว์ทั้งหลาย เป็นการแผ่เมตตาโดยการเจาะจงหรือไม่เจาะจงก็ตามที่ต้องการเป็นการแสดงออก เป็นความรู้สึกเมตตาที่ไม่มีเยื่อใยอาลัย ความปรารถนา หรือการเรียกร้อง ต้องการต่อการตอบแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง และเมตตาจิตอันเกิดขึ้น จะทำหน้าที่ในการขจัดความพยายาบาท ความพยายาบาทนี้เป็นนิเวศธรรม เมื่อครอบงำจิตให้เกิดความไม่พอใจ เครียดแค้น ชิงชัง อาฆาตพยายาบาท การทำหน้าที่ทำลายพยายาบาทออกไปจากจิตใจด้วยการโยนิโสมนสิการ น้อมนาเมตตาเอาเมตตา มาไว้ในใจ หรือการแผ่เมตตาบ่อยครั้ง เมตตาจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในจิตใจ จนเป็นเมตตาวิหारी เป็นเมตตาที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่เมตตาอันประกอบด้วย ความเสนาหา ความมีเยื่อใย และความรัก และไม่โกรธที่หากแสดงเมตตาแล้วไม่ได้รับผลตอบแทน ถือได้ว่า เมตตาเป็นการวัดคุณภาพของจิตใจของบุคคล อย่างไรก็ตามหลักพรหมวิหารธรรมยังมีข้อแสดงเรื่องกรุณา เพื่อการพัฒนาจิต เพื่อให้บุคคลพัฒนาซึ่งความกรุณาให้เกิดขึ้นในจิตใจ คือ การปรารถนาช่วยเหลือบุคคลอื่น และสัตว์อื่นผู้กำลังประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นความสงสารต้องการให้พ้นทุกข์ การพัฒนาจิตเป็นลักษณะของกรุณาอย่างแท้จริง

พรหมวิหารธรรมข้อมุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้ดี แม้จะเป็นบุคคลใดได้ดีก็ตาม ความมุทิตาย่อมเกิดขึ้นในจิตของผู้พัฒนาจิตแล้ว ซึ่งโดยปกติบุคคลโดยมาก เมื่อบุคคลอื่นได้ดีจะมีความรู้สึกริษยาหรืออิจฉา ทนไม่ได้เมื่อมีผู้ใดกล่าวสรรเสริญผู้อื่น แม้จะเป็นเพื่อนร่วมรุ่น ร่วมสำนัก เมื่อไม่สามารถยอมต่อความดี และความสามารถของบุคคลอื่น ความริษยาในจิตจึงออกมาทำงานทางกายกรรมและวจีกรรม การปลุกมุทิตาขึ้นในจิตเพื่อทำหน้าที่ขจัดริษยาออกไป

พรหมวิหารข้ออุเบกขา จัดเป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาจิต เพราะการพัฒนาอุเบกขาขึ้นจะทำให้มีการจัดอคติออกไปจากจิต อคตินี้ได้แก่ ปฏิฆะ เป็นการตั้งเงื่อนไขไว้ก่อนว่าคนนั้นไม่ดี คนนี้ไม่ดี และอีกอย่าง คือ อุนนยะ เป็นการกำหนดเงื่อนไขไว้ก่อนว่าคนนั้นดี เมื่อความรู้สึกแบบนี้เกิดขึ้น จิตจึงวางเฉยไม่ได้ บุคคลที่เราปฏิบัติ เมื่อถึงคราววิบัติ เราจะถึงโศกเศร้า ส่วนคนที่ตนกำหนดเงื่อนไขว่าดีประสบความวิบัติ เราจะโศก เศร้าโศกเสียใจ และชิงชัง ต่อบุคคลอันเป็นต้นเหตุให้บุคคลเหล่านั้น เกิดความเดือดร้อน การพัฒนาอุเบกขาตามหลักพระพุทธศาสนา ต้องมองตามหลักกัมมัฏฐกตา คือ การที่สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของๆ ตน ตามหลักการ เพื่อการพิจารณาเนืองๆ ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิดมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครก่อกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม จักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นโดยแน่นอน (ม.อ. (ไทย) 14/289/350) หากดีใจแสดงว่า ถูกอำนาจของปฏิฆะครอบงำ หากเสียใจแสดงว่าถูกอำนาจของอุนนยะครอบงำ การพัฒนาอุเบกขาได้จึงต้องพิจารณาความรู้สึกด้านปฏิฆะและอุนนยะให้ได้เสียก่อน การเกิดขึ้นของอุเบกขา คือภาวะการยอมรับการเกี่ยวข้องในโลกและสังคม

การเจริญพรหมวิหารธรรมจะช่วยพัฒนาจิตของผู้ปฏิบัติ สงบระงับจากอำนาจของพยาบาท วิหิงสา อิจฉา ริษยา อคติ จิตจะเกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นสมาธิ มีพละนาฏภาพในการยกระดับจิตของตนสูงขึ้น เกาะแน่นอยู่กับธรรมในขณะเดียวกันก็จะแผ่ ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายตามสมควร แสดงว่าบุคคลผู้ประกอบด้วยเมตตา มีปกติอยู่ด้วยเมตตา มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ย่อมเห็นความสุขอันไพบูรณ์ และถึงซึ่งความสงบระงับแห่งต้นเหตุทั้งหลาย จะเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในสังขาร เหล่านั้น ไม่ว่าสังขารทั้งหลาย เหล่านั้นจะดำรงอยู่ หรือเปลี่ยนแปลงไป เป็นผู้ไม่ถูกกิเลสของการหรือบังคับบัญชาตน เช่น นอนหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์และอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมรัก ยามพิช ศาตรา ไฟ เป็นต้น โดยที่พรหมวิหารเป็นธรรมที่ท่านถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งก่อนพุทธกาล และสามารถดำเนินจิตไปถึงขั้นฌาน เช่นเดียวกับกัมมัฏฐาน ข้ออื่น และเป็นบาทของวิปัสสนา สร้างปัญญาให้บังเกิดขึ้น เพื่อเข้าใจในสังขารตามความเป็นจริง และพรหมวิหารธรรมจึงอยู่ในใจของบุคคลผู้หวังความสุขตลอดไปนั่นเอง

พุทธศาสนากับการพัฒนาจิตวิทยา

การพัฒนาจิตในทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ภาวนา” แปลว่า “เจริญ การเจริญ การอบรม การทำให้มีให้เป็นขึ้น พัฒนาขึ้น” เพราะเหตุนี้คำว่า “ภาวนา” หมายถึง การพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพแข็งแรง การพัฒนาความประพฤติและการกระทำทางกายวาจา การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา จะเห็นได้ว่า การเจริญภาวนาเป็นการอบรมกาย อบรมศีล อบรมจิตใจ อบรมปัญญา (ขุ.จ. (ไทย) 30/18/115) ตามหลักไตรสิกขา 3 เพื่อครอบคลุมทั้งกายศีล จิต และปัญญา สงเคราะห์เข้าด้วยกันในการพัฒนา ดังนี้

1. **การพัฒนากายและศีล** กล่าวคือ การพัฒนากายและศีลนั้นมีกระบวนการที่ใกล้เคียงกัน เพียงแต่แยกทางปฏิบัติในข้อศีลออกไปเท่านั้น ดังนั้นการพัฒนากายและศีลเป็นการกำหนดให้สติปัญญาเป็นเครื่องมือ เพราะสติเป็นประธานกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง การมี

สติกำกับดูสิ่งต่างๆ โดยรู้เท่าทันตามสภาวะ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539: 296–297) สติปัฏฐาน เป็นที่ตั้งให้เกิดสติ 4 อย่าง คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ที่เป็นสภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมไม่มี ที่เกิดขึ้นบนฐานทั้ง 4 ที่เรียกว่า อานาปานสติ โดยการกำหนด ดังนี้ (1) เมื่อหายใจเข้ายาว ย่อมรู้ว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ย่อมรู้ว่าหายใจออกยาว (2) เมื่อหายใจเข้าสั้น ย่อมรู้ว่าหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ย่อมรู้ว่าหายใจออกสั้น (3) เธอย่อมสำเหนียกว่า เราจักรู้ชัดกองลมทั้งปวงขณะหายใจเข้า เธอย่อมสำเหนียกว่าเราจักรู้ชัดกองลมทั้งปวง ขณะหายใจออก และ (4) เธอย่อมสำเหนียกว่าเราจักระงับ กายสังขาร ขณะหายใจเข้า เธอย่อมสำเหนียกว่าเราระงับกายสังขารขณะหายใจออก (ที.ม.(ไทย) 10/374/302-304) ทั้ง 4 ข้อนี้ เป็นเพียงแต่มีลมหายใจก็สามารถเจริญอานาปานสติได้แล้ว การฝึกเจริญอานาปานสติในชีวิตประจำวันนั้น ให้สักแต่ว่ารู้ สักแต่ว่าเห็นอาการ ความเป็นไปของกาย ทุกๆ อิริยาบถ การเคลื่อนไหว ซึ่งต้องรู้แบบสบายๆ เป็นธรรมชาติจริงๆ ถ้าผู้ปฏิบัติตั้งใจจะกำหนดรู้ลมไปและทำงานไปด้วย จะรู้สึกขัดข้องมาก การฝึกให้เริ่มจากการฝึกความรู้สึกตัวทั่วพร้อม (กายคตาสติ) เมื่อเริ่มต้นฝึกใหม่ สติยังอ่อนอยู่ สติจะสามารถรู้ได้เฉพาะสัมผัสที่เด่นชัดเท่านั้น แต่พอฝึกไปจนสติไวขึ้น ไวขึ้นโดยลำดับ จะเห็นว่า สติมีกำลังมากขึ้น โดยวัดได้จากการเริ่มรู้ชัดร่างกายและอิริยาบถที่ละส่วนๆ และมากขึ้นจนรู้ได้ทั่วถึงแม้พูดลั่นพันกันตากะพริบ เท้ายก มือเคลื่อนไหว รู้ได้หมด การรู้ได้หมดนี้มีเทคนิคต่างไปจากการกำหนดสติเฉพาะส่วน คือ การรู้เฉพาะส่วนนั้น ฝึกโดยการกำหนดรู้ในสัมผัสและอารมณ์ที่ชัด แต่การฝึกรู้ตัวทั่วถึงนั้นฝึกโดยการวางจิตเป็นกลางๆ จนสามารถรู้เห็นได้ทั่ว 360 องศา เมื่อจิตเป็นกลางๆ และรู้ได้ทั่วถึง จะพบความมหัศจรรย์ว่า ลมหายใจที่เมื่อก่อนไม่เคยรู้ลมเข้า-ออก แต่พอจิตเป็นกลางๆ ดังกล่าวจะสามารถรู้ลมเข้า-ออกทุกขณะได้โดยไม่ต้องกำหนด เสมือนหนึ่งลมหายใจได้ประสานเข้าไปในทุกๆ อิริยาบถของเขาเอง ในที่สุดก็จะรู้ได้แม้กระทั่งความคิดหรือความรู้สึกในจิตที่ปรุงแต่งและเกิด-ดับและเมื่อฝึกจนชำนาญจนเป็นไปเองแบบสบายๆ ตามธรรมชาติ ก็จะทั้งรู้และเห็นความเป็นไปของจิตด้วย การรู้ทั่วถึงดังกล่าวจะสามารถรู้ได้โดยธรรมชาติแม้ในขณะที่พูด ทำงาน หรือ เคลื่อนไหว นี่เป็นการเจริญอานาปานสติในชีวิตประจำวัน โดยการประสานลมหายใจเข้าไปสู่กายหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ลมหายใจที่ละเอียดประณีตเพราะอาศัยจิตที่เป็นกลางๆ อยู่เสมอๆ จะประสานเข้าไปสู่กายและอิริยาบถต่างๆ เมื่อสติอาศัยกายอันเป็นฐานที่มั่นและเป็นกำลังแก่สติดีแล้ว สติก็จะมีกำลังเข้าไปรู้อย่างทั่วถึงถึง เวทนา จิต และธรรม โดยลำดับ นี่คือหนทางแห่งมรรคที่ผู้ปฏิบัติสามารถเจริญให้มากทุกขณะในชีวิตประจำวัน จนถึงซึ่งวิมุตติและความหลุดพ้นในที่สุด ดำรงอยู่แห่งจิต ความแน่วแน่แห่งจิต ความตั้งมั่นลงไปแห่งจิต ความไม่ แส่ส่ายไปความไม่ฟุ้งซ่านไปแห่งจิต สภาวะที่จิตไม่เลื่อนลอย ความสงบ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์แห่งมรรค ที่เรียกว่า “สัมมาสมาธิ” (อภิ.วิ. (ไทย) 35/183/140) ซึ่งสามารถทำให้ถึงที่สุดทุกขได้ โดยสามารถประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพทั้งด้านจิตใจและก่อให้เกิดผลดีต่อการทำงานอีกด้วยนั่นเอง

2. การพัฒนาจิต กล่าวคือ ในบริบทของคำว่า “ตื่นรู้” เป็นการตื่นด้วยสติปัญญา ตื่นจากอวิชชา คนบางคนอาจจะตื่นจากการหลับ แต่ยังหมกมุ่น จมอยู่ในมิจฉาภิรัฐ มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมก็ชื่อว่า ยังไม่ตื่นในความหมายของ ตื่นรู้ แต่เมื่อพิจารณาโดยคำศัพท์อย่างง่ายและพื้นฐาน

ที่สุด คำว่า ตื่น หมายถึง การไม่หลับ สิ่งที่จะทำให้พ้นจากการหลับได้ประการหนึ่ง ก็คือ สัญญาณที่ใช้ปลุก แต่การใช้สัญญาณปลุกนี้ต่างจากการปลุกให้ตื่นนอนเป็นการปลุกให้ตื่นรู้หรือตื่นตัว หมายถึง ตื่นซอันทื่น การตื่นตัวนี้จะทำให้เกิดการเรียนรู้ เพราะทำให้ประสาทหรืออายตนะเปิดรับสิ่งที่อยู่รอบตัวได้ รับสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เนื่องจากโดยพื้นฐานแล้วมนุษย์จะเกิดการเรียนรู้ผ่านอายตนะภายในตนเอง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส รู้สิ่งที่มาต้องกายและรู้ธรรมารมณ์ทางใจ (ส.สพ. (ไทย) 18/68/58) ดังที่ท่าน ดิข นัท ฮันท์ ได้นำเอา “เสียง” มาใช้ในรูปแบบของระฆังแห่งสติ (ที.ปา. (ไทย) 11/146/106) เสียงระฆังเป็นเสียงสัญญาณเพื่อให้เกิดการตั้งสติอีกครั้ง เป็นการหยุดกิจกรรมทุกอย่างเพื่อส่องดูและกำหนดรู้ลมหายใจของตนเอง ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และเกิดสัญญาโดยอัตโนมัติ การตีระฆังท้าวไตรเข้า-เย็นของพระภิกษุ เมื่อได้ยินเสียงระฆังในเวลาเช้า จะเป็นการรู้ตัวโดยอัตโนมัติว่าเป็นการปลุกเพื่อท้าวไตรเข้า โดยไม่ต้องมีความสงสัยว่าเป็นเสียงระฆังตีเพื่ออะไร ใครตี ใครก็ครั้ง ดีจากวัดไหน แต่จะรับรู้ได้ทันทีว่าเป็นการกำหนดสัญญาให้ท้าวไตรสวดมนต์ ความเคยชินแบบนี้ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ซ้ำๆ จนเป็นนิสัย การใช้สัญญาณเป็นการผสมผสานแนวคิดเรื่องการพัฒนาความรู้ ซึ่งเป็นรูปแบบการสร้างภาวะตื่นรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้โดยง่ายและอาจได้ผลเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริงนอกจากระฆังแล้ว ยังมีสัญญาณเสียงอื่นๆ เช่น เสียงโทรศัพท์ เสียงนาฬิกาปลุก ก็สามารถประยุกต์ให้เป็นสัญญาณแห่งการตื่นรู้ได้ ซึ่งสามารถทำได้โดยขั้นตอน ดังนี้ (1) สร้างข้อตกลงกับตนเองเรื่องการกำหนดสัญญาแห่งการตื่นรู้ หากได้ยินสัญญาณเมื่อใด ให้หยุดกิจกรรมทั้งปวงแล้วสูดลมหายใจเข้า-ออก 3 ครั้งยาวๆ พิจารณาลมหายใจตนเองปล่อยวางจากทุกสรรพสิ่งอุปมาดังหยุดเวลาไว้ไม่ให้เคลื่อนไหว ผ่อนคลายอิริยาบถ กำหนดรู้อิริยาบถที่ตนเองกำลังกระทำ ณ เวลานั้น (2) กำหนดตั้งสัญญาณโทรศัพท์ ในระยะเริ่มต้นควรตั้งสัญญาณโทรศัพท์ให้ทุกๆ 1 ชั่วโมงตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเวลาเข้านอน เพื่อเป็นการปรับฐานพฤติกรรมในระยะเริ่มแรก ไม่ให้มีความกังวลหรือกระชั้นชิดเกินไปจนอาจทำให้การทำงานสะดุด (3) เมื่อได้ยินเสียงสัญญาณให้ระลึกเสมอว่าเป็นช่วงแห่งการกลับสู่ตนเองอย่างแท้จริง สูดลมหายใจลึกจนเต็มปอดแล้วค่อยๆ ปล่อยลมหายใจ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพอารมณ์แบบใด สุข ทุกข์ โกรธ วุ่นวาย ให้หยุดตนเองและความคิดทุกเรื่องไว้ พิจารณาเฉพาะลมหายใจของตนเองและกำหนดรู้ปัจจุบันขณะ และ (4) สัญญาณแห่งการตื่นรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของการหยุดเพื่อปลุกตนเองให้ตื่นรู้ หากทำเป็นนิสัยไปเรื่อยๆ จะเกิดภาวะความเคยชินและจะสร้างภาวะตื่นรู้โดยอัตโนมัติ จนถึงเกิดภาวะตื่นรู้ทุกลมหายใจ จะเห็นได้ว่า สัญญาณแห่งการตื่นรู้สามารถประยุกต์ใช้ในระบบองค์กร หน่วยงาน โดยการกำหนดร่วมกันเพื่อสร้างวัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้ ดังเช่น หมู่บ้านพลัมได้ทำเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าใครจะทำอะไรอยู่ เดินก็ดี กวาดใบไม้ก็ดี ล้างจานชามก็ดี เมื่อได้ยินเสียงระฆัง ทุกคนจะหยุดการเคลื่อนไหว หยุดการพูดคุย เพื่อเจริญอานาปานสติสมาธิโดยการกำหนดรู้ลมหายใจด้วยความเบิกบาน แจ่มใส ตื่นรู้องค์หรือหน่วยงาน บริษัท สามารถประยุกต์โดยการใช้สัญญาณกริ่ง เพื่อให้พนักงานได้หยุดเจริญสติตื่นรู้ การหยุด 5 นาที เพื่อทบทวนตนเองจะทำให้เกิดความระมัดระวังในงาน หยุดทบทวนภารกิจได้ที่ทำลงไป เป็นการตรวจสอบความผิดพลาด ความถูกต้อง เป็นการสร้างเนื้องานให้ได้ผลมากกว่าระยะเวลาที่สูญเสียไป

เป็นความคุ้มค่าทางจิตวิญญาณและเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กรให้มีประสิทธิภาพ มีความพร้อมทั้งกายและใจในการปฏิบัติหน้าที่ ย่อมเป็นผลดีต่อองค์กรโดยรวมและเป็นผลดีระยะยาวอีกด้วย

3. การพัฒนาปัญญา กล่าวคือการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องที่เรียกว่า “สัมมาปัญญาหรือสัมมาทิฐิ” ความรู้หรือความเห็นที่ไม่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “มิจฉาทิฐิ” เพราะว่าปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรมนั่นเอง (ม.ม. (ไทย) 12/462/503) ดังนั้น “จิตที่ปัญญาบ่มงอมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวง” (ที.ม. (ไทย) 10/76/96) ตามความเป็นจริงจนจิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลส ผ่องใส จึงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานโดยสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549: 611) การพัฒนาปัญญาจึงเป็นการพัฒนาเพื่อเข้าสู่ภาวะตื่นรู้ อย่างแท้จริง ดังนั้นการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนานั้นมีหลากหลายวิธี แต่ในที่นี้จะนำเสนอแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักกุฏติธรรม 4 ประการ คือ (1) การเสวนากับสัตบุรุษ (สัปปุริสสังเสวะ) (2) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) (3) การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) และ (4) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมาธัมมปฏิปัตติ) หลักกุฏติธรรม 4 ประการนี้ ซึ่งเป็น “ธรรมเครื่องเจริญปัญญา” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/448/367) ที่มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ทุกคน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/449/368) บุคคลใดเจริญ ทำให้มาก ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผลได้ในที่สุด (ขุ.ป. (ไทย) 31/3/543-544) การประยุกต์ใช้หลักกุฏติธรรม 4 ประการนั่นเอง

กล่าวสรุปได้ว่า ภูการพัฒนจิตวิทยาเชิงพุทธ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีพื้นฐานจากการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา ตามหลัก “ไตรสิกขา 3” ซึ่งเป็นการพัฒนาในส่วนที่เรียกว่า “จิต” ตามอริยมรรค 8 แล้วสามารถสงเคราะห์เข้าในสัมมาสติและสัมมาสมาธิ การสร้างภาวะตื่นรู้จึงเป็นการเดินทางทางอันประเสริฐ คือ สติและสมาธิ ในพระพุทธศาสนาตลอดจนนักวิชาการด้านจิตวิทยาตะวันตก ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตเหมือนกัน มีการยอมรับร่วมกันว่า จิตเป็นใหญ่กว่ากายและสามารถกำหนดพฤติกรรมทางกายได้ การพัฒนาจิต ก็คือการพัฒนากายที่มาจากภายในนั่นเอง การพัฒนาจิตให้อยู่ในภาวะที่สมบูรณ์ที่สุด ก็คือการพัฒนาจิตให้เข้าสู่ภาวะตื่นรู้ หมายถึง ตื่นจากความมัวเมาหลุ่มหลง รู้ในอริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ แนวทางที่จะพัฒนาจิตให้เข้าสู่ภาวะที่ดีที่สุด คือ สติปัฏฐาน อันมีรากฐานมาจากสัมมาสติและสัมมาสมาธินั่นเอง

บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “พุทธศาสนากับจิตวิทยา” พบว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มีการพัฒนาจิตตนและการทำลายวัฏจักร คือ การเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต และสามารถดับวงจรของชีวิตที่เรียกว่า กรรม กิเลส วิบาก ที่พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกฝนได้ และผู้ที่ฝึกฝนอบรมดีแล้วจะเป็นผู้ที่ประเสริฐในการพัฒนาบุคคล คือ พัฒนากายด้วยศีล และพัฒนาจิตด้วยปัญญา ที่เรียกว่า ภาวนา 4 (ภาวนิตกาย ภาวนิตศีล ภาวนิตจิต และภาวนิตปัญญา) คือ (1) เพื่อพัฒนาคุณภาพของจิต ให้มีเมตตา กรุณา เอื้ออารี มีมุทิตา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู

(3) เพื่อพัฒนาสมรรถภาพของจิตให้เข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ และ (3) เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตให้ร่าเริง เบิกบาน เอิบอิ่ม ผ่องใส สงบ และเป็นสุข การพัฒนาจิตจึงเป็นการเพิ่มขีดความสามารถทางจิตที่ให้เกิดผล คือ ความสุขได้ 3 ระดับ คือ กามสุข ฌานสุข และนิพพานสุข เพราะเหตุนี้ พระพุทธศาสนามีการผสมผสานเข้ากับแนวคิดด้านจิตวิทยาและแนวคิดสหวิทยาการ โดยมีพื้นฐานหลัก คือ การนำสติปัฏฐานมาประยุกต์ให้เป็นกิจกรรมในรูปแบบของสติปัฏฐาน 4 ที่มีสาระสำคัญในการกำหนดอิริยาบถย่อยและการกำหนดลมหายใจอย่างฉลาด ที่เสมือนการอุ่นเครื่องสำหรับการทำงาน ก็คือ การกำหนดอิริยาบถย่อย หากประยุกต์เข้ากับทุกอิริยาบถ จะสามารถพัฒนาให้บุคคลนั้นมีสติเท่าทันต่อทุกอิริยาบถในปัจจุบันขณะได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างภาวะตื่นรู้ทุกชั่วขณะของลมหายใจมาเป็นอุบายวิธีที่สำคัญอย่างยิ่งในการเจริญสติเพื่อพัฒนาฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ หรือการฝึกสมาธิ เป็นการฝึกจิตให้จดจ่ออยู่กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดเป็นเอกัคคตาจิต คือ ภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว จนกลายเป็นสมาธิขึ้นมาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง ด้วยการฝึกพิจารณาสรรพสิ่งให้เห็นตามความเป็นจริง ว่าทุกสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พิจารณาจนรู้แจ้งตามความเป็นจริง เพราะ “จิต” เป็นธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ในตัวมีธรรมชาติดวงเดียว เป็นนามธรรม ไม่สามารถแสดงรูปพรรณสัณฐานได้ ต้องมีวัตถุเป็นที่เกิด มีคุณสมบัติ เป็นตัวรู้ หรือรู้แจ้งได้ ในปรัชญาตะวันตกเรียกว่า “จิตวิทยา” โดยเชื่อว่าทุกพฤติกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกที่มีจิตเป็นตัวสั่งการ การเข้าใจเรื่องของ “จิต” จึงทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม บางลักษณะที่ไม่เหมาะสมของบุคคลได้ ดังนั้นการพัฒนาจิตที่สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะก่อให้เกิดประโยชน์ในระดับปัจเจกบุคคลในด้านการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นประโยชน์ระดับสังคมเป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้บทบาทในการกำหนดจิตสำนึกและพฤติกรรมของบุคคลให้ถูกต้องเหมาะสมต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ในวิถีชีวิตประจำวันให้อยู่ในขอบเขตของสติและสัมปชัญญะ โดยมีพื้นฐานหลักในการนำสติปัฏฐานมาประยุกต์ให้เป็นกิจกรรมการกำหนดอิริยาบถย่อยทุกขณะ การสร้างมิตรภาพแห่งการตื่นรู้ โดยมีสัมมาสติและสัมมาสมาธิเป็นพื้นฐานหลักของการพัฒนาจิตนั่นเอง

บรรณานุกรม

- กำพล ทองบุญน่ม. (2553). *ปาฏิหาริย์แห่งความรู้สึกตัว*. กรุงเทพฯ: เม็ดทราย.
- คณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา.(2524). *จิตวิทยาทั่วไป*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัทวิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด.
- ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล. (2552). “จิตวิทยาแนวพุทธ: แนวทางเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์” *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย*. ปีที่ 29 ฉบับ 4 ตุลาคม-ธันวาคม.
- ดิช นัท ฮันท์. (2537). *สันติภาพทุกอย่างก้าว*. แปลโดย ประชาหุตนุวัตรและสุภาพร พงศ์พลกษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปาจารย์สาร.
- _____. (2543). *ปลุกรัก: วิธีการมองอย่างลึกซึ้ง ตามคตพุทธศาสนาหายาน*. แปลโดย สดใส ชันติวรพงศ์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.

พระครูธรรมธรครรชิต คุณวโร. (2556). “จิตตภาวนากับการเปลี่ยนแปลงในพระพุทธศาสนา”. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน.

พระญาณโพนิกเถระ. (2534). *หัวใจกรรมฐาน*. แปลโดย ชาญ สุวรรณวิรัช. กรุงเทพฯ: สายส่งศึกษา.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2533). *หลักการศึกษามหาวิทยาลัยในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *ภูมิธรรมชาวพุทธ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

_____. (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระราชวุฒาจารย์ ดุลย์ อตุโล. (2553). *จิตคือพุทธะ ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิจิตรภาณี เจริญขวัญ. (2551). *ระบบและทฤษฎีทางจิตวิทยา*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระนางจามเทวี : คุณลักษณะความเป็นผู้นำสตรีแห่งนครหริภุญไชย

Phra Nang Chamthewi : Characteristics of Women Leadership of Hariphunchai City

สามารถ บุญรัตน์

Samart Boonrat

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: sboonrut@gmail.com

บทคัดย่อ

สตรีในประวัติศาสตร์ชาติไทยไม่มีใครไม่รู้จักพระนางจามเทวี ชื่อเต็มว่า “พระนางเจ้าจามเทวีบรมราชนารี ศรีสุริยวงศ์ องค์ดินทร์ ปิ่นธานีหริภุญชัย” เจ้าผู้เอกองค์ปฐมนครหริภุญไชยซึ่งเป็นเมืองโบราณ มีอายุประมาณ 1,343 ปี ปัจจุบันชื่อว่า จังหวัดลำพูน เต็มไปด้วยมนเสน่ห์ทางวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ศิลปกรรม และอื่นๆ มากมายที่ต้นผู้ปกครองได้รับเอามาจากอาณาจักรศรีวิชัยจนกลายเป็นเมืองต้นแบบที่เจริญสูงสุดในอาณาจักรล้านนาที่ผสมผสานกันระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อเดิม ซึ่งด้วยคุณลักษณะที่สำคัญของพระนางจามเทวีที่น้อมเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการปกครอง เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักราชสังคหวัตถุและธรรมาธิปไตย เป็นต้น ด้วยคุณลักษณะเฉพาะที่ทรงครองศิลปอุบาสิกา คุณงามความดีที่ทรงกระทำไว้เป็นที่ขจรขยายมีมากเกินคณานับ จนได้รับฉายาว่าเป็น “พระแม่เมือง-พระมิ่งเมือง” จะมีคุณลักษณะภาวะผู้นำ ได้แก่ 1) ทรงศีล คือ ความเป็นผู้นำของอุบาสิกาอย่างยิ่ง 2) ทรงธรรม คือ การประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการปกครอง 3) ทรงสร้าง คือ การสร้างถาวรวัตถุ โบราณสถานและวัด 4) ทรงอำนาจด้วยธรรม คือ มีความเด็ดขาดในการใช้อำนาจ 5) ทรงเสียสละ คือ การจัดสวัสดิการให้กับข้าราชการและครอบครัว และ 6) ทรงปัญญา คือ มีปัญญาแก้ไขปัญหาบ้านเมือง

คำสำคัญ : พระนางจามเทวี, ผู้นำสตรี, นครหริภุญไชย

Abstract

No woman in Thai history does not know Phra Nang Chamthewi, her full name is “Phra Nang Chao Chamthewi Boromarajanaree Srisuriyawong Ong Bodin Pinthani Hariphunchai”, the first ruler of Nakhon Hariphunchai, which is an ancient city, about 10 years old. 1,343 years old, now called Lamphun Province, full of cultural charm of Buddhism, culture, arts, and many others that the rulers inherited from the Srivijaya Kingdom to become the most

prosperous model city in the combined Lanna Kingdom. between Buddhism and old beliefs Which, with the important features of Phra Nang Chamthewi, embraces the principles of Buddhism to be used in the administration, such as the Dasaphitharajdhamma principles Principles of Brahma Wihadharma Principles of Rajasthan and Dhammathipataya, etc., with specific characteristics that he reigns in the precepts The virtues that he has done are pervasive in numbers beyond count. Until receiving the title of “Phra Mae Muang-Phra Ming Mueang”, her leadership qualities are: 1) precepts, the leadership of a lay woman, 2) Songdharma, the application of principles in government, 3) creation is to create a permanent object Ancient sites and temples 4) Dharma-powered, that is, decisive in using power; 5) Sacrifice, that is, providing welfare to government officials and their families;

Key words: Phra Nang Chamthewi, female leader, Nakhon Hariphunchai.

บทนำ

เคยมีผู้กล่าวว่า “คนบางคนเป็นหัวหน้า แต่ไม่ได้เป็นผู้นำ ส่วนบางคนเป็นผู้นำ แต่ไม่ได้เป็นหัวหน้า และคนบางคน เป็นได้ทั้งหัวหน้าและเป็นทั้งผู้นำ” หรือ “ฝูงคนต้องนำ ฝูงสัตว์ต้องต้อน” และ “หัวไม่ส่าย หางไม่กระดิก” คำกล่าวเหล่านี้ล้วนสื่อความถึงความหมายของคำว่า “ผู้นำ” หรือ “หัวหน้า” ทั้งสิ้น ทั้งยังเกี่ยวพันกับคำว่าผู้บริหารและนักบริหารที่มีความหมายในทำนองเดียวกับคำว่า ผู้นำ อีกด้วย ดังนั้นความแตกต่างในการใช้อำนาจของผู้นำกับหัวหน้า คือผู้นำ ใช้การจูงใจด้วยภาวะผู้นำ (Leadership)ใช้อำนาจบารมี (Power) ที่ภาษาไทยเรียกว่าพระคุณจึงทำให้คนยอมปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ เรียกว่าคนเกรงใจ (สุเมธ แสงนันทนวล, 2552: 3) ดังนั้น ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่มีอิทธิพล และอำนาจในการทำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามความต้องการและสามารถทำให้บรรลุผลสำเร็จที่ตั้งไว้ และ ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่ผู้นำสามารถกระตุ้นให้งานสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ขององค์การได้โดยใช้ทักษะการสื่อสารและชี้นำโน้มน้าวใจที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้ สมาชิกในองค์การร่วมมือทำงานอย่างเต็มที่ และภาวะผู้นำ คือ กระบวนการสร้างอิทธิพลในเชิงสังคม เพื่อนำบุคคลและกลุ่มให้บรรลุเป้าหมาย (ณัฐรัชดา วิจิตรจามรี, 2558: 227) และบ้านเมืองสงบสุขร่มเย็นอันเป็นที่มาของการยอมรับในตัวของผู้คนที่สะท้อนความเป็นผู้นำของผู้นั้น

เมืองหริภุญไชยปฐมนครแห่งยุคล้านลาที่ปกครองอันมี “พระนางจามเทวี” มาเป็นปฐมกษัตริย์ ในปี พ.ศ. 1206 พระนางทรงนำเอาอารยธรรมชั้นสูงแบบทวารวดีขึ้นมาทางแม่น้ำปิงสู่ดินแดนภาคเหนือของไทยเป็นครั้งแรกทรงรวบรวมชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกันภายใต้การปกครองแบบทศพิธราชธรรม ทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้เลื่องลือไกลด้วยการสร้างวัดวาอารามกระจายทั่วดินแดน อีกทั้งยังทรงขยายอาณาเขตความเจริญไปยังลุ่มน้ำต่างๆ อาทิเมืองเขลางคนคร-อาลัมพางค์ (ลำปาง) แห่งลุ่มน้ำวัง เวียงเกาะ เวียงท่ากาน เวียงมะโน เวียงฮอด บันปลายพระชนม์ชีพทรงสละราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส ฝาแฝด “เจ้ามหันตยศ เจ้าอนันตยศ” ให้ครองแคว้นหริภุญไชย-เขลางคนครสืบมา ในขณะที่พระองค์ทรง

ครองศีลอุบาสิกา คุณงามความดีที่ทรงกระทำไว้เป็นที่ขจรขยายมีมากเกินคณานับ จนได้รับฉายาว่าเป็น “พระแม่เมือง-พระมิ่งเมือง” ของชาวเมืองหริภุญไชย (สำนักงานปลัดจังหวัดลำพูน, [ออนไลน์]) จากการศึกษาของ อธิวัฒน์ พูลทอง (2560 : 100) พบว่า ในคัมภีร์ จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชยในสองประเด็น ได้แก่ การบำรุงเลี้ยงดูบิดา-มารดา การใช้ธรรมะในการปกครองบ้านเมือง และการเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องโดยมากมีความสอดคล้องกับวัตรบทเจ็ดประการ อันเป็นหลักธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะได้ไปจุติเป็นพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งทำให้เห็นความสัมพันธ์ของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับคติการปกครองแห่งราชวงศ์จามเทวี นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของ พระครูธรรมาธิปไตย (ธวัชชัย ธนวิโส) (2562) พบว่า พระนางจามเทวีได้มีคุณูปการและมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดลำพูน คือ ด้านศาสนธรรม พระนางได้นำพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกให้มาประจำอยู่ในนครหริภุญไชย ทรงเป็นแบบอย่างการปฏิบัติและส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ด้านศาสนบุคคล พระนางได้ให้ความสำคัญต่อพระสงฆ์ พระราชโอรสด้วยการส่งเสริมให้ศึกษาเล่าเรียน ให้โอกาสในการไปปฏิบัติศาสนกิจและปกครองตามพื้นที่ต่างๆ และส่งเสริมพัฒนาให้ประชาชนได้ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ด้านศาสนสถาน พระนางได้เป็นผู้สร้างและสนับสนุนให้ข้าราชการ ประชาชนได้มีส่วนในการสร้างวัดในพื้นที่จังหวัดลำพูนจำนวนมากและกลายเป็นแหล่งโบราณสถานสำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูน ด้านศาสนวัตถุ พระนางได้มีส่วนสำคัญในการ สร้างพระสกุลลำพูน เป็นการส่งเสริมพุทธศิลป์และน้อมรำลึกเป็นพุทธานุสสติและ ด้านศาสนพิธี พระนางได้เป็นผู้วางรากฐานในการอนุรักษ์ศาสนพิธีดั้งเดิมและสืบทอดจนถึงปัจจุบัน เช่น การบวงสรวงเทวดา พิธีรดน้ำหัว และพิธีสืบชาติตา เป็นต้น เพราะฉะนั้นผลงานและคุณลักษณะความเป็นผู้นำสตรีเจ้าผู้ปกครองนครหริภุญไชยมิได้เพียงทำหน้าที่และบทบาทหนึ่งเท่านั้น แต่ยังสะท้อนคุณค่าเชิงผลงานและความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ชัดมากที่สุดซึ่งก็เป็นเหตุได้อย่างดีว่า ทำไมจังหวัดลำพูนจึงเต็มไปด้วยวัดทางพระพุทธศาสนา ศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ มากมายรวมทั้งศิลปะหลายแขนงที่ยังคงทอดมาถึงปัจจุบัน นอกจากนี้เรื่องราวเรื่องเล่ามิได้จางหายไปไหนแล้ว ประชาชนในจังหวัดลำพูนต่างให้การยกย่องบูชาในฐานะผู้นำสตรีที่ประโยชน์ให้เกิดอย่างมากมายแม้ว่าจะผ่านกว่า 1,000 ปี แล้วก็ตามประวัติและผลงานยังคงประจักษ์แก่สายของผู้มาเยือนจังหวัดลำพูนตลอดไป

ประวัติและคุณลักษณะของพระนางจามเทวี

จากการล่มสลายของเมือง “สมันตประเทศ” ด้วยการขาดผู้นำที่ทรงคุณธรรม กลุ่มนักพรตฤๅษีผู้มีบทบาทในการสร้างเมืองตั้งแต่เริ่มแรก ได้กอบบ้านกู่เมืองขึ้นมาใหม่ในราวปี พ.ศ. 1204 เฉลิมนามว่า “หริภุญไชยนคร” โดยได้อัญเชิญราชธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้ นามว่า “พระนางจามเทวี” มาเป็นปฐมกษัตริย์ในปี พ.ศ.1206 พระนางทรงนำเอาอารยธรรมชั้นสูงแบบทวารวดีขึ้นมาทางแม่น้ำปิงสู่ดินแดนภาคเหนือของไทยเป็นครั้งแรกทรงรวบรวมชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกันภายใต้การปกครองแบบทศพิธราชธรรม ทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้เลื่องลือไกลด้วยการสร้างวัดวาอารามกระจายทั่วดินแดน

อีกทั้งยังทรงขยายอาณาเขตความเจริญไปยังลุ่มน้ำต่างๆ อาทิเมืองเขलगนคร-อาลัมพางค์ (ลำปาง) แห่งลุ่มน้ำวัง เวียงเกาะ เวียงท่ากาน เวียงมะโน เวียงฮอด บ้นปลายพระชนม์ชีพทรงสละราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสฝาแฝด “เจ้ามหันตยศ เจ้านันนยศ” ให้ครองแคว้นหริภุญไชย-เขलगค่นครสืบมา ในขณะที่พระองค์ทรงครองศีลอุบาสิกา คุณงามความดีที่ทรงกระทำไว้เป็นที่ขจรขจายมีมากเกินคณานับ จนได้รับฉายาว่าเป็น “พระแม่เมือง-พระมิ่งเมือง” ของชาวเมืองหริภุญไชยซึ่งเป็นเมืองโบราณ มีอายุประมาณ 1,343 ปี ตามพงศาวดารโยนกเล่าสืบต่อกันถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย โดยฤๅษีวาสุเทพ เป็นผู้เกณฑ์พวกเม็งคบุตร หรือชนเชื้อชาติมอญมาสร้างเมืองนี้ขึ้น ในพื้นที่ระหว่างแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำกวง และแม่น้ำปิง เมื่อมาสร้างเสร็จได้ส่งทูตไปเชิญ ราชธิดาษัตริย์เมืองละโว้พระนาม “จามเทวี” มาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญไชย (สำนักงานปลัดจังหวัดลำพูน, [ออนไลน์])

ประวัติย่อของพระนางจามเทวี

เรื่องเล่าเรื่องราวของพระนางจามเทวีปรากฏหลักฐานมากมายทั้งในแง่คัมภีร์จามเทวีวงศ์และหลักฐานอื่นๆ รวมทั้งเอกสารชั้นหลักจะไม่แตกต่างกันมากนักทำให้การศึกษาประวัติของนางจามเทวีมีปรากฏโดยทั่วไปซึ่งจะได้นำเสนอไว้เพียงสั้นๆ (ชาญวิทย์ ปรีชาพาณิชย์พัฒนา, [ออนไลน์]) ดังนี้

พระนางจามเทวี ตอนกำเนิดเป็นเด็กหญิง “วี” ที่ท่านพระฤๅษีวาสุเทพได้บันทึกไว้ในสุพรรณบัฏ เราสุเทพฤๅษีแห่งอุจจุตบรรพต (เขาไร่ถ้อยหรือดอยสุเทพ) ณ ระมิงค่นคร (เชียงใหม่) ขอจารึกกำเนิดของกุมารีนามว่า “วี” มาให้มวณิกรทั้งหลายได้รู้แจ้งดังนี้ กุมารน้อยนี้ พญาปักษีพามาจากบุรพนคร เราจึงช่วงชิงเอาไว้ ณ สุวรรณบรรพต (ดอยคำ) ใกล้อาศรมแห่งปู่ย่าผู้บรรพบุรุษ พญาปักษีได้ปล่อยกุมาริตกลงมาท่ามกลางต้นปทุมสระหลวง เราจึงได้สักการะอธิษฐาน กุมารีนี้อาจลอยขึ้นบน “วี” วันนี้ก็เป็นวันพระจันทร์เต็มดวง ปีมะโรง พุทธศก 1176 (ขึ้น 15 ค่ำ) เดือน 5 วันพฤหัสบดี ปีมะโรงตรงกับเดือน 7 เหนือ ออก 15 ค่ำ ปีสีฯ

พระนางจามเทวี เกิดที่บ้านหนองคู หริภุญชัย ไปเติบโตที่ละโว้ (ลพบุรี) ได้มาครองเมืองลำพูนตามคำเชิญของพระฤๅษี จึงได้เป็นกษัตริย์องค์แรกของเมืองลำพูน พระนางจามเทวี เป็นบุตรของท่านเศรษฐีนามว่า “อินตา” มารดา..ไม่ปรากฏนาม เป็นชาวเม็ง (มอญ) ราษฎรบ้านหนองคู (อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน) พระนางจามเทวีเกิดเวลาจวนจะค่ำ วันพฤหัสบดี เดือน 5 ปีมะโรง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ พุทธศักราช 1176 ต่อมาเมื่ออายุได้ 13 ปี พระฤๅษีได้จัดส่งพระนางไปตามลำน้ำปิงพร้อมกับมีวานรจำนวน 35 ตัว ติดตามไปด้วย เมื่อพระนางจามเทวี อายุได้ 20 ปี ในวันพฤหัสบดี ข้างขึ้น เดือน 6 พุทธศักราช 1196 ชาวกรุงละโว้ (ลพบุรี) ก็มีพระราชพิธีสำคัญคือ พระราชพิธีหมั้นระหว่างเจ้าชายรามราช (เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าจักรวติของกรุงละโว้ธานีกับพระอัครมเหสี ได้เป็นมหาอุปราชวังหน้าดูแลเมืองหน้าด่านของละโว้ คือ เมืองรามบุรีนั่นเอง) กับเจ้าหญิงจามเทวี อันความงามของเจ้าหญิงเลื่องลือไปทุกแคว้น จนกระทั่งเจ้าชายผู้เป็นพระราชโอรสพระเจ้ากรุงโกสัมภี (พม่า) เกิดลุ่มหลงไม่เป็นอันกินอันนอน จนพระราชบิดาต้องแต่งเครื่องบรรณาการให้อำมาตย์เชิญพระราชสาส์นมาสู่ขอพระราชธิดาพระเจ้ากรุงละโว้ ในปีพ.ศ. 1196 ขณะนั้นเจ้าหญิงทรงรับหมั้นแล้ว จึงได้ปฏิเสธการรับหมั้น ทางฝ่ายกรุงโกสัมภีเมื่อผิดหวังก็กล่าวหาว่าละโว้บ้ายเบี่ยงก็เคืองแค้นอยู่ในใจ

ในราวเดือนอ้าย ปลายปีพุทธศักราช 1196 เจ้าชายแห่งเมืองโกสัมภีแห่งพม่าในสมัยนั้นยกทัพใหญ่ เพียบพร้อมด้วยพระประยูรญาติทั้งหลาย และทางเมืองกาลิงครัฐซึ่งเป็นเมืองใหญ่ในยุคนั้นก็รวมกำลังเป็นทัพกษัตริย์เข้าบุกละโวทันที่ที่นครรามบุรี เมืองหน้าด่านของอาณาจักรละโว้ บัดนี้รายล้อมไปด้วยทัพใหญ่ล้วนเป็นทัพกษัตริย์ทั้งนั้น คือ แม่ทัพล้วนแต่เป็นราชโอรส ราชันดา หรือเจ้าผู้ครองทั้งนั้นทุกกองจะมีกองหน้า กองหลวง กองหลัง เต็มอัตราศึก และทำสงครามเพื่อแย่งชิงำพระนางจามเทวี เมื่อเหตุการณ์ทั้งหลายสงบเรียบร้อยแล้ว พระเจ้ากรุงละโว้และพระมหาลีก็ทรงดำริว่า สมควรจัดให้ราชธิดากับเจ้าชายรามราชทรงอภิเษกสมรส ทางเจ้ากรุงละโว้ทรงให้เขียนประกาศแจ้งไปยังหัวเมืองต่างๆ อย่ายให้เมืองใดขาดได้ เมื่อได้ฤกษ์งามยามดีตรงกับวันข้างขึ้นเดือน 6 ปีชาล พุทธศักราช 1198 พระนางจามเทวีกับเจ้าชายรามราช ก็ได้อภิเษกสมรสเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อมาก็มีพระราชพิธีมอบราชสมบัติ อัญเชิญเจ้ารามราช ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติครองนครกรุงละโว้เพื่อเป็นมิ่งขวัญชาวละโว้ต่อไป

เมืองหริภุญชัย สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 1204 โดยวาสุเทพฤๅษี (สุเทพฤๅษี) เป็นผู้สร้างเพราะเห็นว่ามีชัยภูมิดี เป็นที่ที่พระพุทเจ้าเคยเสด็จมาประทับและได้รวบรวมชาวบ้านผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในละแวกนั้น ให้อยู่รวมกันและปรึกษากับสุกกทันตฤๅษีผู้เป็นสหาย ให้หาผู้ที่เหมาะสมมาครองเมือง จึงตกลงขอพระนางจามเทวี พระธิดาของพระยาจักรีแห่งกรุงละโว้ (ลพบุรี) และเป็นพระมเหสีของเจ้าเมืองรามบุรณ์ (หรือรามบุรี อยู่ใกล้เมืองละโว้) มาครองเมืองหริภุญชัย ซึ่งขณะนั้น พระนางจามเทวีทรงมีพระครรภ์ได้ 3 เดือน ระหว่างการเดินทาง พระนางจามเทวีทรงสร้างพระอาราม ณ บริเวณบ้านระมั่งและสร้างวัดกู่ระมั่งขึ้นเป็นแห่งแรกพระนางจามเทวี พร้อมด้วยบริวารได้เดินทางมาหริภุญชัย ใช้เวลานาน 7 เดือน พระนางทรงนำเอาพระแก้วขาว (เสตังคณ) ซึ่งสร้างขึ้นที่เมืองละโว้ประมาณ พ.ศ. 700 มาด้วย (ปัจจุบันพระแก้วขาวองค์นี้ประดิษฐานอยู่ที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่) วาสุเทพฤๅษี และสุกกทันตฤๅษี พร้อมด้วยชาวเมืองได้อัญเชิญพระนางจามเทวินั่งบนกองทองคำ (กองหญ้ำแพรก) แล้วทำพิธีราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. 120

หลังจากพระนางจามเทวีครองเมืองได้ 7 วัน ก็ประสูติพระโอรสฝาแฝด 2 พระองค์ ในวันเพ็ญเดือน 3 (วันมาฆบูชา) พระโอรสองค์พี่มีพระนามว่า “มหันตยศ” องค์น้องพระนามว่า “อนันตยศ” หรือ “อินทระ” เพื่อขอให้ช่วยสร้างพระนครแห่งใหม่ พระอนันตยศทรงดำเนินการตามนั้นทุกอย่าง จึงได้ทำนสุพรหมฤๅษีและพรานเขลางค์ไปช่วยกันสร้างเมือง ท่านสุพรหมฤๅษีได้ตรวจดูทำเลอันเหมาะสมแล้วจึงใช้อำนาจเนรมิตเมืองใหญ่ขึ้นแห่งหนึ่งแล้วเอาชื่อพรานเขลางค์มาตั้ง (เป็นพระมหากษัตริย์คุณของพระเจ้าอนันตยศที่มีต่อพรานเขลางค์อย่างหาที่สุดมิได้ และพระอาจารย์สุพรหมฤๅษีกระทรงอนุโมทนายังนักในพระราชหฤทัยของพระองค์) เรียกว่าเมืองเขลางค์นคร (ปัจจุบันคือเมืองลำปาง) จากนั้นสุพรหมฤๅษีก็ถวายการราชาภิเษกพระเจ้าอนันตยศขึ้นเสวยราชสมบัติของพระนครแห่งใหม่นี้ หลังจากนั้นพระนางจามเทวีจึงเสด็จมายังเมืองเขลางค์นครตามคำทูลเชิญของพระโอรส พระองค์ได้กระทำพิธีราชาภิเษกอีกครั้งอย่างมโหฬารพร้อมทั้งทรงถวายพระนามพระโอรสใหม่ว่า “พระเจ้าอินทระภิเษก” และพระนางได้ประทับอยู่ที่เมืองนี้ต่ออีก 6 เดือน ตามคำทูลขอของพระอนันตยศ แต่ในจามเทวีวงศ์ว่าต้องทรงอยู่ถึง 6 ปี จึงได้เสด็จกลับเมืองหริภุญชัยตามเดิม โดยระหว่างนั้นพระเจ้าอนันตยศยังได้สร้างเมือง “อาลัมพางค์นคร” ขึ้นอีกเมืองหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับเขลางค์นครนั่นเอง ซึ่งมีไว้ให้พระมารดาทรงประทับและปฏิบัติธรรมได้

สะดวกเมื่อมาประทับที่เขลางค์นครเมื่อพระราชโอรสทั้ง 2 พระองค์ เจริญวัยขึ้น พระนางจามเทวี จึงสละราชสมบัติให้เจ้ามหันตยศครองเมืองหริภุญชัย(ลำพูน) และสร้างเมืองเขลางค์นคร (ลำปาง) ให้เจ้านันทยศไปครอง ส่วนพระนางก็บำเพ็ญศีลเจริญภาวนาปวารณาอยู่ในร่มพระพุทธศาสนาตลอดมา จนมีพระชนมายุได้ 92 พรรษา จึงเสด็จสวรรคต พระเจ้ามหันตยศ ทรงจัดการพระบรมศพพระมารดาด้วยการสร้างพระเมรุในป่าไผ่แห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้กับอารามวัดมาลุลาราม (วัดสันป่ายางหลวงที่พระนางจามเทวีทรงสร้างไว้) แล้วถวายพระเพลิง และสร้างสุวรรณจังโกฏิเจดีย์ บรรจุพระอัฐิหุ้มด้วยแผ่นทองคำ พร้อมทั้งเครื่องประดับของพระราชมารดาตลอดจนสร้างวัดขึ้นและขนานนามว่า “วัดจามเทวี”

จากการศึกษาของพระครูธัญชัยธัช (ธวัชชัย ธนวิโส) (2562) พบว่า พระนางจามเทวีมีคุณลักษณะเด่นที่สำคัญหลายประการซึ่งมาจากนเอกสารฉบับหลวงปรากฏอยู่ 3 ฉบับ ตำนานมูลศาสนา คัมภีร์จามเทวีวงศ์ และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเมื่อสรุปสั้นกล่าวคือการประสูติของพระนางจะเต็มไปด้วยอภินิหารหลายประการ การพลัดจากครอบครัวไปสู่อาณาจักรละโว้เมื่ออายุได้ 13 ปี และทรงอภิเษกสมรสเมื่ออายุ 20 ปีด้วยที่ทรงมีพระสิริโฉมงดงามจึงมีพระราชบุตรมาสู่ขอมามากมายและทำสงครามเพื่อแย่งชิงพระนางจามเทวี ท่านพระฤๅษีสวเทพได้อัญเชิญมาปกครองนครหริภุญชัย และมีพระราชบุตร 2 พระองค์ เมื่ออายุ เมื่อพระราชบุตรได้เป็นผู้ปกครองเมืองแล้วตนเองก็ออกบวช จนสวรรคตเมื่ออายุ 91 ปี แต่ถึงอย่างไรก็ตามในขณะที่ปกครองเมืองท่านจะมีคุณลักษณะโน้มเอียงไปหาธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น ท่านเป็นต้นของอุบาสิกในพระพุทธศาสนา ที่ทรงวางรากฐานให้กับชนชาติมอญดูแลพระพุทธศาสนาสืบมาซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ทรงเป็นนักวางแผนที่ตั้งอยู่ในหลักธรรมราชาโดยใช้ทศพิธราชธรรมมาปกครองบ้านเมือง เป็นแบบอย่างการเป็นภรรยาที่ดีและทรงเป็นแบบอย่างในการเลี้ยงดูบุตร ดังนั้น พระนางจามเทวี เป็นบุคคลที่ได้ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่คนและสังคม

เพราะฉะนั้น บทความนี้ได้พิสูจน์ความมีอยู่หรือตัวตนที่แท้จริงของพระนางจามเทวีเพียงต้องการนำเสนอลักษณะของความเป็นผู้นำของสตรีหนึ่งที่ได้สร้างบ้างแบ่งเมืองให้เจริญรุ่งเรืองในยุคหนึ่งมาสะท้อนสังคมแห่งยุคปัจจุบันว่าจะสามารถนำไปเป็นบทเรียนเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมอย่างไร แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การเข้าไปสู่แดนหริภุญชัยกว่า 1,300 ปีได้สืบค้นหลักฐานอันแจ่มชัดมากนักจึงได้นำเสนอไว้เพียงลักษณะที่สำคัญเพื่อความเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามได้ของผู้นำสตรีรุ่นหลังว่าพระนางจามเทวีได้เป็นต้นของผู้นำสตรียุคสมัยที่ยังคงเป็นมนต์เสน่ห์ให้กับชาติไทยในปัจจุบันเพราะท่านทรงเป็นทุกอย่างให้กับประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนาได้วางรากฐานต่างๆ ทั้งโบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปวิทยาการต่าง ๆ จนมาถึงปัจจุบันให้กับคนลำพูนได้มีอาวุธแห่งความภาคภูมิใจได้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนั้น พระราชประวัติของพระองค์จะเกี่ยวกับความเชื่อ หลักปฏิบัติ ศาสนา การปกครองและการขยายอาณาเขตการปกครอง ความงดงามแห่งกายเนื้อ ความเครียดแค้นจากสิ่งที่ไม่ได้สมหวัง การทำหน้าที่ภรรยา หน้าทีมารดา หน้าทีพุทธบริษัทให้สมบูรณ์อย่างยิ่งยากที่ใครๆ จะกระทำได้ในยุคนั้นๆ ซึ่งคนลำพูนยอมรับและบูชาตลอดมาเพื่อให้สมกับความยิ่งใหญ่ที่คนลำพูนภาคภูมิใจ

ความเป็นผู้นำสตรีแห่งนครทริภุญไชยของพระนางจามเทวี

ความเป็นผู้นำสตรีแห่งอาณาจักรทริภุญไชยคงไม่มีใครปฏิเสธประวัติที่มีอยู่และคงดำเนินเรื่องราวทั้งระดับชาติและท้องถิ่นได้ทั้งนี้หลักฐานได้ปรากฏมากมายทั้งในแง่ของโบราณสถาน โบราณวัตถุ คัมภีร์และเอกสารชั้นหลังต่าง นำไปสู่การค้นหาค้นคว้าเรื่องของพระนางจามเทวีอย่างเนืองแน่นจนกลายเป็นไวรัลทางสังคมในปัจจุบัน ทั้งนี้ความเป็นผู้สตรีของพระนางจามเทวีได้สะท้อนมุมมองเชิงซ้อนทางแนวคิดและทฤษฎีสตรีนิยมอย่างแนบแน่นยิ่งนักที่พยายามศึกษาสิ่งที่เชื่อมโยงกับพระนางจามเทวีอย่างมากมายเพราะนครทริภุญไชยเป็นนครที่มีอยู่จริงตามที่นักวิชาการทั้งหลายให้การยอมรับแล้วนั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามด้วยคุณลักษณะต่างๆ มีว่าจะมีผู้เห็นต่างอยู่บ้างก็ไม่ได้แปลกอะไรทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทที่นักวิชาการจะศึกษาในแง่มุมมองก็ได้ซึ่งอาจจะต้องให้ความเคารพต่อผู้ที่นับถือและศรัทธาต่อพระนางจามเทวีอย่างท่วมท้นนั่นเอง แต่กระนั้น บทความนี้จะไม่พิสูจน์ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อชี้แจงประเด็นต่าง ๆ ให้เกินเลยจากความเป็นจริง แต่จะมุ่งไปสู่การค้นหาค้นคว้าคุณสมบัติที่สำคัญที่สามารถก้าวมาสู่เจ้าผู้ปกครองนครทริภุญไชยซึ่งหนึ่งในประเด็นก็คือ ความเป็นผู้นำของพระนางจามเทวี ผู้ทรงเป็นทั้งมิ่งขวัญและแม่ของแผ่นดินในยุคหนึ่งจะสามารถสร้างต้นแบบในการประยุกต์เข้าสู่ความเป็นผู้นำทางการเมืองการปกครองยุคในสมัยได้อย่างไร เมื่อผ่านการศึกษาทั้งประวัติและงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ แล้วทำให้เห็นว่า พระนางจามเทวีมีความเป็นผู้นำสตรีได้ดังต่อไปนี้

ความเป็นผู้นำสตรีที่ 1 ผู้นำแห่งการทรงศีล หมายถึง ความเป็นผู้นำของอุบาสิกา โดยได้น้อมนำหลักพุทธธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำทางและถือเป็นบุคคลต้นแบบทางพระพุทธศาสนา คือ ต้นแบบในฐานะอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา พระนางได้ปฏิบัติตนและส่งเสริมให้ ประชาชนได้ปฏิบัติตามหลักของหน้าที่ชาวพุทธและดำเนินชีวิตตามหลักเบญจศีลเบญจธรรมอย่างเคร่งครัด ต้นแบบฐานะกษัตริย์ในพระพุทธศาสนา พระนางได้ใช้หลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข พระครูอรุณชัยธัช (ธวัชชัย ธนวิโส) (2562) ซึ่งเรื่องราวจะปรากฏเด่นชัดมากที่สุดภายหลังจากพระนางมอบให้อำนาจให้กับพระราชบุตรและตนเองได้ทรงศีลที่มีภารกิจที่ยิ่งใหญ่เพื่อพระพระพุทธศาสนาที่มีความกล้าหาญ มีจริยวัตรและกรณีกิจที่โดดเด่นในทางการเมืองการปกครอง คือ เป็นราชธรรมในจามเทวีวงศ์ ความสัมพันธ์กับการสร้างบารมีเพื่อเป็นพระอินทร์ ผู้ปกครองที่มีคุณธรรม เป็นผู้ยึดมั่นในพระรัตนตรัยและถือศีล ไม่เบียดเบียน ประชากรราษฎร์ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง (ประคอง นิมนานเหมินท์, อ่างใน พิรพัฒน์ พูลทอง, 2560: 102-103) เพราะฉะนั้น จะให้เห็นความเป็นผู้นำสตรีจะละทิ้งพระศาสนาไม่ได้หรืออีกนัยกล่าวได้ว่า สตรีกับศาสนาเป็นสิ่งที่คู่กันจะโดยนัยยะใดก็ตามมิได้อาจแยกได้ ซึ่งหากมองถึงปัจจุบันภาพที่ปรากฏชัดเจนว่า สตรีมักไปทำบุญทำทานมากกว่าผู้ชายมากทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีได้รับการยกย่องจากนักการศาสนาด้วยเหตุที่สามารถปฏิบัติตนด้วยความเป็นอุบาสิกาและชักชวนประชาชนทั้งหลายให้ปฏิบัติธรรมตามด้วยจึงนับเป็นความเป็นผู้นำสตรีแห่งยุคร่วมสมัย

ความเป็นผู้นำสตรีที่ 2 ผู้นำแห่งการทรงธรรม หมายถึง การประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการปกครอง เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์นั้นส่วนมากนั้นตรงกับพระไตรปิฎก เน้นที่หลักธรรมสำหรับ

การปกครองบ้านเมือง และหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต (พระมหาอินทร์วรงค์ อัสสรภาณี, 2565: 37) ได้แก่ 1. หลักทศพิธราชธรรม 2. หลักการเว้นอกติ และ 3. หลักจักรวรรดิวัตร 12 ซึ่งเป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรในลักษณะของการประนีประนอมและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันฝ่ายอาณาจักรได้ใช้ศาสนาเป็นตัวลดความขัดแย้งในสังคมหรือหลอมรวมคนเป็นหนึ่งเดียวและช่วยทำนุบำรุงศาสนาส่วนฝ่ายศาสนจักรได้ให้ความสำคัญกับผู้ปกครองมากกว่าระบอบการปกครองโดยชี้ให้เห็นว่าหลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางหลักที่ผู้ปกครองควรยึดถือและจำเป็นต้องปฏิบัติตามตั้งแต่ก่อนเป็นกษัตริย์จวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต ทั้งนี้เพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองในทางตรงกันข้ามหากผู้ปกครองไม่ดำรงอยู่ในธรรม ฝ่ายศาสนจักรก็ได้ใช้ภาพการล่มสลายของบ้านเมืองเป็นคติธรรมเตือนใจ (วรวิศา อนันตโท, 2564: 97-98) เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้นำการปกครองนครทริภุญไชยจึงมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการนำหลักปกครองทางพระพุทธศาสนาไปใช้อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ทำให้อาณาจักรดำรงอยู่ และเกิดความสงบสุขจนกลายเป็นสิ่งที่ควรยกย่องอย่างฉลาดของพระนางจามเทวีผู้ถือธงแห่งธรรมการปกครอง

ความเป็นผู้นำสตรีที่ 3 ผู้นำแห่งการทรงสร้าง หมายถึง ขอบการสร้างถาวรวัตถุ โบราณสถาน และวัดต่างๆ ซึ่งมากกว่า 2,500 วัด ซึ่งเรื่องราวได้กำเนิดมาจากการที่พระนางจามเทวีได้ทรงนำประชานราวประมาณ 7,500 คน เดินทางมายังนครทริภุญไชย ได้แก่ พระเถระทรงพระไตรปิฎกจำนวน 500 องค์ ประชาชนที่ตั้งอยู่ในศีลธรรม 500 คน นักปราชญ์ราชบัณฑิต 500 คน ช่างแกะสลัก 500 คน ช่างแกะ آهن 500 คน พ่อเลี้ยง 500 คน (เศรษฐีผู้ชาย) 500 คน แม่เลี้ยง (เศรษฐีผู้หญิง) 500 คน หมู หมอโหรา 500 คน หมอยา 500 คน ช่างเงิน 500 คน ช่างทอง 500 คน ช่างเขียน 500 คน ช่างหลากหลาย 500 คน ช่างเหล็ก 500 คน หมูพ่อเกียนทั้งหลาย 500 คน (เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, 2550: 67-68) นอกจากนี้ยังมีถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น 1) สามเภา สถานที่ซึ่งไพร่พลต่างวังเหงา 2) สร้างวัดพระธาตุลอย เลี้ยงธนูสร้างวัดครั้งแรก 3) พระบาททำฮ้าว 4) ฝาพระแก้ว 5) ฝาพระเจ้านอน 6) ดอยเก็ง 7) ท่าเชียงทองและเมืองฮอดหรือพิสดารนคร 8) วัดกู่ละมั่งวัดแห่งแรกที่สร้างขึ้นในนครทริภุญไชย นอกจากนี้ยังมี วัดอาพัฒนารามปายางหลวง (วัดสันปายางหลวง) วัดพระคง (วัดพระคงฤๅษี) วัดมหาพุทธาราม (วัดมหาวัน) วัดสหสนัย (วัดพระยีน) วัดมหาสังฆาราม (วัดประตูลี้) วัดจันทร์แจ้งจำอาราม (วัดรมณียราม) กู่ละมั่ง 7) วัดจันทร์ดง (วัดนาทุ่งหลวง) วัดปทุมะรมยาราม (วัดเกาะกลาง) วัดจันทร์แดง (วัดบ้านเหล่าพระเจ้าตาเขียว) วัดพระเกิด (อำเภอจอมทอง) วัดเมืองใจ (วัดท่ากาน สันป่าตอง) วัดสุทธาจินดาราม (วัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม) วัดพระนอนหนองผึ่ง (อำเภอสารภี) วัดพระนอนปะเก็ดถี่ (อำเภอสารภี) ในขณะเดียวกัน ในตำนานชีวประวัติพระเจ้าจามเทวีฯ ของนายสุทวารี สุวรรณภาชน์ ได้กล่าวว่า “บั้นปลายชีวิตของพระนางจามเทวีได้ทรงปฏิบัติกิจศาสนา ณ สำนักอารามจามเทวีกับได้ทรงสร้างวัด 2,500 วัด สร้างกุฏิไว้ 10,000 หลัง (พระครูอรุณชัยธัช (ธวัชชัย ธนวิโส), 2562: 84-85) เพราะฉะนั้น การที่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่สะท้อนการวางแผนที่ดีเยี่ยมทำให้การสร้างเมืองมิได้บิดเบือนจากความจริงมากนัก และที่สำคัญองค์ความรู้ประเภทช่างที่นำพามายังนครทริภุญไชยยังคงสืบทอดความรู้เหล่านั้นถึงปัจจุบันทำให้จังหวัดลำพูนมีช่างหลากหลายสาขาที่อาศัยอยู่ตามอำเภอต่างจำนวนมาก

ความเป็นผู้นำสตรีที่ 4 ผู้นำแห่งการทรงอำนาจ หมายถึง มีความเด็ดขาดในการใช้อำนาจธรรม นักวิชาการหลายท่านลงความเห็นว่า “จาม” อาจไม่ใช่ชื่อเฉพาะ หากแต่เป็นตำแหน่งของ “นางพญาแม่เมือง” ในภาษามอญโบราณพบคำว่า “จยาม” (Cyam) แปลว่า “มกรหรือจระเข้” อันอาจหมายถึง “ผู้มากับสายน้ำ” เหตุเพราะการเดินทางจากละโว้มายังหริภุญไชยของพระนางจามเทวีนั้นต้องเสด็จขึ้นมาจากชลมารค หรืออีกนัยหนึ่ง “มกร” อาจเป็นสัญลักษณ์ของ “อำนาจ” แห่งกษัตริย์ ส่วนภาษาล้านนายุคต่อมา “จาม” (อ่าน “จ้าม” แบบพื้นเมือง) แปลว่า “การรบบฟุ้ง” อาจหมายถึง “นักรบที่เป็นกษัตริย์” ได้เช่นเดียวกัน เหตุเพราะพระนางจามเทวีกว่าจะได้ขึ้นเมืองต้องแสดงวีรกรรมฉกาจกล้าในการรบไม่แพ้ชาย (เพ็ญสุภา สุขคตะ, [ออนไลน์]) ดังนั้น หากจะทำความเข้าใจก็อาจจะหาข้อสรุปได้ยาก แต่หากจะอธิบายเพิ่มเติมจะสามารถระบุได้ว่า อำนาจ คือ ความสามารถที่จะควบคุมหรือกำกับต่อบางสิ่งหรือบางคน (พินล หรือตระกูล, 2553: 4) ดังนั้น ด้วยความเป็นกษัตริย์ ทรงนำพาประชาชนไปสู่แดนแห่งธรรมได้นั้นก็เพราะอำนาจที่สั่งสมมาช้านานที่ได้รับความไว้วางจากประชาชนโดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องชี้แนะและพระนางจามเทวีก็ทรงรักษาและปฏิบัติธรรมตามที่ทรงปกครองด้วยทำให้พระราชอำนาจของพระองค์แม้ว่าจะไม่กระจกระจายหรือไม่สามารถยึดครองพื้นที่ของหัวเมืองต่างๆ ได้แต่ทรงรักษาปกป้องนครหริภุญไชยให้รอดปลอดภัยได้ ดังเช่น กรณีขุนวิลังคะ มาขอให้พระนางเป็นพระชายาแต่ทรงไม่ยอมและทรงขับไล่ทูตออกไปจากเมือง ขุนวิลังคะจึงนำทัพราว 80,000 คนมาล้อมเมืองหริภุญไชยแต่สุดท้ายต้องพ่ายแพ้เพราะอำนาจ ซึ่งเชื่อกันว่า พระนางจามเทวีมีคาถาอาคมต่างๆ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์

ความเป็นผู้นำสตรีที่ 5 ผู้นำแห่งการทรงเสียสละ หมายถึง การจัดสวัสดิการให้กับข้าราชการและครอบครัว ซึ่งการปกครองบ้านเมืองสิ่งหนึ่งที่มักจะมาคู่กันนั้นก็คือการอุ้มชูช่วยเหลือและบำรุงขวัญและกำลังใจของทหารทั้งหลายที่เสียสละเลือดเนื้อเพื่อป้องกันเมือง ครั้งหนึ่งพระนางจามเทวีได้จัดให้มีด่านชายแดนอาณาจักรไว้ที่เวียงนอกและเวียงสามเสี้ยว (ปัจจุบันบริเวณหมู่บ้านกอกและทุ่งสามเสี้ยวเขตอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) และโปรดฯ ให้มีการซ่อมรบเพื่อการเตรียมความพร้อมของกองทัพ โดยทรงออกอุบายให้ด่านที่เวียงนอกและเวียงสามเสี้ยวแก่งตั้งตัวเป็นกบฏและทรงมีรับสั่งให้จัดทัพไปปราบ ปรากฏว่าฝ่ายพระนครชนะศึก ทว่าในการซ่อมรบดังกล่าวก็มีผู้เสียชีวิตจำนวนมากเพราะต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักกันพระนางจึงทรงปูนบำเหน็จความชอบให้แก่ผู้รอดชีวิต และทรงอุปถัมภ์ครอบครัวของทหารที่ตายในการสู้รบครั้งนี้ (จารุภา ลิ้มพงศ์ธร, [ออนไลน์]) นอกจากนี้ดังข้อมูลปรากฏท่านสละทรัพย์สินส่วนพระองค์มาบำรุงพระภิกษุสงฆ์ที่ทรงศีล สร้างวัด สร้างวิหาร สร้างกุฏิให้กับพระสงฆ์จำนวนมากนั้นก็แปลว่า พระนางจามเทวีเจ้าผู้ครองนครหริภุญไชยมิได้อาศัยอำนาจของตนเองเพื่อลาภยศสรรเสริญทั้งหลาย แต่ทรงมีความเสียสละสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ไพร่ฟ้าประชาชนทั่วไปให้ได้รับประโยชน์จากการปกครองของพระองค์ตลอดรัชสมัย

ความเป็นผู้นำสตรีที่ 6 ผู้นำแห่งการทรงฉลาดมีปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ในการแก้ไขปัญหามานเมืองโดยเฉพาะการใช้หลักราชสังคหวัตถุธรรมเพื่อนำพามานเมืองไปสู่ความสงบ ซึ่งพระนางได้ใช้กุศโลบายประกอบด้วย 1) สัสสมณะ คือ ฉลาดในการบำรุงธัญญาหาร พระราชาหรือผู้ครอง มีการบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจให้มีภาวะเศรษฐกิจดีมีผลผลิตพืชพันธุ์สมบูรณ์ในการ

ส่งเสริมอาชีพและการผลิตของประชาชนให้มีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ 2) ปุริสเมธะ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ พระราชาหรือผู้ปกครอง มีความเป็นผู้ฉลาดในการรับคนเข้ามารับราชการเพื่อมาทำหน้าที่ในการบริหารของรัฐรู้จักคัดเลือกคนและจัดสรรตำแหน่งให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ ปุณบำเหน็จความชอบในบางโอกาส รู้จักส่งเสริมคนดี เปิดโอกาสให้คนดีเข้ามารับราชการ 3) สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา พระราชาหรือผู้ปกครอง มีความฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกสมานรวมใจของประชาชน รู้จักการสงเคราะห์โดยดำเนินการบริหารให้เป็นไปตามความประสงค์ของราษฎรมีการส่งเสริมอาชีพด้วยวิธีการต่างๆ แก่ประชาชนและวาจาเปื่อยยะ คือ มีวาจาอันดูดีมีใจ พระราชาหรือผู้ปกครอง มีวาจาไพเราะอ่อนหวานชวนฟัง ประกอบด้วยเหตุผลมีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี รู้จักใช้คำพูดให้เหมาะสมกับคนฟังตามวัย ภาวะรู้จักโน้มน้าวให้ทำความดียกย่องการทำความดี (อง.อรรถก. (ไทย) 23 /1/194-195, อ้างใน พระครูธรรมาธิปไตย (ธวัชชัย ธนวิโส), 2562: 76) เพราะฉะนั้น คำว่า ปัญญา คือ ความรอบรู้เรื่องนั้นๆ อย่างทะลุปรุโปร่งอย่างยิ่งที่สามารถทำให้ประชาชนเกิดความสุขบ้านเมืองเกิดความเจริญที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตที่ของประชาชนในยุคนั้นที่มีสตรีปกครองด้วยธรรมราชาและมีความฉลาดรอบรู้เรื่องต่างๆ ที่ควรจะพัฒนา ดังนั้น เมื่ออ่านเรื่องราวของพระนางจามเทวีจากร່วใดจากร່วใด ก็ตามจะไม่มีการแก่งแย่งแข่งขันให้ปรากฏ รวมทั้งเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างในนครทริภุญไชย แม้แต่หากมีบ้างก็ใหญ่โตอะไรมากนัก อีกทั้งการยึดอำนาจและความคิดทรยศของข้าราชการอำมาตย์ต่างๆ ไม่ปรากฏหลักฐานใดๆ นั้นก็เพราะว่า ประชาชนได้รับความสุขจากการปกครองล้วนแต่ได้รับความรักจากประชาชนอย่างมากมายที่สุดท้ายท่านก็มองการจำแนกแจกจ่ายอำนาจไปยังพระราชบุตรทั้งสองอย่างลงตัวอันเป็นความฉลาดในการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทเรื่อง “พระนางจามเทวี : คุณลักษณะความเป็นผู้นำสตรีแห่งนครทริภุญไชย” ที่ผู้เขียนนำเสนอมุมมองและหลักฐานต่างๆ ที่นักวิชาการและนักวิจัยได้นำเสนอไว้แล้วแต่เป็นไปเพื่อการยกย่องเชิดชูความเป็นวีรสตรีแห่งนครทริภุญไชยซึ่งเป็นองค์เอกปฐมกษัตริย์แรกสุด ใช้การปกครองและดำรงชีวิตคล้อยตามแนวทางของพระพุทธศาสนา แม้ว่าวัยเด็กจะต้องเดินทางไกลไปสู่อีกเมืองเพื่อความก้าวหน้าและเรียนรู้ความเจริญต่างๆ เพื่อกลับมาปกครองบ้านเมืองตนเองในภายหลังเพราะความที่ทรงมีภาวะผู้นำสตรีที่มีพระสิริโฉมงดงามยิ่งนักทำให้การปรากฏต่อประชาชนได้รับการยอมรับในเบื้องต้นแต่ถึงอย่างไรก็ตาม จากการศึกษาวิเคราะห์กลับทำให้เห็นข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า พระนางจามเทวีทรงมีความเป็นผู้นำอย่างมากด้วยเพราะ 1) ทรงศีล คือ ความเป็นผู้นำของอุบาสิกาย่างยิ่ง 2) ทรงธรรม คือ การประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการปกครอง 3) ทรงสร้าง คือ การสร้างถาวรวัตถุ โบราณสถานและวัด 4) ทรงอำนาจด้วยธรรม คือ มีความเด็ดขาดในการใช้อำนาจ 5) ทรงเสียสละ คือ การจัดสวัสดิการให้กับข้าราชการและครอบครัว และ 6) ทรงปัญญา คือ มีปัญญาแก้ไขปัญหามบ้านเมือง ดังนั้น คุณลักษณะทั้ง 6 ประการที่กล่าวมาอาจเป็นเพียงบางมุมที่มองเห็นและได้สะท้อนผ่านข้อความเพื่อยกย่องและเชิดชูท่านใน

ฐานะผู้ที่มีคุณประโยชน์ต่อคนจังหวัดในลำพูนปัจจุบัน หรือ ผู้ที่สร้างคุณงามความดีทั้งหลายไว้เมื่อ 1,400 กว่าปีที่ผ่าน

ดังนั้น ความเป็นผู้นำทางการเมือง ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นสตรีในยุคปัจจุบันและอนาคต อาจจะต้องถอดบทเรียนและซึมซับบทบาทและความเป็นผู้นำของพระองค์ไว้เพื่อเป็นแนวทางการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ ให้กับประชาชนในพื้นที่ปกครองของตนเองไม่ว่าจะมีตำแหน่งเล็กน้อย หรือใหญ่โต อย่างไรก็ควรน้อมจิตสำนึกถึงพระนางตามเทวีผู้สร้างคน สร้างคน สร้างความดีทั้งหลายไว้ให้กับลูกหลาน คนจังหวัดลำพูนได้ภาคภูมิใจจนมาถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

จารุภา ลิ้มพงศ์ธร. พระนางจามเทวี. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://sites.google.com/site/zzxzzx23tyutyu57/tanan/prawati-phranang-cam-thewi> ประวัติความเป็นมาจังหวัดลำพูน [29 พฤศจิกายน 2565].

ชาญวิทย์ ปรีชาพานิชพัฒนา. ประวัติพระนางจามเทวี. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://sites.google.com/site/zzxzzx23tyutyu57/tanan/prawati-phranang-cam-thewi> ประวัติความเป็นมาจังหวัดลำพูน [29 พฤศจิกายน 2565].

ณัฐชุตา วิจิตรจามรี. (2558). การสื่อสารในองค์การ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.

ธีรพัฒน์ พูลทอง. (2560). ราชธรรมในจามเทวีวงศ์:ความสัมพันธ์กับการสร้างบารมีเพื่อเป็นพระอินทร. *วารสารไทยศึกษา*. 13 (2) (กรกฎาคม-ธันวาคม): 100-122.

พระครูอรุณชัยธัช (ธวัชชัย ธนวิโส). (2562). บทบาทของพระนางจามเทวีในการสร้างความมั่นคงทาง พระพุทธศาสนาในจังหวัดลำพูน. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอินทร์วงศ์ อิสสรภาณี. (2565). แนวคิดทางด้านพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์. *วารสารปัญญา*. 29 (1) (มกราคม-เมษายน), 37-46.

พิมล หรือตระกูล. (2553). *รากฐานประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พลเมืองศึกษา.

เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์. (2550). *ตามรอยพระแม่จามเทวี*. ลำพูน: พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ หริภุญไชย.

_____. *พระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์ ศรีหริภุญไชย*. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-5/263-2021-08-04-15-04-25>. [29 พฤศจิกายน 2565].

วิศรา อนันต์โท. (2564). แนวคิดการปกครองที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกและจามเทวีวงศ์□: ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร. ที่ทัศน□วัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. 20 (1): 97-201.

สุเมธ แสงนิมิต. (2552). *ภาวะผู้นำกับธรรมาภิบาลในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*.
กรุงเทพฯ: ส.เจริญการพิมพ์.

สำนักงานปลัดจังหวัดลำพูน. *ประวัติความเป็นมาจังหวัดลำพูน*. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <https://www.lamphun.go.th/th/information/aboutus/9/ประวัติความเป็นมาจังหวัดลำพูน> [29 พฤศจิกายน 2565].

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนวิถีพุทธ

Ditthadhammamikakatha Principles are Beneficial to the Development of the Quality of Life of the Buddhist Community

พระปลัดบุญช่วย ฐิตจิตโต

Phrapalad Boonchuay Thitacitto

พระครูปลัดกิตติพงษ์ กิตติโสภโณ

Phrakhupalad kittipong kittisobhano

พระนพดล ปภัสสรวิโส

Phra Noppadon Paphasarawatso

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Philosophy and Religion, Mahamakut Buddhist University

E-mail: phraboonchuay2522@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ค้นคว้าจากพระไตรปิฎก และเอกสารเชิงวิชาการ หลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถาว่าด้วยทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เป็นหลักการในพุทธศาสนา คือ ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ธรรมหมวดนี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถะ หรือเรียกติดปากอย่างไทยๆ ว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ หลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ว่าด้วย ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักการในพุทธศาสนา คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง บ้างเรียกว่าหัวใจเศรษฐกิจ “อุ อา กะ สะ” อาจเรียกสั้นๆ ว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถะ (เนื่องจากอรรถกถา แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้) หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชีวิตนี้ ที่คนทั่วไปปรารถนามิถุญญะ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ

คำสำคัญ: ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์, การพัฒนาคุณภาพชีวิต, ชุมชนวิถีพุทธ

Abstract

This academic article searching from the Tripitaka and academic documents Buddhist principles that promote the development of the quality of life as shown in the Tripitaka Commentary on Ditthadhammamikakatha Benefits It is the four Dhamma principles

in Buddhism, namely the Ditthadhammikattha Sangwattanika Dhamma (the Dhamma that leads to the present benefit, the Dhamma that brings about the initial happiness. These sections of Dhamma are briefly called Ditthadhammikattha Or call it popularly in Thai as Tittadhammikatthaprate Buddhist principles that promote and propel the community in the Buddhist way as shown in the Tripitaka Commentary on Ditthadhammikatthapraya It is a principle in Buddhism, namely, the four present benefits, sometimes called the heart of millionaires “U Aka Sa”, may be called Ditthadhammikattha (because Attha means benefit already. So it's not necessarily useful. Can be repeated in two words) or may be called in full as the 4 ditthadhammikatthasangwattananikdhammas, referring to the dharmas that lead to the present benefits. principles that benefit primary happiness for the benefit of ordinary happiness seen in this life which the general desires to have wealth, rank, honor, and goodwill, etc., which will be accomplished through the four virtues

Keywords: Ditthadhammamikattha, Quality of life development, the Buddhist community

บทนำ

หลักพุทธธรรมที่เสริมสร้างขับเคลื่อนชุมชนวิถีพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ว่าด้วย ติฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา (อง.อรรถก. 23/144/289) คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง บ้างเรียกว่าหัวใจเศรษฐี “อุ อา กะ สะ” อาจเรียกสั้นๆ ว่า ติฏฐธัมมิกัตถะ (เนื่องจากอรรถกถา แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้) หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ติฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไฉย เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ คือ 1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบกิจการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ 2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม) เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ 3. กัลยาณมิตตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญ สันทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา 4. สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญ ทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้

หลักธรรมที่ส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจตามวิถีพุทธ เมื่อได้ทราบหลักการและการสอดประสานระหว่างระบบเศรษฐกิจ ในฐานะที่เป็นพสกนิกรชาวไทย ก็ควรน้อมนำแนวคิดปรัชญาแบบเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้และในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนก็ควรน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอีกทางหนึ่ง พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ว่า งานคือเงินเงิน คือ งานบันดาลสุขหมายความว่า มนุษย์กับงานต้องมาด้วยกันต้องทำงานเพื่อประกอบอาชีพให้มีความสุขอย่างพอเหมาะพอควรและงานที่ทำได้ต้องเป็นงานที่ปราศจากโทษ ไม่ทำตนเอง สังคม สภาพแวดล้อมให้เดือดร้อน รู้จักวิธีการหาทรัพย์วิธีใช้ทรัพย์ เรียกว่า หาเงินเป็น ใช้เงินเป็น มีใช้หาเงินได้ ใช้เงินได้ ต้องเป็นคนตั้งใจทำมาหากินและทำมาหาเก็บรู้จักสร้างหลักฐานและรู้จักใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ โดยที่ผู้ปฏิบัติได้เช่นนี้ชื่อว่าได้ปฏิบัติหลักธรรมที่ส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิต วิถีพุทธ หรือหลักธรรมที่ส่งเสริมประโยชน์สุขในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า ภิภุชธัมมิกัตถสังวัตตนิคัณธรรม 4 เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ หลักประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง บ้างเรียกว่า หัวใจเศรษฐี อุ อา กะ สะ อาจเรียกสั้นๆ ว่า ภิภุชธัมมิกัตถะ (เนื่องจากอัตถะ แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้) หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ภิภุชธัมมิกัตถสังวัตตนิคัณธรรม 4 หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ที่คนทั่วไปปรารถนามีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ คือ (1) อุภฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการทำงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ (2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม) เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ (3) กัลยาณมิตตตาคบคนดี ไม่คบคบชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญ สันทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และ (4) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้

การพัฒนาคุณภาพชีวิต

ชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นชีวิตที่ไม่มีภาระและไม่ก่อปัญหาสังคม เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความคิดและความสมารถที่จะดำรงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้อย่างถูกต้อง แก้ปัญหาที่สลับซับซ้อนได้ สามารถหาวิธีอันชอบธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองพึงประสงค์ ภายใต้อำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่ (ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, 2521: 50)

คุณภาพชีวิตที่มีคุณภาพ หรือคุณสมบัติของชีวิตที่ดี หรือสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีคุณภาพหมายถึง องค์ประกอบ และลักษณะต่างๆ ที่แสดงถึงสภาพของชีวิตที่ดำรงอยู่ด้วยดี เป็นส่วนร่วมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน สังคมและธรรมชาติมีความพร้อม และสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญงอกงามสู่ความสันติสุข และอิสรภาพสมบูรณ์ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2533: 1)

ลักษณะของการมีคุณภาพชีวิตดังนี้

1. มีอาหารที่มีคุณค่า มีกินและกินเป็น “การมีกิน” อย่างดี คือมีอาหารหลักทั้ง 5 หมู่ สำหรับบริโภคในแต่ละวัน “กินเป็น” หมายความว่า ต้องรู้จักเลือกในสิ่งที่จะบริโภคเข้าไปเพื่อให้ระบบต่างๆ ในร่างกายทำงานได้ตามปกติ และให้พลังงาน
2. มีที่อยู่อาศัยและที่ทำงานที่สะดวก สบาย ที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ เรียบง่าย หรือสวยงาม ต้องสามารถใช้เป็นที่คุ้มภัยอันตรายจากธรรมชาติ และจากคนร้ายได้ เป็นที่คลายเครียดพักผ่อนหย่อนใจได้
3. มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว การที่ครอบครัวจะอยู่ได้อย่างมั่นคงต้องอาศัยความเข้าใจซึ่งกันและกัน การให้อภัยและความรับผิดชอบ ฯลฯ ในครอบครัว พ่อแม่ต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บุตรจะเรียนรู้ได้ว่า อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นคุณค่าของชีวิต
4. มีสุขภาพดี มรณานามัย องค์กรอนามัยโลกได้นิยาม คำว่า “สุขภาพจิต” ไว้ว่า สุขภาพ คือ สวัสดิการทางกาย อารมณ์ ปัญญา และสังคม ผู้มีสุขภาพส่วนตนดีย่อมช่วยให้สวัสดิการส่วนรวมดีด้วย
5. มีการศึกษา มีโอกาสที่จะเรียนรู้ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษา และการเรียนรู้เรื่องอื่นๆ ต่อไป
6. เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคเป็น เราทุกคนเป็นผู้บริโภค คือ กิน เสพ ใช้สิ่งต่างๆ ทั้งลาย เพื่อสนองความต้องการของร่างกาย การฉลาดบริโภค คือ การบริโภค คือ การบริโภคอย่างพอดี เพราะถ้ามากเกินไปหรือน้อยไปก็จะเกิดปัญหาได้ ในการเป็นผู้ผลิตที่ดีหรือผู้ผลิตเป็นนั้น จะต้องไม่ผลิตสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้อื่น
7. มีอาชีพสุจริต งานเป็นเครื่องมือทำมาหากินต่างๆ นั้น หากไม่ผิดทางโลกแลทางธรรมย่อมเป็นงานสุจริต งานสุจริตย่อมไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น
8. มีคุณธรรมและจริยธรรม คุณธรรม คือ สภาพคุณงามความดี และจริยธรรม คือ ควรยึดคุณธรรมและนำมาปฏิบัติ
9. รู้จักหาความรู้ แก้ปัญหา และคลายทุกข์ด้วยกุศลวิธี ปัญหาคือเรื่องหรือสิ่งที่ต้องแก้ไขก่อนที่จะแก้ปัญหามองหาสาเหตุของปัญหา เพื่อจะได้แก้ไขที่แต่ละสาเหตุ เมื่อเกิดปัญหามักจะมีทุกข์ตามมา ความทุกข์จะหนักหรือเบาก็ขึ้นอยู่กับมุมมองทุกข์นั้น
10. รู้จักตัดสินใจ การตัดสินใจมีความสำคัญมากสำหรับประชาชนที่อยู่ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย การตัดสินใจต้องเริ่มด้วยความรู้ คือ รู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เมื่อทำแล้ว จะเกิดอะไรตามมา นอกจากความรู้แล้วยังต้องใช้ประสบการณ์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ตนเองหรือแก่ผู้อื่นมาใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจด้วย จะได้ไม่ผิดพลาด หรือมีความผิดพลาดน้อยที่สุด
11. ผูกมิตรและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ทุกคนจำเป็นต้องมีกัลยาณมิตร เพื่อนผู้หวังดีคอยชักชวนให้ทำดี การคบหากับคนอื่นนั้นเราจะต้องคิดเสมอว่า มนุษย์แต่ละคนแตกต่างกัน เพราะได้รับการเลี้ยงดูมาต่างกันอยู่ในสิ่งแวดล้อมต่างกัน

12. ขวนขวายทำกิจที่มีประโยชน์ ทุกคนควรมีความตั้งใจแน่วแน่ว่าจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม การทำประโยชน์อาจทำได้หลายอย่างจะทำได้ด้วยกิริยาหรือวาจาก็ได้

13. มีเวลาว่าง และใช้เวลาว่างพัฒนาตนเอง การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ นับว่าเป็นการทำให้เวลามีคุณค่าแก่ตนเอง เช่น การอ่านหนังสือ การทำงานอดิเรก การออกกำลังกายในโลกของเรามีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นเสมอ การติดตามความก้าวหน้าต่างๆ ช่วยป้องกันไม่ให้เราย่ำแย่และเสียประโยชน์ การพัฒนาตนเองนั้นสำคัญยิ่งกว่าพัฒนาคนอื่น ควรจะหมั่นถามตนเองว่าเราควรทำตัวของเราให้ดีกว่าที่เราเคยเป็นอยู่หรือไม่ (ทวิริสมี ธนาคม, 2533: 14)

ชีวิตที่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เอง ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมเท่านั้น การมีคุณภาพชีวิตที่ดี หมายถึงการมีชีวิตที่ดี ในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการมีความสุข สมบูรณ์ ทั้งทางกายและใจ คือสุขภาพกายและสุขภาพจิต ทางด้านสังคม ได้แก่ วัฒนธรรมประเพณี และด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การประกอบอาชีพที่ดี มีรายได้ดี และยังมีความรู้สึกที่เป็นที่พอใจ (ใจสบาย) ต้องประกอบต่างๆ ของชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีเป็นและสำคัญที่สุดของบุคคล อีกทั้งยังสามารถดำรงตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม รู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกันและไม่เป็นภาระแก่สังคม ไม่ก่อปัญหาให้กับสังคม

ชุมชนวิถีพุทธ

ประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาเป็นเวลานานกว่า 800 ปี ความเป็นพุทธมีความเข้มข้นตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ปัญหาสังคมในปัจจุบันที่เกิดขึ้นทำให้รัฐบาล หน่วยงานราชการสถาบันการศึกษาหันกลับมาทบทวนแนวทางในการพัฒนาประเทศว่าจะเดินทางไปในทิศทางใดจึงจะเหมาะสมกับสังคมไทย จึงได้มีการกำหนดแนวทางที่ใช้ความเป็นอยู่ดั้งเดิมที่แฝงไปด้วยความผูกพันกับศาสนา และวัฒนธรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นความล้าสมัย กลับมาเป็นแนวทางที่ต้องเดินอีกครั้ง เช่น โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนคุณธรรม นับเป็นบทบาทที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งที่แสดงถึงความพยายามแนวความคิดที่ดีที่เคยมีมาแต่อดีตซึ่งศาสนาเคยให้ผู้คนมาแล้ว เพราะวัดในอดีต ไม่ได้สอนเรื่องจิตใจอย่างเดียว หากแต่ยังอำนวยการประโยชน์ทางวัตถุแก่บุคคล เช่น เป็นแหล่งสมบัติกลางแก่ชุมชนสามารถหยิบยืมมาใช้ได้ นอกจากนั้นพระยังเป็นหมอหรือครูวิชาทางโลกแล้ว บางครั้งพระสงฆ์ยังเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชน เช่น การสร้างถนนหนทาง ขุดบ่อน้ำ อีกทั้งยังเป็นแหล่งสงเคราะห์ปัจจัย 4 แก่ชาวบ้านที่ยากจน ใครที่อยากมีศรีสุขก็นิยมมาทำบุญที่วัด ในด้านสังคมนั้นวัดยังเป็นสถานที่พบปะ ประชุมสังสรรค์ ในคราวที่มีงานเทศกาลต่างๆ นอกจากนั้น พิธีกรรมต่าง ๆ ยังสามารถหล่อหลอมจิตใจของชาวบ้านทุกคนเป็นหนึ่งเดียวกันได้ แม้กระทั่งยามมีข้าศึกศัตรูเข้ามารุกราน ยังได้อาศัยพระผู้ทรงวิทยาคมเป็นเป็นศูนย์รวมจิตใจให้มีความกล้าหาญปกป้องถิ่นกำเนิดของตน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่อยู่ในความทรงจำของผู้คนที่ผ่านวัยมาไม่น้อยกว่า 40-50 ปี คำว่าชุมชนวิถีพุทธจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ทุกคนมองเห็นว่าน่าจะเป็นทางออกหนึ่งของสังคมไทย

ในปัจจุบันคำว่า ชุมชน ได้ถูกนำไปใช้ในความหมายที่กว้างออกไปจากเดิม เพราะชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบต่อ

โครงสร้างชุมชนเดิม ลักษณะของชุมชนปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะของชุมชนตามลักษณะหน้าที่ มากกว่าที่จะเป็นชุมชนลักษณะทางภูมิศาสตร์ กล่าวคือความสัมพันธ์ของคนในขอบเขตพื้นที่ที่จะเปลี่ยนไปเป็นลักษณะของเครือข่ายของกลุ่มที่มีกิจกรรมทางสังคมต่างๆ คล้ายคลึงกัน มีความสนใจร่วมกันมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เราไม่สามารถบอกได้ว่าชุมชนนี้อยู่ตรงไหน แต่ทุกคนมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันชุมชนก็เกิดขึ้นได้ ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน ความเป็นชุมชนอยู่ที่ความร่วมมือกัน ความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่างๆ กัน เช่น 1. ความเป็นชุมชนในครอบครัว 2. ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน 3. ความเป็นชุมชนวิชาการและ 4. ความเป็นชุมชนสงฆ์ (ประเวศ วะสี, 2550: 23)

ความเป็นชุมชนมิได้เริ่มต้นขึ้นด้วยธรรมเนียมแห่งความร่วมมือไม่ร่วมมือ ในทางตรงกันข้าม ธรรมเนียมแห่งความร่วมมือไม่ร่วมมือ เป็นสิ่งที่ก่อรูปขึ้นที่ละน้อยจากกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ธรรมเนียมของความร่วมไม้ร่วมมือ นั้น เป็นสิ่งที่เกิดหรือพัฒนาขึ้นในระหว่างทาง หรือหลังจากที่คนได้มาทำงานร่วมกัน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกความเป็นชุมชนและยังเป็นตัวส่งเสริมให้ประชาชนอยากทำงานร่วมกันในอนาคต วิถีพุทธ หมายถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วิถีพุทธ จึงเป็นแหล่งรวมความรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของคนไทย การประพฤติ ปฏิบัติ การศึกษาอบรม และการสืบทอดวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น สังคมไทยในปัจจุบันจึงมีบางส่วนที่ตั้งคำถามว่า แล้ววิถีชีวิตชาวพุทธที่แท้จริงควรเป็นอย่างไร ซึ่งในปัจจุบันได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดโดยหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้สภาพชีวิตที่กล่าวได้ว่าเป็นวิถีชาวพุทธ ดังนี้

1. เน้นการพึ่งตนเอง
2. การเน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท
3. การเน้นอธิษฐาน หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง
4. การเน้นการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์สุจริตและมีมานะอดทนหรือสัมาอาชีวะ

5. การเน้นการมาเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
6. พยายามละกิเลสและความโลภ
7. การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียดและเกรงกลัวการกระทำผิด

วิถีชุมชนชาวพุทธ เป็นการขยายหลักธรรมบางข้อมาขยายให้มีมิติทางสังคมที่กว้างขึ้น คือ แทนที่จะมีความหมายเพียงแต่ละบุคคล ก็มาขยายเป็นคุณธรรมต่อสังคมซึ่งมีขอบเขตที่ต้องรักษาร่วมกัน เช่น ในส่วนที่เป็นรูปธรรม คือ สิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าไม้ ถนน ทรัพยากรธรรมชาติ สวนสาธารณะ ส่วนที่เป็น นามธรรม คือ หลักการ กฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎหมาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องมีความเข้าใจ รู้ในประโยชน์และโทษ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเพราะเป็นประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ของสังคม ความรู้สึกมีส่วนร่วมในรักษาสาธารณสมบัติในชุมชนทั้งที่เป็นสถานที่

วัตถุดิบของ และที่สำคัญที่สุดคือวัฒนธรรม ประเพณี ภาษาท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้กำลังจะเลือนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ถ้าหากชุมชนวิถีพุทธ กลับมามีความเข้มแข็ง ทุกคนตระหนักในหน้าที่ที่ต้องรักษา หวงแหน วิถีชุมชนชาวพุทธ ก็จะไม่มีแต่เพียงแต่ชื่อเท่านั้น แต่อยู่ในชีวิตจิตใจของชาวไทยทุกคน พร้อมทั้งพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพ เพื่อนำพาตนและชุมชนมุ่งสู่ความเป็นอารยะ อันจะเกิดความสันติสุขอย่างแท้จริง และยั่งยืนในวิถีพุทธ ตลอดไป

การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนตามแนววิถีพุทธด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

การพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับท้องถิ่นอย่างเต็มรูปแบบนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศไทยของเรา ซึ่งท้องถิ่นขาดความเป็นอิสระขาดความช่วยเหลือร่วมมืออย่างถูกวิธีจากรัฐบาลกลาง นักบริหารหรือผู้นำท้องถิ่นที่สามารถ “ทำให้เกิดความเจริญ” ขึ้นในท้องถิ่นของตนได้นั้น นับว่ามีสมรรถภาพมาก ถึงแม้จะไม่เข้าใจกระบวนการพัฒนาเลยก็ตาม ความปรารถนาที่จะให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีระบบได้นั้น ต้องเกิดความพยายามและความจริงจังของรัฐบาลกลาง ที่จะร่วมกันสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารส่วนกลาง ราชการบริหารส่วนภูมิภาค และการบริหารส่วนท้องถิ่นบนเป้าหมายและวิธีการอย่างมีระบบที่แน่นอน อันที่จะนำไปสู่การพัฒนาชาติบ้านเมือง ปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศ ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้

1. การจัดระบบการปกครองและระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินที่แน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องรูปแบบของการบริหารส่วนท้องถิ่น
2. สร้างระบบและระเบียบตลอดถึงขั้นตอนของการพัฒนาบทบาทของการบริหารส่วนท้องถิ่นร่วมกัน
3. สร้างสถานะผู้นำในท้องถิ่น โดยการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม ตลอดจนการให้ความรอบรู้ทางด้านการบริหารการพัฒนา จากความหลากหลายและความแตกต่างของของผู้คนในครอบครัว ในชุมชน ในสังคม ให้และเผื่อแผ่กัน ชุมชนก็จะสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การใช้หลักธรรมเพื่อการจัดการชุมชนตามแนววิถีพุทธ เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น ประกอบด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม (หัวใจเศรษฐี) ได้แก่

1. อุฏฐานสัมปทา (อุ) หมายถึง ขยันหา การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต
2. อารักขสัมปทา (อา) หมายถึง ขยันรักษา การถึงพร้อมด้วยการรักษา
3. กัลยาณมิตตตา (กะ) หมายถึง การเลือกคบคนดี การรู้จักคบคนดีหรือมีกัลยาณมิตร
4. สมชีวิตา (สะ) หมายถึง มีความเป็นอยู่เหมาะสม (เลือกใช้) หลักศีล แปลว่า การรักษากายใจให้เรียบร้อยและยังหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2551: 262)

การจัดการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนตามแนววิถีพุทธซึ่งสังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การจัดการชุมชนตามแนววิถีพุทธและมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ ใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า ใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นให้ศาสนิกชนเข้าใจหลักอันเป็นความจริงอย่างยิ่งของชีวิตอันพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว มีเหตุผลสอดคล้องกับกระบวนการของชีวิตทั้งนี้เพื่อความไม่ประมาทความรู้ เท่าทันในทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใช้สติปัญญา มุ่งสู่อุดมการณ์ของชีวิตคืออิสรภาพความสว่างของปัญญา ความสงบ สันติของจิตใจและความบริสุทธิ์ สะอาดทางกายจิตใจอันเจริญในวิถีชีวิตอย่างแท้จริง ในการแสวงหาทิศทางและแนวความคิดใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหาของโลก คนหรือปัญญาชนเพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินวิถีชีวิตในประเทศที่พัฒนาแล้วจำนวนหนึ่ง ก็ได้หันมาสนใจพระพุทธศาสนา การศึกษาหลักธรรมพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นรากฐานและเป็นองค์ประกอบของสังคมและวัฒนธรรมไทย หรือพระพุทธศาสนาในแง่ที่กลมกลืนประสมประสานกับองค์ประกอบอื่นในสังคมไทย อันเป็นการเข้าไปหาคำสอนเดิม สู่ตัวเนื้อหา ความคิด หลักธรรม รวมทั้งข้อปฏิบัติที่แท้จริง

หลักที่ภูธธัมมิกัตถสังวัตตนิคธรรม หลักธรรมอันเป็นไปด้วยการหมั่น ประกอบการงาน การรักษาทรัพย์ที่ตนหามาได้ การมีเพื่อนเป็นคนดี เลือคบหา การเรียนรู้เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีของตนและการอยู่อย่างพอเพียงประกอบด้วย 4 ด้าน ดังนี้ (อง.อภฺธกฺ. 23/54/340-342)

1) อุฏฐานสัมปทา (การขยันหา) การถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงาน ประกอบด้วยการมีสติ สมาธิ ปัญญา เพื่อให้การทำงานทุกอย่างประสบผลสำเร็จ

2) อารักขสัมปทา (การรักษาดี) การถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม) ต้องรู้จักรักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้อย่างพร้อมมูลหรือไม่ให้ถูกลักหรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ

3) กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) การที่เลือกคบคนดี ไม่คบคบชั่ว การประพฤติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดี ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

4) สมชีวิตา (การดำรงชีพอย่างพอเพียง) การดำรงตนอยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ การเลี้ยงชีพอย่างพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่าย ไม่ให้ฝืดเคือง และด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนื่อรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนื่อรายได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554: 121-122)

ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคธรรม จัดเป็นธรรมสำหรับคฤหัสถ์เพื่อให้เกิดความสุขเบื้องต้นในการดำรงชีวิต อันเริ่มด้วยความหมั่นเพียรในหน้าที่การงานเพื่อเพิ่มพูนทรัพย์ให้มั่งคั่ง (อุฏฐานสัมปทา) พร้อมกับให้รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้นั้นให้คงอยู่ไม่เสื่อมหาย (อารักขสัมปทา) ร่วมกับรู้จักคบมิตรที่เป็นบัณฑิตเพื่อส่งเสริมให้ทรัพย์คงอยู่หรือเพิ่มพูนให้มากขึ้น (กัลยาณมิตตตา) และสุดท้ายจะต้องรู้จักการพอประมาณ หรือ การอยู่อย่างเหมาะสมในตน (สมชีวิตา) มีทรัพย์ มีความมั่งคั่ง มีความอุดมสมบูรณ์มี

บริวาร และมีความเจริญก้าวหน้าในการทำงาน สิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นได้เพราะมีความขยันหมั่นเพียร นั่นคืออุฏฐานสัมปทา มีความมั่นคงในทรัพย์สิน และบริวาร เพราะรู้จักรักษาซึ่งทรัพย์เหล่านั้นทั้งหลายให้คงอยู่ ไม่ให้ลดน้อยถอยลง ไม่ให้ดับหาย (ทรัพย์สิน) หรือ หนีจากไป (บริวาร) นั่นคือ อารักขสัมปทา การมีมิตรสหายที่รู้จักส่งเสริม เกื้อกูลความเจริญ และความเป็นกุศล อันเป็นผลมาจากการรู้จักคบมิตรที่เป็นบัณฑิตผู้พร้อมด้วยความรู้ และคุณธรรม นั่นคือกัลยาณมิตรตदा มีความสุข ไม่เดือดเนื้อร้อนใจ เพราะตนเป็นผู้ยินดีกับสิ่งที่ตนมีอยู่ หรืออยู่อย่างเหมาะสม พอประมาณนั่นเอง สิ่งเหล่านี้ เป็นผลมาจากการถึงพร้อมด้วยการอยู่อย่างเหมาะสมนั้นคือสมชีวิตา

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมบริโภคนิยม เป็นการดำเนินชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน การซื้อสินค้า การกิน การท่องเที่ยว การดูแลสุขภาพ การเสพเครื่องอำนวยความสะดวก ความบันเทิง ใช้สินค้าและบริการต่างๆ จากอิทธิพลกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม และเพื่อตอบสนองความต้องการและความปรารถนาที่เกินความจำเป็นของการดำเนินชีวิต เป็นสาเหตุที่มาของปัญหาต่างๆ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน 4 ประการ ได้แก่ 1) อุฏฐานสัมปทา การมีความขยันหมั่นเพียร 2) อารักขสัมปทา การรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม 3) กัลยาณมิตรตदा การคบกัลยาณมิตร และ 4) สมชีวิตา การเป็นอยู่อย่างพอเพียงตามกำลังแห่งทรัพย์ที่ตนมีการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมบริโภคนิยมเพื่อแก้ปัญหาการขาดความเพียร ปัญหาการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ ปัญหาการคบคนพาล ปัญหาการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะอันก่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าในระดับต่างๆ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับสังคม และระดับประเทศ

บทสรุป

การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชนวิถีพุทธในสังคมไทย ปัจจุบัน มีทั้งหมด 4 ข้อ คือ (1) การนำหลักอุฏฐานสัมปทามาแก้ปัญหาการขาดความเพียร เมื่อจะหลีกเลี่ยงพ้นจากความชั่วนานาประการ สิ่งสำคัญก็คือการระมัดระวังหรือสำรวมรักษากาย วาจา ใจ แม้กระทั่งชีวิตของเรา ไม่ให้หลงไปตามกระแสวัตถุต่างๆ (2) การนำหลักอารักขสัมปทามาแก้ปัญหาชีวิตการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ อารักขสัมปทา คือการใช้เงินตามหลักธรรมะคนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ (3) การนำหลักกัลยาณมิตรตดามาแก้ปัญหาชีวิตการคบคนพาล ต้องมีกัลยาณมิตรที่ดี คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมูกับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมาปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี และ (4) การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาชีวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเราพยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะกับรายได้ของเรา

เพราะว่าผู้ใช้จ่ายสรุ่ยสร่ายใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นจะต้องรู้จักประหยัดทรัพยากรพยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้นจึงมีความสุขได้ตามสมควรแก่อัตภาพของตัวเองและครอบครัว

บรรณานุกรม

- ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์. (2521). *ประชากรศาสตร์และประชากรศึกษา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- ทวีร์สมิ์ ธนาคม. (2533). *ถึงจะยากก็ต้องทำ*. กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2541). *บนเส้นทางใหม่การส่งเสริมสุขภาพ: อภิวัฒน์ชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2506). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2551). *พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม

Buddhist Principles for Promoting Social Well-being

ปรัชญา บุตรสะอาด

Pratya butsaad

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

Lecturer, Programme in Buddhist Management

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chonburi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: butsaad16@gmail.com

บทคัดย่อ

พระพุทธพจน์ว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” เป็นเครื่องเตือนสติได้ว่า คนเราควรรักษาร่างกายและจิตใจให้มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตไปอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่มีอุปสรรค เมื่อเจ็บป่วยขึ้นมาแล้วชีวิตย่อมมีความทุกข์ แม้จะมีเงินทองมากมายก็ไม่อาจมีความสุขได้ ดังนั้น จึงต้องรู้จักป้องกันมิให้โรคภัยไข้เจ็บ เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตไปอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่มีอุปสรรค เมื่อเจ็บป่วยขึ้นมาแล้วชีวิตย่อมมีความทุกข์ แม้จะมีเงินทองมากมายก็ไม่อาจมีความสุขได้ ดังนั้นจึงต้องรู้จักป้องกันมิให้โรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นได้

คำสำคัญ: พุทธธรรม, การส่งเสริมสุขภาวะ, ความไม่มีโรค

Abstract

The Buddha said “No disease is a great fortune” is a reminder that People should keep their bodies and minds healthy and free from disease. In order to live efficiently without obstacles, when sick, life is suffering. Even with a lot of money, one cannot be happy. Therefore, it must be known to prevent disease. In order to live efficiently without obstacles, when sick, life is suffering. Even with a lot of money, one cannot be happy. Therefore, we must know how to prevent disease from occurring.

Keyword: Buddhism, health promotion, No disease

บทนำ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นพระพุทธานุญาตว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา” ซึ่งแปลว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” ซึ่งพระพุทธานุญาตข้อนี้ แม้แต่ชาวอารยประเทศทาง

ตะวันตกก็ยังยอมรับนับถือกันและเห็นพ้องต้องกันว่า “สุขภาพ คือ พรอันประเสริฐสุด นอกจากนี้ยังมีสุขภาพของชาวอาหรับโบราณกล่าวไว้ว่า “คนที่มีสุขภาพดี คือ คนที่มีความหวังและคนที่มีความหวังคือคนที่มีทุกสิ่งทุกอย่าง” ซึ่งนั่นก็หมายความว่า สุขภาพคือวิถีแห่งชีวิต โดยสุขภาพจะเป็นเสมือนหนึ่งวิถีทางหรือหนทางซึ่งจะนำบุคคลไปสู่ความสุขและความสำเร็จต่างๆ นานาได้ หรืออาจกล่าวได้ว่า “สุขภาพชีวิต” (คลังปัญญาไทย, [ออนไลน์])

สุขภาพนั้นมีความหมายที่กว้างขวาง ซึ่งรวมทั้งเรื่องของสุขภาพะทางกาย (Physical Health) สุขภาพะทางจิต (Psychological Health) สุขภาพะทางจิตวิญญาณ (Soul Health) สุขภาพะทางสังคม (Environment and Public Health) และในการสร้างความเข้าใจ ทั้งในด้านความหมาย องค์ประกอบ บริบทต่างๆ แนวปฏิบัติและนโยบายที่เกี่ยวข้องให้แก่ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เป็นการสื่อสารที่ต้องผ่านกระบวนการต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษา การอบรม การบริหารจัดการองค์การสื่อสาร การปกครอง ตลอดจนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมต่างๆ อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง

พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ 2550 ให้นิยามคำว่า “สุขภาพ” ได้เป็น 5 มิติ คือ

1) สุขภาพะทางกาย (Physical Health) หมายถึง สภาวะทางด้านสรีระภาพของบุคคล ผลกระทบต่อสุขภาพ อันเนื่องมาจากพฤติกรรม เช่น การสูบบุหรี่ กิจกรรมทางกาย การดื่มสุรา การรับประทานอาหาร และพฤติกรรมทางเพศ ล้วนอาจเป็นสาเหตุของปัญหาสุขภาพทางกาย

2) สุขภาพะทางอารมณ์ (Emotional Health) หมายถึง สภาวะทางจิตใจของบุคคลซึ่งมีผลมาจากปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเครียดในชีวิต และวิธีการตอบสนองของบุคคลนั้น ต่อปัจจัยดังกล่าว รวมทั้งความสามารถและโอกาสในการใช้เวลาส่วนตัว เพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายความเครียด

3) สุขภาพะทางสังคม (Social Health) หมายถึง ความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น อันได้แก่ สมาชิกในครอบครัว เพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงานและเพื่อนบ้าน ทั้งนี้ มีการแสดงให้เห็นว่าการสนับสนุนของสังคม มีส่วนสำคัญในการช่วยให้ร่างกาย สามารถฟื้นตัวจากโรคร้ายไข้เจ็บได้เร็วขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยลดผลกระทบของความเครียดที่มีต่อสุขภาพะทางกายและทางอารมณ์รวมทั้ง ช่วยลดอัตราการเจ็บป่วยและอัตราการตายด้วย สำหรับพื้นฐานทางสังคมนั้น จะส่งผลกระทบอย่างมากต่อพฤติกรรมหรือวิถีการดำรงชีวิตของบุคคลนั้น

4) สุขภาพะทางจิตวิญญาณ (Spiritual Health) หมายถึง สภาวะการมี Spirit ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งรวมถึงการตั้งวัตถุประสงค์ในชีวิต ความสามารถในการให้และรับความรัก ความรู้สึกในการเสียสละและปรารถนาดีต่อผู้อื่น สำหรับในคนบางกลุ่ม ศาสนาอาจเป็นองค์ประกอบกลางที่สำคัญของโปรแกรมด้านสุขภาพะทางจิตวิญญาณได้ และ

5) สุขภาพะด้านปัญญา (Intellectual Health) มีความสัมพันธ์กับการประสบผลสำเร็จในชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการทำงาน การเรียน การบริการในชุมชน งานอดิเรก หรือการทุ่มเวลาให้กับงานด้านวัฒนธรรมสุขภาพะทางปัญญานี้จะแสดงถึงผลกระทบต่อสุขภาพในองค์กรรวมโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับวิถีการดำรงชีวิต เพื่อสุขภาพที่ดี การว่างงานกับการเกิดโรคสุขภาพะทางเศรษฐกิจ

สังคมกับการใช้บริการทางการแพทย์ และความภาคภูมิใจหรือความสำเร็จในชีวิต (กรกฤช ลิ้มสมมุติ, 2558: 153-161)

ความหมายเกี่ยวกับสุขภาพ

ความหมายสุขภาพ

สุขภาพ (Health) หรือ สุขภาพ ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ภาวะที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เช่น อาหารเพื่อสุขภาพ การสูบบุหรี่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ สุขภาพ หมายถึง “ภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย สังคม และจิตใจประกอบกัน ไม่ใช่เพียงแค่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือความพิการเท่านั้น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 843) สุขภาวะ หมายถึง การกระทำ หรือกิจกรรมใดๆ เพื่อคงไว้ซึ่งภาวะสุขภาพ ได้แก่ การได้รับอาหารที่เพียงพอ การออกกำลังกาย การพักผ่อน การผ่อนคลายความเครียด เป็นต้น สุขภาพและพัฒนาแบบแผนชีวิตของตนเอง (Active Role) และมีบทบาท ในการจัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางด้านกายภาพ และสังคมที่อยู่รอบตัวให้เอื้อต่อการปฏิบัติ พฤติกรรมป้องกันโรค สุขภาพของตนเองตลอดช่วงวัยของชีวิตตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้สูงอายุการ ดำรง รักษาไว้ซึ่งภาวะสุขภาพ การฟื้นฟูและการส่งเสริมสุขภาพหรือทำให้ภาวะสุขภาพดีขึ้น เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติเป็นปกติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ตื่นนอน การทำความสะอาดร่างกาย การออกกำลังกาย การผ่อนคลายความเครียด และการพักผ่อนหรือการนอน เป็นกิจกรรมที่สามารถวัดได้ระบุได้และทดสอบได้มีทั้งถูกสุขลักษณะการเคลื่อนไหวออกแรง สามารถส่งเสริมสุขภาพและความสุขสบายได้ (วีรณัฐ ศรีวรรณ, [ออนไลน์])

อนึ่ง สุขภาวะมีปัจจัยที่มีผลกระทบหรือมีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพที่สำคัญ ได้แก่ การรับประทานอาหาร การพักผ่อนการออกกำลังกาย และการตรวจสุขภาพ ปัจจัยพฤติกรรม สุขภาพที่มีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพดำรงรักษาไว้ซึ่งภาวะสุขภาพ การฟื้นฟูและการส่งเสริมสุขภาพ หรือทำให้ภาวะสุขภาพดีขึ้น เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติเป็นปกติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง ภาวะความมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดีควบคู่กันไปเป็นความหมายที่สมบูรณ์สูงสุดใน พระพุทธศาสนา แม้ว่าจะมีโรคภัยเกิดขึ้นก็สามารถพัฒนาด้านจิตใจได้ เพราะมุ่งให้ความสำคัญ ทางด้านจิตใจเป็นพิเศษ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ใจเป็นผู้นำสรรพสิ่ง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/1/23)

คำว่า “สุขภาพ” องค์การอนามัยโลก ปี พ.ศ. 2491 ให้ความหมายว่า สุขภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านร่างกาย สังคม และจิตใจประกอบกัน โดยไม่หมายเฉพาะแต่เพียงการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือพิการเท่านั้น “สุขภาพะ” หรือ “สุขภาพ” เป็นคำ เดียวกันในภาษาบาลี แต่ภาษาไทยแผลง “ว” เป็น “พ” เป็นคำว่า “สุขภาพ” เมื่อความหมายของ สุขภาพคือ สุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญา จึงสื่อความหมายใกล้ความสุข ภาวะที่ปลอดทุกข์ เป็นสุข เป็นภาวะที่สมบูรณ์ คำสมัยใหม่เรียกว่า “องค์รวม” สุขภาพแนวพุทธหรือสุขภาพแนวพุทธ ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นวิชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ปนเปื้อนเศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนร่นกระวนกระวาย) ซึ่งเป็นภาวะที่เป็น ความดีงามของชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548: 5-10)

สถาบันเสริมสร้างขีดความสามารถมนุษย์ สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ยังกล่าวถึงองค์ประกอบ ของคุณภาพชีวิตไว้ว่า จะต้องครอบคลุม 4 ด้าน ต่อไปนี้

1. สุขภาวะทางกาย (Physical Well-being) ภาวะการรับรู้และดำรงรักษาสุขภาพ ร่างกายให้มีความแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข โดยมีการ ปฏิบัติกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพต่างๆ เพื่อรักษาสุขภาพร่างกายให้สมบูรณ์ไว้

2. สุขภาวะทางอารมณ์ (Emotional Well-being) ภาวะการรับรู้ของสภาพอารมณ์ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น และสามารถบริหารจัดการอารมณ์ของตนเอง และผู้อื่นได้อย่าง เหมาะสม และสร้างสรรค์

3. สุขภาวะทางสังคม (Social Well-being) ภาวะการรับรู้เรื่องการมีสัมพันธภาพ ของตนกับบุคคลอื่น ทั้งในกลุ่มเพื่อนร่วมงานและต่อสาธารณะชน

4. สุขภาวะทางจิตวิญญาณ (Spiritual Well-being) ภาวะการรับรู้ของความรู้สึก สุขสงบมี ความพึงพอใจในการดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมาย เข้าใจธรรมชาติ และความเป็นจริงของชีวิต รวมทั้งการมีสิ่งยึดเหนี่ยวที่มีความหมายสูงสุดในชีวิต (เย็นใจ เลหาวิช, 2547: 50-51)

กล่าวโดยสรุป ความหมายของสุขภาวะ หมายถึง การดูแลสุขภาพ การป้องกัน และการเยียวยา ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ตลอดจนการประยุกต์ใช้หลักธรรม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลสุขภาพ การป้องกัน และการเยียวยาชีวิตโดยเฉพาะด้านจิตใจ

แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพชุมชน

องค์การอนามัยโลก (WHO) ให้ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion)ว่า หมายถึง กระบวนการเพิ่มความสามารถของคนเราในการควบคุม ดูแลและพัฒนาสุขภาพของตนให้ดีขึ้น และกฎบัตรออตตาวา (Ottawa) ให้ความหมายว่า การส่งเสริมสุขภาพ คือ กระบวนการเพิ่มความสามารถของคนเราในการควบคุมดูแลและพัฒนาสุขภาพตนเองให้ดีขึ้น (พิสมัย จันทวิมล, 2541: 3)

การสร้างเสริมสุขภาพเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการปฏิรูประบบสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพ ประกอบด้วยภารกิจสำคัญหรือจินตนาการใหม่ในเรื่องสุขภาพดีและเกิดพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชนโรงเรียน สถานที่ทำงาน ระบบบริการสังคม สื่อมวลชน ตลอดจนนโยบาย (ประเวศ วะสี, 2541: 15) การดูแลสุขภาพส่งเสริมสุขภาพ คือ พฤติกรรมที่จะรักษาสุขภาพให้แข็งแรงปราศจากความเจ็บป่วย สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข และพยายามหลีกเลี่ยงอันตรายต่างๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย การมีสุขวิสัยส่วนบุคคลที่ดี การไม่ดื่มสุรา ไม่สูบบุหรี่ การกินวิตามินต่างๆ การตรวจสุขภาพฟันทุก 6 เดือน เป็นต้น อันเป็นพฤติกรรมของประชาชนที่กระทำอย่างสม่ำเสมอในขณะที่มีสุขภาพแข็งแรง (มัลติกา มัติโก, 2534: 11) และการส่งเสริมสุขภาพเป็นการให้บริการสาธารณสุขในการมุ่งส่งเสริมประชาชนด้านสุขภาพอนามัย การให้คำแนะนำ การให้สุศึกษา กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัยในการที่จะปฏิบัติตนให้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงปราศจากโรคและมีสุขภาพจิตที่ดี (ประภา ลิ้มประสุติ, 2543: 30)

สรุปแนวคิดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน เป็นระบบการรักษาสุขภาพที่ชุมชนต้องถื่นคิดและทำงานให้เกิดขึ้น มีกระบวนการดำเนินงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย มีนโยบายเป้าหมาย ตัวชี้วัด และกลวิธีที่ประชาชนเป็นผู้กำหนดเองภายใต้ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ตามสภาพแวดล้อมที่เป็นบริบทเชื่อมโยงกับสภาพทางสังคม การเมือง วัฒนธรรมท้องถิ่นและครอบครัว โดยใช้ทุนทางสังคมที่เป็นของตนเอง มีรูปแบบการทำงานด้านสุขภาพแบบองค์รวม คือ ด้านกาย จิต สังคม จิตวิญญาณ ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการกระตุ้นจากองค์กรภายนอกหรือภายในในการขับเคลื่อนกระบวนการ

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพในพระพุทธศาสนา

“สุขภาพะ” หรือ “สุขภาพ” เป็นคำเดียวกันในภาษาบาลี แต่ภาษาไทยแผลง “ว” เป็น “พ” เป็นคำว่า “สุขภาพ” เมื่อความหมายของสุขภาพคือสุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญา จึงสื่อความหมายใกล้ความสุข ภาวะที่ปลอดทุกข์ เป็นสุขเป็นภาวะที่สมบูรณ์ คำสมัยใหม่เรียกว่า “องค์รวม” สุขภาพแนวพุทธหรือสุขภาพแนวพุทธประกอบด้วยลักษณะที่เป็นวิชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนร่นกระวนกระวาย) ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นความดีงามของชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 5-10)

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก (ศศิธร เขมาภิรตน์, 2548: 32) พบว่า มีคำกล่าวที่บ่งถึงภาวะการมีสุขภาพกายดีมีอยู่ 2 คำ คือ คำว่า อัมปาพาโธ มีความเจ็บป่วยน้อย หรือ “อัมปาดังโก” มีโรคน้อย เช่น “ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้...เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง” (ม.ม. (ไทย) 13/379/464) “บุคคลในโลกนี้.....เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์...กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคน้อย” (ม.อ. (ไทย) 14/291/351) “ภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุ ผู้บำเพ็ญเพียรมี 5 ประการ คือ...หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง” (อง. ปญจก. (ไทย) 22/53-54/92-93) ทศนะเรื่องความเจ็บป่วยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ประการหนึ่งว่า “ร่างกายเป็น รังแห่งโรค” (ขุ. ธ. (ไทย) 25/148/78) การที่ร่างกายเป็นฐานหรือที่ตั้งแห่งโรค ย่อมจะเจ็บป่วยอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มากก็น้อยเป็นธรรมดาอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า “อโรคฺย” ไม่มีโรค ดังพุทธภาษิตว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา” แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ (ม.ม. (ไทย) 13/215-216/254-255) เช่นเดียวกับงานศึกษาของ พระมหาปองปริดา ปริบุญโณ พบว่า ไม่ว่าในกาลใด ๆ โรคภัยไข้เจ็บเป็นสิ่งที่ไม่มีใครที่จะรอดพ้นไปได้ เพราะชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยชั้น 5 ที่ต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้น โรค คือ สิ่งที่เสียดแทงกายและใจให้ได้รับความเจ็บป่วย หรือเรียกว่า “ทุกข์” พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโรค 2 ประการ คือ โรคทางกาย (กายิโก โรโค) และโรคทางใจ (เจตสิโก โรโค) (พระปองปริดา ปริบุญโณ, 2545: 1) ดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย โรค 2 อย่างนี้ 2 อย่างเป็นไฉน คือ โรคทางกาย 1 โรคทางใจ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้บัญญัติความไม่มีโรคด้วยโรคทางกาย ตลอดปีหนึ่ง มีปรากฏ ผู้บัญญัติความไม่มีโรคตลอด 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง ผู้บัญญัติความไม่มีโรค แม้ยิ่งกว่า 100 ปีบ้าง มี

ปรากฏ ดุริยภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดปฏิบัติญาณความไม่มีโรคทางใจ แม้ครู่หนึ่ง สัตว์เหล่านั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชินาสพเท้านั้น” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/157/168)

แนวคิดเรื่องสุขภาวะทางสังคม มาจากความคิดพื้นฐานที่ว่า มนุษย์แต่ละคนนั้นประกอบด้วยกายและใจ ขณะเดียวกันก็มีอาจแยกตัวอยู่โดดๆ ได้ หากยังต้องมีความสัมพันธ์กับผู้คนเริ่มจากพ่อแม่ญาติพี่น้องไปจนถึงผู้คนในสังคม ด้วยเหตุนี้ กายและใจจะต้องสัมพันธ์กันด้วยดี ควบคู่ไปกับความสัมพันธ์ทางสังคม ถึงจะทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามหรือมีสุขภาพที่ดีได้ ความเครียด ความวิตกกังวล ความท้อแท้สิ้นหวัง ในทางพุทธศาสนาจัดว่าเป็นโรคอย่างหนึ่ง คือโรคทางใจ และโรคทางใจนี้มีความหมายรวมไปถึง “ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความอื้ออวน ความกระด้าง ความแข็งดี ความถือตัวความดูหมิ่นท่าน ความเมา ความประมาท” สุขภาพที่เคยมีการนิยามว่าหมายถึงการปลอดโรคจะใช้ได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อขยายความหมายของ “โรค” ให้กว้างกว่าโรคทางกาย โดยให้คลุมไปถึงโรคทางใจ ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงโรคที่เกิดจากความผิดปกติทางสมอง เช่น โรคประสาท โรคซึมเศร้าโรคอัลไซเมอร์ หากหมายถึงโรคที่เกิดจากการวางจิตใจไม่ถูกต้อง ทั้งๆ ที่มีสมองปกติ ความเครียดความวิตกกังวล ความท้อแท้สิ้นหวัง ตลอดจนอาการอีกมากมายที่กล่าวมาข้างต้น เป็นโรคทางใจในความหมายดังกล่าว โรคทางใจเหล่านี้ถึงที่สุดแล้วเกิดจากความติดยึดที่เอาตัวเองเป็นศูนย์กลางปรารถนาให้ทุกอย่างเป็นไปตามใจตน เมื่อไม่ได้ดังใจ จึงเกิดโรคเหล่านี้ขึ้นมา พูดอีกอย่างคือเป็นโรคที่เกิดจากความยึดมั่นในตัวตน โรคทางใจเหล่านี้ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โรคทางวิญญาน” เพื่อไม่ให้ซ้ำกับโรคจิตในความหมายของการแพทย์แผนใหม่ ซึ่งเป็นโรคที่เกิดจากความผิดปกติทางสมองหรือระบบประสาท อันท่านจัดว่าเป็นโรคทางกายอีกแบบหนึ่ง

การบำบัดโรคทางใจหรือโรคทางวิญญาน การทำสมาธิเพื่อให้จิตสงบ ผ่อนคลาย สามารถช่วยได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าจะให้ได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน ต้องอาศัยการเปลี่ยนทัศนคติเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องหรือสอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่าปัญญา ปัญญานั้นมีหลายระดับ เริ่มจากการเห็นว่าการเจ็บป่วยนั้นเป็นธรรมดาของชีวิต ความเข้าใจดังกล่าวช่วยให้ยอมรับความเจ็บป่วยได้ โดยใจไม่ทุกข์ทรมานไปกับอาการดังกล่าวมากนัก หรือการเห็นว่าโรคใดๆ ก็ตามไม่น่ากลัวเท่ากับความกลัวต่อโรคนั้น ความสำเร็จของชีวิตจิตส่วนหนึ่งอยู่ที่การทำให้ผู้ป่วยเห็นว่ามะเร็งไม่ใช่โรคร้ายที่น่าสะพรึงกลัว แม้จะเป็นมะเร็งหรือมีเซลล์มะเร็งอยู่ในร่างกาย เราก็สามารถมีความสุขได้ และอาจสุขยิ่งกว่าตอนก่อนป่วยด้วยซ้ำ ปัญญาขั้นที่สูงไปกว่านั้นคือ การเห็นว่าไม่มีอะไรที่จะยึดมาเป็นตัวตนได้ แม้แต่ร่างกายก็ไม่ใช่ของเราจริงๆ ปัญญาดังกล่าวช่วยให้ปล่อยวางในร่างกายและไม่ยึดเอาทุกขเวทนาทางกายมาเป็นของตน ดังนั้นแม้จะป่วยกาย แต่ก็ไม่ป่วยใจ ปัญญาที่ละวางความยึดติดในตัวตนนี้ ช่วยให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และโปร่งเบา ปลอดพ้นจากความเครียด ความโกรธ ความริษยา ความแข็งดี ความถือตัว เป็นต้น ปัญญาที่พัฒนาเต็มขั้นย่อมทำให้เป็นอิสระจากโรคทางใจได้อย่างสิ้นเชิง สุขภาวะหรือสุขภาพที่เกิดจากปัญญาดังกล่าว อาจเรียกว่าสุขภาวะทางปัญญาก็ได้ (พระไพศาล วิสาโล, [ออนไลน์])

สรุปได้ว่า แนวคิดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน เป็นระบบการรักษาสุขภาพที่ชุมชนต้องถนัดคิดและทำงานให้เกิดขึ้น มีกระบวนการดำเนินงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย มีนโยบายเป้าหมาย

ตัวชี้วัดและกลวิธีที่ประชาชนเป็นผู้กำหนดเองภายใต้ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ตามสภาพแวดล้อมที่เป็นบริบทเชื่อมโยงกับสภาพทางสังคม การเมือง วัฒนธรรมท้องถิ่นและครอบครัว โดยใช้ทุนทางสังคมที่เป็นของตนเอง มีรูปแบบการทำงานด้านสุขภาพแบบองค์รวมคือ ด้านกาย จิต สังคม จิตวิญญาณ ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการกระตุ้นจากองค์กรภายนอกหรือภายในในการขับเคลื่อนกระบวนการ

หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพทางสังคม

หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาพทางสังคม มีหลักธรรมมากมายที่สามารถประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพทางสังคม เช่น หลักไตรสิกขา หลักภาวนา 4 หลักทวิภูมิมิกัตถะ 4 และหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพทางสังคมเพื่อให้สมาชิกทั้งหลายของสังคมสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในครอบครัว เพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงานและเพื่อนบ้านเป็นต้นอย่างมีความสุข ซึ่งหลักธรรมเหล่านั้นมีรายละเอียดหัวข้อธรรม ดังนี้

1. หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา หมายถึงการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขา จึงประสานเป็นอันเดียวกันเมื่อมองในแง่ปริยสัจ 4 ก็เป็นอริยมรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึงพอใจวิเศษ ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อาณาจักรอบงำ ของมันพร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับจนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมดทุกขก็หมดก็บรรลุหมายเป็น นิโรธ โดยสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 7) ไตรสิกขาคือ หมายถึง ข้อปฏิบัติ 3 ชั้น คือ 1. ขั้นศีล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาอบรม เป็นขั้นศีล 2. ขั้นสมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกรู้ตัวทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา 3. ขั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง กาฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความสุขสดชื่นเปี่ยมในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริงๆ การฝึกฝนเช่นนี้ เรียกว่า ปัญญาสิกขา (บุญมี แทนแก้ว, 2539: 198) ไตรสิกขา คือ การศึกษาสามประการตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นกุศลบาปแห่งการพัฒนาตนเองที่ถูกต้องของมนุษย์ทุกคน เป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งหลายอันจะนำสังคมไปสู่อายุธรรมที่ถูกต้อง (ระวี ภาวิไล, 2528)

2. หลักภาวนา

คำว่า “ภาวนา” ก่อนที่จะแปลว่าเจริญ ภาวนาถ้าแปลตามตัวอักษร แปลว่า “การทำให้เป็นให้มี” หมายความว่า อันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่มีก็ทำให้มีขึ้นซึ่งหมายความว่า

การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า “ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้เคียงกับความหมายของคำว่าสิกขาเพราะฉะนั้น สิกขากับภาวนาจึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน บางทีเหมือนกันแทนกันเลยทีเดียว นี่เป็นการโยงเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ ในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระพุทธองค์เองเพื่อใช้เป็น

คุณสมบัติของบุคคลท่านใช้ว่า ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญโญ คือคำว่า ภาวนา เวลาใช้เป็นคุณศัพท์เป็น ภาวิตะ ภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตสีโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้วภาวิตจิตโต ผู้มีจิตที่เจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปัญโญ ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว ถ้าเป็นคำนาม 4 อันนี้ก็คือ

1. กายภาวนา คนเป็นภาวิตกาโย ตัวการกระทำเป็นกายภาวนา
2. สีลภาวนา คนเป็นภาวิตสีโล ตัวกระทำเป็นจิตภาวนา
3. จิตตภาวนา คนเป็นภาวิตจิตโต ตัวกระทำเป็นจิตภาวนา
4. ปัญญาภาวนา คนเป็นภาวิตปัญโญ ตัวกระทำเป็นปัญญาภาวนา

(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 51)

1. ภาวนา เป็นคำในภาษาบาลี ที่มีรูปกริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่าทรมะติ ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือ การพัฒนา ที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นครั้ง การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรม การพัฒนาเพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้เกิดขึ้น (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2546: 203) โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติตนทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2546: 10-15)

2. ภาวนา 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักแสดงในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว ดังข้อความตัวอย่างต่อไปนี้

3. พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ทรงอบรมพระองค์แล้ว ทรงเป็นภาวิตัตถ์ หรือ พระองค์ที่ทรงเจริญหรือพัฒนาแล้ว เป็นอย่างไร คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอบรมพระวรกาย อบรมศีลอบรมจิตใจ อบรมปัญญา (ขยายความต่อไปอีกว่าทรงเจริญโพธิปักขิยธรรม 37 ประการแล้ว) (ขุ.จ. (ไทย) 30/18/115)

4. ดังนั้นความหมายของภาวนา 4 คือ การเจริญ การพัฒนา ทั้งทางด้านสมณะ และวิปัสสนา เพื่อให้มีผลปรากฏ เช่น มีบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ภายนอก และคุณธรรมภายในตน

5. ที่ดีขึ้นซึ่งในความหมายนี้ แบ่งผลที่ปรากฏออกเป็น 4 ด้าน คือ 1) กายภาวนา หรือการพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุให้รู้จัก “กิน อยู่ ดู ฟัง” เป็น สามารถเสพสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมีให้โทษ รู้จักควบคุมไม่ให้เกิดความต้องการที่ฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็น 2) สีลภาวนา หรือการพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือมนุษย์ตั้งอยู่ในกฎระเบียบ เพื่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการของตนนั้น ไม่ไปเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายกับผู้อื่น สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเกื้อกูลกันได้ดี 3) จิตตภาวนา หรือการพัฒนาจิต คือ การมีจิตที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ความดีงามสมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพ มีความเข้ม

แข็งมั่นคงและสมบูรณ์ด้วยสุขภาพมีความเบิกบานผ่องใสสงบสุข 4) ปัญญาภาวนา หรือการพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ อย่างเป็นนายความคิด และการหยั่งรู้ความจริง รู้เห็นเท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะจริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 371)

การพัฒนาตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็คือ ภาวนา หมายถึง การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา ซึ่งมีการพัฒนาอยู่ 4 ประเภทคือ

1. กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรม ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. สีสภาวนา คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

3. จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีการเมตตา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิและสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 151)

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือมนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำ ด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตนซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจาและเมื่อมีปฏิบัติในทุกด้านครบถ้วนแล้วในทางศาสนาก็จะให้ความสำคัญต่อเรื่องจิตเพราะจิตเป็นผู้บังคับการให้บุคคลมีพฤติกรรมต่างๆ ได้

3. หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ

ทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน (อง.อรรถก. (ไทย) 23/144/289) ประโยชน์อันพึงได้จากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภพภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่ายๆ ว่าเป็นผลประโยชน์ อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบันอันมีอยู่ 4 ประการ คือ 1) ความขยันหมั่นเพียร 2) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด 3) คบคนดีเป็นมิตร 4) เลี่ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ หลักความสำคัญของการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเองได้รับประโยชน์ในปัจจุบันตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์นั้น ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2544: 38) ได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมานุญชีวิตว่า “คนที่เรียกว่า รู้จัก รู้จักใช้ทรัพย์สิน

หรือหาเงินเป็นใช้เงินเป็น เป็นคนที่ทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สินสมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมนี้”

โดยหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ 4 นี้ ถือเป็นหลักการพื้นฐานเพื่อการดับทุกข์ทางกายอันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นง่าย และมีอยู่มากมายในสังคมปัจจุบัน หากต้องการดับทุกข์ทางสังคมทรงสอนหลักประโยชน์เบื้องต้นคือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา

ส่วนการดับทุกข์ทางจิตเพื่อประโยชน์สูงสุด ทรงสอนหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ไว้ให้เป็นครุลงสู่ความพ้นทุกข์ บุคคลทั่วไปอย่างเราๆ ความสุขพื้นฐานทั่วไป ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็มีในเรื่องความสุขของคฤหัสถ์ 4 ได้แก่

1. สุขเกิดจากการมีทรัพย์สิน
2. สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์สิน เพื่อบริโภคไม่มากไม่น้อยเกินไป
3. สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้
4. สุขเกิดจากการประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ

พระพุทธองค์ยังทรงสอนให้เรารู้จักการจัดสรรทรัพย์สินที่หามาได้เป็น 4 ส่วน หรือหลักโภคาวิภาค 4 คือ ให้เราจัดแบ่งทรัพย์สินที่หามาได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

เอเกน โภคา ญญเขยย ทรัพย์สินส่วนแรกหรือ 25% สำหรับใช้จ่ายเลี้ยงตน และเลี้ยงดูคนที่ควรบำรุงทรัพย์สิน ส่วนต่อมา ทวีติ กมมํ ปโยชเย ให้ใช้สองส่วน หรือ 50% สำหรับการลงทุนประกอบกิจการงานอาชีพ เพื่อให้ทรัพย์สินที่มีได้เพิ่มพูนขึ้นและทรัพย์สิน และส่วนสุดท้าย จตุตถญจ นิธายเปย หรือ 25% ให้เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

นอกจากนี้ ยังทรงสอนหลักการใช้จ่ายทรัพย์สินไว้ด้วย คือ โภคาอาทิยะ 5 หรือหลักการใช้จ่ายประโยชน์จากทรัพย์สินเมื่อหาทรัพย์สินมาได้ด้วยความสุจริตชอบธรรมแล้ว ควรใช้จ่ายทรัพย์สินนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง ได้แก่

1. เลี้ยงตนเอง บิดามารดา บุตร ภรรยาและคนในปกครองให้มีความสุข
2. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมงานให้มีความสุข
3. ใช้สำหรับป้องกันภัยอันตราย
4. ใช้ทำพละ 5 อย่าง ได้แก่ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

บำรุงราชการโดยการเสียภาษีอากร ถวายเทวตาหรือสักการะแก่สิ่งที่ควรบูชา

5. ใช้อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

ทั้งนี้ หากเราน้อมนำหลักธรรมทั้ง 4 เรื่องมาปฏิบัติ จะได้ประโยชน์ทั้งแก่ตนเองครอบครัวบุคคลใกล้ชิดและแก่สังคม ซึ่งหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า ประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นประโยชน์ที่สร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้แก่ชีวิตเราอย่างครบถ้วนในทุกมิติ

หลักธรรมทั้ง 4 เรื่องนี้เป็นเรื่องของการจัดการโภคทรัพย์หรือทรัพย์สินภายนอกที่เราต่างดิ้นรนแสวงหา ทั้งที่ความจริงทุกคนสามารถมีทรัพย์สินอันประเสริฐได้ เป็นทรัพย์สินที่ไม่มีผู้ใดจะแย่งชิงไปได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยหรืออันตรายต่างๆ

ทรัพย์สินประภาณ้อยู่ภายในจิตใจของเราเอง ที่เรียกว่า อริยทรัพย์สิน หรือคุณธรรมประจำใจ อันประเสริฐ 7 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล ทิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ จาคะ และปัญญา อริยทรัพย์สินนี้ นอกจากจะทำให้จิตใจไม่อ้างว้าง และไม่ยากจนแล้ว ยังเป็นทุนทางใจในการสร้างทรัพย์สินภายนอกที่สำคัญยิ่งอีกด้วย ดังนั้น เมื่อต้องการจะสร้างและสะสมทรัพย์สินเงินทองต่างๆ ต้องไม่ลืมที่จะสร้างทรัพย์สินที่แท้จริงให้มีบริบูรณ์ขึ้นด้วย เพื่อความร่ำรวยอย่างแท้จริงของชีวิต

5. หลักสังคหวัตถุ

สังคหวัตถุ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/50-51.) แปลว่า สังคหผละ แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับนักบริหารผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ก็จะมีคนมาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงาน เขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้ เรียกว่าสังคหวัตถุ หมายถึงวิธีผูกใจคน พระพุทธองค์ตรัสว่า รถม้าแล่นไปได้เพราะมีลิ่มสลักคอยตรึงส่วนประกอบต่างๆ ของรถม้าเข้าด้วยกัน ฉนั้นใด คนในสังคมก็ฉนั้นนั่น คือทำหน้าที่เป็นกาวใจเชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลิ่มสลักดังกล่าวนี้ก็คือสังคหวัตถุ นักบริหารจะสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ถ้ามีสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ

1) ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้ และแนะนำสั่งสอน

2) ปิยวาจา (เปยยวัชชะ) วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตื้นน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กัน ถลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

3) อัถลจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 26)

ดังนั้น หลักธรรมข้อนี้จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี และเอื้อเฟื้อเกื้อกูลโดยเริ่มจากเกื้อกูลกันด้วยการให้ หมายถึง การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ดังนั้น สังคหธรรมเหล่านี้ช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความเป็นใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริญ

สรุปได้ว่า สุขภาพทางกาย ได้แก่ ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ไม่พิการ มีปัจจัยในการดำรงชีวิตที่พอเพียง สุขภาพทางจิต ได้แก่ มีความสุข เบิกบาน มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา ใจสบาย ไม่เครียด ไม่บีบคั้น สุขภาพทางสังคม ได้แก่ อยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี ครอบครัวยุบอุ่น ได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ชุมชน

เข้มแข็ง มีความเสมอภาพ และสมานฉันท์ สุขภาพทางจิตวิญญาณ ได้แก่ ได้ทำความดี และจิตใจสัมผัสกับความบริสุทธิ์ มีศาสนาหรือเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีความเอื้อเฟื้อลดความเห็นแก่ตัว

บทสรุป

สรุปความว่า พระพุทธศาสนากล่าวถึงการป้องกันโรคมากกว่าการรักษา คือ ใช้ปัญญาและวิธีการ นอกจากการใช้ตัวยา ผู้ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีโรคน้อย ไม่เป็นโรคทางใจตามความหมายทางพุทธศาสนาและทางจิตเวช พุทธวิธี 3 ประการ ในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ได้แก่ 1) พุทธวิธีการดูแลรักษาและเสริมสร้างสุขภาพ เช่น บริโภคอาหารที่มีประโยชน์พอประมาณ การออกกำลังกาย การพักผ่อน 2) พุทธวิธีบำบัดรักษาโรค ใช้ยาสมุนไพรจีน (กิน) ไล่ พอก ทา หยอด 3) พุทธวิธีบำบัดด้วยพระธรรมโอสธ ซึ่งเป็นวิธีแห่งปัญญา เป็นสัจธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เช่น การฟังธรรม การพิจารณาธรรม และปฏิบัติธรรม เป็นเหตุให้ จิตผ่องใสผ่อนคลาย เป็นผลดีต่อสุขภาพ การสวดสาธยายบทธรรม มิใช่เพื่อความขลังศักดิ์สิทธิ์ แต่เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญา เข้าใจชีวิตและธรรมชาติของชีวิตที่ปรากฏในขณะเจ็บป่วย ผู้ป่วยที่ฟังสัจญา 10 หรือ โพชฌงค์ 7 แล้วหายป่วยตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกล้วนเป็นพระอรหันต์การฟังสวดน่าจะเป็นการตั้งพลังแห่งการตรัสรู้มารักษาอาหาร ศาสตร์ทางจิตวิทยา เชื่อว่าผู้ไม่เครียด ผ่อนคลายร่างกายจะสร้างภูมิคุ้มกันสูงและส่งผลภูมิคุ้มกันต่อต้านโรคได้ในระดับสูงเป็นเหตุหนึ่งให้โรคทุเลาและหายได้ ผู้ป่วยที่ฟังธรรมทั่วไป จิตใจสงบสนใจไปตามธรรม แม้กายจะไม่หายป่วยแต่ก็เสียชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ

โรคเป็นปัญหาสุขภาพสำคัญของมนุษย์ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมจะบั่นทอนกายและจิตให้ทรุดโทรมลง ถือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นมนุษย์จึงมีความพยายามที่จะรักษาร่างกายและจิตใจให้มีสุขภาพที่ดีมีความสุข เมื่อกายและใจมีความสุขแล้ว นั้นหมายถึงว่าสังคมก็จะเกิดความสงบสุขไปด้วย สมกับที่องค์การอนามัยโลกได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “สุขภาพ คือ สภาวะเชิงพลศาสตร์ของความสุขที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ”

บรรณานุกรม

- กรกฤษ ลิ้มสมมุติ. (2558). การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนอำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี. *วารสารสมาคมเวชศาสตร์ป้องกันแห่งประเทศไทย*. 2558 (2): 153-161.
- คลังปัญญาไทย. “สุขภาพ”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php> [25 ธันวาคม 2553]
- บุญมี แทนแก้ว. (2539). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประภา ลิ้มประสูติ. (2543). “แนวคิดทางการพยาบาลและอนามัยชุมชน”. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชากรณีเลือกสรรการพยาบาลอนามัยชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2541). *บนเส้นทางใหม่ส่งเสริมสุขภาพพอพัฒนาชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- _____. (2544). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: ดวงแก้ว.
- _____. (2544). *ธรรมบุญชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2546.
- พระปองปรีดา ปริบุญโญ. (2545). “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *หลักแม่บทของการพัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2548). สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ. *พุทธจักร*. ปีที่ 59 ฉบับที่ 11 พฤศจิกายน 2548.
- _____. (2550). หัวใจพระพุทธศาสนา. *พุทธจักร*. ปีที่ 61 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2550.
- พระไพศาล วิสาโล. “สุขภาพองค์รวมกับสุขภาพสังคม”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/healthsukapabkabOngRuam.htm>. [15 มกราคม 2562].
- พิสมัย จันทวิมล. (2541). *นิยามศัพท์ส่งเสริมสุขภาพฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2541*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทไชร์ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มัลติกา มติโก. (2534). *คู่มือวิจัยพฤติกรรม*. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- เย็นใจ เลาหวนิช. “การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาคุณภาพชีวิต”. *วารสารศึกษาศาสตร์*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 25 (สิงหาคม-กันยายน. 2547).
- ระวี ภาวิไล. (2528). “หัวใจของศาสนาพุทธ”. บทความเสนอใน *การประชุมทางวิชาการเรื่อง หัวใจของศาสนา*. ธรรมสถานมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 17-18 กรกฎาคม 2528.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วีรณัฐ ศรีวรรณ. “ปัญหาสุขภาพกับสังคมไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sd-group1.blogspot.com.html> [28 ธันวาคม 2561].

ศศิธร เขมาภิรัตน์. (2548). “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง
อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

People's Participation in Local Development in Huakhwang Subdistrict
Administrative Organization Kosum Phisai District,
Maha Sarakham Province

พัชรี ศิลารัตน์

Patcharee Silarat

พระครูอนุกุลปริยัติการ

Phrakhru Anukunpariyattikawa

พระครูโพธิธรรมานุศาสน์

Phrakhru Phothithammanusas

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม
Mahachulalongkornrajavidyala University, Maha Sarakham Buddhist College

อภิรมย์ สีดาคำ

Aphirom Seedakham

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyala University, Chiang Mai Campus

E-mail: Silarat03@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และ 2) เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 382 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1.การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง และ 2) ข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมี

ส่วนร่วมติดตามแผนการพัฒนาท้องถิ่นกับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล และควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมติดตามแผนการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการฯ

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมการพัฒนาท้องถิ่น, ประชาชน, องค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง

Abstract

This research article aims to 1) To study the level of people's participation in local development in Huakhwang Subdistrict Administrative Organization. Kosum Phisai District Maha Sarakham Province and 2) To collect suggestions for local participation in the development of the people in Huakhwang Subdistrict Administrative Organization. Kosum Phisai District Maha Sarakham Province. The sample used in this research were people living in HuaKhwang Subdistrict Administrative Organization. Kosum Phisai District Maha Sarakham Province, 382 people. The tools used was a questionnaire. The statistics used in data analysis, frequency, percentage, mean, standard deviation.

The research found that: 1. Participation in local development of the people in Hua khwang Subdistrict Administrative Organization. Kosum Phisai District Maha Sarakham Province as a whole moderate and. 2.The Suggestions for people's participation in local development in Hua khwang Subdistrict Administrative Organization. Kosum Phisai District Maha Sarakham Province.In order from most to least, they are: There should be opportunities for people to participate in monitoring and evaluating budget utilization for local development and projects. Give even more people should be given the opportunity to participate in following up on local development plans with the development planning committee of the Tambon Administrative Organization, And should allow the public to participate in monitoring local development plans and projects.

Keyword: Participation in local development, People, Huakhwang Subdistrict Administrative Organization

บทนำ

ประเทศไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ อันเป็นกระแสการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีระบบสารสนเทศของโลกทำให้ประเทศไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับประชาคมโลกอย่างกว้างขวางมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้บุคคลและสังคมปรับตัวไม่ทัน จึงก่อให้เกิดความไม่สมดุลของการพัฒนาในด้านสังคม จิตใจ ระบบการศึกษา เศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครอง รวมทั้งการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ยังไม่สมดุลเป็นไปตามปัจจัยสภาพนำเข้า การบริหารจัดการ และผลผลิตของหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน และชุมชนยังไม่เป็นที่คาดหวังได้ว่าทำให้คนในชุมชนอยู่รอดอย่างสันติ

สุขได้ นโยบายของรัฐบาลได้ตระหนักถึงการพัฒนาชนบทเป็นนโยบายสำคัญประการหนึ่ง เพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในชนบท และมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการพัฒนาด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อช่วยแก้ปัญหาของชาวชนบทให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และยุทธวิธีที่สำคัญประการหนึ่งคือการให้ความสำคัญกับประชาชนในท้องถิ่นระดับพื้นฐานโดยเน้นการพัฒนา 3 เรื่องคือ เน้นการพัฒนาคน เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และเน้นที่ระดับรากฐานหรือระดับหมู่บ้าน (สมจิตร ศรีแสนยง, 2553 : 1)

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองระบอบการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน โดยหลักการกระจายอำนาจ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ตรงจุดมากที่สุด จึงจำเป็นต้องสร้างระบบกลไก ความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนในเรื่องบทบาทและหน้าที่ให้ประชาชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างราบรื่น สามารถรวมพลังในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และแก้ปัญหาตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม และเพื่อส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของประชาชน (รุ่งนภา จันทร์กลางเดือน 2556 : 1)

องค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีประชากรทั้งสิ้น 8,440 คน โดยประชาชนเป็นผู้เลือกสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโดยตรง และนายกฯ จะเป็นผู้เลือกรองนายกฯ และเลขาธิการนายกฯ มาช่วยในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ผ่านมานั้นประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นเท่าที่ควร อาจเนื่องมาจากประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยเข้าใจบทบาทหน้าที่ สิทธิของตนเอง การรับรู้ข่าวสาร และบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ให้สิทธิประโยชน์แก่ประชาชนหรือชุมชนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ทั้งนี้อาจเป็นได้ว่าประชาชนขาดการรับรู้ นโยบาย การวางแผนพัฒนาโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการบริหารงาน การรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและตรงตามความต้องการที่แท้จริง

องค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวางได้ดำเนินการเป็นไปตามแผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนานโยบายองค์การบริหารส่วนตำบล แต่มีหลายโครงการที่ไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ได้ระบาดทั่วโลก และสถานการณ์ในประเทศไทยก็มีผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องยกระดับการบริหารจัดการสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ให้อยู่ในวงจำกัด ยกระดับในการเฝ้าระวังและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรม/โครงการต่างๆ ที่จะต้องมีการรวมกลุ่มเป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีขีดจำกัดด้านงบประมาณ และการจัดสรรงบประมาณไม่เพียงพอต่อการดำเนินการ และอีกอย่างหนึ่งจำนวนโครงการที่ปรากฏในแผนพัฒนาท้องถิ่น มีมากกว่าจำนวนโครงการที่ได้ปฏิบัติจริง เนื่องจากโครงการที่ปรากฏในแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง ได้ลงไว้ให้ครอบคลุมทุกๆ ด้าน ใกล้เคียงกับการดำเนินการจริง โดยในแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวางได้ตั้งแผนพัฒนาใน

ปีงบประมาณ 2564 ทั้งหมดจำนวน 414 โครงการของแผนพัฒนาท้องถิ่นและบรรจุไว้ในข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีทั้งหมด 122 โครงการ และสามารถดำเนินการได้ตามแผนทั้งสิ้น 108 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 26.09 ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 47,898,304.29 บาท โครงการ/กิจกรรมที่ปรากฏในข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2565 การดำเนินงานไม่สามารถบรรลุตามเป้าประสงค์ที่วางไว้ตามแผนดำเนินการ ผลการดำเนินงานอยู่ที่ร้อยละ 26.09 ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง จัดสรรงบประมาณให้เป็นธรรม และเป็นไปตามลำดับความสำคัญของโครงการที่เป็นความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นและการตรวจสอบการปฏิบัติงานขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบเกี่ยวกับรูปแบบและรายละเอียดของโครงการ สถานที่ดำเนินโครงการ วันที่เริ่มดำเนินโครงการและระยะเวลาสิ้นสุดโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนพัฒนาท้องถิ่นที่วางไว้และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนและทางราชการ (รายงานติดตามและประเมินผลแผนพัฒนา องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวางประจำปี 2564, 2564 : 38-39)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นของประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเตาใน 4 ด้าน คือ ด้านการร่วมคิด ค้นปัญหาและความต้องการ ด้านการร่วมในการตัดสินใจ ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน ด้านการร่วมติดตาม โดยมีความมุ่งหวังผลการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนาและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ตรวจสอบ และร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ และบรรลุตามวัตถุประสงค์อันเป็นประโยชน์กับประชาชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบระดับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม
2. ได้รวบรวมข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 8,440 คน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 382 คน ผู้วิจัยคำนวณโดยใช้สูตรการคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของ ทาโร ยามาเน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม ใน 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการร่วมคิด ค้นปัญหาและความต้องการ 2) ด้านการร่วมในการตัดสินใจ 3) ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน และ 4) ด้านการร่วมติดตาม ประเมินผล มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตอนที่ 3 แบบสอบถามแบบปลายเปิด (Open-ended Questionnaire) สอบถามข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม แบบสอบถามผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง ความเที่ยงตรงของเนื้อหา และความครอบคลุมของเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ มีค่า IOC อยู่ในช่วง 0.60-1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับโดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของครอนบาค ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.87 ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามด้วยตนเอง และนำข้อมูลจากแบบสอบถามมาตรวจสอบความครบถ้วนและนำไปวิเคราะห์ข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

1. ระดับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน(S.D.) และระดับการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม โดยรวม และรายด้าน

การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนใน องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง	ระดับการมีส่วนร่วม			
	$\bar{X}$	S.D.	อันดับ	แปลผล
1. ด้านการร่วมคิด ค้นปัญหาและความต้องการ	3.55	0.42	2	มาก
2. ด้านการร่วมในการตัดสินใจ	3.62	0.33	1	มาก

3. ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน	3.43	0.47	3	ปานกลาง
4. ด้านการร่วมติดตามประเมินผล	3.37	0.41	4	ปานกลาง
รวม	3.49	0.37	-	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 พบว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.49$, S.D.= 0.37) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากสองด้าน และอยู่ในระดับปานกลางสองด้าน เรียงจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{x} = 3.62$, S.D.= 0.33) ด้านการร่วมคิดค้นปัญหาและความต้องการ ($\bar{x} = 3.55$, S.D.= 0.42) ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน ($\bar{x} = 3.43$, S.D.= 0.47) และด้านการร่วมติดตามประเมินผล ($\bar{x} = 3.37$, S.D.= 0.41) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

1. ด้านการร่วมคิดค้นปัญหาและความต้องการ โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.55$, S.D.= 0.42) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากห้าข้อ และอยู่ในระดับปานกลางสองข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อ 5 ที่ว่า ร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในชุมชน ($\bar{x} = 3.74$, S.D.= 0.45) รองลงมา คือ ข้อที่ 1 ที่ว่า ร่วมคิดค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ($\bar{x} = 3.59$, S.D.= 0.49) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อ 7 ที่ว่า “ร่วมคิดแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น ($\bar{x} = 3.44$, S.D.= 0.49)

2. ด้านการร่วมในการตัดสินใจ โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.62$, S.D.= 0.33) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากหกข้อ และอยู่ในระดับปานกลางหนึ่งข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อ 3 ที่ว่าร่วมตัดสินใจสนับสนุนในแผน และโครงการที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ ($\bar{x} = 3.74$, S.D.= 0.45) รองลงมา คือ ข้อ 5 ที่ว่า ร่วมตัดสินใจสนับสนุนในแผน และโครงการที่เห็นว่าถูกต้องตรงตามความต้องการของชุมชน ($\bar{x} = 3.68$, S.D.= 0.47) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อ 7 ที่ว่า ถ้าตัดสินใจคัดค้านในแผน และโครงการที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ ($\bar{x} = 3.48$, S.D.= 0.49)

3. ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงานโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.43$, S.D.= 0.47) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับปานกลางทั้งหกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อ 1 ที่ว่าร่วมวางแผนดำเนินการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย ($\bar{x} = 3.49$, S.D.= 0.50) รองลงมา คือ ข้อ 2 ที่ว่าร่วมเสนอแผนการดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่น ให้กับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ($\bar{x} = 3.47$, S.D.= 0.50) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อ 3 ที่ว่า ร่วมกำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่นให้กับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาของเทศบาล ($\bar{x} = 3.36$, S.D.= 0.48)

4. ด้านการร่วมติดตามประเมินผลโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.37$, S.D.= 0.41) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับปานกลางทั้งเจ็ดข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อ 6 ที่ว่า ร่วมติดตามการดำเนินงานของผู้บริหารในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ ($\bar{x} = 3.44$, S.D.= 0.50) รองลงมา คือ ข้อ 4 ที่ว่า ร่วมติดตามควบคุมการดำเนินงานในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการให้เป็นไป

ตามเป้าหมาย ($\bar{x} = 3.43$, S.D. = 0.50) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อ 7 ที่ว่า ร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ ($\bar{x} = 3.29$, S.D. = 0.51)

3.2 ข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสุมปี่สัย จังหวัดมหาสารคาม โดยสรุป ประชาชนได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสุมปี่สัย จังหวัดมหาสารคาม ลำดับตามความถี่สูงไปหาต่ำ สามอันดับแรก ได้แก่ ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมติดตามแผนการพัฒนาท้องถิ่นกับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล และควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมติดตามแผนการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการฯ

อภิปรายผล

การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสุมปี่สัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวม อยู่ในระดับปานกลางที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่าประชาชนการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสุมปี่สัย จังหวัดมหาสารคาม อาจเป็นเพราะต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จึงได้ร่วมคิดค้นหาปัญหา ความต้องการ ความเดือดร้อน กำหนด เสนอความคิดเห็น เสนอข้อเสนอแนะร่วมวางแผนการดำเนินงาน ต่อคณะกรรมการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในตำบลองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสุมปี่สัย จังหวัดมหาสารคาม เพื่อนำไปใช้เป็นร่างแผนการพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป อาจด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสุมปี่สัย จังหวัดมหาสารคามโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของกรรชชา นวนนตร (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเขตสายไหมกรุงเทพมหานคร. ผลการวิจัย พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เพื่อพิจารณารายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก 1 ด้าน ได้แก่ ด้านการรับผลประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลาง 2 ด้าน คือ ด้านการตัดสินใจ และด้านการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับน้อยที่สุด 1 ด้าน คือ ด้านการประเมินผล สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิธิรัตน์ ไชยอำนาจ (2560) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลเมืองแสนสุข อำเภอมะนัง จังหวัดชลบุรี. ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลเมืองแสนสุข โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับจากค่ามากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ด้านการดำเนินการและด้านการตัดสินใจสอดคล้องกับงานวิจัยของอดิวิศ ศรีพันธ์ (2563) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลหลักหก อำเภอมะนัง จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับปานกลาง ส่วนชั้นการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินการ และด้านการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้ในภาพรวมแล้วประชาชนมีส่วนร่วมในทุกๆด้านในระดับปานกลาง และสอดคล้องกับงานวิจัยของพงศ์ศิริ เมืองมนต์

(2564) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งกระเจาน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งกระเจานในภาพรวม และรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับดังนี้ ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

1. ด้านการร่วมคิด ค้นปัญหาและความต้องการ พบว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสนีพิสัย จังหวัดมหาสารคามโดยรวม อยู่ในระดับมาก ที่เป็นเช่นนี้อธิบายได้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสนีพิสัย จังหวัดมหาสารคามด้านการร่วมคิด ค้นปัญหาและความต้องการมาก เพราะอาจต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมคิด เสนอปัญหาความต้องการ ความเดือดร้อนของชุมชน เพื่อให้ผู้บริหารเจ้าหน้าที่ ในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง นำไปพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อาจด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีส่วนร่วมในรายด้านนี้ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ผลการวิจัยในประเด็นนี้ สอดคล้องแนวคิดเออร์วิน วิลเลียม (Erwin William, 1976 :17-20) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาาร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมการเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างแข็งขันของประชาชน การให้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนในการแก้ปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์การและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องสอดคล้องแนวคิด ของอकिन รพีพัฒน์ (2527: 11) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่างซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดเอง ซึ่งอาจแบ่งการมีส่วนร่วมออกได้ 5 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2) ร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาของปัญหา 3) ร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนในการแก้ปัญหา 4) ร่วมในการดำเนินการตามแผน 5) ร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ และสอดคล้องกับงานวิจัยของวสันต์ จันทจร และสิทธิชัย ต้นศรีสกุล (2560) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทั้ง 4 ด้าน โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย 3 ลำดับแรกดังนี้ ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ด้านการมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหา และด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ

2. ด้านการร่วมในการตัดสินใจ พบว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสนีพิสัย จังหวัดมหาสารคามอยู่ในระดับมากที่เป็นเช่นนี้อธิบายได้ว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวางอำเภอกอสนีพิสัย จังหวัด

มหาสารคาม ด้านการร่วมในการตัดสินใจ อาจเป็นเพราะต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมตัดสินใจเสนอแผนและโครงการที่เห็นว่าดีที่สุด โดยการแสดงความคิดเห็นในแผน และโครงการที่เห็นว่าเป็นประโยชน์สนับสนุนในแผนและโครงการที่เห็นว่าถูกต้องตรงตามความต้องการของชุมชน กล่าวตัดสินใจแสดงความคิดเห็นในแผนและโครงการที่ไม่ตรงกับความต้องการ และกล่าวตัดสินใจคัดค้านในแผน และโครงการที่เห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ เพื่อให้ประชาชนในตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้นำไปพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อาจด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับมาก และเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดกว่าทุกด้าน ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดโกวิท พวงงาม (2553: 69) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ กำหนดนโยบายจากความต้องการ และการตัดสินใจปฏิบัติการอาจจะเป็นการตัดสินใจในช่วงระยะเวลาเริ่มแรก การตัดสินใจในช่วงกิจกรรม หรือการตัดสินใจในช่วงการดำเนินกิจกรรมและสอดคล้องแนวคิดธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 149-163) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

3. ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน พบว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามอยู่ในระดับปานกลางที่เป็นเช่นนี้ อภิปรายได้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนใน ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน อาจเป็นเพราะเห็นว่าได้เข้าไปมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมาย ร่วมเสนอแผนการดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่น ให้กับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาของตำบลหัวขวาง ร่วมกำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่นให้กับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาตำบล ร่วมพิจารณาการดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่นกับคณะกรรมการวางแผนพัฒนาของตำบลหัวขวาง ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานในการพัฒนาท้องถิ่น และให้การสนับสนุนการดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้ตำบลหัวขวางพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อาจด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการไสว ถาวโร (รัตนภักดิ์) และพัชรี ศิลารัตน์ (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับปานกลางทั้งสี่ด้าน เรียงจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการร่วม ในการตัดสินใจ ด้านการร่วมคิดค้นปัญหาและความต้องการ ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน และด้านการร่วมติดตามประเมินผล ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของนิรัตน์ ไชยอำนาจ (2560) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลเมืองแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลเมืองแสนสุข โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับจากค่ามากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการมี

ส่วนร่วมในผลประโยชน์ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ด้านการดำเนินการและด้านการตัดสินใจ และสอดคล้องกับงานวิจัยของอดิวิส ศิริพันธ์ (2563) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น เทศบาลตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับปานกลาง ส่วนขั้นการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินการ และด้านการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้ในภาพรวมแล้วประชาชนมีส่วนร่วมในทุกๆ ด้านในระดับปานกลาง

4. ด้านการร่วมติดตามประเมินผล พบว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในอยู่ในระดับปานกลาง ที่เป็นเช่นนี้อธิบายได้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมไม่บ่อยครั้ง ด้านการร่วมติดตามประเมินผล การดำเนินงานในการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการ อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ไม่ค่อยร่วมติดตามผลความคืบหน้าในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ ที่ได้นำเสนอ ไม่ค่อยร่วมติดตามควบคุมการดำเนินงานในการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการให้เป็นไปตามเป้าหมาย ไม่ค่อยร่วมแก้ไขปัญหาในการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการ เมื่อได้รับผลกระทบ ไม่ค่อยร่วมติดตามการดำเนินงานของผู้บริหารในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ และไม่ค่อยร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ และองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อาจเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมไม่เต็มที่ อาจด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีส่วนร่วมในรายด้านนี้ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง และเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดกว่าทุกด้าน ผลการวิจัยในประเด็นนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระอธิการไสว ถาวโร (รัตนภักดิ์) และพัชรี ศิลารัตน์ (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ด้านการติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง เรียงจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการร่วม ในการตัดสินใจ ด้านการร่วมคิด ค้นปัญหาและความต้องการ ด้านการร่วมวางแผนดำเนินงาน และด้านการร่วมติดตามประเมินผล ตามลำดับ และสอดคล้องกับงานวิจัยของอดิวิส ศิริพันธ์ (2563) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับปานกลาง ส่วนขั้นการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินการ และด้านการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ควรปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาแนวทางให้ประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เพิ่มมากขึ้นทั้งสี่ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการร่วมติดตามประเมินผล ควรให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก เพราะมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าทุกด้าน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัยการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสมพิสัย จังหวัดมหาสารคามมีประเด็นที่ผู้วิจัยจะเสนอแนะให้ผู้สนใจต่อยอด ดังต่อไปนี้

2.1 จากผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวม คือ อยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้น ควรวิจัยสภาพปัญหาและอุปสรรค การมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง อำเภอกอสมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

2.2 จากผลการวิจัยพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ในสี่ด้าน คือ ที่เข้าร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นและโครงการต่างๆ ดังนั้น จึงควรวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในติดตามตรวจสอบประเมินผลงาน การใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นในเชิงคุณภาพ

2.3 จากผลการวิจัยพบว่า ข้อเสนอแนะที่มีค่าความถี่มากที่สุด คือ ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น จึงควรวิจัยในเรื่องแรงจูงใจของประชาชนที่มีต่อการมีส่วนร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผลงานการใช้งบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่น และโครงการต่างๆ

บรรณานุกรม

- กรชศา นวนเนตร.(2560). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเขตสายไหม กรุงเทพมหานคร. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน, มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชน*. กรุงเทพฯ: เอ็กเพอเนต.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. (2543). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม*. พิมพ์ครั้งที่ 6. ขอนแก่น: โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมชุมชนเข้มแข็งชมรมนักวิชาการสาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- นิติรัตน์ ไชยอำนาจ. (2560). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลเมืองแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระอธิการไสว ถาวโร (รัตนศักดิ์) และพัชรี ศิลารัตน์. (2561). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลน้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. 12(3):103-112.
- รุ่งนภา จันทร์กลางเดือน. (2556). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทรัพย์พระยา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- รายงานผลการปฏิบัติงาน ประจำปีงบประมาณ 2564. (2564). *องค์การบริหารส่วนตำบลหัวขวาง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://huakwang.go.th/public/list/data/detail/id/6768/menu/1589/page/1>. [15 June 2022]

- วสันต์ จันทจร และสิทธิชัย ตันศรีสกุล. (2560). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารการเมืองการปกครอง*. 7(1): 88-100.
- สมจิตร ศรีแสนยง. (2553). การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลของประชาชนตำบลหนองบัว อำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- อติวัส ศรีพันธ์. (2563). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยรังสิต.
- Erwin William. (1976). *Participation Management: Concept Theory and Implemation*. Atlanta Ga: Georgia State University.

การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่เชิงพุทธ

Strengthening Family Security Guarantees in Buddhist New Normal

มานพ นักการเรียน

Manop Nakkarnian

วิญญู กิณะเสน

Winyou Kinasen

บานชื่น นักการเรียน

Banchuen Nakkarnian

ฉัฐศุภางค์ สารมาศ

Chatsuphang Saramart

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

E-mail: banchuennakkarnian@gmail.com

บทคัดย่อ

ครอบครัว (Family) เป็นหน่วยทั้งทางชีววิทยาและสังคมอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เดียวกัน และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสายเลือดหรือเกี่ยวดอง เป็นเครือญาติ ส่วน ครัวเรือน (Household) เป็นหน่วยเศรษฐกิจและสังคม อาจมีเพียงบุคคลคนเดียว หรือหลายคน ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็นบ้าน หอพัก หรือบ้านเช่า โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางเครือญาติ เนื้อหาของทั้ง 2 คำนี้มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามยุคที่เปลี่ยนไป

การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวเชิงพุทธ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ เป็นการปรับตัวให้อยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้อย่างราบรื่น ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1. การส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว คนในครอบครัวพึงมีอาชีพและที่พักอาศัยที่มั่นคง มีการจัดการกับรายได้ตามหลักหัวใจเศรษฐกิจพอเพียง 4 และหลักโมคคิฎฐ 4, 2. การเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ คนในครอบครัวพึงมีการปรับตัวปรับใจ รับมือกับภาวะวิกฤติตามหลักปธาน 4, 3. การสร้างเสริมสุขภาพอนามัยและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของครอบครัว คนในครอบครัวพึงระวังป้องกันรักษาและตระหนักถึงความสัมพันธ์กันของสุขภาพตามหลักภวนา 4, 4. การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของครอบครัว คนในครอบครัวพึงจัดสภาพแวดล้อมประเภทต่างๆ

ตามหลักสัปปายะ 7 และ 5. การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ของครอบครัว คนในครอบครัวพึงแสวงหาพร้อมกับกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามากระทบครอบครัวตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2

คำสำคัญ: ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ, การปรับตัวในสภาวะการณ์ต่างๆ, สุขภาพอนามัย, สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม, การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร

Abstract

Family is a biological and social unit, at least two or more members who live in the same place and are related by blood or kinship. The household is an economic and social unit. There may be only one person or several who live in the same place. This may be a house, apartment or rental house, regardless of blood or kinship ties. The contents of these 2 words have evolved and changed continuously according to the changing era.

Strengthening the security of the Buddhist family with the goal of making families self-reliant. It is an adaptation to live in New Normal smoothly, consisting of 5 aspects: 1. Promoting family economic stability, Family members should have a stable job and residence with income management according to the millionaire's heart principle 4 and Bhogavibhāga 4, 2. Preparedness of the family to adapt to various circumstances, Family members should be able to adjust crises according to Padhāna 4, 3. Health promotion and access to family health services, Family members should be careful, prevent, maintain and realize the relationship of health according to Bhāvanā 4, 4. Enhancing a suitable family environment, Family members should arrange different types of environments according to Sappāya 7 and 5. Filtering information and learning of the family, Family members should seek and scrutinize information that affects the family according to the principle of Sammādiṭṭhi 2.

Keywords: Economic Stability, Adaptation in Different Situations, Health, Suitable Environment, Filtering Information

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญที่สุดของสังคม ทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคมให้แก่สมาชิกในครอบครัว แสวงหาทรัพยากร รักษาทรัพยากรและใช้จ่ายทรัพยากรเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในครอบครัว วางแผน จัดการ สิ่งการหรือประสานงาน และกำกับดูแลสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะทำงานอย่างเต็มที่และสร้างสรรค์ เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

องค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ปี พ.ศ. 2537 เป็นปีครอบครัวสากล (1994 International Year of the Families) ซึ่งได้กระตุ้นให้ทั่วโลกเห็นความสำคัญของครอบครัว รวมทั้งในการประชุม

ระหว่างภูมิภาคขององค์การสหประชาชาติด้านครอบครัวที่กรุงบราติสลาวา ประเทศสโลวาเกีย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปีพ.ศ.2538 ได้กำหนดให้มีการดำเนินการต่อไปเกี่ยวกับการพัฒนาครอบครัว โดยกำหนดให้วันที่ 15 พฤษภาคมของทุกปี เป็นวันครอบครัวสากล เพื่อเป็นการสังเกตการณ์เฝ้าระวังและติดตามสถานการณ์ครอบครัวทั่วโลก ประเทศไทยเริ่มมีวันครอบครัวขึ้นครั้งแรกตามมติของคณะรัฐมนตรีในวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2532 ให้วันแห่งครอบครัวเป็นวันหยุดราชการตามมติในที่ประชุมของคณะกรรมการรัฐมนตรีฝ่ายสังคม ครั้งที่ 4/2532 เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2532 แต่ยังมีได้ระบุไว้ กระทั่งเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้วันที่ 14 เมษายนของทุกปีเป็นวันครอบครัวตามที่สุพัตรา มาศดิตถ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นเป็นผู้เสนอ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2563: 13) ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ใช้คำว่า “Family day” สำหรับวันแห่งครอบครัว

เมื่อสังคมปัจจุบันได้เผชิญกับโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่ยังไม่รู้จักมาก่อน (ตั้งแต่พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา) ส่งผลต่อวิถีชีวิตแบบเดิมๆ เปลี่ยนแปลงเป็นยุควิถีชีวิตใหม่ ทำให้ครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยของสังคมหน่วยแรกได้รับผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน

การสำรวจสถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัวของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ประจำปีพ.ศ. 2563 ([ออนไลน์]) พบว่า ครอบครัวไทยมีระดับความเข้มแข็ง ร้อยละ 85.60 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ร้อยละ 68.40 โดยมีดัชนีความเข้มแข็ง คือ การพึ่งพาตนเอง มากที่สุดถึง ร้อยละ 97.67 รองลงมาคือ พุนทางสังคม ร้อยละ 94.97 การทำบทบาทหน้าที่ครอบครัว ร้อยละ 91.08 การหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงและการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก ร้อยละ 89.48 และ สัมพันธภาพ ร้อยละ 72.11 แต่เมื่อพิจารณาความเข้มแข็งของครอบครัวในภาพรวมตั้งแต่ปีพ.ศ. 2558-2563 มีค่าดัชนีความเข้มแข็งของครอบครัวในทิศทางที่ดีขึ้น อีกทั้งพบแนวโน้มด้านสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวลดลง ได้แก่ การแสดงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน (เกณฑ์ 79.00 ได้ 65.50) ตลอดจนการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพ (เกณฑ์ 71.00 ได้ 60.74) มีค่าดัชนีความเข้มแข็งของครอบครัวต่ำกว่าเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการติดจอโทรศัพท์มือถือ ทำให้สมาชิกในครอบครัวพูดกันน้อยลง ไม่ได้ใช้เวลาเรียนรู้ร่วมกัน

สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ([ออนไลน์]) ได้สำรวจความคิดเห็นของประชาชนเรื่อง “ครอบครัวไทยในยุคโควิด-19” กลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,184 คน สัปดาห์วันที่ 9-12 มีนาคม พ.ศ. 2564 พบว่า “ในยุคโควิด-19 ปัญหาครอบครัวที่พบมากที่สุด คือ ปัญหาหนี้สิน ร้อยละ 75.41 คนในครอบครัวตกงาน ร้อยละ 69.96 ความเครียดโรคซึมเศร้า ร้อยละ 67.19 การทะเลาะเบาะแว้ง ร้อยละ 36.02 การเลิกรายร้าง ร้อยละ 30.30 หากมองในแง่บวกเห็นว่า โควิด-19 ทำให้ระมัดระวังในการใช้ชีวิตมากขึ้น ร้อยละ 70.28 พฤติกรรมครอบครัวไทยที่เพิ่มขึ้น คือ การดูแลสุขภาพของตนเองและคนในครอบครัว ร้อยละ 75.17 พฤติกรรมที่ลดลง คือ การเดินทางท่องเที่ยว ร้อยละ 63.77 ปัญหาหนักอกเกี่ยวกับครอบครัว คือ รายรับไม่พอกับรายจ่าย ร้อยละ 44.27 ไม่ว่าจะเป็นก่อนหรือหลังมีโควิด-19 ปัญหาครอบครัว

ไทยก็ยังเป็นเรื่องปากท้อง รายได้ หักหนี้สิน ไม่ว่าจะผ่านไปกี่ปี เรื่องเศรษฐกิจก็ยังเป็นปัญหาหลักของคนไทย ขึ้นอยู่กับว่ารัฐบาลจะมองเห็นปัญหาระดับจุลภาคนี้อย่างไร และจะมีแนวทางในการแก้ไขทั้งในระดับประเทศและระดับครัวเรือนอย่างไร เพราะครอบครัวนั้นเป็นหน่วยเริ่มต้นของสังคม ถ้าทุกครอบครัวอยู่ดีมีเงินใช้ ก็ย่อมส่งผลให้ภาพรวมคุณภาพชีวิตของคนไทยนั้นดีมีความสุขนั่นเอง”

การสำรวจจาก ฌัฐยา บุญภักดี ผู้อำนวยการสำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชน และครอบครัว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ([ออนไลน์]) เผยว่า “จากการสำรวจครอบครัวอบอุ่นมีสุขในกลุ่มคนทำงานกว่า 3,000 คน ใน 60 องค์กร ในช่วงโควิด พบว่า กว่าร้อยละ 90 ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิด-19 โดยมีระดับแตกต่างกัน แต่หนักสุดคือความเครียดอันเนื่องมาจากค่าใช้จ่ายกับรายได้ไม่สมดุลกัน”

มูลนิธิส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม ร่วมกับ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) และกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ([ออนไลน์]) ได้จัดเสวนาออนไลน์หัวข้อ “ความรุนแรงทางเพศกับการเข้าถึงความยุติธรรมในช่วงโควิด” เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2564 พบว่า “ในช่วงที่โควิด-19 ระบาด ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องใช้เวลาอยู่ร่วมกันยาวนานขึ้น ประกอบกับความตึงเครียดทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง เกิดความรุนแรงทั้งทางร่างกาย ความรุนแรงทางเพศ ปรากฏในพื้นที่สาธารณะและโลกออนไลน์ แต่ที่น่าเป็นห่วงคือสถานการณ์โควิดทำให้ผู้ถูกระงับเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมยากขึ้นด้วย”

จากการศึกษาข้อมูลของการสำรวจสถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัว ความคิดเห็นของประชาชน การสำรวจครอบครัว และการเสวนาออนไลน์ครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่ดังกล่าว พบว่าสถาบันครอบครัวประสบกับปัญหาหนี้สิน ค่าใช้จ่ายกับรายได้ไม่สมดุลกัน คนในครอบครัวทำงานความเครียดโรคซึมเศร้า การทะเลาะเบาะแว้ง การหย่าร้างเพิ่มขึ้น การแสดงความรักและเอาใจใส่ระหว่างกัน และการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีคุณภาพลดลง ดังนั้น ทำอย่างไรจึงจะมีการเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวในด้านต่างๆ เพื่อให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง มีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทำให้สามารถอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้ พระพุทธศาสนาได้ใช้หลักธรรมอะไรบ้างเพื่อการเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวให้เกิดความเข้มแข็ง ความอบอุ่นและความสงบสุขนี้ เป็นประเด็นที่น่าสนใจ

สถานการณ์ แนวโน้ม และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทย

จากการศึกษาสถานการณ์ แนวโน้มทั้งภายนอกและภายใน และปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยในปัจจุบันนี้ของหน่วยงานต่างๆ พบว่า

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2559: 22-26, 39-44) ได้ประเมินสถานการณ์และแนวโน้มภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ไว้ดังนี้

1. การวิจัยและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดดเป็นกุญแจสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม และเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของคนในทุกสังคม ทุกเพศ ทุกวัย

ในช่วงที่ผ่านมาการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น เทคโนโลยีสื่อสาร และเทคโนโลยีชีวภาพ ได้ทำให้รูปแบบการผลิต การดำเนินธุรกิจ และการใช้ชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์สามารถสื่อสารทั้งภาพและเสียงได้อย่างไร้พรมแดน การทำธุรกิจและธุรกรรมบนโครงข่ายดิจิทัลเพิ่มมากขึ้น คาดว่าในปีค.ศ. 2025 ประชากรโลกประมาณ 2-3 พันล้านคนจะสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ ทำให้ผู้บริโภคมีความต้องการและพฤติกรรมบริโภคที่ต้องการความสะดวกสบายและความเป็นส่วนตัวมากขึ้น เกิดการรวมกลุ่มบุคคลที่มีความชอบคล้ายคลึงกันบนโลกออนไลน์ ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลมีความเป็นปัจเจกนิยมมากขึ้น (Individualism) ความต้องการรู้จักตัวตนที่แท้จริงของกันและกันจะลดลง และทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในมิติต่างๆ เช่น ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีอันเนื่องมาจากความแตกต่างด้านรายได้ ด้านความรู้ ด้านทักษะ หรือด้านการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี และความเหลื่อมล้ำของแรงงานที่มีทักษะเทคโนโลยีขั้นสูงและแรงงานที่ไม่มีทักษะ

2. การเข้าสู่สังคมสูงวัยของโลกส่งผลต่อเศรษฐกิจและรูปแบบการดำเนินชีวิต การเป็นสังคมสูงวัยของโลกยังอาจเป็นภัยคุกคามสำคัญสำหรับประเทศไทยด้วยเช่นกันเนื่องจากการลดลงของวัยแรงงานจึงอาจก่อให้เกิดการแย่งชิงประชากรวัยแรงงาน โดยเฉพาะคนที่มีศักยภาพสูง ซึ่งเป็นกำลังแรงงานสำคัญในการพัฒนาประเทศ

3. การเลื่อนไหลของกระแสวัฒนธรรมโลกที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและรูปแบบการบริโภค มีการใช้สื่อออนไลน์ในการจับจ่ายใช้สอยและการทำธุรกรรมต่างๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์โดยไม่จำเป็นต้องรู้จักตัวตนซึ่งกันและกัน อาจก่อให้เกิดวิกฤตทางวัฒนธรรมเนื่องจากขาดการคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมที่ดีงาม จนทำให้คนไทยละเลยอัตลักษณ์ มีพฤติกรรมที่เน้นบริโภคนิยมและค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อ ฯลฯ และสถานการณ์และแนวโน้มภายในของสังคมไทย สรุปได้ 8 ประการดังนี้

1) โครงสร้างประชากรที่มีวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น ขณะที่ประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง ประเทศไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปีพ.ศ. 2568 ขณะที่สัดส่วนประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 อาจกระทบต่อความต้องการแรงงานในระบบเศรษฐกิจในอนาคต การแข่งขันเพื่อแย่งชิงแรงงานจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะแรงงานคุณภาพ ภาครัฐและครัวเรือนจะมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ ส่งผลต่อภาระงบประมาณของภาครัฐ และค่าใช้จ่ายของครัวเรือนในการดูแลสุขภาพอนามัย และการจัดสวัสดิการทางสังคม

2) คุณภาพคนไทยทุกกลุ่มวัยยังมีปัญหา โดยแต่ละกลุ่มวัยยังมีปัญหาสำคัญที่จะส่งผลต่อการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในอนาคตทั้งเรื่องพัฒนาการและสติปัญญาตั้งแต่วัยเด็ก การขาดทักษะความรู้ความสามารถที่ส่งผลต่อผลิตภาพแรงงานของประเทศ ปัญหาด้านสุขภาพในวัยผู้สูงอายุที่ส่งผลต่อภาระค่าใช้จ่ายภาครัฐ

3) ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและครอบครัวข้ามรุ่นมีความเปราะบางสูง ส่งผลต่อการเลี้ยงดูเด็กให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ

4) คุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ของคนไทยยังอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ข้อจำกัดที่สำคัญของการศึกษาไทยทั้งปัญหาเรื่องหลักสูตรและระบบการเรียนการสอนที่เน้นการท่องจำ ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการสื่อสารอย่างรวดเร็วที่จะนำสังคมไทยไปสู่สังคมดิจิทัลมากขึ้น เป็นความท้าทายต่อการจัดการเรียนการสอนและกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ต้องปรับให้อยู่บนฐานของนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัล รวมทั้งเอื้อต่อคนทุกกลุ่มให้สามารถเข้าถึงสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายไม่จำกัดเวลา และสถานที่

5) คนไทยมีแนวโน้มเป็นโรคไม่ติดต่อมากขึ้น ได้แก่ โรคหัวใจ เบาหวาน หลอดเลือดสมอง ความดันโลหิตสูง และมะเร็ง ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของการเสียชีวิตคนไทย โดยให้มุ่งเน้นการลดพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพและปัจจัยสภาพแวดล้อมที่ต้องอาศัยการบูรณาการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่างๆ ร่วมกับด้านสาธารณสุข

6) รายงานด้านสุขภาพภาครัฐมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะรายงานของระบบหลักประกันสุขภาพภาครัฐ

7) คนไทยส่วนใหญ่ยังมีปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรมและไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต และการมีจิตสาธารณะ

8) ประเทศไทยยังมีปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ ได้แก่ ด้านรายได้ ด้านความเหลื่อมล้ำทางด้านสินทรัพย์และการถือครองที่ดิน ในส่วนของบริการภาครัฐ แม้จะมีการขยายการให้บริการอย่างทั่วถึงแล้ว แต่ยังมีปัญหาความเหลื่อมล้ำในการจัดบริการภาครัฐที่มีคุณภาพในด้านการศึกษาและในด้านสาธารณสุข

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559: 7-12) ได้สรุปสถานการณ์และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว มี 5 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากร คือการเกิดลดลง ผู้สูงอายุมีอายุยืนยาวขึ้น 2) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ คือลักษณะของการทำงานและการใช้แรงงานจะเน้นความชำนาญเฉพาะเรื่องมากขึ้น และมีการย้ายถิ่นทั้งของแรงงานในประเทศและระหว่างประเทศมากขึ้น 3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม คือมีการมุ่งแสวงหาความสุขและการสร้างอัตลักษณ์ส่วนตัวมากขึ้น มีแนวโน้มสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านโลกโซเชียล เป็นวัฒนธรรมใหม่ร่วมสมัยในรูปแบบของการรวมกลุ่มของบุคคลที่สนใจเรื่องเดียวกัน ในขณะที่วัฒนธรรมที่บ่งบอกความเป็นไทยไม่สามารถแสดงบทบาทที่ชัดเจน 4) อิทธิพลของสื่อ เทคโนโลยี และสารสนเทศ คือคนมีพฤติกรรมที่แปลกแยกจากชีวิตจริงและหมกมุ่นอยู่ในโลกออนไลน์และช่องว่างที่เกิดจากความสามารถในการใช้และการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และ 5) การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบโดยตรงกับการดำเนินชีวิตและคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัว และแนวโน้มการแพร่ระบาดของโรครุนแรงขึ้น

สรุปได้ว่า จากการศึกษาข้อมูลสถานการณ์ แนวโน้มทั้งภายนอกและภายใน และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีและกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว พบว่า การวิจัยและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด ได้ทำให้การใช้ชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เกิดช่องว่างในการใช้และการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์โดยไม่จำเป็นต้องรู้จักตัวตนซึ่งกันและกัน การเข้าสู่สังคมสูงวัยของโลกส่งผลต่อเศรษฐกิจและรูปแบบการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดการแย่งชิงประชากรวัยแรงงาน โดยเฉพาะคนที่มีศักยภาพสูง การเลื่อนไหลของกระแสวัฒนธรรมโลก ก่อให้เกิดวิกฤตทางวัฒนธรรมเนื่องจากขาดการคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมที่ดีงาม มีปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรม และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต และการมีจิตสาธารณะ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยทั้งสิ้น

ความหมายเกี่ยวกับครอบครัวและครัวเรือน

ครอบครัว (Family) และครัวเรือน (Household) มีความหมายหลายมุมมอง นิยามอาจเปลี่ยนไปตามแง่มุมนั้นๆ และตามแนวโน้มสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 230-231) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายความรวมถึงลูกด้วย ส่วนครัวเรือน หมายถึง ครอบครัวที่อยู่ในบ้านเรือนเดียวกัน

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532: 142, 175-176) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง สถาบันสังคมขั้นมูลฐานที่ประกอบด้วยชายหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอยู่ร่วมกันกับหญิงหนึ่งหรือมากกว่า โดยมีความสัมพันธ์ทางเพศที่สังคมอนุมัติพร้อมด้วยสิทธิและหน้าที่ที่สังคมยอมรับ โดยทั่วไปแล้ว ครอบครัวแบ่งออกเป็น 4 ประเภท โดยลำดับจากจำนวนที่ปฏิบัติกันมากไปสู่ที่ปฏิบัติกันน้อยดังนี้ คือ การมีคู่สมรสคนเดียว การมีภรรยาหลายคนคราวเดียวกัน การมีสามีหลายคนคราวเดียว และการแต่งงานกลุ่ม ส่วนครัวเรือน หมายถึง หน่วยเศรษฐกิจและสังคมที่ประกอบขึ้นด้วยบุคคลทั้งหมดที่อยู่ร่วมกันในที่อาศัยเดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็น บ้าน ห้องชุด บ้านเช่า เต็นท์ หรือแม้แต่บ้านน้ำแข็ง (igloo) ก็ได้ ครัวเรือนต่างจากครอบครัวตรงที่ครอบครัวนั้นเป็นหน่วยทั้งทางชีววิทยาและสังคม ที่รวมเพียงแค่ว่าบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันทางการสมรสและทางสายเลือดเท่านั้น แต่ครัวเรือนรวมทั้งคนรับใช้ คนที่อาศัยอยู่ด้วย และแขกที่มาพักชั่วคราวหรือพักถาวร

คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัว (กยค.) ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562: 4) ได้ให้ความหมายของ “ครอบครัว” หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา หรือมีความผูกพันทางสายโลหิต หรือทางกฎหมาย หรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ซึ่งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) แบ่งรูปแบบครอบครัวตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว เนื่องด้วยหน่วยงานมีภารกิจในการพัฒนาคนและสังคมให้มีคุณภาพเพิ่มศักยภาพและมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งจัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

เพื่อให้ประชาชนมีหลักประกันและมีความมั่นคงในชีวิต ดังนั้น การป้องกัน ช่วยเหลือและดูแลสมาชิกในครอบครัวจึงเป็นการสร้างความมั่นคงขั้นพื้นฐานให้การดำเนินงานเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ แต่เนื่องจากสถานการณ์ทางสังคมมีแนวโน้มที่จะมีบุคคลที่อาศัยอยู่คนเดียวหรืออาศัยกับบุคคลที่ไม่ใช่ญาติมากขึ้น จึงไม่ควรละเลยกลุ่มดังกล่าว โดยจัดอยู่ในกลุ่ม “ครัวเรือน” ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวได้นำความหมายของ “ครัวเรือน” ซึ่งชาย โปธิสิตา (2555: 237) ได้ให้ไว้ว่า หน่วยการอยู่อาศัย (unit of residence) ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันและกินอยู่ร่วมกันในสถานที่เดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางเครือญาติ โดยบุคคลเหล่านั้นจัดหาหรือใช้สิ่งอุปโภคบริโภคอันจำเป็นแก่การครองชีพร่วมกันมาใช้

กองนโยบายและวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2561: 4) ได้ให้ความหมายของ “ครัวเรือน” หมายถึง เป็นบุคคลคนเดียวหรือหลายคน ที่อาศัยอยู่เป็นประจำในบ้านหรือสถานที่อยู่เดียวกัน โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าบุคคลเหล่านั้นจะมีความสัมพันธ์ฉันญาติหรือไม่ก็ตาม บุคคลเหล่านั้นจัดหาสิ่งอุปโภคบริโภคอันจำเป็นต่อการครองชีพร่วมกัน สถานที่แห่งหนึ่งหรือบ้านเลขที่หนึ่งอาจประกอบด้วยครัวเรือนเดียวหรือหลายครัวเรือนก็ได้ ครัวเรือนหนึ่งอาจมีสมาชิกอาศัยอยู่ในบ้านหลายหลัง หรือหลายห้องก็ได้ แต่ต้องอยู่ในบริเวณรั้วเดียวกัน หรือห้องติดกัน โดยที่สำนักงานสถิติแห่งชาติ จะใช้คำว่า “ครัวเรือน” แทนคำว่า “ครอบครัว” โดยมองที่การอาศัยอยู่ร่วมกันในบ้านเดียวกันของสมาชิกในครอบครัว และหมายรวมถึงครัวเรือนที่ไม่มีครอบครัวและญาติ แต่อาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันเนื่องจากหน่วยงานต้องการสถิติข้อมูลเกี่ยวกับประชากรทุกครัวเรือนในประเทศไทย เพื่อนำเสนอลักษณะโครงสร้างประชากรในระดับประเทศ

จากการศึกษาข้อมูลต่างๆ สรุปได้ว่า คำว่า “ครอบครัว” กับ คำว่า “ครัวเรือน” แม้ทั้ง 2 คำนี้จะดูคล้ายกันมาก แต่ก็มีแตกต่างกัน ซึ่งคำว่า “ครอบครัว” เป็นหน่วยทั้งทางชีววิทยาและสังคมที่อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสายเลือดหรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เดียวกัน ส่วนคำว่า “ครัวเรือน” นั้นเป็นหน่วยเศรษฐกิจและสังคม อาจมีเพียงบุคคลคนเดียวหรือหลายคน ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็น บ้าน ห้องชุด บ้านเช่า โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางเครือญาติ เช่น เพื่อนกับเพื่อน หรือคนงานอาศัยอยู่ด้วยกัน เป็นต้น

ประเภทของครอบครัวและครัวเรือน

1. ประเภทของครอบครัว

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2562: 4) ได้แบ่งครอบครัวเป็น 2 ประเภทหลักๆ ดังนี้

1) การจำแนกครอบครัวตามโครงสร้าง

ครอบครัวทั่วไปเมื่อจำแนกประเภทตามโครงสร้าง แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1) ครอบครัวเดี่ยว คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลที่ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา อาจมีหรือไม่มีบุตร พ่อหรือแม่อยู่กับบุตร หรือพี่น้องหรือญาติไม่เกิน 2 รุ่นใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน

1.2) ครอบครัวขยาย คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 3 รุ่นขึ้นไป หรือครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัวขึ้นไปที่มีความผูกพันทางสายโลหิต หรือเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน และอาศัยอยู่ในบ้านหรือบริเวณเดียวกัน

2) การจำแนกครอบครัวตามลักษณะเฉพาะ

ครอบครัวตามโครงสร้างดังกล่าว อาจมีบางครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะที่มีความต้องการการช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาจากข้อมูลและแนวโน้มของสถานการณ์ สามารถจำแนกครอบครัวตามลักษณะเฉพาะได้ 6 ประเภท ดังนี้

2.1) ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ครอบครัวที่พ่อหรือแม่ต้องเลี้ยงดูบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะโดยลำพัง

2.2) ครอบครัวข้ามรุ่น คือ ครอบครัวที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่กับหลานตามลำพัง

2.3) ครอบครัวที่ผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันตามลำพัง คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยสมาชิกอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปอยู่ร่วมกันโดยไม่มีสมาชิกช่วงวัยอื่นอาศัยอยู่ด้วย

2.4) ครอบครัวคู่รักเพศเดียวกัน คือ ครอบครัวที่มีบุคคลเพศเดียวกันใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา

2.5) ครอบครัวผสม คือ ครอบครัวที่ชายหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้ง 2 ฝ่าย มีบุตรติดมาและได้สมรสหรืออยู่กันฉันฉันสามีภรรยาเป็นครอบครัวใหม่ และบุตรนั้นอาศัยอยู่ด้วยกัน

2.6) ครอบครัววัยรุ่น คือ ครอบครัวที่ชายและหญิงมีอายุต่ำกว่า 20 ปี ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา

2. ประเภทของครัวเรือน

กองนโยบายและวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2561: 6-7) ได้สำรวจสำมะโนประชากรตามประเภทครัวเรือน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) ครัวเรือนส่วนบุคคล หมายถึง ครัวเรือนของบุคคลทั่วไป ซึ่งอาจประกอบด้วยบุคคลคนเดียวหรือหลายคนอาศัยอยู่ในบ้านหรือที่อยู่อาศัยเดียวกัน จัดหาหรือใช้สิ่งอุปโภคบริโภคอันจำเป็นแก่การครองชีพร่วมกัน โดยบุคคลเหล่านี้อาจเป็นญาติกันหรือไม่เป็นญาติกันก็ได้ เช่น ครัวเรือนที่อาศัยอยู่คนเดียว หรือครัวเรือนที่มีพ่อ แม่ ลูก อาศัยอยู่ร่วมกัน หรืออาจมีญาติ คนรับใช้ คนงาน เพื่อนๆ มาอยู่ด้วย เป็นต้น

โดยที่ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหอพักทั่วไป /อพาร์ทเมนต์ /คอนโดฯ /แมนชั่น /ห้องชุดอื่นๆ ให้นับแต่ละห้องเป็นครัวเรือนส่วนบุคคล 1 ครัวเรือน

ครัวเรือนที่มีบ้านพัก/ ห้องพักส่วนตัวในสถาบัน /โรงงาน เช่น บ้านพัก/ห้องพักแพทย์หรือพยาบาลในโรงพยาบาล บ้านพักอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียน บ้านพักภารโรงในโรงเรียน บ้านพักผู้จัดการในโรงงาน บ้านพักมัคทายกในวัด บ้านพักนายทหารในกรม /กอง ให้นับแต่ละบ้าน /ห้องเป็นครัวเรือนส่วนบุคคล 1 ครัวเรือน

ครัวเรือนที่คนงานอาศัยอยู่ในสถานที่ที่โรงงานหรือสถานประกอบการจัดให้อยู่ และได้แยกอยู่เฉพาะครัวเรือน (อาจเป็นห้องหรือบ้านเป็นหลัง) ต่างหากจากคนงานอื่น โดยมีญาติหรือบุคคลอื่นที่ไม่ได้เป็นคนงานอาศัยรวมอยู่ด้วย ให้ถือเป็นครัวเรือนส่วนบุคคล 1 ครัวเรือน

2) ครัวเรือนกลุ่มบุคคล หมายถึง ครัวเรือนซึ่งประกอบด้วยบุคคลประเภทเดียวกันมาอยู่รวมกัน โดยมีกฎ หรือระเบียบข้อบังคับให้มาอยู่รวมกัน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1) ครัวเรือนประเภทคนงาน คือ คนงานที่อาศัยอยู่รวมกันในบริเวณโรงงานหรือในสถานที่ที่นายจ้างเป็นผู้จัดหาที่พักให้โดยไม่เสียค่าที่พัก ให้นับคนงานรวมกันเป็น 1 ครัวเรือน สำหรับคนงานที่อาศัยอยู่ในสถานที่ที่โรงงานหรือสถานประกอบการจัดให้อยู่ และได้แยกอยู่เฉพาะครัวเรือน (อาจเป็นห้องหรือบ้านเป็นหลัง) ต่างหากจากคนงานอื่น โดยมีญาติหรือบุคคลอื่นที่ไม่ได้เป็นคนงานอาศัยรวมอยู่ด้วย ให้ถือเป็นครัวเรือนส่วนบุคคล

2.2) ครัวเรือนประเภทสถาบัน คือ (1) พระสงฆ์ สามเณร ซี และลูกศิษย์ที่อาศัยอยู่ในวัด สำนักสงฆ์ (2) นักโทษภายในเรือนจำหรือในทัณฑสถาน (3) นักเรียนประจำในโรงเรียนกึ่งนอน รวมครูบาอาจารย์และเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่ได้แยกอยู่เป็นสัดส่วนต่างหาก (4) นักศึกษาที่อยู่ในหอพักของมหาวิทยาลัย เช่น หอพักนักศึกษาแพทย์ หอพักนักเรียนนายร้อย เป็นต้น (5) คนที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ รวมทั้งผู้ดูแลที่ไม่ได้แยกอยู่เป็นสัดส่วนต่างหาก (6) ทหารหรือตำรวจประจำการที่อยู่ในค่ายกรมกอง รวมทั้งนักเรียนทหารหรือตำรวจด้วย (7) คนไข้ที่พักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป (8) คนที่อยู่ในโรงแรมหรือเกสต์เฮาส์ ตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และ (9) คนที่อยู่ประจำในโรงเจ ตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไปให้นับสมาชิกประเภทเดียวกัน รวมกันเป็น 1 ครัวเรือน

จากการศึกษาข้อมูลของหน่วยงานต่างๆ สรุปได้ว่า ครอบครัวแบ่งเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ 1. การจำแนกครอบครัวตามโครงสร้าง ได้แก่ 1) ครอบครัวเดี่ยว และ 2) ครอบครัวขยาย และ 2. การจำแนกครอบครัวตามลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ครอบครัวที่มีองค์ประกอบหรือความต้องการเฉพาะด้านในปัจจุบัน เช่น ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ครอบครัวที่พ่อหรือแม่ต้องเลี้ยงดูบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะโดยลำพัง ครอบครัวข้ามรุ่น คือ ครอบครัวที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่กับหลานตามลำพัง เป็นต้น ส่วนประเภทครัวเรือน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ครัวเรือนส่วนบุคคล หมายถึง ครัวเรือนของบุคคลทั่วไป ซึ่งอาจประกอบด้วยบุคคลคนเดียวหรือหลายคนอาศัยอยู่ในบ้านหรือที่อยู่อาศัยเดียวกัน โดยที่ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหอพักทั่วไป/อพาร์ทเมนต์/คอนโดฯ/แมนชั่น/ห้องชุดอื่นๆ ให้นับแต่ละห้องเป็นครัวเรือนส่วนบุคคล 1 ครัวเรือน และ 2) ครัวเรือนกลุ่มบุคคล หมายถึง ครัวเรือนซึ่งประกอบด้วยบุคคลประเภทเดียวกันมาอยู่รวมกัน โดยมีกฎ หรือระเบียบข้อบังคับให้มาอยู่รวมกัน ประกอบด้วย 1) ครัวเรือนประเภทคนงาน คือ คนงานที่อาศัยอยู่รวมกันในบริเวณโรงงานหรือในสถานที่ที่นายจ้างเป็นผู้จัดหาที่พักให้โดยไม่เสียค่าที่พัก ให้นับคนงานรวมกันเป็น 1 ครัวเรือน และ 2) ครัวเรือนประเภทสถาบัน ได้แก่ พระสงฆ์ สามเณร ซี และลูกศิษย์ที่อาศัยอยู่ในวัด สำนักสงฆ์ นักโทษภายในเรือนจำหรือในทัณฑสถาน เป็นต้น ให้นับสมาชิกประเภทเดียวกันที่อยู่ตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป รวมกันเป็น 1 ครัวเรือน

การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว

หลักประกันความมั่นคงของครอบครัวเป็นระบบที่ส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัว เพื่อให้สมาชิกของครอบครัวสามารถดำรงชีวิต และดำเนินชีวิตครอบครัวได้อย่างราบรื่น มีความสุข พึ่งพาตนเองได้ ได้รับหลักประกันด้านสิทธิสวัสดิการ และได้รับการตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์ ทำให้ครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี และพร้อมที่จะพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ และการปรับตัวให้เกิดสมดุลในการดำเนินชีวิตครอบครัวตามบริบทสังคมวัฒนธรรมที่ครอบครัวอาศัยอยู่ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559: 28)

แผนปฏิบัติการด้านครอบครัว พ.ศ. 2563-2565 ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว (2563: 21-24) ได้กำหนดเป้าหมายคือครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ ทำให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง ทำให้สามารถควบคุมทิศทางพฤติกรรมของครอบครัวให้ไปในทิศทางที่เป็นเป้าประสงค์ของครอบครัวได้ และทำให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการกับครอบครัวทุกลักษณะ ดังนั้น การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. การส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ ต้องมีฐานที่แข็งแกร่งพอสมควรทางเศรษฐกิจ เมื่อเริ่มเป็นครอบครัว ต้องใช้การปรับตัวในชีวิตแต่งงานมากมายหลายอย่าง โดยเฉพาะเริ่มตั้งแต่การจัดการกับรายได้ เพื่อไม่ให้รายจ่ายเกินกว่ารายได้ ครอบครัวที่มีอาชีพมั่นคงและมีความปลอดภัยทางเศรษฐกิจจะเป็นครอบครัวที่เป็นสุขมากกว่าครอบครัวที่ไม่มีอาชีพมั่นคงและไม่มีความปลอดภัยทางเศรษฐกิจทำให้นำไปสู่ความสามารถที่จะวางแผนในการปฏิบัติต่างๆ ของครอบครัว เช่น การศึกษาเล่าเรียนของลูก การใช้ชีวิตยามแก่เฒ่า การลงทุนระยะสั้นระยะยาว การร่วมกิจกรรมทางสังคมและสาธารณกุศลโดยปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้ (ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต, 2554: 32, 45)

1) พ่อแม่ควรสอนลูกตั้งแต่เล็กให้เคารพอาชีพสุจริตทุกอาชีพ และทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกในด้านการออม การใช้จ่ายที่ไม่เกินตัว และการให้รู้จักการยับยั้งชั่งใจในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค โดยคำนึงถึงประโยชน์ของการใช้เงินอย่างมีคุณค่า

2) พึงดำเนินชีวิตตามหลักธรรมพื้นฐานและแนวเศรษฐกิจพอเพียง การรู้จักทำบัญชีครัวเรือนเป็นการจดบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวันของครัวเรือน และทำการวิเคราะห์ที่ได้บันทึกไว้แล้ว จะสามารถลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ทำให้เกิดการประหยัดและการออม และหากมีการใช้จ่ายเท่าที่มีก็จะไม่ก่อให้เกิดหนี้สิน จึงสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้อย่างยั่งยืน

3) เมื่อเกิดวิกฤติในครอบครัวทางด้านเศรษฐกิจ ก็พยายามตั้งสติและใช้หลักการพึ่งตนเองก่อน ด้วยการวิเคราะห์ดูปัจจัยสาเหตุ พยายามพลิกฟื้นวิกฤติให้เป็นโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันทั้งครอบครัว โดยตระหนักว่าทุกปัญหาไม่มีทางออก ถ้าเกิดทางตันจริงๆ ก็รู้จักแสวงหาการสนับสนุนจากแหล่งภายนอก

2. การเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ

การเตรียมพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ ทั้งภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบาก และภาวะวิกฤติ ซึ่งภาวะเสี่ยง หมายถึง สภาพของบุคคลและสิ่งต่างๆ ที่อาจทำให้เกิดอันตรายและการสูญเสียได้ ส่วนภาวะยากลำบากก็จะครอบคลุมถึงภาวะเสี่ยงด้วย เพราะถ้าครอบครัวใดตกอยู่ในภาวะเสี่ยง ซึ่งย่อมหมายถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ทำให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกของครอบครัวหรือครอบครัวโดยรวมตกอยู่ในภาวะยากลำบาก ในบางครั้ง ทั้งภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากตกอยู่ในระดับรุนแรงจนอาจกลายเป็นภาวะวิกฤติ เพื่อให้ครอบครัวสามารถผ่านต่อไปได้ โดยใช้พลังกาย ใจและสติปัญญา ร่วมกัน โดยปฏิบัติดังต่อไปนี้ (ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต, 2554: 66-68)

1) การเตรียมพร้อมเพื่อการป้องกัน ได้แก่ การแสวงหาข้อมูลความรู้ ตั้งแต่การสร้างชีวิตครอบครัวที่มีความสุข มั่นคง ทั้งหญิงชายจะต้องมีการเตรียมตัวเตรียมใจเสียก่อน ด้วยการเรียนรู้กันและกัน เห็นความสำคัญของการรับการตรวจร่างกายและจิตใจเพื่อรับบทบาทใหม่ในครอบครัว มีการเตรียมตัวสร้างหลักฐานให้แก่ครอบครัวด้วยการมีอาชีพและที่พักอาศัยที่มั่นคง ตลอดจนรู้จักแสวงหาข้อมูลความรู้ในเรื่องสภาพแวดล้อมรอบตัว

2) การรวมพลังกายจิตของสมาชิกครอบครัวทุกคน โดยเริ่มจากผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการเผชิญปัญหาด้วยการใช้การตัดสินใจด้วยเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์วู่วามที่จะต้องตัดสินใจ และให้คุณค่าต่อความคิดของทุกคนในครอบครัว เพื่อความร่วมมือร่วมใจและร่วมพลังกันทั้งในเวลาปกติและคับขัน

3) การปรับกายและจิตใจ และการรู้จักยอมรับการช่วยเหลือจากภายนอก เมื่อเกิดการเผชิญกับภาวะเสี่ยงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และจะต้องมีการปรับให้สามารถจัดการกับภาวะยากลำบากได้ ครอบครัวต้องตัดสินใจ ไม่ตื่นตระหนกตกใจ ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ถ้าภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากมีความรุนแรงเกินกว่าที่ครอบครัวและสมาชิกครอบครัวจะรับไหวได้แต่โดยลำพัง ให้แสวงหาหรือรับความช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งอาจจะเป็นองค์กรหรือบุคคลที่มีทักษะและประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ โดยทันที

4) การมองสถานการณ์ต่างๆ ทั้งภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ ทั้ง 2 ด้าน คือทั้งทางด้านบวกและด้านลบ เมื่อใดที่ภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาก หรือภาวะวิกฤติ เกิดขึ้นกับครอบครัวใดแล้ว ในด้านลบอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจและการสูญเสียทั้งทางกายภาพและจิตใจ แต่ในด้านบวก ภาวะเหล่านี้กลับจะช่วยเรียกพลังความร่วมมือ ความรัก ความสามัคคีระหว่างสมาชิกครอบครัวให้เข้ามาอยู่ด้วยกันอย่างมั่นคง พบสิ่งดีๆ ในตัวสมาชิกอย่างที่ไม่เคยได้พบเห็นมาก่อน เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในพลังที่จะร่วมกันเผชิญต่อสู้อย่างพร้อมเพรียงกันเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ จนประสบผลสำเร็จ

5) การพยายามเลี่ยงหรือลดปัจจัยเสี่ยงให้เหลือน้อยที่สุด พร้อมกับพยายามเพิ่มการสร้างปัจจัยปกป้อง สถานการณ์ต่างๆ ทั้งภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ เมื่อเกิดขึ้นได้ อยู่ได้ชั่วคราวแล้วก็ดับไปได้เช่นกัน ก็จำเป็นต้องพยายามพลิกฟื้นสภาพชีวิตขึ้นมาใหม่ภายใต้ขีดจำกัดที่มีอยู่ เพื่อพิสูจน์ความเข้มแข็งของครอบครัวในการที่จะต่อสู้เพื่อคืนสู่สภาพปกติหรือที่ใกล้เคียงกับสภาพปกติให้มากที่สุดได้

3. การสร้างเสริมสุขภาพอนามัยและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของครอบครัว

สมาชิกในครอบครัวพึงพาตนเองได้ จึงพึงระวังป้องกันรักษาตนเองทางด้านสุขภาพ มีสิทธิได้รับหลักประกันสุขภาพ เช่น หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ประกันสังคม ประกันสุขภาพ หรือสิทธิการรักษาพยาบาล โดยปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้ (ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต, 2554: 45-46)

1) พึงตระหนักในความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างสุขภาพทางร่างกายและสุขภาพทางจิตใจ เมื่อสุขภาพทางกายสมบูรณ์ดี สุขภาพจิตก็จะดีตามไปด้วย เมื่อร่างกายแข็งแรง จิตใจแข็งแรง อารมณ์ปลอดโปร่ง สามารถมองโลกในแง่ดี มองเห็นและยอมรับข้อบกพร่องของตนได้กระจ่างขึ้น ขณะเดียวกันก็ยอมรับข้อบกพร่องของคนอื่นในครอบครัวได้มากขึ้น รวมพลังกันแก้ไขข้อบกพร่องให้กันและกัน และรู้จักเสริมพลังจิตใจให้กันและกันให้เกิดเป็นภูมิคุ้มกันต่อต้านปัญหาอันอาจเกิดขึ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ

2) พึงเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองได้ในการระวังรักษาสุขภาพเพื่อการป้องกัน แต่ถ้าเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่อาจดูแลตนเองได้ก็ไม่ประมาทหรือตื่นตระหนก หากรู้จักใช้การช่วยเหลือจากแหล่งชำนาญการต่างๆ ได้ เมื่อพบความผิดปกติใดๆ ทางสุขภาพ ก็ให้แสวงหาคำปรึกษาจากแพทย์อย่างทันท่วงที

3) สร้างจิตสำนึกแห่งความปลอดภัยให้แก่สมาชิกทุกคนในครอบครัว ให้ตระหนักในคุณค่าของการมีชีวิตที่มีคุณภาพและปลอดภัย เพื่อรักษาความเข้มแข็งของครอบครัวไว้ไม่ให้สูญเสีย

4. การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของครอบครัว

ครอบครัวจะต้องตระหนักการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือ สภาพแวดล้อมทางวัตถุ/กายภาพ คือ ที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ถูกสุขลักษณะ เอื้ออำนวยความสะดวก และปลอดภัยต่อสมาชิกในครอบครัวทุกช่วงวัย สภาพแวดล้อมทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่เหมาะสมเอื้อต่อวิถีชีวิตไทย และสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดสุนทรียะ เช่น มีวัดวาอารามที่งดงาม มีภาพเขียนที่มีศิลปะ และการแสดงที่ดีๆ เพื่อให้ครอบครัวพึงพาตนเองได้ อยู่เย็นเป็นสุข โดยปฏิบัติสิ่งต่อไปนี้ (สุรีย์ ธรรมิกบวร และจารุวรรณ ชูปวา, 2562: 39)

1) พึงฝึกฝนให้รู้จักวิธีใช้เครื่องใช้ประเภทต่างๆ ในครัวเรือน เช่น เครื่องครัว เครื่องเล่น เครื่องมือทำมาหากิน ที่นอน หมอน มุ้ง เสื้อผ้า เป็นต้น เป็นการใช้อย่างประหยัดเรียบง่าย

2) ได้ให้ฝึกทักษะทางสังคม มีกิจกรรมร่วมกันในหลายรูปแบบ และส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการสภาพแวดล้อมทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่เหมาะสมเอื้อต่อวิถีชีวิตไทย

3) พึงสร้างสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดสุนทรียะ เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสสัมผัสความงาม เช่น ได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีวรรณกรรมดีๆ มีบทกวีไพเราะ มีวัดวาอารามที่งดงาม มีภาพเขียนที่มีศิลปะ ได้ยิน ได้เห็นบทเพลง ศิลปะพื้นบ้าน บทละคร และการแสดงที่ดี ๆ

5. การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ของครอบครัว

ยุคปัจจุบันเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร (Information Age) จำเป็นต้องมีการแสวงหาพร้อมกับการกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามากระทบครอบครัว และยุคสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society) โดยที่การเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในชีวิตของบุคคลและครอบครัว เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ทั้งนี้ เพราะผลจากการเรียนรู้อาจนำบุคคลและครอบครัวไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้อย่างมากมาย โดยหลักปฏิบัติดังต่อไปนี้ (ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต, 2554: 47-49)

1) ยอมรับว่าข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เข้ามากระทบสังคมและครอบครัวมีมากมาย จำเป็นที่จะต้องมีการใช้สติปัญญาคัดกรอง แยกสิ่งที่เป็นขยะซึ่งไม่มีค่า ให้เหลือข้อมูลที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ เพื่อให้เกิดความพอดีในการใช้ ไม่ทำให้เกิดการเสียความสมดุลในชีวิต ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีค่าในการพัฒนาตนและครอบครัว

2) ต้องมีความรับผิดชอบในการรับ การใช้ และการส่งต่อสาระต่างๆ ของข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและสังคม

3) ให้ครอบครัวตระหนักว่าการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญของชีวิตที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ในวัฏจักรการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเริ่มตั้งแต่การก่อตั้งครอบครัว การดูแลครอบครัวที่มีสมาชิกในวัยต่างๆ ไปจนกระทั่งการเข้าสู่ระยะท้ายสุดของชีวิตครอบครัว คือ การพินาศจากคู่ครองหรือสมาชิกครอบครัว ทุกชั้นทุกตอนของชีวิตครอบครัว ล้วนมีการเรียนรู้ที่ต้องกระทำทั้งสิ้น

4) ครอบครัวจึงต้องรู้จักแสวงหาความรู้เพื่อการเรียนรู้สิ่งต่างๆ เพื่อการปรับปรุงดูแลพฤติกรรมและจิตใจของสมาชิกครอบครัวให้ไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนา ซึ่งเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ที่จะให้การรู้จักใช้เหตุผลในการขบปัญหาต่างๆ และการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตสอดคล้องกับสังคมภายนอกโดยรวมและสังคมโลก

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว ให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการกับครอบครัวทุกลักษณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ ทำให้สามารถรับมือเป็นอยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้ อย่างน้อยๆ ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีอาชีพที่มั่นคง และมีการจัดการกับรายได้ เพื่อไม่ให้รายจ่ายเกินกว่ารายได้ 2. การเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสภาวะการณ์ต่างๆ เพื่อให้ครอบครัวได้มีการปรับตัวปรับใจ รับมือกับภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ ไม่ตื่นตระหนกตกใจ ให้สามารถผ่านหรือเอาชนะไปได้ 3. การสร้างเสริมสุขภาพอนามัยและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวพึงระวังป้องกันรักษาทางด้านสุขภาพ ได้มีสิทธิได้รับหลักประกันสุขภาพต่างๆ 4. การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวได้พื้นที่ปลอดภัยและสร้างพื้นที่ที่อำนวยความสะดวกเพื่อการเรียนรู้ของครอบครัว และ 5. การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ของครอบครัว เพื่อให้ได้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ ช่วยให้เกิดความพอดีในการใช้ ไม่ทำให้เกิดการเสียความสมดุลในชีวิต และช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีค่าในการพัฒนาตนและครอบครัว

การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวเชิงพุทธ

การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวเชิงพุทธ เป็นการพัฒนาครอบครัวให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการกับครอบครัวทุกลักษณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ครอบครัวพึ่งพา

ตนเองได้ ทำให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง และให้ไปในทิศทางที่เป็นเป้าประสงค์ของครอบครัว เป็นการปรับตัวให้อยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้อย่างราบรื่น ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. การส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ ต้องมีฐานที่แข็งแรงพอสมควรทางเศรษฐกิจ มีการสร้างหลักฐานให้แก่ครอบครัวด้วยการมีอาชีพที่มั่นคงและที่พอกำสยที่มั่นคง มีการจัดการกับรายได้ เพื่อไม่ให้รายจ่ายเกินกว่ารายได้ คนในครอบครัวพึงส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักหัวใจเศรษฐกิจ 4 คือ หลักทฤษฎี 4 มิติ ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบัน มี 4 ประการ ดังนี้ (อง.อ.อ.อ. 23/54/340-342) 1) อุ=อุฐานสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยความมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบกิจการ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ ผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า “ขยันหา” 2) อา=อารักขสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้ ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ ผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า “รักษาดี” 3) กะ=กัลยาณมิตตตา คือการคบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า “มีกัลยาณมิตร” และ 4. สะ=สมชีวิตา คือการอยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ เลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก รายได้จักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายจักต้องไม่เหนือรายได้ ผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า “เลี้ยงชีพเหมาะสม และหลักโภควิภาค 4 ดังนี้ (ที.ปา. 11/265/212) คนในครอบครัวพึงพึ่งตนเองได้ในทางด้านเศรษฐกิจ โดยมีการวางแผนเกี่ยวกับการแบ่งทรัพย์โดยจัดสรรเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1 ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์ 2 ส่วน ใช้ลงทุนประกอบกิจการ และอีก 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น ในเวลาประสบกับวิกฤติต่างๆ เช่น ได้รับผลกระทบจากโรคโควิด-19 เป็นต้น

2. การเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสภาวะการณ์ต่างๆ

การเตรียมพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสภาวะการณ์ต่างๆ ทั้งภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ เพื่อให้ครอบครัวสามารถผ่านต่อไปได้ โดยใช้พลังกาย ใจและสติปัญญาร่วมกัน โดยครอบครัวแต่ละครอบครัวได้รับผลกระทบทั้งจากปัจจัยภายในครอบครัวของตนเอง เช่น การหย่าร้าง การใช้ยาเสพติด การเล่นพนัน และจากปัจจัยภายนอกครอบครัว เช่น ภัยพิบัติต่างๆ โรคติดต่ออุบัติใหม่ เป็นต้น จึงทำให้ครอบครัวเกิดภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาก ซึ่งทุกครอบครัวจะต้องประสบไม่มากก็น้อย

คนในครอบครัวได้มีการปรับตัวปรับใจ รับมือกับภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ โดยไม่ตื่นตระหนกตกใจ ให้สามารถผ่านหรือเอาชนะไปได้ ตามหลักปธาน 4 คือ ความเพียร (อง.จตุกก. 21/69/113) ได้แก่ 1. สังวรปธาน คือ ความเพียรระวังไม่ให้ภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากเกิดขึ้นโดยไม่จำเป็น ซึ่งอาจหลีกเลี่ยงได้บ้าง 2. ปหานปธาน คือ ความเพียรละภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากซึ่งเกิดขึ้นแล้วนั้น ไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำอีกโดยไม่จำเป็น 3. ภาวนาปธาน คือ ความเพียรเจริญการปรับตัวปรับใจ ในการรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบาก โดยไม่ตื่นตระหนกตกใจ เป็นการเรียนรู้พลิกวิกฤติให้

เป็นโอกาส และ 4. อนุรักษ์นาปธาน คือ ความเพียรรักษาการปรับตัวปรับใจในการรับมือกับภาวะเสี่ยง และภาวะยากลำบากในเมื่ออาจเกิดขึ้นอีกได้

3. การสร้างเสริมสุขภาพอนามัยและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของครอบครัว

ปัจจุบันนี้ คำว่า “สุขภาพ” ไม่ได้หมายความว่าสุขภาพกายและสุขภาพจิตเท่านั้น แต่ยังหมายถึงรวมถึงสุขภาพสังคม และสุขภาพปัญญาอีกด้วย เรื่องสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “สิ่งที่ต้องการสุดยอดคือความไม่มีโรค หรือความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” (อาโรคฺยปรมา ลาภา) (ขุ.ธ. 25/25/42) ดังนั้น ถ้าคนในครอบครัวปราศจากสุขภาพที่ดีเสียแล้ว ก็จะไม่สามารถทำงานเพื่อพัฒนาตัวเอง ครอบครัวและสังคมได้อย่างเต็มที่

คนในครอบครัวพึงระวังป้องกันรักษาและตระหนักถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของสุขภาพทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญาเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ตามหลักภาวนา 4 เป็นการพัฒนาเป็นทำให้เป็นให้มีขึ้น (อง.ปญจก. 22/79/121) ดังนี้ 1. กายภาวนา เป็นการพัฒนากาย ให้รู้จักติดต่อกับเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง 5 ด้วยดี 2. สีสภาวนา เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ให้ตั้งอยู่ในระเปียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี 3. จิตภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย และ 4. ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง และแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

4. การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของครอบครัว

การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางวัตถุ/กายภาพ และสภาพแวดล้อมทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี เพื่อให้คนในครอบครัวได้สภาพแวดล้อมประเภทต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกเหมาะกับการเรียนรู้ของครอบครัว ตามหลักสัปายะ 7 ซึ่งเป็นสิ่งที่เหมือนกัน สิ่งที่เกี่ยวข้อง และสิ่งที่สลาย (วิสุทธิ. 1/160-163) ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ประกอบด้วย 1) โภชนสัปายะ คือ อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ รับประทานไม่ยาก 2) อุตสัปายะ คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น 2) สภาพแวดล้อมทางวัตถุ/กายภาพ ประกอบด้วย (1) อาวาสสัปายะ คือ ที่อยู่อาศัยซึ่งเหมาะสม เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ (2) โคจรสัปายะ คือ แหล่งที่ทำอาหารที่เหมาะสม เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป และ 3) สภาพแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ (1) ภัสสสัปายะ คือ การพูดคุยที่เหมาะสมและพูดแต่พอประมาณ (2) บุคคลสัปายะ คือ บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ (3) อิริยาบถสัปายะ คือ อิริยาบถที่เหมาะสม เช่น บางคนถูกกับกิจกรรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี เป็นต้น

5. การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ของครอบครัว

ยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร และยุคสังคมฐานความรู้ คนในครอบครัวจึงจำเป็นต้องมีการแสวงหาพร้อมกับการกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามากระทบครอบครัว เพื่อให้ได้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ ช่วยให้เกิดความพอดีในการใช้ และช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีค่าในการพัฒนาตนและครอบครัว ตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2 เป็นทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง และเป็นต้นทางของความดี

งามทั้งปวง (ม.ม. 12/452/491) ดังนี้ 1. โปรโตโสมะ คือ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ คนในครอบครัวเลือกบริโภคข้อมูลข่าวสารต่างๆ รอบตัวจากสื่อต่างๆ ที่เป็นภัยแล้งมิตร ซึ่งมีความรับผิดชอบในการรับ การใช้ และการส่งต่อสารต่างๆ ของข้อมูลข่าวสาร และ 2. โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ปัญญาพิจารณา คือ คนในครอบครัวเองรู้จักคิด คัดเลือกแยกแยะกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ทั้งในทางบวกและทางลบ เพื่อการพัฒนาครอบครัว

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวเชิงพุทธ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ครอบครัวพึ่งพาตนเอง และให้ไปในทิศทางที่เป็นเป้าประสงค์ของครอบครัว เป็นการปรับตัวให้อยู่ในยุควิถีชีวิตใหม่ได้อย่างราบรื่น ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1) การส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว คนในครอบครัวพึงมีอาชีพและที่พักอาศัยที่มั่นคง มีการจัดการกับรายได้ เพื่อไม่ให้รายจ่ายเกินกว่ารายได้ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักหัวใจเศรษฐกิจ 4 และหลักโภชนาการ 4, 2) การเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสภาวะการณ์ต่างๆ คนในครอบครัวพึงมีการปรับตัวปรับใจ รับมือกับภาวะเสี่ยง ภาวะยากลำบากและภาวะวิกฤติ โดยไม่ตื่นตระหนกตกใจ ให้สามารถผ่านหรือเอาชนะไปได้ตามหลักปธาน 4, 3) การสร้างเสริมสุขภาพอนามัยและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของครอบครัว คนในครอบครัวพึงระวังป้องกันรักษาและตระหนักถึงความสัมพันธ์กันของสุขภาพทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญาเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุลตามหลักภาวนา 4, 4) การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของครอบครัว คนในครอบครัวพึงได้สภาพแวดล้อมประเภทต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกเหมาะสมกับการเรียนรู้ของครอบครัวตามหลักสัปปายะ 7 และ 5) การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ของครอบครัว คนในครอบครัวพึงมีการแสวงหาพร้อมกับการกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามากระทบครอบครัว ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีค่าในการพัฒนาตนและครอบครัวตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2

บทสรุป

ครอบครัว (Family) เป็นหน่วยทั้งทางชีววิทยาและสังคมอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสายเลือดหรือเกี่ยวดองเป็นเครือญาติ ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เดียวกัน โดยที่ครอบครัวแบ่งเป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ 1. ครอบครัวเดี่ยว 2. ครอบครัวขยาย และ 3. ครอบครัวตามลักษณะเฉพาะ ส่วนครัวเรือน (Household) เป็นหน่วยเศรษฐกิจและสังคม อาจมีเพียงบุคคลคนเดียวหรือหลายคน ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางเครือญาติ โดยที่ครัวเรือนแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1. ครัวเรือนส่วนบุคคล และ 2. ครัวเรือนกลุ่มบุคคล

การเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวในยุควิถีชีวิตใหม่เชิงพุทธเพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ ทำให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง ทำให้สามารถควบคุมทิศทางพฤติกรรมของครอบครัวให้ไปในทิศทางที่เป็นเป้าประสงค์ของครอบครัวได้ และทำให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการกับครอบครัวทุกลักษณะ ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1) การส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว คนในครอบครัวพึงมีอาชีพและที่พักอาศัยที่มั่นคง มีการจัดการกับ

รายได้ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตามหลักหัวใจเศรษฐกิจ 4 และหลักโภชนาการ 4, 2) การเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการปรับตัวในสภาวะการณ์ต่างๆ คนในครอบครัวพึงมีการปรับตัวปรับใจ รับมือกับภาวะวิกฤติ เพื่อให้สามารถผ่านหรือเอาชนะไปได้ ตามหลักปธาน 4, 3) การสร้างเสริมสุขภาพอนามัย และการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของครอบครัว คนในครอบครัวพึงระวังป้องกันรักษาและตระหนักถึงความสัมพันธ์กันของสุขภาพเป็นองค์รวมตามหลักทฤษฎี 4, 4) การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของครอบครัว คนในครอบครัวพึงได้สภาพแวดล้อมประเภทต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกเหมาะกับการเรียนรู้ของครอบครัวตามหลักสัปปายะ 7 และ 5) การกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ของครอบครัว คนในครอบครัวพึงแสวงหาพร้อมกับกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ ที่เข้ามากระทบครอบครัว เพื่อช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2

บรรณานุกรม

- กองนโยบายและวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). *รายงานผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ.2561 ทัวราชอาณาจักร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2559). *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2563). *แผนปฏิบัติการด้านครอบครัว พ.ศ. 2563 –2565*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- _____. (2562). *นิยามและประเภทครอบครัว*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- จรรยา สุวรรณทัต, ศาสตราจารย์ ดร. (2554). *ชุดความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งครอบครัวตามมาตรฐานเข้มแข็งครอบครัว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- ชาย โพธิ์สีดา. (2555). *ครัวเรือนไทยในสองทศวรรษแห่งการพัฒนา. วารสารราชบัณฑิตยสถาน*. 37(3): 237.
- นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564. (2559). *รายละเอียดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- พระพุทโธมหาราช. (2540). *วิสุทธิมคคส นาม ปกรณวิเสสส ปฐโม ภาค*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

สุรีย์ ธรรมิกบวร และจารุวรรณ ชูปวา. (2562). *ความรู้สำคัญเพื่อครอบครัวอบอุ่น*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

<https://www.bangkokbiznews.com/advertorials/politics/2254> [25 กันยายน 2565]

<https://www.hfocus.org/content/2021/10/23447> [29 กันยายน 2565]

<https://www.ryt9.com/s/iq03/3207985> [29 กันยายน 2565]

<https://opendata.nesdc.go.th/dataset/family> [31 ตุลาคม 2565]

การแพร่กระจายและยอมรับนวัตกรรม

Spreading and Embracing Innovation

ปรัชญา บุตรสะอาด

Pratya butsaad

ฉัตรชัย แนวพญา

Chatchai. Naewphaya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chonburi Sangha College

E-mail: butsaad16@gmail.com

บทคัดย่อ

นวัตกรรมคือแนวคิด แนวปฏิบัติ หรือวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลผู้หนึ่งเห็นว่าใหม่ ทั้งนี้อาจเป็นหนทางใหม่ในการกระทำการกิจกรรมหนึ่งๆ ก็ได้ มิใช่หมายถึงวัตถุเป็นส่วนใหญ่แต่อย่างเดียว นวัตกรรม อาจเป็นปัจจัยการผลิต พันธุ์ พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องมือ สารเคมี หรือเทคโนโลยี ที่เปลี่ยนไปจากเดิม หรืออาจเป็นการปฏิบัติที่ปรับปรุงหรือพัฒนาแล้วก็ได้ สิ่งใหม่อาจไม่ได้หมายถึงความใหม่ในตัวนวัตกรรมนั้นเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงความใหม่ด้านความรู้ ทักษะ หรือการตัดสินใจที่จะกระทำหรือปฏิบัติในสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า มีเทคโนโลยีหลายลักษณะและรูปแบบที่จัดเป็นนวัตกรรมด้วย

คำสำคัญ: การแพร่กระจาย, นวัตกรรม, แนวปฏิบัติ

Abstract

Innovation is an idea, practice, or object that one considers new. However, it may be a new way to carry out an activity, not the majority of objects alone. Innovation may be a factor of production, a species, a plant, an animal species, a tool, a chemical or a technology. Changed from the original or it may be an improved or developed practice. New things may not mean newness in innovation alone. But also means newness in knowledge, attitude or decision to act or practice in anything Therefore, it can be said that There are many different technologies and styles that are classified as innovative.

Keyword: spread, innovation, practice

บทนำ

สภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีที่มีความทันสมัยรวมทั้งมีการพัฒนานวัตกรรมด้านต่างๆ อันได้แก่ ความคิด รูปแบบสิ่งประดิษฐ์และ

พฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานใหม่ๆ ในระยะแรกบุคคลไม่ให้ความสนใจและยอมรับเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ แม้ว่าเทคโนโลยีและนวัตกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์กับบุคคลมากเพียงใดก็ตาม เนื่องจากบุคคลยังไม่มีความพร้อมที่จะเปิดใจยอมรับนวัตกรรมนั้นๆ นวัตกรรม (Innovation) ถือได้ว่ามีบทบาทอย่างมากต่อการดำเนินงานทางธุรกิจการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน การเพิ่มยอดขายและการเติบโตทางธุรกิจในปัจจุบัน เนื่องจากนวัตกรรมจะช่วยให้เห็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของธุรกิจได้อย่างละเอียด ผลจากการศึกษาเรื่องนวัตกรรมจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยอธิบายให้ฝ่ายการตลาดเข้าใจการดำรงอยู่ได้ของธุรกิจและสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้วางแผนทางการตลาดได้อย่างเหมาะสมซึ่งจะช่วยให้การวางแผนด้านผลิตภัณฑ์และบริการของกลุ่มเป้าหมายได้ดีขึ้น (มิ่งขวัญ บุญรอด, 2561: 12) การที่สังคมมนุษย์จะมีใช้นวัตกรรมใดในสังคมได้ต้องผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ประดิษฐ์และผู้ใช้ในสังคม (Interactive Between Innovator and User) กลับไปกลับมาหลายครั้งจนเกิด “การยอมรับ” หรือที่เรียกว่า Technology Adoption กระบวนการนี้เป็นสิ่งที่นักวิจัยให้ความสนใจเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีการแพร่กระจายทางนวัตกรรมที่เป็นที่ยอมรับมากที่สุด (การแพร่กระจายนวัตกรรม, [ออนไลน์])

ปัจจุบันนวัตกรรมได้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาอย่างมาก ซึ่งนวัตกรรมเป็นกระบวนการที่มาจากทางความคิดที่ตกผลึกออกมาจนกลายเป็นสิ่งที่นำไปสู่การพัฒนา การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมที่เป็นกระบวนการทางความคิดเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและนำมาซึ่งความสำเร็จขององค์กรในยุคของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ การพัฒนานวัตกรรมนั้นต้องมีกระบวนการในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ความคิดเหล่านั้นพัฒนาเป็นนวัตกรรม ส่วนใหญ่แล้วการพัฒนาพัฒนานวัตกรรมมักเริ่มต้นจากปัญหาภายในองค์กร และการคิดค้นหาวิธีการใหม่ๆ มาช่วยในการแก้ไขปัญหา

แนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายและยอมรับนวัตกรรม

การแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion Innovation) เป็นกระบวนการสินค้าบริการหรือแนวคิดแบบใหม่ แพร่กระจายไปยังประชาชน โดยอัตราการแพร่กระจายสินค้าใหม่จะมีความแตกต่างกันไปในสินค้าแต่ละประเภท เช่น วิทยุ สามารถเข้าถึงคนอเมริกัน โดยใช้เวลา 38 ปี ใช้เวลา 13 ปี สำหรับโทรทัศน์ เว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ต ใช้เวลาแค่ 4 ปี และสำหรับการแพร่กระจายนวัตกรรมอย่าง IPOD ใช้เวลาแค่ 3 ปี และยิ่งไปกว่านั้นการแพร่กระจายของนวัตกรรมของ Social Network อย่าง Facebook เพียง 1 ปีเท่านั้น โดยปลายเดือนปี 2552 มีผู้ใช้งานใหม่ของ Facebook ถึง 60 ล้านคน ซึ่งเป็นที่สังเกตได้ว่าการกระจายของนวัตกรรมสังคมมนุษย์จะมีใช้เทคโนโลยีหนึ่ง เทคโนโลยีใดในสังคมได้ต้องผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ประดิษฐ์ และผู้ใช้ในสังคม (Interactive between Innovator and User) กลับไปกลับมาหลายครั้งจนเกิด “การยอมรับ” หรือ ที่เรียกว่า Technology Adoption กระบวนการนี้เป็นสิ่งที่นักวิจัยและนักการตลาดด้านการยอมรับ เทคโนโลยีของสังคมให้ความสนใจเป็นพิเศษ (วัชรพล คงเจริญ, 2557: 10-11)

การแพร่กระจายและการยอมรับนวัตกรรม (Diffusion and Adoption of Innovation) จากทฤษฎีของ Rogers and Shoemaker ได้อธิบายกระบวนการทั้ง 2 กระบวนการไว้ดังนี้

1. การแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovation)

การแพร่กระจายนวัตกรรมหมายถึง กระบวนการซึ่งนวัตกรรมใดนวัตกรรมหนึ่งกระจายหรือขยายวงออกไปสู่กลุ่มบุคคล เป้าหมาย จนกระทั่งบุคคลเป้าหมายส่วนใหญ่ในกลุ่ม ยอมรับนวัตกรรมนั้นๆ ไปปฏิบัติ กระบวนการของการแพร่กระจายนวัตกรรม มุ่งเน้นที่การเดินทางของนวัตกรรมไปสู่ผู้รับหรือบุคคลเป้าหมายโดยมีเวลาเป็นปัจจัยเกี่ยวข้องที่สำคัญ

จะเห็นได้ว่าในการที่นวัตกรรมจะกระจายออกไปได้นั้นต้องการการดำเนินการที่มี การคิดเตรียมการ การวางแผนไว้ล่วงหน้าว่าจะกำหนดให้นวัตกรรมนั้นๆ กระจายออกไปถึงใครที่ไหน อย่างไร เพื่อจะได้มีการตอบสนองในด้านการยอมรับนวัตกรรมได้ตามวัตถุประสงค์

2. การยอมรับนวัตกรรม (Adoption of Innovation)

การยอมรับนวัตกรรม หมายถึง กระบวนการซึ่งบุคคลเป้าหมายเปิดรับ พิจารณา และท้ายที่สุด มีการปฏิเสธ (Reject) หรือยอมรับ/ปฏิบัติ (Practice/adopt) ตามนวัตกรรมใดนวัตกรรมหนึ่ง โดยมีกระบวนการที่เรียกว่าเป็น การตัดสินใจในนวัตกรรม (Innovation-Decision Proceeds)

ขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรม (Adoption Process)

ในการแพร่กระจายนวัตกรรมไปสู่สังคมนั้น นวัตกรรมจะถูกนำไปใช้หรือยอมรับโดยบุคคล Everett M. Rogers ได้สรุปทฤษฎีและรายงานการวิจัยเกี่ยวกับขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรม 5 ขั้นตอน ดังนี้คือ

1. ขั้นตื่นตัวหรือรับทราบ (awareness)

เป็นขั้นแรกที่บุคคลรับรู้ว่ามีความคิดใหม่ สิ่งใหม่หรือวิธีปฏิบัติใหม่ๆ เกิดขึ้นแล้วนวัตกรรมมีอยู่จริง แต่ยังไม่มีความรู้รายละเอียดของสิ่งนั้นอยู่

2. ขั้นสนใจ (interest)

เป็นขั้นที่บุคคลจะรู้สึกสนใจในนวัตกรรมนั้นทันทีที่เขาเห็นว่าตรงกับปัญหาที่เขาประสบอยู่หรือตรงกับความสนใจ และจะเริ่มหาข้อเท็จจริงและข่าวสารมากขึ้น โดยอาจสอบถามจากเพื่อนซึ่งได้เคยทดลองทำมาแล้ว หรือเสาะหาความรู้จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมนั้นเพื่อสนองตอบความอยากรู้ของตนเอง

3. ขั้นประเมินผล (evaluation)

ในขั้นตอนนี้บุคคลจะพิจารณาว่า นวัตกรรมนั้นจะมีความเหมาะสมกับเขาหรือไม่ จะให้ผลคุ้มค่าเพียงใด หลังจากที่ได้ศึกษานวัตกรรมนั้นมาระยะหนึ่งแล้ว นวัตกรรมนั้นมีความยากและข้อจำกัดสำหรับเขาเพียงใด และจะปรับให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างไร แล้วจึงตัดสินใจว่าจะทดลองใช้ความคิดใหม่ๆ นั้นหรือไม่

4. ขั้นตอนทดลอง (trial)

เป็นขั้นตอนที่บุคคลได้ผ่านการไตร่ตรองมาแล้วและตัดสินใจที่จะทดลองปฏิบัติตามความคิดใหม่ๆ ซึ่งอาจทดลองเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด การทดลองปฏิบัตินี้เป็นเพียงการยอมรับนวัตกรรมชั่วคราว เพื่อดูผลว่าควรตัดสินใจยอมรับโดยถาวรหรือไม่

5. ขั้นตอนยอมรับปฏิบัติ (adoption)

ถ้าการทดลองของบุคคลได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ก็จะยอมรับความคิดใหม่ ๆ อย่างเต็มที่และขยายการปฏิบัติออกไปเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งนวัตกรรมนั้นกลายเป็นวิธีการที่เขายึดถือปฏิบัติโดยถาวรต่อไป ซึ่งถือเป็นขั้นสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร

ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยอมรับนี้ได้มีการนำแนวคิดไปใช้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอ การใช้และการประเมินผลเทคโนโลยีใหม่ๆ สำหรับคนกลุ่มต่างๆ ในวงการด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ เพื่อนำเสนอสิ่งใหม่ๆ ให้กับกลุ่มเป้าหมายก็มี การประยุกต์กระบวนการยอมรับไปใช้กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอสินค้าใหม่ๆ ไปยังกลุ่มผู้ใช้สินค้า มีการกำหนดยุทธวิธีในการใช้สื่อเป็นขั้นๆ ให้สอดคล้องกับขั้นตอนการยอมรับแต่ละขั้น แต่ผลสำเร็จของการปฏิบัตินั้นมีมาน้อยเพียงใดยังไม่มีรายงานออกมาอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม กระบวนการยอมรับทั้ง 5 ขั้นนี้ Rogers และ Shoemaker ชี้ให้เห็นว่ายังมีข้อบกพร่องอยู่ในบางประการ คือกระบวนการยอมรับ เป็นกระบวนการที่อธิบายเฉพาะในด้านบวก (Positive) เท่านั้น ซึ่งความจริงแล้วในขั้นสุดท้ายของกระบวนการ เกษตรกรอาจจะไม่ยอมรับก็ได้ หากได้ทดลองปฏิบัติแล้วไม่ได้ผลหรือไม่ได้ผลคุ้มค่ากับการลงทุน กระบวนการยอมรับทั้ง 5 ขั้นนี้ ในความเป็นจริงแล้วอาจเกิดไม่ครบทุกขั้นตอนหรือบางขั้นตอนอาจเกิดขึ้นทุกระยะ เช่น ขั้นทดลองอาจจะไม่เกิดขึ้นเลย หรือขั้นประเมินผลอาจเกิดขึ้นได้ทุกระยะก็ได้ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การยอมรับปฏิบัติทั้ง 5 ขั้นนี้ ยังไม่ใช่ว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ถาวรทีเดียว แต่เขาจะหาสิ่งอื่น ๆ หรือบุคคลยืนยันความคิดของเขา และถ้าหากว่าไม่ได้รับการยืนยันว่าสิ่งที่เขาปฏิบัติตามแนวคิดใหม่นี้ถูกต้อง เขาก็อาจจะเลิกล้มไม่ยอมรับความคิดนั้นก็ได้ (นวัตกรรมเทคโนโลยีและสารสนเทศการศึกษา, [ออนไลน์])

นิยามของการยอมรับ

คำว่า การยอมรับ มีความหมายที่หลากหลาย เมื่อบุคคลใดแสดงถึงความยินยอมต่อข้อเสนอที่เขาได้รับ นี่คือการยอมรับ ข้อเสนอเหล่านั้น ซึ่งเรียกว่าความตกลง (agreement) ด้วย เช่นถ้าบุคคลหนึ่งให้ของขวัญแก่อีกคนหนึ่ง คนที่ได้รับของขวัญได้กระทำการยอมรับแล้ว อีกนิยามหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกับความชอบ (favor) การสนับสนุน (endorsement) การต้อนรับและความเป็นส่วนหนึ่ง (welcome and belonging) ซึ่งเป็นด้านบวก ตัวอย่างเช่น บุคคลหนึ่งสามารถชอบและยอมรับคนอีกคนหนึ่งเพียงเพราะเขาเห็นชอบคนๆ นั้น อีกความหมายหนึ่งของการยอมรับคือการเชื่อหรือยินยอม ความหมายนี้ทับซ้อนกับคำว่า ขันติธรรม (toleration) แต่การยอมรับกับขันติธรรมไม่ได้มีความหมายเดียวกัน

การยอมรับ “การแสดงออกหรือสื่อความด้วยความประพฤติกึ่งยินยอมต่อข้อกำหนดของข้อเสนอด้วยกิริยาอาการแบบชักชวนหรือซึ่งจำเป็นโดยข้อเสนอและทำให้เกิดสัญญาผูกมัด การใช้อำนาจ

ซึ่งสถาปนาจากข้อเสนอผ่านการกระทำอย่างหนึ่ง การกระทำโดยบุคคลที่ได้รับข้อเสนอหรือการจัดหา (procurement) จากบุคคลอื่นซึ่งมีเจตนาคงไว้ซึ่งประเด็นของข้อเสนอผ่านการกระทำที่ถูกชักชวนโดยข้อเสนอ” พูดอย่างง่าย ๆ ว่า การยอมรับคือการปล่อยให้ประสบการณ์ส่วนตัวซึ่งไม่เป็นที่ต้องการ (ความคิด ความรู้สึก และความต้องการ) ให้ผ่านไปและผ่านมาโดยไม่ไปผิวนั้น (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์])

ความหมายของการยอมรับ

การยอมรับ (อังกฤษ: Acceptance) ในจิตวิทยามนุษย์ คือ ความยินยอมของบุคคลหนึ่งต่อความเป็นจริงของสถานการณ์หนึ่ง การยอมรับกระบวนการหรือเงื่อนไข (ที่มักจะเป็นของสถานการณ์ที่น่าอึดอัดหรือเป็นด้านลบ) โดยไม่มีความพยายามที่จะเปลี่ยนหรือคัดค้าน มีความหมายคล้ายกับ การยอมรับโดยปริยายที่ทำให้เสียสิทธิ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, [ออนไลน์]) การยอมรับ คือการที่ประชาชนได้เรียนรู้ผ่านการศึกษาระดับชั้นตอนการรับรู้การยอมรับจะเกิดขึ้นได้หากมีการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้จะได้ผลก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้ทดลองปฏิบัติจนเมื่อเขาแน่ใจว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นสามารถให้ประโยชน์อย่างแน่นอนเขาจึงกล้าลงทุนสร้างหรือซื้อสิ่งประดิษฐ์นั้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การยอมรับเป็นพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ในการรับเอาสิ่งใหม่มายึดถือปฏิบัติด้วยความเต็มใจโดยที่พฤติกรรมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการและมีระยะเวลา (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2561: 35-36)

นักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้ให้ความหมายของการยอมรับไว้หลากหลายทัศนะ ดังนี้ เกศฤดี บุญรัตน์ (2551, บทคัดย่อ) กล่าวว่า การยอมรับนวัตกรรมนั้น เป็นการรับรู้ หรือเป็นกระบวนการทางจิตอย่างหนึ่ง ในการที่จะรับเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปปฏิบัติ โดยการยอมรับจะเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการตั้งแต่การได้รู้จัก สัมผัสกับนวัตกรรม การถูกชักจูงหรือจูงใจ เกิดการตัดสินใจนำเอานวัตกรรมนั้นไปปฏิบัติและในที่สุดจะยืนยันในการใช้นวัตกรรมนั้น

ขวัญตา กิระวิสาสิก (2551, บทคัดย่อ) กล่าวว่า “การยอมรับ” หมายถึง การตัดสินใจใช้นวัตกรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม โดยระยะเวลาในการตัดสินใจยอมรับนั้นไม่มีกำหนดแน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของนวัตกรรมนั้นๆ

ณัฐริชา รัตนชาอุพิชัย (2544, บทคัดย่อ) ได้สรุปไว้ว่า การยอมรับเป็นกระบวนการทางจิตใจของบุคคล โดยรับรู้จากการได้ยินหรือรับทราบเกี่ยวกับสิ่งใหม่และนำมายึดถือปฏิบัติด้วยความเต็มใจโดยที่กระบวนการตัดสินใจนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบและมีระยะเวลา

ดิษณกร สิงห์ยะเมือง (2547: 16-17) ได้ให้ความหมายของการยอมรับว่า เป็นสัญลักษณ์ (Symbol Adoption) เป็นการยอมรับทางจิตใจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยอมรับ ดังนั้นการยอมรับความคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมหลังจากประเมินแล้วแต่ยังไม่ปฏิบัติการเริ่มนำความรู้ไปใช้การยอมรับการปฏิบัติหรือหลังจากได้ทดลองใช้สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการยอมรับ

นัยนา กรุดนาค (2549: 6) กล่าวว่า “การยอมรับ” หมายถึง การตัดสินใจที่จะนำนวัตกรรมนั้นไปใช้อย่างเต็มที่เพราะนวัตกรรมนั้นเป็นวิธทางที่ดีกว่า และมีประโยชน์กว่า การยอมรับนวัตกรรมของบุคคลที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการเริ่มตั้งแต่ ได้สัมผัสนวัตกรรม ถูกชักจูงให้ยอมรับนวัตกรรม ตัดสินใจ

ยอมรับหรือปฏิเสธ ปฏิบัติตามการตัดสินใจ และยืนยันการปฏิบัตินั้น กระบวนการนี้อาจกินเวลาช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญคือ ตัวบุคคลและลักษณะของนวัตกรรม

เพลินพร ผิวงาม (2533, บทคัดย่อ) การยอมรับ เป็นพฤติกรรมของบุคคลในการที่จะรับสิ่งหนึ่งสิ่งใด ที่ตนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่าทั้งรูปธรรมและนามธรรม ได้ปฏิบัติด้วยความพอใจและการยอมรับจะเกิดขึ้นได้ โดยผ่านขั้นตอนการเรียนรู้และได้ทดลองปฏิบัติมาขั้นหนึ่งแล้ว โดยระยะเวลาในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมอาจใช้ระยะเวลาเป็นปี

สมัญติ คำปาละ (2537: 17) ได้ให้คำนิยามของการยอมรับไว้ว่า เป็นกระบวนการที่เริ่มตั้งแต่บุคคลหนึ่งได้รับทราบเกี่ยวกับสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ จนกระทั่งรับเอาสิ่งนั้นไปปฏิบัติ

สุนิรัตน์ เสริมประสาทกุล (2541: 8) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การยอมรับนวัตกรรมหมายถึง การตัดสินใจที่จะนำนวัตกรรมนั้นไปใช้อย่างเต็มที่ เพราะนวัตกรรมนั้นเป็นวิถีทางที่ดีกว่าและมีประโยชน์กว่า การยอมรับนวัตกรรมของบุคคลเกิดขึ้นเป็นกระบวนการเริ่มตั้งแต่ได้สัมผัสนวัตกรรมถูกชักจูงให้ยอมรับ นวัตกรรมตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธปฏิบัติตามการตัดสินใจและยืนยันตามการปฏิบัตินั้นกระบวนการนี้อาจใช้เวลาช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญคือตัวบุคคลและลักษณะของนวัตกรรม

สุพัตรา ถนอมวงศ์ (2551: 6) กล่าวว่า “การยอมรับ” หมายถึง การที่ประชาชนได้เรียนรู้โดยผ่านการศึกษา สามารถบรรยายได้โดยผ่านขั้นการรับรู้ การยอมรับจะเกิดได้หากมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้นั้นจะได้ผลก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้ทดลองปฏิบัติ เมื่อเขาแน่ใจว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นสามารถให้ประโยชน์อย่างแน่นอนจึงกล่าลงทุนซื้อสิ่งประดิษฐ์นั้น

สุภาพร มากแจ้ง (2544, บทคัดย่อ) การยอมรับนวัตกรรมเป็นกระบวนการทางจิตใจบุคคล อาจตอบสนองต่อนวัตกรรมในระยะแรก โดยบุคคลจะพัฒนาเจตคติที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น และสุดท้ายอาจจะพัฒนาไปจนถึงการตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธ นวัตกรรมในขั้นปฏิบัติหรือระดับพฤติกรรม

Rogers's (1983) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การยอมรับนวัตกรรม หมายถึงการตัดสินใจที่จะนำนวัตกรรมนั้นไปใช้อย่างเต็มที่ เพราะนวัตกรรมนั้นเป็นวิถีทางที่ดีกว่า และมีประโยชน์มากกว่าการยอมรับ บุคคลเกิดขึ้นเป็นกระบวนการ เริ่มตั้งแต่บุคคลได้สัมผัสนวัตกรรมถูกชักจูงให้ยอมรับนวัตกรรม ตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธ ปฏิบัติตามการตัดสินใจ และยืนยันการปฏิบัติ กระบวนการนี้อาจใช้เวลาช้านานหรือเร็วขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ คือตัวบุคคลและลักษณะของนวัตกรรม

กล่าวโดยสรุป การยอมรับ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ๆ โดยกลุ่มคนหรือบุคลากรย่อมจะต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งทำให้บุคลากรจะต้องปรับให้ทันกับภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในองค์กรหรือสังคม โดยต้องมีการปรับพื้นฐานด้านการเรียนรู้ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจในสิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดการยอมรับในสิ่งนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นด้านทัศนคติ บุคลิกภาพ ความเข้าใจ ความรู้ ค่านิยมที่เกิดขึ้นที่ บุคคลที่แสดงออกถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในความคิดของตน โดยผ่านขั้นตอนต่างๆ ซึ่งเห็นด้วยต่อสิ่งนั้นและตัดสินใจนำสิ่งนั้นไปใช้และปฏิบัติ

กระบวนการในการยอมรับนวัตกรรม

กระบวนการยอมรับนวัตกรรมนั้นนักวิชาการด้านสังคมต่างเห็นด้วยกันว่าการยอมรับนวัตกรรมเป็นผลมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องอย่างเป็นกระบวนการแม้ว่ารายละเอียดแตกต่างกันแต่ก็มาจากพื้นฐานเดียวกัน

จิระวัฒน์ วงศ์สวัสดิวัฒน์ (2529: 16) ได้ให้ความหมายถึงกระบวนการยอมรับ (Adoption Process) ว่าคือกระบวนการทางจิตใจซึ่งบุคคลรู้สึกจากการได้ยินครั้งแรกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงจนถึงการยอมรับและนำไปใช้ สอดคล้องกับ Roger ได้แบ่งโครงสร้างการยอมรับออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1) สิ่งที่มีอยู่เดิม (Antecedents)

ในส่วนนี้ คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรซึ่งมีอยู่เดิมก่อนการเผยแพร่วัตกรรมแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้
กลุ่มที่ 1 ลักษณะบุคลิกภาพของบุคคล ได้แก่ ทักษะคติ ค่านิยม ความเชื่อมั่น ความสามารถทางสมอง ทักษะความคิดรวบยอด สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น อายุ ระดับการศึกษา รายได้ ฯลฯ ตลอดจนการติดต่อกับโลกภายนอก และการเป็นผู้นำทางความคิด ซึ่ง Rogers เชื่อว่ามีผลทำให้เกิดความแตกต่างในการยอมรับ

กลุ่มที่ 2 การรับรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ ปทัสถานของระบบสังคมในด้านความไวในการยอมรับ การได้มีโอกาสติดต่อกับบุคคลอื่นในวงสังคมอื่นๆ ความรู้สึว่าต้องการนวัตกรรม บรรทัดฐานของสังคม นับเป็นสิ่งจูงใจที่สำคัญในขณะเดียวกันก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการยอมรับได้

2) กระบวนการ (Process)

ส่วนนี้กล่าวถึงการพัฒนาด้านความคิด ตั้งแต่การรับรู้ ความสนใจ ประเมินค่า และทดลองจนถึงการยอมรับ ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการ สิ่งสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้กระบวนการนี้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพหรือยับยั้งให้ช้าลง และมีผลในทางตรงข้ามนั้นมีหลายอย่าง เช่น

- ส่วนที่เกี่ยวกับตัวของบุคคลคนนั้นเอง

- แหล่งให้ความรู้

- การรับรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของวิทยาการแผนใหม่ ได้แก่ ประโยชน์ ความซับซ้อน ความสอดคล้องกับวิธีการที่ทำอยู่เดิม ผลผลิตสูงกว่าเดิม และสามารถทดลองดูได้ (Rogers, E.M., 1962)

3) ผล (Results)

ผลของนวัตกรรมเป็นองค์ประกอบสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นหลังจากมีสิ่งประดิษฐ์ คือ นวัตกรรมที่มีการเผยแพร่วัตกรรมและผ่านกระบวนการยอมรับนวัตกรรมไปจนถึงขั้นการยืนยัน ได้แก่ การยอมรับ (Adoption) หรือเลิกใช้นวัตกรรม (Discontinue) ส่วนผลที่เกิดขึ้นเป็นไปในทางด้านบวก หรือทางด้านลบ ย่อมขึ้นอยู่กับว่าการที่นวัตกรรมสามารถตอบสนองต่อความต้องการได้ดีเพียงใด ผลที่เกิดจากนวัตกรรมอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ง่ายชัดเจน หรือเป็นไปได้โดยทางอ้อมแฝงอยู่ โดยที่สมาชิกในสังคมไม่อาจทราบถึงผลได้ชัดเจนระยะเวลาที่เกิด ผลนวัตกรรมจะเห็นได้ชัดหรือเร็วย่อมขึ้นอยู่กับประเภทของสมาชิกสังคม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรมเข้าเกี่ยวข้อง

Rogers and Shoemaker (1971) ได้เสนอรูปแบบกระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม (The innovation decision process) ไว้ 5 ขั้นตอน

1. ขั้นรับทราบ (awareness)
2. ขั้นสนใจ (interest)
3. ขั้นประเมินค่า (evaluation)
4. ขั้นทดลองใช้ (trial)
5. ขั้นยอมรับ (adoption)

จากแนวความคิดนี้ ต่อมา Rogers ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบกระบวนการในการตัดสินใจเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมใหม่ โดยสร้างแบบจำลองของกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม (A model of the innovation decision process) ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นความรู้ (knowledge)

กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมเริ่มต้นเมื่อบุคคลได้สัมผัสนวัตกรรม และเริ่มศึกษาหาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจถึงหน้าที่ของนวัตกรรมนั้น ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมที่บุคคลได้รับในขั้นนี้สามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้าน ดังนี้

1) ความรู้จักนวัตกรรม (awareness knowledge) ความรู้ที่ทำให้เกิดการตื่นตัวเกี่ยวกับนวัตกรรม เป็นความรู้ที่ว่ามีนวัตกรรมเกิดขึ้นแล้ว และนวัตกรรมนั้นสามารถทำหน้าที่อะไรบ้าง

2) ความรู้วิธีการใช้นวัตกรรม (how - to knowledge) ความรู้ประเภทนี้ได้จากการติดต่อสื่อสารกับสื่อมวลชน การติดต่อกับหน่วยงานราชการที่ทำการเผยแพร่วัตกรรมหรือเข้าร่วมประชุม ความรู้ประเภทนี้จะช่วยให้ใช้นวัตกรรมได้อย่างถูกต้อง นวัตกรรมยังมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่าใด ความจำเป็นที่จะต้องมีความซับซ้อนมากเท่าใด ความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้นั้นก็ยิ่งมากขึ้น การขาดความรู้ด้านนี้จะทำให้เกิดการปฏิเสธนวัตกรรมได้มาก

3) ความรู้เกี่ยวกับหลักการของนวัตกรรม (principles knowledge) ความรู้ประเภทนี้ เป็นความรู้ถึงเกณฑ์เบื้องหลังของนวัตกรรม ซึ่งช่วยให้นวัตกรรมบรรลุผล เช่น ความรู้เกี่ยวกับเชื้อโรคและการระบาดของเชื้อโรคซึ่งช่วยให้เข้าใจว่าการไปฉีดวัคซีนหรือการสร้างส้วมให้ถูกสุขลักษณะจึงช่วยป้องกันเชื้อโรคได้ สอดคล้องกับ วิเชียร ดอนแรม (2546: 11) ที่ได้สรุปบุคคลจะมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของบุคคลในด้านต่างๆ ไว้ 3 ด้านดังนี้

1) สถานภาพทางเศรษฐกิจและการศึกษา ผู้มีระดับการศึกษาสูงและสถานภาพทางสังคมสูงมีรายได้ดีจะเป็นผู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำมีสถานภาพทางสังคมต่ำและมีรายได้ต่ำ

2) พฤติกรรมการเปิดรับสาร ผู้ที่เปิดรับสาร ผู้ที่เปิดรับสื่อสารมวลชน ติดต่อกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม จะเป็นผู้ที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ที่มีลักษณะตรงกันข้าม

3) บุคลิกภาพแบบเปิด ผู้ที่มีความสนใจเรียนรู้ติดต่อกับงานที่กว้างขวางไม่รังเกียจการติดต่อกับสัมพันธกับคน จะเป็นผู้รับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมได้เร็ว ผู้ที่มีความรู้เรื่องนวัตกรรมไม่จำเป็นต้องยอมรับนวัตกรรมนั้นมาใช้เสมอไป เพราะการยอมรับนวัตกรรมยังขึ้นอยู่กับคุณลักษณะอย่างอื่น เช่น ทักษะคติและความเชื่อ นอกจากนี้ผู้ที่มีความรู้เรื่องนวัตกรรมถ้าไม่ได้พิจารณาเห็นว่านวัตกรรมนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อตนก็ตัดสินใจไม่ยอมรับนวัตกรรม

ขั้นที่ 2 ขั้นการจูงใจ (persuasion)

ในขั้นนี้บุคคลจะสร้างทัศนคติชอบหรือไม่ชอบนวัตกรรม กิจกรรมในสมองของบุคคลในขั้นความรู้เป็นเรื่องของความคิดเห็นหรือการรู้ ส่วนกิจกรรมในสมองในขั้นการจูงใจเป็นเรื่องของอารมณ์หรือความรู้สึก โดยบุคคลมีพฤติกรรมสำคัญคือแสวงหาข่าวสารข้อมูล ข้อมูลที่ได้รับมาเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นว่าเหมาะสมกับตัวเขาทั้งในสภาพปัจจุบันและในอนาคตหรือไม่อย่างไร บุคคลจะมีการพัฒนาแนวความคิดเชิงประเมินเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้น ซึ่งเป็นการพิจารณาคุณค่าของนวัตกรรมว่าเมื่อรับนวัตกรรมมาใช้จะมีผลติดตามมาในด้านใด มีประโยชน์ต่อตัวเขามากน้อยเพียงใด ถ้ามีประโยชน์มากจะมีความรู้สึกทางบวก แต่ถ้าคิดว่าไม่มีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์น้อยต่อตัวเขา จะพัฒนาความคิดทางลบ

ขั้นที่ 3 ขั้นการตัดสินใจ (decision)

ในขั้นนี้บุคคลกระทำกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การเลือกที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม การจะตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมนั้นขึ้นอยู่กับ 2 ขั้นตอนที่ผ่านมาด้วย ถ้าบุคคลมีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม มีความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมมีความรู้สึกชอบและเห็นประโยชน์ของนวัตกรรมนั้น บุคคลก็มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นนอกจากนี้การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมยังขึ้นอยู่กับลักษณะของนวัตกรรม ถ้านวัตกรรมนั้นสามารถแยกส่วนย่อยๆ ได้ ให้มีการทดลองใช้ได้ บุคคลจะมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้น ในขั้นนี้มีความสำคัญมาก การที่บุคคลจะเลือกทางใดเป็นผลมาจากขั้นความรู้และขั้นการจูงใจและการพิจารณาลักษณะนวัตกรรมว่าสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี

ขั้นที่ 4 ขั้นการนำไปใช้ (implementation)

กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมในขั้นตอนต้นๆ เป็นเรื่องของความรู้ความคิด แต่ขั้นนี้เป็นขั้นของการปฏิบัติ เมื่อบุคคลตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นไปใช้ เขาจะต้องรู้ว่าจะสามารถหาหนทางนวัตกรรมนั้นมาจากไหน นำไปใช้อย่างไรและเมื่อนำไปใช้จะเกิดปัญหาอย่างไร และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างไร บุคคลจึงพยายามแสวงหาสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับนวัตกรรม ดังนั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และวิธีการสื่อสารจึงมีบทบาทที่จะช่วยบุคคลให้ได้รับสิ่งที่เขาต้องการ ในขั้นนี้รวมถึงขั้นดัดแปลงแก้ไขด้วย การใช้นี้จะดำเนินไปเรื่อยๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะของนวัตกรรมนั้น ซึ่งอาจรวมไปถึงการที่นวัตกรรมใหม่นี้ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน

ขั้นที่ 5 ขั้นการยืนยัน (confirmation)

ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นสุดท้ายของกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมในบุคคลส่วนใหญ่ กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ตัดสินใจที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับไปแล้ว บุคคลจะแสวงหาข้อมูลข่าวสาร แรงเสริม

เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของแต่ละบุคคลเมื่อยอมรับนวัตกรรมแล้ว เขาจะพยายามศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความมั่นใจการรับข่าวสารข้อมูล การได้รับคำแนะนำและได้เห็นความสำเร็จของการใช้นวัตกรรม จะมีอิทธิพลต่อการยืนยันมาก กระบวนการตัดสินใจนั้นสามารถนำไปสู่การยอมรับ หรือการปฏิเสธได้ ผู้ที่หยุดยอมรับ(discontinuance) เป็นผู้ที่ตัดสินใจปฏิเสธนวัตกรรมหลังจากได้ยอมรับไปแล้ว ผู้ที่หยุดนี้อาจเกิดขึ้น ได้เพราะบุคคลนั้นเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อนวัตกรรม หรือเพราะนวัตกรรมนั้นเกิดถูกแทนที่ด้วยความคิดใหม่กว่า และมีความเป็นไปได้ว่าบุคคลจะยอมรับนวัตกรรมหลังจากการตัดสินใจปฏิเสธไปแล้ว (Rogers, E.M., 1983)

คุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้ยอมรับนวัตกรรม

Rogers's ได้อธิบายคุณลักษณะ และพฤติกรรมของผู้ยอมรับนวัตกรรมในระดับต่างๆ โดยพิจารณาจากค่านิยม คุณลักษณะส่วนตัว พฤติกรรมการสื่อความรู้และความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสามารถแบ่งประเภทบุคคลได้ 5 ประเภท ดังนี้

1. ผู้นำการยอมรับ (innovators: venturesome)

คุณสมบัติของคนกลุ่มนี้ คือความกล้าเสี่ยง และกระหายที่จะทดลอง อันเป็นเหตุให้ต้องขวนขวายหาความรู้ และพบปะกับบุคคลอยู่เสมอ มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีรายได้สูง และมีทรัพย์สินพอที่จะเสี่ยงกับการได้เสียอันเนื่องจากการทดลองทำ และกล้าที่จะยอมรับความล้มเหลวอันเกิดมีขึ้นได้ มีความสามารถและความรู้ดีพอที่จะเข้าใจ และตามแนวคิดนวัตกรรม มีความกระตือรือร้น คล่องแคล่ว สังคมกับพวกเดียวกัน แม้จะอยู่คนละแห่งและห่างไกลกันก็ตาม กลุ่มนี้มักจะถูกหาว่าเป็นพวกหัวก้าวหน้าและไม่ยอมตามสังคม

2. ผู้ยอมรับเร็ว (early adopters: respectable)

กลุ่มนี้จะช่วยพัฒนาสังคมดีกว่ากลุ่มแรกเป็นที่ยอมรับนับถือของสมาชิกในกลุ่ม เป็นตัวอย่างที่ดีในด้านการยอมรับนวัตกรรมเพราะเป็นกลุ่มที่ไม่ก้าวหน้าเกินไปในด้านความคิดจนในกลุ่มเดียวกันตามไม่ทันเหมือนกลุ่มแรกผลงานของกลุ่มนี้มีมักจะประสบผลสำเร็จเสมอ เพราะได้กระทำด้วยความระมัดระวัง และไตร่ตรองอย่างรอบคอบทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งการยอมรับนับถือของบุคคลในชุมชน กลุ่มคนในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีการศึกษาดีฉลาด ชอบแสดงความคิดเห็น และชอบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม

3. ผู้ยอมรับปานกลาง (early majority: deliberate)

กลุ่มนี้มักจะพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนที่จะยอมรับวิทยาการแผนใหม่ หรือนวัตกรรมใดๆ การตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของคนกลุ่มนี้ใช้เวลานานกว่า 2 กลุ่มแรก แต่ก็ยังเป็นกลุ่มที่ยอมรับวิทยาการแผนใหม่เร็วกว่าบุคคลที่จัดอยู่ในกลุ่มยอมรับระดับค่อนข้างช้า ลักษณะของคนกลุ่มนี้เป็นผู้มีความสัมพันธ์สูงกับสมาชิกในกลุ่มแต่ไม่ได้เป็นผู้นำกลุ่ม

4. ผู้ยอมรับค่อนข้างช้า (late majority: skeptical)

กลุ่มนี้จะยอมรับนวัตกรรมก็ต่อเมื่อจำนวนคนมากกว่าครึ่งได้ยอมรับไปแล้ว นั่นคือ วิทยาการแผนใหม่ หรือนวัตกรรมได้รับการทดลองและประเมินผลจากคนในสังคมเดียวกันแล้วว่าดีจริง การยอมรับ

ของกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ อีกส่วนหนึ่งมาจากแรงผลักดันทางสังคมไม่ชอบ แสดงความคิดเห็น

5. ผู้ยอมรับช้า (laggards: traditional)

เป็นกลุ่มสุดท้ายที่ยอมรับ กลุ่มนี้มีลักษณะชอบยึดถือของเก่า ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง ชอบทำตามรุ่นเก่า พบปะสังสรรค์เฉพาะกับคนที่มีความนิยมเหมือนกัน ไม่ใส่ใจโลกภายนอก สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ชะลอการยอมรับ สาเหตุที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น วิตุร พานทอง (2547: 11-12) ได้จำแนกไว้ 3 ประการ ดังนี้

5.1 การละเลยไม่เอาใจใส่ (ignorance) คือ ไม่รู้ว่าอะไรที่สามารถทำได้ในเรื่องใหม่ๆ

5.2 ขาดความสามารถที่จะประกอบการ (inability) คือ รู้ว่าจะทำอะไร แต่ขาดปัจจัยในการดำเนินการ

5.3 ขาดความตั้งใจจริง (unwillingness) คือ รู้ว่าจะทำอะไร อย่างไร และมีความพร้อมก็สามารถทำได้แต่ไม่ต้องการทำ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรม

Rogers (1983: 251) ได้สรุปความคิดเห็นปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะทางเศรษฐกิจ (socioeconomic characteristics) ซึ่งเป็นลักษณะการยอมรับนวัตกรรมของบุคคล ดังนี้

1. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีอายุไม่แตกต่างจากผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 2. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีจำนวนระยะเวลาในการศึกษามากกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 3. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีความสามารถในการเรียนรู้ และการอ่านออกเขียนได้ดีกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 4. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีสถานะทางสังคม รายได้ ระดับ ความเป็นอยู่ลักษณะอาชีพเศรษฐกิจ สูงกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 5. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีการเคลื่อนย้ายสถานภาพทางสังคมมากกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 6. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนเป็นผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ มากกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 7. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีความชำนาญเฉพาะทางมากกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
 8. ผู้ยอมรับนวัตกรรมก่อนมีความชำนาญเฉพาะทางมากกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
- สำลี ทองฉิว และเผ่าไทย ทองฉิว (2526: 30-32) ได้กล่าวถึงสภาพเงื่อนไขในสังคม (environmental conditions) บางอย่างที่มีส่วนเป็นตัวเร่งหรือตัวทำให้การยอมรับนวัตกรรมเป็นไปอย่างช้าๆ ได้แก่

1. เกี่ยวกับความต้องการคงไว้ซึ่งสภาพเดิม ตามปกติในสังคมหนึ่งๆ จะไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงใดๆ ด้วยเหตุผลหลายๆ ประการด้วยกัน ดังนี้

1.1 ไม่มีบุคคลใดต้องการเสียเวลาให้กับการสร้างนวัตกรรมหรือการเผยแพร่นวัตกรรม เนื่องจากเวลาส่วนใหญ่ต้องใช้ไปกับการปฏิบัติหน้าที่หลัก กำลังคน และทรัพยากรอื่นๆ ก็มียู้อย่างจำกัดที่จะปฏิบัติงานประจำเท่านั้น

1.2 หน่วยงานต่างๆ ในสังคมหนึ่งๆ ต่างก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ แม้ว่าดูเหมือนจะแยกกันเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน การนำเอาความเปลี่ยนแปลงใดๆ เข้ามาใช้กับหน่วยงานหนึ่งๆ ย่อมกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ระหว่างงานนั้นกับหน่วยงานอื่นๆ จึงทำให้เกิดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ จากหน่วยงานอื่นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

1.3 ความต้องการความมั่นคงของบุคลากรในหน่วยงาน ถ้าบุคลากรทำงานอยู่นานเท่าใด ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรในระดับต่ำ ความต้องการความมั่นคงในสภาพของเขาก็ยิ่งมากขึ้น มีความต้องการที่จะคงไว้ซึ่งสถานภาพเดิมที่เขาเคยชิน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่มากกระทบต่อหน้าที่ที่เคยปฏิบัติอยู่เดิม ย่อมก่อให้เกิดความระแวงสงสัยในตัวบุคคลเหล่านี้และจำทำให้เขาเหล่านี้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2. เกี่ยวกับแรงผลักดันจากสถานการณ์รอบๆ ตัว การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ที่พบเห็นในปัจจุบันล้วนแต่เป็นผลงานของแรงผลักดันระดับประเทศหรือสังคม กล่าวคือ เมื่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่งนำผลมาสู่สังคมนั้น ก็จะมีแนวโน้มที่สังคมใกล้เคียงจะรับเอาการเปลี่ยนแปลงนั้นไปปฏิบัติโดยถือว่าผู้ที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่มีความประสงค์ต่อความสำเร็จของสังคม และพยายามที่จะผลักดันให้การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไป

3. เกี่ยวกับแรงผลักดันจากภายใน ส่วนใหญ่เกิดจากความไม่พึงพอใจต่อสถานภาพและผลประโยชน์ เป็นต้น เมื่อสถานภาพที่ต้องการมีความแตกต่างจากสถานภาพที่เป็นอยู่ความต้องการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นผลเนื่องมาจากความต้องการที่จะรักษาสถานภาพความมั่นคงของสังคมภายใน อาจเนื่องมาจากเกิดปัญหาที่กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของสังคมเป็นอย่างมากความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงสภาพดังกล่าว จึงต้องเกิดขึ้นเพื่อทำให้สังคมคืนสู่สภาพเดิม

4. ปัจจัยที่สนับสนุนหรือจำกัดการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยแรก คือ สถานภาพทางการเงินของสังคมนั้น การยอมรับความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมขึ้นอยู่กับความสามารถในการลงทุนของสมาชิกในสังคม ถ้าสังคมนั้นมีกำลังทุนมากพร้อมในการใช้นวัตกรรม การยินยอมที่จะทดลองใช้ในการเปลี่ยนแปลงย่อมมีมากไปด้วย ปัจจัยที่ 2 คือ ปัจจัยลักษณะค่านิยมของสังคมก็มีความสำคัญมาลักษณะของสังคมที่เป็นพวกอนุรักษกับพวกนิยมการเปลี่ยนแปลง ล้วนแต่มีผลต่อการยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมเป็นอย่างมาก ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรมนี้ประกอบด้วย อายุระยะเวลาในการศึกษาความสามารถในการเรียนรู้ สถานะทางสังคม ทศนคติ ประสบการณ์ และความชำนาญเฉพาะทางโดยมีเงื่อนไขทางสังคมบางประการที่เป็นตัวเร่งหรือทำให้เกิดการยอมรับได้ซ้ำ ได้แก่เงื่อนไขเกี่ยวกับความต้องการคงไว้ซึ่งสภาพเดิม แรงผลักดันจากสถานการณ์รอบๆ ตัวแรงผลักดันจากภายใน และปัจจัยที่สนับสนุนหรือจำกัดการเปลี่ยนแปลง

จากที่ได้กล่าวถึงการยอมรับนวัตกรรมมาทั้งหมดนี้ทำให้ทราบว่านวัตกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีอย่างมาก เนื่องจากนวัตกรรมและเทคโนโลยีมีพื้นฐานที่สำคัญมาจากสิ่งเดียวกัน คือ วิทยาศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ แตกต่างกันเพียงความใหม่เก่าของผลที่เกิดขึ้นแล้วเท่านั้น ดังนั้น จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมากจนแทบจะแยกจากกันไม่ออกสิ่งใดที่ใหม่ เรียกว่านวัตกรรม และถ้าเก่าไปแล้วจะเรียกว่าเทคโนโลยี ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. สิ่งที่เป็นนวัตกรรมอาจเรียกว่า นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีก็ได้
2. สิ่งที่เป็นเทคโนโลยีไม่อาจเรียกว่า นวัตกรรมได้
3. นวัตกรรมเป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยี (ประหยัด จิระวรพงศ์, 2527: 15)

กล่าวโดยสรุป เทคโนโลยีหลายลักษณะจัดว่าเป็นนวัตกรรม (Innovation) สำหรับบุคคลเป้าหมาย ดังนั้น การทำงานถ่ายทอดเทคโนโลยีจึงต้องอาศัยหลัก และทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการแพร่กระจาย และการยอมรับนวัตกรรม รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตราหรือความเร็ว-ช้าในการยอมรับเทคโนโลยีของบุคคลเป้าหมายเข้ามาใช้อธิบายปรากฏการณ์นี้ รวมไปถึงวิธีที่ใช้ในการถ่ายทอดด้วย ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจในกระบวนการของการทำงานในการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

บทสรุป

สำหรับการพิจารณาว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นนวัตกรรมนั้น ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับเขา ดังนั้น นวัตกรรมของสังคมใดสังคมหนึ่งอาจไม่ใช่ นวัตกรรมของสังคมอื่นๆ ก็ได้ ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของกลุ่มบุคคลนั้นว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับเขาหรือไม่อีกประการหนึ่ง ความใหม่ (new ness) อาจขึ้นอยู่กับระยะเวลาด้วย สิ่งใหม่ๆ ตามความหมายของนวัตกรรมไม่จำเป็นจะต้องใหม่จริง แต่อาจจะหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นความคิดหรือการปฏิบัติที่เคยทำกันมาแล้วแต่ได้หยุดไประยะเวลาหนึ่ง ต่อมาได้มีการรื้อฟื้นขึ้นมาทำใหม่ เนื่องจากเห็นว่าสามารถช่วยแก้ปัญหาในสภาพการณ์ใหม่นั้นได้ก็นับว่าเป็นสิ่งใหม่ได้ (ปรานีธีร์ รังแก้ว, 2555: 9)

การยอมรับนวัตกรรมเป็นการตัดสินใจของบุคคลที่จะยอมรับนวัตกรรมหรือปฏิเสธนวัตกรรม และหากเกิดการยอมรับบุคคลจะนำนวัตกรรมไปปฏิบัติ แต่หากบุคคลปฏิเสธการยอมรับนวัตกรรม บุคคลก็ไม่นำนวัตกรรมมาใช้หรือปฏิบัติในการยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรมของบุคคล อาจขึ้นอยู่กับเจตคติของแต่ละบุคคล ระยะเวลา หรือการเรียนรู้ของบุคคลโดยต้องอาศัยความรู้ การสนใจ การตัดสินใจและการยืนยันในการนำนวัตกรรมไปใช้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา

บรรณานุกรม

การแพร่กระจายนวัตกรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/532528> [28 ตุลาคม 2565].

- เกศฤดี บุญรัตน์. (2551). “ปัจจัยที่พยากรณ์การยอมรับการจัดการความรู้ของบุคลากรสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่”. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ขวัญตา กิระวิสาสิก. (2542). “การยอมรับมาตรฐาน ISO 9000 ของพนักงานโรงงานคอนกรีตผสมเสร็จ: กรณีศึกษาบริษัท ทีพีไอ คอนกรีต จำกัด”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จิระวัฒน์ วงศ์สวัสดิวัฒน์. (2529). “รายงานการวิจัยการยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่ของเกษตรกรชาวเมืองจังหวัดเชียงใหม่”. *รายงานการวิจัย*, สำนักวิจัย, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ณัฐริรา รัตนชาญพิชัย. (2544). “ปัจจัยที่พยากรณ์การยอมรับนวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศของพนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเขต 1 (เชียงใหม่) ภาคเหนือ”. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ดิษฐ์กร สิงห์ยะเมือง. (2547). “การยอมรับบทบาทผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ: ศึกษากรณีจังหวัดร้อยเอ็ด”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นวัตกรรมเทคโนโลยีและสารสนเทศการศึกษา. *กระบวนการพัฒนา การแพร่กระจายและการยอมรับนวัตกรรม*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://sites.google.com> [28 ตุลาคม 2565].
- นัยนา กรุดนาค. (2549). “การยอมรับของบุคลากรสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ในการนำการจัดการความรู้มาใช้ ในการปฏิบัติงาน”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประหยัด จิระวรพงศ์. (2527). *หลักการและเทคโนโลยีทางการศึกษา*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโร.
- ปราณธีร์ รังแก้ว. (2555). “กระบวนการนำเครื่องบดย่อยขยะเอนกประสงค์ไปใช้ในเขตอำเภอสารภีจังหวัดเชียงใหม่”. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เพลินพร ผิงงาม. (2533). “ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมของประชาชน: ศึกษากรณีโครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าระวางคุณภาพน้ำบริโภคในหมู่บ้าน ตำบลคูบัว อำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี”. *วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต*, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัชรพล คงเจริญ. (2557). “ปัจจัยการยอมรับนวัตกรรมที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธนาคารผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ในเขตกรุงเทพมหานคร”. *การค้นคว้าอิสระหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยกรุงเทพปีการศึกษา.
- วิเชียร ดอนแรม. (2546). “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับเทคโนโลยีสารสนเทศของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี”. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาการศึกษาวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

- วิฑูร พานทอง. (2540). “การยอมรับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ของข้าราชการตำรวจ: ศึกษาเฉพาะกรณี กองบัญชาการการศึกษา กรมตำรวจ”. *วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต*, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2561). *ส่วนประสมทางการตลาด ปัจจัยที่มีผลต่อการซื้อเครื่องสำอาง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมัญติ คำปาละ. (2537). “การยอมรับการใช้ไมโครคอมพิวเตอร์ในงานสอบสวนของพนักงานสอบสวน: ศึกษากรณีพนักงานสอบสวนระดับรองสารวัตร สังกัดกองบัญชาการตำรวจนครบาล”. *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำลี ทองธิว และเผ่าไทย ทองธิว. (2526). *กลวิธีการเผยแพร่วัฒนธรรมทางการศึกษาสำหรับผู้บริหาร และครูก้าวหน้า*. กรุงเทพฯ: ภาตะเพียน.
- สุนิรัตน์ เสริมประสาทกุล. (2541). การยอมรับแนวคิดใหม่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกริก.
- สุพัตรา ฅนอมวงศ์. (2551). “ความตระหนักต่อการจัดการขยะของผู้อยู่อาศัยบริเวณริมคลองรังสิต ประยูรศักดิ์: ศึกษากรณี ตำบลบึงยี่โถ อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี”. *ภาคินพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต*, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภาพร มากแจ้ง. (2544). “ระดับการรับรู้และการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษาของครู โรงเรียนเอกชน จังหวัดชลบุรี”. *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต*, สาขา เทคโนโลยีการศึกษา, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. “การยอมรับ”. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki> [28 ตุลาคม 2565].
- Rogers, E.M. and Shoemaker F.F. (1971). *Communication of Innovations: A Cross-Cultural Approach*. New York: Free Press.
- Rogers, E.M. (1962). *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press.
- _____. (1983). *Diffusion of innovation*. 3rd ed. New York: Macmillan Publishing.

แนวคิดสันติภาพกับการส่งเสริมความสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา

The concept of Peace and the Promotion of Reconciliation

According to Buddhism

พระสมพล ยสชาโต

Phra Sompon Yasachato

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

Ph.D. Student Department of Buddhist Management

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chonburi Sangha College

E-mail: butsaad16@gmail.com

บทคัดย่อ

เป้าหมายของศาสนา คือ สันติสุขของมนุษยชาติ ศาสนาทุกศาสนาที่อุบัติขึ้นในโลกมีจุดหมายอันเดียวกัน คือ “ความสงบสุข” ของมนุษยชาติ เส้นทางสู่สันติภาพและความสุขมีอยู่แล้วในทุกศาสนา ปัญหาอยู่ที่มนุษย์ได้ปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาหรือไม่ ศาสนาเป็นรากฐานสำคัญที่จะให้มวลมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ โดยใช้หลักธรรมทางศาสนาเป็นหลักความคิดและเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของประชาชน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่โลกได้อย่างแท้จริง แนวคิดสันติภาพกับการส่งเสริมความสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อการก้าวไปสู่การข้ามผ่านวิกฤตการณ์และเหตุการณ์ที่เกิดจากความรุนแรง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจนสามารถนำไปสู่สังคมที่มีความสมานฉันท์ประชาชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขหรือเป็นสังคมที่มีสันติภาพ โดยแนวความคิดของต่างประเทศที่ทำให้เกิดสังคมความปรองดองสมานฉันท์ คือ ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนจากสังคมความขัดแย้งไปสู่สังคมความสมานฉันท์

คำสำคัญ: สันติภาพ, ความสมานฉันท์, พระพุทธศาสนา

Abstract

The goal of religion is the peace of mankind. All religions that exist in the world the goal is the same, which is the "peace" of humanity. The path to peace. And happiness exists in all religions. The problem lies in whether human beings follow the doctrines of the religion or not. Religion is the cornerstone on which human beings can live together in peace. By using religious principles as the main idea and as a guideline for the behavior of the people. To be a guideline to truly create peace for the world the concept of peace and the promotion of reconciliation according to Buddhism to move forward through crises

and incidents caused by violence Conflict that arises can lead to a harmonious society where people live happily together or a peaceful society. By the concept of foreign countries to bring about a society of reconciliation and reconciliation, that is, transitional justice it is a process that shifts from a conflict society to a reconciliation society.

Keyword: Peace, Reconciliation, Buddhism

บทนำ

สังคมปัจจุบันนี้ พฤติกรรมและอารมณ์ของบุคคลในสังคมมีปัญหาขั้นรุนแรงเพราะขาดการพัฒนาทางด้านพฤติกรรม ทางด้านร่างกาย และจิตใจ พฤติกรรมยังเป็นผลของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมที่หล่อหลอมมาโดยแต่ละคนไม่อาจจะเลือกสิ่งแวดล้อมของตนได้ พฤติกรรม จึงมีทั้งที่สังคมยอมรับและไม่ยอมรับ เช่น ปัญหาพิษสุราเรื้อรัง สิ่งเสพติด การฆ่าคน เป็นต้น อย่างไรก็ตามถ้าเราได้ดูข่าวจากหน้าหนังสือพิมพ์ ฟังจากวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งมักจะพบเรื่องวุ่นวายนานัปการ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการเมือง การว่างงาน การลักขโมยการฆ่าข่มขืนกระทำชำเรา ประกอบอาชญากรรมการทำร้าย อัตตวินิบาตตนเอง และการติดสิ่งเสพติด การล่องละเมียดทางเพศ โรคเอดส์ ปัญหาเหล่านี้มักเกิดจากการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นสภาวะการณ์ที่กระทบกระทั่งกันส่วนใหญ่แต่ทุกคนต่างก็เห็นว่ามันสามารถที่จะแก้ไขได้ด้วยการกระทำร่วมกัน ส่วนความซับซ้อนและรุนแรงของปัญหานั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างรวดเร็ว ความไร้ระเบียบของสังคมนับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น และความเปราะบางของพฤติกรรมอย่างรุนแรงไปจากบรรทัดฐานสังคมดั้งเดิม เช่น เปลี่ยนจากสังคมชนบท เป็นสังคมเมือง เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมอุตสาหกรรมแล้วพัฒนามาเป็นสังคมเทคโนโลยี สังคมเทคโนโลยีสารสนเทศตามลำดับ (Moral Promotion Center, 2016: 10)

สันติภาพเป็นความใฝ่ฝันของมนุษยชาติมาทุกยุคทุกสมัย แม้กระนั้นโลกแทบไม่เคยว่างเว้นจากสงคราม เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เสร็จสิ้น เชื่อกันว่า “สงครามที่ยุติสงครามทั้งหลาย” จะนำมาซึ่งสันติภาพได้ แต่แล้วผ่านไปเพียงแค่ 2 ทศวรรษ สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เกิดขึ้น การพ่ายแพ้อย่างยับเยินของเยอรมนีและญี่ปุ่นเมื่อ 60 ปีที่แล้ว และการเกิดองค์การสหประชาชาติ ได้สร้างความหวังไปทั่วทั้งโลกว่าสันติภาพจะสถาปนาตั้งมั่นในโลก แต่แล้วหลังจากนั้นไม่กี่ปีโลกก็ต้องเผชิญกับสงครามเย็น ที่นำไปสู่สงครามและความรุนแรงน้อยใหญ่ไปทั่วโลก รวมทั้งสงครามเกาหลี สงครามเวียดนาม และสงครามในอัฟกานิสถาน รวมไปถึงการสะสมกำลังทางอาวุธนิวเคลียร์ซึ่งสามารถทำลายล้างโลกได้หลายครั้ง การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและกำแพงเบอร์ลิน สร้างประกายแห่งความหวังขึ้นมาใหม่ทั้งในทางสันติภาพและประชาธิปไตย จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า “จุดจบของประวัติศาสตร์” ใกล้เข้ามาแล้ว แต่แล้วเพียง 2 ปีให้หลังเท่านั้น สงครามก็อุบัติขึ้นในยูโกสลาเวีย ตามมาด้วยสงครามกลางเมืองในอีกหลายประเทศ ใช้แต่เท่านั้นความรุนแรงในรูปแบบใหม่ได้เกิดขึ้น นั่นคือการก่อการร้ายอย่างไร้พรมแดน ซึ่งนำไปสู่สงครามต่อต้านการก่อการร้าย ซึ่งมีอัฟกานิสถานและอิรักเป็นสมรภูมิเต็มรูปแบบ ไม่นับความรุนแรงที่ก่อให้เกิดการสูญเสียล้มตายอีกมากมายในทั่วทุกมุมโลก (พระมหาธรรมรัต อริยธมโม, [ออนไลน์])

จะเห็นได้ว่าคำว่าสันติภาพไม่เพียงแต่หมายถึงสภาวะที่ไม่มีสงครามและความขัดแย้ง แต่ยังหมายถึงสภาวะที่ไม่มีความรุนแรงในโครงสร้างสังคม เช่น ความยุติธรรม ความไม่เสมอภาคในสังคมและการละเมิดสิทธิมนุษยชน การทำลายความสมดุลทางนิเวศวิทยา และยังหมายถึงสภาวะที่มีความสามัคคีปรองดอง เสรีภาพ และความยุติธรรม (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2532: 17)

ความหมายและความสำคัญของสันติภาพ

คำว่า “สันติภาพ” หรือ “สันติสุข” (Peace) ในโลกมีการนิยามหลายความหมาย แต่หากนิยามความหมายตามที่ โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung, (1996) ผู้บุกเบิกงานด้านสันติภาพในโลกและอาจกล่าวได้ว่าใช้แนวคิดจากโลกตะวันตกใช้คือ สันติภาพเชิงลบ (negative peace) และสันติภาพเชิงบวก (positive peace) สันติภาพเชิงลบ คือ ปราศจากสงคราม ไม่มีความรุนแรงทางกายภาพ แต่สันติภาพเชิงบวกกินความรวมถึงมิติทางจิตใจของคนและสังคม และสิ่งที่จะทำให้เกิดความรุนแรงหรือไม่รุนแรงตามมา (Barash, D.P. & Webel, C.P., 2018)

ความหมายของสันติภาพ

แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องของสันติภาพนั้นได้มีการศึกษามานานแล้ว โดยจะพบว่าในสังคมต่างๆ ตั้งแต่สมัยโบราณหรือตามศาสตร์หลากหลายแขนงของความรู้มนุษย์ หรือแม้แต่ในบริบทของการศึกษาด้านภาษาหรือในมิติของศาสนาความเชื่อ จะพบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของสันติภาพปรากฏอยู่อย่างมากมาย และในแต่ละบริบทก็มีความหมายที่สามารถเทียบเคียงกันได้ แม้ว่าจะไม่ปรากฏเหมือนกันโดยเสียทีเดียวก็ตาม (พระครูประโชติรัตนกร (ไพโรจน์ รตนโชโต), 2558: 10)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต (2556: 1260) ให้ความหมายคำว่า สันติ หรือสันติภาพ หมายถึง ความสงบ ความหมายของสันติภาพที่ให้ไว้โดยราชบัณฑิตนี้เป็นความหมายในเชิงลบ เพราะเมื่อพูดว่า “สงบ” ย่อมบ่งชี้ว่าสงบจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ คือ ปราศจากสิ่งที่ตรงข้ามกับสันติภาพ เช่น เมื่อพูดว่า ทะเลสงบ ย่อมหมายถึง สงบจากคลื่น ดังนั้น เมื่อกล่าวว่า สันติภาพ คือความสงบ ย่อมหมายถึงสงบจากสิ่งที่ไม่ใช่สันติภาพ นอกจากความหมายในเชิงลบนี้แล้วยังมีความหมายในเชิงบวกด้วย คือ หมายถึงความสุข เมื่อนำความหมายเชิงลบและเชิงบวกของสันติภาพมารวมเข้าด้วยกันทำให้ได้ความหมายของสันติภาพใหม่คือความสงบสุข

คำว่า สันติภาพตรงกับ ภาษาอังกฤษว่า peace ตามพจนานุกรมฉบับ Oxford Advanced Learner's Dictionary ให้ความหมายไว้ 3 นัย ได้แก่

- 1) สันติภาพ หมายถึง สถานการณ์ หรือช่วงเวลาในประเทศหรือพื้นที่หนึ่งๆ ไม่มีสงครามหรือความรุนแรง (a situation or a period of time in which there is no war or
- 2) ภาวะแห่งความสงบเงียบ (the state of being calm or quiet)
- 3) ภาวะแห่งการดำรงชีวิตอย่างมีมิตรภาพโดยปราศจากข้อโต้แย้ง (the state of living in friendship with somebody without arguing)

ความหมายของสันติภาพที่ให้ไว้ในภาษาอังกฤษครอบคลุมทั้งเชิงลบและเชิงบวกของสันติภาพ กล่าวคือความหมายข้อที่หนึ่งและสองมีนัยเชิงลบ ส่วนข้อที่สามมีนัยเชิงบวก ประเภทของสันติภาพ ความหมายของสันติภาพเชิงบวกไม่ค่อยมีปัญหาในการทำความเข้าใจเพราะเมื่อกล่าวว่ามีสุขก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ว่า หมายถึง ความสบายกายความสบายใจหรือการปราศจากสิ่งบีบคั้นทางกายและทางใจ ในขณะที่ความหมายของสันติภาพเชิงลบมีค่า ถ้ามานำที่กล่าวว่าสงบหรือปราศจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์นั้น สิ่งที่ไม่พึงประสงค์ซึ่งเป็นสิ่งตรงข้ามสันติภาพคืออะไร การขยายความหมายของสันติภาพดังกล่าวข้างต้น ก็คือการเปลี่ยนความหมายของสันติภาพที่เราคุ้นเคยกันอยู่ คือ สันติภาพเชิงลบ (ความสงบ) มาเป็นสันติภาพเชิงบวก (ความสงบสุข) อันที่จริง สันติภาพเชิงบวกหรือความสงบสุขนี้ ก็คือสังคมที่ดีอันน่าพึงปรารถนานั่นเอง โดยทั่วไปสังคมที่ดีหรือสังคมที่ความสุข

สันติสุขควรต้องมีลักษณะที่ดี 4 ประการ (รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์, 2545: 19) คือ

1. ความสงบ ไม่มีสงครามและการทำร้ายร่างกาย และทรัพย์สิน
2. ความกินดีอยู่ดี ไม่มีความยากจน
3. ความยุติธรรมทางสังคมและการเมือง ไม่มีการกดขี่และเอาเปรียบกัน
4. ความสมดุลทางนิเวศน์ ไม่มีความเสื่อมโทรมทางนิเวศน์หรือมลภาวะต่างๆ

สันติภาพเป็นสิ่งที่โลกต้องการ ซึ่งไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นที่ต้องการ แต่ยังรวมถึงสรรพสัตว์และธรรมชาติด้วยในขณะที่สันติภาพในความหมายของความสงบที่แสดงให้เห็นถึงความไม่วุ่นวายหรือเร่าร้อนของสังคม คือ คำว่า “สันติ แปลว่า ความสงบ ยังมีมากยิ่งขึ้นอยู่ เราควรจะรู้ว่าเรามีส่วนช่วยกันสร้างโลกที่มีสันติสุขหรือสันติภาพ” (ไพโรจน์ อยู่มนเทียร, 2549: 39) สันติภาพกับความขัดแย้งมิใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกัน เพราะความขัดแย้งที่ถูกเก็บกดมิให้แสดงออกอย่างสันติต่างหากจึงเป็นชนวนไปสู่ความรุนแรงอันเป็นสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับสันติภาพ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554: 109)

นนทวัฒน์ ฉัตรอุทัย (2548: 1) จากศูนย์วิจัยสิทธิได้ให้ทัศนะว่า “สันติภาพ” หรือ “Peace” น่าจะมีความหมายกว้างกว่าการพูดถึงแค่ภาวะที่ไร้ซึ่งความปั่นป่วน รุนแรงและสงคราม โดยเสนอว่า “Peace” น่าจะหมายถึง สภาวะของสังคมที่เปี่ยมไปด้วยความยุติธรรม ดังนั้น ในสังคมที่สุขสงบราบเรียบทั่วกลับแฝงไว้ด้วยกลไกและโครงสร้างที่กดขี่บังคับผู้คนกลุ่มหนึ่งโดยคนอีกกลุ่มหนึ่งภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้จึงมีอาจกล่าวได้ว่าสังคมนั้นมี “Peace” หรือสันติภาพอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงมีเสียงเรียกร้องจากนักคิดบางกลุ่มให้เราสลัดทิ้งความคิดเรื่องสันติภาพหนึ่งเดียว (One Peace) และหันมาสนับสนุนความคิดเรื่องสันติภาพที่หลากหลายบนฐานคิดที่ว่าไม่มีหนทางเดียวใดๆ ที่จะนิยาม “Peace” ได้อย่างถูกต้อง แต่ “Peace” ควรจะต้องได้รับพิจารณาในลักษณะของมโนทัศน์ที่แตกต่างหลากหลายมากกว่า นอกจากนี้นักคิดในกลุ่มดังกล่าวยังได้วิพากษ์ความคิดเรื่อง “Peace” ในฐานะของความหวังหรือเป้าหมายที่จะเกิดขึ้นในขั้นท้ายสุดว่า “Peace” ไม่ควรจะต้องมีลักษณะเช่นนั้น ทว่า “Peace” น่าจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นอยู่ตลอดเวลาจากผู้คนและปฏิบัติการเล็กๆ ยิบย่อยจนมากมายมหาศาลในชีวิตประจำวัน สิ่งนี้น่าจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมากกว่าและด้วยวิธีการมอง “Peace” เช่นนี้ จึงทำ

ให้ “Peace” มีลักษณะเป็นสิ่งที่แผ่ซ่านเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุดแทนที่จะเป็นสภาวะหนึ่ง หรืออุดมคติที่เมื่อบรรลุถึงก็หยุดและจบสิ้นลง

พุทธทาสภิกขุ (2536: 141) ได้กล่าวถึงสันติภาพโดยสรุปว่า โลกปัจจุบันนี้ยังไม่สามารถสร้างสันติภาพได้เพราะขาดความเข้าใจที่แจ่มแจ้งในศาสนาของตัวเอง ซึ่งมีฐานอยู่ที่ความมีเมตตา โดยการสร้างสันติภาพให้เกิดในโลกมี 3 ระดับ คือ

- 1) การให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน
- 2) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา
- 3) ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยม

ซึ่งท่านเห็นว่าทุกศาสนามีสันติภาพเป็นหัวใจสำคัญ ส่วนวัตถุนิยมเป็นสิ่งยั่วให้เกิดการแย่งชิงผลประโยชน์ ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นให้ใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์

แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพในพระไตรปิฎก

สันติภาพและสันติสุขในพระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมาย 2 แบบ คือ ในระดับโลกียะ และในระดับโลกุตระ สันติภาพและสันติสุขในระดับโลกียะ เป็นสันติภาพที่เกิดขึ้นจากการอยู่ท่ามกลางกลุ่มบุคคลที่มีจริยธรรม มีสัมมาชีพ มีความเอื้อเฟื้อเมตตา กระทำสิ่งที่ดีและดักเตือนไม่ให้กระทำในสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่การเกิดสันติภาพและสันติสุข ในระดับโลกุตระซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุด คือ การเข้าถึงพระนิพพาน สันติภาพในทางพระพุทธศาสนา ยังรวมถึงความหมายเกี่ยวข้องในทางสังคม เป็นสภาวะที่ไม่อยู่หนึ่ง เพราะสังคมคือมวลรวมของประชาชนจำนวนมากมายซึ่งมีทั้งที่จิตใจสงบ จิตใจเร้าร้อน อีกทั้งสภาวะของความมี โทสะ โมหะ โลภะ อีกมากมาย ดังนั้น สังคมจะมีสันติภาพและเกิดสันติสุขได้ในมุมมองของพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก ต้องเริ่มต้นจากการมีความสุขสงบในระดับบุคคล ซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุดของสังคม จึงจะทำให้สังคมเกิดสันติภาพและสันติสุขได้อย่างแท้จริง

ในพุทธศาสนาหลัก “อหิงสา” และเมตตา เป็นหลักคำสอนที่เด่นและเน้นให้ศาสนิกชนปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังที่มีพระบาลีรับรองว่า “โลโกปตมมภิกขา เมตตยา” แปลว่า “เมตตา เป็นธรรมค้ำจุนโลก” ช่วยให้โลกอยู่เย็นเป็นสุข อีกข้อหนึ่ง คือ “ความไม่เบียดเบียน” คือหลัก “อหิงสา” ดังที่กล่าวว่า

“อพยาปชฌิ สุขุ โลเก” ความไม่เบียดเบียน เป็นสุขในโลก

“นตถิ สนติปริ สุขิ” ความสุขอื่นยิ่งกว่า ความสงบไม่มี เป็นต้น

ทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องยืนยันอย่างหนักแน่นว่า พระพุทธศาสนาส่งเสริม “สันติภาพ” อย่างแท้จริง ครอบคลุมเท่าที่มนุษย์ (ไม่ว่าชาติใด) ปฏิบัติตามยึดมั่นในหลัก เมตตา อหิงสา ครอบงำนั้น โลกจะมีความสุข ปราศจากความขัดแย้ง และสงครามต่างๆ ที่มนุษย์ทั่วโลกเรียกร้อง “สันติภาพ” แต่กระนั้น สันติภาพยังอยู่ไกล ทั้งนี้ เพราะมนุษย์มิได้ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว (ผศ.เอื้อน เล่งเจริญ (ธรรมรักชีวิต), [ออนไลน์])

ประเภทของสันติภาพ

สมคมนักการศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพโลกหรือหลักสูตรและการสอนโลก (World Council of Curriculum and Instruction) ได้อธิบายประเภทของสันติภาพไว้ในครั้งประชุมวิชาการโลก (World Conference) ที่ประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. 1974 ว่าสันติภาพนั้นมีอยู่ด้วยกัน 9 ลักษณะ ได้แก่

1. สันติภาพภายในบุคคล (Intrapersonal peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งในตัวเอง คือ ผู้มีจิตใจสงบสุข
2. สันติภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างบุคคล
3. สันติภาพในหมู่คณะ (Intragroup peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งในหมู่คณะ
4. สันติภาพระหว่างหมู่คณะ (Intergroup peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างหมู่คณะต่างๆ
5. สันติภาพในเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันเองในเผ่าพันธุ์
6. สันติภาพระหว่างเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างเผ่าพันธุ์
7. สันติภาพภายในประเทศ (International peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันภายในชาติ
8. สันติภาพระหว่างประเทศ (International peace) คือ สภาพที่ไม่ขัดแย้งกันระหว่างประเทศ
9. สันติภาพโลก (world peace) สภาพของทั้งโลกเป็นปกติสุขปราศจากสงคราม ความขัดแย้ง และมีความยุติธรรม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554: 107)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความสมานฉันท์

ความหมายของความสมานฉันท์

ความสมานฉันท์ คือ การสร้างความสัมพันธ์ นำไปสู่ความเป็นอยู่อย่างสันติ คำว่า สมานฉันท์ (สะมานะฉัน หรือสะหมานะฉัน) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2554: 69) หมายถึง ความพอใจร่วมกัน ความเห็นพ้องกัน เช่น มีความเห็นเป็นสมานฉันท์สมานฉันท์ถูกจัดเข้าเป็นลูกคำหรืออนุพจน์ของคำว่า สมาน-1 ซึ่งเป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง เสมอกันหรือเท่ากัน มิได้จัดไว้ในสมาน-2 ซึ่งเป็นกริยา หมายถึง ทำให้ติดกันหรือทำให้สนิท

สมานฉันท์เกิดจากสมาน สมาสกับฉัน (ความพอใจ ความรักใคร่ ความชอบใจ ความยินดี ความร่วมความคิดความเห็นกัน ความไว้นื้อเชื่อใจกัน) โดยรวมความจึงหมายถึง ความเห็นพ้องต้องกัน ในด้านความคิดเห็น ความไว้นื้อเชื่อใจกัน อย่างไรก็ตามความหมายที่สังคมไทยปัจจุบันเข้าใจและใช้กัน จะมีขอบเขตที่นอกเหนือจากพจนานุกรม โดยนำไปใช้ในความหมายด้านความสามัคคี การให้อภัยกัน รวมไปถึงการเลิกแล้วต่อกันความสมานฉันท์ คือ ความร่วมใจกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งหมู่คณะ ในการดำเนินชีวิต หรือในการทำกิจการงาน โดยชอบธรรมร่วมกัน (อริมุตโต, [ออนไลน์])

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์งานนิพนธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายไว้ว่า มีฉันท์เสมอกัน, มีความพอใจร่วมกัน, พร้อมใจกัน มีความต้องการที่จะทำการอย่าง

ได้อย่างหนึ่งตรงกันหรือเสมอเหมือนกัน ในทางที่ร้ายหรือดีก็ได้, ในทางร้าย เช่น หลึงและชายที่มีสมานฉันท์ในการประกอบกาเมสุมิฉาจารย์ (เป็นตัวอย่างที่ท่านใช้ในการอธิบายบ่อยที่สุด) และหมู่คนร้ายที่มีสมานฉันท์ในการทำโจรกรรม ส่วนในทางดี เช่น หมู่คนดีมีสมานฉันท์ที่จะไปทำบุญร่วมกัน เช่น ไปจัดปรับถนนหนทาง สร้างสะพานขุดสระปลูกสวน สร้างศาลาพักร้อน ให้ท่าน รักษาศีล ตัวอย่างเช่น เด็กกลุ่มหนึ่งมีสมานฉันท์ที่จะบรรพชาภิกษุหลายรูปมีสมานฉันท์ที่จะถือปฏิบัติถูกต้องนั้นข้อนี้, คนผู้มีสมานฉันท์ในทางร้ายนั้นไม่ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณา เพียงชอบใจอยากทำก็ประกอบกรรมไปตามอำนาจของราคะ โทสะ และโมหะ ส่วนคนที่จะมีสมานฉันท์ทางดี เบื้องแรกมองเห็นด้วยปัญญาแล้วว่ากรรมนั้นดีงามเป็นประโยชน์มีเหตุผลควรทำ จึงเกิดขึ้นหะคือความพอใจใฝ่ปรารถนาที่จะทำ โดยเข้าใจตรงกันและพอใจเหมือนกันร่วมด้วยกัน; ดู ฉันทะ (วัดญาณเวศกวัน, 2550)

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของสมานฉันท์ในมิติที่แตกต่างกันออกไป เช่น “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” หมายถึง วิธีการใดๆ ซึ่งผู้เสียหายและผู้กระทำ ให้เกิดความเสียหายและในกรณีที่เหมาะสมควรมีบุคคลอื่นๆ หรือสมาชิกคนอื่นๆ ของประชาคมในสถานศึกษา หรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอันตรายที่เกิดขึ้นนั้นได้ เข้มมีส่วนร่วมกันอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปแล้วอาจมีการช่วยเหลือโดย “ผู้ประสานงาน” (facilitator) (จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2552: 3)

สรุปความได้ว่า ความสมานฉันท์ หมายถึง การสร้างความพึงพอใจร่วมกัน การสร้างความเห็นพ้องกันในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน ทำเหมือนกัน พร้อมใจกัน มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยรวม

หลักการสร้างความปรองดองสมานฉันท์

หลักการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ ประกอบด้วยหลักการ ดังต่อไปนี้

2.1 การสานเสวนาเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการนำไปสู่การสร้างความปรองดองสมานฉันท์ การสานเสวนาที่แท้จริงเกิดขึ้นได้เมื่อคู่กรณีมาร่วมกันสนทนาเพื่อนำไปสู่ข้อตกลงโดยต้องเป็นการเปลี่ยนแปลง มุมมอง ความรู้สึกโกรธเกลียดที่มีต่อกัน การสานเสวนาที่แท้จริงถึงจะนำไปสู่การสร้างความปรองดองสมานฉันท์ได้ โดย จะต้องมีการวิเคราะห์ความขัดแย้งและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น

2.2 เน้นหรือจัดการกับอารมณ์และความรู้สึกของคน การเปิดเผยอารมณ์ความรู้สึกของตนเองสามารถที่จะเยียวยาอดีตและความเจ็บปวดในปัจจุบันได้ และแง่มุมของความยุติธรรมที่สำคัญมาก คือ การเยียวยาความรู้สึกของคนที่ถูกกดขี่กระบวนการ (Process) ที่จะจัดการกับคนที่เกลียดชังกันได้มาพูดคุยกันเพื่อขับเคลื่อนการอยู่ร่วมกันไปสู่อนาคต ดังนั้นการเตรียมการเพื่อนำมาสู่กระบวนการพูดคุยจึงมีความสำคัญมากและทำให้เกิดการเข้าใจในความเจ็บปวดของแต่ละฝ่ายโดยต้องการพื้นที่ปลอดภัยสำหรับคู่กรณีในการเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น สำหรับการเยียวยาความรู้สึกทางจิตใจรวมถึงการยอมรับความจริงแทนหนทางของการต่อสู้กัน เช่น กรณี แอฟริกาใต้เกิดการยอมรับผู้แทนของแต่ละฝ่ายยอมรับตัวตนซึ่งกันและกันและยอมรับอดีตที่เกิดขึ้น เช่น กระบวนการของคณะกรรมการแสวงหาข้อเท็จจริงและสร้าง

ความปรองดองในแอฟริกาใต้มีเป้าหมายเพื่อเยียวยาความห้วงกังวลของเหยื่อรวมถึงสังคมด้วยเป้าหมายไม่ใช่เพื่อลงโทษผู้กระทำแต่เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้

2.3 ความปรองดองเกิดขึ้นได้เมื่อความต้องการของมนุษย์ได้รับการตอบสนอง เช่น การอพยพผู้ลี้ภัยกลับประเทศบอสเนียจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าพวกเขาไม่รู้สึกลดภัยและมั่นคงในการไปอยู่ร่วมกับศัตรู การให้อภัยเป็นสิ่งจำเป็นแต่จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าความต้องการของมนุษย์ถูกละเลยหรือในกรณีอิสราเอลกับปาเลสไตน์ที่จะไม่เกิดความปรองดองสมานฉันท์ ถ้าไม่เกิดการยอมรับในการดำรงอยู่ในอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อยชาวอาหรับ

2.4 ศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากในการแก้ไขความขัดแย้งในการเยียวยา ความรู้สึกของผู้คน การสร้างความสัมพันธ์ที่แตกร้างขึ้นมาใหม่ต้องการมากกว่าเครื่องมือในการ เจริญไกล่เกลี่ยที่เพียงแต่ค้นหาความต้องการและความต้องการที่แท้จริงเท่านั้น แต่ต้องใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรมกล่าวคือใช้ ทั้งความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์

2.5 การสร้างความปรองดองสมานฉันท์จำเป็นมากที่จะต้องใช้แนวทางที่หลากหลายทั้งด้านจิตใจ กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม จิตวิทยาและการเมือง การเจรจาเพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำไปสู่การสร้างสันติภาพได้ แต่ต้องสร้างกิจกรรมร่วมกันในภาคประชาสังคมด้วย การสร้างความปรองดองสมานฉันท์จะประสบความสำเร็จถ้าได้รับความร่วมมือจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชนที่สำคัญมาก คือ ผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากคูกรณี เช่น เนลสัน แมนเดลา ที่เปลี่ยนความคิดของคนผิวดำในแอฟริกาใต้ ให้หันมาสนับสนุนการสร้างปรองดองสมานฉันท์

2.6 การสร้างความปรองดองเน้นที่หัวใจ (Heart) และความคิด (Head) การเน้นที่ความคิดคือการกำหนดเป้าหมายของการพูดคุยและทำให้การพูดคุยดำเนินต่อไปในทิศทางที่ควรจะเป็นส่วนการเน้นที่หัวใจคือการพูดคุยกันถึงอารมณ์ความรู้สึกที่อยู่ลึกในจิตใจ

2.7 คำนี้ถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายในกระบวนการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยไม่เน้นที่การรับหรือนำเข้าวิธีการและกฎหมายแต่ของประเทศตะวันตกแต่ต้องปรับใช้ให้เหมาะสม กับสภาพสังคม

2.8 การให้อภัยมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันออกไป ไม่ควรยึดติดแต่เพียงรูปแบบเดียวแต่ละวัฒนธรรมก็มีมุมมองต่อการให้อภัยและการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ที่แตกต่างกันออกไป

2.9 ความยุติธรรมแบบใดที่เหมาะสมสำหรับการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ ที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์กลับคืนมา ระหว่างคูกรณีหรือความยุติธรรมแบบมุ่งแก้แค้นที่เน้นลงโทษผู้กระทำผิดเนื่องจากเหยื่อมีความต้องการให้ลงโทษผู้กระทำผิด จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายทั้งนักปฏิบัติและนักวิชาการในการจะเลือกใช้ความยุติธรรมแบบไหนภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ความรุนแรง แม้คำตอบของความยุติธรรมไม่ได้อยู่ที่การยอมคืนดีเสมอไป แต่อย่างไรนั้นแนวทางหนึ่งที่นักสันติวิธีมักใช้อย่างกว้างขวางเพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงในสังคมได้อีกหนึ่งรูปแบบ คือ ความยุติธรรมระยะเปลี่ยนผ่าน (Abu-Nimer, Reconciliation, 2001; Bercovitch, Jacob, 2009: 1-5)

หลักคิดที่เป็นฐานไปสู่การปรองดอง ประกอบด้วย

1. หลักเกณฑ์ ชาวพุทธหมายถึง ศีล วินัย และข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อความผาสุกของตนเอง (ศีล) อาจอธิบายความหมายถึงวินัย กฎ บัญญัติ หลักปฏิบัติ กฎหมาย ที่จะต้องเป็นหลักปฏิบัติสำหรับ “คนไทย” ทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติร่วมกัน ไม่เลือกปฏิบัติมีมาตรฐานเดียว มุ่งหวังต่อผลเป็นความสงบสุข
2. หลักคุณธรรมความสมดุล พอดี เท่าเทียม ที่ชาย หญิง เด็ก คนชรา และทุกคนสามารถเรียนรู้ เข้าถึงปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาได้พระพุทธศาสนาสอน “หลักความยุติธรรม” การจะปรองดองสมานฉันท์ จึงต้องคำนึงถึงความยุติธรรมเสมอกันพอดี สมดุลเป็นเป้าหมายหลัก
3. หลักประโยชน์ (อรรถะ) พุทธศาสนามองหลักแห่งประโยชน์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์ของมหาชนหมู่มา” ในทางกฎหมายบ้านเมือง หรือการปรองดองสมานฉันท์ให้มองประโยชน์ประเทศชาติและคนส่วนใหญ่เป็นหลัก
4. หลักการเคารพความเป็นเอกภาพที่จะเกิดขึ้น ดังคำว่า “สมานฉันท์” ที่มาจากคำว่า “ส -พร้อม ร่วม, มนะ ใจ, ฉันทะ ความพึงพอใจ” อาจสรุปได้ว่า พฤติกรรมใดจะก่อให้เกิดคำว่า “ปรองดอง” ได้ต้องการจากความพร้อมใจต่อกันบนฐานความเสมอภาค เอกภาพไม่ได้จำกัดเพียงเพราะใคร กลุ่มใคร พวกใคร เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดว่า เด็ก สตรี คนชรา ผู้หญิง ผู้ชายหรือคนที่แห่งใดก็สามารถเข้าถึงธรรมชาตแห่งความเป็นพุทธศาสนาได้ทั้งสิ้น แนวทางสมานฉันท์ คือแนวทางของความปรองดอง เห็นพ้องร่วมกัน นั่นคือ การรับฟังปัญหาเพื่อเข้าถึงรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะจากทุกภาคส่วนเพื่อแก้ปัญหาให้หมดสิ้นในระยะยาว โดยไม่มุ่งเน้นการใช้ความรุนแรง แต่มุ่งสร้างความเข้าใจความไว้วางใจจากประชาชนว่ารัฐจะอำนวยความยุติธรรม และความเท่าเทียมให้กับประชาชนได้ (โมไนย พจน์, [ออนไลน์])

แนวทางการสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย

- 1) การเปิดเผยความจริง (Truth) ให้มีความสำคัญกับความจริงทั้งในฐานะเครื่องมือหรือเป้าหมายของสังคมสมานฉันท์เพื่อสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน ขณะเดียวกันก็หาหนทางให้สังคมไทยตระหนักถึงความเปิดเผยความจริงนั้นด้วย
- 2) ความยุติธรรม (Justice) ให้มีความสำคัญกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ด้วยการเสริมสร้างแนวคิดวิเคราะห์ในสังคมไทยให้เรียนรู้วิธีการมองปัญหาความรุนแรงไปบริบทเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม ให้เล็งเห็นคนบริสุทธิ์กลุ่มต่างๆ ที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรง
- 3) ความพร้อมรับผิด ส่งเสริมระบบและวัฒนธรรม ความพร้อมรับผิดในระบบราชการ
- 4) การให้อภัย
- 5) การเคารพความหลากหลายทางศาสนา วัฒนธรรม ให้มีความสำคัญกับขันติธรรมในฐานะคุณค่าทางการเมือง การเรียนรู้ ศาสนาต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในประเทศไทย
- 6) ถ้อยสันติวิธีเป็นทางเลือกในการเผชิญกับความขัดแย้ง
- 7) การเปิดเผยพื้นที่ให้ความทรงจำที่เจ็บปวดด้วยการเปิดพื้นที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย

8) มุ่งแก้ปัญหาในอนาคตด้วยจินตนาการ

9) การยอมรับความเสี่ยงทางสังคมเพื่อความไว้วางใจระหว่างกัน เพราะการยอมรับความเสี่ยงเป็นเงื่อนไขสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์บนฐานแห่งความไว้วางใจอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของแนวความคิดสมานฉันท์ (ตติยา สุวรรณบุบผา, 2551: 21-22)

การแก้ไขปัญหาพื้นฐานนี้ให้ได้อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องใช้กลไกหลากหลายวิธีร่วมกัน แต่วิธีหนึ่งที่เป็นการแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว อย่างได้ผลคือการสร้าง เครือข่ายเยาวชนในเยาวชน ด้วยการสร้างความเข้าใจความรักสามัคคีกระจายกันไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง และจะต้องมุ่งเน้นในการดำเนินการกับเยาวชนในระดับที่จะออกไป ปฏิบัติการงานอาชีพต่างๆ ในพื้นที่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เสริมสร้างและขยายโอกาส ในการให้ความรู้ความเข้าใจถึงสาเหตุของการแตกแยกและแนวทางแก้ไขแก่นักศึกษาเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาในชุมชน

2. เสริมสร้างรูปแบบของการดำเนินการสร้างเครือข่ายเพื่อสามัคคี ความรักชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ให้หลากหลายวิธี

3. ลดความขัดแย้งโดยให้มีกิจกรรมดนตรีและกิจกรรมสาธารณะเป็นจุดร่วม

4. ปรับปรุงแนวทางให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการออกความเห็นเสนอแนะในการสร้างความสามัคคีให้มากขึ้น

5. รักษาความดีงามและดำรงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

6. ปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพของการเป็นเครือข่ายทำความดีอย่างมีระบบ

7. ปรับปรุงเสริมสร้างการติดต่อประสานงานในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เหมาะสมให้แก่มวลชน

8. สร้างพื้นฐานให้การปรับแนวคิดรักชาติประโยชน์ของส่วนรวมให้กับเครือข่าย

9. ปรับปรุงข้อมูลของเครือข่ายให้ทันสมัยทันเวลาอยู่ตลอดเวลา ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติธรรมชาติที่มีมานาน บางครั้งมีการแสดงออกเนื่องจากผู้มีอำนาจดึงประชาชนมาเป็นเครื่องมือ (ตติยา สุวรรณบุบผา, 2551: 15)

ขั้นตอนและกระบวนการของการปรองดอง

ศาสตราจารย์วิชาสังคมวิทยาและสังคมวิทยาจากมหาวิทยาลัยกนูหมาย Leuven ได้เสนอขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการปรองดองไว้ 3 ขั้นตอน แต่ก็อธิบายว่ากระบวนการต่างๆ ของการปรองดองอาจไม่ได้ดำเนินการในลักษณะขั้นตอนเช่นนี้ทั้งหมด เพราะแต่ละสถานการณ์ความขัดแย้งอาจจะใช้ขั้นตอนการปรองดองที่แตกต่างกันได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 หยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว (Replacing Fear by Nonviolent Coexistence) ทั้งนี้ เพื่อที่จะขจัดความเกลียดชัง ความเคียดแค้น และความทรงจำที่เจ็บปวดโดยขั้นตอนแรกสุดของการเดินทางสู่ความปรองดอง คือ จะต้องหยุดใช้ความรุนแรงทุกรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ (Building Confidence and Trust) หลังจากที่ได้หยุดการใช้ความรุนแรงแล้วรัฐบาลจะต้องสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ ในสังคมให้กลับคืนมา ทั้งนี้ทั้งคู่ขัดแย้งเหยื่อ และผู้ได้รับผลกระทบกับความขัดแย้งทางการเมืองจะต้องสร้างความไว้วางใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน

ขั้นตอนที่ 3 เอาใจเขามาใส่ใจเรา (Towards Empathy) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา คือ การเข้าใจถึงสาเหตุที่มาของความขัดแย้งจากมุมมองของฝ่ายตรงข้าม โดยเหยื่อยินดีที่จะรับฟังเหตุผลของผู้กระทำผิดและผู้กระทำผิดก็พร้อมที่จะรับรู้ความรู้สึกเจ็บปวดของเหยื่อ เพื่อหยุดยั้งความเกลียดชังและการแก้แค้นต่อกัน (Bloomfield, David, Teresa Barnes, 2003: 55-56)

กระบวนการสร้างความปรองดองนั้นวางอยู่บนกรอบความคิดทางการเมืองพื้นฐานสามประการ ประการแรก คือ การยึดหลักนิติธรรม (Rule of Law) เพราะแม้กระบวนการ ปรองดองจะพยายามไกล่เกลี่ย และมีการรอมชอมระหว่างคู่ขัดแย้ง แต่ความจริงทางการเมืองและ ความถูก-ผิด ภายใต้กรอบของกฎหมายก็ยังคงต้องดำรงอยู่ และมีการตัดสินใจไปตามกระบวนการปกติเพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรม แต่ความเป็นธรรมที่วุ่นวายนี้ ตั้งอยู่ภายใต้แนวคิดความยุติธรรมในช่วง เปลี่ยนผ่าน

ประการที่สอง คือ การสร้างความไว้วางใจทางการเมือง (Political Trust) ระหว่างคู่ขัดแย้ง

ประการสุดท้าย คือ การสร้างศักยภาพ (Capability) ให้แก่สถาบันทางการเมืองทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อก่อร่างสร้างความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ดีระหว่างคู่ขัดแย้ง (Murphy, Colleen, 2010: 41-94)

แนวทางที่จะสร้างความปรองดองของคนในชาติต่อรัฐบาลภายใต้หลัก 3 ประการ คือ

1. หลักนิติธรรม

หลักนิติธรรม หมายถึง หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมจะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรมและหลักนิติธรรมนี้จะถูกกลั่นแกล้งละเมิดไม่ได้ ดังนั้น การออกกฎหมาย การใช้การบังคับใช้กฎหมาย การตีความกฎหมายและดำเนินการในกระบวนการยุติธรรมต้องอยู่ภายใต้หลักนี้และที่สำคัญ หลักนิติธรรม คือ หลักที่ใช้กำกับดูแลตรวจสอบอำนาจอันไม่ชอบธรรมของรัฐสภา และฝ่ายบริหารและเป็นหลักที่ใช้ตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา ตุลาการซึ่งเป็นอำนาจอธิปไตยทั้ง 3 ฝ่าย รวมทั้งรัฐธรรมนูญเองก็ต้องอยู่ภายใต้หลักนิติธรรมตามหลักนิติธรรมนั้น บ้านเมืองต้องปกครองโดยกฎหมาย และกฎหมายที่ใช้ปกครองต้องเป็นกฎหมายที่ดีและมีความเป็นธรรม คำว่ากฎหมายที่ดี คือ กฎหมายที่ไม่ขัดต่อหลักนิติรัฐหรือนิติธรรมกฎหมายนั้น ต้องให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน หากกฎหมายฉบับใดออกมาขัดต่อหลักการดังกล่าว คือไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองไว้ จึงเป็นกฎหมายที่ไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรม กรณีการออกกฎหมายเพื่อให้มีผลย้อนหลังเป็นการออกกฎหมายโดยคณะรัฐประหารหรือองค์กรที่ไม่ได้มีที่มาจากประชาชน หรือการออกกฎหมายเพื่อเอาผิดกับบุคคลซึ่งไม่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดของบุคคลอื่นก็เช่นเดียวกัน ล้วนแล้วแต่ไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรม ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องยกเลิกและแก้ไขปรับปรุงให้เป็นไปตามหลักนิติธรรม

2. หลักยุดิธรรม

ในที่นี้หมายความว่า “กระบวนการยุดิธรรม” ที่จะต้องมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมและมีมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามหลักนิติธรรม รวมทั้งการสร้างความสมานฉันท์ในสังคม อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมากระบวนการยุดิธรรมในสังคมไทยมีปัญหาที่สำคัญ 2 ประการ คือ ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงความยุติธรรมของคนกลุ่มต่างๆ และปัญหาประสิทธิภาพของกระบวนการยุดิธรรม โดยอาจเกิดขึ้นด้วยสาเหตุที่สำคัญๆ คือ ระบบกฎหมายไทยนำโทษทางอาญามาใช้เกินความจำเป็น การเน้นวิธีลงโทษทางอาญาด้วยการจำคุก และปัญหาจากการกำหนดโทษปรับ ซึ่งปรากฏการณ์สะท้อนความผิดปกติของกระบวนการยุดิธรรมที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งก็คือ ปัจจุบันประเทศไทยมีผู้ต้องขังในเรือนจำมากกว่า 248,263 คน โดยที่ความจุปกติของเรือนจำ จำนวน 140 แห่งทั่วประเทศสามารถรองรับผู้ต้องขังได้เพียง 160,000 คน เท่านั้น นอกจากนี้ ปัจจุบันกระบวนการยุดิธรรมของไทยยังมีปัญหาหลายมาตรฐาน ดังนั้น การปฏิรูปกระบวนการยุดิธรรมในประเทศไทย จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดความสามัคคีปรองดองของคนในชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า “ความยุติธรรมไม่มีความสามัคคีไม่เกิด” นั่นเอง

3. หลักเมตตาธรรม

“เมตตาธรรมคำจูนโลก” ภาษิตบทนี้เป็นบทที่ได้ยินได้ฟังกันมาจนคุ้นหู หลักเมตตาธรรมจึงเป็นหลักการอีกประการหนึ่งที่จะช่วยสร้างความสามัคคีปรองดองของคนในชาติได้ โดยเฉพาะหากศาลยุดิธรรมหรือหน่วยงานในกระบวนการยุดิธรรมซึ่งเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน จะได้ทบทวนแนวทางในการบังคับใช้กฎหมายด้วยการยึดมั่นในหลักความยุติธรรมความเสมอภาค และคำนึงถึงสิทธิผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา โดยเฉพาะการใช้ดุลพินิจเพื่อปล่อยชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดโดยเฉพาะการกระทำความผิดซึ่งไม่ได้เป็นอาชญากรรมแต่เกิดจากความคิดเห็นทางการเมืองแตกต่างกันนั้น ควรใช้ดุลพินิจในกรอบของหลักเมตตาธรรมเพื่อให้สิทธิที่จะได้รับการปล่อยชั่วคราวของผู้ต้องหาหรือจำเลยดังกล่าวได้รับความคุ้มครองสมดังเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและตามกฎหมาย (ประชาสัมพันธ์วุฒิสภา, [ออนไลน์])

กล่าวโดยสรุป จากหลัก 3 ประการ ดังที่ได้ยกมาข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า การที่จะทำให้เกิดความปรองดองของคนในชาติได้นั้น การบริหารหรือปกครองประเทศต้องยึดหลักนิติธรรม การตรากฎหมายจะต้องไม่ขัดกับหลักนิติธรรมเสียเอง ผู้บังคับใช้กฎหมายจะต้องบังคับใช้กฎหมายด้วยความยุติธรรม เพราะหากความยุติธรรมไม่มีความสามัคคีก็ไม่เกิดและความยุติธรรมจะมีสองมาตรฐานไม่ได้ นอกจากนี้ ในการบังคับใช้กฎหมายของศาลหรือหน่วยงานในกระบวนการยุดิธรรมจะต้องคำนึงถึงสิทธิผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา โดยเฉพาะการใช้ดุลพินิจเพื่อปล่อยชั่วคราวนั้น ควรใช้ดุลพินิจในกรอบของหลักเมตตาธรรมเป็นสำคัญ

บทสรุป

การพัฒนาสันติภาพกับการส่งเสริมความสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความปรองดองสมานฉันท์นับได้ว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสม มีคุณค่า และคุณประโยชน์อย่างยิ่งทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ การส่งเสริมสันติภาพและความสมานฉันท์นั้น สถาบันต่างๆ ควรมีบทบาทสำคัญเป็นพลังในการขับเคลื่อน สร้างความปรองดองสมานฉันท์ ประกอบด้วย สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง สถาบันการศึกษา ความปรองดองความสมานฉันท์เกิดจากกระบวนการต่างๆ ที่ป้องกันและแก้ไขเพื่อไม่ให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นมาใหม่อีก โดยการสร้างสันติภาพ หุุดยั้งวงจรของความรุนแรง และสร้างสถาบันที่เป็นประชาธิปไตยให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ในส่วนของแนวทางการปฏิบัติ นั้นหมายถึง กระบวนการที่นำไปสู่การลดความเกลียดชัง รวมถึงการแตกแยกทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจ และขณะเดียวกันก็มีการสร้างความไว้วางใจกัน เพื่อฟื้นคืนซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนที่เคยขัดแย้งกันอย่างรุนแรง โดยอาศัยการแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำด้านลบที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต การยอมรับความจริงที่เกิดขึ้น การเมตตา ให้อภัย ตลอดจนการมองภาพอนาคตของสังคมร่วมกัน นอกจากนี้ ผู้นำของชุมชน ควรสร้างแรงจูงใจของคนในชุมชนให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคมและเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน กระบวนการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ โดยยึดหลักนิติธรรม หลักยุติธรรม หลักเมตตาธรรม มีการตกลงในการอยู่ร่วมกันโดยไม่ใช้ความรุนแรง สร้างความเชื่อมั่นและความเข้าใจกัน เพื่อสร้างสังคมในชุมชนให้เกิดความรัก ความปรองดอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

บรรณานุกรม

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2552). “การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษา: กรอบแนวคิด ความสำคัญ และความท้าทาย”. *วารสารร่วมพฤษภ*. ปีที่ 27 ฉบับที่ 3 มิถุนายน-กันยายน.
- ตติยา สุวรรณบุบผา. (2551). *ความเป็นพลเมืองไทยในระบบประชาธิปไตย*. นครศรีธรรมราช: บริษัท ป.อินเตอร์ปริ้น แอนด์ ดีไซน์ จำกัด.
- นนทวัฒน์ ฉัตรอุทัย. (2548). *สงครามและสันติภาพ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ประชาสัมพันธ์วุฒิสภา. *แนวทางที่จะสร้างความปรองดองของคนในชาติ โดย ศาสตราจารย์ ดร. อุกฤษ มงคลนาวิน ประธานกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ (คอ.นธ.) ประธานรัฐสภา (สมัยปี พ.ศ. 2527-2535)*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/PRSENATE/posts/656878392> [7 มีนาคม 2563].
- พระครูประโชติรัตนกร (ไพโรจน์ รตนโชโต). (2558). “การศึกษาพัฒนาการของกระบวนการสู่สันติภาพ ในพระพุทธศาสนา”. *สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาธรรมรัต อริยธมโม. *ศาสนากับสันติภาพ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/641507> [29 พฤศจิกายน 2564].

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2554). *พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง*. กรุงเทพฯ: บริษัท 31 เซ็นจูรี.

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2532). *พุทธวิธีสร้างสันติภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

พุทธทาสภิกขุ. (2536). *สันติภาพของโลก*. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.

ไพโรจน์ อยู่มนเฑียร. (2549). *วาทะธรรมว่าด้วยสันติภาพ*. กรุงเทพฯ: บ้านลานธรรม.

โมนัย พจน์. *หลักการปรองดองแห่งชาติเชิงพุทธ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://1ab.in/Drb> [6 มีนาคม 2563].

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: พับลิเคชั่นจำกัด.

รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. (2545). *สันติศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วัดญาณเวศกวัน. (2550). “สมานฉันท์”. *ข่าวสารญาณเวศก*. ปีที่ 3 ฉบับที่ 8 พฤษภาคม 2550.

อธิมุติโต. *สามัคคีปรองดอง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://board.palungjit.org> [7 มีนาคม 2563].

เอื้อน เล่งเจริญ (ธรรมรักษ์จิต), ผศ. *ศาสนากับสันติภาพ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [https:// upf.or.th/2010/index.php?option=com](https://upf.or.th/2010/index.php?option=com) [29 พฤศจิกายน 2564].

Abu-Nimer, Reconciliation. (2001). *Justice, and Coexistence: Theory and Practice*. Lanham, MD: Lexington Books.

Bercovitch, Jacob. (2009). *Victor Kremenyuk, and William I. The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. London: Sage.

Barash, D.P. & Webel, C.P. (2018). *Peace & Conflict Studies*. California: SAGE Publications, Inc. Bloomfield. (2003). *David' Teresa Barnes' and Luc Huyse, Reconciliation After Violent Conflict: A Handbook, Stockholm International*. Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Johan Galtung. (1996). *Peace by Peaceful means Peace and Conflict, Development and Civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.

Moral Promotion Center. (2016). *The Situation of Thailand Moral*, Retrieved, December.

Murphy, Colleen. (2010). *A Moral Theory of Political Reconciliation*. Cambridge: Cambridge University Press.

รัฐศาสตร์กับการปกครองของคณะสงฆ์

Political Science and the Government of the Sangha

พระมหานรินทร์ สุรปญโญ

Phramaha Narin Surapanyo

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak Kamol

ณรงค์ศักดิ์ บัวอ่อน

Narongsak Bua-on

สมศักดิ์ บัวอ่อน

Somsak Bua-on

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chaiyaphum Sangha College

E-mail: narinpempa123@gmail.com

บทคัดย่อ

ศาสนาพุทธเป็นรากฐานของสังคมไทยหรือวัฒนธรรมไทย และกิจกรรมแทบทุกอย่างในชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย อีกทั้งพระมหากษัตริย์ของไทยยังคงใช้หลักธรรมของศาสนาพุทธในการปกครองแผ่นดินให้มีความผาสุก และประชาชนในสังคมไทยก็ได้นำหลักธรรมมายึดเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติทำความดี ดังนั้นในการปกครองบ้านเมืองจะสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง ผู้นำ ผู้ปกครอง ประชาชนจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กันไปด้วยนั่นคือการนำศาสตร์ทางศาสนาพุทธและศาสตร์ทางรัฐศาสตร์มาผสมผสานในเรียนรู้ ในการนำไปบริหารปกครองบ้านเมือง หลักการปกครองที่มีอยู่ในรัฐศาสตร์ย่อมขาดประสิทธิภาพและขาดความยั่งยืนเมื่อขาดหลักการคุณธรรมทางพุทธศาสตร์ ฉะนั้นหลักการทางพุทธศาสตร์โดยเฉพาะด้านคุณธรรมมีส่วนช่วยหลักการของรัฐศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมายแห่งการปกครองได้อย่างสมบูรณ์

สังคมไทยนั้นมีความสัมพันธ์กับศาสนามาช้านาน ศาสนาจึงเป็นเรื่องง่ายที่คนในสังคมไทยจะเข้าถึง โดยการใช้หลักการของรัฐศาสตร์กับหลักธรรมของทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง ถ้าในสังคมนั้นปกครองโดยใช้หลักธรรมเป็นแนวทางก็เชื่อได้ว่าสังคมนั้นย่อมจะมีแต่ความสงบสุข

คำสำคัญ: รัฐศาสตร์, การปกครอง, คณะสงฆ์

Abstract

Buddhism is the foundation of Thai society or Thai culture. and almost every activity in the lives of Thai people from birth to death In addition, the Thai king still uses the principles of Buddhism to govern the land with happiness. And the people in Thai society have adopted Dharma as a guideline for conducting good deeds. Therefore, in governing the country to be peaceful and prosperous, leaders, rulers, and people must have morals and ethics along with it. It is to bring the science of Buddhism and political science to combine in learning, in the administration of the country.

Thai society has been associated with religion for a long time. The principles of governance that exist in political science are ineffective and lack of sustainability in the absence of the moral principles of Buddhist science. Therefore, the principles of Buddhism, especially morality, contribute to the principles of political science to completely achieve the goals of government. Religion is therefore easy for people in Thai society to access. By using the principles of political science and the principles of Buddhism as an important tool in maintaining the legitimacy of government and the acceptance of the people towards the rulers. If in that society were governed by the principles of Dharma as a guideline, it would be believed that that society would have only peace.

Keyword: Political Science, Government, Sangha

บทนำ

รัฐศาสตร์กับพระพุทธศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กันไม่ทางตรงก็ทางอ้อมโดยเฉพาะในประเทศไทยได้มีการนำแนวคิดศาสตร์ของพระพุทธศาสนาใช้ในการบริหารการปกครอง ดังจะเห็นได้จากการเรียนการสอนของรัฐศาสตร์ โดยเป็นการศึกษารัฐศาสตร์ที่มีปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่โดยที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาไม่ใช่ศาสตร์แห่งการเมืองการปกครองโดยตรง จึงไม่มีหลักทฤษฎีทางรัฐศาสตร์โดยเฉพาะ แต่เป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและจริยธรรมที่ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะต้องประพฤติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการอยู่ร่วมกันทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม องค์กร สังคม ประเทศชาติ นานาชาติ และมนุษยชาติ (อัศรเดช นิละโยธิน, 2563: 2)

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวไว้หลายแห่งว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการดำรงชีพในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ดังตัวอย่างที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเรื่องของสมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดีพึงรู้หลักและปฏิบัติในหลักอริยปทัสสย แม้ในการมีส่วนร่วมในการปกครองโดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ตนเองและสังคม แม้ในส่วนของผู้นำหรือผู้ปกครองประเทศตั้งแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองทั่วไป พระพุทธองค์ก็ตรัสหลักธรรมในการ

ปกครองไว้ พระพุทธศาสนามีบัญญัติหลักธรรมต่างๆ ที่สามารถใช้กับการปกครองรัฐในอันจะก่อความผาสุกของประชาชนอันเป็นจุดหมายปลายทางของการศึกษาเกี่ยวกับรัฐ หลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์กับวิชารัฐศาสตร์ในทุกขณะไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีรัฐศาสตร์ สถาบันการเมือง กฎหมายสาธารณะ รัฐประศาสนศาสตร์ กระบวนการทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะพระพุทธศาสนาเน้นการใช้ธรรมะที่สามารถนำมาประยุกต์กับการศึกษาเกี่ยวกับรัฐและการปกครองได้เป็นอย่างดี พระพุทธเจ้าในสมัยที่ยังไม่ได้ออกผนวชได้ทรงศึกษาได้ทราบระบบการปกครองต่างๆ ในครั้งพุทธกาลทุกรูปแบบ เมื่อทรงสั่งสอนพระพุทธศาสนาจึงทรงสั่งสอนนักปกครองให้สร้างความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง (สุมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุณฺโณ, 2564: 235-236)

พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม หมายถึงคำสอน และพระวินัย หมายถึงคำสั่ง ซึ่งมีคุณค่าต่อการปกครองทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะ และการปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก หมายถึง มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ผักผ่อน ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายใน หมายถึง จิตใจ เชื่อมมั่นรับผิดชอบต่อตนเองเป็นการปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ธรรมเป็นโลกบาล หมายถึงหิริและโอตตปเป ซึ่งป็นธรรมปกครองโลก สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง พระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้าเป็นการประมวลความรู้ทางศาสนาว่าด้วยสิ่งสำคัญ 4 ประการด้วยกัน คือ 1) ธรรมชาติของชีวิต 2) ธรรมชาติของจักรวาล 3) จุดมุ่งหมายของชีวิต 4) ทางไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิต การใช้หลักการของวิทยาศาสตร์กับหลักธรรมมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง การใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการบริหารบ้านเมือง ในการปกครอง ในการออกกฎหมาย เพื่อให้ทุกคนในสังคมมีคุณธรรมมีจริยธรรม ตลอดจนองค์กรหรือหน่วยงานมีหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงาน ถ้าในสังคมนั้นปกครองหรือบริหารงานโดยใช้หลักธรรมเป็นแนวทางก็เชื่อได้ว่าสังคมนั้นจะมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า รัฐศาสตร์กับพุทธศาสตร์เป็นการศึกษาหาความรู้ด้านรัฐศาสตร์ที่มีปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนาแต่โดยที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาและเป็นศาสตร์ที่มุ่งเน้นให้เกิดความสุข ความไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ได้มาเน้นด้านการปกครอง แต่เป้าหมายเหมือนกันกับรัฐศาสตร์ จึงไม่มีหลักทฤษฎีทางรัฐศาสตร์โดยเฉพาะ คำสอนที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและจริยธรรมในการประพฤติตนเป็นที่ต้องการของผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะต้องประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีและมีจริยธรรมในการดำรงชีวิตอย่างสงบสุข และเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการอยู่ร่วมกันทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม องค์กร สังคม ประเทศชาติ ตลอดจนทั้งโลก การศึกษาหาความรู้ด้านรัฐศาสตร์กับพุทธศาสตร์จึงศึกษาหาความรู้โดยอาศัยหลักคำสอนที่มีปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องและเหมาะสมกับหลักการทางรัฐศาสตร์ ดังนั้นในหลักการของวิทยาศาสตร์หรือหลักการปกครองที่มีในปัจจุบันนั้นเป็นหลักการ หรือความรู้ที่เป็นของชาวตะวันตกที่มุ่งเน้นในการบริหาร การจัดการ การปกครองถือได้ว่าเป็นหลักการหลักความรู้ที่ดี แต่เมื่อคนขาดศีลธรรม ขาดจริยธรรม ขาดคุณธรรม จึงทำให้ไม่ประสบ

ความสำเร็จในการบริหารในการปกครอง เกิดความขัดแย้ง เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่มีความสามัคคี แยกแยก สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธเป็นการง่ายที่เราจะนำหลักการรัฐศาสตร์ผสมผสานเข้ากับหลักการของศาสนาพุทธ เพื่อเป็นบริบทของสังคมที่นับถือพุทธ รัฐศาสตร์กับพุทธศาสตร์ จึงหมายถึง ความรู้เกี่ยวกับรัฐ การเมือง การปกครอง ซึ่งปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งทำให้ชีวิตดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุข เพราะอยู่ในแนวทางของคุณธรรมและจริยธรรมซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคมนั้นเอง (อัครเดช นิละโยธิน, 2562 : 20-21)

พระพุทธศาสนาจึงเน้นการปกครองแบบธรรมาธิปไตยในหลักการปกครอง 3 ประเภท คือ อัตตาธิปไตย ธรรมาธิปไตย และโลกาธิปไตย เพื่อใช้เป็นหลักของความคิด ความถูกต้อง ความเสมอภาค ใช้เป็นหลักในการปกครอง เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความเป็นปึกติสุข ไม่มีการแบ่งพรรค แบ่งพวก หรือชนชั้นวรรณะ สี ผิวดำชาติ ตระกูล มีความสมานฉันท์ และคุ้มครองสิทธิของบุคคลทั่วไปให้ได้รับความเป็นธรรม (จური สายจันเจียม, 2558: 393) ดังนั้น ประเทศไทยจึงมีความเจริญและดำรงเอกราชอธิปไตยควบคู่กับศาสนาพุทธกันมาตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน ด้วยประชาชนคนไทยยังยึดหลักธรรมพระพุทธศาสนา ยังปฏิบัติธรรมตามแนวของพุทธศาสนิกชนที่ดี ทำให้เป็นคนมีคุณธรรมจริยธรรม มีความสามัคคี และรักครอบครัว (อัครเดช นิละโยธิน, 2563: 4)

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐศาสตร์กับพระพุทธศาสนา โดยศาสนาพุทธเป็นรากฐานของสังคมไทยหรือวัฒนธรรมไทยและความเป็นชาติไทยตลอดจนเอกลักษณ์ของชาติทั้งทางด้านสังคมและการเมือง เริ่มจากการดำเนินชีวิตของคนไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาตลอดจนแนวความคิดจิตใจ และกิจกรรมแทบทุกอย่างในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย อีกทั้งพระมหากษัตริย์ของไทยยังคงใช้หลักธรรมของศาสนาพุทธในการปกครองแผ่นดินให้มีความผาสุกเป็นต้นมา และประชาชนในสังคมไทยก็ได้นำหลักธรรมมายึดเป็นแนวประพฤติปฏิบัติทำความดี มีศีลธรรมอันดีในการทำมาหากินเลี้ยงชีพการร่วมอยู่กันกับสังคม และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์นำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนาใช้ในการปกครองบ้านเมือง เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนคนไทย เพราะศาสนาพุทธสอนให้รักสามัคคี มีเมตตากรุณาต่อกัน เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมไทย ดังนั้นในการปกครองบ้านเมืองจะสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง ผู้นำ ผู้ปกครอง ประชาชนจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กันไปด้วยนั้นคือการนำศาสตร์ทางศาสนาพุทธและศาสตร์ทางรัฐศาสตร์ผสมผสานในเรียนรู้ ในการนำไปบริหารปกครองบ้านเมือง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคมนั้นเอง ในบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนขอเสนอ กำเนิดรัฐในชาตก รูปแบบการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา แนวความคิดทางการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา และการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

การกำเนิดรัฐในชาตก

กำเนิดของรัฐในคัมภีร์ชาตก ในอุลลุกชาตกได้แสดงให้เห็นว่า รัฐหรือบ้านเมืองเกิดขึ้นมาได้ เพราะประชาชนได้คัดเลือกกษัตริย์ หรือผู้นำของพวกเขา โดยพิจารณาจากบุคคลผู้มีรูปงาม ผิวพรรณดี

ในอุลกษาคตกเล่าว่า ในครั้งปฐมกับ ประชาชนประชุมกันคัดเลือกบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งมีรูปงามสมบูรณ์ มีมารยาทงดงาม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงให้เป็นพระราชอาของพวกตน ชาตกนี้เล่าต่อไปอีกว่า ฝ่ายสัตว์ 4 เท้าก็ประชุมกันตั้งราชสีห์ให้เป็นพระราชอา พวกปลาในมหาสมุทรได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระราชอา เมื่อมาถึงหมุ่นก็ไม่มีพระราชอา นกตัวหนึ่งได้เสนอนกเค้าให้เป็นพระราชอา แต่กนกตัวหนึ่งคัดค้านว่า “หน้าของนกเค้าผู้ยังไม่โกรธยังเป็นเช่นนี้ก่อน เมื่อเขาโกรธ หน้าจักเป็นเช่นไร นกเค้าตัวนี้ เมื่อโกรธแล้ว หันมาดู พวกเราจักแตกตื่นกัน เหมือนเกลือกที่ใสในกระเบื้องร้อนฉนั้น การตั้งนกเค้านี้ให้เป็นพระราชอา ข้าพเจ้าไม่พอใจเลย” กนกเมื่อคัดค้านแล้วบินร้องไปในอากาศว่า “ข้าพเจ้าไม่พอใจ ข้าพเจ้าไม่พอใจ” ฝ่ายนกเค้าก็บินขึ้นไล่ติดตามกนกนั้นไป นับแต่นั้นมา กนกกับนกเค้าจึงได้ผูกเวรกันและกัน หมุ่นจึงตั้ง หงส์ทองให้เป็นพระราชอา

ดังนั้น ลักษณะทางกายภาพ จึงถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระราชอา ผู้ปกครอง หรือผู้นำเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีบุคลิกดี ย่อมส่งผล ทางด้านจิตวิทยาได้เป็นอย่างมาก คือ จะทำให้ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เกิดความรู้สึกยกย่องชื่นชม เพราะลักษณะทางกายภาพของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบารมีของผู้นำเอง ส่วนผู้ที่มีลักษณะทาง กายภาพไม่สง่าผ่าเผย ไม่สวยงาม ถึงแม้จะมีอำนาจมาก แต่ก็ไม่ใช่ที่สะดุดตาของประชาชนหรือผู้ที่พบ เห็นเท่ากับผู้นำที่มีลักษณะทางกายภาพที่ดี

กำเนิดของรฐในคัมภีร์ชาตก ในอัครัญญสูตร ได้กล่าวถึง การกำเนิดของรฐและวิวัฒนาการมา เป็นขั้นๆ จากสมัยที่โลกพิณาศมีสัตว์ผู้มีบุญได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหมมีปิตเป็นอาหารไม่มีเพศ มีรัศมี อยู่ในวิมาน เมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาลมีตมณไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงดาวไม่มี กลางคืนกลางวัน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (จวันดิน) มีสีกลิ่นและรสดีจึงชิมดูพวกอื่นๆ จึงชิม ตามเกิดติดใจในรส ความอยาก (ตณหา) จึงเกิดขึ้นทำให้ร่างกายหยาบรัศมีหมดไป เกิดมีดวงอาทิตย์ ดวง จันทรขึ้นมาแทนเกิดดวงดาวต่างๆ เต็มท้องฟ้า กลางคืนกลางวันจึงมีขึ้นตามกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้น กินจวัน ดินเป็นอาหารร่างกายก็เปลี่ยนเป็นแข็งกล้าขึ้นทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกมีผิวพรรณ งาม บางพวกไม่งามทำให้เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้นจวันดินหายไปต่างก็พากันบ่นเสียดาย แล้วก็เกิด สะเก็ดดินที่สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นแทนใช้กินเป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้วร่างกายก็หยาบ กระด้างยิ่งขึ้น ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือตัวเพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็ดดินก็หายไปเกิดเครือดิน ซึ่งมีลักษณะคล้ายเถาผักบุ้งสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นแทนใช้กินเป็น อาหารได้ ความหยาบกระด้างของกายและความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เครือดินก็หายไป ข้าวสาลีไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็ เกิดขึ้นแทนข้าวนี้เก็บเกี่ยวเข้าก็แก่แทนที่ขึ้นมาก็อีก เก็บเข้าเกี่ยวก็แก่แทนที่ขึ้นมาก็อีก ไม่ปรากฏความพร่อง เลย ความหยาบกระด้างของกาย ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น ทำให้สัตว์โลกตกต่ำในด้าน ความคิดและจิตใจเกิดความยึดมั่นถือมั่น ความแตกต่างซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏชัดเจน เพราะปราศจาก รูปร่างก็เริ่มเกิดขึ้น ลักษณะที่แตกต่างทางผิวพรรณนี้ เริ่มจะเป็นมูลเหตุให้มีการแบ่งแยกกำหนดความสูง ต่ำเกิดทิฐิในวรรณะและร่างกายมีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จนเริ่มปรากฏเป็นเพศชาย เพศหญิงมีการแบ่งเล็ง

กันเองในกลุ่มขึ้นมีการเสพเมถุนตามสัญญาตัญญา เมื่อสัตว์อื่นเห็นจึงขว้างปาด้วยสิ่งของต่างๆ จึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขึ้น เพื่อปิดบังอสังกรรมมีข้อความปรากฏในอรรถกถาสุตตว่า “สมัยนั้นเหล่าสัตว์ผู้เสพเมถุนธรรมไม่ได้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมตลอด 1 เดือนบ้าง 2 เดือนบ้าง เนื่องจากสัตว์เหล่านั้นต้องการเสพอสังกรรมกินเวลาต่อมาจึงพากันสร้างเรือนขึ้นเพื่อปกปิดอสังกรรมนั้น”

เมื่อมีกาม มีความเกียจคร้าน มีความเห็นแก่ได้เกินควรจนเกิด การขาดแคลนปัจจัยด้านต่างๆ เรื่อยมา จนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการยึดครองอสังกรรมที่ทำลายความปกติสุขดั้งเดิมของชีวิต และสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประพฤติดัวของสัตว์นั้นและเมื่อมีการยึดครองจึงเกิดมีการละเมิดสิทธิกันขึ้น และได้พากันตักเตือนห้ามกระทำอีกสัตว์บางพวกทนไม่ไหวจึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น สัตว์ที่มีความคิดกลุ่มหนึ่งได้ปรึกษากัน โดยกล่าวถึงปัญหาว่า บาปธรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏการตีเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทณหาจุจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้กล่าวผู้ควรว่ากล่าวให้เป็นผู้ตีเตียนบุคคลที่ควรตีเตียนได้โดยชอบให้เป็นผู้จับไล่ผู้ที่ไม่ควรจับไล่ได้โดยชอบ พวกเราก็จักแบ่งส่วนข้าวสาทิให้แก่ผู้นั้น ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องให้มีเจ้าหน้าที่คุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ผู้ที่ได้รับการเลือกจากมหาชนได้รับการขนานนามว่า “มหาชนสมมติ” มีหน้าที่ที่จะต้องปกป้องคุ้มครองอาณาเขตกว้างใหญ่ ได้รับขนานนามว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นใหญ่ในนาและโดยที่หัวหน้านั้นคุณธรรมยังความพอใจให้เกิดคนเป็นอันมากจึงเรียกว่า “ราชา” (ที.ปา. (ไทย) 11/131/96-97) การกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนายังปรากฏในมหาโควินทสูตร แม้จะไม่ได้กล่าวการเกิดขึ้นของรัฐโดยตรงเพียงแต่แสดงการเกิดรัฐหรือการขยายตัวของรัฐ อีกลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นประวัติการเกิดขึ้นของรัฐหลายๆ รัฐในประเทศอินเดียโบราณ การกำเนิดรัฐนั้นอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการและประการหนึ่งในเหตุเหล่านั้น คือ การแบ่งเขตให้ผู้อื่นปกครองซึ่งคำว่า “ผู้อื่น” ในที่นี้อาจหมายถึง มิตรสหายหรือโอรสหลายพระองค์ของพระมหากษัตริย์สุดแท้แต่ทรงพอพระทัยจะแบ่งให้ผู้ใดก็ได้ นอกจากนี้การเกิดรัฐตามแนวปฏิจาสุมุปาบทก็สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงเหตุปัจจัยภายในตามธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ผลักดันให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมเป็นรัฐได้ เพราะเป็นการมองจากสภาพภายในธรรมชาติ จิตใจของมนุษย์ว่าเป็นเหตุก่อให้เกิดการมีความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ยังผลให้เกิดปัญหาต่างๆ มีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนกลายมาเป็นสถาบันการเมืองและรัฐเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของสถาบันรัฐมีผลมาจากความต้องการภายในมนุษย์นั่นเอง ดังนั้น คุณธรรมจริยธรรมจึงถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระราชา ผู้ปกครอง หรือผู้นำเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีคุณธรรมจริยธรรม ย่อมสามารถยึดเหนี่ยวหัวใจของผู้ที่พบเห็นหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกลอยยกย่องชื่นชม เพราะคุณธรรมจริยธรรม ของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบารมีของผู้นำเอง (เสถียร ทังทองมะดัน, 2560: 5-6)

หน้าที่ของรัฐ เมื่อจะกล่าวถึงหน้าที่ของรัฐก็คือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐนั่นเอง ตามที่ปรากฏในอรรถกถาสุตตมีเนื้อหาอยู่เพียง 3 ประการ คือ

1. ให้เป็นผู้ว่าที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ
2. ให้เป็นผู้เตือนผู้ที่ควรเตือนได้โดยชอบ
3. ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ (ลงโทษ)

จะเห็นได้ว่าหน้าที่ของผู้ปกครองในแต่ละข้อนั้น ล้วนมีคำสั่งโดยชอบอยู่ข้างหลังหมดทุกข้อ เพราะนั่นเป็นข้อตกลงของผู้ใต้การปกครองกับผู้ปกครอง คำว่าโดยชอบในที่นี้หมายถึงความยุติธรรมที่ผู้ปกครองจำเป็นต้องยึดหลักความชอบธรรมเป็นเกณฑ์เป็นขอบเขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจในหน้าที่และขอบเขตแห่งการใช้อำนาจของผู้ปกครองรัฐถือเป็นตัวกำหนดถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมได้ (พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺญโก และคณะ, 2559: 35-36)

จะเห็นได้ว่า พระสูตรนี้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับโจรผู้ร้ายที่มาคุกคาม ถ้าหากผู้ปกครองมีการจัดการและส่งเสริมเศรษฐกิจภายในรัฐดีแล้วปัญหาก็จะหมดไป ส่วนแนวทางแก้ไขโดยการใช้อำนาจลงโทษนั้นเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ ไม่อาจจะทำให้โจรผู้ร้ายหมดสิ้นลงไปได้ และปัญหาโจรผู้ร้ายยังมีความสลับซับซ้อนในการกระทำความผิดเพิ่มขึ้นอีก เพราะกลัวแต่การลงโทษ ในพระสูตรมีอัครคณสูตรและกฎทนต์สูตรได้แนะนำให้ผู้ปกครองเอาใจใส่สอดส่องดูแลข้าราชการหรือหน่วยงานที่สนองงานของตนด้วยการเสริมกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ขยันขันแข็ง ซึ่งถือว่าเป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญ

รูปแบบการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าได้เริ่มออกเผยแผ่คำสอนดังกล่าวในภูมิภาคที่เป็นประเทศอินเดียในปัจจุบันตั้งแต่เมื่อ 55 ปีก่อนพุทธศักราช ปัจจุบันศาสนาพุทธได้เผยแผ่ไปทั่วทั้งโลก โดยเฉพาะในทวีปเอเชียทั้งในเอเชียกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันรวมถึงประเทศไทยด้วย ศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักประเทศไทยหรือเป็นศาสนาประจำชาติไทย โดยประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 95 ของประชาชนทั้งประเทศ ประชาชนยังคงส่งเสริมบำรุงรักษาและสืบทอดมายาวนาน ศาสนาพุทธยังเป็นต้นตอของวัฒนธรรมประเพณี องค์พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นพระประมุขของประเทศชาติและทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงดำรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงทะนุบำรุงและเชิดชูพระพุทธศาสนามาตลอดทุกรัชกาลจวบจนรัชกาลปัจจุบันอันแสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธอยู่คู่กับคนไทยประเทศไทยมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้นประเทศไทยจึงมีความเจริญและดำรงเอกราชอธิปไตยควบคู่กับศาสนาพุทธกันมาตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน ด้วยประชาชนคนไทยยังยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ยังปฏิบัติธรรมตามแนวของพุทธศาสนิกชนที่ดี ทำให้เป็นคนมีคุณธรรมจริยธรรม (อัครเดช นีละโยธิน, 2563: 5)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสังคมหลายด้านซึ่งลักษณะส่วนใหญ่จะเป็นด้านคุณธรรมจริยธรรมที่นำเสนอให้สังคมนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขสงบของสังคม อย่างไรก็ตามหากเราใช้กรอบความคิดทางรัฐศาสตร์มาพิจารณาคำสอนในทางพระพุทธศาสนาทำให้เข้าใจถึงลักษณะบางประการของพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับหลักการของรัฐศาสตร์และทำให้เราเข้าใจถึงการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสตร์และรัฐศาสตร์รวมถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างศาสตร์ทั้งสองนั้น หากเราเปรียบเทียบ

ด้านการปกครองระหว่างรัฐศาสตร์และพุทธศาสตร์ในการเสนอแนวคิดด้านการปกครองให้แก่สังคมนั้น รัฐศาสตร์ได้นำเสนอรูปแบบระบบแก่การปกครอง แต่ทางพุทธศาสนามุ่งนำเสนอจิตวิญญาณแห่งการปกครอง หากนำศาสตร์ทั้งสองมาใช้ร่วมกันย่อมทำให้มีทั้งระบบที่ดีและมีจิตวิญญาณด้านคุณธรรมที่มุ่งเน้นให้เกิดสันติและความสงบให้กับสังคม

พุทธศาสตร์กับรัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีหลายอย่างที่คล้ายกัน เช่น การอธิบายถึงการอยู่กันของมนุษย์ในสังคมเหมือนกัน ซึ่งรัฐศาสตร์ คือ วิชาว่าด้วยการปกครองหรือศาสตร์แห่งการปกครอง ส่วนพุทธศาสตร์จะอธิบายเรื่องของหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติซึ่งในที่นี้รวมถึงหลักของการปกครอง พุทธศาสตร์มีส่วนที่กล่าวถึงการปกครองอันได้แก่การปกครองในคณะสงฆ์และแนวคิดการปกครองสำหรับบุคคลทั่วไป โดยใช้ธรรมเป็นฐานของการตัดสินใจ ดังนั้นรูปแบบการปกครองทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในทางรัฐศาสตร์สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

1. รูปแบบการปกครอง

รูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนาซึ่งสามารถอธิบายได้ 2 ลักษณะ คือ 1) ธรรมราชา (กษัตริย์) เป็นลักษณะการปกครองแบบคนเดียวหรือที่รู้จักกันในธรรมราชา เป็นการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง โดยใช้คุณธรรมและความยุติธรรมปกครองดูแลประชาชนเหมือนพ่อที่มีความรักต่อลูก โดยลักษณะดังกล่าวพระพุทธเจ้าทรงปกครองเหล่าสาวกทั้งหลายและทรงแนะนำกษัตริย์ทั้งหลายปกครองให้ใช้ในการปกครองบ้านเมือง 2) แบบสามัคคีธรรม เป็นหลักปกครองแบบหมู่คณะหรือกลุ่มคนที่มีหน้าที่ในการปกครองโดยใช้หลักความสามัคคีและความพร้อมเพียงของหมู่คณะและเป็นการปกครองเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก โดยวิธีนี้พระพุทธองค์ทรงให้สงฆ์ปกครองกันเองหลังการเสด็จปรินิพพานของพระพุทธองค์ และในการปกครองอาณาจักรก็มีหลายอาณาจักรได้นำแนวคิดนี้ใช้กับการปกครอง เช่น แคว้นวัชชี เป็นต้น การปกครองแบบสามัคคีนี้นับเป็นการปกครองที่ยึดหลักความสามัคคี โดยมีข้อตกลงมาปฏิบัติเพื่อความสงบของประชาชนส่วนใหญ่ โดยยึดหลักความเท่าเทียมกันในหมู่คณะ เช่น การตกลงให้ทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคมชุมชนโดยใช้เสียงส่วนใหญ่ หรือใช้หลักการแบ่งปันโดยเท่าเทียมกันและการทำเพื่อสาธารณะชน การไม่เป็นเจ้าของในสิ่งที่เกินความจำเป็น เช่น พระภิกษุไม่ควรมีผ้าเกินสามผืนที่ได้รับมาเกินก็ให้เป็นของสาธารณะชนหรือแม้แต่การสร้างถาวรวัตถุ เช่น เจดีย์ วิหาร ต้องมีการให้สงฆ์หมู่มากมาเป็นพยานหรือร่วมรู้เห็นเพื่อที่พระสงฆ์จะได้ใช้ร่วมกัน เป็นต้น

2. การบริหารรัฐหรือองค์กร

การบริหารในลักษณะของอำนาจ 3 ฝ่ายในทางพระพุทธศาสนาซึ่งอธิบายได้ดังนี้ 1) อำนาจบริหาร พระพุทธองค์ทรงบริหารคณะสงฆ์โดยแบ่งเป็นสามระยะ กล่าวคือระยะแรกพระองค์ทรงบริหารงานเอง ระยะที่สองทรงแต่งตั้งปุณณิสิกขุ และระยะที่สามทรงให้คณะสงฆ์ดูแลกันเอง 2) อำนาจนิติบัญญัติ พระพุทธองค์ทรงออกกฎหมายเพื่อควบคุมสงฆ์โดยพระองค์เอง (พระวินัยและพระธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็นข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ การทำสังฆกรรม (กิจกรรมของสงฆ์) การออกกฎหมาย 3) อำนาจตุลาการ เมื่อมีพระสงฆ์ทำผิดพระวินัยพระพุทธองค์ทรงตัดสินด้วยพระองค์เอง การตัดสินของพระพุทธองค์มีตั้งแต่การ

ปรับโทษเล็กน้อย (ลหุกาบัติ) ได้แก่ ถุลลัจจัย ปาจิตติย ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และพุพภาสิต จนถึงปรับโทษหนักได้แก่ (ครุกาบัติ) อันได้แก่ ปาราชิก และสังฆาติเสส

3. แนวคิดทางการเมืองที่ปรากฏในคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือในพระไตรปิฎก

แนวคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ปรากฏในคำสอนอันได้แก่หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ซึ่งหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการปกครองสามารถอธิบายการปกครองของพระพุทธศาสนา โดยแบ่งการปกครองเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) การปกครองแบบคนๆ เดียว (กษัตริย์) และ 2) การปกครองแบบหมู่คณะ (สามัคคีธรรม)

เหล่านี้เป็นหลักการที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักการที่ทำให้บุคคลที่อยู่ในองค์กรได้รับความยุติธรรมและทำให้เกิดความสงบสุขขององค์กรสงฆ์และสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งโดยแท้จริงแล้วหลักการทางรัฐศาสตร์ในพุทธนั้นคือการเสนอรูปแบบการปกครองและการบริหารที่มุ่งเน้นให้เกิดความสุขความสงบในสังคมอย่างเป็นธรรม

รัฐศาสตร์ในพุทธศาสตร์คือการนำเสนอพุทธศาสตร์ในประเด็นทางรัฐศาสตร์โดยเฉพาะด้านการปกครอง ซึ่งพุทธศาสตร์หวังให้ระบบการปกครองมีเป้าหมายที่มุ่งเน้นให้เกิดสันติภาพและความสุขความสงบของสังคม หากระบบการปกครองดีแต่มีปัญหาในด้านคุณธรรม การปกครองนั้นไม่สามารถปกครองให้ดีได้เพราะมุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ของตนเอง แต่ถ้าหากมีจิตสำนึกด้านคุณธรรมที่ดีแม้ระบบการปกครองไม่ดีแต่มื่อนำไปปฏิบัติกับการปกครองก็สามารถทำให้ดีขึ้นเพราะมุ่งประโยชน์และความสุขของคนส่วนใหญ่ (มงคลชัย สมศรี และคณะ, 2563 : 99-100)

จะเห็นได้ว่า หลักการปกครองที่มีอยู่ในรัฐศาสตร์ย่อมขาดประสิทธิภาพและขาดความยั่งยืนเมื่อขาดหลักการคุณธรรมทางพุทธศาสตร์ ฉะนั้นตามทัศนะของผู้เขียนเห็นว่าหลักการทางพุทธศาสตร์ โดยเฉพาะด้านคุณธรรมมีส่วนช่วยหลักการของรัฐศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมายแห่งการปกครองได้อย่างสมบูรณ์

แนวคิดทางการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาถึงแนวความคิดทางการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตย โดยศึกษาข้อมูลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หลักประชาธิปไตย คือการให้อำนาจแก่ประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน การให้อำนาจทั้งทางนิติบัญญัติ การบริหาร และด้านตุลาการ หลักการสำคัญของระบอบการเมืองที่ได้รับความศรัทธาเลื่อมใสจากประชาคมโลกอย่างแพร่หลายมากที่สุดในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญ 5 ประการ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

1. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Popular Sovereignty) เพื่อแสดงออกถึงอำนาจในการปกครองของประชาชนโดยแท้จริง ประชาชนจะต้องแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของโดยใช้อำนาจกำหนดตัวผู้ปกครองและผู้แทนของตน รวมทั้งอำนาจในการถอดถอนในกรณีที่มีการใช้อำนาจโดยมิชอบ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งของประชาชนอย่างอิสระเสรีแบบลับและทั่วถึงมีกำหนดเวลาที่แน่นอน

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักอริยปทัช 3 ประการ คือ หลักอัตตาทิปปทัช หมายถึงการเอาตนเป็นใหญ่ หลักโลกาธิปไตย หมายถึงการเอาโลกเป็นใหญ่ และหลักธรรมาธิปไตย หมายถึงการเอาหลักธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นหลักธรรมาธิปไตยเป็นรูปแบบในการปกครองที่ดีที่สุด

พระพุทธศาสนาจึงเน้นการปกครองแบบธรรมาธิปไตยในหลักการปกครอง 3 ประเภท คือ อัตตาทิปปทัช ธรรมาธิปไตย และโลกาธิปไตย เพื่อใช้เป็นหลักของความคิด ความถูกต้อง ความเสมอภาค ใช้เป็นหลักในการปกครอง เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความเป็นปกติสุข ไม่มีการแบ่งพรรค แบ่งพวก หรือชนชั้นวรรณะ สี ผิวดิน ชาติ ตระกูล มีความสมานฉันท์ และคุ้มครองสิทธิของบุคคลทั่วไปให้ได้รับความเป็นธรรม

2. หลักเสรีภาพ (Liberty) หมายถึง การที่บุคคลสามารถกระทำหรืองดเว้นกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามที่ต้องการตราบเท่าที่การกระทำหรืองดเว้นการกระทำนั้นไม่ไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ตามหลักพระพุทธศาสนามีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้ในพระวินัยไว้อย่างชัดเจน เช่น การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของสงฆ์ในการทำอุத்தัตถกรรมทำด้วยสังฆัตถุวรรค หมายถึง พระสงฆ์ 4 รูปขึ้นไป ได้แก่ การสวดปาฏิโมกข์ และการทำสังฆกรรม เป็นต้น การทำอุத்தัตถกรรมทำด้วยสังฆัตถุวรรค หมายถึง สงฆ์ 5 รูปขึ้นไป ได้แก่ การกรานกฐิน เป็นต้น และอุத்தัตถกรรมทำด้วยสังฆ 10 รูปขึ้นไป (ยกเว้นในที่กัณดารที่หาพระสงฆ์ได้ยาก) ได้แก่ การอุปสมบท เป็นต้น นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังให้หลักเสรีภาพในการคิด เช่น ชาวกาลามะ ในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อในกาลามสูตร 10 ประการ เช่น อย่าเชื่อเพียงเพราะเล่าสืบกันมา ฟังตามกันมา ข่าวลือ การอ้างตำราหรือทฤษฎี เป็นต้น หากจะเชื่อต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบตามหลักของโยนิโสมนสิการ

3. หลักความเสมอภาค (Equality) หมายถึง ในระบอบประชาธิปไตยเชื่อมั่นว่าหากมนุษย์มีโอกาสที่เสมอภาคเท่าเทียมกันถึงแม้ว่าจะมีความสามารถที่แตกต่างกันก็ตาม มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตที่ดีร่วมกันได้ ดังนั้นความเสมอภาคจึงหมายถึงความเสมอภาคขั้นพื้นฐานที่ประชาชนในสังคมเดียวกันมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายเดียวกันนั่นเอง ในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้อย่างชัดเจนในการให้ความเสมอภาคในเรื่องวรรณะ เชื้อชาติ

4. หลักการปกครองโดยกฎหมาย (Rule of Law) หลักการนี้มีขึ้นเพื่อมุ่งจะให้ความคุ้มครองแก่สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้ปกครองจะใช้อำนาจใดๆ ได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้ อีกทั้งการใช้อำนาจนั้นจะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างเดียวนั่น การจำกัดสิทธิเสรีภาพใดๆ ของประชาชนจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของกฎหมายเท่านั้น ในพระพุทธศาสนามีพระวินัย ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่เป็นหลักปฏิบัติของสงฆ์ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหมู่คณะมีความสุข ชุมชนช่วยปกป้องคนดี จนถึงเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมหมายถึงพระพุทธศาสนา เป็นต้น

5. หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการจะต้องถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ และเพื่อให้มั่นใจ

ว่าการตัดสินใจนั้นสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริงก็จะต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (Minority Right) ทั้งนี้ เพื่อประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้มติในลักษณะพวกมากลากไป ในพระพุทธศาสนาก็ใช้หลักเสียงข้างมากเป็นเครื่องตัดสิน เช่น การรับภิกษุ จะต้องมีการถามท่ามกลางสงฆ์ว่า พระภิกษุรูปใดสมควรได้รับผ้ากฐินโดยมีการเสนอพระภิกษุรูปที่สมควรได้รับผ้ากฐิน หากพระภิกษุสงฆ์เห็นด้วยก็เปล่งวาจาพร้อมกันว่า “สาธุ” หรือหากภิกษุรูปใดทำผิดพระวินัยก็มีการตัดสินที่เรียกว่า “เยกฺขยสิกา” หมายถึง การระงับด้วยเสียงข้างมาก ลงมติทั้งอธิกรณ์และการระงับสงฆ์ส่วนใหญ่ และในการประชุมทำสังฆกรรมต่าง ๆ นั้นต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ หากมีข้อข้องใจมีสิทธิยับยั้ง (Veto) ได้แม้เพียงพระภิกษุรูปเดียวทั่วทั้ง สงฆ์ทั้งหมดก็ต้องฟังตั้งกรรมวาจาที่ว่า “ถ้ากรรมนี้ ชอบใจต่อท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเงียบ ถ้าไม่ชอบใจต่อท่านผู้ใด ผู้นั้นพึงพูดขึ้น” (จรี สายจันเจียม, 2558: 397-399)

ประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา หลักการของประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่งโดยเฉพาะพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ซึ่งผู้เขียนได้พิจารณาและเทียบเคียงกับหลักการประชาธิปไตยแล้วเห็นว่ามีคุณสมบัติสอดคล้องกันทั้งเนื้อหาและการปฏิบัติจึงขอนำมาเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้ คือ

1. โอวาทปาติโมกข์ ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาและในทัศนะของผู้เขียนถือว่าเป็นปฐมบทแห่งประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

2. อธิปไตย 3 ความเป็นใหญ่ 3 ประการเป็นหลักการปกครองที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนิบาต ปฐมปัญณาสก์ หมวด 50 สูตรที่ 1 วรรค 4 ชื่อเทวทูตวรรค ได้แก่ อัตตาธิปไตย คือ การถือตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย การถือโลกเป็นใหญ่ และ ธรรมาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่

3. กาลามสูตร คือ พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ หมู่บ้านเกสปุตติยนิคม แคว้นโกศล (เรียกอีกอย่างว่าเกสปุตติยสูตรหรือเกสปุตตสูตรก็มี) กาลามสูตรเป็นหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนไม่ให้เชื่อสิ่งใดๆ อย่างงมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดีกว่าก่อนเชื่อ เป็นแนวความคิดเรื่องประชาธิปไตยมีอยู่ 10 ประการ (ไพรัช พื้นชมพู, 2560: 157-161)

จะเห็นได้ว่า การบริหารต้องหารูปแบบการปกครองและกฎหมายเกณฑ์ที่มีความทันสมัยและที่เหมาะสมมาใช้ในสังคมนั้นรวมถึงความถูกต้องตามหลักคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อให้สังคมนั้นๆ อยู่อย่างราบรื่นสงบสุข ไม่มีการเอาเปรียบ มียุติธรรมดำเนินชีวิตไปได้ด้วยดี มีความปรองดองรู้จักสามัคคี เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ถ้าเมืองหรือสังคมนั้นไม่มีการปกครองที่เหมาะสม หรือมีควบคุมที่ไม่ดี หรือถ้าสังคมนั้นมีความหลากหลายทางความคิด ทางวัฒนธรรม ทางศาสนาแล้วก็จะทำให้สังคมนั้นเกิดความวุ่นวาย มีความขัดแย้ง มีความไม่ปลอดภัย เกิดความแตกแยก ไม่มีคุณธรรมจริยธรรมซึ่งจะทำให้เกิดการแย่งชิงผลประโยชน์ ความเห็นแก่ตัวตามมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่ต้องการของทุกๆ สังคม และสังคมไทยมีความสัมพันธ์กับศาสนามานาน ศาสนาจึงเป็นเรื่องง่ายที่คนในสังคมจะเข้าถึง โดยการใช้หลักการของรัฐศาสตร์กับหลักธรรมมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบ

ธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง ถ้าในสังคมนั้นปกครองหรือบริหารงานโดยใช้หลักธรรมเป็นแนวทางก็เชื่อได้ว่าสังคมนั้นจะมีความสุขสงบมีความสุขความเจริญก้าวหน้า

การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเท่าที่ได้ค้นคว้ามานำเสนอเป็นบางส่วนของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับหลักรัฐศาสตร์ตั้งอยู่บนทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาโดยยึดหลักการสังฆาธิปไตย คือ หลักการที่คณะสงฆ์เป็นใหญ่ซึ่งเทียบเคียงได้กับหลักการแห่งประชาธิปไตย อันได้แก่ หลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาคเป็นสำคัญ จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สอนให้มีแต่ความสุภาพอ่อนโยนให้เกียรติทุกคนอย่างเสมอภาคกัน “รัฐศาสตร์” เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองโดยมุ่งศึกษาลักษณะทางการเมืองซึ่งก็คือการแสวงหาอำนาจ ศึกษาถึงพฤติกรรมของกลุ่ม องค์การและสถาบันทางการเมือง สำหรับในประเทศไทยเป็นที่เข้าใจกันว่า คำว่า “รัฐศาสตร์” เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มคนและพรรคการเมืองเพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศและผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ (ไพรัช พันธ์ชมพู, 2560 : 152) คำว่า “การเมือง” ซึ่งหมายถึง การแสวงหาอำนาจหรือการได้มาซึ่งอำนาจ ในกรอบแนวคิดทางตะวันตกนั้นการเมืองก็หมายถึงอำนาจนั่นเอง โดยคำนี้ในทางพระพุทธศาสนามีศัพท์เกี่ยวข้องกับอำนาจหลายคำ เช่น วสะ อิทธิ สักกะ อานุภาวะ อินทริยะ พละ ใช้ในความหมายทั้งในรูปแบบแสดงถึงตัวอำนาจ อานุภาพของอำนาจ คุณธรรมที่ทำให้เกิดอำนาจในลักษณะต่างๆ กัน คือ การแสวงหาอำนาจการได้มาซึ่งอำนาจ การแสวงหาจากตัวเองได้มาเพราะพฤติกรรมที่ตัวเองกระทำเกิดขึ้นจากการประพฤติดุสิตทางกาย วาจา ใจ อำนาจเกิดจากการที่ตัวเองประพฤติคุณธรรม ตั้งอยู่ในคุณธรรม ได้แก่ การปกครองหรือฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า “บุคคลพึงยังตนให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมอันสมควรเสียก่อน แล้วพรั่งพร้อมบุคคลอื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤติดนอย่างนี้ จึงไม่เศร้าหมอง” และ “ถ้าสอนผู้อื่นฉันใด พึงทำตนฉันนั้น ผู้ฝึกตนดีแล้วจึงควรฝึกผู้อื่น ฝึกตนได้ยากกว่าฝึกผู้อื่น” การแสวงหาอำนาจ (ความดี) และการได้มาซึ่งอำนาจ (ความดี) จึงเกิดประโยชน์สุขให้แก่ตัวเองเป็นเบื้องต้น มีความสุข ไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและสังคม เป็นต้น

ส่วนพระพุทธานุภาพที่แสดงถึงอำนาจการปกครอง หมายถึง “อหัง ภิกขุสังฆัง ปรีหิสสามิ” เราจะปกครองสงฆ์ (หมู่คณะหรือสังคมภิกษุทั้งหมด) และ “ภิกษุทั้งหลาย ในกาลล่วงไปแห่งเรา (พระพุทธเจ้า) พระธรรมวินัยจักเป็นศาสดาของเธอ” แสดงถึงกฎระเบียบและหลักการในการปกครองสงฆ์ของพระองค์ การปกครองในทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งในการปกครอง 3 ระดับ ดังนี้

1. **ระดับตนเอง** หมายถึงระดับเบื้องต้น ในการรักษาควบคุมพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา และใจ ของตนเองให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สะอาดบริสุทธิ์จากความไม่ดีทั้งหลาย โดยการประพฤติ ภายใต้อำนาจระเบียบข้อบังคับที่จะต้องละเว้น ไม่ล่วงละเมิด และฝึกหัดขัดเกลาปฏิบัติตามหลักการเพื่อบรรลุเป้าหมาย หมายถึง ประโยชน์สุขส่วนตนตามลำดับ ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลพึงยังตนให้มีคุณความดีก่อน จึงควรสอนผู้อื่นภายหลัง” ยิ่งปกครองควบคุมตนเองให้เป็นคนดีมากเท่าไร ก็ยิ่งจะทำให้ตนเองมีความสุข

มากยิ่งขึ้นตามลำดับขั้นของความดีเท่านั้น ทางพระพุทธศาสนาถือว่าทำให้ตนเองเกิดบารมี เป็นผู้มียุญ หมายถึง ผู้มีความดีในตัวเอง สะอาดทั้งทางกาย วาจา ใจ ผ่องใสจากความเศร้าหมอง หมายถึง ความชั่ว ผลที่ได้รับ หมายถึง ความสุขทั้งกายและใจ บารมีและบุญก่อให้เกิดอำนาจ ที่เรียกว่า “อิทธิ” เมื่อมีอำนาจแห่งความดี หมายถึงสามารถปกครองควบคุมรักษาตนเองและผู้อื่น พลังแห่งคุณธรรม ก็เป็นใหญ่ในโลกได้โดยมีพระวินัยหรือศีล เป็นเครื่องป้องกันคุ้มครองกาย วาจา มีพระธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองรักษาใจ โดยฝากกาย วาจาไว้ที่พระวินัย ฝากใจไว้ที่พระธรรมระเบียบและวิธีปฏิบัติในการปกครองตนเอง 3 วิธี ดังนี้

1) ศีล เป็นกฎระเบียบที่ควบคุมปกครองรักษาพฤติกรรมทางกายและวาจาที่จะแสดงออกให้เป็น การกระทำและคำพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ถูกต้อง ดีงาม ควบคุมตนเองให้มีบุคลิกภาพหรือภาพลักษณ์ที่ ดีงาม น่าเคารพนับถือ ทั้งแก่ตัวเองและคนอื่น ไม่ทำลายตัวเองโดยกิริยาวาจาที่ไม่เหมาะสม ไม่ทำร้าย หรือเบียดเบียนคนอื่นด้วยคำพูดหรือหยาบคาย เกิดประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดีในสังคม

2) สมาธิ เป็นการปกครอง ควบคุม รักษาจิตใจของตนเอง ให้ปราศจากความชั่วเป็นจิตที่ ดีงาม มีคุณธรรม สะอาด ผ่องใสจากสิ่งที่ไม่ดี ที่เรียกว่า “กิเลส” หมายถึง ความเศร้าหมองที่มีอยู่ภายในอันเป็น เหตุให้แสดงพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาไม่ถูกต้อง ดีงาม การปกครอง ควบคุม รักษาตัวเองด้วยศีล ตามที่กล่าวข้างต้น ก็เป็นวิธีการควบคุมที่ดี แต่จะดีไม่ตลอดได้ หากจิตใจยังไม่ดี ยังไม่มีการรักษาควบคุม ให้มีความดีมาก ความชั่วน้อย ฉะนั้น เมื่อรักษากายวาจาแล้วจึงต้องรักษาจิตด้วย

3) ปัญญา ความรู้รอบถึงสิ่งที่มีอิทธิพลอันเป็นต้นตอที่ทำให้แสดงพฤติกรรมทางกาย วาจา และ ใจในทางที่ไม่พึงประสงค์ หมายถึง กิเลส หรืออกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ แล้วพยายามขจัดขัด เกลาจิตใจทีละน้อยๆ จนหมดไปในที่สุด แต่ละขณะจิตเกิดปัญญารู้เท่าทันกิเลส ลดละได้ทีละน้อยๆ นั้น เป็นการปกป้อง คุ้มครอง รักษาตัวเราเองให้เข้าถึงความดีที่สูงขึ้นตามลำดับ จนถึงขั้นเป็นบุคคลชั้นสูงสุด วิเศษสุดในความเป็นมนุษย์ หมายถึง พระอรหันต์บุคคล เป็นคนที่เป็นยอดมนุษย์ มีแต่สิ่งที่ดีงามทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่มีพฤติกรรมใดที่จะเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย แม้แต่จะคิด ซึ่งในพระพุทธศาสนา ได้จัดพระอรหันต์บุคคลไว้ เป็น 4 ระดับ ดังต่อไปนี้ คือ 1) พระโสดาบันบุคคล 2) พระสกทาคามีบุคคล 3) พระอนาคามีบุคคล และ 4) พระอรหันต์

2. ระดับคนอื่น หมายถึง ระดับปฏิสัมพันธ์ในการคบหาสมาคมซึ่งกันและกันในระดับองค์การ หน่วยงาน และสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง การศึกษา ศาสนา และการร่วม กิจกรรมระหว่างองค์กร ตลอดจนนันทนาการ เป็นต้น การปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นเกิดอำนาจการต่อรองใน ผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดขึ้นเสมอ ฝ่ายที่มีพลังหรืออำนาจเหนือกว่าก็จะควบคุม หรือบังคับ ครอบงำให้คนอื่นยอมตาม และได้รับประโยชน์มากกว่า ในกรณีเช่นนี้ ฝ่ายที่เสียเปรียบจะได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน อันเกิดจากการถูกปกครองโดยไม่เป็นธรรม ฝ่ายที่ได้เปรียบก็จะดีใจ เหลิงในอำนาจและ จะหาทางเอาเปรียบบุคคลอื่นที่อยู่ใต้อำนาจมากขึ้นจนกลายเป็นความเคียดชังในการใช้อำนาจในทางที่ผิดได้

3. ระดับสังคม ซึ่งเป็นระดับสูง ได้แก่ระดับสังคมโดยกว้าง เช่น ระดับประเทศชาติ นานาชาติ ระดับโลก หรือมนุษยชาติทั้งมวล ให้ได้รับประโยชน์และความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน จะเห็นได้จากการ

ที่พระพุทธองค์เมื่อทรงบำเพ็ญพระบารมีในส่วนของพระองค์เต็มเปี่ยมแล้ว ทรงตรัสรู้้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันได้ชื่อว่า พระองค์ปกป้องคุ้มครองพระองค์เอง ทรงหลุดพ้นจากความไม่เที่ยงทั้งหลาย หมายถึง อาสวะกิเลสทั้งปวง เข้าถึงความดีอันสูงสุดส่วนพระองค์เองแล้ว ก็ทรงเสด็จไปบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่น ให้บุคคลเหล่านั้นหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหมด จะเห็นได้ว่า พระองค์และพระสาวกผู้เข้าถึงความดีอันสูงสุดแล้ว คุ้มครองรักษาตนเอง ในส่วนของพระองค์ได้แล้ว ก็บำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลกโดยไม่หวังผลประโยชน์ หรือความสุขส่วนตัวตอบแทนเลย เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของมหาชน ของสัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์” และ “เมื่อเห็นประโยชน์ตนก็ทำประโยชน์ตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท เมื่อเห็นประโยชน์ผู้อื่นก็ทำประโยชน์ของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หมายถึง ทั้งประโยชน์ตนและผู้อื่น ก็พึงทำประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย พร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด”

ในส่วนหลักการของรัฐศาสตร์ตะวันตกถือว่า “อำนาจเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมีการกระทำทางสังคมอำนาจเกิดขึ้นอำนาจมีการเคลื่อนที่ตลอดเวลาทุกขณะ” อำนาจตามที่ว่านี้เกิดจากภายนอกได้มาจากการติดต่อกับบุคคลอื่นยิ่งติดต่อกันมากก็ยิ่งเกิดพลวัตรแห่งอำนาจมากขึ้นและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อำนาจมาจากคนอื่นให้คนอื่นยอมรับ ถ้าคนอื่นไม่ให้หรือไม่ยอมรับอำนาจก็ไม่เกิดหรือเกิดขึ้นก็ไม่ถาวร เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนย้ายได้ตลอดเวลาเป็นลักษณะของอำนาจชั่วคราวชั่วคราวมีการเปลี่ยนจากบุคคลหนึ่งสู่บุคคลอื่นและอื่น ๆ ตลอดไป ซึ่งต่างจากรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ที่ถือว่าการมีอำนาจ การได้มาซึ่งอำนาจ เกิดจากการแสวงหาอำนาจภายในตัวเอง หรือปกครองรักษาคุ้มครอง ควบคุมความดีที่เกิดขึ้นในตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ก่อน จากนั้นก็ใช้อำนาจความดีนั้นทำประโยชน์ให้แก่บุคคล สังคม ประเทศชาติ ตลอดจนมนุษย์ทั้งหมดเป็นอำนาจที่คงที่ แน่นอน ถาวรตลอดไป (อัครเดช นิละโยธิน, 2562: 28-31)

จะเห็นได้ว่า การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง “หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง การคุ้มครอง ควบคุม ดูแลตนเองและบุคคลอื่น รวมถึงผู้นำ ผู้ปกครอง หัวหน้า เจ้าหน้าที่ และผู้ถูกปกครองหรือประชาชน และบุคคลที่เป็นสมาชิกในองค์กรนั้น ตลอดจนคนในสังคมหรือชุมชนนั้น ทำให้ได้ธรรมาภิบาล(Good government) และพลเมืองหรือประชากรที่ดี (Good citizen) โดยอาศัยหลักธรรม จริยธรรม คุณธรรม กฎระเบียบ หรือการมีศีลธรรม และอำนาจความดีที่เกิดจากการประพฤติตนให้มีคุณธรรม ใช้อำนาจนั้นให้เป็นประโยชน์ในการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่นในรูปแบบของการบริหารจัดการบ้านเมือง ก่อเกิดประโยชน์สุขแก่คนในสังคมไม่เอาเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวกสร้างความปองตอง ระหว่างกัน ระหว่างวัฒนธรรมและยินดีกับทุกพวกทุกฝ่ายในสังคม ซึ่งจะเกิดประโยชน์สุขให้ทั้งตนเองและบุคคลอื่น ในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมและในโลกนี้

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐศาสตร์กับพระพุทธศาสนา โดยศาสนาพุทธเป็นรากฐานของสังคมไทย หรือวัฒนธรรมไทย และความเป็นชาติไทยตลอดจนเอกลักษณ์ของชาติทั้งทางด้านสังคมและการเมือง เริ่มจากการดำเนินชีวิตของคนไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาตลอดจนแนวความคิด จิตใจ และกิจกรรมแทบทุกอย่างในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย อีกทั้งพระมหากษัตริย์ของไทยยังคงใช้หลักธรรมของศาสนาพุทธในการปกครองแผ่นดินให้มีความผาสุกเป็นต้นมา และประชาชนในสังคมไทยก็ได้นำหลักธรรมมายึดเป็นแนวในประพฤติปฏิบัติทำความดี มีศีลธรรมอันดีในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ การร่วมอยู่กับสังคม และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง ดังนั้นในการปกครองบ้านเมืองจะสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง ผู้นำ ผู้ปกครอง ประชาชนจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กันไป ด้วยนั้นคือการนำศาสตร์ทางศาสนาพุทธและศาสตร์ทางรัฐศาสตร์ผสมผสานในเรียนรู้ ในการนำไปบริหารปกครองบ้านเมือง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคมนั้นเอง ในพระสูตรมีอัครกัณฐสูตรและกฎทันทสูตรได้แนะนำให้ผู้ปกครองเอาใจใส่สอดส่องดูแลข้าราชการหรือหน่วยงานที่สนองงานของตน ด้วยการเสริมกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ขยันขันแข็ง ซึ่งถือว่าเป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญ หลักการปกครองที่มีอยู่ในรัฐศาสตร์ย่อมขาดประสิทธิภาพและขาดความยั่งยืนเมื่อขาดหลักการคุณธรรมทางพุทธศาสตร์ ฉะนั้นตามทัศนะของผู้เขียนเห็นว่าหลักการทางพุทธศาสตร์โดยเฉพาะด้านคุณธรรมมีส่วนช่วยหลักการของรัฐศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมายแห่งการปกครองได้อย่างสมบูรณ์

การบริหารต้องหารูปแบบการปกครองและกฎหมายเกณฑ์ที่มีความทันสมัยและที่เหมาะสมมาใช้ในสังคมนั้นรวมถึงความถูกต้องตามคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อให้สังคมนั้นๆ อยู่อย่างราบรื่นสงบสุข ไม่มีการเอาเปรียบ มียุติธรรมดำเนินชีวิตไปได้ด้วยดี มีความปรองดองรู้จักสามัคคี เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ถ้าเมืองหรือสังคมนั้นไม่มีการปกครองที่เหมาะสม หรือมีควบคุมที่ไม่ดี หรือถ้าสังคมนั้นมีความหลากหลายทางความคิด ทางวัฒนธรรม ทางศาสนาเสียแล้วก็จะทำให้สังคมนั้นเกิดความวุ่นวาย มีความขัดแย้ง มีความไม่ปลอดภัย เกิดความแตกแยก ไม่มีคุณธรรมจริยธรรมซึ่งจะทำให้เกิดการแย่งชิงผลประโยชน์ ความเห็นแก่ตัวตามมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่ต้องการของทุกๆ สังคมนั้น และสังคมไทยนั้นมีความสัมพันธ์กับศาสนามานาน ศาสนาจึงเป็นเรื่องง่ายที่คนในสังคมไทยจะเข้าถึง โดยการใช้หลักการของรัฐศาสตร์กับหลักธรรมมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง ถ้าในสังคมนั้นปกครองหรือบริหารงานโดยใช้หลักธรรมเป็นแนวทางก็เชื่อได้ว่าสังคมนั้นจะมีความสุขสงบมีความเจริญก้าวหน้า การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง “หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวกับการปกครอง การคุ้มครอง ควบคุม ดูแลตนเองและบุคคลอื่น รวมถึงผู้นำ ผู้ปกครอง หัวหน้า เจ้าหน้าที่ และผู้ถูกปกครอง หรือประชาชน และบุคคลที่เป็นสมาชิกในองค์กรนั้น ตลอดจนคนในสังคมหรือชุมชนนั้น ทำให้ได้ธรรมาภิบาล (Good government) และพลเมืองหรือประชากรที่ดี (Good citizen) โดยอาศัยหลักธรรม จริยธรรม คุณธรรม กฎระเบียบ หรือการมีศีลธรรม และอำนาจความดีที่เกิดจากการประพฤติตนให้มีคุณธรรมใช้อำนาจนั้นให้เป็นประโยชน์ในการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่นในรูปแบบของการบริหารจัดการบ้านเมือง

ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนในสังคมไม่เอาเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวกสร้างความปองตองระหว่างกัน ระหว่างวัฒนธรรม และยินดีกับทุกพวกทุกฝ่ายในสังคม ซึ่งจะเกิดประโยชน์สุขให้ทั้งตนเองและบุคคลอื่น ในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมและในโลกนี้

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จรี สายจันเจียม. “พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางรัฐศาสตร์”. *วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตธวัญบุรี*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน, 2558.

ไพรัช พันชมภู. “หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก : ประชาธิปไตย”. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน, 2560.

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ และคณะ. (2559). “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ”. *รายงานการวิจัย*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มงคลชัย สมศรี และคณะ, “รัฐศาสตร์ในพุทธศาสตร์”. *วารสารพุทธมคธ*. ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563).

เสถียร ทังทองมะดัน. (2560). *รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. เอกสารประกอบการสอนวิชารัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา.

สุมาลี บุญเรือง และพระโอฬาทัย กตปุญโญ. “รัฐศาสตร์แนวพุทธว่าด้วยการปกครองตามหลักทศพิธราชธรรม”. *วารสารวิจัยวิชาการ*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม, 2564.

อัครเดช นิละโยธิน. “ศาสนาพุทธกับรัฐศาสตร์”. *วารสาร MBUSC Journal*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม, 2563.

อัครเดช นิละโยธิน. “รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์”. *วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มแม่น้ำโขง*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม, 2562.

ระบำบุชารอยพระพุทธรูปวัดสปุระ

Bucha Roy Phra Phuthtabath Sriwatsapura Folk Dance

ประจักษ์ ไผ่เจริญ

Prajhak Maicharoen

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University

อาทิตยา ผิวขำ

Athitaya Piwkhun

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Faculty of Humanities and Social Sciences, Chiang Mai Rajabhat University

E-mail: kknennnn12345678@gmail.com, athitayajar@gmail.com

บทคัดย่อ

ผลงานวิจัยสร้างสรรค์ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการแสดงชุด ระบำบุชารอยพระพุทธรูปวัดสปุระ เป็นการวิจัยสร้างสรรค์เชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิ และเสนอผลการวิจัยสร้างสรรค์แบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยสร้างสรรค์พบว่า รอยพระพุทธรูปที่อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ชุมชนบริเวณโบราณสถานสระมรกต เมื่อ พ.ศ. 2529 ลักษณะเหมือนรอยเท้ามนุษย์นิ้วเท้ายาวไม่เท่ากันและเรียงไม่เสมอกัน รอบรอยพระบาทสลักเป็นรูปวงกลมล้อมรอบ ที่กลางฝ่าพระบาทแต่ละข้างสลักเป็นรูปธรรมจักร ระหว่างพระบาทแกะเป็นร่องรูปกากบาท มีหลุมกลมอยู่ตรงกลาง สันนิษฐานว่ามีไว้สำหรับปักเสาดัชนีหรือเสาเพลิงรองรับเครื่องหมายธรรมจักร มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มา ณ ดินแดนแห่งนี้ และเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย การแสดงชุดระบำบุชารอยพระพุทธรูป ได้สร้างสรรค์ทำนองเพลงขึ้นมาใหม่โดยผสมผสานแบบแนวทวารวดีร่วมสมัย โดยมีชื่อเพลงว่า เพลงบุชารอยพระพุทธรูปวัดสปุระ ทำนองให้เห็นพิธีการบุชารอยพระพุทธรูปในงานมาฆปุริมาสที่ปราจีนผสมผสานกับอากัปกิริยาของหญิงสาวชาวบ้านที่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อรอยพระพุทธรูปคู่ออกมารำรำด้วยความอ่อนช้อยเพื่อเป็นพุทธบูชา มีทั้งหมด 32 ท่า ใช้การแปรแถวในรูปแบบต่างๆ 17 แถว เครื่องแต่งกายเลียนแบบจากประติมากรรมที่ขุดพบในเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เครื่องประดับใช้ลูกปัดร้อยสร้างสรรค์ใหม่ประกอบด้วย ต่างหู สร้อยคอ ข้อแขน ข้อมือ เข็มขัด และข้อเท้า แต่งหน้าทาสีเข้ม ผมเกล้าขึ้นและตั้งก้อนผมปลอมทรงวงกลมไว้ตรงกลางศีรษะผู้แสดง 12 คนผู้หญิงล้วนคัดเลือกนักแสดงที่มีรูปร่างสูงสง่างาม การแสดงชุดนี้สามารถแสดงได้ในงาน มาฆปุริมาสที่ปราจีนที่จะ

จัดขึ้นที่วัดสระมรกต จังหวัดปราจีนบุรี ทุกๆ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือตรงกับวันมาฆบูชาของทุกปีและงานทั่วไป

คำสำคัญ: รอยพระพุทธรบาท, แก่แก่ที่สุด, ประเทศไทย

Abstrach

The results released today will present the work of the practical set Sriwat's Footprint worship dance is accepted as a creative research in response to information as an example of an interview questionnaire. Make a group of critics out of need. Qualifications and descriptive presentation of research findings analyze.

Creative research found that Pair of Buddha's footprints Si Mahosot District Prachinburi Province Excavated at the Emerald Pool archaeological site in 1986, it looks like a human footprint, toes are unequal in length and arranged unevenly. Around the footprint carved in a circle. In the middle of each side of the foot is a Dharmachakra sculpture. Between the engraved feet is a cross-shaped groove. There is a round hole in the middle. It is assumed that it was intended for embroidering a tiered pillar or fire pillar to support the Thammachak mark. Aged in the 14th century It shows that Buddhism has spread to this land. And is the oldest footprint in Thailand performance of the Buddha's Footprint Worship Dance Has created a new melody by combining the contemporary Dvaravati style. With the name of the song Worship Song for Buddha's Footprint Sri Vatsapura The dance shows the ritual of worshipping the twin footprints of the Buddha in the Magha Purami Sri Prachin event, combined with the gestures of the village women who have faith in the twin footprints of the Buddha, dancing with delicacy as an offering. A total of 32 postures, used for 17 different forms of maneuvering. The costumes are imitated from sculptures excavated in Si Mahosot. Prachinburi Province New creations of beaded accessories include earrings, necklaces, cuffs, wrists, belts and ankles, dark tone makeup. I put my hair up and put a circle of fake hair in the center of my head. The 12 performers are all female. Cast actors who are tall and dignified. This show can be shown at the event. Makhapuram Sri Prachin to be held at Wat Sa Morakot Prachin Buri Province, every day on the 15th day of the waxing moon, the 3rd month or on Makha Bucha Day of every year and general work

The results of this creative research aimed to create performing art entitled Bucha Roy Phra Phuthtabath Sriwatsapura folk dance. This research employed qualitative methodology. The research tools were observation form, interview form, focus group, comments from the experts, and the findings were presented through descriptive analysis.

The findings revealed that a pair of Buddha's footprints in Si Mahosot district, Prachin Buri province was excavated around the Emerald pool archaeological site in 1986. Their characteristic features looked like human footprints in which the toes were not equal in length and out of alignment. A circle was carved around the footprints. In the middle of each sole, there was a sign of carved Dharmachakra (Wheel of Dharma) and in between the engraved feet, there was a cross-shaped groove with a round hole in the middle. It was assumed that it was created around the 14th Buddhist century for putting in a tiered pillar or a fire pillar to support the Wheel of Dharma, showing that Buddhism was spread to this area, and they were the oldest footprints in Thailand. The performance of Bucha Roy Phra Phuthtabath was created with a new melody by combining the contemporary Dvaravati style. This melody was entitled Bucha Roy Phra Phuthtabath Sriwatsapura in which the dance movements represented a ritual worship of the Buddha's twin footprints in the Magha Purami Sri Prachin event, combined with the gestures of the village women who had faith in the Buddha's twin footprints and danced with delicacy as an offering. There were 32 postures in total, used for 17 different forms of maneuvering. The costumes were derived from sculptures excavated in Si Mahosot, Prachin Buri province. New creations of beaded accessories including earrings, necklaces, cuffs, wrists, belts, and ankles were used. The makeup was in a dark tone. Updo hairstyle was made with a circle of fake hair at the center. The 12 performers were all female, casted from girls who were tall and elegant. This performance could be performed in the Magha Purami Sri Prachin event, annually held at Wat Sa Morakot in Prachin Buri province on the full moon day of the third lunar month and in general event.

Keywords: Buddha's footprints, The oldest, Thailand

บทนำ

ศาสนาหมายถึงลัทธิความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับการกำเนิด ความเป็นไป และสิ้นสุดของโลก หลักศีลธรรม หลักธรรมคำสอน ตลอดจนลัทธิพิธีที่กระทำตามความเชื่อนั้นๆ หลายศาสนามีการบรรยาย สัญลักษณ์ ประวัติศาสตร์ และความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเจตนาอธิบายความหมายของชีวิตหรืออธิบายกำเนิดชีวิตหรือเอกภพ จากความเชื่อของศาสนาเกี่ยวกับจักรวาล ธรรมชาติ มนุษย์ และศีลธรรม จริยศาสตร์ กฎหมายหรือวิถีชีวิต มีการประมาณว่าน่าจะมีศาสนา 4,200 ความเชื่อในโลก โดยพิจารณาตามจำนวนประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าต่างๆ ตลอดเวลาในช่วงที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ มนุษยชาติ หลายศาสนาส่วนใหญ่กลายเป็นศาสนาที่ตายแล้วเพราะไม่มีใครนับถือแล้ว แต่ในปัจจุบันมีศาสนาหลักที่มีประชากรโลกนับถือเป็นอย่างมากทั้งหมด 4 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาคริสต์, ศาสนาอิสลาม,

ศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ ศาสนาต่างๆ ล้วนมีอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ ตลอดจนแนวคิดและหลักความเชื่อของบุคคลต่างๆ ศาสนาคริสต์ ผู้นับถือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในฝั่งตะวันตก คือ ทวีปยุโรป, ทวีปแอฟริกา และทวีปอเมริกา โดยเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลทางวัฒนธรรมในระดับสากล ศาสนาอิสลาม ผู้นับถือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน เอเชียกลาง (แถบอาหรับ-เปอร์เซีย) เช่น ตุรกี, อิหร่าน, อัฟกานิสถาน, ซาอุดีอาระเบีย, เยเมน, ปากีสถาน และ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแถบอินโดนีเซีย ศาสนาฮินดู ผู้นับถือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน อนุทวีปอินเดีย ในแถบอินเดีย, ภูฏาน และเนปาล เป็นต้น ศาสนาพุทธ ผู้นับถือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในฝั่งตะวันออก คือ ทวีปเอเชีย โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น จีน, ญี่ปุ่น, เกาหลี, ไต้หวัน, ไทย, ศรีลังกา, ลาว, เมียนมาร์ และ กัมพูชา เป็นต้น (วรรณกิจ โพธิ์, 2556: 24)

“ศาสนา” เป็นศัพท์ในภาษาสันสกฤต บาลีใช้ว่า สาสนา แปลว่า คำสั่งสอน ย่อมมีในทุกศาสนา ในฝ่ายตะวันตก คำว่าศาสนาตามความหมายกว้างๆ คือ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือสิ่งธรรมดา จะเรียกว่าพระเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าก็แล้วแต่ ซึ่งพระองค์ทรงปกครองและควบคุมโลกพร้อมทั้งมวลมนุษยชาติด้วยทิพย์อำนาจ มนุษย์มีหน้าที่เป็นพันธกรณี จะต้องมีความเชื่อ ความศรัทธา เคารพบูชาพระองค์และคำสั่งสอนของพระองค์ด้วยความเกรงกลัวและด้วยความจงรักภักดี รับใช้พระองค์ ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้คำว่าศาสนาอาจจะยังมีความหมายอื่นๆ อีก แต่จะไม่นำมากล่าวในที่นี้จะกล่าวเฉพาะในความหมายว่าคำสั่งสอนเท่านั้น สำหรับ ความสำคัญของศาสนานั้น ศาสนาทำให้นักบวชอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพราะทุกศาสนาล้วนมุ่งหวังให้นักบวชของตนเป็นคนดี และเมื่อศาสนิกชนเป็นคนดีแล้ว สังคมก็ย่อมจะปราศจากความเดือดร้อน ศาสนาช่วยให้มนุษย์รู้ว่า สิ่งใดผิด สิ่งใดถูก รวมทั้งเป็นที่ยึดเหนี่ยวและยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดจริยธรรมทำให้คนในสังคมประพฤติในแนวทางที่ถูกต้อง และไม่ว่าแต่ละท่านจะนับถือศาสนาใด ลัทธิใด หรือจะไม่นับถือหรือไม่มีความเชื่อเรื่องของศาสนาอยู่เลยก็ตาม แต่เชื่อเหลือเกินว่าแต่ละท่านคงจะมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่จะทำให้ท่านประพฤติได้อย่างแน่นอน ในโลกปัจจุบันมีความหลากหลายทางศาสนาผู้คนสามารถนับถือศาสนาอะไรก็ได้ตามที่ตนเองต้องการ ศาสนาในโลกนี้มีอย่างหลากหลายแต่ทุกศาสนาล้วนสอนให้คนทำดีทั้งสิ้น ศาสนาในโลกนี้ประกอบด้วย ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ เป็นต้น เมื่อพระศาสดาสืบไปมนุษย์ก็ได้สร้างตัวแทนหรือสัญลักษณ์ที่แทนตัวพระศาสดาขึ้นเพื่อบูชาและรำลึกถึง ศาสนาพุทธก็เช่นกันมีผู้ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศต่างๆ มากมาย ได้มีการบูชาและสร้างสิ่งที่แทนพระพุทธรูป อาทิพระพุทธรูป เพื่อน้อมรำลึกถึงพระพุทธรูป นอกจากนั้นก็ยังมีรูปและรอยพระบาทที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปให้ชาวพุทธได้กราบไหว้บูชากันอย่างแพร่หลาย รอยพระพุทธรูปบาทนับเป็นรูปที่ประชาชนทั่วไปให้ความเคารพด้วยเช่นกัน รอยพระบาทที่พระพุทธรูปประทับลง มีความหมายว่าพระพุทธรูปได้เสด็จไป ประกาศคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ ณ ที่แห่งนั้นแล้ว ชาวพุทธจึงสร้างรอยพระพุทธรูปเพื่อให้ เป็นพยานต่อชาวโลกว่าพระพุทธรูปได้เสด็จมาประกอบพุทธกิจ ณ สถานที่แห่งนั้น (จวน คงแก้ว, 2559: 7)

ประเทศไทยมีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลักและประชากรไทยก็นิยมสร้างรูปหรือสิ่งที่เป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้าขึ้นเพื่อกราบไหว้บูชา เช่น พระพุทธรูป หรือ รอยพระพุทธรูป เป็นต้น รอยพระพุทธรูปนั้นประชาชนที่สร้างขึ้นเพื่อแจ้งให้ทราบว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เดินทางมาเผยแพร่ศาสนา ณ ที่แห่งนี้แล้วและทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ให้เป็นสัญลักษณ์ รอยพระพุทธรูปมีทั้ง รอยพระพุทธรูปคู้ รอยพระพุทธรูปเดี่ยวซึ่งในประเทศไทยมีอยู่มากมาย ในปัจจุบันมีรอยพระพุทธรูปในสังคมไทยอยู่มากกว่า 491 แห่ง ตามวัดและศาสนสถานต่างๆ รอยพระพุทธรูปถือว่าเป็นสิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งปัจจุบันสถานที่หลายสถานที่ในประเทศไทยที่ได้ขุดค้นพบรอยพระพุทธรูป ได้แก่ รอยพระพุทธรูป วัดพระบาทปู่ผาแดง จังหวัดลำปาง, รอยพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, รอยพระพุทธรูป เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, รอยพระพุทธรูปน้ำทิพย์ จังหวัดสกลนคร และรอยพระพุทธรูปเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น รอยพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงและคนไทยทั้งประเทศรู้จักกันดีประกอบด้วยรอยพระพุทธรูป เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี วัดพระบาทปู่ผาแดง จังหวัดลำปาง, รอยพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ในแต่ละปีจะมีผู้คนหลั่งไหลไปกราบไหว้ขอพรกันอย่างเนืองแน่น ผิดกับรอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศไม่รู้จัก อีกทั้งไม่มีการประชาสัมพันธ์ รอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ให้ประชาชนทั้งประเทศได้รับรู้ถึงคุณค่าของรอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรีเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด (จวน คงแก้ว, 2559: 10)

รอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยสันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 สลักลงบนพื้นศิลาแลงธรรมชาติ มีวงกลมอยู่ตรงกึ่งกลาง นักวิชาการสันนิษฐานว่ามีไว้สำหรับปักเสาฉัตรหรือเสาเพลิงรองรับเครื่องหมายไตรรัตน์หรือธรรมจักร ชาวบ้าน ตำบล โคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี นิยมมากราบไหว้รอยพระพุทธรูปเนื่องในเทศกาลวันมาฆบูชาซึ่งเป็นวันพระใหญ่ ในวันปกติก็มีชาวบ้านมากราบไหว้แต่ไม่มากเท่าวันมาฆบูชา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จากที่คนสมัยโบราณจะนิยมสร้างแต่เพียงสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปเจ้านิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปเต็มองค์ ปัจจุบันได้มีการสร้างพระพุทธรูปเต็มองค์เป็นสิ่งที่แทนพระพุทธรูปเจ้าแทน ทำให้ในปัจจุบันคนส่วนมากไม่ค่อยรู้จักรอยพระพุทธรูป และถ้าพูดถึงรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยแล้ว คนไทยส่วนมากจะนึกถึงรอยพระพุทธรูป วัดพระบาทปู่ผาแดง จังหวัดลำปาง, รอยพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, รอยพระพุทธรูป เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, รอยพระพุทธรูปน้ำทิพย์ จังหวัดสกลนคร ทำให้คนในปัจจุบันไม่ทราบว่ามียอยพระพุทธรูปที่เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี จากข้อมูลข้างต้นต่างๆที่ได้กล่าวมานี้ ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของรอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไม่ทราบว่ามียอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถในจังหวัดปราจีนบุรี ทางผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถแล้วนำมาสร้างสรรค์เป็นชุดการแสดง ระบายูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้ประชาชนชาวไทยได้รู้จักรอยพระพุทธรูปคูเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรีต่อไป

ภาพที่ 1 รอยพระพุทธรูปท่าคู อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี (ของจริง)

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

ภาพที่ 2 รอยพระพุทธรูปท่าคู อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี (แบบจำลอง)

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

ภาพที่ 3 ภาพบรรยากาศการเวียนเทียนรอบรอยพระพุทธรูปในช่วงเช้าภายในงาน มาฆปุรณิสม์ศรีปราจีน
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

ภาพที่ 4 ภาพบรรยากาศการจุดเทียนรอบรอยพระพุทธรูป ภายในงานมาฆปุรณิสม์ศรีปราจีน
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

วัตถุประสงค์ของผลงานสร้างสรรค์

เพื่อสร้างสรรค์การแสดงชุด ระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสุপুরะ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบาย หมายถึง การแสดงที่ต้องใช้คนจำนวนมากกว่า 2 คนขึ้นไป ซึ่งการแสดงนั้นๆจะใช้เพลงบรรเลงโดยมีเนื้อร้องหรือไม่มีเนื้อร้องก็ได้ โดยระบายเน้นที่ความสวยงามในการจัดระเบียบเป็นกลุ่ม มีการแปรแถวแบบสวยงามหลากหลายรูปแบบ

บูชา หมายถึง การแสดงความเคารพ การกราบไหว้ การยกย่องนับถือรอยพระพุทธรูปที่
วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

รอยพระพุทธรูป หมายถึง รอยพระพุทธรูปที่โบราณสถานวัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ
จังหวัดปราจีนบุรี

ศรีวัดสระปุระ หมายถึง เมืองศรีวัดสระปุระในยุคทวารวดีที่ก่อตั้งอยู่ที่อำเภอศรีมโหสถ จังหวัด
ปราจีนบุรี

ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระปุระ หมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ที่สร้างสรรค์
ขึ้นใหม่โดยใช้ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูป อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแนวทาง
ในการวิจัยสร้างสรรค์

ประโยชน์ที่ได้รับจากผลงานสร้างสรรค์

ได้การแสดงผลสร้างสรรค์ชุด ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระปุระ เพื่อประชาสัมพันธ์การ
ท่องเที่ยวรอยพระพุทธรูป อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัยผลงานสร้างสรรค์

ผลงานสร้างสรรค์ชุด ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระปุระ ในครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้
ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บข้อมูลรวบรวมจากเอกสาร (Documentary)
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ และการเก็บข้อมูลภาคสนามตลอดจนการวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิ
มีรายละเอียดในการวิจัยดังนี้

ขอบเขตผลงานสร้างสรรค์

ด้านเนื้อหา ผลงานสร้างสรรค์ครั้งนี้มุ่งศึกษารอยพระพุทธรูป ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ
จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อสร้างสรรค์การแสดงชุด ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระปุระ

ด้านวิธีการวิจัยผลงานวิจัยสร้างสรรค์ครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)
โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field study)
โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต สทนากลุ่ม วิพากษ์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์

ด้านระยะเวลา ผลงานสร้างสรรค์ชุด ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระปุระ ครั้งนี้ผู้วิจัยได้
กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยสร้างสรรค์ไว้ 1 ปี

ด้านพื้นที่ พื้นที่ในการศึกษา ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสระปุระ ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจ
และเลือกพื้นที่ภาคตะวันออก ได้แก่ โบราณสถานวัดสระมรกต ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัด
ปราจีนบุรี การเลือกพื้นที่ในการศึกษานี้ใช้วิธีเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ประชาชนที่มาเที่ยวชมและสักการบูชารอยพระพุทธรูปโบราณสถาน
วัดสระมรกต และผู้คนในบริเวณโบราณสถานวัดสระมรกตตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

กลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยได้คัดเลือกมาแบบเจาะจง โดยกำหนดรวมทั้งสิ้น 17 คน ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้
กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 17 คน เป็นกลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลหลักและความสำคัญเกี่ยวกับ
ผลงานสร้างสรรค์ชุด ระบายบูชารอยพระพุทธรูปทศริวัตสุประ แบ่งออกได้ ดังนี้

1) ผู้รู้ด้านประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปคู่ โบราณสถานวัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ
จังหวัดปราจีนบุรีจำนวน 3 คน

2) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านดนตรี จำนวน 2 คน

3) ผู้เชี่ยวชาญทางการแต่งกาย จำนวน 2 คน

4) ผู้เชี่ยวชาญทางการแต่งหน้าทำผม จำนวน 1 คน

5) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์และศิลปะการแสดง จำนวน 4 คน

6) ผู้เชี่ยวชาญวิพากษ์การแสดงชุดระบายบูชารอยพระพุทธรูปทศริวัตสุประ 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

1) แบบสำรวจเบื้องต้น (Basic Survey)

2) แนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง
(Unstructured Interviews)

3) แบบสังเกต (Observation) เป็นแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation)
และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant observation)

4) แนวทางสนทนากลุ่ม (Focused Group Guideline)

5) การวิพากษ์การแสดงชุดระบายบูชารอยพระพุทธรูปทศริวัตสุประ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) ศึกษาข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลที่รวบรวมได้จากพื้นที่ที่ทำการวิจัย โดยวิธีการสำรวจเบื้องต้น
สัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการและเป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม
การสนทนากลุ่ม

การจัดทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

1) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสังเกตและการสัมภาษณ์
และนำมาแยกแยะเป็นหมู่ ตามวัตถุประสงค์ของผลงานสร้างสรรค์

2) สรุปข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของผลงานวิจัยสร้างสรรค์

3) นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์แต่ละวัตถุประสงค์ของผลงานวิจัยสร้างสรรค์มาสรุป

4) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์การสังเกตการณ์
และการวิพากษ์ แล้วนำมาสรุป

5) ข้อมูลที่ได้จากการสรุปตามวัตถุประสงค์ของผลงานวิจัยสร้างสรรค์ทั้งหมดมาอภิปรายและ
เสนอแนะตามประเด็นต่างๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของผลงานวิจัยสร้างสรรค์โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้ จากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปตามแนวคิดของ (สุภางค์ จันทวานิช, 2546: 131-137) ดังนี้

1) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย คือ วิธีการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น ผลงานสร้างสรรค์ชุด ระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ เป็นต้น เมื่อนักวิจัยได้เห็นรูปธรรม แล้วก็ลงมือสร้างข้อสรุป ถ้าข้อสรุปนั้นยังไม่ได้ได้รับความตรวจสอบยืนยันก็ถือว่าเป็นสมมติฐานชั่วคราวถ้าหากได้รับการยืนยันแล้ว ก็ถือว่าเป็นข้อสรุป เช่น ผลงานสร้างสรรค์ชุด ระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ จัดขึ้นเพื่ออะไร มีเอกลักษณ์อย่างไร เพราะอะไรจึงมีผลงานสร้างสรรค์ชุดระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ เป็นต้น

2) การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน โดยการใช้วัฒนธรรมและแนวคิดทฤษฎีเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะวิเคราะห์ถึงการจัดระเบียบทางสังคมการทำหน้าที่ของระบบย่อยแต่ละโครงสร้างทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ

การนำเสนอผลวิเคราะห์ข้อมูลนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนอผลวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของผลงานวิจัยสร้างสรรค์ด้วยวิธีการเขียน พรรณนาวิเคราะห์ โดยคณะผู้วิจัยเริ่มจากการเตรียมเนื้อหาให้ครบถ้วนตามความมุ่งหมายของวัตถุประสงค์ของผลงานสร้างสรรค์วางเค้าโครงของการเขียนรายงานแล้วจึงลงมือเขียนและเรียบเรียงโดยที่เน้นความถูกต้องรัดกุม ชัดเจนมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน และมีภาพประกอบบางช่วงบางตอน พร้อมบันทึกทำสำเนาเป็นวิดิทัศน์ออกเผยแพร่

ผลการวิจัย

งานวิจัยสร้างสรรค์ชุดระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์ระบายบูชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ พบว่ารอยพระพุทธรูปชุดพบบริเวณโบราณสถานวัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2529 เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย รอยพระพุทธรูปชุดดังกล่าวอยู่ในพื้นที่ศิลปะและธรรมชาติ ลักษณะเหมือนรอยเท้ามนุษย์นิ้วเท้ายาวไม่เท่ากันและเรียงไม่เสมอกัน รอยพระพุทธรูปชุดนี้เป็นรูปวงกลมล้อมรอบ ที่กลางฝ่าพระบาทแต่ละข้างสลักเป็นรูปธรรมจักร ระหว่างพระบาทแกะเซาะเป็นร่องรูปกากบาท มีหลุมกลมอยู่ตรงกลางสันนิษฐานว่ามีไว้สำหรับปักเสฉัตรหรือเสาเพลิงรองรับเครื่องหมายตรีรัตน์หรือธรรมจักร รอยพระพุทธรูปชุดนี้สันนิษฐานว่า มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นบริเวณเจดีย์สมมติตามคติลังกา เพื่อแสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มา ณ ดินแดนแห่งนี้

ภาพที่ 5 รอยพระพุทธรูป วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างสรรค์ชุดระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ มีองค์ประกอบ การแสดงในรูปแบบที่จะทำให้การแสดงชุดนี้มีความสมบูรณ์ สวยงามและเป็นที่ยอมรับของวิชาการ โดยเฉพาะความงดงามของท่ารำ ความงามของเครื่องแต่งกาย ความไพเราะของการบรรเลงดนตรีหรือ ความสวยงามของผู้แสดง นอกจากนี้องค์ประกอบของการแสดงทุกด้าน ต้องสื่อให้เห็นถึงแนวคิด หรือ ความเป็นเอกภาพของรูปแบบการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ สำหรับองค์ประกอบของการแสดงชุดระบำ บุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระมีดังนี้

1. การกำหนดชื่อชุดการแสดงระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ พบว่า การตั้งชื่อการ แสดงเป็นส่วนสำคัญในการสื่อสารให้ผู้ชมการแสดงทราบถึงแนวคิด ที่มาของการสร้างสรรค์การแสดง สำหรับชื่อการแสดง ระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ เป็นชื่อการแสดงที่จะสื่อให้ผู้ชมการแสดง ทราบถึงการสักการบูชาพระพุทธรูป ที่เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี โดยผู้วิจัยได้ทำการคิดชื่อ ชุดการแสดงได้มาจากชื่อของเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ในยุคทวารวดี โดยมีชื่อว่า “ศรีวัดสปุระ”

2. ดนตรี เนื้อเพลง และทำนองเพลงระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ พบว่า ประพันธ์ ดนตรีขึ้นมาใหม่ เป็นทำนองดนตรีร่วมสมัยแบบไม่มีเนื้อร้องแต่จะมีการเกริ่นนำตอนต้นเพลง ซึ่งบรรยาย เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปและพิธีการบูชา ดังนี้

คำกลอน

รอยพระบาทพุทธเจ้าเด่นปรากฏ ณ เมืองศรีมโหสถวิจิตรลา
รอยพระบาทพุทธเจ้าล้ำลือมา เสริมศรัทธาสาธุชนของคนไทย

การบรรจุทำนองและคำกลอนประกอบการแสดงชุดระบำบุชารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก จะเป็นคำกลอนที่แต่งขึ้นใหม่ เพื่ออธิบายให้รู้ว่าการแสดงนี้เกี่ยวกับรอบพระพุทธรูปศรี เมืองศรีมโหสถ โดยช่วงจังหวะทำนองเพลงจะใช้จังหวะ 2 ชั้น ในช่วงนี้ผู้แสดงจะแสดงท่าทางถึงการ สักการบูชาพระพุทธรูป

ช่วงที่สอง ทำนองเพลงจะใช้เป็นจังหวะ 2 ชั้น เพื่อให้ทำนองเพลงสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ ในการประกอบพิธีเวียนเทียนรอบรอยพระพุทธรูป ผู้แสดงจะแสดงท่าทางถึงการเวียนเทียนรอบรอยพระพุทธรูป

ช่วงที่สาม ทำนองเพลงใช้จังหวะ ชั้นเดียว เพื่อสื่อถึงการรื่นเริงหลังจากเสร็จพิธีเพื่อแสดงถึงความศรัทธาต่อรอยพระพุทธรูป ผู้แสดงจะแสดงท่าทางถึงการเฉลิมฉลองรื่นเริงเพื่อแสดงถึงความศรัทธาต่อรอยพระพุทธรูป

3. ทำรำระบำบุษารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ พบว่า การสร้างสรรค์หรือการออกแบบ กระบวนท่ารำชุดระบำบุษารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ ศึกษาท่ารำจากภาพประติมากรรมที่ขุดพบที่อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และศึกษาจากท่ารำระบำโบราณคดีชุดทวารวดี พร้อมนำท่ารำที่สร้างสรรค์มาเรียบเรียงให้เข้ากับทำนองเพลงและจังหวะตามลำดับ จัดรูปแบบการแปรแถวในรูปแบบต่างๆ ตามทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ ให้การรำเกิดการแปรแถวในรูปแบบต่างๆ เพื่อความสวยงาม ปรับปรุงแก้ไขกระบวนท่ารำให้สอดคล้องกับจังหวะดนตรี ให้เกิดความสวยงามในการแปรแถว การใช้พื้นที่เวทีให้เหมาะสม ความสมดุลของผู้แสดงบนเวที ฝึกซ้อมการแสดงสร้างสรรค์ชุดระบำบุษารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ ให้กับนักศึกษาที่มีท่ารำทั้งสิ้น 32 ท่า ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญและแก้ไขจนสมบูรณ์

ภาพที่ 6 ท่ารำ ระบำบุษารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

4. รูปแบบการแปรแถว พบว่า ระบำบุษารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ ใช้ทฤษฎีการแปรแถว รูปแบบต่างๆ และสร้างการแปรแถวที่มีมิติแปลกใหม่และหลากหลายรูปแบบ ทำให้ในการแสดงดูไม่น่าเบื่อ แปรแถวได้อย่างชัดเจน มีการแปรแถว 17 รูปแบบ เช่น แถววงกลมสองวง แถววิคว่าซ้อน แถวสามเหลี่ยม พีระมิดกลับหัว แถวสามเหลี่ยมพีระมิด แถวตัวยู แถวตอนลึกสองแถว เป็นต้น

5. เครื่องแต่งกายระบำบุษารอยพระพุทธรูปศรีวัดสปุระ พบว่า ผู้สร้างสรรค์มีแนวคิดประดิษฐ์ เครื่องแต่งกายการแสดงชุดนี้ให้สอดคล้องกับสมัยทวารวดีเพื่อสื่อให้เห็นถึงเอกลักษณ์การแต่งกายในยุคทวารวดี อ้างอิงจากประติมากรรมที่ขุดพบในเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี โดยจะใช้สีอิฐเป็นสีหลัก เพื่อแสดงถึงความขลังในการแสดง เครื่องประดับจะใช้ลูกปัดเป็นหลัก โดยยุคทวารวดีจะใช้ลูกปัดเป็นเครื่องประดับและแบ่งแยกชนชั้นในชั้นต่างๆ โดยเครื่องประดับมีต่างหู สร้อยคอ ข้อแขน ข้อมือ เข็มขัด และข้อเท้า

ภาพที่ 7 การแต่งกาย ระเบียบข้าราชการพระพุทธรูปวัดสปุระ
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

ภาพที่ 8 เครื่องประดับ ระเบียบข้าราชการพระพุทธรูปวัดสปุระ (สร้อยคอ ต่างหู ข้อมือ)
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

6. ผู้แสดงและการคัดเลือก ระเบียบข้าราชการพระพุทธรูปวัดสปุระ ผู้วิจัยสร้างสรรค์กำหนดผู้แสดงเป็นตัวแทนของหญิงสาวชาวบ้านในยุคสมัยทวารวดีที่มากกราบไหว้สักการบูชาพระพุทธรูป โดยกำหนดผู้แสดงทั้งหมด 12 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมด ในการคัดเลือกนักแสดง คัดเลือกนักแสดงที่มีรูปร่างสง่างาม สัดส่วนพอเหมาะ ไม่อ้วนเกินไปและไม่ผอมเกินไป ส่วนสูงอยู่ในระดับเดียวกัน

7. โอกาสที่แสดงระเบียบข้าราชการพระพุทธรูปวัดสปุระ สร้างขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์รอบพระพุทธรูป จังหวัดปราจีนบุรี สามารถแสดงได้ในงานมาฆบูชาที่มีศรีปราจีนที่จะจัดขึ้นที่วันธรรมมรกด จังหวัดปราจีนบุรี ทุกๆ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือตรงกับวันมาฆบูชา ของทุกปี และงานทั่วไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาผลงานวิจัยสร้างสรรค์ชุดระบำบุชารอยพระพุทธรูปทศบาทศรีวัดสปุระ ผลของการศึกษาผลงานสร้างสรรค์ครั้งนี้ตามวัตถุประสงค์ของผลงานสร้างสรรค์นำไปสู่การอภิปรายผลดังนี้

ระบำบุชารอยพระพุทธรูปทศบาทศรีวัดสปุระ เป็นการวิจัยสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ที่กำหนดแนวคิดเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในพิธีกรรมของคนในจังหวัดปราจีนบุรี ที่สัมพันธ์กับ วิถีชีวิตของชาวบ้าน สอดคล้องกับความคิดของ พัทยา สายหู (พัทยา สายหู, 2521: 14) กล่าวว่า แนวคิดเกี่ยวกับ การเกิดและคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน แบบฉบับร่วมกันของกลุ่มชนหรือสังคมชาวบ้าน ซึ่งเกิดขึ้นด้วยความรู้ความเข้าใจ ความสามารถสร้างสรรค์ ความพอใจ ค่านิยมปัจจัยทั้ง 4 ประการนี้ร่วมกันจึงเกิดสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” เมื่อสิ่งทั้งหลายที่นำมาสร้างใช้ร่วมกันสามารถสนองความต้องการ ความพอใจของกลุ่มคนดนตรีเนื้อเพลงและทำนองเพลง ได้สร้างดนตรีขึ้นมาใหม่ โดยใช้ทำนองดนตรีสมัยใหม่ผสมกับกลอนยาวาวดี ซึ่งจะถ่ายทอดให้เห็นการสักการบูชาพระพุทธรูปทศบาทสอดคล้องกับความคิดของ วิทวัฒน์ แสงส่อง ([สัมภาษณ์], 2565) ครูสอนรายวิชานาฏศิลป์ประจำโรงเรียนบ้านศรีฐาน กล่าวว่า การสร้าง สรรค์งานด้านนาฏศิลป์ไม่ควรนำเพลงที่มีอยู่แล้วมาสวมแล้วใส่ทำนองไปควรประพันธ์เพลงใหม่ เนื้อร้องใหม่ ถึงจะเรียกว่า การสร้างสรรค์ การจัดรูปแบบแปรแถวของชุดระบำบุชารอยพระพุทธรูปทศบาทศรีวัดสปุระ แปรแถวใหม่ทั้งหมด 17 รูปแบบ เพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้กับชุดการแสดงมากขึ้น สอดคล้องกับ อมรา กล้าเจริญ (2526: 19) กล่าวว่า การเคลื่อนไหวสำหรับสร้างชุดระบำจะต้องเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและพร้อมเพรียงกันของนักแสดงที่ปฏิบัติทำอยู่ การเคลื่อนไหวหรือการแปรแถวที่ดีจะต้องเคลื่อนไหวที่แผ่วไว้ ด้วยท่าช้าและเคลื่อนไหวไปตามธรรมชาติ เพราะจะทำให้ดูแล้วเป็นลีลาการรำรำ การแต่งกายอ้างอิงจากประติมากรรมที่ขุดพบในเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี โดยจะใช้สีอิฐเป็นสีหลักเพื่อแสดงถึงความขลังในการแสดง เครื่องประดับจะใช้ลูกปัดเป็นหลัก โดยยุคทวารวดีจะใช้ลูกปัดเป็นเครื่องประดับและแบ่งแยกชนชั้นในชั้นต่างๆ โดยเครื่องประดับมีต่างหู สร้อยคอ ข้อแขน ข้อมือ เข็มขัด และข้อเท้า การแต่งหน้าทำผมระบำบุชารอยพระพุทธรูปทศบาทศรีวัดสปุระ ผู้หญิงจะเน้นความสวยงาม และความขลัง ทรงผมจะใส่ก่อนผมที่ประดับไปตราธรรมจักรที่อยู่ในรอยเท้าของรอยพระพุทธรูปทศบาทคู่ กำหนดผู้แสดงเป็นตัวแทนของหญิงสาวชาวบ้าน ในยุคสมัยทวารวดีที่มากับไหว้สักการบูชาพระพุทธรูปทศบาทคู่ โดยกำหนดผู้แสดงทั้งหมด 12 คนเป็นผู้หญิงทั้งหมด โดยคัดเลือกนักแสดงที่มีรูปร่างสง่างาม สัดส่วนพอเหมาะ ไม่อ้วนเกินไปไม่ผอมไป ส่วนสูงอยู่ในระดับเดียวกัน การแสดงชุดนี้สามารถแสดงได้ในงานมาฆบูชาที่มีศรีปราจีนที่จะจัดขึ้นที่วันธรรมมาภิบาลจังหวัดปราจีนบุรี ทุกๆ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือตรงกับวันมาฆบูชา ของทุกปี และงานทั่วไป

บรรณานุกรม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2545). *การคิดเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: ชัคเชส มีเดีย

จังหวัดปราจีนบุรี. (2558). *งานเทศกาลมาฆบูชาที่มีศรีปราจีนบุรี*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/nakornnayok> [4 มกราคม 2565].

- จวน คงแก้ว. (2559). *พุทธศิลป์ในรอยพระพุทธรูป*. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทองเที้ยว. (2554). *โบราณสถานสระมรกต อ.ศรีมโหสถ จ.ปราจีนบุรี*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.thongteaw.com/Travel_tour_content_ปราจีนบุรี/โบราณสถานสระมรกต [4 มกราคม 2565].
- นิลาวัลย์ วีระเทศ. (2547). *นาฏลีลาบูชาพระพุทธรูป*. *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*. คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์. ภาควิชานาฏศิลป์ไทยและดุริยางค์ศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2536). *แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม*. อุบลราชธานี : ยงสวัสดิ์การพิมพ์.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. (2538). *ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พัทธา สายหู. (2527). *แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดและคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน*. ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมขอนแก่น.
- พีรพน พิสนพงศ์. (2534). *โบราณสถานสระมรกต*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์.
- วิวัฒน์ แสงส่อง. ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์. *สัมภาษณ์*, 24 มีนาคม 2565.
- วรรณกวี โพธิ์. (2556). *รอยพระพุทธรูปในศิลปะร่วมสมัย: กรณีศึกษาพิชัยนรินทร์และพิทยศพุทธเจริญ*. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต*. สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์. ภาควิชาทฤษฎีศิลป์. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมัย สุทธิธรรม. (2550). *เมืองศรีมโหสถ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.
- อมรา กล้าเจริญ. (2526). *สุนทรียนาฏศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของพฤติกรรมเลือกตั้งท้องถิ่นไทย

Empowering the Strengths of Thai Local Electoral Behavior

พระมหาบวรวิทย์ รตนโชโต

Phramaha Bowonwit Ratanachoto

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำปาง

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lampang Buddhist College

E-mail: bovorvit55@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษาและนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของพฤติกรรมเลือกตั้งท้องถิ่นไทยที่เห็นว่าการเลือกในปัจจุบันยังมีอุปสรรคและปัญหามากมายที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่ความอ่อนแอในเชิงระบบและกลไกต่างๆ เช่น การซื้อสิทธิ การขายเสียง การทำผิดกฎหมาย การเลือกตั้ง การเอื้อประโยชน์และการช่วยเหลือต่อการเลือกตั้ง เป็นต้น ทำให้ระบบการเลือกตั้งทั้งระดับชาติและท้องถิ่นเกิดความผิดพลาดและส่งผลเสียต่อการบริหารจัดการองค์กรภาครัฐโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีถึง 7,850 แห่ง ตั้งอยู่ทั่วประเทศไทยที่ต้องยกระดับความเข้มแข็งและสร้างค่านิยมใหม่ต่อระบบการเลือกตั้งให้ชาวสะอาดมากที่สุดด้วยการ 1) การสร้างค่านิยมใหม่ต่อระบบเลือกตั้งท้องถิ่น 2) การตรวจสอบคุณสมบัติและประวัติอย่างเข้มงวดของนักการเมืองท้องถิ่น 3) การพัฒนาเยาวชนภาคประชาสังคมรุ่นใหม่ 4) การแต่งตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งจากภาคประชาชนที่มีความรู้และโปร่งใส 5) กำหนดกลไกและระบบการหาเสียงในช่วงฤดูการเลือกตั้งท้องถิ่น 6) การกำหนดขอบเขตการใช้งบประมาณ และ 7) การเพิ่มภารกิจของคณะกรรมการเลือกในการรณรงค์และประชาสัมพันธ์การเลือกตั้งท้องถิ่น

คำสำคัญ : การเสริมสร้างความเข้มแข็ง, ระบบเลือกตั้งท้องถิ่น, พฤติกรรม

Abstract

This article emphasizes the studying and presenting knowledge related to the empowering strengths of Thai local electoral system that shows there are still many obstacles and problems in the current election process leading to economic weakness of systems and mechanisms such as vote buying and electoral law violations, election contribution and assistance etc., this cause both the national and local election systems and negatively affects the management of government organizations. Especially, there are 7,850 local administrative organizations located throughout Thailand that must strengthen and build the credibility for the cleanest electoral system, including 1) the creating new values for the

local electoral system, 2) checking out the qualifications and rigorous biographies of local politicians, 3) the youth development in new generation of civil society, 4) the appointment of election committees from knowledgeable and transparent public sector, 5) determining campaign mechanisms and systems during the local election season, 6) Determining the scope of budget use, 7) increasing the electoral commission's mission in campaigning and publicizing local elections.

Key words: Empowering Strengths, Local Electoral System, Behavior

บทนำ

การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย (Basic Democracy) เพราะการปกครองท้องถิ่นจะเป็นสถาบันฝึกสอนการเมืองการปกครองให้แก่ประชาชน ให้รู้สึกว่ามี ความเกี่ยวพันในการปกครอง การบริหารท้องถิ่น เกิดความรับผิดชอบและหวงแหนต่อประโยชน์อันพึงมี ต่อท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย อันจะนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสในระบอบการปกครองประชาธิปไตย (ชูศักดิ์ เทียตรง, 2518: 6-7) การเลือกตั้งท้องถิ่น (Local Elections) จึงนับได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของ กระบวนการปกครองตามหลักประชาธิปไตย (Democracy) กล่าวคือเป็นการสร้างและเคารพสิทธิและ เสรีภาพของประชาชนภายใต้การยอมรับของสังคมทั่วไป เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบการปกครองที่ตั้งอยู่บน หลักการที่ว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน” ถูกใช้โดยตัวแทนของประชาชน ซึ่งตัวแทนของประชาชน นั้นเป็นผู้ที่ได้รับการมอบหมายให้ทำหน้าที่ภายใต้ความรับผิดชอบ (Accountability) ต่อผลประโยชน์ ของประชาชน ซึ่งประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงในการใช้อำนาจ อธิปไตย ในขณะเดียวกันอำนาจอธิปไตยถูกใช้โดยตัวแทน ได้แก่ สมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น เข้าไปการออกแบบนโยบายซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนผ่านกระบวนการ เลือกตั้ง (สุนทรชัย ขอบยศ และรจนา คำดีเกิด, 2556: 9-43)

เพราะฉะนั้น การเลือกตั้งท้องถิ่น จึงเปรียบเสมือนช่องทางหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ของประชาชน ในระดับท้องถิ่นตามสิทธิขั้นพื้นฐาน โดยการเลือกตัวแทนของตนเข้าไปใช้อำนาจ ตัดสินใจทางการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ข้อจำกัดของการมีประชากรจำนวนมาก และมีพื้นที่เขตการ ปกครองที่มีขนาดใหญ่ จึงทำให้ การใช้อำนาจของประชาชนด้วยตนเองโดยตรง เพื่อทำการตัดสินใจทาง นโยบาย (เอกพลณัฐ ญัฐพัตธนันท์, ม.ป.ป.) แต่ที่ผ่านมามีการเลือกตั้งท้องถิ่นเกิดปัญหามากมายที่ส่ง กระทบในวงกว้าง เช่น การผูกขาดอำนาจ การใช้อิทธิพล ความรุนแรง การซื้อเสียง การครอบงำจาก นักการเมืองระดับชาติ การแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ดำรงตำแหน่ง และการใช้อำนาจที่ไม่ตอบสนองต่อ ประชาชน (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2559: 7) นอกจากนี้ยังปัญหาอื่นๆ อีกมากมายในเชิงเทคนิคกฎหมาย และระบบการบริหารจัดการการเลือกตั้งทำให้เห็นว่า ทั้งตัวของระบบและพฤติกรรมไม่สามารถตอบสนอง ต่อเป้าหมายการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นอย่างเสรีที่ควรจะเป็นมากนัก

ผู้เขียนเห็นว่า การเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างมากต่อการยกระดับความเข้มแข็งให้กับประชาชนได้มากขึ้นหากมีการปรับเปลี่ยนช่องทางการกระทำความผิดของนักการเมืองท้องถิ่นที่เห็นช่องโหว่ของระบบการเลือกตั้งทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งจะต้องมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาในบางประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างค่านิยมใหม่ต่อระบบเลือกตั้งท้องถิ่น 2) การตรวจสอบคุณสมบัติและประวัติอย่างเข้มงวดของนักการเมืองท้องถิ่น 3) การพัฒนาเยาวชนภาคประชาสังคมรุ่นใหม่ 4) การแต่งตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งจากภาคประชาชนที่มีความรู้และโปร่งใส 5) กำหนดกลไกและระบบการหาเสียงในช่วงฤดูการเลือกตั้งท้องถิ่น 6) การกำหนดขอบเขตการใช้งบประมาณ 6) การเพิ่มภารกิจของคณะกรรมการเลือกในการรณรงค์และประชาสัมพันธ์การเลือกตั้งท้องถิ่น ซึ่งจะได้อธิบายความเพิ่มเติมที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นได้ในอนาคต

ระบบเลือกตั้งท้องถิ่นไทย

ความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถ แบ่งออกเป็นสองด้าน คือ ด้านการเมืองการปกครอง และด้านการบริหาร กล่าวคือ ในด้านการเมืองการปกครองนั้น เป็นการปูพื้นฐานการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยและเรียนรู้การปกครองตนเอง ส่วนด้านการบริหารนั้น เป็นการแบ่งเบาภาระรัฐบาลและประชาชนในท้องถิ่นได้หาทางสนอง แก้ปัญหาด้วยตนเอง ด้วยกลไกการบริหารต่างๆ ทั้งในแง่ของการบริหารงาน บุคคล การงบประมาณและการจัดการ เป็นต้น การปกครองตนเองในรูปแบบของการปกครองส่วนท้องถิ่นในกรอบของการกระจายอำนาจ ย่อมจะนำไปสู่การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะเป็นฐานสำคัญของการเมืองระดับชาติโดยรวม ถ้าหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นครอบคลุมทั่วประเทศสามารถทำ หน้าที่ได้อย่างสัมฤทธิ์ผลจนเกิด การพัฒนาการเมืองแบบประชาธิปไตย ย่อมจะช่วยสร้างความเข้าใจและ ความรู้ให้แก่ประชาชนในระดับรากหญ้า พร้อมทั้งการฝึกทักษะกับผู้ที่ เป็นผู้บริหารและผู้ทำงานในสถานิติบัญญัติของท้องถิ่น ก็หมายความว่า ความรู้ทางการเมือง ทักษะทางการเมือง และประสบการณ์ในการทำงานภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมจะหลอมกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นทั่วประเทศ และนี่คือตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งเกี่ยวกับการปกครองตนเอง และยังเป็นการสร้างความเป็นประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนผ่านเรียนรู้โดยการฝึกการลงมือกระทำด้วยตัวเอง (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2562: 6)

แนวนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรก ในปี 2475 เป็นต้นมา พบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 เป็นรัฐธรรมนูญที่เริ่มมีหมวดว่าด้วย การปกครองท้องถิ่น ที่มีการระบุให้การปกครองท้องถิ่นทุกระดับมีสภาท้องถิ่น และหัวหน้าฝ่ายบริหารท้องถิ่นหรือ คณะผู้บริหารท้องถิ่นมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในท้องถิ่น ตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด (มาตรา 216) แต่การเลือกตั้งหัวหน้าฝ่ายบริหารท้องถิ่นหรือคณะผู้บริหารท้องถิ่นนั้น ไม่ได้กำหนดว่า จะต้องมาจากการเลือกตั้งทางตรงเท่านั้น เพราะอาจจะให้สภาท้องถิ่นเลือกตั้งจากสมาชิกที่มีอยู่ในสภาก็ได้

(มาตรา 217) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 แม้ว่าจะมีการกำหนดเรื่องการเลือกตั้ง สมาชิกสภาท้องถิ่นเอาไว้ในหมวดว่าด้วยการปกครองท้องถิ่น แต่ก็ยังมีการเปิดโอกาสให้มีการแต่งตั้งสมาชิก สภาท้องถิ่น และคณะผู้บริหารท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นได้โดยกรณีการแต่งตั้งสภาท้องถิ่น จะต้องมียกเว้น น้อยกว่าสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้ง (มาตรา 182 และมาตรา 183) และนับตั้งแต่นั้นมาก็จะปรากฏข้อบัญญัติเกี่ยวกับการเลือกตั้งท้องถิ่นในลักษณะเดียวกัน ทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 (มาตรา 198 และมาตรา 199) และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 พุทธศักราช 2538 (มาตรา 198 และมาตรา 199) ต่อมาการเลือกตั้งท้องถิ่นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นอย่างจริงจัง โดยกำหนดให้คณะผู้บริหารท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ให้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน หรือมาจากความเห็นชอบของสภาท้องถิ่นที่จะต้องมาจากการเลือกตั้ง มีการกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าว เอาไว้คราวละ 4 ปีและยังกำหนดให้คณะผู้บริหารหรือผู้บริหารจะเป็นข้าราชการประจำ หรือมีตำแหน่งในหน่วยงานอื่น ได้แก่ หน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ และข้าราชการส่วนท้องถิ่นควบคู่ไป พร้อมกันไม่ได้อีกต่อไป (มาตรา 285) ซึ่งในเวลาต่อมาหลักการเลือกตั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยตรงดังกล่าว ก็ได้กลายเป็นต้นแบบที่ถูกนำมาใช้ในรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ด้วยเช่นกัน (มาตรา 284)

ภายหลังจากรัฐประหารเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 โดยพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรัฐประหารและนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้อาศัยอำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ออกประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 85/2557 เรื่อง การได้มาซึ่งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นเป็นการชั่วคราว ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2557 และประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 86/2557 เรื่อง การได้มาซึ่งสมาชิกสภากรุงเทพมหานครและสมาชิกสภาเขตเป็นการชั่วคราว ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2557 ให้การเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นทั่วประเทศ รวมทั้งงดการเลือกตั้งสมาชิก สภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) และสมาชิกสภาเขต (ส.ข.) เป็นการชั่วคราว แต่ให้ใช้การสรรหาแทน ส่วนการให้ จัดจัดการเลือกตั้ง ส.ก. และ ส.ข. ของกรุงเทพมหานครนั้น ให้ใช้วิธีการคัดเลือกบุคคลจำนวน 30 คนทำหน้าที่ ส.ก. โดยอย่างน้อย 2 ใน 3 ของจำนวน ส.ก. ต้องเคยเป็นข้าราชการ หรือข้าราชการตั้งแต่ระดับ นักบริหารระดับสูง หรือระดับ 10 หรือเทียบเท่า ส่วน อบต. ให้มีสมาชิก 10 คน เทศบาลทุกประเภท ให้มีสมาชิก 12 คน และ อบจ. ให้มีสมาชิกกึ่งหนึ่งของจำนวนปัจจุบัน (โชคสุขกรกิตติชัย, ม.ป.ป: 3-6)

เพราะฉะนั้น กฎหมายและระเบียบที่ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อกำหนดใช้รูปแบบการเลือกตั้งต่อกระบวนการประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่นำมาปรับใช้ในการเลือกตั้งท้องถิ่นยังไม่เกิดความพึงพอใจมากนัก เพื่อที่จะสะท้อนความเป็นตัวแทนของประชาชน มากขึ้น จึงได้นำกระบวนการประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) เข้ามา ช่วยลดจุดอ่อนของประชาธิปไตยแบบตัวแทน อาทิการพัฒนากระบวนการ

ถอดถอน ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง การทำประชามติ (Referendum) ฯลฯ และการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่น ดังนั้น การเลือกตั้งท้องถิ่นนั้นถือเป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (Democracy) อีกทั้ง ยังเป็นการแสดงออกถึง เจตจำนงในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับท้องถิ่นของประชาชน ด้วยการออกมาใช้สิทธิเลือกตั้งเพื่อเลือกตัวแทนของตนเอง เข้าไปทำหน้าที่ในการบริหารองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความ เป็นประชาธิปไตยในท้องถิ่น (Local Democracy) ถือเป็นจุดเริ่มต้นของประชาธิปไตยของชาติ อย่างไรก็ตาม การเลือกตั้งท้องถิ่นยังเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงสถานะของผู้บริหารท้องถิ่น และยังเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพของประชาธิปไตยท้องถิ่น อีกทั้งการเลือกตั้งท้องถิ่นยังเปรียบเสมือนเวทีในการศึกษาระบบ การเมืองในท้องถิ่นเช่นเดียวกับการเมืองในระดับชาติ แน่นนอนว่าการเลือกตั้งท้องถิ่นหรือแม้แต่การ เลือกตั้งในระดับชาติเป็นกลไกหนึ่ง เพื่อหาทางออก เพราะนักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองระดับชาติ ต้องออกนโยบายที่คำนึงถึงคะแนนเสียงของประชาชนส่วนใหญ่จึงเท่ากับเป็นการเพิ่มอำนาจทางการเมือง ของประชาชนระดับล่างไปในตัว ทั้งนี้จากประสบการณ์ทั้งใน ประเทศไทยและต่างประเทศต่างก็มีปัจจัย อื่นที่อาจส่งผลให้นโยบายที่มาจาก การเลือกตั้งไม่เป็นไปตามที่กำหนดไว้หรือเป็นไปอย่างล่าช้าสำหรับ แนวทางในการพัฒนา ประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น คือการกระจายอำนาจทางการเมืองจากส่วนกลางไป ยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทุกระดับตั้งแต่องค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาลองค์การ บริหารส่วนตำบล (อบต.) กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา เป็นต้น พร้อมๆ กับการกระจายอำนาจทาง การคลัง อีกทั้งยังต้องให้ความสำคัญกับการเลือก ตั้งท้องถิ่น เพราะเป็นรากฐานของประชาธิปไตยท้องถิ่น (สุพัฒน์จิตร ลาตบัวขาว, 2561: 193)

เพราะฉะนั้น ความรู้ต่างๆ ในเชิงพลวัตเกี่ยวกับการเลือกท้องถิ่นเป็นเพียงบทเรียนและความ ได้เปรียบทางการเมืองในยุคสมัยที่ผ่านมาและหวนกลับมาสู่จุดเดิมที่ยังคงให้ความสำคัญไปที่ประชาชนผู้ มีสิทธิมีเสียงของตนเองเป็นหลักใหญ่แม้ว่าจะถูกปรับเปลี่ยน ถูกปฏิรูประบบการเลือกตั้งสักกี่ครั้งก็ยังคง อาศัยความรู้และการวิเคราะห์ของผู้ที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง แต่กระนั้นอาจจะจะเป็นจุดบอดในมุมสว่างที่บางครั้ง มิได้มองเห็นถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่ยังถูกติดอยู่กับอำนาจนำอาจนิยมและการรวบชั้นทาง การเมืองท้องถิ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรมเชิงลบให้กับชุมชนและประชาชนที่ยังขาดจิตสำนึกต่อการเลือกตั้ง ทุกครั้งที่ผ่านมามีให้นักการเมืองหรือผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมมีความกล้าที่กระทำผิดกฎหมายต่างๆ ได้ อย่างโจ่งแจ้ง ดังนั้น ระบบการเลือกตั้งถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากที่ประชาชนจำเป็นต้องให้ความสำคัญ ในฐานะเป็นสิ่งที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินชีวิตและผลประโยชน์อื่นๆ ต่อไปจึงต้องปฏิบัติให้เป็นไป ตามระเบียบปฏิบัติและกฎหมายบ้านเมืองให้มากที่สุด

การเสริมสร้างความเข้มแข็งระบบเลือกตั้งท้องถิ่นไทย

การเลือกตั้งท้องถิ่นเป็นไปตามโครงสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ ต้องเลือกตั้ง ประกอบด้วย 1. เลือกตั้ง “สมาชิกสภาท้องถิ่น” 2. เลือกตั้ง “ผู้บริหารท้องถิ่น” ทั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่นมีวาระการ ดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปีนับตั้งแต่วันเลือกตั้ง สำหรับตำแหน่งผู้บริหาร

ท้องถิ่น จะดำรงตำแหน่ง ติดต่อกัน 2 วาระไม่ได้ แต่เมื่อดำรงตำแหน่งติดต่อกัน 2 วาระแล้วจะดำรงตำแหน่งได้อีกเมื่อพ้น 4 ปีนับตั้งแต่วันพ้นจากตำแหน่ง (โกวิท พงงาม, 2563: 10) เพราะการเลือกตั้ง ทั้ง ตำแหน่งดังกล่าวถือได้ว่าอยู่ใกล้ตัวของประชาชนที่จำเป็นต้องใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างถ่องแท้ เพื่อให้สามารถคัดเลือก คัดสรรคนดี คนเก่งที่สละความสุขส่วนตัวเพื่อทำงานให้กับประชาชนอย่างแท้จริงมิใช่เพียงโอกาสฉาบฉวยที่เข้ามาแล้วเพียงแต่มองว่า ตำแหน่งผู้บริหารเป็นเพียงสถานที่พักผ่อน ไม่ได้สร้างประโยชน์อันใดแก่ประชาชนหรือเข้ามาเพื่อหวังกอบโกยผลประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่สามารถจะมีโอกาสและหวังไปหลอกประชาชนในรอบการเลือกตั้งท้องถิ่นปิดไปๆ เรื่อย จึงข้อเสนอแนะ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการเลือกตั้งท้องถิ่นไทยที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งดังต่อไปนี้

1) การสร้างค่านิยมใหม่ต่อระบบเลือกตั้งท้องถิ่น การเลือกตั้งที่ผ่านมาแม้ว่าจะไม่สามารถระบุนิยามของบุคคลที่ดีหรือไม่ดีได้ แต่ส่วนหนึ่งที่มักเห็นได้มากที่สุด ก็คือคนรวยเท่านั้นที่สามารถลงสมัครรับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นได้ ส่วนผู้ที่ไม่ค่อยงบประมาณสำหรับค่าใช้จ่ายจะไม่ค่อยใช้เงินมากนัก จึงไม่เป็นที่รู้จักหรือได้รับความนิยมจนชนะการเลือกตั้ง ทั้งนี้ประชาชนทั่วไปอาจเข้าใจว่า การลงสมัครรับเลือกตั้งมีความจำเป็นอย่างมากต้องใช้งบประมาณในการรณรงค์หาเสียง การจ้างบุคคลมาช่วยเหลือหาเสียง การจ้างทำโปสเตอร์ติดประกาศตามสถานที่ต่างๆ รวมทั้งค่าสมัครรับเลือกตั้ง เป็นต้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องใช้งบประมาณแทบทั้งสิ้นทำให้ผู้ที่ลงสมัครในระดับของสมาชิกหรือผู้บริหารท้องถิ่นเต็มไปด้วยผู้ที่ต้องลงทุนเพื่อเข้าไปสู่การทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ เพราะฉะนั้น ความคิดเหล่านี้ได้ถูกกล่อมเกลานกลายเป็นกระแสค่านิยมของประชาชนในปัจจุบันถึงการเข้าไปทำงานต้องมีการลงทุนก่อนเสมอ นอกจากนี้ ยังมีค่านิยมของประชาชนที่มีคิดว่า “เงินไม่มากก็ไม่เป็น” (จรัส สุวรรณมาลา ม.ป.ป.,: 2) นับเป็นค่านิยมที่ถูกพูดถึงเงินที่นำไปสู่การซื้อสิทธิ์ของประชาชนจะมากน้อยไม่เป็นประมาณ หากมีการแข่งขันมากก็อาจจะซื้อกันแพงขึ้นไปในลักษณะการประมูลเสียงระหว่างผู้สมัครด้วยกัน นอกจากนี้ ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งเองก็ยังมีแนวโน้มถึงกระแสดังกล่าวว่า คินหมาฮอนหรือคินสุดท้ายของการเลือกตั้งที่สามารถใช้คนเดินไปตามบ้านต่างๆ เพื่อยื่นข้อเสนอและซื้อเสียง ซึ่งปัจจุบันอาจปรับเปลี่ยนไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามวิธีการให้ได้ซึ่งคะแนนยังมีรูปแบบที่หลากหลายผ่านห้วคะแนนในระดับผู้นำชุมชนที่รับเงินจากผู้ลงสมัคร แต่หากเพียงสมาชิกสภา ก็อาจจะใช้งบประมาณไม่มากทั้งนี้เพราะส่วนจะรู้จักมักคุ้นกัน แต่ด้วยการแข่งขันก็จำเป็นต้องใช้เงินเข้าไปสู่กิจกรรมดังกล่าว ดังนั้น แนวทางการสร้างค่านิยมใหม่ต่อระบบเลือกตั้งท้องถิ่น การสมัครการเลือกไม่ควรใช้เงินเป็นที่ตั้ง รวมทั้งการงดรณรงค์หาเสียงจะใช้เพียงภาพติดประกาศกลางเพื่อลดความเคลื่อนไหวของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ณ หน่วยเลือกตั้งของชุมชนนั้นๆ เพราะโดยทั่วไปจะรู้จักกันดีอยู่แล้ว นอกจากนี้ต้องกำหนดการใช้ห้วคะแนนจะต้องกำหนดระเบียบปฏิบัติกันใหม่ เช่น การตรวจสอบความเป็นกลางของผู้นำชุมชนและผู้นำชุมชนอื่นๆ ให้มากขึ้นเพื่อลดการใช้เงินในการซื้อสิทธิ์ขายเสียง อีกทั้งการสร้างค่านิยมการรับเงินของประชาชนถือว่ามีความผิดตามกฎหมายอีกด้วย

2) การตรวจสอบคุณสมบัติและประวัติอย่างเข้มงวดของนักการเมืองท้องถิ่น โดยทั่วๆ ไปกำหนดผู้ที่ลงสมัครรับเลือกไว้ 4 ประการใหญ่ ได้แก่ มีสัญชาติไทยโดยกำเนิด มีระดับสมาชิกอายุครบ 25 ปี

หากผู้บริหาร 35 ปี มีทะเบียนบ้านอยู่ในพื้นที่นั้นๆ และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในกรณีตำแหน่งนายก (พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2562 มาตรา 49) ส่วนคุณลักษณะต้องห้าม ได้แก่ ติดยาเสพติด ล้มลาย เป็นเจ้าของหรือผู้ถือหุ้นในกิจการหนังสือพิมพ์ ธุรกรรมสิทธิ ต้องคำพิพากษาโทษภายในห้าปี เคยต้องโทษทุจริต เคยถูกจำคุกในคดีฉ้อโกงหรือผิดปกติ เคยกระทำความผิดต่อหน้าที่มาก่อน เคยกระทำความผิดการเลือกตั้ง เป็นข้าราชการ มีตำแหน่งบริหารในหน่วยงานรัฐอื่น หรือหน่วยงานอิสระ หรือหน่วยงานลักษณะเดียวกัน (มาตรา 50) เพราะฉะนั้น การระบุคุณสมบัติดังกล่าวจะมีนัยยะกว้างๆ ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้สิทธิในการลงรับสมัครเลือกตั้งได้หากไม่อยู่ในการห้ามดังกล่าวทำให้ทั้งผู้มีสิทธิพลทางการเมือง คนรวย นักธุรกิจ ที่มีเงินทองสามารถลงสมัครเลือกตั้งได้ทั้งนี้เพราะได้สิทธินั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการตรวจสอบคุณลักษณะหรือคุณสมบัติย่อมเป็นไปตามเงื่อนไขของคณะกรรมการเลือกตั้งที่ต้องเข้าไปตรวจสอบและรับรองสิทธิ

ในเชิงกฎหมายต่างๆ ที่กำหนดไว้ ทำให้เห็นแม้ว่าจะมีการตรวจสอบเข้มข้นอย่างไรก็ตามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีข่าวการทุจริต การบริหารที่ไร้ประสิทธิภาพ เข้าไปนั่งเฉยๆ ไม่ได้ทำอะไรมากมาย การเอื้อประโยชน์ให้กับพวกพ้อง และการจัดตั้งบริษัทเพื่อรับเหมายูนั่นเองทำให้ไม่สามารถฟื้นฟูจักรอย่างเดิมได้ก็เพราะประชาชนขาดตัวเลือกที่ดีสำหรับการคัดสรรบุคคลเข้ารับตำแหน่ง เพราะฉะนั้น การตรวจสอบคุณสมบัติและประวัติอย่างเข้มงวดของนักการเมืองท้องถิ่นต้องริเริ่มโดยประชาชนเป็นเบื้องต้น ได้แก่ การสืบประวัติของผู้ลงสมัครอย่างเฝ้าระวัง เช่น เป็นบุคคลที่เสียสละอย่างต่อเนื่องหรือไม่ ? ช่วยเหลือสังคมมาอย่างยาวนานหรือไม่ ? มีความฉลาดในการบริหารจัดการองค์กรหรือไม่ ? สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นๆ ได้หรือไม่ ? ประชาชนให้การยอมรับมาโดยตลอดหรือไม่ ? ส่งเสริมการศึกษาและไม่มี ความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่หรือไม่ ? มีพฤติกรรมการเอาผลประโยชน์ส่วนตัวหรือพวกพ้องหรือไม่ ? ดังนั้น การตรวจสอบคุณสมบัติและประวัติอย่างเข้มงวดของนักการเมืองท้องถิ่นดังกล่าวตามระเบียบอาจจะกระทำมิได้ แต่ควรให้ความรู้แก่ประชาชนในพิจารณาใช้สิทธิเลือกคนดี และคนเก่งเข้ามาทำงานเพื่อประชาชนต่อไป

3) การพัฒนาเยาวชนภาคประชาสังคมรุ่นใหม่ใส่ใจท้องถิ่น ในอดีตและปัจจุบันเด็กและเยาวชนจะมีปัญหาใหญ่ๆ 5 ประการ คือ ความรุนแรง ยาเสพติด ติดเกมส์ เพศสัมพันธ์ก่อนวัย และเบื่อโรงเรียน เพราะผู้บริหารท้องถิ่นส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากกว่าให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งเด็กและเยาวชน แม้ว่าปัจจุบันจะมีสภาเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น และประชาคมนั้นก็ตาม เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพได้หรือเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมทางการเมืองท้องถิ่น (กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2563: 1, 12) อีกทั้งสภาเด็กและภาคประชาสังคมได้กลายเป็นฐานของนักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองระดับชาติอีกด้วย ซึ่งจริงๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องแสดงให้เห็นถึงบทบาทแนวทางการคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ตลอดจนต้องมีนโยบายเชิงบวกที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างสร้างสรรค์ เพื่อเด็กและเยาวชนมีพัฒนาการอย่างครอบคลุม เป็นประโยชน์ต่อทั้งเด็กและเยาวชนและชุมชนท้องถิ่นของตนในการป้องกันและการจัดการกับความรุนแรง การแสวงประโยชน์และการกระทำมิชอบต่อเด็กและเยาวชน

ซึ่งรวมถึงการแสวงประโยชน์ทางเพศเพื่อการพาณิชย์ การค้ามนุษย์ การใช้แรงงานเด็กและจารีตประเพณีต่างๆ ที่เป็นภัยต่อเด็กเยาวชนและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในภาวะความปกติใหม่ได้อย่างเหมาะสม (วรฤทธิ์ บุรินทร์กุล, 2563: 94) ทำให้เห็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความสำคัญในแง่ของการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ แต่มีส่วนน้อยมากที่จะแสวงแนวทางการพัฒนาที่เป็นหัวใจสำคัญของความคิดเป็นของเด็กและเยาวชน นั่นก็คือ ภาวะผู้นำของเด็กและเยาวชนในการทำงานเป็นทีมที่เข้มแข็งในเชิงการเมือง รวมทั้งการเสริมสร้างบทบาทในกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ทุกระดับให้มากขึ้นซึ่งเชื่อว่า หากประชาสังคมรุ่นใหม่มีภาวะผู้นำที่สามารถคิดเป็นทำเป็น แก้ไขปัญหาตัวเองได้จะสามารถลดปัญหาทั้ง 5 ประการลงไปได้ไม่มากนักน้อย ทั้งนี้เพราะเด็กและเยาวชนจะสามารถรับรู้ถึงคุณค่าของตนเองในการทำงานเพื่อสังคมได้มากขึ้น สังคมยอมรับต่อเด็กและเยาวชนมากขึ้น การยกย่องเชิดชูมากขึ้นจะช่วยให้ประชาสังคมรุ่นใหม่ผลิดอกออกผลในทางการเมืองได้อย่างสง่างาม

4) การแต่งตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งจากภาคประชาชนที่มีความรู้และโปร่งใส บทบาทของคณะกรรมการการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 นั้นมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านโครงสร้างของคณะกรรมการการเลือกตั้ง โดยการเพิ่มจำนวนคณะกรรมการการเลือกตั้ง และคุณสมบัติของคณะกรรมการการเลือกตั้งให้สูงขึ้น ด้านอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการการเลือกตั้ง โดยการเพิ่มอำนาจให้กับคณะกรรมการการเลือกตั้ง เช่น สามารถระงับการเลือกตั้ง (ใบส้ม) และการสั่งให้เพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง (ใบดำ) ได้ อำนาจในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น เนื่องจากที่ผ่านมาประเทศไทยไม่อาจพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าได้ เพราะไม่สามารถจัดการปัญหาการทุจริต ทั้งทุจริตการเลือกตั้งและทุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ให้หมดไปจากสังคมไทยได้ □ ดังนั้นเจตนารมณ์หลักของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 นี้ ก็คือการเปลี่ยนแปลงกระบวนการในการเข้าสู่อำนาจรัฐ และการเพิ่มการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันและปราบปรามการทุจริตให้หมดไปจากสังคมไทยอย่างจริงจัง (บุญส่ง น้อยโสภณ, ม.ป.ป.,: 12-13) ทำให้เห็นว่า อำนาจของคณะกรรมการเลือกตั้งทั้งระดับชาติและท้องถิ่นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ที่สามารถส่งผลกระทบให้คุณให้โทษต่อนักการเมืองทุกระดับได้ ซึ่งในฐานะประชาชนทั่วไปอาจรับรู้ถึงกระบวนการดังกล่าวได้อย่างละเอียดที่เป็นตัวแทนของตนเองเพื่อเข้าไปทำหน้าที่ นอกจากบทบาทของคณะกรรมการเลือกตั้งแล้ว ยังสามารถเพิ่มอำนาจของกลุ่มประชาชนที่มีความรู้ความสามารถ ความกล้าหาญได้อีกด้วยมิใช่เพียงคัดเลือกจากกลุ่มฐานบนของสังคมเท่านั้น แต่หมายรวมครอบคลุมของประชาชนทุกกลุ่มเพื่อเข้าทำการตรวจสอบ 2 เรื่องใหญ่ ได้แก่ ตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น และการตรวจสอบนักการเมืองท้องถิ่นให้มีความโปร่งใส ยุติธรรมและพร้อมนำเสนอพฤติกรรมต่างๆ ให้สังคมได้รับรู้ทั้งหมด

5) กำหนดกลไกและระบบการหาเสียงในช่วงฤดูการเลือกตั้งท้องถิ่น ปัจจุบันมีการกำหนดเวลาของการหาเสียง คือ 18.00 น. ก่อนวันเลือกตั้ง ต้องรายงานการจ่ายของงบประมาณในการหาเสียงข้อกำหนดและการแจ้งวิธีการหาเสียงเลือกตั้งโดยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ การหาเสียงเลือกตั้งโดยบุคคลที่มีได้เป็นผู้สมัครหรือพรรคการเมืองหรือผู้ช่วยหาเสียง การปิดประกาศเกี่ยวกับการหาเสียงเลือกตั้งและติดแผ่นป้ายเกี่ยวกับการหาเสียงเลือกตั้ง ลักษณะต้องห้ามในการหาเสียงเลือกตั้ง (ดูเพิ่มเติม

ในระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้งว่าด้วยวิธีการหาเสียงและลักษณะต้องห้ามในการหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2563) ซึ่งหากมิได้กำหนดและห้ามไว้ในระเบียบดังกล่าวก็สามารถหาเสียงได้ เพราะในช่วงฤดูกาลเลือกตั้งจะมีนักการเมืองใช้กลยุทธ์มากมายเข้ามาประกอบการหาเสียงที่คิดว่าจะโดนใจประชาชนมากที่สุด รวมทั้งการศึกษาแนวโน้มนโยบายที่คิดว่าประชาชนได้รับประโยชน์มากที่สุด ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้ลงสมัครรับเลือกในระดับผู้บริหาร ส่วนสมาชิกเพียงแต่ลงสมัครเท่านั้น พร้อมบอกสโลแกนการทำงานแต่ไม่มีนโยบายการบริหารใดๆ ทำให้เห็นว่า สูตรการหาเสียงถูกคิดค้นด้วยวาทกรรมจากหลากหลายมุมมองเพื่อพิชิตคะแนนเสียงเท่านั้น โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานเป็นต้น ในมุมมองผู้เขียนมองว่า การกำหนดขอบเขต กลไกและระบบการหาเสียงในช่วงฤดูกาลเลือกตั้งท้องถิ่นควรเป็นหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการแทนผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งก็ได้โดยการเรียกเก็บเงินจากผู้ลงสมัครเลือกตั้งตามความเป็นจริง และนำไปจัดไว้เป็นสวัสดิการส่วนไว้เฉพาะที่กำหนด เช่น ศาลาประจำหมู่บ้านหรือชุมชน ทางแยกทางสัญจร และสถานที่ต่างๆ ให้ครบจำนวนผู้ลงสมัครนั้นๆ เพื่อลดความได้เปรียบและเสียเปรียบในการหาเสียงและลดความขัดแย้งระหว่างคู่แข่งลงไป รวมทั้งการให้ประชาชนตัดสินใจบนฐานของคุณสมบัติและประวัติที่ผ่านมาจึงจะเหมาะสมกับการหาเสียงการเลือกตั้งท้องถิ่นที่ชาวสะอาดได้มากขึ้น

6) การกำหนดขอบเขตการใช้งบประมาณ การใช้จ่ายของการลงสมัครรับเลือกจะมีด้วยกันหลายประเภท เช่น ค่าใช้จ่ายในการสมัครรับเลือกตั้ง ค่าจ้างแรงงาน ค่าจ้างทำของ ค่าโฆษณาในสื่อต่างๆ ค่าจัดทำป้าย เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ ค่าใช้จ่ายในการหาเสียงเลือกตั้งโดยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ ค่าจัดซื้อหรือเช่าวัสดุ และอุปกรณ์สำหรับการใช้ในการหาเสียงเลือกตั้ง ค่าเช่าสถานที่และค่าตกแต่งสถานที่ ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าสาธารณูปโภค ค่าใช้จ่ายสำหรับผู้ช่วยหาเสียง ค่าใช้จ่ายอื่นๆ (ฐากร จุลินทร์, 2563: 11) ซึ่งกรณีบางจังหวัดอาจกำหนดให้ใช้งบประมาณการเลือกตั้ง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาท้องถิ่นไม่เกิน 55,000 ล้านบาท หากลงสมัครผู้บริหารท้องถิ่นต้องไม่เกิน 550,000 ล้านบาท กรณีสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดต้องไม่เกิน 450,000 ล้านบาท หากลงสมัครตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดต้องไม่เกิน 19,000,000 ล้านบาท กรณีเทศบาลนคร สมาชิกต้องไม่เกิน 450,000 ล้านบาท หากลงสมัครนายกเทศมนตรีต้องไม่เกิน 2,200,000 ล้านบาท กรณีเทศบาลเมือง สมาชิกต้องไม่เกิน 170,000 ล้านบาท หากลงสมัครนายกเทศมนตรีต้องไม่เกิน 550,000 ล้านบาท กรณีเทศบาลตำบล สมาชิกต้องไม่เกิน 120,000 ล้านบาท หากลงสมัครนายกเทศมนตรีต้องไม่เกิน 300,000 บาท (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจังหวัดนครราชสีมา, [ออนไลน์]) ซึ่งคณะกรรมการการเลือกตั้งแต่ละจังหวัดจะเป็นผู้กำหนดที่แตกต่างกันออกไป และหลังจบการเลือกตั้งผู้สมัครต้องยื่นบัญชีรายรับและรายจ่ายในการเลือกตั้ง พร้อมทั้งหลักฐานที่เกี่ยวข้องให้ถูกต้องครบถ้วนตามความจริงต่อผู้อำนวยการการเลือกตั้งประจำจังหวัดภายใน 90 วัน หากยื่นบัญชีค่าใช้จ่ายไม่ครบหรือจงใจปกปิดค่าใช้จ่ายเกินวงเงิน โทษหนักถึงขั้นตัดสิทธิการเลือกตั้ง หักสิทธิดำรงตำแหน่งที่เพิ่งได้รับเลือกมา เมื่อเปิดฐานเงินเดือนของนายก อบจ. พบว่ามีเงินค่าตอบแทนต่อเดือน 75,530 บาท ได้รับเท่ากันทุกจังหวัด โดยแบ่งเป็นเงินเดือน 55,530 บาท ค่าตอบแทนประจำตำแหน่ง 10,000 บาท ค่าตอบแทนพิเศษ 10,000 บาท ในระยะเวลา

12 เดือน รวมเป็นเงิน 906,360 บาท หากนับรวมครบวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี เป็นเงินทั้งสิ้น 3,625,440 บาท ด้าน ส.อบจ. ได้รับค่าตอบแทน 19,440 บาทต่อเดือน ไม่มีเงินพิเศษอื่นๆ อีก ถ้านับกันครบ 4 ปี รวมเป็นเงิน 933,120 บาท ก็นับว่าคุ้มค่าหากต้องหาเสียงด้วยเงินไม่เกิน 5 แสนบาท (กองบรรณาธิการนิตยสารผู้นำท้องถิ่น, [ออนไลน์]) คำถาม คือ การลงทุนงบประมาณในการหาเสียงดังกล่าวมีความคุ้มค่าหรือไม่ ? กับการใช้งบประมาณที่มากมายขนาดนั้น ทำให้เห็นว่า เมื่อลงทุนก็ต้องถอนทุนด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งซึ่งผลตอบแทนของภาครัฐ จึงเป็นที่มาของคำว่า ผู้ลงสมัครรับเลือกเหมาะสมสำหรับคนรวยเท่านั้น ไม่เหมาะสมกับคนเก่ง คนดีที่ไม่รวย ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจะต้องกำหนดขอบเขตการใช้งบประมาณใหม่ด้วยการทำเป็นลักษณะหุ้นส่วนหรือรวมงบประมาณเข้ามามีบริหารจัดการในลักษณะกองทุนรวมเพื่อรับดำเนินการด้วยสำนักงานเอง เพื่อลดการใช้งบประมาณเพื่อการซื้อเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งการเคลื่อนไหวของประมาณที่ผิดกฎหมายสัดส่วนที่เกิดความจำเป็น เช่น การว่าจ้างกลุ่มคนว่างงานให้เข้าทำหน้าที่ช่วยเสียงในพื้นที่ต่างๆ การว่าจ้างเด็กเยาวชน นักเรียนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยให้เข้าทำหน้าที่ช่วยเสียงโดยการกำหนดให้เกิดความเท่าเทียม ซึ่งใช้ กลยุทธ์ของผู้ลงสมัครส่วนมากจะว่าจ้างให้ประชาชนในชุมชนอย่างร้อยละ 40 % เป็นผู้ช่วยหาเสียงที่ว่าจ้างตามใบเสร็จที่ไม่เกินระเบียบแต่จริงๆ ได้จ่ายไปมากกว่าระเบียบดังกล่าว เช่น ว่าจ้าง 300 บาทต่อ 1 วัน แต่จ่ายจริง 1,000 บาทต่อวันเท่ากับว่าเป็นการซื้อเสียงโดยไม่รู้ตัวและสมยอมต่อเงินว่าจ้างดังกล่าว เป็นต้น และไม่สามารถตรวจการไหลเวียนของงบประมาณได้

7) การเพิ่มภารกิจของคณะกรรมการเลือกระดับท้องถิ่นในการรณรงค์และประชาสัมพันธ์การเลือกตั้งท้องถิ่น เป็นที่ทราบกันดีว่า ระเบียบคณะกรรมการการเลือกตั้ง ว่าด้วยวิธีการหาเสียงและลักษณะต้องห้ามในการหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น พ.ศ. 2563 ได้เพิ่มอำนาจคณะกรรมการการเลือกตั้งอย่างมาก เช่น การให้ใบส้ม หมายถึง การระงับสิทธิสมัครรับเลือกตั้งใบเหลือง หมายถึง ยกเลิกการเลือกตั้งและสั่งให้มีการเลือกตั้งใหม่ได้ และใบแดง หมายถึง สั่ง เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งผู้สมัคร หรือผู้ใดเพราะเหตุว่าเข้าไปมีส่วนกับการกระทำความผิดตามกฎหมายเลือกตั้งเป็นเวลา 10 ปี (กตัญญู แก้วหานาม, [ออนไลน์]) รวมทั้งอำนาจอื่นๆ อีกมากมายแต่ไม่ได้เพิ่มภารกิจอื่นๆ ให้มีบทบาทเพิ่มขึ้น ซึ่งการเลือกตั้งท้องถิ่นที่ผ่านมาใช้งบประมาณไปเกือบ 1 หมื่นล้านบาท ทำให้สิ้นเปลืองต่อการจัดการเลือกตั้งอย่างมหาศาลในแต่ละครั้ง เพราะฉะนั้น คณะกรรมการการเลือกตั้งจะต้องทบทวนบริบทและการทำงานให้มากขึ้น ผ่านกระบวนการประชาชนสังคมที่ก่อให้เกิดการรับรู้ การรณรงค์ และการประชาสัมพันธ์ผ่านการจัดการหลักสูตรการเลือกแบบประชาธิปไตยระดับท้องถิ่นที่ช่วยให้ลดการใช้งบประมาณลงในแต่ละปี การเปิดหลักสูตรการเลือกตั้งในระบบการศึกษาของสถาบันการศึกษาทุกแห่งที่จะต้องเป็นเกณฑ์บังคับให้ต้องศึกษาร่วมกันกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งสถาบันการเลือกตั้งระดับชุมชนทุกชุมชนต้องเข้ารับการศึกษาดูแบบฟรีไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อสามารถจัดการศึกษาได้ในลักษณะอย่างนี้ในอนาคตก็ไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณเพื่อการรณรงค์และประชาสัมพันธ์มากนักสำหรับรอบการเลือกตั้งท้องถิ่นนั้นๆ

องค์ความรู้ที่ได้

การวิเคราะห์บทความเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของพฤติกรรมกาเลือกตั้งท้องถิ่นไทย” ทำให้เห็นว่า ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งมีทั้งผลดีและผลเสียต่อพฤติกรรมลงคะแนนของประชาชน รวมทั้งพฤติกรรมของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งที่ใช้เงินซื้อสิทธิการเลือกตั้ง ฝ่ายประชาชนก็ยังมีความรู้สึกว่า หากเงินไม่มากก็กาไม่เป็น ทำเกิดองคพพแบบสมรู้อย่างี่รู้ๆ กันของชาวบ้านทั่วไป ถึงแม้ว่าสำนักงานคณะกรรมการเลือกจะพยายามร่างระเบียบ ออกกฎหมายใดๆ ก็ตามย่อมบังคับใช้ได้้น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับนักการเมืองที่รอดจากการกระทำคามผิดและได้ไปนั่งตำแหน่งผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งสุดท้ายส่งผลกระทบต่อการพัฒนาสังคม รวมทั้งเกิดความเสียหายต่อประเทศโดยรวม เพราะฉะนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะสามารถสร้างความเข้มแข็งของพฤติกรรมกาเลือกตั้งท้องถิ่นไทยได้อย่างไร อาจจะต้องพิจารณา มุมมองตามแผนภาพต่อไปนี้

จากทำให้เห็นว่าหลักคิดหรือหลักการทั้ง 7 ประการ ได้แก่ ตัดท่อน้ำเลี้ยง นายทุนและหัวคะแนนระดับผู้นำชุมชน การตรวจสอบพฤติกรรมของผู้สมัคร การจ้างงานเด็กเยาวชน นักเรียน นักศึกษา คนว่างเข้ามาทำหน้าที่หาเสียง เพิ่มอำนาจและความกล้าหาญของประชาชน การรวบรวมอำนาจการหาเสียง การเรียกเก็บงบประมาณจากผู้สมัคร และการจัดการศึกษาหลักสูตรประชาธิปไตยท้องถิ่น เป็นแนวคิดที่ต้องอาศัยความกล้าหาญอย่างต่อเนื่องต่อการปฏิรูประบบการเลือกตั้งท้องถิ่นให้เกิดความเท่าเทียม ลดปัญหาที่จะตามมาของประเทศไทย รวมทั้งการเปิดโอกาสให้กับคนดี คนเก่ง แต่ไม่รวยให้เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยกระดับการพัฒนาเด็กเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ชุมชนต่างๆ ให้เข้าใจวิถีทางประชาธิปไตย และลดการใช้งบประมาณในแต่ละรอบของการเลือกตั้งลงไป อีกทั้งยังเข้าไปช่วยคนว่างให้สามารถมีงานทำในช่วงฤดูกาลเลือกได้อีกด้วย ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการเลือกอาจจะทบทวน ภารกิจ

ทบทวนอำนาจของตนเองที่มีอยู่ว่าสามารถทำงานภายใต้ความคาดหวังของประชาชนคนได้หรือไม่ ซึ่งอาจจะเป็นทางออกให้กับสังคมที่สามารถลดความขัดแย้ง ลดการซื้อสิทธิ์ขายเสียง ลดขยะจากอุปกรณ์หาเสียง ลดการใช้จ่ายผิดกฎหมาย เป็นต้น ยังสามารถให้ต้นกล้าทางการเมืองรุ่นหันมาสนใจกิจกรรมทางการเมืองได้มากขึ้นอันเป็นการลดปัญหาของเด็กและเยาวชนลงไปได้

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์บทความเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของพฤติกรรมทางเลือกตั้งท้องถิ่นไทย” เป็นการสะท้อนมุมมองของผู้เขียนไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการจัดการเลือกตั้ง และประชาชนทั่วไปให้เห็นถึงความสำคัญของการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นที่ยังมีค่านิยมการใช้จ่ายเงินเป็นใหญ่ในแต่ละรอบทำให้ทั้งระบบการเลือกตั้ง ประชาชน และการพัฒนาประเทศตั้งอยู่บนความอ่อนแอในหลายๆ ด้าน อีกทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเลือกตั้งระดับท้องถิ่นอาจจะเป็นทางออกหรือทางรอดให้กับสังคมท้องถิ่นได้ด้วย การสร้างค่านิยมใหม่ต่อระบบเลือกตั้งท้องถิ่น การตรวจสอบคุณสมบัติและประวัติอย่างเข้มงวดของนักการเมืองท้องถิ่น การพัฒนาเยาวชนภาคประชาสังคมรุ่นใหม่ การแต่งตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งจากภาคประชาชนที่มีความรู้และโปร่งใส กำหนดกติกาและระบบการหาเสียงในช่วงฤดูการเลือกตั้งท้องถิ่น การกำหนดขอบเขตการใช้งบประมาณและการเพิ่มภารกิจของคณะกรรมการเลือกในการรณรงค์และประชาสัมพันธ์การเลือกตั้งท้องถิ่น

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีอำนาจการจัดการเลือกตั้งหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเลือกตั้งทั้งหมดอาจจะต้องดำเนินตัดท่อน้ำเลี้ยงของนายทุนและหัวคะแนนระดับผู้นำชุมชน มีการตรวจสอบพฤติกรรมของผู้สมัคร การจ้างงานเด็กเยาวชน นักเรียน นักศึกษาคนว่างเข้ามาทำหน้าที่หาเสียง เพิ่มอำนาจและความกล้าหาญของประชาชน การรวบอำนาจการหาเสียง การเรียกเก็บงบประมาณจากผู้สมัคร และการจัดการศึกษาหลักสูตรประชาธิปไตยท้องถิ่น เพื่อเปลี่ยนท้องถิ่นไปสู่ความเป็นท้องถิ่นที่พึงประสงค์ให้มากขึ้น พร้อมกับปลูกต้นแห่งประชาธิปไตยท้องถิ่นให้งอกงามตามรูปแบบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

บรรณานุกรม

- กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น. (2563). *คู่มือท้องถิ่น สำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการพัฒนาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น.
- กองบรรณาธิการนิตยสารผู้นำท้องถิ่น. (2563). *ใช้เงินหาเสียงขนาดนั้น ได้เงินเดือนขนาดนี้ ผู้สมัคร อบจ. เสียสละมาก!* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://poonamtongtin.com/a/ใช้เงินหาเสียงขนาดนั้น-ได้เงินเดือนขนาดนี้-ผู้สมัครอบจ.-เสียสละมาก!> [16 ธันวาคม 2565].
- กตัญญู แก้วหานาม. *ใบส้ม ใบเหลือง ใบแดง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ใบส้ม_ใบเหลือง_ใบแดง [16 ธันวาคม 2565]
- โกวิทย์ พวงงาม. (2563). *คู่มือเลือกตั้งท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์สำนักงานประเทศไทย.

จรัส สุวรรณมาลาม. *วัฒนธรรมการเมืองท้องถิ่นในประเทศไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.local.moi.go.th/2009/pdf/50-03%2006.pdf> [16 ธันวาคม 2565].

ชูศักดิ์ เทียงตรง. (2518). *การบริหารการปกครองท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
โชคสุข กรกิตติชัย. (ม.ป.ป.). *การเลือกตั้งท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานบริการวิชาการ 1 สำนักวิชาการ
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ฐาغر จุลินทร์. (2563). *การใช้งบประมาณเพื่อการเลือกตั้งท้องถิ่นระยะแรกหลังรัฐธรรมนูญปี 2560
บังคับใช้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานงบประมาณของรัฐสภา.

บุญส่ง น้อยโสภณ. (ม.ป.ป.). *บทบาทของคณะกรรมการการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภา.

ยุติธรรม ปัทมะ. (2558). *การปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่น (The Local Administrative Reform)*.
บทความวิชาการ, 5 (8), 18-19.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2559). *ระบบการเลือกตั้งท้องถิ่น : สภาพปัญหาและข้อเสนอแนะเชิงการปฏิรูป*.
กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ราชกิจจานุเบกษา. (2562). *พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นพ.ศ.
2562*. เล่ม 136 ตอนที่ 50 ก 16 เมษายน 2562. หน้า 16.

วรฤทธิ์ บุรินทร์กุล. (2563). *องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชนในวิถี
ชีวิตใหม่*. *วารสารวิชาการสังคมมนุษย์*. 10 (2), 94-109.

สุนทรชัย ขอบยศ และ รจนา คำดีเกิด. (2556). *การเมืองภาคพลเมือง : การถอดถอนผู้บริหารท้องถิ่นที่
ประสบความสำเร็จในประเทศไทย*. *รัฐสภาสาร*. 61 (5). 9-43

สุพัฒน์จิตร ลาดบัวขาว. (2561). *การเลือกตั้งท้องถิ่น: ข้อจำกัดของกระบวนการประชาธิปไตย*. *วารสาร
ร่วมฤกษ์ มหาวิทยาลัยเกริก*. 36 (2), 169-197.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2562). *ความรู้เกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่น และวัฒนธรรม
ทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจังหวัดนครราชสีมา. *ประกาศจำนวนค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งสมาชิก
สภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น (อบจ., ทน., ทม., ทต., อบต.)*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
https://www.ect.go.th/nakhonratchasima/ewt_news.php?nid=1449&filename=index
[16 ธันวาคม 2565].

เอกพลณัฐ ญัฐพัตนันท์. *การเลือกตั้งท้องถิ่น*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://wiki> [16 ธันวาคม 2565].

การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจ
สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4
กองบังคับการตำรวจทางหลวง

Promotion of Performance in Accordance with the Sangkhahawat
Thidharma Principle of the Police Officers Highway Police
Station 1, Operation Division 4, Highway Police Division

ดาบตำรวจวุฒิชัย ภูงามนิล

Pol.Sen.Sgt.Maj. Woottichai Phungamnin

พระครูสุตวรธรรมกิจ

Phrakrusutaworathammit

สยามพร พันธไชย

Siamporn Panthachai

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Roi Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: chaiyou99wa@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.988 ซึ่งสำรวจประชากรข้าราชการตำรวจ จำนวน 140 คน ใช้วิธีเฉพาะเจาะจงตามจำนวนที่อยู่จริง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และใช้วิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แบบเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficient) ในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 12 คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบทและสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1) ความคิดเห็นของข้าราชการตำรวจต่อระดับการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.90$ S.D. = .580) คือ นำเทคโนโลยี และเร่งรัดการสืบสวนจับกุมคนร้าย และคดีที่มีผลกระทบต่อทางชีวิตประจำวันของประชาชน และความคิดเห็นของข้าราชการตำรวจต่อการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.07$ S.D. = .814) คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจให้การต้อนรับด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ให้ความสนใจเข้าไปสอบถามและคอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาติดต่อและ

ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรมต่อประชาชนด้วยความเท่าเทียมกัน 2) ปัจจัยหลักการปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีความสัมพันธ์กับหลักสังคหวัตถุธรรม เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีระดับความสัมพันธ์ปานกลาง 3) แนวทางการพัฒนาการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง คือ ควรให้คำปรึกษาด้านกฎหมายและด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยความเสมอภาค ควรมีการช่วยเหลือ ควรส่งเสริมอบรมพัฒนาให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเต็มใจ ควรอบรมพัฒนาให้เจ้าหน้าที่ตำรวจพูดจาชัดเจน และเข้าใจง่ายเป็นประโยชน์ต่อผู้มาแจ้งความหรือติดต่อใช้บริการ ไม่เห็นอามิสสินจ้างต่างๆ ด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างตามกฎหมาย ส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ตำรวจมีความตั้งใจมั่นที่จะประสานงานและปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรม

คำสำคัญ: การปฏิบัติงานงาน, สังคหวัตถุธรรม, สถานีตำรวจ

Abstract

This research was conducted according to the Mixed Method Research methodology using a quantitative questionnaire with a reliability of 0.988 which surveyed the population of 140 police officers. If specific method based on physical address number Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and Pearson's Product Moment Correlation Coefficient in research. The qualitative method used in-depth interviews with 12 key informants and analyzed the data using contextual analysis and data synthesis techniques according to the research objectives.

The results showed that:-

1) Opinions of police officers towards the performance level of police officers at Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Patrol Division. Overall, it was at a moderate level ($\bar{X} = 2.90$ S.D. = .580), which was to bring technology and accelerate the investigation and arrest of criminals. And cases that affect the daily life of the people and opinions of police officers toward the promotion of performance according to the principle of Sankhahavattthudhamma of police officers at Highway Police Station 1, Supervision Division 4, Highway Patrol Division. The overall score was at a moderate level ($\bar{X} = 3.07$ S.D. = .814), meaning the police officers welcomed them with smiling faces. Pay attention to inquire and provide assistance to visitors. And performing duties with honesty and fairness to the people with equality. Has a relationship with the principle of Sangkhahavattthudhamma To promote the performance of police officers according to the principle of Sangkhahavattthudhamma,

Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Patrol Division. There was a positive statistical significance at the 0.01 level with a moderate correlation. Legal advice and leniency should be provided with equality. Should have help should promote training and development to be more effective than ever. With a willing smile on his face should train and develop police officers to speak clearly and easy to understand, useful for those reporting or contacting for service do not see various compensations by acting as a model according to the law Encourage police officers to have the determination to coordinate and perform their duties with honesty and fairness.

Keywords: Operations, Sanghakhawatatham, Police Statio

บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ไปมากมาย แต่ตำรวจจะต้องทราบถึงการบริหารจัดการของตำรวจ จึงควรมาศึกษาถึงความเป็นมาของตำรวจ โดยคำว่า ตำรวจ มีความหมายมาจากคำว่า ตรวจ ซึ่งหมายถึง การตรวจตรารักษาความสงบ ให้ความคุ้มครองดูแลความปลอดภัยแก่สังคม การพัฒนาสถานีตำรวจเพื่อความพร้อมในการให้บริการและเป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริงการปฏิบัติงานของตำรวจโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชนและท้องถิ่นมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในทุกมิติ ภาระหน้าที่ตำรวจ เป็นผู้พิทักษ์รักษาความสงบสุข ความมั่นคงปลอดภัย และความถูกต้องเป็นธรรม งานในหน้าที่จึงต้องเต็มไปด้วยความยากลำบากที่จะต้องตรากตรำปฏิบัติและมากไปด้วยปัญหานานาชนิดที่จะต้องขบคิดวินิจฉัย รวมทั้งอาชญากรรมทุกรูปแบบที่จะต้องเสี่ยงอันตรายเข้าระงับปราบปราม ตำรวจผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บสาหัสจากการปฏิบัติงานตามหน้าที่ จึงจัดได้ว่าเป็นตำรวจแท้ที่ควรได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างที่ดีของตำรวจทั้งปวงได้ เพราะต่างได้ปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญยิ่งนี้ ด้วยความเข้มแข็งอดทนและความกล้าหาญเสียสละเป็นที่ประจักษ์เด่นชัด เสียสละชีวิตและเลือดเนื้อของตนเพื่อปกป้องรักษาความผาสุกสงบของประชาชน และความมั่นคง ปลอดภัยของประเทศชาติ (พลตำรวจโทปิยะ อุทาโย, 2552: 2)

เพื่อให้การปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีประสิทธิภาพประสิทธิผล และประชาชนมีความศรัทธาเชื่อมั่น จึงจำเป็นต้องกำหนดประมวลจริยธรรมและจรรยาบรรณของตำรวจ เป็นกรอบการประพฤติปฏิบัติของข้าราชการตำรวจให้มีคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณที่ดีในการปฏิบัติงานในหน้าที่ (พันตำรวจโทสมาน ชีรสรณยานนท์, 2553: 181) จึงเป็นกลไกกำลังสำคัญที่ขับเคลื่อนให้การปฏิบัติงานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย รวดเร็ว เป็นธรรม และอำนวยความสะดวกให้ และประชาชนผู้มาติดต่อราชการในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อสร้างความเชื่อถือศรัทธาและบรรลุเป้าหมายขององค์กร จึงจำเป็นต้องมีระบบงานที่ดี บุคลากรมีความรู้ ความสามารถ มีจิตใจให้ การบริการ ที่ประทับใจ มีความกระตือรือร้นต่อการให้บริการด้วยกิริยาที่ยิ้มแย้มแจ่มใส ต้อนรับด้วยไมตรีจิตที่ดีต่อผู้มารับบริการ (สมยศ นาวิการ, 2533: 26) หลักธรรมเป็นสิ่งสำคัญและเหมาะสมที่จะส่งเสริมการพัฒนานำมาใช้โดยเฉพาะหลักธรรมใน

พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนมากยอมรับนับถือ มีหลักธรรมที่ครอบคลุม และเหมาะสมสำหรับนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้หลายกรณี โดยเฉพาะด้านการให้บริการประชาชนนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550: 25)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะต้องการทราบว่าการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังฆวัตรธรรมของข้าราชการสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ถึงการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจทุกระดับการปฏิบัติงานตำรวจทุกชั้นของสถานีตำรวจ ความสอดคล้องสัมพันธ์อย่างไรกับการปฏิบัติงานตามหลักสังฆวัตรธรรมของข้าราชการตำรวจและเสนอแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักสังฆวัตรธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ควรเป็นไร ให้การปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นการส่งเสริมการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการส่งเสริมการปฏิบัติงานกับหลักสังฆวัตรธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังฆวัตรธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังฆวัตรธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีหลักการส่งเสริมปฏิบัติงานและหลักสังฆวัตรธรรมโดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาคุณลักษณะการปฏิบัติงานข้าราชการตำรวจ โดยมีองค์ประกอบดังนี้ ตัวแปรต้น (Independent Variables) 1) ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วยเพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และอายุงาน และการปฏิบัติงาน คือ ด้านการบริหารและบริการทั่วไป ด้านการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการควบคุมและจัดการจราจร ด้านการบริหารและพัฒนาบุคลากร ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ คุณลักษณะการส่งเสริมและการพัฒนาการปฏิบัติงานข้าราชการตำรวจที่สอดคล้องสัมพันธ์กับหลักสังฆวัตรธรรม คือ หลักสังฆวัตรธรรม คือ 1. ทาน 2. ปิยวาจา 3. อตถจริยา 4. สมานัตตตา

2. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้กลุ่มประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1) ขอบเขตด้านประชากร ในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรระดับผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากประชากรระดับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด เป็นการเก็บข้อมูลจากประชากรที่เป็นระดับผู้ปฏิบัติงาน ข้าราชการ และพนักงาน จำนวน 140 คน

2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับผู้บริหาร โดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยกำหนดวิธีการแบบเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 12 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ข้าราชการตำรวจ กลุ่มที่ 2 กลุ่มประชาชนผู้ใช้บริการ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

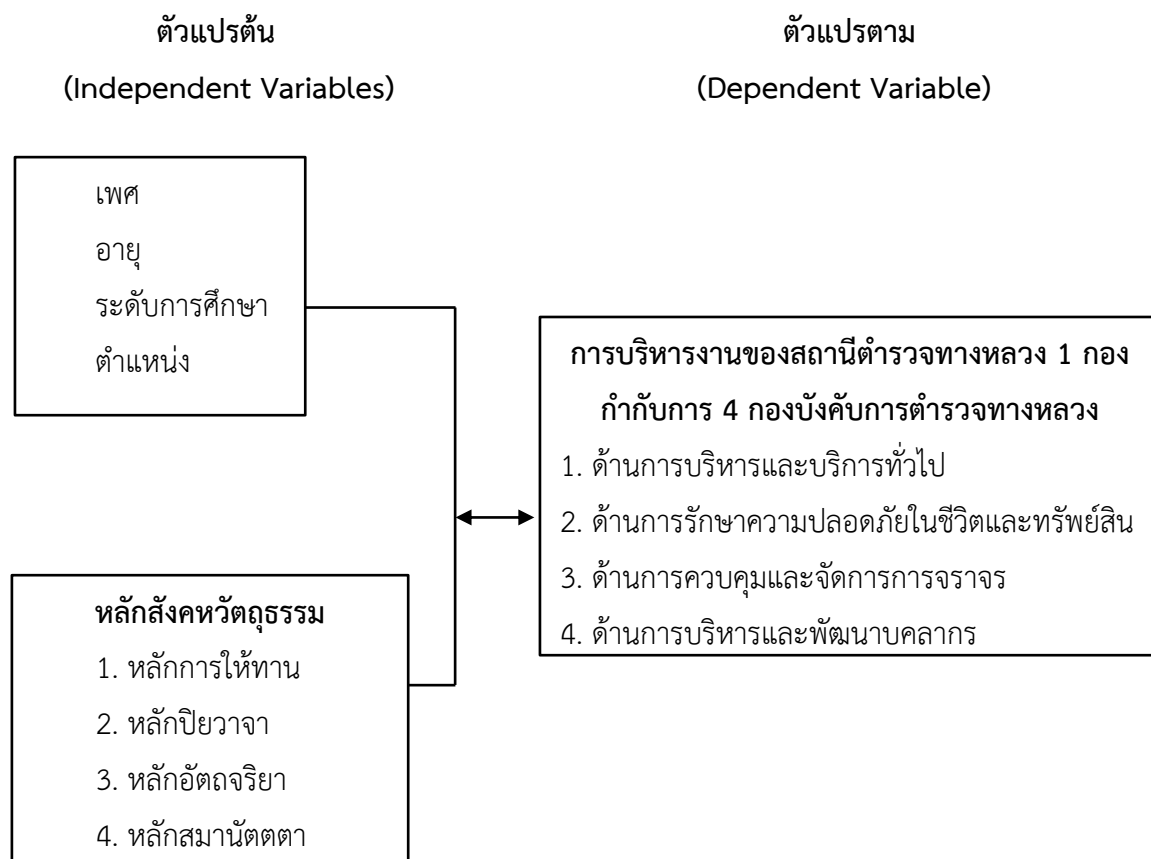
ผู้ศึกษาได้กำหนดพื้นที่ศึกษา คือ สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง (จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์)

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้ศึกษากำหนดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ เริ่มตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ. 2564 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2565 รวมระยะเวลา 10 เดือน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องการส่งเสริมการปฏิบัติงานกับหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจ สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ได้ดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยรูปแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Research) กับกลุ่มประชากร ทั้งหมดจำนวน 140 คน พร้อมทั้งวิจัยรูปแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการแจกแบบสอบถามกับการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้กำหนดไว้ทั้งหมดจำนวน 12 คน

2. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

- 1) ศึกษาหลักการและทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล
- 2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
- 3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
- 4) สร้างเครื่องมือ
- 5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข
- 6) ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือการวิจัย
- 7) จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้จริงกับกลุ่มประชากรในการวิจัย
- 8) รวบรวมแบบสอบถามนำมาวิเคราะห์

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

- ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้
- 1) ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้
 - 2) หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน 5 คน
 - 3) หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) โดยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out)
 - 4) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบ และจัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เพื่อให้แจกกลุ่มตัวอย่างจริงที่ใช้ในการวิจัยต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ผู้วิจัยขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล
เพื่อการวิจัย
- 2) นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับข้าราชการตำรวจผู้ปฏิบัติงานของสถานี
ตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
- 3) นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทาง
สังคมศาสตร์ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) เชิงปริมาณ ผู้วิจัยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1.1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลของแบบ
สอบถามโดยใช้ตารางแสดงค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

1.2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอนุมาน (Inferential Statistics Analysis) ในการทดสอบสมมติฐานนั้น

2) เชิงคุณภาพ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการดังนี้

- 2.1) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ
- 2.2) นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็นและเรียบเรียง
เฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย
- 2.3) วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิค
การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)
- 2.4) สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสัจพัตถธรรมของข้าราชการตำรวจ
สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม
ทั้งหมด 103 คน ส□วณใหญ่เป็นเพศชาย มีจำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 71.84 ส□วณใหญ่มีอายุ
ระหว่าง 40-49 มีจำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 40.78 ด้านการศึกษาส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับต่ำกว่า
ปริญญาตรี มีจำนวน 62 คน คิดเป็นร้อยละ 60.19 มีตำแหน่งงานส่วนใหญ่เป็นประชาชน มีจำนวน 58
คน คิดเป็นร้อยละ 56.31 และอายุงาน(ระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน) ส่วนใหญ่มีอายุงาน 15 ปีขึ้นไป มีจำนวน
39 คน คิดเป็นร้อยละ 37.86 ของจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

1) ความคิดเห็นของข้าราชการตำรวจต่อระดับการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจ
ทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.90$
 $S.D. = .580$) คือ โดยได้ให้ความสำคัญการบริหารและบริการทั่วไป และการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและ

ทรัพย์สิน คือ การจัดเจ้าหน้าที่ตำรวจไว้บริการประชาชนอย่างเพียงพอ มีการเปิดรับฟังข้อแสดงความคิดเห็นของประชาชนผู้มาใช้บริการ ใช้ระบบสายตรวจให้เหมาะสมกับสถานภาพอาชญากรรมและสถานการณ์ในพื้นที่รวมทั้งการนำเทคโนโลยี และเร่งรัดการสืบสวนจับกุมคนร้ายและคดีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน และการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.07$ S.D. = .814) คือ โดยให้ความสำคัญกับด้านหลักการปียาจา ด้านหลักการอรรถจริยา และด้านหลักสมานัตตตา คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจให้การต้อนรับด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเต็มใจโดยมีการพูดจาด้วยความสุภาพที่เต็มใจและคำพูดที่สุภาพให้เหมาะสม ให้ความสนใจเข้าไปสอบถามและคอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาติดต่อ โดยปฏิบัติเป็นแบบอย่างตามกฎหมายไม่นอกรีตหรือเป็นผู้ละเมิดกฎหมายเสียเอง มีความยืดหยุ่นผ่อนปรนในการให้บริการแก่ประชาชนที่มาติดต่อ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรมต่อประชาชนด้วยความเท่าเทียมกัน

2) ปัจจัยหลักการปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีความสัมพันธ์กับหลักสังคหัตถุธรรม เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีระดับความสัมพันธ์ปานกลาง กล่าวคือ เมื่อข้าราชการตำรวจของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีการนำหลักการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถุธรรมของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวงกับหลักสังคหัตถุธรรม มาใช้ในการบริหารงานขององค์กรได้ในระดับปานกลาง ก็จะส่งผลให้การปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีศักยภาพ ประสิทธิภาพต่อปฏิบัติงานของข้าราชการสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง เพิ่มมากขึ้น จึงยอมรับสมมติฐาน

3) แนวทางการพัฒนาการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง คือ หลักการให้ทาน ควรให้คำปรึกษาด้านกฎหมายและด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยความเสมอภาค ควรมีการช่วยเหลือประชาชนในการติดตามคดีให้รวดเร็วด้วยความเสียสละและเต็มใจ ควรจัดให้มีบุคลากรมีการทำงานเป็นทีมโดยเน้นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ควรส่งเสริมอบรมพัฒนาให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม ด้านหลักปียาจา ควรให้การต้อนรับด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเต็มใจ ควรอบรมพัฒนาให้เจ้าหน้าที่ตำรวจพูดจาชัดเจนและเข้าใจง่ายเป็นประโยชน์ต่อผู้มาแจ้งความหรือติดต่อใช้บริการ ไม่ควรกล่าววาจาล่วงเกินหรือดูถูกเหยียดหยามหรือไม่สุภาพเหมาะสมต่อผู้ให้บริการพูดถ้อยคำที่ไม่สุภาพต่อผู้ให้บริการและประชาชน หลักอรรถจริยา ควรให้ความสนใจเข้าไปสอบถามเอาใจใส่ และคอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาติดต่อไม่เฉยเมยและควรมีน้ำใจช่วยเหลือประชาชนให้ ควรให้คำอธิบายเกี่ยวกับข้อกฎหมายและระเบียบต่างๆ ไม่เห็นอามิสสินจ้างต่างๆ ควรมีการประสานงานการให้บริการได้อย่างรวดเร็วด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างตามกฎหมายและด้านหลักสมานัตตตา ควรให้ความช่วยเหลือ แก่ประชาชน

ด้วยความเท่าเทียมโดยไม่เลือกฐานะ ควรให้บริการอย่างเป็นธรรมตามลำดับก่อนหลัง ตอบสนองความต้องการของประชาชนเพื่อให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด ควรส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ตำรวจมีความตั้งใจมั่นที่จะประสานงานและปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรม

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังกัดพฤติกรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า การปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยได้ให้ความสำคัญการบริหารและบริการทั่วไป และการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน คือการจัดเจ้าหน้าที่ตำรวจไว้บริการประชาชนอย่างเพียงพอ มีการเปิดรับฟังข้อแสดงความคิดเห็นของประชาชนผู้มาใช้บริการ ใช้ระบบสายตรวจให้เหมาะสมกับสถานภาพอาชญากรรมและสถานการณ์ในพื้นที่รวมทั้งการนำเทคโนโลยี และเร่งรัดการสืบสวนจับกุมคนร้ายและคดีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับพระมหากษัตริย์ ธิบุณโย (ทองงาน) กล่าวไว้ว่า ทศนคติของข้าราชการตำรวจ ต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามจริยธรรมวิชาชีพ : ศึกษาเฉพาะกรณีกองบัญชาการศึกษาลำานงานตำรวจแห่งชาติ โดยผลการวิจัยพบว่า สื่อต่างๆ นั้นมีอิทธิพลต่อผู้รับสารหลายด้าน ซึ่งก่อให้เกิดแนวคิดความรู้และพฤติกรรมต่างกัน ในยุคปัจจุบันสื่อสารเกี่ยวกับด้านข้อมูลของ สังคมโลกยุคนี้ไร้พรมแดนไม่จำกัดเวลา และพื้นที่ที่จะสื่อจะสามารถเข้าถึงได้สื่อหลักๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น ตามหลักการด้านแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อนั้นได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า การเปิดรับสื่อนั้นมีผลทำให้ทัศนคติของบุคคลแต่ละคนนั้นไม่เหมือนกันแตกต่างกัน อายุ เพศ การศึกษา และสถานภาพ เป็นต้น ส่งผลให้มีความ เปลี่ยนแปลง และแสดงออกไปยังทัศนคติ คือความคิดเห็น ข้าราชการตำรวจ ได้เปิดรับสื่อหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ โดยส่วนมากเป็นปัจจัยที่ทำให้การเปิดรับข้อมูลข่าวสารด้านจริยธรรมของจริยธรรม 9 ประการนั้นข้าราชการตำรวจมีมีคะแนนการรับรู้รับทราบที่สูงมากต่อการปฏิบัติตามจริยธรรมวิชาชีพตำรวจ

2. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังกัดพฤติกรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังกัดพฤติกรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยให้ความสำคัญกับด้านหลักการปียาจา ด้านหลักการอรรถจริยา และด้านหลักสมานตตตา คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจให้การต้อนรับด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเต็มใจโดยมีการพูดจาด้วยความสุภาพที่เต็มใจและคำพูดที่สุภาพให้เหมาะสม ให้ความสนใจเข้าไปสอบถามและคอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาติดต่อ โดยปฏิบัติเป็นแบบอย่างตามกฎหมายไม่นอกกริดหรือ

เป็นผู้ละเมิดกฎหมายเสียเอง มีความยืดหยุ่นผ่อนปรนในการให้บริการแก่ประชาชนที่มาติดต่อ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรมต่อประชาชนด้วยความเท่าเทียมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ ปณณธเรียรชัยพลฤกษ์ กล่าวไว้ว่า “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กร : กรณีศึกษา โรงพยาบาลกรุงเทพ” ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กรของพนักงานโรงพยาบาลกรุงเทพในภาพรวมอยู่ในระดับมากและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าระดับคะแนนการเห็นด้วยเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ด้านปิยาวจาตามสมานัตตาด้านทานและด้านอตัลจริยาอยู่ในระดับมากทั้งหมด ตามลำดับผลการวิจัยพบว่า ความผูกพันต่อองค์กรของพนักงานโรงพยาบาลกรุงเทพในภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาตามรายชื่อแล้วพบว่าอยู่ในระดับมากเกือบทุกข้อยกเว้นข้อที่ถามว่าท่าน ไม่คิดจะเปลี่ยนงานใหม่แม้จะได้รับค่าตอบแทนที่สูงกว่าอยู่ใน ระดับปานกลาง ผลการเปรียบเทียบ พบว่าความผูกพันต่อองค์กรของพนักงานโรงพยาบาลกรุงเทพโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลพนักงานที่มีสถานภาพอายุรายได้และระยะเวลาการทำงานต่างกัันมีคะแนนการเห็นด้วยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สำหรับเพศและการศึกษาพนักงานมีคะแนนการเห็นด้วยไม่ต่างกันผลการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคหวัตถุ 4 ของพนักงานโรงพยาบาลกรุงเทพกับความผูกพันต่อองค์กรมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกโดยมีค่าสหสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง 2 ด้าน คือ ด้านปิยาวจาและสมานัตตาด้านทานและอยู่ในระดับปานกลางคือด้านทานและอตัลจริยาปัญหาและ อุปสรรคในการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กรของพนักงาน โรงพยาบาลกรุงเทพ ได้แก่ 1. การสนับสนุนการเลื่อนระดับหรือตำแหน่งที่สูงขึ้นไม่เป็นธรรม 2. การติดต่อประสานงานระหว่างแผนกมีการใช้คำพูดไม่เหมาะสม 3. การพัฒนาความรู้ความสามารถมีโอกาสน้อยและ 4. พนักงานบางคนไม่ให้ความสนใจในกิจกรรมที่โรงพยาบาลจัดขึ้นแนวทางการปรับปรุงประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กรคือ 1. ควรปรับปรุงการเลื่อนระดับหรือตำแหน่งที่สูงขึ้นอย่างเป็นระบบและยุติธรรม 2. ควรปรับปรุงระบบการติดต่อประสานงาน ระหว่างแผนกให้เหมาะสม 3. ควรสนับสนุนการพัฒนาความรู้ความสามารถพนักงานให้มากกว่านี้และ 4. โรงพยาบาลควรส่งเสริมให้พนักงานมาร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้น

3. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า เห็นได้ว่ายึดหลักกฎหมายด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยความเสมอภาค ควรมีการช่วยเหลือประชาชนในการติดตามคดีให้รวดเร็วด้วยความเสียสละและเต็มใจอย่างดี มีบุคลากรมีการทำงานเป็นทีมโดยเน้นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนเป็นที่ตั้งอย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม การต้อนรับด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเต็มใจ พูดจาชัดเจนและเข้าใจง่ายเป็นประโยชน์ต่อผู้มาแจ้งความหรือติดต่อใช้บริการด้วยคุณภาพ เอาใจใส่คอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาติดต่อไม่เฉยเมยและมีน้ำใจช่วยเหลือประชาชน สามารถอธิบายเกี่ยวกับข้อกฎหมายและระเบียบต่างๆ ไม่เห็นอามิสสินจ้างต่างๆ เป็นอย่างดี ด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างตามกฎหมายโดยไม่เลือกฐานะเป็นธรรมตามลำดับก่อนหลัง ตอบสนองความต้องการของประชาชนเพื่อให้เกิดความพึงพอใจตั้งใจมั่นที่จะประสานงานและปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับ ดาบทตำรวจวัฒนา ภัคสังข์ ศึกษาเรื่อง “ความ

พึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสถานีตำรวจภูธรหนองกรด จังหวัดนครสวรรค์” ผลการศึกษาพบว่า ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสถานีตำรวจภูธรหนองกรดจังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.91$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังคหวัตถุ ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}=3.93$) ในด้านทานและด้านสมานัตตตา ส่วนที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X}=3.87$) ในด้านอรรถจริยาเมื่อเปรียบเทียบความพึงพอใจของประชาชนโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลแล้ว พบว่า บุคคลที่มีเพศและอาชีพต่างกันมีความพึงพอใจต่อการให้บริการไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 สำหรับอายุและการศึกษามีความพึงพอใจต่อการให้บริการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) ควรดำเนินการจัดฝึกอบรมบุคลากรของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ในด้านปฏิบัติงานด้วยหัวใจ (Service Mind) เพื่อให้เข้าใจหลักการบริการแก่ประชาชน

2) ควรดำเนินการพัฒนาบุคลากรของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ในด้านทักษะการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพในองค์กร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานกับประชาชนในเชิงบวกมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการดังนี้

1) ควรนำหลักสังคหวัตถุธรรมมาปรับประยุกต์ใช้กับข้าราชการของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง เช่น ด้านการให้ทาน เพื่อปฏิบัติงานที่ดีกับประชาชน

2) ควรอาศัยหลักสังคหวัตถุธรรมร่วมกับหลักกฎหมายเน้นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เป็นธรรม เพื่อการพัฒนาหลักคุณภาพงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่าง ต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนขององค์กรและประเทศชาติ

8.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุธรรมของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ครั้งต่อไปดังนี้

- 1) ควรศึกษาการนำหลักสังคหวัตถุธรรมมาประยุกต์ใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวงในพื้นที่อื่น
- 2) ควรทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาการปฏิบัติงานด้วยหลักอริยาบทของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

บรรณานุกรม

- พลตำรวจโทปิยะ อุทาโย. (2555). *พินิจย้อนและเชิดชูเกียรติข้าราชการตำรวจ*. โรงพิมพ์เพื่อประชาชน, ปีที่ 55 ฉบับที่ 65 (เมษายน-พฤษภาคม 2555).
- พันตำรวจโทสมาน อีรศรีธยานนท์. (2553). *พระราชบัญญัติตำรวจแห่งชาติ พ.ศ. 2547*. กรุงเทพฯ: บริษัท ที.เค.พรินต์ติ้ง จำกัด.
- สมยศ นาวิการ. (2533). *การบริหารเพื่อความเป็นเลิศ*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *ธรรมานุชิต*. พิมพ์ครั้งที่ 82. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- พระมหาบุญภักดิ์ ธิรบุญโญ (ทองงาน). (2554). “ทัศนคติข้าราชการตำรวจต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามจริยธรรมวิชาชีพ: ศึกษาเฉพาะกรณีกองบัญชาการศึกษานันทนาการตำรวจ”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปิ่นนธร เจริญชัยพุกษ์. (2552). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กร : กรณีศึกษาโรงพยาบาลกรุงเทพ. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดาบตำรวจโสภณ สวาชาโต. (2553). ความคิดเห็นของสมาชิกสหกรณ์ต่อการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ ตำรวจตระเวนชายแดนตามหลักสังคหวัตถุ 4. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดาบตำรวจวัฒนา ภัคสังข์. (2556). ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสถานีตำรวจภูธรหนองกรด จังหวัดนครสวรรค์. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิวัฒนาการของแนวความคิดอำนาจอธิปไตย

Evolution of the Concept of Sovereignty

พระครูสุภัททกิจจานุการ

Phrakhrusuphatthakijjanukan

ปรัชญา บุตรสะอาด

Pratya butsaad

วรพจน์ ก้องเสนา

Worapot kongsanoh

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chonburi Sangha College

E-mail: butsaad16@gmail.com

บทคัดย่อ

องค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของรัฐคืออำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นที่มาที่ทำให้รัฐแตกต่างจากองค์กรอื่นๆ ประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยมักจะกำหนดว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทุกคนในรัฐและยังได้กำหนดถึงการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยให้กับประชาชนไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญด้วย ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วประชาชนจะแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยในลักษณะดังกล่าวต่อไปนี้ คือ การออกเสียงเลือกตั้ง, การแสดงประชามติ, การเสนอร่างกฎหมาย, การยับยั้งการร่างกฎหมาย และการถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ของประเทศ ถึงแม้ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนหรือเรียกว่า ระบอบประชาธิปไตย คือ ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ แต่ในทางปฏิบัติแล้วการที่จะให้ประชาชนทุกคนมาจัดการบริหารประเทศนั้นเป็นไปได้ จึงต้องมีการจัดตั้งตัวแทนในการกระทำการต่างๆ และจะต้องมีหลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยโดยหลักสากล แต่ละรัฐจะมีองค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตยอยู่สามองค์กร ได้แก่ อำนาจอธิปไตยบริหาร, อำนาจอธิปไตยนิติบัญญัติ และอำนาจอธิปไตยตุลาการนั่นเอง

คำสำคัญ: วิวัฒนาการ, แนวความคิด, อำนาจอธิปไตย

Abstract

The most important element of the state is its sovereignty. This is the source that makes the state different from other organizations. Countries with democratic regimes often determine that Sovereignty belongs to all citizens of the state. It also prescribes the expression of sovereignty to the people in constitutional law. In most cases, the people will express their sovereignty in the following ways: voting, holding referendums, proposing

legislation, withholding legislation, and removing people from key positions in the country. Rule the country but in practice it is impossible for all citizens to manage the country. Therefore, agents must be established to perform various actions and there must be a principle of separation of sovereign powers. By international principles, each state has three organizations that use sovereign power: executive power, power, and legislature. And the judiciary itself.

Keyword: evolution, concept, sovereignty

บทนำ

อำนาจอธิปไตยเป็นเครื่องแสดงถึงอำนาจสูงสุดทั้งภายในรัฐ (Internal) และเป็นการแสดงภายนอก (External) กล่าวคือ ถ้าสมาคมหรือสังคมใดมีอำนาจอธิปไตยสมาคมนั้นหรือสังคมนั้นก็จะมีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการสังคมของตนเองและปราศจากการแทรกแซงจากสังคมอื่นหรือรัฐอื่นตามแนวความคิดของตะวันตก อำนาจอธิปไตยผูกติดอยู่กับรัฐๆ เป็นนิติบุคคลที่ได้รับการสมมติขึ้นให้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยตามทฤษฎีการแยกอำนาจออกจากตัวบุคคลมาให้แก่รัฐ (institutionalization du boudoir) อำนาจดังกล่าวจึงผูกติดอยู่กับสถาบันที่เรียกกันว่ารัฐๆ จึงเป็นผู้ทรงสิทธิในการใช้อำนาจอธิปไตยแต่เพียงผู้เดียว แนวความคิดอำนาจอธิปไตยนั้นมีหลากหลายแนวความคิด เช่นอำนาจอธิปไตยเป็นของพระเจ้า อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ถ้าพิจารณาตามทฤษฎีการแยกอำนาจออกจากตัวบุคคลมาให้แก่รัฐแล้วจะเห็นได้ว่าพระเจ้า พระมหากษัตริย์ ประชาชน ชาติ (ในนามรวมของประชาชนก็ดี) ต่างก็เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยดังกล่าวแทนรัฐทั้งสิ้น เพราะรัฐนั้นเป็นนิติบุคคลจึงไม่สามารถใช้อำนาจดังกล่าวได้ด้วยตนเอง อำนาจดังกล่าวยังเป็นของรัฐอยู่ตลอดเวลา

สำหรับการที่กล่าวว่าอำนาจดังกล่าวเป็นของประชาชน ของพระมหากษัตริย์ ของชาติ ของพระเจ้านั้นก็ต่างก็ได้สะท้อนถึงระบอบการปกครองที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นระบอบเทวธิปไตย ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบอบประชาธิปไตย อิทธิพลของแนวความคิดตะวันตกดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดไปยังนานาประเทศโดยมีการนำแนวความคิดดังกล่าวผูกติดกับอำนาจรัฐ (le boudoir d'état) โดยกำหนดให้พระมหากษัตริย์ ประชาชน ชาติ หรือพระเจ้า เป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าว อำนาจดังกล่าวนี้สูงสุดเด็ดขาดในตัวเองและไม่มีอำนาจอื่นใดจะมาจำกัดหรือลดทอนลงไปได้และได้อาศัยอำนาจดังกล่าวที่เรียกว่า อำนาจในการจัดตั้งองค์กรสูงสุด (le boudoir constituant) ในการจัดโครงสร้างองค์กรของรัฐ อันเป็นตัวแทนของรัฐในการใช้อำนาจดังกล่าวดังที่เรียกกันว่า การแบ่งแยกการใช้อำนาจ (la separation des boudoirs) หรือการแบ่งแยกหน้าที่ (la separation des fonctions) ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญของแต่ละประเทศ ดังนั้นรัฐธรรมนูญจึงเป็นตัวเชื่อมซึ่งแสดงออกของการใช้อำนาจสูงสุดดังกล่าวของรัฐผ่านองค์กรของรัฐที่ได้รับการจัดสร้างขึ้นมา (le boudoir constitute) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอำนาจอธิปไตยนั้นไม่สามารถแยกออกจากรัฐได้ (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, [ออนไลน์])

ความเป็นมาของแนวคิดอำนาจอธิปไตย

คำว่าอำนาจอธิปไตยนี้ เพิ่งถูกนำมาใช้ในศตวรรษที่ 15 แต่แนวคิดในเรื่องนี้อาจจะมีอิทธิพลมาจากปรัชญาของ อริสโตเติล ซึ่งเขียนไว้ในรัฐ รัฐหนึ่งจะต้องมี “อำนาจสูงสุด” นักกฎหมายโรมันและนักรัฐศาสตร์ในสมัยกลางได้กล่าวถึงว่าในรัฐฯ หนึ่งจะต้องมี “อำนาจสมบูรณ์” (Fullness of power) นักกฎหมายโรมันและนักรัฐศาสตร์ในสมัยกลางได้กล่าวถึงอำนาจอธิปไตยว่า รัฐหนึ่งจะต้องมีอำนาจสมบูรณ์แต่นักรัฐศาสตร์ในสมัยโบราณและสมัยกลางนั้นไม่ได้ขยายความเรื่องสภาพของอำนาจอธิปไตยให้แจ่มแจ้ง (เดซชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, 251: 136-139)

พงศ์เพ็ญ ศกุนตาทัย (2547: 42) อธิบายว่า รัฐได้รับการรับรองว่ามีอำนาจสูงสุดเหนือปวงชนทั้งหมดและเป็นอิสระจากการบังคับบัญชาของรัฐอื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งอำนาจอธิปไตย คือ พลังที่สร้างความเข้มแข็งอันเดียวกันของประชาคมการเมือง ปราศจากพลังที่ว่านี้ประชาคมการเมืองจะดับสลายลงอำนาจอธิปไตยนี้แสดงออกถึงการปกครองบังคับบัญชาและการเชื่อฟัง ซึ่งจำเป็นจะต้องมีอยู่โดยธรรมชาติในทุกกลุ่มสังคม อำนาจอธิปไตย คือ พลังอำนาจที่ได้เด็ดขาดและถาวรของรัฐจุดเริ่มต้นและจุดที่สำคัญที่สุดของกระบวนการของอำนาจอธิปไตยอยู่ที่อำนาจออกกฎหมายและยกเลิกกฎหมาย

ศตวรรษที่ 17 โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1679, อ้างถึงใน จรูญ สุภาพ, 2527: 64) ได้อธิบายเรื่องอำนาจอธิปไตยไว้ในหนังสือ Leviathan ว่าการใช้อำนาจนี้ไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ข้อบังคับใดๆ เพราะพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ใช้เจตนาธรรมของพระองค์ในการปกครองประเทศนั้นเท่ากับเป็นการใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งไม่จำเป็นจะต้องอยู่ใต้อำนาจใด อำนาจอธิปไตยนี้อยู่ที่กษัตริย์ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อาจจะสรุปได้ว่า อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในรัฐที่จะต้องเป็นหนึ่งเดียวและแบ่งแยกมิได้ อำนาจอธิปไตยไม่อาจให้อำนาจใดมาแทนที่ได้ นอกจากนี้อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจถาวร อำนาจอธิปไตยอยู่ที่ผู้ใดจะส่งผลต่อการกำหนดระบอบการปกครอง หมายถึงอำนาจอธิปไตยอยู่ที่พระมหากษัตริย์ก็จะเป็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรืออำนาจอธิปไตยอยู่ที่ปวงชนจะเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย

ความหมายของอำนาจอธิปไตย

กระมล ทองธรรมชาติ (2516: 14) อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจสูงสุดในการดำเนินการของประเทศทั้งภายในและภายนอกอย่างเป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร ในระบบการเมืองระหว่างประเทศที่เป็นเอกราช มีสิทธิที่จะดำเนินนโยบายเพื่อรักษาและส่งเสริมผลประโยชน์ของชาติตามที่ตนเห็นสมควร

เกษม อุทยานิน (2516: 17) อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจและอาณาเขตของอำนาจซึ่งข้าราชการจะปฏิบัติตราบใดที่เขาปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบแบบแผนแล้วก็เรียกว่าจำกัดอำนาจตามกฎหมายและระเบียบนั้นๆ แต่ถ้าสิ่งใดต้องใช้ดุลพินิจ (Discretion) และที่จะให้การตัดสินใจโดยอำนาจสาธารณะเป็นเครื่องมือสนับสนุนเรียกว่าอย่างน้อยก็อำนาจไม่จำกัดทั้งทางการเมืองและทางกฎหมาย

นักชาภัทร อุ่นตรงจิตร (2548: 40) อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่งเป็นอำนาจที่จะบังคับประชาชนภายในรัฐปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ และยังใช้ในการอ้างสิทธิเพื่อป้องกันไม่ให้อำนาจกลุ่มอื่นๆ เข้ามามีอำนาจเหนือพื้นที่ ที่รัฐนั้นอ้างอำนาจอธิปไตยอยู่

เจ.ดี.ปี มิลเลอร์ (สุเทพ อรรถากร (แปล), 2513: 145) กล่าวถึงอำนาจอธิปไตยว่า รัฐอธิปไตยเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในบรรดาสถาบันการปกครองทั้งหลาย และแสดงให้เห็นว่ารัฐไม่มีทางที่จะถูกควบคุม โดยองค์กรที่เหนือกว่าอันใด และจะต้องยอมรับรัฐอำนาจอธิปไตยว่าเป็นข้อเท็จจริงอันดับแรกของชีวิตทางการเมืองแต่เราก็ได้เห็นด้วยว่ารัฐเป็นทางและเครื่องมือสำหรับการปฏิบัติงานของผลประโยชน์

ดังนั้น จึงสรุปความหมายของอำนาจอธิปไตยได้ว่า อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างเป็นอิสระไม่ถูกควบคุมโดยองค์กรที่เหนือกว่า

ลักษณะของอำนาจอธิปไตย

จรรยา สุภาพ (2527: 64-65) ได้อธิบายลักษณะของอำนาจอธิปไตยว่า มีความเด็ดขาดเป็นการทั่วไปถาวรและแบ่งแยกมิได้ มีรายละเอียดดังนี้

1. ความเด็ดขาด (Absoluteness) หมายความว่า อำนาจอธิปไตยย่อมเป็นอำนาจสูงสุดในแผ่นดินไม่มีอำนาจใดเหนือกว่า ถ้ามีอำนาจอื่นใดมาจำกัดอำนาจอธิปไตยอำนาจนั้นก็เป็อำนาจอธิปไตยแทนที่ โดยหลักทั่วไปแล้วในประเทศในรัฐย่อมมีอำนาจหลายชนิดแต่ละอำนาจมีลักษณะไม่เหมือนกัน เช่น อำนาจของบุคคล อำนาจของกลุ่มบุคคล อำนาจของข้าราชการและอำนาจของหน่วยงานเป็นต้น อำนาจเหล่านี้ซึ่งมีระดับแห่งอำนาจไม่เท่ากันแต่ทั้งหมดก็อยู่ภายใต้อธิปไตยทั้งสิ้น ในทางปฏิบัติจะไม่ใช้อำนาจอธิปไตยที่ขัดต่อหลักศีลธรรมขัดต่อหลักจริยธรรมและจรรยาต่างๆ ที่อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจที่เด็ดขาดในแผ่นดิน แต่หลักแห่งมนุษยธรรมนั้นก็ยังจะเป็นข้อจำกัดการใช้อำนาจอธิปไตยในแผ่นดิน ลักษณะเช่นนี้จะปรากฏอยู่ในประเทศประชาธิปไตย สำหรับประเทศเผด็จการนั้นการใช้อำนาจอธิปไตยเป็นไปอย่างรุนแรงโดยไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมและหลักมนุษยธรรม

2. เป็นการทั่วไป (Comprehensiveness) หมายความว่า อำนาจอธิปไตยนั้นมีอำนาจครอบคลุมทั่วไปในรัฐ อำนาจบังคับแห่งอำนาจอธิปไตยนั้นอยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่างในรัฐ ไม่ว่าจะเป็นบุคคล ดินแดน องค์กร หรือกลุ่มคน อำนาจนี้ย่อมแผ่ขยายไปทั่วทุกหนทุกแห่งตลอดอาณาเขตของรัฐนั้นๆ เพราะฉะนั้น บุคคลใดหรือหน่วยงานใดก็ตามหากละเมิดกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่อำนาจอธิปไตยได้กำหนดขึ้นแล้วต้องถูกลงโทษหรือรับผลใดๆ ที่เกิดจากการบังคับใช้อำนาจอธิปไตยนั้นอาจจะมีข้อยกเว้นบางประการเกี่ยวกับอำนาจทั่วไปของอธิปไตย เช่น อำนาจอธิปไตยจะไม่บังคับเข้าไปในหมู่หรือกลุ่มของผู้แทนรัฐต่างประเทศที่มาประจำในรัฐหนึ่งรัฐใดและแต่ละรัฐจะเรียกคืนเมื่อใดก็ได้

3. ถาวร (Permanence) หมายความว่า อำนาจอธิปไตยนี้จะต้องคงอยู่ในรัฐโดยไม่มีวันสลาย ถ้าอำนาจอธิปไตยสลายไป หรือหมดไปก็เท่ากับว่ารัฐนั้นสลายไปด้วย ข้อที่น่าสังเกต คือ รัฐบาลอาจจะเปลี่ยนไป อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหน่วยงานของรัฐ มีการปฏิรูปแต่อำนาจอธิปไตยจะคงอยู่ในรัฐไม่เปลี่ยนแปลง อิสระภาพของรัฐนั้นอยู่คู่กับอำนาจอธิปไตย ไม่มีรัฐใดที่สามารถเป็นเอกราชอยู่ได้โดยปราศจากอำนาจอธิปไตย เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่ารัฐเอกราชจะมีความมั่นคงถาวรแค่ไหนนั้นอยู่ที่

ความสามารถที่จะรักษาอำนาจอธิปไตยไว้ได้ ข้อสำคัญคือถ้าจะเป็นเอกราชและเป็นรัฐโดยสมบูรณ์แล้ว ความมั่นคงถาวรแห่งอำนาจอธิปไตยภายในรัฐเป็นสิ่งจำเป็นมากที่สุด

4. การแบ่งแยกไม่ได้ (Indivisibility) อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจที่มองไม่เห็น แต่ทราบว่ามีอยู่ในรัฐ ทั้งนี้เพราะว่าเหตุผลของอำนาจอธิปไตยนั้นมีอยู่ คือ ความเป็นเอกราชของรัฐนั้น อำนาจอธิปไตยนี้ไม่อาจที่จะแบ่งตัวออกไปได้ เพราะถ้าแบ่งออกไปแล้วจะทำให้รัฐเดิมสลายไป จะมีรัฐใหม่มาแทนที่ตามส่วนของการแบ่งอำนาจอธิปไตย จะเห็นได้ว่าประเทศเกาหลี อินเดีย ประเทศเหล่านี้เดิมมีอำนาจอธิปไตยเป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่เมื่อแบ่งออกไปแล้ว ก็ทำให้เกิดประเทศใหม่เพิ่มขึ้น ประเทศเดิมสลายกลายเป็นเกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ อินเดีย ปากีสถาน

อำนาจอธิปไตยนี้ไม่อาจแบ่งตัวออกเป็นหลายส่วนดังกล่าวแล้วแต่อาจจะแบ่งการใช้อำนาจอธิปไตยได้หมายความว่าในทุกประเทศรัฐบาลจะเป็นผู้นำอำนาจอธิปไตยของประเทศไปใช้ให้บังเกิดผลและในการใช้อำนาจอธิปไตยนั้นหน่วยงานรัฐบาลมีหลายหน่วย คือ นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ที่หน่วยต่างๆ ของรัฐจะแบ่งอำนาจอธิปไตยกันใช้ รัฐสภาใช้อำนาจอธิปไตยในทางการออกกฎหมายคณะรัฐมนตรีใช้อำนาจอธิปไตยในการกำหนดนโยบายของประเทศ บริหารประเทศฝ่ายตุลาการก็ใช้ในการพิพากษาคดีต่างๆ ยิ่งกว่านั้นในประเทศที่เจริญแล้วอำนาจอธิปไตยได้มีการแบ่งการใช้ในหลายระดับ เช่นระดับชาติ ระดับท้องถิ่น เป็นต้น ระดับชาติก็คือ รัฐบาลกลาง ระดับท้องถิ่นก็ได้แก่ รัฐมลรัฐต่างๆ จากมลรัฐก็ได้แก่เทศบาลหรือเมือง

สรุป ลักษณะของอำนาจอธิปไตยต้องมีความเด็ดขาด เพราะอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดในรัฐไม่มีอำนาจใดมาเหนือกว่าอำนาจอธิปไตย จึงต้องมีความเด็ดขาดไม่เกรงกลัวอำนาจใด อำนาจอธิปไตยต้องมีลักษณะเป็นการทั่วไปแผ่ขยายครอบคลุมทุกหนแห่งของรัฐ อำนาจอธิปไตยต้องมีลักษณะถาวรคู่กับรัฐ ถ้าไม่มีรัฐก็จะมีอำนาจอธิปไตยและลักษณะสุดท้ายของอำนาจอธิปไตยคือ การแบ่งแยกมิได้ ถ้าแบ่งแยกหมายถึง มีรัฐใหม่เกิดขึ้น

ประเภทของอำนาจอธิปไตย

อานนท์ อาภาภิรม (2545: 40-42) ได้อธิบายประเภทของอำนาจอธิปไตยว่าอาจแยกอำนาจอธิปไตยในแง่ของการใช้ได้เป็น 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. อำนาจอธิปไตยทางกฎหมาย (Legal Sovereignty) อำนาจอธิปไตยทางกฎหมาย คือ อำนาจสูงสุดในการออกกฎหมายนั่นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นอำนาจสูงสุดภายในรัฐซึ่งรัฐมีอำนาจที่จะออกกฎหมายบังคับให้มีการปฏิบัติตามและองค์กรที่มีอำนาจดังกล่าว ได้แก่ รัฐสภาและกฎหมายที่ออกมาได้รับการรับรองว่ามีผลใช้บังคับโดยศาล จอห์น ออสติน (John Austin) ชาวอังกฤษได้อธิบายว่าสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษเป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยตามกฎหมายเพราะเป็นองค์กรเดียวที่มีอำนาจออกกฎหมายได้เพราะกฎหมายที่ผ่านสภาแล้วจะไม่มีองค์กรอื่นใดบอกเลิกล้มล้างได้ ฉะนั้นอำนาจอธิปไตยทางกฎหมายจึงเป็นเรื่องของรัฐสภา

2. อำนาจอธิปไตยทางการเมือง (Political Sovereignty) อำนาจอธิปไตยทางการเมืองหมายความว่าอำนาจอธิปไตยโดยทางการเมืองเป็นความคิดเห็นของประชาชนที่ออกเสียงเลือกตั้ง ฉะนั้น ในประเทศ

ที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงถือว่าอำนาจอธิปไตยทางการเมืองมีความสำคัญมากเพราะเป็นการแสดงออกที่อำนาจอธิปไตยทางการเมืองของประชาชนนั่นคือการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งเพื่อเลือกผู้แทนของตนไปใช้อำนาจอธิปไตยทางกฎหมายโดยผ่านทางรัฐสภาและผู้แทนราษฎรนี้ได้รวมกันขึ้นเป็นสภานิติบัญญัติซึ่งมีหน้าที่ในการออกกฎหมายใช้บังคับภายในประเทศได้เป็นการทั่วไป อนึ่ง มีผู้เห็นว่าอำนาจอธิปไตยทางการเมืองอยู่เหนืออำนาจอธิปไตยทางกฎหมาย ทั้งนี้เพราะอำนาจอธิปไตยทางการเมืองจะเป็นตัวกำหนดบุคคลผู้ใช้อำนาจอธิปไตยทางกฎหมายโดยกระบวนการของการเลือกตั้ง

3. อำนาจอธิปไตยตามข้อเท็จจริง (De Facto Sovereignty) ในกรณีที่เกิดการปฏิวัติ (Revolution) หรือรัฐประหาร (coup d' etat) ขึ้นภายในรัฐ จะเห็นได้ว่าอำนาจการปกครองของรัฐจะเกิดมีขึ้นขึ้นมา กล่าวคือ อำนาจอธิปไตยจะตกอยู่กับทั้งฝ่ายรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายกับคณะปฏิวัติหรือคณะรัฐประหารอีกคณะหนึ่ง เมื่อเกิดการช่วงชิงอำนาจกันขึ้นทำให้เกิดรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย (de Jure government) ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมาย ส่วนคณะบุคคลที่ทำการปฏิวัติหรือรัฐประหารก็พยายามจัดตั้งอำนาจเพื่อปกครองรัฐต่อไปซึ่งบุคคลคณะนี้จะใช้อำนาจอธิปไตยตามข้อเท็จจริง (de facto government) ถ้าคณะที่ยึดอำนาจการปกครองมาจากคณะรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายสามารถประคับประคองได้ คือ สามารถยึดอำนาจด้วยการปฏิวัติหรือรัฐประหารรวมทั้งนานาประเทศให้การรับรอง (Recognition) ต่อรัฐบาลของคณะปฏิวัติหรือคณะรัฐประหารมีผลทำให้รัฐบาลตามข้อเท็จจริงกลายเป็นรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจอธิปไตยตามกฎหมายขึ้นมาแทนอำนาจอธิปไตยตามข้อเท็จจริง ฉะนั้น จึงอาจสรุปลักษณะของการเกิดอำนาจอธิปไตยตามข้อเท็จจริงได้ดังต่อไปนี้ คือ

- 3.1 ได้เกิดการปฏิวัติหรือรัฐประหารเกิดขึ้น
- 3.2 คณะปฏิวัติหรือคณะรัฐประหารสามารถล้มล้างอำนาจอธิปไตยตามกฎหมาย
- 3.3 สามารถรักษาความสงบในประเทศไว้ได้
- 3.4 ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศให้ความเคารพเชื่อฟังต่อคณะผู้ปกครองใหม่
- 3.5 นานาประเทศให้การรับรองคณะรัฐบาลชุดใหม่

4. อำนาจอธิปไตยตามนิตินัย (De jure Sovereignty) อำนาจอธิปไตยตามนิตินัย ได้แก่ อำนาจอธิปไตยซึ่งรัฐบาลโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้ใช้ในการปกครองประเทศรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมายได้แก่รัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นมาตามกระบวนการทางการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย กล่าวคือเป็นรัฐบาลที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐสภาซึ่งประชาชนเลือกขึ้นมา หมายความว่า เป็นรัฐบาลที่ได้รับการแต่งตั้งจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ

5. อำนาจอธิปไตยภายนอก (External Sovereignty) อำนาจอธิปไตยภายนอก ได้แก่ ความเป็นอิสระ เสรีของรัฐที่จะดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการควบคุมหรือแทรกแซงจากรัฐอื่น หมายความว่า รัฐนั้นมีอำนาจอธิปไตยในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับรัฐอื่น เช่น สามารถทำข้อตกลงทำสนธิสัญญาให้สัตยาบัน รวมทั้งการประกาศและยุติสงครามกล่าวโดยสรุปได้ว่า อำนาจอธิปไตยภายนอก คือ ความเป็นเอกราชของรัฐนั่นเอง

สรุปประเภทของอำนาจอธิปไตย มี 5 ประเภท ได้แก่ อำนาจอธิปไตยทางกฎหมาย ซึ่งคือ อำนาจสูงสุดในการออกกฎหมาย อำนาจอธิปไตยทางการเมืองเป็นการแสดงออกถึงอำนาจอธิปไตยทางการเมืองโดยการออกไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง อำนาจอธิปไตยตามข้อเท็จจริงเมื่อมีการปฏิวัติหรือรัฐประหารอำนาจอธิปไตยที่ถูกกฎหมายจะอยู่ที่รัฐบาลเดิมแต่อำนาจอธิปไตยตามข้อเท็จจริงจะเป็นคณะปฏิวัติหรือรัฐประหาร อำนาจอธิปไตยตามนิตินัยผู้ใช้คือรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมาย และอำนาจอธิปไตยภายนอกหมายถึง รัฐมีอำนาจอธิปไตยในการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศในฐานะรัฐเอกราช

เจ้าของอำนาจอธิปไตย

อำนาจอธิปไตยเป็นของใคร คำถามนี้มีความสำคัญยิ่ง เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์ (2516: 140-149) อธิบายว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งในทฤษฎีรัฐศาสตร์ก็คือปัญหาเกี่ยวกับผู้เป็นเจ้าของอธิปไตยของรัฐ เนื่องด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของจำเป็นสิ่งสูงสุดเหนือบุคคลที่ประกอบเป็นรัฐจึงมีปัญหาก่เกิดขึ้นว่าบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดจะเป็นผู้ที่แสดงเจตนารมณ์ของรัฐและใช้อำนาจปกครองในนามของรัฐหรืออีกนัยหนึ่งใครเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ในปัญหานี้ได้มีนักปราชญ์ได้ให้คำตอบที่สำคัญๆ แตกต่างกันดังนี้

1. กษัตริย์เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แต่เดิมอำนาจอธิปไตยนี้มีผู้คิดว่าเป็นของกษัตริย์ไม่ใช่ของรัฐในศตวรรษที่ 16 นักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์หลายท่านได้พยายามชี้ให้เห็นว่าอำนาจอธิปไตย คือ อำนาจของพระมหากษัตริย์เพราะกษัตริย์เป็นผู้สถาปนาเอกราชให้แก่รัฐและเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในรัฐพระมหากษัตริย์ทรงเป็นอธิปัตย์อย่างที่ว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ตรัสว่าฉันเป็นรัฐทฤษฎีนี้ถือว่ากษัตริย์เป็นที่มาของกฎหมายและอำนาจทั้งหมดกษัตริย์เป็นผู้ที่ทำอะไรไม่ผิดราชฎทุกคนจะต้องเชื่อฟังกษัตริย์ ทฤษฎีได้ถูกทำลายโดยการปฏิวัติซึ่งก่อให้เกิดประชาธิปไตยแผนใหม่ขึ้นแต่พระมหากษัตริย์ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นองค์อธิปัตย์ทั้งๆ ที่ไม่ทรงมีพระราชอำนาจเลยตัวอย่างคือในประเทศอังกฤษพระมหากษัตริย์กลับทรงมีฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional monarchy) หรือพระมหากษัตริย์ของรัฐสภา (Parliamentary monarchy)

2. ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทฤษฎีที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนได้มีผู้คิดขึ้นขึ้นตั้งแต่สมัยจักรวรรดิโรมัน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของพวกสโตอิกส์ (Stoics) ในเรื่อง ที่เกี่ยวกับกฎธรรมชาติและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ซีเซโร ได้กล่าวว่าอำนาจสูงสุดในรัฐฯ หนึ่งตกอยู่แก่ประชาชนทั้งหมดของรัฐถึงแม้ว่าทฤษฎีนี้จะมีคนเชื่ออยู่มากในสมัยโรมันก็ตามแต่ว่าไปขัดกับหลักการที่สำคัญอันหนึ่งที่ว่าเจตนารมณ์จักรพรรดิ คือ อำนาจแห่งกฎหมายในตอนนั้นได้มอบอำนาจสูงสุดบนพื้นผิวพิภพให้แก่คนๆ หนึ่ง คือ สันตะปาปา หรือจักรพรรดิ ซึ่งทำให้เกิดทฤษฎีเทวสิทธิ์ขึ้น ทฤษฎีนี้ได้มีส่วนสนับสนุนอำนาจอธิปไตยของกษัตริย์ในรัฐ ในสมัยนี้พวกที่ต่อต้านกษัตริย์ได้ฟื้นฟูเอาทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนขึ้นมาใช้อีกครั้งหนึ่งในศตวรรษที่ 16 และ 17 พวกนี้ได้โจมตีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสนับสนุนให้มีการยอมรับว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนโดยมีรากฐานอยู่บนกฎธรรมชาติและสัญญาประชาคมในประเทศอังกฤษ ล็อกได้นำเอาทฤษฎีนี้ออกเผยแพร่เพื่อสนับสนุนขบวนการปฏิวัติในศตวรรษที่ 16 เหตุผลสำคัญที่เกิดมีการนำเอาทฤษฎีนี้มาใช้ก็คือต้องการล้มล้างกษัตริย์ ดังจะสังเกตเห็นได้จากความเห็นของรูสโซ และเจฟ-เฟอร์สัน ซึ่งมีอิทธิพลในการปฏิวัติฝรั่งเศสและอเมริกา ตั้งแต่นั้นมา

ทฤษฎีนี้ได้ถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty) นั้นเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ดี ได้มีผู้วิจารณ์ทฤษฎีนี้ไปในทางที่ไม่ดีอยู่มาก เป็นต้นว่าบางท่านวิจารณ์ว่าปวงชนคือ ประชาชนทั้งหมดนั้นไม่อาจจะใช้อำนาจอธิปไตยได้ มติมหาชนที่ไม่มีการแสดงออกที่เหมาะสมถึงแม้ว่าจะมีอิทธิพลสักเท่าใดก็ไม่ใช่เป็นการแสดงออกของอำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตยนั้น จะมีผู้ใช้ถูกต้องก็ต่อเมื่อกฎหมายได้กำหนดวิธีการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ของรัฐโดยบุคคลที่รัฐเห็นว่าเหมาะสมที่จะแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ของรัฐได้ ในความหมายเช่นนี้อำนาจอธิปไตยของปวงชน มีความหมายเพียงแต่เป็นอธิปไตยทางการเมืองซึ่งหมายความว่าเจตนารมณ์ทั่วไป (General Will) ซึ่งมีอิทธิพลเหนือการกระทำของรัฐหรือความยินยอมทั่วไป (General Consent) ที่จะอยู่ภายใต้ปกครองของรัฐและอยู่ภายใต้กฎหมายอำนาจอธิปไตยของประชาชน ก็อาจจะมีความหมายว่าเป็นอำนาจที่สำคัญของพลเมืองทั้งประเทศและถ้าหากมีความจำเป็นหรือเมื่อเขาทราบว่ารัฐไม่ได้ปกครองประเทศด้วยความยุติธรรมปวงชนเหล่านี้ก็ย่อมมีอำนาจที่จะทำลายรัฐโดยการปฏิวัติและก่อตั้งรัฐบาลขึ้นมาใหม่ในรูปที่เขาพอใจอย่างไรก็ตาม อิทธิพลของมหาชนหรืออำนาจที่จะปฏิวัติไม่มีสภาพเป็นอธิปไตย

แต่ถ้าหากว่าแนวคิดในเรื่องอำนาจอธิปไตยของปวงชนนี้ มีความหมายแต่เพียงคำว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนส่วนหนึ่งซึ่งมีสิทธิที่จะออกเสียงเลือกตั้งในเรื่องนี้ทฤษฎีจะใช้ได้ก็แต่เฉพาะในรัฐที่ใช้สิทธิในการออกเสียงแก่ประชาชนเป็นการทั่วไปและประชาชนพร้อมที่จะเอาความรับผิดชอบมาไว้และแสดงออกในการออกเสียงเลือกตั้งหรือผ่านทางผู้แทนราษฎรของเขาโดยการเลือกผู้แทนราษฎรเพื่อเสนอนโยบายของตน หรือในบางครั้งแสดงเจตนารมณ์ของตนโดยการออกเสียงประชามติ (Referendum) ผู้ออกเสียงก็มีส่วนในการใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายปรากฏว่าพลเมืองในรัฐประชาธิปไตยไม่เกิน 1 ใน 5 ที่มีสิทธิออกเสียง โดยเหตุนี้อำนาจอธิปไตยของปวงชนจึงจะหมายถึงอำนาจอธิปไตยของจำนวนพลเมืองจำนวนหนึ่งซึ่งอาจเป็นส่วนน้อยของรัฐก็ได้

3. อำนาจอธิปไตยรัฐธรรมนูญเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แนวคิดนี้เกิดจากหลังจากอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนได้รับความสำเร็จและล้มล้างอำนาจกษัตริย์และสร้างรัฐบาลประชาธิปไตยขึ้นแล้ว ได้มีความพยายามที่จะหาพื้นฐานทางกฎหมายและความแน่นอนยิ่งขึ้นของอำนาจอธิปไตย นักนิติศาสตร์ในศตวรรษที่ 19 ได้เห็นพ้องต้องกันว่าอำนาจอธิปไตยนั้น เป็นของบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผู้เขียนรัฐธรรมนูญของรัฐหรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญหรือที่เรียกว่าอำนาจอธิปไตยรัฐธรรมนูญ (Constituent Power) ทฤษฎีนี้ให้เหตุผลดังนี้ คือ กฎหมายสูงสุดในรัฐฯ หนึ่งก็คือกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายที่วางหลักการเกี่ยวกับการปกครองประเทศ กำหนดรูปแบบของรัฐบาลวางบทบัญญัติถึงอำนาจของรัฐบัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองโดยเหตุนี้รัฐบาลจึงมีอำนาจแต่อำนาจนี้เป็นอำนาจที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้และถูกจำกัดโดยรัฐธรรมนูญจึงมีการเชื่อว่ารัฐมีอำนาจน้อยกว่าผู้เขียนหรือผู้เปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญได้ ผู้ใดมีอำนาจเขียนรัฐธรรมนูญก็เป็นผู้ที่แสดงออกซึ่งเจตนารมณ์โดยตรงของรัฐเพราะฉะนั้นจึงลักษณะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในบางรัฐ รัฐสภาเป็นผู้มีอำนาจเขียนและแก้ไขรัฐธรรมนูญในบางรัฐก็มีองค์การพิเศษในการเขียนและแก้ไขรัฐธรรมนูญ

4. องค์การนิติบัญญัติเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยทฤษฎีนี้เชื่อว่าอำนาจอธิปไตยนั้นเป็นขององค์การนิติบัญญัติ ซึ่งได้กระทำหน้าที่ของตนภายในขอบเขตแห่งกฎหมายและโดยวิธีการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นๆ ของรัฐเมื่อเราทราบว่าจะเห็นการมีอำนาจสูงสุดทฤษฎีนี้จึงเชื่อว่าเมื่อองค์การนิติบัญญัติเป็นผู้ออกกฎหมาย องค์การนิติบัญญัติก็เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยขององค์การเหล่านี้ อาจจะรวมถึงรัฐสภา สภาท้องถิ่น ศาลยุติธรรม (คำพิพากษาของศาล) คำสั่งของราชการฝ่ายปกครองผู้มีอำนาจตามกฎหมาย ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเมื่อใช้สิทธิของตนในการเลือกตั้งและในการออกเสียงประชามติรวมทั้งองค์การพิเศษอื่นๆ ซึ่งมีส่วนในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญทฤษฎีนี้เห็นว่ารัฐเป็นหน่วยๆ หนึ่ง และรัฐบาลก็เป็นหน่วยๆ หนึ่งอำนาจอธิปไตยที่อยู่ในรัฐและรัฐบาลเป็นผู้ใช้ อำนาจอธิปไตยเป็นหน่วยๆ หนึ่ง แต่การใช้อำนาจอธิปไตยนั้นอาจจะถูกแยกไปให้องค์การต่างๆ ของรัฐ องค์การเหล่านี้ต่างก็ใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐเท่าที่ถูกรวมให้องค์การเหล่านี้บางองค์การได้รับส่วนแบ่งมากบางองค์การได้รับส่วนแบ่งน้อยขององค์การเหล่านี้จะใช้อำนาจอธิปไตยตามที่ได้รับแบ่งมาโดยวิธีการที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายของรัฐกำหนดไว้ ทฤษฎีนี้เชื่อว่าองค์การนิติบัญญัติได้รับส่วนแบ่งอำนาจอธิปไตยมากกว่าองค์การอื่นและโดยสภาพของอำนาจที่ได้รับมอบหมายมาให้นั้นทำให้องค์การนิติบัญญัติเป็นผู้มีอำนาจมากกว่าองค์การอื่นๆ ทฤษฎีนี้จึงยอมรับว่าองค์การนิติบัญญัติเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยด้วยเหตุผลที่ว่ากฎหมายที่องค์การนิติบัญญัติออกย่อมมีลักษณะเป็นการทั่วไปซึ่งองค์การอื่นๆ จะต้องปฏิบัติตาม

สรุปคำตอบว่าใครเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยมีหลายทฤษฎี เริ่มตั้งแต่กษัตริย์เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทฤษฎีนี้เห็นว่ากษัตริย์เป็นที่มาของกฎหมายและอำนาจทั้งหมดในรัฐทฤษฎีประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทฤษฎีนี้เชื่อว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนเป็นที่มาของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทฤษฎีอำนาจบัญญัติกฎหมายเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย หมายถึง ผู้ที่เขียนหรือผู้บัญญัติรัฐธรรมนูญคือผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและทฤษฎีสุดท้าย คือ ทฤษฎีองค์การนิติบัญญัติเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยทฤษฎีนี้เชื่อว่าองค์การนิติบัญญัติซึ่งเป็นผู้ออกกฎหมายเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย

การแสดงอำนาจอธิปไตยของประชาชน

เดซชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์ (2516: 149-154) ได้อธิบายว่าในประเทศที่เจริญแล้วประชาชนจะแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยในกรณีที่ถูกรวมกฎหมายได้ ดังนี้

1. การออกเสียงเลือกตั้ง (Election) ตามทฤษฎีแล้ว การเลือกตั้งเป็นวิธีการที่ดีอันหนึ่งในการที่ปวงชนจะแสดงออกซึ่งความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เพราะการเลือกตั้งย่อมจะเป็นการชี้แจงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ทั่วไป (General Will) ของประชาชนชัดแจ้งว่าประชาชนส่วนใหญ่ต้องการอะไร ซึ่งย่อมถือได้ว่าปวงชนได้ใช้อำนาจของตัวเองแล้วในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายว่าจะให้ประเทศดำเนินไปในลักษณะไหนด้วยวิธีการเช่นไร

2. การออกเสียงประชามติ (Referendum) วิธีการเช่นนี้เป็นวิธีการหนึ่งที่ประชาชนได้มีโอกาสแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ของตน แต่โดยปกติหรือเท่าที่มีปฏิบัติกันอยู่นั้น มักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ

กฎหมายรัฐธรรมนูญโดยเฉพาะ คือ ถ้ามีการแก้ไขหรือเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตอนหนึ่งตอนใดเกิดขึ้นก็จำเป็นต้องให้ประชาชนออกเสียงประชามติเสียก่อนจึงจะมีผลใช้ได้รัฐธรรมนูญในหลายประเทศเช่น ออสเตรเลีย สหราชอาณาจักร สวิสเซอร์แลนด์ ฯลฯ ได้บัญญัติไว้ว่าให้ประชาชนออกเสียงประชามติเพื่อรับรองหรือไม่รับรองในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญโดยเฉพาะในสวิสเซอร์แลนด์นั้นในรัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้ว่า ประชาชน 30,000 คน มีสิทธิยื่นคำร้องให้รัฐบาลนำร่างกฎหมายเสนอต่อประชาชนเพื่อลงเสียงประชามติได้ คือ หมายความว่ากฎหมายที่สภาได้ร่างมาเสร็จเรียบร้อยแล้วนั้นถ้าประชาชนออกเสียงประชามติแล้วว่า ไม่เอาก็เป็นอันใช้ไม่ได้ต้องเลิกกลับไปออกเสียงประชามติเช่นนี้จะใช้ได้ผลดีก็แต่ในประเทศที่ประชาชนมีการศึกษาดีและมีความสนใจการเมืองเพียงพอ ข้อที่น่าสังเกตก็คือการออกเสียงประชามติเช่นนี้หรือที่ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Referendum มีความหมายต่างกับคำว่ามติมหาชนหรือ Public Opinion เพราะมติมหาชนแสดงออกมาในรูปที่ไม่ใช่เป็นการออกเสียงแต่เพียงความรู้สึกหรือปฏิกิริยาที่แสดงความพอใจหรือไม่พอใจของประชาชนทั่วไปจริงๆ มากกว่า

3. ประชาชนมีมติเสนอร่างกฎหมาย (Initiative) การที่ประชาชนมีสิทธิเสนอร่างกฎหมายเพื่อออกมาบังคับใช้ตนเองเช่นนี้ เป็นอีกวิธีการหนึ่งซึ่งถือได้ว่า ประชาชนได้แสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยของตน เพราะประชาชนได้มีโอกาสในการแสดงออก ซึ่งเจตนารมณ์หรือความต้องการของตนเองแล้ว วิธีการนี้เท่าที่มีปฏิบัติอยู่นั้นจะกระทำได้โดยประชาชนจำนวนหนึ่งเท่าที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเป็นผู้เสนอชื่อพร้อมกับกฎหมายที่ร่างขึ้นไปให้สภาลงมติว่าจะเอาหรือไม่เอาหรือไม่ก็กลับมาให้ประชาชนทั่วประเทศออกเสียงกันอีกครั้งหนึ่งว่าจะรับร่างกฎหมายนั้นหรือไม่รับการใช้สิทธิเช่นนี้จะได้ผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับความรู้ของประชาชนและความกระตือรือร้นในการเมืองของประชาชน เช่นเดียวกับวิธีการลงคะแนนเสียงประชามติเหมือนกัน

4. วิธีการให้ประชาชนตัดสินปัญหาสำคัญๆ หรือประชานิธิ (Plebiscite) วิธีการนี้เป็นวิธีการหนึ่งที่แสดงออกว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองจริงหรือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง เพราะขณะใดก็ตามถ้ารัฐไม่สามารถตัดสินปัญหาที่จะมีการกระทบกระเทือนประชาชนได้อย่างรุนแรงและโดยตรงแล้วรัฐก็นำเอาปัญหานั้นๆ มาให้ประชาชนตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร โดยวิธีการปฏิบัติแล้วก็คือให้ประชาชนตอบรับ (Yes) หรือปฏิเสธ (No) นั่นเอง

5. วิธีการให้ประชาชนเปลี่ยนผู้ดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญได้ (Recall) วิธีนี้เป็นอีกวิธีหนึ่งที่อาจจะพูดได้ว่าประชาชนได้มีโอกาสแสดงเจตนารมณ์ของตนโดยเฉพาะตำแหน่งที่สำคัญต่างๆ ที่สำคัญๆ ในการปกครองซึ่งได้ปฏิบัติกันอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ของสหรัฐอเมริกาวิธีการเช่นนี้มีอยู่ว่าประชาชนมีสิทธิที่จะออกเสียงถอดถอนเจ้าหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ ซึ่งได้มาโดยการเลือกตั้งไม่ใช่การแต่งตั้งได้ทุกโอกาสถ้าประชาชนไม่พอใจและรวมทั้งเมื่อถอดถอนแล้วก็เลือกตั้งใหม่ด้วยวิธีการนี้จะเห็นว่าทำให้ประชาชนได้มีส่วนใกล้ชิดกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหารตุลาการและนิติบัญญัติได้อย่างดี ยิ่งแต่ใช้ได้ผลในแนวแคบๆ เท่านั้นถ้าจะใช้กับทั่วประเทศคงไม่ได้ผลเพราะต้องพบกับอุปสรรคหลายประการด้วยกัน

สรุปการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยของประชาชนนั้นประชาชนสามารถแสดงออกโดยการไปออกเสียงเลือกตั้งตัวแทนของตนเข้าไปปกครองประเทศ การออกเสียงประชามติเป็นการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ของประชาชนปกติมักใช้กับการแก้ไขรัฐธรรมนูญประชาชนสามารถเสนอร่างกฎหมายซึ่งเป็นไปตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดประชาพิจารณ์หรือวิธีการให้ประชาชนตัดสินใจปัญหาสำคัญๆ เมื่อรัฐบาลไม่สามารถตัดสินใจปัญหาที่มีผลกระทบต่อประชาชนรุนแรงรัฐบาลจะนำปัญหานั้นมาถามประชาชนว่าจะตัดสินใจตอบรับหรือปฏิเสธและวิธีการให้ประชาชนเปลี่ยนผู้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญได้

ขอบเขตของอำนาจอธิปไตย

เดชาชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์ (2516: 159-164) ได้อธิบายขอบเขตของอำนาจอธิปไตยไว้ดังนี้ ขอบเขตของอำนาจอธิปไตยในทางทฤษฎีนั้นถึงแม้ว่านักรัฐศาสตร์ทั้งหลายจะเห็นตรงกันว่าอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดเด็ดขาดและไม่มีข้อจำกัดก็จริงแต่ในทางปฏิบัติแล้วหาได้เป็นเช่นนั้นไม่อาจจะกล่าวได้ว่านอกจากในกรณีที่เป็นเรื่องพ้นวิสัยและเกิดวิกฤติการณ์ในทางการเมืองในช่วงขณะหนึ่งแล้ว (เช่น การปฏิวัติ) อำนาจอธิปไตยยังถูกจำกัดโดยวิธีอย่างอื่นๆ อีกด้วย ดังนี้

1. การจำกัดโดยชนบประเพณีและศีลธรรม การใช้อำนาจอธิปไตยโดยองค์อภิปัตย์ต้องอยู่ในขอบเขตแห่งขนบธรรมเนียมประเพณีและความรู้สึกในทางจริยธรรมหรือความยุติธรรมของมนุษย์อยู่เสมอจึงจะได้ผลสำเร็จในการปกครองโดยสมบูรณ์องค์อภิปัตย์ที่เข้มแข็งในทางเผด็จการมากที่สุดก็ยังคงประสบกับความยุ่งยากถ้าหากเข้าไปแทรกแซงเกี่ยวกับศรัทธาทางศาสนาหรือแทรกแซงเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชน เพราะทั้งศีลธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชนนั้นเปรียบเหมือนกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ทุกคนจะต้องให้ความเคารพยำเกรงอยู่ตลอดเวลาใครจะไปคัดค้านหรือทำลายโดยปัจจุบันทันด่วนย่อมกระทบกระเทือนต่อจิตใจของชนกลุ่มใหญ่ทุกครั้งไม่มากก็น้อย

2. การจำกัดโดยกฎรัฐธรรมนูญ ความคิดที่ว่าอำนาจอธิปไตยได้ถูกจำกัดโดยกฎหมายรัฐธรรมนูญนั้นมีที่มามีว่าย่อมมีกฎหมายฉบับหนึ่งที่ศักดิ์สิทธิ์และสูงสุดประจำประเทศคือรัฐธรรมนูญ การดำเนินการปกครองประเทศทุกๆ อย่างย่อมอยู่ภายใต้เงื้อมมือที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ ยิ่งกว่านั้นกฎหมายทุกๆ ฉบับที่เราถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ของรัฐจำเป็นต้องสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น ความเชื่อที่รัฐบาลซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนหรือเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชนกับกฎหมายซึ่งเป็นการแสดงออกแห่งอำนาจอธิปไตยนั้นย่อมอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญของรัฐอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นการใช้อำนาจอธิปไตยจึงต้องถูกจำกัดโดยเหตุดังกล่าว

3. การจำกัดสนธิสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศ ข้อจำกัดโดยสนธิสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศหมายถึง เป็นข้อจำกัดของอธิปไตยภายในรัฐเช่นเดียวกับอธิปไตยภายนอกที่อาจถูกจำกัดได้หลายอย่าง เป็นต้นว่าถูกจำกัดโดยประเพณีนิยมที่ปฏิบัติกันระหว่างประเทศอำนาจอธิปไตยของรัฐนั้นควรจะหมายแต่เพียงว่าเป็นอำนาจสูงสุดเหนือประชาชนภายในรัฐมากกว่า

สำหรับด้านภายนอกนั้นรัฐมีความเป็นเอกราชอยู่ระดับหนึ่งที่สมควรโดยต้องรับพันธกรณีตามกฎหมายระหว่างประเทศเป็นข้อจำกัดไม่ได้มีอำนาจเต็มที่จะอะไรได้ตามอำเภอใจ

สรุปขอบเขตของอำนาจอธิปไตยมี 3 ลักษณะได้แก่ การจำกัดโดยชนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรม เพราะชนบธรรมเนียม ประเพณี และศีลธรรมเปรียบเหมือนกฎธรรมชาติที่ทุกคนต้องเคารพ การใช้อำนาจอธิปไตย จึงต้องระมัดระวังมิให้ไปกระทบกับชนบธรรมเนียม ประเพณี และศีลธรรม การจำกัดโดยกฎรัฐธรรมนูญ เพราะการดำเนินการปกครองประเทศต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ อำนาจอธิปไตยจึงถูกจำกัดโดยรัฐธรรมนูญโดยอัตโนมัติและการจำกัดโดยสนธิสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศ แม้ว่าจะเป็นรัฐเอกราชแต่ไม่ได้หมายความว่าอะไรก็ตามใจได้เพราะการดำเนินการระหว่างประเทศยังมีการจำกัดอำนาจอธิปไตยของรัฐโดยสนธิสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศ

บทสรุป

อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศวิวัฒนาการของแนวคิดอำนาจอธิปไตยมีมาตั้งแต่ยุคกรีก อริสโตเติล เขียนไว้ว่ารัฐหนึ่งจะต้องมีอำนาจสูงสุดนักกฎหมายโรมันและนักปราชญ์ในสมัยกลางได้กล่าวว่ารรัฐหนึ่งจะต้องมีอำนาจสมบูรณ์แต่แนวความคิดอำนาจอธิปไตยมาชัดเจนเมื่อถึงยุครัฐชาติในศตวรรษที่ 16 จัง โบแดง เป็นนักรัฐศาสตร์คนแรกที่นิยามอธิปไตยไว้ว่า คือ อำนาจสูงสุดเหนือประชาชนและพลเมืองโดยไม่จำกัดโดยกฎหมาย

ตามทฤษฎีผู้ที่จะเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย คือ กษัตริย์ ประชาชน อำนาจบัญญัติรัฐธรรมนูญ และองค์การนิติบัญญัติ อธิบายได้ว่ากษัตริย์เป็นเจ้าของอธิปไตยเพราะอำนาจอธิปไตยคืออำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นผู้สถาปนาเอกราชให้แก่รัฐและเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในรัฐ กษัตริย์เป็นที่มาของกฎหมายและอำนาจทั้งหมด กษัตริย์ คือ องค์อธิปัตย์กรณประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยนั้น ถ้ารัฐบาลไม่ได้ปกครองประเทศอย่างยุติธรรมประชาชนมีอำนาจที่จะทำลายหรือยกเลิกรัฐและก่อตั้งรัฐขึ้นมาใหม่ในรูปแบบที่ประชาชนพอใจอำนาจบัญญัติเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหมายถึงผู้ใดมีอำนาจเขียนรัฐธรรมนูญผู้นั้นเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด สุดท้าย คือ องค์การนิติบัญญัติ เช่น รัฐสภามีหน้าที่ออกกฎหมายซึ่งกฎหมายมีลักษณะทั่วไปที่องค์กรอื่นๆ ต้องปฏิบัติตาม

บรรณานุกรม

- กระมล ทองธรรมชาติ. (2516). *การเมืองระหว่างประเทศ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. *แนวความคิดอำนาจอธิปไตยในประเทศไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=240> [6 ธันวาคม 2565].
- เกษม อุทยานิน. (2516). *รัฐศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- จรรยา สุภาพ. (2527). *หลักรัฐศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. (2548). *รัฐศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. (2516). *หลักรัฐศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- พงษ์เพ็ญ ศกุนตาภัย. (2547). *ทฤษฎีการเมือง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

มิลเลอร์, เจ.ดี.ปี. (2513). *ลักษณะการเมือง*. (แปลจาก The Natures of Politics โดย สุธเทพ อัตถากร).

กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

อานนท์ อาภาภิรม. (2545). *รัฐศาสตร์เบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์
ตามหลักความรู้ทางพระพุทธศาสนา

Intellectual Immunity using Social Network based on
Buddhist Knowledge

โสระยา ไทยอัฐวิธิ

Soraya Thiautvithee

ค่านวน ไทยอัฐวิธิ

Khamnuan Thiautvithee

สุวาลี คงเพ็ชรพะเนา

Suwalee Kongpedpanao

วิฑูรย์ เพียรวิชัยกุล

Vitul Pianvichaikul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus

สนั่น ประเสริฐ

Snan Prasrt

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Roi-Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: chaiyou99wa@gmail.com

บทคัดย่อ

ยุควิถีใหม่เครือข่ายสังคมออนไลน์มีบทบาทในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมาก เพราะมีข้อดีหลายอย่าง โดยภาพรวมคือทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลหรือกลุ่มเป้าหมายได้ง่ายและมีความประหยัดค่าใช้จ่ายด้วย เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันและมีผลกระทบต่อคนทั้งหลายมากที่สุด ได้แก่ การติดต่อสื่อสาร การทำธุรกรรมทางการเงิน การศึกษา การประกอบอาชีพ ขายสินค้าออนไลน์ และการพักผ่อนหย่อนใจ/คลายเครียด อย่างไรก็ตามการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดี เช่น ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้อย่างกว้างขวาง เป็นสื่อในการนำเสนอผลงานของตนเอง ช่วยสร้างผลงานและรายได้ เป็นต้น นับว่าเป็นก้าวกระโดดของการจัดการความรู้และมีส่วนสำคัญต่อระบบการจัดการศึกษาในปัจจุบันเป็นอย่างมาก ส่วนข้อเสีย เช่น การแสดงความคิดเห็นด้วยถ้อยคำหยาบคาย ลามก อนาจาร และอบายมุข ไม่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน มีการโฆษณาหลอกลวงเกินจริง เป็นต้น ดังนั้น การใช้สื่อสังคมออนไลน์หรือเครือข่ายสังคมออนไลน์จึงต้องทำด้วยความรู้เท่าทัน

การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อสร้างภูมิปัญญาตามแนวทางหลักความรู้ในพระพุทธศาสนา คือ การใช้ตามหลักโยนิโสมนสิการ 10 ประการ เช่น การคิดเชิงเหตุผล การคิดเชิงสัมพันธ์ การคิดเชิงคุณและโทษ เป็นต้น ซึ่งหลักความรู้ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยภายในที่สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกคือเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ การคิดที่ถูกต้องจะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาหรือความรู้เท่าทันการใช้ชีวิตบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้

คำสำคัญ: ภูมิคุ้มกันทางปัญญา, เครือข่ายสังคมออนไลน์, หลักความรู้

Abstract

In a new normal period, social networking plays a huge role in the lifestyle of people in society because there are many advantages Overall, it makes it easy to access information or target audience and cost savings. Social networks that are involved in everyday life and affect people the most are communication, financial, transactions, education, careers selling online products. And relaxation/relaxation, However, using social networks has both advantages and disadvantages, advantages such as exchanging information widely. As a medium for presenting their own works it helps to create results and income, etc. It is considered a leap of knowledge management and is very important to the current education system. As for the disadvantages, such as expressing opinions with vulgar words, obscene and indecently inappropriate. There are deceptive advertising, exaggeration, etc. Therefore, the use of social media or social networks must be done with knowledge. The use of online social networks to create wisdom according to the Buddhist Knowledge Guideline is the use of the ten Yonisomanasikara principles, such as rational thinking. Relational thinking thinking on virtue and harm, etc. This principle of knowledge is an internal factor related to external factors, which is a social network that is an important source of knowledge. The right thinking can create an intellectual immunity or knowledge to live on social networks.

Keywords: Intellectual immunity, Social network, Buddhist knowledge

บทนำ

ในปัจจุบันเป็นยุคของเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network) ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันทุกเพศทุกวัย มีการติดต่อสื่อสารกันผ่านแอปพลิเคชันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Facebook ที่มีไว้สำหรับแชร์โพสต์ข้อความ ข่าวสาร คลิปวิดีโอ ภาพ รวมถึงการสนทนาแบบแชท เป็นต้น หรือ Line ที่เหมาะสำหรับการพูดคุยสนทนากัน ทั้งแบบเห็นหน้าและไม่เห็นหน้า ยิ่งไปกว่านั้นสามารถแชทได้ตลอดหรือจะโทรผ่าน Line สะดวกยิ่งขึ้น หรือจะเป็นการใช้ชีวิตของตนเองอย่าง Instagram เป็นต้น (Patcharaphon Kraichumphon, quoted in kayakan Senkaew (2014: 1) การดำเนินชีวิตในยุค

ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาก เพราะคนปัจจุบันมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับเครือข่ายสังคมออนไลน์มากขึ้น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ วัยรุ่นส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการนำเทคโนโลยีมาใช้ และเชื่อว่าทำให้ชีวิตง่ายขึ้น สะดวกสบายขึ้น รวมถึงสร้างโอกาสใหม่ๆ ทั้งเรื่องการติดต่อสื่อสาร ค้นหาหาข้อมูลความรู้ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวัยรุ่นไทยมีความรู้สึกที่ดีต่อเทคโนโลยีในแง่ของความรู้สึกปลอดภัย มั่นใจ ได้เข้าถึงสังคม และทันสมัย (Pattamaporn Suksomsot and team, 2020: 122) มีคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ไม่นิยมใช้เครือข่ายออนไลน์และสามารถดำเนินชีวิตแบบไม่ต้องพึ่งพาหรือพึ่งพาสื่อออนไลน์น้อย เช่น คนสูงอายุในสังคมชนบท เป็นต้น ดังนั้นสังคมปัจจุบันจึงถูกเรียกว่า “ยุควิถีใหม่” (New normal) เมื่อบริบทของสังคมและชีวิตเปลี่ยนแปลง คนในสังคมก็ต้องปรับรูปแบบการใช้ชีวิตใหม่ตามด้วย

การติดต่อสื่อสาร การทำงาน หรือดำเนินชีวิตทางสังคมออนไลน์มีข้อดีหลายอย่าง เช่น เข้าถึงง่าย สะดวกสบาย ประหยัด เป็นต้น ในอดีตการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นเพียงสิ่งช่วยอำนวยความสะดวกเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่มีความจำเป็นจนขาดไม่ได้ แต่ปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็นที่อาจกล่าวได้ว่าขาดไม่ได้แล้ว เพราะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตด้านต่างๆ ทั้งการติดต่อสื่อสาร การทำธุรกรรมทางการเงิน การทำงาน การพักผ่อนหย่อนใจ และการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ รูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากอดีตของคนปัจจุบัน เช่น มีการใช้สื่อน้อยลง เพราะใช้แอปพลิเคชันโอนเงินแทน การซื้อขายสินค้าสามารถขายและสั่งซื้อทางออนไลน์แล้วส่งสินค้าโดยใช้บริการของบริษัทรับ-ส่งพัสดุ รวมทั้งอาหารด้วย การติดต่อสื่อสารนิยมใช้เฟสหรือไลน์แทน ดังนั้นคนทั้งหลายจึงต้องตรวจสอบหรือเช็ค Messenger หรือ Line ในแต่ละวัน เหล่านี้เป็นรูปแบบที่ถือเป็นเรื่องปกติแล้วในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทในวงการศึกษามากขึ้น ทำให้เป็นช่องทางเลือกหนึ่งที่ทำให้เกิดความร่วมมือกัน แบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ความบันเทิง เป็นเครือข่ายระหว่างหน่วยงานเล็กๆ ที่เชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นสังคมออนไลน์ขนาดใหญ่ (Phenphanor Phuangphae, 2015: 948)

แม้การดำเนินชีวิตโดยอาศัยสื่อออนไลน์จะมีข้อดีหลายอย่าง แต่ก็มีข้อเสียเหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ใช้งานหรือวิธีการใช้งาน ข้อเสียที่พบเห็นบ่อย เช่น การหลงกลทางออนไลน์ ซึ่งหลายๆ ครั้งผู้เสียหายขาดสติ ไม่ได้ทันระวังป้องกันตัว เสียวรู้และเสียทรัพย์เพราะโลกในเงื่อนไซคือเงินก้อนโตหรือค่าตอบแทนจำนวนมากจากผู้หลอกลวง การเข้าใจผิดกัน เพราะการตีความหรือเข้าใจเรื่องราวต่างๆ ไม่ตรงกับความเป็นจริง การตัดสินใจและประเมินผู้อื่นโดยที่ตนเองไม่รู้เรื่องนั้นจริง การรีวิวนตนเองหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตนที่ก่อให้เกิดผลเสียตามมา นั่นคือการนำเสนอเรื่องราวต่างๆ ที่ไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์หรือผลกระทบต่อผู้อื่น คำนึงถึงแต่ความรู้สึก ความต้องการ ความสนใจ และประโยชน์ตนเท่านั้น สิ่งเหล่านี้ผู้เขียนมองว่าเป็นความบกพร่องด้านสติปัญญาของคนในสังคม และเป็นเหตุนำไปสู่ปัญหาด้านศีลธรรม จริยธรรม หรือจรรยาบรรณการทำงาน/ประกอบอาชีพ และดูเหมือนว่ากฎหมายเกี่ยวกับการทำความผิดทางคอมพิวเตอร์หรือออนไลน์ยังไม่ได้กำหนดและบังคับได้อย่างทั่วถึง ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะถูกมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความจริงแล้วมีผลเสียระยะยาว ส่วนหนึ่งเกิดจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีกรณีใหม่ๆ เกิดขึ้น ซึ่งเป็นความท้าทายทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม พหุนิยม และกฎหมาย เป็นต้น

ผู้เขียนมองว่าปัญหาด้านการกระทบกระทั่ง ทะเลาะเบาะแว้งกัน รวมทั้งการตัดสินและประณามคนอื่นแล้วเกิดความเสียหายแก่ชื่อเสียงของสังคม เช่น ถูกมองว่าเป็นคนเลว ถูกเลิกจ้างงาน เป็นต้น เหล่านี้เป็นปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ที่ว่าเกี่ยวข้องกับศาสนาคือเกี่ยวกับศีลธรรมและจริยธรรม เช่น การให้ร้ายผู้อื่น การขาดปัญญาไตร่ตรองให้รู้ผิดชอบชั่วดี เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้หากไม่เกี่ยวกับศาสนาสามารถแก้ไขด้วยวิธีการทางสังคมหรือแนวทางการรู้เท่าทันสื่อได้ แต่หากเรื่องใดมีมิติทางศาสนาก็ควรแก้ไขตามหลักศาสนา ผู้เขียนมีความสนใจเรื่องการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ด้วยความรู้เท่าทัน/ไม่รู้เท่าทันนั้นและมองว่าคนปัจจุบันค่อนข้างขาดภูมิคุ้มกันทางปัญญา ดังนั้นจึงสนใจที่จะศึกษาการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ตามหลักความรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำเสนอข้อมูลอันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาแก่คนในสังคมปัจจุบัน

บทบาทและผลกระทบจากสื่อสังคมออนไลน์ในสังคมปัจจุบัน

เครือข่ายสังคมออนไลน์มีนับวันจะมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากขึ้นตามลำดับ เพราะสามารถเข้าถึงข้อมูลหรือกลุ่มเป้าหมายได้ง่ายและมีความประหยัดด้วย ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงบทบาทของเครือข่ายสังคมออนไลน์ในประเด็นต่อไปนี้ คือ การติดต่อสื่อสาร การทำธุรกรรมทางการเงิน การศึกษา การประกอบอาชีพขายสินค้าออนไลน์ และการพักผ่อนหย่อนใจ/คลายเครียด

1. การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารในที่นี้หมายถึงทั้งการโทร การสนทนาข้อความ และการประชุมออนไลน์ (Telephone, Line call, Video call, Messenger, Google Meet, Zoom etc.) ปัจจุบันช่องทางการสื่อสารค่อนข้างมีตัวเลือกมาก เพราะมีหลายบริษัทผลิตแข่งขันกัน สื่อออนไลน์สำหรับติดต่อสื่อสารอันเป็นที่นิยม เช่น Messenger, Line, Meet, Zoom เป็นต้น เพราะใช้ง่าย ไม่ซับซ้อน และไม่ค่าบริการจากสื่อเหล่านี้ ยกเว้นโปรแกรม Zoom ที่มีค่าใช้จ่าย เมื่อสื่อหรือช่องทางการติดต่อมีให้เลือกมากอย่างนี้ การโทรศัพท์เสียงแบบเดิมจึงมีการใช้ในปริมาณที่น้อยลง การผลิตโทรศัพท์ก็ออกแบบให้ตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้มากขึ้น รูปแบบการใช้จะแตกต่างกันตามประเภทของผู้ใช้ เช่น คนทั่วไปหรือคนที่ไม่ค่อยเคยกันมักจะโทรเสียงหรือโทรข้อความ (Chat) สำหรับคนที่คิดถึงกัน ต้องการเห็นหน้ากัน เช่น คนในครอบครัว มักจะใช้ Video call ส่วนการประชุมกันจะใช้โปรแกรมสำหรับการประชุมของ Google ข้อดีของการใช้สื่อออนไลน์เหล่านี้ช่วยให้ประหยัดได้มาก เพราะไม่ต้องเสียเวลาเดินทางและค่าพาหนะคุณภาพหรือสมรรถนะของการติดต่อสื่อสารขึ้นอยู่กับคุณภาพอินเทอร์เน็ตและคุณภาพโทรศัพท์/คอมพิวเตอร์ด้วย

2. การทำธุรกรรมทางการเงิน

การทำธุรกรรมทางการเงินคือการโอนเงิน ชำระค่าสินค้า ชำระบิลหรือชำระค่าบริการต่างๆ ปัจจุบันบทบาทการให้บริการของธนาคารได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ส่วนหนึ่งยังคงมีการไปใช้บริการที่ธนาคารเหมือนเดิม โดยเฉพาะคนที่ไม่ค่อยเข้าใจหรือไม่สนใจเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่ปริมาณคนใช้บริการที่ธนาคารลดน้อยลงมาก แม้แต่ตู้ ATM ก็มีการใช้บริการน้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต เพราะปัจจุบันคนหันมา

ใช้แอปพลิเคชันสำหรับการโอนเงิน ชำระค่าสินค้า และชำระบิลแทน ผลกระทบด้านบวก คือ ทำให้มีความสะดวกสบายมากกว่าเดินและประหยัด เพราะไม่มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง แต่คนที่จบการบัญชีหรือธนาคารมีแนวโน้มจะตกงานมากขึ้น เพราะการใช้คนทำงานไม่มีความจำเป็นมากเหมือนในอดีต แม้การปลี่ยนเงินก็น่าจะมีน้อยลง แต่จะเปลี่ยนมาเป็นการโอนเงินแทน

3. การศึกษา

การศึกษาหรือการจัดการศึกษาเริ่มมีรูปแบบการเรียนการสอนแบบออนไลน์ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากที่สุด คือ ช่วงวิกฤติการแพร่ระบาดของโควิด 19 นี้เอง เพราะผู้บริหาร ผู้เรียนผู้สอน ตลอดจนบุคลากรทางการศึกษาทั้งหลายกลัวติดเชื้อโควิด 19 ซึ่งมีผลกระทบตามมาก็คือเสี่ยงต่อการเสียชีวิตและเสียเวลากักตัว เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด 19 สื่อออนไลน์หรือช่องทางการเรียนการสอน เช่น ระบบ E-learning, Microsoft team, Google classroom, Google form, Meet, Zoom, Line, Facebook เป็นต้น ระบบมาตรฐานที่สุดคือ E-learning เพราะถูกออกแบบมาสำหรับใช้ทำการเรียนการสอนโดยเฉพาะ มีเมนูที่หลากหลาย ใช้งานได้หลากหลายทั้งบรรยาย มอบหมายงาน และประเมินผล สามารถใช้งานร่วมกับโปรแกรมอื่นๆ เช่น Google classroom, Meet เป็นต้น แม้การสนทนาวิชาการออนไลน์ก็เป็นที่นิยมในปัจจุบัน ข้อดีของการเรียนออนไลน์คือสะดวกสบาย ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย แต่ก็มีข้อเสียเหมือนกัน หากผู้เรียนผู้สอนไม่ตั้งใจจริงหรือไม่มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ของตนเอง เช่น การสอนโดยไม่บังคับให้เปิดกล้อง ผู้เรียนอาจทำเพียงแค่เข้าโปรแกรมไว้ แต่ไม่เรียนจริง โปรแกรมที่มีเมนูหรือเครื่องมือที่หลากหลายและซับซ้อนจะไม่เป็นที่นิยมใช้ เพราะคนส่วนมากต้องการใช้งานโปรแกรมที่ใช้งานง่าย การเรียนออนไลน์ควบคุมการเรียนการสอนได้ยากกว่าการเรียนแบบ Onsite ทั้งเรื่องปฏิสัมพันธ์ลดน้อยลงและขาดทักษะการทำงานจริง

4. การประกอบอาชีพขายสินค้าออนไลน์

การประกอบอาชีพในอดีตมีข้อจำกัดหลายอย่างทั้งอาชีพหลายอย่างต้องลงทุนพอสมควร การลงทุนที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและการลงทุนประกอบอาชีพค่อนข้างใช้เวลา ความคิด แรงงาน และค่าใช้จ่ายพอสมควร เริ่มตั้งแต่การศึกษาเล่าเรียนในสถานศึกษาเป็นต้นไป นอกจากนี้ เช่น การเรียนพิเศษ การฝึกอาชีพ การลงทุน เป็นต้น เมื่อเศรษฐกิจโลกหรือเศรษฐกิจประเทศไม่ดี จะส่งผลกระทบด้านอื่นๆ ตามมา เช่น การสนับสนุนงบประมาณ การจ้างแรงงาน การท่องเที่ยว เป็นต้น ปัจจุบันคนเรียนน้อยลง โดยเฉพาะการเรียนในระดับอุดมศึกษา ทั้งนี้เพราะคนตกงานมาก เรียนแล้วไม่ได้ใช้วุฒิการศึกษาทำงาน แตกต่างจากการเรียนสายอาชีพที่หางานไม่ยากมากเหมือนเรียนปริญญา คนส่วนหนึ่งหันไปทำอาชีพขายสินค้าออนไลน์ และเป็นยูทูบเบอร์ เพราะสามารถสร้างรายได้มาก ทั้งไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลาเรียนมาก เรียนรู้เพียงเทคนิคการขายออนไลน์และการติดต่อโปรแกรมก็สามารถทำงานได้แล้ว ช่วงแรกๆ อาจทำเป็นอาชีพเสริม แต่เมื่อมีรายได้ดี หลายคนจึงหันมาทำเป็นอาชีพหลัก ข้อดีคือเข้าถึงกลุ่มลูกค้าได้มาก ดังนั้น จึงมีโอกาสขายสินค้าได้มากกว่าการขายที่ร้านค้า ตลาด หรือห้างสรรพสินค้า ข้อเสียก็มีเหมือนกัน เช่น ถูกหลอกขายสินค้าคุณภาพไม่ดี ถูกหลอกให้จ่ายเงิน/โอนเงินโดยไม่ได้สินค้า เป็นต้น

5. การนำเสนอ/รีวิวตนเองและกิจกรรม/เรื่องราวเกี่ยวกับตนหรือที่ตนเองสนใจ

คนปัจจุบันนิยมบันทึกภาพหรือวิดีโอ รวมทั้งถ่ายทอดสดนำเสนอตนเองต่อผู้อื่น จุดมุ่งหมายอาจมีหลายอย่าง เช่น ต้องการโชว์หรืออวดผู้อื่น ต้องการให้ผู้อื่นได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับตนหรือที่ตนสนใจ ต้องการชื่อเสียง เป็นต้น โดยรวมชาวออนไลน์นิยมเรียกว่า “ทิวแสง” กิจกรรม/เรื่องราวที่นำเสนอขึ้นอาจมีทั้งสาระและไม่มีสาระ หรือมีเฉพาะความบันเทิงเท่านั้น แต่ดูเหมือนว่าคนสมัยใหม่โดยเฉพาะคน Gen-y จะไม่ได้เน้นสาระเหมือนคนรุ่นก่อน พวกเขาได้ข้อเพียงเรื่องนั้นไม่เลวร้ายหรือทำให้คนอื่นเดือดร้อน ดังนั้นหลายๆ ครั้งคนรุ่นนี้จะมีความเห็นขัดแย้งกับคนรุ่นเก่า เพราะมีกระบวนทัศน์แตกต่างกัน หรือทัศนคติไม่ตรงกันและไม่ยอมรับทัศนคติของผู้อื่นที่มีความเห็นแตกต่างกันนั้น ข้อดีของการรับรู้เรื่องราวของผู้อื่นคือทำให้ได้รายละเอียดของประสบการณ์ตรงมากขึ้น ไม่ใช่ได้เรียนรู้เฉพาะหลักการที่สำคัญเหมือนการเรียนรู้ในระบบ ข้อเสียคือสื่อออนไลน์อาจให้ความรู้และแนวทางการปฏิบัติที่ผิดได้หากผู้ชมหรือผู้ใช้สื่อนั้นขาดวิจารณญาณในการรับชมหรือรับฟังนั้น

6. การพักผ่อนหย่อนใจ/คลายเครียด

การพักผ่อนหย่อนใจด้วยการชมหรือดูสื่อออนไลน์เป็นวิธีการที่คนทั้งหลายทำกันมากในปัจจุบัน และอาจเรียกได้ว่า “เสพติดสื่อออนไลน์” เพราะคนมักมีนิสัยขี้เหงา เบื่อเซ็ง ซึ่งเป็นอาการของการมีสมาธิสั้น ยามว่าง ไม่อาจอยู่เฉยๆ ได้นาน เมื่อว่างเว้นจากการทำงานหรือการทำกิจกรรมต่างๆ คนเราจึงมักจะเล่นอินเทอร์เน็ต (ชาวออนไลน์ เรียกว่า เชียร์โทรศัพท์) เช่น ดูหนัง ฟังเพลง เล่นเกมออนไลน์ ทั้งนี้รวมทั้งการถ่ายรูปโพสต์ด้วย ดังนั้นจึงจะไม่แปลกใจที่คนประกอบอาชีพออนไลน์ส่วนหนึ่งมีกลุ่มลูกค้าเป็นคนที่เหงา เบื่อเซ็ง ใช้เวลาส่วนหนึ่งหรือส่วนมากกับการเล่นอินเทอร์เน็ต ข้อดีของการเล่นหรือท่องโลกอินเทอร์เน็ตเพื่อความบันเทิงคือทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น ไม่เคร่งเครียดกับงานหรือการดำเนินชีวิตจนเกินไป เป็นการได้ปรับความสมดุลแห่งร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดสุขภาวะทางจิตใจ ข้อเสีย เช่น การติดเกม ติดพนัน ขี้เกียจทำงาน เป็นต้น

การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือ 1) เปิดโอกาสให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะต่างๆ ในสังคม 2) แลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ได้อย่างกว้างขวาง จนเกิดเป็นคลังข้อมูลความรู้ขนาดย่อม 3) เป็นช่องทางในการระดมทุนหรือทักษะความรู้เพื่อการพัฒนาสังคมด้านใดด้านหนึ่ง 4) เป็นสื่อในการนำเสนอผลงานของตนเอง ช่วยสร้างผลงานและรายได้ 5) เป็นสื่อประชาสัมพันธ์เหตุการณ์ต่างๆ ในสังคม 6) เป็นสื่อในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ หรือบริการลูกค้า 7) ช่วยคลายเครียด ส่วนข้อเสียมีดังนี้ 1) การแสดงความคิดเห็นด้วยถ้อยคำหยาบคาย ลามก อนาจาร และอบายมุข ไม่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน 2) ข้อมูลที่มีเนื้อหาไม่ถูกต้อง เช่น ข่าวลือ ข่าวปลอม ข่าวที่ส่งต่อมาโดยไม่มีเจตนา หลอกลวง แต่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น หรือส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและความมั่นคงของชาติ 3) ข้อมูลที่มีนัยซ่อนเร้น (hidden meaning) หรือมีลักษณะจงใจบิดเบือนหรือทำให้ผู้รับเข้าใจผิด เพื่อสร้างความแตกแยก เกลียดชังหรือเพื่อประโยชน์ทางการเมือง 4) โฆษณาหลอกลวง เกินจริง 5) เป็นช่องทางที่อาจนำไปสู่การถูกล่อลวงของมิจฉาชีพ 6) เป็นช่องทางให้ถูกละเมิดลิขสิทธิ์ ขโมยผลงานได้โดยง่าย (Nuttthakan Sukonratanamethi and team, 2018: 30-31)

ข้อดีหรือผลกระทบด้านบวกจากผลการศึกษาวิจัยของปีพ.ศ. ๒๕๖๓ ดังนี้

1) กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านบวกกลุ่มตัวอย่างมีค่านิยมในการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ เพื่อการศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ ศึกษาภาษาต่างประเทศได้ง่ายขึ้นและเข้าใจมากขึ้นจากการดูสื่อออนไลน์ ทำให้ผลการเรียนดีขึ้น สื่อออนไลน์ช่วยในการทำการบ้านและค้นคว้าหาข้อมูล ช่วยให้เข้าใจในวิชาเรียนมากขึ้น ช่วยให้มีการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้น ช่วยให้เด็กไทยเปิดโลกทัศน์ได้รอบโลก ทำให้เด็กไทยเข้าร่วมประกวดหรือร่วมงานระดับนานาชาติได้

2) กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมเรื่องความกตัญญูกตเวที โดยกลุ่มตัวอย่างใช้ช่องทางสื่อออนไลน์หลากหลายช่องทาง (เฟซบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม) ที่แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เช่น ใช้เป็นช่องทางในการบอกรักผ่านเทศกาลต่างๆ ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวมากขึ้น ทำให้เกิดค่านิยมการกตัญญูรู้คุณและเห็นถึงความสำคัญของครอบครัวมากขึ้น

3) กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีจิตอาสา โดยกลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ในการรวมกลุ่มกันในการทำความดี มีจิตอาสา ซึ่งมีการสร้างไลน์กลุ่มรวมตัวกันและไปทำบุญบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสทางสังคม สามารถส่งเสริมให้เด็กไทยมีค่านิยมในการรักความเป็นไทยและมีจารีตประเพณี ทำให้เกิดค่านิยมการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสัตว์และเพื่อนมนุษย์มากขึ้น

4) กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมรักสุขภาพ ช่วยให้คลายความเครียด ช่วยให้ปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึกกังวลใจ ช่วยให้ผลิตเพลินและช่วยฆ่าเวลา ช่วยคลายความเหงา โดยส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างจะติดตามบุคคลที่ตนชื่นชอบ เช่น ดารา นักร้อง นักกีฬา ฯลฯ โดยจะดูชีวิตประจำวันของคนกลุ่มนั้นและนำมาเลียนแบบบ้างแต่จะเลือกในสิ่งที่ตนปฏิบัติได้โดยเฉพาะมีค่านิยมอยากสุขภาพดี ผอม หุ่นดี ทำให้เราดูสวยและมีบุคลิกภาพดีเพราะมีแบบอย่างเป็นเน็ตไอดอล

5) กลุ่มตัวอย่างใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมการพึ่งพาตนเองและความขยันหมั่นเพียร โดยกลุ่มตัวอย่างมักใช้เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรมในการทำมาหารายได้เพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ เป็นการพึ่งพาตนเอง ส่วนใหญ่ใช้สื่อดังกล่าวมาช่วยในการขายสินค้า ทำให้หารายได้พิเศษจากการขายของออนไลน์ ทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์ร้านอาหารหรือสถานที่ได้

ส่วนข้อดีหรือผลกระทบด้านลบ ดังนี้

1. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านความฟุ่มเฟือย เยาวชนส่วนใหญ่ที่ใช้สื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ บางกลุ่มมีการติดตามบุคคลสาธารณะที่ชื่นชอบ ให้ข้อมูลว่ามักติดตามเพื่อต้องการรู้วิถีชีวิตของคนเหล่านี้ทั้งยังมีการซื้อของ แต่งตัว แต่งหน้า รับประทานอาหารและท่องเที่ยว

2. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการใช้ภาษา กลุ่มตัวอย่างทุกคนต่างให้ข้อมูลว่าการใช้ภาษาของตนเองนั้นมักเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสาร หากสนทนากับกลุ่มผู้ใหญ่มักใช้ภาษาพูดที่เป็นปกติ แต่หากสนทนากับกลุ่มเพื่อนสนิทมักใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย คำศัพท์แสลง ลามก

รวมถึงใช้ภาษาสมัยใหม่ที่นำมาจากสื่อต่างๆ เช่น สื่อออนไลน์ สื่อโทรทัศน์ กลุ่มตัวอย่างคิดว่าการใช้คำศัพท์ใหม่จะทำให้ตนเองรู้สึกทันสมัย ไม่ตกกระแส

3. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและค่านิยมอยู่กินก่อนแต่งงาน วัยรุ่นที่มาอยู่หอพักนิยมทดลองอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน กลุ่มตัวอย่างแสดงทัศนะถึงค่านิยมมีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียนถือเป็นเรื่องปกติที่วัยรุ่นทำกันและไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดแปลกอะไรเพียงแต่ต้องเรียนรู้วิธีป้องกันให้ถูกต้องเหมาะสม

4. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการไม่รักเดียวใจเดียว จากการที่สื่อออนไลน์ทำให้วัยรุ่นสามารถเจอกันได้ง่ายขึ้น และมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูลว่าการที่มีแฟนอยู่แล้วก็สามารถใช้แอปพลิเคชันในการหาเพื่อนต่างเพศคุยได้เพิ่มเติม และสามารถคุยพร้อมกันได้ทีละหลายๆ คนโดยไม่รู้สึกว่า เป็นการไม่รักเดียวใจเดียว คิดว่าการคุยกับเพื่อนต่างเพศถือเป็นการคุยแก้เหงามากกว่า

5. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านการบริโภคนิยม จากการสัมภาษณ์พบว่ากลุ่มตัวอย่างมักนิยมบริโภคอาหารและขนมจากการเสพข้อมูลจากสื่อออนไลน์ เนื่องจากเมื่อเห็นเพื่อนไปร้านอาหารหรือร้านขนมแล้วเชิควิน หรือถ่ายรูปแล้วออกมาสวยดูน่ากิน ก็จะตามไปกินพร้อมถ่ายรูปลงสื่อออนไลน์ด้วยเช่นกันเพื่อเป็นการอวดเพื่อนและคนในสังคมสื่อออนไลน์ให้เห็นว่าเราไม่ตกกระแส และไม่เชย

6. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมในเรื่องของแฟชั่นการแต่งตัวในปัจจุบัน โดยเฉพาะสาว ๆ หรือในหมู่วัยรุ่น ปัจจุบันค่านิยมของเกาหลีกลับแซงหน้าค่านิยมตะวันตก อย่างไม่น่าเชื่อ เช่น เพลง อาหารการกิน สไตล์เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องสำอาง สไตล์การแต่งหน้า ทำผม จะเห็นว่าวัยรุ่นในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายส่วนใหญ่ นิยมแต่งตัวเสื้อผ้าสไตล์เกาหลีวัยรุ่นหญิงมีความกล้าในการแต่งกายกันมากขึ้น

7. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านชอบอิสระ ไม่ชอบตกอยู่ภายใต้อำนาจใครและไม่ชอบการมีเจ้านายหลายคน ในการทำงานจึงมักอยากจบการศึกษาออกไปเพื่อประกอบอาชีพอิสระเปิดกิจการเป็นของตนเอง ค่านิยมข้อนี้ส่วนใหญ่มักเป็นคำตอบของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษา ระดับปริญญาตรี

8. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านชอบเสี่ยงโชค การเล่นเกมพนันมีความเชื่อเรื่องโชคกลางอำนาจเหนือธรรมชาติ ชอบเล่นเกมพนัน กลุ่มตัวอย่างมาเข้าเว็บไซต์ในการดูดวง เชื้อโชคกลาง เล่นเกมออนไลน์ เล่นการพนันออนไลน์ การเล่นเกมฟุตบอล เพื่อให้ได้เงินมาใช้ และบางรายถึงขั้นเป็นหนี้สิน

9. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อการชื่นชอบและเลียนแบบค่านิยมด้านนิยมนิตะวันตักและตะวันออกสมัยก่อนวัยรุ่นไทยนิยมใช้สื่อออนไลน์ในการเสพสื่อตะวันตก แต่ปัจจุบันนิยมประเทศตะวันออก คือ เกาหลี ญี่ปุ่น ได้แก่ การดูหนัง ฟังเพลง ดูภาพยนตร์เกาหลี หรือที่เรียกว่า ซีรีส์เกาหลี ที่กลุ่มตัวอย่างเล่าว่าสามารถดูได้ถึงขั้นไม่หลับไม่นอน ดูจนเสียการเรียน ตื่นสาย นอกจากนี้ยังใช้สื่อออนไลน์ในการดูข้อมูลเพื่อการท่องเที่ยว เพื่อตามเส้นทางหรือสถานที่ถ่ายทำซีรีส์เกาหลี และดูอินสตาแกรมบุคคลที่ชื่นชอบที่

เดินทางไปยังต่างประเทศ จึงมีความคิดที่เก็บเงินเพื่อไปเที่ยวในสถานที่นั้นๆ เพื่อไปถ่ายรูป เชื้อคน และกินอาหารของประเทศนั้น

10. การใช้สื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาของชาติ จนทำให้ภาษาไทยผิดเพี้ยน ไม่ภูมิใจในภาษาไทย ชอบใช้ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศผสมกันอย่างไม่เหมาะสมและอยากเรียนภาษาต่างประเทศที่ตนสนใจ เช่น ภาษาเกาหลี ภาษาญี่ปุ่น ภาษาอังกฤษ เป็นต้น (Pattamaporn Suksomsot and team, 2020: 130-132)

เมื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์มีบทบาทมากในชีวิตประจำวันยุควิถีใหม่และมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังกล่าวมาแล้วนี้ ดังนั้นการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์จึงควรมีความระมัดระวังเป็นอย่างมากหรือใช้ด้วยความรู้เท่าทันนั่นเอง ดังทฤษฎีการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของ Renee Hobbs ว่า การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ควรใช้ด้วยความรู้เท่าทันหรือมีทักษะในการใช้ โดยทักษะการรู้เท่าทันมีหลายอย่าง เช่น การสะท้อน (Reflect) ทักษะนี้มีความเกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมทางสังคม คือ ความสามารถในการตระหนักถึงผลกระทบของเนื้อหาสารและอุปกรณ์ด้านเทคโนโลยีที่ใช้ในการสื่อสาร ทุกวันนี้สื่ออินเทอร์เน็ตได้สร้างวิธีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น คุณลักษณะบางประการของสื่อดิจิทัล เช่น ความรวดเร็วฉับไวในการส่งสารอาจทำให้ผู้ส่งสารเกิดพฤติกรรมหุนหันพลันแล่น เช่น นักเรียนคนหนึ่งอาจถ่ายภาพเพื่อนที่กำลังแสดงท่าทางแปลกๆ แล้วนำไปแชร์บนเฟซบุ๊กทันที โดยที่ไม่ทันได้ไตร่ตรองถึงผลกระทบจากการกระทำดังกล่าว และไม่ได้ตระหนักว่าภาพหนึ่งภาพสามารถตีความหมายได้อย่างหลากหลายและอาจกระทบต่อความรู้สึกเพื่อนของตน ดังนั้นการแสดงความคิดเห็นและสื่อสารผ่านสื่อจึงควรกระทำอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมบนพื้นฐานของหลักคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งรวมถึงการเคารพในสิทธิส่วนบุคคล (privacy) และลิขสิทธิ์ (copyright) ของผลงานของผู้อื่นด้วย (Renee Hobbs, quoted in Nutthakan Sukonratanamethi and team, 2018: 45)

การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์บนฐานหลักความรู้ทางพระพุทธศาสนา

หลักความรู้ทางพระพุทธศาสนาในบทความนี้ผู้เขียนหมายเอาหลักโยนิโสมนสิการที่เลือกศึกษาหลักดังกล่าวเพราะเห็นว่ามีเหมาะสมในการใช้กับการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ เนื่องจากว่าข้อมูลในเครือข่ายสังคมออนไลน์มีความหลากหลาย มีทั้งด้านบวกและด้านลบ หากเชื่อโดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองว่าสิ่งไหนผิดชอบชั่วดี เหมาะสมไม่เหมาะสมอย่างไรอาจเกิดความเสียหายทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นตามมาได้ การพิจารณาไตร่ตรองตามหลักโยนิโสมนสิการทางพระพุทธศาสนาเทียบได้กับทักษะการวิเคราะห์ในทฤษฎีการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันของ Center for Media Literacy เป็นต้น ดังนี้

1. ทักษะการวิเคราะห์ (Analyze Skill) ทักษะนี้ช่วยให้บุคคลสามารถวิเคราะห์รูปแบบของสารโครงสร้าง และลำดับการเรียบเรียงเนื้อหาสาร รวมถึงสามารถใช้แนวคิดด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในการทำความเข้าใจบริบทของเนื้อหาสารที่น่าเสนอ ทักษะนี้ประกอบด้วยการตีความเนื้อหาสารโดยพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ อาทิ วัตถุประสงค์การผลิตสาร กลุ่มเป้าหมาย รูปแบบ ประเภทของเนื้อหาสาร บริบท และการพิจารณาวิถีอื่นๆ ในการนำเสนอสาร ได้แก่ การเปรียบเทียบความ

เหมือน/ความต่าง ข้อเท็จจริง/ความคิดเห็น เหตุ/ผล ลำดับประเด็น และลำดับเหตุการณ์ (Center for Media Literacy, quoted in Nutthakan Sukonratanamethi and team, 2018: 46)

2. สื่อสังคมออนไลน์หรือเครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นแหล่งความรู้ หรือโปรโตโมส ประเภทหนึ่งที่มีบทบาทและมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตมากในปัจจุบัน ซึ่งโปรโตโมส หมายถึง เสียงจากอื่นหรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลมีชื่อเสียง คนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ หนังสือ สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่แนะนำในทางถูกต้องดีงาม ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ 2 ได้ ปัจจัยข้อนี้จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก หรืออาจเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม (Somdet Phra Buddhaghosachariya (P.A. Payutto), 2019: 646) ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยภายในที่สามารถควบคุมได้และมีความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก คือ โปรโตโมส ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในสองอย่างนี้เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบ ดังนั้นถ้าปรารถนาเป็นผู้มีความเห็นชอบหรือเห็นถูกต้องจึงต้องเอาใจใส่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกทั้งสองอย่างนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหลักพุทธธรรมว่าทั้งโปรโตโมส โยนิโสมนสิการ และสัมมาทิฐิเป็นหลักการศึกษา มีความสำคัญต่อการศึกษา ดังนี้

ความคิดที่ไม่เป็นการศึกษาและความคิดที่เป็นการศึกษา สามารถพูดสั้นๆ ได้ว่า กระบวนการคิดที่สนองปัญญา ทำให้ปัญญางอกงามขึ้น ไม่สนองค้นหาอุปาทาน คือ การคิดที่เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาก็ทุกข้นำไปสู่การดับทุกข์ได้ คือ การศึกษา จุดสำคัญที่โยนิโสมนสิการเริ่มเข้ามามีบทบาท คือ การตัดตอนไม่ให้เวทนามีอิทธิพลเป็นปัจจัยก่อค้นหาต่อไป อนึ่งเมื่อคิดก็คิดอย่างมีโยนิโสมนสิการนั้น หมายถึง มีสติอยู่พร้อมเพราะโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงสติ ทำให้ต้องใช้ปัญญาความคิดจึงมีระเบียบ จิตจึงไม่ลอยเลื่อน เชื่อนซไปเรียกว่า มีสติ จึงกล่าวได้ว่าเป็นจุดกลางในการพัฒนาปัญญา นำสู่การแก้ปัญหและพึ่งพาตนเองได้ (Somdet Phra Buddhaghosachariya (P.A. Payutto), quoted in Phra Athikara Pornnarai Kittikuno (Panboot), 2020: 328-329)

โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาได้ให้ความหมายไว้ 4 แบบ คือ 1) อุบาย มนสิการ แปลว่า คิดให้เข้าถึงความจริง ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะ 2) ปถมนสิการ หมายถึง คิดเป็นทาง ถูกทางตามแนวเหตุผล 3) การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ สืบสาวค้นหาเหตุผล 4) อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล หมายถึง การคิดการพิจารณาให้เกิดกุศลธรรม เช่นปลูกเร้าให้เกิดความเพียร ให้หายโกรธ ทำให้มีสติหรือจิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น โยนิโสมนสิการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งๆ อาจมีลักษณะครบที่เดียวทั้ง 4 ข้อ หรือเกือบครบ หากจะเขียนลักษณะทั้ง 4 ข้อสั้นๆ คงได้ความว่า คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดกุศลเร้า

วิธีโยนิโสมนสิการที่พบในพระบาลี ประมวลได้เป็นแบบใหญ่ๆ 10 แบบ ดังต่อไปนี้

1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาพที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหาหาทางแก้ไขด้วยวิธีคิดแบบอหัตถปัจจัยตา หรือวิธีคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งพบในพระบาลีเป็นแบบปัจจัยสัมพันธ์ และคิดแบบสอบสวนตั้งคำถาม

2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ เป็นการกระจายเนื้อหาให้มองตามสภาวะมุ่งเพื่อเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสภาวะ ตามธรรมดา สิ่งทั้งหลายก็ดี ปรากฏการณ์ต่างๆ ก็ดี เรื่องราวต่างๆ ที่อุบัติขึ้นก็ดี เกิดจากส่วนประกอบย่อยๆ มารวมกันเข้า เมื่อแยกแยะ กระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ ได้แล้ว จึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้นๆ ได้ถูกต้องแท้จริง จึงจับจุดที่เป็นปัญหาได้ และจึงจะแก้ปัญหาได้ ตัวอย่างของการคิดแบบนี้ เช่นที่พระพุทธศาสนาแยกแยะชีวิตออกเป็นส่วนประกอบย่อยต่างๆ เช่น ชันธ์ 5 เป็นต้น

3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองเหตุการณ์ สถานการณ์ ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย อย่างรู้เข้าใจธรรมดาธรรมชาติ ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย กล่าวคือการมีการเกิดขึ้นแล้วจะต้องมีการดับไป ไม่เที่ยง เป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ

4) วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบอริยสัจสี่ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา (แบบที่ 3) แล้วพิจารณาแก้ปัญหาที่ตัวเหตุตัวปัจจัย วิธีคิดแบบนี้มีหลักการสำคัญคือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วจึงสืบค้นหาสาเหตุเพื่อการละ เล็งเห็นผลแห่งการดับทุกข์ แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะจัดการกับสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่ได้กำหนดไว้นั้น

5) วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการหรือลงมือทำ คือ การที่จะกระทำการต่างๆ โดยรู้และเข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายหรือการพิจารณาหาวัตถุประสงค์ในการดำเนินการไปสู่จุดหมายนั้นๆ

6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดี ข้อเสีย และทางแก้ไขหาทางออกให้รอดพ้นจากข้อบกพร่องต่างๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่งเน้นการศึกษาและยอมรับความจริงทุกแง่มุม ทั้งด้านดี ด้านเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง ศัพท์ทางธรรม เรียกว่า วิธีคิดโดยรู้สัทธาอาทีนวะ และนิสสรณะ

7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา คือ การใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ ดัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป

8) วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม เรียกว่าง่ายๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลารากต้นเหตุ ส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ เป็นการคิดให้เดินไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ โดยองค์ประกอบสำคัญที่คอยพยุงความคิดให้อยู่ในโยนิโสมนสิการนี้ได้คือ สติ ซึ่งสติจะทำหน้าที่ช่วยยับยั้งความคิดที่เป็นโยนิโสมนสิการไว้ได้

9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมตาเป็นอารมณ์ความจริงลักษณะความคิดชนิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการคิดที่อยู่ในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เป็นการคิดที่สามารถรวมเอาเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ เรื่องที่ล่วงผ่านมาแล้ว และเรื่องของกาลภายหน้าเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น การคิดพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องในอดีต ถือเป็นการคิดที่นำมาใช้เป็นบทเรียนก่อให้เกิดความไม่ประมาทระมัดระวังป้องกันภัยในอนาคต เป็นต้น คำว่าปัจจุบันในทางธรรม มิใช่เพ่งที่เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น แต่หมายถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นๆ เป็นสำคัญ เป็นการสนับสนุนให้มีการเตรียมและวางแผนในกิจการล่วงหน้า

10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท คำว่าวิภาษวาท แปลว่า การพูดแยกแยะจำแนกแจกแจงแถลงความแบบวิเคราะห์ เป็นการมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้านให้ครบทุกด้านมีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นหลายๆ อย่าง วิธีคิดแบบนี้ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ ชัดเจนตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เท้าความจริงพอดีกับความจริง (Somdet Phra Buddhaghosachariya (P.A. Payutto), quoted in Phra Athikara Pornnarai Kittikuno (Panboot), 2020: 328-332)

บรรดาวิธีการคิดทั้ง 10 อย่างนี้สามารถเลือกใช้วิธีคิดที่เหมาะสมกับเรื่องหรือกรณีนั้นๆ เพราะแต่ละเรื่องจะมีความเหมาะสมกับวิธีการคิดแต่ละอย่างหรือบางเรื่องอาจใช้วิธีคิดได้มากกว่าหนึ่ง วิธีการคิดแต่ละอย่างมีจุดมุ่งหมายและความเหมาะสมแตกต่างกัน เช่น การคิดเชิงแยกแยะองค์ประกอบ การคิดเชิงเหตุผล การคิดเชิงสัมพันธ์ เหมาะสมกับการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อรู้หรือเข้าใจเรื่องนั้นๆ อย่างถูกต้อง ส่วนการคิดเชิงไตรลักษณ์หรือความเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความเสียหาย และความไม่มีแก่นสารที่จะยึดมั่นถือมั่นของสิ่งทั้งหลาย เหมาะสมกับการทำให้รู้จักปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นให้เป็นทุกข์

วิธีการคิดตามที่กล่าวมานี้เป็นหลักการคิดตามแนวทางพระพุทธศาสนา ท่านไม่ได้ระบุว่าต้องใช้หรือคิดในกรณีใดบ้าง เมื่อประสบกับเรื่องหรือเหตุการณ์ที่ต้องใช้หลักการคิดผู้นั้นต้องเป็นคนเลือกและตัดสินใจเองว่าจะคิดแบบใดจึงจะเข้าใจได้ถูกต้องหรือสามารถแก้ปัญหาได้ ทั้งนี้การใช้หลักการคิดได้ดีหรือถูกต้องแม่นยำนั้นต้องอาศัยประสบการณ์หรือองค์ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องนั้นด้วย เช่น คดีอาญาบางคดีที่มีความซับซ้อน ไม่มีหลักฐานชัดเจนที่ระตัดสินว่าผิดหรือถูกทางกระบวนการยุติธรรมได้ เมื่อมีการนำเรื่องลักษณะนี้มานำเสนอหรือตีแผ่แก่สังคม จะทำให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัย ติความ แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์แตกต่างกันไปตามพื้นฐานความรู้ ทัศนคติ และอารมณ์ความรู้สึก หากคนที่แสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์นั้นไม่มีพื้นฐานความรู้ที่ดีหรือมีทัศนคติที่ไม่ดี ไม่เป็นกลางต่อโจทก์หรือจำเลยนั้น ความคิดเห็นหรือคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นจะเป็นการตัดสินหรือพิพากษาผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียหายและทำให้เขาเดือดร้อน เช่น ถูกมองว่าเป็นคนเลว ตกงาน เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามหากคนที่แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์มีพื้นฐานความรู้ดี มีทัศนคติที่ดี มีความเที่ยงธรรม หรือมีความปรารถนาดี ความคิดเห็นหรือคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นจะเป็นผลดีแก่คนที่เป็นจำเลยของสังคมนั้นรวมทั้งฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ ผู้พิพากษา เป็นต้น

กรณีตัวอย่างคดีอาญาที่เกิดขึ้นในสังคมที่เป็นข่าวโด่งดังระดับประเทศและคนทั้งหลายให้ความสนใจคือคดีน้องชมพู่และคดีนางเอกสาวแต่งโมนั้นนับว่าเป็นบทเรียนที่ควรค่าแก่การศึกษาในหลายๆ ด้าน ทั้งกระบวนการยุติธรรม สื่อสารมวลชน วงการบันเทิง ศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น กล่าวคือการเสียชีวิตมีเจื่อนงน่าสงสัยและไม่อาจตัดสินคดีได้โดยง่ายหรือตัดสินคดียากนั่นเอง ที่ว่าตัดสินคดียาก เพราะมีเหตุปัจจัยเกี่ยวข้องหลายอย่างทั้งหลักฐานที่บรรดานักข่าวและยูทูบเบอร์ที่นำเสนอข่าวนั้นมีความหลากหลายตามพื้นฐานความรู้ ทัศนคติ ความเชื่อ รวมทั้งคุณธรรมของคนนั้นๆ ด้วย การเสนอข่าวไม่ได้เป็นแค่การเสนอข่าวตามหลักฐานที่ปรากฏ แต่เป็นการวิเคราะห์ข่าวด้วย บางช่องมีการลงพื้นที่ในลักษณะสืบสวนข่าวและตั้งข้อสันนิษฐาน ซึ่งนั่นเป็นการทำเกินหน้าที่ของนักสื่อข่าว ที่สำคัญตนเองไม่ได้มีความชำนาญเรื่องการสืบสวนด้วย อาจมีผลต่อรูปคดีและทำให้การสืบสวน สอบสวน และพิจารณาตัดสินคดีของเจ้าหน้าที่ทำได้ลำบาก การกระทำของยูทูบเบอร์ที่หวังเพียงยอดผู้ชม (View) พยายามปั่นกระแสเพื่อให้เป็นข่าวดังและคนสนใจมีผลทำให้จำเลยกลายเป็นคนดังและกลายเป็น Net Idol ชั่วข้ามคืน ปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในอดีต แต่ปัจจุบันกำลังจะเป็นเองปกติของสังคม เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องบางเรื่องที่ควรเป็นเรื่องลับหรือเรื่องเฉพาะของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเท่านั้นปัจจุบันไม่อาจปิดกั้นกระแสเครือข่ายสังคมออนไลน์แล้วจนดูเหมือนว่าไม่มีขอบเขตของโลกออนไลน์ ซึ่งนั่นเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้การทำงานของผู้ที่เกี่ยวข้องมีความยากลำบาก ความเป็นส่วนตัวมีน้อยลง ปรากฏการณ์เหล่านี้หากจะกล่าวถึงเกิดจากความขาดสำนึกในการใช้สื่ออย่างเหมาะสม ความอยากดัง ต้องการเป็นที่สนใจของคนทั้งหลาย ส่วนหนึ่งเพื่อรายได้ของตนก็คงไม่ผิด

การใช้หลักปัญญาหรือโยนิโสมนสิการ พินิจพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนนั้นอาจทำได้ดังนี้คือ ใช้หลักการคิดเชิงเหตุผลตามหลักอริยสัจ 4 โดยหลักธรรมนี้มีความมุ่งหมายที่จะสอนให้บุคคลเข้าใจถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งมวล ซึ่งกล่าวถึงสิ่งที่จะต้องกำหนดรู้ให้จงได้ ว่าความทุกข์หรือปัญหานั้นคืออะไร และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในขณะนั้น มีที่มาหรือเกิดจากสาเหตุอะไร อีกทั้งทำอย่างไร ด้วยวิธีการ หรือใช้เครื่องมือใดในทางปฏิบัติ จึงจะทำให้ปัญหาดังกล่าวทั้งหลายหมดสิ้นไป (Norachai Na Wichian and team, 2019: 165) วิธีคิดและแนวทางปฏิบัติ คือ สืบสาวว่ากรณีที่มีผล เช่นนี้น่าจะมีสาเหตุมาจากเรื่องใด เช่น นิสัยหรือพฤติกรรมของโจทก์และจำเลย อดีตหรือเรื่องราวชีวิตที่ผ่านมาของโจทก์และจำเลยทั้งชีวิตจริงและชีวิตในโลกออนไลน์ การชันสูตรศพโดยหลักนิติวิทยา การทำคดีอย่างตรงไปตรงมา เป็นต้น ที่สำคัญคนคิดต้องมีใจเป็นกลาง พยายามหาความเชื่อมโยงโดยความเป็นเหตุและผลของเหตุการณ์/เรื่องก่อนหน้านี้นี้กับปัจจุบันให้ได้ แม้หลักคิดเชิงสัมพันธ์ก็ปรากฏในวิธีการตามที่กล่าวมานี้ นอกจากนี้นี้ยังสามารถคิดเชิงคุณและโทษได้ด้วย คือหากคนนั้นไม่ชอบใจจำเลยเป็นทุนอยู่แล้วก็ไม่ควรนำเรื่องส่วนตัวหรือความไม่ชอบนั้นมาเกี่ยวข้องกับเรื่องปัจจุบัน เพราะจะทำให้เสียความถูกต้องและไม่เป็นธรรมแก่จำเลย ถูกหรือผิดต้องแสดงความคิดเห็นและตัดสินตามความเป็นจริง แม้คนแสดงความคิดเห็นก็ควรตระหนักว่าเหตุผลที่ถูกต้องมีความน่าเชื่อถือของเราจะเป็นประโยชน์แก่ผู้บริสุทธิ์และกระบวนการยุติธรรม ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่านอกจากการคิดได้ถูกต้องแล้วยังต้องอาศัยคุณธรรมประกอบด้วยความถูกต้องจึงจะเกิดขึ้นได้

บทสรุป

เครือข่ายสังคมออนไลน์มีบทบาทมากในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน เพราะสามารถเข้าถึงข้อมูลหรือกลุ่มเป้าหมายได้ง่ายและมีความประหยัดด้วย เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่มีบทบาทและผลกระทบที่โดดเด่น ได้แก่ การติดต่อสื่อสาร การทำธุรกรรมทางการเงิน การศึกษา การประกอบอาชีพ ขยายสินค้าออนไลน์ และการพักผ่อนหย่อนใจ/คลายเครียด การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดี เช่น เปิดโอกาสให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะต่างๆ ในสังคม ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ได้อย่างกว้างขวาง จนเกิดเป็นคลังข้อมูลความรู้ขนาดย่อม เป็นสื่อในการนำเสนอผลงานของตนเอง ช่วยสร้างผลงานและรายได้ เป็นต้น ส่วนข้อเสีย เช่น การแสดงความคิดเห็นด้วยถ้อยคำหยาบคาย ลามก อนาจาร และอบายมุข ไม่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน 2) ข้อมูลที่มีเนื้อหาไม่ถูกต้อง เช่น ข่าวลือ ข่าวปล่อย ข่าวที่ส่งต่อมาโดยไม่มีเจตนาหลอกลวง แต่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น หรือส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและความมั่นคงของชาติ มีการโฆษณาหลอกลวง เกินจริง เป็นต้น การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อสร้างภูมิปัญญาตามแนวทางหลักความรู้ในพระพุทธศาสนา คือ การใช้ตามหลักโยนิโส มนสิการ 10 ประการ ตามที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้รวบรวมและอธิบายไว้ เช่น การคิดเชิงเหตุผล การคิดเชิงสัมพันธ์ การคิดเชิงคุณและโทษ เป็นต้น และควรทำด้วยความปรารถนาดีและสุจริต เพียงธรรม

บรรณานุกรม

- kayakan Senkaew (2014). Social Network Usage Behaviors of X Generation in Bangkok. *independent research*. Master of Business Administration, Bangkok University.
- Norachai Na Wichian and team. (2019). the four noble truths and organization development. *Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University*. Vol. 13 No. 1 (January-April).
- Nutthakan Sukonratanamethi and team. (2018). Social media literacy among youth for being citizens in a democratic society. Research report. *Research and Development Office*. King Prajadhipok's Institute.
- Pattamaporn Suksomsot and team. (2020). The Impact of Using Social Media to Change the Thai Values of Teenages in Phranakhon Si Ayutthaya Province. *Journal of Ayutthaya Studies Institute (JAS)*. Vol. 13 No. 1 (January-June).
- Phenphanor Phuangphae. (2015). Study of behavior for using of Social Media of preservice teachers, Faculty of Education, Silpakorn University. *Veridian E-Journal*, Silpakorn University. Vol. 9 No. 2 (May-August).
- Somdet Phra Buddhaghosachariya (P.A. Payutto). (2019). *Buddhadhamma*. Bangkok: computer data edition.
- _____. (2016). *How to think according to Buddhist principles*. 24th printing. Bangkok: Siam Paritas.

**การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1
กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง**

**Administration According to the Good Governance Principles of the
Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Police Division**

ดาบตำรวจประมะ อนันตวรรณ

Pol.Sen.Sgt.Maj. Parama Anantawan

สุกานดา จันทาวรีย์

Sukanda Chantawaree

สยามพร พันธไชย

Siamporn Panthachai

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Roi-Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: chaiyou99wa@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .990 ซึ่งสำรวจประชากรข้าราชการตำรวจ จำนวน 37 คน ใช้วิธีเฉพาะเจาะจงตามจำนวนที่อยู่จริง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แบบเพียร์สัน ในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบทและสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1) หลักการบริหารงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.24$ S.D. = .677) คือ ได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของราชการและประชาชนเป็นหลักในการบริหารงาน และการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.13$ S.D. = .788) คือ โดยได้ให้ความสำคัญในทุกๆ ด้าน แต่มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นธรรมในการพิจารณาความดีความชอบเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง เป็นการบริหารงานภายใต้กฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกัน มีความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย ในการตัดสินใจคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม สำนึกในสิทธิและหน้าที่การดำเนินงานที่เปิดเผยตรงไปตรงมา และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 2) ปัจจัยหลักหลักการบริหารงานของสถานีตำรวจทาง

หลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล เพื่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวงในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีระดับความสัมพันธ์ระดับปานกลาง 3) แนวทางการพัฒนาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง คือ ควรยึดหลักของระเบียบ ข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ความเป็นธรรมเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติ ตรงไปตรงมา ซื่อสัตย์ สุจริต และเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย ในการวางแผนการทำงานรับทราบปัญหาที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ พัฒนาศักยภาพความรู้ให้เพิ่มสูงขึ้นตามเป้าหมาย

คำสำคัญ : การบริการงาน, ธรรมาภิบาล, สถานีตำรวจ

Abstract

This research study was conducted according to the Mixed Methods Research methodology using a quantitative questionnaire with a reliability of .990 which surveyed the population of 37 police officers using a specific method. Specific to the number of physical addresses Data were analyzed by finding frequency, percentage, mean, and standard deviation. And how to find the Pearson coefficient In this qualitative research, in-depth interviews with 10 key informants were used and data were analyzed using contextual analysis and data synthesis techniques according to the research objectives.

The results showed that

1) Principles of administration of Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Patrol Division Overall, it was at a moderate level ($\bar{X} = 3.24$ S.D. = .677), meaning that the security of life and property of government officials and people was given priority in the administration. and administration according to the principles of good governance of Highway Police Station 1, Supervision Division 4, Highway Patrol Division The overall level was at a moderate level ($\bar{X} = 3.13$ S.D. = .788), that is, by emphasizing on all aspects, but focusing on fairness in consideration of merit and promotion. Promote It is managed under the rules. and mutual agreement honest Discipline in making decisions taking into account the common interests Awareness of the rights and duties of operations that are frankly disclosed. And make use of the limited resources for the benefit of the efficiency and effectiveness. Have a relationship with good governance for administration according to the principles of good governance of Highway Police Station 1, Supervision Division 4, Highway Patrol Division There was a positive statistical significance at the 0.01 level with a moderate correlation. Stick to the principles of regulation strict regulations Fairness, equality, non-discrimination, straightforwardness, honesty, honesty and fairness to all parties. In planning work, acknowledgment

of problems arising in performing duties with full capacity develop knowledge potential to increase according to the goal.

Keywords: Service, Good Governance, Police Station

บทนำ

จากปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย ตั้งแต่หลังปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา วิถีชีวิตของประชาชนต้องเปลี่ยนไป ประชาชนในสังคมเสื่อมศรัทธาในภาครัฐทั้งในเรื่องการบริหารงานและการทุจริตประพฤติมิชอบ(เกษมศรี จาตุรพันธ์, 2554 : 1) คำว่า Good Governance หรือธรรมาภิบาลเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นต่อเนื่องจากแนวคิดเรื่องประชาธิปไตย (Democracy) และประชาสังคม

ภายใต้ฐานคิดที่ว่าปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจและความยากจนของประเทศกำลังพัฒนา ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและความไร้ประสิทธิภาพในการบริหารงานของภาครัฐซึ่งทำให้ขาดความน่าเชื่อถือ (โกวิท พวงงาม, 2553: 23-24) แนวคิดเรื่องหลักธรรมาภิบาลมีบทบาทอย่างมากต่อหน่วยงานภายในประเทศ ทั้งภาครัฐและเอกชนมีการนำแนวคิดไปปรับใช้กับหน่วยงานอย่างเห็นได้ชัด มีการปรับลดขนาดของหน่วยงานปรับปรุงการบริหารให้มีคุณภาพมีบริการสาธารณะต่างๆ เป็นที่พึงพอใจของประชาชนหลักธรรมาภิบาล ได้กำหนดไว้ในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วมหลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า โดยกำหนดให้หน่วยงานของรัฐทุกแห่งกำหนดแผนโครงการเพื่อปรับปรุงในความรับผิดชอบให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และบุญมี ลี, 2544: 17)

ตำรวจซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมจึงต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ โดยต้องมีแนวทางในการทำงานที่ชัดเจนเพื่อให้ข้าราชการตำรวจทุกระดับของสำนักงานตำรวจแห่งชาติและผู้บังคับบัญชาทุกระดับชั้นมีความเข้าใจตรงกัน รวมทั้งทราบจุดเน้นในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (กองสารนิเทศ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2551: 16-17) เป็นองค์การที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในระดับชาติ มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเป็นปกติสุขของสังคม หากการปฏิบัติงานของตำรวจขาดประสิทธิภาพและไม่ถูกต้อง ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อประชาชนและเกิดความสูญเสียในด้านทรัพยากรที่รัฐต้องจัดสรรให้(สมเกียรติ อัครวิญญู, 2526: 1) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวงว่าระดับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล มีความสัมพันธ์ ข้อเสนอแนะและแนวทางการปรับปรุงแก้ไขเพื่อนำไปพัฒนาการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจทุกระดับชั้นของสถานีตำรวจ ให้การปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จตามนโยบายการบริหารราชการของสำนักงานตำรวจแห่งชาติให้การปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นการบริหารงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานกับหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีหลักการบริหารงานและหลักธรรมาภิบาล โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาคุณลักษณะการบริหารงานของข้าราชการตำรวจ คือ ตัวแปรต้น (Independent Variables) 1) ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และอายุงาน 2) การบริหารงาน คือ ด้านการบริหารและบริการทั่วไป ด้านการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการควบคุมและจัดการจราจร ด้านการบริหารและพัฒนาบุคลากร ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ คุณลักษณะการบริหารงานและการพัฒนาการข้าราชการตำรวจที่สอดคล้องสัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล คือ หลักธรรมาภิบาล คือ 1)หลักนิติธรรม 2) หลักคุณธรรม 3) หลักการมีส่วนร่วม 4) หลักความรับผิดชอบ 5) หลักความโปร่งใส 6) หลักความคุ้มค่า

2. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้กลุ่มประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

- 1) ขอบเขตด้านประชากร ในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรระดับผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากประชากรระดับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด เป็นการเก็บข้อมูลจากประชากรที่เป็นระดับผู้ปฏิบัติงาน ข้าราชการ และพนักงาน จำนวน 37 คน ใช้วิธีเฉพาะเจาะจงตามจำนวนที่มีอยู่จริง
- 2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับผู้บริหาร โดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยกำหนดวิธีการแบบเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ข้าราชการตำรวจ กลุ่มที่ 2 กลุ่มประชาชนผู้ใช้บริการ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

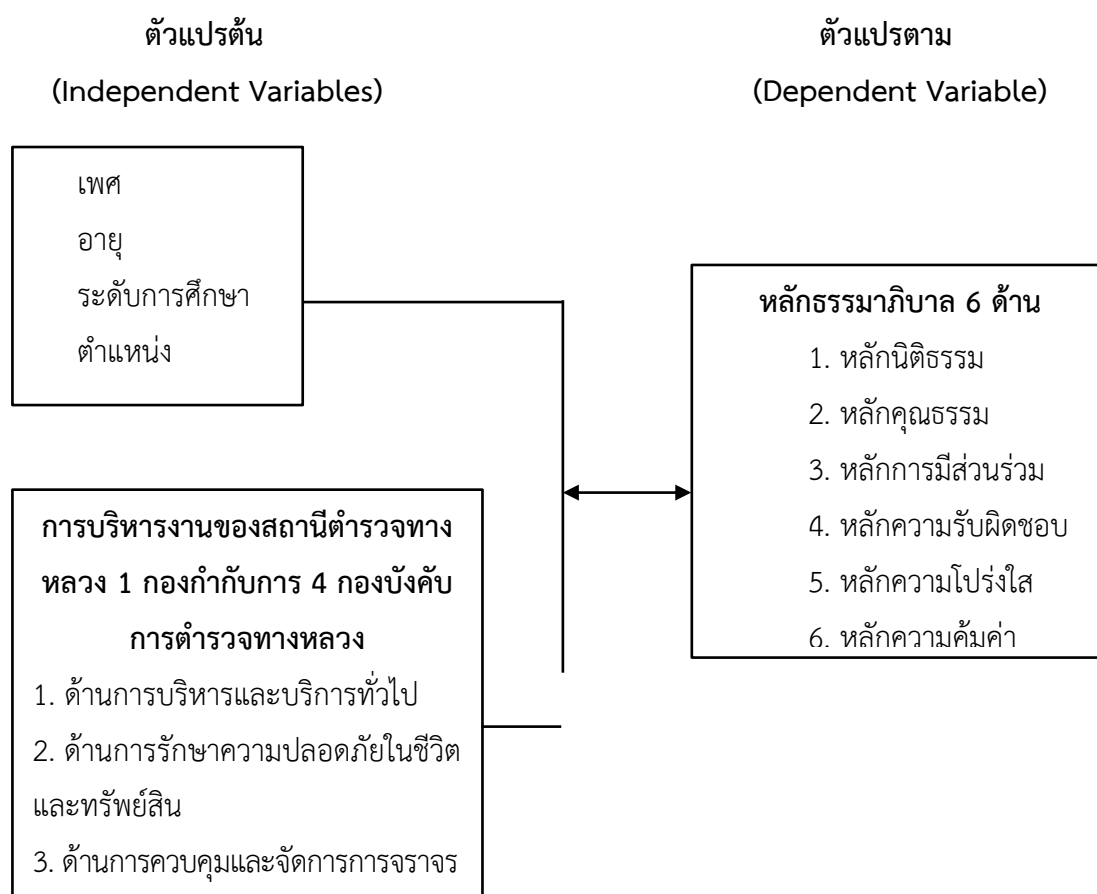
ผู้ศึกษาได้กำหนดพื้นที่ศึกษา คือ สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง (จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์)

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้ศึกษากำหนดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ เริ่มตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ. 2564 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2565 รวมระยะเวลา 10 เดือน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยรูปแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ด้วยวิธีการแจกแบบสอบถามกับกลุ่มประชากรระดับผู้ปฏิบัติงานเฉพาะเจาะจงตามจำนวนจริงทั้งหมดจำนวน 37 คน พร้อมทั้งวิจัยรูปแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key

Informants) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้กำหนดไว้ทั้งหมดจำนวน 10 คน

2. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

- 1) ศึกษาหลักการและทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล
- 2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
- 3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
- 4) สร้างเครื่องมือ
- 5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

- ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้
- 1) ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้
 - 2) หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน 5 คน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ผู้วิจัยขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
- 2) นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับข้าราชการตำรวจผู้ปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
- 3) นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1. เชิงปริมาณ ผู้วิจัยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถาม โดยใช้ตารางแสดงค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอนุมาน (Inferential Statistics Analysis) ในการทดสอบสมมติฐานนั้น

5.2 เชิงคุณภาพ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการดังนี้

1) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ

2) นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็นและเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

3) วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

4) สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีจำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 100.00 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 51 ปีขึ้นไป มีจำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 45.95 ด้านการศึกษาส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี มีจำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 59.46 มีการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี มีจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 8.11 มีตำแหน่งงานส่วนใหญ่เป็นข้าราชการตำรวจ มีจำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 100.00 และอายุงาน (ระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน) ส่วนใหญ่มีอายุงาน 15 ปีขึ้นไป มีจำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 78.38 ของจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

1) หลักการบริหารงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.24$ S.D. = .677) คือ ได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของราชการและประชาชนเป็นหลักในการบริหารงาน คือ สถานีตำรวจมีระบบสายตรวจให้เหมาะสมกับสถานภาพอาชญากรรมและสถานการณ์ในพื้นที่รวมทั้งการนำเทคโนโลยีใช้ระบบศูนย์ข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลของหน่วยให้ถูกต้องเป็นปัจจุบัน และควรนำมาใช้ในการปฏิบัติงานเร่งรัดการสืบสวนจับกุมคนร้ายและคดีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน มีการป้องกันปราบปรามและการแก้ไขปัญหาเสพติดทุกประเภทอย่างเฉียบขาด และการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.13$ S.D. = .788) คือ โดยได้ให้ความสำคัญในทุกๆ ด้าน แต่มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นธรรมในการพิจารณาความดีความชอบเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง โดยประเมินจากผลงานที่แท้จริงของผู้ปฏิบัติงาน หลักนิติธรรม เป็นการบริหารงานภายใต้กฎระเบียบและข้อตกลง

ร่วมกัน หลักคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ จริงใจ ยึดมั่น มีระเบียบวินัย หลักการมีส่วนร่วม ให้โอกาสบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อยุบ่นพื้นฐานโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม หลักความรับผิดชอบ สำนึกในสิทธิและหน้าที่ หลักความโปร่งใส การดำเนินงานที่เปิดเผยตรงไปตรงมาเจ้าหน้าที่และประชาชนสามารถเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลข่าวสารและหลักความคุ้มค่า มีความประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า บริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2) ปัจจัยหลักหลักการบริหารงานของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวง มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล เพื่อบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวง ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีระดับความสัมพันธ์ระดับปานกลาง กล่าวคือ เมื่อข้าราชการของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวง มีการนำหลักการบริหารงานของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวงกับหลักธรรมาภิบาล มาใช้ในการบริหารงานขององค์กรได้อยู่ในระดับปานกลาง ก็จะส่งผลให้การบริหารงานของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวง มีศักยภาพ และประสิทธิภาพต่อการบริหารงานของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวงมากขึ้น จึงยอมรับสมมติฐาน

3) แนวทางการพัฒนาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวง คือ ด้านหลักนิติธรรม คือ ควรยึดหลักของระเบียบ ข้อบังคับ อย่างเคร่งครัด ความเป็นธรรมเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติ ด้านหลักคุณธรรม คือ ควรยึดหลักความรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ ด้วยประเมิณจากผลงานที่แท้จริงของผู้ปฏิบัติงานตรงไปตรงมา ซื่อสัตย์ สุจริต และเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย ด้านหลักการมีส่วนร่วม คือ ควรเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายบริหารงาน ในการวางแผนการทำงาน รับทราบปัญหาที่เกิดขึ้นในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ด้านหลักความรับผิดชอบ คือ ควรนำความรู้ความสามารถมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ สำเร็จลุล่วงภายในระยะเวลาที่กำหนด ด้านหลักความโปร่งใส คือ ยึดหลักความถูกต้อง เบิกจ่ายตามจริงด้วยกำหนดภาระงาน อำนาจหน้าที่ของบุคลากรอย่างชัดเจน และด้านหลักความคุ้มค่า คือ ควรส่งเสริมสามารถใช้กำลังคนที่มีอยู่ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ พัฒนาศักยภาพความรู้ให้เพิ่มสูงขึ้นตามเป้าหมาย

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีดำรงทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการ ดำรงทางหลวง” มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการบริหารงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า การบริหารงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของราชการและประชาชนเป็นหลักในการบริหารงาน คือ สถานีตำรวจมีระบบสายตรวจให้เหมาะสมกับสถานภาพอาชญากรรมและสถานการณ์ในพื้นที่รวมทั้งการนำเทคโนโลยีใช้ระบบศูนย์ข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลของหน่วยให้ถูกต้องเป็นปัจจุบัน และควรนำมาใช้ในการปฏิบัติงานเร่งรัดการสืบสวนจับกุมคนร้ายและคดีที่มีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของประชาชน มีการป้องกันปราบปรามและการแก้ไขปัญหายาเสพติดทุกประเภทอย่างเฉียบขาด ซึ่งสอดคล้องกับร้อยตำรวจตรีพัชรพล แสงพุ่ม ศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก” ผลการศึกษาพบว่า ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก ตามปัจจัยแวดล้อมในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านอำนวยการโดยภาพรวม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}=3.51$) แสดงให้เห็นว่าปัจจัยแวดล้อม ด้านบุคลากร และด้านอำนวยการ มีประสิทธิผลการบริหารงานมาก ส่วนด้านการบริหารจัดการ ยังอยู่ในระดับปานกลาง ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก โดยภาพรวมปัจจัยแวดล้อม อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}=3.51$, S.D. =0.541)

2. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยได้ให้ความสำคัญในทุกๆ ด้าน แต่มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นธรรมในการพิจารณาความดีความชอบเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง โดยประเมินจากผลงานที่แท้จริงของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาศัยการปกครองภายใต้กฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกันได้เป็นอย่างดี มีการส่งเสริมให้ข้าราชการตำรวจมีความทันสมัยต่อการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดความเป็นธรรมเที่ยงตรงทั้งผู้ปฏิบัติงานและประชาชนมีความซื่อสัตย์ จริงใจขยัน อดทน มีระเบียบวินัย และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า บริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับ พระจุลญาณ (เวฬุวรูป) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหาร ส่วนตำบลลำพยนต์ อำเภอดงดง จังหวัดนครสวรรค์” พบว่า การนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลลำพยนต์ อำเภอดงดง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมได้ดังนี้ คือ ธรณกรให้ผู้บริหารและบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลลำพยนต์ อำเภอดงดง จังหวัดนครสวรรค์ ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานภายในองค์กรอย่างจริงจัง สร้างจิตสำนึกให้บุคลากรทุกคนมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายผู้บริหารควรกำหนดนโยบายมีแผนแม่บทอย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร และสามารถนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นรูปธรรมได้ ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลได้มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน การดำเนินงานต่างๆ มีความโปร่งใสตรวจสอบได้ พัฒนาบุคลากรให้สามารถใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และมีประสิทธิภาพสูงสุดต่อไป

3. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล

ของสถานีดารวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า ควรยึดหลักของระเบียบ ข้อบังคับอย่างเคร่งครัด มีความเป็นธรรมเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติ บังคับบัญชาอยู่ภายใต้ขอบเขตอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ มุ่งมั่นพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ยึดหลักความรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ ตรงไปตรงมา ซื่อสัตย์ สุจริต และเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย ควรเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายบริหารงานในการวางแผนการทำงาน รับทราบปัญหาที่เกิดขึ้นในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และความรับผิดชอบของบุคลากรอย่างชัดเจน พัฒนาศักยภาพความรู้ให้เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ พระสมณีก ธีรปญโญ (กลับน้อม) ศึกษาเรื่อง “การบริหารราชการส่วนภูมิภาคตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาอำเภอบางกรวยจังหวัดนนทบุรี” ผลการศึกษาพบว่า 1. บุคลากรที่ปฏิบัติงานอยู่ในอำเภอบางกรวยมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.54$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการบริหารงาน อยู่ในระดับมากทุกด้าน 2. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการบริหารราชการส่วนภูมิภาคตามหลักธรรมาภิบาล: กรณีศึกษา อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี พบว่า บุคลากรที่มีเพศ, อายุ, ระดับการศึกษา, ตำแหน่งหน้าที่ และประสบการณ์ทำงาน โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนสถานภาพและรายได้ที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารราชการส่วนภูมิภาคตามหลักธรรมาภิบาล: กรณีศึกษาอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีโดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ 3. การศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้ด้านปัญหา พบว่าบุคลากรยังขาดการถ่ายทอดนโยบายจึงทำให้บุคลากรระดับล่างที่ไม่ได้ร่วมงานอย่างใกล้ชิดไม่มีโอกาสรับรู้ ยังขาดความร่วมมือจากบุคลากรทุกระดับ ผู้บริหารเลือกใช้งานเลือกปฏิบัติในแต่ละบุคคลมีเส้นสาย ขาดความยุติธรรม มีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ การตรวจสอบภายในยังทำได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควร ความโปร่งใสยังไม่ครอบคลุมทุกหน่วยงาน ด้านอุปสรรค ส่วนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะที่จะนำมาใช้ในการจัดการบริหารงาน ทำให้หน่วยงานนั้นสามารถพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีดารวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) ควรส่งเสริมให้ข้าราชการตำรวจทุกระดับชั้นมีความรู้และเข้าใจเป้าหมายยุทธศาสตร์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ในการใช้หลักธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงานให้่องแท้ให้เข้าใจ อุดมการณ์ของการทำงานของข้าราชการตำรวจให้ทั่วถึงให้ได้รับสิทธิเท่าเทียมกัน

2) ควรนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในเรื่องของการบริหารจัดการที่ดี และการในการดูแลความสงบเรียบร้อยของประชาชนอย่างเต็มที่ เพื่อมาพัฒนากฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ แนวทางการดำเนินการให้สอดคล้องต่อความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

3) ควรนำหลักธรรมาภิบาลมาปรับใช้ในการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีให้สอดคล้องกับเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีให้มากขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนขององค์กรและประเทศชาติ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการดังนี้

1) ส่งเสริมการประชุม สัมมนา อบรม ข้าราชการตำรวจทุกระดับให้มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานและเข้าใจพันธกิจของสำนักงานตำรวจแห่งชาติและหน่วยงาน กิจกรรมต่างๆ ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ด้วยการสอดแทรกหลักธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงาน

2) ส่งเสริมการขับเคลื่อนงาน/โครงการและแผนงาน กิจกรรมของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ และหน่วยงาน ตามนโยบายภาครัฐให้สอดคล้องกับพันธกิจ ที่ตอบสนองความต้องการของพี่น้องประชาชน โดยยึดหลักธรรมาภิบาลของการบริหารงานของจัดการบ้านเมืองที่ดี เพื่อสนองความต้องการและพึงพอใจได้อย่างครบถ้วนถูกต้อง และชัดเจนเป็นมาตรฐานเดียวกันของทุกหน่วยงานทั้งองค์กร

3) ส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมในการกำหนดตัวชี้วัดต่อการปฏิบัติงานและการประเมินผล การปฏิบัติงาน รวมทั้งการแก้ไขปัญหา การพัฒนาคุณภาพงานให้ ☐ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนขององค์กรและประเทศชาติ

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ครั้งต่อไปดังนี้

1) ควรศึกษาแนวทางการนำหลักธรรมาภิบาลเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

2) ควรศึกษาแนวทางการนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้พัฒนาการบริหารงานด้วยระบบดิจิทัลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

บรรณานุกรม

- เกษม วัฒนชัย. (2546). *ธรรมาภิบาลของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- โกวิท พวงงาม. (2553). *ธรรมาภิบาลท้องถิ่นว่าด้วยการมีส่วนร่วมและความโปร่งใส*. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก็อบบี้.
- คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ. (2549). *สรุปเนื้อหาวิชาทฤษฎีองค์การ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จรัส สุวรรณมาลา. (2553). *จุดบอดบนทางธรรมาภิบาล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำลอง เงินดี. (2534). *เอกสารการสอนวิชาจิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไชยวัฒน์ คำชู. (2548). *การบริหารการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: น้ำฝนการพิมพ์.

- พระจรูญ อีรปัญญา (เวฬุวาปี). (2554). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลลำพยนต์ อำเภอดงหลวง จังหวัดนครสวรรค์. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมนึก อีรปัญญา (กลับน้อม). (2553). การบริหารราชการส่วนภูมิภาคตามหลักธรรมาภิบาล: กรณีศึกษา อำเภอบางกรวยจังหวัดนนทบุรี. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัชรพล แสงพุ่ม, ร้อยตำรวจตรี. (2556). ประสิทธิภาพการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

**คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1
กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง**

**Quality of Service of the People of the Police Officers at the Highway
Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Police Division**

ดาบตำรวจธนกร มอไธสง

Pol.Sen.Sgt.Maj. Tanakorn Moretalsong

พระครูสุตวรธรรมกิจ

Phrakrusutaworathammit

สุกานดา จันทาวรีย์

Sukanda Chantawaree

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Roi-Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: chaiyou99wa@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.975 ซึ่งสำรวจประชากร จำนวน 180 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แบบเพียร์ ในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบทและสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1) การปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.89$, S.D.=.694) โดยให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ขั้นตอนการติดต่อกับประชาชนผู้มาใช้บริการ มีระบบสายตรวจให้เหมาะสม รวมทั้งการนำเทคโนโลยี และพัฒนาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ และคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.01$, S.D.=.636) ให้ความสำคัญกับการให้บริการแก่ท่านโดยยึดถือตามลำดับ มีอัธยาศัยไมตรีที่ดี และให้ความเป็นกันเอง ให้บริการอย่างรวดเร็วและทันที่ เป็นไปด้วยความรวดเร็ว มีการตรวจสอบความถูกต้องเพื่อความเรียบร้อย ให้บริการการรับแจ้งความเพียงพอ และมีการลดขั้นตอนการให้บริการเพื่อความรวดเร็ว 2) ปัจจัยหลักการปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1

กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีความสัมพันธ์กับหลักคุณภาพการให้บริการประชาชน เพื่อคุณภาพการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ก็จะส่งผลให้การปฏิบัติงานมีศักยภาพต่อคุณภาพการให้บริการประชาชนมากขึ้น จึงยอมรับสมมติฐาน 3) แนวทางการพัฒนาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง คือ ควรให้เจ้าหน้าที่ตำรวจให้บริการยึดถือตามลำดับก่อนหลัง มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีและให้ความเป็นกันเอง ใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน นำเทคโนโลยีให้บริการอย่างเป็นระบบไม่ซ้ำซ้อนเพื่อลดระยะเวลา พัฒนาให้มีขั้นตอนระเบียบแบบฟอร์มในการให้บริการ ควรมีการแจ้งผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และใส่ใจต่อการให้บริการตลอดระยะเวลาใช้การบริการจนเสร็จสิ้น ติดตามงานหรือผลการดำเนินงานยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก ปรับปรุงพัฒนาคุณภาพและผล การปฏิบัติงาน เพิ่มประสิทธิภาพหรือความสามารถที่จะทำหน้าที่ได้มากขึ้นโดยใช้ทรัพยากรเท่าเดิม

คำสำคัญ: คุณภาพการให้บริการ, ประชาชน, สถานีตำรวจ

Abstract

This research study was conducted according to the integrated research methodology. A quantitative research method was used, a questionnaire with a reliability of 0.975, which surveyed the population of 180 people, analyzing data by means of frequency, percentage, mean, and standard deviation. And how to find the peer coefficients in this qualitative research, in-depth interviews with 10 key informants were used and data were analyzed using contextual analysis and data synthesis techniques according to the research objectives.

The results showed that

1) Performance of Police Officers, Highway Police Station 1, Sub-Division 4, Highway Patrol Division Overall, it was at a moderate level ($\bar{X} = 2.89$ S.D. = .694), emphasizing on publicizing the process of contacting people who use the service. There is a suitable patrol system, including the use of technology. And develop knowledge related to the performance of duties and public service quality of police officers at Highway Patrol Station 1, Sub-Division 4, Highway Patrol Division. The overall level is moderate ($\bar{X} = 3.01$ S.D.=.636) giving importance to providing services to you based on the order. Good-natured and friendly Quick and immediate service is fast There is a validation check for completeness. provide adequate notification service and reducing the process of providing services for speed has a relationship with the quality of public service for the quality of public services of Highway Police Station 1, Supervision Division 4, Highway Patrol Division It will result in the performance of the work has the potential to increase the quality of public service. Therefore, the hypothesis was accepted. Have good hospitality and friendliness Apply the

law fairly and equally. Implement technology to provide services systematically without redundancy to reduce time. Developed to have procedures, regulations, forms for providing services. The results of the operations should be reported continuously. And pay attention to the service throughout the service period until completion Follow up on tasks or results based on the benefits of participation. Improve quality and performance Increase efficiency or ability to perform more functions using the same resources.

Keywords: service quality, people, police station

บทนำ

ในปัจจุบันด้วยสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว มีการสื่อสารอย่างไร้พรมแดนเกิดขึ้น หรือที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดมีคตินิยมต่างๆ และปัญหาอาชญากรรมเกิดขึ้นมากมายหลายรูปแบบ เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงต้องมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย โดยนำมาปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดความรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ เพราะในปัจจุบันนั้นผู้กระทำความผิดจะมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และอาศัยช่องว่างของกฎหมายเพื่อช่วยเหลือในการกระทำความผิดซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องตามให้ทัน เพื่อให้สามารถอำนวยความยุติธรรม ดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน และบริการประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สะดวก รวดเร็ว เสมอภาค เป็นธรรมและสอดคล้องตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (กองสารนิเทศ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2551 : 15-17) เพราะภารกิจหรือหน้าที่หลักของตำรวจ คือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนหรือที่เรียกกันว่า ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ หมายถึง การมีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ประชาชนทุกคนภายใต้แผ่นดินนี้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ร่มเย็น และมีความเป็นธรรมเกิดขึ้นในสังคม การทำงานของตำรวจส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องหรือมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนโดยตรง จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมจะมีความรู้สึก นิยมชมชอบ รักใคร่ พอใจ ยกย่องนับถือหรือ ไม่ไว้วางใจ ดุหมั่น เกลียดชัง จากการปฏิบัติงานของตำรวจ (กรมตำรวจ, 2540) ซึ่งถือว่าตำรวจต้องรับใช้ประชาชนและสังคม เพราะตำรวจนั้นได้รับงบประมาณที่เก็บจากภาษีของประชาชน จึงต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะเรียนรู้ว่าประชาชน หรือชุมชนต้องการอะไรจากบริการของตำรวจ และพยายามที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนซึ่งในความพยายามของตำรวจที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชนนั้น (เฉลิมศักดิ์ สุขสราญ, 2547 : 2)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาคุณภาพการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ถึงระดับความคิดเห็นคุณภาพการทำงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจ คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจ และเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ให้การปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานกับคุณภาพการให้บริการประชาชนกับข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง คุณภาพการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี คุณภาพและการให้บริการ โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาคุณลักษณะคุณภาพการให้บริการข้าราชการตำรวจ โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้ ตัวแปรต้น (Independent Variables) 1) ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และอายุงาน และการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจ 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารและบริการทั่วไป ด้านการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการควบคุมและจัดการจราจร ด้านการบริหารและพัฒนาบุคลากร ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ คุณลักษณะคุณภาพการให้บริการข้าราชการตำรวจ คือ 1.ด้านการให้บริการอย่างเสมอภาค 2.ด้านการให้บริการอย่างทันเวลา 3.ด้านการให้บริการอย่างเพียงพอ 4.ด้านการให้บริการอย่างต่อเนื่อง 5.ด้านการให้บริการอย่างก้าวหน้า

2. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้กลุ่มประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

1) ขอบเขตด้านประชากร ในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรระดับผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากประชากรระดับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด และประชาชนผู้ใช้บริการ เป็นการเก็บข้อมูลจากประชากรที่เป็นระดับผู้ปฏิบัติงาน ข้าราชการ และประชาชน จำนวน 180 คน

2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับผู้บริหาร โดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยกำหนดวิธีการแบบเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ข้าราชการตำรวจ กลุ่มที่ 2 กลุ่มประชาชนผู้ใช้บริการ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้ศึกษาได้กำหนดพื้นที่ศึกษา คือ สถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง (จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์)

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

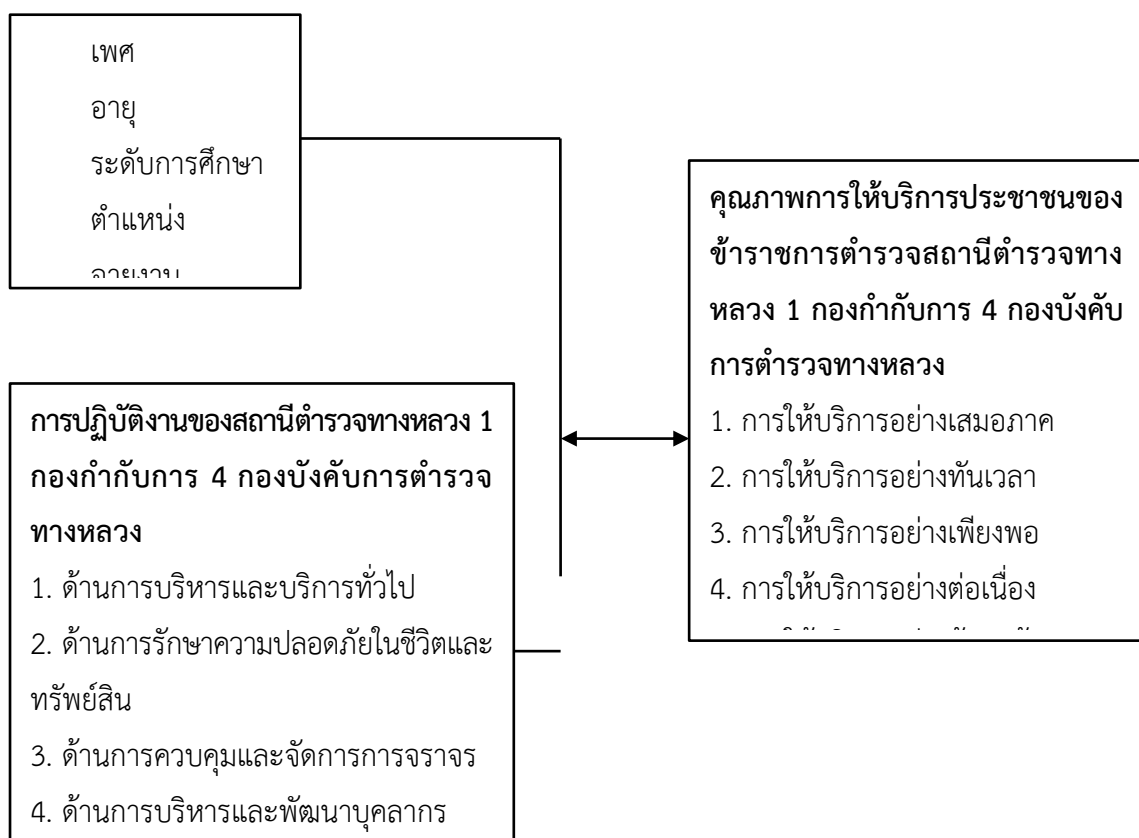
ผู้ศึกษากำหนดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ เริ่มตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ.2564 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.2565 รวมระยะเวลา 10 เดือน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ตัวแปรต้น
(Independent Variables)

ตัวแปรตาม
(Dependent Variable)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “คุณภาพการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยรูปแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Research) กับกลุ่มตัวอย่างประชากรระดับผู้ปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจ และประชาชนที่มาใช้บริการ จำนวน 180 คน พร้อมทั้งวิจัยรูปแบบ

เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

2. ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

- 1) ศึกษาหลักการและทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล
- 2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
- 3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
- 4) สร้างเครื่องมือ
- 5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบ

และปรับปรุงแก้ไข

- 6) ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือการวิจัย
- 7) จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้จริงกับกลุ่มประชากรในการวิจัย
- 8) รวบรวมแบบสอบถามนำมาวิเคราะห์

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

- 1) ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้
- 2) หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน 5 คน

- 3) หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) โดยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out)

- 4) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบ และจัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เพื่อให้แจกกลุ่มตัวอย่างจริงที่ใช้ในการวิจัยต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ผู้วิจัยขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

- 2) นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับข้าราชการตำรวจผู้ปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

- 3) นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1. เชิงปริมาณ ผู้วิจัยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถามโดยใช้ตารางแสดงค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอนุมาน (Inferential Statistics Analysis) ในการทดสอบสมมติฐานนั้น

5.2 เชิงคุณภาพ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการดังนี้

- 1) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ
- 2) นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็นและเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย
- 3) วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)
- 4) สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีจำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 64.22 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 40-49 ปี จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 37.40 ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 63.41 ส่วนใหญ่เป็นประชาชนผู้ใช้บริการ จำนวน 75 คน คิดเป็นร้อยละ 60.98 ส่วนใหญ่มีอายุงาน 6-10 ปี จำนวน 61 คน คิดเป็นร้อยละ 49.59 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

1) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของข้าราชการตำรวจต่อระดับการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.89$, $S.D. = .694$) คือ โดยให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ขั้นตอนการติดต่อกับประชาชนผู้มาใช้บริการ มีระบบสายตรวจให้เหมาะสมรวมทั้งการนำเทคโนโลยี การใช้ระบบศูนย์ข้อมูล จัดระบบและวางแผนจัดการจราจรจัดกำลังตำรวจไว้อำนวยความสะดวก บังคับใช้กฎหมาย เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และผู้บังคับบัญชาหัวหน้าหน่วยดูแลทุกข์สุขของผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิด และพัฒนาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานที่ และผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของข้าราชการตำรวจต่อคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.01$, $S.D. = .636$) คือ โดยให้ความสำคัญกับการให้บริการแก่ท่านโดยยึดถือตามลำดับ มีธรรมาศัยไมตรีที่ดี และให้ความเป็นกันเอง ให้บริการอย่างรวดเร็วและทันที่เป็นไปด้วยความรวดเร็ว มีการตรวจสอบความถูกต้องเพื่อความเรียบร้อย ให้บริการการรับแจ้งความเพียงพอ ให้คำชี้แจงแนะนำ เพื่อความสะดวกแก่ผู้มาติดต่อ จัดป้ายแสดงขั้นตอนระยะเวลาการให้บริการ

ต่างๆ มีการติดตามงานหรือแจ้งผลการดำเนินงาน ให้บริการอินเทอร์เน็ตสำหรับประชาชนผู้มาติดต่อ และบริการสะดวกและรวดเร็ว และมีการลดขั้นตอนการให้บริการเพื่อความรวดเร็ว

2) ปัจจัยหลักการปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง มีความสัมพันธ์กับหลักคุณภาพการให้บริการประชาชน เพื่อคุณภาพการให้บริการประชาชนของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีระดับความสัมพันธ์ปานกลาง

3) แนวทางการพัฒนาคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า ด้านหลักการให้บริการอย่างเสมอภาค ควรให้เจ้าหน้าที่ตำรวจให้บริการยึดถือตามลำดับก่อนหลัง ควรส่งเสริมให้มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีและให้ความเป็นกันเอง ควรให้บริการกับในลักษณะเดียวกันใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ควรให้การปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันในทุกแง่มุมของกฎหมาย ควรใช้มาตรฐานการให้บริการเดียวกัน ด้านหลักการให้บริการอย่างทันเวลา ควรให้บริการอย่างรวดเร็วและทันทีที่ได้รับเรื่องควรส่งเสริมการสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจในคดีอาญาและคดีจราจรเป็นไปด้วยความรวดเร็วและกระทำการทันที ควรมีการนำเทคโนโลยีให้บริการอย่างเป็นระบบไม่ซ้ำซ้อนเพื่อลดระยะเวลา ควรพัฒนาให้มีขั้นตอนระเบียบแบบฟอร์มในการให้บริการ ควรมีการให้คำแนะนำการแก้ไขปัญหา มีความชัดเจนของข้อมูล ด้านหลักการให้บริการอย่างเพียงพอ ควรให้บริการการรับแจ้งความเพียงพอในการให้บริการ ควรส่งเสริมให้คำชี้แจงแนะนำเพื่อความสะดวกแก่ผู้มาติดต่อมีการจัดป้ายแสดงควรลดขั้นตอนระยะเวลาการให้บริการต่างๆ ส่งเสริมใช้เครื่องมือที่ทันสมัยและมีอุปกรณ์อย่างเพียงพอที่จะทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลา ด้านหลักการให้บริการอย่างต่อเนื่อง ควรให้บริการตามขั้นตอนของการรับเรื่องต่างๆ จนเสร็จในเวลาอันควร ควรมีการแจ้งผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควรส่งเสริมการให้คำแนะนำ และใส่ใจต่อการให้บริการตลอดระยะเวลาใช้การบริการจนเสร็จสิ้น ควรการติดตามงานหรือผลการดำเนินงานให้ท่านเป็นระยะโดยยึดประโยชน์ของส่วนร่วมเป็นหลัก และด้านหลักการให้บริการอย่างก้าวหน้า ควรมีการจัดสถานที่ให้ความสะดวกต่อการใช้บริการ ควรจัดให้บริการอินเทอร์เน็ตสำหรับประชาชนผู้มาติดต่อ นำเครื่องมือที่ทันสมัยมาปฏิบัติงานเพื่อทำให้การบริการสะดวกและรวดเร็ว ควรมีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพและผลการปฏิบัติงาน ควรเพิ่มประสิทธิภาพหรือความสามารถที่จะทำหน้าที่ได้มากขึ้นโดยใช้ทรัพยากรเท่าเดิม

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการวิจัยเรื่อง “คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า การปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยให้

ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ขั้นตอนการติดต่องานให้กับประชาชนผู้มาใช้บริการ มีระบบสายตรวจให้เหมาะสมรวมทั้งการนำเทคโนโลยี การใช้ระบบศูนย์ข้อมูล จัดระบบและวางแผนจัดการจราจรจัดกำลังตำรวจไว้อำนวยความสะดวก บังคับใช้กฎหมาย เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและผู้บังคับบัญชาหัวหน้าหน่วยดูแลทุกข์สุขของผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิด และพัฒนาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งสอดคล้องกับ ร้อยตำรวจตรีพัชรพล แสงพุ่ม ศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก” ผลการศึกษาพบว่า ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก ตามปัจจัยแวดล้อมในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านอำนาจการโดยภาพรวม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.51$) แสดงให้เห็นว่าปัจจัยแวดล้อม ด้านบุคลากร และด้านอำนาจการ มีประสิทธิผลการบริหารงานมาก ส่วนด้านการบริหารจัดการ ยังอยู่ในระดับปานกลาง ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก โดยภาพรวมปัจจัยแวดล้อม อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.51$, $S.D.=0.541$) เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดแต่ละด้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ด้านบริหารจัดการ พบว่า ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก ด้านบริหารจัดการ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.35$, $S.D.=0.592$)
2. ด้านบุคลากร พบว่า ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลกด้านบุคลากร โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.55$, $S.D.=0.611$)
3. ด้านอำนาจการ พบว่า ระดับประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก ด้านอำนาจการ โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.64$, $S.D.=0.670$)

ประสิทธิผลการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก ในด้านการปฏิบัติงานได้ตามเป้าหมายที่กำหนด ด้านการปฏิบัติงานมีความถูกต้องรวดเร็ว ด้านการปฏิบัติงานมีความโปร่งใสเป็นธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}=3.49$, $S.D.=0.503$) เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดแต่ละด้าน

2. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง พบว่า คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.01$, $S.D.=.636$) โดยให้ความสำคัญกับการให้บริการแก่ท่านโดยยึดถือตามลำดับ มีอธยาศัยไมตรีที่ดี และให้ความเป็นกันเอง ให้บริการอย่างรวดเร็ว และทันที เป็นไปด้วยความรวดเร็ว มีการตรวจสอบความถูกต้องเพื่อความเรียบร้อย ให้บริการการรับแจ้งความเพียงพอ ให้คำชี้แจงแนะนำ เพื่อความสะดวกแก่ผู้มาติดต่อ จัดป้ายแสดงขั้นตอนระยะเวลาการให้บริการต่างๆ มีการติดตามงานหรือแจ้งผลการดำเนินงาน ให้บริการอินเทอร์เน็ตสำหรับประชาชนผู้มาติดต่อ และบริการสะดวกและรวดเร็ว และมีการลดขั้นตอนการให้บริการเพื่อความรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับ อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสัณทัตถ์ 4 ของฝ่ายทะเบียนที่ว่าการอำเภอเมืองจังหวัด นครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า ในด้านอัตถจริยานั้น เจ้าหน้าที่มีความเสียสละในการให้บริการแก่ประชาชนผู้รับบริการ ซึ่งเป็นการยืนยันผลการวิจัยได้ว่า การให้บริการในด้านอัตถจริยานั้นเป็นการให้บริการด้วยความเสียสละ พุ่มเทให้กับการทำงาน ทำงานด้วย

ความเต็มใจและเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนผู้มารับบริการ ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ว่า การให้บริการในด้านอัตถจริยา พบว่า จะต้องมีความเสียสละในการให้บริการแก่ประชาชน ให้บริการประชาชนโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีความเต็มใจที่จะให้บริการแก่อย่างสุดความสามารถคอยดูแลเอาใจใส่ต่อการให้บริการประชาชนตลอดเวลา

3. อภิปรายผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาคุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

พบว่า ควรให้เจ้าหน้าที่ตำรวจให้บริการยึดถือตามลำดับก่อนหลัง ควรส่งเสริมให้มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีและให้ความเป็นกันเอง ควรให้บริการกับในลักษณะเดียวกันใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ควรให้การปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันในทุกแง่มุมของกฎหมาย ควรใช้มาตรฐานการให้บริการเดียวกัน ควรให้บริการอย่างรวดเร็วและทันทีที่ได้รับเรื่องควรส่งเสริมการสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจในคดีอาญา และคดีจราจรเป็นไปด้วยความรวดเร็วและกระทำทันที ควรมีการนำเทคโนโลยีให้บริการอย่างเป็นระบบ ไม่ซับซ้อนเพื่อลดระยะเวลา ควรพัฒนาให้มีขั้นตอนระเบียบแบบฟอร์มในการให้บริการ ควรมีการให้คำแนะนำการแก้ไขปัญหา มีความชัดเจนของข้อมูล ควรให้บริการการรับแจ้งความเพียงพอในการให้บริการ ควรส่งเสริมให้คำชี้แจงแนะนำเพื่อความสะดวกแก่ผู้มาติดต่อมีการจัดป้ายแสดงควรลดขั้นตอนระยะเวลาการให้บริการต่างๆ ส่งเสริมใช้เครื่องมือที่ทันสมัยและมีอุปกรณ์อย่างเพียงพอที่จะทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลา ควรให้บริการตามขั้นตอนของการรับเรื่องต่างๆ จนเสร็จในเวลาอันควร ควรมีการแจ้งผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควรส่งเสริมการให้คำแนะนำ และใส่ใจต่อการให้บริการตลอดระยะเวลาใช้การบริการจนเสร็จสิ้น ควรการติดตามงานหรือผลการดำเนินงานให้ท่านเป็นระยะโดยยึดประโยชน์ของส่วนร่วมเป็นหลัก ควรมีการจัดสถานที่ให้ความสะดวกต่อการใช้บริการ ควรจัดให้บริการอินเทอร์เน็ตสำหรับประชาชนผู้มาติดต่อ นำเครื่องมือที่ทันสมัยมาปฏิบัติงานเพื่อทำให้การบริการสะดวกและรวดเร็ว ควรมีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพและผลการปฏิบัติงาน ควรเพิ่มประสิทธิภาพหรือความสามารถที่จะทำหน้าที่ได้มากขึ้นโดยใช้ทรัพยากรเท่าเดิม ซึ่งสอดคล้องกับ สิริชล สมพันธ์ ได้ศึกษาเรื่องการประเมินคุณภาพการให้บริการของสำนักงานที่ดิน จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย และมีการศึกษาระดับปริญญาตรีความคิดเห็นของประชาชนต่อการให้บริการของสำนักงานที่ดินจังหวัดลำพูน โดยรวมมีคุณภาพสูงมาก เมื่อพิจารณาคุณภาพบริการแต่ละด้าน พบว่า ด้านประสิทธิภาพด้านคุณภาพ ด้านความเสมอภาค ด้านความเป็นธรรม ด้านสนองตอบความต้องการด้านความสะดวกสบายและด้านความพร้อมให้บริการ มีระดับคุณภาพการให้บริการสูงมาก ส่วนด้านความทั่วถึง ด้านสนองตอบความพึงพอใจและด้านความต่อเนื่องมีระดับคุณภาพการให้บริการสูง ปัจจัยทางด้านการศึกษาและอาชีพไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณภาพการให้บริการของสำนักงานที่ดินจังหวัดลำพูน ปัญหาและอุปสรรคที่พบจากรับบริการของสำนักงานที่ดินจังหวัดลำพูน แบ่งเป็นด้านอาคารสถานที่ คือ ที่จอดรถมีไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน รวมทั้งระบบการจอดรถไม่เป็นระเบียบ ด้านการให้บริการเป็นไปด้วยความล่าช้าสำหรับปัญหาอื่นๆ คือ ประชาชนไม่เข้าใจเกี่ยวกับการจัดเตรียมด้านเอกสารและขั้นตอนการทำงาน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) ในการให้บริการประชาชนนั้นควรมีการพัฒนาส่งเสริมเรื่องยุทธศาสตร์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ให้บริการแก่ประชาชนตลอดเวลาเพื่อให้หน่วยงานของรัฐให้มีประสิทธิภาพในการให้บริการประชาชนมากยิ่งขึ้นเข้าถึงประชาชนอย่างมีคุณภาพ

2) สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ควรส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่เข้าใจอุดมการณ์ พันธกิจของหน่วยงาน ควรให้ตระหนักถึงการบริการประชาชนด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและมีไมตรีจิตต่อกัน เหมือนกันญาติตัวเอง

3) มีการจัดอบรมข้าราชการตำรวจให้มีความรู้ความเข้าใจถึงหลักกฎหมาย ขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติหน้าที่ที่เข้าใจตรงกันทุกระดับชั้น พร้อมประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น ถึงหลักการทำงานและคุณภาพการให้บริการประชาชน เพื่อจะได้นำมาใช้ในการให้บริการให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณภาพการให้บริการประชาชนของข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการดังนี้

1) พัฒนาส่งเสริมอบรมข้าราชการตำรวจทุกระดับให้มีความรู้□และเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน และเข้าใจคุณภาพการให้บริการประชาชนของหน่วยงาน ทั้งกิจกรรมต่างๆ ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ด้วยการสอดแทรกหลักการปฏิบัติงาน

2) ส่งเสริมการขับเคลื่อนกิจกรรมของสำนักงานตำรวจแห่งชาติและหน่วยงาน ตามนโยบายภาครัฐให้สอดคล้อง□องกับพันธกิจ ที่ตอบสนองความต้องการของพี่น้องประชาชน โดยยึดคุณภาพการให้บริการประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสนองความต้องการและพึงพอใจได้อย่างครบถ้วนถูกต้อง และชัดเจนเป็นมาตรฐานเดียวกันของทุกหน่วยงานทั้งองค์กร

3) ทั้งหน่วยงานและประชาชนควรมีส่วนร่วมในการกำหนดตัวชี้วัดต่อการปฏิบัติงานและการประเมินผล การปฏิบัติงาน รวมทั้งการแก้ไขปัญหา การพัฒนาหลักคุณภาพงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่าง ต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนขององค์กรและประเทศชาติ

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ครั้งต่อไปดังนี้

1) ควรศึกษาการให้บริการประชาชนอย่างก้าวหน้าพร้อมนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

2) ควรศึกษาแนวทางการนำหลักคุณภาพการให้บริการประชาชนมาประยุกต์ใช้พัฒนาการปฏิบัติงาน ด้วยหลักพุทธธรรมของสถานีตำรวจทางหลวง 1 กองกำกับการ 4 กองบังคับการตำรวจทางหลวง

บรรณานุกรม

- กรรณิกา ตีรรัตน์. (2553). “คุณภาพการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองบก อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี”. *วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- กรมตำรวจ. (2540). *ประมวลระเบียบการตำรวจไม่เกี่ยวกับคดี เล่ม 2 ตอน 1 ประเภทบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตำรวจ.
- กองสารนิเทศ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2551). *นโยบายของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ พ.ศ. 2551-2552*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตำรวจ.
- เฉลิมศักดิ์ สุขสำราญ. (2547). “ความพร้อมของข้าราชการตำรวจต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามโครงการพัฒนาสถานีตำรวจเพื่อประชาชน”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พัชรพล แสงพุ่ม, ร้อยตำรวจตรี. (2556). “ประสิทธิภาพการบริหารงานสถานีตำรวจภูธรเมืองพิษณุโลก”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2547). *โครงการพัฒนาสถานีตำรวจเพื่อประชาชน (โรงพักเพื่อประชาชน) ระยะที่ 3 (พ.ศ.2553-2557)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานตำรวจแห่งชาติ.
- อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์. (2554). “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการตามหลักสังกัดหัวตุ้ม 4 ของฝ่ายทะเบียนที่ว่าการอำเภอเมืองจังหวัดนครสวรรค์”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

**ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล
ของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์**

**People's Opinions towards the Administration According to Good
Governance of Bua Ban Subdistrict Municipality,
Yang Talat District, Kalasin Province**

พระครูอนุกุลปริยัติการ

Phrakhruanukunpariyattikawan

พัชรีย์ ศิลารัตน์

Patcharee Silarat

พระครูสารกิจประยุต

Phrakhrusarakitprayut

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Maha Sarakham Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

อภิรมย์ สีดาคำ

Aphirom Seedakham

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

E-mail: silarat03@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ 2) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะจากประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ประชากรที่ศึกษา คือประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เทศบาลตำบลบัวบาน จำนวน 3,914 คน ซึ่งกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรทาร์ ยามาเน่ ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 363 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามซึ่งมีค่าความเชื่อมั่น.85 สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อเสนอแนะใช้วิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ด้านหลักความโปร่งใสมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักคุณธรรม ด้านหลักการมีส่วนร่วม และด้านหลักความคุ้มค่า

ข้อเสนอแนะจากประชาชนได้แก่ ควรมีการเผยแพร่ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ต่างๆ ให้ประชาชน ควรชี้แจงและให้รายละเอียดในการดำเนินงานตามโครงการและการจัดซื้อจัดจ้างที่เหมาะสม ถูกต้อง ชัดเจน และควรเปิดโอกาสให้ประชาชน และหน่วยงานในเทศบาลได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในเรื่องสำคัญ

คำสำคัญ: ความคิดเห็นของประชาชน, การบริหารงาน, หลักธรรมาภิบาล

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the level of people's opinions towards the administration according to the principles of good governance of Bua Ban Sub-district Municipality, Yang Talat District, Kalasin Province 2) to study the suggestions of people in the area responsible for the municipality. Bua Ban Sub-district, Yang Talat District, Kalasin Province. Study population the samples were 3,914 people living in Bua Ban Sub-district Municipality. The sample size was determined by Taro Yamane's formula was 363 people. The research tools were questionnaires with a reliability value of .85 Statistics used were frequency, percentage, mean, standard deviation. And analyzing the recommendations using a descriptive method.

The results showed that people's opinions toward the administration according to the principles of good governance of Bua Ban Sub-district Municipality, Yang Talat District, Kalasin Province in overall 6 aspects were at a high level. When considering each side in descending order of average. In terms of transparency, the average was the highest. Followed by the rule of law Responsibility morality. The principle of participation and value. Suggestions from the public include: Basic Knowledge about law, rules and regulations should be disseminated to the public. Should clarify and provide details on project operations and procurement that are appropriate, accurate and clear. And should allow the public and municipal authorities participated in expressing their opinions and make important decisions.

Keywords: Public opinion, Administration, Good governance

บทนำ

ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจ ได้กระจายอำนาจการปกครอง ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการให้บริการสาธารณะที่จำเป็นในท้องถิ่น เพื่อการตอบสนองความต้องการของประชาชนให้ดีขึ้น มีการตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ และการให้บริการประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กระจายอำนาจการบริหารของรัฐสู่ภาคประชาชนได้อย่างรวดเร็ว

ดังนั้น รัฐจึงมีนโยบายให้ส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีตามหลักธรรมาภิบาล ซึ่งประกอบด้วยหลัก หลักนิติธรรม (Rule of law) หลักคุณธรรม (Morality) หลักความโปร่งใส (Transparency) หลักการมีส่วนร่วม (Participation) หลักความรับผิดชอบ (Accountability) และหลักความคุ้มค่า (Value of money) (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542, [ออนไลน์])

การมีธรรมาภิบาลที่ดี (Good Governance) ในสังคมสามารถนำมาซึ่งชีวิตความเป็นอยู่ที่มีมาตรฐานที่ดี ของประชาชนในประเทศนั้นๆ ได้อย่างดี ในปัจจุบันแม้จะมีประเทศจำนวนมากที่สามารถสร้างธรรมาภิบาลที่ดีให้ เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังมีประเทศต่างๆ อีกจำนวนมากที่ยังไม่มีการตอบสนองจากผู้นำในความ พยายามที่จะสร้างธรรมาภิบาลที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมของตน ทำให้เกิดคำถามและความเคลือบแคลงใจต่อสาธารณชน อย่างมาก ถึงความถูกต้อง เหมาะสม และความเป็นธรรม ในการใช้อำนาจ การละเมิดต่อสิทธิมนุษยชน การเคารพ ต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนของผู้มีอำนาจรัฐ ในประเทศเหล่านั้น รัฐจะต้องให้ความสำคัญเป็นอิสระแก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครอง ตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น และส่งเสริมให้องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำบริการสาธารณะและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาในพื้นที่ท้องถิ่นใดมีลักษณะ ที่จะปกครองตนเองได้ย่อมมีสิทธิจัดตั้งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ (อรรถไพบูลย์, 2553: 2)

เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มีฐานะเป็นนิติบุคคล ตั้งอยู่ที่ เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์มีเนื้อที่ ครอบคลุม 8 หมู่บ้านเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ได้นำเครื่องมือการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ใช้ในการบริการสาธารณะ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ พัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองให้ดีขึ้น แต่ยังมีปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากความไม่พร้อมในด้านต่างๆ เช่น กฎ ระเบียบ บประมาณ บุคลากร สถานะทางการเงินการคลัง ตลอดจนเครื่องมือและวัสดุหรืออุปกรณ์ในการดำเนินงาน ตามความต้องการของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้นและหลากหลายเพิ่มขึ้น ผู้บริหารและบุคลากรขององค์กร จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาวิธีการในการดำเนินงาน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ในพื้นที่ให้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนในการนำหลักการบริหารงาน ตามธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ตามหลักธรรมาภิบาล 6 หลัก โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนที่มาใช้บริการ ตลอดจนรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่แล้วในหน่วยงาน เพื่อต้องการทราบถึงการดำเนินงานของเทศบาลตำบลบัวบาน และเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลเพียงใด จะได้นำผลการศึกษาไปปรับปรุงการดำเนินการพัฒนาท้องถิ่น และ ทำให้ผู้บริหารสามารถนำไปปรับปรุง แก้ไขและพัฒนาการทำงานของเทศบาลตำบลบัวบาน ให้มีธรรมาภิบาลมากขึ้นได้ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะจากประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์

สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยส่วนบุคคลที่ต่างกัน มีความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์แตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ มีขอบเขตเนื้อหา 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านหลักนิติธรรม 2) ด้านหลักคุณธรรม 3) ด้านหลักความโปร่งใส 4) ด้านหลักการมีส่วนร่วม 5) ด้านหลักความรับผิดชอบ และ 6) ด้านหลักความคุ้มค่า
2. ขอบเขตด้านประชากร
 - 1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทั้งหมด 8 หมู่บ้าน จำนวน 3,914 คน
 - 2) กลุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) อย่างเป็นระบบ คำนวณโดยใช้สูตรการคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของ ทาโร ยามาเน ได้จำนวน 363 คน
3. ขอบเขตด้านตัวแปร ประกอบด้วย ตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม มีรายละเอียดดังนี้
 - 1) ตัวแปรอิสระ (Independent variables) เป็นข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ
 - 2) ตัวแปรตาม (Dependent variables) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ใน 6 ด้าน ได้แก่ ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรม ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักความรับผิดชอบ และด้านหลักความคุ้มค่า
4. ขอบเขตพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทั้งหมด 8 หมู่บ้าน จำนวน 3,914 คน

กลุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) อย่างเป็นระบบคำนวณโดยใช้สูตรการคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของ ทาโร ยามาเน ได้จำนวน 363 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยศึกษาจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย 3 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน ส่วนที่ 3 เกี่ยวกับข้อเสนอแนะ แบบสอบถามที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) และนำมาปรับปรุงแก้ไขภาษา และคำถามให้กระชับ ชัดเจน เข้าใจง่ายสำหรับการตอบ โดยให้คะแนนตามวิธีการของ Rainelli and Hambleton ซึ่งมีวิธีการให้คะแนนดังนี้ (กัลยา วานิชย์บัญชา, 2551: 69)

+1 หมายถึง เมื่อแน่ใจว่าข้อความนั้นวัดตรงจุดประสงค์

0 หมายถึง เมื่อไม่แน่ใจว่าข้อความนั้นวัดตรงจุดประสงค์

1 หมายถึง เมื่อแน่ใจว่าข้อความนั้นวัดไม่ตรงจุดประสงค์

จากนั้นนำผลการพิจารณาจำนวนค่า IOC ถ้าค่า IOC ที่ทำการคำนวณได้มีค่ามากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 แสดงว่าแบบสอบถามข้อนั้นสามารถวัดจุดประสงค์ข้อนั้น แต่ถ้าคำนวณแล้วมีค่าน้อยกว่า 0.5 แสดงว่า แบบสอบถามข้อนั้นไม่ได้วัดจุดประสงค์ข้อนั้นต้องนำไปทำการปรับปรุงแก้ไขใหม่ จนได้ค่า IOC มากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 โดยค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 0.67-1.00 นำแบบสอบถามไปทดสอบ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่าง 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยใช้วิธีการคำนวณสัมประสิทธิ์แอลฟา (α -Coefficient) ด้วยวิธีครอนบัค (Cronbach's Alpha) ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา เท่ากับ .85

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการรวบรวมด้วยตนเอง ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีนำแบบสอบถามไปขอความร่วมมือจากประชาชนในเขตเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 363 คน โดยชี้แจงให้ทราบถึงวิธีการและวัตถุประสงค์ของการทำงานวิจัยในครั้งนี้แล้วนำแบบสอบถามให้บุคลากรกรอกแบบสอบถามตามความเป็นจริงทุกรายการ เสร็จเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตัวเอง

2. ได้รับแบบสอบถามกลับคืนและตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามแล้วนำมาลงคะแนนจัดพิมพ์ลงเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อเตรียมการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำผลคะแนนที่ได้จากแบบสอบถามทั้งหมด 363 ชุด ไปวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ทางด้านสถิติ ดังนี้ 1) ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) 2) ข้อมูลการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) และ 3) วิเคราะห์ข้อเสนอแนะใช้วิธีพรรณนา

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคล

สถานภาพส่วนบุคคล ผลการวิจัย พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย จำนวน 193 คน คิดเป็นร้อยละ 53.17 มีอายุ 31-40 ปี จำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 35.81 มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี จำนวน 187 คน คิดเป็นร้อยละ 51.52 มีอาชีพเกษตรกร จำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 33.06

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์

ผลการวิจัยความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า โดยภาพรวม และรายด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ดังปรากฏตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยภาพรวม และรายด้าน

คิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลัก ธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการบริหาร	อันดับ
หลักนิติธรรม	3.97	0.78	มาก	2
หลักคุณธรรม	3.87	0.79	มาก	4
หลักความโปร่งใส	3.99	0.72	มาก	1
หลักการมีส่วนร่วม	3.85	0.72	มาก	5
หลักความรับผิดชอบ	3.94	0.74	มาก	3
หลักความคุ้มค่า	3.84	0.79	มาก	6
รวม	3.92	0.70	มาก	

จากตารางที่ 1 พบว่า ประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.92$, S.D. 0.70) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านความโปร่งใส ($\bar{X}=3.99$, S.D. 0.72) ด้านหลักนิติธรรม ($\bar{X}=3.97$, S.D. 0.78) ด้านหลักความรับผิดชอบ ($\bar{X}=3.94$, S.D. 0.74) ด้านหลักคุณธรรม ($\bar{X}=3.87$, S.D. 0.79) ด้านหลักการมีส่วนร่วม ($\bar{X}=3.85$, S.D. 0.72) และหลักความคุ้มค่า ($\bar{X}=3.84$, S.D. 0.79) และเมื่อพิจารณา

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่างโดยเลือกเนื้อหาข้อเสนอแนะที่กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญและตอบซ้ำๆ กันมากที่สุด ดังปรากฏในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงความถี่ตามข้อเสนอแนะจากประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอ ยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยภาพรวม

สรุปข้อเสนอแนะ	ความถี่	อันดับที่
ควรมีการเผยแพร่ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ต่างๆ ให้ประชาชน	32	1
ควรชี้แจงและให้รายละเอียดในการดำเนินงานตามโครงการและการ จัดซื้อจัดจ้างที่เหมาะสม ถูกต้อง ชัดเจน	24	2
ควรเปิดโอกาสให้ประชาชน และหน่วยงานในเทศบาลได้มีส่วนร่วมแสดง ความคิดเห็น และตัดสินใจในเรื่องสำคัญ	19	3

ตารางที่ 2 พบว่า ประชาชนให้ข้อเสนอแนะการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ ควรมีการเผยแพร่ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ให้ประชาชน ควรชี้แจงและให้รายละเอียดในการดำเนินงานตามโครงการและการจัดซื้อจัดจ้างที่เหมาะสม ถูกต้อง ชัดเจน และควรเปิดโอกาสให้ประชาชน และหน่วยงานในเทศบาลได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในเรื่องสำคัญ

อภิปรายผล

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยรวมพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะเทศบาลตำบลบัวบาน มีความสามารถในการบริหารงานยึดหลักธรรมาภิบาลได้ครบถ้วนทุกด้าน ประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบได้เห็นผลลัพธ์การพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชยกร สอนอาจ และพรสวรรค์ สุตะคาน (2560) ได้วิจัยเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมาภิบาล 6 หลัก โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเพศมีความคิดเห็นต่อหลักธรรมาภิบาลไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 หากเมื่อพิจารณารายองค์ประกอบพบว่า องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมมีความแตกต่างของค่าเฉลี่ยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของธรรตพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) ได้วิจัยเรื่องการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับที่หนึ่งคือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมา คือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบต่อ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวรรณฯ เฟื่องพวง (2563) ได้วิจัยเรื่องการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลบึงค้อไห อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบล

บึงค้อไฮ อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.92$, S.D. = 0.70) และมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบึงค้อไฮ ด้านหลักคุณธรรม มากที่สุด ($\bar{x} = 3.99$, S.D. = 0.72) และสอดคล้องกับงานวิจัยของเนศพล อินทร์จันทร์ (2564) ได้วิจัยเรื่องความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงาน ตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาม้าในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านนิติธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมากรองลงมา คือ ด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับมาก ด้านหลักคุณธรรม, ด้านหลักความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมากด้านหลักการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากและด้านหลักความโปร่งใส มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ผู้วิจัยมีประเด็นที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลดังนี้

หลักนิติธรรม พบว่ามีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะผู้บริหารเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับต่อประชาชนด้วยความเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติการบริหารงานมีความชัดเจนปฏิบัติตามกฎหมาย มีระเบียบและข้อบังคับของทางราชการที่เชื่อถือได้อย่างเคร่งครัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วุฒิสักดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอพุนนาค จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้ายคือด้านหลักนิติธรรม ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของธรรตพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงามมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่ง คือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมาคือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิสักดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอพุนนาค จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่าอยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้าย คือ ด้านหลักนิติธรรมตามลำดับและสอดคล้องกับงานวิจัยของเนศพล อินทร์จันทร์ (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาม้าในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านนิติธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมากรองลงมา คือ ด้านหลักความคุ้มค่าอยู่

ในระดับมาก ด้านหลักคุณธรรม, ด้านหลักความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมากด้านหลักการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และด้านหลักความโปร่งใส มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด

ด้านหลักคุณธรรม พบว่ามีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะบุคลากรของเทศบาล บัวบาน มีมนุษยสัมพันธ์ มีความสุภาพอ่อนโยนและมีไมตรีจิตพร้อมให้บริการกับประชาชนและปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลักคุณธรรมมีภาวะความเป็นผู้นำปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของธรรพพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล องค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่งคือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมา คือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิศักดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนาง อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้ายคือด้านหลักนิติธรรมสอดคล้องกับงานวิจัยของธนศพล อินทร์จันทร์ (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. ผลการวิจัยพบว่าการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาม้าในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านนิติธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับมากรองลงมา คือ ด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับมาก ด้านหลักคุณธรรม, ด้านหลักความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมากด้านหลักการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก และด้านหลักความโปร่งใส มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด

ด้านหลักความโปร่งใส พบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะเทศบาลบัวบานได้ประกาศนโยบายการดำเนินงานด้านต่างๆ อย่างเปิดเผยแก่ประชาชน ประชาสัมพันธ์การจัดซื้อจัดจ้าง มีการจัดซื้อจัดจ้างด้วยความโปร่งใส ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชยกร สอนอาจ และพรสวรรค์ สุตะคาน (2560) การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงามมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่งคือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมา คือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรม ด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของธรรพพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก พบว่าผลการวิจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงามมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่ง คือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมาคือ ด้านหลักการมีส่วน

ร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิสกดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่าอยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้าย คือ ด้านหลักนิติธรรมตามลำดับ ธเนศพล อินทร์จันทร์ (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาม้าในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านนิติธรรมมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับมากรองลงมา คือ ด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับมาก ด้านหลักคุณธรรม, ด้านหลักความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมากด้านหลักการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก และด้านหลักความโปร่งใส ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิสกดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้าย คือ ด้านหลักนิติธรรม ตามลำดับ

ด้านหลักการมีส่วนร่วม พบว่ามีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์เปิดโอกาสให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมโครงการต่างๆ ของเทศบาลตำบลบัวบาน รับฟังข้อเสนอแนะและความคิดเห็นของประชาชน สอดคล้องกับงานวิจัยของธรรศพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงามมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่งคือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมา คือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิสกดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่าอยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรมและสุดท้าย คือ ด้านหลักนิติธรรมตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของธเนศพล อินทร์จันทร์ (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การ

บริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาม้าในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านนิติธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมากรองลงมา คือ ด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับมาก ด้านหลักคุณธรรม, ด้านหลักความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมากด้านหลักการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก และด้านหลักความโปร่งใสมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดอยู่ในระดับมาก

หลักความรับผิดชอบ พบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบให้บุคลากรได้ตรงตามความสามารถมีความใส่ใจเรื่องปัญหาและมีความกระตือรือร้นที่จะแก้ไขปัญหา สอดคล้องกับงานวิจัยของธรรศพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงามมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่ง คือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมา คือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิศักดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนาง อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนาง ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้าย คือ ด้านหลักนิติธรรม ตามลำดับ และสอดคล้องกับงานวิจัยของธนศพล อินทร์จันทร์ (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลบางปลาม้าในภาพรวม 6 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านนิติธรรม มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมากรองลงมา คือ ด้านหลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับมาก ด้านหลักคุณธรรม, ด้านหลักความรับผิดชอบ อยู่ในระดับมากด้านหลักการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก และด้านหลักความโปร่งใสมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด อยู่ในระดับมาก

หลักความคุ้มค่า พบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ มีการวางแผน ใช้พื้นที่ดำเนินกิจการให้เกิดประโยชน์สูงสุด รมรงค์ส่งเสริมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด สอดคล้องกับงานวิจัยของธรรศพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอเนก นอบเผือก (2561) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลกมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยพบว่า อันดับหนึ่ง คือ ด้านหลักความโปร่งใส รองลงมาคือ ด้านหลักการมีส่วนร่วม ด้านหลักนิติธรรม ด้านหลักคุณธรรมด้านหลักความรับผิดชอบ และอันดับสุดท้าย คือ ด้านหลักความคุ้มค่า สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิศักดิ์ เพียงจิตร (2564) ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงาน

ตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า
ในภาพรวมแล้วทั้ง 6 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านหลักความคุ้มค่าอยู่
ในลำดับที่ 1 รองลงมา คือ ด้านหลักความโปร่งใส ด้านหลักความรับผิดชอบ ด้านหลักความมีส่วนร่วม
ด้านหลักคุณธรรม และสุดท้าย คือ ด้านหลักนิติธรรมตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

- 1) เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ควรมีการเผยแพร่ความรู้พื้นฐาน
เกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ให้ประชาชน
- 2) เทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ควรชี้แจงและให้รายละเอียด
ในการดำเนินงานตามโครงการและการจัดซื้อจัดจ้างที่เหมาะสม ถูกต้อง ชัดเจน
- 3) ควรเปิดโอกาสให้ประชาชน และหน่วยงานในเทศบาลได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
และตัดสินใจในเรื่องสำคัญ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาความคิดเห็นของประชาชนในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานตาม
หลักธรรมาภิบาล ด้านหลักความคุ้มค่าของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์
- 2) ควรศึกษารูปแบบการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลบัวบาน อำเภอ
ขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำผลการวิจัยไปปรับปรุง และพัฒนางานให้ทันสมัยกับ
ยุคโลกาภิวัตน์ และเกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชนในท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- กัลยา วาณิชยปัญญา. (2551). *สถิติสำหรับงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์และ
การบัญชี. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชยกร สอนอาจ และพรสวรรค์ สุตะคาน.(2560) การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหาร
ส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัย
การจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น*. ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2560: 90-99.
- ธรรมพงษ์ วงษ์สวัสดิ์ และอนก นอบเผือก. (2561). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหาร
ส่วนตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*.
13(1) มค.-เม.ย. 2561: 129-139.
- ธนศพล อินทร์จันทร์. (2564). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล
ขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารวิจัยและ
พัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*. ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม) 2564: 75-86.

- ประนอม แสนบุญศิริ (2560). ความคิดเห็นพนักงานส่วนตำบลต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- นงร์การ พึ่งพร้อม. (2561). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542. (2565). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://motkms.mot.go.th/Cop/borihanbanmeangteede2542.htm>.
- วรรณา เพ็งพวง. (2563). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลองค์การบริหารส่วนตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ.
- วุฒิศักดิ์ เพียงจิตร. (2564). ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลหมอนนาง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อรรถัย ใจแก้ว. (2553). การศึกษาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา. *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ลดสุขเพื่อเพิ่มสุขในชีวิตได้อย่างไรในโลกยุคปัจจุบัน

How to Reduce Happiness For to Increase Happiness in Life with Current World Situation

สุกิมวัญ สุริโย

Suphimawat Suriyo

สุวัฒน์ รักขันโท

Suwatsan Ragkhanto

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Program in Buddhist Psychology

Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: suphimawatt@gmail.com, noonsuwat@gmail.com

บทคัดย่อ

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ความสุข” เป็นคำสั้นๆ ที่มีความหมายกว้างและมีความสำคัญกับทุกคนทุกชีวิตในโลกนี้ โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงความสุขแล้ว ทุกคนก็มีความต้องการที่จะมีที่จะได้ ที่จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ความสุขของแต่ละคนมีแตกต่างกันไป เช่น มีทรัพย์เยอะมีความสุข มีอาหารกินอิ่มมีความสุข มีสุขภาพที่ดีมีความสุข หรือแม้แต่เห็นคนที่เรารักมีความสุขก็มีความสุข ความสุขถ้ามองกว้างๆ ในภาพใหญ่เป็นนามธรรมเป็นความรู้สึกที่รับรู้จากการได้รับการสัมผัสทั้ง 5 อันประกอบด้วย รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ความสุขมีหลายความหมาย หลายประเภท หลายระดับ ความสุข คือ ความสมหวังในสิ่งที่อยากได้อะไรมีความสุข คือ ความสบายกายความสบายใจ ถ้าลืกลงไปอีกความสุข คือ ความสงบหรือแม้แต่ความสุขระดับสูงสุดคือนิพพาน ในการนี้ความเห็นของผู้เขียนจะมองเป็นความสุข 2 ชั้นหรือ 2 ประเภท คือ (1) ความสุขขั้นพื้นฐานเป็นความสุขทั่วไปที่จะมีความสุขทุกขในอนาคตเมื่อความสุขหายไป และ (2) ความสุขนิรันดร์ เป็นความสุขที่สมบูรณ์เป็นความสุขตลอดไป เป็นสุขที่แท้จริงของชีวิต งานบทความนี้จึงต้องการเขียนแสดงความเห็นออกมาให้พิจารณาว่า เราจะลดสุขเพื่อเพิ่มสุขในชีวิตได้อย่างไรในโลกยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ลดสุข, เพิ่มสุข, โลกยุคปัจจุบัน

Abstract

When it comes to the word "happiness". Is a short word that has a wide meaning and is important to everyone in this world. In general, when talking about happiness

everyone has the desire to have and to have. To live happily the happiness of each person is different, such as having a lot of money and being happy. Have food to eat full and happy be healthy be happy, or just seeing the people we love happy is happy. Happiness if you look broadly in the overview. In the abstract, it is the feeling that is perceived by receiving from the five senses, namely form, taste, smell, sound, and touch. Happiness has many meanings, many types, and levels. Happiness is physical comfort, comfort. If deep down, happiness is peace. Or even the highest level of happiness is nirvana. In this here, the author's opinion will be viewed as two levels of happiness or two types: (1) Basic happiness is general happiness that will suffer in the future when happiness disappears and (2) Eternal happiness. It is complete happiness, it is mind happiness forever. It's the real happiness of life. In this article, I would like to write an opinion out to consider that, How can we reduce happiness to increase happiness in life in today's world?

Keywords: Reduce Happiness, Increase Happiness, Current World Situation

บทนำ

ด้วยสถานการณ์โลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย และเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับสมัยอดีตที่ผ่านมาเทียบระยะเวลาสั้นๆ สัก 30-40 ปี ตามช่วงวัยและเวลาที่ผู้เขียนได้มีชีวิตเติบโตมาและได้สัมผัสเรียนรู้ด้วยตัวเอง จะเห็นว่าปัจจุบันนี้โลกคือการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะสภาพแวดล้อม สภาพความเป็นอยู่ สภาพสังคม การแข่งขันทางการค้า เศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงล่าสุดปัจจุบันสถานการณ์ภัยคุกคามจากโรคไวรัสโควิด-19 อันส่งผลต่อคนทั้งโลก เจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก และตายไปก็ไม่ใช่น้อย ส่งผลต่อความสูญเสียทางเศรษฐกิจโลกมหาศาล แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์มหาศาลสำหรับกลุ่มผู้ผลิตวัคซีน กลุ่มโรงพยาบาลผู้รักษา แต่บุคคลทั่วไปคงส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ การดำรงชีพไม่มากนัก ส่งผลต่อความสุขในการดำรงชีวิตในสถานการณ์ปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงความสุขในความคิดเห็นของผู้เขียนมองความสุขเป็น 2 ประเภท คือ ความสุขทางโลกหรือความสุขเทียม คือ ความสบายกาย ความสบายใจ ความสมหวังในที่คาดหวัง ความสมหวังในสิ่งที่อยากมีอยากได้ หรืออาจรวมถึงการเห็นคนที่เรารักมีความสุขและสมหวังในสิ่งที่ตั้งใจและได้ในสิ่งที่อยากได้อีกมีเช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อความสุขเหล่านี้หายไปหรือไม่สมหวังแล้วความเป็นทุกข์ก็จะตามมา และความสุขทางธรรมหรือความสุขแท้ คือ ความสุขที่เหนือกว่าสุขทั่วไป เป็นการเข้าใจสุขทั่วไป ความพอเพียงในสุขทั่วไป อาจจะความต้องการความสุขโดยทั่วไปตามสมควร แต่รู้ทันและเข้าใจในสุขนั้นๆ ว่าไม่ใช่เป็นความสุขที่แท้จริง จากสถานการณ์โลกปัจจุบันที่ส่งผลต่อความสุขอย่างเห็นได้ชัดเจน จึงมีแนวคิดที่จะเขียนบทความเพื่อเป็นแนวคิดและพิจารณาว่า “ลดสุขเพื่อเพิ่มสุขในชีวิตได้อย่างไรในสถานการณ์โลกปัจจุบัน”

แนวคิดเกี่ยวกับความสุข

1. ความหมายความสุขทางโลก

ความสุข หรือ สุข (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) นิยามว่า “น. ความสบายกายสบายใจ...” คือ ความรู้สึกหรืออารมณ์ประเภทหนึ่ง มีหลายระดับตั้งแต่ความสบายใจเล็กน้อยหรือความพอใจ จนถึงความเพลิดเพลินหรือเต็มไปด้วยความสนุก มีการใช้แนวความคิดทางปรัชญา ศาสนา จิตวิทยา ชีววิทยาอธิบายความหมายของความสุข รวมถึงสิ่งที่ทำให้เกิดความสุข

สุข (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) คือ (1) [สุข, สุขะ] น. ความสบายกายสบายใจ เช่น ขอให้ยุดีมีสุข เกิดมาก็มีสุขบ้างทุกข์บ้าง, มักใช้เข้าคู่กับคำ เป็น เช่น ขอให้ยุดีเป็นสุข ขอให้เป็นสุขๆ นะ. (ป., ส.). (2) [สุข, สุขะ] ว. สบายกายสบายใจ เช่น เดียวนี้เขาอยู่สุขสบายดี. (ป., ส.) ความสุข (กรมสุขภาพจิต. Facebook, 2559) คือ อารมณ์ความรู้สึก ความสบายกาย ความสบายใจ อยู่เย็นเป็นสุข หรือพบกับความสมหวัง

ความสุข (Martin, 2000) ได้ให้ความหมายคือ ความพึงพอใจในชีวิต เป็นบุคคลที่มีสัมพันธ์ภาพทางสังคมที่ดีกว่าคนทั่วไป ร่าเริง อารมณ์ดี มีเรื่องให้สามารถหัวเราะได้ตลอดเวลา

ความสุข (Veenhoven, 1996) ได้ให้ความหมายความสุข คือ ความพึงพอใจในชีวิต (life satisfaction) ซึ่งหมายถึงระดับที่บุคคลตัดสินค่าโดยรวมว่า คุณภาพชีวิตในด้านความพึงพอใจหรือชอบชีวิตของตนเอง ซึ่งประกอบด้วยจิตใจและความรู้สึก ระดับความรู้สึกและจิตใจ คือ มีความรู้สึกที่ต่ำเพียงใด ระดับที่รับรู้ว่าคุณภาพชีวิตในชีวิตรับรู้

ความสุข (Layard, 2005) ได้ให้ความหมายความสุข คือ ความรู้สึกที่ดีที่สุด การมีชีวิตที่มีความสุข สนุกสนานและเป็นความปรารถนาของบุคคลที่อยากจะคงความรู้สึกดังกล่าวไว้ให้นานาน ซึ่งตรงข้ามกับความรู้สึกที่ไม่มีความสุข

เกสร มัยจิน (2559) ได้ให้ความหมาย ความสุข (happiness) คือ การประเมินของบุคคลตามการรับรู้ของตนเองต่อเหตุการณ์หรือสถานการณ์นั้นว่า มีความพึงพอใจในชีวิต มีความรู้สึกทางบวก เช่น สนุกสนาน มีความยินดี เบิกบานใจ ซาบซึ้งใจ โดยปราศจากความรู้สึกทางลบ เช่น ความวิตกกังวล และความซึมเศร้า เป็นต้น

กรมสุขภาพจิต (2564) ได้ให้ความเห็นว่า “ความสุข” ความสุขของคนๆ หนึ่งอาจจะไม่ใช่ความสุขของอีกคนหนึ่ง แต่ถ้าจะใช้เวลาลงทุนกับความสุข ควรลงทุนกับสิ่งที่อยู่ได้นาน เช่น ประสบการณ์ ความรู้ มากกว่าจะเป็นเรื่องของวัตถุที่หาซื้อได้เร็วและง่าย และความรู้สึกดีอยู่ได้สั้น เช่น วันนี้คุณอาจมีความสุขที่ได้มีถือรุ่นใหม่เป็น iPhone 8 แต่ความสุขของคุณอาจจะน้อยลงทันที หากกระแสแฟชั่นเริ่มนิยม iPhone 11 ถ้าเป็นเด็กคงอธิษฐานว่าเมื่อไรเครื่องเดิมจะพังสักที แม่จะได้ซื้อรุ่นใหม่ และต่อไปก็คงจะมีรุ่นดีสูงขึ้นเรื่อยๆ เป็น iPhone 11 ProMax และเราต้องวิ่งไล่ล่าหาความสุขแบบระยะสั้นอย่างไม่รู้จบ แทนที่จะซื้อประสบการณ์ที่เป็นความทรงจำที่ดี สร้างความสุขได้นานกว่า

2. ความหมายความสุขทางธรรม

ความสุข (ขุ.ม. (ไทย) 29/1-2/1-3) คือ อารมณ์ของความสบาย ความมีใจแช่มชื่น ความยินดี ความอímเอิบ ความมีใจสูงที่เกิดจากการประสบกับสิ่งที่พึงปรารถนา

ความสุข (ขุ.ธ. (ไทย) 25/202/95) คือ ใจที่ปราศจากอารมณ์ ได้แก่ ความสงบ ที่เกิดจากการระงับอารมณ์ด้วยสมาธิหรือการตัดอารมณ์ด้วยวิปัสสนา

ความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) คือ “ความสบาย ความสำราญ ความฉ่ำชื่นรื่นกายรื่นใจ” ซึ่งเกิดจากการได้เสวยอารมณ์ที่น่าปรารถนาน่าใคร่เนาพอใจ

สภาพและสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

1. ผลกระทบทางการเมือง เศรษฐกิจ และความมั่นคงจากการแพร่ระบาดของโควิด-19

สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ผ่านมานานราว 1 ปี มีผู้ติดเชื้อสะสมกว่า 80 ล้านรายทั่วโลก ขณะที่ยอดผู้เสียชีวิตสูงกว่า 1.7 ล้านราย โดยสหรัฐอเมริกาถือเป็นประเทศที่พบการระบาดรุนแรงที่สุด มียอดผู้ติดเชื้อสะสมมากที่สุดในโลกกว่า 18.5 ล้านราย เสียชีวิตราว 1 ใน 5 จากยอดผู้เสียชีวิตทั้งหมด พบผู้ติดเชื้อแล้วอย่างน้อยใน 185 จาก 193 ประเทศทั่วโลก

ผลพวงจากโควิด-19 จะออกผลใหญ่ในปี 2021 เนื่องจากในปีที่ผ่านมา หลายประเทศอาจจะยังแบกรับสถานการณ์ตัวเองได้ แต่พอถึงปี 2021 หลายประเทศจะเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจภายใน ปัญหาการระบาดระลอกใหม่ทีอาจจะรุนแรงมากกว่าเดิม วันนี้ถ้ามองไปยังยุโรป การแพร่ระบาดที่เกิดขึ้นที่นั่นมันมากกว่าระลอกที่สองแล้ว ขณะที่สหรัฐฯเองก็เป็นระลอกต่อเนื่องที่ยังไม่สิ้นสุด

เพราะฉะนั้น ในสถานะเช่นนี้ผลกระทบในทุกมิติที่เกิดจากปัญหาโควิด-19 จะเกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าจะเป็นทั้งเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ และรวมถึงเรื่องใหญ่ที่สุดอย่างความมั่นคง ซึ่งเท่ากับตอบว่าสงครามในช่วงที่โควิด-19 ยังระบาดนี้ สงครามปรากฏขึ้นในรูปแบบของ ‘สงครามเชื้อโรค’ (Germ Warfare) แต่เป็นสงครามเชื้อโรคที่รัฐไม่ได้เป็นผู้กระทำ แต่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ดังนั้นในสงครามชุดนี้ การแข่งขันที่ใหญ่ที่สุดกลายเป็นเรื่องของ ‘รัฐปะทะไวรัส’ (State versus Virus) ที่รัฐต้องต่อสู้แข่งขันกันในเรื่องของวัคซีนต้านโควิด-19 (Vaccine Race)

คำถาม คือ ใครจะเป็นประเทศแรกทีประสบความสำเร็จในการผลิตวัคซีนได้จริงๆ จะเป็น Pfizer-BioNTech และ Moderna ของโลกตะวันตก หรือจะเป็น Sputnik V ของรัสเซีย หรือจะเป็นวัคซีนต้านโควิด-19 จากจีน เพราะนี่ไม่ใช่เพียงแต่มีนัยกับบริบทของการควบคุมการระบาดเท่านั้น แต่ยังส่งสัญญาณและสะท้อนถึงความก้าวหน้าของประเทศที่เป็นผู้ค้นพบ ไม่ต่างกับยุคสงครามเย็น (Cold War) ที่บอกว่าการแข่งขันทางเทคโนโลยีเป็นสัญลักษณ์ของความก้าวหน้าระหว่างค่ายทุนนิยมกับค่ายสังคมนิยม (ณรงค์กร มโนจันทร์เพ็ญ, 2020)

2. สภาพและสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

ตามที่เป็นข่าวสารอยู่ในสื่อต่างๆ ปัจจุบันสภาพและสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่นการแข่งขันทางการค้า การเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจ การเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ การแพร่ระบาดของเชื้อ

ไวรัสโคโรนา (Covid-19) การเจริญเติบโตของการสื่อสารทางโลกออนไลน์และดิจิทัล แต่การพัฒนาจิตใจของมนุษย์ที่ไม่รู้เท่าทันกับสิ่งเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในโลกนี้ ส่งผลกระทบถึงการแข่งขันในดำรงชีวิต ทำให้ส่วนใหญ่มุ่งแสวงหาแต่ความสุขที่เป็นความสุขทางโลก หรือสุขเทียม หรือความสุข แต่ไม่ได้แสวงหาความสุขทางธรรม หรือสุขแท้ หรือโลกตรัสสุข หรือนิพพานสุขที่เป็นสุขที่แท้จริง

ความสุขทางโลกและความสุขทางธรรม

1. ความสุขทางพระพุทธศาสนาโดยสรุปมี 3 ระดับ (พระมหาวิเชียร สุธีโร, 2562) ประกอบด้วย

1) กามสุข คือ ความสุขเนื่องด้วยกาม ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากกามารมณ์ หรือความสุขในทางกามกาม คือ ความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา สิ่งที่น่าปรารถนาน่าใคร่ พุดต่างๆ ว่า สิ่งเสพติดบำรุงบำเรอความสุข เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย คน สัตว์ ทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของสารพัดที่อยากได้อยากมี รวมแล้วก็คือ “กามคุณ 5” ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ที่น่าปรารถนา น่าใคร่น่าพอใจ ที่จะให้ “กามสุข” คือ สุขทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 สุขทางวัตถุ หรือสุขทางเนื้อหนัง บางที่เรียกว่า สามิสสุข คือ สุขอาศัยอาภิส หรือสุขจากสิ่งเสพ (อาภิสสุข ก็เรียก)

2) ฌานสุข คือ ความสุขเนื่องด้วยฌาน ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากฌาน ฌาน คือ การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปปนาสมาธิ หรือภาวะจิตที่มีสมาธิถึงขั้นอัปปนาสมาธิแล้ว อัปปนาสมาธิ คือ สมาธิแน่วแน่หรือสมาธิที่แนบสนิท (attainment concentration) เป็นสมาธิระดับสูง ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ฌานมีหลายชั้น ยิ่งเป็นชั้นสูงขึ้นไปเท่าใดองค์ธรรมต่างๆ คือ คุณสมบัติของจิตที่เป็นตัวกำหนดความเป็นฌาน ซึ่งเรียกว่า “องค์ฌาน” ฌานโดยทั่วไป แบ่งเป็น 2 ระดับใหญ่ และแบ่งย่อยออกไปอีกระดับละ 4 รวมเป็น 8 อย่าง เรียกว่าฌาน 8 หรือสมาบัติ 8

3) นิพพานสุข คือ สุขเนื่องด้วยนิพพาน นิพพาน คือ การดับกิเลสและกองทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559: 167) สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอสิทธภาพสมบูรณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 66) เป็นโลกุตตรธรรม และเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตในพระพุทธศาสนา คำว่า “นิพพาน” เป็นภาษาบาลีมาจาก นิ อุปสรรค แปลว่า ออกไปหมดไป ไม่มี + วาน ธาตุ แปลว่า พัดไป เป็นไป เครื่องร้อยรัด ถ้าใช้เป็นกิริยาของไฟ การดับไฟ หรือของที่ร้อนเพราะไฟ แปลว่า ดับไฟ ดับร้อนหายร้อน เย็นลง เย็นสนิท ถ้าใช้เป็นกิริยาของจิต หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ หายร้อนรนไม่มีความกระวนกระวาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 20/497/207., อัง.ติก. (ไทย) 20/58/244) หรือแปลว่า เป็นเครื่องดับกิเลส คือทำให้ราคะ โทสะ และโมหะหมดสิ้นไป ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาสถาบันใหญ่นิยมแปลนิพพานว่า ไม่มีต้นเหตุเครื่องร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากต้นเหตุที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้ในภพ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : (บาลี) 30/381/184)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2553) กล่าวว่า ความสุขมีหลายระดับ ระดับแรก คือ สุขแบบแย่งกัน เกี่ยวกับวัตถุและการครอบครอง ไม่เอื้อต่อกัน และก่อปัญหา ระดับต่อมา คือ สุขแบบประสานเป็นสุขร่วมกัน มาจากการพัฒนาจิตใจ เป็นรักแท้ นำมาซึ่งความร่มเย็น และระดับสุดท้าย คือ

สุขแบบอิสระ จากความเป็นอิสระถึงวิมุตติ มีปัญญารู้ทันความจริง เป็นความสุขที่ประจำตลอดเวลาและเป็นปัจจุบัน นำมาความสุขที่สมบูรณ์

ความคิดเห็นสำหรับผู้เขียน ความสุขมี 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 เป็นความสุขทั่วไป เป็นสุขทางโลกที่คนทั่วไปเรียกว่าความสุข เช่น สุขที่ได้มี สุขที่ได้เห็น สุขที่ได้เป็น สุขที่ได้จากการได้สิ่งที่ต้องการ รวมถึงสุขที่ได้จากการตอบสนองจากสัมผัสทั้ง 5 ประกอบด้วย สุขจากการได้เห็นรูป สุขจากการได้ชิมรส สุขจากการได้รับรู้กลิ่น สุขจากการได้ยิน และสุขที่ได้สัมผัสทั้งกายใจ ระดับที่ 2 เป็นความสุขแท้จริง เป็นสุขทางพระพุทธศาสนาที่เกิดจากความสงบ สุขที่ไม่ต้องมี สุขที่ไม่ต้องเห็น สุขที่ไม่ต้องเป็น สุขที่ไม่ต้องการสิ่งใด สุขที่ได้เข้าใจทุกข์ สุขที่รู้ทันสุข สุขที่ไม่ต้องการอะไรเพื่อให้เกิดสุข สุขนิรันดร์

2. กระบวนการและแนวความคิดการพัฒนาความสุข

วรรณา ประยูรต์วงศ์ (2550) ได้กล่าวว่า จากแนวคิดพุทธศาสนาการพัฒนาสุขเริ่มต้นจากกระบวนการพัฒนาจิตใจนั้น ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา (การพัฒนาจิตใจขั้นสูงสุด) มนุษย์ที่มีปัญญาจะเข้าใจความสันติสุขและความสงบที่แท้จริง หรือก็คือเข้าใจ ทุกข์ ซึ่งเป็นมุมกลับของ สุขซึ่งในทางตรงกันข้าม มนุษย์ที่มีอวิชชาและขาดซึ่งปัญญา จะมีทุกข์ต่อการเปลี่ยนแปลงและการยึดติดในตัวตนของตัวเอง เพื่อจะหลีกเลี่ยงทุกข์ที่เป็นผลจากความไม่เที่ยงทางธรรมชาติ เช่น การเกิด การแก่ การเจ็บและการตาย การตระหนักรู้ถึงความไม่มีตัวตนคือสิ่งที่สำคัญมาก ซึ่งต้องอาศัยปัญญา ซึ่งก็คือความสามารถในการเข้าใจธรรมชาติของทุกข์ สิ่ง โดยอาศัยสัมมาสติเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุข หรือ สุขขัง

การเพิ่มความสุขในโลกยุคปัจจุบัน

ข้อมูลดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นพอจะสรุปได้ตามทฤษฎีต่างๆ และเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ได้อ้างถึง บูรณาการรวมความคิดของผู้เขียนเองว่าความสุขมี 2 รูปแบบ 2 มิติ 2 ลักษณะ และ 2 จุดมุ่งหมาย คือ 1) ความสุขโดยทั่วไปที่ยังคงเป็นกิเลส เป็นความสุขที่คนทั่วไปเรียกว่าสุข แต่เป็นความสุขเมื่อสุขนั้นหายไปหรือไม่สมหวังในสุขนั้นๆ 2) ความสุขที่แท้จริง เป็นสุขสงบ สุขนิรันดร์ หรือสุขนิพพานในทางพระพุทธศาสนา เป็นความสุขที่เข้าใจในทุกข์ รู้ทันในสุข มองเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นอนิจจัง

ปัญหาของการเข้าถึงความสุข ตามแนวคิดทฤษฎีของศาสตร์สมัยใหม่ (ฉันทนา รวงผึ้ง, 2563) มีดังนี้ 1) การขาดจุดมุ่งหมายในการพัฒนาชีวิตให้มีความสุขอย่างแท้จริง สาเหตุเกิดจากการให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเจริญทางวัตถุมากกว่าการพัฒนาความเจริญทางจิตใจ ทำให้มนุษย์มีความสุขสบายทางกายแต่ขาดแคลนความสุขทางใจ

2) ปัญหาการบริโภคที่เกินความจำเป็นและก่อให้เกิดโทษ สาเหตุเกิดจากการบริโภคที่ไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ที่แท้จริงของวัตถุ ทำให้เกิดการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน

3) ปัญหาสังคมขาดสิ่งแวดลอมที่เอื้อต่อการมีความสุขร่วมกัน สาเหตุเกิดจากการขาดความสมดุลของความสุขของปัจเจกบุคคลและความสุขของสังคม ทำให้เกิดสภาพสังคมเสื่อมทรามและการเอารัดเอาเปรียบเบียดเบียนทำร้ายกัน

4) ปัญหาการขาดความสุขทางใจ มีความเครียดสูง ซึมเศร้า วิตกกังวล สาเหตุเกิดจากการขาดการเสริมสร้างพลังใจ ทำให้บุคคลขาดการพัฒนาความสุขและขาดความสามารถในการรับมือกับปัญหาที่เป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโลกาภิวัตน์

ปัจจัยความสำเร็จของการเข้าถึงความสุขที่แท้จริง หรือสุขในทางพุทธศาสนา โดยการพิจารณาแนะนำหลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน 3 หลักธรรม ดังนี้คือ

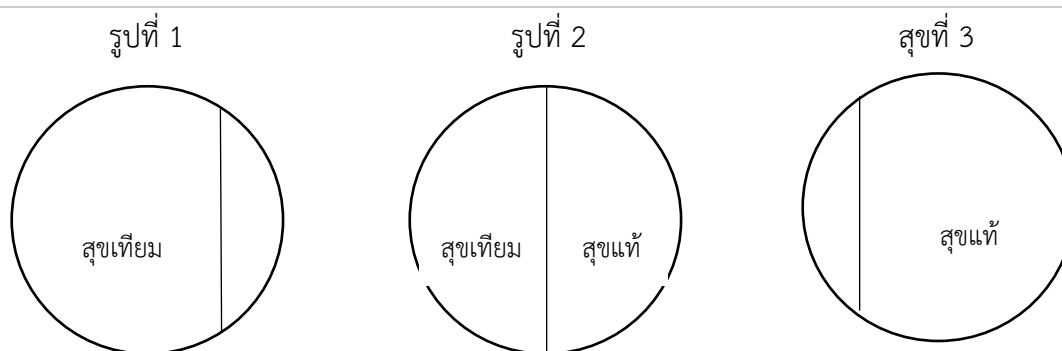
1) ธรรมแห่งความสำเร็จ คือ “อิทธิบาท 4” ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ หรือความพอใจเป็นความพอใจความชอบ หรือศรัทธาและเข้าใจกับสิ่งที่เป็นอยู่ วิริยะหรือความพากเพียร เป็นความขยันหมั่นเพียรในการจะปฏิบัติให้สำเร็จรวมทั้งหมั่นฝึกตนเองอย่างต่อเนื่อง จิตตะ หรือความเอาใจใส่ โดยจะต้องมีจิตใจหรือสมาธิจดจ่อกับสิ่งที่เกิดขึ้นและปฏิบัติรวมถึงมีความรอบคอบที่ทำอย่างเต็มสติกำลัง และวิมังสาหรือความหมั่นตรอง พิจารณาหาเหตุผลในปฏิบัติ ปฏิบัติด้วยปัญญา ด้วยสมองค์ธรรมถึงเข้าใจในงานอย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จ

2) ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา 3 หมายถึง ข้อสำหรับศึกษาพึงปฏิบัติ 3 อย่าง คือ ศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงามให้ถูกต้องอย่างน้อยศีล 5 สมานี อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมานี ได้แก่ การบำเพ็ญสมณธรรมฐานให้สมบูรณ์จนได้บรรลุฌาน 4 และปัญญา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญเพียรวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนรู้แจ้งเห็นจริงได้บรรลุวิชชา 8

3) ไตรลักษณ์ ซึ่งแปลว่า “ลักษณะ 3 อย่าง” หมายถึง สามัญลักษณะที่เสมอกันอันประกอบด้วยทุกขัง คือ ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดตัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป และอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ไม่ใช่ของใคร ไม่อยู่ในอำนาจควบคุมของใคร ส่วนการจะประสบความสำเร็จนี้ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติครบถ้วนทุกข้อ เพียงแต่ให้เราได้เข้าใจหลักการเข้าใจในวิธีปฏิบัติ และเข้าใจตนเอง เข้าใจธรรมชาติ เข้าใจทุกสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นก็เพียงพอ

บทสรุป

ความสุขสองชั้น หรือ 2 ประเภท หรือ 2 ระดับ คือ (1) ความสุขทางโลก หรือสุขเทียมหรือกามสุข เป็นความสุขที่เกิดจากกาม 5 สุขที่ได้จากการรับรู้จากได้จาก รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส สุขที่ได้จากการสมหวังในสิ่งที่อยากได้ อยากมี และสุขทั่วไปนี้จะก่อให้เกิดทุกข์ในอนาคตเมื่อไม่ได้สุขนั้นๆ หรือไม่สมหวังในความสุขนั้นๆ และ (2) ความสุขทางธรรม หรือสุขแท้ หรือโลกุตระสุข หรือนิพพานสุข เป็นสุขที่แท้จริง เป็นความสงบ เป็นสุขที่เข้าใจทุกข์ เข้าใจในสุขทั่วไป และรู้ทันในตัวทุกข์ และสุขทั่วไปที่เกิดขึ้นว่าเป็นอนิจจัง สุขระดับนี้เป็นสุขสูงสุดทางพระพุทธศาสนา เป็นสุขที่ดับสัญญาและเวทนาทั้งหมด จึงเป็นสุขเหนือเวทนา

สัดส่วนความสุขที่ท่านเลือกและปฏิบัติได้ด้วยตนเอง และจะสามารถเป็นคำตอบได้ว่า จะ “ลดสุขเพื่อเพิ่มสุขให้กับชีวิตได้อย่างไรในโลกยุคปัจจุบัน”

บรรณานุกรม

เกสร มัยจิน. (2559). การสร้างสุขด้วยจิตวิทยาเชิงบวก. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*. ปีที่ 24 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม 2559: 675.

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. *สิ่งเล็กๆ ที่เรียกว่าความสุข*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30912> [20 ธันวาคม 2565].

ฉันทนา รวงผึ้ง. (2563). การสร้างความสุขอย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. 7 (3), 8

ณรงค์กร มโนจันทร์เพ็ญ. (2563). *โลกปี 2021 และ 10 ประเด็นร้อนน่าจับตามอง*. ศ.ดร.สุรชาติ บำรุงสุข. The Stadard, 2020.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1). พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาวิเชียร สุธีโร. (2562). ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธมัตต์ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษานักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม* ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://dictionary.orst.go.th/>. [20 ธันวาคม 2565].

Martin S., (2000). *Positive psychology: An introduction*, *Amer Psychol.* 55: 5-14.

Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a new science*, *Couns. Psychot. Res.* 6: 302-303.

Veenhoven, R. (1996). *Happy life-expectancy: A comprehensive measure of quality-of-life in nations*. *Soc. Indicat. Res.* 39: 1-58.

วัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน

Political Culture and Developmental Change in Today's Society

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์

Anongnat Keawpaitoon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Sawan Campus

วัชรมน จันรอง

Watcharamon Chanrong

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: anongnatmam102@gmail.com, watcharamon33@gmail.com

บทคัดย่อ

วัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและกระบวนการเกิดวัฒนธรรมทางการเมือง ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาสังคมปัจจุบันโดยวัฒนธรรมทางการเมือง ต้องการมักถูกปลูกฝังให้เป็น ความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ ของสมาชิกในสังคมการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

คำสำคัญ: วัฒนธรรมทางการเมือง, แนวคิดการเปลี่ยนแปลง, การพัฒนาสังคมปัจจุบัน

Abstract

Political culture and developmental change in today's society This article aims to study the meaning and process of political culture formation. Types of political culture, the concept of change the development of today's society by political culture is often instilled into the thoughts, ideologies, and beliefs of the members of the changing political society, depending on their knowledge and understanding of politics. Politics is related to changing lifestyles. Go by era.

Keywords: Political Culture, Developmental Change, development of today's society

บทนำ

วัฒนธรรมการเมืองเริ่มต้นจากการอบรมหล่อหลอมเกลตาทางสังคม ซึ่งเป็นทั้งระดับครอบครัว นอกครอบครัว และการเรียนรู้ในระบบการเมืองที่เป็นจริงภายในสังคม สังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นความเป็นอิสระ คนในสังคมมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง การดำรงชีวิตของผู้คนเป็นไป อย่างสบาย ไม่ถูกกดดัน ซึ่งเป็นการอบรมที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัว ส่วนในระดับนอกครอบครัว อิทธิพลของระบอบราชการและอำนาจของรัฐ ค่านิยมอำนาจนิยม มี อิทธิพลต่อการหล่อหลอม วัฒนธรรมการเมืองที่ยอมรับอำนาจ (กมล สมวิเชียร, 2516: 53-54) อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตเพิ่มเติม คือ กลุ่มคนในสังคมบางส่วนในสังคมไทย ก็เรียนรู้การต่อต้านอำนาจ และการมีพฤติกรรมการเมืองรูปแบบอาริยะขัดขืน มากขึ้น อันเป็นผลจากการเข้าใจสภาพการเรียนรู้ทางการเมือง และการเปิดการให้เสรีภาพภายในระบบการเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคม และสถาบันทางสังคม และการเมืองที่ปัจเจกชนนั้นได้สัมผัส นอกจากนี้ นิสัยพื้นฐานของคนไทยบางอย่าง คือ การแสดงออกความต้องการที่ไม่ตรงไปตรงมา หลีกเลี่ยงการแสดงออกที่เปิดเผย หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ซึ่งเป็นนิสัยพื้นฐานของสังคมที่ทำให้กระบวนการและพฤติกรรมการเมืองมีส่วนร่วมได้มีการบิดเบือนในสังคมไทย เป็นส่วนหนึ่งที่สังคมไทยพัฒนาการเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่จอมปลอม (Gabriel A, Almond & Sidney Verba, 1959: 157) และเป็นสาเหตุการไร้เสถียรภาพทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และการเข้าจุดคุณภาพของประชาธิปไตย (quality of democracy) ที่แท้จริง

ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมือง

ในบรรดานักวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง มี Gabriel Almond ที่มีผลงานที่ถูกใช้อ้างอิงมากที่สุด

Almond ให้นิยามของวัฒนธรรมทางการเมืองว่า “Political Culture is the pattern of individual attitudes and orientations towards politics among members of a political system”

วัฒนธรรมทางการเมืองจึงหมายถึง รูปแบบของทัศนคติส่วนบุคคลและความโน้มเอียงของบุคคลที่มีต่อการเมือง ในฐานะที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกของระบบการเมือง ความโน้มเอียงในที่นี้ Almond อธิบายว่ามี 3 ด้านด้วยกัน ได้แก่

1) ความโน้มเอียงด้านความรู้หรือการรับรู้ (Cognitive orientations) คือ ความรู้ความเข้าใจ และความเชื่อของประชาชนที่มีต่อระบบการเมือง

2) ความโน้มเอียงด้านความรู้สึก (Affective orientations) คือ ความรู้สึกทางอารมณ์ที่ประชาชนมีต่อระบบการเมือง เช่น ชอบ-ไม่ชอบ พอใจ-ไม่พอใจ

3) ความโน้มเอียงด้านการประเมินค่า (Evaluative orientations) คือ การใช้ดุลพินิจตัดสินใจให้ความเห็นต่างๆ เกี่ยวกับกิจกรรมและปรากฏการณ์ทางการเมือง เช่น ตัดสินว่า ดี ไม่ดี เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งการตัดสินนี้จะใช้ข้อมูล ข้อเท็จจริง อารมณ์ความรู้สึกเข้ามาประกอบด้วย

ส่วนนักรัฐศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ Lucien W. Pye กล่าวถึงวัฒนธรรมทางการเมืองใน 4 ความหมาย ได้แก่ (Pye, Lucian W, 1966: 45-48)

- 1) วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับความรู้สึกไว้วางใจหรือความไม่ไว้วางใจของบุคคลต่อบุคคลอื่นหรือต่อสถาบันทางการเมือง เช่น การมีความศรัทธาหรือความเชื่อมั่นต่อสถาบันหรือนำทางการเมือง
- 2) วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับทัศนคติต่ออำนาจทางการเมืองซึ่งจะสะท้อนถึงการยอมรับและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง หรือผู้นำกับประชาชนทั่วไปซึ่งทัศนคตินี้ส่งผลโดยตรงต่อการที่ประชาชนให้ความร่วมมือหรือต่อต้านอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง
- 3) วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับเสรีภาพและการควบคุมบังคับทางการเมือง กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองในสังคมนั้น ให้การยอมรับหรือเคารพต่อเสรีภาพของประชาชนมากน้อยเพียงใด หรือมุ่งเน้นการใช้อำนาจบังคับเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม
- 4) วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับความรักภักดีและยึดมั่นในสังคมการเมืองของบุคคล กล่าวคือวัฒนธรรมทางการเมืองช่วยสร้างเอกลักษณ์ทางการเมืองให้แก่บุคคลในสังคมที่จะยึดมั่นร่วมกัน และพร้อมที่จะต่อสู้ ปกป้องรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์นั้นให้คงอยู่ต่อไป อาจจะโดยการยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวมหรือสละผลประโยชน์ระยะสั้นเพื่อผลประโยชน์ระยะ

จากที่กล่าวมานี้อาจพอช่วยให้เห็นภาพความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองได้พอสมควร จะเห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ในจิตใจของบุคคล และความรู้สึกนึกคิดนี้เป็นแนวทางหรือรูปแบบหรือมาตรฐานของแต่ละบุคคลที่จะใช้ในการประเมินเหตุการณ์หรือการรับรู้ทางการเมืองของบุคคลนั้น ผลของการประเมินการเมืองนี้จะแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น การแสดงความคิดเห็น การออกเสียงเลือกตั้ง การประท้วง การยอมรับ หรือการปฏิบัติตาม

กระบวนการเกิดวัฒนธรรมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) คือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางสังคม (Social Culture) เป็นวัฒนธรรมที่ ครอบคลุมสังคมทั้งหมด โดยวัฒนธรรมทางการเมืองจะเกี่ยวข้องเฉพาะ “การเมือง” เป็นหลักซึ่งโดยความเป็นจริงจะเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมส่วนอื่นๆ ของสังคมอย่างใกล้ชิด ดังนั้น กระบวนการเกิดวัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นอย่างเดียวกับกระบวนการเกิดวัฒนธรรมทาง สังคม โดยมีกระบวนการ ดังนี้ (สมบัติธารัง ธัญวงศ์, 2549: 195)

1) กระบวนการปลูกฝังอบรมกล่อมเกลาทางการเมือง (Political Socialization Process) บุคคลในสังคมจะผ่านกระบวนการปลูกฝังอบรมหล่อหลอมกล่อมเกลาทางการเมืองมาแต่แรกเกิดโดยเริ่มต้นตั้งแต่ครอบครัวโรงเรียน ชุมชนที่ทำงาน และจากสิ่งแวดล้อมโดยรวม โดยกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม

2) ความรู้ทางการเมือง (Political Knowledge)จากกระบวนการปลูกฝังอบรมหล่อหลอมกล่อมเกลาทางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมจะทำให้บุคคลเกิดความรู้ทางการเมือง จากความรู้ทางกว้างจนถึงความรู้ทางลึก อาทิความรู้เกี่ยวกับอุดมการณ์ของระบอบการเมืองต่างๆ ได้แก่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ระบอบเผด็จการทหารระบอบคอมมิวนิสต์ ระบอบสังคมนิยมและระบอบ ประชาธิปไตย เป็นต้น หรือ ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมและพฤติกรรมทางการเมืองรูปแบบต่างๆ ทั้งจากการปลูกฝังจากครอบครัว โรงเรียน องค์การที่ทำงานและจากสื่อต่างๆ กระบวนการนี้จะทำให้บุคคลมี ความรู้ความเข้าใจกับ “การเมือง” ในมุมมองอย่างหลากหลาย

3) ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติทางการเมือง (Political Beliefs, Values, Attitudes) เมื่อบุคคลมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมหรือเป็นความรู้แค่ผิวเผินหรือแบบ ลึกซึ่งกระบวนการรับรู้(Perception Process) ของแต่ละคนจะทำ หน้าที่ในการกลั่น กรองถ้าเห็นว่าสิ่งใด ไม่ดีก็จะเกิดการปฏิเสธ เช่น บุคคลเห็นว่าระบอบเผด็จการทหารหรือระบอบคอมมิวนิสต์ไม่ดีก็จะ ปฏิเสธแต่ ถ้าเห็นว่าดีเพราะเป็นที่นิยมของบุคคลทั่วไปหรือหลักการที่ ดีเช่น ถ้าบุคคลเห็นว่าระบอบ ประชาธิปไตยดี กระบวนการรับรู้จะทำให้เกิดการยอมรับจนกลายเป็นความเชื่อค่านิยม และทัศนคติ ทางการเมืองของ ตน ซึ่งมีลักษณะดังนี้

(1) ระบบความเชื่อ (Beliefs) เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ดำรงอยู่ว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือ เป็นสิ่งที่ผิดเป็นการประเมินค่าถึงสิ่งที่เป็นอยู่ว่าดีหรือเลวหรือเป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิธีหรือเป้าหมายของ การกระทำว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาหรือไม่ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลเมื่อบุคคลมี ความรู้ เกี่ยวกับการเมืองและเห็นว่าการเมืองระบบใดดีก็จะยอมรับและยึดถือกลายเป็นความเชื่อทาง การเมือง ของตน อาทิความเชื่อเกี่ยวกับระบอบการเมืองต่างๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคล

(2) ค่านิยม (Values) เป็นความเชื่อที่ยึดถือสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนานเป็นความ เชื่อเกี่ยวกับวิธีหรือเป้าหมายการกระทำของบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะยืนยงถาวรต่างกับสมัยนิยม (Fashion) ที่ไม่ยืนยงถาวรเป็นความเชื่อที่ มีผลต่อการกระทำ ในระยะสั้นแล้วเลือนหายไป ค่านิยมทาง การเมืองจึงเป็นการแสดงออกของความเชื่อทางการเมืองในรูปของการกระทำที่สามารถมองเห็นได้ อาทิ ค่านิยมเผด็จการและค่านิยมประชาธิปไตย เป็นต้น การกระทำต่างๆ ของบุคคลและกลุ่มบุคคลจะทำให้รู้ว่า บุคคลเหล่านั้นมีความเชื่อทางการเมืองอย่างไร

(3) ทัศนคติ (Attitude) เป็นความรู้สึกของคนที่สั่งสมมาจากประสบการณ์อันยาวนานและ มีผลต่อการตอบสนองสิ่งต่างๆ ด้วยลักษณะของความรู้สึกและความพอใจของตน ดังนั้น ทัศนคติทางการเมือง จึงเกิดขึ้นจากกระบวนการรับรู้ทางการเมืองของบุคคลจนกระทั่งทำให้เกิดความเชื่อทาง การเมืองเกี่ยวกับลัทธิ หรือระบอบการเมืองต่างๆ และการแสดงออกในรูปแบบของความรู้สึกทาง การเมือง อาทิเช่น รู้สึกพอใจกับ ระบอบประชาธิปไตยที่เคารพในเรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาคและ ความยุติธรรมของคนในสังคมและ ความรู้สึกไม่พอใจกับ ระบอบการเมืองที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพและ ความเสมอภาคของบุคคล เป็นต้น

(4) พฤติกรรมทางการเมือง (Political Behaviors) เมื่อบุคคลมีความเชื่อค่านิยมและ ทัศนคติทางการเมืองอย่างไรก็จะส่งผลให้บุคคลมีพฤติกรรมทางการเมืองอย่างนั้นอาทิเช่น บุคคลใดมี ความเชื่อในระบอบประชาธิปไตย บุคคลนั้นก็จะเคารพในสิทธิเสรีภาพทั้งของตนเองและผู้อื่น จะเห็น คุณค่าของความเสมอภาคและความยุติธรรมของสังคม ถ้ามีการเลือกตั้งก็จะไปใช้สิทธิเลือกตั้งอย่าง สม่าเสมอถ้ามีการแสดงความคิดเห็นก็จะเข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมี

เหตุผล พฤติกรรมการเมืองเหล่านี้จะเกิดจากอิทธิพลของความเชื่อค่านิยมและทัศนคติทางการเมืองของแต่ละบุคคล

(5) วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมทางการเมืองจนกลายเป็นแบบแผน (Pattern) คือ กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สามารถคาดหมายได้ อาทิ บุคคลที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเสมอ บุคคลที่กล้าแสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยตรงไปตรงมา และบุคคลที่เคารพในความเสมอภาคของผู้อื่น พฤติกรรมทางการเมืองที่เป็นแบบแผน เช่นนี้จะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลนั้น หรือกลุ่มนั้น

ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง

ในทางรัฐศาสตร์มีการจำแนกวัฒนธรรมการเมืองออกเป็น 3 ประเภท โดย งานศาสติกรของ Almond & Verba คือ (Almond, Gabriel and Verba, Sidney, 1972: 135)

- 1) วัฒนธรรมการเมืองแบบคับแคบ (parochial political culture)
- 2) วัฒนธรรมการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject political culture)
- 3) วัฒนธรรมการเมืองแบบการมีส่วนร่วม (participation political culture)

อย่างไรก็ดี ระบบการเมืองทุกระบบมีส่วนผสมของ 3 วัฒนธรรมพื้นฐานของความลำเอียงและทันสมัยรวมอยู่ด้วยกันเสมอ ไม่มีระบบการเมืองที่ทันสมัยสมบูรณ์ หรือลำเอียงที่สุด ดังนั้น Almond & Verba จึงได้แบ่งการผสมของวัฒนธรรมการเมือง ออกเป็นอีก 3 แบบ ได้แก่

1) วัฒนธรรมการเมืองแบบคับแคบผสมไพร่ฟ้า (parochial-subject political culture) หมายถึง สภาพทางการเมืองของระบบไม่ได้ยอมรับผู้นำชุมชน ผู้นำเผ่า ในกรณีไทยอาจหมายถึงการไม่ยอมรับผู้มีอำนาจท้องถิ่น เช่น นักการเมืองท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลกลาง ผู้นำการเมืองระดับรัฐ อย่างไรก็ตาม ผู้คนก็ยังไม่สนใจเรียกร้องสิทธิทางการเมือง หรืออาจได้รับสิทธิทางการเมืองแต่ก็ไม่สนใจที่จะใช้สิทธิทางการเมือง ระบบคิดและทัศนคติ ก็จะไม่ได้ออกมาคิดหาบทบาทหรืออิทธิพลทางการเมืองต่อระบบ

2) วัฒนธรรมการเมืองแบบไพร่ฟ้าผสมการมีส่วนร่วม (subject- participant political culture) หมายถึง ระบบการเมืองที่มีพลเมืองบางส่วนเริ่มสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ทราบและตระหนักถึงบทบาทของตนที่จะเปลี่ยนแปลงและมีอิทธิพลทางการเมือง โดยแสดงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองเช่นการไปเลือกตั้ง การไปชุมนุมเรียกร้องทางการเมือง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง แต่ประชาชนอีกกลุ่มยังเมินเฉยต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ถือว่าการเมืองไม่เกี่ยวกับพวกเขา หรือไม่ตระหนักในอิทธิพลทางการเมืองของตน ระบบการเมืองที่มีส่วนผสมของคนที่ไม่สนใจการเมือง และคนที่ไม่ตระหนักในความสำคัญของการเมืองที่จะมีผลกระทบเขาอย่างสำคัญ ทำให้ระบบการเมืองไม่มั่นคง ประชาธิปไตยไม่มีเสถียรภาพ และเป็นระบบการเมืองที่เอื้อให้ทหาร กลุ่มการเมืองบางกลุ่ม พรรคการเมือง แทรกแซงทางการเมือง หรือชักจูงทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งเอื้อต่อการเกิดปัญหา

การซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นอย่างระบบการเมืองในประเทศไทยด้วย เพราะประชาชนไม่ตระหนักในคุณค่าของสิทธิทางการเมืองของตน

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบผสมการมีส่วนร่วม (parochial participant political culture) หมายถึง สภาพระบบการเมืองที่สังคมประกอบไปด้วยคนหลายเชื้อชาติ กลุ่มคนในแต่ละภาคหรือพื้นที่ แต่ละเชื้อชาติ และคนแต่ละพื้นที่จะมีความจงรักภักดีอย่างแน่นแฟ้นต่อกลุ่มของตนเป็นลำดับแรก และทัศนคติการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็จะเน้นการแสวงหาประโยชน์เฉพาะกลุ่มเชื้อชาติและพื้นที่ที่ให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ ในระบบการเมือง หลายกลุ่มจะมีความสำนึกทางการเมืองสูงที่มีความขัดแย้งทางการเมืองต่อกัน และไม่ยอมประนีประนอมทางการเมือง ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นในประเทศอาฟริกาที่มีหลายเผ่าที่มีความสำนึกในผลประโยชน์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน หรือ ประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซียและสิงคโปร์ เป็นที่น่าสังเกตว่า พัฒนาการของประเทศไทยในปัจจุบันที่มีความขัดแย้งทางการเมืองเป็นกลุ่มสี มีลักษณะทางการเมืองแสดงออกทางการเมืองในประเภทของวัฒนธรรมการเมืองนี้

เป็นที่น่าสนใจอย่างหนึ่งว่า Almond & Verba (1965, อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2524: 104) ไม่ได้ระบุว่า การที่สังคมใดมีวัฒนธรรมการเมืองที่มีส่วนร่วมจะเป็นสังคมที่เป็นประชาธิปไตยโดยอัตโนมัติ อย่างไรก็ตามอาจจินตนาการตามตรรกะทางการเมือง เพราะ Almond & Verba เห็นว่าการมีส่วนร่วมที่ให้ผลประโยชน์ที่คับแคบเกิดประโยชน์แต่บางกลุ่มก็ไม่ใช่ลักษณะการเป็นประชาธิปไตย ทั้ง Almond & Verba เลยให้ความเห็นว่า วัฒนธรรมการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยนั้น เป็นลักษณะที่เรียกว่า Civic Culture ที่เป็นสภาพทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา นอกจากนั้น วัฒนธรรมทางการเมือง คือ รูปแบบของการกำหนดทิศทางสู่เป้าหมายทางการเมือง ส่วนใหญ่แสดงออกในรูปแบบของความเชื่อ, สัญลักษณ์ และคุณค่า

ลักษณะอย่างหนึ่งของการมี Civic Culture คือ การที่สมาชิกส่วนหนึ่งในระบบการเมืองมีความรู้ทางการเมืองระดับสูงที่จะมีวินัยทางการเมืองอย่างมีเหตุผล เช่น การมีวินัยในการไปเลือกตั้ง การไปชุมนุมประท้วงที่ไม่กระทำไปอย่างปราศจากอคติ แต่ใช้หลักการของเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์ ความชอบ ความเกลียด ความผูกพัน เป็นการส่วนตัวทางการเมือง ในการตัดสินใจเข้าไปสู่กระบวนการทางการเมืองและการมีส่วนร่วม อาทิ เช่น การไปเลือกตั้ง คนหนึ่งที่สนใจการเมืองก่อนที่จะตัดสินใจเลือกตั้งต้องตรวจสอบข้อมูล ข่าวสาร ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลงานของพรรคของผู้สมัครอย่างรอบคอบ ด้วยความรู้และเหตุผล

ลักษณะประการถัดมาของสมาชิกที่อยู่ในระบบการเมืองที่มี civic culture คือ การที่สมาชิกในสังคมด้านหนึ่ง มีความสามารถในการเป็นผู้ใต้การปกครอง (subject competence) ที่ดี ลักษณะอีกอันหนึ่ง คือ ความสามารถในการเป็นสมาชิกในสังคมในการมีส่วนร่วมทางการเมืองปกครองที่ดี (citizen competence)

ประเด็นถัดมา ความชัดเจนของนักรัฐศาสตร์ที่กำหนดความสัมพันธ์ของ civic culture กับความเป็นประชาธิปไตย ก็คือตัว civic culture เป็นตัวแปร ที่จะกำหนดการเกิดขึ้นของประชาธิปไตยในฐานะตัวแปรตาม แต่ก็มีที่ตั้งข้อสงสัยในภายหลังว่าการที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงระดับประชาธิปไตย

หรือคุณภาพประชาธิปไตย (quality of democracy) จะมีผลทำให้มี การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการเมืองของสังคมนั้นๆ เป็น civic culture ด้วยหรือไม่ นี่เป็นสิ่งที่จะต้องทำการศึกษาค้นคว้าในการวิจัยต่อไป รวมถึงคำถามที่ว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการเมืองจะมีกระบวนการอย่างไร ในสังคมและรูปแบบใด อย่างไรที่ได้ตั้งข้อสังเกตมาแต่แรก

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเวลาหรือขึ้นอยู่กับเวลาเสมอ การเปลี่ยนแปลงนั้นกล่าวถึงระยะเวลาหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปอีกระยะเวลาหนึ่ง เช่น วัน เดือน ปี ทางดาราศาสตร์ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปทุกปี เวลาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะกำหนดว่าจะเป็สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ในเรื่องใดก็ตามที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมสำหรับสังคมมนุษย์ก็มีการเปลี่ยนแปลงแต่มีเรื่องที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง คือ การเกิดและการตาย แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการตั้งแต่เกิดจนตายเป็นการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง ดังนั้นความพยายามของการเปลี่ยนแปลงอาจจะกล่าวได้ว่า คือ การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้แปรสภาพที่เคยมี อยู่มาเป็นสภาพใหม่โดยมีองค์ประกอบของเวลาเป็นเครื่องกำหนดในการที่เราจะเข้าใจเรื่องของการเปลี่ยนแปลงให้มากยิ่งขึ้นนั้น จะต้องเข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงเสียก่อนซึ่งอาจจะมีความ แตกต่างกันไปตามความเข้าใจของนักคิดต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากว่าเป็นเรื่องของข้อสมมติของการ เปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน การทำความเข้าใจข้อสมมติของการเปลี่ยนแปลงจะทำให้รู้ถึงลักษณะสาเหตุและธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีความสำคัญต่อความหมายของการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและวัฒนธรรม โดยข้อสมมติของการเปลี่ยนแปลง นิสเบท (Nisbet, 1976: 166-168) อธิบาย ไว้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของกฎธรรมชาตินักการศาสนามักจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงของชีวิตของมนุษย์ว่า คนเรามีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดาและเป็นเรื่องของธรรมชาติไม่มีใครที่จะบังคับให้หยุดการเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องของข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

2. การเปลี่ยนแปลงเป็นอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ความหมายถึงว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาได้เกิดมาจากปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะของการกระทำหนึ่งๆ เป็นสาเหตุผลักดันไปสู่การเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดๆ จะเกิดจากปัจจัยที่ผลักดันทำให้มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น คนเรามีการเจริญเติบโต เนื่องจากการรับประทานอาหารและออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอตลอดเวลา เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้เห็นว่าเด็กจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ตลอดเวลาหรือผู้ใหญ่จะกลายเป็นคนชราในที่สุด

3. การเปลี่ยนแปลงเป็นการต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวถึง ที่ผ่านมานั้นมีขั้นตอนต่างๆ มองเป็น เรื่องของการต่อเนื่องเป็นสาเหตุสืบต่อกันมา เช่น สังคมมีการเปลี่ยนแปลงผ่านขั้นตอนต่างๆ จากอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงจากขั้นตอนหนึ่งไปสู่ขั้นตอนหนึ่งเป็นลักษณะของสายสัมพันธ์เชื่อมโยงหรือสาเหตุติดต่อกันไป

4. การเปลี่ยนแปลงเป็นแบบเดียวกัน นักสังคมวิทยาสัมัยรุ่นแรกๆ ได้ให้ทัศนะว่าการเปลี่ยนแปลงทุกสังคมต้องผ่านขั้นตอนแบบเดียวกัน หมายความว่า สังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงทุก สังคมในโลกจะมีการเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน กัน เพียงแต่ว่าบางสังคมเปลี่ยนแปลงได้เร็วกว่าบางสังคม เท่านั้นในปัจจุบันนี้ ข้อสมมตินี้ได้รับการคัดค้าน เพราะไม่จำเป็นที่ทุกสังคมจะเปลี่ยนแปลงขั้นตอนแบบเดียวกัน เช่น สังคมไทย มีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างจากสังคมอเมริกา สังคมโซเวียต (รัสเซีย) มีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างไปจากสังคมจีน เป็นต้น

5. การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งจำเป็น การเปลี่ยนแปลงในความหมายนี้ได้พยายามกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดขึ้น เพื่อให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีความเท่าเทียมกันในสังคม เมื่อเป็นเช่นนั้นรัฐบาลซึ่งเป็นผู้บริหารของประเทศจึงเป็นผู้ริเริ่มในการ วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้ประชาชนได้รับการพัฒนาทุกๆ ด้านอย่างทั่วถึง ทั้งนี้เป็น หน้าที่ของรัฐบาลอยู่แล้วที่จะต้องทำ

ข้อสมมติทั้ง 5 ประการดังได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงมีธรรมชาติและความเป็นมาที่อาจจะวิเคราะห์แตกต่างกันไปตามแนวความคิดและข้อสมมติอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ข้อสมมติของการเปลี่ยนแปลงนี้มีประโยชน์ต่อการเข้าใจเบื้องหลังในการมองสังคมที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงในทางสังคมได้อย่างละเอียดยิ่งขึ้น เนื่องจากชุมชนและท้องถิ่นมีลักษณะที่เป็นพลวัต (Dynamic) ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิธีการดำรงชีวิตก็ต้องเปลี่ยนไปเพื่อให้เข้ากับสภาวะใหม่ที่เกิดขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นอาจดีขึ้นหรือเลวลงก็ได้ ดังนั้นการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจในความหมายของการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นนั้นไม่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเสมอไปในทางสังคมวิทยาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน กับผู้อื่นและมีการปะทะสังสรรค์ซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่อกันของคนคือที่มา ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (โกวิท พวงงาม, 2553: 64)

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543: 32-35) ได้อธิบายแนวคิดของ อัลวิน ทอฟเลอร์ (Alvin Toffler) ที่ได้ทำการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตซึ่งมีการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของอารยธรรมโลกเหมือนกับคลื่นลูกที่สาม (The Third Wave) ดังนี้ คลื่นลูกที่ 1 สังคมเกษตรกรรม เริ่มต้นประมาณ 8,000 ปีก่อนคริสตกาล เป็นผลมาจากการปฏิวัติเกษตร โดยเครื่องมือเครื่องใช้วัดความยิ่งใหญ่หรือความเจริญก้าวหน้าของสังคม คือ การมีอาณาเขตใหญ่โตที่กว้างขวางมีพื้นที่สำหรับเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และทำการเกษตรจำนวนมาก คลื่นลูกที่ 2 สังคมอุตสาหกรรม เริ่มเมื่อประมาณ ค.ศ. 1650-1750 เป็นผลมาจากการปฏิวัติ อุตสาหกรรม มีการใช้เครื่องจักรกล มีโรงงานขนาดใหญ่ผลิตสินค้าจำนวนมากเพื่อมวลชนใช้เวลาประมาณ 300 ปีในการก่อตัว โดยมีเครื่องใช้วัดความยิ่งใหญ่และความมั่งคั่งของประเทศ คือความอุดม สมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนแหล่งแร่ธาตุ วัตถุดิบที่มีอยู่และในสมัยต่อมาเครื่องใช้วัดคือ “ทุน” จำนวนมาก คลื่นลูกที่ 3 สังคมแห่งเทคโนโลยีเริ่มต้นราว ค.ศ. 1955 จนกระทั่งถึงปัจจุบันจัดว่าเป็นยุคแห่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ได้รับการต่อยอด

ทางความรู้อย่างสูง มีการพัฒนาด้านคอมพิวเตอร์เครือข่ายการสื่อสารและการคมนาคม ทำให้ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งสินค้า ผู้คนและการบริการ มีการเชื่อมโยงและส่งอิทธิพลต่อกันและกัน โดยมีเครื่องชี้วัดความยิ่งใหญ่และความมั่งคั่งของประเทศ คือ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของประเทศและ อำนาจในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร นับตั้งแต่กระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ได้แพร่ขยายแนวคิดเศรษฐกิจทุนนิยมและแนวคิดด้านการเมืองการปกครองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยจากประเทศตะวันตกไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก นับจากสมัยการแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกและเพิ่มทวีคูณในสมัยหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่นำกลไกตลาดแบบเสรีเข้าสู่ประเทศต่างๆ จนถึงยุคปัจจุบันที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบการติดต่อสื่อสารมีความเจริญอย่างยิ่งเสมือนทั้งโลกเป็นหนึ่งเดียว กล่าวคือกระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนโลกเป็นแบบเดียวกัน มีการเชื่อมโยง ระบบและสิ่งต่างๆ เข้าเป็นเครือข่ายเดียวกันโดยผ่านกระบวนการสังสรรค์ทางสังคมที่มีการกำหนด 98 รูปแบบและการเชื่อมโยงในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็ว (globalization, อ้างถึงในดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง, 2556: 208) ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ในชุมชนทั้งวิถีคิด ความรู้ การจัดการและระบบความสัมพันธ์ อีกทั้งส่งผลต่อระบบสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนและทำให้ความสัมพันธ์ของภาครัฐที่ร่วมมือกับกลุ่มธุรกิจเอกชน มีอิทธิพลต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ (เสนห์ จามริก, 2556) นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สารสนเทศทำให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้เปลี่ยนแปลงไปมากทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและสิ่งแวดล้อม ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนไม่ทางตรงก็ทางอ้อมเช่นเดียวกัน การศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากและมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน การที่จะดำเนินงานด้านการพัฒนาในยุคปัจจุบันที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปนั้นจำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจและหาแนวทางแก้ไขหรือวางแผนที่เหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์

การพัฒนาในสังคมปัจจุบัน

การพัฒนาประเทศไทยขึ้นกับการพัฒนาสังคมในชุมชนท้องถิ่น อย่างน้อยจะต้องมี 4 มิติ ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง 4 มิติ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ชับซ้อนอย่างมีลักษณะอิทธิพลปัจจัยโดยมีการเมืองเป็นฝ่ายบริหารจัดการประเทศ ตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่นถึงระดับชาติ การเมืองเป็นเรื่องอำนาจในการจัดสรรผลประโยชน์ในสังคมเป็นตัวกำหนดกิจกรรมของสังคมนั้นๆ ในทุกแห่งทุกมุม โดยอำนาจในการจัดสรรผลประโยชน์ในสังคมนั้นๆ จะต้องเป็นไปอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน (ประทาน คงฤทธิ์ศึกษกร, 2539: 20)

ประเทศไทยเปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาตั้งแต่ปี 2475 ประชัญญารากฐานที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตย คือ ธรรมชาติ

ของมนุษย์ (Human Nature) มนุษย์โดยธรรมชาติส่วนใหญ่เป็นผู้มีเหตุผล เสรีภาพของมนุษย์ (Liberty) ถือว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพภายใต้สัญญาประชาคมตามแนวคิดของรูสโซ ผู้ทรงอำนาจอธิปไตยคือประชาชนที่มารวมตัวกัน ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ (Equality) มนุษย์ มีความสามารถที่แตกต่างกันแต่โดยธรรมชาติมนุษย์มีความเท่าเทียมกันในโอกาสที่จะมีชีวิตที่ดี ในสังคม และอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty) (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2538: 33 - 35) หลักการของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้แก่ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักเสียงข้างมาก และหลักกฎหมาย (กมล ทองธรรมชาติ, 2535: 120) และรูปแบบการเมืองประชาธิปไตยประเทศไทยได้เลือกรูปแบบการควบอำนาจ (Fusion of Power) หรือโดยทั่วไปเรียกว่าระบบรัฐสภา (Parliamentary System) เป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมาจากประเทศอังกฤษ (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2550: 4 - 5) โดยที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมและเป็นสัตว์การเมือง “ไม่ว่าคุณจะทำเรื่องเกี่ยวกับการเมืองหรือไม่ แต่การเมืองจะเกี่ยวข้องกับชีวิตคุณอย่างแน่นอน” นั่นก็คือการเมืองจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตการดำรงชีวิตทุกด้านทุกมิติ เศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การเมืองจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในภาพรวมเกือบ 80 ปีการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยยังมีปัญหาอยู่มากมายทั้งปัญหาเชิงระบบ เช่น รัฐธรรมนูญ กฎหมายประกอบ สถาบันรัฐสภา พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น และปัญหาคนทางการเมืองซึ่งเกิดจากการหล่อหลอมทางสังคมการเมืองไทย ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ อุดมการณ์ ทศนคติ ค่านิยมที่เป็นแนวโน้มของการรับรู้ อารมณ์ ความรู้ และการประเมินคุณค่า ส่งผลต่อพฤติกรรมที่มีต่อระบบการเมือง ก่อตัวสะสมเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่เอื้อและไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่มีรากฐานมาจากกลุ่มประเทศตะวันตก ส่งผลต่อรูปแบบการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ก่อผลให้ได้ลักษณะการเมืองที่ไม่พึงประสงค์เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศ เช่น การใช้เงินเป็นใหญ่ การผูกขาดอำนาจทางการเมืองโดยคนจำนวนน้อย คนที่มีความสามารถเข้าสู่ระบบการเมืองได้ยาก การทุจริตประพฤติมิชอบ เผด็จการโดยระบบรัฐสภา การต่อสู้ขัดแย้งเรื้อรังและความไร้เสถียรภาพทางการเมืองการบริหารและทางนิติบัญญัติ และขาดสถานะผู้นำทางการเมือง นับวันปัญหาการใช้เงินเป็นใหญ่มีความรุนแรงมากขึ้นจนกลายเป็นการเมืองเงินตรา หรือธนาธิปไตย (Money Politic) จนนำไปสู่ความขัดแย้งและรุนแรงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ท่ามกลางบริบทสังคมโลกทุนนิยมที่ไร้พรมแดน การแก้ปัญหาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ดูเหมือนว่าจะเน้นหนักไปที่การแก้ปัญหาเชิงระบบโดยเฉพาะรัฐธรรมนูญ ซึ่งก็แก้ และพัฒนาได้ระดับหนึ่ง แต่ปัญหารากฐานการพัฒนาประเทศที่เกิดความเหลื่อมล้ำ ไม่เป็นธรรม ที่นอกจากไม่ได้รับการแก้ไขแล้ว ซ้ำร้ายจะมีมากขึ้นทุกขณะ การพัฒนาทางการเมืองโดยกระบวนการประชาธิปไตยที่สำคัญที่สุด คือการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองทั้งที่ไม่เข้าใจและเข้าใจไม่ตรงกันที่ส่งผลต่อปัญหาความขัดแย้งรุนแรง จนสังคมเรียกร้องการปรองดอง สมานฉันท์ สงบสุข และยั่งยืนของการเมืองทุกระดับ ทำอย่างไรให้คนไทยโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่น อันหมายถึงการปกครองท้องถิ่นที่เป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยระดับชาติมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ถูกต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมประชาธิปไตยซึ่งหมายถึงการหล่อหลอมมาตั้งแต่

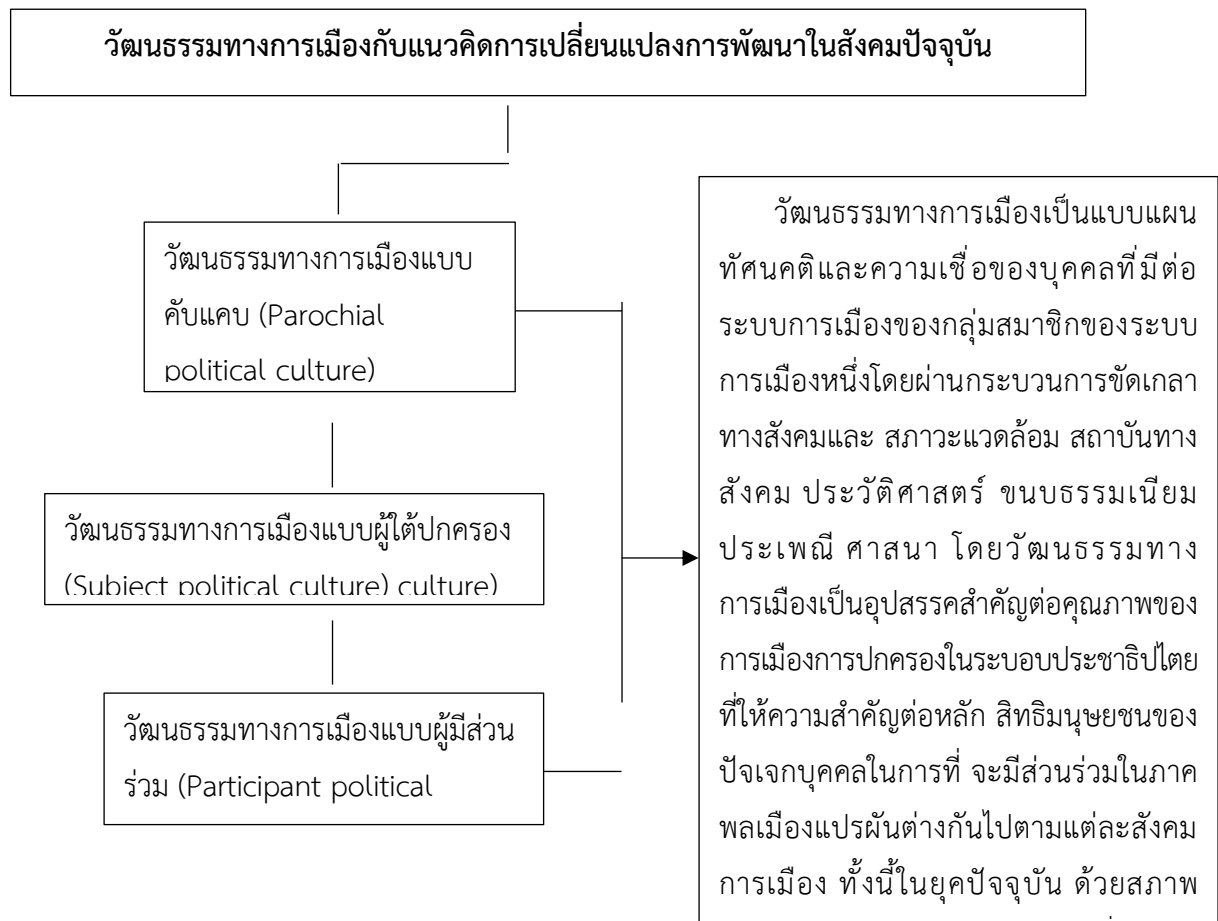
ความรู้ ความเข้าใจ อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติและพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมทาง การเมือง และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทางการเมือง (วิศาล ศรีมหาโร, 2554)

บทสรุป

วัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน กระบวนการเกิดวัฒนธรรมทางการเมือง ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสังคมปัจจุบันโดยวัฒนธรรมทางการเมืองต้องการมักถูกปลูกฝังให้เป็น ความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ ของสมาชิกในสังคมการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาการเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป วัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่ขึ้นตรงกับกระบวนการสร้างความคิด อุดมการณ์ ความเชื่อ จากสถาบันในทางการเมืองต่างๆ ที่ แปรผันต่างกันไปตามแต่ละสังคมการเมือง ทั้งนี้ในการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันด้วยสภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะในการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบันมีพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีลักษณะคับแคบผูกพันกันด้วยระบบอุปถัมภ์ เฉพาะกลุ่มเฉพาะถิ่นจากความชอบ ความหลงหรืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญต่อการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

การสังเคราะห์วัฒนธรรมทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในสังคมปัจจุบันเพื่อจะนำไปเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมือง โดยสรุปมีอยู่ 3 ประเด็นหลัก คือ 1) วัฒนธรรมทางการเมือง แบบคับ 2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้ปกครอง 3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม ซึ่ง สามารถสรุปแผนภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการเมืองได้ดังต่อไปนี้

บรรณานุกรม

- กมล ทองธรรมชาติ. (2535). *การเมืองและการปกครอง*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- กมล สมวิเชียร. (2516). *ประชาธิปไตยกับสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- กรมการปกครอง. (2550). *พัฒนาการการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์.(2543). *มองฝันไปข้างหน้า: วิสัยทัศน์ประเทศไทยปี 2560*. กรุงเทพฯ: ชัคเชสมิเดีย.
- โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชน*. กรุงเทพฯ: เอ็กเปอเนต
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2524). *การเลือกตั้ง พรรคการเมือง รัฐสภา และคณะทหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). *ชุมชน*. สงขลา: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ประทาน คงฤทธิศึกษาการ.(2539). *การพัฒนาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย และการปฏิรูปการเมืองในรัฐสภาปีที่ 44 ฉบับที่ 1 เดือน กุมภาพันธ์ 2539*. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- วิศาล ศรีมหาโว. (2554). *การเมืองไทยระบบหรือคน : การพัฒนาวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน*. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 4(3),5-7.

- สมบัติ อารังญวงศ์. (2538). *การเมือง: แนวคิดและการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เอส แอนด์วี กราฟฟิค.
- _____. (2549). *การเมืองการปกครองไทย: พ.ศ. 1762-2500*. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.
- เสนห์ จามริก. (2549). *สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Almond Gabriel A and Verba Sidney. (1965). *The civic culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations Boston*; Little, Brown and Compares.
- Almond, Gabriel and Verba, Sidney. (1972). *the Civic Culture*. Princeton University Press: Princeton.
- Ebeustein, William. (1960). *Great Political thinkers. Plato to the Pressut*. 3rd ed. New York: Halt, Rirehaef and Winstauine.
- Gabriel A, Almond & Sidney Verba. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston: Little Brown & Company.
- Huntington. And I.M. Nelson. (1977). *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries*. Cambridge Harvard University Press.
- Locke, John. (1974). *Two Treatises of Government*. 2nd ed. London: Cambridge University Press.
- Milbrath, Lester W. (1971). *Political Participation*. New York: University of Buffalo.
- Nisbet, Robert. (1976). *Introduction. In Emile Durkheim. The Elementary Forms of the Religious Life, pp. xv. Translated by Joseph Ward Swain*. New York: George Alien & Unwin Ltd.
- Pye, Lucian W. (1966). *Aspect of Political Development*. Boston: Little Brown and Company.

การจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระเข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

Management of Factors Affecting the Success of the Monk Attending the Overseas Dhammaduta Training

พระมหาไพฑูรย์ ปนตนนโท (วรมนบุตร)

Phramaha Paitoon Pantanando (Wannabud)

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Dhammaduta College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: pramahapaitoon@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ประการแรกเพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ประการที่สองเพื่อวิเคราะห์ค่าน้ำหนักของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และประการที่สามเพื่อการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อพัฒนาการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้ค่าทางสถิติที่ได้จากแบบสอบถาม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพซึ่งเป็นการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะได้ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า 1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ มี 15 ปัจจัย 2) ค่าน้ำหนักของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ที่จัดว่ามีความสำคัญสูงสุด ได้แก่ เรื่องการให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ รองลงมาเป็นเรื่องการดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม และ 3) การจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อพัฒนาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ มี 8 ปัจจัย ได้แก่ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดีและการดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม

คำสำคัญ: การจัดการ, ปัจจัยที่ส่งผล, ความสำเร็จ, พระธรรมทูตสายต่างประเทศ

Abstract

This research aimed 1) to study factors affecting the success of the monk who attends the overseas Dhammaduta training, 2) to analyze the weight of factors affecting the success of the monk who attends the overseas Dhammaduta training, and 3) to manage factors affecting the success of the monk who attends the overseas Dhammaduta training in order to develop the effective overseas Dhammaduta training. The population used in this research are the monks who attend the overseas Dhammaduta training. Quantitative data were analyzed by using the statistical values obtained from the questionnaire. Descriptive content analysis was applied to qualitative data, which was expressing opinions and suggestions.

Research results revealed that 1) There are 15 factors affecting the success of the monk who attends the overseas Dhammaduta training, 2) The weight of the factors affecting the success of the monk who attends the overseas Dhammaduta training with the most weighted is the matter of providing assistance in carrying out various activities, followed by the matter of taking care of the safety during training, and 3) there are 8 factors affecting the management of factors affecting the success of the monk who attends the overseas Dhammaduta training to develop the effective overseas Dhammaduta training, namely, giving advice on how to behave, care about the progress of the training, providing assistance with various activities, providing assistance in case of training problem, providing support on training materials, assistance in case of emergency illness, providing good health care and focusing on safety during training.

Keywords: management, affecting factors, success, overseas Dhammaduta

บทนำ

การอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศได้จัดขึ้นร่วมกันทั้งสองนิกายในระหว่างปี พ.ศ. 2509-2510 (วิทยาลัยพระธรรมทูต, [ออนไลน์]) และได้หยุดลงด้วยเหตุปัจจัยจำเป็นบางประการ แต่ความต้องการพระธรรมทูตไปต่างประเทศกลับเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเริ่มเมื่อ พ.ศ. 2513 แล้วมีการตั้งวัดจากบ้านเล็กๆ หลังหนึ่ง เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2514 ต่อมาวัดไทยเริ่มมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะ เมืองใหญ่ๆ เช่น นิวยอร์ก วอชิงตัน ดีซี ชิคาโก ลอสแอนเจลิส เมื่อพระสงฆ์ไทยไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างแดนมากขึ้น แต่ทว่าการจัดฝึกอบรมได้หยุดลง ภายหลังมหาเถรสมาคมภายใต้การสนับสนุนของกรมการศาสนา จึงให้มีการรื้อฟื้นโครงการนี้ขึ้นมาใหม่ มอบให้สมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระสงฆ์มหานิกาย และสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนตจาโร) กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นกรรมการอำนวยการฝึกอบรมพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย พระมหาเถระทั้งสองได้มอบภาระงานนี้แก่

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยลำดับเป็นหน่วยงานดำเนินการ ซึ่งพระธรรมทูตที่ปรากฏในประเทศไทย แบ่งได้ 2 ประเภท คือ พระธรรมทูตในประเทศกับพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ได้มีการส่งพระสงฆ์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานอกประเทศไทยอย่างเป็นทางการเริ่มดำเนินการมาในราว พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ซึ่งในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 กรมการศาสนาได้ฟื้นฟูงานพระธรรมทูตในประเทศขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2507 ถึง พ.ศ. 2508 โดยมีมุ่งหมายให้ประชาชนยึดมั่นในพระพุทธศาสนามีศีลธรรมประจำใจ มีความเคารพรักต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความเข้าใจอันดีระหว่างชนที่นับถือศาสนาต่างๆ และได้ทดลองดำเนินงานโดยอาราธนาพระเถระผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าคณะอำนวยการจัดส่งพระสงฆ์ออกจาริกประกาศพระศาสนาในถิ่นต่างๆ ในประเทศไทย (สง่า พิมพ์พงษ์, 2551: 11-12) ดังพระพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าในวันที่ส่งพระพุทธสาวกหกลีบองค์ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคแรกความว่า “จรต ภิกขเว จาริกิ พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ มา เกน เทว อคมิตถ เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ อาทิกุลยาณํ มชฌเมกกุลยาณํ ปรีโยสานกุลยาณํ สาทถํ สพฺพญชนํ เกวลปริปฺปณฺณํ ปริสุทฺธิํ พรหมจริยํ ปกาเสถ” (วิมพา. 4/32/39)

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์บริสุทธิสิ้นเชิง”

ซึ่งการอบรมพระธรรมทูต จัดเป็นโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมพระภิกษุไปประกาศพุทธธรรมในต่างประเทศและสถานที่ต่างๆ โดยระบุไว้ในวัตถุประสงค์ว่าเพื่อฝึกอบรมพระธรรมทูตให้มีความรู้ความสามารถ จริยวัตรอันงดงาม และความมั่นใจในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศยิ่งขึ้น เพื่อเตรียมพระธรรมทูต ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมส่งไปต่างประเทศ และเพื่อสนองงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทย (วิทยาลัยพระธรรมทูต, [ออนไลน์]) จากการสัมภาษณ์หลักสูตรการอบรมพระธรรมทูต ได้คำตอบที่ตรงกันว่ามีจำเป็นต้องผลิตพระธรรมทูตที่ตอบสนองความต้องการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสังคมให้มีศักยภาพ ความรู้ ความสามารถทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ประกอบด้วยคุณลักษณะ คือ 1) มีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา 2) มีทักษะด้านภาษา อย่างน้อย 3 ภาษา คือ ไทย อังกฤษ และภาษาของประเทศที่พระธรรมทูตไปปฏิบัติศาสนกิจ 3) ผ่านการปฏิบัติด้านวิปัสสนากรรมฐาน ถึงขั้นระดับที่สามารถให้การถ่ายทอดสอนผู้อื่นได้ 4) มีความเป็นพระธรรมทูตที่มีวิชาและจรณะดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส และ 5) มีลักษณะเด่นหรือมีความสามารถพิเศษในการเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อพัฒนาการอบรมพระธรรมทูตให้มีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

2. เพื่อวิเคราะห์ค่าน้ำหนักของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

3. เพื่อการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อพัฒนาการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทั้งที่เป็นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 ภาษาไทยและอรรถกถา และจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย ตำรา บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่มาอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ที่ใช้ในวิจัย ได้แก่ พระที่มาสักระหว่างอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 124 รูป ซึ่งขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้มาจากการคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (กัลยา วานิชย์บัญชา, 2554: 25-26) โดยกำหนดระดับค่าความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และระดับความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 จึงได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง 124.13 เพื่อความสะดวกในการประเมินผล และการวิเคราะห์ข้อมูล จึงใช้ขนาดกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 124 ตัวอย่าง

3. การสุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มแบบอาศัยความน่าจะเป็น (Probability Sampling) โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลงานวิจัยและเพื่อให้แบบสอบถามมีความครบถ้วนครอบคลุมในประเด็นที่ทำการศึกษาก็ได้สร้างแบบสอบถามประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก ได้แก่

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ ปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ พรรษา ระดับการศึกษา เป็นคำถามปลายปิด (Close Ended) แบบให้เลือกตอบเพียงข้อเดียว

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ทั้ง 5 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านกระบวนการจัดการ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ปัจจัยด้านบุคลากร ปัจจัยด้านงบประมาณ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

การตอบแบบสอบถามในส่วนที่ 2 เป็นคำถามปลายปิด (Close Ended) แบบให้ผู้ตอบเลือกตอบเพียงข้อเดียว โดยใช้มาตรวัดแบบ Likert Scale ที่มีคำตอบให้เลือก 5 ระดับ คือ เห็นด้วยมากที่สุด เห็นด้วยมาก เห็นด้วยปานกลาง เห็นด้วยน้อย เห็นด้วยน้อยที่สุด

5. การเก็บและรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ศึกษาประกอบด้วย 2 ลักษณะ

1. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้า ศึกษาด้วยตนเองและรวบรวมข้อมูลจากบทความและงานเอกสารที่เกี่ยวข้อง แนวคิดปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่มาอบรมธรรมทูตสายต่างประเทศ เพื่อนำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวความคิดการวิจัย

2. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ได้แก่ ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ตอบโดยกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากพระที่มาอบรมธรรมทูตสายต่างประเทศ รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 124 ตัวอย่าง โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้ทำการกรอกด้วยตนเอง และได้รวบรวมแบบสอบถามและนำมาลงรหัส หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อประมวลผลและใช้โปรแกรมทางสถิติสำหรับงานวิจัย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่มาอบรมธรรมทูตสายต่างประเทศ และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา โดยจัดกลุ่ม เรียบเรียงข้อมูล จัดลำดับ และสังเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหาที่ต้องการศึกษา

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม ใช้สถิติค่าความถี่ และค่าร้อยละ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบทดสอบ ใช้สถิติค่าเฉลี่ย (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540: 107-108) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540: 358) และการทดสอบค่าที (t-test) 3) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติค่าความถี่ และค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง ใช้สถิติ t-test แบบ Independent T-test (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, 2538: 84)

แนวคิดหลักและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

การบริหารจัดการ

การบริหาร (Administration) หมายถึง การกำหนดแนวทาง หรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยความสะดวก และการตรวจสอบ ให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ (มัลลิกา ต้นสอน, 2544: 10) ซึ่งสอดคล้องกับ ดิน ปรัชญพฤทธิ ที่กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการนำเอาการตัดสินใจและนโยบายไปปฏิบัติ (ดิน ปรัชญพฤทธิ, 2535: 8) นอกจากนั้นแล้วยังมีนักวิชาการท่านอื่นๆ ที่กล่าวว่าการ บริหาร คือ การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรการบริหาร (Administration Resource) มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธีระรัตน์ กิจจารักษ์, 2542: 11) หรือเป็นกระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการ ตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักถึง ความสามารถ ความถนัด ความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน ของสมาชิกในองค์กรควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (พะยอม วงศ์สารศรี, 2542: 36) อีกนัยหนึ่ง การบริหารคือศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ขององค์กรและนอกองค์กร เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์อย่างมี

ประสิทธิภาพ (สมคิด บางโม, 2545: 61) การบริหาร หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้นำของกลุ่ม ซึ่งจะต้องจัดการให้ทรัพยากรทั้งที่เป็นตัวคน และวัสดุสามารถประสานเข้าด้วยกัน เพื่อร่วมกันทำงานเป็น องค์กรที่มีประสิทธิภาพได้ และขณะเดียวกันจะต้องจัดการนำองค์การให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ภายนอกได้อย่างดีที่สุด (ธงชัย สันติวงษ์, 2537: 26)

แนวคิดหลักการจัดการ

การบริหารเป็นวิธีการทำให้งานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จมี 5 ประการตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้คือ

1. P คือ Planning หมายถึง การวางแผนเป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคตผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร
2. O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กรเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กรมีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ
3. S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน
4. D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผนผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ
5. C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2549: 3-5)

แนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ซึ่งได้มีนักวิชาการ และนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ดังนี้

การดี อนันต์นาวี กล่าวว่า ทฤษฎีแรงจูงใจที่สำคัญอีกทฤษฎีหนึ่งก็ (การดี อนันต์นาวี, 2555: 131) คือ ทฤษฎีที่เน้นเรื่องแรงผลักดัน (Force) ที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล ซึ่งเรียกว่า “แรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์” (Achievement Motive) ของแมคเคลแลนด์ (McClelland) จากการศึกษาวิจัยของ แมคเคลแลนด์ พบว่า นักธุรกิจ นักวิทยาศาสตร์และอาชีพขั้นสูงอื่นๆ ต่างก็มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ สูงกว่าระดับปานกลาง นักธุรกิจที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในตนเองจะไม่เพียงแต่ต้องการกำไรเพื่อกำไร ในธุรกิจการค้าของตนเท่านั้น แต่ต้องการกำไรเพื่อแสดงถึงผลสัมฤทธิ์ในทางธุรกิจด้วย และกำไรเป็น เพียงตัวชี้ว่า การดำเนินงานเป็นไปด้วยดีมากเพียงไร แต่ตัวมันเองไม่ใช่เป้าหมายที่สำคัญ แมคเคลแลนด์ได้สรุปว่า ความต้องการสัมฤทธิ์ผล มนุษย์มีความปรารถนาที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ให้ บรรลุผลสำเร็จโดยเร็ว และแบ่งความต้องการของมนุษย์เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ความต้องการผลสัมฤทธิ์ (Needs for Achievement: n Ach)
2. ความต้องการความรักและความผูกพัน (Needs for Affiliation: n Aff)
3. ความต้องการอำนาจ (Needs for Power: n Power)

แมคเคลแลนด์ยังเน้นสาระสำคัญด้านแรงจูงใจว่า ผู้ที่จะทำงานได้อย่างประสบผลสำเร็จต้องมีแรงจูงใจด้านความต้องการสัมฤทธิ์ผลอยู่ในระดับสูง ความสำเร็จจะทำได้โดยการ กระตุ้นความต้องการด้าน n Ach เป็นสำคัญ แมคเคลแลนด์ ได้กล่าวถึงแรงจูงใจพื้นฐานของบุคคล 3 ประการ ได้แก่

1. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์(Achievement Motive) คือ ความปรารถนาที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จ ล่วงไปด้วยดีโดยพยายามแข่งขันกับเกณฑ์มาตรฐานอันดีเลิศ จะมีความรู้สึกเป็นทุกข์กังวลไม่สบายใจเมื่อประสบความล้มเหลวหรืออุปสรรค

2. แรงจูงใจใฝ่สมาคม (Affiliation Motive) คือ ความปรารถนาที่จะเป็นที่ ยอมรับของคนอื่น ต้องการเป็นที่นิยมชมชอบของคนอื่น ต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียงในสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นแรงจูงใจที่จะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับจากบุคคลอื่นๆ

3. แรงจูงใจใฝ่อำนาจ (Power Motive) คือ ความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งอิทธิพลเหนือกว่าคนอื่นในสังคม ผู้ที่มีความจูงใจใฝ่อำนาจสูงจะเป็นผู้ที่พยายามควบคุมสิ่งต่างๆ เพื่อให้ ตนเองบรรลุความต้องการที่จะมีอิทธิพลเหนือคนอื่นในองค์กร (เอื้อมพร บัวสรวง, 2551: 17)

จากการศึกษางานวิจัยภายในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์พบว่า ลักษณะของผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ มี 6 ด้าน (พิรจิต บุญบันดาล, 2551: 39) ได้แก่ ความทะเยอทะยาน ความกระตือรือร้น ความกล้าเสี่ยง ความรับผิดชอบต่อตนเอง การวางแผน และความมีเอกลักษณ์ ซึ่งแมคเคลแลนด์ ได้อธิบายถึงบุคลิกภาพด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ จะต้องประกอบไปด้วย ความทะเยอทะยาน ที่แสดงออกถึงลักษณะนิสัยส่วนบุคคลที่มีความต้องการจะให้ตนเองประสบความสำเร็จ (พิรจิต บุญบันดาล, 2551: 4-5) โดยมีการตั้ง ความคาดหวังไว้สูง รวมไปถึงความกระตือรือร้นที่บุคคลเต็มใจเอาใจใส่และตั้งใจทำงานทันทีที่ได้รับมอบหมาย ความกล้าเสี่ยง ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลที่มีการตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวในการกระทำสิ่งที่เสี่ยงไปได้ความรับผิดชอบต่อตนเอง ที่เป็นการแสดงออกถึงลักษณะนิสัยบุคคลที่มีการรักษาสีบท หน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด การรู้จักวางแผนงานที่เป็นการแสดงออกของลักษณะนิสัยบุคคลที่มี แบบแผนในการทำงาน มีจุดประสงค์ที่เด่นชัด และความมีเอกลักษณ์ซึ่งเป็นการแสดงออกของ ลักษณะนิสัยบุคคลที่เป็นตัวของตัวเองสูงไม่เลียนแบบคนอื่น

หลักอิทธิบาท 4

พุทธทาสภิกขุ (2537: 90) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิทธิบาท แยกเป็น “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เจริญรือง ดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

อิทธิบาท 4 หมายถึง ฐานหรือหนทางสู่ความสำเร็จ (ที.ปา. (ไทย) 11/231/233) คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ทางแห่งความสำเร็จหรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายเป็นแนวทางการทำงานที่พระพุทธองค์ได้ทรงสดับไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วย แนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะวิมังสา ซึ่งแต่ละข้อต่างมีหน้าที่เฉพาะของตนต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไปไม่ได้ เพราะเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้ประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวังดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 160)

1) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรัก จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ดังนั้น เราจึงควรที่จะได้ฉันทะเป็นคุณ ธรรมพื้นฐานที่สำคัญอันดับแรกเพื่อเป็นกำลังใจที่จะนำกิจการงานทั้งหลายไปสู่ความสำเร็จ รุ่งเรือง ทั้งยังมีส่วนทำให้เกิดคุณธรรมในข้อต่อๆ ไป ทุกข้อ และการใฝ่รู้ก็คือจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางปัญญาหรือการศึกษาทดลองต่างๆ ด้วย

2) วิริยะ ความเพียร คือ มุ่งมั่น พยายาม ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง เป็นความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หากเราไม่มีความเพียรแล้วก็อนุมานได้ว่า เรามีฉันทะหลอกๆ หรือศรัทธาหลอกๆ ทั้งโกหกตัวเองและหลอกผู้อื่น ซึ่งผลงานที่ได้ทำออกมานั้นก็จะเป็นตัวชี้วัดว่าทำเพื่ออะไร

3) จิตตะความคิดคือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย เอาใจจดจ่ออย่างมีสมาธิทำให้เกิดความรอบคอบ การตัดสินใจ ทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ถ้าเรามีจิตใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิด ที่เราทำและรับผิดชอบแล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องหน้าที่หรือการงานอะไรก็ตามทุกอย่างจะสำเร็จได้ด้วยดีดังประสงค์เสมอ

4) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใจปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ มี 15 ปัจจัย ได้แก่ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการส่งงานต่างๆ การให้คำแนะนำในกรณีที่ท่านมีภารกิจอื่นเร่งด่วน การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำกิจกรรมซ่อมเสริม การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีผลการประเมินไม่ผ่าน การดูแลในระหว่างที่ไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การดูแลในระหว่างที่ไปประเทศอินเดีย-เนปาล การดูแลเกี่ยวกับการเรียนภาควิชาการ การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดี การดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม

วัตถุประสงค์ที่ 2) เพื่อวิเคราะห์ค่าน้ำหนักของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงคะแนนเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้า
อบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำแนกเป็นรายข้อ (N = 124)

ข้อคำถาม	ระดับปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จ		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน	3.71	.77	มาก
การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการส่งงานต่างๆ	3.10	.86	ปานกลาง
การให้คำแนะนำในกรณีที่ท่านมีภารกิจอื่นเร่งด่วน	3.37	.76	ปานกลาง
การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม	3.69	.84	มาก
การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ	3.98	.70	มาก
การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำกิจกรรมซ่อมเสริม	3.04	.94	ปานกลาง
การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม	3.67	.74	มาก
การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม	3.41	.72	มาก
การให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีผลการประเมินไม่ผ่าน	3.12	.82	ปานกลาง
การดูแลในระหว่างที่ไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์	3.34	.76	ปานกลาง
การดูแลในระหว่างที่ไปประเทศอินเดีย-เนปาล	3.38	.90	ปานกลาง
การดูแลเกี่ยวกับการเรียนภาควิชาการ	3.07	.94	ปานกลาง
การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน	3.61	.75	มาก
การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดี	3.73	.72	มาก
การดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม	3.85	.75	มาก
รวม	3.47	.52	มาก

จากตารางที่ 1 แสดงคะแนนเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศโดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.47 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98 การดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.85 การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดี อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.71 การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69 การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.67 การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.41 การดูแลในระหว่างที่ไปประเทศอินเดีย-เนปาล อยู่ในระดับ

“ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.38 การให้คำแนะนำในกรณีที่ท่านมีภารกิจอื่นเร่งด่วน อยู่ในระดับ “ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.37 การดูแลในระหว่างที่ไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อยู่ในระดับ “ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.34 การให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีผลการประเมินไม่ผ่าน อยู่ในระดับ “ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.12 การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการส่งงานต่างๆ อยู่ในระดับ “ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.10 การดูแลเกี่ยวกับการเรียนภาควิชาการ อยู่ในระดับ “ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.07 และการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำกิจกรรมซ่อมเสริม อยู่ในระดับ “ปานกลาง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.04 ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ที่ 3) เพื่อการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เพื่อพัฒนาการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ พบว่า มี 8 ปัจจัย ได้แก่ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดี การดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม เนื่องพระธรรมทูตที่สนองความต้องการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสังคม จำเป็นต้องพัฒนาการอบรมให้พระธรรมทูตมีศักยภาพ ความรู้ ความสามารถทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งผู้เข้ารับการอบรมจะต้องมีการฝึกฝนตนเองอันประกอบด้วยคุณลักษณะ คือ 1) มีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา 2) มีทักษะด้านภาษาอย่างน้อย 3 ภาษา คือ ไทย อังกฤษ ภาษาของประเทศที่พระธรรมทูตไปปฏิบัติศาสนกิจ 3) ผ่านการปฏิบัติด้านวิปัสสนากรรมฐาน ถึงขั้นระดับที่สามารถให้การถ่ายทอดสอนผู้อื่นได้ 4) มีความเป็นพระธรรมทูตที่มีวิชาและจรณะดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส และ 5) มีลักษณะเด่นหรือมีความสามารถพิเศษของการเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ คือ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการส่งงานต่างๆ การให้คำแนะนำในกรณีที่ท่านมีภารกิจอื่นเร่งด่วน การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำกิจกรรมซ่อมเสริม การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีผลการประเมินไม่ผ่าน การดูแลในระหว่างที่ไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การดูแลในระหว่างที่ไปประเทศอินเดีย-เนปาล การดูแลเกี่ยวกับการเรียนภาควิชาการ การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดี การดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม ทั้งนี้เพราะคำแนะนำต่างๆจะเป็นแรงเสริมการกระตุ้นก่อให้เกิดความทะยานในการสร้างความสำเร็จซึ่งสอดคล้องกับแมคเคลแลนด์ (McClelland, 1961, อ้างถึงใน พริจิต บุญบันดาล, 2551: 4-5) ได้อธิบายถึงบุคลิกภาพด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ จะต้องประกอบไปด้วย ความ

ทะเยอทะยาน ที่แสดงออกถึงลักษณะนิสัยส่วนบุคคลที่มีความต้องการจะให้ตนเองประสบความสำเร็จ โดยมีการตั้งความคาดหวังไว้สูง รวมไปถึงความกระตือรือร้นที่บุคคลเต็มใจ เอาใจใส่และตั้งใจทำงานทันทีที่ได้รับมอบหมาย ความกล้าเสี่ยง ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลที่มีการตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวในการกระทำสิ่งที่เป็นไปได้ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ที่เป็นการแสดงออกถึงลักษณะนิสัยบุคคลที่มีการรักษาสีหน้าหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด การรู้จักวางแผนงานที่เป็นการแสดงออกของลักษณะนิสัยบุคคลที่มีแบบแผนในการทำงานมีจุดประสงค์ที่เด่นชัด และความมีเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นการแสดงออกของลักษณะนิสัยบุคคลที่เป็นตัวของตัวเองสูงไม่เลียนแบบคนอื่น จึงส่งผลให้แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารอยู่ในระดับมากทุกด้าน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ค่าน้ำหนักของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ที่สูงที่สุด 3 อันดับแรก คือ การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ อยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98 การดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการเดินทางอยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.85 การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดีอยู่ในระดับ “มาก” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 เพราะการดูแลความปลอดภัยในระหว่างการเดินทางถือเป็นความรับผิดชอบอย่างสูงยิ่งที่จะทำให้การเดินทางบรรลุเป้าหมายได้ด้วยดี สอดคล้องกับการวิจัยของประดินันท์ อุปรมย์ (2544: 66) กล่าวถึงคุณลักษณะ 5 ประการของผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงว่า ต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในงานและรับผิดชอบต่อภาระของงาน คิดว่าความสำเร็จของงานขึ้นอยู่กับความมุ่งมั่นของตนมากกว่าขึ้นอยู่กับความช่วยเหลือไม่โยนความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่นถ้าประสบความสำเร็จแล้วจะพยายามเริ่มต้นใหม่เพื่อปรับปรุงข้อผิดพลาด จึงส่งผลให้แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของผู้บริหารด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง อยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัย บุญเพิ่ม สอนภักดี, ฉลอง ชาตธูประชีวิน และสุกัญญา แซ่มซ้อย (2559: 99-113) เรื่อง รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดเทศบาล พบว่า กระบวนการบริหารของเครือข่ายความร่วมมือ เป็นการจัดการให้องค์คณะบุคคลดำเนินการ ใช้กระบวนการอย่างมีระบบทำให้เป้าหมายประสบความสำเร็จเกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพ โดยความร่วมมือของเครือข่ายโดยมีการบูรณาการโดยการวางแผน (Planning) ร่วมกัน โดยมี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์คณะบุคคลเครือข่ายความร่วมมือ ขอบข่ายและภารกิจเครือข่ายความร่วมมือ แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และกระบวนการบริหารของเครือข่ายความร่วมมือ โดยผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนในสังกัดเทศบาล มีความเห็นว่ารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดเทศบาลมีความเป็นไปได้อยู่ในระดับมาก และมีความมีประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เพื่อพัฒนาการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ คือ การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือให้พระธรรมทูตได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างดี สอดคล้องกับการวิจัยของ พระมหาสุริยา วรเมธี และคณะ (2556: บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง ศึกษาแนวคิดและหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกาที่มีการรายงานผลการวิจัยที่แสดงถึงความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ที่กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โดยระบุว่าแนวคิด วิธีการและเป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตต้องเป็นไปตามหลักพุทธโอวาท การแสดงธรรมต้องเป็นไปตามหลักการของพระผู้แสดงธรรม คือ ให้มีเหมาะสมแก่กาลเทศะ มีเหตุผล แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่แสดงธรรมโดยยกตนข่มท่านและไม่ เสียตีสัมชัญผู้อื่น เป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อประโยชน์เกื้อกูล ความสุข แก่บุคคลทั้งที่เป็นชาวพุทธและมีใช้ชาวพุทธ มุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพ ของบุคคลในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง โดยใช้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทาง ในการชี้นำบุคคลให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เป็นศูนย์รวมจิตใจและกิจกรรมของชาวพุทธ และได้แสดงถึงปัญหาและอุปสรรคการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันจะสามารถนำมาเชื่อมโยงเป็นปัจจัยที่จะต้องพยายามทำให้หมดไป คือพระธรรมทูตยังไม่เข้าใจภาษาและวัฒนธรรมของประเทศที่ตนไปเผยแผ่ดีพอ ทำให้การสื่อสารกับคนในประเทศ นั้นไม่ดีเท่าที่ควร ด้านองค์กรสงฆ์ที่มีส่วนในการดูแลพระธรรมทูตยังไม่เข้มแข็งพอ ให้การสนับสนุน และดูแลได้ไม่ทั่วถึง แม้ปัจจุบันจะมีหลายหน่วยงานที่กำกับดูแลโดยตรงแต่ก็ยังครอบคลุมได้ไม่ทั่วถึง

บทสรุป

จากการวิจัยค้นคว้าพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ มี 15 ปัจจัย ได้แก่ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการส่งงานต่างๆ การให้คำแนะนำในกรณีที่ท่านมีภารกิจอื่นเร่งด่วน การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำกิจกรรมซ่อมเสริม การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีผลการประเมินไม่ผ่าน การดูแลในระหว่างที่ไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เป็นต้น ในจำนวนปัจจัยเหล่านี้มีปัจจัยที่มีค่าน้ำหนักของปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ที่จัดว่ามีค่าน้ำหนักสูงที่สุด ได้แก่เรื่องการให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ รองลงมาเป็นเรื่องการดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม และการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เพื่อพัฒนาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพมี 8 ปัจจัย ได้แก่ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตน การดูแลเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ การให้ความช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาในการฝึกอบรม การให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์การฝึกอบรม การให้ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยฉุกเฉิน การให้การดูแลเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยที่ดี และการดูแลเกี่ยวกับความปลอดภัยระหว่างการฝึกอบรม ดังนั้นการอบรมจะเกิดประสิทธิภาพได้ด้วยการจัดการปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของพระที่เข้าอบรมตามปัจจัยข้างต้นนี้ จึงจะสามารถประสบผลสำเร็จได้ด้วยดี

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาและกรมการศาสนาควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และควรมีงบสนับสนุนบุคลากรที่ให้การดูแลช่วยเหลือพระธรรมทูตอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนและมั่นคง
2. ควรมีการศึกษา วิจัยเชิงนโยบาย เพราะนโยบายเป็นตัวขับเคลื่อนและนำไปสู่เป้าหมายที่ชัดเจน

บรรณานุกรม

- กัลยา วานิชย์บัญชา. (2554). *การใช้ SPSS for Windows ในการวิเคราะห์ข้อมูล*. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร จำกัด.
- ติน ประยูรพุทธธิ. (2535). *ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีระรัตน์ กิจจารักษ์. (2542). *เอกสารคำสอนวิชาการบริหารการศึกษ*. เพชรบูรณ์: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2537). *องค์การและการบริหาร*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- บุญเพิ่ม สอนภักดี, ฉลอง ชาตรุประชีวิน และสุกัญญา แซ่ม้อย. “รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดเทศบาล”. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. ปีที่ 18 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2559): 99-113.
- ประดินันท์ อุปรมย์. (2544). *พฤติกรรมวัยเด็ก หน่วย 8-15*. พิมพ์ครั้งที่ 7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *ขรวาสธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทอาร์เอส พรินต์ติ้งแมส โปรดักส์จำกัด.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุริยา วรเมธีและคณะ. (2556). “ศึกษาแนวคิดและหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา”. *รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). *วิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พริจิต บุญบันดาล. (2551). “คุณลักษณะผู้นำยุคใหม่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์กับประสิทธิภาพ”. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง*.
- พะยอม วงศ์สารศรี. (2542.). *องค์การและการจัดการ*. กรุงเทพฯ: พรานนกการพิมพ์.
-

การดี อนันต์นาวี. (2555). *หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. ชลบุรี: มนต์รี.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มัลลิกา ต้นสอน. (2544). *การจัดการยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: เอกซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. (2538). *เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

วิทยาลัยพระธรรมทูต. *ประวัติความเป็นมาวิทยาลัยพระธรรมทูต*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.odc.mcu.ac.th/?page_id=712 [3 พฤศจิกายน 2565].

สมคิด บางโม. (2545). *การบริหาร*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สง่า พิมพ์พงษ์. (2551). *คู่มือพระธรรมทูต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

เอี่ยมพร บัวสรวง. (2551). “รูปแบบภาวะผู้นำและแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของพนักงานอัยการในสำนักงานอัยการเขต 5”. *วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การปกครองท้องถิ่นกับการเสริมสร้างอำนาจชุมชน

Local Government and Community Empowerment

วินัย ภูมิสุข

Winai Phoomsukh

สุนทร ธนศิลป์พิชิต

Sunait Thanasinlapaphichit

ไพฑูรย์ มาเมือง

Phaitoon Mamuang

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: turee8888888@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างอำนาจชุมชนภายใต้การจัดการของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 หมวด 14 การปกครองท้องถิ่น ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายประชาชนมีสิทธิในการจัดการท้องถิ่นของตนเองสามารถเลือกผู้แทนเพื่อเป็นผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นเพื่อเสนอปัญหาและความต้องการและร่วมกำหนดทิศทางการบริหารจัดการท้องถิ่นของตนตามบริบทแต่ละพื้นที่ ดังนั้น การเสริมสร้างอำนาจชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งนั้น เริ่มจากการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจถึงหลักการปกครองตนเองตามบทบัญญัติกฎหมาย การส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการร่วมเสนอปัญหา ความต้องการ ร่วมเสนอแนวทางในทางพัฒนา ร่วมตรวจสอบการบริหารงานท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ การประสานงานที่ดี มีองค์กรเครือข่ายที่ประสานความร่วมมือกัน ก่อให้เกิดเครือข่ายชุมชนก็จะไปสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ: การปกครองท้องถิ่น, อำนาจชุมชน, ชุมชนเข้มแข็ง

Abstract

This academic article the purpose is to present a community empowerment approach under the management of local people. Which is in accordance with the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560, Chapter 14, Local Government Under the provisions of the law, citizens have the right to manage their locality. Can elect representatives to be local administrators and members of local councils to present problems and needs

and jointly determine the direction of their local administration according to the context of each area, so strengthening community power. It starts from promoting people to understand the principles of self-government according to the provisions of the law. Promoting public awareness of the importance of participation in local development. Participate in proposing problems, needs, and proposing guidelines for development. Joint audit of local administration foster cooperation good coordination there is a network organization that coordinates cooperation. It creates a community network that will lead to strong communities and local development efficiently and sustainably.

Keywords: local government, community power, strong community

บทนำ

การปกครองส่วนท้องถิ่นมีการกำหนดไว้ภายใต้ หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ฉบับปัจจุบัน โดยให้มีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงยึดตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น (มาตรา 249) การมุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมนับตั้งแต่การเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น (มาตรา 252) อีกทั้งในการดำเนินงานให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่น เปิดเผยข้อมูลและรายงานผลการดำเนินงานให้ประชาชนทราบ รวมตลอดทั้งมีกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย (มาตรา 253) และยังเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิเข้าชื่อกันเพื่อเสนอข้อบัญญัติหรือเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นได้ (มาตรา 254) นอกจากนี้ ภายใต้ หมวด 16 การปฏิรูปประเทศ ด้านการเมืองนั้นยังกำหนดให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองรวมถึงการตรวจสอบ การใช้อำนาจรัฐ รู้จักยอมรับในความเห็นทางการเมืองโดยสุจริตที่แตกต่างกัน และให้ประชาชนใช้สิทธิเลือกตั้ง และออกเสียงประชามติโดยอิสระ ปราศจากการครอบงำไม่ว่าด้วยทางใด (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560: 74-77) จึงแสดงให้เห็นได้ว่า ประชาชนมีอำนาจในการปกครองตนเองภายใต้กรอบกฎหมายที่กำหนดไว้ โดยที่ประชาชนสามารถเลือกตั้งผู้บริหารเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนา เลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ในการเสนอปัญหาและความต้องการ รวมถึงการที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนและตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารและสมาชิกสภาท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ การปกครองท้องถิ่นเป็นการฝึกให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้และฝึกฝนให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้และประสบการณ์ทางการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยการปฏิบัติ ช่วยส่งเสริมให้มีความร่วมมือกันและการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อกระทำกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นการตอบสนองความต้องการโดยรวมของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกัน ถ้าประชาชนรอรับการตอบสนองจากรัฐบาลกลางก็อาจไม่ได้รับตรงตามความต้องการและมีความล่าช้า ผู้บริหารงานการ

ปกครองท้องถิ่นซึ่งอยู่ใกล้ชิดย่อมจะสามารถตอบสนองได้เหมาะสมกว่าและการพัฒนาท้องถิ่นจะเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคง จะเป็นผลมาจากความร่วมมือ การสนับสนุน และการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยความเชื่อถือศรัทธาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย (ขวลิต สละ, 2556: 14-15)

ดังนั้น การปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความเป็นอิสระในการบริหารจัดการโดยคนในท้องถิ่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการร่วมกันในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การปกครองท้องถิ่นจึงเป็นการเสริมสร้างอำนาจชุมชนและก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้นำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น

ความหมายของการปกครองท้องถิ่น

Daniel Wit (1967, อ้างถึงใน โกวิท พงงาม, 2559: 26) ได้นิยาม การปกครองท้องถิ่น หมายถึง การปกครองที่รัฐบาลกลางให้อำนาจ หรือกระจายอำนาจไปให้หน่วยการปกครองท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีอำนาจในการปกครองร่วมกันทั้งหมดเพียงบางส่วนในการบริหารท้องถิ่น ตามหลักการที่ว่าถ้าอำนาจการปกครองมาจากประชาชนในท้องถิ่นแล้ว รัฐบาลของท้องถิ่นก็ย่อมเป็นรัฐบาลของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน ดังนั้น การบริหารการปกครองท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องมีองค์กรของตนเอง อันเกิดจากการกระจายอำนาจของรัฐบาลกลาง โดยให้องค์กรนั้นได้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลกลางมีอำนาจในการตัดสินใจและบริหารงานภายในท้องถิ่นในเขตอำนาจของตน

Willim A. Robson (1953, อ้างถึงใน โกวิท พงงาม, 2559: 27) ได้นิยาม การปกครองท้องถิ่น หมายถึง หน่วยการปกครองซึ่งรัฐได้จัดตั้งขึ้นและให้มีอำนาจปกครองตนเอง (Autonomy) มีสิทธิตามกฎหมาย (Legal Rights) และต้องมีองค์กรที่จำเป็นในการปกครอง (Necessary Organization) เพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้สมความมุ่งหมายของการปกครองท้องถิ่นนั้นๆ

ประทาน คงฤทธิศึกษากร (2524: 15) ได้นิยามการปกครองท้องถิ่นเป็นระบบการปกครองที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระจายอำนาจทางการปกครองของรัฐ และจะเกิดองค์การทำหน้าที่ปกครองท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่นนั้นๆ องค์การนี้จัดตั้งและถูกควบคุมโดยรัฐบาล แต่ก็มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและควบคุมให้มีการปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายของตนเอง

นอกจากนั้น ธเนศวร เจริญเมือง (2553: 66-68) ได้กล่าวถึง การปกครองท้องถิ่นโดยความหมายที่แท้จริง คือ การปกครองตนเองของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีสาระสำคัญอย่างน้อย 6 ประการ คือ

ข้อที่ 1 ประชาชนในท้องถิ่นมีความเป็นอิสระในการตัดสินใจและบริหารท้องถิ่นของตนเอง ความอิสระดังกล่าวมีหลายมิติ รวม 6 ด้าน ได้แก่ 1. ความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง (Policy Autonomy) 2. ความเป็นอิสระในการวางแผนงานเพื่อกำหนดทิศทางและการบริหารท้องถิ่นของตนเอง (Planning Autonomy) 3. ความเป็นอิสระในการออกกฎข้อบังคับเพื่อใช้ในท้องถิ่นของตนเอง (Regulatory Autonomy) 4. ความเป็นอิสระในการกำหนดงบประมาณเพื่อใช้จ่าย

ในการบริหารท้องถิ่นของตนเองสำหรับแต่ละโครงการตลอดจนการหารายได้ (Financial Autonomy) 5. ความเป็นอิสระในการบริหารงานต่างๆ ด้าน (Administrative Autonomy) เพื่อให้นโยบายโครงการและกฎข้อบังคับต่างๆ สัมฤทธิ์ผลตามที่วางไว้ 6. ความเป็นอิสระในการบังคับบัญชาบุคลากร (Personnel Autonomy) มิใช่ดูแลพนักงานที่เป็นข้าราชการของรัฐบาลกลางหรือเขตอื่น และท้องถิ่นไม่สามารถแต่งตั้ง ถอดถอน ให้คุณให้โทษหรือโยกย้ายบุคลากรทั้งหมดหรือบางคน

ข้อที่ 2 เพื่อให้ความเป็นอิสระเหล่านั้นเป็นไปโดยประชาชนในท้องถิ่นนั้น ประชาชนย่อมต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ

ข้อที่ 3 สมาชิกสภาท้องถิ่นและฝ่ายบริหารต้องมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน จะเป็นการเลือกตั้งโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้

ข้อที่ 4 องค์กรปกครองท้องถิ่นดังกล่าวต้องมีฐานะทางกฎหมายเพื่อรับผิดชอบหรือชอบในการบริหารงานของตนเอง นั่นคือ ความเป็นนิติบุคคล สามารถดำเนินการใดๆ ก็ได้ตามที่กฎหมายกำหนด ขณะเดียวกันหากกระทำผิดกฎหมายก็ต้องรับผลนั้นๆ

ข้อที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางกับองค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นแบบรัฐบาลกลางกำกับดูแล มิใช่ควบคุม การกำกับดูแลเป็นการติดตามดูว่าองค์กรปกครองท้องถิ่นดำเนินงานตามที่กฎหมายกำหนดไว้หรือไม่ มิใช่ไปควบคุมองค์กรปกครองท้องถิ่นมิให้ทำโครงการใดโครงการหนึ่งหรือควบคุมด้านงบประมาณ เช่น อ้างว่ามากเกินไป

ข้อที่ 6 ความเป็นอิสระของแต่ละท้องถิ่นมิได้หมายความว่าเอกราชท้องถิ่นมีความเป็นอิสระเฉพาะในส่วนที่จะบริหารกิจการต่างๆ ของท้องถิ่นของตนเองเท่านั้น ขณะที่การมีเอกราช หมายถึง การมีอำนาจอธิปไตย การก่อตั้งรัฐของตนเอง โดยไม่ต้องขึ้นกับรัฐอื่น

สรุปได้ว่า การปกครองท้องถิ่น คือ การที่รัฐบาลส่วนกลางได้มอบอำนาจการปกครองให้แก่ท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีอำนาจในการปกครองร่วมกันในการบริหารท้องถิ่นตามบทบัญญัติกฎหมาย

หลักการปกครองท้องถิ่น

โกวิท พวงงาม (2559: 27-28) ได้กล่าวถึง หลักการปกครองท้องถิ่นมีสาระสำคัญ ดังนี้

1) การปกครองของชุมชนหนึ่ง ซึ่งชุมชนเหล่านั้นอาจมีความแตกต่างกันในด้านความเจริญ จำนวนประชากรหรือขนาดของพื้นที่ เช่น หน่วยการปกครองท้องถิ่นของไทยจัดเป็นกรุงเทพมหานคร เทศบาล สุขาภิบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบลและเมืองพัทยา ตามเหตุผลดังกล่าว

2) หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีอำนาจอิสระ (Autonomy) ในการปฏิบัติหน้าที่ตามความเหมาะสม กล่าวคืออำนาจของหน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีขอบเขตพอควร เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริงหากมีอำนาจมากเกินไปมากเกินไปไม่มีขอบเขต หน่วยการปกครองท้องถิ่นนั้นก็จะกลายสภาพเป็นรัฐอธิปไตยเอง เป็นผลเสียต่อความมั่นคงของรัฐบาลอำนาจของท้องถิ่นนี้มีขอบเขตที่แตกต่างกันออกไป ตามลักษณะความเจริญและความสามารถของประชาชน

ในท้องถิ่นนั้นเป็นสำคัญ รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลในการพิจารณาการกระจายอำนาจให้หน่วยการปกครองท้องถิ่นระดับใดจึงเหมาะสม

3) หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะต้องมีสิทธิตามกฎหมาย (Legal Rights) ที่จะดำเนินการปกครองตนเอง สิทธิตามกฎหมายแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.1) หน่วยการปกครองท้องถิ่นมีสิทธิที่จะตรากฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับต่างๆ ขององค์กรปกครองท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการบริหารตามหน้าที่และเพื่อใช้บังคับประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น เทศบัญญัติ ข้อบังคับสุขาภิบาล เป็นต้น

3.2) สิทธิที่เป็นหลักในการดำเนินการบริหารท้องถิ่น คือ อำนาจในการกำหนดงบประมาณเพื่อบริหารกิจการตามอำนาจหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นนั้นๆ

4) เมืองครีที่จำเป็นในการบริหารและการปกครองตนเอง องค์กรที่จำเป็นของท้องถิ่นจัดแบ่งเป็นสองฝ่าย คือ องค์กรฝ่ายบริหาร และองค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ เช่น การปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลจะมีคณะเทศมนตรีเป็นฝ่ายบริหาร และสภาเทศบาลเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ หรือในแบบมหานคร คือ กรุงเทพมหานคร จะมีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเป็นฝ่ายบริหาร สภากรุงเทพมหานครจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ เป็นต้น

5) ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น จากแนวความคิดที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้นที่จะรู้ปัญหาและวิธีการแก้ไขของตนเองอย่างแท้จริง หน่วยการปกครองท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องมีคนในท้องถิ่นมาบริหารงานเพื่อให้สมเจตนารมณ์และความต้องการของชุมชนและอยู่ภายใต้การควบคุมของประชาชนในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าใจในระบบและกลไกของประชาธิปไตยอย่างแท้จริงอีกด้วย

สรุปได้ว่า หลักการปกครองท้องถิ่น เป็นการปกครองตนเองของชุมชนแต่ละแห่งที่มีบริบทแตกต่างกัน มีอิสระและสิทธิตามที่กฎหมายกำหนด รวมทั้งมีการกำหนดรูปแบบการปกครองที่ชัดเจน รวมถึงมีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการท้องถิ่นของตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ

ความหมายของอำนาจ

มีนักคิดได้นิยามความหมายของอำนาจ ไว้ดังนี้

Fred Luthans (1998, อ้างถึงใน เรืองฤทธิ์ คงอยู่, 2560) กล่าวว่า อำนาจ หมายถึง ความสามารถที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มอื่นทำบางสิ่งบางอย่าง หรือให้เปลี่ยนแปลงไปในทางใดทางหนึ่งและอิทธิพลจัดอยู่ในอำนาจด้วย อำนาจหน้าที่ (authority) หมายถึง อำนาจที่องค์กรมอบให้ คำว่าอิทธิพล หมายถึง อำนาจส่วนบุคคล ที่เกิดขึ้นนอกขอบเขตของอำนาจหน้าที่ อิทธิพลมาจากคุณสมบัติส่วนตัว ซึ่งรวมถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ บุคลิกภาพส่วนบุคคลและองค์ประกอบตามสถานการณ์ต่างๆ

Luke (1978, อ้างถึงใน ทศชววัฒน์ เหล่าสุวรรณ, 2554) อำนาจ คือ การก่อให้เกิดผลที่ตามมาที่สำคัญ คือ การพิจารณาอำนาจในฐานะที่เป็นพลังหรือความสามารถที่ ก่อให้เกิดผลบางประการ โดยลุคส์ ยังได้แบ่งมิติของอำนาจเป็นลักษณะมิติเดียว อำนาจสองมิติ และอำนาจสามมิติ โดยอธิบายให้

เห็นว่า อำนาจจะมีลักษณะมิติเดียว คือ กระจุกตัวอยู่ที่ชนชั้นนำ และการใช้อำนาจจะอยู่ที่ผู้มีอำนาจมากกว่าจะครอบงำอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีอำนาจน้อยกว่า แต่ในขณะที่มีอำนาจอีกแบบหนึ่ง คือ อำนาจสองมิติ อำนาจแบบนี้มีความสลับซับซ้อน มีลักษณะแฝงไม่ แสดงออกมาอย่างชัดเจน แต่ผลของอำนาจมีลักษณะ กีดกันผลประโยชน์ของกลุ่มหรือบุคคล ออกจากความสนใจ ในขณะที่อำนาจแบบหนึ่งที่สำคัญในงาน ของลึคส์ คือ อำนาจสามมิติ อำนาจดังกล่าวผู้ตกเป็นเหยื่อจะไม่รู้ตัวเลยว่า ผลประโยชน์ของเขาถูกคุกคาม

สรุปได้ว่า อำนาจ หมายถึง ความสามารถของบุคคลอาจได้มาจากคุณสมบัติส่วนบุคคลหรือ อำนาจหน้าที่ ที่ควบคุมบุคคลหรือกลุ่มคนให้กระทำตามในบางสิ่งบางอย่างหรือทางใดทางหนึ่ง

ลักษณะของอำนาจ

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด (2556: 59-62) กล่าวถึง ลักษณะของอำนาจไว้ 4 ประการ คือ

1) อำนาจมีอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) หมายถึง ในความสัมพันธ์กันของคน อำนาจจะเกิดขึ้น แต่ถ้าหากไม่มีความสัมพันธ์กันของสมาชิกภายในสังคม อำนาจจะไม่เกิดขึ้น ความสัมพันธ์กันทางสังคมเริ่มต้นด้วย การกระทำทางสังคม (social act) เป็นการกระทำทางสังคม ทุกอย่างเป็นกิจกรรม ของอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคมทุกอย่าง เป็นความเท่าเทียมกันของอำนาจ ทุกกลุ่ม ทุกระบบองค์การ เป็นการจัดระเบียบของอำนาจ อำนาจนอกจากเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างกลุ่ม/องค์กรแล้ว ยังเป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมกัน และเป็นเรื่องของการพึ่งพากัน (dependency) ที่บุคคลหนึ่งจำเป็นต้องพึ่งพา อีกคนหนึ่งอยู่ด้วย เนื่องจากบางคน มีบางสิ่งบางอย่างมากกว่าคนอื่น การพึ่งพาต่อกันจะมีมากขึ้น เมื่อทรัพยากร ที่บุคคลควบคุม มีความสำคัญ หายาก และไม่สามารถหาสิ่งอื่นมาทดแทนได้ และอำนาจก็มีผลต่อกลุ่ม และมีผลต่อองค์กรอย่างมากเช่นกัน เหตุผลเนื่องมาจากสมาชิกกลุ่มที่มีอำนาจจะกระตุ้นปฏิกิริยาจาก สมาชิกคนอื่นๆ ได้มากกว่า เป็นต้น

2) การต้านทาน (resistance) หมายถึง ความสามารถในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้เกิดขึ้นใน ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางสังคม (ways of social life) อำนาจในลักษณะนี้ มักมีแรงต้านทานรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อาจเป็นการผืนจิตใจ หรือผืนความตั้งใจ ลักษณะนี้จึงเรียกว่า “อำนาจ” เช่น เมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งที่อาจมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน ก็อาจมีทั้งฝ่ายที่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วย ในกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับการประกาศกฎหมายนั้น ก็อาจมีการ ผ่าฝืนหรือ เกิดแรงต้านขึ้นมา เป็นต้น

3) ความน่าจะเป็นไปได้ (probability) อำนาจประเภทนี้ มีความเกี่ยวข้องกับการคาดหวัง การหวังผลของการใช้อำนาจอย่างเต็มที่ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ครั้งจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมอื่นๆ อีกหลายอย่าง เราจึงอาจกล่าวได้ว่า การใช้อำนาจของผู้มีอำนาจในแต่ละครั้ง จึงเป็นเรื่องของความน่าจะเป็นเท่านั้นไม่แน่นอน

4) ความจริงและจินตนาการ (real and Imagined) อำนาจประเภทนี้ บางครั้งการก่อให้เกิดอำนาจ ในความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าว ผู้ก่ออาจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จริง เช่น ทรัพย์สิน เงินทอง บริวาร พรรค พวก อาวุธ ลูกน้อง คำมั่นสัญญา เป็นต้น หรือบางครั้งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่จริง แต่สามารถทำให้คู่สัมพันธ์ เชื่อว่า ผู้ก่ออำนาจมีทรัพยากรอยู่จริง จนเขายอมทำตามคำสั่ง หรือขอร้องก็ทำให้เกิดอำนาจขึ้นได้

Marx and Engels (1968, อ้างถึงใน ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ, 2554) มองอำนาจในลักษณะที่เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยมาร์กซ์ได้อธิบายว่า ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production) นั้นเป็นพื้นฐานที่กำหนดเงื่อนไขให้กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งปวง รูปธรรมที่ชัดเจน คือ ลักษณะของชนชั้นทาง สังคม เช่น ในสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมก็จะสร้างเงื่อนไขให้เกิด ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ที่เป็นเสมือนสถานะที่เปิดให้นายทุนสามารถมีอำนาจบังคับเหนือผู้ใช้แรงงาน เพราะอยู่ในฐานะของผู้ควบคุมและผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงงานหรือทุน ขณะที่ผู้ใช้แรงงานจะอยู่ในฐานะที่ตกเป็นเบี้ยล่างต่อนายทุน เพราะเป็นชนชั้นที่ไม่ได้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตใดๆ เลย นอกจากแรงงานของตนเองทำให้มีอำนาจต่อรองจำกัดภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเช่นนี้เอง จะมีความขัดแย้งของอำนาจดำรงอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกันหากมองในด้านกลับกัน ความขัดแย้งนั้นเองก็ กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญผลักดันให้เกิดความพยายามในการปรับความสัมพันธ์ด้วยเช่นกันตามนัยดังกล่าวทำให้เข้าใจได้ว่า คาร์ล มาร์กซ์ ไม่ได้มองอำนาจอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล หากแต่เน้นถึงความสำคัญของความขัดแย้ง จนบางครั้งก็มีผู้เรียกแนวความคิดของคาร์ล มาร์กซ์ ว่าทฤษฎีความขัดแย้ง ด้วยการที่คาร์ล มาร์กซ์ จะมองว่า อำนาจนั้นเป็นสถานะที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ขัดแย้งกันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยเฉพาะการบังคับ ครอบงำและการตกเป็นเบี้ยล่างของแต่ละชนชั้น ซึ่งต่างพยายามสร้างเงื่อนไขที่เหนือกว่าให้กับชนชั้นของตน

นอกจากนั้น Weber (1978, อ้างถึงใน ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ, 2554) ได้แบ่งลักษณะของ อำนาจออกได้ 3 ประเภท คือ

1) อำนาจบังคับตามกฎหมาย (Legal Domination) อำนาจในระบบสังคมที่มีการปกครอง ซึ่งใช้หลักกฎหมายบังคับทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน โดยผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายจะได้รับแต่งตั้งหรือ เลือกลงตั้งขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่รักษา ระเบียบตามกฎหมายดังกล่าว ซึ่งทำให้ผู้มีอำนาจตามกฎหมายนั้นดู เสมือนหนึ่งจะมีสถานภาพสูง กว่าคนอื่น ๆ ในความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่อยู่ใต้การบังคับของกฎหมายนั้น เพียงแต่ยอมรับสถานภาพ ของผู้มีอำนาจตามกฎหมาย เพราะพวกเขาเคารพในตัวกฎหมายมากกว่าตัวผู้ บังคับใช้อำนาจตามกฎหมายนั่นเอง

2) อำนาจบังคับตามประเพณี (Traditional Domination) เป็นอำนาจที่ชอบธรรมตามความ เชื่อในอำนาจที่ดำรงอยู่ โดยผู้ใช้อำนาจมีความชอบธรรมในฐานะเป็นผู้สืบทอด อำนาจมาตามประเพณี มักเป็นลักษณะของอำนาจในรัฐแบบจารีตนิยม (Traditional State) ซึ่งเป็นระบบการปกครองที่ใช้กลไก ของกลุ่มที่มีความสัมพันธ์และแบบต่างๆ เช่น ความภักดีในตัวบุคคล ความผูกพันแบบเครือญาติ แบบ อุปถัมภ์ และแบบบรรณาการ เป็นต้น

3) อำนาจบังคับตามบารมี (Charismatic Domination) ถือว่าเป็น อำนาจในตัวบุคคล ซึ่งมี ที่มาตรงกันข้ามกับจารีต เพราะตั้งอยู่บนลักษณะพิเศษของตัวของผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้หยั่งรู้อนาคต หรือเป็นวีรชน ที่ทำให้ผู้นำคนนั้นมีบารมีจนเป็นที่ ยอมรับทั่วไป

สรุปได้ว่า การใช้อำนาจจะขึ้นอยู่กับปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เกิดขึ้นจากหลายลักษณะ ซึ่งอาจมีทั้งอำนาจที่เกิดขึ้นจากอำนาจหน้าที่ อำนาจตามประเพณีหรืออำนาจในตัวบุคคลที่มีคุณสมบัติส่วนตัว

แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

มีผู้ให้นิยามและลักษณะชุมชนเข้มแข็ง ไว้ดังนี้

สนธยา พลศรี ได้กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่างด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจายกันก็ได้แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กรและมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้น ทำให้โครงสร้างทางสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์ในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้วก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะ ดังนี้

(1) มีจิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและมีมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

(2) จิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจ เป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณชุมชนทำให้เกิดความปิติสุขล้นเหลือและเกิดพลังอย่างมหัศจรรย์เป็นพลังเยียวยาที่使人และชุมชนมีความสุข

(3) เป็นชุมชนเรียนรู้ คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวสารในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติ หรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน กล่าวคือการเป็นชุมชนเรียนรู้ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพราะผลจากการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดหาวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

(4) มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชนผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

(5) มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน และประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(6) มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่ม และองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกันด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึก และจิตวิญญาณของสมาชิก และองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

(7) มีภาวะผู้นำชุมชน คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิด หรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผลักดันเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น และร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชนโดยสรุป ผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ ผู้ที่เชื่อมประสานแนวคิดต่างๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

(8) เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชน มีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือ หรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบภาวะวิกฤตต่างๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

(9) เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

(10) เป็นการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชุมชนดำรงอยู่และดำรงอยู่ต่อไปได้โดยไม่ล่มสลายอันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

นอกจากนั้นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง มีเป้าหมายที่สำคัญ คือ

(1) ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนาที่มีระบบการศึกษา สาธารณสุขสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรระบบสวัสดิการและกฎหมายมาจากชุมชนเป็นของชุมชน

(2) ความเข้มแข็งของชุมชนและกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา จะช่วยให้เกิดการสร้างและจัดระเบียบของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์และระบบทุนของชุมชนให้พึ่งตนเองได้และยั่งยืน

(3) นำไปสู่โครงสร้างทางการเมืองและระบบการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง

(4) ระบบความร่วมมือและความเป็นประชาคม ประชาสังคม จะทำให้สังคมโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างดุลยภาพทางการพัฒนา (สนธยา พลศรี, 2547: 54-56)

รวมถึง ประภารัตน์ ช่างเรือน (2552: 19) ได้กล่าวถึง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีการเตรียมคนและชุมชนเพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในทุกๆ ด้าน รวมทั้งการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ในการดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการกระตุ้นกระบวนการทำงาน

แบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง จำเป็นจะต้องมีการสร้างความรู้ความเข้าใจในชุมชนมีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงทิศทางการพัฒนาร่วมกัน เพื่อให้เกิดการประสานร่วมมือกันทุกฝ่าย อันจะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

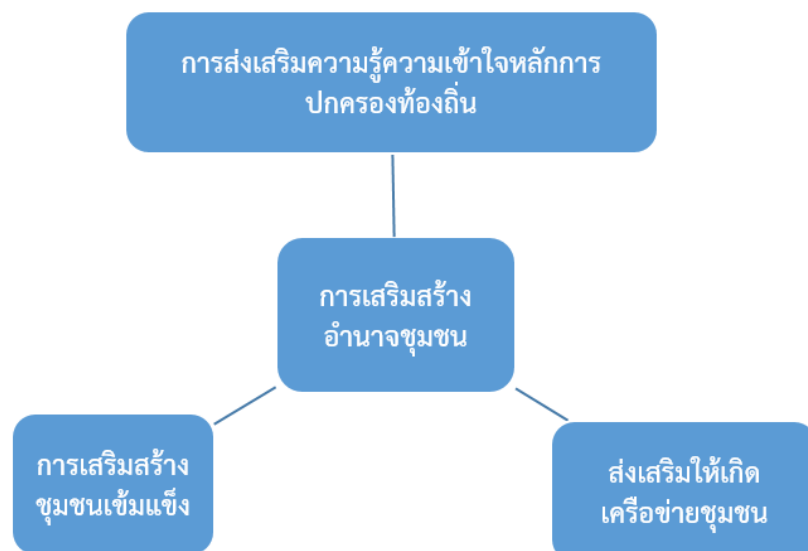
บทสรุป

การปกครองท้องถิ่นเป็นการมอบอำนาจในการบริหารจัดการท้องถิ่นโดยคนในพื้นที่ ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน ปัญหาและความต้องการของประชาชนในแต่ละพื้นที่จึงมีความแตกต่างกันไป การที่กฎหมายตามรัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถปกครองตนเอง โดยการเลือกตั้งตัวแทนเป็นผู้บริหารในการกำหนดนโยบายและทิศทางการบริหารจัดการท้องถิ่นย่อมก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท้องถิ่น เนื่องจากคนในท้องถิ่นเองจะทราบปัญหาและความต้องการของคนในพื้นที่นั้นอย่างตรงจุด ดังนั้น การส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจและเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่นเอง ย่อมก่อให้เกิดการพลังชุมชนหรือก่อให้เกิดอำนาจชุมชนในการบริหารจัดการท้องถิ่นซึ่งจะสามารถส่งผลให้เกิดชุมชนเข้มแข็งและเกิดการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

การส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นให้ประชาชนเข้าใจถึงหลักการปกครองตนเอง ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนย่อมจะทำให้ชุมชนนั้นเกิดการประสานความร่วมมือกันทั้งภายในชุมชนและองค์กรภายนอกส่งผลให้เกิดเครือข่ายชุมชนที่มีความเข้มแข็งอันจะนำไปสู่การเสริมสร้างอำนาจชุมชนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและส่งผลให้ชุมชนเกิดการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อไป

การเสริมสร้างอำนาจชุมชน

บรรณานุกรม

- โกวิทย์ พวงงาม. (2559). *การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการและมิติใหม่ในอนาคต*. พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพฯ: วิญญูชน
- ชลิต สละ. (2556). *ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัท วี.พริ้นท์(1991) จำกัด
- ทัชชวณธ์ เหล่าสุวรรณ. (2554). ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน: มิติโครงสร้างและผู้กระทำการ. *ดุชนิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ธนสวรรค์ เจริญเมือง. (2553). *ทฤษฎีและแนวคิด : การปกครองท้องถิ่นกับการบริหารจัดการท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ประทาน คงฤทธิศึกษากร. (2524). *การปกครองเมืองพัทยา*. กรุงเทพฯ: สหยาบถ้อยและการพิมพ์.
- ประภารัตน์ ช่างเรือน. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม กรณีศึกษา: ชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. *ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2556). *สังคมวิทยาการเมือง*. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*. (เล่ม 134 ตอนที่ 40ก).
- รักยิ้ม เองหลี่. (2552). การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอบางพลีจังหวัดสมุทรปราการ. *ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- เรืองฤทธิ์ คงอยู่. (2560). ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นกับประชาชน. *ดุชนิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

วิปัสสนากรรมฐานกับการเพิ่มศักยภาพพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

Insight Meditation and Increasing the Potential for Overseas

Dhammaduta Bhikkhus

พระมหายงยุทธ กนตาโภ

Phramaha Yongyuth Kantābho

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Dhammaduta College College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: kantabho@gmail.com

บทคัดย่อ

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นหัวใจสำคัญในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ กล่าวโดยเฉพาะชาวต่างประเทศนั้น สนใจพระพุทธศาสนาจากการได้ศึกษาพระไตรปิฎกฉบับภาษาอังกฤษ ในสถาบันการศึกษามาเป็นอย่างดี เขาจึงสนใจพระพุทธศาสนาในแนวปฏิบัติมากกว่าแนวพิธีกรรม ซึ่งยังขาดพระสงฆ์ที่จะแนะนำสั่งสอนแนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่เขาได้ ถึงแม้แต่ยังไม่เพียงพอ เหตุผลที่เขาสนใจเพราะเป็นแนวทางแสวงหาความรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์ คือต้องลงมือพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติเอง ดังจะเห็นว่าชาวต่างประเทศสนใจเข้ามาเมืองไทยเพื่อศึกษาปฏิบัติกรรมฐานในสำนักต่างๆ เป็นจำนวนมาก โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ได้มองเห็นความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาแต่ต้น จึงเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก่อนไปเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เป็นระยะเวลา 1 เดือนเต็ม ถือเป็นการเพิ่มศักยภาพแก่พระธรรมทูตสายต่างประเทศด้านวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้สามารถนำวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไปแนะนำให้เขาทำ นำให้เขาดู อยู่ให้เขาเห็น เย็นให้เขาสัมผัส ได้อย่างมั่นใจ จะเกิดประโยชน์อย่างมั่นคงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

คำสำคัญ: วิปัสสนา, กรรมฐาน, ศักยภาพ, พระธรรมทูต

Abstract

Meditation is an important principle for Buddhism propagation Both domestically and internationally to say especially that foreigners Interested in Buddhism by studying the English version of the Tripitaka in educational institutions very well. He is more interested in Buddhism in practice than in the rituals. Which still lacking a monk who can advise him on how to practice Vipassana Meditation Even though that's not enough. The reason that he is interested is because it is a way to seek knowledge in science. Which is to be proven by one's own practice as can be seen that there are foreigners interested in coming to

Thailand to study and meditational treatment in many different monastery. The training program Overseas Dhammaduta saw the importance of the Vipassana practice from the beginning. Therefore emphasizes that the trainees practice Vipassana before going to be a foreign missionary ambassador for a full month, which is considered to increase the potential of Overseas Dhammaduta in Vipassana meditation. In order to be able to introduce his practice of Vipassana to them, to lead him to watch for him to see Let him feel confidently will benefit steadily in the propagation of Buddhism.

Keywords: Vipassanà Meditation, Kammaññhàna, Potential, Dhammaduta

บทนำ

โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เป็นโครงการที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รับมอบหมายจากมหาเถรสมาคมให้เป็นหน่วยงานฝึกอบรมเป็นประจำทุกปี ตั้งแต่รุ่นที่ 26-28 เป็นรุ่นที่เข้ารับการฝึกอบรมในช่วงที่มีสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งในระหว่างการเริ่มโครงการฝึกอบรมของรุ่นที่ 26/2563 เป็นช่วงที่เชื้อไวรัสกำลังแพร่ระบาดกระจายอยู่ที่เมืองอุ้ยประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และต่อมาเชื้อไวรัสดังกล่าวได้แพร่กระจายอย่างรวดเร็วไปทั่วทุกประเทศ ทั้งโซนยุโรปและอเมริกาในช่วงระยะเวลาไม่นาน จนรัฐบาลไทยต้องออกประกาศ เพื่อใช้มาตรการต่างๆ ในการควบคุมการแพร่กระจายของเชื้อไวรัส โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศจึงได้รับผลกระทบโดยตรง แม้โครงการได้ดำเนินการไปก่อนที่จะมีการประกาศมาตรการต่างๆ แต่ทางโครงการก็ไม่ได้นิ่งนอนใจ โดยผู้บริหารได้ดำเนินการป้องกันโดยให้ผู้ฝึกอบรม และบุคลากรในโครงการสวมหน้ากากอนามัย และฉีดวัคซีนป้องกันโรคหวัด 4 สายพันธุ์ เมื่อถึงกำหนดตามตารางการฝึกอบรมจึงได้เดินทางขึ้นไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ ศูนย์พัฒนาแคมป์สน มจร จังหวัดเพชรบูรณ์ พร้อมมีมาตรการป้องกันอย่างรัดกุม โดยมีการคัดกรอง ป้องกัน เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของภาครัฐ กระทรวงสาธารณสุข ประกาศมหาเถรสมาคม และประกาศมหาวิทยาลัย เพื่อป้องกันและระดับประคองให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ แต่สถานการณ์ก็ยังเป็นไปด้วยความเสี่ยงอย่างต่อเนื่อง จนเกือบจะถูกให้ยุบโครงการฯ เนื่องจากแรกเริ่มกิจกรรมบางอย่างยังต้องรวมตัวกันเพื่อการทำความเข้าใจในแนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานร่วมกันก่อน เมื่อผ่านไปประมาณหนึ่งสัปดาห์จึงได้แยกย้ายผู้ปฏิบัติให้ลงไปอยู่ตามกลดของตัวเอง ซึ่งเป็นการบริหารจัดการอยู่บนความเสี่ยงวันต่อวัน

กิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานถือว่าเป็นกิจกรรมหลักและเป็นหัวใจสำคัญของโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน แม้สถานการณ์ที่ไม่ปกติ ก็ไม่สามารถที่จะยุติโครงการฯ ได้กลางคัน แม้มีสถานการณ์ต่างๆ ที่บีบรัดรอบด้าน ก็จะต้องดำเนินการต่อไปเพื่อเพิ่มศักยภาพแก่พระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อว่าไปแล้วมันเป็นการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส จากที่เคยจัดกิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาทุกรุ่น โดยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมปฏิบัติรวมกันอยู่ในสถานที่แห่งเดียว คือ หอประชุมพร รัตนสุวรรณ์ ซึ่งแออัดกันมากทุกรุ่น บางรุ่นจึงทำให้เป็นไข้หวัดติดต่อกันเป็น

จำนวนมาก แต่เมื่อเริ่มปฏิบัติท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 2019 ทางบ้านเมืองประกาศให้งดกิจกรรมการชุมนุมทุกอย่าง ทางโครงการจึงถือว่าเป็นโอกาส เพื่อที่จะได้ทดสอบการปฏิบัติแบบแยกเดี่ยวไปตามกลดของตน เพื่อจะได้ประเมินผลการฝึกผู้ปฏิบัติ การรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเป็นหลัก โดยมีพระวิปัสสนาจารย์และอาจารย์ประจำกลุ่มเป็นกัลยาณมิตร คอยดูแลอยู่ห่างๆ ผลการปฏิบัติที่พระวิปัสสนาจารย์ประเมินจากการส่ง-สอบอารมณ์ เป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จะว่าง่ายก็ง่ายเนื่องจากไม่ต้องทำกิจการงานอื่นใด นอกจากการตระหนักรู้ในตน ฝ่าสังเกตุ ระลึกรู้ ดูเพ่งอยู่กับกาย-ใจของตน เป็นการฝึกฝนเรียนรู้อยู่กับปัจจุบันขณะ แต่สำหรับผู้ไม่เคยปฏิบัติแนวมหาสติปัฏฐานมาเลย ก็ถือว่าเป็นงานหนัก แต่ก็เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่กับตัวเองให้ได้ เพราะบางรูปอาจยังไม่เข้าใจในวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน พอที่จะดูแลตัวเองได้ จึงต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสมบ่มเพาะอินทรีย์อยู่พอสมควร ในเบื้องต้นจึงควรทำความเข้าใจในหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเล็กน้อย เพื่อให้เห็นประโยชน์ของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับงาน พระธรรมทูตที่จะต้องไปเผยแผ่ยังต่างประเทศ อันจะได้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่พระพุทธศาสนาสืบไป

หลักพุทธธรรมที่สำคัญ

วิปัสสนา (insight knowledge) เป็นคำที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คำนี้ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ “วิ” แปลว่าโดยประการต่างๆ “ปัสสนา” แปลว่า ความหยั่งรู้ หยั่งเห็น “วิปัสสนา” จึงหมายถึงปัญญาหยั่งรู้ หยั่งเห็นโดยประการต่างๆ ในสภาวะลักษณะของรูปธรรม นามธรรมตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (พระภิกษุโกณฑัญญะ, (ประเสริฐ มนต์เสวี), 2559: 313) ในความหมายที่ว่า อนัตตามิใช่ตัวตนที่มั่นคงถาวรตลอดกาลเป็นปัญญาที่รู้แจ้งเห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์ ถ้ามองว่า เห็นแจ้งอะไร ตอบว่าเห็นแจ้งในนาม-รูป ถ้ามองว่า นาม-รูปเป็นอย่างไร นาม-รูป เป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ อนัตตา ความเป็นไปตามธรรมดาตามที่มันเป็น มิใช่เป็นไปตามปรารถนาของเรา

กรรมฐาน (meditation) เป็นคำที่ปรากฏในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน คำนี้ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ กัมม+ฐาน กรรมฐาน จึงหมายถึงที่ตั้งแห่งการงาน หมายถึงการงานทางจิต การปฏิบัติ คือ ตั้งจิตไว้ที่ฐานกาย เวทนา จิต ธรรม และกรรมฐานสามารถแยกอธิบายได้เป็นสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

ศักยภาพ (potential) เป็นคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน พระธรรมทูตแต่ละรูปมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาให้ท่านมีศักยภาพในการทำงานได้มากยิ่งขึ้น

พระธรรมทูต หมายถึงพระสงฆ์ที่ผ่านการฝึกอบรมตามโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ดำเนินการโดยวิทยาลัยพระธรรมทูต

วิปัสสนากรรมฐานกับพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

ทำไมพระธรรมทูตสายต่างประเทศต้องเข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ถือว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะเดินทางไปเผยแผ่ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในสติสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่เถิด นี่เป็นคำสั่งสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย” (ส.ม.หา. 19/368/227) เพื่อสนับสนุนพระพุทธพจน์เรื่องนี้พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า “สติ สพพตถ ปตติยาฯ สติแลพึงปรารภนาในที่ทั้งปวง” การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการเพิ่มศักยภาพในตัวมนุษย์ ให้รู้เท่าทันความเป็นจริงในสิ่งของและให้มีสติมากขึ้น มีปัญญามากขึ้น เพราะวิปัสสนากรรมฐานเป็นอุบายให้เกิดสติเกิดปัญญา วิปัสสนากรรมฐานเท่านั้นที่จะทำให้การใช้สติได้อย่างดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตามสมควรแก่การปฏิบัติ ในพระพุทธพจน์นี้จึงสอนให้มนุษย์มีสติอยู่กับกาย อยู่กับใจ ที่เรียกว่านาม-รูป ให้ฝึกสติอยู่ในฐานทั้ง 4 คือ ฐานกาย ฐานเวทนา ฐานจิต และฐานธรรม จึงเรียกว่า “สติปัฏฐาน 4” สติปัฏฐาน แปลว่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติที่มีสติเป็นประธาน (ที.ม.อ. (บาลี) 1/367-368) ฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม นี่เป็นอารมณ์ของสติ หรือเป็นที่เกาะเกี่ยวของสติ เพื่อฝึกสติให้มีความชัดเจน มั่นคง และว่องไวยิ่งขึ้น

วิปัสสนากรรมฐานจะเพิ่มศักยภาพแก่พระธรรมทูตสายต่างประเทศได้อย่างไร โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ มีหลักสูตรการฝึกอบรมที่กำหนดวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ไว้ชัดเจน คือ ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้และทักษะการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (วิทยาลัยพระธรรมทูต, 2563: 1) คำว่ามีความรู้และทักษะในการเผยแผ่นี้ ขออธิบายขยายความเล็กน้อยว่า โครงการมุ่งให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ใน 3 ด้าน คือ (1) รู้ในปริยัติธรรม เป็นความรู้ในหลักคำสอนตามนัยพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ว่าอย่างไรเป็นธรรมะ อย่างไรเป็น อธรรมะ (2) รู้ในปฏิบัติธรรม เป็นความรู้จากประสบการณ์จริงที่ได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองตามหลักคำสอนอย่างถูกต้อง คือ การเข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นระยะเวลา 1 เดือนเต็ม (3) รู้ในปฏิเวธธรรม คือได้รับผลของการปฏิบัติตามสมควรแก่อินทรีย์ของตนๆ ได้แก่ ญาณ มรรค ผล นิพพาน ตามสมควรแก่ธรรมที่ปฏิบัติกัน

ความรู้ด้านปริยัติธรรมนั้น ทางโครงการอบรมฯ ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครเอาไว้ชัดเจนว่าต้องจบนักธรรมชั้นเอก ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทยเป็นหลักสูตรที่กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบรรพชาและอุปสมบทได้ศึกษาเป็นเบื้องต้น ผู้เขียนเชื่อว่า เพียงการได้ศึกษาหลักสูตรพระปริยัติธรรม คือ นักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก สามชั้นนี้ หมายถึงได้ศึกษาอย่างจริงจังและเข้าใจดีแล้ว จะสามารถเอาตัวรอดได้ในความเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แต่ทางโครงการยังได้กำหนดไว้อีกว่า ให้มีเปรียญธรรมหรือจบปริญญาตรี หรือเทียบเท่าเพิ่มเติม และผู้เข้ารับการอบรมต้องผ่านการสอบวัดความรู้วิชาพระพุทธศาสนา ที่เคยศึกษามาในหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท และเอก เมื่อไม่สามารถผ่านเกณฑ์ที่กำหนด ก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะเข้ารับการฝึกอบรม ดังนั้นความรู้ในขั้นนี้ จึงหมายถึงความรู้ทั้งทางด้านศาสนาคือหลักธรรมคำสอน และความรู้ในสายวิชาการต่างๆ ที่เรียกว่าความรู้ทางโลก คือต้องเป็นผู้มีปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม ในความหมายที่ว่า “ทางโลกก็ไม่ให้ช้า ทางธรรมก็ไม่ให้เสีย” จึงนับได้ว่าผู้เข้าอบรมต้องเป็นผู้มีดวงตาทั้งสองข้าง จึงจะเหมาะสมแก่การเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ

ความรู้และประสบการณ์ด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น ถือว่าเป็นความรู้อีกชั้นหนึ่งของการยกระดับความรู้สู่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสบการณ์จริง เหมือนเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ได้ใช้วิธีศึกษาทดลองจนเกิดผลเป็นที่ประจักษ์แล้วสรุปว่าเป็นจริงตามนั้น ความรู้ด้านการปฏิบัติจึงเป็นความรู้ที่เชื่อถือได้มากกว่าความรู้ด้านปริยัติ (แต่อย่าเข้าใจไปว่าปริยัติไม่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันมีการวิพากษ์วิจารณ์กันระหว่างนักปริยัติกับนักปฏิบัติ ซึ่งจะไม่ขอนำมากล่าวในที่นี้) การปฏิบัติที่จะให้เกิดมรรคเกิดผลได้จริง ก็ต้องเป็นการปฏิบัติตามแนวทางธรรมทฤษฎีที่ถูกต้อง ที่เรียกว่าเป็นสัมมาทิฐิ การได้ศึกษาปริยัติมาอย่างถูกต้องนำไปสู่การปฏิบัติได้ถูกทาง จึงบรรลุผลที่ถูกต้อง ดังนั้นเมื่อศึกษามาดี นำสู่การปฏิบัติที่ดี จึงเกิดผลดี ผลจะเป็นไปตามการปฏิบัตินั้น ตรงตามพระพุทธพจน์ว่า “กัลยาณการี กัลยาณํ ปาปการี จ ปาปํ” ทำเหตุดี ผลก็ดี ทำเหตุชั่วผลก็ชั่ว สิ่งสำคัญเหตุต้องดี คือ มีความรู้ดี ปฏิบัติดี จึงได้รับผลที่ดีนั่นเอง

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นการสร้างเหตุที่ดี และไม่เพียงดีธรรมดาเท่านั้น แต่เป็นความดีจนถึงที่สุดแห่งความดีได้ คือการบรรลุธรรมขั้นสูงตามลำดับ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นการเพิ่มความดีให้แก่ตนเองเป็นเบื้องต้น และจะมีผลแผ่แผ่แก่อื่นได้อย่างสุขุมลุ่มลึกในผลของมัน

จากงานวิจัยที่ดี การสอบถามและประสบการณ์ของผู้เขียนที่เคยไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศพบว่า ถ้าพระธรรมทูตจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ชาวต่างชาติ นั้น จะต้องเข้าใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นอย่างดี ถ้าไม่เข้าใจก็จะไม่กล้าสอน ไม่กล้าแนะและนำไปปฏิบัติ เพราะตัวเองก็ไม่ชัดเจน จะสอนศิษย์ให้ชัดเจนได้อย่างไร การสอนวิปัสสนากรรมฐานคือการทำงานทางด้านจิต เมื่อเข้าถึงประสบการณ์ทางจิต จึงจะสามารถสอนให้ทำ นำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส และปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างได้ เนื่องจากชาวต่างประเทศที่หันมาสนใจพระพุทธศาสนานั้น เขาสนใจในเรื่องของจิตใจ (พระราชธรรมวิเทศ (ประเสริฐ กวิสสร), 8 มีนาคม 2563) เขาได้อ่านและศึกษาพระพุทธศาสนาทางด้านทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เขาพบว่าพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องของจิตใจโดยเฉพาะการทำสมาธิ เขาจึงเกิดความสนใจ อยากรู้อยากปฏิบัติ แต่ยังขาดผู้ชี้แนะและนำไปปฏิบัติที่เขาพอจะเชื่อมั่นได้ เมื่อพบพระสงฆ์ไทยเขาจึงสนใจไต่ถามเกี่ยวกับการปฏิบัติกรรมฐาน ถ้าพระธรรมทูตสามารถสื่อสารด้วยภาษาเขาได้ก็จะดีมาก แต่ถ้าสื่อสารไม่ได้ขอให้แสดงวิธีปฏิบัติ โดยทำให้อู คือ เดินจงกรมได้ นั่งกำหนดได้ อยู่ให้เห็น คือ อยู่อย่างผู้มีธรรมอันสงบเย็นภายใน แล้วจะแผ่ออกมาภายนอกเย็นให้เขาสัมผัสได้ แค่นี้ก็จะทำให้เขาสนใจเข้ามาศึกษาวิธีปฏิบัติด้วย ส่วนพระพุทธศาสนาแบบวัฒนธรรมไทยต่างประเทศเขาก็พอรับได้ แต่ก็ยังไม่อินเท่าการปฏิบัติกรรมฐาน ส่วนวิธีการปฏิบัตินั้นอาจเป็นไปตามความถนัดของผู้สอน

ความสำคัญของพระธรรมทูตในพระพุทธศาสนา

ท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 2019 หรือ COVID 19 วิปัสสนากรรมฐานจะนำมาใช้ได้อย่างไร พระพรหมบัณฑิต (ประยูรย์ ธมมจิตโต, ศ.ดร.) ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า “เมื่อร่างกายเจ็บป่วย อย่าให้จิตใจเจ็บป่วยด้วย เมื่อร่างกายกระสับกระส่าย อย่าให้จิตใจกระสับกระส่ายด้วย วิปัสสนาจึงช่วยได้ในเรื่องนี้” (พระพรหมบัณฑิต, 18 พฤษภาคม 2563, เวลา 14.00-15.00 น.) โดยท่านได้ยกเอาพระพุทธพจน์ที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่ได้สดับถูกทุกขเวทนาถูกต้อง ย่อมเศร้าโศก

ลำบาก ร่ำไร ทูบอกร่ำคร่ำครวญ ถึงความลุ่มหลง เขาย่อมเสวยเวทนา 2 ประการ คือ (1) เวทนาทางกาย (2) เวทนาทางใจ” (ส.ส. (ไทย) 18/254/274.) เปรียบเสมือนถูกลูกศรยิงซ้ำถึง 2 ดอก

พระโสภณวชิราภรณ์ รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ มจร. ประธานดำเนินการโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ กล่าวว่า “เป็นพระธรรมทูตถ้าไม่เข้าใจกรรมฐาน และสอนกรรมฐานไม่ได้จะกลายเป็นด้อย หรือสอนกรรมฐานได้แต่ถ้าไม่สามารถสื่อสารภาษาเขาได้ก็ด้อยเหมือนกัน”(พระโสภณวชิราภรณ์ (ไสว โชติโก), 8 มีนาคม 2563)

พระภวนาธรรมาภิรัช วิ. เจ้าอาวาสวัดลำเปียง (ตโปทาราม) กล่าวว่า การไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา กับบุคคลที่ไม่ใช่ชาวพุทธเขาไม่รู้ว่าพุทธศาสนาเป็นอย่างไร เราทั้งหลายที่จะออกไปเป็นพระ ธรรมทูตภารกิจของเราที่จะไปทำหน้าที่ พระธรรมทูตสามารถทำได้ทุกอย่าง แต่สิ่งที่พระธรรมทูตยังทำได้น้อย คือ การสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวต่างชาติ สิ่งที่เราได้จึงได้คนไทยที่ไปอยู่ในประเทศนั้นๆ...เจ้าอาวาสวัดลำเปียง กล่าวต่อไปว่า “ชาวต่างประเทศสนใจวิปัสสนา”(พระภวนาธรรมาภิรัช (สุพันธ์ อาจิณฺณสีโล), 14 มีนาคม 2563) หากมองในเมืองไทย วัดไหนใช้กรรมฐานวัดนั้นอยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องออกไปเรียรายนอกวัด ถ้าเป็นวัดปฏิบัติ อยู่ในวัดญาติโยมก็จะเข้ามาเอง แม้จะอยู่บนเขาหรือในป่า นั้นเพราะมีกรรมฐานเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงกาย-ใจ รองศาสตราจารย์ ดร.ไทย ทิพย์สุวรรณกุล กล่าวว่า “พระธรรมทูต คือ ผู้ที่จะต้องนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ศาสนาอื่นไม่มีนั่นคือสมาธิวิปัสสนากรรมฐานออกไปเผยแผ่” (รศ.ดร.ไทย ทิพย์สุวรรณกุล, 10 มีนาคม 2563) เพราะชาวต่างชาติเขาไม่สนใจศาสนาพิธีแบบไทยๆ แต่เขาสนใจแนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การเป็นพระธรรมทูตเป็นวิชาชีพชั้นสูง จึงต้องมีจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพ นั่นคือ

- 1) มีบริการแก่สังคมในลักษณะจำเพาะเจาะจง คือมีหลักธรรมเป็นหลัก
- 2) มีวิธีการแห่งปัญญาในการให้บริการในกระบวนการฝึกอบรม (วิปัสสนากรรมฐาน)
- 3) ได้รับการอบรมให้มีความรู้ลึกซึ้งโดยใช้ระยะเวลาานพอสมควร
- 4) มีเสรีภาพในการใช้วิชาชีพตามมาตรฐานการประกอบวิชาชีพ
- 5) มีจรรยาบรรณของพระธรรมทูต
- 6) มีสถาบันวิชาชีพ มส. รับรองอนุญาตเซ็นให้มีпасปอร์ต (เท่ากับสถาบันวิชาชีพของพระธรรมทูต)

พระธรรมทูตถ้าไม่ได้มาตรฐานอาจถูกถอนใบประกอบวิชาชีพได้

หลักสูตรพระธรรมทูตมีจุดมุ่งหมายอย่างไร (คำตอบตามวัตถุประสงค์ของโครงการ) เป็นการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ตัวผู้เข้ารับการฝึกอบรมเอง เพื่อเป็นพระธรรมทูตตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร โดยวิทยากรเน้นถึงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ในความเป็นพระธรรมทูตควรเข้าใจบทบาทของความเป็นพระธรรมทูตให้ชัดเจน

เป้าหมายของหลักสูตร คือ ความรู้ด้านวิปัสสนากรรมฐาน ต้องเข้าใจ แจ่มแจ้ง ยิ่งถ้าสามารถแจ่มแจ้งในขั้นครู คือ สามารถสอนและสอบอารมณ์ได้ด้วยยิ่งดี พอที่จะสามารถเป็นต้นแบบและสอนเขาได้

ด้านทักษะความเป็นพระธรรมทูตนั้น สิ่งที่ยากคือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน (ในความเห็นของวิทยากร) จึงจะต้องปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อนจึงจะสามารถปฏิบัติได้

พระมงคลธีรคุณ (อินทร), ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต ให้ข้อคิดว่า “ความเป็นพระธรรมทูตที่จะไปเผยแผ่ยังต่างประเทศนั้น สิ่งที่เราจะนำไปให้เขาก็คือวิปัสสนากรรมฐาน ที่เราได้ปฏิบัติเรียนรู้ เข้าใจนี้แหละไปเผยแผ่ ไปแบ่งปันให้แก่คนอื่น” (พระมงคลธีรคุณ (อินทร), ดร., 25 มีนาคม 2563 เวลา 21.20 น.) และท่านยังได้กล่าวต่อไปว่า ความจริงเราไม่มีอะไรไปให้แก่เขาที่จะยิ่งไปกว่ากรรมฐานคือวิปัสสนากรรมฐานนี้ ขอให้ทุกท่านได้ใช้เวลาขณะอยู่ปฏิบัติที่นี่ ได้เรียนรู้ ผีกัด ชัดเงา เข้าใจและจดจำ จะได้ประโยชน์ เกิดผลประจักษ์แก่ชีวิตของเราเองด้วย เมื่อเรามีสิ่งที่ดีและได้ผลจริงๆ แล้ว เวลาไปแนะนำสอนใครจะเกิดความมั่นใจ สบายใจ และทำได้เป็นอย่างดีด้วย

พระเทพวิสุทธิมณี วิ. รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ ประธานพระวิปัสสนาจารย์ให้ข้อคิดว่า “ในภาวะปัจจุบันโลกเราร้อนด้วยโรคภัยไข้เจ็บ แม้เราจะมีความอดอันตันใจ เรามายูอยู่ในที่อันสงบๆ ทางกายแล้ว อยู่ถือธุดงค์วัตร ก็เอากรรมฐานเข้าช่วย ความรู้สึกเราร้อนทางใจมันก็จะลดลงไปเรื่อยๆ ขอให้ว่าที่พระธรรมทูตทั้งหลายตั้งใจไว้ให้ถูก ต้องมีสัมมาทิฐิเป็นที่ตั้งก็จะอยู่ที่นี้อย่างมีความสุข” (พระเทพวิสุทธิมณี วิ. รศ.ดร., 6 เม.ย. 63 เวลา 13.00-14.30 น.) จะเห็นว่าประโยชน์ของวิปัสสนากรรมฐานเบื้องต้นก็สามารถแก้ไขปัญหาดตัวเองได้

พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ. พระวิปัสสนาจารย์ กล่าวว่า “เมื่อไปเป็นพระธรรมทูตในต่างประเทศ เขาให้สอนวิปัสสนากรรมฐานต้องสอนได้ ว่ากำหนดอย่างไร เช่น เวลาเดินกำหนดอะไร ยืนกำหนดอะไร นั่งกำหนดอะไร ต้องสอนได้ (พระสมภาร สมภาโร, ผศ., 7 เม.ย. 63 เวลา 13.00-14.30 น.) ในอริยาบถใหญ่ๆ คือ การยืน การเดิน การนั่ง การนอน เวลากำหนดให้เป็นอารมณ์วิปัสสนากรรมฐานนั้นต้องกำหนดอารมณ์ปัจจุบันเท่านั้น จึงจะเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

บทสัมภาษณ์พระวิปัสสนาจารย์ (พระมหาไสว ญาณวีโร, ดร., 30 เมษายน 2563) กล่าวว่า “คนเรามีความเจ็บป่วยอยู่ 2 ประการ คือ การเจ็บป่วยทางร่างกาย และความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจ เมื่อเราเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย เราก็ไปหาหมอหายารับประทาน โรคภัยไข้เจ็บทางด้านร่างกายก็จะหาย ส่วนการเจ็บป่วยทางด้านจิตใจนั้น มีตลอดเวลาอันหมายถึงเกิดจากกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ เมื่อความเจ็บป่วยทางจิตใจเกิดขึ้น จึงต้องใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเยียวยา...นั่นคือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน...ดังนั้น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงมีความสำคัญทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

ฉะนั้น โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยวิทยาลัยพระธรรมทูต ซึ่งเป็นหน่วยงานและปฏิบัติการ จึงมุ่งเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ได้เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน 4 เป็นหลัก เพื่อให้มีประสบการณ์และทักษะในด้านวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้มีประสบการณ์มั่นใจในการสอนวิปัสสนากรรมฐาน นอกจากนั้นยังได้เพิ่มชั่วโมงการสอนวิปัสสนากรรมฐานภาคภาษาอังกฤษเข้ามาด้วย เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความสามารถที่จะนำไปปฏิบัติ เช่นการยืน การเดิน การนั่ง ในอริยาบถใหญ่ๆ เป็นภาษาอังกฤษให้ได้พอควร เพื่อนำแก่ชาวต่างชาติในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ประโยชน์ในเบื้องต้นหลักๆ เกิดแก่ผู้ฝึกปฏิบัติเองในฐานะเป็นพระสงฆ์ที่จะไปทำหน้าที่เป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ก็จะเป็นฐานหลักในการทำงานเผยแผ่ ทั้งเป็นฐานชีวิตให้แก่ความเป็นพระธรรมทูตในต่างแดน และเป็นหลักใจให้แก่ผู้

ฝึกอบรมเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศทุกรุ่น เพื่อออกไปเผยแผ่และสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาในต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

สมถกรรมฐานกับวิปัสสนากรรมฐาน

กรรมฐานคืออะไรและมีกี่อย่าง การตั้งคำถามแบบนี้ ไม่ใช่จะเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน เหมือนคำเปรียบเปรยคนโบราณ ขอให้อ่านอย่างเป็นกลาง วางใจไม่มีอคติ เพื่อให้เกิดการคิดต่อว่า ในฐานะที่เป็นชาวพุทธเราเข้าใจเรื่องกรรมฐานอย่างไร และดีเพียงใด บางทีแม้แต่พระสงฆ์เองก็ยังไม่ชัดเจนในเรื่องนี้ เมื่อกล่าวถึงกรรมฐาน บางทีไม่กล้าแม้แต่จะวิพากษ์วิจารณ์เนื่องจากยังไม่เข้าใจดีพอ หรือวิจารณ์กันไปตามความเข้าใจของตัวเองอย่างไม่มีหลัก จึงผิดพลาดกันไปใหญ่ ยิ่งการที่จะสอนด้วย แล้วถ้าหากไม่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติด้วยตนเองก็เป็นเรื่องยาก ดังนั้นจึงควรทำความเข้าใจในเรื่องกรรมฐาน โดยทางทฤษฎีหรือที่เรียกว่าเชิงปริยัติให้พอควรก่อน จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้อง

ตามหลักกรรมฐานมี 2 อย่าง คือ สมถกรรมฐานกับวิปัสสนากรรมฐาน ระหว่างกรรมฐาน 2 อย่างนี้มีแนวปฏิบัติและผลที่ต่างกัน แต่เป็นฐานเกื้อหนุนเกื้อกันและกันได้ ผู้ที่ปฏิบัติสมถะนำทางมาแต่ต้นจนเกิดสมาธิในระดับต่างๆ แล้ววกขึ้นสู่การพิจารณาให้เป็นวิปัสสนา ตามคัมภีร์ (ขุ.จ.อ. (ไทย) 6/64) เรียกว่า “สมถยานิก” การเจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นบาทฐาน เหมือนตัวอย่างของนักพรตนักบวชสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่เข้าใจเรื่องการปฏิบัติสมถะเป็นหลัก เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจึงมีการใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมต่างๆ ตามความเป็นจริง ส่วนการเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้าโดยใช้เพียงสมาธิเล็กน้อยที่เรียกว่าขณิกสมาธิ มาใช้ในการพิจารณาสภาพธรรมต่างๆ นั้นเรียกตามภาษาในพระคัมภีร์ (ม.อ.อ. (บาลี) 1/105) ว่า “วิปัสสนายานิก” คือใช้การพิจารณานาม-รูปเป็นเบื้องต้น จนจิตเกิดเป็นเอกัคคตารมณ์ คือมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียวอยู่กับรูป-นาม สมถะจึงเกิดทีหลัง

ตัวอย่างสมถะกับวิปัสสนาเป็นฐานหนุนกันและกันนั้น ในพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “เธอทั้งหลายจงพิจารณาภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีธรรมเอกผุดขึ้น มีจิตผ่องใส มีจิตตั้งมั่น มีจิตมีอารมณ์เดียวอยู่ เพื่อรู้กาย รู้เวทนา รู้จิต รู้ธรรม ตามความเป็นจริง” (ส.ม.หา. (ไทย) 19/370/230) คำว่า “มีธรรมเอกผุดขึ้น” ในอรรถกถาท่านอธิบายว่าหมายถึงตัวขณิกสมาธิที่เกิดขึ้นในขณะเจริญสติ หรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เมื่อจิตมีอารมณ์เดียวอยู่กับปัจจุบันขณะนั้นๆ อยู่นานขึ้นๆ ก็เป็นอุปจารสมาธิและเป็นอัปปนาสมาธิตามลำดับ (ส.ม.อ. (ไทย) 272.) ดังนั้นจึงไม่ต้องถกเถียงกันเลยว่าสำนักนี้สอนสมาธิอย่างเดียวสำนักนี้สอนวิปัสสนาอย่างเดียว ความจริงคือไม่ควรแยกสมถะกับวิปัสสนาออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่สามารถแยกอธิบายให้เข้าใจความแตกต่างได้ก็พอ แต่ในเวลาปฏิบัติไม่ควรแยกกันโดยเด็ดขาด เพราะสองอย่างคอยช่วยหนุนกันและกันอยู่โดยธรรมชาติ แต่ถ้าแยกเพื่ออธิบายว่าอะไรเป็นตัวสมถะ อะไรเป็นตัววิปัสสนาก็พอทำได้ ในขณะที่กำลังเจริญสติ หรือกำลังปฏิบัติวิปัสสนานั้น เป็นการสะสมขณิกสมาธิ เมื่อมีขณิกสมาธิอยู่ก็ทำให้เจริญสติอยู่กับปัจจุบันขณะได้ต่อเนื่อง แต่ถ้าขาดสติขณิกสมาธิก็ไม่เกิด เมื่อไม่มีขณิกสมาธิ สติก็เล็ดลอยบ่อยๆ ลองสังเกตดู เช่น ในขณะที่เดินจงกรม ก้าวเท้าขวา หรือเท้าซ้ายอย่างมีสติรู้ทันปัจจุบันขณะนั้นอยู่ เป็นทั้งสติและสมาธิ หรือสมถะและ

วิปัสสนา คำบัญญัติว่า “ขวายเป็นหนอ” เป็นบัญญัติ จึงเป็นสมณะ สติที่รู้ตามอาการของเท้าที่กำลังเคลื่อนไปตามบัญญัติอย่างเป็นปัจจุบันขณะนั้นๆ เป็นวิปัสสนา ที่เป็นวิปัสสนาเพราะสติที่รับรู้อาการนั้นๆ นั้นๆ ที่เป็นการรับรู้อย่างมีใช้เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เป็นเพียงอาการต่างๆ ของนาม-รูป เป็นต้น

ประโยชน์ของวิปัสสนากรรมฐาน

ความมุ่งหมายของบทความนี้ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานว่าเป็นหัวใจหลักสำคัญของโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ดังนั้นจึงควรรู้และเข้าใจในประโยชน์หรืออานิสงส์ของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เกิดแรงจูงใจ และมีศรัทธาในการปฏิบัติจึงจะบรรลุผล ประโยชน์ของวิปัสสนานั้น โดยสภาวะธรรมแล้วไม่สามารถจะอธิบายให้เป็นตัวเลขว่าเท่านั้นเท่านี้ได้ จนกว่าผู้นั้นจะได้ปฏิบัติแล้ว เข้าใจสภาวะนั้นด้วยตนเองเสียก่อน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในธรรม คือ สมณะและวิปัสสนานั้นแล้ว ย่อมบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากยังไม่บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายก็จะเป็นโอปปาติกะ เพราะสังโยชน์เบื้องต้น 5 ประการสิ้นไป” (อง.ทสก. (ไทย) 24/16/379.) นี่เป็นอานิสงส์หรือประโยชน์ที่จะได้รับการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาโดยตรง ในคัมภีร์หรือหนังสือท่านก็ได้พยายามเรียบเรียงและนำมากล่าวพอสรุปได้ดังนี้ (อง.ทสก. (ไทย) 24/63/141., ส.ม. (ไทย) 19/1006/409., ม.ม. (ไทย) 13/197/325-237)

- 1) ทำให้จิตของผู้ปฏิบัติสงบ เยือกเย็นและเป็นสุข
- 2) ทำให้บรรลุธรรมตามลำดับต่างๆ ตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป
- 3) ทำให้ได้บรรลุธรรมขั้นสูง คือพระนิพพาน

จะเห็นว่าผลของการปฏิบัติวิปัสสนา สามารถให้ผลในระดับต่างๆ กัน แต่ผลข้อแรกก็อาจเพียงพอสำหรับชีวิตมนุษย์ธรรมดาที่เกิดขึ้นมาเพื่อแสวงหาความสุขสงบเย็นในชีวิต เป็นผลอย่างต่ำ ผลอย่างกลางและอย่างสูง ก็เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตขึ้นไปเรื่อยๆ หรือเรียกอีกอย่างว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้าและประโยชน์สูงสุด วิปัสสนามีผลต่อผู้ฝึกอบรมเองในปัจจุบัน คือทำให้ผู้ปฏิบัติเองได้ประสบการณ์ทางจิตที่ลึกซึ้ง จนจิตเกิดสมาธิ อ่อนโยน ควรแก่การงาน เกิดสภาวะเยือกเย็น สงบสุข จะเกิดความซาบซึ้งภายในจิต จากผลการศึกษาประเมินความพึงพอใจต่อกิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นต่างๆ ที่ผ่านมา คือ รุ่นที่ 23, 24, 25 ถึง รุ่น 28 ได้ให้พึงพอใจในด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่ปรากฏผลความพึงพอใจ โดยคิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.24 อยู่ในระดับมาก

จากการวิเคราะห์ผลทางสถิติแบบสอบถามความพึงพอใจผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแต่ละรุ่น มีผลที่ไม่แตกต่างกันมากนัก จึงพอสรุปได้ว่า วิปัสสนากรรมฐานมีความสำคัญที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจ และหลายท่านยังมีข้อเสนอแนะให้เพิ่มระยะเวลากิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็น 45 วันหรือมากกว่านั้น และมีหลายท่านที่ไปต่อยอดโดยสมัครไปปฏิบัติต่อที่ประเทศพม่าก็มี เพราะท่านเหล่านั้นได้สภาวะและประสบการณ์ที่ลึกซึ้งของกรรมฐาน จึงมองเห็นความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานว่า เป็นหัวใจหลักในการจะนำไปเป็นแนวปฏิบัติสำหรับเผยแพร่

แผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ หากการเผยแผ่ที่ไม่ใช้วิปัสสนากรรมฐานเป็นตัวนำ ก็เท่ากับไม่มีหลักที่มั่นคง ผลการสำรวจจากแบบสอบถามดังกล่าว จึงเป็นข้อมูลหนึ่งที่พอจะบ่งชี้ได้ว่า พระธรรมทูตสายต่างประเทศทุกรุ่น ที่เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้มองเห็นความสำคัญของการปฏิบัติ ซึ่งทางโครงการฯ จะต้องเพิ่มศักยภาพด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้แก่ท่านให้ชำชองและเชี่ยวชาญมากยิ่งขึ้น เพื่อไปทำหน้าที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแนวปฏิบัติยังต่างประเทศ ท่านจะได้ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังมีสิ่งที่ทางโครงการอบรมฯ จะต้องเพิ่มเติมศักยภาพแก่ท่านให้มากยิ่งขึ้น ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอีกอย่าง นั่นก็คือภาษาอังกฤษด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเฉพาะ เพื่อการสื่อสารและสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวต่างประเทศ เป็นสิ่งที่ทางโครงการจะต้องเพิ่มเติมเข้ามาให้มาก และเข้มข้นมากขึ้นกว่าเดิมในรุ่นต่อไป

บทสรุป

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นหลักปฏิบัติสำคัญ คือ เป็นหัวใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ วัดใดใช้กรรมฐานเป็นตัวเริ่มต้นวัดนั้นจะสามารถเลี้ยงตัวเองได้อย่างมั่นคง ไม่ว่าในประเทศไทยหรือในต่างประเทศ โดยเฉพาะในต่างประเทศนั้นให้ความสนใจในพระพุทธศาสนา แนวปฏิบัติมากกว่าพระพุทธศาสนาแนวประเพณีนิยมแบบไทยๆ ถึงแม้เขาจะสนใจแต่เพียงมีส่วนร่วมตามมารยาท แต่ที่เขาสนใจคือแนวการปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ ที่เขาสนใจในการปฏิบัติคือสมาธิภาวนา แต่ถ้าพระธรรมทูตสายต่างประเทศสามารถแนะและนำแนวทางปฏิบัติวิปัสสนาได้อย่างลึกซึ้งแล้ว จะยิ่งสร้างคุณูปการแก่พระศาสนา จะนำพาชาวต่างประเทศให้หันมาสนใจ เชื่อมั่นและไว้วางใจเข้ามาศึกษา และปฏิบัติตามแนวทางแห่งพุทธธรรมเพิ่มมากขึ้น วิปัสสนากรรมฐานจึงเป็นฐานในการเพิ่มศักยภาพ ความเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้มั่นคง เพื่อไปทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนาในต่างแดนได้อย่างเต็มความสามารถ และมีประสิทธิภาพ เพราะตัววิปัสสนาเอง คือปัญญาที่เกิดจากการพิสูจน์ชัด จนเห็นแจ้ง เข้าใจในสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ หรือด้านจิตภาพที่ปรากฏ แก่ปัญญาของผู้ปฏิบัติเอง เมื่อมีความรู้ด้านวิปัสสนาจะสามารถรู้ เข้าใจ และเท่าทันความเป็นจริงของโลก ตามที่มันเป็น มิใช่รู้ในแบบที่เราอยากให้เป็น ความรู้แบบวิปัสสนาจึงเป็นความรู้ที่สามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และแก้ไขปัญหามนุษย์โลกได้ตรงจุดตามหลักแห่งพุทธธรรม

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2513). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่หน่วยพิมพ์ จัณยานุศาสน์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

พระพรหมบัณฑิต (ป.ธ.9, ศ.ดร., ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อัครมหาบัณฑิต) กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ประธานศูนย์พระปริยัติเนคกัแห่งคณะ

- สงฆ์ไทยประธานสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก “พระสงฆ์ไทยพระสงฆ์โลก พระพุทธศาสนาเพื่อชาวโลก” บรรยายผ่าน Application Zoom แก่ผู้ฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ 26 ซึ่งปฏิบัติกิจอยู่ที่ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน มจร. จ.เพชรบูรณ์ (18 พฤษภาคม 2563)
- พระภิกษุญาณพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2562). *วิปัสสนาเพื่อความดับกรรม*. จัดพิมพ์ถวายเป็นอาจารย์บูชาแด่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ ป.ธ. 9, Ph.D.) วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “หลักสูตรโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ”. (20 กุมภาพันธ์ 2563).
- พระราชธรรมวิเทศ (ประเสริฐ กวิสสร) รองประธานสมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา, “ธรรมเนียมปฏิบัติ: มารยาททั่วไปในต่างประเทศที่พระธรรมทูตควรรู้” บรรยายแก่ผู้เข้ารับการอบรมเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ 26 ณ ศาลาการเปรียญ ดร. อุไรศรี คณิงสุขเกษม, (8 มีนาคม 2563).
- พระโสภณวชิราภรณ์ (ไสว โชติโก) รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ มจร ประธานดำเนินการโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ “ความเป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ” บรรยายแก่ผู้ฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ 26, ณ ศาลาการเปรียญ ดร. อุไรศรี คณิงสุขเกษม, (8 มีนาคม 2563).
- พระภิกษุธรรมมาภิรัช (สุพันธ์ อาจิณณสีโล) เจ้าอาวาสวัดจำเปิง พระวิปัสสนาจารย์ “โอวาทขึ้นพระธรรมกรรมฐาน” บรรยายแก่ผู้เข้ารับการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ 26, ณ หอประชุมพรรัตนสุวรรณ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน มจร ต. แคมป์สน อ. เขาค้อ จ. เพชรบูรณ์, (14 มีนาคม 2563).
- รองศาสตราจารย์ ดร. ไทย ทิพย์สุวรรณกุล อธิการบดีมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ “เรื่องที่พระธรรมทูตควรรู้ในทัศนของฆราวาส” บรรยายถวายความรู้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ 26, ณ ศาลาการเปรียญ ดร.อุไรศรี คณิงสุขเกษม, (10 มีนาคม 2563).
- พระมงคลธีรคุณ (อินศร), ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต, “ข้อคิดกำลังใจสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม”, บรรยายแก่ผู้ปฏิบัติในโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ 26, กิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ หอพระธรรมคัมภีร์ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน ต. แคมป์สน อ. เขาค้อ จ. เพชรบูรณ์, (วันที่ 25 มีนาคม 2563 เวลา 21.20 น.).
- พระเทพวิสุทธิเมธี วิ. รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ ประธานพระวิปัสสนาจารย์ “การทำความเข้าใจของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน” บรรยายแก่ผู้ปฏิบัติ ณ หอพระธรรมคัมภีร์ วันที่ 6 เมษายน 63 เวลา 13.00-14.30 น.
- พระสมภาร สมภาโร, ผศ. พระวิปัสสนาจารย์ “ข้อคิดกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน” บรรยายถวายความรู้แก่ผู้ปฏิบัติ ณ หอพระธรรมคัมภีร์ (วันที่ 7 เมษายน 63 เวลา 13.00-14.30 น.).
- พระมหาไสว ญาณวีโร, ดร. พระวิปัสสนาจารย์ “วิปัสสนาคือยารักษาทางใจ” ในการให้สัมภาษณ์การบันทึกเทปวีดีโอ ณ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน อ. เขาค้อ จ. เพชรบูรณ์ (30 เมษายน 2563).

การพัฒนาทักษะการคิดแบบองค์รวมสำหรับเยาวชนไทย

The Development of Holistic Thinking Skills for Thai Children

อรพรรณ สุชาตกุลวิทย์

Oraphan Suchatkulwit

นักวิชาการ สถาบันปราชญ์วิสัย

Scholar of Wise Mention Institute

E-mail: Happy.diary072@gmail.com

บทคัดย่อ

มนุษย์มีความเป็นปัจเจก มีสสารัตถะ (Essence) และการดำรงอยู่ (Existence) เป็นของตนเอง ดังนั้นสังคมจึงมีความหลากหลาย ทักษะการคิดแบบองค์รวมที่จำเป็นในโลกอนาคตจึงต้องช่วยพัฒนาให้เด็กมีความสามารถในการจัดการตัวเอง สถานการณ์ และงานบนโลกแห่งความหลากหลาย จากการศึกษาพบว่า 1. การพัฒนาทักษะการคิดแบบองค์รวมได้ต้องมุ่งเน้นที่ การสอนให้เยาวชนเกิดความตระหนักรู้ เพื่อให้สามารถรักษาอารมณ์และความรู้สึกซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อพฤติกรรมและการกระทำให้เหตุผล 2. ช่วงเวลา 0-7 ปีแรกของเด็ก (ปฐมวัย) มีความสำคัญมากต่อพัฒนาการทางปัญญา กิจวัตร กิจกรรมที่เรากระทำเป็นประจำจะช่วยสร้างอุปนิสัย (การรู้ก่อนรู้) ซึ่งเป็นฐานของการคิด 3. วิธีการสอนด้วยรูปแบบปรัชญาสำหรับเด็กสามารถช่วยพัฒนาเด็กจากความคิดธรรมดาไปสู่ผู้คิดที่ดี เพราะคำถามเชิงปรัชญาจะช่วยฝึกให้เด็กระบุประเด็น จำแนก และประเมินได้ดี นอกจากนี้การอภิปรายในรูปแบบเชิงปรัชญา ทำให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นตนเอง ได้รับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น ซึ่งช่วยให้เป็นผู้ที่มีใจเปิดกว้าง มีความเข้าใจโลกและชีวิต และมีความมั่นคงทางอารมณ์

คำสำคัญ: ทักษะศตวรรษที่ 21, การคิดวิพากษ์, ปรัชญาสำหรับเด็ก, สังคมแห่งการเรียนรู้, อุปนิสัย

Abstract

Human beings have their own individuality, essence, and existence. Thus, the society is diverse. The holistic thinking skills needed in the future world must help develop children's ability to manage themselves, situations, and tasks. The study found that 1. The development of holistic thinking skills must focus on Teaching awareness So that children can maintain their emotions and feelings, which are important factors for reasoning love behavior. 2. The first 0-7 years of a child (early childhood) is very important for intellectual development. Routines and activities that we do regularly help build metacognition. (Knowing before knowing), which is the basis of thinking. 3. Philosophy for children can help develop children from simple ideas to great thinkers. Because philosophical questions train children to identify, classify and evaluate well. In addition, discussions on philosophical themes

enable children to express their own opinions listen, exchange and share ideas with others which helps to be an open-minded person have an understanding of the world and life and emotional stability.

Keywords: 21st Century Skills, Critical Thinking, Philosophy for Children, Learning Society, Metacognition

บทนำ

เมื่อนึกถึงการสอนการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) วิธีการที่นิยมในประเทศไทย คือ วิธีการแบบโสเครตีส (Socratic Method) คือ การตั้งข้อสงสัย ตั้งคำถาม นิยาม อย่างไรก็ดี วิธีการแบบโสเครตีส (Socratic Method) ไม่สามารถพัฒนาทักษะการคิดในเยาวชนไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสำรวจของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (PISA) ในปี #2015 เด็กไทยยังมีทักษะการคิดอยู่ในอันดับที่ 55 จาก 72 ประเทศ (ภูมิศรัณย์ ทองเลี่ยมนาค, [ออนไลน์]) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาพรวมการจัดการสอนการคิดในไทย ยังไม่ประสบความสำเร็จและไม่พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในโลกอนาคต

ทักษะการคิดที่ต้องการในโลกอนาคต เป็นกลุ่มทักษะที่คอมพิวเตอร์ทดแทนไม่ได้ จากการประชุม World Economic Forum (WEF) แนวโน้มโลกในอนาคตคือ โลกแห่งเทคโนโลยี และข้อมูลสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นจาก Metaverse Blockchain และ AI เป็นต้น มนุษย์จะถูกท้าทายการคิดมากกว่าเคย จินตนาการจะมีบทบาทสำคัญ รวมทั้งการเคลื่อนย้ายของประชากรทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม กลุ่มทักษะที่สำคัญในอนาคตจึงแบ่งเป็น 3 กลุ่มทักษะใหญ่ด้วยกัน คือ 1. กลุ่มทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต้องใช้ใน ‘การปฏิสัมพันธ์กับบริบทที่แตกต่างกัน’ 2. กลุ่มทักษะที่ต้องนำมาใช้ใน ‘การจัดการกับปัญหา’ หรือความท้าทายที่ต้องเจอในชีวิต และ 3. กลุ่มทักษะที่ใช้ใน ‘การจัดการตัวเองกับสภาพสังคม’ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งทักษะเหล่านี้คือทักษะที่ไม่สามารถทดแทนได้โดยคอมพิวเตอร์ (เมธวิน ปิติพรวิวัฒน์, [ออนไลน์]) ซึ่งทำให้ประเทศต่างๆ ต่างทบทวนการจัดระบบการศึกษาของตนเอง

จากแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต คือ ความท้าทายและความซับซ้อนในการจัดระบบการศึกษา Wiggins and McTighe กล่าวว่า การออกแบบหลักสูตรการสอน ควรมีเป้าหมายผลลัพธ์ในใจ และอ้างอิงแนวคิด 3 ประการคือ 1. มุมมองต่อมนุษย์ 2. เป้าหมายการศึกษา และ 3. ธรรมชาติของโลก (Heidi Hayes Jacobs, 2009: 7-9) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิพากษ์ปัญหาแนวทางการพัฒนาทักษะการคิดแบบองค์รวม และเสนอแนวทางสอนด้วยวิธีการ ปรัชญาสำหรับเด็ก (Philosophy for Children) ที่ได้รับความนิยมไปหลายประเทศทั่วโลก แบ่งหัวข้อการศึกษาดังนี้คือ ตัวตนของมนุษย์ เหตุผลรูปและปัจจัยการให้เหตุผล อุปนิสัยกับการคิดวิพากษ์ การพัฒนาทักษะการคิดในชีวิตประจำวัน

ตัวตนของมนุษย์

เมื่อเวลาผ่านไป นักปรัชญา นักวิทยาศาสตร์ และนักจิตวิทยา ต่างมีมุมมองเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ที่เปลี่ยนไป นักปรัชญาตามแนวคิดจิตนิยม มนุษย์เป็นจิตดวงเดียว มาจากพระเจ้า นักวิทยาศาสตร์เชื่อว่า สมองของมนุษย์เป็นตัวรู้ และนักจิตวิทยาเชื่อว่า มนุษย์มีจิตใต้สำนึก เป็นตัวผลักดันพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ ความเชื่อเหล่านี้ ล้วนเคยมีอิทธิพลต่อมุมมองต่อความเป็นมนุษย์ มาสู่ยุคปัจจุบัน สิ่งที่ได้ถูกค้นพบคือ มนุษย์มีความเป็นปัจเจกและมีลักษณะแตกต่างเฉพาะตน ความเชื่อต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ถูกตีกลับ ด้วยความคิดที่ว่า มนุษย์แต่ละคน มีความแตกต่างกันตั้งแต่กำเนิด และทุกคนมีความพิเศษในแบบของตนเอง

ลักษณะเด่นของมนุษย์ในปัจจุบัน คือ การรู้ว่าคุณค่ามีความหลากหลายและแตกต่าง มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนา มีความต้องการ มีอัตตาที่ยึดติดต่างกัน มุมมองเกี่ยวกับมนุษย์ในลักษณะนี้ สอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) กล่าวคือ ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญาที่เน้นการมีอยู่ของมนุษย์แต่ละคน โดยให้ความสำคัญกับ อิสระภาพ และความรับผิดชอบเป็นตัวผลักดันทำให้เกิดพัฒนาด้วยเจตจำนงเสรี ในปัจจุบันคนที่ประสบความสำเร็จด้วยพลังแห่งการใช้เจตจำนงเสรี มีจำนวนมาก และเป็นยุคสมัยแห่งโอกาส สำหรับหลายๆ คน ยกตัวอย่าง มาร์ก เอลเลียต ซักเคอร์เบิร์ก ผู้ก่อตั้งเฟซบุ๊กส์ หรือแจ็ก หม่า ผู้ก่อตั้งอาลีบาบา

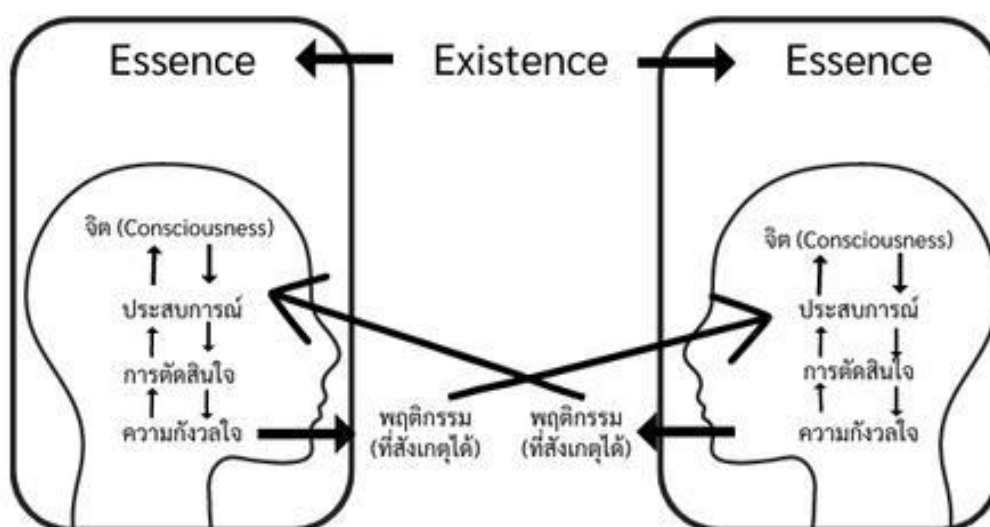
เมื่อมนุษย์มีอิสระภาพ และมีตัวตนที่แตกต่างเป็นแรงขับเคลื่อน วิธีของการคิด การกระทำจึงมีหลากหลาย และบางครั้งมีรูปแบบที่ซับซ้อน และซับซ้อน หลายครั้งมนุษย์อาจจะใช้สิทธิที่ตนเองมีไปกับการเลือกที่ตนเองไม่พึงพอใจที่สุด แต่เหตุผลภายในของตนบอกว่า สิ่งนี้ดีที่สุดกับการสถานการณ์นี้เป็นการเข้าใจแต่ไม่พร้อมยอมรับ ยกตัวอย่างเช่น นายสมชายเป็นคนมีความใฝ่ฝันจะทำธุรกิจของตนเองและมีชีวิตที่ประสบความสำเร็จ เขาอยากทำธุรกิจเกี่ยวกับการซื้อขายออนไลน์ และออกจากงานประจำของตน แต่ด้วยความไม่พร้อมทางด้านเงินทุน นายสมชายต้องอดทน และหารายได้เสริมที่พอทำได้ เพื่อเป้าหมายของเขา ด้วยช่องว่างของโอกาส นายสมชายใช้เวลาหลายปีกว่าจะเริ่มทำในสิ่งที่เขาใฝ่ฝัน ซึ่งเมื่อวันที่เขาสำเร็จทุกคนต่างชื่นชมนายสมชาย และเขาได้เฉยในภายหลังว่า จริงแล้วเขาได้มีช่วงที่หยุดพักอยู่หลายครั้ง ทั้งจากความรู้สึกว่าชีวิตปัจจุบันก็น่าพึงพอใจแล้ว หรือทั้งจากความรู้สึกเหนื่อยหน่าย จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีอิสระภาพ ที่จะเลือก หรือไม่เลือก จะทำหรือไม่ทำ มนุษย์มีความขัดแย้งภายในระหว่างอารมณ์ เหตุผล บ่อยครั้งสิ่งที่สำคัญ คือ ความเข้าใจตนเองในขณะนั้น ทบทวน ประเมิน และอื่นๆ ซึ่งมีความหลากหลายของกระบวนการคิด ดังนั้นการมนุษย์จะไปสู่ความสุข ความสำเร็จ ไม่สามารถอาศัยกระบวนการคิดเพียงรูปแบบใดรูปแบบเดียว แต่ต้องอาศัยความคิดหลายรูปแบบ เช่น การคิดวิพากษ์ คิดแยกแยะ คิดสร้างสรรค์ เห็นอกเห็นใจ เป็นต้น หรือในรูปแบบของกลุ่มทักษะความคิด

อย่างไรก็ตาม แรงขับเคลื่อนในชีวิตมนุษย์มิได้บังเอิญเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เข้าสู่วัยผู้ใหญ่ แต่ถูกบ่มเพาะจากวัยเด็ก ซึ่งมีเจตจำนงเสรีอย่างเต็มที่ มีความใฝ่รู้สูง มีจินตนาการ ทั้งนี้อาจมีข้อโต้แย้งว่าเป็นเพราะเด็กยังปลอดความกังวล ยังไม่ทราบข้อจำกัดในโลกแท้จริง มีความไม่รู้ แต่ถึงกระนั้น สิ่งที่ต้องยอมรับคือ ตัวเราในวัยเด็กคือสิ่งที่ขับเคลื่อนตัวเราในปัจจุบัน

เหตุผลและปัจจัยการให้เหตุผล

การดำเนินชีวิตในแต่ละวัน คือ การมีปรากฏของตัวเราแก่โลก แม้จะมีผู้รับรู้หรือไม่รับรู้ก็ตาม แต่เรารู้อยู่เสมอว่าเรามีอยู่ ไม่ว่าเด็กหญิงศรีสมร จะเล่นอะไรคนเดียวอยู่ในห้องโดยพ่อแม่ไปทำงานไม่ได้ อยู่ด้วยกัน หรือแม้แต่มนุษย์ที่ติดเกาะด้วยอุบัติเหตุอยู่คนเดียววันนั้นก็ คือ การมีที่เขามีอยู่ ดังนั้น การคิด พูด ทำ ล้วนเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงถึง การมีอยู่

โครงสร้างมนุษย์ตามแนวคิดอัตถิภาวนิยม ประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ คือ สารัตถะ (Essence) และการดำรงอยู่ (Existence) (ตามรูปที่ 1) สารัตถะ (Essence) ของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบของจิต ประสบการณ์ การตัดสินใจ และความกังวลใจ เป็นกระบวนการกลับไปมา และแสดงออกมาผ่านพฤติกรรม และพฤติกรรมที่แสดงออกมาก็จะถูกรับรู้ ผ่านประสาทสัมผัส เข้าไปสู่จิต และไปสร้างประสบการณ์ จะเห็นได้ว่า จิต คือ รมไปใหญ่ที่เป็นองค์ประกอบของสารัตถะ (Charlie777pt., [Online])

รูปที่ 1 โครงสร้างมนุษย์ตามแนวคิดอัตถิภาวนิยม

เมื่อมนุษย์มีความเป็นปัจเจก วิธีการให้เหตุผลของมนุษย์จึงมีแนวโน้มที่จะแตกต่างกันเป็นปรกติ การให้เหตุผลมี 2 รูปแบบคือ อุปนัย และนิรนัย

1. การให้เหตุผลอุปนัย (Induction Reason) เป็นการให้เหตุผลโดยอาศัยจากข้อสังเกต การทดลองมาเป็นข้อสรุป
2. ให้เหตุผลแบบนิรนัย (Deductive Reason) คือการให้เหตุผลจากกฎ ข้อตกลง นิยามและไปหาข้อสรุป

จะเห็นได้ว่า มนุษย์แต่ละคนอาจจะมีความประสบการณ์หรือมีความสามารถทางการรับรู้ ก็จะทำให้เหตุผลทางอุปนัยได้ดี แต่ในบางคนที่ความคิดเป็นระบบก็สามารถให้เหตุผลทางนิรนัยได้ดี

ความแตกต่างของมนุษย์เช่นนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มนุษย์มีการตัดสินใจและความกังวลใจส่งผลให้มีพฤติกรรม หรือการให้เหตุผลในทางปฏิบัติที่แตกต่างกัน

การตระหนักรู้ในกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก และสิ่งที่จะช่วยให้การตระหนักรู้ทำงานได้ดีคือการรู้ทันอารมณ์และความรู้สึกของตนเอง ความตั้งใจ (Intention) คือคุณสมบัติที่ทำให้บางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้น อย่างเช่นในนายสมชายที่เป็นตัวอย่างข้างต้นที่มีความใฝ่ฝันมีเป้าหมาย ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของความตั้งใจ ความตั้งใจเป็นคุณสมบัติสำคัญที่มีในทุกฐานของสภาวะจิต ซึ่งสัมพันธ์กับ การรู้เนื้อรู้ตัว (Awareness) Brentano's thesis ได้เขียนทฤษฎีตัวแทนของจิต (The Representational Theory of Consciousness) (William Seager, 2009: 182) ได้กล่าวถึงปัญหาจิตใจว่ามี 2 อย่างด้วยกัน คือ 1. การรับรู้ข้อมูลโลกภายนอกผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์ และ 2. การปรากฏของวัตถุในความคิดและในจิตของเรา ซึ่งอาจจะปรากฏแค่บางลักษณะในฐานะตัวแทน ในรูปแบบของอารมณ์และความรู้สึก เช่น รู้สึกไม่พอใจ เพราะไม่ค่อยดี ซึ่งอารมณ์และความรู้สึกเป็นปัจจัยที่สำคัญมากต่อพฤติกรรมการให้เหตุผล

ดังนั้น การฝึกให้เด็กสามารถใช้เหตุผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถทำได้ด้วยการสร้างบรรยากาศให้เป็นมิตรต่ออารมณ์และความเป็นรู้สึก ความเป็นมิตรในที่นี้สามารถปรากฏในรูปแบบของความจริงใจ ความสุข ความสนุก ความสุภาพ และความปลอดภัย แม้ว่าเราจะมีเหตุผล ความคิด หรือรูปร่างลักษณะที่แตกต่างจากคนอื่น

อุปนิสัยกับการคิดวิพากษ์

การขับเคลื่อนในชีวิตของมนุษย์เกิดจากอุปนิสัย (Habit) และกรอบความความคิด (Mindset) ยกตัวอย่างเช่น อุปนิสัยรักความสะอาด การดื่มน้ำในตอนเช้า หรือกรอบความคิดที่เชื่อว่าทุกสิ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ การศึกษามีคุณค่าและสามารถทำให้ชีวิตเราเปลี่ยนแปลงได้ ปัญหาและอุปสรรคจะเป็นทางผ่านสู่ความสำเร็จ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้และเติบโต เป็นต้น จะเห็นได้ว่าอุปนิสัยและกรอบความคิด เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนากลุ่มทักษะการคิดทั้ง 3 คือ 1. กลุ่มทักษะในการปฏิสัมพันธ์กับบริบทที่แตกต่างกัน 2. กลุ่มทักษะการจัดการกับปัญหา หรือความท้าทายที่ต้องเจอในชีวิต และ 3. กลุ่มทักษะที่ใช้ใน ‘การจัดการตัวเองกับสภาพสังคม’ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

จากข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ก่อนการรู้ใดๆ ยังมีชุดความรู้ที่ต้องอาศัย ก่อนหน้านั้น การรู้ก่อนรู้เรียกว่า อภิปัญญา (Metacognitive) (รูปที่ 2) แบ่งเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน

กลุ่มที่ 1 ความรู้พื้นฐาน ได้แก่

- (1) ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์คือ รู้ว่ามนุษย์คิดอย่างไร รู้จักการเรียนรู้การทำงานกับผู้อื่น
 - (2) รู้เกี่ยวกับธรรมชาติของการทำงาน การตั้งเป้าหมาย การประเมินงาน และ
 - (3) ความรู้เกี่ยวกับกลยุทธ์ คือ การเรียนรู้พื้นฐาน การแก้ปัญหา รวมถึงการแก้ปัญหาเฉพาะทาง
- กลุ่มที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับระบบ ได้แก่

(1) การวางแผน (Planning) ได้แก่ การตั้งเป้าหมายแบบลงรายละเอียด การกำหนดบทบาทหน้าที่งานหลัก งานรอง การออกแบบงานเพื่อเป้าหมายในอนาคต ที่ต้องอาศัยการคาดการณ์และความซับซ้อน

(2) การตรวจสอบ (Monitoring) คือ การตรวจดู และควบคุม ระหว่างกระบวนการทำงานให้เป็นไปตามขั้นตอน หรือแผนการที่วางไว้

(3) ควบคุม (Controlling) เมื่องานดำเนินการไป อาจมีปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้น อันนี้ต้องควบคุม และ ปรับกลยุทธ์ ปรับเป้าหมาย ซึ่ง การตระหนักรู้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะ ช่วยเราสามารถหาโอกาสในการแก้ไข เมื่อเกิดปัญหา

(4) ประเมิน (Evaluating) คือ การสะท้อนหลังการประเมิน งานเสร็จเป็นในแต่ละขั้นตอน อาจเป็นเป้าเล็กหรือเป้าใหญ่ ว่างานเป็นอย่างไร มีทางที่ดีกว่านี้หรือไม่

รูปที่ 2 องค์ประกอบของอภิปัญญา (Metacognitive)

ที่มา: Dr. Holly Matusovich and Patrick Cunningham, [Online].

อภิปัญญา (Metacognitive) เกิดมาจากการสังสมของประสบการณ์ ปรับเป็นโครงสร้างชุดความรู้พื้นฐานของตนเอง เพียเจต์ (Jean Piaget) ได้นำเสนอทฤษฎีพัฒนาการเด็กไว้ว่า เด็กจะเริ่มจากการรู้ผ่านประสาทสัมผัส ประสบการณ์ เรื่องเล่า และค่อยๆ พัฒนาสู่การเชื่อมโยงความคิดของตัวเองแบบเป็นในรูปแบบของ นามธรรมป็นรูปธรรม ที่ไม่เป็นตรรกะ และค่อยๆ เป็นตรรกะเชิงนามธรรมได้อย่างสมบูรณ์เมื่ออายุเกิน 7 ขวบ ยกตัวอย่างเช่น เด็กจะเริ่มรู้ว่าใครเป็นพ่อแม่ ทำงานต่างกัน เมื่อหิวมันต้องทำอะไร และเมื่อเริ่มโตขึ้น การรับประทาน การอาบน้ำ การเข้านอน การถามของพ่อแม่ ก็จะทำให้เด็กรู้ลำดับขั้นตอน เมื่อเด็กเติบโตขึ้น ทั้งจากประสบการณ์ตรงและเรื่องเล่าที่เด็กได้ฟัง เด็กจะเริ่มตั้งคำถาม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในเด็กเล็กที่เริ่มถามคำถาม หรือตั้งข้อสงสัย จะเป็นคำถามที่เป็นพื้นฐานทางปรัชญา (Big Questions) เช่น เด็กกับผู้ใหญ่ต่างกันอย่างไร นื่องเกิดมาได้อย่างไร ทำไมทำสิ่งนี้ถึงดี เป็นต้น การที่เด็กกล้าถามเพราะ โลกของเขา กำลังเปิดกว้าง เป็นไปอย่างเสรี ยังไม่ติดกรอบใดๆ และมีความสนุกกับการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

การพัฒนาทักษะการคิดในชีวิตประจำวัน

เมื่อเราค้นพบว่า ชีวิตของเรา คือ การรับผิดชอบของเรา เรามีสิทธิ เสรีภาพอย่างเต็มที่ในการเลือกและในขณะเดียวกัน เราก็ต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เราเลือก หรือเราได้กระทำลงไปด้วยเช่นกัน การคิดในลักษณะนี้เรียกว่า Pro-Active สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การจัดการศึกษาภายใต้ปรัชญาอัตถิภาวนิยม คือ นักเรียนจะค้นว่าความหมายของตัวเอง สร้างความหมายที่เป็นปัจเจกของตนเอง และนำเสนอออกมา โดยอิงจากความรู้สึก คุณค่า การรับรู้ ความถนัด หรือประสบการณ์ของตนเอง แล้วจึง พัฒนาและสร้างทางเลือกในการศึกษาของตนเอง รวมถึง แก้ปัญหา หาทางออก ด้วยความรู้สึกท้าทาย กล่าวคือเขาค้นหาชีวิตของตนเอง

แมทธิว ลิปแมน (Matthew Lipman) ได้นำเสนอแนวคิดการสอนด้วยกระบวนการ ปรัชญาสำหรับเด็ก (Philosophy for Children) เพราะแมทธิว ลิปแมน ได้ค้นพบว่า ธรรมชาติของเด็กที่มีการใฝ่รู้ทำให้ง่ายกว่าในพัฒนาการให้เหตุผล ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ในบทความที่มีชื่อว่า Critical Thinking what Can it be (Matthew Lipman, 1988: 38-43) เกี่ยวกับการแตกต่างของทักษะการคิดแบบธรรมดากับการคิดการเป็นนักคิดที่ดี สิ่งที่สำคัญอย่างมาก คือ ความสามารถในการระบุ การรู้จักประเมิน ประเมิน จัดลำดับ การตั้งสมมติฐาน การอ้างอิงอย่างเป็นระบบใช้หลักเกณฑ์ และหาเหตุผลที่ดี ซึ่งการสอนการจัดประเด็นและระบุปัญหาด้วยคำถามเชิงปรัชญานั้น สามารถช่วยได้มาก นอกจากนี้ ปรัชญาสำหรับเด็กยังมุ่งเน้นการสร้างสังคมแห่งการใฝ่รู้ (Inquiry) ด้วยการสอนและจัดกิจกรรมในเชิงกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทำให้เกิดการเรียนรู้ผ่านมุมมองของคนอื่น ทำให้เกิดความใจ ทั้งตัวเองและคนรอบข้างได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

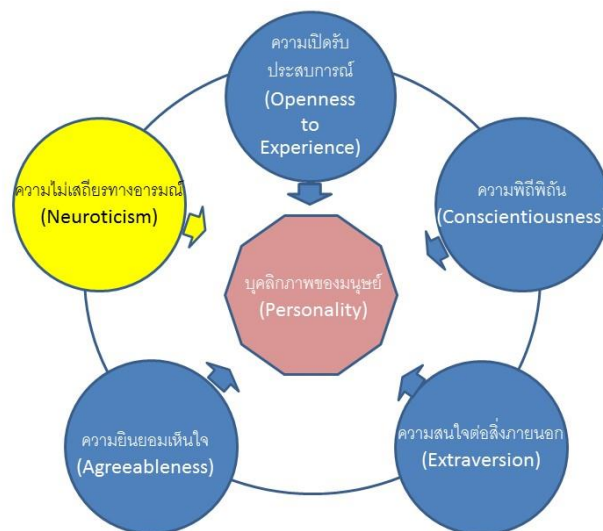
จะเห็นได้ว่า การพัฒนาการคิดผ่านมุมมองแบบอัตถิภาวนิยม เป็นให้เห็นความสำคัญของตนเองในฐานะผู้มีเจตจำนงเสรี มีอิสรภาพ และรับผิดชอบต่อชีวิตตัวเอง เป็นการคิดแบบเริ่มที่ตัวเองก่อน (Pro-active) จึงสนับสนุนให้เกิดการใฝ่รู้ เรียนรู้สิ่งใหม่ การพัฒนาการคิดจึงเกิดจากแรงขับเคลื่อนภายในเป็นหลัก โดยมีระบบการศึกษาเป็นตัวสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุน

ธรรมชาติของโลกและชีวิต

ธรรมชาติของโลกและทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาโดยไม่สนใจว่าใครจะคิดอย่างไร ชอบหรือไม่ชอบ การเปลี่ยนแปลงสามารถมีหลายรูปแบบ ทั้งการเติบโต การเจ็บป่วย การสูญเสีย การเปลี่ยนแปลงรูปร่าง รูปทรง ความสัมพันธ์ การเคลื่อนย้าย รูปแบบสังคม เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงบนโลกเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เมื่อมนุษย์รับรู้การเปลี่ยนแปลง สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความรู้สึก ซึ่งอาจจะเป็น ความชอบ ไม่ชอบ โกรธ เสียใจ หรือเฉยๆ สักแต่ารู้ เป็นต้น ซึ่งเราได้กล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึกในฐานะปัจจัยที่สำคัญต่อความสามารถในการใช้เหตุผลไว้ในหัวข้อที่ 2

ความมั่นคงทางอารมณ์ (Emotional Stability) คือ หนึ่งในห้าบุคลิกและสภาพจิตใจหลักของมนุษย์ ลักษณะเด่นของผู้ที่มีบุคลิกภาพนี้คือมีความเป็นเหตุเป็นผล รักการเรียนรู้ หรือเรียกได้ว่า พุทธิจริต

ในทางพระพุทธศาสนา ความมั่นคงทางอารมณ์ (Emotional Stability) (Jule Specht, [Online]) มักถูกอ้างถึงในลักษณะบุคลิกภาพด้านตรงกันข้าม คือ ความไม่มีเสถียรภาพทางอารมณ์ (neuroticism) เป็นหนึ่งในห้าของลักษณะบุคลิกภาพและสภาพทางจิตใจหลักของมนุษย์ (Big Five Personality Traits) เลวิส โรเบิร์ต โกลด์เบิร์ก (Lewis Robert Goldberg) ผู้ศึกษาเรื่องบุคลิกภาพของมนุษย์ได้กล่าวถึงปัญหาของผู้ที่มีความไม่เสถียรทางอารมณ์ (Neuroticism) ว่า การขาดความมั่นคงทางอารมณ์สร้างผลกระทบต่อมนุษย์ คือ การขัดขวางความสามารถในการเรียนรู้ เนื่องจากการอารมณ์กระตุ้นให้เกิดความไม่ต่อเนื่องหรือความสามารถรับมือกับความทุกข์ บุคคลที่ไม่มีความมั่นคงทางอารมณ์จะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งที่มากระทบได้มาก ดังนั้น สภาพจิตใจจึงไม่เข้มแข็งวอกแวก และขาดความมั่นใจในความสามารถในตนเอง

ลักษณะบุคลิกภาพหลักของมนุษย์ 5 อย่าง

รูปที่ 3 แสดงลักษณะบุคลิกภาพหลักของมนุษย์ 5 อย่าง
ที่มา: Kendra Cherry, [Online].

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการฝึกเด็กและเยาวชนไทยให้มีความมั่นคงทางอารมณ์เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นเดียวกัน ซึ่งในการจัดการดูแลและการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน สิ่งที่ทำให้ช่วยทำให้เด็กมีความมั่นคงทางอารมณ์ดีขึ้นก็คือ การเปิดกว้างและเข้าใจธรรมชาติว่ามีความหลากหลาย ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เด็กมีความเป็นธรรม มีเมตตา ไม่เอาเปรียบผู้อื่น

พอล และเอลเดอร์ (Paul and Elder) บุคลิกลักษณะการคิดของคน แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. พวกไร้คิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล คนกลุ่มนี้มีจำนวนมาก
2. พวกคิดไตร่ตรองเพื่อเอาเปรียบและไร้คุณธรรม คนกลุ่มนี้เป็นคนกลุ่มน้อย แต่มีอิทธิพลในการชักจูงผู้อื่นให้คิด ตามได้ดีมาก
3. พวกคิดไตร่ตรองเพื่อความถูกต้องมีความเป็นธรรม กลุ่มบุคคลที่มีลักษณะนี้ยังมีจำนวนน้อยกว่าสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะมีทักษะทางปัญญาสูง แต่ไม่ยอมเอาเปรียบหรือควบคุมผู้อื่น

พวกเขาจะพยายามลดความรู้สึกเห็นตนเป็นใหญ่ลงและทบทวนอยู่เสมอว่า ตนตกอยู่ในสภาพการณ์ที่ไม่มีเหตุผลได้อย่างไรและเพราะอะไร นอกจากพวกเขามีการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผลแล้วยังเป็นผู้ที่มีคุณธรรม (รองศาสตราจารย์สิริอร วิชชาวุธ, 2556: 78-85)

แม้ว่าอาจมีข้อถกเถียงถึงความสำคัญว่าอารมณ์จะเป็นสิ่งสำคัญในฐานะเครื่องมือการปกป้องคุ้มครอง หรือรักษาสภาวะภายในใจตัวเอง และมนุษย์มีสิทธิที่จะมีแสดงอารมณ์และความรู้สึกหากเขาได้รับผิดชอบสิ่งที่แสดงออกมาได้ แต่อย่างไรก็ดี ทุกสิ่งควรอยู่ในรูปแบบที่เหมาะสม ไม่ตึงและไม่หย่อนเกินไปอารมณ์ก็เช่นกัน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี มีอิสรภาพ สิทธิ และความรับผิดชอบในตนเอง ความเป็นเด็กจะมีเจตจำนงเสรีสูง อันเนื่องมาจากไม่มีภาระ ทำให้มีความสามารถในการจินตนาการ สนใจใฝ่รู้ได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม มนุษย์แต่ละคนก็มีความแตกต่างในเรื่องความสามารถในการให้เหตุผล แต่สิ่งที่สำคัญ คือ การพยายามเป็นคนใช้เหตุใช้ผลในรูปแบบพฤติกรรม สิ่งที่ทำให้มนุษย์พยายามใช้เหตุใช้ผล คือ การมีความตั้งใจที่จะประพฤติเช่นนั้น ความตั้งใจเป็นสภาวะทางจิตซึ่งจะคงสภาพได้ดี เมื่อสามารถรักษาอารมณ์ได้ นอกจากนี้ คือ ความสามารถในการใช้เหตุผลมาจากการปลูกฝังในปฐมวัย (0-7 ขวบ) กิจกรรมในวัยเด็กจะเป็นการสร้างอุปนิสัยหรือการรู้ก่อนรู้ ซึ่งเป็นวัตถุดิบของทักษะการคิดทุกประเภท เมื่อเติบโต สิ่งที่สำคัญในการกระตุ้นทักษะการคิด คือ กิจกรรม บทความนี้สนับสนุนให้ใช้รูปแบบที่เรียกว่าปรัชญาสำหรับเด็ก (Philosophy for Children) ซึ่งเป็นการสอนโดยมีเรื่องเล่า มีการคำถามเกี่ยวกับปรัชญา (Big Questions) การทำกิจกรรม และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทั้งนี้เพราะเป็นรูปแบบที่ช่วยให้คิดเป็นระบบ สามารถจัดกลุ่มความเชื่อ ทั้งยังกระตุ้นการใฝ่รู้ และสนับสนุนการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในฐานะการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งช่วยให้ทำให้เกิดการเปิดกว้าง รับฟังความคิดเห็นของกันและกัน สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนช่วยให้มีความมั่นคงทางอารมณ์และเป็นปัจจัยช่วยให้สามารถใช้เหตุผลได้ดีขึ้นเป็นลำดับ

ข้อเสนอแนะ จากการศึกษาทำให้พบว่า การพัฒนาทักษะการคิดให้ยั่งยืนไม่สามารถสำเร็จได้เพียงการเข้าห้องเรียน ฟังบรรยาย แต่เกิดจากการฝึกพูดแลกเปลี่ยนรับฟัง กิจกรรมทั้งในชีวิตประจำวัน และกิจกรรมเสริม ล้วนมีส่วนในการสร้างตัวตน และกระตุ้นให้เด็กมีความสามารถในการคิด ดังนั้น สิ่งที่อยากเสนอให้ทำการวิจัยเพิ่มเติมมีดังนี้ คือ รูปแบบกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่สนับสนุนอุปนิสัย ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมไทยที่เหมาะสมสำหรับการใช้ประกอบการสอนการคิดสำหรับเด็ก เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภูมิศรัณย์ ทองเลี่ยมนาค. *เด็กไทยกับการสอบ PISA : มายาคติกับความเป็นจริง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.the101.world/thai-student-and-pisa-myth/>. [29 June 2018].

- เมธวิน ปิติพรวิวัฒน์. *21st-Century Skill : ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://corporate.baseplayhouse.co/21st-century-skill-ทักษะแห่งศตวรรษที่-21/>. [25 December 2018].
- รองศาสตราจารย์สิริอร วิชชาวุธ (2556). การคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล. สถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *Journal of HRintelligence*, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2/ หน้า 78-85.
- Charlie777pt. *Part 3-The Philosophy of Existentialism-VII-The Meaning of Nonsense*. [Online]. From: <https://steemit.com/philosophy/@charlie777pt/part-3-the-philosophy-of-existentialism-vii-the-meaning-of-nonsense> [2018]
- Hammu Juuso. (2007). Child, Philosophy and Education. *Discussing the intellectual sources of philosophy for children*. Finland. University of Oulu.
- Heidi Hayes Jacobs. (2009). *Curriculum 21: essential education for a changing world*. First Edition. Virginia USA. Alexandra.
- Dr. Holly Matusovich and Patrick Cunningham. Metacognition. [Online]. From: <https://skillful-learning.org/theory/> [2021]
- Hubert L. Dreyfus and Mark A. Wrathall. (2006). *A Companion to Phenomenology and Existentialism*. First Edition. Australia. Blackwell Publishing Ltd.
- Jule Specht. *Personality development in adulthood and old age*. [Online]. From: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/emotional-stability>. [2017]
- Kendra Cherry. *What Are the Big 5 Personality Traits?: Openness, Conscientiousness, Extraversion, Agreeableness, and Neuroticism*. [Online]. From: <https://www.verywellmind.com/the-big-five-personality-dimensions-2795422>. [19 October 2022]
- Matthew Lipman. (1988). *Critical Thinking-What can it be?. The Association for Supervision and Curriculum Development*. Educational Leadershop.
- William Seager. (2009). *Theories of Consciousness: An Introduction and assessment*. First Edition. London: Routledge.

ศึกษาวิเคราะห์อันติมสัจจะในพุทธปรัชญามหายาน

Analytical Study of Ultimate Reality in Mahayana Philosophy

ปวาริศ์ โชติพงษ์วิวัฒน์

Pavaris Shotipongviwat

นักวิชาการ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา

Scholar of Research Center for Dhammasuksa

E-mail: pavarissho039@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาโต้แย้งเรื่องความมีอยู่ของอันติมสัจจะในพุทธปรัชญามหายาน ปัญหาใหญ่ในสังคมชาวพุทธ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7-10 สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน คือ ความไม่ลงรอยกันเรื่องความมีอยู่ของอันติมสัจจะ ส่งผลต่อความเข้าใจคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น นิพพานมีอยู่อย่างไร ผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอันติมสัจจะของสำนักโยคอาจารย์กับสำนักมหายิมะ ซึ่งอธิบายความมีอยู่ของอันติมสัจจะต่างกัน โดยมีกรอบวิจัย 3 ประเด็น คือ 1. ความมีอยู่ของสรรพสิ่ง 2) ธรรมชาติของอันติมสัจจะ 3) การรับรู้ความจริง บทความพบว่า อันติมสัจจะในพระพุทธศาสนามหายาน 2 สำนักเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะ 1) จิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะมีอยู่เหนือความแบ่งแยก 2) จิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะมีอยู่ด้วยการอิงอาศัย 3) จิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ของแต่ละคน

คำสำคัญ: ศึกษาวิเคราะห์, อันติมสัจจะ, พุทธปรัชญามหายาน

Abstract

This article is a qualitative research. It aims to study and analyze of Ultimate Reality in Mahayana philosophy. A major problem in Buddhist society around the 7th-10th century is the disagreement of Ultimate Reality. As a result, how to understand Buddhist teachings such as Nirvana, researchers need to study and analyze. The idea of the Reality of the Yocajara school and the Mataya Mika school, which explains the Ultimate Reality differently. There are three research areas: 1. The Reality of all things, 2) nature of Ultimate Reality, 3) realization of Reality. The article found that the Ultimate Reality in Mahayana Philosophy of 2 offices are the same. Because 1) the pure mind and ANERA WACHA NEEYA are Non Dualism; 2) the pure mind and the ANERA WACHA NEEYA are based on 3) the pure mind and ANERA WACHA NEEYA are recognized by each person's experience.

Keywords: Analytical Study, Ultimate Reality, Mahayana Philosophy

บทนำ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น อภิธรรมโกศะ (Abhidharmakosabhasya) กล่าวถึงสังคมอินเดีย เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7-10 ว่า ชาวพุทธสนใจใคร่รู้เรื่องความเป็นจริง (Reality) ของธาตุ ชันธ์ आयตนะ (Johannes Bronkhort, 2009: 103) และในช่วงเวลาดังกล่าว สำนักพระพุทธศาสนาหายานที่มีชื่อเสียงของอินเดีย คือ สำนักโยคากับสำนักมหายิมิกะ ทั้ง 2 สำนักยืนยันความเป็นจริง (Reality) เดียวกัน แต่อธิบายความจริง (Truth) ต่างกัน ส่งผลให้ “อันติมสัจจะ” (Ultimate Reality) เป็นประเด็นทางปรัชญา

คำว่า “อันติมสัจจะ” ตรงกับ “Ultimate Reality” ในภาษาอังกฤษ เป็นแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ลัทธิลัทธิเต๋าของสำนักโยคากับคัมภีร์มูลมหายิมิกะการิกาสูตร ของสำนักมหายิมิกะกล่าวกันว่า คัมภีร์ทั้ง 2 นี้ ถูกรจนาขึ้น เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 7-10 โดยพระภิกษุนักปราชญ์ชาวอินเดีย พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2548: 101) นิยามความหมายของ “อันติมสัจจะ” ไว้ว่า ความเป็นจริงขั้นสูงสุด ยกตัวอย่างเช่น โมเลกุลของอะตอมไฮโดรเจน (H) 2 อะตอมและอะตอมของออกซิเจน (O) 1 อะตอม คือ ความเป็นจริงที่สุดของน้ำ ซึ่งไม่อาจแบ่งแยกต่อไปได้อีกตามทัศนะของนักเคมี เป็นต้น

คัมภีร์ของทั้ง 2 สำนัก ยืนยันความคิดตรงกันประการหนึ่ง คือ ความเป็นจริงของสรรพสิ่งมีอยู่เพื่อรู้เท่านั้นแต่เห็นไม่ได้ เพราะธาตุ ชันธ์ आयตนะมีธรรมชาติเกิดและดับไปเพียงชั่วขณะเช่นนี้ มนุษย์จึงเข้าไปรับรู้ความเป็นจริงของอันติมสัจจะด้วยประสาทสัมผัสโดยตรงไม่ได้ ต้องอาศัยการพิจารณาใคร่ครวญเท่านั้น ถ้าเป็นเช่นนี้ย่อมหมายความว่า เนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสองยืนยันอันติมสัจจะ (Ultimate truth) ด้วยความจริงอัตวิสัย (Subjective) ถ้าเป็นเช่นนี้ จึงทำให้ขบคิดต่อไปในประเด็นที่ว่า ความเป็นจริงของอันติมสัจจะมีอยู่อย่างไรในพุทธปรัชญาหายาน สำหรับประเด็นนี้ สำนักทั้งสองอธิบายไว้ด้วยทัศนะต่างกัน ดังนี้

ทัศนะที่ 1 ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ลัทธิลัทธิเต๋าของสำนักโยคากับด้วยความเห็นว่าอันติมสัจจะมีอยู่บนฐานความคิดจิตสัมบูรณ์ เพราะตระหนักว่าปรากฏการณ์ทั้งหมดมาจากจิต ดัง ความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริง (Fact) กับความเป็นจริง (Reality) ข้อนี้ ขอให้สังเกตด้วยตนเองว่า แม้หลายครั้งเราอาจปฏิเสธประสบการณ์ที่เรากำลังประสบอยู่ได้ แต่เราไม่เคยปฏิเสธสำนึกรู้ของตัวเองได้เลย ดังเช่นเมื่อเราไม่พอใจ เราอย่าคิดว่า ไม่พอใจ เกี่ยวกับประเด็นนี้ ลัทธิลัทธิเต๋า มีข้อความระบุว่า “...สิ่งทั้งหลายมาจากอาลัยวิญญานหรือจิต อันเป็นมูลฐานของสิ่งทั้งปวง ถ้าไม่มีอาลัยวิญญาน สิ่งทั้งหลายก็ไม่มีเพราะสิ่งทั้งหลายเป็นเงาสะท้อนหรือพดพิภาพของอาลัยวิญญาน...” (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมปณฺ) แปล, 2553: 27)

ทัศนะที่ 2 ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มูลมหายิมิกะการิกาของสำนักมหายิมิกะ ด้วยการปฏิเสธความมีอยู่ของอันติมสัจจะ ด้วยความคิดว่าไม่มีอะไรมีอยู่จริง เพราะทุกสิ่งไร้แก่นสารในเชิงปรมัตถ์ ปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลกจึงเป็นเพียงสมมติ ความเข้าใจนี้ถูกรับรองโดยท่านนาคารชุน ดังข้อความในมูลมหายิมิกะการิกา ความว่า “...โดยสมมุติสัจ สิ่งทั้งปวงเป็นมายา โดยปรมัตถ์สัจ สิ่งทั้งปวงเป็นศูนย์ตา...” (พุทธทาสภิกขุ, 2508: 58) ถ้าปรมัตถ์ คือ ความว่างจากแก่นสารเช่นนี้อันติมสัจจะจึงอยู่เหนือความจริงสัมพัทธ์ ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการเขียนบทความนี้ ก็เพื่อที่จะแสวงหาคำตอบว่า ความมีอยู่ของอันติมสัจจะตาม

ทัศนะของสำนักโยคอาจารย์และสำนักมหายมิกะนั้น เหมือนหรือต่างกันอย่างไร ด้วยการวิเคราะห์เหตุผล เพื่อความรู้และเข้าใจพุทธปรัชญามหายานต่อไป

ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในพุทธปรัชญามหายาน

หัวข้อต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาหลักการและข้อโต้แย้ง ระหว่างสำนักโยคอาจารย์กับสำนักมหายมิกะในประเด็นความมีอยู่ของสรรพสิ่ง เพื่อความรู้และเข้าใจเบื้องต้นว่า สรรพสิ่งในทัศนะของพุทธปรัชญามหายานมีอยู่อย่างไร

1. สรรพสิ่งมีอยู่อย่างไรในทัศนะของสำนักโยคอาจารย์

แนวคิดเรื่อง“ภาวะ” หรือ “ความมีอยู่”ตามหลักการของสำนักโยคอาจารย์ มีที่มาจากทฤษฎีขณิกภาพหรือขณิกภวังคภาพ (Theory of Momentariness) ของสำนักเสาตรานติกะ (David J. Kalupahana, 1992: 135) โดยอธิบายว่า ในที่สุดแล้วสรรพสิ่งมีได้มีอยู่ในรูปเป็นตัวเป็นตน เพราะลดทอนลงจนมีอยู่ในรูปของขณะได้ แต่ละขณะมีอยู่แบบพลวัตร เปลี่ยนจากขณะหนึ่งไปอีกขณะหนึ่ง ต่อเนื่องกันไปเป็นกระแส กล่าวคือ แก่นสารของสรรพสิ่งมีอยู่ แต่มีอยู่ในรูปของขณะ โดยมีอยู่เพียง 2 ขณะเท่านั้น คือ ขณะเกิด (อุปปาตะ) และขณะดับ (วยะ) (Shoei Ichimura, 1995: 307)

ด้วยเหตุผลนี้ จึงกล่าวได้ว่าสำนักโยคอาจารย์มองแต่ละขณะมีได้มีอยู่อย่างเป็นเอกเทศ แต่ละขณะที่มีอยู่ ด้วยเหตุผลเดียว คือ ถูกจิตรับรู้ เช่นนี้สรรพสิ่งจึงมีอยู่แบบอัตวิสัย (Chatterjee, A.K., 1987: 12) ข้อนี้โยคอาจารย์กล่าวได้ว่าภาวะหรือสรรพสิ่งมีอยู่ 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 สรรพสิ่งมีอยู่ด้วยจิตปุถุชน คือ กระบวนการแยกตัวออกมา จากอาลัยวิญญูณหรือจิตสะท้อนอาลัยวิญญูณออกมาว่า คือ ตัวฉัน ข้อนี้สุมาลี มหณรงค์ชัย (2550: 124) อธิบายว่า อุปมาเหมือนคนที่ยืนส่องกระจกแล้วคิดไปว่า คนในกระจกเป็นอีกคนหนึ่งแยกจากตัวเองที่เป็นเช่นนี้ ลังการตารสูตรให้เหตุผลว่า เพราะมนัสเป็นตัวสร้างทวิภาวะให้เกิดขึ้นกับอาลัยวิญญูณแยกตัวเองออกมาเป็นสอง เพราะมนัสมีหน้าที่ยึดถืออาลัยวิญญูณว่ามีตัวตนอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้จึงมีตัวฉันของฉัน

ระดับที่ 2 สรรพสิ่งมีอยู่ของจิตบริสุทธิ์ คือ พุทธภาวะที่มีอยู่ในตัวของทุกคนเป็นความมีอยู่อันสูงสุดเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือเป็นภาวะที่สิ้นสุดของการแบ่งแยก ไม่มีตัวตน ไม่มีอัตตา ไม่เหลือทวิภาวะอีกต่อไป เรียกว่า จิตบริสุทธิ์จึงเห็นความเป็น ตถ ต อันเป็นความมีอยู่อย่างไม่แบ่งแยกด้วยจิตที่บริสุทธิ์เป็นผู้สร้างขึ้นมา ดังลังการตารสูตรระบุว่า “...เพราะมีวิชา ด้านแปดเปื้อนเป็นเหตุ การเปลี่ยนถ่ายสู่ความบริสุทธิ์จึงเป็นไปได้...” (Chatterjee, A.K., 1987: 12)

จะเห็นได้ว่า ความจริงทั้ง 2 ระดับตามหลักการของสำนักโยคอาจารย์นี้ มีจุดประสงค์เพื่อยืนยันความจริงแท้ของจิตเท่านั้น ส่วนปรากฏการณ์ทั้งหมดไม่มีอะไรมีอยู่จริงเลย

2. สรรพสิ่งมีอยู่อย่างไรในทัศนะของมหายมิกะ

คัมภีร์มูลาธมมกการิกาของสำนักมหายมิกะ สะท้อนแนวคิดด้วยเรื่องความมีอยู่ของสรรพสิ่งไว้ 2 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 คือ ความมีอยู่แบบมายาภาพ แม้มีอยู่แต่มีอยู่อย่างสมมุติ หากจะเปรียบก็เสมือนความมีอยู่ของภาพลวงตา เช่นนี้ ฆราวาสก็จะยืนยันว่า สรรพสิ่งมีอยู่ อย่างเป็นทั้งสัต(Being) และอัสต (Non-Being) ในตัวเอง (David J., 1988: 234) สำหรับความมีอยู่ในระดับสมมุติบัญญัติ ท่านนาคคารุณอธิบายไว้ด้วยหลักปฐิทยสมุตปบาท เพราะภายใต้ความมีอยู่ของสรรพสิ่ง ในระดับสมมุติบัญญัติมีเพียงการอิงอาศัยเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่าทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้น ดำรงอยู่ด้วยอิงอาศัยกันของเหตุปัจจัยทั้งสิ้น ความจริงข้อนี้เรียกว่า สุญตา การกล่าวเช่นนี้ อาจเข้าใจได้ว่าไม่ควรแสวงหาความมีอยู่ของสิ่งที่มีอยู่ โดยอาศัยแก่นแท้ของตนเอง เพราะไม่มีอะไรมีแก่นสารเป็นของตนเองที่เห็นว่ามีอยู่ ก็ด้วยเหตุเพราะยึดติดกับมายาภาพ

ระดับที่ 2 คือ ความมีอยู่แบบปรมาตม์ ซึ่งไม่อาจอธิบายได้ด้วยภาษา เพราะไม่มีคำพูดใดๆ จะมาอธิบายความมีอยู่ในระดับนี้ได้ ความมีอยู่ในระดับปรมาตม์ ผู้เขียนเห็นว่า อาจเหมือนฉากของภาพยนตร์ที่มีมายาภาพกำลังปรากฏอยู่เบื้องหน้า จึงไม่อาจบรรยายได้ด้วยคำพูด ด้วยหลักการ ด้วยทฤษฎี ไม่มีอะไรจะอธิบายความมีอยู่ของปรมาตม์ได้ ท่านนาคคารุณ เรียกว่า “อนิรวจนียะ” ด้วยเหตุ เพราะมีอยู่อย่างนั้นจริงๆ จึงเรียกว่า “ตถตา” เพราะไม่เป็นอย่างอื่นไปได้ จึงเรียกว่า “อัญญตา”

อย่างไรก็ดี อาจเข้าใจได้ว่าความมีอยู่ของสรรพสิ่ง ทั้ง 2 ระดับ ดังกล่าวมาไม่อาจมีอยู่โดยแยกขาดจากกันได้ด้วยเหตุผล คือ มีอยู่ด้วยคุณสมบัติ ไม่แบ่งแยกไม่แตกต่างกัน ดังพระนาคคารุณกล่าวว่า “นิรวาณ ไม่แตกต่างจากสังสาร” (Santina, P.D., 1986: 2) ข้อนี้ ท่านชัยเทวะ สิงห์ (Jaideva Singh) อธิบายว่า เพราะทั้งสมมุติและปรมาตม์ ต่างฝ่าย ต่างอิงอาศัยกันจึงมีอยู่ สมมุติบัญญัติมีอยู่อย่างสัมพันธ์ ก็เพื่อความเข้าใจถึงความมีอยู่ของปรมาตม์ (Jaideva Singh, 1987: 37) เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านนาคคารุณจึงกล่าวว่า “อันติมสัจจะเป็นสิ่งที่อยู่ แต่จะพูดถึงไม่ได้...การมีอยู่บ่งนัยยะถึงการยึดถือสัสสวาท ส่วนการไม่มีอยู่ ก็บ่งนัยยะถึงอุจเฉทวาท ดังนั้น ผู้หยั่งรู้ไม่ควรใส่ใจทั้งการมีอยู่และการไม่มีอยู่...” (David J., 1986: 234)

3. ข้อโต้แย้งเรื่อง “ความมีอยู่กับความไม่มีอยู่”

“ภาวะ” หรือ “ความมีอยู่” ตามทัศนะของสำนักโยคจารและฆราวาสที่ได้นำความมาข้างต้นแสดงถึงความไม่ลงรอยกันในประเด็นความมีอยู่ของ “จิต” หรือ “อาลยวิญญาน” มายาภาพอันเกิดจากความบกพร่องของจิตและจิตบริสุทธิ์ ดังนั้น ลัทธิถินาตารสูตร จึงมุ่งให้เสาะแสวงหาความมีอยู่ของจิตด้วยวิธีการ เพื่อแก้ไขความบกพร่องให้จิตบริสุทธิ์ดังเดิม ในขณะที่มูลฆราวาสฆราวาสการิกาเห็นว่า สรรพสิ่งเป็นเพียงปรากฏการณ์ ทุกสิ่งไม่มีแก่นสาร แม้มีอยู่ก็ด้วยเกิดจากเงื่อนไขปรุงแต่ง ไม่ว่าจะไรก็ตามที่มีอยู่ล้วนมีอยู่อย่างสัมพันธ์ คือ อิงอาศัยกันทั้งสิ้น แม้ความเป็นจริงสูงสุดก็ตาม

เมื่อเข้าใจว่า ทั้งสองสำนักเห็นว่า สรรพสิ่งมีอยู่ได้ 2 ระดับ คือ ระดับสรรพสิ่งมีอยู่อย่างแบ่งแยกกับระดับอหิงการะ คือ มีอยู่โดยพันไม่ไปจากการแบ่งแยก จึงมีอยู่อย่างว่างจากตัวตนว่างจากกฎเกณฑ์ เพราะทุกสิ่งไม่มีอะไร ไม่มีใครแสวงหาความมีอยู่ของอะไรได้

อันติมสัจจะในทัศนะของโยคจาระกับสำนักฆราวาสการิกา

หัวข้อต่อไปนี้เป็น “อันติมสัจจะ” ในพุทธปรัชญามหายาน โดยจะกล่าวเฉพาะหลักการของลัทธิถินาตารสูตรกับสำนักฆราวาสฆราวาสเท่านั้น ดังมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

เมื่อกล่าวถึง อันติมัสจะตามแนวคิดของโยคจารที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ลึงกาวตารสูตรย่อมไม่พ้น “ทฤษฎีทวิภาวะแห่งจิตและวัตถุ” (Chatterjee, A.K., 1987: 12) เพราะเป็นหลักการสำคัญของสำนักโยคจาร เห็นได้จากข้อความในบทที่ 9 แห่งคัมภีร์ลึงกาวตารสูตร ความว่า “..สรรพสิ่งก็คืออาลยวิญญาณ มนัสก็คือสิ่งที่ปรากฏสะท้อน ในฐานะเป็นธรรมชาติที่เป็นลักษณะของจิต มันเข้าใจวิสัยการรับรู้ต่างๆ ได้ เพราะเหตุนี้ จิตนั้นท่านจึงเรียกว่า สรรพสิ่ง...” (Suzuki, D.T., 1967: 189-191)

สำนักโยคจารถือว่าจิตบริสุทธิ์เท่านั้น ที่เป็นที่สุดของสรรพสิ่ง คือ สิ่งที่ถูกรับรู้ไม่อาจแบ่งแยกจากจิตหนึ่งเดียวกัน อันเป็นผู้รู้ได้ เพราะสรรพสิ่งถูกสร้างโดยจิต อาจเพื่อยืนยันว่า ไม่มีปรากฏการณ์ใด แม้เพียงปรากฏการณ์เดียวพ้นไปจากกระบวนการทำงานของจิต คัมภีร์ลึงกาวตารสูตรชี้สาเหตุของความคิดโต้แย้งหลักการของสำนักโยคจารว่ามีปัจจัย 4 ประการ คือ 1) ความไม่รู้ คือ ไม่รู้ว่าจิตเป็นผู้สร้างทุกสิ่ง 2) ความเคยชินกับความหลงผิด 3) ธรรมชาติของสวลักษณะที่แฝงอยู่ และ 4) ความทะยานอยาก (Suzuki, D.T., 1967: 40) เหล่านี้เป็นปัจจัยทำให้มนุษย์ปฏิเสธความจริงของจิต และด้วยหลักการของสำนักโยคจาร อาจเข้าใจได้ว่า อันติมัสจะขึ้นอยู่กับจิตบริสุทธิ์ ในที่นี้มีอยู่ 2 ความหมาย

ความหมายที่ 1 เป็นการปฏิเสธ สิ่งที่มีอยู่อย่างแบ่งแยกเป็นเอกเทศ กล่าวคือสิ่งที่ถูกรู้จะมีอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีจิตเป็นผู้รู้ ข้อนี้ตีความได้จากข้อความในลึงกาวตารสูตรความว่า “ความหลากหลายของสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นมาจากจิต” (Suzuki, D.T., 1967: 41)

ความหมายที่ 2 เป็นการให้เหตุผลเพื่อยืนยันว่า ไม่มีสิ่งใดเกินกว่าการรับรู้ของจิต ข้อนี้ตีความได้จากข้อความในลึงกาวตารสูตร ความว่า “โลกทั้ง 3 ไม่ใช่อะไรนอกจากจิต” (Suzuki, D.T., 1967: 41-42) กล่าวได้ สำนักโยคจารเห็นว่า อันติมัสจะ หมายถึง การรับรู้ของจิตบริสุทธิ์

สำหรับอันติมัสจะตามหลักการของคัมภีร์มถยมกการิกามีอยู่โดยถือตามหลักการของสำนักมถยมิกะ คือ เห็นว่าทุกปรากฏการณ์ไม่มีบ่อเกิด ไม่มีที่มา เพราะเข้าใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่บนโลกนี้ ไม่มีอะไร มีแก่นสารในตนเอง ความจริงข้อนี้ มถยมกการิกาสูตฺร เรียกว่า “ศูนยตา” หากพิจารณาตามหลักการนี้ จะเห็นได้ว่าอันติมัสจะมี 2 ความหมาย ดังนี้

ความหมายที่ 1 เป็นการปฏิเสธแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ดังข้อความในมถยมกการิกาสูตฺร ความว่า “ใครก็ตามที่หยั่งเห็นภาวะแก่นสารในตัวเองหรือในสิ่งอื่น ยอมรับภาวะของการมีอยู่หรือไม่มีอยู่ เขาผู้นั้นยังไม่เห็นความจริงในคำสอนของพระพุทธองค์” (David J., 1986: 234)

ความหมายที่ 2 เป็นการให้เหตุผล เพื่อสนับสนุนความคิดว่าด้วยสรรพสิ่งเกิดขึ้นและดำเนินไปด้วยการอาศัยกันของปัจจัย ดังข้อความในมถยมกการิกาสูตฺร ความว่า “ใครก็ตามที่หยั่งเห็นการอิงอาศัยกัน และกันเกิดขึ้น เท่ากับว่าเขาผู้นั้นยังไม่เห็นความทุกข์ การเกิดขึ้นของทุกข์ การดับไปของทุกข์ และหนทางที่จะนำไปสู่การดับทุกข์”

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมา จึงอาจกล่าวได้ว่าอันติมัสจะของสำนักโยคจาร คือ จิตอันบริสุทธิ์อันพ้นไปจากกระบวนการแบ่งแยกทั้งปวงได้อย่างสิ้นเชิง สำหรับอันติมัสจะในส่วนของสำนักมถยมิกะ คือ สิ่งที่ไม่อาจพูดถึงได้ด้วยภาษาไม่ได้ เพราะท่ามกลางความไม่แน่นอนนั้น ธรรมมีอยู่ในภาวะสัมพัทธ์ กล่าวคือเปลี่ยนเมื่อธรรมอื่นเปลี่ยน ข้อนี้มถยมิกะยืนยันว่า เพราะภาษาทำให้เกิดแบ่งแยกทำให้เกิดทวิภาวะ

เช่นนี้ เมื่ออันตมัสจะอยู่พ้นจากอหิวาธะ จึงเป็นสิ่งที่กล่าวด้วยภาษาไม่ได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะกล่าวอย่างไร มารยมิกะก็ปฏิเสธทั้งสิ้น

การรับรู้ความจริงในพุทธปรัชญามหายาน

เนื้อหาในหัวข้อต่อไปนี้ มีจุดประสงค์ เพื่อศึกษาการรับรู้ ตามหลักการของลัทธิการสวดมนต์และมุลมาธมมการิกา เพราะการจะวิเคราะห์ได้ว่าอันตมัสจะมีอยู่ได้ ทั้งภาวะสัมพัทธ์กับภาวะสัมบูรณ์นั้น จำเป็นต้องเข้าใจการรับรู้ไว้เป็นเบื้องต้น ดังนี้

1. จิตบริสุทธิ์กับการรับรู้ความไม่แบ่งแยก ตามหลักคิดของสำนักโยคจาร

คัมภีร์ลัทธิการสวดมนต์ยอมรับความจริงภายใน หมายถึง จิต (สนั่น ไชยานุกุล, 2504: 42) ด้วยเหตุนี้ คัมภีร์ลัทธิการสวดมนต์จึงอธิบายว่า ทุกการรับรู้ เป็นการกระทำของจิต อย่างเป็นกระบวนการ เพื่อทำหน้าที่รับรู้ โดยอธิบายว่า การรับรู้ของจิตประกอบด้วยกระบวนการต่างๆ ดังนี้

ก) ประพตติวิญญาณ เป็นกระบวนการแรกของการรับรู้ อันเกิดขึ้นทันที เมื่อประสาทสัมผัสทั้ง 5 กระพือกับอายตนะภายนอกแล้วเกิดการรับรู้ เรียกว่า ปัญจวิญญาณ โดยอธิบายว่า เมื่อใดตากระทบรูป เมื่อนั้นเกิดจักขุวิญญาณ เมื่อใดหูกระทบเสียง เมื่อนั้นเกิดโสตวิญญาณ เมื่อใดจมูกกระทบกลิ่น เมื่อนั้นเกิดฆานวิญญาณ เมื่อใดลิ้นกระทบรสเมื่อนั้นเกิดชีวาหวิญญาน เมื่อใดกายกระทบสัมผัส เมื่อนั้นเกิดกายวิญญาณ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ลัทธิการสวดมนต์ เรียกว่า “ประพตติวิญญาณ”

ข) มโนวิญญาณ เป็นกระบวนการรับรู้ อันเกิดขึ้นต่อจากประพตติวิญญาณ ลัทธิการสวดมนต์ กล่าวถึงกระบวนการรับรู้ขั้นต่อไปอีก โดยระบุว่า “มโนวิญญาณ” เกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่คิดคำนึง ประมวลพิจารณาใคร่ครวญ เพื่อสร้างความเข้าใจโลกภายนอก เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมกล่าวได้ว่า “ปัญจวิญญาณ” เป็นกระบวนการรับรู้อารมณ์ปัจจุบัน ส่วนมโนวิญญาณเป็นกระบวนการรับรู้อารมณ์ทั้งหมด คือ อารมณ์อดีต อารมณ์ปัจจุบัน และอารมณ์อนาคต

ค) กลิชฌมโนวิญญาณ เป็นกระบวนการรับรู้ ลัทธิการสวดมนต์ ระบุว่า เป็นกระบวนการรับรู้ที่ไม่ข้องเกี่ยวกับอารมณ์ภายนอกรับรู้แต่เฉพาะอารมณ์ภายในแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น โดยยึดเอาอาลัยวิญญาณ เป็นอารมณ์ เป็นกระบวนการสร้างตัวผู้รู้ ขอนี้ สุมาลี มหณรงค์ชัย ผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์พระพุทธศาสนา มหายาน แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อธิบายไว้ว่า “การเกิดขึ้นของกลิชฌมโนวิญญาณ เริ่มต้นจากความไม่รู้ว่าเป็นธรรมชาตินั้นอันเดียวกัน จิตจึงแบ่งแยกตัวเองออกมาจากอาลัยวิญญาณ เปรียบดังคนที่ยืนส่องกระจก แล้วคิดว่าในกระจกเป็นอีกคนหนึ่งแยกจากตัวเอง กลิชฌมโนวิญญาณทำหน้าที่คล้ายกระจกนี้ กล่าวคือ สะท้อนอาลัยวิญญาณว่า คือ ตัวฉัน หรือ ผู้รู้ (Gasper)” (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2550: 118)

จากคำอธิบายกระบวนการดังกล่าวมา อาจเข้าใจได้ว่ากลิชฌมโนวิญญาณนี้เอง คือ สาเหตุของการมองเห็นว่าสรรพสิ่งแบ่งแยก สรรพสิ่งมีอยู่อย่างเป็นเอกเทศ เรียกว่า “ทวิภาวะ” กล่าวคือทำให้เกิดมีตัวเจตจำนง (Willing Agency) คอยผูกมัดตัวตนไว้กับความรู้สึกนึกคิดว่ามีตัวฉัน เมื่อมีความรู้สึกเป็นตัวฉันขึ้นมาแล้ว ย่อมจะมีความรู้สึกกับสิ่งต่างๆ รอบตัวว่าเป็นของฉันด้วย อย่างที่ท่านพุทธทาสเรียกว่า “ตัวกูของกู” (พุทธทาส ภิกขุ, 2536: 34)

ง) อาลยวิญญานเป็นกระบวนการรับรู้ เพื่อสำแดงตนเป็นธาตุรู้ของจิต อาลยวิญญานมีอยู่ในรูปของอรรถภาพ หรือจิตไร้สำนึก เป็นแก่นของกระบวนการรับรู้ทั้งหมด อาลยวิญญานเป็นกระบวนการของจิตเพื่อทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) รู้เก็บ คือ เก็บพีชะ หรือรอยประทับของกรรม ด้วยเชื่อว่าจิตเป็นที่เก็บสิ่งสมพีชะ 2) รู้ก่อ คือ สร้างตัวผู้รู้ให้แยกออกจากสิ่งที่ถูกรู้ และ 3) รู้ปรุง คือ ปรุงแต่งอารมณ์ตามเหตุปัจจัย กล่าวคือปรุงแต่งอารมณ์ทำให้มีจิตใจปรารถนาจะสร้างกรรมใหม่ขึ้นมาอีก จะเป็นกุศลหรือจะเป็นอกุศล จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับจำนวนของพีชะ หรือรอยประทับของกรรมเก่าที่ถูกเก็บสิ่งสมไว้ ในอาลยวิญญาน

อย่างไรก็ดี ลัทธิการตรัสรู้อธิบายว่าจิตอันบริสุทธิ์เป็นฐานรองรับ การรับรู้ความเป็นจริงสูงสุด เพราะถ้าไม่มีจิตเป็นฐานรองรับการชำระจิตให้บริสุทธิ์ ย่อมเป็นไปได้ เช่นนี้จิตบริสุทธิ์จึงเป็นการรับรู้โดยตรงกลางระหว่างสังสารวัฏกับหลุดพ้น ซึ่งอยู่ด้วยกันแต่ไม่แบ่งแยกกัน ดังข้อความลัทธิการตรัสรู่ว่า “...จิตโดยตัวของมันเองประกอบด้วยแง่มุมสองด้านที่ขัดแย้งตรงกันข้ามกัน ด้านหนึ่งบริสุทธิ์สูงส่งไร้ขอบเขต และเป็นที่สุด แต่อีกด้านกลับแปดเปื้อน อยู่ในระดับของปรากฏการณ์ มีข้อจำกัดและสัมพันธ์ธรรมชาติที่ขัดแย้งของจิตนี้ทำให้ดูเหมือนว่า อาลยในตัวตนมนุษย์เป็นจุดกึ่งกลางเชื่อมโยงอยู่ระหว่างโลกกับความหลุดพ้น ระหว่างความเป็นที่สุดกับปรากฏการณ์ระหว่างปัญญากับอวิชชา...” (Hakeda Y.S. 1967: 37)

2. ความว่างกับการอิงอาศัย ตามหลักการของมูลมหายมกการิกา

ด้วยการรับรู้ ตามหลักการของสำนักมหายมิกะ คือ ความเห็นว่า สรรพสิ่งเป็นมายา ผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ ไม่มีแก่นสาร เพราะทุกสิ่งเกิดดับไปในชั่วขณะ ดังนั้น การรับรู้จึงเป็นเพียงความคิดไปเอง ด้วยเหตุนี้จึงไม่พบคำยืนยัน ไม่พบคำปฏิเสธ ดังข้อความในมูลมหายมิกสูตรว่า “...ผู้หยั่งรู้การมีอยู่และการไม่มีอยู่ไม่ควรใส่ใจการมีอยู่และการไม่มีอยู่...” ข้อนี้ พระนาคราชุนให้เหตุผลว่า “สิ่งซึ่งไม่อิงอาศัยกันเกิดนั้นไม่มีด้วยเหตุผลเดียวกัน สิ่งไม่ใช่ศูนย์ตาก็ไม่มี...” (David J., 1986: 341)

กล่าวตามหลักคิดนี้ทุกการรับรู้ คือ ทางสายกลาง กล่าวคือการมองเห็นว่าทุกสิ่งไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างโดดๆ แต่ต้องอาศัยปัจจัยรอบข้างจึงจะรับรู้ได้และต้องไม่อธิบายการรับรู้ เพราะความจริงไม่มีอะไรมีแก่นสารในตนเอง แม้ความจริงปรากฏต่อหน้า แต่เป็นความจริงแบบสัมพันธ์ กล่าวคือความจริงเป็นเพียงการอิงอาศัยกันของปัจจัยเท่านั้น เช่นนี้การรับรู้ความจริง จึงมิใช่ความเข้าใจที่ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างข้อความคิดยอมรับ กับข้อความคิดปฏิเสธ เพราะความจริงไม่มีแก่นสาร กล่าวคือความจริงเห็นได้แต่เล่าไม่ถูก

ดังนั้น พระนาคราชุนจึงยืนยันว่าอัตตาไม่มีจริงแล้ว การประหารกิเลสของสิ่งที่ไม่จริงนั้นจะเป็นจริงขึ้นได้อย่างไร (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2522: 89) คัมภีร์มูลมหายมกการิกาแสดงวิธีสร้างความเข้าใจกระบวนการรับรู้ ตามหลักการของสำนักมหายมิกะเอาไว้ว่า “...อะไรก็ตามที่อาศัยปัจจัยทำให้เกิด สิ่งนั้นเป็นความว่าง ขึ้นอยู่กับสมมติบัญญัติ และเป็นทางสายกลาง...” (Santina, P.D., 1986: 17)

การกล่าวเช่นนี้ อาจหมายความว่า แม้กระบวนการรับรู้ก็จะยึดถือเอาแก่นสารสาระไม่ได้ เพราะทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ก็ไม่ได้มีอยู่เลย ต่างมีอยู่ก็ด้วยอิงอาศัยกัน ดังมูลมหายมกการิกาสูตรเรียกว่า

ปรตียสมุตปาท ขอนี้มฺลมาธยการิกาสูตร อธิบายไว้ว่า “ ใครก็ตามที่หยิ่งเห็นภาวะแก่นสารในตัวเองหรือในสิ่งอื่น ยอมรับภาวะของการมีอยู่หรือไม่มีอยู่ เขาผู้นั้นยังไม่เห็นความจริงในคำสอนของพระพุทธเจ้า... (David J., 1986: 234)

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “อันติมสัจจะ” กับ “ความมีอยู่” ในพุทธปรัชญามหายาน

หัวข้อต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาว่า “อันติมสัจจะ” กับ “ความมีอยู่” สัมพันธ์กันอย่างไร จากนั้นจะได้วิเคราะห์ว่า อันติมสัจจะในพุทธปรัชญามหายาน ทั้งมีอยู่แบบสมบูรณ์และแบบสัมพัทธ์ ด้วยข้อมูลที่ได้ค้นคว้าและศึกษามาตั้งแต่ต้น

แนวคิดเรื่อง “อันติมสัจจะ” ตามหลักการของสำนักโยคอาจารย์และสำนักมหายิมิกะวิเคราะห์ได้ว่า อันติมสัจจะตามแนวคิดของสำนักโยคอาจารย์ เป็นภาพเงาสสะท้อนของจิต ทำให้เข้าใจได้ว่า ทุกสิ่งรวมทั้งอันติมสัจจะเกิดขึ้นและมีอยู่ที่จิต เพราะจิตเป็นบ่อเกิดการรับรู้ทั้งหมดนั้นและดำเนินไปโดยจิตทั้งสิ้น เช่นนี้ อันติมสัจจะจึงมีอยู่แบบภาวะสมบูรณ์

ความเข้าใจเช่นนี้ หมายความว่า ความเป็นจริงตั้งอยู่บนฐาน คือ ความไม่รู้ของจิตจึงสร้างภาพสะท้อนขึ้นมาเพื่อแบ่งแยก แล้วยึดติดกับภาพสะท้อนนั้นว่ามีอยู่จริงๆ ดังตัวอย่างเช่น ผู้ป่วยโรคมะเร็งสมอง ผู้ป่วยยอมเห็นภาพซ้อนตลอดเวลา เช่น เห็นลูกฟุตบอล จากหนึ่งลูกกลายเป็นสองลูก ก็ด้วยเหตุเพราะมีก้อนมะเร็งกดทับสมองอยู่ แม้ในความเป็นจริง ลูกฟุตบอลจะมีอยู่เพียงหนึ่งลูกก็ตาม แต่ผู้ป่วยยังคงรับรู้ว่ามีฟุตบอลอยู่ 2 ลูกและไม่อาจแยกแยะระหว่างภาพจริงกับภาพซ้อนได้ トラบเท่าที่ยังคงมีก้อนมะเร็งกดทับสมองอยู่

อาจด้วยเหตุนี้ คัมภีร์ลัทธิกาวตารสูตร จึงเน้นสืบเสาะความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับความจริงแท้ เพื่อมุ่งสู่อิสรภาพสูงสุดของตน ด้วยเชื่อว่าภาวะบางอย่างอาจมีอยู่จริงในลักษณะบริสุทธิ์ ถ้าเป็นไปตามเงื่อนไขเช่นเดียวกับเมื่อรู้ว่าภาพซ้อนของผู้ป่วยเกิดสมองถูกกดทับด้วยก้อนมะเร็งแล้ว แพทย์ย่อมพยายามหาทางเอาก้อนมะเร็งออกให้จงได้ เพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการภาพซ้อนนั้นให้ได้ หากไม่มีสมองที่มีภาวะสมบูรณ์เป็นฐานรองรับกระบวนการเกิดภาพซ้อนเสียแล้ว แพทย์จะวินิจฉัยด้วยเหตุและผลตลอดจนค้นหาวิธีการรักษาได้อย่างไร เช่นเดียวกับการมีอยู่ของจิต หรืออาลยวิญญานของลัทธิกาวตารสูตร

ในส่วนของคัมภีร์มุลมาธยมิกการิกาเข้าใจว่า ความจริงของสิ่งต่างๆ ทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ล้วนเกิดดับอยู่ทุกขณะ เช่นนี้ทุกภาวะที่รับรู้ จึงเป็นเพียงภาพมายาอันเกิดจากความคิดเอาเองของแต่ละคน เช่นนี้ ธรรม คือ การอิงอาศัยกันของเหตุปัจจัยจึงเป็นบ่อเกิดของฐานรองรับอันติมสัจจะ โดยถือว่าแม้ อันติมสัจจะก็ไม่มีแก่นสารในตัวเองที่มีอยู่ก็ด้วยการอิงอาศัยสิ่งสมมุติของอันติมสัจจะจึงมีอยู่แบบภาวะสัมพัทธ์

คำอธิบายเรื่อง “ความมีอยู่ของอันติมสัจจะ” ตามหลักการของลัทธิกาวตารสูตรที่ยืนยันว่ามีอยู่แบบภาวะสัมบูรณ์ ต่างไปจากคัมภีร์ของสำนักมหายิมิกะ เช่น คัมภีร์มุลมาธยมิกการิกาที่ยืนยันว่า อันติมสัจจะ มีอยู่แบบภาวะสัมพัทธ์นั้น

ผู้เขียนมีความเห็นในประเด็นนี้ว่า การยืนยันแนวคิดความมีอยู่ของจิต เพื่อเป็นฐานรองรับอันติมสังขะนั้น ไม่ใช่เพื่อสนับสนุนทวิภาวะ แต่เป็นไปเพื่อปฏิเสธการแบ่งแยกอย่างเด็ดขาด ดังเหตุผลต่อไปนี้

ประการที่ 1 คือ การนำเสนอทฤษฎี เพื่อยืนยันความบกพร่องของจิต อันเป็นสาเหตุทำให้เกิดทวิภาวะ แน่นนอนที่สุดต่อทวิภาวะเกิดจากจิตแปดเปื้อน

ประการที่ 2 คือ การปฏิเสธภาวะทั้งหมด แต่ยอมรับความมีอยู่ของจิต และมุ่งเพื่อพัฒนาจิต แต่เพียงอย่างเดียว โดยเห็นว่าจิตมีอยู่อย่างสมบูรณ์นั้น แม้จะยังเป็นลักษณะแสดงถึงความเชื่อว่า อาจมีแก่นของอัตตาอยู่ ซึ่งแย้งกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเรื่องอนัตตา

อย่างไรก็ดี ด้วยหลักการของโยคจารดังได้กล่าวมา ย่อมจะทำให้เข้าใจได้ว่า トラบใดที่ผู้ปฏิบัติยังเหลือความคิดแบ่งแยก ยังเห็นอะไรต่างจากอะไรอยู่ นั้นย่อมหมายถึงจิตของผู้บำเพ็ญยังควรได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ต่อไปอีกจนกว่าจะบริสุทธิ์ เพราะจิตอันบริสุทธิ์นั้นไม่เห็นอะไร นอกจากความเสมอภาคเท่านั้น ข้อนี้ตรงกับความเห็นของวิมลเกียรติทิทเทสสูตร ดังข้อความว่า “...จิตของท่านไม่สม่ำเสมอต่างหากเล่า ท่านมิได้อาศัยพุทธปัญญาทัศนโลกนี้ จึงเห็นโลกธาตุนี้ว่าไม่สะอาดหมดจดอันพระโพธิสัตว์ย่อมเห็นสรรพสัตว์โดยความสมภาพมีจิตอันลึกซึ้งบริสุทธิ์ จึงสามารถทัศนความบริสุทธิ์ของโลกนี้ได้...” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543: 5)

ส่วนคำยืนยันเรื่อง “ความมีอยู่ของฐานรองรับอันติมสังขะ” ตามหลักการของคัมภีร์มูลมหายมิกการิกาที่ว่า อันติมสังขะมีอยู่แบบภาวะสัมพันธ์นั้น มี 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 มูลมหายมิกการิกาปฏิเสธการนำเสนอทฤษฎี โดยยกลักษณะของศูนยตาทั้ง 5 มาเป็นเหตุผล คือ 1) เป็นประสบการณ์เฉพาะตน จะถ่ายทอดให้ผู้อื่นรู้ไม่ได้ 2) ไม่ถูกรบกวนด้วยตรรกะ 3) อธิบายเป็นภาษาที่แน่นอนตายตัวไม่ได้ 4) อยู่เกินความคิดคำนึง และ 5) ไม่มีทวิภาพ คือ แบ่งแยกไม่ได้ (Jaideva Singh, 1987: 37)

ด้วยสำนักมหายมิกะมีความเห็นว่า ทฤษฎีทั้งหมด แม้มีเหตุผล แต่ไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ ทฤษฎีนำไปสู่ความยึดติดเท่านั้น ดัง ท่านนาคารชุนกล่าวไว้ว่า “...พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสอะไรเลย แต่คนทั้งหลายคิดไปว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมความมีอยู่จริงของทุกสิ่งทุกอย่าง ตามความนึกคิดและความมุ่งหมายแห่งชีวิตของแต่ละบุคคล (พระมหาสมจินต์ สมมาบุญ, 2548: 165)

ทั้งนี้ อาจเป็นความเห็นตรงกันกับทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ ดังท่านได้กล่าวเอาไว้ว่า “แม้แต่ความไม่มี ก็ไม่มีอยู่จริง...” (พุทธทาสภิกขุ, 2542: 42)

ประการที่ 2 เพราะสิ่งต่างๆ ปรากฏอยู่เพียงชั่วขณะ ดังนั้น ทุกสิ่งที่ปรากฏจึงไม่มีใครยืนยันได้ว่ามีอยู่หรือไม่ มูลมหายมิกการิกาไม่ยืนยัน ไม่ปฏิเสธภาวะ ทำที่เช่นนี้ คือ ทางสายกลาง คือ หยั่งเห็นว่าแม้ฐานรองรับอันติมสังขะ ก็ไม่มีแก่นสารที่เข้าใจว่ามีอยู่ ก็ด้วยการอิงอาศัยกันและกันของปัจจัยเท่านั้น ถ้าเป็นเช่นนี้ จึงเรียกทวิภาวะไม่แบ่งขั้ว และเมื่อปราศจากการแบ่งขั้วแล้วก็ไม่มียะไรให้ยึดถือได้

ในท้ายที่สุด ผู้เขียนเห็นว่า ด้วยหลักการของมูลมหายิมิกการิกา แม้ทุกคนจะสามารถตรวจสอบความเป็นมาของสรรพสิ่งได้ เพราะไม่มีอะไรมีแก่นสารเช่นนี้ เพียงพิจารณาเห็นความปราศจากแก่นสารของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งจึงมีอยู่แบบอิงอาศัย เช่นนี้ถือว่าเห็นอันติมสัจจะ คือ ศูนย์ตา

อย่างไรก็ดี ด้วยหลักคิดของโยคจาร ความมีอยู่ของอันติมสัจจะตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดแบบจิตสัมบูรณ์ เพราะไม่มีอะไรแบ่งแยกอะไรจากอะไรได้เลย เช่นนี้อันติมสัจจะจึงเป็นการหยั่งเห็นว่า สิ่งใดจะแยกขาดจากสิ่งใดย่อมเป็นไปไม่ได้

ดังนั้น สองแนวคิดนี้ แม้จะดูเหมือนขัดแย้งกันเรื่องความมีอยู่ แต่จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทั้งสองนี้กลับทำให้เห็นว่า แนวคิดทั้งสองตั้งอยู่บนแนวคิดเดียวกัน กล่าวคือไม่มีอะไร มีอยู่โดยแยกขาดจากอะไรได้ เพราะทุกสิ่งต่างอิงอาศัยกันอยู่

บทสรุป

จากที่ได้อภิปรายความมีอยู่ของอันติมสัจจะในพุทธปรัชญามหายาน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์อันติมสัจจะตามหลักการของสำนักโยคจารและมหายิมิกะ พบว่า แม้สำนักโยคจารจะกับสำนักมหายิมิกะจะเห็น อันติมสัจจะด้วยฐานคิดต่างกัน กล่าวคือ จิตบริสุทธิ์มีอยู่อย่างสมบูรณ์ต่างจาก อนิรวณียะที่มีอยู่อย่างสัมพัทธ์

การวิเคราะห์ประเด็นอันติมสัจจะในพุทธปรัชญามหายาน บทความขอยืนยันว่า จิตบริสุทธิ์กับอนิรวณียะเป็นเรื่องเดียวกัน ด้วยเหตุผล คือ 1) ทั้งจิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะ คือ ภาวะอันพ้นจากความแบ่งแยก 2) ทั้งจิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะมีอยู่ด้วยเงื่อนไข คือ ต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น 3) ทั้งจิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะเป็นสิ่งที่รับรู้ได้ ด้วยประสบการณ์ตรงของแต่ละคนเท่านั้น และ 4) ทั้งจิตบริสุทธิ์และอนิรวณียะมีเป้าหมายเดียวกัน คือ เพื่อไม่ยึดถือสิ่งทั้งปวง

บรรณานุกรม

- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2548). *พระพุทธศาสนาในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถะ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมปญโญ) แปล. (2553). *สังกัถารสูตร*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2508). *ความว่าง-จิตว่าง*. กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในงานศพนางสมบุญ โรจนดิษฐ์. _____.(2536). *ภาษาคน ภาษาธรรม/เรามา “กิน” เวลากันเถิด*. กรุงเทพฯ: สุขกายสบายใจ.
- _____. (2542). *ว่างตามหลักพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2548). *ความดับไม่เหลือ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สนั่น ไชยานุกุล. (2504). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2550). *พระพุทธศาสนาในมหายาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). *วิมลเกียรตินิเทศสูตร*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2522). *ปรัชญามหายาน*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

Chatterjee, A.K. (1987). *The Yogacara Idealism*. Delhi: Motilal Banarsidass.

David J. Kalupahana. (1992). *A History Of Buddhist Philosophy*. Honolulu: University of Hawaii.

David J. (1988). *Nagarjuna The Philosophy of the Middle Way*. London: Cambridge University.

Jaideva Singh. (1987). *An Introduction to Madhayamaka Philosophy*. Delhi : Motilal Banarsidass,
Varanasi Patna Madras.

Johannes Bronkhort. (2009). *Buddhist Teaching In India*. Boston: Wisdom Publication.

Santina, P.D. (1986). *Madhyamaka School in India*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Shoei Ichimura. (1995). *The Classification Of Buddhist Doctrines in India, China and Japan*.
Wiesbaden: Harrazowitz.

Suzuki, D.T. (1967). *Study in the Lankavatara Sutra*. London: Routledge and Ketan Paul Ltd.

กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง

Interest Groups and Political Parties

นิติพันธ์ อินทโชติ

Nitipan Intachoti

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: nitipan.in@gmail.com

บทคัดย่อ

กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง นับว่ามีความสำคัญเนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง ต่างมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ ซึ่งทำให้นโยบายของรัฐเป็นของประชาชนอย่างแท้จริงและกลุ่มผลประโยชน์พยายามเข้าไปมีอิทธิพลในการเมือง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกสภา รัฐบาล และฝ่ายตุลาการ โดยผ่านการเลือกตั้ง และผ่านพรรคการเมืองที่มีอิทธิพลในสภาพยายาม เข้าถึงองค์กรที่กำหนดนโยบายของรัฐและตัดสินใจปัญหาต่างๆ ของรัฐบาลในโอกาสที่รัฐบาลอาจจะประสบปัญหาในการบริหารงานในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง การให้ข้อเท็จจริงแก่ศาล การขอให้ศาลตีความว่ากฎหมายใดขัดกับหลักรัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือติดตามและประเมินผลงานบทบาทของรัฐบาลโดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อต้องการจำกัดอำนาจรัฐบาล ต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนวัตถุประสงค์ของกลุ่มและไม่ปรารถนาให้กลุ่มที่มีผลประโยชน์ตรงข้ามเข้ามาแข่งขันได้ นอกจากนี้พรรคการเมืองยังมีบทบาทสำคัญ คือ การสรรหาผู้นำทางการเมือง หรือตัวแทนทางการเมืองด้วยการส่งสมัครรับเลือกตั้ง เผยแพร่ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน เป็นตัวเชื่อมระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และมีแนวความคิดที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมารวมกัน เพื่อจุดมุ่งหมายในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

คำสำคัญ: กลุ่มผลประโยชน์, พรรคการเมือง, เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

Abstract

Interest groups and political parties this is important because interest groups and political parties play important roles. Which makes the policy of the state truly belongs to the people and interest groups trying to influence politics including government officials, members of parliament, government and the judiciary through elections and through an influential political party in the House of Commons. Access to government policy-making organizations and resolve problems of the government in the event that the government may face problems in administration at any given time giving facts to

court Asking the court to interpret whether any law is contrary to the constitutional principles or monitoring and evaluating the role of government, especially in economic activities This is to want to limit the power of the government. Want the government to support the group's objectives and do not wish for groups with opposite interests to compete In addition, political parties play an important role in recruiting political leaders. or political representatives by submitting candidates for election disseminating political knowledge to the public as a link between the government and the people and have the same concept or similar together for economic, political and social purposes.

Keywords: Interest Groups, Political Parties, economic, political and social purposes

บทนำ

กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง นับว่ามีความสำคัญเนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์กับ พรรคการเมือง ต่างมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ ซึ่งทำให้นโยบายของรัฐ เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง และกลุ่มผลประโยชน์พยายามเข้าไปมีอิทธิพลในทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิก รัฐสภา รัฐบาล และฝ่ายตุลาการ โดยผ่านการเลือกตั้ง และผ่านพรรคการเมืองที่มีอิทธิพลในสภาพพยายามเข้าถึงองค์กรที่กำหนดนโยบายของรัฐบาล และตัดสินใจปัญหาต่างๆ ของรัฐบาลในโอกาสที่รัฐบาลอาจจะประสบปัญหาในการบริหารงานในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง การให้ข้อเท็จจริงแก่ศาล การขอให้ศาลตีความว่ากฎหมายขัดกับหลักรัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือติดตามและประเมินผลงานบทบาทของรัฐบาลโดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อต้องการจำกัดอำนาจรัฐบาล ต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนวัตถุประสงค์ของกลุ่มและไม่ปรารถนาให้กลุ่มที่มีผลประโยชน์ตรงข้ามเข้ามาแข่งขันได้ นอกจากนี้พรรคการเมืองยังมีบทบาท สำคัญ คือ การสรรหาผู้นำทางการเมือง หรือตัวแทนทางการเมืองด้วยการส่งสมัครรับเลือกตั้ง เผยแพร่ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน เป็นตัวเชื่อมระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และมีแนวความคิดที่เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันมารวมกัน เพื่อจุดมุ่งหมายในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง มีความแตกต่างอยู่ที่ว่าพรรคการเมือง อาจถือว่าเป็นกลุ่มทางการเมืองโดยตรงเป็นกลุ่มของคนที่มารวมตัวกันขึ้นโดยจะมีอุดมการณ์หรือไม่ก็ตามแต่ที่สำคัญมีเจตนารมณ์หรือการตกลงร่วมกันที่จะแสวงหาอำนาจทางการเมืองโดยพยายามเข้าไปครอบครองอำนาจตำแหน่งในทางปกครองประเทศแล้วนำนโยบายหรือแนวทางการปกครองบางอย่างไปใช้ สำหรับกลุ่มผลประโยชน์ หากมิได้มีกิจกรรมทางการเมืองแล้วก็ไม่ถือว่าเป็นกลุ่มทางการเมืองในข้อเท็จจริงมีกลุ่มผลประโยชน์ในจำนวนมากที่จัดตั้งขึ้นมาโดยมิได้มุ่งประสงค์โดยตรงที่จะบรรลุถึงเป้าหมายของกลุ่มโดยอาศัยกระบวนการทางการเมืองหรืออาศัยก็เพียงบางครั้งบางคราวเท่านั้น

ในสถานะหน้าที่หลักของพรรคการเมืองคือ การแสวงหาอำนาจเพื่อเข้าไปมีบทบาทเป็นรัฐบาล ซึ่งหมายความว่าหากชนะการเลือกตั้งจะเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล แต่ถ้าแพ้การเลือกตั้งไม่ได้คะแนนเพียงพอที่จะเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาลก็ต้องเป็นฝ่ายค้าน ที่พยายามมีอิทธิพลหรือโจมตีรัฐบาลและเตรียมพร้อม

ที่จะเข้าไปจัดตั้งรัฐบาลแทนรัฐบาลที่อยู่ในตำแหน่ง พรรคการเมืองมีหน้าที่ในการหาผู้สมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคโดยหาคนที่คาดว่าจะมีโอกาสที่จะชนะการเลือกตั้ง เพื่อไปสู่การมีสิทธิในการจัดตั้งรัฐบาล พรรคจะต้องมีนโยบายและโครงการที่จะนำไปจัดทำนโยบาย และโครงการนี้ไม่ได้จัดร่างขึ้นโดยอาศัยความคิดเห็นของสมาชิกเท่านั้นแต่จะอาศัยความคิดเห็นข้อเสนอแนะจากกลุ่มต่างๆ เข้ามารวมไว้ด้วย เพื่อให้มีนโยบายและโครงการที่ประกาศออกมาเป็นที่ดึงดูดใจในวงกว้างของคนหลายๆ กลุ่ม ด้วยเหตุนี้พรรคการเมืองจึงเป็นองค์กรที่รวบรวมความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่มเอาไว้ ทำหน้าที่เรียกว่าผู้รวบรวมกลุ่มผลประโยชน์หลายๆ กลุ่มเข้าด้วยกัน บางทีพรรคการเมืองต้องแสวงหาการรวมพันธมิตรของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เอาไว้ด้วยกันเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของฝ่ายตน นอกจากจะได้จัดตั้งรัฐบาลแล้ว พรรคการเมืองยังทำหน้าที่เป็นสถาบันที่เชื่อมโยงระหว่างผู้นำการเมืองเบื้องระดับสูงกับประชาชนในระดับล่างเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนทางการเมืองของประชาชน เป็นเครื่องมือการสื่อสารระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เป็นเวทีทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาบ้านเมืองเป็นสถาบันที่จะให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชนและเป็นกลไกสำคัญในการเข้าร่วมทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์นั้นต้องการเพียงมีอิทธิพลเหนือนโยบายหรือการกระทำของรัฐบาลเพื่อต้องการให้เปลี่ยนแปลงกลุ่มผลประโยชน์ไม่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง ไม่ต้องการจัดตั้งรัฐบาล แต่อาจจะพยายามมีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจของพรรคในการแต่งตั้งตัวบุคคลในรัฐบาลและหวังที่จะให้รัฐบาลต้องปรึกษาหารือเรื่องบุคคลหรือนโยบายในทางปฏิบัติรัฐบาลอาจแต่งตั้งตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ที่สำคัญเข้านั่งในคณะกรรมการที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นมาได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบการเมืองที่ยอมรับ กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองจะมีอิทธิพลเหนือรัฐบาลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับระบบพรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์จะไม่พยายามสนับสนุนพรรคการเมืองใดโดยเปิดเผย หรือเข้าข้างเต็มที่เพราะจะทำให้เสียความเป็นอิสระ ในการดำเนินงานของกลุ่มเข้าไปยุ่งเกี่ยวโดยการให้เงินอุดหนุนการเลือกตั้งแก่พรรคและผู้สมัครบางคน ช่วยในการรณรงค์หาเสียงให้และช่วยเหลือด้านอื่นๆ แต่มักจะทำให้กับหลายๆ พรรคมากกว่าผูกพันกับพรรคเดียว พรรคการเมืองเป็นจุดเข้าถึงที่สำคัญของกลุ่มผลประโยชน์ในกระบวนการเมืองกลุ่มจะใช้พรรคเป็นเครื่องมือต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์

วัตถุประสงค์การจัดทำบทความ กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง เพื่อให้ผู้อ่านรู้ถึงกลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมืองว่ามีความเหมือน หรือแตกต่างกันและมีความสำคัญอย่างไรในการเข้ามามีบทบาททางการเมืองเพื่อแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ในทางการเมือง ทั้งทางตรงและทางอ้อมในการต่อรองอำนาจและผลประโยชน์จากนโยบายต่างๆ ของรัฐในทางการเมือง และเมื่อมีอำนาจทางการเมืองก็จะนำนโยบายของพรรคมาใช้ในการบริหารประเทศ ให้เป็นไปในทิศทางของกลุ่มตัวเองต้องการโดยยึดถือเอาแนวอาชีพเดียวกันเป็นหลัก เมื่อการรวมตัวกันดำเนินการจัดองค์การที่ดีสามารถสร้างพลังและเปลี่ยนแปลงกลายเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพล (Influence) และอำนาจ (Power) เหนือรัฐบาล

กลุ่มผลประโยชน์

ความหมายของกลุ่มผลประโยชน์

คำว่ากลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) นักวิชาการให้ความหมายที่แตกต่างกันตามทัศนะของการมองหรือการศึกษา (Approach) กลุ่มผลประโยชน์นั้นพิจารณาตามหลักของความเป็นจริงจากพฤติกรรมแล้วเป็นการรวมตัวของกลุ่มชนที่มีผลประโยชน์ ตามหลักรัฐศาสตร์กลุ่มผลประโยชน์ คือกลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันจัดตั้งกัน หรือสถาบัน เพราะมีจุดประสงค์อย่างเดียวกันและหวังผลทางการเมือง อาจจะเป็นกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สหภาพแรงงาน หรือกลุ่มต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชัน สมาชิกของกลุ่มอาจจะเป็นนักธุรกิจ ภาคเอกชนหรืออาจจะเป็นข้าราชการก็เป็นได้กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ก็มุ่งหวังเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือของกลุ่ม ที่พยายามเข้าไปติดต่อทำตัวสนิทชิดเชื้อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือนักการเมือง เพื่อหวังให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือพรรคการเมืองดำเนินการทำนโยบาย หรือการบริหารประเทศให้เป็นไปในทิศทางของกลุ่มตัวเองต้องการโดยยึดถือเอาแนวทางเดียวกันเป็นหลักเมื่อการรวมตัวกันดำเนินการจัดองค์การที่ดีสามารถสร้างพลังและเปลี่ยนแปลงกลายเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพล (Influence) และ อำนาจ (Power) เหนือรัฐบาล เหนือผู้บริหารประเทศได้ พลังอำนาจที่ว่านี้รวมไปถึงจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมในกลุ่มด้วย เป็นการรวมตัวของคนที่มียัตถุประสงค์และกลุ่มผลประโยชน์คล้ายคลึงกันมาทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์มีการจัดระเบียบ โครงสร้างอย่างดีเพื่อช่วยให้การเรียกร้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้ เพื่อให้เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้บรรลุผล ซึ่งผลประโยชน์ทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) หรือยังหมายถึงกลุ่มตัวแทนสาขาอาชีพ สาขาในสังคม ซึ่งมีจำนวนมาก และตามความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เช่นกลุ่มผลักดันหรือกลุ่มอิทธิพล กลุ่มอุดมการณ์ กลุ่มการเมือง หรือสโมสร (Political Clubs) กลุ่มพลังต่างๆ เป็นการรวมตัวกันของผู้ที่เห็นประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นที่มาของกลุ่มที่มาของกลุ่มผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

กลุ่มผลประโยชน์ในความหมายตามพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยานั้นอธิบายว่า (Groups interest) คือ ผลประโยชน์ของกลุ่ม หมายถึง “ภาวะความรู้สึกตื่นตัวที่เกิดขึ้นในบุคคลที่ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ซึ่งถือว่าเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม กลุ่มผลประโยชน์ คือ กลุ่มทุกกลุ่ม หรือองค์การทุกองค์การที่แสวงหาอิทธิพลเหนือนโยบายสาธารณะ (Public Policy) ตามวิถีทางที่กำหนดในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธที่จะรับผิดชอบโดยตรงที่จะปกครองประเทศ ” (พจนานุกรม, 2524) นักวิชาการได้ให้ความหมายว่าคือกลุ่มที่รวมกันเพราะมีอาชีพหรือจุดประสงค์อย่างเดียวกันและมีความต้องการที่จะให้นโยบายของรัฐ สนองตอบความต้องการของกลุ่มตน การรวมกันของกลุ่มผลประโยชน์คล้ายคลึงกับการรวมกันเป็นพรรคการเมืองแต่แตกต่างกันที่พรรคการเมืองต้องการเป็นรัฐบาล เพื่อกำหนดนโยบายเองส่วนกลุ่มผลประโยชน์ไม่ต้องการเป็นรัฐบาล แต่ต้องการให้รัฐบาลมีนโยบายสอดคล้องกับนโยบายของกลุ่ม กลุ่มผลประโยชน์ คือ กลุ่มทุกกลุ่มหรือองค์การทุกองค์การที่แสวงหาอิทธิพลเหนือนโยบายสาธารณะ (Public Policy) ตามวิถีทางที่กำหนด ในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธที่จะรับผิดชอบโดยตรงที่จะปกครองประเทศ (สุชุม นวลสกุล, 2533) ความหมายของกลุ่มผลประโยชน์ที่นักวิชาการต่างๆ ได้รวบรวมให้ไว้ดังต่อไปนี้ David Truman (1951) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่าง “กลุ่ม” กับกลุ่ม

ผลประโยชน์ว่า “กลุ่ม” เป็นการรวมตัวของคนที่มีความวัตถุประสงค์และกลุ่มผลประโยชน์คล้ายคลึงกันมาทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์และกลุ่มผลประโยชน์เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้มีเพียงเพื่อวัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วมกันทั้งนั้น หากแต่ยังรวมไปถึงการมีทัศนคติร่วมกันอีกด้วย Oran R. Young (1968) อธิบายว่า กลุ่มผลประโยชน์ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีผลประโยชน์ทางการเมืองเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมารวมตัวกัน การรวมตัวกันดังกล่าวมีการจัดระเบียบ โครงสร้างอย่างดีเพื่อช่วยให้การเรียกร้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้เพื่อให้เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้บรรลุผลซึ่งผลประโยชน์ทางการเมืองที่กล่าวข้างต้นหมายถึงจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายที่กลุ่มเชื่อว่า พวกเขาควรจะได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล กลุ่มบุคคลที่มีความเชื่อดังกล่าว พยายามเคลื่อนไหวเพื่อให้จุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายนี้บรรลุผล Seymour Martin Lipset (1995) กล่าวว่า กลุ่มผลประโยชน์หมายถึง กลุ่มหรือองค์กรที่มีผลประโยชน์เป้าหมายรวมกันมารวมตัวกันเพื่อที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาล ตัวอย่างของกลุ่มผลประโยชน์ในที่นี้ได้แก่กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มแรงงาน (Hamon Zeigler, 1997) กล่าวว่ากลุ่มผลประโยชน์หมายถึงกลุ่มหรือองค์กรที่เป็นทางการที่แสวงหาหรือความพยายามอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะในระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งคำว่ากลุ่มผลประโยชน์ที่กล่าวถึงหมายถึงความต้องการหรือความปรารถนาที่มีต่อนโยบายสาธารณะหรือต่อการจัดสรรแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าหรือมุ่งไปสู่ทิศทางหรือจุดหมายต่างๆ ไป หรือทิศทางจุดหมายที่มีความเฉพาะเจาะจง (จุฬพล หนีพานิช, 2545) จะเห็นว่าความเป็นมาของกลุ่มผลประโยชน์หรือการกำเนิดของกลุ่มผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติของสังคมของมนุษย์ที่ต้องการหรือที่ประสงค์ที่จะรวมกลุ่มไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใดและในสังคมใดๆ การรวมกลุ่มนั้นถึงสาเหตุที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของสังคม สภาพเศรษฐกิจสภาพของการเมืองในแต่ละแห่งซึ่งไม่เหมือนกันเราจะแยกกลุ่มออกได้เป็นกลุ่มดั้งเดิมและกลุ่มสมัยใหม่ได้ดังนี้

1. กลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิม

ลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิมเหมือนแบบเก่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่รวมกันขึ้นได้โดยอาศัยอาชีพเดียวกันเป็นหลัก และมักจะมีอยู่ในสังคมประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศยุโรปตะวันตก กลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิม มีมักจะเน้นเฉพาะสาขาอาชีพ เช่น อาชีพแพทย์ ทนายความ นักกฎหมาย นักการศาสนา กลุ่มทางสังคม และวัฒนธรรมซึ่งสาเหตุของการรวมกลุ่มกันได้ก็เนื่องมาจากความผูกพันในทางสังคม ทางวัฒนธรรม ทางประเพณี ตลอดจนความเชื่อถือต่างๆ นั้นเอง ลักษณะโครงสร้างของกลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิมนั้น นอกจากจะเป็นกลุ่มอาชีพเก่าแก่ของมนุษย์ เช่น แพทย์ นักกฎหมายแล้ว โครงสร้างเกี่ยวกับจำนวนและผู้นำก็มีลักษณะสอดคล้องกับพวกการเมืองดั้งเดิม กล่าวคือ จำนวนสมาชิกของกลุ่มมีจำนวนไม่มากนักเนื่องจากประกอบอาชีพแพทย์หรือนักกฎหมายนั้นมีไม่มากนัก จึงเป็นกลุ่มของชนชั้นหนึ่งของสังคมที่มีบทบาทและความสำคัญ สำหรับผู้นำของกลุ่มนั้นก็ก็เป็นลักษณะที่เป็นผู้มีบารมีอาวุโสสูง ลักษณะก็เช่นเดียวกันกับพรรคการเมืองแบบคอคัส หรือคณะกรรมการในพรรคการเมือง

2. กลุ่มผลประโยชน์สมัยใหม่

เป็นลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ ที่เน้นหนักไปในทางเศรษฐกิจ และจะปรากฏอยู่ในประเทศอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ สมาชิกของกลุ่มผลประโยชน์นี้สามารถรวมกัน หรือมีความผูกพันกันได้ก็โดย

เหตุผลที่ว่า มีผลประโยชน์ร่วมกันในทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผลประโยชน์ในทางการเมืองที่รวมกันโดยเหตุผลทางการเมือง คือมีผลประโยชน์ร่วมกันแนวทางอุดมการณ์ทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์สมัยใหม่เมื่อพิจารณาโครงสร้างของกลุ่มเงินเรื่องผู้นำกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่มแล้ว จะเห็นว่าสมาชิกเข้าร่วมเป็นจำนวนมากกว่ากลุ่มผลประโยชน์แบบดั้งเดิม เป็นลักษณะที่เป็นมวลชนคล้ายกันกับพรรคการเมืองมวลชนส่วนผู้นำของกลุ่มผลประโยชน์นี้จะได้ตำแหน่งโดยการต่อสู้ทางการเมืองภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีลักษณะของการเป็นประชาธิปไตยมากกว่า กลุ่มอื่น (ชียอนันต์ สมุทวนิช, 2514)

ความสำคัญของกลุ่มผลประโยชน์

แม้กลุ่มผลประโยชน์จะมีอยู่ในแทบทุกสังคมแต่บทบาทและความสำคัญมีมาน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคมนั้นๆ ด้วยทั้งในด้านการเมืองเศรษฐกิจ การศึกษา สังคม ศิลปวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมในสังคมที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยจะมีกลุ่มผลประโยชน์มากและมีบทบาทมากกว่ากลุ่มผลประโยชน์ในสังคมที่เป็นเผด็จการหรือใช้อำนาจนิยม การมีกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายทำให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกได้หลายกลุ่มในเวลาเดียวกันเมื่อมีการแข่งขันย่อมสามารถเจรจาจัดตั้งชัดเจนแต่มาร่วมด้วยเหตุผลต่างๆ กันที่สำคัญ คือ ด้วยอารมณ์เกลียดชังผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือเกลียดชังรัฐบาลเพราะเห็นว่ารัฐบาลกระทำผิดกฎหมายคดโกงบริหารประเทศผิดพลาดแต่ยังดื้อดึงแล้วกอดรัดอำนาจตำแหน่งเอาไว้ กลุ่มผลประโยชน์ที่ไม่มีการจัดตั้ง หมายถึง กลุ่มที่ไม่มีการรวมตัวกันในรูปแบบที่เป็นองค์กรถาวรเช่นกลุ่มเครือญาติ กลุ่มเชื้อชาติ กลุ่มภูมิภาคกลุ่มสถานภาพ ภาพกลุ่มชนชั้น กล่าวคือเป็นกลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองแบบไม่ต่อเนื่อง ขาดโครงสร้างของกลุ่มในการดำเนินการไม่ได้พบปะกันอย่างสม่ำเสมอแต่มีความรู้สึกร่วมกัน มีความเชื่อมโยงกันทางจิตใจทางวัฒนธรรม อย่างรู้ใจกันพอสมควร ซึ่งอาจเรียกร่องผลประโยชน์เป็นครั้งคราวและมักใช้วิธีไม่เป็นทางการ ไม่มีกระบวนการที่เป็นระเบียบแบบแผน โดยผ่านบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือผู้นำทางการเมืองผู้นำทางศาสนาผู้นำชุมชนเป็นการรวมตัวกันและเกิดขึ้นภายในองค์กรที่เป็นทางการเมืองมีการจัดระเบียบเป็นอย่างดีเช่นกองทัพ หน่วยราชการ พรรคการเมือง สถาบันนิติบัญญัติ กลุ่มลัทธิความเชื่อ กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มนักการธนาคาร กลุ่มนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัย กลุ่มนักกฎหมาย โครงการดังกล่าวจะมีหน้าที่หลักอย่างอื่นอยู่แล้วซึ่งนอกจากเรียกร่องผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มตนเองก็ยังสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มอื่นในสังคมได้ การแสดงบทบาทของกลุ่มจะเป็นการเรียกร่องที่มีรูปแบบโดยอาศัยความยอมรับนับถือในสถาบันที่มีอยู่ในสังคม

โดยสรุปกลุ่มผลประโยชน์แตกต่างจากพรรคการเมืองที่เพียงต้องการมีอิทธิพลเหนือนโยบายของรัฐบาล แต่กลุ่มผลประโยชน์ไม่ต้องการเข้าไปจัดตั้งรัฐบาล กลุ่มผลประโยชน์จะมีประโยชน์ที่แคบเฉพาะบางอย่างที่กลุ่มตนเรียกร่องและต้องการ ในขณะเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับพรรคการเมืองแล้วที่ได้รวบรวมผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน และเขียนโครงการออกมาเป็นรูปนโยบายของรัฐบาลอย่างไรก็ตาม กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมืองเป็นองค์กรสำคัญในกระบวนการขับเคลื่อนพรรคการเมือง บางอย่างยังต้องอาศัยกลุ่มผลประโยชน์เพื่อทำการสนับสนุนซึ่งไม่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

ความหมายของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองเป็นองค์กรทางการเมืองที่รวมกลุ่มบุคคลที่อุดมการณ์เดียวกันเข้ามาเพื่อเป้าหมายเดียวกันให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง พรรคการเมือง คือ สถาบันใช้เชื่อมระหว่างประชาชนกับรัฐ โดยพรรคการเมืองจะนำความต้องการของประชาชนมาสร้างเป็นนโยบายแล้วนำนโยบายเหล่านั้นไปปฏิบัติ เมื่อได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็น ฝ่ายนิติบัญญัติหรือฝ่ายบริหาร เป็นองค์กรทางการเมืองที่รวมกลุ่มบุคคลที่มีอุดมการณ์มีแนวความคิดทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ แบบเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนบุคคลเข้ารับเลือกตั้งในการแข่งขันต่อสู้ทางการเมืองตามวิถีทางระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ได้เสียงข้างมากเข้าไปบริหารประเทศ เข้าไปในรัฐสภาและจัดตั้งรัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศกลุ่มบุคคลที่กล่าวมา คือ พรรคการเมือง (Political Party) ที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาบริหารราชการต่อไป

ความหมายของพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 หมายถึง คณะบุคคลที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเดียวกัน รวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมือง โดยได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ พรรคการเมืองเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองโดยให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองผ่านทางสภาผู้แทนราษฎรโดยพรรคการเมืองประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่มีอุดมการณ์ในเรื่องการเมือง สังคม เศรษฐกิจตรงกัน หรือคล้ายกันมารวมตัวกัน เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การคัดเลือกบุคคลเข้าไปสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อใช้อำนาจทางการเมืองบริหารและนิติบัญญัติในการบริหารประเทศ

พรรคการเมืองเป็นองค์กรของกลุ่มตัวแทนทางการเมืองที่เข้าแข่งขันกับกลุ่มตัวแทนการเมืองอื่นๆ ที่มีแนวคิดที่แตกต่างกันไปกับตน เพื่อให้ได้มาซึ่งการสนับสนุนจากประชาชนโดยทั่วไปโดยมีจุดประสงค์ควบคุมอำนาจรัฐบาล หรือเพื่อแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนโดยส่วนรวมเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในรัฐบาลหรือว่าจะเป็นการได้มาซึ่งอำนาจในรัฐบาลทั้งหมดหรือเพียงบางส่วนให้มีสิทธิ์เข้าไปใช้อำนาจการปกครองเพื่อที่จะได้รับประโยชน์จากการเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง

พรรคการเมืองเป็นองค์กรทางการเมืองที่รวมกลุ่มบุคคลที่อุดมการณ์เดียวกัน “พรรคการเมือง” คำว่า “พรรคการเมือง” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า (Political Party) “พรรคการเมือง” คำว่า “พรรคการเมือง” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า (Political Party) และภาษาฝรั่งเศสว่า (Parti Politique) ซึ่งเป็นคำที่มีรากเหง้ามาจากภาษาละติน คำว่า “Pars” ซึ่งแปลตรงตัวว่า “ส่วน” พรรคการเมืองจึงหมายถึงความถึงส่วนของราษฎรหรือการที่ราษฎรหรือการที่ราษฎรแบ่งแยกออกไปเป็นส่วนๆ (กลุ่ม) ตามความคิดเห็นหรือประโยชน์ได้เสียในทางการเมือง (หยุด แสงอุทัย, 2517) พรรคการเมืองหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองคล้ายกันหรือเหมือนกันมาร่วมกันจัดตั้งองค์กรด้วยความสมัครใจ ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2560 มาตรา 4 นี้ “พรรคการเมือง” หมายความว่าคณะบุคคลที่รวมตัวกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองโดยได้จดทะเบียน ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ (รัฐธรรมนูญ, 2560) ได้มีนักรัฐศาสตร์หลายท่านผู้ให้คำนิยามของพรรคการเมืองหรือการเมืองไว้ดังนี้

อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวว่าการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจและอำนาจที่ว่่านั้น ได้แก่ อำนาจทางการเมืองซึ่งจะแตกต่างกับอำนาจอื่นๆ โดยองค์กรทางการเมืองต้องมีอำนาจปกครองเป็นองค์อธิปัตย์คุณลักษณะทางการเมืองประกอบด้วยปัจจัยที่เด่นชัด 2 ประการ คือ อำนาจ (Authority) และการปกครอง (Ruling) (จรรยา สุภาพ, 2538) การเมือง (Politics) หมายถึงกระบวนการในการแข่งขันเพื่อแสวงหาให้ได้อำนาจรัฐซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนการปกครอง (Government) หมายถึงการวางระเบียบกฎเกณฑ์ให้สังคมเพื่อให้สังคมนั้นๆ อยู่ด้วยกันได้อย่างมีระเบียบมีสันติสุข (ณรัฐ สวาสดิ์รัตน์, 2563)

สุขุม นวลสกุล (2533) ให้ความหมายว่าพรรคการเมือง คือ ที่รวมกลุ่มของกลุ่มบุคคลที่มีแนวความคิดทางการเมืองสังคมเศรษฐกิจคล้ายคลึงกันรวมกันเพื่อจุดประสงค์ที่จะส่งบุคคลเข้ารับสมัครเลือกตั้งเพื่อให้ได้เป็นเสียงข้างมากในสภาเพื่อมีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลและบริหารประเทศตามนโยบายที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของกลุ่ม

สรุป พรรคการเมืองเป็นองค์กรทางการเมืองที่รวมกลุ่มบุคคลที่อุดมการณ์เดียวกันเข้ามาเพื่อเป้าหมายเดียวกันให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง พรรคการเมือง คือ สถาบัน ใช้เชื่อมระหว่างประชาชนกับรัฐโดยพรรคการเมืองจะนำความต้องการของประชาชนมาสร้างเป็นนโยบายแล้วนำนโยบายเหล่านั้นไปปฏิบัติ เมื่อได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติหรือฝ่ายบริหารเป็น องค์กรทางการเมืองที่รวมกลุ่มบุคคลที่มีอุดมการณ์มีแนวความคิดทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจแบบเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน

ความสำคัญของพรรคการเมือง

ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย พรรคการเมืองเป็นเรื่องจำเป็นและมีความสำคัญมาก ถ้าไม่มีพรรคการเมือง ประชาชนก็จะไม่มั่นใจว่าบุคคลที่ตนเลือกไปทำหน้าที่แทนตัวเองนั้นจะสามารถดำเนินงานบริหารนโยบายได้บรรลุผลหรือไม่ แต่ถ้าเป็นพรรคการเมืองประชาชนจะเกิดความมั่นใจเพราะได้เลือกคนที่ตรงใจและมีพรรคการเมืองอันมีนโยบายตรงกับความต้องการของตนเองพรรคการเมืองจึงมีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย พรรคการเมือง คือ สถาบันใช้เชื่อมความต้องการระหว่างประชาชนกับรัฐ โดยพรรคการเมืองจะนำความต้องการของประชาชนไปสร้างเป็นนโยบายแล้วนำนโยบายเหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติ เมื่อได้รับเลือกตั้งให้ไปทำหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติหรือฝ่ายบริหารพรรคการเมือง ถือเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญต่อการเลือกตั้งและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เมื่อพรรคการเมืองทำตามบทบาทหน้าที่ของตน สร้างความเข้มแข็งให้กับพรรคย่อมส่งผลให้ประเทศชาติเกิดการพัฒนาและประชาชนได้รับผลประโยชน์

พรรคการเมือง คือ สถาบันใช้เชื่อมระหว่างประชาชนกับรัฐ โดยพรรคการเมืองจะนำความต้องการของประชาชนมาสร้างเป็นนโยบายแล้วนำนโยบายเหล่านั้นไปปฏิบัติ เมื่อได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติหรือฝ่ายบริหารเป็นองค์กรทางการเมืองที่รวมบุคคลที่มีอุดมการณ์มีแนวความคิดทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ แบบเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนบุคคลเข้ารับเลือกตั้งเพื่อให้ได้เสียงข้างมากเขาไปบริหารประเทศเข้าไปในรัฐสภาและจัดตั้งรัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศ

ต่อไป พรรคการเมืองจึงจำเป็นและมีความสำคัญมาก ถ้าไม่มีพรรคการเมือง ประชาชนก็จะไม่มั่นใจว่าบุคคลที่ตนเลือกไปทำหน้าที่แทนตัวเองนั้น จะสามารถดำเนินงานบริหารนโยบายได้บรรลุผลหรือไม่ แต่ถ้าเป็นพรรคการเมือง ประชาชนจะเกิดความมั่นใจ เพราะได้เลือกคนที่ตรงใจและมีพรรคการเมืองอันมีนโยบายตรงกับความต้องการของตนเองพรรคการเมืองจึงมีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

1. พรรคการเมืองทำหน้าที่ในกระบวนการกล่อมเกลากลางทางการเมือง ให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนและส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในทางการเมือง
2. พรรคการเมืองทำหน้าที่คัดเลือกชนชั้นนำทางการเมืองทำให้เกิดชนชั้นนำทางการเมืองเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินกิจการทางการเมือง เมืองในการแบ่งปันผลประโยชน์ทางการเมือง
3. พรรคการเมืองเป็นช่องทางการสื่อสารทางการเมือง ที่เกิดขึ้น ระหว่างประชาชนกับกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองและระหว่างบุคคลในสังคมการเมืองด้วยกันจากการสื่อสารทางการเมืองจะนำไปสู่กระบวนการกล่อมเกลากลางทางการเมืองและการกำหนดนโยบาย (policy Making)
4. พรรคการเมืองเป็นช่องทางสำคัญในการกำหนดประเด็นผลประโยชน์และข้อเรียกร้องทางการเมือง เพื่อกำหนดเป็นนโยบายของพรรคให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน
5. ภายหลังที่พรรคการเมืองสามารถเข้าไปมีอำนาจในคณะรัฐบาลก็จะสามารถทำหน้าที่นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลทางรูปธรรมรวมไปถึงการทำหน้าที่วินิจฉัยกฎหมาย ในองค์กรนิติบัญญัติ
6. พรรคการเมืองเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นกลไกในการต่อรองผลประโยชน์ให้เกิดแก่ประชาชนโดยส่วนรวมและแก้ไขความขัดแย้งของบุคคลที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันโดยการกำหนดนโยบายตามแนวทางผ่องๆ เพื่อให้ประชาชนโดยส่วนรวมยอมรับได้
7. ในระบอบประชาธิปไตย พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือประกันเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชนในฐานะองค์กรที่ช่วยพัฒนาการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยให้เกิดการพัฒนาทางการเมือง
8. พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือในการสร้างประชาธิปไตยเพื่อให้รัฐบาลสนอง ตอบต่อความต้องการของ ประชาชน และพรรคการเมืองยังมีส่วนร่วมผลักดัน ให้การปฏิบัติตามนั้นเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ
9. พรรคการเมืองทำหน้าที่ในการผสมผสาน หรือการสร้างชาติโดยการประสานความแตกต่างของสมาชิกในประชาคมการเมืองนั้นให้เป็นพรรคการเมืองที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการ ช่วยสร้าง ชาติในประเทศที่เกิดใหม่เนื่องจากประชาคมการเมืองของประเทศยังขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพรรคการเมืองลักษณะนี้จึงเรียกว่าพรรคแห่งชาติ
10. พรรคการเมืองที่เป็นสถาบันที่สร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับรัฐบาลและระบบการเมืองทั้งหมด (วิทยา ชินบุตร, 2558)

พรรคการเมืองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบรัฐสภาทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปรัชญาทางรัฐศาสตร์ที่ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้บุคคลจำนวนมากที่สุดมีอิทธิพลเหนือรัฐบาลไม่เปิดโอกาสให้มีการต่อสู้แข่งขันทางการเมืองเพื่อเลือกเป็นกลุ่มหรือคณะบุคคลที่จะเข้ามาเป็นรัฐบาลโดยยึดหลักเสรีภาพ (liberty) และความเสมอภาค หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องมีกลุ่มของบุคคลที่รวบรวมกันขึ้นเนื่องจากความคิดเห็นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแนวทางคล้ายคลึงกันและมีการต่อสู้แข่งขันทางการเมืองโดยวิถีทางแห่งระบอบประชาธิปไตยเพื่อต่อรองผลประโยชน์ต่างๆ ดังกล่าวและเพื่อสร้างอิทธิพลในการเป็นรัฐบาลเสียเองกลุ่มของบุคคลดังกล่าวได้แก่พรรคการเมือง (political Party) ยิ่งกว่านั้นพรรคการเมืองยังเป็นเครื่องประกันเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชนมิให้อำนาจทางการเมืองดำเนินการปกครองแบบเผด็จการรวมทั้งการรัฐประหาร หรือการกบฏใดๆ ซึ่งมุ่งจะเปลี่ยนแปลงรัฐบาลซึ่งไม่ใช่วิถีทางแห่งระบบรัฐสภา พรรคการเมืองได้เป็นทั้งสัญลักษณ์และเครื่องช่วยให้การเมืองพัฒนาไปตามแนวทางของอุดมการณ์ประชาธิปไตยมากขึ้น พรรคการเมืองจะสามารถมีอำนาจประโยชน์ในการที่จะจัดตั้งคณะผู้บริหารประเทศ และยังเป็นเครื่องมือที่จะรับทราบความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ว่ามีความต้องการที่จะให้มีการบริหารประเทศไปในทางใด เป็นผู้ประสานให้ผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารดำเนินการไปโดยสอดคล้องต้องกัน

บทสรุป

กลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง นับว่ามีความสำคัญเนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์กับพรรคการเมือง ต่างมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ ซึ่งทำให้นโยบายของรัฐ เป็นของประชาชนอย่างแท้จริงและกลุ่มผลประโยชน์พยายามเข้าไปมีอิทธิพลในทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ สมาชิกรัฐสภา รัฐบาล และฝ่ายตุลาการ โดยผ่านการเลือกตั้ง และผ่านพรรคการเมืองที่มีอิทธิพลในสภาพพยายาม เข้าถึงองค์กรที่กำหนดนโยบายของรัฐ และตัดสินใจปัญหาต่างๆ ของรัฐบาลในโอกาสที่รัฐบาลอาจจะประสบปัญหาในการบริหารงานในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง การให้ข้อเท็จจริงแก่ศาล การขอให้ศาลตีความว่ากฎหมายใดขัดกับหลักรัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือติดตามและประเมินผลงานบทบาทของรัฐบาล โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อต้องการจำกัดอำนาจรัฐบาล ต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนวัตถุประสงค์ของกลุ่ม และไม่ปรารถนาให้กลุ่มที่มีผลประโยชน์ตรงข้ามเข้ามาแข่งขันได้ นอกจากนี้พรรคการเมืองยังมีบทบาทสำคัญ คือ การสรรหาผู้นำทางการเมือง หรือตัวแทนทางการเมืองด้วยการส่งสมัครรับเลือกตั้ง เผยแพร่ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน เป็นตัวเชื่อมระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และมีแนวความคิดที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมารวมกัน เพื่อจุดมุ่งหมายในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

บรรณานุกรม

- จรูญ สุภาพ. (2538). *ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- จุมพล หนิมพานิช. (2545). *กลุ่มผลประโยชน์กับการเมืองไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, เศรษฐพร คูศรีพิทักษ์ และแสง รัตนมงคลมาส. (2515). *กลุ่มอิทธิพลในสัตว์การเมือง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ณัฐ สวาสดีรัตน์. (2563). *ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คำนำ บริษัท ดีเซมเบอร์ จำกัด.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองศิลป์การพิมพ์.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560. มาตรา 4 ราชกิจจานุเบกษา หน้า 1 เล่ม 134 ตอนที่ 105 ก.

วิทยา ชินบุตร. (2558). *เหตุการณ์ปัจจุบันในการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. (2542). *การเมืองและการปกครองไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุขุม นวลสกุล. (2533). *การเมืองการปกครองของไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

หยุด แสงอุทัย. (2517). *พรรคการเมือง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

การพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร
สำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

Communication Technology Competency Development
for Students of Chiangmai College of Dramatic Art

รัฐพล พรหมมาศ

Rattaphol Phrommas

คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Mass Communication, Chiang Mai University

ประโยชน์ มีสกุล

Prayoch Meesakul

วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Chiangmai College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute

E-mail: rattapholp@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ชั้นปีที่ 3 จำนวน 33 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา การประเมินผลงานสื่อ พร้อมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดี ในการพัฒนาศักยภาพด้านการใช้เทคโนโลยีของตนเอง ได้พัฒนาเทคนิคและวิธีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ และสามารถนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้เรียนรู้สารสนเทศในสังคมโลกาภิวัตน์ ของการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 และยุคไทยแลนด์ 4.0 เพื่อนำเสนออย่างสร้างสรรค์ รวมถึงสามารถนำสิ่งที่ได้รับจากกิจกรรมไปถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้รวมถึงสร้างคุณค่าต่อตนเองและชุมชนทั้งภายใน/ภายนอกสถาบันการศึกษา ผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อส่งเสริมศักยภาพด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร เพื่อให้นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ได้นำมาบูรณาการกับการเรียนการสอนในด้านวิชาชีพและการดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: เทคโนโลยีการสื่อสาร, ศิลปวัฒนธรรม, วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

Abstract

The purpose of this research is expanded communication technology competency development for students of Chiang Mai College of Dramatic Arts. Sampling group is 33 third year bachelor's degree students in Chiang Mai College of dramatic arts and collected data by questionnaire. Descriptive statistics, Participant Observation and evaluated media products are used for analyzed data.

The results of this research found that participant had a good attitude for information technology competency development and efficiency integrated with education. Students learned information in a globalized society of studying in the 21st century and the Thailand 4.0 era for creative presentation. Furthermore, students could transfer what has been obtained from the activity to others, including creating value for themselves and the community. The results of this research can be used as a guideline for curriculum development to enhance the potential of using digital technology and information for communication for the students of the Chiang Mai College of Dramatic Arts to integrate with teaching and learning in the professional and life fields effectively.

Keywords: Communication Technology, Arts and culture, Chiang Mai College of Dramatic Arts

บทนำ

ปัจจุบันนี้เทคโนโลยีการสื่อสารถือเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในสังคมโลกยุคปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การคมนาคมขนส่ง การดำเนินธุรกรรมทางการเงิน การติดต่อสื่อสาร รวมถึงการศึกษา สิ่งเหล่านี้รัฐบาลได้เห็นความสำคัญส่งผลให้มีการประกาศนโยบายต่างๆ ออกมาเพื่อให้หน่วยงานภาครัฐมีการปรับปรุงการให้มีความสอดคล้องกับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลง รวมถึงวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดของกระทรวงวัฒนธรรม ก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ตั้งแต่ระบบสารสนเทศของสถาบัน การบริหารองค์การผ่านระบบเทคโนโลยี การจัดทำระบบสนับสนุนด้านการเรียนการสอนให้อยู่ในรูปแบบสื่อดิจิทัลเพื่อให้สอดคล้องกับการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 (วิจารณ์ พานิช, 2555) เนื่องจากการศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างความได้เปรียบของประเทศเพื่อการแข่งขันยืนหยัดภายใต้ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งการจัดการศึกษาในปัจจุบันต้องปรับเปลี่ยนให้ตอบสนองกับทิศทางการผลิตและพัฒนากำลังพลดังกล่าว โดยมุ่งเน้นการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลง จากสถานการณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมการแสดงของชาติในปัจจุบันที่ได้เปลี่ยนไปซึ่งมีสาเหตุมาจากการรับวัฒนธรรมของต่างชาติที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทยอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีผลให้รูปแบบของศิลปวัฒนธรรมไทยได้รับผลกระทบจากกระแสสังคมที่ต้องการ

ผสมผสานกับวัฒนธรรมตะวันตก ในการจัดการศึกษาจึงต้องนำสถานการณ์การพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นแนวทางในการออกแบบรายวิชาที่หลากหลาย และออกแบบคำอธิบายรายวิชาที่ให้ความรู้ทฤษฎีแล้วต้องฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรง และสามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลกข้างต้นส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประชากรไทยที่เน้นให้ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีต้องมีทักษะทางด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและการทำงานและทักษะด้านสารสนเทศ สื่อเทคโนโลยี ดังนั้น ผู้รับการศึกษาต้องได้รับการพัฒนาทางด้านความรู้ และสมรรถนะในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคม สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บัณฑิต สามารถปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข บนพื้นฐานความเป็นไทย (วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, 2564)

ทางวิทยาลัยฯ ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา (4 ปี) และสาขาวิชาดนตรีศึกษา (4 ปี) ขึ้นในปี พ.ศ. 2562 เป็นหลักสูตรที่ปรับปรุงพัฒนามาจากหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต (5 ปี) พ.ศ.2547 และ 2548 และ 2552 และ 2555 และ 2558 เพื่อให้เป็นไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สอดรับกับนโยบายของรัฐบาล และเพื่อพัฒนาศักยภาพของนักศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน นั่นคือการผลิตบัณฑิตที่เป็นครูศิลปะและนักวิชาการทางศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งมีความรู้ความสามารถและทักษะในวิชาชีพอย่างลุ่มลึก สามารถรองรับงานด้านอนุรักษ์พัฒนา สร้างสรรค์ สืบทอดและเผยแพร่มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป (วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, 2562) แต่เนื่องด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนผ่านสู่ยุคสังคมดิจิทัลอย่างรวดเร็ว รวมถึงผลกระทบจากการระบาดของไวรัสโควิด 19 ส่งผลให้ ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่นักศึกษาจะสำเร็จการศึกษาในอนาคต การวางแผนปรับเปลี่ยนโครงสร้างหลักสูตรในรอบการปรับปรุงครั้งถัดไปนั้น ถือเป็นความล่าช้า เพื่อให้บรรลุผลตามที่คาดหวัง จำเป็นต้องมีวิธีการหนึ่งซึ่งสามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ นั่นคือการจัดทำโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการระยะสั้นในรูปแบบของโครงการนำร่องขึ้นมา นั่นคือ “โครงการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนด้านการใช้เทคโนโลยี” โดยเป็นโครงการอบรมแบบ 1 วัน เสริมให้กับนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ของทางวิทยาลัยฯ เนื่องจากเป็นกลุ่มนักศึกษาซึ่งอยู่ในช่วงเวลาทำการฝึกสอนกับสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยมีความคาดหวังว่าเมื่อนักศึกษาผ่านการอบรมนี้แล้วจะมีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร รวมถึงส่งเสริมสนับสนุนให้นักศึกษามีความรู้ความชำนาญในทักษะด้านดังกล่าว ความรู้เหล่านี้จะช่วยให้สามารถนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนตลอดจนการบริหารจัดการความรู้ให้มีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

ขอบเขตของการศึกษา/วิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่
การวิจัยครั้งนี้ดำเนินงานในพื้นที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา
เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่
3. ขอบเขตด้านเวลา
การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินงาน ตั้งแต่ช่วงเดือน พฤศจิกายน 2564-มกราคม 2565
4. ขอบเขตด้านประชากร
คือ นักศึกษา อาจารย์ วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ซึ่งมีส่วนร่วมกับการอบรมในครั้งนี้

วิธีการดำเนินการวิจัย

- สามารถสรุปได้ดังนี้
1. กลุ่มตัวอย่าง คือ หนึ่ง ผู้บริหารวิทยาลัย หัวหน้าโครงการ อาจารย์ผู้ดำเนินโครงการ จำนวน 3 คน และสอง กลุ่มนักศึกษาซึ่งเข้าร่วมการอบรมครั้งนี้จำนวน 33 คน
 2. ตัวแปรที่ศึกษา
 - 2.1 ตัวแปรต้นในการวิจัยคือ รูปแบบ, เนื้อหาที่ใช้ในการอบรม
 - 2.2 ตัวแปรตามในการการวิจัยคือ ประสิทธิภาพในการอบรม, ผลสัมฤทธิ์จากการอบรมและความพึงพอใจจากการเข้ารับการอบรม
 3. การดำเนินโครงการ มีขั้นตอนดังนี้
 - 3.1 ทำการสัมภาษณ์ผู้ดำเนินโครงการ จำนวน 3 คน ว่าในการจัดโครงการครั้งนี้ ต้องการผลลัพธ์โครงการอย่างไร
 - 3.2 ผลลัพธ์ของโครงการที่ต้องการคือ
 - 3.2.1 ต้องการให้นักศึกษามีทักษะด้านสารสนเทศ การรู้เท่าทันสื่อ ทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ สามารถนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
 - 3.2.2 มีศักยภาพในการนำเสนอผลงานอย่างสร้างสรรค์
 - 3.2.3 มีความรู้เท่าทันกฎหมายและจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศในด้านวิชาชีพและการดำรงชีวิต
 - 3.3 การเตรียมความพร้อมผู้เข้ารับการอบรมดังนี้
 - 3.3.1 จัดทำช่องทางการติดต่อสื่อสารระหว่างวิทยากรกับผู้เข้ารับการอบรมในรูปแบบ Facebook Fanpage (รวมถึงใช้สื่อสังคมออนไลน์นี้ในการนำเสนอผลงาน)
 - 3.3.2 ทำการแบ่งกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมกลุ่มละ 4-5 คน โดยในแต่ละกลุ่มแบ่งตามนักศึกษาในแต่ละหลักสูตร

3.3.3 สํารวจอุปกรณ์ซึ่งผู้รับการอบรมในแต่ละกลุ่มต้องเตรียมนํามาเพื่อให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิภาพสูงสุดจากการอบรม นั่นคือ เครื่องคอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายภาพ โทรศัพท์มือถือรวมถึงอุปกรณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.3.4 การสร้างสรรค์ผลงานจะอยู่ในรูปแบบคลิปวิดีโอความยาว 1-3 นาที เป็นผลงานสร้างสรรค์เชิงบวก โดยให้เลือกนักศึกษาทำการเลือกจากหัวข้อดังนี้

3.3.4.1 แนะนำสถานที่ในวิทยาลัย

3.3.4.2 แนะนำหลักสูตร/การเรียนการสอน

3.3.4.3 แนะนำเครื่องแต่งกาย, เครื่องดนตรีไทย

3.3.4.4 แนะนำการแสดง

3.4. กำหนดวันในการดำเนินโครงการขึ้นมานั้นคือ วันอังคารที่ 28 ธันวาคม 2564 ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการกำหนดหัวข้อในการอบรมดังนี้

ตารางที่ 1 หัวข้อในการอบรม “โครงการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนด้านการใช้เทคโนโลยี”

หัวข้อ	การอบรม
1. การบรรยายปรับพื้นฐาน	- บรรยายกระบวนการในการสร้างสรรค์ผลงาน - เสริมความรู้เรื่องการใช้เทคโนโลยี/กฎหมาย
2. ฝึกปฏิบัติการสร้างสรรค์ผลงาน	- แนะนำแอปพลิเคชันและการใช้งาน - ปฏิบัติการถ่ายภาพ/นำเข้า และการใช้โปรแกรมตัดต่อวิดีโอ - ปฏิบัติการจัดการภาพและเสียง - ปฏิบัติการสร้างเทคนิคพิเศษ
3. นำเสนอผลงาน	- ให้แต่ละกลุ่มนำเสนอผลงานพร้อมกับให้คำแนะนำทั้งในด้าน การสร้างสรรค์ การสื่อสารเนื้อหาในผลงาน รวมถึงข้อเสนอแนะ ในการพัฒนาผลงานเพื่อใช้ในการทำงานจริง

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.5.1 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

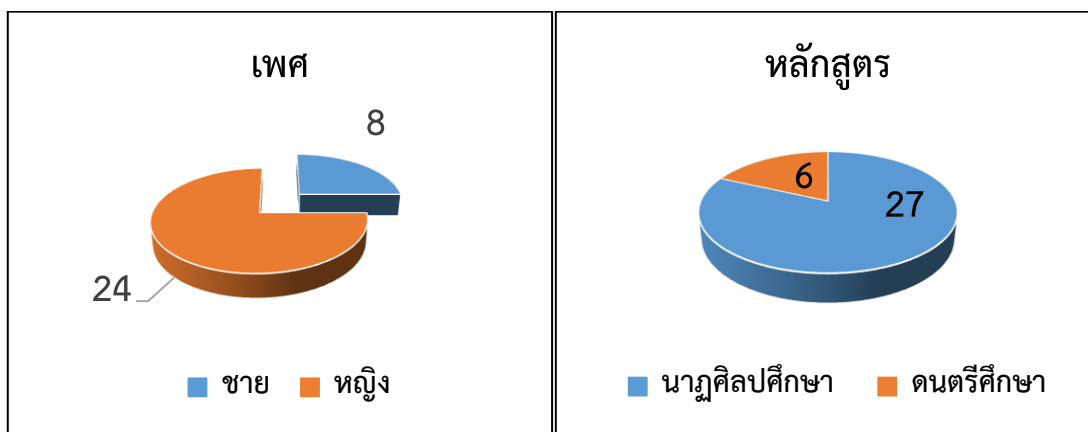
3.5.2 แบบประเมินผลความพึงพอใจ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

3.6 สรุปข้อมูลจากการสนทนากลุ่มในประเด็น ปัญหา/ข้อจำกัด ซึ่งเกิดขึ้นจากการอบรมและความต้องการในการจัดการอบรมครั้งต่อไป

3.7 การรายงานผล จะอยู่ในรูปแบบของสถิติเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

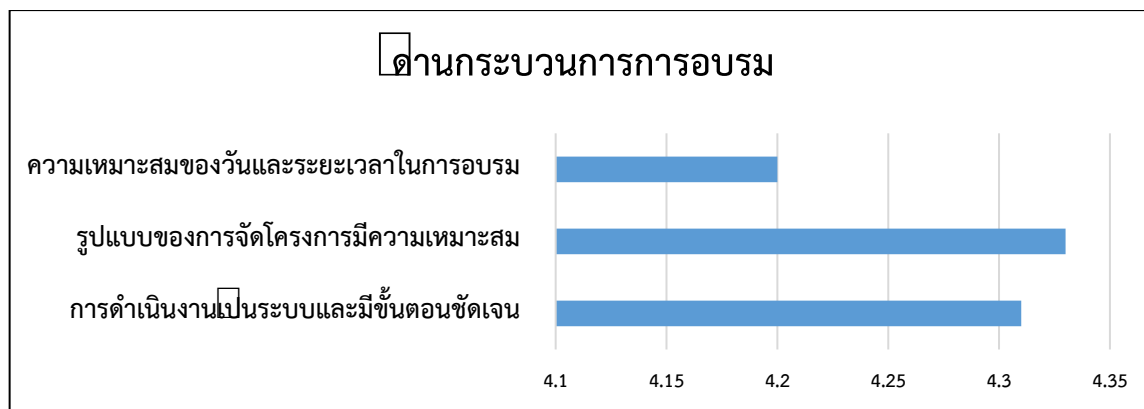
หลังจากที่การอบรมเสร็จสิ้น มีผู้ผ่านการอบรมและดำเนินการตามเงื่อนไขของการอบรมนั้นคือ เข้ารับการอบรมเกินร้อยละ 80 ของการอบรมทั้งหมด พร้อมกับส่งผลงานเพื่อการนำเสนอ มีนักศึกษาส่งผลงานทั้งสิ้น 7 ผลงาน รวมผู้ผ่านการอบรม 33 คน สามารถรายงานผลได้ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงข้อมูลผู้เข้ารับการอบรม

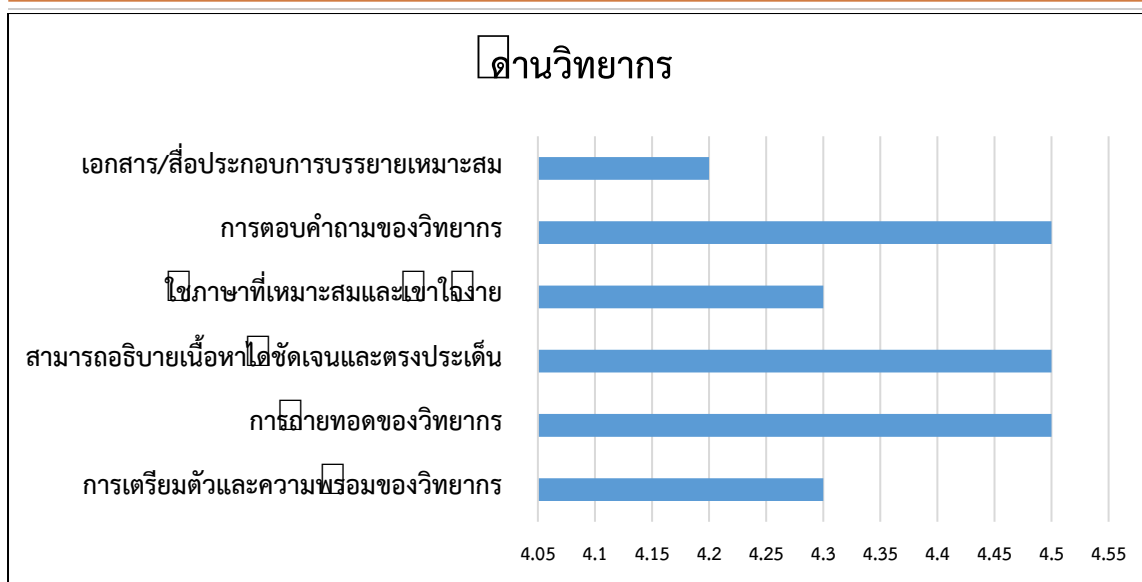
ผู้เข้าร่วมการอบรมครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 72.72 และเป็นเพศชาย จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 27.28 เป็นนักศึกษาหลักสูตรนาฏศิลป์ศึกษา จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 81.81 และหลักสูตรดนตรีศึกษา จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 18.19

การประเมินความพึงพอใจสามารถรายงานผลได้ดังนี้

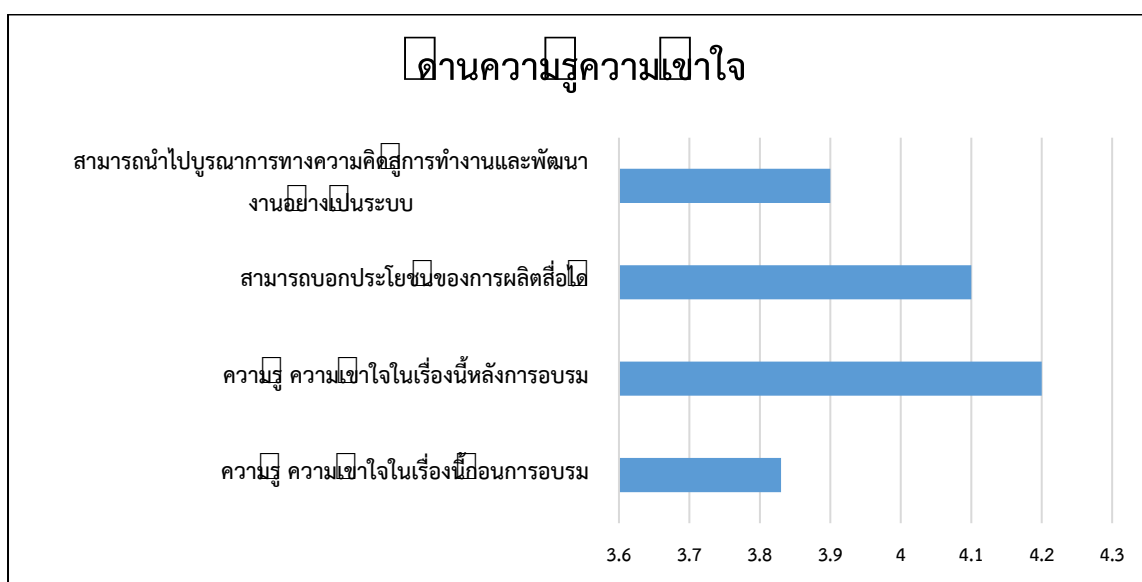
ภาพที่ 2 แสดงข้อมูลความพึงพอใจด้านกระบวนการอบรม

การประเมินด้านกระบวนการการอบรมนั้นมีความพึงพอใจโดยรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.28) ในรายละเอียดมีความพึงพอใจในระดับมากเรียงลำดับ คือ รูปแบบของการจัดโครงการมีความเหมาะสม (ค่าเฉลี่ย 4.33) รองลงมาคือ การดำเนินงานเป็นระบบและมีขั้นตอนชัดเจน (ค่าเฉลี่ย 4.31) และความเหมาะสมของวันและระยะเวลาในการอบรม (ค่าเฉลี่ย 4.20)

ภาพที่ 3 แสดงข้อมูลความพึงพอใจด้านวิทยากร

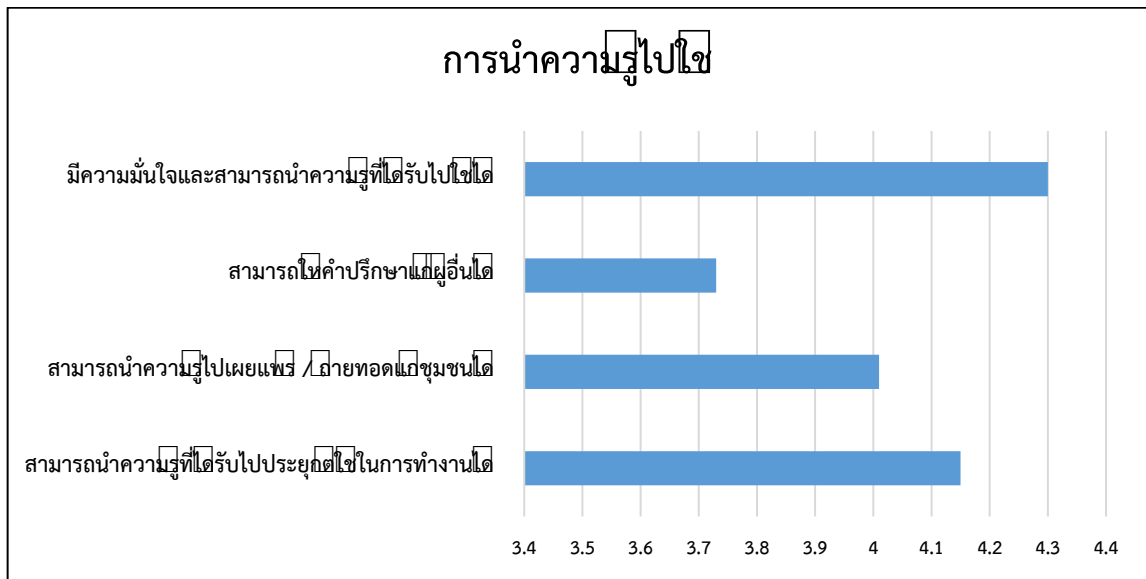
การประเมินด้านวิทยากรนั้นมีความพึงพอใจโดยรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.38) ในรายละเอียดมีความพึงพอใจในระดับมากเรียงลำดับ คือ การถ่ายทอดของวิทยากร สามารถอธิบายเนื้อหาได้ชัดเจนและตรงประเด็น และการตอบคำถามของวิทยากร มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.5 รองลงมา คือ การเตรียมตัวและความพร้อมของวิทยากร และการใช้ภาษาที่เหมาะสมและเข้าใจง่าย มีค่าเฉลี่ยเท่ากันคือ 4.3 และ เอกสาร/สื่อประกอบการบรรยายเหมาะสม (ค่าเฉลี่ย 4.20)

ภาพที่ 4 แสดงข้อมูลความพึงพอใจด้านความรู้ความเข้าใจ

การประเมินด้านความรู้ความเข้าใจนั้นมีความพึงพอใจโดยรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.01) ในรายละเอียดมีความพึงพอใจในระดับมากเรียงลำดับ คือ ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้ (ค่าเฉลี่ย 4.20) รองลงมา คือ สามารถบอกประโยชน์ของการผลิตสื่อได้ (ค่าเฉลี่ย 4.10) และ สามารถนำไปบูรณาการทางความคิดสู่การทำงานและพัฒนา (ค่าเฉลี่ย 3.90) และ ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้ก่อนการอบรม (ค่าเฉลี่ย 3.85)

หลังการอบรม (ค่าเฉลี่ย 4.20) รองลงมาคือ สามารถบอกประโยชน์ของการผลิตสื่อได้ (ค่าเฉลี่ย 4.10) สามารถนำไปบูรณาการทางความคิดสู่การทำงานและพัฒนางานอย่างเป็นระบบ (ค่าเฉลี่ย 3.9) และ ความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ก่อนการอบรม (ค่าเฉลี่ย 3.83)

ภาพที่ 5 แสดงข้อมูลความพึงพอใจด้านการนำความรู้ไปใช้

การประเมินด้านด้านการนำความรู้ไปใช้นั้นมีความพึงพอใจโดยรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.05) ในรายละเอียดมีความพึงพอใจในระดับมากเรียงลำดับ คือ มีความมั่นใจและสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ได้ (ค่าเฉลี่ย 4.3) รองลงมา คือ สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการทำงานได้ (ค่าเฉลี่ย 4.15) สามารถนำความรู้ไปเผยแพร่/ถ่ายทอดแก่ชุมชนได้ (ค่าเฉลี่ย 4.01) และสามารถให้คำปรึกษาแก่ผู้อื่นได้ (ค่าเฉลี่ย 3.73)

อภิปรายผล

การพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ เชียงใหม่ผ่านการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ “โครงการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนด้านการใช้เทคโนโลยี” นั้น ถือเป็นการเสริมสร้างทักษะที่มีความสำคัญ และจำเป็นสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 สอดคล้องกับ ผลการวิจัยของ สุทธิดา มนทิราธิราช และคณะ (2559) เนื่องจากสถานการณ์ในปัจจุบัน การพัฒนาหลักสูตร จำเป็นต้องพัฒนาในเชิงรุก ที่มีศักยภาพและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามวิวัฒนาการของสังคมที่ก้าวหน้า ตลอดเวลา หากมีสิ่งใดที่ขาดตกบกพร่องไป หรือไม่เหมาะสมกับผู้เรียน ทางสถาบันการศึกษาสามารถที่จะ เสริมทักษะความรู้เหล่านี้ให้กับนักศึกษาได้ ผ่านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร นอกจากนั้น สถานการณ์ ทางด้านศิลปวัฒนธรรมการแสดงของชาติในปัจจุบันที่ได้เปลี่ยนไปซึ่งมีสาเหตุมาจากการรับวัฒนธรรม ของต่างชาติที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทยอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีผลให้รูปแบบของ

ศิลปวัฒนธรรมไทยได้รับผลกระทบจากกระแสสังคมที่ต้องการผสมผสานกับวัฒนธรรมตะวันตก (วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, 2562) การเสริมทักษะทางด้านการรู้เท่าทันสื่อให้กับนักศึกษาเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กชกร บุญยพิทักษ์สกุล (2562) เนื่องจากการให้ความรู้เกี่ยวกับด้านการรู้เท่าทันสื่อที่มีความจำเป็นมากสำหรับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากนักศึกษากลุ่มนี้เป็นคนกลุ่มที่ถือกำเนิดมาพร้อมกับการเติบโตของอินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ และการนำข้อมูลข่าวสารที่ได้รับนั้นไปใช้ประโยชน์ในทุกด้านๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา การดำเนินชีวิต รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ หากมิได้มีการกรองข้อมูลข่าวสารที่รับมานั้นอย่างถี่ถ้วน ย่อมส่งผลเสียอย่างร้ายแรงต่อตนเองและสังคม (พรทิพย์ สัมปัตตะวนิช และคณะ, 2565)

ผลจากการอบรมนั้นความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารของนักศึกษาในเชิงเทคนิคด้านการถ่ายภาพหรือการถ่ายวิดีโอทัศนจะอยู่ในเกณฑ์ที่ผ่านขั้นพื้นฐาน มีนักศึกษาจำนวน 5 คน ที่มีอุปกรณ์ในการถ่ายภาพ และนักศึกษาจำนวน 4 คน ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่าตนเองมีอาชีพเสริมนั้นคือการนำเสนอตนเองในฐานะผู้มีอิทธิพลในสื่อสังคมออนไลน์ (Influencer) นักศึกษากลุ่มนี้แสดงความคิดเห็นว่าอยากให้มีการจัดโครงการในรูปแบบของหลักสูตรขั้นสูง เพื่อที่จะได้ทำให้นำทักษะเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ในภายหลังสำเร็จการศึกษา ผลจากการตรวจผลงานนั้นนักศึกษาส่วนใหญ่มีความคิดสร้างสรรค์ค่อนข้างดีมีความพยายามที่จะสื่อสารให้ได้ตามประเด็นเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยผลจากการประเมินความรู้ ความเข้าใจก่อนและหลังเข้ารับการอบรม มีตัวเลขในอัตราที่สูงขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ แต่สิ่งที่ควรมีการเพิ่มเติมให้คือการพัฒนาทักษะด้านการเล่าเรื่อง (Storytelling) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอด โดยการเล่าเรื่องนั้นถือเป็นวิธีการหรือเครื่องมือประเภทหนึ่งของการจัดการความรู้ในการดึงเอาความรู้หรือประสบการณ์ที่อยู่ภายในตัวของผู้ออกมาเล่า หรือถ่ายทอดให้บุคคลอื่นฟัง โดยเป็นเรื่องที่ซาบซึ้ง ประทับใจ ผู้ฟังสามารถนำเอาความรู้ หรือประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน โดยไม่ต้องเสียเวลาเริ่มต้นในการศึกษาเรื่องนั้นๆ ใหม่ (รินฤทัย รอดสุวรรณ และคณะ, 2560) หากนักศึกษาได้เพิ่มเติมทั้งในด้านทักษะปฏิบัติการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตสื่อ และการเล่าเรื่องแล้วนักศึกษาจะมีความพร้อมในการบูรณาการความรู้ในศาสตร์ตามพื้นฐานความรู้หลักของตนเข้ากับศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ รวมถึงสามารถปฏิบัติงานการสอนและการจัดการแสดงได้อย่างมีศักยภาพ

ในการอบรมเชิงปฏิบัติการซึ่งผู้เรียนมีความแตกต่างกันนั้น การจัดหลักสูตรการอบรม 1 วัน อาจจะไม่เพียงพอ วิธีการหนึ่งซึ่งสามารถแก้ไขปัญหานี้ได้นั้นคือการใช้การอบรมเชิงปฏิบัติการแบบผสมผสาน (Blended Training) เนื่องจากการจัดการอบรมโดยผสมผสานรูปแบบการสอน/การใช้สื่อการเรียนการสอนที่หลากหลายเข้าด้วยกัน การจัดกิจกรรมจะมีทั้งการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนทั้งในรูปแบบออนไลน์และการพบปะแบบเผชิญหน้าซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุวุฒิ ตุ่มทอง และปณิศา วรณพิรุณ (2555) โดยการใช้การจัดการอบรมแบบผสมผสาน บรรจุเนื้อหาบางส่วนให้นักศึกษาเรียนล่วงหน้าผ่านระบบออนไลน์ โดยผู้เรียนที่มีทักษะค่อนข้างน้อยกว่าคนอื่นๆ สามารถเรียนเสริมได้ด้วยตนเองจากทุกสถานที่ๆ มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต สามารถทบทวนความรู้และฝึกทักษะได้ด้วยตนเอง รวมถึงการสอบถาม

ข้อสงสัยกับวิทยากรผ่านช่องทางออนไลน์ โดยไม่ต้องสอบถามเฉพาะในการอบรม ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างการศึกษาตลอดชีวิตให้กับประชากรในชาติ (จักรกฤษณ์ โปตาพล, 2563)

ผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ เชียงใหม่ผ่านการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ “โครงการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนด้านการใช้เทคโนโลยี” นั้น ผลจากผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อโครงการ ในการพัฒนาศักยภาพด้านการใช้เทคโนโลยีของตนเอง ได้พัฒนาเทคนิคและวิธีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ และสามารถนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้เรียนรู้สารสนเทศในสังคมโลกาภิวัตน์ ของการเรียนการสอน ในศตวรรษที่ 21 และยุคไทยแลนด์ 4.0 เพื่อนำเสนออย่างสร้างสรรค์ รวมถึงสามารถนำสิ่งที่ได้รับ จากกิจกรรมไปถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้รวมถึงสร้างคุณค่าต่อตนเองและชุมชนทั้งภายใน/ภายนอก สถาบันการศึกษา

ผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อส่งเสริมศักยภาพด้าน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร โดยใช้การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดโครงการให้ อยู่ในรูปแบบการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบผสมผสาน เพื่อตอบสนองผู้เรียนที่มีพื้นฐานความรู้และทักษะที่ แตกต่างกันไป รวมถึงการเพิ่มเติมเนื้อหาภาคบรรยายในส่วนของการรู้เท่าทันสื่อให้ละเอียดมากขึ้นรวมถึง ข้อกฎหมาย กรณีศึกษาต่างๆ เนื่องจากในการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์นั้นมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (อพัชชา ช้างขวัญยืน, 2561) ผู้ใช้งานต้องมีการเพิ่มพูนความรู้อย่างต่อเนื่อง ถือเป็นการเพิ่มและพัฒนา เพื่อยกระดับทักษะใหม่ (Upskill) และการเปลี่ยนหรือเพิ่มทักษะใหม่ เพื่อยกระดับนักศึกษาให้สามารถ ทำงานกับการเปลี่ยนแปลง รวมถึงมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ได้ (Reskill) กิจกรรมเหล่านี้ถือเป็น สิ่งทางวิทยาลัยฯ ได้ดำเนินการเพื่อให้สถาบันบรรลุพันธกิจสำคัญที่ได้กำหนดไว้นั้นคือ การผลิตบัณฑิตที่มี คุณภาพ เพื่อให้เป็นผู้นำด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และศิลปกรรม สามารถอนุรักษ์ พัฒนา สร้างสรรค์ และสร้างองค์ความรู้ด้านศิลปะสู่ชุมชนพัฒนาภูมิปัญญาไทยสู่สากล

บรรณานุกรม

- กชกร บุญยพิทักษ์สกุล. (2562). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันของ นักศึกษาปริญญาตรีในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์*. Vol. 25 No. 2 (2019): 39-59.
- จักรกฤษณ์ โปตาพล. (2563). *การจัดการเรียนรู้ออนไลน์: วิธีที่เป็นไปทางการศึกษา*. เลย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง.
- พรทิพย์ สัมปัตตะวนิช และคณะ. (2565). การแสวงหาข่าวสารและการตอบสนองต่อเนื้อหาบน Social Media ของกลุ่ม Gen Z. *วารสารศาสตร์*. ปีที่ 15 ฉบับที่ 3 (2022). กันยายน-ธันวาคม: 185-222.

- รินฤทัย รอดสุวรรณ และคณะ. (2560). เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนลูกมะเกลือ
สาบ สงขลาตอนล่าง. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, ปี
ที่ 12 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563: 105-127.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). *วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์.
วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่. (2564). *โครงการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนด้านการใช้เทคโนโลยี*. ม.ป.ท.
วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่. (2562). *หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา (4 ปี) (หลักสูตร
ปรับปรุง พ.ศ. 2562)*. ม.ป.ท.
- สุทธิดา มนทิราภิรักษ์ และคณะ. (2559). การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษา
เส้นทางคลองด่าน บางขุนเทียน. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา*, Vol. 11 No. 3 (2559):
189-218.
- สุจุฑา ตุ่มทอง และปณิดา วรรณพิรุณ. (2555). การพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมแบบผสมผสานโดยใช้เทคนิค
การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาสมรรถนะตามมาตรฐานทักษะวิชาชีพระดับสากล. *วารสารสำนัก
วิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. ปีที่ 23 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2555: 108-120.
- อพัชชา ช่างขวัญยืน. (2561). พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์และทักษะการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์
ของนิสิตปริญญาตรี มหาวิทยาลัยนเรศวร. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*. ปีที่ 16
ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561.

การละสังโยชน์เป็นทางสู่พระนิพพาน

Abandonment of Saṃyojana is the Path to Nibbāna

วิชิต ทองประเสริฐ

Wichit Thongprasert

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-mail: wichit.th@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง การละสังโยชน์เป็นทางสู่พระนิพพาน มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (1) ศึกษาสังโยชน์ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท (2) ศึกษา นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (3) ศึกษาวิธีการละสังโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า (1) สังโยชน์ในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ โอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 อย่าง ประกอบด้วย สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ และพยาบาท และอุทัมภาคิยสังโยชน์ 5 อย่าง ประกอบด้วย รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา (2) นิพพานเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ปุถุชนไม่สามารถจะรู้อธิบายได้ เพราะเป็นโลกุตระธรรม ต้องอาศัยศาสตร์แห่งการตีความมาช่วย กล่าวเปรียบเทียบสภาพแห่งนิพพาน และ (3) วิธีการละสังโยชน์แบ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อการละสังโยชน์ ได้แก่ เจริญสมณะสมาธิ และเจริญวิปัสสนา และหลักธรรมสำหรับการละสังโยชน์ ได้แก่ ขันธ์ 5 มรรค 8 สติปัฏฐาน 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 และอิทธิบาท 4

คำสำคัญ: โอรัมภาคิยสังโยชน์, อุทัมภาคิยสังโยชน์, นิพพาน

Abstract

The Academic article entitled “Abandonment of Saṃyojana is the Path to Nibbāna” consisted of the following objectives: (1) to investigate Saṃyojana as shown in Theravāda Buddhism, (2) to investigate Nibbāna as shown in Theravāda Buddhism, and (3) to investigate Abandonment of Saṃyojana as shown in Theravāda Buddhism. From the study, the following results are found: (1) Saṃyojana in Buddhism can be divided into 2 groups, namely Orambhāgiya Saṃyojana, consisting of Sakkāyadiṭṭhi, Vicikicchā, Sīlabbataparāmaṣa, Kāmaṇḍa, and Byāpāda, and Uddhambhāgiya Saṃyojana, consisting of Rūparāga, Arūparāga, Māna, Uddhacca and Avijjā, (2) Nibbāna is the ultimate goal of Buddhism, Puthujjana cannot explain it because it is Lokuttaradhamma requires the use of the science of Hermeneutics to compare the state of Nibbāna, and (3) How to Abandonment of Saṃyojana can be divided into practices (Samatha-

bhāvanā and Vipassanā-bhāvanā) and Dhamma principles (Pañca-khandha, Aṭṭhaṅgika-magga, Satipaṭṭhāna, Pañca-indriya, Pañca-bala, and Iddhipāda).

Keywords: Orambhāgiya Saṃyojana, Uddhambhāgiya Saṃyojana, Nibbāna

บทนำ

พระพุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักธรรมที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนำมาสอนพุทธบริษัทนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากและหลายระดับ เมื่อกล่าวถึงเป้าหมายสูงสุด คือ การได้เข้าถึงนิพพาน อันเป็นภาวะของการดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ได้อย่างสิ้นเชิงหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันยาวไกลไร้ที่สิ้นสุด การที่จะบรรลุนิพพานได้ละสังโยชนออกจากจิตใจให้หมดสิ้นไป ผู้ประกอบด้วยสังโยชนจะไม่สามารถข้ามพ้นสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นถึงความรุนแรงของสังโยชน ทรงพิจารณาเห็นว่าหากละเลย ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ปัญญาในการกำหนดรู้โทษของสังโยชนแล้ว ย่อมส่งผลให้ไม่สามารถตัดภพชาติให้สิ้นไปได้ เนื่องจากสังโยชนทำหน้าที่เป็นเครื่องผูกและยึดเอาไว้ในสังสารวัฏ ด้วยอำนาจความเพิลิตเพิลิน ยากต่อการสลัดทิ้งไป นอกจากนี้สังโยชน ยังได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากกลุ่มอกุศลธรรม ที่ช่วยให้ผูกยึดเหนี่ยวแน่นมากยิ่งขึ้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ผู้ประกอบด้วยทิวฐิสังโยชน ย่อมไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเหวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสย่อมไม่พ้นจากทุกข์...” (ส.ข. (ไทย) 12/12/12)

การพ้นจากทุกข์และการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป็นการก้าวผ่านจากปุถุชนไปสู่อริยบุคคลดังพุทธพจน์ที่ว่า “...เธอเป็นพระสัตตักขัตตปุรณโสดาบัน เพราะสังโยชน 3 หมดสิ้นไป ท่องเที่ยวในเทวดาและมนุษย์อย่างมากเจ็ดครั้ง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เธอเป็นพระโกลังโกละโสดาบัน เพราะสังโยชน 3 หมดสิ้นไป ท่องเที่ยวสู่ 2 หรือ 3 ตระกูล (ภพ) แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เธอเป็นพระเอกพิชิโสดาบัน เพราะสังโยชน 3 หมดสิ้นไป มาเกิดยังภพนี้ภพเดียวเท่านั้น แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เธอเป็นพระสกทาคามีเพราะสังโยชน 3 หมดสิ้นไป และเพราะราคะ โสสะ และโมหะเบาบาง มาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวแล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้...” (อง.ติก. (ไทย) 20/527/222) “...เพราะโอรัมภาคียสังโยชน 5 สิ้นไปเป็นอุปปาทิกะ(เป็นพระอนาคามี) จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา...” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/241/224) และ “...ละโอรัมภาคียสังโยชนได้ ละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ปฏิบัติได้ละสังโยชนอันเป็นปัจจัยเพื่อให้ได้ภพได้ คือ พระอรหันตชินาสพ...” ดังนั้น การเป็นอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบันพระสกทาคามี และพระอนาคามีนั้น สามารถปิดประตูไปสู่อบายภูมิได้อย่างสิ้นเชิงและเมื่อเป็นพระอรหันต์จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้เป็นที่สุด เหมือนดังองค์พระบรมศาสดาได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน หลังจากประกาศพระพุทธศาสนา 45 พรรษา

นอกจากนี้ ยังปรากฏการใช้สังโยชนเป็นเกณฑ์ที่ใช้ระบุความเป็นพระอริยบุคคล ตามที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ครั้นนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในโกฏิคามร่วมกับพระอานนท์ และมีพระพุทธพจน์ว่า “...ดูกรอานนท์ ภิกษunamiว่า สาพหะ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะ

อาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ภิกษุณีนามว่า นันทา เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 สิ้นไปเป็นโอปปาติกะปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา อุบาสกนามว่า สุทัตตะ เพราะสังโยชน์ 3 สิ้นไปและเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นพระสกทาคามี กลับมายังโลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ อุบาสิกานามว่า สุชาดา เพราะสังโยชน์ 3 สิ้นไป เป็นพระโสดาบันมีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงมีอันจะตรัสรู้ในภายหน้า อุบาสกนามว่า กุฑะ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 สิ้นไป เป็นโอปปาติกะ ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา อุบาสกนามว่า การหิมพะ อุบาสกนามว่า นิกฎะ อุบาสกนามว่า กฏิสสหาอุบาสกนามว่า ตุมภูระ อุบาสกนามว่า สันตุมภูระ อุบาสกนามว่า ภูวะ อุบาสกนามว่า สุภูวะ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 สิ้นไป เป็นโอปปาติกะ ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ดูกรอานนท์พวกอุบาสกในนาทิกคามอีก 50 คน กระทำกาละแล้ว เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 สิ้นไป เป็นโอปปาติกะปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา พวกอุบาสกในนาทิกคาม 96 คน ทำกาละแล้วเพราะสังโยชน์ 3 สิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง เป็นพระสกทาคามี กลับมาโลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ พวกอุบาสกในนาทิกคาม 510 คน ทำกาละแล้ว เพราะสังโยชน์ 3 สิ้นไปเป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้ในภายหน้า...” (ที.ม. (ไทย) 10/89/80-81) แสดงให้เห็นว่า ถ้าละสังโยชน์ได้จะเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความสนใจศึกษาสังโยชน์ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษา นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาวิธีการละสังโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อจะได้เป็นองค์ความรู้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล และ นิพพาน อันเป็นประโยชน์แก่วรรพชาสงฆ์สืบต่อไป

สังโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สังโยชน์ แปลตามศัพท์ว่า เครื่องผูก หมายถึง กิเลสที่ผูกใจสัตว์ หรือ อกุศลธรรมที่ผูกมัดสัตว์ไว้กับทุกข์ในสังสารวัฏ เหมือนผูกเทียมสัตว์ไว้กับรถ มี 10 อย่าง ได้แก่ โอรัมภาคียสังโยชน์ 5 อย่างและอุทัมภาคียสังโยชน์ 5 อย่าง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564: 419) ในพระสูตรตันตปิฎกสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค โอรัมภาคียสูตรและทีฆนิกาย ปาฏิการวรรค สังคิตสูตร (ส.ม. (ไทย) 19/349/90) และ ที.ปา. (ไทย) 11/284/196) ได้กล่าวถึง โอรัมภาคียสังโยชน์ 5 หรือ สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำ 5 ประกอบด้วย (1) สักกายทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน (2) วิจิกิจฉา หมายถึง ความสงสัย (3) สีลัพพตปรามาส หมายถึง ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่ามีได้ด้วยศีลหรือพรต (4) กามฉันทะ หมายถึง ความพอใจด้วยอำนาจแห่งกาม และ (5) พยาบาท หมายถึง ความคิดแค้นผู้อื่น และพระสูตรตันตปิฎกสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค อุทัมภาคียสูตรที่ 1 และอุทัมภาคียสูตรที่ 2 กล่าวถึงอุทัมภาคียสังโยชน์ 5 หรือสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง 5 ประกอบด้วย (1) รูปราคะ หมายถึง ความติดใจอยู่ในรูปธรรม (2) อรูปราคะ หมายถึง ความติดใจอยู่ในอรูปธรรม (3) มานะ หมายถึง ความสำคัญว่าเป็นนั่นเป็นนี่ (4) อุทธัจจะ หมายถึง ความคิดพล่าน และ (5) อวิชชา หมายถึง ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2564: 419-435) ได้ขยายความ โอรัมภาคียสังโยชน์ 5 อย่าง และอุทฺธัมภาคียสังโยชน์ 5 อย่าง ดังนี้

1. สักกายทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ความเห็นที่ยังติดแน่นในสมมติว่าเป็นตัวตนเราเขา เป็นนั่น เป็นนี่ มองไม่เห็นสภาพความจริง ที่สัตว์บุคคลเป็นเพียงองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้าทำให้มีความเห็นแก่ตัวในขั้นหยาบ และความรู้สึกกระทบกระทั่งบีบคั้นเป็นทุกข์ได้รุนแรง

2. วิจิกิจฉา หมายถึง ความลังเลสงสัย เคลือบแคลงต่างๆ เช่น สงสัยในพระศาสนา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในเรื่องที่มาที่ไปของชีวิต ในปัจจุสมุปบาท เป็นต้น ทำให้ไม่มั่นใจ ไม่เข้มแข็งกลัว กล้าที่จะดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ด้วยความมีเหตุผล และในการที่จะเดินหน้าแน่วดังไปในอริยมรรค

3. สิลฺลพตปรามาส หมายถึง ความถือมั่นศิลปต คือ ความยึดถือผิดพลาดไปว่า จะบริสุทธิ์จะหลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและพรต ได้แก่ การถือศีล ระเบียบ แบบแผน บทบัญญัติ และข้อปฏิบัติต่างๆ โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างมกมาย เห็นเป็นขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ ติดอยู่แค่รูปแบบหรือพิธีรีตองก็ดี ถือด้วยตัณหาและทิฏฐิ คือ ปฏิบัติเพราะอยากได้ผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพราะเห็นว่าจะทำให้ได้เป็นนั่นเป็นนี่ก็ดี ไม่เป็นไปตามความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริงของศีลและพรต ทำให้เขวออกนอกกลุ่มนอกทางหรือเลยเถิดไป เป็นอย่างศีลและพรตของนักบำเพ็ญตบะ เป็นต้น ไม่เข้าสู่อริยมรรค การรักษาศีลบำเพ็ญพรตที่ถูกต้อง ไม่เป็นศิลปตปรามาส เป็นการแสดงออกด้วยการปฏิบัติที่เกิดจากความรู้ตระหนักรู้ว่ากระทำเพื่อฝึกหัดขัดเกลาตัวเอง เพื่อเป็นบาทของสมาธิ เพื่อความสงบเรียบร้อย เพื่อความดีงามของประชุมชนปฏิบัติด้วยมองเห็นโทษของการเบียดเบียน ซาบซึ้งว่าความสงบเรียบร้อยไม่เบียดเบียนกัน เป็นต้น เป็นสิ่งที่ดีเห็นคุณเห็นโทษแล้ว ละอายบาป มีฉันทะที่จะละเว้นชั่วทำความดี โดยพร้อมใจตน ตลอดจนถึงขั้นสุดท้าย คือ ไม่กระทำชั่วและประพฤติดีอย่างเป็นไปเอง มีศีลและพรตเกิดขึ้นในตัวเป็นปกติธรรมดา ไม่ต้องฝึกไม่ต้องฝืน เพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ทำความชั่ว น้อมใจตั้งใจไปในภาวะที่ไม่มีการเบียดเบียนมิใช่เพราะถือศิลปตปรามาส แต่เพราะหมดราคะ หมดโทสะ หมดโมหะ สรุปลงให้สั้นที่สุด หลักการของศิลปตก็มีเพียงว่า เมื่อบุคคลถือปฏิบัติศิลปตใดแล้ว อกุศลธรรมเจริญ อกุศลธรรมเสื่อม ศีลพรตนั้นผิดพลาดไร้ผล เมื่อบุคคลถือปฏิบัติศิลปตใดแล้ว อกุศลธรรมเจริญ อกุศลธรรมเสื่อมถอย ศีลพรตอย่างนั้นถูกต้องมีผลดี

4. กามฉันทะ หมายถึง โลกเจตสิกที่เกิดกับโลกมูลจิตซึ่งยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รสโณภูมิจะเป็นนิเวรณ เครื่องกั้นความดี อย่างหนึ่งในนิเวรณ

5. พยาบาท หมายถึง การผูกใจเจ็บคิดจะแก้แค้น การคิดปองร้าย ในคำว่าผูกพยาบาทผูกใจเจ็บและอยากแก้แค้น ปองร้าย

6. รูปราคะ หมายถึง ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต เช่น ติดใจในอารมณ์แห่งรูปมานพพอใจในรสความสุข ความสงบของสมาธิขั้นรูปฌาน ติดใจปรารภนาในรูปภพ เป็นต้น

7. อรูปราคะ หมายถึง ความติดใจในอรูปธรรม เช่น ติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน ติดใจปรารภนาในอรูปภพ เป็นต้น

8. มานะ หมายถึง ความถือตัว ความสำคัญตนเป็นนั่นเป็นนี่ เช่นว่า สูงกว่าเขา เท่าเทียมเขา ต่ำกว่าเขา เป็นต้น

9. อุทธัจจะ หมายถึง ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ ว้าวุ่น ซัดส่าย คิดฟุ้งไป

10. อวิชชา หมายถึง ไม่รู้จริง ไม่รู้เท่าทันสภาวะ ไม่เข้าใจกฎธรรมดาแห่งเหตุและผล ไม่รู้ร้อยสัจ พุทธศาสนิกชน ได้อธิบายความหมายของสังโยชน์ไว้อย่างเข้าใจได้ง่ายว่า สังโยชน์ แปลว่าเครื่องผูก เครื่องล่อเหมือนกับโซ่ ตรวน ชื่อ คา เครื่องล่อ เครื่องผูกมัด เครื่องจำ สิ่งที่มีคนผูกจิตใจไว้ให้ติดอยู่ในกิเลสในความทุกข์ ในวัฏฏะ กล่าวคือผูกให้ติดไว้กับสิ่งที่จะเป็นทุกข์ สิ่งที่จะทำให้เกิดทุกข์ มีสังโยชน์ผูกติดไว้กับสิ่งนั้น เป็นสิ่งผูกพันเต็มที่อยู่พร้อมพรั่ง คือ ผูกพันไว้กับโลก ให้ติดอยู่กับโลก และผูกจิตใจสัตว์ไว้อย่างยิ่งโดยที่ไม่รู้สึกตัว คนเราจะถูกผูกมัดตรึงอยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่า สังโยชน์ สิ่งใดที่ผูกมัดจิตใจได้สิ่งนั้นเรียกว่า สังโยชน์ แล้วสิ่งที่ผูกมัดจิตใจได้นั้น คือ ความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูของกู และพระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ได้อธิบายเกี่ยวกับสังโยชน์ ไว้ในหนังสือวิปัสสนาที่ปณินว่า ธรรมชาติใดทำการผูกสัตว์ไว้ให้ติดอยู่ในวัฏฏะสงสาร ธรรมชาตินั้นเรียกชื่อว่า สังโยชน์ และสังโยชน์เหล่านี้เปรียบเสมือนโซ่เหล็กจัญไร ผูกมัดไว้ที่คอของสัตว์โลกทั้งหลาย แล้วผูกกระชากลากไปให้เกิดตามอำนาจกรรมในภุมิต่าง ๆ คือ ผูกบางคนให้ไปเกิดในอบายภูมิบ้าง ให้มาเกิดในมนุษย์ภูมิบ้าง ผูกให้ไปอุบัติในเทวภูมิ คือ สวรรค์เมืองฟ้า 6 ชั้น ก็มีผูกให้ไปอุบัติรูปพรหมก็มี เป็นเช่นนี้ไม่มีวันสิ้นสุด (พระสมพงษ์ สุทัศน์ และพระมหาชิต โต้งกระโทก, 2565: 209)

โอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 ประกอบด้วย สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ และพยาบาท และอุทัมภาคิยสังโยชน์ 5 ประกอบด้วย รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาเป็นธรรมที่ผูกมัดสัตว์ให้ติดอยู่ในสังสารวัฏ เมื่อหลุดพ้นจากโอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 และอุทัมภาคิยสังโยชน์ 5 ย่อมไม่ติดอยู่ในสังสารวัฏหรือเข้าสู่พระนิพพานนั่นเอง

นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นิพพานเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564: 498) ปุถุชนไม่สามารถจะรู้อธิบายได้ เพราะเป็นโลกุตระธรรม คือ ธรรมที่พ้นจากโลก ปุถุชนไม่สามารถจะเข้าถึงได้ อธิบายได้ ด้วยแนวคิดหรือตรรกะของตัวเอง แต่อย่างไรก็ตามสามารถศึกษาได้จากพระไตรปิฎก ศึกษาสภาพแห่งนิพพานจากชื่อหรือไวยากรณ์ ความหมายของนิพพานนั้นมีจำนวนมากที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อสังขตสังยุตต์ วรรคที่ 2 ดังพระบาลีที่ว่า

อสังขตํ อนตํ อนาสวํ	สจฺจณฺจ ปารํ นิปฺปณํ สุทฺททสํ
อชฺชชเรณฺตํ ฐวํ อปฺโลกิณํ	อนินทสฺสนํ นิปฺปปณฺจสนฺตํ
อมตํ ปณฺธิตณฺจ สิวณฺจ เขมํ	ตณฺหกฺขโย อจฺฉริยณฺจ อพฺภุตํ
อนินฺตํ อนินฺตนิทฺตมํ	นิพฺพานเมตํ สุขเตน เทสิตํ
อพฺยาปฺขณฺโณ วิราโค จ	สุทฺธิ มุตฺติ อนาลโย
ทีปํ เลณณฺจ ตาณณฺจ	สรณณฺจ ปฺรายนฺนตฺติ.

(สํ สฬา. (บาลี) 18/751/453-454)

จากพระบาลีด้านบน พบคำไวพจน์ของนิพพาน 33 คำ ได้แก่ (1) อสังขต (2) อนนต (3) อนาสว (4) สจฺจ (5) ปาริ (6) นิปุณ (7) สุทฺทส (8) อชฺชช (9) ฐว (10) อปโลกิต (11) อนิทสน (12) นิปปปญจา (13) สนต (14) อนต (15) ปณิต (16) สิว (17) เขม (18) ตณฺหฺกโย (19) อจฺฉริย (20) อพฺภต (21) อนิตก (22) อนิตกมม (23) นิพฺพาน (24) อพฺยาปชฺโณ (25) วิราโค (26) สุทฺธิ (27) มุตฺติ (28) อนาลโย (29) ทิปป (30) เลณ (31) ตาณ (32) สรณ และ (33) ปรายณ ยังปรากฏในคัมภีร์อภิธานและธรรมบท อีก 28 คำ ได้แก่ (1) ปรมตสาร์ (2) วิปลล (3) วิวญฺ/วิวญฺญ (4) ฌมฺมมุตฺตม (5) สปปุริสธม (6) เนกขมมาภิริติ (7) อคต ทิส (8) สาร์ (9) ปรมตถ (10) อโรค (11) รากวิราโค (12) มทนิมมทฺทโน (13) ปิปาสวินโย (14) อาลยสมุคฺชาโต (15) ฏญฺญปจฺเจโท (16) เสฏฺฐ (17) โมกฺโข (18) นิโรธ (19) อรูป (20) อมต (21) อกต (22) เกวล (23) อปวคฺโค (24) อจฺจุต (25) ปท (26) โยคฺกเขโม (27) สนติ และ (28) นิพฺพุติ พระบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกใช้จำนวนมาก ได้แก่ นิโรธ นิพพาน และอสังขตะ ทั้ง 3 คำนี้มีปรากฏตามกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นตามลำดับ คือ นิโรธ (ใช้ในขณะตรัสรู้) นิพพาน (ใช้ในขณะสอนปัญจวัคคีย์) และอสังขตะ (ใช้หลังจากสอนปัญจวัคคีย์ต่อๆ มา) นอกจากนี้ยังมีการตีความนิพพานโดยสภาวะ ได้แก่ (1) สอุปาทิเสสนิพพาน คือ สภาวะทางจิตใจภายในของบุคคลที่กำลังกิเลส ความชั่วอกุศลธรรมได้ทั้งหมดที่เรียกว่า กิเลสตาย หรือกิเลสปรินิพพาน แต่ยังมีชีวิตดำรงอยู่เหมือนคนทั่วไปตามปกติบุคคลนั้นเรียกว่า อรหันต์ แปลว่า ผู้กำจัดดวงล้อแห่งกิเลสได้ สภาพแห่งจิตที่หมดจากกิเลสขณะมีชีวิตอยู่นี้พระพุทธองค์สื่อให้คนทั่วไปรู้ว่า บรมสุข และ (2) อนุปาติเสสนิพพาน คือ การที่บุคคลทำลายกิเลสทั้งหมดให้สิ้นไปจากจิตสันดานจนจิตบริสุทธิ์ที่เรียกว่า อรหันต์ โดยที่ขั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณดับพร้อมกันแล้วไม่เกิดอีกต่อไป เป็นการนิพพาน 2 ประการ คือ กิเลสปรินิพพาน และขันธปรินิพพานพร้อมกันทีเดียว เป็นคติสุดท้ายของพระอรหันต์หลังสิ้นชีวิตแล้วและตีความนิพพานโดยอุปมา ได้แก่ (1) จิตผู้สัมผัสนิพพานเปรียบดังหยาดน้ำบนใบบัว (2) เมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ติดปลายเหล็กแหลม และ (3) เปลวประทีปดับการอุปมาทั้ง 3 ประการนี้ เป็นการตีความสภาวะแห่งนิพพานได้ด้วยเช่นกัน การอุปมาน้ำบนใบบัวและเมล็ดพันธุ์ผักกาดปลายเหล็กแหลม คือ สอุปาทิเสสนิพพาน ส่วนเปลวแห่งประทีปที่ดับ คือ อนุปาติเสสนิพพานจากการอุปมาทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้มนุษย์ปุถุชนตีความสภาวะแห่งนิพพานได้ใกล้เคียงที่สุด แม้ภาวะจิตไม่สามารถถึงหรือสัมผัสนิพพานได้ (พระมหาดวงรัตน์ จิตฺตโร สนฺตฺโร ตาสนนฺติ เทวญฺเอยกจันทรํ สุนทริสุริยรังสี และปรตมํ บุญศรีตัน, 2562: 5-18)

ชื่อหรือไวพจน์ของนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีจำนวนมาก แต่ที่ใช้ในพระไตรปิฎกจำนวนมาก ได้แก่ นิโรธ แปลว่า ดับทุกข์ นิพพาน แปลว่า ไม่มีเครื่องผูกมัด อสังขตะ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง นิพพานเมื่อว่าโดยสภาวะ 2 ประเภท คือ สอุปาทิเสสนิพพาน กิเลสตายแต่ชีวิตยังไม่ตาย และอนุปาติเสสนิพพาน กิเลสตายและชีวิตตาย สมัยปัจจุบันการจะเข้าใจนิพพานตามพุทธประสงค์ต้องอาศัยศาสตร์แห่งการตีความมาช่วยการตีความนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทสรุปโดยย่อแล้วมี 3 ประการ คือ (1) โดยพยัญชนะ (2) โดยสภาวะ และ (3) โดยอุปมา

กล่าวเปรียบเทียบสภาพแห่งนิพพาน แท้จริงนิพพานเป็นโลกุตระไม่สามารถอธิบายด้วยภาษาโลกได้ พระพุทธเจ้าจึงพยายามอธิบายได้ด้วยภาษาแห่งโลกียะ เพื่อให้สรรพสัตว์เข้าไปสู่โลกุตระ คือ นิพพาน นั่นเอง

การละสังโยชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชนธวรวรรค เณรปิ่นทสูตร กล่าวถึง การละสังโยชนทั้งปวงเป็นทางสู่พระนิพพาน ดังพระบาลีที่ว่า

ปชเห สพพสโยคํ กรียย สรณตตโน
จเรยยาทิตตลีโสว ปตถย อจจุตํ ปทนต์ฯ

(ส.ช. (บาลี) 17/247/174)

พระบาลีด้านบนตรงกับภาษาไทยว่า “...เมื่อปรารถนาบออันไม่จุติ (นิพพาน) พึงละสังโยชนทั้งปวง พึงกระทำที่พึงแก้ตน พึงประพฤติ ดุจบุคคลผู้มีศีระอันไฟไหม้ ดังนี้...” (ส.ช. (ไทย) 17/247/136) ดังนั้นเมื่อละสังโยชนทั้งปวงได้หมดสิ้นก็จะเข้าสู่พระนิพพานนั่นเอง

ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค โอรัมภาคียสูตร กล่าวถึง การละโอรัมภาคียสังโยชน 5 หรือ สังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต้น 5 ด้วย อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต้น 5 อย่างนี้แล ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 นี้...” (ส.ม. (ไทย) 19/350/90) พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค อุรัมภาคียสูตรที่ 1 และอุรัมภาคียสูตรที่ 2 กล่าวถึง การละอุรัมภาคียสังโยชน 5 หรือ สังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต้น 5 ด้วยอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต้น 5 อย่างนี้แลอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เป็นไฉน? ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวกอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 นี้ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชน อันเป็นส่วนเบื้องต้น 5 อย่างนี้แล...” (ส.ม. (ไทย) 19/352/90) “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เพื่อรู้ยิ่งเพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต้น 5 อย่างนี้แล อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เป็นไฉน? ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิ มีอันกัจจกราคะเป็นที่สุดมีอันกัจจโทสะเป็นที่สุด มีอันกัจจโมหะเป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ มีอันกัจจกราคะเป็นที่สุดมีอันกัจจโทสะเป็นที่สุด มีอันกัจจโมหะเป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิ อันยังลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิ อันน้อมไปสู่निพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันน้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพานดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 นี้ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปเพื่อละสังโยชน อันเป็น

ส่วนเบื้องบนสูง 5 อย่างนี้แล...” (ส.ม. (ไทย) 19/354/91) เมื่อพิจารณาโดยสรุปวิธีการละสังโยชน์ คือ การเจริญสมณะสมาธิ และการเจริญวิปัสสนา

ในพระไตรปิฎกยังปรากฏหลักธรรม 6 หมวด สำหรับการละสังโยชน์ ได้แก่ (1) ชันธ 5 ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ส.ช. (ไทย) 17/308/159) (2) มรรค 8 ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ความตั้งใจชอบ) (ส.ม. (ไทย) 19/350/90; ส.ม. (ไทย) 19/352/90; ส.ม. (ไทย) 19/354/91 และ อ.ปญจก. (ไทย) 22/57/64-65) (3) สติปัฏฐาน 4 ประกอบด้วยกายานุปัสสนา (พิจารณาเห็นกายในกาย) เวทนานุปัสสนา (พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา) จิตตานุปัสสนา (พิจารณาเห็นจิตในจิต) และธัมมานุปัสสนา (พิจารณาเห็นธรรมในธรรม) (ส.ม. (ไทย) 19/842/209-210) (4) อินทรีย์ 5 ประกอบด้วยสัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ และ ปัญญินทรีย์ (ส.ม. (ไทย) 19/1063/256 และ ส.ม. (ไทย) 19/1067/257) (5) พละ 5 ประกอบด้วยศรัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ (ส.ม. (ไทย) 19/1103/266) และ (6) อิทธิบาท 4 ประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา (ส.ม. (ไทย) 19/1252/301)

เมื่อละสังโยชน์ 3 ซึ่งประกอบด้วย สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสัลลพตปราคาส ก็จะเป็นพระโสดาบัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...เพราะสังโยชน์ 3 ลื่นไป เป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดาเป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้ในภายหน้า...” (ที.ม. (ไทย) 10/89/81) “...เธอเป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ 3 หดลื่นไป เป็นผู้มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงจะตรัสรู้ในเบื้องหน้า...” (อ.ต.ก. (ไทย) /20/526/221) และ “...เธอเป็นพระสัตตักขัตตุปรมาโสดาบัน เพราะสังโยชน์ 3 หดลื่นไปท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ อย่างมากเจ็ดครั้ง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เธอเป็นพระโกลังโกละโสดาบัน เพราะสังโยชน์ 3 หดลื่นไปท่องเที่ยวไปสู่ 2 หรือ 3 ตระกูล (ภพ) แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เธอเป็นพระเอกพิชิโสดาบันเพราะสังโยชน์ 3 หดลื่นไป มาเกิดยังภพนี้ภพเดียวเท่านั้นแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้...” (อ.ต.ก. (ไทย) /20/527/222) เมื่อละสังโยชน์ 3 และทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง ก็จะเป็นพระสกทาคามี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...เพราะสังโยชน์ 3 ลื่นไป และเพราะ ราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นพระสกทาคามี กลับมายังโลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์...” (ที.ม. (ไทย) 10/89/81) และ “...เธอเป็นพระสกทาคามีเพราะสังโยชน์ 3 หดลื่นไป และเพราะราคะ โทสะ และโมหะเบาบาง จะมายังโลกนี้อีกคราวเดียวเท่านั้นแล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้...” (อ.ต.ก. (ไทย) /20/526/221)

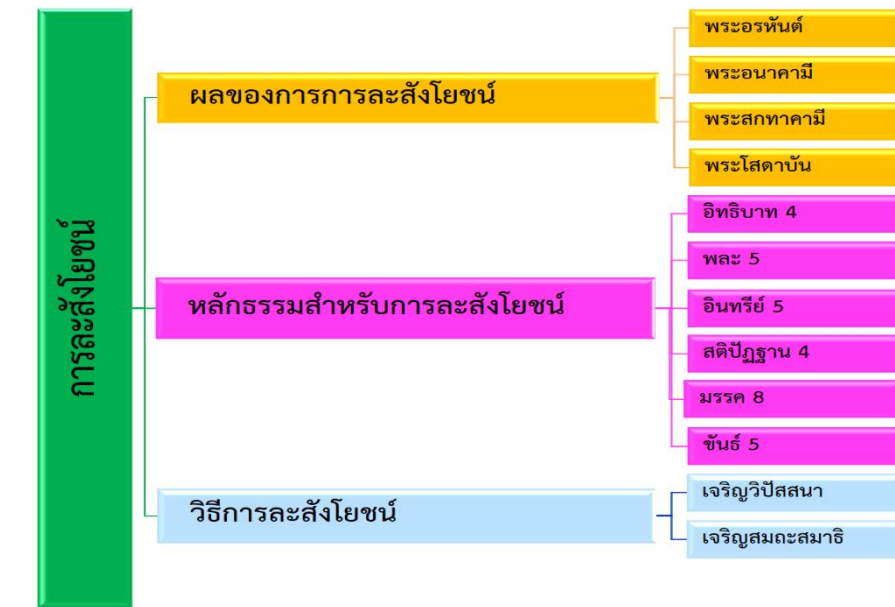
เมื่อละสังโยชน์ 5 ซึ่งประกอบด้วย สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัลลพตปราคาส กามฉันทะและ พยาบาท ก็จะเป็นพระอนาคามี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...เพราะสังโยชน์ เบื้องต่ำ 5 ลื่นไป เป็นอุปปาทิกะ ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลก...” (ที.ม. (ไทย) 10/89/80) “...ไม่ต้องกลับมาจากโลกนั้นเพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ลื่นไป...” (ที.ป. (ไทย) 11/86/83) “...ภิกษุจะเป็นอุปปาทิกะ [เป็นพระอนาคามี] ผู้จะปรินิพพาน ในภพนั้น เป็นผู้ไม่ต้องกลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ ทั้ง 5 ลื่นไป...” (ที.ป. (ไทย) 11/116/104) “..พระอนาคามี 5 1. อันตรปปรินิพพายี [พระอนาคามีผู้ที่จะปรินิพพานในระหว่างอายุยังไม่ทันถึงกึ่ง] 2. อุปหัจจปรินิพพายี [พระอนาคามีผู้ที่จะปรินิพพานต่อเมื่ออายุพ้นกึ่ง

แล้วจนจนถึงที่สุด] 3. อสังขารปรินิพพาน [พระอนาคามีผู้ที่จะปรินิพพานด้วย ไม่ต้องใช้ความเพียร] 4. สสังขารปรินิพพาน [พระอนาคามีผู้ที่จะปรินิพพานด้วย ต้องใช้ความเพียร] 5. อุทธโสโต อภินิพพาน [พระอนาคามีผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่ชั้นอกนิฏฐภาพ] ฯ...” (ที.ปา. (ไทย) 11/295/200) “...เป็นอุปาทิกะ (อนาคามี) จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ลื่นไป...” (ม.ม. (ไทย) 13/603/413) เป็นอุปาทิกะ (เป็นพระอนาคามี) จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา...” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/241/224) และ “...เขาเป็นพระอนาคามี จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา...” (อง.สตตก. (ไทย) 23/16/12)

เมื่อละสังโยชน์ 10 ซึ่งประกอบด้วย สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาทรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และ อวิชา ก็จะเป็นพระอรหันต์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...พระอรหันต์ทั้งหลาย มีความสุขหนอ เพราะท่านไม่มีตัณหา ตัดอสมิมานะได้เด็ดขาด ทำลายขันธ์คือโมหะได้แล้วพระอรหันต์เหล่านั้น ถึงซึ่งความไม่หวั่นไหว มีจิตไม่ขุ่นมัว ท่านเหล่านั้นไม่แปรเปลี่ยนแล้ว ด้วยเครื่องแปรเปลี่ยน คือ ตัณหาและทิฏฐิในโลก เป็นผู้ประเสริฐ ไม่มีอาสวะ. เป็นสัตบุรุษ เป็นพุทธบุตร เป็นพุทธโอรสกำหนดรู้เบญจขันธ์มีศีลธรรม 7 เป็นโคจร ควรสรรเสริญ. ท่านมหาวิรบุรุษ ผู้สมบูรณ์ด้วยวิรัตนะ 7 ประการ ศึกษาแล้วในไตรสิกขา ละความกลัวและความขลาดได้เด็ดขาดแล้ว ย่อมท่องเที่ยวไป โดยลำดับ ท่านมหานาคผู้สมบูรณ์ด้วยองค์ 10 ประการ มีจิตตั้งมั่นประเสริฐสุดในโลก ท่านเหล่านั้นไม่มีตัณหา มีอเสขญาณเกิดขึ้นแล้ว มีร่างกายนี้เป็นครั้งสุดท้าย ไม่ต้องอาศัยผู้อื่น ในคุณที่เป็นแก่นสารแห่งพรหมจรรย์ ท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหวเพราะมานะ หลุดพ้นจากภพใหม่ ถึงอรหัตตภูมิแล้ว ชนะเด็ดขาดแล้วในโลก ท่านเหล่านั้นไม่มีความเพลิดเพลนอยู่ในส่วนเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องล่าง เป็นพุทธผู้ยอดเยี่ยมในโลก...” (ส.ข. (ไทย) 17/154/84-85) และ “...ภิกษุผู้เป็นอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วมีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้วโดยลำดับมีกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ในภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ...” (ส.ข. (ไทย) 17/297/154)

บทสรุป

จากการศึกษานิพพานและสังโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น สามารถสรุปได้ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 วิธีการละสังโยชน์ ประกอบด้วย การเจริญสมณะสมาธิ และ การเจริญวิปัสสนา ส่วนที่ 2 หลักธรรมสำหรับการละสังโยชน์ มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการละสังโยชน์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จำนวน 6 หมวด คือ ขันธ์ 5 มรรค 8 สติปัฏฐาน 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 และอิทธิบาท 4 และส่วนที่ 3 ผลของการละสังโยชน์ เมื่อละสังโยชน์ได้ก็จะเข้าสู่ความเป็นพระอริยะบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามแผนภาพ

บรรณานุกรม

- มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. (2538). *สยามรัฐสวเตปิฎก*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาหมกุฎราชวิทยาลัย
- มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. (2563). *พระไตรปิฎก สยามรัฐ ภาษไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย.
- พระมหาดวงรัตน์ ฐิตรัตน, สมบูรณ์ ตาสนธิ, เทวัญ เอกจันทร์, สุนทรี สุริยรังสี และปรุทม บัญศรีตัน. (2562). นิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 10(1): 1-20.
- พระสมพงษ์ สุทัศน์ และ พระมหาชิต โต้งกระโทก. (2565) หลักธรรมในโอรัมภาคียสูตรที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรม. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 5(1): 206-214.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2564). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 57. ประเทศจีน.

ปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินของไทยในทฤษฎีเชิงระบบ

Problems in the Public Administration of State Affairs in Thailand in System Theory

ณัฏฐนันท์ สุวรรณวงศ์

Natthanant Suwanwong

พระณัฐวุฒิ อภิปัญโญ (พันทะลี)

Phra Nattawut Apipunyo (Phanthali)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-mail: natthanant.su@udru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทบทวนกระบวนการทัศน์ที่สำคัญของการบริหารราชการแผ่นดินของไทยในการสะท้อนปัญหาผ่านทฤษฎีเชิงระบบ โดยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 กระบวนทัศน์ คือ (1) วิวัฒนาการ : การบริหารราชการไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 7 ช่วง คือ 1) จากอาณาจักรสุโขทัยสู่กรุงเทพมหานครหรืออยุธยา 2) ระบบราชการสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3) ระบบราชการก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475, 4) ระบบราชการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2514, 5) ระบบราชการช่วง พ.ศ.2514-2534, 6) ระบบราชการช่วง พ.ศ. 2534-ก่อนการปฏิรูปทางการเมือง พ.ศ. 2540 และ 7) ระบบราชการหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ถึงปัจจุบัน (2) วิเคราะห์ปัญหาในการบริหารราชการของไทย โดยการวิเคราะห์ปัญหาผ่านทฤษฎีระบบสังคม ด้านสถาบันนิติและด้านบุคลากร 3) ปัญหาการปฏิรูประบบราชการของไทย โดยวิเคราะห์ปัญหาการปฏิรูประบบราชการของไทยผ่านทฤษฎีวิเคราะห์ระบบตามลำดับ

คำสำคัญ: ปัญหาการบริหารราชการแผ่นดิน, ระบบราชการไทย, ทฤษฎีเชิงระบบ

Abstract

The purposes of this academic article were to review important paradigms of public administration in Thailand to reflect on problems through systems theory, the study identified three important paradigms of public administration: (1) Evolution: Thai Public Administration from Past to Present. The five periods are: 1) From Sukhothai Kingdom to Bangkok Dvaravadi Sri Ayutthaya; 2) reform of the Thai bureaucracy during the reign of King Chulalongkorn; 3) Bureaucracy during 1971- 1991; 4) Bureaucracy after the change of government, 1932-

1971; 5) Bureaucracy during 1971-1991; 6) Bureaucracy during 1991-before the 1997 political reforms; and 7) Post-constitutional bureaucracy, 1997 to present. (2) Analyze of problems in Thai public administration by analyzing problems through social systems theory, institutional and personal aspects. (3) Thailand's bureaucratic reform problem. By analyzing problems through system Approach.

Keywords: Problems of public administration, Thai Bureaucracy, Systematic theory

บทนำ

การบริหารราชการแผ่นดินของไทยแต่เดิมเป็นระบบที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรและมีต้นรากมาจากการทำหน้าที่ปกครองบริหารราชการ ระบบราชการไทยจึงเป็นกลไกหลักในการวางแผนออกนโยบาย และปฏิบัตินโยบาย จนมีคำกล่าวว่าประเทศไทยเป็นรัฐราชการ (bureaucratic polity) การกิจจึงออกไปในลักษณะปกครองบริหาร มีอำนาจสั่งการและใช้ทรัพยากร ตัวข้าราชการจึงมีอำนาจ มีเกียรติและศักดิ์ศรี จนกลายเป็นอาชีพที่นิยมกันโดยทั่วไป เมื่อสภาพเศรษฐกิจแปรเปลี่ยนไปจากสภาพสังคมเกษตรไปสู่การเป็นสังคมกึ่งเกษตรกึ่งอุตสาหกรรม มีระบบการเมืองแบบเปิด ขณะเดียวกันสถาบันในภาคเอกชนและภาคประชาชนได้พัฒนามากขึ้น ทำให้ภาคราชการต้องมีการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ ทั้งด้านบทบาท อำนาจหน้าที่ โครงสร้าง การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณและการควบคุมตรวจสอบ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสอดคล้องกับภาวะความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่ดำเนินอยู่ในเวลานี้ ที่สำคัญที่สุด คือ การปรับตัวเพื่อสามารถกระทำหน้าที่ใหม่ของตนได้ภายใต้บริบทใหม่ทางการเมือง การปกครองแบบเปิด มีสมาชิกสภา ผู้แทนราษฎรที่ผ่านการเลือกตั้งจากประชาชน เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นรัฐมนตรีของหน่วยงานต่างๆ ต้องพยายามปรับตัวสร้างสัมพันธ์ในการทำงานกับบุคคลดังกล่าว รวมตลอดทั้งการปรับตัวตามสภาพที่ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองสูง และรู้จักเรียกร้องสิทธิในฐานะประชาชนผู้เสียภาษี และเป็นผู้มีสิทธิทางการเมืองเพราะอำนาจสูงสุดมาจากประชาชน

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ความสัมพันธ์อย่างละเอียดอ่อนระหว่างข้าราชการประจำและข้าราชการการเมืองจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และความสัมพันธ์อันละเอียดอ่อนนี้ก็เกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า นักการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้งนั้นดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการการเมือง โดยอาศัยฐานจากประชาชน ดังนั้น นักการเมืองจึงมีฐานะสองฐานะ คือ เป็นทั้งข้าราชการการเมืองและเป็นตัวแทนจากประชาชน นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีสามารถอ้างความชอบธรรมว่ามาจากการเลือกตั้งของประชาชน แต่ขณะเดียวกันก็มีฐานะในองค์กรเป็นข้าราชการการเมือง มีอำนาจราชศักดิ์ ได้รับพระราชทานเงินเดือนได้รับเครื่องราชฯ และคุณความดีความชอบเช่นข้าราชการทั่วไป การปรากฏตัวของนักการเมืองในฐานะข้าราชการการเมืองในแห่งหนึ่งเป็นการก้าวล้ำเข้ามาในองค์กรหรืออาณาจักรของข้าราชการประจำ ซึ่งเดิมคือบุคคลที่ผูกขาดต่อการทรงไว้ ซึ่งอำนาจในการปกครองบริหาร การวางนโยบายและการปฏิบัตินโยบาย ปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างข้าราชการประจำและข้าราชการการเมือง ความสัมพันธ์ในทางอำนาจ ความขัดแย้งและการเกี่ยวข้องกับการช่วงชิงบทบาทและอำนาจของข้าราชการทั้งสองฝ่าย จึงเป็นสิ่งที่

หลีกเลี่ยงไม่ได้โดยทั้งสองฝ่ายต่างก็มีฐานะอำนาจของตน และต่างก็มีจุดที่เป็นจุดอ่อนและจุดแข็งของตน อันนำมาสู่ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบริหารราชการแผ่นดินของไทยมาโดยตลอด จึงสามารถวิเคราะห์หลักไกเชิงวิวัฒนาการและปัญหาที่เกิดกับระบบผ่านทฤษฎีระบบสังคมและทฤษฎีวิเคราะห์ระบบ ได้ดังนี้

วิวัฒนาการการบริหารราชการไทย

1. จากอาณาจักรสุโขทัยสู่กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา

ในปีพุทธศักราช 1780 ชนชาติไทกลุ่มหนึ่งได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากอิทธิพลการปกครองของอาณาจักรขอมและสถาปนากรุงสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานีโดยมีผู้ปกครองทรงพระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ลักษณะสังคมของสุโขทัยเมื่อแรกตั้งกรุงนั้น เป็นสังคมขนาดเล็กโตนักจึงทำให้ผู้ปกครองและราษฎรมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การปกครองในช่วงต้นมีลักษณะแบบ “พ่อปกครองลูก” แต่อย่างไรก็ตามในภายหลังนับแต่รัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชลงไป อาณาจักรสุโขทัยได้แผ่ขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง ทำให้โครงสร้างทางสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ระบบพ่อปกครองลูก จึงถูกแทนที่ด้วยการปกครองแบบ “ธรรมราชา” หรือ กษัตริย์ผู้ทรงคุณสมบัตินี้และมีพระจริยวัตรเยี่ยงพระพุทธองค์ มโนทัศน์ในเรื่องธรรมราชานี้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการเมืองการปกครองที่ซับซ้อนขึ้นของอาณาจักรสุโขทัย

ภายหลังที่อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมถอยลงนั้น บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้มีชนชาติไทอีกกลุ่มหนึ่งได้สถาปนา “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” ขึ้นเป็นราชธานี ดินแดนในแถบนี้เคยเป็นเขตอิทธิพลการปกครองของอาณาจักรขอมมาก่อน เมื่อพระรามาธิบดีที่ 1 หรือ พระเจ้าอู่ทอง ขึ้นครองราชย์ จึงทรงปกครองอาณาจักรด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยทรงรับอิทธิพลการปกครองอย่างขอมมานั่นเอง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและราษฎรมีใช้พ่อปกครองลูก หากแต่เป็น “นายกับบ่าว” หรือ “เจ้ากับข้า” พระมหากษัตริย์มีใช้พ่อของราษฎรอีกต่อไป แต่ทรงเป็นสมมติเทวราชที่ทุกคนต้องเคารพบูชา

สังคมอยุธยาเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้น พระมหากษัตริย์จึงมีอาจที่จะปกครองไพร่ฟ้าทั้งหมดด้วยพระองค์เอง ดังนั้นพระองค์จึงมอบพระราชอำนาจบางส่วนให้พระราชวงศ์และขุนนางไปปฏิบัติต่างพระเนตรพระกรรณ ด้วยเหตุนี้ในสมัยอยุธยา ขุนนางข้าราชการ จึงกลายเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทอย่างสูงในการบริหารราชการแผ่นดิน ลักษณะเด่นประการหนึ่งของสังคมอยุธยา คือ มีการควบคุมกำลังคนและจำแนกฐานะทางสังคมด้วยระบบศักดินา ระบบศักดินานี้เริ่มขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏชัดแจ้ง แต่มาชัดแจ้งขึ้นเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยทรงตราพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองขึ้นมารองรับระบบศักดินา และอาจกล่าวได้ว่าระบบบริหารราชการแผ่นดินอย่างเป็นแบบแผนได้ถือกำเนิดขึ้นในสมัยนี้ ลักษณะการปกครองและระบบศักดินาที่เกิดขึ้นนี้

ถือเป็นรากฐานการปกครองของไทยที่ยาวนานกว่า 400 ปี จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การขยายตัวของระบบการบริหารมีผลโดยตรงต่อการที่ขุนนางสามารถใช้อำนาจหน้าที่ในตำแหน่งที่รับผิดชอบสั่งการและบังคับบัญชาหน่วยงานของรัฐให้ปฏิบัติหน้าที่ดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อประโยชน์ทั้งในส่วนของรัฐและส่วนตัว ตำแหน่งในระบบ

บริหารเป็นสิ่งที่ทำให้ขุนนางสามารถใช้เป็นฐานในการสั่งสมอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง ระบบขุนนางจึงกลายเป็นอีกขั้วหนึ่งของอำนาจซึ่งมีความเข้มแข็งจนสามารถท้าทายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่ชุลลู่หลายครั้งหลายครา

2. ระบบราชการสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2430) เป็นรูปแบบการปกครองของราชอาณาจักรโบราณที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ลักษณะการปกครองดังกล่าวตอบสนองต่อสภาพปัญหาต่างๆ ได้ค่อนข้างจำกัด เพราะไม่มีการแบ่งอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ อย่างชัดเจน กิจกรรมบางอย่างมีการทำงานซ้ำซ้อนกันอันเนื่องมาจากมีเรื่องของผลประโยชน์มาเกี่ยวข้อง แต่กิจกรรมบางอย่างก็ไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบ จึงทำให้มีราชการแผ่นดินคั่งค้างอยู่เป็นจำนวนมาก ระบบราชการของสยามประเทศในขณะนั้นถือว่าค่อนข้างจะล้าหลังเมื่อเปรียบเทียบกับระบบการบริหารราชการแผ่นดินของชาติตะวันตกที่มีการจัดรูปแบบองค์กรที่ทันสมัยกว่าและสามารถตอบสนองต่อสภาพปัญหาต่างๆ ได้รวดเร็วกว่า

สาเหตุที่รัชกาลที่ 5 ทรงพยายามปฏิรูประบบราชการก็เพราะว่า ประการแรก ทรงต้องการที่จะสร้างสยามประเทศให้เป็นปึกแผ่น หรือมีลักษณะเป็นรัฐเดี่ยว เพราะเหตุว่าการปกครองที่ใช้กันมาแต่โบราณนั้นเป็นระบบหลายศูนย์อำนาจ การบริหารราชการของหัวเมืองต่างๆ โดยเฉพาะหัวเมืองประเทศราชก็เป็นอิสระจากเมืองหลวง ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญเสียอาณาเขตหากมีเมืองหนึ่งเมืองใดหนีไปเข้ากับอาณาจักรอื่นซึ่งมีความเข้มแข็งกว่า การที่ทรงรวบรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นนั้นจะเป็นการผนึกกำลังเพื่อป้องกันการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกที่กำลังคุกคามอยู่ในภูมิภาคนี้ ส่วนสาเหตุอีกประการก็คือการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนั้นเป็นการเสริมสร้างกระทรวงพระคลัง กระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุทธนาธิการ กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงมรุธาธิการ แต่ตอนหลังได้ลดฐานะกระทรวงยุทธนาธิการลงเป็นกรมในสังกัดกระทรวงกลาโหม ดังนั้นจึงทำให้ในรัชสมัยของพระองค์มีหน่วยราชการ 11 กระทรวง

การปรับปรุงองค์กรบริหารส่วนกลางนี้น่าจะทรงรับอิทธิพลจากระบบบริหารของประเทศแองโกลแซกซอนทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะทรงอาศัยแนวทางของประเทศอังกฤษ แต่ได้ทรงนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับประเทศไทย เพราะการที่ได้เสด็จไปดูงานด้วยพระองค์เองแล้ว ยังได้ส่งพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และนักเรียนทุนหลวง ไปศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้ว่าจ้างให้ผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศเข้ามาเป็นที่ปรึกษาหรือให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในราชการไทย จึงทำให้ระบบราชการเริ่มมีสภาพเป็นระบบอย่างตะวันตก ที่ยึดหลักการและระเบียบปฏิบัติมากกว่าตัวบุคคล ถึงแม้ว่ายังไม่สมบูรณ์ก็ตาม แต่ก็เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารเป็นอย่างมาก

นอกจากการปฏิรูปการบริหารราชการในส่วนกลางแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงปฏิรูปการบริหารราชการในส่วนภูมิภาคอีกด้วย โดยทรงจัดรูปแบบการปกครองเป็นมณฑล เทศาภิบาล ครอบคลุมทั้งพระราชอาณาจักร เพื่อรวบรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นป้องกันการรุกรานของลัทธิอาณานิคม โดยมีพระราชดำริยุบหัวเมืองประเทศราชและหัวเมืองทั้งหลาย ให้เข้ามาเป็นราชอาณาจักรเดียวกันเพื่อ

รวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางการปกครองในราชธานี ในขณะเดียวกันก็ทรงปรับปรุงกลไกการบริหารโดยส่งเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางไปบังคับบัญชา ตลอดจนยกเลิกระบบที่ให้หัวเมืองขึ้นกับกระทรวงต่างๆ หลายกระทรวงเปลี่ยนมาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียวเท่านั้น โดยเริ่มจากการรวบรวมในเขตชายแดนที่ถูกคุกคามมาเป็นมณฑล โดยแต่ละมณฑลจะมีข้าหลวงใหญ่ประจำ ซึ่งเท่ากับเป็นผู้บริหารในเขตนั้นโดยตรง เมื่อราชธานีมีบัญชาประการใดก็จะส่งไปยังข้าหลวงใหญ่เหล่านี้ ณ ที่ว่าการมณฑลและข้าหลวงใหญ่ก็จะส่งต่อไปยังหัวเมืองในบังคับบัญชาอีกช่วงหนึ่ง ซึ่งสะดวกในการบังคับบัญชา เนื่องจากศูนย์อำนาจลดลงจาก 50 - 60 แห่งเหลือเพียงไม่กี่แห่ง เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็ได้เร่งจัดตั้งมณฑล แต่เนื่องจากมีงบประมาณจำกัดจึงทยอยปรับปรุงไปเป็นแห่งๆ ในปี 2440 มีการจัดตั้งมณฑลแล้วถึง 16 มณฑล และสามารถจัดตั้งมณฑลจันทบุรีและมณฑลปัตตานี เป็นสองมณฑลสุดท้ายสิ้นรัชกาล ภายหลังที่ทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 และข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ. 117 ทำให้รูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคของสยามเป็นระบบเดียวกันทั้งหมด ประกอบด้วย มณฑล ซึ่งมีข้าหลวงใหญ่บังคับสูงสุด มีข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงยุติธรรมและข้าหลวงคลัง เป็นผู้ช่วย นอกจากนั้นยังมีข้าราชการอื่นประจำอยู่พอสมควร ในระดับเมืองมีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้บริหาร มีกรมการเมืองอยู่ 2 ประเภท คือ กรมการในทำเนียบ ได้แก่ ปลัดเมือง ยกกระบัตร ผู้ช่วยราชการ จำเมือง ฯลฯ กับกรมการนอกทำเนียบ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิหรือคหบดีในท้องถิ่นนั้น เมืองหนึ่งๆ จะแบ่งเป็นหลายอำเภอ มีนายอำเภอเป็นหัวหน้า มีปลัดอำเภอเป็นผู้ช่วยและสมุหบัญชีอำเภออีกคนหนึ่ง สามตำแหน่งนี้เป็นกรมการอำเภอ แต่ละอำเภอก็จะแบ่งออกเป็นหลายตำบล มีกำนันเป็นหัวหน้า ซึ่งตั้งขึ้นโดยที่ประชุมของผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นหัวหน้าของหมู่บ้านต่างๆ

3. ระบบราชการก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ระบบราชการในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หรือในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ในเชิงโครงสร้างส่วนราชการต่างๆ นั้น ยังคงรูปแบบของระบบราชการที่มีมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เพียงแต่มีการปรับปรุง ยุบเลิกและยุบรวมหน่วยราชการต่างๆ บางส่วน เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาวะการณของบ้านเมือง เช่น การยุบรวมกระทรวงคมนาคมและกระทรวงพาณิชย์ เป็นกระทรวงคมนาคมและพาณิชย์การ ด้วยทรงเล็งเห็นว่ากระทรวงทั้งสอง (ในขณะนั้น) ต่างมีภาระหน้าที่ที่สอดคล้องกันหากยุบรวมแล้วจะทำให้เกิดประโยชน์มากขึ้น เป็นต้น

ในด้านการบริหารส่วนภูมิภาค ได้ทรงยุบเลิก ยกเลิก ตำแหน่งปลัดมณฑลและอุปราชประจำภาค รวมไปถึงยุบเลิกมณฑลบางมณฑลและยุบเลิกจังหวัดบางจังหวัด เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพท้องที่และเพื่อประหยัดงบประมาณรายจ่ายของแผ่นดิน การปรับปรุงระบบราชการภูมิภาคในครั้งนั้นเป็นผล เนื่องจากในขณะที่ยกเลิกหรือยุบเลิกราชการ ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก รัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาฐานะทางการเงินการคลังไว้ จึงต้องลดรายจ่ายลงด้วยการส่งปลัดข้าราชการออกประมาณ 17 เปอร์เซนต์ของข้าราชการซึ่งมีอยู่ในขณะนั้นประมาณ 47,000 คน เพื่อให้รายจ่ายเข้าสู่ดุลยภาพ สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานไว้กับระบบราชการไทยก็คือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นครั้งแรก ทั้งนี้ก่อนรัชสมัยของ

พระองค์ถึงแม้ว่าจะมีข้อบังคับลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 แล้วก็ตามแต่หน่วยงานต่างๆ ก็ยังไม่มีการปฏิรูปในทางปฏิบัติร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบงานบริหารบุคคล เช่น การรับคนเข้าทำงาน การเลื่อนตำแหน่ง ฯลฯ ยังยึดติดอยู่กับพระมหากษัตริย์และตัวบุคคลเป็นหลัก ซึ่งสามารถสรุปหลักสำคัญๆ ที่ได้ทรงมีพระราชดำริไว้ 4 ประการ คือ

1) ให้ข้าราชการพลเรือนทั้งหมดอยู่ภายใต้ระเบียบเดียวกัน หมายถึงให้ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เข้ารับราชการในกระทรวงทบวงกรมแผ่นดินฝ่ายพลเรือนทั้งหมด ยกเว้นข้าราชการฝ่ายตุลาการและข้าราชการพลเรือนในกระทรวงการทหาร อยู่ภายใต้ระเบียบที่แน่นอนเหมือนกันทุกกระทรวง จากพระราชบัญญัติดังกล่าวทำให้ระบบบริหารงานบุคคลภาครัฐของไทยได้มีระเบียบปฏิบัติ ตั้งแต่การสอบคัดเลือก การแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง การลงโทษ ไปจนถึงการปลดออก เหมือนกันทุกกระทรวง

2) ให้เลือกสรรผู้มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการโดยเสมอภาคและยุติธรรม หลักนี้ตรงกับหลักการของระบบคุณธรรม (Merit System) อย่างที่ระบบราชการของชาติตะวันตกใช้กันอยู่

3) ให้ข้าราชการพลเรือนรับราชการเป็นอาชีพ เพราะมีทรงต้องการให้ข้าราชการมีความกังวลที่จะต้องแสวงหาผลประโยชน์ในทางอื่นมาเลี้ยงชีพ โดยได้บัญญัติไว้เป็นหลักประกันในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2471 ว่า 3.1) ให้ข้าราชการพลเรือนสามัญได้รับเงินเดือนตลอดเวลาที่รับราชการอยู่ (มาตรา 15) 3.2) ให้ข้าราชการพลเรือนสามัญได้รับบำเหน็จบำนาญเมื่อออกจากราชการ (มาตรา 15)

4) ให้ข้าราชการพลเรือนมีวินัย โดยพระราชบัญญัตินี้ได้บัญญัติถึงวินัยและการลงโทษไว้หลายประการด้วยกันเพื่อให้ข้าราชการถือปฏิบัติ

จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น ได้ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อวงการบริหารงานบุคคลในภาคราชการไทยสืบมา เพราะจากพระราชบัญญัติฯ ทำให้ระบบราชการไทยได้ผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการตามระบบคุณธรรม ซึ่งถึงแม้ว่าในความเป็นจริงยังคงมีเรื่องของเส้นสายก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกของระบบราชการไทยที่ได้มีการบัญญัติกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระบบบริหารงานบุคคลไว้เป็นแบบแผนให้ถือปฏิบัติ เช่นเดียวกับระบบบริหารงานบุคคลของประเทศตะวันตก

4. ระบบราชการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475-2514

ภายหลังจากคณะราษฎรได้เข้ายึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน โดยอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น คณะราษฎรได้ทำการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมด เพื่อให้สอดคล้องกับระบบรัฐธรรมนูญ โดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 แบ่งระบบการบริหารออกเป็น 3 ส่วน คือ ราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น ราชการส่วนกลางได้กำหนดให้แบ่งส่วนราชการออกเป็นกระทรวง ทบวง กรม โดยแต่ละกระทรวงมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด และมีปลัดกระทรวงเป็นตำแหน่งข้าราชการประจำสูงสุด หากกระทรวงใดมีราชการหลายอย่างอาจจะแยกเป็นทบวงโดยมีรัฐมนตรีคนหนึ่งรับผิดชอบ และแต่ละ

กระทรวงจะแบ่งราชการออกเป็น (1) สำนักเลขานุการรัฐมนตรี (2) สำนักงานปลัดกระทรวง และ (3) กรมหรือทบวงการเมืองที่เทียบเท่ากรม เว้นแต่บางกระทรวงที่ไม่ต้องแยกออกเป็นกรม โดยมีอธิบดีเป็นตำแหน่งข้าราชการประจำสูงสุดเหมือนกันทุกกรม เว้นแต่กฎหมายบัญญัติให้เป็นอย่างอื่น และในแต่ละกรมจะแยกออกไปเป็นกอง แผนก หรือหมวด ตามแต่ปริมาณและคุณภาพของงานที่ปฏิบัติอยู่

สำหรับราชการส่วนภูมิภาค ให้ยุบมณฑลทุกมณฑล แล้วจัดระเบียบเป็นจังหวัดและอำเภอ ทุกจังหวัดมีข้าหลวงประจำจังหวัด คณะกรรมการประจำจังหวัด ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าส่วนราชการต่างๆ ในระดับอำเภอ มีนายอำเภอเป็นประธานกรรมการอำเภอ โดยข้าหลวงประจำจังหวัดและนายอำเภอสังกัดกระทรวงมหาดไทย ส่วนหัวหน้าส่วนราชการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอให้สังกัดกระทรวงที่แต่งตั้งออกไปจากส่วนกลาง

ในส่วนระบบบริหารงานบุคคลภาครัฐนั้น ได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2476 ขึ้น โดยให้ยกเลิกชั้นยศข้าราชการสามัญชั้นสัญญาบัตรและชั้นราชบุรุษ เช่น มหาอำมาตย์เอก มหาอำมาตย์โท มหาอำมาตย์ตรี รองอำมาตย์เอก รองอำมาตย์โท ฯลฯ โดยกำหนดตำแหน่งข้าราชการพลเรือนสามัญเป็นชั้นต่างๆ ได้แก่ ชั้นพิเศษ ชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี และชั้นจัตวา และกำหนดตำแหน่งของข้าราชการในกระทรวง ทบวง กรม เป็นปลัดกระทรวง รองปลัดกระทรวง อธิบดี รองอธิบดี หัวหน้ากอง หัวหน้าแผนก ประจำแผนก และเสมียนพนักงาน โดยทุกชั้นยศจะต้องมีการสอบแข่งขัน ยกเว้นแต่จะได้รับยกเว้นตามกฎหมาย

ในปลายปี พ.ศ.2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการรัฐประหารและตั้งรัฐบาลเข้าปกครองประเทศ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ก็มิได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบราชการจากเดิมเท่าใดนัก แต่ก็ถือว่ารัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ได้ให้ความสำคัญกับระบบราชการเป็นอย่างมาก ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวธนาคารโลกและองค์การบริหารวิเทศกิจของประเทศสหรัฐอเมริกาได้เข้ามา มีบทบาทในการกระตุ้นให้รัฐบาลไทยมีการปรับปรุงระบบราชการให้ทันสมัยขึ้น ดังจะเห็นได้จากในช่วงนั้นมีการให้ทุนข้าราชการเป็นจำนวนมากเพื่อไปศึกษาวิชาการทางด้านรัฐประศาสนศาสตร์ หรือบริหารรัฐกิจ (Public Administration) ตลอดจนมีความร่วมมือกันจัดตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) และยุคนี้เป็นยุคที่มีการว่าจ้างนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาให้คำปรึกษาแก่ข้าราชการ จึงอาจกล่าวได้ว่ายุคนี้เป็นยุคที่บรรดานักวิชาการ (Technocrats) ได้เข้ามามีความสำคัญในระบบราชการไทยเป็นอย่างสูง

5. ระบบราชการช่วง พ.ศ.2514-2534

หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม จอมพลถนอม กิตติขจร ได้สืบทอดอำนาจแทนมาจนถึงปลายปี พ.ศ. 2514 จอมพลถนอมได้ทำการปฏิวัติตนเอง หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2515 ได้ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2495 และใช้ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 และฉบับที่ 218 ลงวันที่ 29 กันยายน 2515 ในการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแทน ซึ่งก็คล้ายกับการจัดโครงสร้างระบบราชการในยุคก่อนๆ คือไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างนัก เพียงแต่

มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจนายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลไว้อย่างกว้างขวางในการกำกับการบริหารราชการแผ่นดินโดยทั่วไป

หลังจากนั้น ในปี พ.ศ. 2532 ในสมัยรัฐบาลของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้กำหนดนโยบายการปรับปรุงประสิทธิภาพของการบริหารราชการ โดยได้ออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการปฏิบัติราชการเพื่อประชาชนของหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2532 ให้ส่วนราชการกำหนดขั้นตอนของการทำงานและกำหนดระยะเวลาของการทำงานไว้ งานแต่ละขั้นตอนหรือทุกขั้นตอนใช้เวลาสั้นที่สุดที่วันแล้วแจ้งให้รัฐบาลและประชาชนทราบ หากส่วนราชการไม่ดำเนินการให้แล้วเสร็จตามที่กำหนด ประชาชนสามารถร้องเรียนได้ เป็นต้น อีกทั้งรัฐบาลชุดนี้ยังได้มีแนวนโยบายที่จะปรับปรุงโครงสร้างกระทรวง ทบวง กรม ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เช่น แบ่งแยกงานจากกระทรวงเดิม จัดตั้งกระทรวง ทบวงขึ้นใหม่ อาทิ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงแรงงาน กระทรวงสื่อสารและคมนาคม เป็นต้น แต่เมื่อรัฐบาลชุดนี้ถูกยึดอำนาจโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 จึงนำนโยบายดังกล่าวไม่ได้รับการสานต่อให้เป็นรูปธรรม ในบรรดากระทรวงที่คาดว่าจะจัดตั้งทั้งหมดมีเพียงกระทรวงเดียวที่ได้รับการจัดตั้งในภายหลังก็คือ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2536

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าภายหลังปี พ.ศ.2518 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึง พ.ศ.2534 แทบจะกล่าวได้ว่าในแง่โครงสร้างแล้วไม่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างชัดเจน การจัดโครงสร้างระบบราชการ ก็ยังคงเป็นรูปแบบเดิมๆ เหมือนกฎหมายฉบับก่อนๆ มา แต่ระบบราชการในยุคหลังนี้เริ่มมีปัญหาความล่าช้าในการปฏิบัติงาน ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ทันทั่วถึง จึงเริ่มมีแนวคิดในการปฏิรูประบบราชการขึ้นตั้งแต่สมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

6. ระบบราชการช่วง พ.ศ.2534-ก่อนการปฏิรูปทางการเมือง พ.ศ.2540

ในปี พ.ศ.2434 ได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ขึ้นใช้แทนประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 218 ซึ่งใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 และได้ตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2534 ขึ้น เพื่อปรับปรุงโครงสร้างระบบราชการบริหารของประเทศ โดยมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรายละเอียด เพื่อกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการต่างๆ ให้ชัดเจนเพื่อมิให้เกิดการปฏิบัติงานซ้ำซ้อนกันระหว่างหน่วยราชการ และในปี พ.ศ. 2536 ได้มีการตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2536 ขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงภายหลังที่ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ก็คือ มีการจัดตั้งกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมขึ้น โดยโอนอำนาจหน้าที่ออกมาจากกระทรวงมหาดไทย จึงทำให้ระบบราชการส่วนกลางของไทยมีหน่วยงานระดับกระทรวงอยู่ทั้งสิ้น 15 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงกลาโหม กระทรวงการคลัง กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและ

สิ่งแวดล้อม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงยุติธรรม กระทรวงอุตสาหกรรมและ ทบวงมหาวิทยาลัย

ถึงแม้ว่าจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบราชการเสมอมา แต่ก็ยังเป็นเพียงการ ปรับปรุงในรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ระบบราชการจึงเติบโตขึ้นเรื่อยๆ แต่ประสิทธิภาพในการ ปฏิบัติงานกลับอยู่ในทิศทางที่ตรงกันข้าม นั่นคือ การดำเนินงานล่าช้า ยึดติดอยู่กับระเบียบประเพณีขาด ความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน ทำให้ในระยะหลังปี พ.ศ.2537 เป็นต้นมา ได้มีความพยายามอย่างยิ่งทั้ง ในส่วนของรัฐบาลและนักวิชาการต่างๆ ได้พยายามที่จะปรับปรุงระบบราชการให้มีความคล่องตัวขึ้นและมี โครงสร้างที่เล็กลง

7. ระบบราชการหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ถึงปัจจุบัน

ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 หรือที่เรียกกันว่ารัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชน สาระสำคัญประการหนึ่งที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญมาคือการกระจายอำนาจให้กับ ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นและถ่ายโอนอำนาจของกระทรวง ทบวง กรม ไปให้แก่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมาก ขึ้น จึงทำให้รัฐบาลต้องปรับภารกิจของส่วนราชการให้สอดคล้องกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ จะเห็นได้ ว่าแนวโน้มในการจัดโครงสร้างระบบราชการไทย จะมีขนาดเล็กลงมีการจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน ยิ่งขึ้นเพื่อลดปัญหาการปฏิบัติงานที่ซ้ำซ้อนกันระหว่างหน่วยงาน และที่สำคัญคือพยายามกระจาย บทบาทและอำนาจหน้าที่ไปยังองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ ปัจจุบันและบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

เมื่อพิจารณาในอีกด้านหนึ่งจะเห็นว่า การปฏิรูประบบราชการเป็นประเด็นทางการเมืองที่ ได้รับความสำคัญมาโดยตลอด กล่าวคือ รัฐบาลแต่ละสมัยต่างให้ความสำคัญกับคณะกรรมการพัฒนา ระบบบริหารราชการแผ่นดิน (คปร.) ที่ตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2502 ดังเช่น คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ในสมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรีใน ได้มีคำสั่งเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2540 ให้แต่งตั้ง คณะกรรมการปฏิรูประบบราชการ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน รวมทั้งให้ตั้งสำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการปฏิรูประบบราชการสังกัดสำนักงาน ก.พ. ทำหน้าที่ด้านเลขานุการและด้านวิชาการของ คณะกรรมการปฏิรูประบบราชการ ซึ่งผลงานของคณะกรรมการชุดนี้ได้จัดทำแผนแม่บทการปฏิรูประบบ ราชการ พ.ศ. 2540-2544 โดยเน้นการปรับบทบาทภารกิจและขนาดของหน่วยงานของรัฐ และการปรับปรุง ระบบการทำงานของหน่วยงานของรัฐรวมทั้งได้ริเริ่มดำเนินการร่างกฎหมายว่าด้วยองค์การมหาชน

กระทั่งในปัจจุบันคณะกรรมการชุดนี้ได้ปรับเปลี่ยนเป็นคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) โดยอาศัยมาตรา 71/9 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 กำหนดให้มีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการเป็นส่วนราชการในสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งไม่มี ฐานะเป็นกรม ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อรับผิดชอบในงานเลขานุการของ ก.พ.ร. ดังนั้น ก.พ.ร. จึงเป็นผู้เสนอแนะให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการพัฒนาระบบราชการ ซึ่งรวมถึงโครงสร้าง ระบบราชการ ปรับงบประมาณ ระบบบุคลากร มาตรฐานทางคุณธรรมจริยธรรม ค่าตอบแทนและวิธีการ ปฏิบัติราชการอื่น กล่าวโดยสรุปงานปฏิรูประบบราชการยุคใหม่มี ก.พ.ร. เป็นผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจนใน

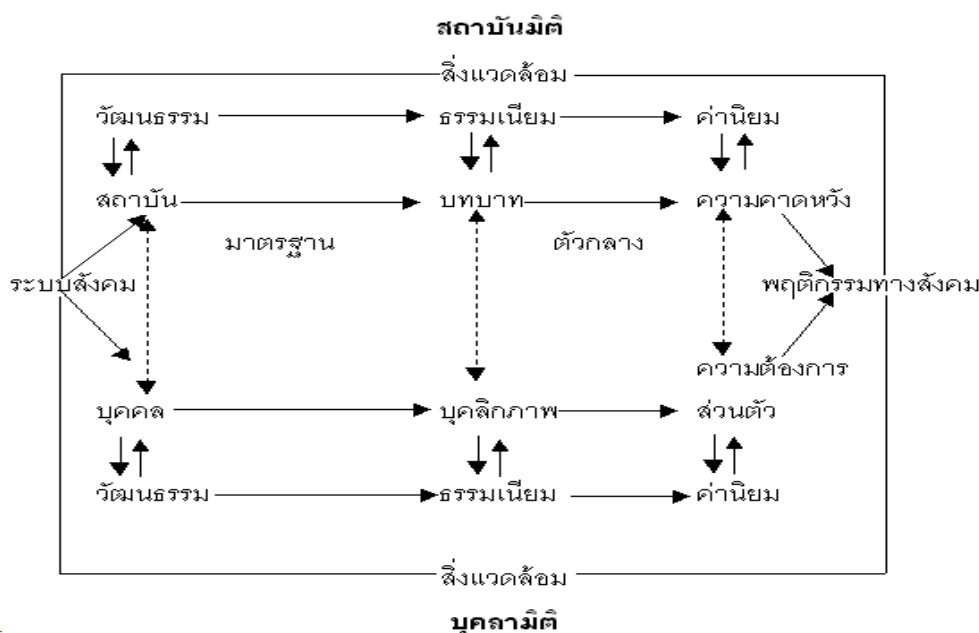
การวิเคราะห์เสนอแนะ ผูกอบรมติดตามประเมินผล รวมทั้งจัดทำรายงาน ประจำปีต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ส่วนสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนยังคงทำหน้าที่เป็นฝ่ายจัดการงานบริหารงานบุคคลภาครัฐ รวมทั้งได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาและถ่ายโอนบุคลากรภาครัฐเพื่อพัฒนาความรู้ทักษะและเจตคติของข้าราชการที่จะถูกถ่ายโอนไปยังหน่วยงานอื่นอันเป็นผลมาจากการปฏิรูประบบราชการ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงยุบเพิ่มกระทรวง ทบวง กรมบ้าง แต่ปัจจุบันส่วนราชการตามโครงสร้างใหม่ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ในยุคของพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการยุบรวมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เข้าด้วยกันและจัดตั้งเป็นกระทรวงใหม่ คือ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยมีทั้งหมด 21 ส่วนราชการ ดังนี้ 1. สำนักงานนายกรัฐมนตรี 2. กระทรวงกลาโหม 3. กระทรวงการคลัง 4. กระทรวงการต่างประเทศ 5. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 6. กระทรวงศึกษาธิการ 7. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 8. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 9. กระทรวงคมนาคม 10. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 11. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม 12. กระทรวงพลังงาน 13. กระทรวงพาณิชย์ 14. กระทรวงมหาดไทย 15. กระทรวงยุติธรรม 16. กระทรวงแรงงาน 17. กระทรวงวัฒนธรรม 18. กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม 19. กระทรวงสาธารณสุข 20. กระทรวงอุตสาหกรรม และ 21. ส่วนราชการไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือทบวง ตามลำดับ

วิเคราะห์ปัญหาการบริหารราชการของไทย

1. วิเคราะห์ปัญหาผ่านทฤษฎีระบบสังคม (Social System Theory)

การบริหารราชการไทยเปรียบเสมือนการบริหารงานขององค์กรขนาดใหญ่ ซึ่งจะประสบปัญหาในการบริหารงานที่หลากหลาย เนื่องจากการกิจต่างๆเกี่ยวข้องกับประชาชนทั่วประเทศ ซึ่งมีความ

ต้องการที่หลากหลาย แต่ทรัพยากรในการบริหารมีอย่างจำกัด รวมทั้งต้องบริหารงานภายใต้กฎหมายและระเบียบที่เคร่งครัด ส่งผลให้การบริหารราชการไทยประสบปัญหาหลายประการ จึงสามารถวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการบริหารราชการแผ่นดินของไทยผ่านทฤษฎีระบบสังคมของ Getzels & Guba, (1968) ได้สร้างขึ้นเพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมในองค์การต่างๆ ที่จัดขึ้นเป็นระบบสังคม แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านสถาบันมิติ (Nomothetic Dimension) ด้านบุคคลมิติ (Idiographic Dimension) โดยสามารถสรุป ได้ดังนี้

รูปที่ 1 ทฤษฎีระบบสังคมของ Getzels & Guba, 1968.

1) ด้านสถาบันมิติ ประกอบด้วย

1.1) สถาบัน (institution) ที่มีวัฒนธรรม (culture) ของหน่วยงานหรือองค์การนั้นครอบคลุมอยู่ ดังนี้

1.1.1) ปัญหาเชิงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน กล่าวคือ ระบบราชการมีขนาดใหญ่ตามอายุที่เพิ่มขึ้น มีการแบ่งโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ที่ซับซ้อน ส่งผลให้มีสายการบังคับบัญชาและการกำกับดูแลหลายชั้น เพราะฉะนั้นการทำงานของระบบราชการจึงมีขั้นตอนมาก ใช้ระยะเวลาดำเนินการนาน ล่าช้า และเกิดความสับสนเปลืองในการบริหารงาน นอกจากนี้ด้วยเหตุที่ระบบราชการมีขนาดใหญ่จึงส่งผลให้ผู้บังคับบัญชาไม่สามารถกำกับดูแลการปฏิบัติงานได้อย่างครบถ้วนและรอบคอบจนเกิดความเสียหายต่องานและเปิดโอกาสให้มีการทุจริตเกิดขึ้น นอกจากนี้การขยายตัวของระบบราชการยังเป็นไปอย่างไร้ทิศทางจึงส่งผลให้เกิดหน่วยงานขึ้นมาจำนวนมาก โดยไม่ได้ยุบเลิกหน่วยงานเก่าลง ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อนในการทำงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ เกิดการเกี่ยงงานเพื่อปิดความรับผิดชอบและเกิดการงานซ้ำซ้อน ซึ่งเป็นผลมาจากความไม่ชัดเจนระหว่างบทบาทของหน่วยงานในระดับล่างและระดับปฏิบัติการของระบบราชการ

1.1.2) ปัญหาในการบริหารราชการส่วนภูมิภาค อันเป็นผลมาจากการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงการจัดรูปแบบการบังคับบัญชาหน่วยงานส่วนภูมิภาคกับการสังกัดกับหน่วยราชการส่วนกลาง โดยมีการปรับเปลี่ยนหน่วยงานส่วนภูมิภาคบางหน่วยงานให้มาขึ้นตรงต่อหน่วยราชการส่วนกลาง ส่งผลต่อการขาดเอกภาพในการบริหารราชการของผู้ว่าราชการจังหวัด กล่าวคือส่งผลให้ประสิทธิภาพในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคลดลง เป็นอุปสรรคในการกำกับดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน และการแก้ไขปัญหาต่างๆภายในจังหวัด

นอกจากนี้การประสานการดำเนินงานของจังหวัดกระทำได้ยากขึ้น เนื่องจากมีหน่วยงานส่วนภูมิภาคทั้งในระดับจังหวัดและระดับอำเภอปรับเปลี่ยนไปสังกัดหน่วยงานราชการส่วนกลางมากขึ้น ส่งผลให้ไม่สามารถบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดให้ได้ผลอย่างเต็มที่ เพราะผู้ว่าราชการจังหวัดขาดอำนาจในการบังคับบัญชาหรือสั่งการทำได้เพียงการขอความร่วมมือเท่านั้น รวมทั้งหน่วยงานราชการส่วนกลางยังประสบปัญหาทางด้านทรัพยากรหรือเครื่องมือที่ใช้ในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในกรณีฉุกเฉิน แรงด่วน หรือเกิดภัยพิบัติต่างๆ เนื่องมาจากหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงที่ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดปรับเปลี่ยนไปสังกัดในหน่วยงานราชการส่วนกลาง ส่งผลให้ไม่สามารถสั่งการหรือบังคับบัญชาได้โดยตรง ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การแก้ไขปัญหาต่างๆ ในพื้นที่

1.1.3) ปัญหาในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานราชการที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยเป็นหน่วยงานที่ได้รับการกระจายอำนาจมาจากส่วนกลาง มีความเป็นอิสระในการบริหารงาน และผู้บริหารมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาภายในพื้นที่ และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน แต่อย่างไรก็ตาม การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นก็ยังประสบปัญหาในการบริหารงานอยู่หลายประการ โดยอาจจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1.1.3.1) ปัญหาด้านอำนาจของท้องถิ่น ประกอบไปด้วย ปัญหาด้านอำนาจในการบริหารจัดการตนเองและความเป็นอิสระของท้องถิ่น กล่าวคือ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นน้อยเกินไป และมีการควบคุมตรวจสอบมากเกินไป องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงขาดอิสระในการบริหารงาน นอกจากนี้ยังประสบปัญหาด้านอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การทับซ้อนกันของอำนาจระหว่างราชการส่วนภูมิภาคกับส่วนท้องถิ่น และปัญหาความไม่ชัดเจนในการกำหนดอำนาจหน้าที่ของท้องถิ่น

1.1.3.2) ปัญหาด้านโครงสร้างของท้องถิ่น กล่าวคือ โครงสร้างระบบการบริหารงานของท้องถิ่นไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่ชัดเจน และเหลื่อมล้ำกับการบริหารประเทศในภาพรวม นอกจากนี้ระบบงานยังมีความซับซ้อนและไม่ชัดเจนอยู่หลายประการ รวมทั้งปัญหาการคัดเลือก การเลือกตั้งหรือแต่งตั้งผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ เข้าสู่อำนาจด้วย

1.1.3.3) ปัญหาด้านการบริหารงานของท้องถิ่น ซึ่งประสบปัญหาอยู่หลายประการ อาทิ ประการแรก คือ ปัญหาด้านนโยบายและแผนการบริหารท้องถิ่น เช่น ปัญหาการกำหนดนโยบายและแผนการนำนโยบายและแผนไปปฏิบัติ การควบคุมตรวจสอบ และการประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นต้น ประการต่อมา คือ ปัญหาด้านทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่นที่การบริหารงานบุคคลยังไม่ชัดเจนมีปัญหาการจ้างงานเกินความเหมาะสมจนส่งผลกระทบต่อการบริหารงบประมาณของท้องถิ่น และประการสุดท้าย คือ ปัญหาทางด้านการคลังของท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วย ปัญหาด้านรายได้และงบประมาณของท้องถิ่น กล่าวคือท้องถิ่นสามารถหารายได้ด้วยตนเองได้น้อย ต้องพึ่งพางบประมาณจากส่วนกลางเป็นหลัก จึงขาดความเป็นอิสระในการบริหารงาน นอกจากนี้ยังมีปัญหาความโปร่งใสและประสิทธิภาพในการบริหารทรัพยากรของท้องถิ่น

1.1.3.4) ปัญหาการทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีรูปแบบการทุจริตที่หลากหลาย อาทิเช่น การทุจริตด้านงบประมาณ (การทำบัญชี การจัดซื้อจัดจ้าง และการเงินการคลัง) การทุจริตโดยตัวบุคคล (โดยเฉพาะผู้บริหารท้องถิ่น และสมาชิกสภาท้องถิ่น โดยการเอื้อประโยชน์ให้พวกพ้องหรือกลุ่มญาติผ่านการจ้างเหมาและจัดซื้อจัดจ้าง) การทุจริตที่เกิดจากช่องว่างของระเบียบและกฎหมาย (เป็นผลมาจากสำนักงานตรวจเงินแผ่นดินตรวจสอบไม่ทั่วถึง และเกิดจากการที่ผู้บริหารท้องถิ่นมีความเข้มแข็งเพราะสมาชิกสภาท้องถิ่นมาจากกลุ่มการเมืองเดียวกัน จึงขาดการตรวจสอบถ่วงดุล) ปัญหาการทุจริตที่เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจน (บุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งขาดความรู้ความเข้าใจในงานของตน

รวมทั้งการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้บริหารท้องถิ่นจากช่องโหว่ทางกฎหมาย แสดงถึงการไม่มีคุณธรรม และจริยธรรม) ปัญหาการทุจริตที่เกิดจากอำนาจ บารมี และอิทธิพล (ข้าราชการการเมืองครอบงำ ข้าราชการประจำ รวมทั้งการใช้อิทธิพลข่มขู่หรือกีดกันผู้เสนอราคารายอื่น) ตลอดจนปัญหาการทุจริตที่เกิดจากระบบการตรวจสอบที่ขาดความหลากหลายในการตรวจสอบจากภาคส่วนต่างๆ (องค์กรส่วนกลาง เช่น สตง. และ ป.ป.ช. ไม่สามารถตรวจสอบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทุกแห่ง เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีจำนวนมาก จึงต้องใช้วิธีการสุ่มเพื่อตรวจสอบความโปร่งใสในการบริหารงาน)

1.2) บทบาทตามหน้าที่ (role) สถาบันจะกำหนดบทบาท หน้าที่ และตำแหน่งต่างๆ ให้บุคคลปฏิบัติ มีกฎและหลักการอย่างเป็นทางการ และมีธรรมเนียม (ethics) การปฏิบัติที่มีอิทธิพลต่อบทบาทอยู่ ดังนี้

1.2.1) อาวุโสนิยม : สภาพสังคมไทยมักถูกปลูกฝังให้เชื่อฟังมากกว่าจะถูกฝึกให้กล้าคิด ก่อนทำ หรือพิสูจน์ก่อนจะแน่ใจ หรือมีบรรยากาศทำให้คนคิดเพื่อหาคำตอบ อาการอย่างหนึ่งให้เห็นได้ชัดเจน คือ การยอมรับระบบ “อาวุโส” อย่างตกขอบ เชื่อฟังที่วัยวุฒิสูงกว่า หรือมีประสบการณ์มากกว่าโดยเชื่อว่าสิ่งที่คนเหล่านั้นพูดหรือทำจะเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ โดยไม่ต้องสงสัย หรือหาข้อพิสูจน์ หรือตรึงตรองอย่างรอบคอบ “สมเหตุสมผลหรือไม่” ทำไม่ต้องเป็นเช่นนั้น คำพังเพย และสุภาษิตไทยที่ยึดเป็น “ค่านิยมสังคม” มาเป็นเวลาร้านาน ได้แก่ อาบน้ำร้อนมาก่อน ปากยังไม่ลิ้นกลืนน้ำนม ปีกกล้าขาแข็ง เด็กอมมือ อย่าสอนหนังสือสังฆราช สอนจระเข้ว่ายน้ำ เด็กเดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด

1.2.2) ปัญหาระบบอุปถัมภ์ ระบบราชการไทยยึดหลักการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง และใช้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัดเป็นหลักในการปฏิบัติงาน อีกทั้งยังกำหนดให้ผู้บังคับบัญชามีอำนาจเด็ดขาดในการให้ความดีความชอบแก่ข้าราชการผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์และพฤติกรรมของข้าราชการเป็นจำนวนมาก กล่าวคือทำให้ข้าราชการยอมปฏิบัติตามคำสั่งของนักการเมืองและผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาที่อยู่ในส่วนกลางโดยไม่โต้แย้ง ส่งผลให้เกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นภายในระบบราชการ เพราะแต่ละบุคคลต่างมีผลประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยผู้บังคับบัญชามีอำนาจให้ความดีความชอบหรือเอื้อผลประโยชน์แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนผู้ใต้บังคับบัญชาก็มีหน้าที่ตอบแทนบุญคุณผู้บังคับบัญชาผ่านช่องทางต่างๆ เช่น ความจงรักภักดี การให้ผลประโยชน์ รวมทั้งการเป็นฐานอำนาจของผู้บังคับบัญชา ซึ่งระบบอุปถัมภ์แฝงอยู่มากในระบบบริหารงานบุคคลภาครัฐตั้งแต่กระบวนการสรรหาและคัดเลือก การให้ความดีความชอบ และความก้าวหน้าในอาชีพ ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้ฝังรากลึกมาอย่างยาวนานในสังคมไทยและยากที่จะแก้ไขได้ในเร็ววัน

1.3) ความคาดหวังของสถาบันหรือบุคคลภายนอก (expectations) เป็นความ คาดหวังที่สถาบันหรือบุคคลภายนอกคาดว่าสถาบันจะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย เช่น โรงเรียนมีความคาดหวังที่จะต้องผลิตนักเรียนที่ดีมีคุณภาพ ความคาดหวังมีค่านิยม (values) ของสังคมครอบคลุมอยู่

1.3.1) ปัญหาในการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมและความคาดหวัง กล่าวคือระบบราชการไม่สามารถปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงการบริหารงานได้ทันตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่มีการพลวัตอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ส่งผลให้ระบบ

ราชการไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น แม้บางหน่วยงานได้พยายามปรับเปลี่ยนการบริหารงานตามการเปลี่ยนแปลง แต่บางครั้งก็ประสบความล้มเหลว และบางแห่งก็ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลง แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถประสานเชื่อมต่อกับหน่วยงานอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะหน่วยงานเหล่านั้นยังยึดวิธีการบริหารแบบเดิมไม่ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกัน

2) ด้านบุคลามิติ ประกอบด้วย

2.1) บุคลากรแต่ละคน (individual) ซึ่งปฏิบัติงานอยู่ในสถาบันนั้นๆ เป็นบุคคล ในระดับต่างๆ ที่มีวัฒนธรรมย่อยที่ครอบคลุมต่างไปจากวัฒนธรรมโดยรวม ดังนี้

2.1.1) ปัญหาในการบริหารงานบุคคล กล่าวคือการทำงานของข้าราชการขาดความกระตือรือร้น เน้นการปฏิบัติงานที่ยึดตามกฎหมาย ระเบียบ กฎ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังมีปัญหาระบบอุปถัมภ์แฝงอยู่ระบบบริหารงานบุคคลทั้งการสอบคัดเลือก การแต่งตั้ง การประเมินผลการปฏิบัติงาน และการให้สวัสดิการความชอบ ที่ไม่ได้ยึดหลักคุณธรรมและหลักความสามารถ แต่เป็นไปตามระบบอุปถัมภ์ทั้งจากความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาภายในองค์กร ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาระดับสูงขององค์กรกับนักการเมือง ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน และแก้ไขให้ประสบความสำเร็จได้ยาก

2.1.2) ค่านิยมไตรภวะ : ค่านิยมนี้มีลักษณะที่ “กด” คนไว้ไม่ให้โดดเด่นขึ้นมาในสังคมได้ หากคนนั้นคิดในสิ่งที่ขัดกับประโยชน์ แม้เพียงบางส่วนของตน หรือของกลุ่มตน หากคนนั้นสามารถผ่านพ้นขั้น “กด” ขึ้นมาได้ เขาจะผันเข้าสู่ภาวะ “ลองของ” คือ เริ่มมีโอกาสแสดงฝีมือมากขึ้น แต่สังคมจะตั้งคำถามและข้อสงสัยเสมอว่า “จะไปได้สักกี่น้ำ” “เก่งจริงหรือ” เสมอ และถ้ายังสามารถผ่านไปได้ อีกทั้งจะเข้าสู่ภาวะ “ใช้ประโยชน์” คือ มี “คนเข้าร่วม” เป็นพวกแอบอิงใช้ประโยชน์ร่วมด้วยมากมาย ซึ่งถ้าผ่านพ้นได้ถึงขั้นนี้ จะพูดหรือทำอะไรโดยอ้อมจะเป็นที่ยอมรับและสร้างอิทธิพลได้ง่าย

2.2) บุคลิกภาพ (personality) หมายถึง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ เจตคติ อารมณ์ และแนวคิด ซึ่งบุคคลที่เข้ามาทำงานในสถาบันนั้นจะมีความแตกต่างปะปนกันอยู่และมีธรรมเนียมของแต่ละบุคคลเป็นอิทธิพลครอบงำอยู่ ดังนี้

2.2.1) วัฒนธรรมหนักไม่เอาเบาไม่สู้: สังคมไทยทุกวันนี้มีปัญหาเรื่องกระบวนทัศน์ วัฒนธรรมต้นตอของการถดถอยทางเศรษฐกิจของไทย ไม่ได้มาจากปัญหาด้านเทคนิค ทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น ส่วนหนึ่งมาจากวิธีคิด เช่น การชอบรวยทางลัด การเก็งกำไร การมีความหลงใหล แล้งๆ เหมือนไม่คิดว่าตลาดจะอิ่มตัว ไม่มีกำลังซื้อ การไม่ใช้เหตุผล ไม่ได้ทำการศึกษาความเป็นไปได้ก่อน เห็นใครทำอะไรก็ทำตาม นี่คือ ความอ่อนแอของสังคมไทย อันเกิดจากการไม่ใช้ “ปัญญา” เป็น “ตัวนำ” ท้ายสุดคนพวกนี้ก็จะเกิดปัญหาการพัฒนาองค์กร

2.2.2) ค่านิยมการศึกษาแบบนกแก้วนกขุนทอง: ในระบบการศึกษาของไทย แฉการเรียนรู้ทั้งระบบมักเป็นไปในลักษณะการถ่ายทอดข้อมูล เพื่อให้จำเป็นเหมือนนกแก้วนกขุนทองมากกว่า

จะสอนให้รู้จัก “คิด” กล่าวคือ “เรียนแบบท่องจำ” หรือให้จับปลาโดยไม่สอนวิธีจับปลา “การศึกษาที่รับมาทั้งดุ้น” โดยรับความรู้จากต่างประเทศมา แบบไม่ได้มีการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทการเรียนรู้ในสภาพสังคมไทย เป็นต้น

2.2.3) ค่านิยมการเลียนแบบ: สังคมไทยเป็นสังคมที่ชอบชื่นชมแนวคิดตะวันตกทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว หากพิจารณาแนวคิดการพัฒนาประเทศที่เรานำมาใช้ในทุกวันนี้ล้วนลอกเลียนแบบแนวความคิดตะวันตกแทบทั้งสิ้น เท่าที่สำรวจดูแทบไม่มีแนวคิดใดที่คนไทยเป็นผู้ที่คิดขึ้นมาจากความเชื่อใจไทย ไม่ว่าจะประชาธิปไตย ธรรมนูญ ประชาธิปไตย ธรรมนูญ ฯลฯ หรืออื่นๆ ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นเพียงการรับแนวคิดตะวันตกจากนักคิดบางคนที่ตนชื่นชอบมา โดยที่มีการละเลยอ้างอิงบุคคลต้นคิด

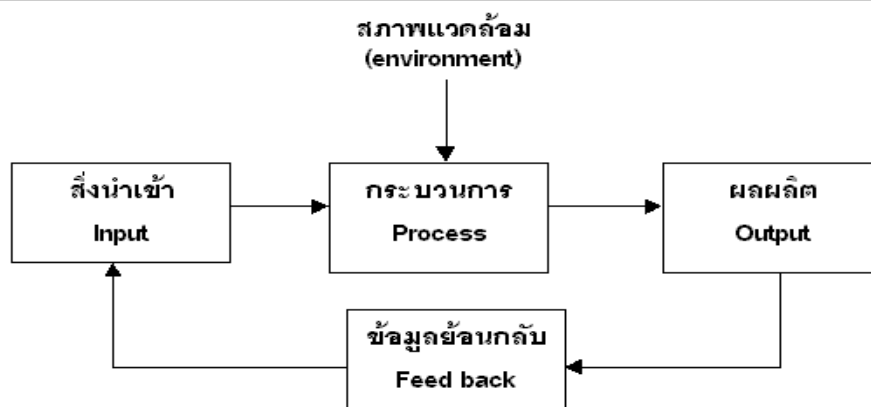
2.3 ความต้องการส่วนตัว (need - dispositions) บุคคลที่มาทำงานสถาบันมีความต้องการที่แตกต่างกันไป บางคนทำงานเพราะต้องการเงินเลี้ยงชีพ บางคนทำงานเพราะความรัก บางคนต้องการเกียรติยศชื่อเสียง ความก้าวหน้า บางคนต้องการการยอมรับ บางคนต้องการความมั่นคงปลอดภัย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีค่านิยมของตนเองครอบคลุมอยู่ ดังนี้

2.3.1) ปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบ กล่าวคือ การทุจริตเป็นปัญหาที่ร้ายแรงของประเทศ โดยแทรกซึมอยู่ในสังคมทุกระดับ และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเป็นการทำลายหลักคุณธรรมในระบบราชการทั้ง ศีลธรรม จริยธรรมและความชอบธรรม ซึ่งการทุจริตได้ส่งผลกระทบทางลบต่อทุกภาคส่วนในสังคม โดยการทุจริตและประพฤติมิชอบสามารถกระทำได้หลายรูปแบบ อาทิเช่น การเรียกรับผลประโยชน์ การรับสินบน การทุจริตในกระบวนการจัดซื้อจัดจ้าง การใช้อำนาจหน้าที่ในการหาผลประโยชน์ให้กับตนเองหรือพวกพ้อง การใช้ช่องว่างทางกฎหมายเพื่อแสวงหาประโยชน์ส่วนตัว การไม่เปิดเผยข้อมูล หรือเปิดเผยข้อมูลไม่ครบถ้วน หรือบิดเบือนข้อมูล การนำทรัพย์สินหรือเวลาราชการไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตน และการเลือกปฏิบัติ เป็นต้น

2.3.2) ความปกติของระบบอุปถัมภ์เชิงวัฒนธรรม จะเป็นปัญหาเชิงพฤติกรรมศาสตร์ที่ถูกบ่มเพาะมาอย่างยาวนานจนเป็นค่านิยมปกติ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมผู้น้อย-ผู้ใหญ่ การฝากเนื้อฝากตัวทดแทนบุญคุณ การยึดตัวบุคคล อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าหลักคุณธรรม และกฎหมาย การถูกแทรกแซงโดยนักการเมือง การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ทั้งเงิน สิทธิพิเศษทางสังคม ทำให้ระเบียบกฎหมายมีช่องว่าง การบังคับใช้กฎหมายไม่จริงจังเพราะเอื้อประโยชน์ต่อพวกพ้อง ทำให้ระบบบริหารงานบุคคลของข้าราชการไม่เป็นไปตามหลักคุณธรรม ผู้บังคับบัญชาจึงสามารถใช้ดุลพินิจตามอำเภอใจ

ปัญหาการปฏิรูประบบราชการของไทย

วิเคราะห์ปัญหาการปฏิรูประบบราชการของไทยผ่านทฤษฎีวิเคราะห์ระบบ (System Approach หรือ General System Theory) ดังรูปที่ 2

รูปที่ 2 ทฤษฎีวิเคราะห์ระบบ

ทฤษฎีวิเคราะห์ระบบเป็นทฤษฎีที่มีคุณค่าในการตรวจสอบ หาข้อบกพร่องของกระบวนการบริหารทั้งปวงรวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย โดยการวิเคราะห์สิ่งนำเข้า วิเคราะห์กระบวนการและวิเคราะห์ผลผลิตว่าสิ่งที่ลงทุนไปคุ้มค่าหรือไม่ แล้วรวบรวมข้อมูลหาจุดบกพร่องแล้วปรับปรุงแก้ไขต่อไป

การปฏิรูประบบราชการไทยยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากยังประสบปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการ โดยสามารถสรุปปัญหาต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้ (สันสิทธิ์ ขวลิธธำรง, 2546: 80-83 และสมาน รังสิโยภุชญา, 2546: 107-110)

1) สิ่งนำเข้า (INPUT)

1.1) การขาดความต่อเนื่องของเจตนารมณ์ทางการเมือง (Political Will) เนื่องจากรัฐบาลส่วนใหญ่ของประเทศไทยมีลักษณะเป็นรัฐบาลผสม ส่งผลให้การบริหารงานขาดเสถียรภาพ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยมากอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ทางการเมือง และเมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาลใหม่จะมีการดำเนินภารกิจตามนโยบายที่ได้หาเสียงไว้ รวมทั้งเน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นและมักไม่สานต่อการดำเนินงานของรัฐบาลที่ผ่านมา เพราะฉะนั้น การปฏิรูประบบราชการจึงขาดความต่อเนื่องและขาดการดำเนินงานที่จริงจัง

1.2) ปัญหาเชิงโครงสร้างที่มั่นคง ถึงแม้ประเทศไทยจะผ่านการปรับโครงสร้างระบบราชการครั้งใหญ่ แต่ยังไม่สามารถลดขนาดและลดการซ้ำซ้อนของส่วนราชการต่างๆ ได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ รัฐบาลจึงมีแนวคิดที่จะปฏิรูประบบราชการอีกหลายครั้ง ดังนั้นจึงส่งผลให้ข้าราชการเกิดความตระหนกและขวัญเสีย อีกทั้งประชาชนก็รู้สึกว่าการปฏิรูปที่ผ่านมาล้มเหลวจึงต้องปฏิรูประบบราชการกันใหม่

1.3) ปัญหาด้านบุคลากร กล่าวคือข้าราชการเคยชินกับการทำงานแบบเดิมที่รอรับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาจึงไม่สามารถปฏิบัติงานเชิงรุกได้ รวมทั้งมีการต่อต้านจากข้าราชการบางส่วนที่มีความคิดเห็นว่าการปฏิรูประบบราชการก่อให้เกิดความลำบากและยุ่งยากในการทำงาน หรือสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้รับ อีกทั้งยังกลัวการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการปรับโครงสร้างองค์กรและอัตรากำลังของหน่วยงาน

นอกจากนี้ยังประสบปัญหาเกี่ยวกับการขาดจิตสำนึกและค่านิยมในการทำงานด้วย เนื่องจากข้าราชการส่วนมากไม่มีจิตสำนึกในการปฏิรูประบบราชการ รวมทั้งคณะกรรมการพัฒนาระบบ

ราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่สามารถส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกและค่านิยมที่เอื้อต่อการปฏิรูประบบราชการ ซึ่งการสร้างจิตสำนึกจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการดำเนินการที่ยาวนานและเห็นเป็นรูปธรรมได้ยาก

2) กระบวนการ (Process)

2.1) ปัญหาในการบริหารงาน ทั้งปัญหาทางด้านวิธีการทำงานและวัสดุอุปกรณ์ กล่าวคือ ข้าราชการคุ้นเคยกับการทำงานแบบเดิมที่ต้องคอยรับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา จึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานได้ในทันทีทันใด นอกจากนี้ข้าราชการบางส่วนมองว่าวิธีการทำงานแบบใหม่ที่รัฐบาลกำหนดมา ทั้งการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี รวมทั้งการบริหารเชิงกลยุทธ์ เป็นวิธีการที่ยุ่งยากและเป็นการเพิ่มภาระหน้าที่ ดังนั้น จึงได้รับการต่อต้านจากข้าราชการบางกลุ่ม

2.2) ปัญหาด้านงบประมาณ เนื่องจากงบประมาณของประเทศมีจำกัด ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อการบริหารงานรูปแบบใหม่ได้ เช่น เทคโนโลยีทางการบริหาร เป็นต้น นอกจากนี้ ข้าราชการยังได้รับผลตอบแทนต่ำ ทำให้ขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน จึงไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการปฏิรูประบบราชการ จึงไม่สามารถปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ให้ทันสมัยได้ ซึ่งเครื่องมือที่มีอยู่ก็ถูกใช้มาอย่างยาวนานและไม่เอื้ออำนวยให้ปฏิบัติงานตามหลักการบริหารแบบใหม่มากนัก ขณะเดียวกันหน่วยงานที่ได้รับการสนับสนุนเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่มาก็ไม่สามารถใช้งานได้เต็มประสิทธิภาพมากนัก เนื่องจากข้าราชการผู้ปฏิบัติงานขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เท่านั้น

3) ผลผลิต (Output)

3.1) ปัญหาการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงจากข้าราชการระดับสูงและนักการเมือง (Strong Resistance to Change) เนื่องจากหลักการปฏิรูประบบราชการมักนำหลักการ แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) มาปรับใช้ในการบริหารงาน ซึ่งแนวคิดสมัยใหม่มักให้ความสำคัญกับการมอบอำนาจ (Delegation) การกระจายอำนาจ (Decentralization) การลดกฎระเบียบและการควบคุมของภาครัฐ (Deregulation) หลักการแบบประชาธิปไตย (Democratization) รวมทั้งการลดขนาดของหน่วยราชการลง (Downsizing) เพราะฉะนั้นจะส่งผลกระทบต่อข้าราชการระดับสูงหรือผู้บังคับบัญชาระดับสูง โดยอาจส่งผลให้เสียผลประโยชน์หรือฐานอำนาจเดิมที่มี เพราะฉะนั้นจะเกิดการต่อต้านจากกลุ่มข้าราชการระดับสูง นักการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ

3.2) ปัญหาด้านความร่วมมือจากสาธารณะ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูประบบราชการ โดยมองว่าเป็นเรื่องของหน่วยงานและข้าราชการซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับตน จึงเพิกเฉยต่อการปฏิรูประบบราชการ เพราะฉะนั้นจึงขาดแรงผลักดันที่จะส่งเสริมให้การปฏิรูประบบราชการประสบความสำเร็จ

บทสรุป

จากการศึกษาวิวัฒนาการการบริหารราชการแผ่นดินของไทยในแต่ละยุคพบว่าปัญหาที่แตกต่างกันแต่นำมาวิเคราะห์ในทฤษฎีเชิงระบบแล้ว พบว่าในด้านสถาบันมิตินั้นจะยึดถือเรื่องสถาบันซึ่งมีบทบาทต่างๆ เป็นสำคัญบทบาทที่สถาบันได้คิดหรือกำหนดไว้จะต้องชี้แจงให้บุคลากรในสถาบันได้ทราบอย่างเด่นชัด เพื่อจะได้กำหนดการคาดหวังที่สถาบันได้กำหนดไว้ในบทบาทของตนออกมา ตรงกับความต้องการของผลผลิตของสถาบันนั้นแต่ถูกแฝงไปด้วยปัญหาเชิงโครงสร้าง ปัญหาในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ส่วนในด้านบุคลากรมี ประกอบด้วย ตัวบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ในสถาบันนั้น ประกอบด้วยปัญหาในการบริหารงานบุคคลและค่านิยมไทรภาวะ ซึ่งบุคคลที่ปฏิบัติงานอยู่ก็มีบุคลิกภาพที่เป็นตัวเองที่ไม่เหมือนกัน ในแต่ละคนต่างก็มีความต้องการในตำแหน่งหน้าที่การงานที่แตกต่างกันออกไป ทั้งสองมิตินี้ระบบสังคมเป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงต่อการบริหารงานเป็นอันมาก ถ้าหากว่าทุกสิ่งทุกอย่างราบรื่นดี การบริหารงานนั้นสามารถที่จะสังเกตพฤติกรรมได้ (social behavior or observed behavior) โดยมีสิ่งนำเข้า (INPUT) ความต่อเนื่องของเจตนารมณ์ทางการเมือง ปัญหาเชิงโครงสร้างที่มั่นคงและปัญหาด้านบุคลากร กระบวนการ (Process) เกิดปัญหาในการบริหารงาน ปัญหาด้านงบประมาณ ผลผลิต (Output) เกิดปัญหาการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงจากข้าราชการระดับสูงและนักการเมือง และปัญหาด้านความร่วมมือจากสาธารณะตามลำดับ

บรรณานุกรม

- กิติมา ปรีดีดิolk. (2529). *ทฤษฎีบริหารองค์การ*. กรุงเทพฯ: ธนะการพิมพ์.
- โกวิท พวงงาม. (2550). การทุจริตคอร์รัปชันในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: มาตรการและกลไกการป้องกัน. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2550)
- ถวิลวดี บุรีกุลและคณะ. (2545). *โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพผลการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดี*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2543). การบริหารผลการดำเนินงาน (Performance Management). *รวมบทความวิชาการ 100 ปี รัฐประศาสนศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (2545). *การปฏิรูประบบราชการภายใต้กระแสการจัดการภาครัฐใหม่และข้อวิพากษ์*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- สมาน รังสิโยภักษ์. (2546). *การบริหารราชการไทย อดีต ปัจจุบัน และอนาคต*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- สันสิทธิ์ ขวลิตรารัง. (2550). *หลักการบริหารรัฐกิจกับระบบราชการไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สำนักงาน ก.พ. (2544). *รายงานการวิจัยคอร์รัปชันในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลีฟวิ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. 2547 *การปฏิรูประบบราชการในประเทศไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.opdc.go.th/oldweb/Mission/File_download/22_12_47/Thai_PSR.pdf. [15 ธันวาคม 2565].
- Getzels, J.W. and E.G. Guba. Social Behavior and the Administrative. *School Review* 65(December 1975): 423-441.

วัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง : ศึกษาจากศิลาจารึกหลักที่ 1

Buddhism Culture in King Ramkhamhaeng Period: A Study from the First Inscription

ว่าที่ร้อยตรี ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ

Acting Sub Lt. Natawut Klaisuwan

สาขาวิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Program in Thai,

Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University

พระปลัดสถาพร สุฐานววุฒิ (ปุมเป้า)

Phrapalad Sathaporn Suthanawutthi (Poompao)

สาขาวิชาการสอนภาษาไทย

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Program in Teaching Thai,

Buddhachinnarat Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: natawut@mbu.ac.th, sathaporn@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ผลการศึกษาปรากฏว่า วัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีทั้งสิ้น 4 ประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมพุทธศาสนา ด้านคติธรรม 2) วัฒนธรรมพุทธศาสนา ด้านเนติธรรม 3) วัฒนธรรม พุทธศาสนา ด้านสัทธรรม 4) วัฒนธรรมพุทธศาสนา ด้านวัตถุธรรม ซึ่งวัฒนธรรมทั้ง 4 ประเภทนี้ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิด ความงอกงามต่างๆ ในสังคมสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงทรงนำวัฒนธรรมพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการ ปกครองอาณาจักร ส่งผลให้ประชาชนมีอิสระเสรีในการประกอบอาชีพ มีความเป็นอยู่ที่ดีในการดำเนิน ชีวิต เพราะได้รับความยุติธรรมและความเมตตาจากพ่อขุนรามคำแหงอย่างเสมอภาค กรุงสุโขทัยจึงมี ความสงบสุข เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งนี้หากมีการนำวิถีทางปฏิบัติของพ่อขุนรามคำแหงกับ ประชาชนสุโขทัยมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน อาจช่วยทำให้ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในทุกวันนี้ลดลงและ ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่คนในชาติ อันจะนำพาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป

คำสำคัญ: วัฒนธรรมพุทธศาสนา, พ่อขุนรามคำแหง, ศิลาจารึกหลักที่ 1

Abstract

The result found that the Buddhism culture in King Ramkhamhaeng period a had 4 types were 1) doctrine 2) law 3) belief and 4) object. All 4 types of Buddhism culture generated the progress in Sukhothai period because King Ramkhamhaeng applied the Buddhism culture to rule his kingdom caused people having freedom to earn a living, having a good life because of King Ramkhamhaeng 's morals such as justice, kindness, and equality. Sukhothai was peaceful and harmonize people. To apply the method of King Ramkhamhaeng for ruling in present society may decrease the commotion and increase the harmony among people and leading to the civilization.

Keywords: Buddhism Culture, King Ramkhamhaeng, first inscription

บทนำ

พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชได้ขึ้นมาประดิษฐานยังอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, 2518: 89) และแพร่หลายจนกลายเป็นที่นิยมนับถือในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ความจากศิลาจารึกหลักที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความศรัทธา ในนิยายเกรวาทของพ่อขุนรามคำแหง เพราะทรงนิมนต์พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกจากนครศรีธรรมราชให้ขึ้นมาจำพรรษา และสั่งสอนพุทธบริษัทในอาณาจักรสุโขทัย ดังความว่า *พ่อขุนรามคำแหงกระทำไยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรย หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา* (กรมศิลปากร, 2526: 13-14) นอกจากนี้ความในศิลาจารึกหลัก ที่ 1 ยังได้แสดงให้เห็นถึงศาสนพิธีต่างๆ เช่น การทำบุญในช่วงข้างขึ้นข้างแรม การฟังพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา ดังความว่า *วันเดือนดับเดือนโคงแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนข้างแปดวัน ผูกปู่ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหิน สูดธรรมแก่อุบาสก ผูกท่วยจำศีล* (กรมศิลปากร, 2526: 16-17)

จากตัวอย่างดังกล่าวทำให้เห็นว่าพุทธศาสนานิกายเกรวาท ได้ปักหลักลงอย่างมั่นคงในดินแดนสุโขทัย และคำสอนทางพุทธศาสนาได้ซึมซับเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของคนสุโขทัย ทั้งนี้ยังมีหลักฐานอีกว่าคนสุโขทัยมักถือศีลในวันขึ้นแปดค่ำและสิบห้าค่ำ เมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษาชาวสุโขทัยนำโดยพ่อขุนรามคำแหงจะพร้อมใจกันปฏิบัติธรรม ดังความว่า *พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยบัวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผูกท่วยมีศรัทธา ในพระพุทศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน* (กรมศิลปากร, 2526: 12)

เมื่อพิจารณาหลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่ 1 ดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นว่าพุทธศาสนานิกายเกรวาทได้ฝังรากลึกลงบนแผ่นดินสุโขทัย เป็นเหตุให้เกิดวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ชาวสุโขทัย ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดและสืบทอดต่อมา บทความวิจัยนี้จะศึกษาว่าวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่เกิดขึ้น ในแผ่นดินสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีอะไรบ้าง ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้ชัดเจนขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตของเนื้อหาในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งพิมพ์ในหนังสือจารึกสมัยสุโขทัย กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือไทย พุทธศักราช 2526 เป็นข้อมูลในการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิเคราะห์

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 จากนั้นจึงนำเสนอผล การวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (description analysis)

ความหมายและประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นขึ้น และมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของคนส่วนรวม วัฒนธรรม คือ วิถีทางแห่งชีวิตของมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้จากกันได้ ถ่ายทอดสู่กันได้ และเอาอย่างกันได้ (พระยาอนุมานราชธน, 2509: 2) วัฒนธรรมแตกแขนงออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 4 ประเภท คือ

1. **วัฒนธรรมทางคตินิยม** คือ วัฒนธรรมทางศีลธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา วัฒนธรรมทางคตินิยมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่มนุษย์ ควรยึดถือและปฏิบัติ แบ่งย่อยได้อีก 2 ประเภท คือ คตินิยมทางกายและคตินิยมทางใจ คตินิยมทางกายหมายถึงสภาพความเป็นอยู่ ความประพฤติ ส่วนคตินิยมทางใจ คือ คตินิยมที่กล่อมเกลาจิตใจให้สูงส่ง เช่น มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซื่อสัตย์และจงรักภักดี (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2553: 99)

2. **วัฒนธรรมทางเนติธรรม** คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎหมาย รวมถึงจารีตประเพณีและข้อห้ามทางศาสนา วัฒนธรรมทางเนติธรรมเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วกันว่าจะต้องปฏิบัติ เพราะมีความสำคัญดุจเดียวกับกฎหมาย ทั้งนี้การที่แต่ละคนจะอยู่ร่วมกันได้จะต้องมีกฎหมายเป็นหลักให้ยึดถือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2553: 106)

3. **วัฒนธรรมทางสหธรรม** คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสังคมส่วนรวม โดยเกี่ยวข้องกับมารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้คนในสังคมจะอยู่ร่วมกันได้ต้องอาศัยวัฒนธรรมทางสหธรรมเป็นหลัก หากผู้คนในสังคมขาดสหธรรมก็จะทำให้เกิดความแตกแยก นำพาความเสื่อมมาสู่สังคมตลอดจนประเทศชาติ (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2553: 125)

4. วัฒนธรรมทางวัตถุธรรม คือ การสร้างสิ่งต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ นอกจากนี้ยังหมายถึงศิลปกรรมทุกแขนง ได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2553: 114)

ความเป็นมาของศิลาจารึกหลักที่ 1

น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม (2560: 10-11) กล่าวถึง ความเป็นมาของศิลาจารึกหลักที่ 1 สรุปความ โดยสังเขปได้ดังนี้ เป็นที่ทราบแน่ชัดว่า ข้อความตอนต้นในด้านที่ 1 (บรรทัดที่ 1-18) เริ่มตั้งแต่ *พ่อขุนศรีอินทราทิตย์* จนถึง *พิกุลตายจึงได้เมืองแก้วทั้งกลม* เป็นข้อความที่แต่งโดยพ่อขุนรามคำแหง ส่วนข้อความ ต่อจากนั้น ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้แต่ง เพราะไม่ได้ใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 คือ คำว่า *กู* อีกเลย ทั้งยังใช้คำว่า *เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง* อันเป็นข้อความบ่งบอกถึงอดีตกาล มีความหมายว่า พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตไปแล้ว นอกจากนี้ข้อความในช่วงปลาย คือ ตั้งแต่บรรทัดที่ 11-27 ลักษณะของ ตัวอักษรไม่เหมือนกับ ช่วงต้น เพราะมีลักษณะเล็กและลึบกว่า สระที่ใช้ก็แตกต่างกัน จึงแสดงให้เห็นว่าเนื้อความตอนต้นกับ ตอนปลายคงจะจารึกห่างกันนานหลายปี นักวรรณคดีสันนิษฐานว่าข้อความหลังจากบรรทัดที่ 1-18 ผู้จารึก คือ พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท)

เนื้อความของศิลาจารึกหลักที่ 1 แบ่งออกได้ 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ตั้งแต่บรรทัดที่ 1-18 เป็นอัตชีวประวัติของผู้แต่งซึ่งใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 แทน ตัวเองว่า *กู* ดังในประโยคแรกว่า *พ่อขุนศรีอินทราทิตย์* และบอกชื่อผู้แต่งไว้บรรทัดที่ 9-10 ว่า *พ่อขุน จึงขึ้นชื่อขุนศรีรามคำแหง เมื่อขุนพ่วงข้างขุนสามชน* เนื้อความในตอนที่ 1 นี้ พ่อขุนรามคำแหง ทรงระบุ พระนามพระราชบิดา พระราชมารดา พระเชษฐา ต่อด้วยเกียรติประวัติในการรบกับขุน สามชนเจ้าเมืองจอด ครั้นพระราชบิดาสวรรคตแล้วก็ทรงประพฤติปฏิบัติดูแลพระเชษฐาเสมือน กับดูแลพระราชบิดา ครั้นพระ เชษฐาสวรรคต ราชสมบัติทั้งหมดจึงตกเป็นของพระองค์

ตอนที่ 2 ตั้งแต่ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 18 จนถึงด้านที่ 3 บรรทัดที่ 10 เนื้อความตอนนี้และตอนที่ 3 สันนิษฐานว่า ผู้แต่งมิใช่บุคคลเดียวกับผู้แต่งตอนที่ 1 ทั้งนี้ นักวรรณคดีหลายคนเชื่อว่าอาจแต่งขึ้น ในสมัย พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) แต่อีกหลายคนก็เชื่อว่าอาจจะแต่งขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ความในตอนที่ 2 กล่าวถึงเหตุการณ์บ้านเมือง และความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย กล่าวยอพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงการค้าขายอย่างเสรี กฎหมายมรดก ระเบียบการฟ้องร้อง การปฏิบัติต่อเมืองขึ้น การร้องทุกข์ของราษฎรที่สามารถร้องทุกข์ถึงพระมหากษัตริย์ได้โดยตรง การสร้างสวนผลไม้ การจัดการสาธารณสุข ลักษณะตัวเมืองสุโขทัยที่มีกำแพงล้อมรอบ มีวัดวา อาราม ที่ใหญ่โตกลางเมือง นอกเมืองทั้งสี่ทิศเป็นที่อยู่ของราษฎรที่อยู่รวมกัน เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ และเล็ก รายรอบเขตราชธานี ทุกทิศมีวัดวาอารามเป็นที่พำนักของพระเถระ มีเรือกสวนไร่นา ต่อจากนั้นได้บรรยาย ถึงวิถีชีวิตของชาวสุโขทัยในสมัยนั้นที่ผู้คนมีความศรัทธาในการทำบุญ รักษาศีล เมื่อออกพรรษามี ประเพณีทอดกฐิน ซึ่งเป็นงานฉลองประจำปีที่ยิ่งใหญ่ ผู้คนจำนวนมากต่างมาร่วมงานฉลองกฐินที่จะนำไป ทอดถวายยังพระอารามทั้งสี่ทิศ พ่อขุนรามคำแหงก็เสด็จมาร่วมงานด้วย ทรงถวายทานแด่พระสังฆราช

ทางทิศใต้มีการสร้างเขื่อนหรือทำนบกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร และมีระบบการประปา ที่สามารถผันน้ำเข้ามาใช้ในเมือง มีพระพุทธรูปประดิษฐานในเขาและเป็นสิ่งศักดิ์ที่คอยปกป้องรักษาเมือง

ตอนที่ 3 ตั้งแต่ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 10 จนถึงด้านที่ 4 บรรทัดสุดท้าย เนื้อความกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพ่อขุนรามคำแหง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 1835 พ่อขุนรามคำแหงได้ให้ช่างสกัดหินเป็นพระแท่น ชื่อพระแท่นมิ่งมงคลบาตร เพื่อประดิษฐานกลางดงตาลที่ทรงปลูกไว้นานถึง 14 ปี ในวันพระ พ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์พระสงฆ์ขึ้นนั่งบนพระแท่นนี้ เพื่อแสดงธรรมแก่ประชาชน ส่วนวันธรรมดาพ่อขุนรามคำแหงจะเสด็จประทับบนพระแท่นเพื่อว่าราชการ นอกจากนี้ในทุกวันพระ พ่อขุนรามคำแหงจะเสด็จทรงช้างไปสักการะพระยงวัดอรุณฤๅณ ความต่อจากนี้กล่าวถึง ศิลปารักษ์ที่ทรงสร้างขึ้น 3 หลัก แล้วโปรดให้นำไปไว้ยังสถานที่ต่างๆ คือ เมืองเขลียง ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ถ้าพระรามและถ้ารัตนธาร ทรงสร้างศาลาสองหลังชื่อศาลาพระมาสและพุทธศาลา เมื่อ พ.ศ. 1828 มีชาวไทยต่างเมืองและลาว ตลอดจนผู้ที่อยู่แถบลุ่มแม่น้ำจุนและลุ่มแม่น้ำโขงมาขึ้นอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร โปรดให้ชุดพระบรมสารีริกธาตุให้ประชาชนสักการบูชา แล้วนำลง ผังไว้กลางเมืองศรีสัชนาลัย ทรงสร้างเจดีย์ครอบ (คือ เจดีย์วัดช้างล้อมในปัจจุบัน) ใช้เวลาในการสร้าง 6 ปี ก่อกำแพงหินล้อมใช้เวลา 3 ปี ข้อความต่อจากนี้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย คือ การประดิษฐ์อักษรไทยของพ่อขุนรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. 1826 กล่าวถึงพระนิสัยอันงดงามของพ่อขุนรามคำแหงว่าทรงเป็นผู้สอนให้ประชาชนรู้บุญรู้ธรรม ทรงเป็นผู้มีความรู้ เฉลียวฉลาด กล่าวหาญ เข้มแข็ง อดทน ยากที่จะหาใครเสมอเหมือน ทรงปราบปรามข้าศึกและขยายดินแดนออกไปอย่างกว้างขวาง เขตแดนทางด้านทิศตะวันออกข้ามฝั่งแม่น้ำโขงไปถึงเวียงจันทน์ เวียงคำ ทางทิศใต้ไปถึงเมืองคณที สุพรรณภูมิ นครศรีธรรมราช สุดขอบทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันตกไปถึงเมืองหงสาวดีจรดอ่าวเบงกอล เขตแดนทางทิศเหนือได้เมืองแพร่ น่าน ข้ามฝั่งโขง ไปเมืองหลวงพระบาง ทรงปกครองประชาชนด้วยธรรม

ผลการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและศึกษาเนื้อหาในศิลปารักษ์หลักที่ 1 พบว่าวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านคตินิยม 2) วัฒนธรรม พุทธศาสนาด้านเนติธรรม 3) วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านสทธรรม 4) วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้าน วัตถุธรรม ดังบทวิเคราะห์ต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านคตินิยม

วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านคตินิยมที่ปรากฏในศิลปารักษ์หลักที่ 1 ได้แก่ 1) การดูแลบิดามารดา และการสงเคราะห์ญาติ 2) การมีความเมตตากรุณา 3) การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ดังนี้

1) การดูแลบิดามารดาและการสงเคราะห์ญาติ การดูแลบิดามารดาเป็นหลักธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตรว่า มาตานิตุตฺถุฏฺฐานํ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466: 8) ส่วนการสงเคราะห์ญาติ ปรากฏในมงคลสูตรเช่นกัน ความว่า ญาตกานญจ สงคโห (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,

2466: 9) พ่อขุนรามคำแหงทรงนำหลักธรรมข้อนี้มาปฏิบัติ โดยทรงดูแล พระราชบิดา พระราชมารดา ตลอดจนพระเชษฐาเป็นอย่างดี ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

เมื่อชั่วพ่อกู กุบ่าเรอแก่พ่อกู กุบ่าเรอแก่แม่กู กุได้ตัวเนื้อตัวปลา กุเอามาแก่พ่อกู
ได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยกินดี กุเอามาแก่พ่อกู กุไปตีหนังวังช้างได้ กุเอ
มาแก่พ่อกู กุไปที่บ้านพ่อแม่เมือง ได้ช้างได้วงได้ปั่วได้นาง ได้เงื่อนได้ทอง กุเอามาเวนแก่พ่อกู
พ่อกูตายยังพี่กู กุพรา้บ่าเรอแก่พี่กู ดังบ่าเรอแก่พ่อกู

(กรมศิลปากร, 2526: 8-9)

2) การมีความเมตตากรุณา เป็นวิถีปฏิบัติของพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงดำเนินตาม หลักธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหาร คือ คุณธรรมสำหรับผู้มีจิตใจกว้างขวางหรือผู้เป็นใหญ่ที่มีหน้าที่ปกครองผู้ได้บังคับบัญชา (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน และวิธาน สุชีวงศ์, 2562: 194) ทั้งนี้คำสอนเรื่อง ความเมตตา ยังปรากฏใน หลักธรรมอื่นๆ เช่น สาราณียธรรม คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นเหตุให้ระลึกลึถึงกัน (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน และทวี ผลสมภพ, 2555: 55) พ่อขุนรามคำแหงได้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมดังกล่าวต่อประชาชนถ้วนหน้าโดยเสมอภาคกัน นอกจากนี้พ่อขุนรามคำแหงยังทรงเมตตาต่อเจ้าเมืองต่างๆ ที่เข้ามาขอความช่วยเหลือ โดยทรงให้ช้าง ม้า ข้าทาส ขายหญิง เงินทอง เพื่อเป็นกำลังสนับสนุน ในการก่อสร้างสร้างเมือง ที่สำคัญคือเมื่อพ่อขุนรามคำแหงยก กองทัพไปรบกับเมืองใด เมื่อพระองค์ ได้เขลยมาก็ไม่ฆ่าหรือตีให้เขลยผู้นั้นได้รับทุกขเวทนา ดังความว่า

คนใดขี่ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู มันทบมีช้างบมีม้า บมีปั่วบมีนาง
บมีเงื่อนบมีทอง ให้แก่มัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง ได้ข้าเสือกข้าเสื่อ หัวฟ่งหัวรบ
ก็ตี บฆ่าบตี

(กรมศิลปากร, 2526: 10)

3) การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งในมรรค 8 (วิโรจ นาคชาตรี, 2559: 123) หรือเรียกได้อีกอย่างว่า สัมมากัมมันตะ หมายถึง การกระทำชอบหรือการงานชอบ (วศิน อินทสระ, 2523: 226) เมื่อพิจารณาข้อความจากศิลาจารึกหลักที่ 1 แล้ว ทำให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหง ทรงปฏิบัติ ตามหลักธรรมดังกล่าวเป็นนิตย เช่น ทรงสอนธรรมแก่คนทั้งหลาย ส่งผลให้ คนเหล่านั้นมีปัญญาความรู้ หาผู้เสมอมิได้ นอกจากนี้พ่อขุนรามคำแหงยังทรงดูแลประชาชนอย่าง เป็นธรรมและเสมอภาคกัน ดังความว่า

สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รู้บุญรู้ธรรมแท้ แต่คนอันมีในเมืองไทยด้วยรู้ ด้วยหลง
ด้วยแก้วด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรง หากคนจักเสมอมิได้...ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้น
ชอบด้วยธรรมทุกคน

(กรมศิลปากร, 2526 : 19-20)

2. วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านเนติธรรม

แม้ว่าวัฒนธรรมทางเนติธรรมจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย แต่เมื่อพิจารณาเนื้อความ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 แล้ว เห็นว่าหลักธรรมพุทธศาสนาหัวข้อจักรวรรดิวัตร 12 (ข้อควรประพฤติและ

ปฏิบัติสำหรับพระมหากษัตริย์) และประเพณีธรรม 7 อาจเป็นหลักธรรมที่พ่อขุนรามคำแหง ทรงนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองอาณาจักร ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมย่อยกลุ่มต่างๆ ได้แก่ 1) การกำหนดมิให้เจ้าเมืองเรียกเก็บภาษี 2) การกำหนดให้ลูกเป็นผู้สืบทอดมรดกของบิดา 3) การตัดสินคดีด้วยความยุติธรรม 4) การกำหนดให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์ได้โดยตรง 5) การกำหนดพื้นที่ ทำกินให้ประชาชน ดังนี้

1) การกำหนดมิให้เจ้าเมืองเรียกเก็บภาษีอากร พ่อขุนรามคำแหงอาจประยุกต์หลักธรรมจากจักรวรรดิวัตร 12 หัวข้อ *เว้นจากความโลภที่ไม่สมควร* (วิไลเลขา ถาวรธนาสาร และคณะ, 2563: 612) นอกจากนี้อาจประยุกต์หลักธรรมจาก ประเพณีธรรม 7 หัวข้อ *เคารพ ในสิทธิของราษฎร ไม่เบียดเบียนเอาทรัพย์สิน ไร่นาของราษฎร* (วิโรจ นาคชาติ, 2550: 131) จากนั้น จึงกำหนดขึ้นใช้ในอาณาจักรสุโขทัย ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมเฉพาะของสุโขทัย คือ เจ้าเมืองไม่เก็บภาษี ดังความจากศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่

(กรมศิลปากร, 2526 : 9)

ดังนั้น เมื่อมีกฎหมายห้ามเจ้าเมืองเรียกเก็บภาษี ทำให้การค้าขายในอาณาจักรสุโขทัยเป็นไปอย่างเสรี ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

ใครจักใครค้าข้าวคั่ว ใครจักใครค้าม้าคั่ว ใครจักใครค้าเงินคั่วทองคำ

(กรมศิลปากร, 2526: 9)

2) การกำหนดให้ลูกเป็นผู้สืบทอดมรดกของบิดา พ่อขุนรามคำแหงอาจประยุกต์หลักธรรมจากประเพณีธรรม 7 หัวข้อ *เคารพในสิทธิของราษฎร ไม่เบียดเบียนเอาทรัพย์สิน ไร่นา ของราษฎร* (วิโรจ นาคชาติ, 2550: 131) จากนั้นจึงกำหนดขึ้นใช้ในอาณาจักรสุโขทัย โดยกำหนด ให้ทรัพย์สินทั้งหมดของผู้ตายตกเป็นของลูก ดังความที่จารึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

*ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ว ล้มตายหายกว่าเหย้าเรือนพ่อเชื้อเสื่อค้ำมัน ข้างขอลูกเมีย
เยี่ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าพลูพ่อเชื่อมั่น ไว้แก่ลูกมันสิ้น*

(กรมศิลปากร, 2526 : 9)

3) การตัดสินคดีด้วยความยุติธรรม พ่อขุนรามคำแหงอาจประยุกต์หลักธรรมจากจักรวรรดิวัตร 12 หัวข้อ *ทำการห้ามปรามการกระทำใดๆ ที่ไม่เป็นธรรม* (วิไลเลขา ถาวรธนาสาร และคณะ, 2563: 612) อีกทั้งยังอาจประยุกต์จาก ประเพณีธรรม 7 หัวข้อ *รักษากฎหมาย มีการลงโทษอย่างเคร่งครัด ผูกไมตรีกับท้าวพระยาต่างประเทศ และ ตัดสินคดีความด้วยความยุติธรรม* (วิโรจ นาคชาติ, 2550: 131) จากนั้น จึงกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในอาณาจักรสุโขทัย โดยกำหนดให้มีการสอบสวนและตัดสินคดีความอย่างยุติธรรม ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่เห็นแก่สินบน ดังความจาก ศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

*ลูกเจ้าลูกขุน ผิดผิดผิดแผกแสบกว้างกัน สอนดูแท้แล้ว จึงแล่งความแก่ข้าด้วยชื่อ
บ่เข้าผู้ลักมักผู้ช้อน เห็นข้าทนายบ่ใครพิน เห็นสินทนายบ่ใครเดือด*

(กรมศิลปากร, 2526: 9-10)

4) การกำหนดให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์ได้โดยตรง พ่อขุนรามคำแหงอาจประยุกต์หลักธรรมจากประเพณีธรรม 7 หัวข้อ *เมตตากฎณาต่อราษฎร เคารพในสิทธิของราษฎร ถือว่าราษฎรทุกคนเป็นข้าแผ่นดินเสมอกัน* (วิโรจ นาคราตรี, 2550: 131) จากนั้นจึงกำหนดขึ้น เพื่อใช้ในอาณาจักรสุโขทัย โดยกำหนดให้ประชาชนที่มีเรื่องทุกข์ร้อน สามารถมาส่งกระดิ่งที่แขวนไว้ ณ ประตูพระราชวัง เพื่อร้องทุกข์ต่อพระองค์ได้โดยตรง เมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ยินเสียงกระดิ่ง ก็จะเสด็จออกมาพิจารณาคดีด้วยความยุติธรรม ดังความที่จารึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

*ในปากประตูมีกะดิ่งอันถึงแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง
มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจักกล่าวถึงเจ้า เถิงขุนบ่ไร่ ไปลั่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้
พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยิน เรียกเมื่อถาม สอนความแก้แค้นด้วยชื่อ*

(กรมศิลปากร, 2526 : 10-12)

5) การกำหนดพื้นที่ทำกินให้ประชาชน พ่อขุนรามคำแหงอาจประยุกต์หลักธรรมจากประเพณีธรรม 7 หัวข้อ *เมตตากฎณาต่อราษฎร ให้ราษฎรทำบุญให้ทาน ทำไร่นา สร้างศาลา บ่อน้ำให้คนไปมาได้อาศัย* (วิโรจ นาคราตรี, 2550: 131) จากนั้นจึงกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในอาณาจักรสุโขทัย โดยกำหนดว่า ใครก็ตามที่ปลูกพืชผลยังที่แห่งใดก็ให้ที่แห่งนั้น เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ปลูกพืชผล ดังความที่จารึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ความว่า

*สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลาย
ในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่น*

(กรมศิลปากร, 2526: 12)

3. วัฒนธรรมพุทธศาสนาตามสทธรรม

วัฒนธรรมพุทธศาสนาตามสทธรรมในสมัยพ่อขุนรามคำแหงส่วนใหญ่ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีทางพุทธศาสนา ที่มีส่วนทำให้คนในสังคมสุโขทัยมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ประเพณีดังกล่าว ได้แก่ 1) ประเพณีเข้าพรรษา 2) ประเพณีออกพรรษา 3) ประเพณีฟังธรรม และรักษาศีลในวันพระ ดังนี้

1) ประเพณีเข้าพรรษา เข้าพรรษา คือ การที่พระภิกษุจะต้องอยู่ในอาวาสหรืออาศัย อยู่ในวัดใดวัดหนึ่งตลอดฤดูฝน ไม่สัญจรไปค้างคืนที่อื่นนอกจากมีเหตุจำเป็นเท่านั้น (บุญมี แทนแก้ว, 2547: 140) ในระหว่างเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เช่น ทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา ถือน้ำศีล ปฏิบัติธรรม (บุญมี แทนแก้ว, 2547: 145) ทั้งนี้คนในสังคมสุโขทัยนำโดยพ่อขุนรามคำแหง พระราชวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ขุนนางข้าราชการ ประชาชนทั้งหญิงและชาย จะพากันรักษาศีลในระหว่างพรรษาโดยพร้อมเพรียงกัน ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั๋วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน
ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน

(กรมศิลปากร, 2526: 12)

2) ประเพณีออกพรรษา ออกพรรษา คือ การออกจากการจำพรรษาหรือออกจาก ที่อยู่ในช่วง
ฤดูฝนหรือในช่วงเข้าพรรษา เมื่อพระภิกษุอยู่จำพรรษาจนครบ 3 เดือน สามารถจาริก ไปยังที่อื่นได้
เมื่อปวารณาแล้ว (บุญมี แท่นแก้ว, 2547: 146) ความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบ
ศาสนพิธีในช่วงออกพรรษามีพิธี กรานกฐิน ซึ่งเป็นพิธีสงฆ์ มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พิธีนี้พระสงฆ์จะมา
ประชุมกันในอุโบสถ และพระสงฆ์ที่ได้รับฉันทานุมัติให้รับผ้ากฐิน จะสละผ้าจีวรเก่า อธิษฐานจีวรใหม่ที่
ได้รับให้เป็นไตรจีวรกฐิน (บุญมี แท่นแก้ว, 2547 : 155) ประเพณีออกพรรษาในครั้งสุโขทัยมีกำหนด
ระยะเวลา 1 เดือน นับตั้งแต่วันออกพรรษา คือ วันแรมค่ำหนึ่ง เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 ผู้ใดจะถวาย
กฐินแต่พระสงฆ์จะต้องถวายภายในกำหนดเวลา ซึ่งเนื้อความ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ได้บอกไว้อย่าง
ชัดเจนว่า

เมื่อออกพรรษากธานกฐินเดือนนี้จึงแล้ว

(กรมศิลปากร, 2526: 12)

เห็นได้ชัดเจนว่าชาวสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีความสัมพันธ์กับการทอดกฐินเป็นอย่าง
มาก (พิฑูร มลิวัลย์, 2536: 103) เพราะนอกจากจะได้รับบุญอันมีส่วนทำให้จิตใจผ่องแผ้วแล้ว ยังได้เห็น
การประดิษฐ์สิ่งสวยงามต่างๆ ได้แก่ พนมเบี้ย (พุ่มประดับเงินเบี้ย) พนมหมาก (พุ่มประดับหมากพลู)
พนมดอกไม้ (พุ่มประดับดอกไม้) หมอนนึ่ง หมอนนอน และ บริวารกฐิน (พิฑูร มลิวัลย์, 2536: 104)
ดังความจากศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบี้ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนึ่งหมอนนอนบริวารกฐิน

(กรมศิลปากร, 2526: 12-13)

นอกจากนี้ความจากศิลาจารึกหลักที่ 1 ยังบอกเอาไว้อย่างชัดเจนอีกว่า คนสุโขทัยถวายปัจจัย
ในการทอดกฐินปีละ 2 ล้าน (พิฑูร มลิวัลย์, 2536 : 104) ดังความว่า

โอยทานแลปีแล้ญับล้าน

(กรมศิลปากร, 2526: 12-13)

3) ประเพณีฟังธรรมและรักษาศีลในวันพระ การฟังธรรมและรักษาศีลถือเป็นการกล่อมเกลา
จิตใจให้สะอาด แจ่มใส ช่วยให้มีพลังแรงไปสู่ความชั่ว อันอาจนำพาชีวิตไปสู่ ความเสียหาย และยังช่วย
ทำให้ได้รับความรู้หรือความเห็นที่ถูกต้อง (บุญมี แท่นแก้ว, 2547: 115) ทั้งนี้เนื้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1
กล่าวเอาไว้อย่างชัดเจนว่า คนในสมัยสุโขทัยมีนิสัยชอบฟังธรรม และรักษาศีลในวันพระทั้งข้างขึ้น ข้างแรม
ดังความว่า

วันเดือนดับเดือนโกลาแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบั้งแปดวัน ผูกปู้ครู เกร มหาเกร
ขึ้นนั่งเหนือขดารหิน สุธรรมแก่อุบาสก ผูกทวยจำศีล

(กรมศิลปากร, 2526: 16-17)

นอกจากนี้พ่อขุนรามคำแหง ยังทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในการฟังธรรม และรักษาศีล เพราะปรากฏว่าเสด็จทรงช้างชื่อรุจาครีไปนมัสการพระถึงอรัญญิก ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

ครั้นวันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือกกระพัดลายงา เทียรย้อมทองงา...
(ซ้าย) ขวา ชื่อรุจาครี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระ (เถิง) อรัญญิก

(กรมศิลปากร, 2526: 17)

4) วัฒนธรรมพุทธศาสนาตามวัดสุธรรม

วัฒนธรรมพุทธศาสนาตามวัดสุธรรมในสมัยพ่อขุนรามคำแหงที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ได้แก่ 1) วิหาร 2) พระพุทธรูป 3) พุทธศาลา ดังนี้

1) วิหาร เดิมคำว่าวิหารมีความหมายว่า ที่อยู่ของสงฆ์ ต่อมาคำนี้มีความหมายว่า วัด และต่อมามีความหมายอีกว่า อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป (พิฑูร มลิวลย์, 2536: 126) เนื้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า กรุงสุโขทัยมีวิหารตั้งอยู่ใจกลางเมือง โดยมีทั้งขนาดใหญ่และขนาดย่อม ดังความว่า
กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร...มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม

(กรมศิลปากร, 2526: 13)

พิฑูร มลิวลย์ (2536: 126) ให้ข้อสังเกตว่า ข้อความที่กล่าวว่า กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร และข้อความที่ว่า มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม น่าจะมีความหมายต่างกัน เพราะหากมีความหมายอย่างเดียวกัน คงไม่จารึกไว้ในที่เดียวกัน ทั้งนี้พิหารในข้อความแรกอาจหมายถึง วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย อันเป็นที่ตั้งปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ส่วนพิหารในข้อความหลัง อาจหมายถึง อาคารอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป โดยสังเกตได้จากคำ อันใหญ่ อันราม ซึ่งเป็น คำบอกขนาดของอาคาร หากเป็นไปตามข้อสังเกตแล้ว วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยในสมัยพ่อขุนราม คำแหง ต้องแบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นรอบนอกทั้ง 4 ทิศ เป็นเขตสังฆาวาส คือ ที่อยู่ของพระสงฆ์ ฝ่ายคามวาสี ส่วนชั้นในซึ่งมีพระมหาธาตุเจดีย์เป็นจุดศูนย์กลาง คือ เขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งของพิหารอันใหญ่และพิหารอันราม ทั้งนี้พิหารอันใหญ่คงหมายถึงพระวิหารหลวง อันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทอง (พระศรีศาสดายมุนี) ส่วนพิหารอันรามคงจะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอื่นๆ เช่น พระอัฐมารศ

นอกจากนี้ทางทิศตะวันออกของกรุงสุโขทัย ยังมีพิหารอันเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์อีกด้วย ดังความจากศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร

(กรมศิลปากร, 2526: 14)

2) พระพุทธรูป ในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างพระพุทธรูปตามอิริยาบถ 4 ได้แก่ นั่ง นอน ยืน เดิน เฉพาะอิริยาบถเดินนั้น ช่างชาวสุโขทัยสร้างเป็นพระพุทธรูปปางลีลาที่มีความงดงาม ถือเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย (दन्य षायोठा, 2550: 152) เนื้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 บ่งบอกให้ ทราบว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีพระพุทธรูปสี่ทอง มีพระอัฐารศ มีพระพุทธรูปอื่นๆ ทั้งขนาดใหญ่ และขนาดย่อม ดังความว่า

มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐารศ มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูป
อันราม

(กรมศิลปากร, 2526: 13)

พิฑูร มลิวัดย์ (2536: 12) ให้ข้อสังเกตเรื่องพระอัฐารศว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงวินิจฉัยว่า พระอัฐารศ คือ พระยืน ซึ่งคงจะทรงแปลเอาความ ให้ตรงกับ ลักษณะของพระพุทธรูปที่อยู่ในอิริยาบถยืน เพราะตามรูปศัพท์ อัฐารศ แปลว่า 18 ดังนั้นพระอัฐารศ จึงมีความหมายว่า พระ 18 ซึ่งคงจะหมายถึงขนาดความสูงของพระพุทธรูป ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังทรงประทานความเห็น ว่า สุโขทัย นิยมสร้างพระอัฐารศเป็นพระยืน สูง 18 ศอก ทั้งนี้อาจเกิดมาจากความเชื่อที่ว่าเป็นขนาดเท่ากับ ความสูงของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ยังบอกให้ทราบอีกว่าทางทิศเหนือ (เบื้องตึนนอน) ของ กรุงสุโขทัย มีพระอจันนะประดิษฐาน ดังความว่า

เบือ่งตึนนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน มีพระอจันนะ

(กรมศิลปากร, 2526: 16)

อจันนะ หมายถึง การบูชา การเซ่นสรวง ดังนั้น พระอจันนะ จึงหมายถึง พระบูชา ทั้งนี้ อาจเป็น พระพุทธรูปที่มีคนบูชามากในสมัยนั้น (พิฑูร มลิวัดย์, 2536: 143)

3) พุทธศาลา สันนิษฐานว่าพุทธศาลาอาจเป็นศาลาที่พำนักของพระสงฆ์ และเป็นที่พักประชุม ของอุบาสก อุบาสิกา ในการกระทำศาสนาพิธี (พิฑูร มลิวัดย์, 2536: 177) ความในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงพุทธศาลาว่า

ในกลวงป่าตาลนี้ มีศาลาสองอัน อันหนึ่งชื่อศาลาพระมาส อันหนึ่งชื่อพุทธศาลา

(กรมศิลปากร, 2526 : 17)

บทสรุปและอภิปรายผล

จากการวิจัยทำให้ได้ข้อค้นพบว่า วัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีทั้งสิ้น 4 ประเภท คือ 1) วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านคตินิยม 2) วัฒนธรรมพุทธศาสนาด้านเนติธรรม 3) วัฒนธรรม พุทธศาสนา ด้านสทธรรม 4) วัฒนธรรมพุทธศาสนา ด้านวัตถุธรรม ซึ่งวัฒนธรรม ทั้ง 4 ประเภทนี้ เป็นสิ่ง ที่ก่อให้เกิดความงอกงามต่างๆ ในสังคมสุโขทัย คือ

1) **ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันดีงาม** ได้แก่ การดูแลบิดามารดา การสงเคราะห์ญาติ การมีความเมตตากรุณา การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ การกำหนดมิให้เจ้าเมืองเรียกเก็บภาษี การกำหนดให้ลูกเป็นผู้สืบทอดมรดกของบิดา การตัดสินคดีด้วยความยุติธรรม การกำหนดให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์ได้โดยตรง การกำหนดพื้นที่ทำกินให้ประชาชน ซึ่งทำให้ประชาชนมีความรักใคร่กันในหมู่ญาติพี่น้อง ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะมีหลักในการรักษาความยุติธรรมส่งผลให้เกิดความสงบสุขในอาณาจักรสุโขทัย

2) **ก่อให้เกิดประเพณีที่งดงาม** ได้แก่ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีออกพรรษา ประเพณีฟังธรรมและรักษาศีลในวันพระ ซึ่งทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ และเกิดความสงบสุขร่มเย็นในสังคมสุโขทัย

3) **ก่อให้เกิดสิ่งปลูกสร้างทางพุทธศาสนา** ได้แก่ วิหารขนาดใหญ่ ขนาดย่อม ทั้งในเขตเมืองและนอกเมือง พระพุทธรูปในอิริยาบถต่างๆ ซึ่งมีด้วยกันหลายขนาด พุทธศาลาสำหรับเป็นที่ประกอบศาสนพิธี ซึ่งทำให้ประชาชนมีโอกาสได้มาพบปะสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน นำไปสู่การเกิดความรักใคร่ปรองดองซึ่งกันและกัน เกิดเป็นความสามัคคีในหมู่คณะ สังคมสุโขทัยเกิดความสงบสุข

ผลสืบเนื่องจากการวิจัยทำให้เกิดข้อคิดว่า เมื่อพ่อขุนรามคำแหงทรงยอมรับนับถือพุทธศาสนาจากนครศรีธรรมราชแล้ว พระองค์คงจะทรงศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาจนแตกฉาน และมีความรู้ในอรรถธรรมอย่างลึกซึ้ง จึงทรงนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปกครอง กล่าวคือ ทรงใช้ หลักธรรมะนำหลักกฎหมาย ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและทรงนำวัฒนธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง ส่งผลให้อาณาจักรสุโขทัยมีความสงบสุขร่มเย็น ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีเพราะ *ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว* และ *เจ้าเมืองบ่เอาจากอบ* (กรมศิลปากร, 2526: 9) นอกจากนี้ประชาชนยังได้รับความยุติธรรมและความเมตตาจากพ่อขุนรามคำแหงอย่างเสมอภาค ทั้งนี้จากการปฏิบัติตนเป็นผู้นำในการประกอบกิจทางพุทธศาสนา เช่น การเป็นครูอาจารย์สั่งสอนประชาชนให้รู้บุญรู้ธรรม การนำประชาชนให้ฟังธรรมและรักษาศีล ในวันพระ ส่งผลให้พ่อขุนรามคำแหงกับประชาชนมีความใกล้ชิดสนิทกัน ส่งผลให้เกิดความสามัคคี ของคนในชาติ จึงไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าเหตุใด *ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม* (กรมศิลปากร, 2526 : 12)

เป็นที่น่าคิดว่าหากสังคมไทยในปัจจุบันนำเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและวิถีทางปฏิบัติของพ่อขุนรามคำแหงกับประชาชนชาวสุโขทัย มาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง หรือเป็นหลักในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนทุกเพศทุกวัย อาจทำให้ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นใน ทุกวันนี้เบาบางลง ส่งผลให้สังคมไทยเกิดความสงบสุข เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ประเทศชาติ เกิดความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาอารยประเทศ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2526). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และวิธาน สุชีวงศ์. (2562). *หลักการดำรงชีวิตในสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และทวี ผลสมภพ (2555). *หลักพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- दनัย ไชยโยธา. (2550). *ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอาณาจักรสุโขทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. (2518). *ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา*. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2553). *วัฒนธรรมและศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. (2558). *วรรณคดีสุโขทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2547). *ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พิฑูร มลิวัลย์. (2536). *วรรณคดีสุโขทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2499). *มงคลสูตรคำฉันท์*. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- วสิน อินทสระ. (2523). *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิโรจ นาคชาติ. (2559). *พุทธปรัชญาเถรวาท*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. (2550). *ปรัชญาว่าด้วยความมั่นคงของชาติ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิไลเลขา ถาวรณสาร และคณะ. (2563). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อนุนานราชธน, พระยา. (2509). *วัฒนธรรมเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.

การคำนวณเรขาคณิตกับการวางแผนศัลยกรรมความงาม

Geometric Calculations and Cosmetic Surgery Planning

กนกนภา เอรารวรรณ

Kanoknapa Erawun

ภาควิชาวิจัยและพัฒนาการศึกษาคณิตศาสตร์

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Department of Research and Development in Mathematics,

Faculty of Education, Mahasarakham University

Corresponding Author E-mail: raisangnita@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เพื่ออธิบายถึงการคำนวณเรขาคณิตศาสตร์กับการวางแผนศัลยกรรมความงาม ซึ่งในปัจจุบันแพทย์ที่เชี่ยวชาญการศัลยกรรมส่วนใหญ่จะมีการวางแผนคำนวณรูปร่างของใบหน้าคนไข้ ก่อนทำการศัลยกรรม โดยอาศัยการคำนวณเรขาคณิตศาสตร์ที่เรียกว่า อัตราส่วนของทองคำ ซึ่งในการคำนวณก็จะใช้โปรแกรมคำนวณเรขาคณิตและจะทำให้แพทย์ผู้ศัลยกรรมได้ทำการศัลยกรรมได้ถูกต้อง และเหมาะสมกับโครงสร้างใบหน้าของผู้ที่เข้ามาศัลยกรรม และผลลัพธ์ที่ได้คือใบหน้าที่สวยงามอย่างลงตัว

คำสำคัญ: การคำนวณเรขาคณิต, การวางแผน, ศัลยกรรมความงาม

Abstract

This article describes geometric calculations and cosmetic surgery planning. At present, most surgeons who specialize in surgery plan to calculate the shape of the patient's face before surgery. Based on geometric calculations called golden ratio in the calculation, it uses a geometric calculation program and will allow the surgeon to perform the surgery correctly and suitable for the facial structure of the person who undergoes the surgery and the result is a perfectly beautiful face.

Keywords: Geometric Calculations, Planning, Cosmetic Surgery

บทนำ

เมื่อพิจารณาในเรื่องของการพัฒนาของนวัตกรรมการศึกษาแบบใหม่นี้ พบว่า วิธีการสอนแบบเปิด เน้นการเรียนรู้ของนักเรียนและครู รวมทั้งพัฒนาการสอนของครูไปพร้อมๆ กันกับการพัฒนานักเรียน จากที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้น ต่อไปนี้เป็นการแสดงวิธีการสอนแบบเดิมและการสอนแบบใหม่ที่เน้น

กระบวนการการเรียนรู้ เนื่องจากคณิตศาสตร์เป็นวิชาที่มีศาสตร์ที่มีประโยชน์และมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

มนุษย์มีทักษะในการใช้ชีวิตและนิยามว่าเป็นการเรียนรู้เรื่อง (Literacy) วัดการเรียนรู้เรื่อง 3 ด้าน ได้แก่ การอ่าน (Reading Literacy) คณิตศาสตร์ (Mathematical Literacy) และวิทยาศาสตร์ (Scientific Literacy) เป็นคุณค่าของศาสตร์การประเมินทางคณิตศาสตร์ และเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการศัลยกรรมทางการแพทย์แล้วนั้น จะทำให้แพทย์ผู้ศัลยกรรมได้ทำการศัลยกรรมได้ถูกต้องและเหมาะสมกับโครงสร้างใบหน้าของผู้ที่เข้ามาศัลยกรรม และผลลัพธ์ที่ได้คือใบหน้าที่สวยงามอย่างลงตัว ซึ่งผู้เขียนมองว่าอาจจะมาจากเหตุที่โลกยุคใหม่ความงามสามารถกำหนดได้ ตามใจปรารถนาของผู้คนที่มีกำลังทรัพย์และพอใจ ด้วยวิธีการศัลยกรรม โดยมีเหตุปัจจัยหลายประการที่นำไปสู่การทำศัลยกรรม เนื่องจากในปัจจุบัน มีคลินิกศัลยกรรมความงามเกิดขึ้นมากมาย มีการโฆษณาทุ่มทุนจ้างดารามาเป็นพรีเซ็นเตอร์แข่งขันกันลดราคาจัดโปรโมชั่น ไม่ว่าจะในสื่อหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์วิทยุหรือในนิตยสาร จากจุดนี้แสดงให้เห็นว่าการทำศัลยกรรมความงามกำลังเป็นที่นิยม ยอมรับในสังคมไทยโดยมุ่งเน้นแต่การพัฒนาความงามภายนอกและใบหน้าที่สวยงามตามกาลเวลา

ศาสตร์การประเมินทางคณิตศาสตร์

การเรียนรู้ในพื้นที่รอยต่อพัฒนาการ ไวก็อตสกี อธิบายว่า พัฒนาการและการเรียนรู้มีลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน การเรียนรู้นำไปสู่พัฒนาการ สนับสนุนพัฒนาการ หรือผลักดันให้พัฒนาการเป็นไป ในระดับที่สูงขึ้น เป็นการขยายระดับพัฒนาการออกไปอย่างไม่มีขีดจำกัด โดยเกิดจากการเรียนรู้ มโนทัศน์ 2 ประเภท คือ มโนทัศน์โดยธรรมชาติ (Spontaneous or Everyday Concepts) และมโนทัศน์ที่เป็นระบบ (Scientific or Schooled Concepts)

ประการแรก มโนทัศน์โดยธรรมชาติ (Spontaneous or Everyday Concepts) เกิดจากการสังเกตหรือจากการรับรู้สัมผัสทางประสาทสัมผัส อันเป็นประสบการณ์ที่เราสร้างขึ้นมาจากตัวตนเอง จากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันทั่วๆ ไป และได้ถูกนำมาใช้ในลักษณะที่เราแทบไม่รู้ตัว

ประการที่สอง มโนทัศน์ที่เป็นระบบ (Scientific or schooled concepts) เป็นมโนทัศน์ที่ได้ถูกพัฒนาขึ้นมาในลักษณะที่เป็นระบบมากขึ้น มีลักษณะกว้างๆ มีความเป็นนามธรรมมากและได้ถูกนำมาใช้อย่างมีระเบียบแบบแผนและมีจุดมุ่งหมาย ดังนั้น มโนทัศน์ที่เป็นระบบจึงเปรียบได้กับมโนทัศน์ที่เกิดจากการเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษา

มโนทัศน์ทั้ง 2 ประเภทนี้ทำงานประสานกัน มโนทัศน์ในชีวิตประจำวัน มีความจำเป็นสำหรับเด็กที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งมโนทัศน์ที่เป็นระบบมโนทัศน์ที่เป็นระบบจะทำหน้าที่หลอมรวม มโนทัศน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เด็กได้นำไปใช้ประกอบการคิดซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มากขึ้น รวมทั้งเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาและขยายมโนทัศน์โดยธรรมชาติให้กลายเป็นมโนทัศน์ที่เป็นระบบ

คณิตศาสตร์มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาความคิดมนุษย์ทำให้มนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์คิดอย่างมีเหตุผล เป็นระบบ มีแบบแผน สามารถวิเคราะห์แก้ปัญหหรือสถานการณ์ได้อย่างถ่องถ้วนรอบคอบ ช่วยในการคาดการณ์ วางแผน ตัดสินใจ แก้ปัญหา และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และนำไปใช้ในการแก้ปัญหาลักษณะต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายแก้ปัญห ใช้ความรู้ ทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีในการแก้ปัญหา ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม สามารถที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ เพื่อให้ได้มา ซึ่งความรู้และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และความรู้คณิตศาสตร์มีความหมายและมีคุณค่ามากกว่าเป็นเพียงวิชาที่ประกอบไปด้วยสัญลักษณ์และขั้นตอนการแก้ปัญหาในชีวิตจริงและความสามารถของแต่ละบุคคลในการให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ และสามารถแปลงปัญหาใช้คณิตศาสตร์ และตีความผลลัพธ์ทางคณิตศาสตร์เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาในบริบทของโลกรชีวิตจริง รวมถึงการใช้แนวคิด กระบวนการ ข้อเท็จจริง และเครื่องมือทางคณิตศาสตร์เพื่อบรรยาย อธิบายและคาดการณ์ปรากฏการณ์ต่างๆ โดยสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้แต่ละบุคคลทราบถึงบทบาทของคณิตศาสตร์ที่มีต่อโลกนี้และสร้างพื้นฐานที่ดีในการลงข้อสรุปและการตัดสินใจซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็น (Muijs, D. & David, R., 2005)

รูปแบบหลักของการประเมินเป็นการทำแบบทดสอบด้วยคอมพิวเตอร์ จึงได้มีการพัฒนารอบโครงสร้างการประเมินคณิตศาสตร์ให้ทันสมัยและสอดคล้องกับรูปแบบการประเมินที่เปลี่ยนไป แต่ยังคงไว้ซึ่งแนวคิดพื้นฐานของความฉลาดรู้ด้านคณิตศาสตร์ที่ได้มีการพัฒนาขึ้นมาก่อนหน้านี้ โดย PISA ยังคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในชีวิตมากขึ้น และการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีการเน้นความสามารถในการให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์และการคิดเชิงคำนวณ (Computational Thinking) ซึ่งเป็นกระบวนการในการแก้ปัญห การคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลเป็นขั้นตอน รวมถึงบริบทที่สอดคล้องกับทักษะการให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ (ทั้งแบบนิรนัย-การอ้างเหตุผลที่มีข้อสรุปตามหลักการความรู้พื้นฐานหรือสิ่งที่เป็จริงอยู่แล้ว และแบบอุปนัย-การอ้างเหตุผลจากข้อมูล การคาดคะเนและความเป็นไปได้ของหลักฐานที่ได้มา) และกระบวนการแก้ปัญหา ซึ่งรวมถึงกระบวนการทางคณิตศาสตร์ที่แสดงถึงสิ่งที่แต่ละบุคคลกระทำเพื่อเชื่อมโยงบริบทของปัญหาด้วยคณิตศาสตร์ แล้วนำไปสู่การแก้ปัญหานั้น มาใช้แก้ปัญหาในบริบทที่ท้าทายหรือปัญหาที่พบเจอในโลกชีวิตจริง เริ่มตั้งแต่การแปลงสถานการณ์ของปัญหาให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถใช้คณิตศาสตร์ในการแก้ปัญหได้ แล้วใช้หลักการ กระบวนการ และการเลือกใช้เครื่องมือทางคณิตศาสตร์ เพื่อหาวิธีแก้ปัญหานั้น จากนั้นประเมินวิธีการที่ใช้ในการแก้ปัญหาและตีความผลลัพธ์ที่ได้ให้อยู่ในบริบทของโลกรชีวิตจริง ซึ่งในแต่ละกระบวนการแก้ปัญหามีองค์การให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ทั้งสิ้น เพื่อตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลประกอบในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาซึ่งสามารถอธิบายได้ในเชิงคณิตศาสตร์ รวมถึงการคิดไตร่ตรองถึงกระบวนการแก้ปัญหาและผลลัพธ์ที่ได้จากการประเมินและตัดสินใจ ความน่าเชื่อถือของข้อมูล นอกจากนี้ นักเรียนยังต้องนำกระบวนการคิดเชิงคำนวณมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา เพื่อแยกส่วนและย่อยปัญหา เลือกใช้เครื่องมือคำนวณที่สามารถช่วยในการวิเคราะห์หรือ

แก้ปัญหา และสร้างหรือระบุลำดับขั้นตอนของวิธีการแก้ปัญหา สิ่งเหล่านี้ คือ สิ่ง que แสดงให้เห็นถึงความฉลาดรู้ด้านคณิตศาสตร์ (กนกนภา เอรารวรรณ, 2021) ซึ่งในการตีความและประเมิน กล่าวคือการตีความผลลัพธ์ทางคณิตศาสตร์ที่ได้ให้อยู่ในบริบทโลกชีวิตจริงรู้ถึง แสดง ตีความ อธิบาย ขอบเขตและข้อจำกัดของแนวคิดเชิงคณิตศาสตร์และวิธีแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของปัญหากับรูปแบบการนำเสนอวิธีแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ เพื่อช่วยในการตีความและการประเมินความเป็นไปได้และข้อจำกัดของวิธีแก้ปัญหา ซึ่งในบทความวิชาการฉบับนี้ ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างการประเมินทางคณิตศาสตร์เพื่อมาประยุกต์ใช้กับการศัลยกรรมทางการแพทย์ ว่าใช้หลักการอะไรในการประเมิน (กนกนภา เอรารวรรณ, 2021)

ความหมายและประเภทของการศัลยกรรมความงาม

ความหมายของความงาม คือ “ลักษณะที่เห็นแล้วชวนชื่นชมยินดีและพึงพอใจเป็นคำพิเศษขยายความหมายของคำ เช่น มารยาทงาม รูปร่าง ความงาม เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขใจ เมื่อสัมผัสผ่านทางอายตนะโดยรวม เป็นสิ่งที่น่าทะนุถนอมให้มีความคงทนยาวนานของผู้ที่หลงใหลสัมผัสแต่กับผู้ที่เข้าใจจะเห็นเป็นธรรมดา สิ่งที่ได้เห็นจึงเป็นเพียงภาพฉายฉายให้เห็นเพียงชั่วคราหาได้เป็นความสวยงามที่แท้จริงไม่แน่มันนั้นจะสวย โดยธรรมชาติที่งดงามยิ่งกว่าการปรุงแต่งก็หาใช่ ความสวยงามคงทนไม่ความงามที่แท้จริงของมนุษย์ คือ จิตใจอันดีงามต่างหากเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน สัมผัสได้ด้วยจิตวิญญาณ มิใช่เพียงการดูจาก ภายนอกกาลเวลาเป็นเครื่องบอกเราให้รับรู้ถึงสัจธรรมของคุณงามความดีในตัวบุคคล จึงกล่าวได้ว่าความงามของจิตใจ คือ ความงามของ มนุษย์และความงามของมนุษย์ คือ ความงามของจิตใจนั่นเอง

การศัลยกรรมความงาม ศัลยกรรมตกแต่งเป็นศาสตร์การดูแลรักษาผู้ป่วยที่ค่อนข้างกว้างขวางมาก รวมทั้งการแก้ไขความพิการแต่กำเนิด เช่น ปากแหว่ง เพดานโหว่ เกิดมา มีใบหน้าผิดปกติ ศัลยกรรมทางมือในผู้ป่วยอุบัติเหตุ ความพิการ ปกติทางมือแต่กำเนิดการดูแลรักษาผู้ป่วยที่ถูกไฟไหม้ น้ำร้อนลวก การดูแลรักษาผู้ป่วยที่เป็นมะเร็งที่คอ ปาก ผิวหนัง ผู้ป่วยที่ประสบอุบัติเหตุ มีบาดแผลที่หน้าและกระดูกหน้ากรามหัก ทางด้านจุลศัลยกรรมการผ่าตัดด้วยกล้องจุลทรรศน์ เช่น การต่อนิ้วมือรวมทั้งการย้ายเนื้อเยื่อจากที่หนึ่งไปปิดอวัยวะอื่นที่เนื้อขาดหายไป โดยการต่อเส้นเลือดและเส้นประสาทและสาขาสุดท้ายเป็นศัลยกรรมเสริมสวย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานของศัลยแพทย์ตกแต่งและเสริมสร้างการทำศัลยกรรมเสริมสวยให้ได้ผลดีและมีการพัฒนาวิธีการผ่าตัดใหม่ๆ ได้แพทย์ควรจะได้รับการศึกษาอบรมในด้านศัลยกรรมตกแต่งและเสริมสร้างให้ครบทุกสาขาวิชาที่แพทย์สภากำหนดและได้รับวุฒิบัตร หรืออนุมัติบัตร รับรอง ความรู้ ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพเวชกรรมสาขาศัลยศาสตร์ตกแต่ง โดยสรุปศัลยกรรมตกแต่ง แบ่งเป็นได้ 7 สาขาวิชา ได้แก่ 1) ศัลยกรรมที่แก้ไข ความพิการแต่กำเนิด เช่น ปากแหว่ง เพดานโหว่ ใบหน้าผิดปกติ 2) ศัลยกรรมทางมือ เช่น ผู้ป่วย ที่ได้รับอุบัติเหตุทางมือจากโรงงานรถยนต์ 3) การรักษาผู้ป่วยที่ถูกไฟไหม้ น้ำร้อนลวก 4) การรักษา ผู้ป่วยที่เป็นมะเร็งที่หน้าและคอ 5) การดูแลผู้ป่วย ที่มีการบาดเจ็บกระดูกหักที่หน้า ส่วนใหญ่จากอุบัติเหตุรถยนต์ 6) จุลศัลยกรรม การผ่าตัด

ด้วยกล้องจุลทัศน์ เช่น การต่อนิ้วมือผู้ป่วย และ 7) ศัลยกรรมเสริมสวยและความงามเสริมความงาม หมายถึง การเพิ่มเสริมเติมแต่งปรับปรุงส่วนต่างๆ ของร่างกายตั้งแต่ศีรษะใบหน้ารูปร่างด้วยเทคนิควิธีการและนวัตกรรมความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ที่ทันสมัยเพื่อให้มีความงามมากขึ้นไปว่า สิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติและตามสมัยนิยม (สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล, 2531)

ผู้เขียนได้มุ่งเน้นในประเด็นเรื่องศัลยกรรมความงาม (Cosmetic Surgery) หมายถึง การผ่าตัด การเสริมสร้างเพิ่มเติมปรับปรุง เปลี่ยนแปลงกระทำโดยแพทย์เพื่อให้เกิดความสวยงามของใบหน้า ผิวพรรณ รูปร่าง ตลอดจนสัดส่วนของร่างกายให้ดีขึ้นสวยงามมากขึ้นกว่าเดิม ตามสมัยนิยมและเป็นที่ยอมรับ ทั้งยังเป็นปฏิบัติการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมที่เราสามารถอธิบายการผลิตซ้ำทั้งในระดับ ภาษา และในระดับความจริงของอุดมคติแห่งความงามได้ขณะที่เทคโนโลยีทางภาพ จะแยกแยะร่างกาย ออกเป็นส่วนๆ กระบวนการทางการแพทย์จะชำแหละเนื้อหนังภายในให้เป็นชิ้นส่วนเพื่อการปรับแต่ง ตัดแปลง ในระดับภาษานี้ศัลยกรรมความงามจะแปรเปลี่ยนร่างกายที่เป็นวัตถุ มีประเด็นสำหรับการ ถกเถียงเกี่ยวกับการประกอบสร้างเชิงวัฒนธรรมของเรือนร่างที่ถูกจัดแบ่งตามเพศภาวะ เนื่องจากในปาก หนึ่งจะมีผู้หญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญและเป็นส่วนที่ถูกจับตามอง แต่ในอีกฟากหนึ่งผู้ชายมักจะเป็น ศัลยแพทย์ผู้ตกแต่งความงาม ศัลยกรรมความงามนั้นมิได้เป็นเพียงวาทกรรมแบบง่ายๆ ที่ “สร้างภาพ ลักษณะของผู้หญิง” ขึ้นมาเท่านั้น แต่ความจริงแล้วมันเป็นพื้นที่ที่รูปร่างของผู้หญิงจะถูกชำแหละ ชั่ง ฝั และรื้อสร้างใหม่ตามมาตรฐานทางวัฒนธรรมและมาตรฐานเชิงอุดมการณ์เกี่ยวกับเรือนร่างเชิงอุดมคติ ประเภทของการศัลยกรรม ดังนี้

1) ศัลยกรรมเพื่อปรับแต่ง (Reconstructive Surgery) ที่มุ่งเน้นต่อการทำศัลยกรรมต่อคนที่ ได้รับอุบัติเหตุกรณีเป็นมาแต่กำเนิด หรือได้รับผลกระทบจากโรคมะเร็ง

2) ศัลยกรรมความงาม (Cosmetic or aesthetic Surgery) ซึ่งเป็นการผ่าตัดที่จะให้มีขึ้น เพราะเลือกจะให้

ขณะที่การศัลยกรรมเพื่อตกแต่งนั้น วางอยู่บนกรอบแนวคิดของการฟื้นฟูสุขภาพการทำให้ เป็นปกติและหน้าที่ทางกายภาพ ศัลยกรรม ความงามถูกระบุว่าเป็นการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง สถานะภาพทางสังคม และบางครั้งทำเพื่อการยกระดับความก้าวหน้าทางอาชีพของปัจเจกการเสริมความงาม และความหมายของการเสริมความงามตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ความหมาย ของเสริม หมายถึง การเพิ่มเติม ต่อเติม เช่น เสริมจมูก เสริมหน้าอก งาม หมายถึง ลักษณะที่เห็นแล้ว ชวนให้ชื่นชม หรือพึงพอใจ เช่น รูปร่าง ความงาม

การคำนวณเรขาคณิตศาสตร์แบบ Golden Ratio

เรขาคณิตศาสตร์แบบ Golden Ratio หรืออัตราส่วนทอง เป็นค่าคงตัวค่าหนึ่งที่ปรากฏใน ธรรมชาติสามารถพบเห็นได้ทั่วไป แม้แต่ในร่างกายมนุษย์ เช่น ระยะจากศีรษะถึงพื้นต่อระยะจากสะดือ ถึงพื้น ระยะจากไหล่ถึงปลายนิ้วมือต่อระยะจากข้อศอกถึงปลายนิ้วมือ หรือระยะจากสะโพกถึงพื้นต่อ ระยะจากหัวเข่าถึงพื้น ในธรรมชาติ เช่น อัตราส่วนเส้นผ่านศูนย์กลางของวงกลีบของเมล็ดดอก

ทานตะวันแต่ละวงเทียบกับวงถัดไป ในงานสถาปัตยกรรม เช่น สัดส่วนบนวิหารพาร์เธนอน ไม่เว้นแต่ภาพวาดโมนาลิซ่าของดาวินชีอันโด่งดังก็ล้วนแล้วแต่แฝงด้วยอัตราส่วนทอง นอกจากนี้ยังพบอัตราส่วนทองในทางคณิตศาสตร์ เช่น ความสัมพันธ์ในลำดับฟีโบนัชชีรวมไปถึงงานออกแบบต่างๆ ในปัจจุบันนักออกแบบบางท่านยังคงนำอัตราส่วนทองไปช่วยออกแบบ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้งานออกแบบนั้นดูโดดเด่นยาวนาน

เมื่อกำหนดให้ P เป็นจุดบนส่วนของเส้นตรง AB

ภาพที่ 1 จุดแบ่งบนส่วนของเส้นตรง

$$\frac{AB}{AP} = \frac{AP}{PB} \quad (AP)^2 = AB \times PB$$

$$(AP)^2 = AB \times PB$$

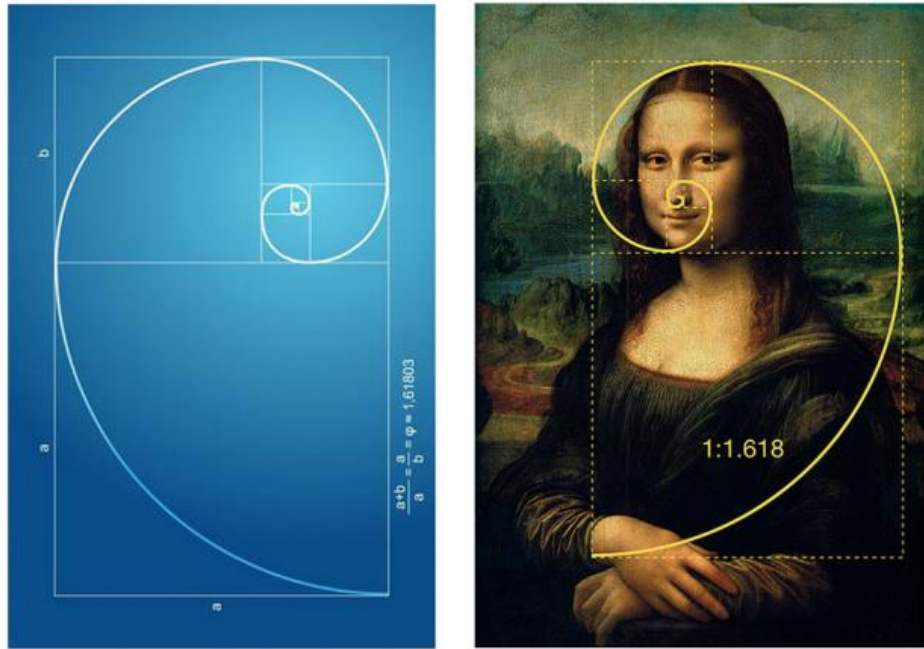
$$(AP)^2 = (AP + PB) \times PB$$

$$(AP)^2 - (PB)^2 - AP \times PB = 0$$

จะได้ว่าอัตราส่วนทองคำ $\frac{AP}{PB} = \frac{1 + \sqrt{5}}{2}$

นักคณิตศาสตร์ผู้หลงใหลในเรขาคณิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้ความสนใจกับอัตราส่วนทอง 3 ลักษณะ คือ 1) การแบ่งส่วนของเส้นตรงที่กำหนดให้ออกเป็นอัตราส่วนทอง 2) การสร้างอัตราส่วนทอง และ 3) การค้นหาการมีอยู่ของอัตราส่วนทอง ในบทความนี้จะนำเสนอการแบ่งส่วนของเส้นตรงที่กำหนดการสร้างรวมถึงการปรากฏของอัตราส่วนทอง (Dung, N.T., 2008)

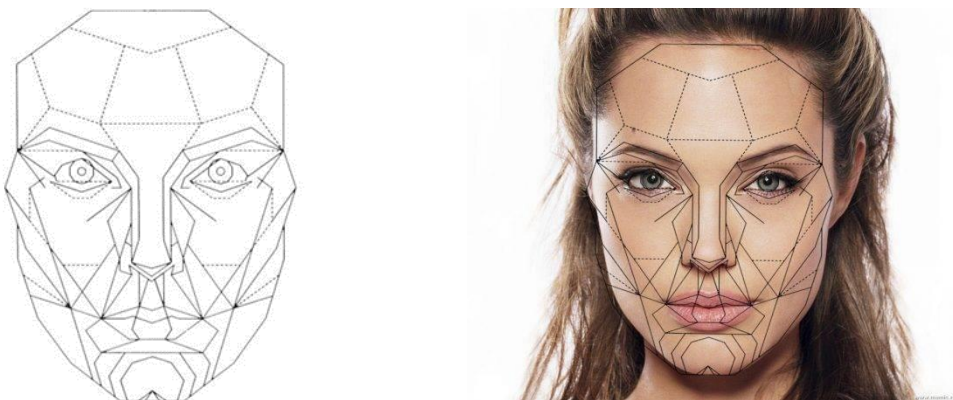
การประเมินแบบสัดส่วนทองคำ เป็นสัดส่วนที่ทางนักคณิตศาสตร์ชาวอิตาลีชื่อว่าลีโอนาโดฟีโบนัชชี เป็นคนออกแบบ โดยเชื่อว่า Golden Ratio เป็นสิ่งที่ช่วยให้สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปวาด ภาพถ่าย โลโก้ หรือแม้กระทั่งใบหน้านั้น ดูสมส่วนสวยงามที่สุด ซึ่ง Golden Ratio นั้น ก็ได้รับการยอมรับจากผู้คนมากมายว่าสามารถใช้วัดสัดส่วนความสวยได้จริง ไม่ใช่แค่ศัลยแพทย์ที่ใช้ Golden Ratio วัดสัดส่วนใบหน้าเท่านั้น ช่างภาพ และนักออกแบบต่างก็ใช้ Golden Ratio ในการวัดสัดส่วนความสวยงามเช่นกัน

ภาพที่ 2 ช่างภาพและจิตรกรต่างใช้ Golden Ratio ในการออกแบบ

ที่มา: <https://www.masterpiecehospital.com>

เชื่อว่าในทุกวันนี้ เทรนความงามของผู้หญิงนั้นก้าวไปไกลมาก แต่ละพื้นที่ แต่ละบุคคลก็มีสไตล์ความงามที่ต่างกัน บางคนชอบผิวขาว บางคนชอบผิวเข้ม บางคนชอบปากบาง บางคนชอบปากอวบอิม ซึ่ง Golden Ratio นั้น เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยวัดว่าความสวยที่เราเห็นนั้นเพอร์เฟกมากแค่ไหน โดยมีคนสร้างกราฟวัดความเพอร์เฟกของใบหน้า โดยยึดหลัก Golden Ratio มาประยุกต์ใช้ด้วยเพียงทาบทากราฟนี้บนรูปหน้าตรง ก็ทำให้รู้แล้วว่าใบหน้าของเราสวยเพอร์เฟกหรือยัง ซึ่งใบหน้าของแองเจลิน่า โจลี่ ถือว่ามีความเพอร์เฟกที่สุด

ภาพที่ 3 แองเจลิน่า โจลี่ ถือว่ามีความเพอร์เฟกที่สุด

ที่มา: <https://www.masterpiecehospital.com>

การวัดสัดส่วนบนใบหน้าง่ายๆ ที่เน้นหลัก Golden Ratio อยู่เหมือนกันเพียงใช้รูปหน้าตรง ชีตเส้นตรงช่วงหัวตา 1 เส้น และช่วงหางตาอีก 1 เส้น จากนั้นก็ขีดเส้นตรงเพิ่มทางด้านซ้ายอีก 1 เส้น โดยเว้นระยะห่างระหว่างเส้นให้เท่ากัน และขีดเส้นเพิ่มทางด้านขวามือเพิ่มอีก 3 เส้นโดยเว้นระยะห่างระหว่างเส้นให้เท่ากันเช่นกัน จะทำให้เห็นได้ชัดว่าหน้าเราเบี้ยวตรงไหน ควรลดหรือเพิ่มอะไรให้กับใบหน้าของเราได้อย่างดีเลยทีเดียว ทั้งนี้ทั้งนั้นแล้วการมีใบหน้าที่สวยงามสมบรูณ์นั้นเป็นเรื่องของความชอบส่วนบุคคล สำหรับใครที่รู้สึกว่ใบหน้าของตัวเองนั้นยังไม่สวยเพอร์เฟคอย่างที่ต้องการแนะนำว่าปรึกษากับคุณหมอดีที่สุด เพราะคุณหมอจะประเมินความเหมาะสมของใบหน้าของเราให้ได้ใบหน้าที่สวยเหมาะกับเราที่สุด เพราะความสวยไม่ใช่มีแค่ความเพอร์เฟคสมบรูณ์แบบเท่านั้น แต่ต้องมีความละมุนมองแล้วดูธรรมชาติ

การคำนวณสัดส่วนของใบหน้า (Marzano, Robert J., 2001) มีดังต่อไปนี้

1. Symmetry ดูความสมมาตร (ความเท่ากัน) ของใบหน้าทั้งสองข้าง โดยการตั้งเส้นกึ่งกลางเป็นแกนให้ใบหน้า ทุกส่วนของหน้าทั้งด้านซ้ายและด้านขวา จะต้องมีความกว้างและความยาวเท่ากัน

- ความกว้างของใบหน้าส่วนบน (Upper face) ดูความกว้างของหน้าผาก และระยะห่างระหว่างดวงตา

- ความกว้างของโหนกแก้ม (Middle face) เช็คความกว้าง และความสูงของโหนกแก้มทั้งเวลาทำหน้าเฉยๆ และยิ้ม

- ความกว้างของกรอบหน้า (Lower face) เช็คความกว้างของกรอบหน้า ขนาดกราม ทั้งเวลาทำหน้าเฉยๆ และยิ้ม

2. Horizontal Grids เมื่อแบ่งใบหน้าตามแนวนอนเป็น 3 ส่วน แต่ละส่วนต้องยาวเท่ากันทุกส่วน ในอัตราส่วน 1 : 1 : 1 โดยวัดเป็น

- Upper Face คือ ส่วนขอบไผ่ถึงหัวคิ้ว หากวัดแล้วแคบกว่าส่วนอื่นนั้นแปลว่าหน้าผากสั้นเกินไป จะทำให้ใบหน้าดูสั้นและเหลี่ยม หากยาวเกินไปจะทำให้ดูหัวเล็ก

- Middle Face คือ ส่วนหัวคิ้วถึงปลายจมูก ความยาวในส่วนนี้มักบ่งบอกถึงความยาวของจมูกที่เหมาะสม ซึ่งจมูกที่ยาวเร็วได้สัดส่วนจะทำให้ดูใบหน้าหวาน ละมุน

- Lower Face คือ ส่วนปลายจมูกถึงปลายคาง ซึ่งหากสั้นกว่าส่วนอื่นจะทำให้รูปหน้าดูกลม ไม่มีคาง หากยาวไปหน้าจะดูแหลมผิวด้าน

3. Vertical Grids แบ่งใบหน้าแนวตั้งได้เป็น 5 ส่วน แต่ละส่วนมีความกว้างที่เท่ากัน โดยความกว้างรวมของ 5 ส่วนของใบหน้าจะบอกถึงความกว้างของใบหน้า

ส่วนคนที่มิโหนกแก้มใหญ่เกินไป คือ มีความกว้างของโหนกแก้มมากกว่าส่วนอื่นของใบหน้า ซึ่งส่วนนี้จะทำให้หน้าดูดู ไม่ละมุน และยังส่งผลให้ใบหน้าดูบาน แก้มตอ และดูมีอายุอีกด้วย

หากเราเข้าใจหลักการของสัดส่วนทองคำของใบหน้าแล้ว เราก็จะรู้ว่าตรงไหนเกินหรือขาด และควรปรับปรุงส่วนไหน เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่สวยงาม และลงตัวอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด

บทสรุป

การศัลยกรรมความงาม ศัลยกรรมตกแต่ง เป็นศาสตร์การดูแลรักษาผู้ป่วยที่ค่อนข้างกว้างขวางมาก รวมทั้งการแก้ไขความพิการแต่กำเนิด เช่น ปากแหว่ง เพดานโหว่ เกิดมามีใบหน้าผิดปกติ ศัลยกรรมทางมือในผู้ป่วยอุบัติเหตุ ความพิการ ปกติทางมือแต่กำเนิดการดูแลรักษาผู้ป่วยที่ถูกไฟไหม้ น้ำร้อนลวก การดูแลรักษาผู้ป่วยที่เป็นมะเร็ง ที่คอ ปาก ผิวหนัง ผู้ป่วยที่ประสบอุบัติเหตุ มีบาดแผลที่หน้า และกระดูกหน้ากรามหัก ทางด้านจุลศัลยกรรมการผ่าตัดด้วยกล้องจุลทรรศน์ เช่น การต่อนิ้วมือรวมทั้งการย้ายเนื้อเยื่อจากที่หนึ่งไปปิดอวัยวะอื่นที่เนื้อขาดหายไป โดยการต่อเส้นเลือดและเส้นประสาทและสาขาสุทท้ายเป็นศัลยกรรม เสริมสวย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานของศัลยแพทย์ตกแต่งและเสริมสร้าง การทำศัลยกรรมเสริมสวยให้ได้ผลดีและมีการพัฒนาวิธีการผ่าตัดใหม่ๆ ได้แพทย์ควรจะได้รับ การฝึกอบรมในด้านศัลยกรรมตกแต่งและเสริมสร้างให้ครบทุกสาขาวิชาที่แพทย์สมาคมกำหนดและได้รับ วุฒิบัตร หรืออนุมัติบัตรรับรองความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพเวชกรรมสาขาศัลยศาสตร์ ตกแต่ง และหากนำมาประยุกต์ใช้ศาสตร์การประเมินทางคณิตศาสตร์ หลักการประเมินเพื่อให้เกิดการ เรียนรู้ในลักษณะที่เป็นองค์รวมและเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีสัดส่วนทองคำ เพื่อใช้ในการคำนวณใบหน้าก่อน โดยทีมแพทย์จะต้องนำมาคำนวณด้วยการถ่ายรูปและเข้าโปรแกรมคำนวณจะได้ผลลัพธ์ออกมา ก่อนทำการศัลยกรรม อย่างไรก็ตาม การประเมินทางคณิตศาสตร์ก็มีความสำคัญอยู่มากในวงการศัลยกรรม

บรรณานุกรม

- Duffy, T.M. & Cunningham, D.J. (1996). *Constructivism Implications for the Design and Delivery of Instruction*. Handbook of Research for Education and Technology. New York: Simon & Schuster.
- Dung, N.T. (2008). *Golden Ratio with Two Unequal Circles and A Line II*. [Online]. From: http://www.cut-the-knot.org/do_you_know/TwoUnequalCirclesAndLine2.shtml [24 May 2021].
- Kanoknapa Erawun. (2021). *Phenomenology Analytical Thinking with Open Approach Of Students According To The Assessment Of Learning Mathematics In The 21st Century*. [Online]. From: <https://doi.org/10.17762/turcomat.v12i7.3972>
- Marzano, Robert J. (2001). *Designing A New Taxonomy of Educational Objective*. California: Corwin press.
- Marzano, R.J. (2006). *Classroom assessment and grading that work*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Muijs, D. & David, R. (2005). *Effective teaching: evidence and practice*. [n.p.]: SAGE Publications.
- Supattra Kobkitsuksakul. (1988). *Miss Thai Contest (1934-1987)*. Bangkok: Thammasat University.
- Woolfolk, A. (2010). *Educational psychology*. 11th ed. Upper Saddle River, NJ: Merrill.
-

การมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อพัฒนาระบบประชาธิปไตยตามแนวพุทธ Political Participation for the Development of Buddhist Democracy

พรชัย สารสุวรรณ

Pronchai Sansuwan

นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Students of the Doctor of Philosophy Program in Political Science

Mahachulaongkornrajavidyalaya University

E-mail: Pronchais011@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทยในปัจจุบัน พบว่าประชาชนคนไทยยังไม่เข้าถึงประชาธิปไตยโดยแท้จริง เพราะการเมืองเป็นเรื่องของความสีกนึ่กคิดอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล เป็นความคิดเห็นส่วนบุคคลที่แสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกัน ปัจจุบันเป็นยุคดิจิทัลที่มีความรุ่งเรืองของนวัตกรรมและการพัฒนาของเทคโนโลยี ทำให้คนรุ่นใหม่รับรู้ข่าวสารความเป็นมาทางการเมืองได้รวดเร็ว การมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนรุ่นใหม่ที่สามารถจะพัฒนาให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมต้องการที่จะแสดงบทบาทให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมืองมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตย รวมถึงสิทธิและหน้าที่ของคนไทยในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองตามช่องทางและกระบวนการต่างๆ ตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันกำหนดไว้ เช่น สิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมือง สิทธิการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ เป็นต้น ผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐ (รัฐบาล) ควรใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หลักอปริหานิยธรรม 7 คือ 1) หมั่นประชุมกันหารือกันเป็นประจำ 2) มาประชุมกันอย่างพร้อมเพียง 3) ไม่บัญญัติหรือลั้มนเล็กข้อบัญญัติต่างๆ ที่กำหนดมาก่อนแล้ว 4) ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น 5) ไม่ข่มเหงสตรี ให้เกียรติซึ่งกันและกัน 6) เคารพบูชาศาสนสถานต่างๆ ตามศาสนานั้นๆ 7) คุ้มครอง บรรพชิต และผู้ทรงศีล หลักธรรมดังกล่าวมานี้จะช่วยในการเสริมสร้างคุณธรรมในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อพัฒนาระบบประชาธิปไตยเพื่อให้มีประสิทธิภาพเข้าถึงแก่นแท้ของประชาธิปไตยคือคนนาไทยเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยแท้จริง

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, การพัฒนา, ประชาธิปไตย

Abstract

The academic article political participation in Thailand's democratic system today' revealed that the Thai people had not really reached democracy because politics is a matter of thoughts and feelings in the minds of individuals and it is a personal opinion expressed in different ways. Today is a digital era where innovation and development flourish making the new generation aware of political history quickly. The political participation of the new generation can be developed to have the characteristics that society wants to play a role in line with the changes of society. Political participation plays a very important role in the development of democracy including rights and duties of Thai people to participate in politics through various channels and processes as specified by the current constitutional law, such as the right to participate in politics, the right to participate in audits, etc. The leader or governor of the state (Government) should use the principles of Buddhism. The seven Aparihaniyadhamma are: (1) keep meeting and discussing each other regularly; (2) come to the meeting together; (3) do not enact or abolish various provisions predetermined; (4) respect and listen to other people's opinions; (5) do not abuse women and respect each other; (6) worship different religious places; (7) protect the monks and the virtuous. The aforementioned principles will help in enhancing the morality of political participation in order to develop a democratic system in order to effectively reach the essence of democracy, that is, the Thai is the true owner of sovereignty.

Keywords: Participation, Development, Democracy

บทนำ

ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจผ่านองค์กรทางการเมือง คืออำนาจอภิไธยซึ่งมี 3 ฝ่าย ประกอบด้วย ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ อำนาจอภิไธยเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศและยังเป็นของปวงชน (ศตวรรษ สงกาพันธ์, 2564) ดังนั้น สำหรับประเทศไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญโดยปรากฏเจตนารมณ์ในเรื่องนี้ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี 2540 เป็นต้นมา รัฐธรรมนูญได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอันเป็นรากฐานของระบบประชาธิปไตยที่สำคัญ โดยได้มีการบัญญัติถึงสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่างๆ เช่น สิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมือง สิทธิการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ เป็นต้น (สุรัชย์ เลี้ยงบุญเลิศชัย) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการใช้สิทธิทางตรงตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดมีดังนี้ 1) ตามมาตรา 43 บุคคลและชุมชนมีสิทธิลงชื่อเพื่อเสนอต่อหน่วยงานของรัฐ ให้ดำเนินการที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน หรือด่วนไม่ดำเนินการที่จะส่งผลเสียต่อชุมชน 2) ตามมาตรา 133 ผู้มี

สิทธิเลือกตั้งจำนวนหนึ่งหมื่นคนสามารถลงชื่อกันเพื่อเสนอกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน และหน้าที่ของรัฐต่อสภาได้ 3) มาตรา 254 ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สิทธิลงชื่อเสนอข้อบัญญัติหรือถอดถอนสภาท้องถิ่นได้ 4) ตามมาตรา 256 ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งห้าหมื่นคนสามารถลงชื่อเพื่อเสนอแก้ไขรัฐธรรมนูญได้

ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมือง 1) เจ้าหน้าที่ภาครัฐและประชาชนขาดการรับรู้เกี่ยวกับแนวคิดและความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) โครงสร้างกฎหมายและกระบวนการนโยบายยังไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างเพียงพอ 3) การขาดแคลนผู้มีทักษะในการใช้เครื่องมือสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน 4) ปัญหาเรื่องวัฒนธรรมการเมืองและความพร้อมของประชาชน 5) ปัญหาด้านความพร้อมของภาครัฐ 6) การไม่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจน ที่จะบอกให้ทราบว่าประชาชนมีส่วนร่วมแล้วหรือยังหรือหน่วยงานของรัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด ทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่สามารถทำงานให้ดีขึ้นได้เพราะไม่มีมาตรฐานในการทำงานที่ชัดเจน (ถวิลวดี บุรีกุล, 2550)

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยการสอนให้คนมีความเสมอภาคและเสรีภาพ ไม่ได้บังคับให้เชื่อ สอนให้คนใช้เหตุผล สอนให้สังคมเกิดความสามัคคีกัน และรวมกลุ่ม สอนให้คนประพฤติดีมีศีลธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2539) หลักอุปธิบายธรรม 7 ของกษัตริย์วชิ หรือวัชชีอุปธิบายธรรม 7 ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง (สมผล ตระกูลรุ่ง, 2556) 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ หรือจะแปล อีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้(ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชีเคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง 5) บรรดาภคบุตรภคภรรยาทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหงหรืออุทธาสนใจ 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกไม่ปล่อยให้ธรรมมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรมานไป 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก

ดังนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองแนวพุทธเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย โดยใช้หลักอุปธิบายธรรมเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญและนำความสุขมาสู่ตนเองและส่วนรวมเป็นหลักธรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมและการรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยตามวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญต้องการ ที่จะทำให้คนรุ่นใหม่มีความอยากรู้และอยากมีส่วนร่วมทางการเมืองกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตย เช่น การแก้กฎหมาย หรือการแก้รัฐธรรมนูญ การร่วมแสดงความคิดเห็นทางการเมือง การเห็นต่างทางการเมือง การต่อต้านเผด็จการ โดยการมีส่วนร่วมนี้ต้องยึดหลักความเสมอภาคและเสรีภาพ พร้อมกับผสมผสานหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้าร่วมด้วย

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political participation) ถือเป็นหัวใจสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบประชาธิปไตย เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจต่อการเมืองการปกครองของประเทศและที่สำคัญการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้น เน้นการตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตยและควบคุมการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และเจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นอย่างดี นอกจากนี้การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการทางการเมือง กล่าวคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นเป้าหมายสำคัญของกาพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นดัชนีชี้วัดที่สำคัญ ประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย สังคมใดจะมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูงหรือต่ำ พิจารณาได้จากระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยสังคมที่มีส่วนร่วมทางการเมืองต่ำ แสดงว่าสังคมนั้นมีระดับความเป็นประชาธิปไตยต่ำ นักวิชาการทางรัฐศาสตร์บางกลุ่มจึงถือว่า การพัฒนาทางการเมือง คือการทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2561) การมีส่วนร่วมทางการเมืองกับการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย จะมีความเชื่อ ทศนคติ อุปนิสัยและความศรัทธาเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตลอด เช่น การพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองใน ด้านการรับฟังข่าวสารเหตุบ้านการเมืองของประชาชน การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ การสนทนากันในเรื่องของการเมืองมีการชักชวนให้ผู้อื่นออกเสียงเลือกตั้งให้แก่ผู้สมัครคนใดคนหนึ่งหรือพรรคการเมืองที่ตนนิยมชมชอบ มีการหาเสียงให้พรรคการเมืองหรือ พรรคพวก ที่สมัครรับเลือกตั้ง มีการสนับสนุนพรรคการเมืองโดยการออกเงินช่วยเหลือ ซึ่งจะพบเห็นในกลุ่มกบฏ กลุ่มผู้มีผลประโยชน์และกลุ่มผู้มีอิทธิพลทางการเมือง โดยมีการติดตามความเคลื่อนไหวของพรรคการเมืองต่างๆ และมีการสมัครเป็นสมาชิกพรรคการเมืองหรือสมัครเป็น เจ้าหน้าที่ของพรรคการเมือง ตลอดจนการจัดตั้งพรรคการเมืองรวมไปถึงการแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายของพรรคการเมืองท้องถิ่น ที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนแต่เป็นสิ่งที่ได้รับการ ปลุกฝังให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นพฤติกรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและมี วิวัฒนาการพัฒนาจากอดีตจากกลุ่มคนยุคหนึ่ง ไปยังอีกกลุ่มสังคมรุ่นหนึ่งอย่างนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (ศตวรรษ สงกาพันธ์, 2464) ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นกลไกสำคัญเสมือนหัวใจในระบอบประชาธิปไตยโดยเป็นการกระทำที่มีผลต่อการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจการปกครอง การพ้นจากอำนาจนั้น รวมทั้งมีผลต่อนโยบาย และการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ ดังนั้น เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ต้องการปฏิรูปการเมืองไปสู่สังคมประชาธิปไตยที่แท้จริง สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญจึงมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนทุกคนโดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุด (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2563) คือ

1. คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น เนื่องจากกระบวนการปรึกษาหารือกับสาธารณชนจะ ช่วยสร้างความกระจ่างให้กับวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการหรือนโยบาย และบ่อยครั้งที่การมีส่วนร่วมของประชาชนนำมาสู่การพิจารณาทางเลือกใหม่ๆ ที่น่าจะเป็นคำตอบที่มีประสิทธิผลที่สุดได้

2. ใช้ต้นทุนน้อยและลดความล่าช้าลง แม้ว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องใช้เวลาและมีค่าใช้จ่ายมากกว่าการตัดสินใจฝ่ายเดียว แต่การตัดสินใจฝ่ายเดียวที่ไม่คำนึงถึงความต้องการ

แท้จริงของประชาชนนั้น อาจนำมาซึ่งการโต้แย้งคัดค้านหรือการฟ้องร้องกัน อันทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงในระยะยาว เกิดความล่าช้า และความล้มเหลวของโครงการได้ในที่สุด

3. การสร้างฉันทามติ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะสร้างข้อตกลงและข้อผูกพันอย่างมั่นคงในระยะยาวระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มต่างๆ ลดข้อโต้แย้งทางการเมือง และช่วยให้เกิดความชอบธรรมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล

4. การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่เลวร้ายที่สุด เพราะการเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาแสดงความต้องการและข้อห่วงกังวลตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ จะช่วยลดโอกาสของการโต้แย้งและการแบ่งฝ่ายที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดการเผชิญหน้าอย่างรุนแรงได้

5. การคงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม เนื่องจากกระบวนการตัดสินใจ ที่โปร่งใสและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จะสร้างความน่าเชื่อถือต่อสาธารณชนและเกิดความชอบธรรมโดยเฉพาะเมื่อต้องมีการตัดสินใจในเรื่องที่มีการโต้แย้งกัน

6. การคาดการณ์ความห่วงกังวลและทัศนคติของสาธารณชน เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้มาทำงานร่วมกับสาธารณชนในกระบวนการมีส่วนร่วม พวกเขาจะได้รับรู้ถึงความห่วงกังวล และมุมมองของสาธารณชนต่อการทำงานขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้เจ้าหน้าที่สามารถคาดการณ์ปฏิกิริยาตอบสนองของสาธารณชนต่อกระบวนการและการตัดสินใจขององค์กรได้

7. การพัฒนาภาคประชาสังคม ประโยชน์อย่างหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ทำให้ประชาชนมีความรู้ทั้งในส่วนเนื้อหาโครงการและกระบวนการตัดสินใจของรัฐ รวมทั้งเป็นการฝึกอบรมผู้นำและทำให้ประชาชนได้เรียนรู้ทักษะการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

สิทธิการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ให้สิทธิประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองที่หลากหลาย (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563) มีดังนี้

1. สิทธิการออกเสียงเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญกำหนดให้ประชาชนผู้มีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีในวันที่เลือกตั้งมีสิทธิเลือกตั้งได้ รวมทั้งยังกำหนดให้เป็นหน้าที่ของประชาชนในการไปใช้สิทธิเลือกตั้งอย่างอิสระ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของประเทศเป็นสำคัญ ดังนั้น หากผู้ที่ไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งจะถูกจำกัดสิทธิบางประการ ซึ่งได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561

2. สิทธิการจัดตั้งพรรคการเมือง กำหนดให้บุคคลมีเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง ตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามที่กฎหมายบัญญัติ อย่างน้อยต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารพรรคการเมืองซึ่งต้องกำหนดให้เป็นไปโดยเปิดเผยและตรวจสอบได้ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ในการกำหนดนโยบายและกำหนดมาตรการให้สามารถดำเนินการได้โดยอิสระ ไม่ถูกครอบงำ หรือชี้นำโดยบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกพรรคการเมืองนั้นๆ

3. สิทธิเข้าชื่อเสนอกฎหมาย กำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า หนึ่งหมื่นคนเข้าชื่อเสนอกฎหมาย ตามหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย หรือ หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ

4. สิทธิออกเสียงประชามติ กำหนดให้ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร คณะรัฐมนตรีจะขอให้มีการออกเสียงประชามติในเรื่องใดมิใช่เรื่องที่ขัดแย้งหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลหรือคณะบุคคล ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งยังกำหนดให้บุคคลมีหน้าที่ไปลงประชามติอย่างอิสระโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของประเทศเป็นสำคัญ

5. สิทธิการมีส่วนร่วมในการแก้ไขกระบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร่วมกันในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมายว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย โดยผู้ติดต่อแก้ไขเพิ่มเติมต้องเสนอเป็นร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมต่อรัฐสภาและให้รัฐสภาพิจารณาเป็นสามวาระการขอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญต้องไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบรัฐ

6. สิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น กำหนดให้มีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่นตามรูปแบบวิธีการและรูปแบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สมาชิกท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง ผู้บริหารท้องถิ่นให้มาจากการเลือกตั้งหรือมาจากความเห็นชอบของสภาท้องถิ่น ผู้บริหารที่มาจากรูปแบบพิเศษ อาจมาจากที่อื่นตามที่กฎหมายกำหนดแต่ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในท้องถิ่นมีสิทธิเข้าชื่อกัน เพื่อเสนอข้อบัญญัติหรือเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่นได้ตามที่กฎหมายกำหนด

7. สิทธิตรวจสอบองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ประชาชนจำนวนไม่น้อยกว่าสองหมื่นคนมีสิทธิลงชื่อกล่าวหาว่ากรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ผู้ใดมีพฤติการณ์ร่ำรวยผิดปกติหรือทุจริตต่อหน้าที่ หรือจงใจปฏิบัติหน้าที่หรือใช้อำนาจขัดต่อบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายหรือฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมอย่างร้ายแรงโดยยื่นต่อประธานรัฐสภา หรือพร้อมด้วยหลักฐานตามสมควร

8. สิทธิสมัครรับเลือกเป็นสมาชิกวุฒิสภา กำหนดให้ที่มาของวุฒิสภาจำนวนสองร้อยคนมาจากการเลือกกันเองของบุคคลซึ่งมีความรู้ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์อาชีพ ลักษณะ หรือประโยชน์ร่วมกันหรือทำงาน หรือเคยทำงานด้านต่างๆ ที่หลากหลายของสังคม โดยการแบ่งกลุ่มต้องแบ่งในลักษณะที่ทำให้ประชาชน ซึ่งมีสิทธิสมัครรักเลือกทุกคนสามารถอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เป็นแนวคิดของประชาธิปไตยแบบผู้แทนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง มิใช่เพียงผ่านการเลือกตั้งเพียงอย่างเดียวประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้องกับวิธีการกระจายอำนาจและทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกัน อันมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และวิธีการให้ประชาชนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในสิ่งที่มีผลกระทบต่อตนเอง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม จึงหมายถึงการที่อำนาจในการตัดสินใจ ไม่ควรจะเป็นของคนกลุ่มน้อย แต่ควรจะเป็นของประชาชนที่จะได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมส่วนรวม (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล, 2548) หลักการของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองและการบริหาร โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ เน้นการกระจายอำนาจใน

การตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเท่าเทียม อำนาจในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรนั้นจะต้องส่งผลกระทบต่อชีวิตของประชากร เพิ่มจนถึงระดับชาติ และประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารกระบวนการทางนโยบายและกระบวนการยุติธรรมได้ (พระครูธรรมคุต, พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ, 2565)

การพัฒนาระบบประชาธิปไตยเชิงพุทธ

การปกครองทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายอาณาจักร หรือฝ่ายศาสนจักร หากมีคุณธรรม 7 ข้อที่ชื่อว่า อปรีหานิยธรรมแล้ว ก็จะมีแต่ความเจริญ มีความสามัคคี เป็นปึกแผ่นแน่นหนา ศัตรูไม่สามารถทำลายได้ ถ้าเราจะส่งเสริมให้ระบอบประชาธิปไตยมั่นคง เกิดเป็นคุณประโยชน์ใหญ่หลวงต่อชาติบ้านเมืองควรพร้อมเพรียงกันยึดแนวหลักอปรีหานิยธรรม 7 ประการ หากสามารถปฏิบัติได้โดยพร้อมเพรียงกันแล้ว การเมืองจะกลายเป็นการเมืองบริสุทธิ์แก้ปัญหาของชาติได้สำเร็จ เป็นแบบอย่างการเมืองดีเด่นที่โลกจะชื่นชมยินดีมาก อปรีหานิยธรรม 7 ประการ (พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ)) ประกอบด้วย

1. หมั่นประชุมกันเป็นประจำเพราะการประชุมกันบ่อยๆ เป็นการระดมมันสมอง รวมความสามารถที่ทุกคนมี นำมาแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่อง ส่งเสริมพัฒนาหมู่คณะให้มีความเจริญในด้านต่างๆ
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันปฏิบัติกิจของหมู่คณะ มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพรียง และเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ได้
3. ปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับ ทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมจะต้องถือระเบียบข้อบังคับเพื่อปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน และเป็นเหตุส่งเสริมให้การปกครองการบริหารเกิดผลดี มีประสิทธิภาพ
4. เคารพนับถือผู้ใหญ่ เชื่อฟังคำสอนของท่าน ความเป็นผู้ใหญ่กับความเป็นผู้น้อยเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะการปกครอง การบริหารจำเป็นต้องมีผู้นำ และผู้ตามมีหน้าที่ปกครอง หน้าที่สั่งการ เป็นต้น เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่หรือผู้นำจำต้องปฏิบัติ
5. ไม่ลุแก่อำนาจความอยาก ความเห็นแก่ตัว ถ้าใครปฏิบัติได้ดั่งนี้ย่อมทำให้สังคมมีระเบียบวินัยดีขึ้น สามารถดำรงรักษาสิ่งที่มีคุณค่าของสังคมไว้ได้ยั่งยืน จะไม่ก่อให้เกิดความสูญเสียด้านเศรษฐกิจและการปกครอง เป็นต้น
6. รักสันติภาพ ชัดเกลาคิดใจอยู่เสมอ แสดงถึงความเป็นผู้มีเมตตาดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติดีโดยไม่ประมาท การที่สมาชิกของสังคมเป็นคนดี ย่อมเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี เป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติภารกิจได้ดี
7. ตั้งใจสนับสนุนคนดี ปกป้องคนดี ส่งเสริมคนดีเลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาเป็นกำลังพัฒนาหมู่คณะของตน

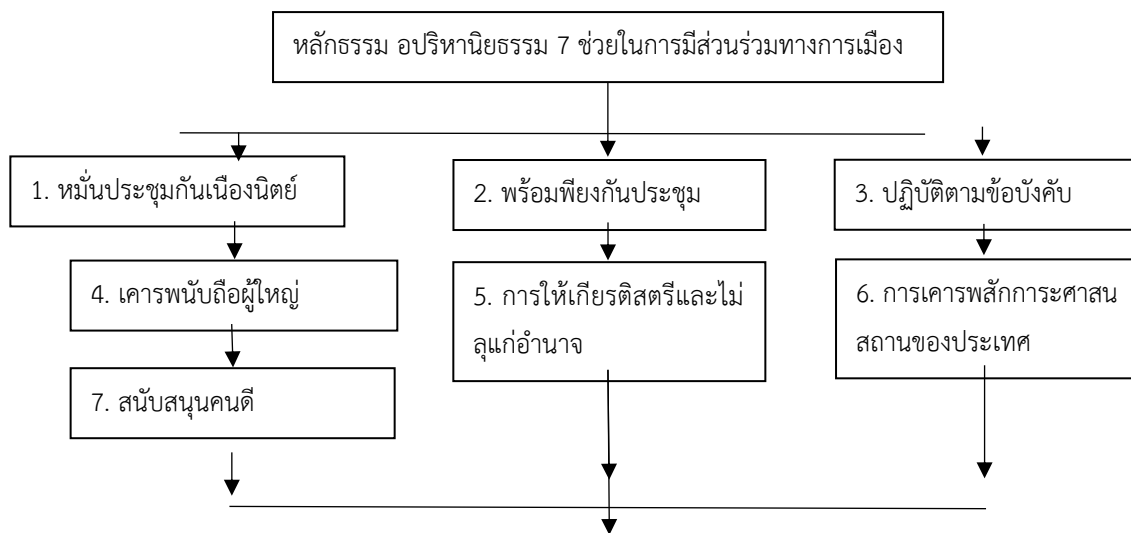
บทสรุป

การมีส่วนร่วมทางการเมืองกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยเชิงพุทธนั้น ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เป็นประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนที่เปิดโอกาสในประชาชนคนไทย

ทุกคนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครอง ไม่ใช่เพียงแต่มีส่วนร่วมผ่านการเลือกตั้งอย่างเดียว บางครั้งประชาชนคิดว่าการเมืองเป็นเรื่องของบุคคลหรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง ซึ่งมีฐานอำนาจเดิมหรือเป็นกลุ่มเครือข่ายและกลุ่มระบบอุปถัมภ์เดิมที่มีอยู่แล้ว ทำให้คนรุ่นใหม่ต้องมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น นอกจากจะมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้วยังเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ และควบคุมการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและเจ้าหน้าที่ภาครัฐให้เป็นอย่างดี การเมืองสำหรับคนรุ่นใหม่มีการเปิดรับข่าวสารและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น หรือช่วยถ่ายทอดข้อมูลที่ถูกต้องให้สังคมได้รับรู้ผ่านสื่อออนไลน์ ไม่ใช่แค่การเลือกตั้งอย่างเดียว และยังสามารถแสดงความคิดเห็นต่อการเมืองได้อย่างอิสระ เช่น แสดงความคิดเห็นเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ การแก้ไขกฎหมาย การชุมนุมประท้วงตามสิทธิและเสรีภาพตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อป้องกันการเสียผลประโยชน์ของประเทศหรือต่อต้านการสืบทอดอำนาจของรัฐ ในการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อลดการขัดแย้งของคนในชาติ การแบ่งฝ่ายทางการเมือง หรือแม้แต่ลดการชุมนุมประท้วงต่อต้านรัฐบาล ควรใช้หลักธรรมเข้ามาช่วยในการมีส่วนร่วมทางการเมืองแนวพุทธเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย ควรใช้หลักอภิธานิธรรม เป็นหลักเสริมสร้างของผู้บริหารบ้านเมือง ซึ่งจะเป็เครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติ ซึ่งจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้า

องค์ความรู้ใหม่

การนำหลักพุทธธรรมมาภิบาลไปประยุกต์ใช้ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนตามหลักอภิธานิธรรม 7 คือ หมั่นประชุมกันอย่างเนืองนิตย์ ความพร้อมเพิ่กันประชุม ปฏิบัติตามข้อบังคับ เคารพนับถือผู้ใหญ่ การให้เกียรติสตรีและไม่ลุแก่อำนาจ การเคารพสักการะศาสนสถานของประเทศ สนับสนุนคนดี ซึ่งการนำหลักอภิธานิธรรม 7 มาประยุกต์ใช้สามารถสรุปแผนภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะส่งเสริมให้ประชาชน มีอิสระทางความคิด การตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐ การตื่นตัวทางการเมืองและการสนับสนุนจากภาครัฐและฝ่ายการเมือง และอีกทั้งยังทำให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบประชาธิปไตย ตามสิทธิที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ การมีส่วนร่วมตามหลักธรรม การประชุมกันเป็นประจำทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและยอมรับมติเสียงข้างมากในที่ประชุม มาประชุมพร้อมเพิ่กันมีระเบียบวินัย เคารพเวลา มาพร้อมกันกลับพร้อมกัน ปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับ ยึดถือรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดยึดมั่นระบอบประชาธิปไตย มีส่วนร่วมในการเสนอกฎหมายหรือข้อบังคับต่างๆ เคารพนับถือประธานในที่ประชุมและให้เกียรติผู้ที่ได้รับสิทธิเสียงข้างมากมีการให้เกียรติสตรีและยอมรับความสามารถไม่แบ่งแยกเพศทางการเมือง ไม่ใช้อำนาจในการ

บรรณานุกรม

- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม Participatory Democracy*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2552). *พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน: จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ.พี.กราฟิก ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.
- พระครูธรรมศุต (สุทธิพนธ์ สุทธิวจโน) และคณะ. (2565). การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1. (มกราคม - มิถุนายน 2565).
- พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ). (2515). อปทานิยธรรม : สันติภาพสู่สังคมไทย. *Journal of Cultural Approach*, 16(29), 73-82. Retrieved. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://so02.tcithaijo.org/Index.php/cultural_approach/article/view/35498. [29 ธันวาคม 2565].
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *นิติศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก.

สุรัชย์ เลี้ยงบุญเลิศชัย. *การมีส่วนร่วมของประชาชนกับหลักประชาธิปไตยในสังคมไทย*. หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 3 วิทยาลัยธรรมนุญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=1476. [29 ธันวาคม 2565].

สมผล ตระกูลรุ่ง. ประชาธิปไตยแนวพุทธ. หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 1 วิทยาลัยธรรมนุญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=1476. [29 ธันวาคม 2565].

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2562). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ศตวรรษ สงกาพันธ์. (2564). การมีส่วนร่วมทางการเมืองกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตย. *วารสารศรีล้านช้างปริทรรศน์*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564).

อภิญา ฉัตรข้อฟ้า. (2563). การเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. *มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 7 เดือนกรกฎาคม 2563.

สุนทรียศาสตร์และปรากฏการณ์ความขัดแย้ง

Aesthetics and Paradoxical Phenomenon

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak kamol

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: poonsakkamol@gmail.com

บทคัดย่อ

การเขียนบทความวิชาการเรื่องสุนทรียศาสตร์และปรากฏการณ์ความขัดแย้ง เป็นการนำเสนอแนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ ผ่านกระบวนการความขัดแย้งทั้งทางด้านสังคม แนวคิดทางศิลปะและทางด้านศาสนา ในมุมมองทางสุนทรียศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นว่า หากเรามองความขัดแย้งในท่าทีแบบเป็นกลาง จะทำให้เห็นช่องทางในการพัฒนาและเข้าใจถึงความขัดแย้งเป็นอย่างดี โดยความหมายของสุนทรียศาสตร์เองก็เป็นการแสดงออกถึงคุณค่าทางความคิดในเรื่องคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง และคุณค่าที่ถูกสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ค่า ฉะนั้นแล้วการมองความขัดแย้งในมุมมองทางสุนทรียศาสตร์จึงเป็นการมองในรูปแบบของความเป็นกลางทางอารมณ์

คำสำคัญ: สุนทรียศาสตร์, อัตวิสัย, ปรีวิสัย, ความขัดแย้ง

Abstract

Writing academic papers on aesthetics and conflict phenomena It presents the idea of aesthetics. Through the process of conflict both in society Artistic and religious concepts from an aesthetic point of view to show that If we look at the conflict in a neutral manner It shows the way of development and understands the conflict very well. By the definition of aesthetics, it is an expression of the conceptual value of self-worth. and the value that is valued by something Therefore, looking at conflicts from an aesthetic point of view is a form of emotional neutrality.

Keywords: Aesthetics, Subjective, Objective, Conflict

บทนำ

แนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่กล่าวถึงคุณค่าเป็นการกล่าวถึงความงาม และสิ่งทั้งงามทั้งในงานศิลปะ และในธรรมชาติ ตามความเข้าใจของนักปรัชญาทั้งหลาย

โดยเฉพาะเรื่องสุนทรียศาสตร์นั้นมีปรากฏอยู่ในทุกแห่ง ไม่ว่าจะปรากฏอยู่ในธรรมชาติที่แสดงถึงความงามในแต่ละสิ่งตามธรรมชาติที่ได้สร้างมาพร้อมกับปรากฏในภาษา อันเป็นภาษาที่แสดงออกทางด้านท่วงทำนองการขับร้องของเสียงเพลงที่เป็นสุนทรียศาสตร์ผ่านการท่วงทำนองการแสดงออกถึงความงามในด้านการเขียนบทเพลง และเนื้อความต่างๆ ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งเหล่านี้เป็นเนื้อหาที่อุดมไปด้วยแนวคิดและคำสอนที่เป็นการขัดเกลามนุษย์ ทำให้เกิดความงามได้ทั้งภายในและภายนอกที่ยั่งยืนพร้อมทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงเสรีภาพอีกด้านด้วย

ด้วยเหตุนี้การอยู่ร่วมกันในสังคม สิ่งที่ต้องพบเห็นอยู่บ่อย คือ การมีความเห็นไม่ตรงกันหรือขัดแย้งกันในเรื่องต่างๆ เป็นเรื่องปกติด้วยเหตุนี้การอยู่ร่วมกันจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือสัญญาประชาคมแก่กันและกันเป็นบรรทัดฐานที่ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม เช่นเดียวกันที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติต่อกันบนพื้นฐานของสัญญาประชาคมที่ร่วมกันตั้งขึ้นมา หากแต่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจและตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี โอกาสที่จะเกิดความเห็นไม่ตรงกันจะไม่เกิดขึ้น แต่ในความเป็นจริงของสังคมมนุษย์จะมีความขัดแย้งอยู่ตลอดเวลาแม้แต่ในความคิดของตนเองก็ย่อมเกิดความขัดแย้งเป็นประจำ

ด้วยเหตุนี้ในการใช้ชีวิตในยุคปัจจุบันถ้าเกิดความไม่เข้าใจกันว่าผลประโยชน์ที่ไม่สามารถตกลงกันได้จึงเกิดความขัดแย้งขึ้นและสร้างความเสียหายให้กับผู้ขัดแย้งเองและคู่ของคู่ขัดแย้งตลอดจนถึงครอบครัวและบุคคลใกล้ชิดญาติพี่น้อง ด้วยเหตุนี้แล้วความขัดแย้งมีมิติที่ซับซ้อนกันอย่างมากมายหากจะกล่าวถึงความขัดแย้งว่ามีปัจจัยเกิดมาได้อย่างไร บนโลกใบนี้มีความขัดแย้งที่หลากหลายด้วยความขัดแย้งนั่นเอง จึงสร้างให้เกิดกระบวนการในการที่จะเข้าใจถึงความขัดแย้งและพัฒนาให้เกิดความสุขและสันติภาพได้ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย จากปรากฏการณ์ต่างๆ ที่จะได้ศึกษา เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์และปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาในเหตุการณ์ต่างๆ ตามกระแสสังคมปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน เป็นสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดความคิดหลากหลายระดับ เราจึงได้เรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างไรให้ยุติลงด้วยสันติอย่างไร (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2529: 106).ทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างองค์ความรู้ที่เห็นรูปได้อย่างชัดเจน ซึ่งการจะทำให้สังคมเกิดความกลมเกลียวและเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น ความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นการพัฒนาสังคม และพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ไปสู่รูปแบบการสร้างสภาวะไร้ความขัดแย้ง (ม.ม. (ไทย) 12/175-179/177-185) อย่างเช่นความขัดแย้งในระบบที่มีปรากฏในอัครคัมภีร์สูตรในระบบกษัตริย์ถูกกำหนดให้เกิดขึ้น เพราะว่าประชาชนทั่วไปมีความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงข้าวสาลี ปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย จนเป็นสาเหตุนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันว่า “เราควรแบ่งปันข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน” (ที.ปา. (ไทย) 11/129/96) การหาข้อตกลงร่วมกันในรูปแบบ “ทวิภาคี” “พหุภาคี” “มหาสมมติ” “กษัตริย์” และ “ราชา” และลำดับของหน้าที่ของ “กษัตริย์” ในบริบทนี้ก็คือ “เกษตร” ที่ทำหน้าที่ในการแบ่งปันพืชผลทางการเกษตร คือ ข้าวสาลี และแบ่งปันเขตแดน เพื่อให้ความพอใจสูงสุดแก่คู่กรณี ดังนั้น แล้วกษัตริย์จึงเรียกอีกอย่างว่า “ราชา” คือ ผู้ที่ยังบุคคลเหล่านี้นให้ยินดีโดยธรรมหมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความพอใจให้แก่ประชาชนโดยธรรมด้วย “สมมติบุคคล” ไปสู่ “สมมติเทพ”

หรือแม้แต่วาระการปกครองทางสังคมสงฆ์ (คณะสงฆ์ในพระธรรมวินัย) ก็เกิดจากการทะเลาะกันของหมู่ภิกษุ ซึ่งได้นำไปสู่การบัญญัติพระวินัย กล่าวคือ พุทธบริษัททั้ง 4 พระภิกษุ และภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกานั้น ใช้คำว่า “ศีล” คือเป็น “ธรรมบุญ” หรือเป็นเครื่องมือสำคัญในพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคม พระองค์จะไม่บัญญัติพระวินัยจนกว่าจะเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในหมู่สงฆ์ (วิ.ม. (ไทย) 1/21/13)

นิยามของสุนทรียศาสตร์

แนวคิดและปรากฏการณ์ในการให้ความหมายของสุนทรียศาสตร์ คือ การศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Axiology) เป็นปรัชญาบริสุทธิ์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องความงาม สิ่งที่ดีงาม ทั้งในศิลปะและธรรมชาติ รวมทั้งรสนิยม โดยศึกษาถึงบ่อเกิดของความงาม และมาตรฐานแห่งคุณค่าในการตัดสินเกี่ยวกับศิลปะ (สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2542: 2) ที่ปรากฏตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเองเพื่อเป็นการกล่าวถึงคุณค่าทางด้านความงามความดี และคุณค่าที่เป็นการแสดงถึงคุณค่าในตัวและคุณค่านอกตัว กลุ่มแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ จะศึกษาประเด็นที่ว่าด้วยความงามทางศิลปะที่เกิดจากการรังสรรค์ของมนุษย์ ในการให้ความหมายว่าเราสามารถจะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งไหนจะงามหรือไม่งาม แล้วความงามนั้นเกิดจากปรากฏการณ์อะไร ความงามมีคุณค่าจากประเด็นดังกล่าวแค่ไหน และก็มีผู้นิยามความหมายของสุนทรียศาสตร์เอาไว้ด้วยกันหลายความหมายและหลายประเด็นเช่น

ราชบัณฑิตยสถาน (2543: 3) ได้แสดงถึงความหมายของสุนทรียศาสตร์ว่า เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยความงาม และสิ่งที่ดีงาม ที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปะ

กิริติ บุญเจือ (2522: 3) ได้แสดงถึงความหมายสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ว่ามาจากศัพท์ว่า สุนทรียะ+ศาสตร์ “สุนทรียะ” แปลว่า ดี งาม รวมแล้วสุนทรียศาสตร์จึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่า วิชาที่ว่าด้วยความงาม

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์ (2547: 4) ได้แสดงถึงความหมายสุนทรียศาสตร์ว่าเป็นแหล่งที่มาของการสร้างสรรค์ รูปแบบ และคุณค่าของงานศิลปะ โดยศัพท์คำว่าสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศัพท์ที่บัญญัติขึ้นครั้งแรกโดย อาเล็กซานเดอร์ เบาม์การ์เทน (Alexander Baumgarten) ในการให้ความหมายของสุนทรียศาสตร์ ก็มีการกล่าวถึงคุณค่าในแบบต่างๆ แต่อาจจะกล่าวได้ว่า หลักสุนทรียศาสตร์ในทางปรัชญา กล่าวถึงคือ

แนวคิดกลุ่มอัตวิสัย (Subjective Theory) เป็นกลุ่มที่มีความเห็นในเรื่องของความงามว่า “สิ่งที่เรียกว่าความงามเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับการประเมินของบุคคลหรือของกลุ่มคน โดยใช้ความรู้สึกเป็นตัวกำหนด” (กักร สุนพงษ์ศรี. ม.ป.ป.: 13) จากแนวคิดกลุ่มนี้เห็นว่าความงามไม่ได้เป็นคุณสมบัติของวัตถุ คุณสมบัติเป็นเพียงเงื่อนไขของคุณค่าทางความงามเท่านั้น สิ่งนั้นไม่ได้เป็นตัวคุณค่าหรือตัวความงามโดยตรง คุณสมบัติกลายเป็นความงามขึ้นมาได้นั้น เพราะมันมีความสัมพันธ์กับบุคคลที่เกิดความประทับใจต่อคุณสมบัตินั้นจึงเกิดคุณค่าความงามขึ้น คุณสมบัติของวัตถุจะไม่มีคุณค่าทางความงาม ถ้าหากมันไม่มีการสนใจของบุคคล (ประเสริฐ ศีลรัตน์, 2542: 21) กล่าวว่าความงามนั้นเกิดจากการประเมินค่าของบุคคล ความงามจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นที่จิต ไม่ได้เกิดขึ้นจากวัตถุหรือเป็นคุณสมบัติของวัตถุใดๆ และไม่อาจวัดได้

ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (ชะลูด นิ่มเสมอ, 2557: 11) แนวคิดของกลุ่มอัตวิสัยในเบื้องต้นแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่งามหรือความงามเป็นสิ่งที่อิงกับบุคคล หรือเป็นการแสดงออกของบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกของจิตที่รับรู้ในวัตถุนั้นเช่นแนวคิดจิตวิสัย

จากแนวคิดกลุ่มปรัวิสัย (Objective Theory) ที่มีแนวคิดในการมองว่าความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ ความงามเป็นสิ่งที่มิอยู่ในเนื้อวัตถุและติดมากับวัตถุ (ประเสริฐ ศิลรัตน์, ม.ป.ป.: 21) และยืนยันว่าวัตถุมีความงามในตัวเอง เป็นบ่อเกิดหรือแหล่งกำเนิดของสุนทรียภาพ บุคคลเป็นเพียงผู้รับรู้เท่านั้น วัตถุจึงมีความงามอยู่ในตัวเองตลอดกาล แม้จะมีบุคคลให้ความสนใจหรือไม่ก็ตาม ส่วนกรณีที่มีการรับรู้ จนบังเกิดความรู้สึกถึงระดับอารมณ์สะท้อนใจได้นั้น เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความรู้และประสบการณ์ผัสสะทางประสาทสัมผัสเชิงสุนทรียภาพของแต่ละบุคคล มิได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอย หากแต่ต้องมีวัตถุเป็นสื่อที่ไปกระตุ้นเร้าอารมณ์ความรู้สึกนั้น (กำจร สุนพงษ์ศรี, ม.ป.ป.: 13) ที่แสดงออกถึงความมีเสรีภาพ

การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) ครั้งนี้ เป็นการศึกษาแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบเน้นการศึกษาวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลจากแนวคิดต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้ได้แนวคิดที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) ซึ่งผู้เขียนจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ แนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) แบบปรัวิสัยและอัตวิสัยที่แสดงถึงคุณค่าและความงาม จากมุมมองของความขัดแย้งผ่านปรากฏการณ์แนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์

แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ (aesthetics) เป็นการศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์ทำความเข้าใจในความหลากหลายของคุณค่าความงามในการอธิบายความ อันเป็นการแสดงออกถึงความงามเชิงภาษา ความงามนี้หรือกล่าวอีกอย่างว่าสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) ซึ่งในความหมายตามพจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า สุนทรียศาสตร์ (aesthetics) เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยความงามและสิ่งทีงามทั้งในงานศิลปะและธรรมชาติ โดยศึกษาถึงประสบการณ์ คุณค่าทางความงาม และมาตรฐานในการวินิจฉัยว่าอะไรงาม อะไรไม่งาม

แนวคิดทางปรัชญานั้นเป็นการกล่าวถึง “แนวคิดและทัศนะหรือมุมมองที่มีต่อโลกและชีวิต” กล่าวได้ว่า ปรัชญานั้นเป็นประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งใดที่จะไม่สามารถกล่าวได้ว่าไม่เป็นปรัชญา และจะสามารถนำมาศึกษาในทางด้านปรัชญาได้ทั้งหมด หากจะนิยามความเป็นปรัชญาดังกล่าวนั้น ถึงกระนั้นก็ตามคงเป็นไปได้ว่า “ปรัชญา” นั้นคงยังเป็นสิ่งแปลกใหม่หรือเป็นสิ่งที่ยังไม่คุ้นชินกับบริบทของสังคมไทยที่ยังคงแสวงหาปรัชญาด้วยสิ่งที่เป็นกรอบปรัชญาว่าอะไรคือปรัชญา ด้วยฐานคิดบางอย่าง ซึ่งก็สามารถเข้าใจได้ว่าไม่ผิดเช่นกันเพราะเป็นมุมมองหนึ่งอันเกี่ยวเนื่องด้วยโลกทัศน์แห่งตน (Individual world life) ท้ายที่สุดแล้วสิ่งที่ปรัชญาแสวงหาอันมุ่งการบุกเบิก (Pioneer) เข้าไปสู่พรมแดนต่างๆ อันไม่จำกัดไปด้วยกรอบความคิดเพียงชุดใดชุดหนึ่ง เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ปรัชญาคงไม่เป็นพื้นฐานและเป็นมารดาของสรรพวิชาในโลกได้ คงเป็นได้เพียงร่องรอยแห่งประวัติศาสตร์ที่จะ

หมุนย้อนมาบรรจบและซ้ำรอยเดิม หากแต่ข้อเท็จจริงแล้วความมีอยู่ของสิ่งต่างๆ ที่เป็นปัจจุบันนั้นอาศัยฐานเดิมจากอดีตทั้งสิ้นดังนั้นการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ผ่านมาก็ยังเป็นสิ่งดีหากแต่จะเข้าใจสิ่งนั้นๆ ด้วยตนเองอย่างไรต่างหากที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าไม่เพียงทางด้านวิชาการ หากแต่เป็นความก้าวหน้าในด้านวิถีชีวิตด้วยการปรับเปลี่ยนท่าที และแสวงหาวิธีการอันหลากหลายทั้งต่อตนเองและสังคมต่อไป

แนวคิดสุนทรียศาสตร์นั้น จัดเป็นแนวคิดหนึ่งในประเด็นทางปรัชญาที่ต้องการสื่อให้เห็นถึงความงามเป็นสิ่งที่มิอยู่จริงหรือไม่ในตนเอง หรือว่าเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับผู้มองหรือผู้เห็นเท่านั้น วิธีค้นหาความหมายของความงามทางสุนทรียศาสตร์ มี 2 วิธี คือ วิธีแรกสุนทรียศาสตร์อาจจะพยายามค้นหาคุณสมบัติของวัตถุที่เรียกกันว่ามี ความงามก่อน แล้วก็ทำการวิเคราะห์ว่า ความงามนั้นมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติอื่นๆ ของวัตถุอย่างไรหรือไม่ วิธีที่สองก็คือการพยายามค้นหาสามัญลักษณะหรือประสบการณ์อันเป็นบรรทัดฐานของการตัดสินทางสุนทรียศาสตร์ให้ได้ก่อนแล้วแยกแยะประสบการณ์ทางสุนทรียะนั้นออกให้เห็นว่าแตกต่างจากประสบการณ์ด้านอื่นอย่างไรบ้าง ฉะนั้น วิธีการของสุนทรียศาสตร์จึงเป็นทั้งวัตถุวิสัยและจิตวิสัย (สุเชาว์ พลอยชุม, 2545: 1-2).

สุนทรียศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตกเริ่มพบในอารยธรรมของชาวกรีก โดยเฉพาะผลงานประติมากรรมที่เกิดขึ้นในสมัยเฮลเลนนิค (500-400 B.C.) ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางปัญญาและความคิด ในยุคนี้แนวคิดสุนทรียศาสตร์ตะวันตกได้เกิดขึ้นอย่างชัดเจนและส่งผลต่องานประติมากรรม โดยเฉพาะอิทธิพลจากเพลโต (428-348 B.C.) ที่กล่าวว่า “ความงามทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกเรานี้ล้วนมาจากความงามมาตรฐานที่มีอยู่ในโลกแห่งมโนคติ” (ภคกนก รัตนวรารักษ์, [ออนไลน์]) โลกแห่งแบบทางสุนทรียศาสตร์คือ เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ว่าด้วยความงามและสิ่งที่งามทั้งในงานศิลปะและในธรรมชาติ โดยศึกษาประสบการณ์ คุณค่าของความงาม และมาตรการตัดสินใจว่า งามหรือไม่งาม การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ 3 ลักษณะ คือ ความสวยงาม ความติดตาติดใจ ความเลอเลิศ นักปรัชญาหลายสำนักได้เสนอแนวคิดเพื่ออธิบายว่า เป็นเพราะเหตุใดจึงมีการตัดสินใจว่าศิลปวัตถุประกอบด้วยลักษณะทั้งสามนั้น นักปรัชญาดังกล่าวแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มอารมณ์นิยม (Emotionalist) กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalist) และกลุ่มสร้างสรรค์ (Creativity) (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2540: 16) สุนทรียศาสตร์จึงสามารถแยกออกเป็น 2 ด้าน คือ สุนทรียศาสตร์เชิงปรัชญา (Philosophical Aesthetics) และสุนทรียศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Aesthetics) สุนทรียศาสตร์เชิงปรัชญาที่เน้นอารมณ์ความรู้สึก จินตนาการ สุนทรียศาสตร์เชิงวิทยาศาสตร์ที่เน้นเหตุผล แบบตรรกะ แบบแผน (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2552: 34)

ดังเช่นการปรากฏขึ้นของงานจิตรกรรมแบบเซนที่ปรากฏแนวคิดแบบสุนทรียเจตคติที่ทำลายความคิดเชิงทวิภาวะ ด้วยการสลายความเป็นผู้กระทำกับสิ่งที่ถูกกระทำหรือตัวผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน เพื่อจะเข้าถึงความว่างจากการปรุงแต่งความคิด และเกิดความรู้สึกที่เรียบง่าย ไร้ตัวตนด้านคุณค่า สุนทรียะในงานจิตรกรรมเซนมีลักษณะเป็นอวัตรวิสัยอันเกิดจากการหยั่งรู้ในเชิงสัทธานุภาพ ที่ตั้งอยู่บนความเรียบง่าย ไร้การปรุงแต่งทั้งในจิตของผู้สร้างและผลงานที่ปรากฏขึ้นเป็นศิลปวัตถุ อันเป็นผลมาจากการประสานความจริงและความงาม ภายนอกและภายในให้เป็นหนึ่งเดียวกัน (อิสระ ตรีปัญญา, 2542)

เป็นการแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่สร้างให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ ในทางด้านต่างๆ เช่น แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ในตะวันตกกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีความแตกต่างกันในประเด็นต่างๆ คือ เรื่องความมีอยู่ของความงามและเกณฑ์ตัดสินคุณค่าของความงาม การใช้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ตะวันตก พิจารณาความงามของพุทธรูปนั้นสามารถทำได้ในระดับสมมุติสัจจะ หรือความงามในเชิงรูปธรรมเท่านั้น (พระมหาอุดม ปณโก (อรรถศาสตร์ศรี), 2547)

แนวคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์หากมองดูเผินๆ ก็จะปรากฏความขัดแย้งอยู่ในตัวตั้งนั้นอาจมองแนวคิดนี้เป็นสาเหตุของการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการพัฒนาคุณค่าขั้นพื้นฐาน สุนทรียภาพหรือความงามเป็นหนึ่งในคุณค่าขั้นพื้นฐานของมนุษย์นอกเหนือไปจากความจริงและความดี เป็นคุณค่าเบื้องต้นที่ง่ายต่อการยอมรับ ดึงดูดให้มีใจฝักใฝ่ และพัฒนาไปสู่การตระหนักถึงคุณค่าอีกสองประการดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียศาสตร์จึงมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาประเทศ (กัญญ์ภัสสร ชาติชัยประเสริฐ, [ออนไลน์])

พิมพาภรณ์ เครื่องกำแหง (2531) กล่าวถึง “สุนทรียทัศน์ในพระสูตรตันตปิฎก” เป็นการศึกษาถึงสุนทรียทัศน์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก โดยใช้มนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์เป็นหัวข้อในการค้นหาคำและข้อความที่อยู่ในขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาและวิเคราะห์หาความหมายแล้วรวบรวมให้เป็นระบบระเบียบ เพื่อแสดงว่าพุทธศาสนามีสุนทรียศาสตร์ตามแนวทางของตนเอง

จรรยา โกมุตตานนท์ (2539: 13) กล่าวถึงทฤษฎีศิลปะคืออะไรนั้นในประวัติศาสตร์ของสุนทรียศาสตร์มีคำตอบในเรื่องนี้อยู่ 3 ประเด็นกล่าวคือ 1) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบ (Representation Theory) ซึ่งเชื่อว่าแก่นสารของศิลปะคือการเรียนรู้แบบ 2) ทฤษฎีรูปทรง (Form Theory) ซึ่งเชื่อว่าแก่นสารศิลปะ คือ รูปทรงอันไม่ได้มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกแต่อย่างใด 3) ทฤษฎีการแสดงออกซึ่งความรู้สึก (Expression Theory) ซึ่งเชื่อว่าแก่นสารของศิลปะคือการแสดงออกซึ่งความรู้สึก เป็นการให้ความสำคัญกับความรู้สึกซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ภายในตัวมนุษย์

สุวัฒน์ แสนขัตติ (2544) กล่าวว่าแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน ถวัลย์ ดัชนี ได้มาจากความประทับใจจากเรื่องราวในพุทธศาสนามาสร้างจิตรกรรมมากที่สุด ส่วนทางด้านความสะท้อนใจทางสังคมร่วมกับศาสนามาสร้างภาพจิตรกรรมน้อยที่สุด ทางด้านรูปแบบในการสร้างผลงาน ใช้รูปแบบเหมือนจริง และใช้รูปแบบสัญลักษณ์เพียงอย่างเดียว ส่วนทางด้านเนื้อหา ใช้เนื้อหาทางด้านความศรัทธาต่อศาสนามากที่สุด

ลักษณะ คุณสมบัติ (2554) ได้แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบและโครงสร้าง ผลงานจิตรกรรมของ ถวัลย์ ดัชนี ในงานวิจัยเรื่อง “สุนทรียภาพในผลงานจิตรกรรม ถวัลย์ ดัชนี” ซึ่งพบว่า ผลงานจิตรกรรมของ ถวัลย์ ดัชนี มีองค์ประกอบ และการวางโครงสร้างองค์ประกอบ...การจัดวางรูปภาพสัตว์ต่างๆ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมจำนวนมากสัมพันธ์กับการวางทักขาคาตุ (ไฟ ดิน ลม น้ำ) หลักคติความเชื่อของโบราณถูกนำมาประยุกต์ในการจัดภาพ เพื่อสะท้อนถึงความสมดุลของโลกธาตุ ความสมดุลของโลกและสรรพสิ่งล้วนเกี่ยวพันกันทั้งมวล พร้อมกันนั้น ถวัลย์ ดัชนี ยังได้รับอิทธิพลบางส่วนจากศิลปกรรม

ตะวันตก โดยนารูปแบบของทัศนธาตุ รูปทรง เข้ามาประกอบเข้ากับโครงสร้างหลักทางองค์ประกอบที่พัฒนามาจากภาพมรณภูมิ ในเนื้อหาที่สะท้อนความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในพื้นที่

ปรากฏการณ์ความขัดแย้ง

ปรัชญาสำนักอรรถิภาวนิยมเป็นปรัชญามนุษยนิยม และเพื่ออธิบายข้อโต้แย้งดังกล่าวด้วยและอธิบายเสรีภาพในลักษณะเป็นปฏิพัฒนาการแบบวัตถุนิยมของเฮเกล และได้พัฒนารูปแบบปรัชญาของตัวเองตามอุดมการณ์แบบมาร์กซิสต์ (Phramaha Prayoon Mrerek, 1988: 65) และกาปรากฏของแนวคิดในเรื่องของการใช้เสรีภาพในระยะหลังๆ จึงเริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้นแต่ยังคงตั้งอยู่บนฐานแห่งแนวคิดแต่แรก คือ เสรีภาพในการเลือกที่จะกระทำในบางสิ่งบางอย่างภายใต้เสรีภาพที่ตนเองมี แต่จะปรับทำที่ของแนวคิดเพื่อให้นำมาใช้ได้จริงกับสังคมที่แบ่งแยกชนชั้นตามแนวคิดที่ชาร์ตส์สนับสนุนฝ่ายซ้ายของมาร์กซิสต์ แต่ก็โต้แย้งต่อวิธีการของมาร์กซิสต์ เหตุผลเพราะวิธีการล้มระบบชนชั้นที่เอาเปรียบตามแบบมาร์กซิสต์จะใช้ความรุนแรง และทำสงคราม ซึ่งชาร์ตส์ต่อต้านการทำสงครามมาตลอด และเป็น การขัดต่อหลักเสรีภาพของเขาด้วยในหนังสือ “อรรถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม” จึงสนับสนุนให้มีความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรี โดยให้ความสำคัญว่า “มนุษย์คือเสรีภาพ” หรือ “เสรีภาพคือความเป็นมนุษย์” อยู่เหมือนเดิม เหตุผลหนึ่งที่ชาร์ตส์ให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ เพราะชาร์ตส์ปฏิเสธการดำรงอยู่ของพระเจ้า ทำให้ถึงปฏิเสธการดำรงอยู่ของพระเจ้า เพราะเมื่อไม่มีพระเจ้า จะทำให้ได้มนุษย์เป็นตัวแทนของความอิสระ ถ้าพระเจ้ายังดำรงอยู่แล้วมนุษย์จะไม่ได้เป็นตัวแทนความอิสระ แต่เพราะบุคคลเป็นตัวแทนความอิสระ ดังนั้น พระเจ้าผู้กำหนดทุกสิ่งจึงไม่มีอยู่ นอกจากนี้ ถ้าหากมนุษย์ไม่ได้เป็นผู้ที่ถูกพระเจ้าสร้างมาแล้ว บุคคลจึงไม่จำเป็นต้องมีแบบแผนหรือพิมพ์เขียวสำหรับสิ่งที่พวกเขาตั้งใจที่จะเป็น (Kenneth Shouler, 2008: 244) บุคคลจึงเลือกได้ตามเจตจำนงของชีวิตที่มีอยู่เป็นเสรีภาพที่เราได้มาเพื่ออยู่อย่างมีความสุข ด้วยเหตุนี้ เสรีภาพจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกท่านต้องการและแสวงหา การดำเนินชีวิตในรูปแบบของการเข้าใจธรรมชาติ แต่หากจะกล่าวถึงความเป็นธรรมชาติแล้วของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม และเป็นปกติที่มนุษย์มาอยู่ด้วยกันก็จะมีความคิดที่ไม่ตรงกันจึงมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เพราะการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่พวก ย่อมมีเรื่องที่ไม่เข้าใจกันเป็นปกติของผู้คนและที่สุดแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกๆ สังคมย่อมมีความขัดแย้ง และเมื่อเกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นมาในหมู่คณะ ก็จำเป็นที่จะต้องมียุทธในการปฏิบัติ และวิธีการในการจัดการความขัดแย้งที่เป็นรูปแบบเฉพาะของสังคมนั้นๆ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้เสรีภาพในเรื่องของการเข้าถึงและเข้าใจ แต่อย่างไรก็ตามความขัดแย้งอยู่เป็นนิจ ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธศาสนาจึงต้องมีกระบวนการวิธีการในการแก้ไขความขัดแย้งที่เป็นแนวทางปฏิบัติ และเป็นแนวทางในการสามารถแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างสังคมมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธศาสนาจึงมีแนวทางและหลักแนวคิดที่จะนำมาใช้แก้ไขความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้นในหมู่สังฆที่เรียกว่า วิธีการระงับอธิกรณ์ แต่โดยพื้นฐานแล้วทุกสังคมนั้นมีความขัดแย้งที่เหมือนกัน เพราะมีสาเหตุรากเหง้าของความขัดแย้งที่เหมือนกัน โดยรวมทุกสังคมมีความขัดแย้ง มาจากภายใน คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง และตัณหา มานะ ทิฐิ และในทางพุทธศาสนาจึงมุ่งกำจัดสาเหตุ

ภายในที่เกิดขึ้น คือ กิเลส ตามพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/202/95) แต่เราจะปฏิบัติอย่างไรในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสงบสุขอย่างที่กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนามีวิธีการและกระบวนการที่ระงับความขัดแย้งหรือทางหลักธรรมกล่าวว่า “วิธีการระงับอธิกรณ์”

เหตุของการเกิดความขัดแย้งแบบพื้นฐานที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เกิดจากสาเหตุของอกุศล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นสาเหตุภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน (ส.ส. (ไทย) 15/113/84-85) ที่จัดเป็นสาเหตุของการส่งผลข้างเคียงที่ตามมา คือ เป็นแรงขับและแรงกระตุ้นชักพาให้เราไปทำร้าย และคิดประทุษร้ายต่อคนอื่นๆ หลักของอกุศลเป็นแรงขับที่จะเป็นตัวบั่นทอนจิตของมนุษย์ และยิ่งก่อให้เกิดความทุกข์ร้อน และความไม่ผาสุกแก่มนุษย์ทั้งหลายด้วยเมื่อ “เชื้อ” ได้รับ “ไม้ขีดไฟ” ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับช่วงเวลาและโอกาส “ไฟ” จึงถูกจุดขึ้น โดยเริ่มจากการบาดหมาง (ภักทนะ) การทะเลาะ (กลหะ) การแก่งแย่งกัน (วิคคหะ) และได้เถียงกัน ต่อกันด้วยถ้อยคำที่รุนแรง (วิวาท) สะท้อนพัฒนาการของความขัดแย้ง 3 ระดับ คือ ภาวะตั้งตัว ภาวะตื่นตัว และภาวะแตกตัว พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การวิวาทกันด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดในตน ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม เหมือนขุยมะพร้าว ฉะนั้น” อกุศลธรรมทั้ง 3 ข้อนี้ สัมพันธ์ขยายส่งต่อรวมเรียกว่า ปญฺญจธรรม 3 ดังจะแยกกล่าวในหัวข้อลำดับต่อไป

ปญฺญจธรรม (ม.อ. (ไทย) 14/393/445) ที่แสดงถึงกระบวนการตามหลัก “ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า” ทำให้บุคคล หรือองค์กรนั้นเกิดการพัฒนาไปอย่างล่าช้า 3 ประการ กล่าวคือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ มูลเหตุของ “ตัณหา” คือ ความต้องการ กล่าวคือ (1) ความอยากในวัตถุ (วัตถุกาม) ได้แก่ กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (2) ความอยากได้ที่เป็นตัวกิเลส (กิเลสกาม) ได้แก่ ความกำหนัด ความพอใจ หรือความปรารถนากามคุณ เป็นต้น ความทะยานอยากนี้รวมถึงความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ หรือไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่อย่างเกินเลยเช่นกัน (ภวตัณหาและวิภวตัณหา) การทะเลาะวิวาทก็เพราะมีความต้องการ หรือสิ่งเป็นที่รัก ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะมนุษย์มีความหวาดระแวงว่าสิ่งที่ตนเองรักนั้นจะถูกบุคคลอื่นแย่งไป (ขุ.ม. (ไทย) 29/89/301-302) พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรคือเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ และคฤหบดีกับคฤหบดี” คำตอบ คือ “เพราะความยึดมั่นกามราคะ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะ กำหนดยินดีในกามราคะ ถูกกามราคะกลุ้มรุมและถูกกามราคะครอบงำเป็นเหตุ” (อง.ทุก. (ไทย) 20/38/83) กามทั้งหลายยังทำให้ “มารดากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องกัน ย่อมถึงการทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทกัน ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง” และเพราะกามนั้นเองจึงทำให้ “ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับธนูพาดลูกศรบ้าง วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง 2 ฝ่าย เมื่อพวกเขาถูกลูกศรไปบ้าง ฟุ่หอกไปบ้าง กวัดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดยหอกแทงบ้าง ลูกดาบตัดศีรษะ พวกเขาตายในที่นั้นบ้าง” (ขุ.จู. (ไทย) 30/136/443-444)

ตัณหาเป็นเหตุความขัดแย้ง พบนัยยะวงจรความขัดแย้งที่มาในมหานิทานสูตรว่า (ที.ม. (ไทย) 10/103/61) “เพราะอาศัยตัณหา จึงเกิดปริเยสนา (การแสวงหา) เพราะอาศัยปริเยสนา จึงเกิดลาภะ (การได้)

เพราะอาศัยภาวะจึงเกิดวินิจฉะ (การกำหนด) เพราะอาศัยวินิจฉะ จึงเกิดฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) เพราะอาศัยฉันทราคะ จึงเกิดอัชโหมสภาวะ (การหมกมุ่นพึงใจ) เพราะอัชโหมสภาวะ จึงเกิดปริคคหะ (การยึดครอบครอง) เพราะอาศัยปริคคหะ จึงเกิดมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เพราะอาศัยความตระหนี่ จึงเกิดอารักขะ (การหวงกั้น) เพราะอาศัยการหวงกั้นเป็นเหตุ บำปอกุศลกรรมเป็นอเนกที่เกิดขึ้น การถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวขึ้นเสียงว่า มึงมึง และการพูดเท็จจึงเป็นไป” (ที.ม. (ไทย) 10/103/61)

มานะ คือ การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุจธง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุจธง” (ขุ.ม. (ไทย) 29/178/510) เราเลิกกว่าเขา” (ขุ.จุ. (ไทย) 30/103/351-353) อาศัยคุณสมบัติเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตนหรือแสดงตัวว่า “ตัวเองดี” หรือ “เด่นกว่าคนอื่น” ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดสำคัญว่าเราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น” (ขุ.ม. (ไทย) 22/77/231) ทำให้พระพุทธเจ้าต้องย้าเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า (ขุ.ม. (ไทย) 29/153/420) “ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น” (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส), 2536: 106)

สักรายทิวา 20 มิจฉาทิวา 10 อันตคาทิกทิวามีวัตร 10 จนถึงทิวา 62 (ขุ.ม. (ไทย) 29/174/492-494) การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิวา (ทิวาอุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับพระพุทธเจ้าทรงย้าว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิวา (ขุ.ม. (ไทย) 29/82/244-245) ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระแทกกันในโลก” (ขุ.ม. (ไทย) 29/82/243) และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิวาทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิวาใดให้ยิ่งใหญ่ในโลกกล่าวทิวาอื่นทุกอย่างนอกจากทิวานี้ว่าแล้ว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้” (ขุ.สุ. (ไทย) 25/803-807/694) เคยมีตัวอย่างพราหมณ์ที่ถือทิวาต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา ” จึงห่มเถียงกัน เมื่อห่มเถียงกันทำลายกัน และเบียดเบียนกัน (ม.ม. (ไทย) 13/202-204/239-242) ดังที่พราหมณ์อรามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นทิวาราคะ ตกอยู่ในอำนาจทิวาราคะ กำหนดยินดีในทิวาราคะ ถูกทิวาราคะกลุ้มรุม และถูกทิวาราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ ” (อง.ท.ก.อ. 2/38/48)

บทสรุป

จากประเด็นทางสุนทรียศาสตร์ อันเกี่ยวเนื่องด้วยทฤษฎีความงาม โดยการศึกษาเป็นการอาศัยกรอบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของตะวันตกมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ แม้จะเป็นประเด็นในการศึกษาแนวความคิดในเรื่องความขัดแย้งเชิงสุนทรียศาสตร์ ดังนั้นการเสนอ “สุนทรียศาสตร์ผ่านกระบวนการความขัดแย้ง” เป็นการอาศัยกรอบความคิดทางด้านตะวันตกซึ่งยังเป็นการศึกษาที่ยังจำเป็นในการวิเคราะห์ในเบื้องต้นเพื่อความเข้าใจสุนทรียศาสตร์ หากแต่ว่าการศึกษาดังกล่าวยังเป็นการบุกเบิก

และขยายกรอบแห่งความรู้ทั้งในแง่ของสิ่งเก่า ๆ เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดมีสิ่งใหม่ เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป และยังได้นำเสนอแนวคิดทางด้านพุทธสุนทรียศาสตร์ร่วมด้วยในการวิเคราะห์ประเด็นรูปแบบสุนทรียศาสตร์กับความขัดแย้ง ในเชิงสุนทรียศาสตร์ เพื่อเป็นการขยายกรอบของการศึกษาในประเด็นต่างๆ ให้กว้างมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการทำความเข้าใจ และสร้างทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาองค์ความรู้ในสังคมไทยอันเป็นองค์ความรู้ทางด้านสุนทรียศาสตร์ในมุมมองต่างๆ ของสุนทรียศาสตร์ทางความขัดแย้ง

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดในเรื่องสุนทรียศาสตร์ จึงเป็นแนวคิดที่เราสามารถมองผ่านความขัดแย้ง เพื่อสร้างปรากฏการณ์ในการพัฒนาบุคคลและสังคมประเทศชาติเป็นอย่างดี โดยการมองสุนทรียศาสตร์ในมุมมองแบบเป็นกลาง ที่ไม่จัดอยู่ในความดีความไม่ดี และมองในแบบศิลปะ ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเชิญชวนให้หันกลับมามองสุนทรียศาสตร์ในรูปแบบของความขัดแย้งเพื่อให้เกิดการพัฒนาสืบไปในด้านความคิดเชิงปรัชญาแบบคุณค่านิยม

บรรณานุกรม

- กীরติ บุญเจือ. (2522). *ปรัชญาศิลปะ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- กำจร สุนพงษ์ศรี. (ม.ป.ป.). *สุนทรียศาสตร์: หลักปรัชญาศิลปะ ทฤษฎีทัศนศิลป์ ศิลปวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2540). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส). (2536). *มองสันติภาพของโลก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พิมพาภรณ์ เครื่องกำแหง. (2531). “สุนทรียทัศน์ในพระสูตรตันตปิฎก”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จรรยา โกมรรัตนานนท์. (2539). *ศิลปะคืออะไร*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อแกรมมี.
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2542). *สุนทรียภาพของชีวิต*. กรุงเทพฯ: เอิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2543). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา: อังกฤษ-ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2547). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา: อังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ: โบแดง.
- ประเสริฐ ศิลรัตน์. (2542). *สุนทรียศาสตร์ทางทัศนศิลป์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชลูด นิ่มเสมอ. (2557). *องค์ประกอบของศิลปะ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ประเสริฐ ศิลรัตน์, (ม.ป.ป.). *สุนทรียศาสตร์ทางทัศนศิลป์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุเชาว์ พลอยชุม. (2545). *สุนทรียศาสตร์ ปัญหาและทฤษฎีเกี่ยวกับความงามและศิลปะ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2552). *สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.

อิสระ ตรีปัญญา. (2542). “สุนทรียทัศน์ในงานจิตรกรรมแบบเซน”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.

พระมหาอุดม ปณโก (อรรถศาสตร์ศรี). (2547). “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

สุวัฒน์ แสนชาติ. (2544). “การสร้างงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยตามแนวเซอร์เรียลลิสม์: กรณีศึกษาผลงานจิตรกรรมของถวัลย์ ดัชนี”. *วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*.

ลักษณ์ คุณสมบัติ. (2554). “สุนทรียภาพในผลงานจิตรกรรม ถวัลย์ ดัชนี”. *วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร*.

กัญญภัสสร ชาติชัยประเสริฐ, “สุนทรียศาสตร์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อการพัฒนาประเทศไทยสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้”. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*. ปีที่ 50 ฉบับที่ 3/2553. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://journal.nida.ac.th/journal/index.php?option=com_content&view=article&id=1098%3A-aesthetics-and-human-resource-development-for-developing-thailand-toward-knowledge-society&catid=183%3A-50-32553&Itemid=66&lang=th. [13 กรกฎาคม 2554].

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “การวิจัยสันติภาพ: ข้อพิจารณาเชิงวิพากษ์”. *วารสารวิจัย*. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (ก.ค. -ธ.ค. 2529): 106.

ภคกนก รัตนวรารณ. *การศึกษาความหมายและสุนทรียภาพของพระพุทธรูปวิมาสุโขทัย*. หน้า 2. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.stjohn.ac.th/departments/university2007/research_new/pdf/003.pdf. [13 กรกฎาคม 2554].

สัญญาของช้างในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

Sings of Elephants as Reflected in Buddhist Literary Works

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

Thanarat Sa-ard-iam

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

พระมหาหมหินทร์ ปุริสุตตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

Corresponding Author's E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอ 5 ประเด็น คือ เพื่อ 1) นำเสนอวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาสัญญาศาสตร์: ศาสตร์ว่าด้วยการให้ความหมาย 3) นำเสนอช้างในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา 4) จัดประเภทของช้างตามสัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และ 5) วิเคราะห์สัญญาของช้างตามนัยของคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเชิงเอกสารจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ งานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา รวมไปถึงงานเขียนด้านพระพุทธศาสนาในรูปแบบอื่นๆ มี 2 ลักษณะ คือ วรรณกรรมที่นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก และวรรณคดีที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาแต่งเพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เห็นคุณค่าของพุทธธรรม เข้าใจโลกที่เป็นจริง การสร้างบารมีนำไปปฏิบัติได้ มีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับว่าจะอาศัยหลักเกณฑ์ใดมาใช้ในการแบ่ง สัญญาศาสตร์ คือ ศาสตร์ว่าด้วยการให้ความหมาย เป็นทฤษฎีที่พยายามให้คำอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญญา” มี 3 องค์ประกอบ คือ 1) ของจริง 2) ตัวหมาย 3) ตัวหมายถึง แบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ 1) Icon 2) Index 3) Symbol วิธีการวิเคราะห์สัญญา มี 3 วิธี คือ 1) การวิเคราะห์ความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัย 2) การวิเคราะห์แบบ Paradigmatic และ Syntagmatic และ 3) การวิเคราะห์แบบ Metaphor และ Metonymy ช้างจัดเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่เลี้ยงลูกด้วยนม และมีขนาดใหญ่ มีอุปนิสัยสุภาพ สุขุม ในการสื่อความหมายของช้างผ่านทฤษฎีสัญญาวิทยา ประเภทของช้างตามลักษณะหรือกริยาที่กระทำ มี 2 ประเภท คือ 1) ประเภทของช้างตามสัญญาที่พึงประสงค์ ได้แก่ พญาช้างปัจจัยนาเคนทร์ พระยาเศวตถุญชร พญาช้างปาลิไลยกหรือปาลิเลยยกะ พญาช้างภัททวดี พญาช้างเอราวัณ และ 2) ประเภทของช้างตามสัญญาที่ไม่

พึงประสงค์ ได้แก่ ช้างศรีเมฆละ ช้างนาผาศรี ช้างมหิพามุข สัญลักษณ์ของช้างตามนัยของคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความกตัญญูกตเวที ผู้ฝึกตน ความอดทน การคบเพื่อน สัตว์มงคล และความไม่ประมาท เป็นต้น

คำสำคัญ: สัญลักษณ์, ช้าง, วรรณกรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

This scholarly article has five presentation purposes: to 1) present Buddhist literature, 2) to study semiotics: The science of semantics 3) to present elephants in Buddhist literature, 4) to classify elephants according to the notations depicted in Buddhist literature, and 5) analyzes elephant symbols according to the implications of Buddhist teachings. It is a documented study from the Tripitaka and related scriptures and then presented descriptively and analytically. The results found that: Buddhist literary works are all kinds of book writings related to Buddhism, including the Tripitaka, commentaries, Tika, Yojana, and in other texts. There are two characteristics: literature that draws material from the Tripitaka and works of literature that incorporates Buddhist concepts to show faith in Buddhism. It aims to appreciate Buddhism and to understand the real world, creating prestige, and actionable. There are several types, depending on which criteria are used to divide. Semiology is the science of Sign, which is a theory in which the vindictive explains the so-called "Sign". There are three elements included 1) reference, 2) signifier, and 3) signifies). There are three types of Signs: 1) Icon, 2) Index, and 3) Symbol. There are 3 methods of semiotic analysis including 1) semantic analysis by footnotes and implicit meanings 2) paradigmatic and Syntagmatic analysis 3) metaphor and Metonymy analysis. Elephants are classified as a type of animal that avoids their babies with milk, is large, has a polite, discreet disposition, and can be trained by humans. Elephants, therefore, have a history associated with humans since the legendary history, with Buddhism at its core. In describing elephants through the theory of symbolism, there are two types of elephants: 1) types of elephants according to a desirable notation such as Paccaya, A white elephant, Parikleyyaka, Bhaddavati, Eravan, and 2) The types of elephants according to the undesirable notation such as Girimekkhala Nalagiri, Mahilamukha. The elephant's symbolism, as implied by Buddhist teachings, is as follows: gratefulness, self-development, physical and mental strength, having a good friend, excellent omen, and oneself in heedfulness, etc.

Keywords: Signs, Elephant, Literary Works, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เน้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และนอกจากนี้ก็มีคำสอนในการให้มนุษย์อยู่ร่วมกันกับสรรพสัตว์บนโลกใบนี้อย่างฉันท์มิตรในฐานะเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ในสังสารวัฏ ในวาระกรรมทางพระพุทธศาสนามีเรื่องราวของสัตว์นานาชนิดเข้ามาเกี่ยวข้องหลายครั้งหลายคราว และได้แสดงบทบาทแตกต่างกันไป...แต่ทั้งนี้ย่อมพิจารณาได้ว่า เรื่องราวของสัตว์เหล่านั้น คือองค์ประกอบส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนศีลธรรมได้อีกประการหนึ่งด้วย ในประเด็นนี้ บรรดาสัตว์หลายๆ ชนิดนั้น ช่างเป็นสัตว์ที่มีบทบาทสำคัญ ตามด้วยเหตุการณ์ต่างๆ ในพุทธศาสนาอย่างมาก (สมชาติ มณีชาติ, 2524: 39) ซึ่งอาจเนื่องมาจากโดยธรรมชาติแล้ว ช่างเป็นสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษโดดเด่นกว่าบรรดาสัตว์อื่นๆ ด้วยรูปร่างใหญ่โต และท่าทางอันสง่างาม แม้ว่าช่างจะเป็นสัตว์ป่า แต่ก็มีประวัติความสัมพันธ์กับมนุษย์มาเนิ่นนาน (กรมศิลปากร, 2545: 1) และช่างเป็นสัตว์ที่มีคุณลักษณะที่ดี ทั้งที่เป็นคติธรรมของการใช้ชีวิต และจริยธรรมที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต เพื่อให้มนุษย์ได้นำมาเป็นเส้นทางสายตาในการใช้ชีวิตได้อย่างสันติสุข และมีประโยชน์ได้

ในการอธิบายความหมายที่ซ่อนอยู่ด้านในของบางสิ่งนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสื่อสารด้วย “สัญลักษณ์” ออกมา ความหมายของสิ่งนั้นจึงจะเด่นชัด ทั้งในสัญลักษณ์แบบข้อความ ตัวอักษรหรือถ้อยคำ (wording) ที่จัดเป็นวัจนภาษา (Verbal Language) และสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม (concrete objective) ที่จัดเป็นอวัจนภาษา (Nonverbal Language) ที่มีความหมายเป็นสากล อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจหรือความหมายที่ซ่อนอยู่ด้านในได้สื่อสารออกมาอย่างเด่นชัด ดังนั้น “สัญลักษณ์” จึงมีลักษณะเป็นตัวแทนของสารโดยผ่านการแปลความ ตีความและส่งผ่านด้วยรูปแบบสัญลักษณ์ที่มีอัตลักษณ์มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ดังที่ มณีวรรณ ชาตวนิช (2559: 436) ได้แสดงทัศนะว่า...จำเป็นต้องสร้างความแตกต่างด้วยการสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ การสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมมีความหมายในตัวของมันเอง แต่ทุกสิ่งกลับไม่ได้สร้างความหมายด้วยตัวของมันเองขึ้นมา ต้องอาศัยมนุษย์เป็นผู้สร้างความหมายให้กับมันผ่านลักษณะรูปทรง ตรา ลักษณะของวัตถุ รวมถึงสีและพื้นผิว

พระพุทธศาสนานั้น มีวาระกรรมที่เป็นหลักฐานการจารึกออกเป็น “สัญลักษณ์” ที่สื่อสารผ่านตัวอักษร (wording) ทั้งในระดับปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรอง รวมทั้งวาระกรรมทุติยภูมิ ที่มีนักปราชญ์พุทธ ได้รจนาขึ้นในต่างกรรมต่างวาระ เป็นฐานข้อมูลสำหรับอ้างอิง และนำเอาประกอบเรื่องในการอธิบายสัญลักษณ์ของช่าง ทั้งในแง่ของคุณธรรมที่เป็นหลักคิด และจริยธรรมที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่งดงาม

ดังนั้น ในบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอ “สัญลักษณ์ของช่างที่ปรากฏในวาระกรรมทางพระพุทธศาสนา” โดยใช้สัญวิทยา (Semiology) หรือสัญศาสตร์ (Semiotics) ซึ่งเป็นทฤษฎีว่าด้วยการให้ความหมาย มาอธิบาย ทั้งนี้ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาในเรื่องสัญลักษณ์ของช่างในวาระกรรมทางพระพุทธศาสนาออกเป็น 5 หัวข้อสำคัญ คือ (1) วาระกรรมทางพระพุทธศาสนา (2) สัญศาสตร์: ศาสตร์ว่าด้วยการให้ความหมาย (3) ช่างในวาระกรรมทางพระพุทธศาสนา (4) ประเภทของช่างตามสัญลักษณ์ที่ปรากฏในวาระกรรม

ทางพุทธศาสนา และ (5) สัญญาของช้างตามนัยของคำสอนของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยอธิบายภาพลักษณ์ที่ปรากฏจากอัตลักษณ์ของช้าง ซึ่งมีทั้งในแง่พึงประสงค์และในแง่ที่ไม่พึงให้ปรากฏเด่นชัดขึ้น และชาวพุทธสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง งานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา งานเขียนเหล่านี้ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา รวมไปถึงงานเขียนด้านพระพุทธศาสนาในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงงานวิจัยที่นักวิชาการได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอาไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่บรรจุข้อมูลเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557: 19)

ลักษณะของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) วรรณกรรมที่นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก หรือจากคัมภีร์อื่นๆ โดยตรงมาแต่งหรือแปลใหม่ โดยแทรกศาสนธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาลงไป เช่น ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวงและกาพย์มหาชาติ นันทโศภนทศสูตรคำหลวง พระมหาลัยคำหลวง บุญโณวาทคำฉันท์ สามัคคีเภทคำฉันท์ พระปฐมสมโพธิกถา

2) วรรณคดีที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาแต่งเพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือบันทึกเหตุการณ์บางอย่าง แล้วแทรกความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของกวีลงไป เช่น โคลงชะลอพระพุทธไสยาสน์ แต่งขึ้นเพราะความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเพื่อจะบันทึกเหตุการณ์ที่สามารถชะลอพระพุทธไสยาสน์ได้สำเร็จ และเพื่อเฉลิมพระเกียรติบุญญาภิหารสมเด็จพระเจ้าท้ายสระให้ปรากฏ (พระราชปรีดี (สฤณี สิริโร), 2548: 7-8)

จุดมุ่งหมายของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหรือวรรณกรรมคำเทศน์ มีจุดมุ่งหมายในการแต่งดังนี้

- 1) มุ่งแสดงให้เห็นคุณค่าของพุทธธรรมและความสูงส่งของพระพุทธศาสนา และให้เห็นคุณค่าของการบำเพ็ญทาน เช่น มหาชาติคำหลวง
- 2) มุ่งแสดงให้เห็นประชาชนเข้าใจโลกตามความเป็นจริง เช่น ทำอย่างใดได้อย่างนั้น สรรพสิ่งล้วนไม่เที่ยงแท้จะต้องแตกดับไปในที่สุด ให้มองเห็นการดำรงตนอยู่ในทำนองคลองธรรม มีผลคือได้รับความสุข สงบเย็นในชีวิต
- 3) มุ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสูงส่งด้วยบารมีพระบรมศาสดา บุคคลทุกคนมีสิทธิ และความสามารถที่จะบรรลุธรรมได้หากได้รับการฝึกฝนตนให้ถูกต้อง ผู้ที่บำเพ็ญบารมีครบบริบูรณ์สามารถที่จะบรรลุพระโพธิญาณได้
- 4) มุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาหลักคำสอนโดยผ่านวรรณคดีไทยเพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเอง
- 5) มุ่งแสดงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เด่นชัด เพื่อโน้มน้าวจิตใจให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก

ยิ่งขึ้น และ 6) มุ่งที่จะแสดงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและประวัติของพุทธศาสนสถาน เช่น ปุณโณวาทคำฉันท์ (พระราชปริยัติ (สฤทธี สิริโร, 2548: 8-9)

ประเภทของงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

การแบ่งประเภทของวรรณกรรมทั่วไป สามารถแบ่งได้หลายประเภทขึ้นอยู่กับว่าจะอาศัยหลักเกณฑ์ใดมาใช้ในการแบ่ง เช่น 1) แบ่งตามลักษณะการประพันธ์ ได้แก่ ร้อยแก้ว เช่น ลีลาวดี กามนิทวาสิภูมิจี ร้อยกรอง เช่น มหาภาพยของพระเจ้าทรงธรรม โคลงนิราศหริภุญชัย เป็นต้น 2) แบ่งตามลักษณะเนื้อเรื่อง ได้แก่ วรรณกรรมบิรุษุทธิ์ และวรรณกรรมประยูกต์ เป็นต้น 3) แบ่งตามลักษณะการถ่ายทอด ได้แก่ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ 4) แบ่งตามต้นกำเนิด ได้แก่ วรรณกรรมปฐมภูมิ วรรณกรรมทุติยภูมิ 5) แบ่งตามรูปแบบวัสดุ และสื่อที่เสนอ ได้แก่ วรรณกรรมในรูปของวัสดุสิ่งพิมพ์ และวรรณกรรมในรูปของวัสดุไม่ตีพิมพ์ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557: 23-26)

สัณยศาสตร์: ศาสตร์ว่าด้วยการให้ความหมาย

ที่มาของแนวคิด: สัณยวิทยา (Semiology) สัณยศาสตร์ (Semiotics) เป็นศาสตร์ที่พึ่งได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยมีนักวิชาการหลายท่านเช่น ชาร์ล เพียร์ส (C. Peirce) ปี 1839-1914 นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกา และ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ปี 1857-1913 ซึ่ง เป็นศาสตร์ที่ศึกษากระบวนการต่างๆ ที่มนุษย์ในสังคมใช้ในการสื่อความหมายสู่กัน วิชานี้พัฒนาขึ้นภายในอิทธิพลความคิดของ แฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส บิดาแห่งภาษาศาสตร์ นั่นคือ สัณยศาสตร์แนวโครงสร้าง (Structural Semiotics) สัณยศาสตร์แนวนี้นั้นย้ำหลักการเรื่อง “โครงสร้าง” ที่ว่า ค่าสื่อความหมายของสัญลักษณ์แต่ละตัวจากความ “สัมพันธ์” ที่สัญลักษณ์นั้นๆ กับสัญลักษณ์อื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในระดับเดียวกัน มิใช่ว่าสัญลักษณ์แต่ละตัวจะสื่อความหมายได้ด้วยตัวเองได้ (นพพร ประชากุล, 2552: 320)

คำจำกัดความของสัณยศาสตร์: คำว่า Semiology นั้นสามารถถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น “ศาสตร์แห่งสัญลักษณ์” (Science of Sign) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่พยายามให้คำอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญลักษณ์” กล่าว คือ เป็นศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่ากลไกของสัญลักษณ์ คือ การเกิดขึ้น การพัฒนา การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเชื่อมโยง ตลอดจนการสลายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและมีระบบระเบียบ (กาญจนา แก้วเทพ, 2542: 80) ดังนั้น คำว่า “สัญลักษณ์” (Sign) คือ สรรพสิ่งทุกอย่างที่มี “ความหมาย” มากไปกว่าตัวของมันเอง (Sign is something which stands of somebody for something in some respect) (Peirce, 1931 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2542: 84) สำหรับขอบเขตและคุณสมบัติของสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ได้นั้น สัญลักษณ์ต้องมีลักษณะทางกายภาพ ต้องมีรูปธรรม ซึ่งอาจจะเป็นภาพ เสียง อักษร หรือวัตถุ หรืออื่น ๆ ผู้ใช้สัญลักษณ์มีความตระหนักว่า รูปธรรมดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ มีความตั้งใจที่จะส่งข่าวสารบางอย่าง และความหมายของสัญลักษณ์นั้นจะต้องมีมากกว่าตัวมันเอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2553: 9)

องค์ประกอบของสัญญาณ ตามแนวคิดของแฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ ((Ferdinand de Saussure) อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2542: 85) เรื่องสัญญาณเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ 1) ของจริง (Reference) คือ บรรดาของจริงทั้งหลาย เช่น ขวดแก้วจริงๆ 2) ตัวหมาย (Signifier) คือ ในแต่ละวัฒนธรรมจะสร้างสัญญาณขึ้นมาแทนตัวขวดจริง เช่น ในบริบทของสังคมไทยจะสร้างสัญญาณที่เขียนเป็นตัวอักษรว่า “ขวด” สังคมอังกฤษเขียนว่า “Bottle” สังคมฝรั่งเศสเขียนว่า “Bouteille” และสังคมอื่นๆ ก็จะมีวิธีสร้างสัญญาณที่แตกต่างกันออกไป 3) ตัวหมายถึง (Signified) คือ เมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญญาณ (เช่น อ่านออก) เมื่อเห็นสัญญาณ “ขวด/Bottle/Bouteille” ในสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการภาพของ “ขวด” ขึ้นมา ที่เราเข้าใจกันว่าเป็น “ภาพในใจ หรือในความคิด (Concept)”

การศึกษาสัญญาณตามแนวคิดของเพียร์ส (Peirce, 1955, อ้างถึงใน ชมพูนุช วุฒิมา และคณะ, 2565: 104-105) ได้ให้ความสนใจในความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญญาณกับวัตถุจริงที่จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) โดยจัดแบ่งประเภทของสัญญาณ (Sign) ออกเป็น 3 แบบ ประกอบด้วย 1) ไอคอน (Icon) เป็นสัญญาณที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับวัตถุมากที่สุด เช่น ภาพถ่าย รูปปั้น รูปวาด โดยการถอดรหัสของ Icon เพียงแค่เห็นก็สามารถถอดความหมายถึงตัววัตถุได้ง่าย 2) อินเด็กซ์ (Index) เป็นสัญญาณที่มีความเกี่ยวกันแบบเป็นเหตุเป็นผลโดยตรงกับวัตถุที่มีอยู่จริง เช่น ควันไฟเป็น Index ของไฟหรือรอยเท้าสัตว์ก็จะเชื่อมโยงถึงสัตว์ การถอดรหัสของ Index จึงจำเป็นต้องอาศัยเหตุผลเชื่อมโยงเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่าง Index กับวัตถุจริง และ 3) ซิมโบล์ (Symbol) เป็นสัญญาณที่ไม่มีความเกี่ยวกัน เชื่อมโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญญาณกับวัตถุจริง หากแต่ความหมายเกิดจากการตกลงร่วมกันในหมู่ผู้ใช้สัญญาณเช่น ตัวอักษร หรือโลโก้ต่างๆ ที่สร้างขึ้น การถอดรหัสจึงจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ใช้สัญญาณ

สัญญาณ (Sign) ทั้ง 3 นี้ไม่ได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด สัญญาณหนึ่งอาจประกอบด้วยรูปแบบที่ต่างๆ กัน ซึ่งอาจจะเห็นได้ทั้งภาพเหมือน (Icon) ดัชนี (Index) และสัญลักษณ์ (Symbol) รวมกันอยู่ก็ได้ เช่น ภาพพระสงฆ์เป็นได้ทั้งภาพเหมือน (เป็นภาพเหมือนจริงของพระจริง) ในขณะเดียวกันก็เป็นดัชนี (เป็นตัวชี้ให้เห็นถึงความเป็นตัวแทนศาสนาพุทธ) และเป็นสัญลักษณ์ด้วยในแง่ที่ทุกคนต้องให้ความเคารพนับถือ (อาภาพรณ สายยศ, 2549: 54)

วิธีการวิเคราะห์สัญญาณ

นักสัญญาณวิทยาลายท่านได้พยายามจะจำแนกประเภทและระดับของความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญญาณ ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มี 3 แนวทางในการใช้ในการวิเคราะห์ ดังนี้

1) การวิเคราะห์ความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัย เดอ โซซูร์ (De Saussure, 1974, อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2542: 98) ได้แบ่งประเภทและระดับความหมายออกเป็น 2 ประเภท คือ (1.1) ความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning) คือ ความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร เป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันโดยส่วนใหญ่ (1.2) ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) คือ ความหมายทางอ้อมที่เกิดจากข้อตกลงของกลุ่ม หรือเกิดจากประสบการณ์เฉพาะของบุคคล

2) การวิเคราะห์แบบ Paradigmatic และ Syntagmatic มีคำศัพท์หลายคำที่นักวิชาการแต่ละท่านคิดขึ้นมา เพื่อจำแนกประเภทการวิเคราะห์ระบบสัญญาณ แต่ล้วนหมายถึงสิ่งเดียวกัน คือ (2.1) Paradigmatic (Synchronic) การวิเคราะห์ในระบบนี้ยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 แนวทาง ดังนี้ โดยนัย เดอ โซซูร์ (De Saussure) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์ลักษณะนี้เอาไว้ว่า “เป็นการหาแบบแผนที่ซ่อนเร้นของคู่ตรงข้ามและสร้างความหมายขึ้นมา (Hidden Pattern Of Opposition) ทั้งนี้ เนื่องจากข้อเท็จจริงกับ “ความหมาย” ที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นว่า “หากปราศจากความแตกต่าง (Difference) ความหมายก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่มี ความหมาย” เช่น หากปราศจากสีดำ สีขาวก็ไม่มี ความหมาย (2.2) Syntagmatic (Diachronic) หลักของการวิเคราะห์แบบนี้จะเน้นลำดับขั้นหรือช่วงระยะเวลาของเหตุการณ์หรือการปรากฏของสัญญาณ การวิเคราะห์แบบ Syntagmatic จะพบมากในเรื่องการเล่าเรื่อง (Narrative) เนื่องจากโครงสร้างของสารเล่าเรื่องนั้น จะต้องกำหนดขั้นตอนของเหตุการณ์เอาไว้อย่างแน่ชัด หากสลับขั้นตอนกัน ความหมายก็จะเปลี่ยนแปลงไป (De Saussure, 1974, อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2542: 100-103)

3) การวิเคราะห์แบบ Metaphor และ Metonymy วิธีการหลักอีก 2 วิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดความหมายจากสัญญาณตัวหนึ่ง โดยอาศัยสัญญาณอีกตัวหนึ่ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2542: 104) ดังมีรายละเอียดดังนี้ (3.1) Metaphor เป็นวิธีถ่ายทอดความหมายโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาณ 2 ตัวที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน และถูกนำมาใช้ถ่ายทอดความหมายด้วยวิธีการ “เปรียบเทียบอุปมาอุปไมย” (Analogy) โดยสัญญาณตัวแรกนั้นเป็นที่รู้จักความหมายกันดีอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อถูกนำเข้าสู่กับสัญญาณตัวที่สองซึ่งยังไม่ค่อยรู้จักความหมายดี จึงต้องอาศัยความหมายของสัญญาณ ตัวแรกเพื่อทำให้สัญญาณตัวหลังถูกรับรู้ความหมายไปด้วย (3.2) Metonymy เป็นวิธีการถ่ายทอดความหมายโดยหยิบเอาส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของสัญญาณ (Part) มาแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (Whole) ตัวอย่างที่พบบ่อยที่สุด คือ การในสัญญาณแทนเมืองต่างๆ

ช้าง: ความหมายและประเภทในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของช้าง คำว่า “ช้าง” “หากเป็นช้างเพศผู้ หรือช้างพลาย ตรงกับศัพท์บาลีในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้ “กุญชร. วารณ. หตถิ. มาตงค. ทวิป. ทวิรท. ทิรท. คช. นาค. ทวิป. อภิ. ทนตี. กณรุ. กริ. ทนตวล. เนกป. สกุณ्हยน. สินธูร. และหากเป็นช้างเพศเมีย หรือช้างพัง ตรงกับคำว่า “กริณี, กเรณู, กเรณูกา. กาณเรกกา. หตถิณี. ส่วนช้างสัดอ (เพศผู้ไม่มีงา) ตรงกับคำว่า อทนต์หตถิ. อทนต์นาค.” เป็นต้น (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.9), 2559: 193) ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของ “ช้าง” เอาไว้ว่า...ช้างเป็นชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เป็นสัตว์บกที่ใหญ่ที่สุดในวงศ์ Elephantidae ผิวหนังหนา สีดำหรือดำอมเทา รับสัมผัสได้ไว ขนสีดำ จมูกยืนยาวเรียกว่า งวง ปลายงวงจะมียอดสำหรับจับสิ่งของ ขมับทั้ง 2 ข้างมีรูเปิดของต่อมน้ำมัน จะมีน้ำมันไหลออกมาเมื่อถึงวัย ขาใหญ่เป็นลำ กินพืช หากว่าโดยชนิด ช้างนั้นมี 2 ชนิด คือ ช้างเอเชียและช้างแอฟริกา... (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 373) หากแบ่งโดยชนิดแล้ว มี 3 ชนิด คือ 1) ช้างสามัญ หมายถึง ช้างทั่วไปที่ประชาชนเป็นเจ้าของรวมถึงช้างป่า 2) ช้างสำคัญ ช้างประเภทนี้ส่วนใหญ่คัดเลือกมาจากช้างสามัญที่มีรูปร่างดี ขึ้นระวาง

เป็นช้างสำคัญ และ 3) ช้างมงคล หมายถึง ช้างที่เป็นมิ่งมงคล ช้างคู่บ้านคู่เมือง เกิดจากบารมี หรือเพิ่มบารมีของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชาเจ้า (เจริญ ไวรวัจ, 2542: 62-65)

ดังที่กล่าวมา ช้างจัดเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่เลี้ยงลูกด้วยนม และมีขนาดใหญ่ มีอุปนิสัยสุภาพ สุขุม มนุษย์สามารถฝึกได้ ช้างจึงมีประวัติเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาตั้งแต่ประวัติศาสตร์สมัยตำนาน มีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์สากล และประวัติศาสตร์สมัยพงศาวดารที่การนำช้างมาร่วมเป็นสัตว์พาหนะเพื่อออกรบในแผ่ขยายราชอาณาจักร รวมทั้งเป็นสัตว์มงคลประจำราชสำนัก ทั้งนี้ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าจักรพรรดิในสมัยนี้ด้วย และยุคสมัยปัจจุบัน ที่ช้างยังคงเป็นสัตว์ที่สำคัญ คือช่วยส่งเสริมสร้างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อีกด้วย

ตระกูลช้างในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ในทศพลสูตรที่ 2 ของอรรถกถาสังยุตตนิกาย นิทานวรรค อภิสมัยสังยุตต์ ทศพลวรรคที่ 3 พระโอรณาจารย์ได้กล่าวถึงช้าง 10 ตระกูล คือ “...ช้าง 10 ตระกูลเหล่านี้ คือ กาฬวเก 1 คังเคยยะ 1 ปันพระ 1 ตัมพะ 1 ปิงคะ 1 คันธะ 1 มังคะ 1 เหมะ 1 อุโบสะ 1 ฉันทันตะ 1...” (ที.ม.อ. 246/234) ช้างทั้ง 10 ตระกูลนี้ มีกำลังแตกต่างกันไปตามลำดับชั้น... และในบรรดาช้างทั้ง 10 ตระกูลนี้ มีช้างที่สำคัญอยู่ 2 ตระกูล ที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นช้างที่ประเสริฐกว่าช้างในตระกูลอื่นๆ คือ (1) ช้างตระกูลอุโบสะ (2) ช้างตระกูลฉันทันตะ (สมชาติ มณีโชติ, 2524: 42)

แม้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของช้างทั้ง 10 ตระกูลนี้ แต่ในตำราคุณลักษณะของพราหมณ์ในอินเดีย ปรากฏว่ามีรายละเอียดของช้างทั้ง 10 ตระกูล ต่อมาพราหมณ์ชาวอินเดียได้นำเข้ามาในแผ่นดินสยาม พม่า รามัญ เรียกว่า ตำราคุณศาสตร์ ซึ่งได้กล่าวถึงช้างทั้ง 10 ตระกูลว่า เป็นช้างในตระกูลพราหมณ์ เป็นช้างที่พระพรหมสร้างขึ้น (อารี ทองแก้ว, 2535: 55-56)

ประเภทของช้างตามสัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ในการสื่อความหมายของช้างผ่านทฤษฎีสัญญาวิทยา (Semiology) ผู้เขียนได้แบ่งประเภทของช้างตามลักษณะ หรือกริยาที่กระทำ/แสดงออก เอาไว้ 2 ประเภท คือ 1) ประเภทของช้างตามสัญญาที่พึงประสงค์ และ 2) ประเภทของช้างตามสัญญาที่ไม่พึงประสงค์ ทั้งนี้ ผู้เขียนเลือกเอาเฉพาะช้างที่มีสัญญาที่โดดเด่น และมีบทบาทสำคัญในการช่วยสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ปรากฏในวงกว้าง ผ่านการบันทึกด้วยตัวอักษร หรือถ้อยคำ (wording) ที่จัดเป็นวัจนะภาษา (Verbal Language) ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

1) ประเภทของช้างตามสัญญาที่พึงประสงค์

ช้างหากมองอย่างกว้างๆ เหมือนคนที่ยืนอยู่ข้างนอก แล้วมองแต่ไกล รู้สึกยังไม่กล้าที่จะเข้าไปใกล้ชิด คนเราส่วนมากก็จะนึกกลัวขึ้นมา ทั้งนี้ อันเนื่องจากรูปร่างของชาติที่เป็นสัตว์ขนาดใหญ่ จึงทำให้คนเรารู้สึกได้อย่างนั้น แต่ในความเป็นจริง ช้างอาจจะไม่ได้เป็นสัตว์ที่น่ากลัวอย่างที่คิด สัตว์ชาตินี้กลับมีลักษณะที่สุภาพ อ่อนโยนและมนุษย์สามารถนำช้างมาฝึกได้ และในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามีช้างเชือกที่มีอุปนิสัย คุณลักษณะ อันเป็นสัญญาที่พึงประสงค์ ควรแก่การนำมาแนะนำเสนอ โดยผู้เขียนเลือกมาเพียงแค่ 5 เชือก/ตัว รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

1.1) พญาช้างปัจจัยนาเคนทร์ พญาช้างนี้ ชาวพุทธเรารู้จักผ่านวรรณกรรม พระเวสสันดรชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1655-2440/447-560) ที่ว่าด้วยพระเจ้าเวสสันดรทรงบำเพ็ญพระบารมี กล่าวคือเมื่อครั้งที่ พระเวสสันดรให้ช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่บ้านเมืองอื่น เพราะบ้านเมืองแห้งแล้งฝนไม่ตกก็พากันมาทูล ขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ไปไว้ในเมืองของตนจะได้ชุ่มชื้น เนื่องจากช้างปัจจัยนาเคนทร์อยู่ที่ใดที่นั้นก็จะมีอุดม สมบูรณ์ รายละเอียดมีดังนี้ “*(พวกพราหมณ์กราบทูลว่า)...ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทั้งหลายทูลขอ รัตนะที่เป็นเครื่องทำให้แคว้นของชาวกรุงสี่พีเจริญ ขอได้โปรดพระราชทานช้างตัวประเสริฐ มีมาตุคงอนไถ มีกำลังสามารถเกิด* (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1669/450) *(พระเวสสันดรตรัสว่า)...เราจะให้ช้างพลายข้ามันตัว ประเสริฐ ซึ่งเป็นพาหนะอันสูงสุด ที่พวกพราหมณ์ขอเรา เราได้หมั้นไฉน...* (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1670/450) พระราชาผู้ทรงผดุงแคว้นให้เจริญแก่ชาวกรุงสี่พี มีพระทัยน้อมไปในการบริจาค เสด็จลงจากคอกช้าง ทรงให้ทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย...” (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1671/450) ในประเด็นนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาะ ที่สำคัญของช้าง คือ ความเป็นสัตว์มงคลประจำราชอาณาจักร เป็นสัญญาแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความ อุดมสมบูรณ์ และเป็นสัตว์ที่เกื้อหนุนให้พระเวสสันดรสร้างมหาทานบารมีได้อีกด้วย

1.2) พระยาเศวตฉัตร พระยาเศวตฉัตร นับว่าเป็นช้างที่พุทธศาสนิกชนรู้จักเป็นอย่างดี เพราะมีความเกี่ยวข้องกับชาติกำเนิดของพระพุทธองค์ ในช่วงที่ได้ลงมาจุติในพระครรภ์ของพระนาง สิริมหามายา ซึ่งเรื่องราวของพระยาเศวตฉัตรนี้มีปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา อปัมณกชาดก ในอวิทุเรนิทาน (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 1/-/89-127) ว่า “*...ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพญาช้างเผือกผู้ประเสริฐ เทียวไปอยู่ในภูเขาทองลูกหนึ่งไม่ไกลจากภูเขาเงินนั้น ลงมาจากภูเขาทองเงิน มาทางทิศอุดร ชูดอกปทุมขาว ด้วยวงสรีดงเงินยวง แผดเสียงโกลนจนท้าวเข้าไปยังวิมานทอง ทำประทักษิณท้าวสิริไสยาสน์ของพระมารดา 3 ครั้ง คล้ายกับทำลายปรีศเบื้องขวาหายเข้าสู่พระครรภ์พระมหาสัตว์ถือปฏิสนธิในคราวนักขัตฤกษ์เดือน 8 ด้วยประการฉะนี้...*” (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 1/-/94) จากประเด็นนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาะที่สำคัญของ ช้างเผือกเศวตฉัตรของพระนางสิริมหามายาจึงถือว่า มีความสำคัญในการแสดงสัญญาะในฐานะเป็น ช้างศุภนิมิตแห่งพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า ที่มาถือกำเนิดในมนุษยโลก อันจะเป็นผู้นำมนุษยโลกหรือ เทวโลกให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ

1.3) พญาช้างปาลีไลยกหรือปาลีเลยกะ ช้างปาลีไลยก นับว่าเป็นช้างที่มีความสำคัญยิ่งตัวหนึ่งใน พระพุทธศาสนา เพราะเป็นช้างที่ได้ปรณิบัติ อุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้าในพรรษาที่ 10 ขณะที่พระพุทธองค์ เสด็จประทับจำพรรษา ณ โคนต้นสาละ ป่าปาลีไลยกะ (รักขิตวัน) ในแคว้นโกศล ระหว่างนครโกสัมพีกับสาวตถิ และช้างปาลีไลยกะนี้ จึงมีชื่อว่า “ช้างปาลีไลยกะ” ตามชื่อหมู่บ้านนี้ด้วย เรื่องราวช้างปาลีไลยกะ มีปรากฏใน พระสูตรขุททกนิกาย คาถาธรรมบทเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (ขุ.ธ.อ.(ไทย) 1/-/53-64) ซึ่งผู้สนใจสามารถ ซึ่งได้จากคัมภีร์ดังกล่าว ในเรื่องนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาะที่สำคัญของช้างในเชิงการปฏิบัติหน้าที่ ดังที่ พระเทพปัญญามณี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) (2548: 19-25) ได้แบ่งเอาไว้ 4 ประการ คือ (1) พญาช้างปาลีเลยกะ เป็นผู้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากต่อพระพุทธเจ้าตลอดพรรษาที่เสด็จประทับจำพรรษาอยู่ในป่ารักขิตวัน (2) เป็นผู้คอยปกป้องและคุ้มครองพระพุทธเจ้า (3) มีบทบาทในฐานะเป็นพระสหายของพระพุทธองค์ และทรงนำความดีงามของพญาช้างปาลีไลยกะ เป็นตัวอย่างในการเทศนาสั่งสอนในเรื่องการคบสหาย

(ดังผู้เขียนจะนำเสนอในประเด็นถัด) และ (4) เป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปปางเลไลยก์ ที่ชาวพุทธสมัยหลังพุทธกาลสร้างเป็นที่ระลึกถึงความดีของช้างและวานร สัญญาทั้ง 4 ประเด็นดังกล่าวนี้ แสดงให้เราเห็นว่า ช้างถึงแม้เป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่ก็สามารถสร้างความดี (บุญ) ได้ พระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดว่าการสร้างความดีหรือการบำเพ็ญนั้น มีการจำกัดขอบเขตเพียงความเป็นมนุษย์เท่านั้น แต่สัตว์ก็สามารถทำได้

1.4) พญาช้างภัททวดี ช้างพังภัททวดี เป็นช้างมงคลประจำราชสำนักของพระเจ้าอู่เทนมีพลังวิเศษสามารถเดินทางวันละ 150 โยชน์ พระเจ้าอู่เทนได้อาศัยช้างพังเชือกนี้ และได้พระราชทานเครื่องบริหารให้อย่างใหญ่หลวง แต่เมื่อพญาช้างพังนี้แก่ตัวลง ไม่สามารถจะกระทำงานได้ พระเจ้าอู่เทนก็ทรงตัดเครื่องบริหารนั้นทั้งหมด ช้างพังเชือกนี้ต้องอาศัยกีดกันต้นกระเทาะเลี้ยงชีวิตอยู่ในป่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นที่พึ่งแก่ช้างพังเชือกนี้ โดยตรัสให้พระเจ้าอู่เทนได้แสดงความกตัญญูตเวทีต่อช้างพังภัททวดี ด้วยการพระราชทานยศแบบเดิมให้เป็นปรกติ เพราะระลึกถึงอุปการคุณที่นางเคยทำแก่บ้านเมือง เพราะผู้มีความกตัญญูตเวทีย่อมมีความเจริญโดยง่าย ร่ายละเอียดผู้สนใจศึกษาได้จากอรรถกถาชาดกเรื่องท้าวธรรมชาดก ว่าด้วยความกตัญญู (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 5/98-100/ 211-218) จากเรื่องนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาที่สำคัญของช้าง คือ การเป็นสัตว์ที่ทำหน้าที่เพื่อบ้านเมือง และพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเป็นที่พึ่งให้กับช้างพังภัททวดี ด้วยการตรัสเตือนสติให้พระเจ้าอู่เทนได้ให้แสดงความกตัญญูตเวทีต่อช้างพังเชือกนี้ จากเหตุการณ์ดังกล่าว สัญญาที่สื่อออกมา คือ มนุษย์สามารถแสดงความกตัญญูตเวทีต่อสัตว์ได้เช่นเดียวกัน และช้างเป็นสัตว์ที่มีความกตัญญูเป็นเลิศ ดังปรากฏในมาตุโปสกชาดก (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 6/1-12/1-8) ซึ่งผู้เขียนจะได้นำเสนอถัดไป

1.5) พญาช้างเอราวัณ พญาช้างเอราวัณ พาหนะเครื่องทรงของพระอินทร์ เรื่องราวของพญาช้างเอราวัณมีปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องมขมานพ (ท้าวสักกะ) (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/-/249-264) ซึ่งได้พรรณนาการสร้างเสริมความดีของมขมานพ กล่าวคือ...“ชน 33 คนให้ปุกระดาน 33 แผ่นแล้วให้สัญญาแก่ข้าว่า ‘ผู้เป็นแขกมานั่งบนแผ่นกระดานอันผู้ใดไปไว้ เจ้าจงพาแขกนั้นไปให้พักอยู่ที่เรือนของผู้ซึ่งเจ้าของกระดานนั้นแหละ การนวดเท้า การนวดหลัง ของควรเคี้ยว ของควรบริโภคที่นอน ทุกอย่างจักเป็นหน้าที่ของผู้ซึ่ง เป็นเจ้าของแผ่นกระดานนั้นแหละ’ ช้างรับผู้ที่มาแล้วๆ นำไปยังเรือนของเจ้าของกระดานนั้นเทียว”...ด้วยผลบุญนี้...“พญาช้างเอราวัณไปบังเกิดเป็นเทพบุตรชื่อเอราวัณ สูง 150 โยชน์ สามารถเนรมิตกระพอง 33 กระพอง เพื่อประโยชน์แก่ชน 33 คน”...ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องมขมานพ (ท้าวสักกะ) จากประเด็นนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาที่สำคัญจากการปฏิบัติหน้าที่ของพญาช้างเอราวัณ คือ การร่วมทำความดี (บุญ) ถึงแม้ว่า สัตว์จะไม่สามารถไปบังเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ได้ แต่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ก็สื่อให้เห็นว่า สัตว์ก็สามารถทำความดีและไปบังเกิดเป็นเทวดา/เทพบุตรได้เช่นกันกับผู้ที่มีอรรถภาพเป็นมนุษย์ได้เช่นกัน ดังนั้น การสร้างความดี (บุญ) ตามนัยนี้ พระพุทธศาสนาไม่ได้มีข้อจำกัดแค่คน แต่สัตว์ก็สามารถบำเพ็ญได้เหมือนกัน

2) ประเภทของช้างตามสัญญาที่ไม่พึงประสงค์

นอกจากสัญญาที่พึงประสงค์แล้ว ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาก็ได้แสดงสัญญาที่ไม่พึงประสงค์ของช้างในบางเรื่อง ทั้งนี้เพื่อให้พุทธจริยวัตรของพระพุทธองค์ในฐานะพระบรมศาสดาเอกของโลก ได้มีความโดดเด่น เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยผู้เขียนขอยกมาเพียง 3 พญาช้าง ดังต่อไปนี้

2.1) ช้างครีเมขละ พญาช้างครีเมขละ หรือ ช้างครีเมขล เป็นช้างพาหนะที่พญามารปรนิมิต วัสสวัตติมารใช้ขับขี่เพื่อเข้าทำร้ายพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ คินวันแห่งการตรัสรู้ (วันเพ็ญเดือนวิสาขะ) เพื่อขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก อวิทูเรนิทานกถา (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 1/-/89-127) ซึ่งเหตุการณ์ต่างๆ ในคินวัน เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงอธิฐานว่า... “จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูก เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปโดยไม่เหลือก็ตามที หากเรายังไม่ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้” ... ในสมัยนั้นเทวปุตมาร คิดว่า “พระสิทธัตถกุมารประสงค์จะก้าวล่วงอำนาจของเรา เราจักไม่ให้พระสิทธัตถกุมารนั้นก้าวล่วงอำนาจของเราไปในบัดนี้” ... เทวปุตมาขึ้นขี่ช้างครีเมขล สูงถึง 150 โยชน์ เนมิตแดนตั้ง 1,000 ถืออาวธุนานาชนิด... พระพุทธองค์ทรงชนะเทวปุตมารด้วยพระบารมี 30 ประการที่ทรงบำเพ็ญมาในขณะเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดได้ในอวิทูเรนิทานกถา อรรถกถาชาดก ในขุททกนิกาย จากประเด็นนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาที่สำคัญของช้างพญาช้างนาฬาคีรี ดังที่พระเทพปัญญาเมธี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) (2548: 28-29) ได้แบ่งออก 4 ประการ คือ 1) เป็นช้างที่เป็นพาหนะสำคัญของเทวปุตมารนามว่าพญามารปรนิมิตวัสสวัตติมาร 2) เป็นเครื่องวัดความพ่ายแพ้ของพญามาร 3) เป็นที่มาของพระพุทธรูปปางมารวิชัย และ 4) เป็นที่มาของบทสวดชัยมงคลคาถาที่ 1

2.2) ช้างนาฬาคีรี ช้างนาฬาคีรี เป็นช้างหลวงประจำราชสำนัก ณ เมืองราชคฤห์ของพระเจ้าอชาตศัตรูถูกพระเทวทัตใช้เป็นเครื่องมือในการฆ่าพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พระเทวทัตได้พยายามฆ่าพระพุทธเจ้า ด้วยการขึ้นเขาคิณณภูแล้วกลิ้งศิลาด้วยจงใจว่า “...เรจักปลงชีวิตพระสมณโคดมเองได้ทำทำกรรม คือยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นแล้ว เมื่อไม่อาจฆ่าด้วยอุบายแบบนี้ จึงให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีไปอีกเมื่อช้างนั้นกำลังเดินมา พระอานนท์เถระสละชีวิตของตนเพื่อพระศาสดา ได้ยืนขวางหน้าแล้ว...” (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/132-134) ในขณะที่ ช้างนาฬาคีรีเห็นพระพุทธเจ้าและภิกษุจำนวนมากแต่ไกล ก็ง่วง หูชั้น หางชี้วิ่งตรงไปหาพระพุทธองค์ เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ก็กราบทูลให้เสร็จหนีไปถึง 3 ครั้งแต่พระองค์ทรงปฏิเสธ และตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อย่าได้กลัวไปเลย เพราะตถาคตจะไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของคนอื่น” เวลานั้น คนทั้งหลาย ต่างก็วิ่งหนีขึ้นปราสาท ขึ้นบ้านเรือนกันหมด ขณะนั้น พระพุทธเจ้าทรงแผ่เมตตาจิตไปที่ช้าง เมื่อช้างนาฬาคีรีได้สัมผัสกับพระเมตตาจิต จึงได้ลดวงลง หมอบเข้าไปอยู่ตรงหน้าพระพักตร์พระพุทธองค์จึงทรงยกพระหัตถ์ขวาถูบกระพองช้างแล้วตรัสว่า “ดูก่อนภุญชร เจ้าอย่าได้เข้าไปหาพระพุทธนาค เพราะการเข้าไปหาพระพุทธนาค จากชาตินี้ไปสู่ชาติหน้าไม่มีสุดติเลย เจ้าอย่ามัวเมาและอย่าประมาท เพราะคนเหล่านั้นเป็นผู้ประมาท จะไปสู่สุดติไม่ได้ เจ้านี้แหละจักทำโดยประการที่จักไปสู่สุดติได้” ลำดับนั้น ช้างนาฬาคีรีก็เองวงถูบละองธุลีที่ใกล้พระบาทของพระพุทธเจ้า แล้วพ่นลงบน

หม่อมของตนเอง จากนั้นย่อตัวถอยออกไปพอแลเห็นพระพุทธรองค์ แล้วก็เดินไปสู่โรงช้าง ช้างนาพาครีก็ได้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธรเจ้าด้วยประการฉะนี้ จากประเด็นนี้ ทำให้เราได้ทราบสัญญาะที่สำคัญของช้างนาพาครีมีความสำคัญต่อพระพุทธรเจ้า 3 ประการคือ (1) เป็นช้างที่ถูกพระเทวทัตใช้เป็นเครื่องมือปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้า (2) ทำให้มหาชนมีศรัทธาต่อพระพุทธรเจ้าและพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เมื่อพระองค์สามารถปราบช้างนาพาครีลงได้ด้วยเมตตาจิต (3) เป็นแบบอย่างชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ และเป็นที่มาของบทสวดชัยมงคลคาถาที่ 3 (พระเทพปัญญามะธี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท), 2548: 30-33)

2.3) ช้างมहिพามุข เรื่องช้างมहिพามุข (มังคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาคที่ 1, 2554 :24-25) นั้นมีสาระสำคัญว่า...ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์สมบัติในนครพาราณสี พระองค์มีช้างมงคลอยู่หนึ่งเชือก เป็นช้างพระที่นั่ง มีกิริยาสงบเสงี่ยมเรียบร้อย นามว่า มहिพามุข อยู่ในโรงช้างพระราชวังต่อมา พวกโจรพากันมานั่งจับกลุ่มสนทนากันอยู่ข้างโรงช้างเป็นเวลาหลายคืน เรื่องที่สนทนานั้นเกี่ยวกับเรื่องปล้นสะดมตีชิงวิ่งราวฆ่าเจ้าทรัพย์ พร้อมทั้งแนะนำกันให้นิยมทางร้ายกาจ ปราศจากความเมตตากรุณา ฝ่ายช้างมहिพามุข เมื่อได้ยินดังนั้น หลายครั้งก็เข้าใจว่า คนพวกนั้นแนะนำให้ตนร้ายกาจบ้าง จึงเปลี่ยนนิสัยเดิมทันที รุ่งเช้า พอคนเลี้ยงช้างเข้ามาในโรงก็จับพาดกับพื้นตายคาที่ และเมื่อคนอื่นๆ เข้าไปห้ามปราม ก็จับพาดเสียแปลกเช่นเดียวกัน ทำให้พวกที่อยู่ข้างนอกขยายตวาดกลัววิ่งหนีหัวซุกหัวซุนมาราบtulให้พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ พระองค์ได้รับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไปตรวจดู ซึ่งเมื่ออำมาตย์ผู้นั้นไปตรวจดูแล้ว ก็ไม่เห็นมีอะไรผิดปกติ แต่ก็สงสัยว่าอย่างไรเสีย ช้างนี้ต้องได้รับการอบรมให้ดุร้ายเป็นแน่เมื่อสอบถามดูก็ได้ความจริงว่า ช้างได้ฟังการสนทนาของพวกโจรมาหลายคืนแล้ว จึงนำความนั้นมาราบtulให้พระเจ้าพรหมทัต แล้วแนะนำให้พระองค์เชิญพวกสมณพราหมณ์ผู้ทรงศีลมาสนทนาเรื่องที่ติงามให้ช้างฟังเสมอ “เฮาสี ท่านอำมาตย์ เมื่อมันจะดีขึ้นบ้าง” พระเจ้าพรหมทัตอนุมัติตามความประสงค์ของเขาทันทีเมื่อช้างได้ฟังเรื่องที่ติงามดังนั้นบ่อยๆ เข้า ก็กลับนิสัยเป็นผู้ดี มีกิริยาเรียบร้อยสงบเสงี่ยมดังเดิม ความดุร้ายทั้งหลายหายไปสิ้นตั้งแต่นั้นมา

จากประเด็นนี้ สัญญาที่สำคัญของช้างมहिพามุขมี 2 ประเด็น คือ 1) ความเป็นช้างมงคลเพราะอยู่ประจำราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต เจ้ากรุงพาราณสี 2) เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกได้ เพราะเมื่ออยู่ใกล้คนดีช้างก็สามารถฝึกตนเองให้เป็นช้างที่ดีได้ และหากตรงกันข้าม หากอยู่กับคนพาล ช้างก็จะกลายเป็นช้างที่ดุร้ายได้เหมือนกัน หากมีต้นแบบดีช้างก็ดี แต่หากมีต้นแบบไม่ดีช้างก็ไม่ดีตามด้วย

สัญญาของช้างตามนัยของคำสอนของพระพุทธศาสนา

ช้างเป็นจัดอยู่ในกลุ่มสัตว์ใหญ่เลี้ยงลูกด้วยนมประเภทหนึ่งของโลกและมีปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในหลากหลายบทบาทและลีลา ทั้งในแง่ดีหรือพึงประสงค์ และแง่ไม่ดีหรือไม่พึงประสงค์ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในระดับปฐมภูมิ และทุติยภูมิปรากฏมีเรื่องราวของช้างประมาณหนึ่งและพระพุทธรองค์ก็ได้ใช้ช้างเพื่ออธิบายจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อขยายความสิ่งที่เป็นนามธรรม (abstract) ทั้งนี้เพื่อสื่อความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอหยิบยกมาเพียงบางนัยเท่านั้น ดังต่อไปนี้

1. ความกตัญญูทกเวท ช้างเป็นสัตว์ที่ได้แสดงสัญญาณของความกตัญญูทกเวท ดังปรากฏใน มาตุโปสภชาดก (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 6/1-12/1-8) สารสำคัญ คือ...เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าได้ตรัสปรารภเรื่อง ภิกษุผู้เลี้ยงดูมารดา และพุทธองค์ก็ทรงตรัสว่า แม้โบราณบัณฑิต เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ได้เลี้ยงดู มารดาตาบอดอยู่ ถูกจับปลัดพรากจากมารดา ยอมอดอาหารตลอด 7 วัน จนซูบผอม อดทนจนได้พบ มารดาจึงยอมกินอาหาร...สัญญาณที่ช้างเชือกนี้ได้แสดงออก คือความกตัญญูทกเวท เพราะถึงแม้มีกำเนิด เป็นสัตว์ดิรัจฉานแต่ก็ยังเลี้ยงดูมารดาผู้ตาบอดได้ ดังนั้นในนัยนี้ ช้างจึงเป็นสัตว์ที่เป็นสัญญาณแห่งความ กตัญญูทกเวท

2. ผู้ฝึกตน ในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย ช้างที่ฝึกได้ดีแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ ดังที่พระพุทธองค์ได้ ตรัสในเรื่องอรรถตันทัตตวลุ ที่ว่าด้วยเรื่องการฝึกตนว่า “...มัวอัศตร มัวอาชาไนย มัวสินธพ ช้างใหญ่ชาติ ภูษณที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น...” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/322/133.) ในประเด็นนี้ ช้างจึงเป็นสัญญาณของการเป็นสัตว์ที่ฝึกตนได้ และไม่เฉพาะแต่ ช้างเท่านั้นที่ฝึกตนได้ แม้แต่สัตว์อื่นๆ รวมทั้งคนก็สามารถฝึกตนได้เช่นกัน ผู้ที่ฝึกตนได้ชื่อว่าเป็นผู้ ประเสริฐ และมนุษย์ก็สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้กระทั่งบรรลุขีดสูงสุดของการพัฒนา คือ การบรรลุ พระอรหันตผล สิ้นภพชาติ

3. ความอดทน พระพุทธเจ้าได้ตรัสเปรียบพระองค์ในเรื่องความอดทนต่อถ้อยคำบริภาษของ ชาวเมืองโกสัมพิตัวด้วยพญาช้าง ตัวที่มีความอดทนต่อลูกศรจากทิศทั้ง 4 ในสงครามว่า “...เราจักอดกลั้น ถ้อยคำล่วงเกิน เหมือนพญาช้างในสงคราม อดทนลูกศรที่ตกจากแล่ง เพราะคนจำนวนมากเป็นผู้ทุศีล...” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/320/133.) สัญญะตรงนี้ย่อมสื่อให้เห็นว่า ช้างนั้นเป็นสัญญาณของสัตว์ที่มีความอดทนเป็นเลิศ พระพุทธองค์ทรงอุปมาเอาช้างเป็นสัญญาณแห่งความอดทน ซึ่งความอดทนนี้จัดเป็นตบะเครื่องเผ่าเผาลูญ กิเลสสำหรับนักพรตผู้บำเพ็ญเพียรทางจิตได้อย่างดียิ่ง อันเป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา

4. การคบเพื่อน คำว่า “เพื่อน” นั้น ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า คือ ผู้ชอบ พอรักใคร่กัน ผู้สนิทสนมคุ้นเคยกัน และนอกจากนี้ คำว่าเพื่อนนี้ก็สามารถนำไปสร้างคำใหม่ได้อีกหลายคำ เช่น เพื่อนเกลอ, เพื่อนคู่ทุกข์คู่ยาก, เพื่อนคู่หู, เพื่อนเจ้าบ่าว, เพื่อนเจ้าสาว, เพื่อนต่างเพศ, เพื่อนบ้าน, เพื่อนฝูง, เพื่อนยาก, เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ และเพื่อนเล่น เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 849) ในพระพุทธศาสนาเพื่อนนั้นจัดเป็นส่วนหนึ่งที่บุคคลต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย มีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และได้จัดเพื่อนเอาไว้เป็นทิศเบื้องซ้ายซึ่ง 1 ในทิศ 6 ที่มีปรากฏในสังคาลสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/270/214-215) และนอกจากนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงอุปมาการคบเพื่อนว่า หากไม่ได้เพื่อนผู้เป็นมิตรแท้ ก็ควรเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนดังพญาช้างละโซลงแล้วเที่ยวไป ดังมีพุทธดำรัสว่า “...ภิกษุทั้งหลาย กิจทั้งปวงอันพญาช้างปารีไลยกะ ทำแก่เราแล้ว จริยอยู่ บุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนี้อยู่ด้วยกันควรแล้ว เมื่อไม่ได้สหาย (เห็นปานนี้) ความ เป็นผู้เที่ยวไปผู้เดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า...” (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/-/60) “...การเที่ยวไปของบุคคลผู้เดียวเป็น ความประเสริฐ เพราะคุณเครื่องความเป็นสหายไม่มีในคนพาล อนึ่งบุคคลควรมีความชวนชวายน้อย เที่ยวไปผู้เดียว ไม่ทำความชั่ว เหมือนช้างมาตังคะเที่ยวไปตัวเดียวในป่า ฉะนั้น...” ช้างจึงเป็นสัญญาณของ การละทิ้งปาปมิตร แล้วแสวงหากัลยาณมิตรนั่นเอง

5. สัตว์มงคล ช้างนอกจากแสดงบทบาทของความเป็นสัตว์ตามนัยต่างๆ แล้ว สิ่งหนึ่งที่ช้างได้แสดงสัญญาณของความเป็นสัตว์มงคล ดังที่ปรากฏจาก 2 เรื่อง คือ 1) พระเวสสันดรชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1655-2440/447-560) ซึ่งว่าด้วยพระเจ้าเวสสันดรทรงบำเพ็ญพระบารมี กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พระเจ้าเวสสันดรให้ช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่บ้านเมืองอื่น เพราะบ้านเมืองแห้งแล้งฝนไม่ตกก็พากันมาทูลขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ไปไว้ในเมืองของตนจะได้ชุ่มชื้น เนื่องจากช้างช้างปัจจัยนาเคนทร์อยู่ที่ใดที่นั้นก็จะมีอุดมสมบูรณ์ ดังรายละเอียดดังนี้ “*(พวกพราหมณ์กราบทูลว่า)...ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทั้งหลายทูลขอรัตนชาติที่เป็นเครื่องทำให้แว่นของชาวกรุงสีพีเจริญ ขอได้โปรดพระราชทานช้างตัวประเสริฐ มีงาอุดมสมบูรณ์ มีกำลังสามารถเกิด* (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1669/450) *(พระเจ้าเวสสันดรตรัสว่า)...เราจะให้ช้างพลายชัยมันตัวประเสริฐ ซึ่งเป็นพาหนะอันสูงสุด ที่พวกพราหมณ์ขอเรา เรามิได้หวั่นไหว... (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1670/450) พระราชาผู้ทรงผดุงแว่นให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี มีพระทัยน้อมไปในการบริจาค เสด็จลงจากคอกช้าง ทรงให้ทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย...*” (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1671/450) 2) มหาสุทนต์สูตร ซึ่งได้พรรณนาถึงพระเจ้ามหาสุทนต์ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ* (ที.ม. (ไทย) 10/241/251) และหนึ่งในแก้ว 7 ประการ คือ ช้างแก้ว ดังนี้ “*...ช้างแก้ว ซึ่งเป็นช้างเผือก เป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ มีฤทธิ์เหาะไปในอากาศได้ เป็นพาหนะช้างตระกูลอุโบสถ ได้ปรากฏแก่พระเจ้ามหาสุทนต์ ท้าวเธอทอดพระเนตรแล้วทรงพอพระทัย ด้วยพระดำริว่า ‘ท่านผู้เจริญ พาหนะ คือ ช้าง ถ้าได้นำไปฝึก จะเป็นสัตว์เป็นมงคลแท้...’*” (ที.ม. (ไทย) 10/246/185) อนึ่ง นอกจากนี้ แม้แต่เสียงของช้าง ก็จัดว่าเป็นสิ่งที่มงคล** และเป็นสัญญาณที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของมหานครนั้นๆ ดังนั้น ช้างนอกจากความเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้ว ก็ยังมีสัญญาณของการเป็นสัตว์มงคล หรือคู่บารมีของพระเจ้าจักรีราชทั้งหลายควรมีเอาไว้ครอบครอง ทั้งนี้ เพื่อสร้างความสันติสุข และอุดมสมบูรณ์รวมทั้งความเจริญรุ่งเรืองให้กับราชอาณาจักรด้วย

6. ความไม่ประมาท แก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ ความไม่ประมาท มีการตั้งสติในการดำเนินชีวิตในทุกขณะ และเป็นปัจจัยที่พระพุทธรูปองค์ตรัสมอบไว้เป็นพุทธพินัยกรรมเอาไว้ในมหาปริณิพพานสูตรว่า (ที.ม. (ไทย) 10/218/166) ดังนั้น ในส่วนสัญญาณของช้างในด้านการไม่ประมาทนี้ มีปรากฏอุปมาไว้ในเรื่องปริณิพพานพราหมณ์ปุถุชนว่า ด้วยเรื่องบุตรของพราหมณ์ชรา คณาธรรมบทที่ 324 ดังนี้ “*...ช้างกฤษณชื้อธนาปะถะ ตมมันจัด ห้ามได้ยาก ถูกขังไว้ ไม่ยอมกินฟ่อนหญ้า เพราะระลึกถึงแต่นาควัน...*” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/324/134) และพระพุทธรูปองค์ได้ตรัสอีกในเรื่องปาเวรหัตถิวัตถุ ซึ่งว่าด้วยเรื่องช้างปาเวระกะ คณาธรรมบทที่ 327 ดังนี้ “*...เธอทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท จงตามรักษาจิตของตน จงถอนตนขึ้นจากหล่ม เหมือนช้างกฤษณชื้อที่จมลงในเปลือกถม ถอนตนขึ้นได้ ฉะนั้น...*” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/327/135) ในบริบทนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงยกเอาเรื่องราวของช้างแต่ละเชือก มาเป็นเรื่องเล่าเพื่ออุปมาประกอบ

* แก้ว 7 ประการ คือ 1) จักรแก้ว 2) ช้างแก้ว 3) ม้าแก้ว 4) มณีแก้ว 5) นางแก้ว 6) คณบดีแก้ว 7) ปริณายกแก้ว (ที.ม. (ไทย) 10/241/251)

** เสียง 10 เสียงในคัมภีร์พุทธวงศ์ คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงเพลงขับ เสียงฉิ่ง เสียงสังข์ และเสียงเชื้อเชิญว่า “เชิญกิน เชิญเคี้ยว เชิญดื่มเกิด” (ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/3-5/568)

การสอนให้กับสาวก ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ดังนั้น ช้างจึงเป็นเป็นสัญลักษณ์แห่งความไม่ประมาท อีกนัยหนึ่งอีกด้วย

บทสรุป

ดังนั้น จากที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปความได้ว่า งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ งานเขียนหนังสือทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา และในรูปแบบอื่นๆ มี 2 ลักษณะ คือ วรรณกรรมที่นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก และวรรณคดีที่นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มาแต่งเพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เห็นคุณค่าของพุทธธรรม เข้าใจโลกที่เป็นจริง การสร้างบารมี นำไปปฏิบัติได้ มีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับว่าจะอาศัยหลักเกณฑ์ใดมาใช้ในการแบ่ง สัญศาสตร์ คือ ศาสตร์ว่าด้วยการให้ความหมาย เป็นทฤษฎีที่พยายามให้คำอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญญา” ซึ่งมี 3 องค์ประกอบ คือ (1) ของจริง (2) ตัวหมาย (3) ตัวหมายถึง โดยจัดแบ่งประเภทของสัญญา ออกเป็น 3 แบบ ประกอบด้วยไอคอน อินเด็กส์ ซิมโบร์ วิธีการวิเคราะห์สัญญา มี 3 วิธี คือ 1) การวิเคราะห์ความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัย 2) การวิเคราะห์แบบ Paradigmatic และ Syntagmatic 3) การวิเคราะห์แบบ Metaphor และ Metonymy ช้างจัดเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่เลี้ยงลูกด้วยนม และมีขนาดใหญ่ มีอุปนิสัยสุภาพ สุขุม ช้างจึงมีประวัติเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาตั้งแต่ประวัติศาสตร์สมัยตำนาน มีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ในการสื่อความหมายของช้างผ่านทฤษฎีสัญญาเพื่อแบ่งประเภทของช้างตามลักษณะ เอาไว้ 2 ประเภท คือ 1) ประเภทของช้างตามสัญญาที่พึงประสงค์ ได้แก่ พญาช้างปัจจัยนาเคนทร์ พระยาเศวตกฤษณ พญาช้างปาลิไลยกหรือปาลิเลยยกะ พญาช้างภัททวดี พญาช้างเอราวัณ และ 2) ประเภทของช้างตามสัญญาที่ไม่พึงประสงค์ ได้แก่ ช้างครีเมขละ ช้างนาฬาคีรี ช้างมหิพามุข สัญญาของช้างตามนัยของคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความกตัญญูกตเวที ผู้ฝึกตน ความอดทน การคบเพื่อน สัตว์มงคล และความไม่ประมาท เป็นต้น

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2554). *มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาคที่ 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2557). *อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ภาค 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2558). *อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ภาค 5, ภาค 6 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- _____. (2559). *อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ข. ข้อมูลวิทยานิพนธ์
- กรมศิลปากร. (2545). *ตำราช่างฉบับที่ 1*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).
- กาญจนา แก้วเทพ. (2542). *การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์.
- _____. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). *งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เจริญ ไวรวัจกุล. (2542). *ตำนานคชศาสตร์ ฉบับหมู่บ้านช้าง*. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวันช้างไทย จังหวัดสุรินทร์ ครั้งที่ 1, จัดขึ้นในระหว่างวันที่ 12-14 มีนาคม 2542 ณ โรงแรมทองธารินทร์ จังหวัดสุรินทร์.
- ชมพู พุฒิมา วัชรพร ห่องทรัพย์. “การศึกษาสัญญาที่ปรากฏในซีรีย์เกาหลี: กรณีศึกษาเรื่อง Nevertheless”. *วารสารวิทยาการจัดการและการสื่อสาร คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565: 95-119.
- นพพร ประชากุล. (2552). *ยอกอักขร ย้อนความคิด*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- พระเทพปัญญาเมธี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท). (2548). *สารัตถธรรม ที่ระลึกพิธีถวายปริญญาบัตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และทำบุญอายุวัฒนมงคล ครบ 6 รอบ 72 ปี*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริธโร). (2557). *งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.9). (2559). *พจนานุกรมไทย-บาลี*. กรุงเทพฯ: ปัญญมิตร การพิมพ์.
- มณีวรรณ ชาตวนิช และคณะ. “อิทธิพลของสัญญาศาสตร์ต่อภาพความจำจำในแหล่งท่องเที่ยวผ่านทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม”. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*. ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม 2561: 436.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมชาติ มณีโชติ. (2524). “คติเรื่องช้างในพระพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุแบบทวารวดี”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- อาภาพรรณ สายยศ. (2549). “การวิเคราะห์เชิงสัญญาของภาพยนตร์โฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทเบียร์”. *วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.
-

อารีย์ ทองแก้ว. (2535). *ช่วง. สุรินทร์: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสุรินทร์.*

Peirce, C.C., (1955). *Philosophical Writings of Peirce*. Selected and Edited with an Introduction by Justus Buchler, New York: Dover Publication.

วิเคราะห์คุณค่าของเทคโนโลยีสารสนเทศผ่านการให้ความหมาย

An Analysis of the Value of Information Technology by Definition

มนัสวี ศรีนนท์

Manatsawee Srinont

สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล

Institute for Innovative Learning, Mahidol University

E-Mail: B_AV7@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับบริบทแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศด้วยความหมายที่นักวิชาการที่น่าเชื่อถือนิยามไว้ ดังนั้น เมื่อศึกษาแล้ว จึงได้พบคำตอบเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศนั้นมีคุณค่าหรือประโยชน์มากมาย โดยหากใช้ให้เป็นแล้วย่อมสามารถแก้ปัญหาระดับปัจเจกบุคคล ปัญหาระดับชุมชน และปัญหาระดับสังคมได้คือเทคโนโลยีสารสนเทศสามารถทำให้คนมีเครื่องมือใช้ ทำให้ชุมชนสามารถติดต่อประสานงานเพื่อการพัฒนาตามแผนได้ และช่วยแก้ไขปัญหาคอขวดได้อย่างมีประสิทธิภาพและนโยบาย

คำสำคัญ : คุณค่า, เทคโนโลยีสารสนเทศ, ความหมาย

Abstract

This academic article aims to study about the context of information technology with the definition given by credible scholars. Therefore, when studying therefore found answers about information technology that are of great value or benefit. If used, it can solve individual problems, community problems, and social problems. Information technology can enable people to have tools to enable communities to coordinate for development according to plans and help solve problems and obstacles with direction and policy.

Keywords: the Value, Information Technology, Definition

บทนำ

การจะเกิดความรู้ความเข้าใจในบางสิ่งบางอย่างอย่างถ่องแท้ นั้น มักจะมีวิธีการศึกษาวิเคราะห์ อยู่อย่างหลากหลายรูปแบบหรือวิธีการ แต่โดยทั่วไป วิธีการหรือรูปแบบที่มักทำกันคือการเริ่มต้นที่การ เฝ้าพิจารณาจากความหมายที่หน่วยงานหรือองค์กร ตลอดจนนักปราชญ์หรือนักวิชาการต่างๆ กล่าว

ไว้อย่างไร โดยอาจจะดูตั้งแต่อดีตเริ่มต้นจวบจนถึงปัจจุบันได้ก็จะเป็นการดีเป็นอย่างยิ่ง ในขณะเดียวกัน การที่จะทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศก็ควรที่จะได้ทำการเช่นนี้ ดังนั้น เพื่อให้ความประสงค์ในการเขียนบทความเรื่องนี้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ต่อไปนี้ ผู้เขียนจะได้นำเสนอความหมายของเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีท่านผู้รู้ทั้งหลายนำเสนอไว้ในที่ต่างๆ ที่มีความเหมือนกันบ้างและมีความแตกต่างกันบ้าง เพื่อจักได้นำมาวิเคราะห์หาคุณค่าหรือประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากเทคโนโลยีสารสนเทศต่อไป

ความในเบื้องต้นเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศนี้ โดยทั่วไปผู้คนทั้งหลายมักเข้าใจร่วมกันดังนี้ คำว่า "เทคโนโลยี" หมายถึง ประดิษฐ์กรรม (innovate) ที่มีความสัมพันธ์กับการผลิต การประมวลผล และการจำแนกแจกจ่ายสารสนเทศไปยังผู้ใช้ ตัวอย่างเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ โทรคมนาคมและวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น เมื่อรวมกันระหว่างเทคโนโลยีและสารสนเทศ ก็กลายเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศ คำว่า เทคโนโลยีสารสนเทศ เรียกสั้นๆ ว่า IT มาจากคำว่า Information Technology ต่อมา มีคำว่า T เริ่มนำมาใช้โดยคณะกรรมการการศึกษาของรัฐบาลอังกฤษ เนื่องจากเห็นว่าการใช้คำว่า IT หรือ เทคโนโลยีสารสนเทศ ยังขาดความชัดเจน ควรเพิ่มคำว่า Communication เข้าไปด้วย ต่อจากนั้น มา ทางองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) จึงเริ่มใช้ตามและแพร่หลายไปทั่วโลก แต่ความหมายของคำว่า ICT และ T ไม่มีความแตกต่างกันแต่ประการใด จึงกล่าวได้ว่า "เทคโนโลยีสารสนเทศ" และ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร" เป็นคำที่ใช้ทดแทนกันได้ ซึ่งหมายถึง เทคโนโลยีสองสาขาหลักที่ประกอบด้วยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสื่อสารโทรคมนาคมที่ผนวกเข้าด้วยกัน เพื่อใช้ในกระบวนการสร้างสรรค์ จัดหา จัดเก็บ ค้นคืน จัดการถ่ายทอดและเผยแพร่ข้อมูลในรูปดิจิทัล (Digital Data) ไม่ว่าจะเป็นเสียง ภาพ ภาพเคลื่อนไหวข้อความหรือตัวอักษร และตัวเลข เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความถูกต้อง ความแม่นยำ และความรวดเร็วให้ทันต่อการนำไปใช้ประโยชน์ (สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ, 2551: 6)

จากที่กล่าวเกริ่นนำไว้เป็นเบื้องต้นนี้ จะเห็นได้ว่า การให้ความหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศนี้มีประวัติความเป็นมาและมีการให้ความหมายที่กว้างและแคบแตกต่างกันไปตามแต่ทัศนะของนักวิชาการที่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้ ฉะนั้น การจะสรุปง่ายๆ ว่าความหมายแบบที่ตนเองชอบและเห็นด้วยนั้นถูกต้องที่สุดก็อาจจะเป็นการด่วนสรุปเร็วไป จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่นักวิชาการทั้งหลาย ควรจะได้ศึกษาถึงความหมายของเทคโนโลยีสารสนเทศที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่างๆ แล้วมองให้เห็นถึงแก่นของความหมายเพื่อจักได้เข้าใจและเข้าถึงได้อย่างแท้จริงนั่นเอง

ความหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยี

ในที่นี้ ความหมายของเทคโนโลยีที่เป็นคำในเบื้องต้นก่อนที่จะมีการต่อกันกับคำว่าสารสนเทศนั้น ได้มีนักวิชาการให้การนิยามไว้พอที่จะแสดงเป็นตัวอย่างเพื่อแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับคุณค่าได้ ดังนี้

ครรรชิต มาลัยวงศ์ (2540: 76) ให้ความหมายของเทคโนโลยีไว้ว่า เทคโนโลยี หมายถึง 1. องค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ 2. การประยุกต์วิทยาศาสตร์ 3. วัสดุ เครื่องยนต์ กลไก เครื่องมือ 4. กรรมวิธีและวิธีดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ประยุกต์ 5. ศิลปะและทักษะรวบรวมวัสดุ

วชิราพร พุ่มบานเย็น (2545: 2) ให้ความหมายของเทคโนโลยีไว้ว่า เทคโนโลยี (Technology) หมายถึง การนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์เข้าด้วยกันเพื่อให้สิ่งต่างมีประโยชน์ในทางปฏิบัติ และอุตสาหกรรม

สานิตย์ กายาผาด (2548: 11) ให้ความหมายของเทคโนโลยีไว้ดังนี้ เทคโนโลยี หมายถึง การประยุกต์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ มาใช้ให้เกิดประโยชน์การศึกษาพัฒนาความรู้ต่างๆ ก็เพื่อให้เข้าใจในธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของสิ่งต่างๆ เพื่อหาทางมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เทคโนโลยีแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1. เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ หมายถึง เทคโนโลยีที่ใช้สำหรับการจัดระบบสารสนเทศ เพื่อให้ได้สารสนเทศที่ถูกต้องตามที่ต้องการอย่างถูกต้อง รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการคัดเลือก การจัดหา การสืบค้น ซึ่งกระบวนการจัดการหรือจัดทำสารสนเทศจะประกอบไปด้วย 3 ประการ ได้แก่ การนำเข้าข้อมูล การประมวลผลข้อมูล และการแสดงผลข้อมูล 2. เทคโนโลยีโทรคมนาคม และการสื่อสาร จะช่วยให้การสื่อสารและการเผยแพร่สารสนเทศไปยังผู้ใช้ในแหล่งต่างๆ เป็นไปอย่างถูกต้อง รวดเร็ว ครอบคลุม ทันต่อเหตุการณ์ ในรูปลักษณะต่างๆ เช่น ข้อมูล (Data) อาจเป็นรูปแบบตัวเลข หรือตัวอักษรข้อความ (Text) ภาพ (Image) เสียง (Voice) ซึ่งเทคโนโลยีที่ใช้สื่อสาร ได้แก่ โทรศัพท์โทรทัศน์ วิทยุ รวมถึงเทคโนโลยีระบบเครือข่าย

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2548: 2) ให้ความหมายของเทคโนโลยีไว้ดังนี้ เทคโนโลยี หมายถึง การประยุกต์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ให้เกิดประโยชน์ การศึกษาองค์ความรู้ต่างๆ ก็เพื่อให้เข้าใจในธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของสิ่งต่างๆ และหาทางนำมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับความหมายของเทคโนโลยีนี้สามารถสรุปได้ว่า เทคโนโลยี หมายถึง การประยุกต์ใช้ความรู้จากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ แก่มวลมนุษยชาติและสังคมโดยรวม โดยจะเห็นได้จากที่เวลามนุษย์และสังคมเกิดปัญหาขึ้น เทคโนโลยีที่มนุษย์ผลิตขึ้นจะถูกนำมาใช้เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการแก้และบรรเทาปัญหาได้ ดังนั้น เทคโนโลยีจึงจัดว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและสามารถเป็นอุปกรณ์พัฒนาสังคมได้

ความหมายเกี่ยวกับสารสนเทศ

สำหรับความหมายเกี่ยวกับสารสนเทศนี้ ก็มีนักวิชาการทั้งหลายให้ความหมายต่อยอดจากคำว่า เทคโนโลยี ไว้ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมคอมพิวเตอร์สำหรับเยาวชน (2537: 88) ให้ความหมายของสารสนเทศไว้ดังนี้ สารสนเทศ คือ ข้อมูลที่มีความหมายที่ผ่านการประมวลผลในรูปแบบต่างๆ แล้ว เช่น ได้มาจากการคำนวณ เปรียบเทียบสรุปย่อ ที่สามารถพิสูจน์ความถูกต้องได้

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต (2542: 2) กล่าวถึงความหมายของสารสนเทศว่า สารสนเทศ (Information) คือข้อความรู้ที่ได้จากการประมวลจากข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น จนได้เป็นข้อความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

ครุฑิต มาลัยวงศ์ (2543: 5) ให้ความหมายของสารสนเทศว่า สารสนเทศคือผลลัพธ์ของการประมวลผลข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจำแนก จัดกลุ่ม การคำนวณ และพยากรณ์ทางสถิติ การเปรียบเทียบ

วรพจน์ วีรพลิน (2545: 3) กล่าวว่า หมายถึงข้อมูลที่ได้รับการประมวลผลให้อยู่ในรูปแบบที่มีความหมายต่อผู้รับมีทั้งคุณค่าอันแท้จริงหรือคาดการณ์ว่าจะมีค่าสำหรับการดำเนินงาน ซึ่งโดยสรุปแล้วมีความหมาย 3 ประการ ได้แก่ 1. เป็นข้อมูลที่ผ่านมาการประมวลผลแล้ว 2. เป็นรูปแบบที่มีประโยชน์นำไปใช้ได้ 3. มีคุณค่าสำหรับใช้ในการดำเนินงานหรือการตัดสินใจ

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2548: 3) ให้ความหมายของสารสนเทศไว้ว่า สารสนเทศ หมายถึง ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

สรุปแล้ว สารสนเทศ หมายถึง ข้อมูลต่างๆ ที่ประกอบเป็นความรู้จนทำให้เกิดเป็นประโยชน์ด้านต่างๆ ต่อมนุษย์และสังคม ดังจะเห็นได้จากที่เวลาเกิดความไม่ชัดเจนหรือไม่มีความตอบในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ข้อมูลสารสนเทศที่มีอยู่จะถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจดำเนินการ ฉะนั้น สารสนเทศจึงเป็นข้อมูลที่มีคุณค่าต่อผู้นำไปใช้ในการปฏิบัติการในเรื่องต่างๆ ที่ต้องการการแก้ไขหรือต้องการทางเลือกใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทของสถานการณ์ได้

วิเคราะห์เทคโนโลยีสารสนเทศผ่านการให้ความหมาย

จากการที่ได้ประมวลความหมายแบบแยกศัพท์กันเกี่ยวกับเทคโนโลยีและสารสนเทศข้างต้นดังกล่าว จึงได้มีนักวิชาการบางส่วนได้ให้ความหมายของทั้งสองคำรวมกันแบบคร่าวๆ ดังนี้

सानิตย์ กายาผาด (2548: 1) เสนอไว้ว่า คำว่าเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) หมายถึง การนำเอาเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีอื่นๆ มาใช้ประโยชน์ในส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับงานสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยีที่สำคัญสองสาขาคือเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสื่อสารโทรคมนาคม

Williams (อ้างใน สานิตย์ กายาผาด, 2548: 3) เสนอไว้ว่า เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับสารสนเทศและการสื่อสารแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1. โปรเซสเซอร์ หรือหน่วยประมวลผลกลาง หน่วยความจำ อุปกรณ์สำหรับนำข้อมูลเข้าและแสดงผลข้อมูล 2. คอมพิวเตอร์ประเภทต่างๆ เช่น ไมโครคอมพิวเตอร์ มินิคอมพิวเตอร์ และคอมพิวเตอร์ 3. เทคโนโลยีสำหรับจัดเก็บข้อมูลปริมาณมาก 4. เทคโนโลยีและอุปกรณ์สำหรับการสื่อสารข้อมูล และเวลาที่ใช้ประมวลผล 5. เทคโนโลยีสำหรับการบันทึกข้อมูล การแสดงผลข้อมูลและเวลาที่ใช้ในการประมวลผลข้อมูล 6. โปรแกรมซอฟต์แวร์ หรือโปรแกรมสั่งงาน

ดังนั้น เมื่อจะทำการวิเคราะห์ถึงคุณค่าของเทคโนโลยีสารสนเทศจากการให้ความหมายของแต่ละคำและจากความหมายที่เมื่อนำทั้งสองคำมารวมกันแล้ว จะเห็นได้ถึงถึงความเชื่อมต่อของเครื่องมือหรือ

อุปกรณ์ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนามนุษย์แต่ละคนและสังคมโดยรวมได้อย่างชัดเจน คือ เทคโนโลยี และข้อมูลหรือหลักฐานที่รวบรวมได้มาและบันทึกไว้อย่างสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้อย่างสะดวก รวดทัน ทันต่อเหตุการณ์ ดังจะเห็นได้จากที่เมื่อมีการนำความหมายของเทคโนโลยีสารสนเทศมา รวมกันแล้วทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่สมบูรณ์มากขึ้นทั้งเชิงประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือเมื่อวิเคราะห์ประโยชน์หรือคุณค่าผ่านการให้ความหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศของ นักวิชาการแล้ว ทำให้สามารถมองอย่างเชื่อมโยงได้ถึงการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาการ ทั่วไปที่มักถูกมองว่าเป็นเพียงแค่บอกกล่าวแนวคิดหรือหลักการที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถสัมผัสและ ต้องได้เลย แต่เทคโนโลยีสารสนเทศได้ช่วยให้ปัญหาอุปสรรคดังกล่าวบรรเทาเบาบางลงจนหมดสิ้นไป เพราะมนุษย์ได้มีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยเหลือ ตลอดจนได้มีข้อมูลที่พร้อมสนับสนุนการมีทางเลือกใน การลงมือดำเนินการ จนในที่สุด การรู้และเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเทคโนโลยีสารสนเทศจึงช่วยให้ เกิดการมองเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นอนาคตได้ เรียกว่าจากที่จะมองเทคโนโลยีสารสนเทศใน เชิงบวกหรือมองว่าจะทำให้เป็นเครื่องมือทำร้ายหรือทำลายมนุษย์และสังคมตามที่บางคนหรือบางสังคม เสนอไว้ จึงทำให้เกิดการปฏิเสธการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เป็นส่วนประกอบในการดำเนินชีวิตและ ขับเคลื่อนสังคมโดยรวม แต่จากความหมายที่รวบรวมมาทั้งหมดดังกล่าว จึงวิเคราะห์ได้ถึงคุณค่าหรือ ประโยชน์ของเทคโนโลยีสารสนเทศจากผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากบริบทแห่งปัญหาระดับต่างๆ ได้ดังนี้

ที่	ระดับปัญหา	ประโยชน์หรือคุณค่า จากการศึกษาความหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ
1.	ปัญหาระดับปัจเจกบุคคล	เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถทำให้มนุษย์แต่ละคนมีอุปกรณ์หรือ เครื่องมือใช้ที่สอดคล้องกับความต้องการและสถานภาพ ตลอดจนทำให้ มีโอกาสและทางเลือกมากขึ้นในการบริหารจัดการตนเองให้อยู่รอด ปลอดภัย มีความสุข และรู้เท่าทันสถานการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วมากขึ้น
2.	ปัญหาระดับชุมชน	เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถทำให้ชุมชนแต่ละแห่งที่มีความต้องการ ติดต่อประสานงานหรือร่วมมือกันและกันพัฒนาเพื่อการแก้ไขจุดอ่อน และส่งเสริมจุดที่ควรพัฒนาจะทำได้ง่ายขึ้น เพราะเทคโนโลยีสารสนเทศ ช่วยลดการสูญเสียเวลาและอื่นๆ ตลอดจนสามารถเพิ่มโอกาสในการ ดำเนินการตามแผนงานได้อย่างกระชับและไม่สิ้นเปลืองทรัพยากรมาก เหมือนในอดีตที่ผ่านมา
3.	ปัญหาระดับสังคม	เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถทำให้สังคมโดยรวมมีเครื่องมือและข้อมูล ที่หลากหลายและมากมายที่สามารถนำมาช่วยเป็นแนวคิด หลักการ และหลักฐานในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคและในการพัฒนาสังคมได้อย่าง มีทิศทางและนโยบายที่เป็นรูปธรรมและที่ยอมรับกันทุกฝ่ายนั่นเอง

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถกล่าวสรุปได้ว่า การมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเริ่มตั้งแต่ความหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยี ความหมายเกี่ยวกับสารสนเทศ และความหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ย่อมทำให้เกิดภาพชัดถึงการที่ปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม ควรได้มีและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศให้เป็นประโยชน์และก่อให้เกิดคุณค่าในทุกระดับชั้นผ่านความหมายที่นักวิชาการกล่าวรวบรวมนไว้ ดังจะเห็นได้จากหลายๆ ปรากฏการณ์ทั้งในทางที่และในทางที่ไม่ดีในสังคมที่เทคโนโลยีสารสนเทศได้ช่วยขับเคลื่อนจนก่อให้เกิดเป็นรูปธรรม ฉะนั้น จึงเป็นการสมควรเป็นอย่างยิ่งที่นักการศึกษาทั้งหลายควรที่จะได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ให้มากที่สุดเพื่อความเข้าใจเทคโนโลยีสารสนเทศ เพราะเมื่อเข้าใจความหมายและได้ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศแล้วย่อมสามารถที่จะได้ประโยชน์หรือคุณค่าอย่างเต็มที่ ตรงกันข้าม หากไม่มีความหมายแล้วการมีหรือการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของแต่ละคนในสังคมก็เป็นเพียงการดำเนินการตามที่มีการสอนกันเท่านั้น แต่จะไม่สามารถคิดต่อจนสามารถสร้างนวัตกรรมขึ้นได้

บรรณานุกรม

- กองบรรณาธิการฝ่ายตำราและหนังสือวิชาการ. (2537). *พจนานุกรมคอมพิวเตอร์ Computer dictionary*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ครรชิต มัลย์วงศ์. (2540). *ก้าวไกลไปกับคอมพิวเตอร์: สารระคอมพิวเตอร์ที่ข้าราชการต้องรู้*. กรุงเทพฯ: ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ.
- ครรชิต มัลย์วงศ์. (2543). *แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ไอทีกับสารสนเทศทางการเกษตร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักหอสมุด ศูนย์สนเทศทางการเกษตรแห่งชาติ.
- วชิราพร พุ่มบานเย็น. (2545). *เทคโนโลยีสารสนเทศและคอมพิวเตอร์*. กรุงเทพฯ: ซอฟท์เพรส.
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2542). *รายงานการวิจัยเรื่องความต้องการบัณฑิตและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของบัณฑิตสถาบันราชภัฏตามทัศนะของผู้ประกอบการ*. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- สานิตย์ กายาผาด. (2548). *เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการนวัตกรรมและสารสนเทศ*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยสารคาม.
- สุขุม เฉลยทรัพย์ และคณะ. (2551). *เทคโนโลยีสารสนเทศ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

อินเทอร์เน็ต

- มหาวิทยาลัยธนบุรี (Thonburi University). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: thonburi-u.ac.th. [21 พฤศจิกายน 2565].
- มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม (Rajabhat Maha Sarakham University). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: rmu.ac.th. [22 พฤศจิกายน 2565].
- <http://flukeloveskb.blogspot.com/2012/06/1.html>. [24 พฤศจิกายน 2565].
- <http://www.tanti.ac.th/Com-tranning/IT/technof1.html>. [21 พฤศจิกายน 2565].

อัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

Existentialism According to Theravada Buddhist Philosophy

เมธา หริมเทพาธิป

Metha Harimtepathip

สาขาวิชาปรัชญาและจริยศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Philosophy and Ethics Program,

Graduate School, Suansunandha Rajabhat University

E-mail: metha.ang@gmail.com

บทคัดย่อ

อัตถิภาวนิยมให้ความสำคัญกับเสรีภาพของปัจเจกชนที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองด้วยความกล้าต่อการเผชิญปัญหา กล้าประเมินวิธีการปฏิบัติ และกล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ส่งเสริมให้บุคคลเสริมสร้างสติปัญญา ใช้วิจารณ์ญาณและปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ด้วยตนเอง บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยรวบรวม เรียบเรียง และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาอัตถิภาวนิยมและคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า อัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทให้เสรีภาพแก่ปัจเจกชน ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักแยกแยะ ประเมินค่า และกล้าตัดสินใจตามหลักกาลามสูตร แก้ปัญหาด้วยพลังสร้างสรรค์ คือ เข้าใจถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา เป้าหมายของชีวิต และแนวทางปฏิบัติสายกลางที่ทำให้เกิดการคลายความยึดมั่นถือมั่นตามหลักอริยสัจ 4 ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาศักยภาพอันโดดเด่นของปัจเจกบุคคลให้เติบโตและงอกงาม เป็นคุณประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมด้วยหลักภวนา 4 ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า คำสอนตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทช่วยเสริมสร้างปรัชญาอัตถิภาวนิยม ให้เกิดการเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้ง จากนั้นจึงส่งเสริมให้เกิดการละตัวตน เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ส่วนรวมต่อไป

คำสำคัญ: อัตถิภาวนิยม, พุทธปรัชญา, เถรวาท, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

Existentialism values the freedom of individuals to solve problems and to develop themselves with the courage to face them. Dare to assess the method of action and dare to act responsibly This is in line with Theravada Buddhist philosophy that encourages people to develop their intellect, use their judgment, and practice for the release of suffering on

their own. This research article aims to analyze existentialism according to Theravada Buddhist philosophy. A qualitative study method was used by collecting, compiling, and analyzing data from documents and research related to existential philosophy and teachings in Theravada Buddhist philosophy related to the research issues. The results showed that Existentialism according to Theravada Buddhist philosophy gives freedom to individuals. Encourage people to know how to distinguish, evaluate and dare to make decisions according to the Kalama Sutra. Solving problems with creative power is understanding the problem. The cause of the problem goal of life and the middle way that causes the dissolution of adherence to the 4 Noble Truths Promote education and develop the outstanding potential of individuals to grow and flourish. It is beneficial to oneself and the public with the four principles of meditation. Therefore, it can be concluded that Teachings based on Theravada Buddhist philosophy reinforce existentialist philosophy. to achieve deep self-understanding and then encouraged to abandon one's identity in order to continue to benefit the public.

Key words: Existentialism, Buddhist Philosophy, Theravada, Theravada Buddhist Philosophy

บทนำ

อัตถิภาวนิยมเป็นมนุษยนิยม (Existentialism is a humanism) (Jean-Paul Sartre, 2007: 18) ที่มองความเป็นจริงของชีวิต (Authenticity) ไว้ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีอยู่ในโลก มนุษย์ดำรงอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ที่แวดล้อม ดังนั้น มนุษย์จึงควรตระหนักรู้ และเลือกตัดสินใจด้วยตัวเขาเองอย่างรับผิดชอบ เพราะมนุษย์มีอิสระอะไรอื่นที่ นอกจากผลรวมของการกระทำของเขาเอง (Jean-Paul Sartre, 2007: 37) ฌอง ปอล ซาร์ต (Jean-Paul Sartre, 1905 - 1980) นักปรัชญาสำนักอัตถิภาวนิยม ชาวฝรั่งเศส จึงมอบหลัก 3 กล้า เพื่อให้มนุษย์มีเสรีภาพแห่งตนอย่างเต็มที่ คือ 1. กล้าเผชิญปัญหา 2. กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ และ 3. กล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบ การที่ส่งเสริมให้แต่ละคนเกิดการพึ่งตนเองเช่นนี้ก็เพราะอัตถิภาวนิยมเชื่อว่า ปรัชญาเป็นเรื่องของบุคคล แต่ละคนมีปรัชญาของตนเองโดยเฉพาะ เซอร์เรน คีร์เคกอร์ด (Soren Kierkegaard, 1813 - 1855) เป็นคนแรกที่เสนอให้ใช้ประสบการณ์ส่วนตัวสำหรับสร้างความคิดปรัชญาขึ้น การศึกษาความคิดปรัชญาคนอื่นก็เพื่อดูตัวอย่างว่าคนอื่นพบปรัชญาอย่างไร เพื่อฝึกฝนสติปัญญาให้รู้จักจับประเด็นความคิดของตนเอง เพื่อทำความเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น คีร์เคกอร์ด (Kierkegaard) จึงได้ชื่อว่าเป็นบิดาของขบวนการปรัชญาอัตถิภาวนิยม (กิริติ บุญเจือ, 2560: 236) ต่อมา ซาร์ต (Sartre) จึงเน้นสอนในเรื่อง “ความมียู่มาก่อนสารัตถะ” (Existence precedes essence) คือ มนุษย์เรามีตัวมีตนมาก่อนแล้วจึงปั้นความหมายขึ้นเป็นสารัตถะ ภายหลัง สารัตถะนี้ไม่มีจริง มนุษย์เราปั้นขึ้นด้วยความลุ่มหลง แล้วคิดว่าเป็นปรัชญา ซาร์ตจึงกล่าวว่า สิ่งที่เป็นวัตถุทั้งหลายนั้น สักแต่ดำรงอยู่ แต่มนุษยชาติมีอยู่เพื่อตัวเอง (being for itself) (Jean-Paul Sartre, 1957: 305) ให้สังเกตว่า ซาร์ตใช้คำว่า is สำหรับความมียู่มาก่อนภาวะในตัว ส่วนความมียู่มาก่อน

ภาวะสำหรับตัว ใช้คำว่า “exist” เพราะฉะนั้น ต่อไปชาร์ตร์จะใช้ existence (อัตถิภาวะ) สำหรับมนุษย์เท่านั้น และใช้ “being” (ภาวะ) สำหรับสิ่งอื่นทั้งหมด ถ้าจะใช้ being สำหรับมนุษย์ ก็ต้องใช้ให้เต็มว่า “being for itself” (ภาวะสำหรับตัว) ดังนั้น มนุษย์จึงมีอะไรอื่นที่นอกเหนือไปจากผลรวมของกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตของเขาเอง (Jean-Paul Sartre, 1947: 37)

ชาร์ตร์ บรรยายสภาพของมนุษย์ไว้ในหนังสือ อัตถิภาวนิยม คือ มนุษยนิยม (Existentialism is a Humanism, 1946) มีเนื้อความดังต่อไปนี้

“เราหมายความว่าอย่างไร เมื่อกล่าวว่าความมีอยู่มาก่อนสารัตถะ เราหมายความว่าคนเราก่อนอื่นทั้งหมดมีอยู่ พบตัวเอง ปรากฏอยู่ในโลก ต่อจากนั้นจึงนิยามตัวเองขึ้นมา การที่คนเราในสายตาของอัตถิภาวนิยมเป็นสิ่งที่นิยามไม่ได้ ก็เพราะในตอนเริ่มต้น เขาไม่เป็นอะไรเลย เขาจะเป็นอะไรขึ้นมาบ้างก็ต่อภายหลัง แล้วต่อจากนั้นเขาจะเป็นอะไรก็แล้วแต่เขาจะสร้างตัวเองขึ้น ดังนั้นจึงไม่มีธรรมชาติมนุษย์ เพราะไม่มีพระเจ้าสำหรับคิดเข้าใจธรรมชาตินั้น คนเราจึงสักแต่ว่า‘มีอยู่’ ไม่ใช่เขาเป็นอะไรก็แล้วแต่เขาจะคิดให้ตัวของเขาเป็น แต่จะเป็นตามที่เขาปรารถนาให้ตัวของเขาเป็น และตามที่ตัวเขาเองจะคิดเข้าใจตัวเองหลังจากมีอยู่ก่อนแล้ว คือหลังจากที่เขาอยากให้ตัวของเขาเป็นโดยอาศัยการกระโดดเผชิญหน้าความมีอยู่”

ดังนั้น จะเห็นว่า “ภาวะสำหรับตัว” ไม่ได้สักแต่ว่า “เป็น” เหมือน “ภาวะในตัว” เพราะภาวะสำหรับตัว “ไม่พอใจในความว่างเปล่าของตนเอง” จึงดิ้นรนที่จะรวม (ยึด) กับภาวะในตัว การดิ้นรนนี้ไม่ใช่การดิ้นรนลอยๆ แต่ดิ้นรนในสภาพแวดล้อมเฉพาะของตน วิธีดิ้นรนจึงเป็นเรื่องเฉพาะตัวของแต่ละคน ไม่มีทางเป็นไปได้ที่จะเหมือนกันทั้งหมด เหมือนกันเลย สภาพแวดล้อมต่างๆ รวมกันนี้ ชาร์ตร์เรียกว่าเป็นประมวลข้อเท็จจริง (facticity) เมื่อรวมกันกับมุมมอง (perspective) เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ก็จะกลายเป็นธรรมชาติของบุคคลนั้นที่สร้างตัวตนในสภาพแวดล้อมนั้นๆ กลายเป็นภาวะในตัวสำหรับตัว (being - for - itself - for - itself) จากทฤษฎีดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า คนเราดิ้นรนเพื่อลบความว่างเปล่า ต้องการให้มีอะไรเป็นขึ้นเป็นอันขึ้นในตัว จึงพยายามสร้างตัวขึ้นเป็นนักคิด นักเขียน นักปรัชญา นักวิทยาศาสตร์ ศิลปิน สถาปนิก ฯลฯ หรืออย่างน้อยก็เป็นนักแสดง เพื่อให้ “ดัง” เอาไว้มาก่อน จะได้พ้นจากสภาพภาวะในตัวที่ทำให้หงุดหงิดซึมเศร้า

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) (2551: 36) สรุปไว้ว่า ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเป็นปรัชญาที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์เป็นไปได้มากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะการที่มนุษย์เข้าใจตัวเองว่ามีอยู่อย่างไรมันจะมีผลต่อการเลือก และตัดสินใจด้วยตนเอง ถือเป็นจริยธรรม เบื้องต้นสำหรับมนุษย์ ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงให้ความสำคัญแก่การดำรงอยู่ของมนุษย์มาก่อนคุณค่า อื่นใด เป็นปรัชญาที่ปรากฏอำนาจจากทฤษฎีมาไว้ในกำมือของมนุษย์ทำให้มนุษย์เป็นอิสระจากการกำหนด หรือถูกควบคุมจากอำนาจภายนอก มนุษย์จึงสามารถเลือกและตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง และถือว่า อัตถิภาวนิยม เกิดขึ้นเนื่องมาแต่ความไม่พอใจต่อสภาพสังคมปัจจุบัน ที่มนุษย์ต้องสูญเสียตนเอง จนกระทั่ง เป็นที่พึงของตนเองไม่ได้ สถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น ระบบการเมือง ศาสนา จารีตประเพณี ตลอดจน ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ต่างไม่ได้ให้ความหวังใดๆ แก่มนุษย์ มนุษย์จำต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้อย่างเป็นทางการ ดำรงชีวิตอย่างไรศักดิ์ศรี

ของการเป็นมนุษย์ เหมือนสวะที่ลอยไปตามกระแสน้ำ อติถิภาวนิยมได้เรียกร้องให้มนุษย์กอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นคนของตนเองคืน ด้วยการนำเสรีภาพที่มีอยู่โดยธรรมชาติของตนออกมาใช้

ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นปรัชญาประยุกต์รูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญกับมนุษย์และการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านทั้งทางด้านพฤติกรรมทางกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) ความรู้สึกนึกคิด (จิตภาวนา) และความตระหนักรู้ (ปัญญาภาวนา) โดยให้เสรีภาพในการตัดสินใจด้วยวิจยญาณของแต่ละคนตามหลักกาลามสูตร โดยเชื่อว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา สามารถกำหนดรู้ทุกข์และหาทางออกจากทุกข์ได้ด้วยศักยภาพแห่งตนเองตามหลักคำสอนอริยสัจ 4 ซึ่งมีทั้งแบบตรัสรู้เองโดยชอบ ได้แก่ พระพุทธเจ้า ที่สั่งสมการฝึกฝนอบรม บำเพ็ญความเป็นโพธิสัตว์มาหลายภพชาติจนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย และแบบที่ต้องอาศัยกัลยาณมิตร เช่น พระพุทธเจ้า พระอริยบุคคล เป็นต้น ซึ่งให้เห็นธรรมและช่วยดึงศักยภาพของแต่ละคนออกมาพัฒนาให้โดดเด่นจนเกิดเป็นเอตทัคคะด้านต่างๆ อย่างไม่รู้ก็ตาม กัลยาณมิตรเป็นเพียงผู้ชี้ทางเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติและความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องมาจากที่แต่ละคนต้องรับผิดชอบตนเอง พึ่งพาตนเอง รู้แจ้งด้วยตนเอง (ปัจเจกตัง) ทั้งสิ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเพื่อตอบโจทย์การวิจัยที่ว่า อติถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเป็นอย่างไร โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ตีความด้วยรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะได้นำคำตอบไปพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์อติถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

อติถิภาวนิยม หมายถึง ปรัชญาที่สอนให้มนุษย์แต่ละคนเข้าถึงเสรีภาพในตัวเองด้วยหลัก 3 กล่าว คือ 1) กล้าเผชิญปัญหา 2) กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ 3) กล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบ

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง หลักธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท สำหรับบทความวิจัยฉบับนี้ ได้แก่ หลักธรรมในกาลามสูตร หลักธรรมเรื่องอริยสัจ 4 และหลักธรรมเรื่องภาวนา 4 ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการอธิบายให้เห็นถึงอติถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

อติถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง ภาวะแห่งเสรีภาพอันเกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (ขันธ 5) และความว่างเปล่า (อนัตตา) หลุดพ้นจากมายาคติและอคติทั้งปวง เป็นพื้นที่ที่สามารถรองรับความหลากหลายแห่งอติถิภาวนิยมของปัจเจกชนได้อย่างไม่ขัดแย้ง มีความเข้าใจ ยอมรับ ภาวะปัจจุบันที่เกิดขึ้น พึ่งตนเองได้และสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นได้ด้วยใจที่เป็นธรรม

ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้นอกจากทำให้ทราบว่าอติถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไรแล้วยังสามารถก่อให้เกิดคุณประโยชน์ได้ดังนี้

1. สามารถนำผลการวิจัยไปพัฒนาตนเองให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้จากภายใน เติมเต็มใจให้หนักแน่นมั่นคง กล้าเผชิญปัญหา กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ และกล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบอย่างมีวิจารณญาณ มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

2. สามารถนำผลการวิจัยไปออกแบบหลักสูตรเพื่อการพัฒนาตนเองและเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีวิจารณญาณ มีใจเปิดกว้างที่สามารถเป็นพื้นที่รับฟังความรู้สึกนึกคิดของคนอื่นได้ แม้ว่าทัศนะนั้นจะแตกต่างหรือขัดแย้งกับทฤษฎีของตน ก็พร้อมที่จะรับฟังอย่างเคารพ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ เพื่อวิเคราะห์ ประเมินค่า และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

3. สามารถนำผลการวิจัยไปออกแบบเป็นกิจกรรมการเรียนรู้โดยจัดเป็นวงเสวนา (dialogue) รูปแบบต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ตนเองและผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ดังนี้

1) ขั้นรวบรวมข้อมูล ได้แบ่งเอกสารเป็นเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ

1.1) เอกสารปฐมภูมิ ประกอบด้วย พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 ปี พ.ศ. 2535 จัดพิมพ์โดย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยศึกษาในส่วนของพระสูตรตันตปิฎกเป็นหลักที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในกาลาสสูตร อริยสัจ 4 และภาวนา 4 และหนังสือแปลของ ฌอง - ปอล ซาทร์ 3 เรื่อง ได้แก่ หนังสือเรื่อง Existentialism is a Humanism (1947) แปลโดย Carol Macomber และ John Kulka และหนังสือเรื่อง Being and Nothingness. (1957). แปลโดย Hazel E. Branes และหนังสือเรื่อง Existentialism is a Humanism แปลโดย Carol Macomber โดยมุ่งศึกษาปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่จะนำไปวิเคราะห์เพื่อตอบโจทย์งานวิจัยครั้งนี้

1.2) เอกสารทุติยภูมิ ประกอบด้วย ก) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตถิภาวนิยม และหลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับอัตถิภาวนิยม และ ข) บทความ ทัศนะที่เกี่ยวข้องกับอัตถิภาวนิยม และหลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับอัตถิภาวนิยม

2) ขั้นตรวจสอบและเรียบเรียงข้อมูล หลังจากที่ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องอัตถิภาวนิยม หลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับอัตถิภาวนิยมมาแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลว่า ข้อมูลที่ได้มานั้นครบถ้วน ตรงตามประเด็นหรือไม่ มีข้อมูลไหนที่ขาดก็หามาเพิ่มเติม มีข้อมูลใดที่ไม่เกี่ยวข้องก็ตัดออกไป จากนั้น กำหนดหัวข้อเรื่อง เชื่อมโยงเนื้อหาส่วนของพระไตรปิฎก เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สอดคล้องกัน หลังจากนั้นทำการจัดระเบียบข้อมูลและเรียบเรียงข้อมูลตามโครงสร้างเนื้อหาที่สอดคล้องกับสารบัญ

3) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อรวบรวม ตรวจสอบ และเรียบเรียงเอกสารเสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยได้นำเอกสารเรียบเรียงเสร็จแล้วนั้นมาวิเคราะห์อัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ วิเคราะห์ตีความตัวบท และความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างรอบด้าน เพื่อนำไปสรุปผล อภิปรายผล และเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

อัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ภาวะแห่งเสรีภาพอันเกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (ขันธ 5) และความว่างเปล่า (อนัตตา) หลุดพ้นจากมายาคติและอคติทั้งปวง เป็นพื้นที่ที่สามารถรองรับความหลากหลายแห่งอัตถิภาวะของปัจเจกชนได้อย่างไม่ขัดแย้ง มีความเข้าใจ ยอมรับภาวะปัจจุบันที่เกิดขึ้น พึ่งตนเองได้และสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้อื่นได้ด้วยใจที่เป็นธรรม

องค์ความรู้ใหม่จากบทความวิจัยฉบับนี้ ได้แก่

1. เสรีภาพที่แท้จริงตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นในขันธ 5 เพราะขันธ 5 ไม่ใช่ของเรา ทั้งนี้เพราะ สิ่งใดที่ถูกเห็น สิ่งนั้นไม่ใช่เรา ดังนั้น ขันธ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงไม่ใช่เราเพราะเป็นสิ่งที่ถูกเห็น เมื่อไม่ใช่ของเรา สิ่งนี้จึงเป็นของสาธารณะ “ความมีอยู่มาก่อนสารัตถะ” (Existence precedes essence) จึงได้แก่ ขันธ 5 ที่อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ เกิดดับ และเชื่อมต่อหมุนเวียนเป็นวัฏจักรที่ไม่สิ้นสุด (สังสารวัฏ) มันมีอยู่อย่างนั้นเอง (ตถตา) เป็นสิ่งที่ดำรงโดยตัวมันเอง (thing - in - itself) โดยอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย และอิงอาศัยกันและกันดับลงจากเหตุปัจจัย

2. การที่มนุษย์พยายามดิ้นรนด้วยตัณหา อยากได้ อยากมี อยากเป็น เพื่อให้เกิด “ภาวะสำหรับตัว” เป็นการ “สร้างอัตตาซ้อนอัตตา” ด้วยสิ่งสมมติ ปฏิเสธหรือขาดการยอมรับ “ภาวะในตัว” อันได้แก่ ขันธ 5 ว่าเป็นของว่างเปล่าจากการมีตัวตนอันแท้จริงถาวร ความ “ไม่พอใจในความว่างเปล่าของตนเอง” ทำให้มนุษย์ต่อต้านความจริงที่ปรากฏอยู่ต่อหน้า ยิ่งดิ้นรนยิ่งไร้ซึ่งอิสระ ยิ่งยึดมั่นถือมั่นในทิวทัศน์หรือมุมมอง (perspective) ยึดติดในคุณค่าสมมติ กระหายการยอมรับ การอยากเป็นคนสำคัญ เมื่อไม่ได้ดังหวังก็เกิดความหดหู่ โกรธ ซึมเศร้า จมในอารมณ์ เป็นทาสของตัณหา

3. เกณฑ์ตัดสินใจตามหลักกาลามสูตรเปิดโอกาสให้ปัจเจกชนทุกคนได้ใช้วิจารณ์ญาณของตนเองในการวิเคราะห์ ประเมินค่า อย่างรอบด้าน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือลดสิ่งที่เป็นทุกข์โทษให้มากที่สุด ให้เสรีภาพในการตัดสินใจและมีความรับผิดชอบต่อผลที่ตามมาจากการตัดสินใจนั้นตามกฎหมาย เพราะทุกการกระทำย่อมส่งผลกระทบต่อผลที่ตามมาจากการตัดสินใจนั้นตามกฎแห่งกรรม เพราะทุกการกระทำย่อมส่งผลกระทบต่อผลที่ตามมาจากการตัดสินใจนั้นตามกฎ

4. หลักคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 ส่งเสริมหลัก 3 กล้าในปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร์ เพราะส่งเสริมให้กล้าเผชิญปัญหาด้วยการกำหนดรู้ว่าจะอะไร คือ ทุกข์ ทำความเข้าใจจนเห็นสาเหตุ ยอมรับสภาพธรรมนั้นด้วยใจที่เป็นกลาง และกล้าประเมินวิธีปฏิบัติ และกล้านำสิ่งเหล่านี้มาฝึกฝนอบรมตนเองตามทางสายกลางหรือมรรคมรรค 8 เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 4 ด้านตามหลักภาวนา 4 คือ (1) กายภาวนา:

การพัฒนาสุขภาวะด้านพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม เปรียบดังใบไม้ที่คอยดูแลหล่อเลี้ยงสมดุลแห่งชีวิต (2) สีสถาวนา: การพัฒนาสุขภาวะด้านความประพฤติต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม เปรียบดังเปลือกไม้ที่คอยปกป้องรักษาและเกื้อกูลสมดุลแห่งชีวิต (3) จิตถาวนา: การพัฒนาสุขภาวะด้านจิตใจ เปรียบดังกระดูกที่คอยเชื่อมต่อและปรับสมดุลแห่งชีวิต และ (4) ปัญญาถาวนา: การพัฒนาสุขภาวะด้านสติปัญญาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เปรียบดังแก่นไม้ที่สร้างความมั่นคง สร้างภูมิคุ้มกัน และทิศทางสมดุลแห่งชีวิต

อภิปรายผล

จากผลการวิเคราะห์อัตถิภาวนานิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท อภิปรายผลได้ว่า สอดคล้องกับแนวคิดใน สุตตนปิฎก สัมมัตตนิคาย นิทานวคค (ส.นิ. (บาลี) 16/37/62-63) ที่กล่าวถึงหลักอิทัปปัจจยตาไว้ว่า “อิมสมิ สติ อิห โหติ, อิมสสุปปาทา อิห อุปปชชติ, อิมสมิ อสติ อิห น โหติ, อิมสส นิโรธา อิห นิรุชฌติ” หมายความว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี, เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี, เพราะความดับของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับ” และสอดคล้องกับแนวคิดใน สุตตนปิฎก องคุตตรนิคาย ติกนิปาต (อง. ติกก. (บาลี) 20/137/278) ที่กล่าวถึงสิ่งปรวิสัยหรือภาวะทั่วไปอันเป็นสากลที่ว่า “อิมสมิ สติ อิห โหติ, อิมสสุปปาทา อิห อุปปชชติ, อิมสมิ อสติ อิห น โหติ, อิมสส นิโรธา อิห นิรุชฌติ” หมายความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุเหล่านี้ก็คงตั้งอยู่ตามธรรมดา” ซึ่งชั้น 5 ก็รวมอยู่ในสภาวะดังกล่าวนี้ ซึ่งไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครกำหนด ไม่ขึ้นกับผู้รู้ใด ๆ ไม่มีใครควบคุม เป็นของที่ดำรงอยู่อย่างนั้นเอง ความเป็นจริงชั้น 5 เป็นสิ่งที่ว่างเปล่า คือ ว่างเปล่าจากสิ่งที่จะให้ยึดถือเอาเป็นตัวตนได้จริง และในทรรศนะเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์พุทธปรัชญายังเห็นว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาได้โดยยาก แม้เกิดมาแล้วจะดำรงชีวิตอยู่ก็ยาก (กัจจโน มนุสสปฏิลาโภ กิจจ มจจาน ชีวิต กจจ สหุตมมสสวณ กิจจโน พุทธามนุสสาโท ฯ) (ขุ.ธ. (บาลี) 25/182/49) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับคำอธิบายของ เอกบุญญาวรรณ พลอยพรรณณา และคณะ (2564: 220 - 221) ที่สรุปหลักอัตถิภาวนานิยมในพระพุทธศาสนาไว้ว่า เสรีภาพ เป็นคำที่นำมาใช้เรียกผู้ไม่ยึดมั่นถือมั่นในชั้น 5 และเสรีภาพนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาพร้อมกับการเกิดของมนุษย์เพราะเสรีภาพนี้จะได้ด้วยการฝึกฝน อบรม ขัดเกลาตัวเองด้วยศีลธรรมอย่างเคร่งครัด จนจิตหลุดพ้นจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน จนจิตบรรลุลोकุตตรธรรม เพราะความไม่มีกิเลสครอบงำจิตใจ จึงได้ชื่อว่า จิตมีเสรีภาพที่แท้จริง และความเสรีภาพนี้ รับรู้ได้ด้วยตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง การนำแนวคิดอัตถิภาวนานิยม ที่มีอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงเป้าหมายที่แท้จริงในระดับ โลกียะคือการกระทำของตนให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม และระดับโลกุตระด้วยการละสังโยชนได้ ซึ่งมีขั้นตอน การเข้าถึงเสรีภาพ คือ การรักษาศีล เจริญสมาธิจนได้ฌาน แล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาด้วยการพิจารณาเห็น ไตรลักษณ์ และละสังโยชนเครื่องผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ และการจะมีเสรีภาพมาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับ การ ละสังโยชนได้ ถ้าละได้ทั้ง 10 ข้อ ก็จะเป็นบรรลุนิพพานที่ถือเป็นเสรีภาพขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา ส่วนองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ได้แก่ 1) ความมีเสรีภาพที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาเป็นสิทธิที่ผู้ปฏิบัติทุกเพศวัยสามารถ

เข้าถึงได้ และ บรรลุได้อย่างเท่าเทียมกัน 2) การเข้าถึงเสรีภาพของพระพุทธศาสนาในระดับโลกียภาวะ ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงด้วยวิธีปฏิบัติตามหลักสมถกรรมฐานด้วยกระบวนการฝึกจิตให้มีสมาธิจนได้ฌานในระดับต่าง ๆ 3) การเข้าถึงเสรีภาพของพระพุทธศาสนาในระดับโลกุตตรภาวะ ผู้ปฏิบัติจะเข้าถึงได้ด้วยกระบวนการของวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยการยกจิตที่เกิดสมาธิจนได้ฌานขึ้นสู่วิปัสสนามีปัญญาไตรตรองในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา 4) สติปัฏฐาน 4 คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา เป็นวิธี การที่สำคัญที่ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงเสรีภาพที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา 5) เสรีภาพหรืออติภาวะในพระพุทธศาสนาเมื่อละกิเลสได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ออกจาก จิตได้แล้ว จะเป็นเครื่องมือสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล และสังคม และสอดคล้องกับ ประยงค์ แสนบุราณ (2559: 153) ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พระพุทธศาสนากับนาลัทธิและปรัชญาศึกษาแนวเปรียบเทียบ สรุปได้ว่า เสรีภาพในพระพุทธศาสนากับของชาวยุโรปแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แม้จะใช้ คำพูดอย่างเดียวกัน แต่ความหมายของคำพูดนั้นอยู่คนละระดับ เสรีภาพของชาวยุโรป เป็นเสรีภาพระดับโลกียะ เป็นการให้เสรีภาพของชาวโลก เป็นเสรีภาพปะปนคลุกเคล้าอยู่กับ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ผลของการใช้เสรีภาพมีสุขบ้างเมื่อสมหวัง และมีทุกข์บ้างเมื่อไม่สมหวัง แม้จะสุขหรือทุกข์ก็สุขหรือทุกข์ เพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นสภาวะของชาวโลกแท้ๆ ส่วนเสรีภาพในคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เสรีภาพที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการเกิดของคน แต่เป็นเสรีภาพที่ เกิดขึ้นจากการฝึกฝน อบรม ขัดเกลา ตัวเองด้วยศีลและธรรมอย่างเคร่งครัด จนจิตหลุดพ้นจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เมื่อเสรีภาพเกิดขึ้นแล้ว จึงหลุดพ้นจากภาวะของชาวโลกหรือที่เรียกว่า “จิตอยู่เหนือโลก” เป็นโลกุตตรภาวะ สุขหรือทุกข์ซึ่งเป็น โลกธรรม จึงไม่สามารถทำให้ท่านเสพเสวยได้ ท่านพ้นจากสุขหรือทุกข์เหล่านี้ เพราะไม่มีกิเลส คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำจิต จิตเป็นอิสระ จิตมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ เสรีภาพอย่างนี้แหละ คือ เสรีภาพ ที่แท้จริง และไม่ใช่เสรีภาพที่ทุกคนจะมีได้ แต่ไม่ใช่เสรีภาพที่ทุกคนจะสร้างขึ้นให้แก่ตนเองไม่ได้ เพียงแต่ ผู้สร้างต้องมีความเพียรพยายามอย่างจริงจัง โดยปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาให้บริบูรณ์ก็จะพบเสรีภาพนั้น และสอดคล้องกับ พระมหายงยุทธ กนดาโก (เสริมจันทร์) (2562: บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องวิเคราะห์อติภาวนานิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า พบว่า แนวคิดในพุทธปรัชญาเป็นอติภาวนานิยม เพราะให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ แต่ให้ดำรงอยู่อย่างมีสติรู้เท่าทันปรากฏการณ์จึงชื่อว่าดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า ในการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอติภาวนานิยม ผู้วิจัยเห็นด้วยกับชาวยุโรปที่ให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ แต่ไม่เห็นด้วยกับประเด็นที่เน้นการดำรงอยู่ของมนุษย์มากเกินไป เพราะการกระทำนั้นจะทำให้มนุษย์ยึดมั่นอึดติด พุทธปรัชญาเถรวาทไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของการดำรงอยู่เท่านั้น แต่ยังแนะนำให้คนเราไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นตัวตน เพราะว่า เพียงการดำรงอยู่หาใช่เป้าหมายที่แท้จริงไม่ นิพพานต่างหากคือเป้าหมาย

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

อติภาวนานิยมให้ความสำคัญกับเสรีภาพของปัจเจกชนที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองด้วยความกล้าต่อการเผชิญปัญหา กล้าประเมินวิธีการปฏิบัติ และกล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบ

ซึ่งสอดคล้องตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ส่งเสริมให้บุคคลเสริมสร้างสติปัญญา ใช้วิจารณ์ญาณและปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ด้วยตนเอง ดังนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์เพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้งานและเพื่อการวิจัยต่อไปเพื่อการต่อยอด จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายไว้ดังนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้งาน

1. การพัฒนาตน : สามารถนำผลการวิจัยไปพัฒนาตนเองให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้จากภายในด้วยหลัก 3 กล้า คือ กล้าเผชิญปัญหา กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ และกล้าลงมือทำด้วยความรับผิดชอบอย่างมีวิจารณ์ญาณ คือ การวิเคราะห์ (แยกแยะ) วิจักษ์ (ประเมินค่า) และวิธาน (ประยุกต์ใช้โดยเล็งผลอันเลิศ) โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

2. การพัฒนาหลักสูตร : สามารถนำผลการวิจัยไปออกแบบหลักสูตรเพื่อการพัฒนาตนเองและเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีวิจารณ์ญาณ มีใจเปิดกว้างที่สามารถเป็นพื้นที่รับฟังความรู้สึกรักใคร่ของคนอื่นได้ แม้ว่าทัศนะนั้นจะแตกต่างหรือขัดแย้งกับทฤษฎีของตน ก็พร้อมที่จะรับฟังอย่างเคารพ เรียนรู้ทำความเข้าใจ เพื่อวิเคราะห์ ประเมินค่า และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เช่น หลักสูตรภาวะผู้นำเชิงพุทธ หลักสูตรผู้นำตามแนวทางศาสตร์พระราชา หลักสูตรผู้นำการเปลี่ยนแปลงในยุคศตวรรษที่ 21 เป็นต้น

3. การพัฒนากิจกรรม : สามารถนำผลการวิจัยไปออกแบบเป็นกิจกรรมการเรียนรู้โดยจัดเป็นวงเสวนา (dialogue) รูปแบบต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ตนเองและผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง เช่น รูปแบบการ “ภาวนาเสวนา” (insight dialogue meditation) รูปแบบการเสวนา “วอยซ์ไดอะล็อก” (voice dialogue) บทสนทนา 4 มิติ (PURE learning process) การเสวนาอย่างมีวิจารณ์ญาณ (critical mind dialogue) วงเสวนาแบบพุทธธรรมเชิงประสบการณ์ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยจึงเสนอแนะพอเป็นตัวอย่างเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์ตีความอัตถิภาวนิยมบนพื้นฐานปรัชญาหลังนวยุคสายกลาง
2. วิเคราะห์ตีความอัตถิภาวนิยมตามแนวพุทธปรัชญามหายาน

บรรณานุกรม

เอกบุญญาวรรณ พลอยพรรณณา, สุวิน ทองปั้น และ จรัส ลีกา. (2564). การวิเคราะห์หลักอัตถิภาวนิยมในพระพุทธศาสนา. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 เมษายน - มิถุนายน. กীরติ บุญเจือ. ศ. (2560). *ปรัชญาและจริยศาสตร์สมัยปัจจุบัน (ช่วงวิจารณ์ระบบเครือข่าย)*. สาขาปรัชญาและจริยศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

ประยงค์ แสนบุราณ. (2559). *พระพุทธศาสนากับนานาชาติและปรัชญาศึกษาแนวเปรียบเทียบ*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระมหายยุทธ กนต์ธาก (เสริมจันทร์). (2562). *วิเคราะห์อัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท*. ใน ดุษฎีนิพนธ์
พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Sartre, Jean-Paul. (1947). *Existentialism is a Humanism*. Translated by Carol Macomber, Edited
by John Kulka, London: Yale University press.

_____. (1957). *Being and Nothingness*. Translated by Hazel E. Branes, USA.: University of
Colorado.

_____. (2007). *Existentialism is a Humanism, translated by Carol Macomber*. London:
Yale University press.

วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธปรัชญาจากศัพท์ว่าโทสะ

An Analysis of the Buddhist Philosophy Concept Involved with Dosa

พระอานนท์ กิตติสมปนโน (ไชยสร)

Phra Anonh Kittisampanno (Xaiyasone)

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

พระมงคลธรรมวิธาน

Phramongkhonthammawithan

พระบุญฤทธิ์ อภิปัญโญ

Phra Boonyarit Abhipunno

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

E-mail: maghavin.pur@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อวิเคราะห์แนวคิดตามพุทธปรัชญาเกี่ยวกับความโกรธเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า ความโกรธมีความหมายมาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า โกรธ แปลว่า ความกำเริบ ความขุ่นเคืองในจิตใจ มีศัพท์ที่ใช้เหมือนกับความโกรธ คือ โทสะ เป็นความรู้สึกรุนแรง ประทุษร้าย ความโกรธ มีความดุร้าย และเป็นลักษณะเหมือนกันกับอสรพิษที่กัดตี มีความพลุ่งพล่านเป็นรสเปรี้ยวเหมือนกันกับยาพิษที่ใส่ลงไปในแม่น้ำ เปรียบเหมือนกันกับไฟป่าที่กำลังเผาป่าให้ไหม้ โดยเหตุที่ทำให้เกิดความโกรธนั้นมี 5 ประการ คือ 1) มีโทสะเป็นอริยาศยาแต่กำเนิด 2) มีความคิดไม่ละเอียด ไม่ลึกซึ้งเป็นปกติ 3) มีการศึกษามีการสดับรับฟังน้อย 4) ได้ประสบกับอารมณ์ที่ไม่ดีอยู่ในเนืองๆ และ 5) ได้ประสบกับอาฆาตวัตถุ 10 ประการ

คำสำคัญ : แนวคิดทางพุทธปรัชญา, โทสะ, อาฆาตวัตถุ 10 ประการ

Abstract

This academic article mainly aims to analyze the Buddhist concept of anger. The results revealed that anger is derived from the Pali word “Kodha”, which means aggravation, anger in the mind. Anger has another similar word; that is Dosa. It is an abusive consciousness. Anger is ferocious and similar in nature to a snake being beaten. There is a surging flavor, like poison pouring into a river. It is also like a forest fire that is burning the forest. There

are five causes of anger; 1) having anger from birth, 2) usually having incomplete and non-profound thoughts, 3) less educated and less listening, 4) having frequently experienced bad moods, and 5) having experienced ten objects of hostility.

Keywords: the concept of Buddhist philosophy, Dosa, ten objects of hostility

บทนำ

พุทธปรัชญา เป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่องความรู้ และความจริงของ มนุษย์ และโลกตามหลัก พุทธธรรมซึ่งศึกษาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทาง ปรัชญา รวมทั้งหลักการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเพื่อเข้าสู่ เป้าหมาย สูงสุด หลักคำสอนเรื่องความรู้และความจริงของมนุษย์และโลกตาม หลักพุทธธรรม ครอบคลุม เนื้อหาด้านญาณวิทยาและอภิปรัชญา ความโกรธ (เป็นประสบการณ์ ที่มีผลต่อสรีรวิทยาอารมณ์ สติปัญญา สังคม และจิตวิญญาณ อาจจะสนองตามธรรมชาติจาก ความรู้สึกต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น พบได้ ตั้งแต่เด็กจนถึงตายเกิดได้ทุกขณะ และแตกต่าง จากความรุนแรงความโกรธ เป็นอารมณ์ปกติที่เกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติเราทุกคนมีความคุ้นเคย กับอารมณ์เป็นอย่างดีไม่ว่าจะสุข เศร้า กลัว หรือโกรธ เราต้องเผชิญกับภาวะอารมณ์เหล่านี้ ตั้งแต่เกิดจนตายเราพยายามแสวงหาสภาพการณ์ ที่ทำให้เรามี ความรู้สึกเป็นสุข และหลีกเลี่ยง สภาพการณ์ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเศร้า หรือหวาดกลัว แม้บางอารมณ์จะเป็นสิ่งที่ ไม่พึงปรารถนา แต่เราก็อยู่อย่างไรอารมณ์ไม่ได้ ดังนั้นอารมณ์จึงมีความสำคัญ กับ ชีวิต จิตใจ เช่นเดียวกับที่อาหารมีความสำคัญต่อ ร่างกาย สุขภาพจิตของคนเราจะดีหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับ การปรุงแต่ง ของอารมณ์ต่างๆ การศึกษาทางการแพทย์พบว่า การที่คนเรา เมื่อมีความโกรธ หรือความเครียดเกิดขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยทางด้านอารมณ์ก่อให้เกิดความรู้สึก ขุ่นใจ และไม่สบายใจ และอาจส่งผลต่ออวัยวะ ภายใน ผ่านการเปลี่ยนแปลงของหัวใจ ความดัน และระบบฮอร์โมนอื่นๆ ยิ่งความกดดัน เกิดขึ้นบ่อยเท่าใด ก็ยิ่ง ส่งผลกระทบถาวร ต่อระบบการทำงานของหัวใจ ประสาท และระบบภูมิคุ้มกัน ดังนั้น ความโกรธที่เกิดขึ้นใน เชิงลบ จะส่งผลเสียทั้งต่อสุขภาพจิต และยังส่งผลเสียไปยังระบบต่างๆ ของร่างกายอีกด้วย (สมภพ เรื่องตระกูล, 2547: 11-12)

ความหมายของโทสะ

ความโกรธคือโทสะ ในวงการนักเรียนธรรม แปลว่า ความคิดประทุษร้าย ได้แก่การคิดทำลาย คนอื่น เช่น คิดจะฆ่าให้เจ็บ คิดจะตีให้หัวแตก คิดจะเผาบ้านเขา คิดจะใส่ร้ายป้ายสีให้เสียคน ความคิด อย่างนี้ เรียกว่าโทสะ หากจะถามต่อไปว่า โทสะ ให้โทษอย่างไร ก็จะพบว่า โทสะจะเป็นเหตุให้ก่อเวรภัย ต่างๆ อันจะทำให้ตัวให้เดือดร้อน ในความเข้าใจของคนทั่วไป ถือว่าอาการของจิตเดือดดาลนั้น จะเรียกว่า โกรธก็ได้ ว่าโทสะก็ได้ ว่า โมโหก็ได้

โทสะ ความคิดประทุษร้ายเป็นอกุศลมูล คือรากเหง้าของความชั่วทั้งปวงสภาวะที่ชื่อว่าโทสะ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุให้คนประทุษร้าย หรือประทุษร้ายเอง หรือว่าธรรมชาติมันจัดว่าเป็นเครื่อง ประทุษร้าย เท่านั้น โทสะมีความดุร้ายเป็นลักษณะ เหมือนอสรพิษถูกตีแล้วไม่ตาย มีความ

กระสับกระส่าย (แห่งกาย และจิต) เป็นหน้าที่ เหมือนคนถูกวางยาพิษ มีการประทุสลายเป็นผล เหมือนศัตรูได้โอกาสล้างแค้น มีอาฆาต วัตถุ 10 เป็นเหตุก่อให้เกิด (วัตถุที่ทำให้เกิดโทสะ เช่น เห็นว่าเขาเคยทำให้เราเจ็บ เห็นว่าเขากำลังทำให้เรา เจ็บ หรือเห็นว่าเขาจะทำให้เราเจ็บ หรือเห็นว่าเขาเคยทำให้เราที่เรารักเจ็บ เป็นต้น) นอกจากนี้โทสะเมื่อเป็นรากเหง้าเรียกว่า “โทสะมูล” เมื่อถึงฐานะนิเวศน์เรียกว่า “พยาบาทนิเวศน์” เมื่อถึงฐานะเป็นกรรมบถ เรียกว่า “พยาบาท” (ปัญญา ใบบางยาง และคณะ, 2548: 26)

ความโกรธ มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า โกรธ แปลว่า ความกำเริบ ความขุ่นเคือง ในจิตใจ (ส.ส. (ไทย) 15/271/395.) มีศัพท์ที่ใช้เหมือนกับความโกรธ คือ โทสะ คือความรู้สึกรุนแรงที่ประทุสลาย มันจะเริ่มต้นมาจาก อคติความไม่พอใจ ถ้าจะระงับไว้ได้ก็จบแค่นั้น ถ้าจะระงับไม่ได้ก็จะไปถึงปฏิกิริยา ความหงุดหงิดรำคาญ ถ้าจะระงับไว้ได้แค่ปฏิกิริยาก็หายไป ถ้าจะระงับไม่ได้ก็จะกลายเป็นโกรธ ความขุ่น เหมือนน้ำที่เราต้มบนเตาไฟ ก็เริ่มขุ่น เริ่ม หมุนเริ่มจะร้อนถ้าจะระงับไว้ได้ก็ดีไปจะระงับไม่ได้จะตามมาเป็นโทสะ ความพลุ่งพล่านระงับไม่อยู่ก็พลุ่งพล่าน ออกมาทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง (Taylor and Wilson, Exploring Your, 1997:45) ร้อนใจ ร้อนรนถูกเผา ให้ร้อนด้วยโทสะ อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในอาทิตตปริยายสูตรที่ว่าร้อนอยู่ด้วยไฟคือราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ในที่นี้ก็ร้อนอยู่ด้วยโทสะแล้วพลุ่งพล่านออกมาทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ความโกรธเป็นอารมณ์ ธรรมชาติของมนุษย์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ความโกรธคืออารมณ์ที่รุนแรงหรือความรู้สึกที่ไม่พอใจมันมักจะ แฝงความเป็นปรี๊ด และ ความตึงเครียดที่เกิดจากสัมผัสของการบาดเจ็บหรือถูกกระทำทำให้การสับสนประมาท การศึกษาความโกรธในพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและมีผู้เชี่ยวชาญในทาง พระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของความโกรธเอาไว้ดังต่อไปนี้ คำว่าความโกรธหมายถึง ความปองร้ายความ มุ่งร้ายความขัดเคือง ความขุ่นเคือง ความพยาบาทแห่งจิตความประทุสลายในใจความซัง กิริยาที่ซังความเป็นผู้ ซัง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท ความเป็นผู้พยาบาท ความพิโรธความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ดูร้ายความ เพราะวาจาชั่วไม่ชุ่มชื้นแห่งจิต พระพุทธองค์ได้ตัดถึงลักษณะของความโกรธว่า มีรากเป็นพิษมียอดหวานที่ว่ามี ลาบเป็นพิษหมายความว่า ในเบื้องต้นความโกรธจะแสดงพิษสนองต่อจิตใจทำให้หงุดหงิดเร้าร้อน เดือดดาลจึง ต้องรีบระบายความหงุดหงิดเร้าร้อน เดือดดาลออกไปโดยเร็ว ด้วยการดำ่ว่า ทบตีหรือทำร้ายบุคคลหรือสิ่งของ ที่เป็นต้นเหตุให้โกรธ

1. ความโกรธที่ปรากฏในพระวินัย

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ กล่าวว่า “ผู้ใด มีความขัดเคือง มีโทสะโดยมุ่งหมาย ว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ผู้นั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ถ้าผู้มีความขัดเคือง มีโทสะผู้นั้นแล้วใส่ความผู้อื่นแล้ว ก็ ต้องโทษอย่างหนักพุทธองค์ตรัสว่าอันผู้ใดผู้หนึ่งใจทกก็ตามไม่ใจทกก็ตาม อธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องถ้าไม่มีมูลไม่มี หลักฐาน และผู้นั้นยอมรับผิดโทษก็จะน้อยลง” (วิ.มหา. (ไทย) 1/385/419) พระพุทธองค์กล่าวว่า “จึงสอนให้ทำลายราคะโทสะโมหะตลอดถึงทำลายบาปอกุศลธรรมต่างๆ” (วิ.มหา. (ไทย) 1/6/4) พระพุทธองค์ทรงเกียจกายทุจริตวิจจริตมนทุจริตและบาปอกุศลธรรม” (วิ.มหา. (ไทย) 1/7/4) ถ้าหากกล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่เพราะเราแสดงธรรมเพื่อกำจัดราคะโทสะโมหะและบาปอกุศลธรรม”

(วิ. มหา. (ไทย) 1/8/4) ข้อนี้จัดเป็นกิเลสที่ควรละการละกิเลสได้แก่ การละราคะการละโทสะการละโมหะ (วิ.มหา. (ไทย) 1/199/185)

ในอนัจณรียคาถา พระวินัยปิฎก ได้กล่าวว่า ไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่ายแต่เป็นสิ่งพาทวนกระแสนะเอียดลึกซึ่งรู้เห็นได้ ยากประณีต และผู้กำหนดด้วยราคะถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้จึงรู้เห็นไม่ได้ (วิ.ม. (ไทย) 4/7/77) ในอาทิตตปริยายสูตร ได้กล่าวไว้ว่าแม้ความร้อนเพราะราคะโทสะโมหะร้อนเพราะความเกิดความ แก่ความตายความโศกความคร่ำครวญความทุกข์ โทมนัสความคับแค้นใจโทสะ (หุ) เป็นของร้อนเสียเป็นของ ร้อน ฯลฯ ใจเป็นของร้อนอารมณ์เป็นของร้อนความรู้ทางใจเป็นของร้อนการกระทบทางใจเป็นของร้อนแม้ ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์หรือที่ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นของร้อน พระพุทธองค์กล่าวว่าร้อนเพราะราคะโทสะโมหะร้อนเพราะความเกิดความ แก่ความตาย ความโศกความคร่ำ ครวญทุกข์โทมนัส ความคับแค้นใจ (วิ.ม. (ไทย) 4/45/63-65)

การสละราคะ โทสะโมหะจิตปราศจากราคะโทสะโมหะแต่ยังกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่าเมื่อเขารู้ว่าเข้าปฐมฌานแล้วด้วยอาการ 3 อย่าง เมื่อผู้อื่นเข้าใจจึงเป็นโทษหนัก เมื่อเขาไม่เข้าใจโทษก็จะเบาลง และเขากล่าว ต่อไปว่าจิตปราศจากโทสะด้วยอาการ 3 อย่าง ด้วยอาการ 7 อย่าง คือ (1) เบื้องต้นเธอจะรู้ว่ากล่าวเท็จ (2) กำลังกล่าวก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ (3) ครั้นกล่าวแล้ว ก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ (4) อำพรางความเห็น (5) อำพราง

ความเห็นชอบ (6) อำพรางความพอใจ (7) อำพรางความประสงค์เมื่อผู้อื่นเข้าใจต้องโทษอย่างหนักเมื่อเขาไม่ เข้าใจต้องเบาลงตามลำดับ (วิ.มหา. (ไทย) 1/219/207) นี่แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงไม่ทรงสรรเสริญให้คนมี ความโกรธโกหกหลอกลวง

สรุปว่า ความโกรธที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกนั้นพระพุทธองค์จึงสอนให้ทำลายโกรธ (โทสะ) นั้นเสีย ตลอดถึงทำลายบาปอกุศลธรรมต่างๆ ทั้งทางกายทุจริตวจีทุจริตมโนทุจริตเพราะโทสะเป็นของร้อน พระพุทธ องค์กล่าวว่าร้อนเพราะราคะโทสะโมหะร้อนเพราะความเกิดความ แก่ ความตายความโศกความคร่ำครวญ ทุกข์โทมนัส ความคับแค้นใจ

2. ความโกรธที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลพึงละการนินทาบุคคลที่เป็นผู้มีการนินทาและการประทุษร้ายเหล่าใดเราจะพึงปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์เหล่านั้นเสียการประทุษร้าย แม้แต่ตนเอง ก็ยังติดเตี้ยตนเองได้ด้วยการนินทาเพราะการประทุษร้ายนั้นเป็นปัจจัยผู้รู้ใคร่ครวญแล้วพึงติเตียนหลังจาก ตายไปแล้วจะไปสู่สุคติ การนินทา เป็นสังโยชน์เป็นนิวรณ์เป็นอาสวะ และความเร่าร้อนแก่เราเมื่อบุคคลไม่มี การนินทาและการประทุษร้ายอาสวะและความเร่าร้อนนั้นจะไม่มี (ม.ม. (ไทย) 13/38/41) บุคคลพึงละความโกรธได้เพราะอาศัยความไม่โกรธ (ม.ม. (ไทย) 13/39/41.) ผู้ตัดการนินทาและการ ประทุษแห่งความโกรธเพื่อละเพื่อตัดสังโยชน์เมื่อไม่มีความโกรธอาสวะ และความเร่าร้อนเรานั้นก็จะไม่มี ในพระสูตรต้นตปิฎกสังยุตตนิกายสคาถวรรคมาฆะสูตรกล่าวถึง บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก การฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวานเพราะบุคคลฆ่าความ

โกรธนั้นได้ แล้วจึงไม่เศร้าโศก ดังนั้น การฆ่าความโกรธซึ่งเป็นพิษเป็นภัยต่อตนเพราะบุคคลฆ่าความโกรธได้แล้วจึงอยู่เป็นสุข (ขุ.ชา. (ไทย) 27/1/227) พระราชาผู้ไม่ทรงพิโรธต่อผู้ที่โกรธย่อมเป็นที่บูชาของชาวแว่นแคว้น (ขุ.ชา. (ไทย) 27/1/227.) ทั้ง ในหมู่บ้านในป่าในที่ลุ่มหรือในที่ดอนพอเรือจ้างของท่านอย่าโกรธเลย (ขุ.ชา. (ไทย) 27/5/228) เจ้าอย่าโกรธ เพราะความโกรธไม่ดีเลยทิศที่เจ้ายังไม่ได้เห็นยังไม่ได้ยิน มีอีกมากมายดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญอาจารย์ว่าเป็นทิศเบื้องขวา (ขุ.ชา. (ไทย) 27/8/229) พระราชาผู้เป็นใหญ่กว่าชายและหญิงถึงแม้เราจะโกรธก็จะหักห้ามความโกรธได้ ดำรงตนไว้อย่างนั้นต่อชุมชนจะอนุเคราะห์ลงอาชญาโดยธรรม (ขุ.ชา. (ไทย) 27/32/290) หากพระองค์จะประทานพรแก่ข้าพเจ้า ถ้าหวังเฉพาะความประพฤติดังของตบคืออย่า มีความโกรธอย่ามีโทสะอย่ามีความโลภและอย่ามีความเสนาหาขอพระองค์ทรงประทานพรทั้ง 4 ประการเหล่านี้เถิด (ขุ.ชา. (ไทย) 27/14/323) ความโกรธในโทสะในความโลภหรือในความเสนาหาข้าพเจ้าทำแล้วขอท่านจง บอกแก่ข้าพเจ้า (ขุ.ชา. (ไทย) 27/15/323) ความโกรธนั้นเกิดจากความไม่อดทนถึงจะน้อยก็จะมากได้ต่อไปก็จะเพิ่มพูนยิ่งขึ้นเป็นความขัดข้องใจมีความคับแค้นใจเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ชอบความโกรธ (ขุ.ชา. (ไทย) 27/16/323)

สรุปว่า การนิเทศ และการประทุษแห่งความโกรธเพื่อละเพื่อตัดสังโยชน์เมื่อไม่มีความโกรธ อาสวะ และความแค้นร้อนเหล่านั้นก็จะมีบุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุขฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก การฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวานเพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้วจึงไม่เศร้าโศก ความโกรธซึ่งเป็นพิษเป็นภัยต่อตนการฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข

3. ความโกรธที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก

อภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี กล่าวถึงอกุศล 3 คือ โลภะ โทสะ และโมหะเฉพาะโทสะ มีสาระสรุปได้ดังนี้ โทสะคือความอาฆาตเกิดขึ้นว่าผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสียแก่เรา ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา พรุ่งนี้จะทำความเสื่อมเสียแก่เรา ผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสียแก่เราคนที่รักที่ชอบพอของเรา เคยทำความเจริญ ฯลฯ กำลังทำความเจริญจักทำความเจริญแก่ผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบของพวกเรา หรือความอาฆาตเกิดขึ้นในฐานะ อันไม่สมควร จิตจึงอาฆาตความกระทบกระทั่ง ความแค้นความเคืองความขุ่นเคือง โทสะจึงคิดประทุษร้ายคิด มุ่งร้ายความขุ่นจิตความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ มีลักษณะเช่นว่านี้ ความคิดปองร้ายกิริยาที่คิดปอง ร้ายภาวะที่คิดปองร้ายความพิโรธความแค้นความดุร้ายความเกรี้ยวกราดความไม่แช่มชื่นแห่งจิตมีลักษณะ เช่นนี้จึงได้เรียกว่าโทสะ (อภิ.วิ. (ไทย) 34/1066/273) บุคคลผู้มักโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ โทสะ ความประทุษร้าย ภาวะที่ประทุษร้ายพยาบาท กิริยาที่พยาบาท ภาวะที่พยาบาท พิโรธ พิโรธตอบ ดุร้าย เกรี้ยวกราด จิตไม่ยินดีอันใดลักษณะเช่นนี้เรียกว่า ความโกรธ ความโกรธนี้อันบุคคลใดละไม่ได้ บุคคลนั้นเรียกว่า ผู้มักโกรธ (อภิ.วิ. (ไทย) 36/45/147) ความผูก โกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ภาวะที่ผูกโกรธ การไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การไหลไป ตามความโกรธ การตามผูกพันความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มันเข้าไว้อันใดเห็นนี้ นี้เรียกว่าความผูกโกรธ ความผูกโกรธนี้ อันบุคคลใดละไม่ได้บุคคลนั้นเรียกว่า ผู้ผูกโกรธ (อภิ.วิ. (ไทย) 36/46/157) บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดบนแผ่นหิน เพราะบุคคลบางคนในโลกนี้โกรธเป็นประจำ และความ โกรธของเขา นั้นก็หมักหมมอยู่นานเหมือนกับรอยขีดบนแผ่นหินย่อมไม่ลบเลือน (เร็ว) เพราะลมหรือน้ำย่อมติด อยู่

นานชื้อแม้ฉันทบุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกันโกรธเป็นประจำ และความโกรธของเขานั้นก็หมักหมมอยู่นานบุคคลนี้เรียกว่าผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน (อภิ.วิ. (ไทย) 36/113/174-175) บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน บุคคลบางคนในโลกนี้โกรธเป็นประจำแต่ความโกรธของ เขานั้นไม่หมักหมมอยู่นานเหมือนกับรอยขีดที่แผ่นดินย่อมลบเลือนเร็วเพราะลมหรือน้ำไม่ปรากฏอยู่นานชื้อแม้ ฉันทบุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกันโกรธเป็นประจำแต่ความโกรธของเขานั้นไม่หมักหมม อยู่นาน บุคคลนี้เรียกว่าผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน (อภิ.วิ. (ไทย) 36/114/175) ดังนั้น ความหมาย ของความโกรธในพระอภิธรรมปิฎกคือ โลภะ (ความโลภ) คือ ความกำหนด ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลินเป็นผลนำไปสู่โทสะ (ความโกรธ) คือไม่สมหวังกับสิ่งนั้นๆ จึงกลายเป็นความคิดประทุษร้ายความคิดมุ่งร้ายกิริยาที่โกรธภาวะที่โกรธเป็นผลทำให้จิตมีโมหะ (ความหลง) หลงในสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นเหตุให้อกุศล 3 คือ โลภะ โทสะ และโมหะบังเกิดขึ้นอยู่เนืองๆ สรุป บุคคลผู้มักโกรธ พระพุทธองค์ทรงเปรียบบุคคลที่โกรธประจำเหมือนกับรอยขีดบนแผ่นดิน เพราะความโกรธของเขาหมักหมมอยู่นานย่อมไม่ละเลือนได้ง่าย แต่ความโกรธของบางคนเปรียบเหมือนรอย ขีดที่แผ่นดิน เพราะความโกรธนั้นไม่ได้หมักหมมอยู่นาน เหมือนกับรอยขีดที่แผ่นดินย่อมลบเลือนเร็ว

การวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับความโกรธ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (251) ทรงให้ความหมายไว้ว่า โกรธะ เราเรียกว่า โกรธ ภาษาบาลีว่า โกรธะ ภาษาสันสกฤตเป็นโกรธะ เราเรียกตามภาษาสันสกฤตเป็นโกรธ คืออาการที่พุ่งขึ้นมาใจใจ ใจกำเริบขึ้นกว่าปกติเพราะไม่ชอบ แต่ไม่แรงถึงโทสะสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2552) ทรงให้ความหมายไว้ว่า โกรธ ท่านแปลว่า โกรธ รุนแรงน้อยกว่าโทสะ ความโกรธเป็นเพียงความเคือง หรือขุ่นเคืองเท่านั้น

วิจิตร อวະกุล (2526) กล่าวว่า ความโกรธ สรุปได้ว่า เกิดจากการไม่ได้อะไรตามที่ใจประสงค์ การตั้งความหวัง ความไม่พอใจที่มีต่อบุคคล สิ่งของหรือสถานการณ์ได้แก่ สภาพอากาศร้อน ทำให้เกิดฉุนเฉียวได้ง่าย และเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในร่างกาย การเจ็บป่วย แล้วทำให้อารมณ์ไม่แจ่มใสได้เช่นกัน

เกษม ตันติผลาชีวะ (2530) กล่าวว่า ความโกรธเป็นอารมณ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ในกลุ่มของความไม่พอใจมักเกิดขึ้น เพราะความไม่พึงพอใจในสิ่งที่ได้ประสบ การแสดงออกอาจแตกต่างกันตามบุคลิกภาพและสถานการณ์

สมพร อินทร์แก้ว (2536) กล่าวว่า ความโกรธมักเกิดขึ้นเมื่อความคาดหวังความต้องการและความปรารถนากับสภาพความเป็นจริงไม่ตรงกัน และที่สำคัญ คือ มีผลกระทบต่ความรู้สึกภาคภูมิใจและความมั่นคงภายในจิตใจของบุคคลจนทำให้ยอมรับความจริงนั้นๆ ได้ยาก

อัจฉรา สุขารมณ์ (2527) กล่าวว่า ความโกรธ หมายถึง อารมณ์ที่รุนแรงอย่างหนึ่งซึ่งถูกเร้าให้เกิดขึ้น เมื่อสิ่งที่เรามุ่งหวังไปตามที่เราคาดหวังไว้ อารมณ์นี้แสดงออกในหลายรูปแบบในลักษณะของความเดือดดาล เราร้อนและคลุ้มคลั่ง หรือในลักษณะของความเย็นชาแต่แฝงด้วยความเป็นปรีภัยและ

เต็มไปด้วยเจตนาร้าย หรือแม้กระทั่งการชกต่อยทำร้ายผู้อื่น ในทางตรงกันข้ามอาจอยู่ในลักษณะมองด้วยความเคียดแค้นอย่างเงียบ ๆ

Johnson (1993) กล่าวว่า ความโกรธเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะนำไปสู่ความขัดแย้งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลถูกขัดขวาง ถูกรบกวนความตั้งใจในการปฏิบัติงานหรือการกระทำบางสิ่งบางอย่าง ทำให้บุคคลนั้นรู้สึกที่ตนเองด้อยค่าและถูกปฏิเสธ Glick (1993) ได้ให้ความหมายของความโกรธ หมายถึงอารมณ์พื้นฐานอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้น เมื่อเกิดความไม่พอใจ ไม่ได้สิ่งที่ตนเองต้องการ เมื่อถูกรบกวนหรือเมื่อถูกขัดขวางความตั้งใจในการกระทำบางอย่าง และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

1. ธรรมชาติของความโกรธ

ทามากิ (Tamaki) กล่าวว่า ธรรมชาติของความโกรธ เป็นความรู้สึกที่แสดงออกทั้ง ทางด้านร่างกายและอารมณ์ และส่วนมากจะเกี่ยวกับอารมณ์อื่นๆ ด้วย ความโกรธที่เกิดขึ้นจะ รุนแรงเพียงใดนั้น จะขึ้นกับการตีความเกี่ยวกับสถานการณ์นั้นๆ ค่านิยม ความเชื่อและ ประสบการณ์ในอดีตของบุคคลนั้น ความรุนแรงของความโกรธจะมาจากความรู้สึกไม่พึงพอใจ เล็กน้อยจนถึงความรู้สึกไม่พอใจอย่างมาก จนกระทั่งเกิดการบันดาลโทสะเมื่อบุคคลใดมีอารมณ์ โกรธ ร่างกายก็จะมีอาการหลังอะดรีนาลินเพิ่มมากขึ้น หัวใจเต้นแรงและเร็วขึ้น ความดันโลหิตเพิ่มขึ้น ม่านตาขยายมากขึ้น กล้ามเนื้อตึง หน้าแดง กำมือแน่น รู้สึกร้อนวูบวาบตามร่างกาย หรือมีอาการชา ของอวัยวะบางส่วน นอกจากนี้ สไปลเบิร์กเกอร์ (Spielberger, 1996) ได้กล่าวว่า ความโกรธ สามารถสัมพันธ์กับอารมณ์อื่นๆ เช่น ความกลัว ความเจ็บปวด ความรู้สึกผิด ความละอาย ความ เศร้า ความอิจฉาริษยา ความคับข้องใจ ความหว่าเหว หรือ แม้แต่ความร่าเริง จะมีความโกรธเกิดขึ้น ได้ เพราะความโกรธเป็นแนวทางหนึ่งของการป้องกันตนเองจากสภาพอารมณ์เหล่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าบุคคลทั่วไปจะมีความโกรธ แต่หากแสดงความโกรธอย่างไม่เหมาะสมก็อาจจะทำให้บุคคล นั้นเกิดความรู้สึกต่างๆ ตามมา เช่น ความขมขื่น เกลียด และมั่งร้าย บุคคลจะแสดงความโกรธ มากน้อยเพียงใดจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์และประสบการณ์ในอดีต ค่านิยมและความเชื่อ การอบรม เลี้ยงดู กลุ่มเพื่อน โรงเรียน สังคมและวัฒนธรรม

2. พัฒนาการของความโกรธ

แอนเดอร์สัน (Anderson) ได้สรุปพัฒนาการขั้นต่างๆ ของมนุษย์ที่จะเกิดจากการรับรู้เกี่ยวกับความโกรธ ตลอดจนการตอบสนองต่อความโกรธตามขั้นพัฒนาการต่างๆ ดังนี้ วัยทารก จะเกิดความโกรธจากประสบการณ์เกี่ยวกับความไม่สบายทางกาย หรือความ เจ็บป่วย การตอบสนองต่อความโกรธจะเป็นไปอย่างสุ่มๆ โดยไม่มีจุดหมายที่จะตอบโต้ต่อที่มาของ ความโกรธ เช่น การฟาดแขน-ขา กับเบาะ การงอหลัง การถีบตัวออกจากผู้ใหญ่ เป็นต้น

วัยเด็ก เมื่อเด็กมีความมุ่งมั่นอยู่กับความตั้งใจบางอย่าง เขาจะแสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น ถ้าไม่สำเร็จจะเกิดความคับข้องใจและนำไปสู่ความโกรธ ระบบสังคมสอนให้เด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าวทันทีที่เกิดความคับข้องใจ ซึ่งอาจจะแสดงออกภายในหรือภายนอกต่อที่มาของ ความคับข้องใจ หรือการทดแทน (Displace) ความคับข้องใจไปยังสิ่งของหรือบุคคลอื่น อันเป็นการ แสดง

ความก้าวร้าวทางอ้อม เช่น การขาดโรงเรียน อุบัติเหตุ และความป่าเถื่อนต่างๆ การทดแทน ความโกรธ อาจจะมีลักษณะไม่ก้าวร้าวก็ได้ วัยรุ่น จะมีสาเหตุและการตอบสนองใหม่ๆ ต่อความโกรธ เขาจะโกรธเมื่อ รู้สึกว่าถูกทำลาย ความนับถือ หรือความภาคภูมิใจในตนเอง (Self-esteem) เช่น ถูกเยาะเย้ยถากถาง ถูกล้อเลียน ถูกปฏิเสธจากผู้อื่น ความล้มเหลว ถูกหลอกลวง ได้รับความไม่ยุติธรรม เป็นต้น ส่วนการตอบสนอง นั้น ในช่วงวัยรุ่นหรือหลังวัยรุ่น การตอบสนองต่อความโกรธจะเป็นการตอบสนองด้วยคำพูด (จารุวรรณ ศุภศรี, 2542)

3. ผลของความโกรธ

เมื่อบุคคลมีความโกรธเกิดขึ้น ผลของความโกรธนั้นส่งผลทั้งต่อร่างกายและจิตใจ ดังที่ เกษม ตันติผลาชีวะ (2530) กล่าวว่า ความโกรธอาจก่อให้เกิดความเครียดจนเกิดเป็นความผิดปกติ ในทางสรีระวิทยา ซึ่งควบคุมด้วยระบบประสาทอัตโนมัติ เช่น เป็นความดันโลหิตสูง โรคหลอดเลือด หัวใจขาดเลือด เป็นต้น ผลในกระเพาะอาหาร เป็นต้น ส่วนผลกระทบโดยตรงของความโกรธที่มีต่อ ตัวเอง คือ ทำให้ร่างกายเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น เหงื่อออก ปากคอแห้ง กล้ามเนื้อเกร็ง หัวใจเต้นเร็ว ความดันโลหิต และอัตราการเต้นของหัวใจเพิ่มขึ้น ถ้ายิ่งโกรธจัดอาจถึงขั้นเส้นเลือดใน สมองแตกถึงตายได้ นอกจากนี้ วินัย จันทรเปล่ง (2536) กล่าวว่า ความโกรธก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานต่อตัวเรา ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ทางด้านร่างกายคือ ทำให้มีความดันโลหิตสูง เกิดความเครียด เป็น ผลในกระเพาะอาหารและหัวใจวายตายได้ ทางด้านจิตใจเป็นสาเหตุของความแตกร้างกันระหว่าง คนที่มีความรัก ทำให้การติดต่อในสังคมเกิดปัญหาเป็นต้นเหตุแห่งความละอายใจ หรือนำมาซึ่ง ความเบื่อหน่าย

4. โทษของความโกรธ

ผู้ปฏิบัติพึงพิจารณาโทษของความโกรธ และความพยายามตลอดจนคุณประโยชน์ของความอดทนถ้าเคยพิจารณาไตร่ตรองในเรื่องนี้มาบ้างแล้วถ้าบุคคลไม่พิจารณาเห็นโทษของความโกรธก็อาจรับความโกรธเอาไว้โดยไม่รู้ตัว และอาจถูกความโกรธเข้าครอบงำได้ในภายหลัง ยกตัวอย่างเช่นคนที่ยังขุนข้องหมองใจกับผู้ที่ทำให้ตนต้องเป็นทุกข์ หรือเสียผลประโยชน์ก็เรียกว่ากำลังคบความโกรธ หรือความอาฆาตพยาบาทไว้เป็นเพื่อนสนิทคนที่กำลังโกรธอยู่นี้แม้ อีกฝ่ายหนึ่งจะพยายามขอโทษ หรือลอบโยนด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวานก็ยังรู้สึกโกรธไม่หายและอาจรู้สึกพอใจที่จะเก็บความโกรธนี้ไว้ในใจ ยิ่งอีกฝ่ายหนึ่งพยายามลอบโยนขอโทษ ก็ยิ่งทำให้โกรธหนักขึ้นซ้ำยังอาจกล่าวหาอีกฝ่ายว่าพยายามจะมาบังคับจิตใจเสียอีกอุปมาเหมือนคนที่เอาถุงพิษใส่ไว้ในถุงแล้วหนีบเข้าเอาตนเองไว้เก็บความโกรธไว้ในใจโดยไม่รู้ ว่าความโกรธนั้นไม่ดีมีผลเป็นความทุกข์ (บุญมี พวงเพชร, 2556: 102-104) ดังนั้น เพื่อให้สามารถสลัดความโกรธทิ้งไปจึงควรพิจารณาถึงโทษของความโกรธหรือความเจ็บใจโดยอาจพิจารณาตามเรื่องเล่าในพระไตรปิฎกก็ได้ครั้งหนึ่งปริพาชกชื่อฉันทะได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์และได้เรียนถามท่านว่า “พวกท่านเห็นโทษอย่างไรในราคะโทสะและโมหะจึงได้บัญญัติให้ละราคะโทสะและโมหะเหล่านี้” ท่านพระอานนท์ได้ตอบชี้แจงดังต่อไปนี้ “ผู้มีอายุบุคคลผู้โกรธแล้วถูกความโกรธครอบงำมีใจไม่งาม ย่อมมุ่งเบียดเบียนตนมุ่งเบียดเบียนผู้อื่นมุ่งเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นเขาย่อมประพฤติดุจจิตทางกายวาจาและใจใจความของข้อความข้างต้นคือผู้ปฏิบัติควรพิจารณาไตร่ตรอง และสำรวมตนตามแนวทางที่ได้แสดงไว้ใน

พระธรรมคำสอนโดยให้พิจารณา และสำรวจจิตใจ ดังนี้เมื่อบุคคลถูกความโกรธครอบงำก็จะตกอยู่ในความทุกข์ ความสุขเบิกบานใจที่เคยมีก็พลันเหือดหายไปมีความทุกข์ใจเข้ามาแทนที่ ทำให้ใบหน้าเศร้าหมอง บึ้งตึงกลายเป็นคนกระสับกระส่าย ยิ่งโกรธมากเท่าใดก็ยิ่งทุกข์มากเท่านั้น ทั้งยังมีความลำบากทั้งทางกาย และใจความโกรธอาจทำให้บุคคลถึงกับฆ่าคนหรือกล่าวคำหยาบได้หากภายหลังมาหวนระลึกถึงกรรมชั่วที่ได้ทำลงไปอย่างน้อยก็ต้องรู้สึกเสียใจ และอับอาย เพราะความสำนึกผิด และหากได้ก่ออาชญากรรมด้วยความโกรธก็ต้องรับโทษทางกฎหมายอีกด้วยยิ่งกว่านั้นในภพชาติต่อไปก็จะต้องไปเกิดในอบายได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัสนี้เป็นเพียงการสรุปย่อให้เห็นภัยของความโกรธพวกเราเองก็เคยประสบมาแล้วทั้งนั้นเพียงคิดย้อนกลับไปก็คงพอจะจำได้ความโกรธมีโทษให้เราเห็นได้ชัดเจนอย่างน้อยก็ทำให้ผู้อื่นเสียใจเพราะคำพูดคนที่ถูกดูว่ากล่าวย่อมรู้สึกเสียใจเจ็บใจอารมณ์โกรธอาจผลักดันให้คนเราสามารถฆ่าคนได้ หรือมีฉะนั้นก็อาจทำให้มีความทุกข์ใจอย่างรุนแรงแต่ถึงแม้โทษของความโกรธจะไม่ได้ปรากฏในชาตินี้คนโกรธก็ต้องตกไปสู่อบายภูมิในชาติถัดไปหรือหากได้มาเกิดเป็นมนุษย์อีกด้วยอำนาจของกุศลกรรมก็ต้องเกิดมาเป็นคนพิกลพิการหรืออายุสั้นมีโรคภัยเบียดเบียนหรือมีหน้าตาน่าเกลียดความโกรธให้โทษทั้งแก่ผู้โกรธ และผู้ที่ถูกโกรธ ดังเรื่องของอุตตราอุบาสิกามาในอรรถกถาของคัมภีร์ธรรมบท (ขุ.ธ. 42/27/424-425)

บทสรุป

ผลวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธปรัชญาจากศัพท์ว่าโทสะ พบว่า ได้แก่ ความเร่าร้อน ที่เกิดขึ้นเพราะความไม่ยินดีไม่พอใจความหงุดหงิด ความโกรธคือความอาฆาต พยาบาท โดยกำหนด หมายรูปว่าไม่ดีเสียไม่ไพเราะกลิ่นไม่หอม รสไม่อร่อย สิ่งนั้นไม่น่าจับต้อง แล้วก็จะตริกด้วยความ ไม่พอใจ ไม่ยินดีในสิ่งเหล่านั้น บางครั้งอาจจะกระจายออกไปอย่างที่ทรงแสดงในรูปของอาฆาต วัตถุ คือ วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาตพยาบาท เช่น คิดว่าคนนั้นเคยทำอันตรายแก่เราคนนั้นได้เคย ทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นได้เคยทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ศัตรูของเรา ซึ่งเป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้วแต่ก็นำมาคิดด้วยความโกรธความไม่พอใจ บางครั้งก็จะคิดว่าคนนั้นกำลังจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นกำลังทำอันตรายต่อญาติมิตรของเราคนนั้น กำลังทำประโยชน์เกื้อกูลแก่คนที่ศัตรูของเรา ความโกรธเกิดขึ้นเพราะปรารถนาการกระทำของ บุคคลอื่นในขณะปัจจุบัน และซ้ำร้ายไปยิ่งกว่านั้น บางครั้งจะมีการคิดในลักษณะของการคาดหมายว่าคนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อเรา คนนั้นอาจจะทำอันตรายต่อญาติมิตรของเรา คนนั้นอาจจะทำ ประโยชน์เกื้อกูลแก่คนที่ศัตรูของเรา จากนั้นไฟคือความโกรธความประทุษร้ายความอาฆาต พยาบาท ก็จะเกิดขึ้นเผาผลาญใจของบุคคล

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). *ธัมมปัทฏฐกถา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *อภิธัมมัตถวินิยัติกา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2537). *มั่งคั่งถกที่ปณิ แผล เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปัญญา ใช้นางยาง และคณะ. (2548). *อธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ธมมวาทโณภิกขุ. (2541). *พุทธวิธีชนะความโกรธ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- บุญมี พวงเพชร. (2556). *HAPPY Life : พลังคำสอนของดาไลลามะเพื่อความสุขของชีวิตอย่างแท้จริง*. นนทบุรี : ปิยะนันทบุ๊ค.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2556). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดคำวัด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *ทำอย่างไรจะหายโกรธ*. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์สุภาจำกัด.
- พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมขันธ). (2554). *วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). (2555). *พรหมวิหาร*. กรุงเทพฯ: หจก. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์ .
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *การเก็บความโกรธใส่ผู้อื่น*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- Jakubowski (1978). *Pateicia and Lange Arthur. The Assertive Option: Your Right and Responsibilities*. Illinios: Prentice Hall.
- Speilberger C.D. (1996). *Manual for the state-trait anger expression inventory (STAXI)*. Florida: Psychological Assesment Resources.
- Schuerger, J.M. (1979). *Understanding and controlling Anger. in Helping Clients with Special Concerns*. Edited by Eisenberg. S. and L.E. Patterson. Chicaco: Rand Mc. Nally College Publishing Company.
- Tamaki Shelly. (1994). *Adolescent Anger Control SSTA Research Center Report*. (Online).

นิกายมหายานในพุทธศาสนา Mahayana Sect in Buddhism

ทิพย์ตะวัน ผาภูมิโกสม
Thipthawan Phaphumkosum
โกเมนทร์ เทนสุนา
Komen Thensuna
นัทธพงศ์ จันทะวาด
Nattapong Jantaward
พระมหามหวินทร์ ปุริสุตตโม
Phramaha Maghavin Purisuttamo
พนมนคร มีราคา
Phanomnakorn Meeraka
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University
E-mail: komenthensunaKhom@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทในเบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธศาสนานิกายมหายานเป็นหลักจากการศึกษา พบว่า พุทธศาสนาเกิดขึ้นจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และเผยแผ่ไปยังแคว้นต่างๆ ไปจนถึงนานาประเทศ สำหรับการก่อเกิดพุทธศาสนานิกายมหายานนั้นเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธปรินิพพานแล้ว โดยเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วจึงได้มีคณะสงฆ์ที่มีความเห็นต่างจากนิกายเดิม กล่าวคือแนวคิดของพุทธศาสนานิกายมหายานที่พัฒนามาจากแนวคิดของนิกายมหาสังฆิกะได้ให้ความสำคัญกับการเป็นพระโพธิสัตว์และเน้นบทบาทของคฤหัสถ์มากกว่าเดิม ส่วนข้อวัตรปฏิบัติในพุทธศาสนานิกายมหายานจะมีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่

คำสำคัญ: บริบท, พุทธศาสนานิกายมหายาน, พระโพธิสัตว์

Abstract

This article mainly aims to study the context of Mahayana Buddhism. From the study, it was found that Buddhism was originated from the Buddha's enlightenment and propagated to various regions in many countries. As for the origination of Mahayana Buddhism, it occurred after the Buddha passed away. When the Lord Buddha passed

away, there was a sangha with different opinions from the original sect. The concept of Mahayana Buddhism, which was evolved from the Mahasangika sect, put more emphasis on being a Bodhisattva and the layman's role. As for the practices in Mahayana Buddhism, there will be differences in each area.

Keywords: Buddhist context, Mahayana Buddhism, Bodhisattva

บทนำ

“มหายาน” แปลว่า “ยานอันยิ่งใหญ่” หมายถึง หนทางที่จะนำพาสรรพสัตว์จำนวนมหาศาลไปสู่การบรรลุหลุดพ้นไปด้วยกัน ซึ่งมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น นิกายฝ่ายเหนือ มหาสังฆิกะ เอกยาน พุทธยาน อุตฺตรนิกาย เป็นต้น ขวามหายาน เชื่อว่า หนทางของการบรรณธรรมตามแบบนิกายของตนนั้นเป็นหนทางอันประเสริฐกว่านิกายอื่นๆ เพราะสามารถช่วยผู้อื่นได้เป็นจำนวนมากและสามารถดับทุกข์อันไพศาลของหมู่สัตว์ การก่อเกิดนิกายมหายานนั้นเริ่มก่อเกิดขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ 100 ปี อันเป็นช่วงเวลาที่มีการสังคายนาครั้งที่ 2 ทั้งนี้เพราะภิกษุกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “มหาสังฆิกะ” ได้แยกตนออกไปต่างหากจากกลุ่มที่พยายามอนุรักษ์ของเดิม ซึ่งเรียกว่า “เถรวาท” การแยกตัวของมหาสังฆิกะนี้ได้ทำให้เกิดความแตกแยกในเรื่องหลักปฏิบัติของนักบวช หลังจากนั้นมหาสังฆิกะได้แยกกลุ่มนิกายย่อยออกไปอีก 18 นิกาย เพราะมีทัศนะ อุดมคติ หลักธรรม และกิจวัตรปฏิบัติที่แตกต่างกัน ความแตกแยกนี้ไม่ได้สิ้นสุดเพียงเท่านี้ หลังจากนั้นได้มีภิกษุบางรูปในนิกายทั้ง 18 นี้ ได้แยกตนออกมาตั้งคณะใหม่ทำให้เกิดเป็นนิกายมหายาน พุทธศาสนานิกายมหายานจึงมีประวัติศาสตร์ของการวิวัฒนาการอันยาวนาน ประกอบกับได้มีการออกไปอย่างกว้างขวางในดินแดนที่ห่างไกลจากชมพูทวีป ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวัตรปฏิบัติ ตลอดจนคัมภีร์สอนให้เหมาะสมกับบุคคลและสภาพแวดล้อม มีผู้นับถืออย่างแพร่หลาย ได้แก่ ประเทศจีน ญวน เกาหลี ญี่ปุ่น ทิเบต และภูฏาน (<https://www.slideshare.net/ChainarongMaharak/ss-40004876>)

นิกายมหายานมีหลักธรรมที่เป็นหลักคำสอนและเรื่องความเชื่อในพระพุทธเจ้ามหายานในระยะแรกมีความเชื่อในเรื่องพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับฝ่ายเถรวาท คือ เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีเพียง 2 นิกาย คือ ธรรมกาย ซึ่งหมายถึงพระคุณของพระพุทธองค์ ได้แก่ พระเมตตาคุณ พระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณ นิรมาณกาย หมายถึง กายเนื้อในขณะที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ มหายานได้แต่งเติมเพิ่มอีกกายหนึ่งเข้าไปคือ สัมโภคกาย ซึ่งเป็นกายของพระพุทธองค์ที่สำแดงให้ปรากฏเฉพาะพระโพธิสัตว์ พระกายนี้เป็นสถานะทิพย์มีรัศมีรุ่งเรืองแผ่ซ่านทั่วไป พระองค์ยังทรงสดับคำสวดมนต์ของเรา แม้จะดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ขวามหายานเชื่อว่าพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ มีเป็นจำนวนมากมายในจักรวาลนี้ พระองค์เสด็จมาอุบัติเพื่อสั่งสอนธรรมอยู่ทั่วไปนับ จำนวนไม่ถ้วน

บทความนี้จึงมีความต้องการที่จะนำเสนอความเป็นมาหรือการก่อเกิดพระพุทธศาสนานิกายมหายานและหลักธรรมคำสอนเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาต่อไป

การก่อเกิดพระพุทธรูปนิยามมหายาน

พุทธศาสนาได้เกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่างๆ ถึง 18 นิกาย หรือมากกว่านั้น ในพุทธศตวรรษที่ 2 ส่วนมากเป็นนิกายเล็กๆ ไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก นิกายที่ได้รับความนิยมและมีอิทธิพลมากที่สุดในระยะ 5 ศตวรรษแรกได้แก่เถรวาทนิกาย ซึ่งยึดถือปฏิบัติตามมติปฐม สังคายนาเป็นหลัก และนิกายนี้เองยังได้แตกแยกออกเป็นนิกาย เล็ก ๆ อีกถึง 12 นิกาย ดังนั้น การศึกษาหลักธรรมที่สำคัญที่สุดจึงสามารถ ค้นหาได้จาก “เกทธรรมมติจักรศาสนาตร์” ในฝ่ายสันสกฤต และกถาวัตถุของฝ่ายบาลี ซึ่งเป็นหลักธรรมของฝ่ายสาวกยานหรือเถรวาทนิกาย ส่วน นิกายต่างๆ ที่แตกแยกออกจากนิกายเถรวาท เราไม่สามารถหาหลักฐาน ได้อย่างสมบูรณ์เพียงพอ นิกายอื่นๆ ที่พอจะค้นหาหลักธรรมได้ละเอียด พอสมควรคือนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งส่วนใหญ่คณาจารย์จีนได้แปลจาก ภาษาสันสกฤตและบาลีเป็นภาษาจีนและทิเบต หลักธรรมของนิกาย สรวาสติวาทิน เราสามารถศึกษาได้จากนิกายมหายาน เพราะได้รวมหลักธรรมที่สำคัญของสรวาสติวาทินอยู่ด้วย นิกายนอกจากที่กล่าวมาปรากฏ ว่ามีหลักฐานหลงเหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันน้อยมาก แม้แต่นิกายมหา สังฆิกะซึ่งนับเป็นนิกายหลักของพระพุทธศาสนาในศตวรรษต้นๆ หลักฐานตกมาถึงปัจจุบันน้อยมากจนไม่สามารถยึดถือเป็นหลักสำคัญได้ แต่นิกายมหาสังฆิกะและกึ่งนิกายที่แตกแยกออกไป มีบทบาทสำคัญมาก ในการก่อกำเนิดพุทธศาสนานิกายมหายานขึ้น แต่ลัทธิมหายานเป็น ลัทธิอิสระและเป็นที่รวมหลักธรรมสำคัญๆ ของทุกๆ นิกายในพระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่า “นิกายมหายาน” เป็นขุมกำลังที่สำคัญมากของพุทธศาสนา”

เมื่อย้อนหลังไปดูเหตุการณ์ที่เป็นบ่อเกิดของมหายานนั้น เราก็พอ จะทราบความเป็นมาของพุทธศาสนาในยุคต้นพอสมควร ต่อมาในระหว่าง สมัยที่พวกกุษาณกำลังแผ่อิทธิพลอยู่ ณ เบื้องอุดรภาคของอินเดีย และ พวกอันธระกำลังเสวยอำนาจ ณ อินเดียภาคทักษิณ ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ในสมัยดังกล่าว ได้มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงปรากฏ ขึ้นในพุทธศาสนา นั่นคือการถือกำเนิดของลัทธินิกายใหม่ ซึ่งไม่ยอม อยู่ร่วมอาณัติด้วยกับลัทธินิกาย 18 ซึ่งกำลังเจริญแข่งกันอยู่ ณ บัดนั้นลัทธินิกายใหม่นี้เรียกตนเองว่า “ลัทธิมหายาน” การปรากฏขึ้นของนิกาย มหายานนับเป็นวิวัฒนาการ และเป็นงานปฏิรูปในหน้าประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในสมัยดั้งเดิมมีลักษณะเป็นสังนิยม มนุษยภาพนิยม ปติภูฐานนิยม และเป็นวิทยาศาสตร์ ได้แปรโฉมหน้า เป็นอภิปรัชญาในสมัยนิกาย 18 และสภาพเป็นอภิปรัชญาและตรรกวิทยาอย่างสมบูรณ์แบบสมัยลัทธิมหายานเกิดขึ้น นิกายมหายานจึงเป็น ผลแห่งจินตนาการอันไพศาล เป็นอภิปรัชญา เป็นตรรกวิทยาและวรรณคดี และศิลปะยิ่งใหญ่ ตลอดจนเป็นหลักธรรมที่ต้องอารมณ์ของชนทุกชั้น ฉะนั้น ลัทธินี้จึงเป็นภูมิธรรมครองใจประชากรหลายร้อยล้านในซีกโลกตะวันออกมีชนชาติจีน ญี่ปุ่น ทิเบต มองโกเลีย แมนจู เกาหลี และเวียดนามนับถือสืบเนื่องกันมานับหลายศตวรรษ การศึกษาเข้าถึงลัทธิ หรือนิกายมหายานนี้ จึงเป็นการกิจอันสำคัญของนักศึกษาพระพุทธ ศาสนาโดยทั่วไปอันจะละเว้นเสียมิได้ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543)

1. มหายานเกิดขึ้นจากนิกาย 18

ในบทต้นๆ ได้กล่าวมาแล้วว่า พุทธศาสนาได้แตกแยกออกเป็น นิกายต่าง ๆ เนื่องมาจากความวิบัติแห่งศีลสามัญญตาและทวิภูมิสามัญญ ตา นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 1 เป็นต้นมา สังคมชนบทแบ่งแยก

ออกเป็น 14 นิกายใหญ่ และมีสาขาสลี่ย่อยแยกแยกออกมาอีก ต่างนิกายต่างมีอุดมทัศน์ทางหลักธรรม และวัตรปฏิบัติผิดแผกกันมากบ้าง และต่าง นิกายย่อมมีศูนย์กลางของตนเอง มหายานก็มีลักษณะเดียวกัน คือเกิดขึ้น เพราะมีทัศนะในเรื่องอุดมคติต่างจากพวกนิกาย 18 จึงต้องแยกออกมา เป็นคณะใหม่ คณาจารย์ในมหายานในสมัยต้นล้วนแต่เป็นภิกษุในนิกาย 14 มาก่อน ภายหลังจึงแยกตนออกมาตั้งนิกาย มหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณาจารย์ในนิกายมหาสังฆิกะ และกลุ่มคณะของนิกายนั้นได้ มีบทบาทอัน สำคัญที่ก่อกำเนิดลัทธิมหายาน นิกายมหาสังฆิกะและกิง ของนิกายซึ่งเรียกรวมว่า คณะอันธกะมีศูนย์กลาง ใหญ่อยู่ตอนใต้ของ อินเดียในแคว้นอันธระ นิกายมหาสังฆิกะกับกิงนิกายมีคตินิยม เปลี่ยนแปลง แก่ไขพระธรรมวินัยให้เหมาะกับกาลเทศะอยู่แล้ว ในการ แก่ไขเปลี่ยนแปลงชั้นหลังๆ นี้ได้ปฏิรูปใหญ่ เป็นการก่อตั้งลัทธิมหายานขึ้น ไม่ขึ้นอยู่กับนิกายมหาสังฆิกะอีก ฉะนั้น คติในลัทธิมหายานจึงมีหลักธรรม ของมหาสังฆิกะเจือปนอยู่มาก นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลของนิกายอื่นๆ เช่น นิกายสรวาสตวาทิน นิกาย เสาตรนติกวาทิน นิกายวัช บุตร มีนิกายมหาสังฆิกะเป็นตัวอย่างของการแยกตัวออกจากพระพุทธศาสนา ดั้งเดิมคือฝ่ายเถรวาทด้วยเหตุผลประการอย่างไร ลัทธิมหายานก็ได้แยกตัวออกจากนิกายมหาสังฆิกะด้วย เหตุผลประการนั้น

2. มหายานเกิดขึ้นจากพระบุคลิภาพของพระพุทธองค์

ในหลักธรรมของคณะนิกายมหาสังฆิกะ เราจะเห็นได้ว่ามีทัศนะ ต่อพระบุคลิภาพอันยิ่งใหญ่ ของพระบรมศาสดาในส่วนโลกุตระภาพ แตกต่างจากนิกายอื่น โดยเฉพาะนิกายเถรวาท ในขณะที่ฝ่ายเถรวาท ถือว่าพระวรกายนามรูปของพระพุทธองค์ก็เช่นเดียวกับสังขารธรรมทั่วไป ย่อมเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือต้องเปลี่ยนแปลงแตกดับไปในที่สุด เมื่อหมดเหตุปัจจัยแล้ว สิ่งที่ไม่แตกดับคือพระคุณธรรมอัน งามซึ่งจับใจ ซึ่งพระองค์ได้บำเพ็ญมาหรือพระนิพพานอันพระองค์เข้าถึงเท่านั้น แต่ ฝ่ายมหาสังฆิกะเห็นว่า พระบุคลิภาพและพระชนมชีพของพระบรม ศาสดาจะแตกดับลงในกาลอนุปาทิเสสนิพพานนั้นยังไม่ได้ เสียแรงที่ พระองค์เป็นอภิบุรุษได้สร้างบารมีมานับสงฆ์กลับ จะมาลงเอยดับสูญ อย่างนี้ โดยไม่มีอะไร เหลือไม่ได้ ฝ่ายมหาสังฆิกะจึงถือว่า ภาวะของพระ พุทธองค์ทั้งนามและรูปเป็นโลกุตระ พระชนมชีพของ พระองค์ยังยืนไม่มี ขอบเขต สิ่งที่แตกดับเป็นเพียงมายาธรรมเท่านั้น ความคิดนี้แหละได้ ส่งเสริมให้เกิด ลัทธิมหายาน เพราะต่อมาเมื่อเป็นผู้ซาบซึ้งดื่มในพระ จริยาและพระบุคลิภาพของพระบรมศาสดาถึง ขนาดก็ปรารถนาจะถ่าย ทอดพระบุคลิภาพพระองค์มาไว้ที่ตน นั่นคือการที่ตนจักต้องบำเพ็ญคุณธรรม ทั้งหลาย เช่นพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมา ผู้ซาบซึ้งเหล่านั้น ย่อมอาบรดด้วยพระบารมีธรรม มีพระมหา กรุณา เป็นต้นว่า การเสียสละ พระองค์เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ประกอบทั้งเรื่องราวในชาดกซึ่งนับถือ กันว่าเป็นเรื่องราวบำเพ็ญความดีต่างๆ ของพระพุทธองค์ เมื่อครั้งเสวย พระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นที่ ดูกตติในหทัยของผู้ที่ซาบซึ้งยิ่งนัก ผู้ที่ ซาบซึ้งดังกล่าวจึงได้หิวยกเอาโพธิจริยาทั้ง 10 ทศนั้นขึ้นมา ประกาศ เป็นพิเศษ และตั้งอุดมคติให้มุ่งสำเร็จเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า เมื่อมี โอกาสสร้างบารมีเป็น ประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ผู้ซาบซึ้งเหล่านี้ไม่พอใจในการบรรลุหรือตัดผล เห็นไปว่าเป็นธรรมคับแคบเฉพาะตน เมื่อเป็นเช่น นั้นจึงแยกตัวออกมาจากนิกายสังกัดเดิมออกมาตั้งเป็นนิกายมหายานขึ้น เพราะถือว่าเป็น

ลัทธิใหญ่ เนื่องด้วยมีอุดมคติใหญ่โต ถึงปรารถนา พุทธภูมิและประพจน์วัตร เช่น พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทศบารมีโปรดสรรพ สัตว์ได้กว้างขวางกว่าคฤธรรมหรือวัตรปฏิบัติตามแนวบรรลุมรรคผลของนิกาย 18 เดิม

3. มหายานเกิดขึ้นจากแรงดันของศาสนาพราหมณ์

ในสมัยเมื่อพระองค์ตรัสรู้ และอยู่ระหว่างการเผยแผ่พุทธศาสนา หลักธรรมของพระองค์สามารถเอาชนะจิตใจของปวงชนได้ เนื่องจากคำสอนหรือหลักธรรมที่พระองค์ตรัสนั้น ประกอบด้วยเหตุและผลที่เป็นความจริง ดังนั้น พุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปในหมู่ชนทุกชั้นอย่างรวดเร็ว และเร็วจนลัทธิศาสนาอื่นๆ คาดไม่ถึง ลัทธิศาสนาอื่นๆ จึงประสบกับความเสื่อม ไม่อาจฟื้นตัวขึ้นมาได้ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ในสมัยนั้นอิทธิพลท่วมท้นทุกวิถีทาง แต่ไม่ว่าวิถีที่พุทธศาสนาจะเข้ามามีอิทธิพลแทน ที่อย่างรวดเร็ว คณาจารย์ของลัทธิพราหมณ์ต่างหาวิธีล้มล้างพุทธศาสนาแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้บรรลุถึงความรุ่งเรืองอย่างสูงสุด หลังจากเปลี่ยนรัชกาล พุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อม เพราะกษัตริย์ราชวงศ์สุทศในแคว้นมคธขึ้นครองราชย์ต่อจากราชวงศ์เมารยะทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ พุทธ ศาสนาในสมัยนี้จึงถูกบ่อนทำลายทุกวิถีทาง ส่วนลัทธิพราหมณ์ต่างก็เร่งพยายามปรับปรุงปฏิรูปลัทธิเป็นการใหญ่ มีการแต่งมหากาพย์ขึ้นอีก เรื่อง ซึ่งมีความแพร่หลายมากมีสำนวนเป็นที่ประทับใจ สามารถดึงดูดใจผู้อ่านให้เกิดศรัทธาภักดีในพระผู้เป็นเจ้าของลัทธิพราหมณ์มหากาพย์ นั้นได้แก่ มหาภารตะและรามายณะ ซึ่งแม้แต่บุคคลทั่วๆ ไปส่วนใหญ่ก็เคย ได้ยินชื่อมาแล้ว อนึ่งในมหาภารตะตอนภิষมบรรพมีบทความอยู่ตอน หนึ่ง ผู้รจนาสมมติขึ้นว่าพระกฤษณะเป็นผู้แสดงเองวลีซึ่งพระกฤษณะ แสดงนั้นล้วนเป็นสัญลักษณ์แห่งปรัชญาของพราหมณ์ ซึ่งถ้าจะนับตั้งแต่สมัยพระเวทเป็นต้นมาก็ได้ชื่อว่า เป็นวลีที่เป็นยอดแห่งพระเวท เป็นยอดแห่งอุปนิษัท และเป็นยอดของปรัชญาพราหมณ์ทั้งมวล บทความดังกล่าวนี้จึงได้ถูกเรียกว่า “ภควัดคีตา” เมื่อภควัดคีตาอุบัติขึ้น ปรัชญาของพราหมณ์อันเป็น “อาตมันวาท” ก็ยิ่งแพร่หลายในหมู่ปัญญาชน นอกจากนั้น พราหมณ์ยังเลียนแบบพระพุทธรูป เห็นว่าพระพุทธรูปมีพระไตรสรณคมน์ ซึ่งประกอบด้วยพระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ เป็นที่พึ่งอันสูงสุด ฝ่ายพราหมณ์จึงสร้างตรีมูรติขึ้นบ้าง กล่าวคือรวมพระเจ้าใหญ่ 3 องค์เข้าไปมีพระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ เป็นที่พึ่งสูงสุดบ้าง พระพุทธรูปมีสังฆารามตามนครน้อยใหญ่ และตามนิคมชนบท เพื่อเป็นที่พระสงฆ์อาศัยและเป็นสถานที่ประกาศธรรม แก่ประชาชน ฝ่ายพราหมณ์ก็สร้างวัดแบบสังฆารามขึ้นบ้าง พุทธบริษัท มีการจาริกแสวงบุญตามสังเวชนียสถาน ฝ่ายพราหมณ์ก็มีการจาริก แสวงบุญตามเทวาลัยสำคัญขึ้นบ้าง ปรากฏว่าการฟื้นฟูปรับปรุงศาสนา พราหมณ์คราวนี้ได้ผลอย่างยิ่ง ทำให้ศาสนาพราหมณ์แพร่หลายยิ่งขึ้น ประกอบทั้งพวกต่างด้าว เช่น พวกกรีก พวกอิหร่าน พวกกุษาณทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ นำลัทธิศาสนาของเขาเข้ามาแพร่หลายด้วย จึงมีการถ่ายทอดคนในทางศาสนาเกิดขึ้นผลปรากฏว่า การฟื้นฟูปรับปรุงศาสนาพราหมณ์ในครั้งนี้ได้บรรลุ ผลตามวัตถุประสงค์นั้น ทำให้ศาสนาพราหมณ์แพร่หลายและทรงอิทธิพล แพร่ขยายออกไป พุทธศาสนาในเวลานั้นย่อมถูกอิทธิพลดังกล่าวครอบ คลุมไว้เกือบหมดสิ้น (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543: 463-465)

4. มหายานเกิดขึ้นจากพุทธบริษัทคฤหัสถ์

เนื่องด้วยการปฏิรูปลัทธิธรรมดั่งกล่าวมา แม้จะเกิดด้วยพระเถรอาจารย์ในนิกาย 18 เดิม ก็จริงอยู่ พระเถรจารย์เหล่านั้นหนีกันไปในทาง เป็นผู้นำด้านปรัชญา ส่วนผู้ที่ผู้นำปฏิรูปทั้งในด้านบุคลาธิฐาน และปรัชญา คือ ธรรมาธิฐานผสมกัน คือ พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ โดยเฉพาะ พุทธบริษัทเยวชนหนุ่มสาวมีบทบาทมากที่สุด ในการก่อกำเนิดนิกาย มหายานขึ้น พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์เหล่านี้ได้เรียกตนเองว่าเป็นชาวพุทธที่ก้าวหน้าตื่นตัวต่อเหตุการณ์ ทันสมัยต่อเหตุการณ์ และสามารถปรับปรุงตนเองให้เข้าได้กับสถานการณ์ยิ่งกว่าคณะพุทธบริษัทที่เคร่งครัด ต่อระเบียบแบบแผนเดิมจนเกินไป คณะพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ก็พยายาม เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามสังคมด้านต่างๆ อย่างใกล้ชิด สะดวกกว่า พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งย่อมจะต้องเคร่งครัดรักษาสมณสารูป ไม่อาจเผยแผ่ ศาสนาได้เต็มที่ ผิดกับฝ่ายคฤหัสถ์ซึ่งอาจจะแทรกแซงเข้าไปเผยแผ่ธรรม ได้ในทุกกาลและทุกเทศะ และโดยที่คณะพุทธบริษัทคฤหัสถ์เหล่านี้ ทำงานเผยแผ่ธรรมด้วยวิธีการใหม่ ๆ เพื่อชักจูงประชาชนให้มาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ประกอบกับคฤหัสถ์เหล่านี้มีโพธิจิตปรารถนาพระโพธิญาณจึงได้ชื่อกันว่าเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในเพศฆราวาสนี้ ยังแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ก. พระโพธิสัตว์ฆราวาสซึ่งประพฤติพรหมจรรย์เยี่ยงสมณะ ประเภท นี้แม้จะครองเรือนอยู่ แต่ก็รักษาความสงบในภายใน เรียกฆราวาสผู้นี้ก็เห็นจะได้ ข. พระโพธิสัตว์ฆราวาสซึ่งยังบริโภคนามคุณเยี่ยงสามัญชนทั่วไป ทั้ง 2 ประเภท ได้ร่วมงานกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เพราะฉะนั้น พระสูตรฝ่ายมหายานซึ่งรจนาขึ้นโดยคณะพุทธบริษัท คฤหัสถ์เหล่านี้ จึงมีลีลาหนีไปในแนววรรณคดีและมีสุนทรียภาพ อันไพศาล ทั้งนี้เพื่อให้เกิดสนิยมประทับใจของประชาชน และด้วยเหตุผล ประการดังกล่าว พระโพธิสัตว์ส่วนมากจึงประดับไปด้วยอภิวินัยการวิภูษิตาภรณ์ต่างๆ อันเป็นสัญลักษณ์ของฆราวาสชนมิใช่สมณะ ฝ่ายมหายานๆ มิได้คำนึงเรื่องใดมากเท่ากับเรื่องพระโพธิจิต ซึ่งผูกพันมุ่งมั่นต่อพระโพธิญาณ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

นิกายมหายานเคารพในพระธรรมซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และการพินิจไตรปิฎก เช่นเดียวกับเถรวาท จึงมิได้ปฏิเสธพระไตรปิฎก หากแต่ถือว่ายังไม่พอ เนื่องจากเกิดสำนึกร่วมกันว่า นามและรูป ของพระพุทธรูปเป็นโลกุตระไม่อาจดับสูญ สิ่งที่ดีดับสูญไปนั้นเป็นเพียงภาพมายา พระธรรมกายซึ่งเป็นธาตุอันบริสุทธิ์ยังคงมีอยู่ต่อไป มนุษย์ทุกคนมีธาตุพุทธะร่วมกับพระพุทธเจ้า ถ้ามีกิเลสมาปิดบังธาตุพุทธะก็ไม่ปรากฏมนุษย์ทุกคนจึงมีศักยภาพที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ได้เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ถ้าได้รับการฝึกฝนชำระจิตใจจนบริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์จึงมีจำนวนมหาศาลและมีหน้าที่ส่งเสริมงานของพระพุทธเจ้า คำสอนของพระโพธิสัตว์จึงมีน้ำหนักเท่ากับพระ ไตรปิฎกฝ่ายมหายานจึงมีคัมภีร์เกิดขึ้นมากมายและให้ความเคารพเทียบเท่าพระไตรปิฎกมหายานมีทั้งพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม แต่พระวินัยของมหายานนั้น นอกจากจะมี 250 ข้อแล้วยังไม่ได้เป็นหมวดหมู่แบบเถรวาทสังฆกรรมต่างๆ ของฝ่ายมหายานต้องใช้คัมภีร์วินัยของสรวาสติวาทธรรมคูปตะ มหาสังมิกะ และมหิศาสะกะ

สิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ของฝ่ายมหายานมีดังนี้

- ปาราชิก	4
- สังฆาทิเสส	13
- อนิยต	2
- นิสสัคคียปาจิตติย	30
- ปาจิตติย	4
- ปาฏิเทสนีย	100
- อธิกรณสมณะ	7

นอกจากนี้ สิกขาบทของมหายานได้เพิ่มวินัยของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งที่กล่าวไว้ใน พรหมชาลสูตรเรียก “พรหมชาลโพธิสัตว์ศีล” และ “ยุคโพธิสัตว์ศีล” ซึ่งอยู่ในคัมภีร์โยคอาจารย์ภูมิตาสตร ปกรณ์พิเศษของ นิกายวิชฌนาสมาทิน และมีข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างคือ วินัยของโพธิสัตว์ นั้นแม้จะต้อง ครุกาบัติ เป็นปาราชิกในโพธิสัตว์สิกขาบทก็สามารถสมทานใหม่ได้ ไม่เหมือนกับภิกขุปาฏิโมกข์ ซึ่งทำ คินอีกไม่ได้ทั้งนี้ เพราะถือว่าสิกขาบทของภิกขุอยู่ในขอบเขตจำกัดของปัจจุบันชาติ ส่วน สิกขาบทของ โพธิสัตว์นั้นไม่จำกัดชาติ ดังนั้นกุลบุตรฝ่ายมหายานเมื่อ อุปสัมปทากรรมแล้วก็ต้องรับศีลโพธิสัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่นิยมพรหมชาลโพธิสัตว์ศีลมากกว่าโยคโพธิสัตว์ศีลและศีลพระโพธิสัตว์นี้ได้ห้ามภิกษุ ฉน เนื้อสัตว์ ของสดคาว และหัวหอม หัวกระเทียมเพราะสิ่งเหล่านี้ช่วย ส่งเสริมให้เกิดกำเริบราคะกันจิตมิให้ บรรลุสมาธิ และการกินเนื้อสัตว์นี้อาจกินถูกเนื้อบิดามารดาในชาติก่อน 1 ของตน ผู้รับศีลโพธิสัตว์จึงต้อง ถือมังสะวิรัติอย่างเคร่งครัดพระสงฆ์มหายานของจีนได้รับการยอมรับกันว่าปฏิบัติในข้อนี้ ได้เคร่งครัดกว่า พวกมหายานในประเทศอื่นๆ สำหรับพระสูตรของมหายานนั้นมีมากมาย แต่ละสูตรจะยาวมาก บางสูตร อ่านหลายๆสัปดาห์จึงหมด เช่น มหาปรัชญาปารมิตา มีถึง 600 ผูกในสูตรเดียว อวตังสกะมหาไพบลยสูตร มี 80 ผูกปรัชญาปารมิตาสสูตรจัดว่าเป็นสูตรดั้งเดิมที่สุด เป็นมูลฐานทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องศูนยตา นอกจากนี้ก็มีอวตังสกะสูตร เป็นสูตรสำคัญที่สุดของนิกายมหายาน เพราะเป็นพระสูตรที่เชื่อกันว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเองเป็นเวลา 3 สัปดาห์ในขณะที่พระองค์เข้าสู่สมาธิ

หนทางแห่งการบรรลุธรรมของพระพุทธานิกายมหายาน

ปณิธานของฝ่ายมหายานที่พุทธมามกะ ซึ่งเป็นนักปฏิบัติจะต้องยึดถือเป็นอุคมคติประจำใจมี 4 ข้อ คือ 1. เราจะละกิเลสทั้งหลายให้หมดไป 2. เราจะศึกษาธรรมทั้งหลายให้เจนจบ 3. เราจะโปรดสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น 4. เราจะต้องบรรลุพุทธภูมิ

ครุกาบัติ 10 ได้แก่ 1. ผู้ฆ่าชีวิตมนุษย์ ให้ตายด้วยมือตนเองใช้ผู้อื่นกระทำหรือเป็นใจสมรู้ ตลอดจนฆ่าชีวิตสัตว์เล็กใหญ่ให้ตาย ต้องสถานโทษหนัก 2. ผู้ถือเอาของผู้อื่น ลักเอาของที่เจ้าของไม่ อนุญาตด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก 3. ผู้เสพเมถุน นานิมิตล่วงเข้าไปในทวารหนัก ทวารเบา หรือทางปากของผู้ชายหรือผู้หญิง ตลอดจนสัตว์เครื่องจวนตัวเมีย ต้องสถานโทษหนัก 4. ผู้ทอด อดตรินมนุษย์ธรรม อวดรู้มานรู้มรรคผลที่ไม่มีในตน ตลอดจนพูดมุสาวาทที่ไม่ใช่ความจริง กระทำด้วย

ตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก 5. พลิตสุราเมรย์น้ำมา ตลอดจนยาตองสุราที่ไม่ใช่รักษาโรค โดยตรงกระทำหรือผลิตเองหรือใช้คนอื่นกระทำหรือผลิต ต้องสถานโทษหนัก 6. ผู้กล่าวร้ายบริษัท 4 ใส่ไคล้อาบตีชู้ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาตลอดจนศีกษามานะ (สิกขมานา) สามณร และสามเณรี โดยไม่มีมูลด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก 7. ผู้ยกตนข่มท่าน ตีเตียนนินทาภิกษุอื่น ยกย่องตนเองเพื่อลาภด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก 8. ผู้ตระหนี่เหนียวแน่น ไม่มีมุทิตาจิตตลอดจนไม่เอื้อเฟื้อต่อผู้ยากจนขอทาน กลับขับไล่ไล่ส่ง กระทำด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก 9. ผู้มุกะลุนเฉียว ตลอดจนก่อการวิวาท ใช้มีด ใช้ไม้ ใช้มือทุบตีภิกษุกระทำด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก 10. ผู้ประทุษร้ายต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กระทำด้วยตนเองหรือใช้ผู้อื่นกระทำ ต้องสถานโทษหนัก

วิเคราะห์นิยามหายานในพระพุทธศาสนา

การพิจารณาพระพุทธศาสนานิกายมหายานในส่วนของการละเอียดนั้น จะเกี่ยวข้องกับประเด็น ดังนี้

การก่อเกิดพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะและพระอุบาลี พระอานนท์และพระอรหันต์อีก 497 องค์ รวมเป็นพระอรหันต์ 500 รูป สังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยเท่าที่ได้ฟังมาจากพระศาสดา รวมเป็นหมวดหมู่เป็นครั้งแรก แต่มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อ พระปุราณะ เมื่อได้ทราบว่าการสังคายนาจบลงแล้ว ท่านจึงกล่าวว่า พระเถระทั้งหลายได้สังคายนาจนเสร็จแล้วหรือส่วนได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าอย่างไรงี้จะทรงจำไว้เช่นนั้นภายหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า 100 ปี คณะสงฆ์กลุ่มหนึ่ง คือ ฝ่ายมหาสังฆิกะ ได้ประกาศมติหลักธรรมทำประการแตกต่างจากคำสอนเดิมที่ได้รวบรวมไว้ คือ พระอรหันต์ยังมีความไม่รู้ได้ พระอรหันต์ยังมีความสงสัยได้ พระอรหันต์ต้องรอคนอื่นพยากรณ์ พระอรหันต์ยังสามารถถูกมารทำให้น้ำสุจิคเลือนได้ และ มรรคผลจะต้องเกิดจากการเปล่งคำว่า ทุกข์จริงหนอ ฝ่ายคณะสงฆ์วัชชีบุตร ก็ได้นำเสนอมติการเพิกถอนสิกขาบทสิบประการ เช่น พระภิกษุสามารถฉันเหล้าอ่อนได้ สามารถฉันอาหารแม้เลยเที่ยงแล้วได้ สามารถรับปัจจัยได้โดยไม่เป็นอาบัติ สามารถเก็บเครื่องปรุงไว้ฉันวันหลังได้ สามารถหุงต้มฉันอาหารเองได้ เป็นต้นคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทที่สืบทอดกันมาจึงทำสังคายนาครั้งที่สองเพื่อโต้แย้งมติของฝ่ายวัชชีบุตร แต่ไม่ได้พูดถึงการโต้แย้งมติฝ่ายมหาสังฆิกะ หลังจากนั้นได้มีการแตกนิกายออกมาจากฝ่ายมหาสังฆิกะ และฝ่ายเถร-วาทออกมาอีก รวมเป็น 18-20 นิกาย และมีทัศนะทางธรรมบางประการแตกต่างกัน แต่ยังเป็นข้อถกเถียงกันกันอยู่ว่านิยามหายานเกิดขึ้นในช่วงเวลาไหนกันแน่ ตามฝ่ายมหายาน เกิดตั้งแต่ครั้งพุทธกาลพระสูตรมหายานพระพุทธเจ้าเป็นผู้แสดงเอง แต่ตามทัศนะของนักวิชาการทั่วไปและฝ่ายเถรวาทเกิดขึ้นมีการแต่งพระสูตรเองมากมาย นอกจากพระสูตรและพระวินัยที่หลายส่วนตรงกับเถรวาทและน่าจะเกิดประมาณพุทธศักราช 600 เป็นต้นมา

หลักคำสอนพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

หลายคนอาจสงสัยว่ามีแนวคิดที่ว่านิกายมหายานเป็นนิกายที่มีหลักปฏิบัติเพื่อช่วยมหาชนให้มากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงตนเอง ในบางครั้งชาวมหายานอาจจะต้องยอมตกรถถ้าหากว่าการกระทำนั้นๆ จะเป็นการช่วยชีวิตของสรรพสัตว์ มหายานจะไม่รับส่วนในการดับทุกข์จนกว่าจะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์และจะเชื่อว่าหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระองค์ยังมีอยู่และรับรู้เรื่องราวต่างๆ ในโลกนี้ และจะเสด็จกลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเพื่อโปรดสรรพสัตว์ นิกายมหายานเชื่อว่าสัตว์มีจิตเป็นสากลหรือพุทธภาวะโดยแนวคิดที่กล่าวมานี้จะขัดแย้งกับนิกายเถรวาทแต่ก็มีหลักธรรมที่มีความคล้ายคลึงกับนิกายเถรวาทแต่อาจจะมีการเรียกที่ไม่เหมือนกัน

บทสรุป

พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด พุทธศาสนาเกิดขึ้นจากพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ และได้เผยแผ่ศาสนาไปยังแคว้นต่างๆ ไปจนถึงนานาประเทศส่วนการก่อเกิดนิกายมหายานนั้นเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว โดยมีการสังคายนาขึ้นแต่มีพระปุราณะที่มีความเห็นที่คัดค้านเกี่ยวกับสิกขาบทบางข้อหรือจากแหล่งข้อมูลอื่นมีความเห็นว่าจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้มีคณะสงฆ์ที่มีความเห็นต่างจากนิกายเดิมที่มีอยู่ 10 - 20 นิกายในขณะนั้นแนวคิดของมหายานพัฒนามาจากแนวคิดของนิกายมหาสังฆิกะและนิกายที่แยกไปจากนิกายนี้ จุดต่างจากนิกายดั้งเดิมคือคณะสงฆ์กลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการเป็นพระโพธิสัตว์และเน้นบทบาทของคฤหัสถ์มากกว่าเดิม จึงแยกออกมาตั้งนิกายใหม่ ส่วนหลักธรรมคำสอนสิกขาบทของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้นจะมีความคล้ายกับฝ่ายเถรวาทบ้างแต่ก็ข้อวัตรปฏิบัติที่ต่างกันตามแต่ละพื้นที่

บรรณานุกรม

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2551). *พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). *กระแสพุทธธรรมฝ่ายมหายาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2557). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเอกภาพในความหลากหลาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

<https://sites.google.com/site/bee082supanidabp/phuthth-sas/kaneid-mhayan>.

<https://www.slideshare.net/ChainarongMaharak/ss-40004876>.

ประวัติและผลงานของพระอานนท์เถระในพระพุทธศาสนา

The History and Work of Venerable Ananda Thera in Buddhism

สามเณรนนทนันท์ ประโลมรัมย์

Samanera Nonthanan Pralomram

สามเณรธนดล คำทะลุ

Samanera Thanadon Khamtalung

ธิดารัตน์ เบญพาด

Thidarat Benphad

ศศิธร พงศ์ไตรวิญญ์

Sasithorn Pongtrivit

พระมหาหมหินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: komenthensunaKhom@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระอานนท์เถระ ผลการศึกษา พบว่า พระอานนท์เถระเป็นโอรสของพระเจ้าอโศกมโหฬาร เป็นสหชาติและเป็นผู้ใกล้ชิดกับ พระพุทธองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ในฐานะพระอนุชา ท่านได้รับยกย่องเป็นอัครมหาสาวกและเป็น พุทธอุปัฏฐาก ท่านนิพพานริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี เมื่ออายุได้ 120 ปี หลังพุทธปรินิพพาน 40 ปี ก่อนที่ท่านจะ นิพพานได้มีบทบาทสนับสนุนให้ผู้หญิงได้บวชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทาน ตำแหน่งเอตทัคคะด้านผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย 5 ประการ คือ ผู้เป็นพหูสูตร ผู้มีสติ ผู้มีคตติ ผู้มีอิทธิ และผู้เป็นอุปัฏฐาก ท่านมีวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยการแสดงธรรมเทศนา การสนทนาธรรมและ การโต้ตอบปัญหาธรรมแก่บุคคลต่างๆ จนทำให้เกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา และในการทำสังคายนา พระอานนท์เถระมีบทบาทในการวิสันนาพระธรรม เนื่องจากท่านเป็นผู้ทรงจำคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ มากที่สุด

คำสำคัญ: วิธีการเผยแผ่พุทธศาสนา, พระอานนท์เถระ, สังคายนา

Abstract

This article aims to study the history and work of Venerable Ananda Thera. The results showed that Venerable Ananda Thera was the son of King Amitodana and born

on the same day with the lord Buddha. Moreover, he was close to the Buddha since his youth as a younger brother. He was regarded as one of the Asiti Maha disciples and the attendant of the Buddha. Venerable Ananda Thera nirvana on the banks of the Rohini River when he was 120 years old-40 years after the Buddha's death. Before his nirvana, he played a role in encouraging women to be ordained as female monks in Buddhism. The Lord Buddha bestowed five positions of being superior to other monks namely the person having heard much, the person with mindfulness, the person with destiny, the person with patience, and the attendant of the Buddha. He had a way of propagating Buddhism by preaching sermons, discussing Dhamma, and responding to Dhamma problems with various people until causing the faith in Buddhism. In the Buddhism revision, Venerable Ananda Thera played a great role in enlightening the Dhamma because he was the only person who remembered all the Buddha's teachings.

Keywords: a way of Buddhism propagation, Venerable Ananda Thera, Buddhism revision

บทนำ

พระอานนท์ เป็นพุทธสาวกองค์สำคัญยิ่งของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนา ท่านได้รับการยกย่องให้เป็นผู้เลิศใน 5 ด้าน คือ 1) เป็นพหูสูตร คือ เป็นผู้ที่ได้รับสดับรับฟังมามาก 2) เป็นผู้มั่งคั่ง คือ มีสติมั่นคง 3) เป็นผู้มั่งคั่ง คือ มีวิธีการจดจำสิ่งต่างๆ ได้ดี 4) เป็นผู้มั่งคั่ง คือ มีวิธีทรงจำไว้ และ 5) เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือ ทำหน้าที่รับใช้พระพุทธเจ้า (ช.เถร. (ไทย) 26/1024/507) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การดำเนินชีวิตของพระอรหันต์ ไม่ว่าจะเป็นด้านกิจการงานต่างๆ และความประพฤติ ส่วนตัวล้วนเป็นไปเพื่อประโยชน์ของมหาชนและคำนึงถึงความเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับชนรุ่น หลังที่สอดคล้องกับคุณธรรม คือ ความกรุณาที่เป็นแรงจูงใจ ส่วนเรื่องอัตตคฤหัสถ์ที่พระอรหันตเถรเจ้าได้อรรถาธิบายนั้น เป็นเพียงการประกาศยกย่องความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของ พระสาวกบางท่านที่มีจุดเด่น หรือข้อพิเศษแตกต่างจากองค์อื่นๆ อันเป็นที่เลื่องลือรู้กันทั่วไป พระพุทธเจ้าเพียงแต่ทรงยกขึ้นมาตรัสในที่ประชุมบ้าง หรือถ้าเป็นเรื่องการปฏิบัติหน้าที่การ งานก็มีเฉพาะกรณีที่ทำหน้าที่นั้นได้อย่างยอดเยี่ยมซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ อันถือเป็น เกียรติและมีคุณค่าแห่งความดีงามของพระสาวก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น เบื้องต้นของการเผยแผ่ พระพุทธเจ้าทรงสอนหรือประกาศศาสนาด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย พระองค์เอง และเรียกคำสอนของพระองค์ว่า “พระธรรม” หรือ “พรหมจรรย์” ทรงอบรม สั่งสอน และถ่ายทอดพระธรรมคำสอนของพระองค์แก่พระสาวกด้วยพระองค์เอง วิธีการถ่ายทอดคำสอนนั้นได้ใช้วิธีการแสดงธรรมเทศนาบ้าง อบรมสั่งสอนเป็นรายบุคคลบ้าง โดยใช้ระบบมุขปาฐะในการถ่ายทอดบ้าง ต่อมาพระมหาสาวกได้มีการจดจำและนำคำสอนไปเผยแผ่ในหลายรูปแบบ โดยให้สืบต่อกับอาการที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน เช่น

การปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การสนทนาธรรม การแนะนำ การตอบปัญหาในข้อข้องใจ ด้วยเหตุผลที่ท่านเป็นผู้เปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาต่อพุทธบริษัท และได้ปฏิบัติหน้าที่ พุทธอุปัฏฐาก อย่างดีเยี่ยม เป็นผู้มีคุณค่าทางพุทธจริยธรรมอย่างหลากหลาย

ประวัติในเบื้องต้นของพระอานนท์เถระ

พระอานนท์ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอมิตตทนะ พระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ พระมารดาพระนามว่า กิสาโคตมี ท่านจึงเป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า ท่านออกบวชพร้อมกับ เจ้าชาย ภัททิยะ เจ้าชายภค เจ้าชายกิมพิละ เจ้าชายอนุรุธะ เจ้าชายเทวทัตกับนายภูษามาลา ชื่อว่า อุบาลี

หลังจากบวชแล้ว ท่านได้ฟังโอวาทของพระปุลณมณฺเฑนินบุตร ได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้มารับหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก ประณิบัติพระพุทธานุชา จนกระทั่งหลังพระพุทธานุชาปรินิพพานได้ 3 เดือน จึงได้บรรลุพระอรหันตผล และท่านบรรลุพระอรหันตผลโดยไม่อยู่ในอริยบท 4 คือ ยิน เติณ นัง นอน นั่นคือ ท่านบรรลุพระอรหันตผลภายหลังจากที่ได้ปฏิบัติธรรมทั้งคณฺเฑนินที่จะเอนกายลงนอนบนเตียง พอยกเท้าพ้นจากพื้นแต่ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอน จิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย คลายความยึดมั่นลงได้ ในขณะที่พระพุทธานุชาหลังจากตรัสรู้แล้ว ไม่มีพุทธอุปัฏฐาก พระสงฆ์สาวกต่างก็ผลัดกันทำหน้าที่อยู่รับใช้ พระพุทธานุชา ต่อมาพระสงฆ์สาวกเห็นสมควรว่าจักต้องมีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาทำหน้าที่นี้ และพระสงฆ์ทั้งหลายก็ขอร้องให้ท่านรับหน้าที่ พระอานนท์จึงขอพร (เงื่อนไข) 8 ประการต่อพระพุทธานุชา ก่อนรับหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก ดังนี้ 1. พระพุทธานุชาต้องไม่ประทานจีวรอย่างดีแก่ท่าน 2. ต้องไม่ประทานบิณฑบาตอย่างดีแก่ท่าน 3. ต้องไม่ให้ท่านอยู่ในพระคันธกุฏีเดียวกับพระพุทธานุชา 4. ต้องไม่นำท่านไปในที่นิมนต์ด้วย 5. ต้องเสด็จไปในที่นิมนต์ที่ท่านรับไว้ 6. ต้องให้คนที่มาแต่ไกลเพื่อเฝ้าได้เฝ้าทันที 7. ต้องให้ทุลฉามข้อสงฆ์ได้ทุกเมื่อ 8. ถ้าไม่มีโอกาสไปฟังธรรมที่ทรงแสดง ขอให้ทรงแสดงซ้ำให้ท่านฟังด้วย

สำหรับเหตุผลที่ท่านขอพร 8 ประการนั้น ได้แก่ พรที่ 1-4 เพื่อแสดงให้เห็นว่า ที่ท่านรับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก มิใช่เพื่อลาภสักการะ และพรที่ 5-7 เพื่อแสดงว่าท่านเป็นผู้มีความปรารถนาจะปฏิบัติหน้าที่พุทธอุปัฏฐากอย่างอุทิศและให้เกิดประสิทธิภาพเป็นที่ยอมรับของพระพุทธานุชาและพุทธบริษัท พระอานนท์ได้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากได้เป็นอย่างดี จึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธานุชาว่าเป็นเอตทัคคะ (ความเป็นเลิศกว่าผู้อื่น) 5 ประการ ได้แก่ 1. เป็นพหูสูต (ทรงจำพุทธวจนะได้มากที่สุด) 2. เป็นผู้มั่งคั่ง 3. เป็นผู้มั่งคั่ง (แนวในการจำพุทธวจนะ) 4. เป็นผู้มั่งคั่ง (ความเพียร) 5. เป็นพุทธอุปัฏฐากผู้เลิศ

ในช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของพระพุทธานุชา พระอานนท์ได้ตามเสด็จจากเมืองราชคฤห์ไปยังเมืองกุสินารา ได้รับถ่ายทอดพระพุทธานุชาโอวาทมากมาย ที่ยังมีเคยตรัสที่ไหนดมาก่อน และหลังจากพระพุทธานุชาปรินิพพานแล้ว ท่านได้ถ่ายทอดให้ที่ประชุมสงฆ์อันประกอบด้วยพระอรหันต์ทรงอภิญญา 500 รูปฟัง และในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกนี้ ท่านได้ทำหน้าที่วิสัชนาพระธรรม เมื่อท่านอายุได้ 120 พรรษา ถึงเวลานิพพาน พระญาติทั้งสองฝั่งน้ำโรหิณีต่างก็ปรารถนาให้ท่านนิพพาน ณ บ้านเมืองของตน พระอานนท์จึงเข้าเตโชสมาบัติเหาะขึ้นในอากาศ อธิษฐานให้ร่างของท่านแตกออกเป็นสองส่วน

ส่วนหนึ่งตกลง ณ ฝั่งเมืองกบิลพัสดุ์อีกส่วนหนึ่งตกลง ณ ฝั่งเมืองเทวทหะ เพื่อให้พระญาติทั้งสองฝ่ายนำอิฐธำมรงค์ของท่านไปบรรจุไว้บูชา

คุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่างของพระอานนท์เถระ

1. เป็นผู้ทรงจำธรรมไว้ได้มาก พระอานนท์ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นพหูสูตร เพราะท่านทูลขอพรจากพระพุทธเจ้าก่อนเข้ารับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก มีข้อหนึ่งความว่า ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องใดในที่ลับข้าพระองค์ ขอให้พระองค์ได้โปรดแสดงธรรมเรื่องนั้นแก่ข้าพระองค์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้เอาใจใส่ชวนช่วยในการศึกษาและทรงจำเป็นอย่างดียิ่ง

2. เป็นผู้ช่วยระงับความแตกร้างในพุทธจักร คราวที่พระเจ้าเมืองโกสัมพีเกิดทะเลาะวิวาทกันเป็นฝ่าย พระพุทธเจ้าทรงตกเตือนก็ไม่สามารถคลายทิฐิमानะพระเหล่านั้นลงได้ พระองค์จึงเสด็จไปจำพรรษาในป่าปาลิเลยยกะ ต่อมาพระเหล่านั้นเกิดสำนึกผิดรู้สึกละอายใจ จึงเข้าไปหาพระอานนท์ พร้อมขอร้องให้ท่านพาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอขมา พระอานนท์ได้ทำตามจนสามารถระงับความแตกร้างให้กลับคืนสภาวะปกติได้

3. เป็นผู้รับภาระในพระพุทธศาสนา ในคราวปฐมสังคายนา ท่านได้ทำหน้าที่วิสัชนาพระธรรม โดยรวบรวมพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มาจัดเป็นหมวดหมู่ จนปรากฏเป็นพระสูตรต้นตอปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกให้เราได้ศึกษาจนกระทั่งทุกวันนี้

4. เป็นผู้สืบทอดพระศาสนา ท่านเป็นผู้มีศิษย์มาก ต่อมาศิษย์ของท่านได้มีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่ 2 คือ พระสัพพกามี พระยสกาภิกษุบุตร และพระเรวตะ เป็นต้น แสดงถึงความเป็นผู้มีอริยาคัยไมตรีที่เพียบพร้อมดีงาม ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสและแสดงตนเป็นศิษย์จำนวนมาก

5. ได้ปฏิบัติหน้าที่อุปัฏฐากพระบรมศาสดาด้วยความอุตสาหะมิได้บกพร่อง อีกทั้งมีความจงรักภักดีเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่ชีวิตของตนก็ยอมสละแทนพระพุทธองค์ได้ เช่น ในคราวที่พระเทวทัตยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยช้างนาฬาคีรี ด้วยหวังจะให้ทำอันตรายพระพุทธองค์ ขณะเสด็จออกบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ในขณะที่ช้างนาฬาคีรีวิ่งตรงเข้าหาพระพุทธองค์นั้น พระอานนท์เถระผู้เปี่ยมล้นด้วยความกตัญญูและความจงรักภักดี ได้ยอมมอบกายถวายชีวิตเป็นพุทธบูชา ได้ออกไปยืนขวางหน้าช้างไว้ หวังจะให้ทำอันตรายตนแทน แต่พระพุทธองค์ได้ทรงแผ่พระเมตตาไปยังช้างนาฬาคีรี ด้วยอำนาจแห่งพระเมตตาบารมี ทำให้ช้างสร้างเมฆาหมดยศ ลดความดุร้ายยอมมอบถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วลุกขึ้นเดินกลับเข้าสู่โรงช้าง ด้วยอาการอันสงบ

บทบาทและวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระอานนท์เถระ

พระอานนท์เถระ ชาวบ้านนิยมเรียกชื่อท่านสั้น ๆ ว่า “พระอานนท์” ท่านเป็นพระอสีติมหาสาวกใน 80 องค์ และเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับ พระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ทรงพระเยาว์วัย ในฐานะเป็นญาติที่ใกล้ชิด เมื่อได้ออกบวชท่านก็ ได้รับเลือกให้เป็นพุทธอุปัฏฐากเป็นเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะ ในกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ท่านยังเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า คือ เกิดในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า

ซึ่งมี อยู่ 7 อย่าง คือ 1) พระนางพิมพา พระมารดาของพระราहुล 2) ฉันทน์อำมาตย์ 3) กาฬุทายี อำมาตย์ 4) พระอานนท์ 5) ม้ากัณฐกะ 6) ต้นมหาโพธิ์ และ 7) ชุมทรัพย์ทั้ง 4 ทิศ

จากนั้นท่านได้ศึกษาศิลปะวิทยาาร่วมกับเจ้าชายองค์อื่นๆ และเป็นผู้มีความอ่อน น้อมถ่อมตน ต่อผู้ใหญ่เป็นอย่างดี หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ พระพุทธองค์ได้เสด็จมา โปรดพระพุทธบิดาและ พระประยูรญาติที่นครกบิลพัสดุ์ มีเหล่าพุทธบริษัทมาเข้าเฝ้าพระ พุทธองค์เป็นอย่างมาก และยังมี พระเจ้าภัททิยะ เจ้านครธนะ เจ้าภค เจ้ากิมพิละ และเจ้าเทวทัต กับอุบาสีซึ่งเป็นช่างกลบ ได้มาเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ในครั้งนั้นด้วย และได้ให้การ อุปสมบทแก่อุบาสีก่อนต่อด้วยเจ้าชายทั้ง 6 เพื่อเป็นการลด ทุจ्ฉิมานะ

ต่อมาพระอานนท์ครั้งนั้นได้รับการอุปสมบทแล้ว ท่านได้ศึกษาธรรมจากสำนักของท่าน พระปุลณมนตานีบุตร ไม่นานก็ได้สำเร็จชั้นโสดาบัน ท่านได้ปฏิบัติธรรมมาโดยตลอดในขณะที่พระพุทธองค์ ยังพระชนชีพอยู่ จนพระพุทธองค์ปรินิพพานไป แต่ท่านยังไม่ได้บรรลุอรหัตผล ในขณะที่ท่านกำลังปฏิบัติ ธรรมอยู่นั้นท่านเกิดความอ่อนเพลียเอนกายลงบนเตียง เท้าทั้งสองพันจากพื้น ศีรษะยังไม่ถึง หมอน ขณะนั้นเองจิตของท่านก็หลุดจากอาสวะทั้งหลาย เพราะความไม่คิดในอุปาทานนั้นเอง ในช่วงเวลาใกล้รุ่งเช้า ก่อนการทำสังคายนาครั้งที่ 1

พระอานนท์ เป็นพระสาวกรูปหนึ่งในบรรดาพระสาวกผู้มีความสำคัญใน การเผยแผ่พระศาสนา เป็นอย่างมาก และมีความโดดเด่นในหลายด้าน ท่านเป็นผู้มีบทบาท ในการส่งเสริมสนับสนุนให้สตรีได้บวช ในพระพุทธศาสนา และการแสดงธรรม สอนนาธรรม ได้ตอบปัญหาธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุณี แก่อุบาสก อุบาสิกาที่สนใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี

พระอานนท์เป็นผู้ที่คณะสงฆ์เลือกให้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือ ผู้รับใช้ใกล้ชิดพระผู้มีพระ ภาคเจ้า แต่ก่อนที่จะรับหน้าที่นี้ ท่านได้ขอพร 8 ประการ มีเงื่อนไขที่เป็นฝ่ายปฏิเสศ 4 ข้อ เงื่อนไขที่เป็น ฝ่ายขอรับรองอีก 4 ข้อ เมื่อท่านได้รับตำแหน่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก แล้วได้มีหน้าที่ที่ต้องทำอยู่เป็นกิจวัตร ประจำต่อพระพุทธองค์เป็นอย่างดี

พระอานนท์ได้เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับพระพุทธองค์มากที่สุด และได้มีโอกาสในการ รับฟังพระธรรม เทศนาจากพระพุทธองค์และจดจำธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์แสดงได้ มากกว่าภิกษุรูปอื่น ประกอบกับ พระอานนท์เป็นผู้ที่มีความเอาใจใส่ในหน้าที่ของตนไม่ได้ขาด พร้อมกับการพัฒนาและเผยแผ่พระศาสนา อยู่เป็นประจำ พระพุทธองค์จึงแต่งตั้งให้ท่านเป็น เอตทัคคะที่เลิศกว่าภิกษุรูปอื่นใน 5 ด้าน คือ มีสติ รอบคอบ มีคติ คือความทรงจำแม่นยำ มีความเพียรดีเป็นพหูสูต เป็นยอดของภิกษุผู้ปฏิบัติพระพุทธานุภาพ

หน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับพระอานนท์อีกประการหนึ่ง นั่นก็คือการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ 1 ก่อนทำการสังคายนาคณะสงฆ์ได้ประชุมตกลงให้สังคายนา พระวินัยก่อน และเสนอให้ท่าน พระอุบาลี วิสัชนาพระวินัย ให้ท่านพระอานนท์ วิสัชนาพระธรรม การสังคายนาทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ภูเขาเวภารบรรพต เมืองราชคฤห์ หลังพุทธเจ้าปรินิพพาน 3 เดือน โดยพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน สังคายนา และมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภ์ เป็นเวลา 7 เดือนจึงเสร็จ ท่านมีบทบาท ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นประโยชน์ในหลายๆ ด้าน เช่น เป็นผู้ทรงจำธรรม

ไว้มาก เป็นผู้ชวนขายเพื่อสิทธิสตรี เป็นผู้สืบทอดพระธรรมในคราวปฐมสังคายนา เป็นผู้สร้างผู้สืบทอด และท่านมีลูกศิษย์จำนวนมาก

บทบาทในการทำสังคายนาของพระอานนท์เถระ

มูลเหตุในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 นี้เกิดขึ้นเมื่อมีภิกษุอยู่รูปหนึ่งชื่อสุภทัตเถระ กล่าวคำที่ไม่ควรหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เมื่อ พระมหากัสสปเถระได้ฟังดังนั้นก็รู้สึกสลดใจ ดำริว่า แม้พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปใหม่ๆ ยังปรากฏผู้มีใจบริตจากธรรมวินัยถึงเพียงนี้ ถ้าปล่อยไว้นานเข้า คำสอนทางพระพุทธศาสนาอาจถูกบิดเบือนไปได้ เพื่อความยั่งยืนของพระธรรมวินัย และเพื่อความถูกต้องเพื่อระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า

พระมหากัสสปเถระได้ชักชวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ประชุมกันทำสังคายนาตามหลักการที่กล่าวมานั้นโดยประมวลพระธรรมวินัยทั้งหมดเท่าที่รวบรวมได้ วางลงไว้เป็นแบบ แผนตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน เรียกว่า เป็นสังคายนาครั้งที่ 1 ความเป็นจริงของการสังคายนา คือ การรวบรวมพุทธพจน์ การร้อยกรองพระธรรมวินัย หรือรวบรวมคำสั่งสอนของ พระบรมศาสดา ต่อมาท่านพระมหากัสสปเถระ ก็ปรึกษากับคณะสงฆ์ว่าจะสังคายนาอะไรก่อน และจะให้ใครวิสัชนาอะไร ที่ประชุมตกลงให้สังคายนาวินัยก่อน และเสนอให้ท่านพระอุบาลี วิสัชนาพระวินัย และให้ท่านพระอานนท์ วิสัชนาพระธรรม

พระมหากัสสปเถระก็เริ่มดำเนินการทำสังคายนา พระอานนท์ได้รับหน้าที่ ในการวิสัชนาพระธรรมต่อจากการวิสัชนาพระธรรม พระอานนท์และพระเถระทั้งหลายได้ กล่าวถึงสิกขาบทเล็กน้อย โดยไม่บัญญัติเสร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านพระมหากัสสปได้ประกาศ ให้สงฆ์ทั้งหลายทราบ สงฆ์ทั้งหลายไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติและไม่ถอนพระบัญญัติ ตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ควรประพจน์สิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว มตินั้นเองกลายเป็น หลักการของพระพุทธศาสนานิกาย เถรวาท ที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงหรือเพิกถอนหลัก พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า หลังจากการทำสังคายนาเสร็จพระอานนท์ถูกพระเถระปรับอาบัติทุกกฎ ทั้งหมด 5 กระถง ทั้งๆ ที่รู้ว่าย่ท่านไม่ผิด แต่ท่านก็ยอมรับ ด้วยความที่ท่านเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ท่านยอมแสดงอาบัติทุกกฎนั้นๆ ทุกกระถง

พระพุทธศาสนาได้มีการเผยแผ่ออกไป โดยนำพระธรรมวินัยที่จัดไว้เป็นหมวดหมู่ อย่างชัดเจนมาประกาศต่อหน้าพระเถระ ทำให้คณะสงฆ์เป็นที่ยอมรับในการทำสังคายนาครั้งนี้ ต่อมามีการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง เพราะเป็นหลักคำสอนที่เป็นหมวดหมู่และชัดเจน บางครั้งเรียกว่า พุทธพจน์ จนกลายเป็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวพุทธ เป็นคำสอนที่เป็นจริงถูกต้อง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงที่เรียกว่า สัจธรรม เป็นแสงสว่าง นำทางให้ผู้ที่ยังมีมืดบอด ได้รู้จักเรื่องผิด ถูก ดี ชั่ว บาป บุญ นรก สวรรค์เป็นเครื่องนำพาไปสู่ทิศทางที่ดี ที่งาม มีแต่ความผาสุก ความเจริญรุ่งเรือง ชาวพุทธทุกคน จึงสำนึกในคุณค่าของพระพุทธศาสนา และได้ถ่ายทอด สืบทอดพระพุทธศาสนา มาเป็นเวลา 2500 กว่าปีแล้ว

พระพุทธศาสนายังคงคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง คำสอนแต่อย่างใด โดยมีมติในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 การประชุมสงฆ์ จำนวน 500 รูป เพื่อร้อยกรองพระธรรมวินัย ต่อมา

ได้กำเนิดคำว่า “เถรวาท” แปลตามพยัญชนะ คือ คำพูดของพระเถระ วาทะของพระผู้ใหญ่ ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2-3 คำว่า เถรวาท มีการนำมาใช้อย่างชัดเจนในครั้งที่ 2 ของการสังคายนา และครั้งที่ 3 ของการทำสังคายนา เดิมทีคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “ธรรมวินัย” บ้าง “พุทธพจน์” บ้าง ซึ่งในเวลาต่อมาเรียกกันว่า “พระไตรปิฎก” พระธรรมวินัยนี้คือตัวแทนพระศาสนาของพระสาวกทั้งหลาย ซึ่งได้รับการนำสืบๆ กันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ คือ การท่องจำด้วยปากเปล่า จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 5 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมีนิกายแห่งประเทศศรีลังกา จึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานกลายเป็นพื้นฐานอันสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมีความเจริญมั่งคั่งมาจนถึงปัจจุบัน

บทบาทในการประกาศพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระ

1. เป็นผู้ทรงจำธรรมไว้ได้มาก ท่านได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นพหูสูตร เพราะท่านทูลขอพรจากพระพุทธเจ้าก่อนเข้ารับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากมีข้อหนึ่งความว่า “ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ขอให้พระองค์ได้โปรดแสดงธรรมเรื่องนั้นแก่ข้าพระองค์อีกครั้งหนึ่ง” ท่านให้เหตุผลว่า เพื่อป้องกันการครหา เพราะถ้ามีผู้ถามว่า คาถานี้ สูตรนี้ ชาดกนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ที่ไหน และทรงปรารภเหตุอะไร ถ้าท่านตอบไม่ได้ ก็จะมีเสียงครหาว่าอุตส่าห์เสียเวลาติดตามพระพุทธเจ้าอยู่เหมือนเงาตามตัว แต่กับเรื่องแค่นี้ก็ไม่รู้แล้วอย่างนี้จะติดตามไปทำไม

2. เป็นผู้ชวนขายเพื่อสิทธิสตรี ในช่วงพรรษาแรกยังไม่มีสตรีมาบวชเป็นภิกษุณี เมื่อเวลาผ่านไปหลังตรัสรู้ได้ 5 พรรษา พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระน้านางได้พาเจ้าหญิงศากยยะจำนวน 500 มาทูลขอบวช ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เขตเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี มีพระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก ครั้งนั้นพระอานนท์ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยเหลือให้สตรีเหล่านั้นมีโอกาสได้บวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

3. เป็นผู้ช่วยระงับความแตกร้างในพุทธจักร คราวที่พระเจ้าเมืองโกสัมพีเกิดทะเลาะวิวาทกันเป็นฝ่าย พระพุทธเจ้าทรงตกเตือนก็ไม่สามารถคลายทิฐิมานะพระเหล่านั้นลงได้ พระองค์จึงเสด็จไปจำพรรษาในป่าปาลิเลยยกะ ต่อมาพระเหล่านั้นเกิดสำนึกผิดรู้สึกละอายใจ จึงเข้าไปหาพระอานนท์ พร้อมขอร้องให้ท่านพาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอขมา พระอานนท์ได้ทำตามจนสามารถระงับความแตกร้างให้กลับคืนสู่สภาวะปกติได้

4. เป็นผู้วิสันาพระธรรมในคราวปฐมสังคายนา ท่านได้ทำหน้าที่วิสันาพระธรรม โดยรวบรวมพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มาจัดเป็นหมวดหมู่ จนปรากฏเป็น “พระสุตตันตปิฎก” และ “พระอภิธรรมปิฎก” ให้เราได้ศึกษามาจนทุกวันนี้

5. เป็นผู้สร้างผู้สืบทอด ท่านมีลูกศิษย์จำนวนมาก ต่อมาศิษย์ของท่านมีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่ 2 คือ พระสัพพกาமி พระยสกากัณทบุตร พระเรวตะ เป็นต้น

6. การเดินทางออกเยี่ยมพระสงฆ์ในวัดต่างๆ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พุทธบริษัทก็ถือพระอานนท์ว่าเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้า หลังทำปฐมสังคายนาแล้ว ท่านจึงออกจาริกไปตามวัดต่างๆ เพื่อเยี่ยมเยียนพระสงฆ์ ปลุกสร้างสามัคคีไว้เพื่อความไพบูรณ์ของพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์ประวัติและผลงานของพระอานนท์เถระในพุทธศาสนา

พระอานนท์เถระ เป็นโอรสของพระเจ้าอมิตोधนะ เป็นสหชาติ และเป็นผู้ใกล้ชิด กับพระพุทธองค์ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ในฐานะพระอนุชา ภายหลังท่านได้รับยกย่องเป็นอัครมหาสาวก และเป็นพุทธอุปัฏฐาก ท่านนิพพานริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี เมื่ออายุได้ 120 ปี หลัง พุทธปรินิพพาน 40 ปีก่อนที่ท่านจะนิพพานได้มี บทบาทสนับสนุนให้ผู้หญิงได้บวช เป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จนเป็นที่ยอมรับในหมู่สงฆ์ พระพุทธองค์ จึงทรงประทาน เอตทัคคะ ด้านผู้เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย 5 ประการ คือผู้เป็นพหูสูตร ผู้มีสติ ผู้มีคติ ผู้มีผู้มีิทธิ คือ ความเพียร ผู้เป็นอุปัฏฐาก และมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการแสดงธรรมเทศนา พระอานนท์ครั้งถูกพวกภิกษุกล่าวเตือน ก่อนรับตำแหน่งท่านได้ทูลขอพร 8 ประการ จากพระพุทธเจ้า

จะเห็นว่า พร 4 ข้อแรกเป็นเงื่อนไขปฏิบัติ เพื่อป้องกันคำครหาอันจะเกิดในภายหลังว่า พระอานนท์รับตำแหน่ง เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ หรือได้สิทธิพิเศษต่างๆ ส่วนพร 4 ข้อหลังเป็นเงื่อนไข ทูลขอร้อง เพื่อจะได้ทำงานในตำแหน่งเลขานุการได้อย่างเต็มที่ พระพุทธเจ้าก็ทรงประทานพร 8 ประการ ให้ตามที่พระอานนท์ทูลขอ ท่านได้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก หรือทำหน้าที่พระเลขานุการทำหน้าที่ ช่วยเหลือ ดูแล สนับสนุนงานของพระพุทธเจ้า รวมระยะเวลา 25 พรรษา

การสนทนาธรรม และการโต้ตอบปัญหาธรรมแก่พระฉันนะ พระนางมหาปชาบดี และ พระเจ้าปเสนทิโกศล และบุคคลอื่นๆ จนเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในการทำสังคายยานั้น พระอานนท์เถระมีบทบาทในการวิสันาพระธรรม ขณะที่พระอุบาลีเถระได้รับมอบหมายให้วิสันาพระวินัย เนื่องจากพระอานนท์เป็นผู้ทรงจำคำสอน ของพระพุทธเจ้าได้มากที่สุด กล่าวได้ว่าเนื้อหาของพระสูตร ทั้งหมดมาจากการวิสันาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และการสังคายนาได้ทำให้คำสอนของ พระพุทธเจ้าถูกร้อยกรองให้เป็นหมวดหมู่ อย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาท เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

การที่พระพุทธศาสนามั่งคง และรุ่งเรืองสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ถือได้ว่าพระอานนท์ได้มี บทบาทสำคัญมากกรุปหนึ่ง พระอานนท์ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ 5 ด้าน คือ มีสติ 1 มีคติ 1 มีความเพียร 1 เป็นพหูสูตร 1 เป็นพุทธอุปัฏฐาก 1 ท่านนิพพานเมื่ออายุได้ 120 ปี หลังพุทธปรินิพพาน 40 ปี นิพพาน กลางอากาศระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์และเมืองเทวทหะ โดยเข้าเตโชสมาบัติอธิฐานจิตให้เกิดไฟลุกไหม้ ร่างกาย แล้วแบ่งกระดูกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งไปตกที่เมืองกบิลพัสดุ์ อีกส่วนหนึ่งไปตกที่เมืองเทวทหะ ทั้งนี้เพื่อมิให้ญาติต้องทะเลาะกันเพราะแย่งกระดูก จึงเป็นที่ประจักษ์ซึ่งประวัติ และผลงานของ พระอานนท์เถระที่เป็นกำลังสำคัญในเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

หอสมุด. (2539). *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชนประวัติและหน้าที่ของพระอานนท์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสฐียร พันธงชี. (2516). *พระอานนท์ในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ผดุงวิทยาการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ประวัติและผลงานพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.

วัชร งามจิตรเจริญ. (2552). *พระอานนท์ในพุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

วิเคราะห์ปรัชญาของพุทธทาสภิกขุ

An Analysis of Buddhadasa Bhikkhu's Philosophy

เสาวลักษณ์ สุทธิพรโภาส

Saowaluk Suttiponopas

พระมหาหมื่นรินทร์บริสุทธิ์โต

Phramaha Maghaviin Purisuttamo

สำราญ ศรีคำมูล

Samran Srikhammoon

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

สมเจต หลวงกัน

Somjet Luangkan

นักวิชาการ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา

Scholar of Research Center for Dhammasuksa

E-mail: sounwaluk@gmail.com

บทคัดย่อ

ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลสำคัญของโลก ท่านเป็นผู้บุกเบิกในการส่งเสริมความเข้าใจระหว่างศาสนา ท่านเห็นว่ากิเลสของคนเป็นต้นเหตุของปัญหา ท่านมีปณิธานดังนี้ 1. ต้องการให้ทุกคนที่นับถือศาสนาของตนได้เข้าถึงธรรมะของศาสนาที่ตนนับถือ 2. ต้องการทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อไม่ให้เกิดการแตกแยก 3. ต้องการพรากจิตของชาวโลกให้ห่างจากวัตถุนิยม ท่านประยุกต์วิธีการสอนและการปฏิบัติด้วยกระบวนการเรียนรู้ วิธีการทำให้ดู อยู่ให้เห็น ปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง ส่วนคุณค่าธัมมิกสังคมนิยม คือ มนุษย์จะต้องมีศีลธรรม เป็นรากฐานจึงจะอยู่อย่างผาสุก คุณค่ามีลักษณะเป็นโลกียะและเป็นสภาวะธรรม ทำให้สังคมแห่งมัจฉาทิฐิกลายเป็นสังคมสัมมาทิฐิสังคมนิยมคือการไม่เอาส่วนเกินของสังคม

คำสำคัญ : ปรัชญาสังคม, พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม

Abstract

Buddhadasa Bhikkhu is one of the most important Buddhist monks in the world. He was a pioneer in promoting interreligious understanding. He realized that the defilements are the cause of all problems. His aspirations are as follows; 1) everyone who believes in

their religion should access to the teachings of their religion. 2) the understanding among religions should be occurred so that there will be no divisions. 3) materialism must be separated away from people's mind. He applied the teaching methods and practices be the process of learning to know, demonstrating, staying visible, practicing as a sample. On the other hand, the value of Dhammic socialism is that human beings must be basically moral for they can live with peace. The value is mundane and natural by condition. This can change the wrong view to be the right view in society. In addition, socialism is not to admit social surplus.

Keywords: social philosophy, Buddhadasa Bhikkhu, Dhammic socialism

ประวัติย่อของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุ นามเดิม เจื่อม พานิช ฉายา อินทปญโญ เกิดวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2449 มรณภาพวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับสมณศักดิ์ตามลำดับ ดังนี้ พ.ศ. 2473 พระมหาเจื่อม พ.ศ. 2489 พระครูสัญญาบัตรที่ พระครูอินทปัญญาจารย์ พ.ศ. 2493 พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระอริยวัณฺณ (ราชกิจจานุเบกษา, 2493: 6320) พ.ศ. 2500 พระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชชัยวิสมาธิมุนีคุณาธิปตย์ โมกขพลวัตรธรรมสุนทร ยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี (ราชกิจจานุเบกษา, 2500: 2653) พ.ศ. 2514 พระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพวิสุทธิเมธี (ราชกิจจานุเบกษา, 2514: 2) พ.ศ. 2530 พระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมโกศาจารย์ (ราชกิจจานุเบกษา, 2530: 1-2) ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในสาขาต่างๆ จากสถาบันต่างๆ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาปรัชญาและศาสนาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาศึกษาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาครุศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาปรัชญา จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อื่นๆ จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าท่านมีความเพียร ความอดทน ใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนถึงพ.ศ. 2530 ท่านได้รับสมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมโกศาจารย์

ผลงานของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุบุคคลสำคัญของโลก ท่านได้รับการยอมรับจากองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) และมีมติให้บรรจุรายการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญหรือผู้มีผลงานดีเด่น และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของยูเนสโก ประจำปี พ.ศ.2549-2550 ในฐานะที่พุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อสังคมไทยและสังคมโลก มีความโดดเด่นด้านการสืบต่อ

พระพุทธศาสนา เป็นประทีปทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ อุทิศตนเพื่อการสั่งสอนธรรมะเพื่อผดุงไว้ซึ่งสันติธรรม ยุติธรรม และให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน พุทธศาสนิกชนมีผลงานมากมาย ทั้งยังเป็นตัวอย่างที่ดี ทั้งในฐานะลูก ในฐานะศิษย์ในฐานะเพื่อน ในฐานะพลเมืองและในฐานะศาสนิก (คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี, 2549: 11) องค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ได้กล่าวถึงพุทธศาสนิกชนในวาระครบรอบ 100 ปี ไว้ว่า พุทธศาสนิกชน เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพทั่วโลก ท่านเป็นผู้บุกเบิกในการส่งเสริมความเข้าใจระหว่างศาสนาโดยใช้การสานเสวนาระหว่างเหล่าศาสนิกต่างศรัทธา ท่านได้ค้นพบแนวทางในการผสมผสานพุทธศาสนาในโลกให้สอดคล้องกับแก่นธรรมคำสอนดั้งเดิม ท่านเน้นย้ำถึงหลักการอิงอาศัยกันและกันของสรรพสิ่ง ทำให้ท่านเป็นผู้นำของความคิดเชิงนิเวศน์วิทยา และผู้ประกาศจุดยืนเพื่อสันติภาพระหว่างประชาชาติทั้งหลาย งานเขียนของท่านซึ่งได้รับการแปลและตีพิมพ์ในหลายภาษา มีอิทธิพลอย่างมหาศาลต่อการฟื้นฟูวิถีคิดแนวพุทธขึ้นมาใหม่ ความคิดที่ท่านได้แสดงไว้มีเพียงแต่จะสามารถชี้ทางให้กับประเทศไทยได้เท่านั้น หากยังรวมถึงสังคมทั้งปวง ที่กำลังพยายามสรรค์สร้างระเบียบทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ อันเที่ยงธรรมและเป็นธรรมอีกด้วย (ดร. สุมาลัย กาลวิบูลย์ และคณะ, 2559: 45) นอกจากนี้ ท่านพุทธศาสนิกชนได้รับยกย่องในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทย ซึ่งเป็นฝ่ายปรัชญาตะวันตกออกคำวิจารณ์ของท่านพุทธศาสนิกชนต่อวิชาปรัชญาในเชิงไม่เห็นด้วยว่ามีเนื้อหาที่อุดมไปด้วยการตั้งคำถามต่อคำอธิบายหลักความรู้และความจริง ซึ่งไม่นำไปสู่การค้นพบทุกสิ่ง จึงเป็นคำวิจารณ์ต่อฝ่ายปรัชญาตะวันตก ให้ความหมายใหม่แก่ “ปรัชญา” ว่า หมายถึง กระบวนการของการโต้เถียงและการค้นคว้าด้วยเหตุผลเพื่อแก้ปัญหาในเชิงโน้ตทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อทิศทาง ของชุมชนนั้นๆ ความหมายเช่นนี้ ให้ความสำคัญแก่ตรรกศาสตร์มากขึ้น และให้ความหมาย “นักปรัชญา” ว่าหมายถึง ผู้สร้างจิตวิญญาณ ความหมายของคำว่า ปรัชญาและนักปรัชญาดังกล่าว เป็นการกำหนดขอบเขตของวิชาปรัชญาที่จะไม่ให้น้ำหนักไปที่ความขัดแย้งของนักปรัชญาเรื่อง ความจริงที่แน่นอน คืออะไร แต่ให้น้ำหนักแก่กระบวนการของการโต้เถียงด้วยเหตุผลและผลกระทบของ การถกเถียงที่จะต้องเป็นประโยชน์แก่สังคม ความหมายของคำว่า ปรัชญาและนักปรัชญาเป็นการแก้ไขปัญหาของเนื้อหาวิชาปรัชญาที่ท่านพุทธศาสนิกชนสะท้อนไว้ และสนับสนุนบทบาทนักปรัชญาของท่านพุทธศาสนิกชน ในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทย (พกุล แองเกอร์, 2555: 7)

พุทธศาสนิกชน เป็นบุคคลสำคัญของโลก ท่านได้รับการยอมรับจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) และมีมติให้บรรจุรายการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญและเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของยูเนสโก ในฐานะที่พุทธศาสนิกชนเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อสังคมไทยและสังคมโลก มีความโดดเด่นด้านการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นประทีปทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ อุทิศตนเพื่อการสั่งสอนธรรมะเพื่อผดุงไว้ซึ่งสันติธรรม ยุติธรรม และให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนพุทธศาสนิกชนมีผลงานมากมายทั้งยังเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งในฐานะลูกในฐานะศิษย์ในฐานะเพื่อน ในฐานะพลเมือง และในฐานะศาสนิก (สุมาลัย กาลวิบูลย์ และคณะ, 2559) พุทธศาสนิกชนมีผลงานมากมายหลายด้าน เช่น การเผยแผ่ธรรมะ 1) งานเขียน หนังสือ หนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา”

หนังสือชุดพระโอษฐ์ หนังสือชุด “ธรรมโฆณของพุทธทาส” หนังสือธรรมบรรยาย “ชุดลอยประทุม” หนังสือธรรมบรรยาย “ชุดหมุนล้อธรรมจักร” 2) งานแปล 3) การแสดงธรรม การเทศน์ชุดต่างๆ ในสวนโมกข์ 4) งานเผยแผ่ เผยแผ่ด้วยให้ปริยัติ ทำให้ได้ความรู้ ความคิด สำหรับไปพิจารณาเอาเอง เผยแผ่ด้วยทำให้ดู (ปฏิบัติ) ทำให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความสนใจ เผยแผ่ด้วยการมีความสุขให้ดู (ปฏิเวธ) ทำให้เกิดความไว้วางใจ ปณิธานของท่านรับมรดกความเป็น “พุทธทาส” เพื่อพุทธทาสจะได้ไม่ตายไปจากพระพุทธศาสนา ดังบทประพันธ์ของท่านที่ว่า พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย ด้วยธรรมโฆณตามที่วางไว้ว่า พุทธทาสภิกขุอธิบายไว้ว่า ใช้ผลงานของพุทธทาสอย่าให้เป็นหมัน กลอนนี้ตั้งใจจะเขียนติดที่หลุมฝังศพ” (สวนโมกขพลาราม, 2541) “พุทธทาสก็ต้องไม่ตาย ต้องคอยอยู่รับใช้พระพุทธเจ้าเรื่อยไป อยู่รับใช้พุทธศาสนา ไม่ใช่อยู่เป็นตัวตน และผลงานนี้อยู่รับใช้พุทธศาสนา ขอฝากฝังเพื่อนฝูงทั้งหลายที่อยู่ข้างหลังช่วยทำให้สำเร็จ” จะเห็นได้ว่าพุทธทาสภิกขุ ได้สกัดแนวความคิดจากพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการเดินตามรอยพระอรหันต์ออกมาเป็นหนังสือชุดธรรมโฆณชื่อ “ตามรอยพระอรหันต์” นี่คือการบวทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุ ได้ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยตนเอง เพื่อศึกษาหาว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ พระอรหันต์ทั้งหลายดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร จึงได้หนังสือชุดธรรมโฆณหลายเล่ม หนึ่งในนั้นคือคัมภีร์ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ ตามรอยพระอรหันต์ นี่คือนิยายยอดเยี่ยมแห่งคัมภีร์การบวทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ตรัสไว้ดีแล้ว เข้าไปให้ถึงด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในจิตใจ ทำให้ลองปฏิบัติดู และเหตุผลสุดท้าย คือ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนที่จะพึงรู้ได้เป็นของเฉพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตัวทำให้กันไม่ได้รู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนนี้เอง จึงได้ชื่อว่าการบวทศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุการให้คุณค่าความสำคัญของผลงานของพุทธทาสภิกขุ ทั้งในด้านของระบบทฤษฎีและในด้านของปรากฏการณ์ทางสังคม ประการที่ 2 การวิเคราะห์เชิงสังคมกับปรัชญาที่ใช้ในได้วิพากษ์ผลงานดังกล่าวแบบเห็นใจ คือการประเมินคุณค่าของผลงานตามขอบประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแหล่งกำเนิดของผลงานของพุทธทาสภิกขุ และในขณะเดียวกันนั้นก็ใช้ขอบประเพณีทางภูมิปัญญาตะวันตกซึ่งมีอิทธิพลต่อผลงานของท่านด้วย

ปณิธานของพุทธทาสภิกขุ

ปณิธาน 3 ประการ ของพุทธทาสภิกขุ เป็นอุดมคติที่ยังปรากฏถึงแล้วนี้ทำให้พุทธทาสภิกขุสนใจใฝ่หาความรู้ทางธรรมะตลอดเวลา ไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือหินยานแต่ครอบคลุมไปถึงพระพุทธศาสนา แบบมหายาน และศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลัทธิ เป็นต้น ปณิธาน 3 ข้อ นั้นคือ ปณิธานข้อ 1 ต้องการให้ทุกคนที่นับถือศาสนาของตนได้เข้าถึงธรรมะของศาสนาที่ตนนับถือ ปณิธานข้อ 2 ต้องการทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อไม่ให้เกิดการแตกแยกแตกร้าง ปณิธานข้อ 3 ต้องการพหุจิตของชาวโลกให้ห่างจากวัตถุนิยม (อรศรี งามวิทย์พงศ์, 2563)

จากความรู้ที่กว้างขวาง และลึกซึ้งนี้เอง ทำให้ท่านสามารถประยุกต์ วิธีการสอนและปฏิบัติการบวทศน์ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง 4 ประการ และวิธีการในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง 6

ประการ (ที่.ม. (ไทย) 10/54/57) เพื่อยึดเป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และนำกระบวนการทัศนใหม่เกี่ยวกับวิถีชีวิตวิเคราะห์แบบอริยสัจและแบบวิภาษวาท กระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติ ด้วยการกระบวนวิธีการเรียนรู้ 4) กระบวนวิธีการทำให้ดู 5) กระบวนวิธีการอยู่ให้เห็น 6) กระบวนวิธีการปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง กระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับวิธีนำเสนอ ด้วยการชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจารย์แก่กล้า ปลอบขโมยใจให้สดชื่นร่าเริง ซึ่งเป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ และจึงนำเสนอองค์ความรู้เรื่อง “กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ” อันเป็นนวัตกรรมแห่งกระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวทางพุทธทาสภิกขุด้วยกระบวนวิธีการ (1) การเทศนา ปาฐกถา บรรยายธรรม (2) การเขียนหนังสือ การแปลหนังสือ (3) การแต่งบทกวีนิพนธ์ บทร้อยกรอง (4) การแสดงปริศนาธรรมในโรงมหรสพทางวิทยุญาณ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นแบบอย่างที่ต้องปฏิบัติตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่พุทธทาสภิกขุยึดเป็นหลักในการทำหน้าที่ตามปณิธาน 3 ประการที่วางไว้

แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุรอบรู้ทางการศึกษาและมองเห็นข้อบกพร่องของการศึกษาไทย และได้เรียกการศึกษาในโลกปัจจุบันว่า “การศึกษาหมาทางด่วน” พร้อมทั้งเรียกร้องให้ปัญญาชนและผู้เกี่ยวข้องในด้านการศึกษาทุกท่านมาช่วยกันต่อหางสุนัข ท่านพุทธทาสมองว่าการศึกษามากแบบปัจจุบันละเลยบทเรียนทางศีลธรรม การศึกษาที่ปราศจากการปลูกฝังจริยธรรม จึงเปรียบเหมือนสุนัขทางด่วน ท่านจึงพยายามชี้ให้เห็นว่าสุนัขที่มีหางเป็นสุนัขที่สวยงาม การศึกษาจึงต้องเน้นบทเรียนทางศีลธรรม การศึกษาที่ไม่มีบทเรียนทางศีลธรรม ไม่เน้นภาคจริยศึกษา ย่อมไร้ประโยชน์ และอาจจะเป็นอันตรายต่อสังคมอีกด้วยท่านพุทธทาสวิเคราะห์ว่า การศึกษาที่เอาแบบตะวันตกและมุ่งพัฒนาวัตถุนั้น เป็นการศึกษาที่เน้นความรู้เพื่อความรู้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎีเป็นปรัชญา เป็นหลักการใช้เหตุผล แต่ไม่มีประโยชน์ในทางปฏิบัติ ไม่สามารถแก้ปัญหาส่วนตัว ปัญหาสังคม และทำให้ผู้เรียนพ้นทุกข์ได้ แม้แต่การเรียนพุทธศาสนาในปัจจุบันก็เป็นการเรียนแบบปรัชญา ไม่ใช่เรียนแบบศาสนา เป็นการฝึกการคิดเหตุผล และการพลิกแพลงทางภูมิปัญญาแต่ไม่ทำให้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงตามทัศนะของท่านพุทธทาส ระบบการศึกษาของไทยมุ่งส่งเสริมกิเลสตัณหาของมนุษย์ หากจะเป็นประโยชน์บ้างก็เพียงทำให้ประกอบอาชีพและมีรายได้ ซึ่งก็ได้มาเพื่อจ่ายสนองกิเลสตัณหาของมนุษย์เท่านั้น มิได้เป็นไปเพื่อความก้าวหน้าทางสติปัญญาและเพื่อความเจริญของจิตใจ ดังที่ท่านได้กล่าวปรารภว่า “ดูการศึกษาชั้นอนุบาล ดูการศึกษาชั้นประถม ดูการศึกษาชั้นมัธยม ดูการศึกษาชั้นวิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือถ้ามันจะมีอีก เป็นบรมมหาวิทยาลัยอะไรก็ตามใจ มันก็เป็นเรื่องให้ลุ่มหลง ในเรื่องกิน กาม เกียรติ ทั้งนั้น”

อุดมการณ์ทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุเสนอแนวทางการศึกษาที่ต้องประมวลมาได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องมีการพัฒนาจิตวิญญาณให้มีพลังสามารถควบคุมพลังทางวัตถุทางร่างกายได้ กล่าวคือชีวิตมนุษย์ต้องมีความสมดุลทั้งทางด้านความสามารถทางวัตถุ ทางวิชาชีพ และ ความมีปัญญาและคุณธรรม เปรียบเสมือนชีวิตที่เจริญก้าวหน้าและมีความสุข จะต้องเทียมด้วยควาย 2 ตัว คือ ตัวรู้ และตัวแรง โดยมีตัวรื้อนำตัวแรงไปในทางที่ถูกต้อง

2. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องทำลายสัญชาตญาณอย่างสัตว์ที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์ให้ได้ ท่านเห็นว่ามนุษย์เราก่อเกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณอย่างสัตว์ เติบโตด้วยความเห็นแก่ตัว สติปัญญาของมนุษย์ ก็เป็นไปเพื่อความเห็นแก่ตัว ดังนั้น ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ร้ายกาจมาก “เพราะฉะนั้น การศึกษาของเรา ก็ควรมุ่งที่จะประหัตประหารสัญชาตญาณอย่างสัตว์นั้นให้สิ้นไป ให้มีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ ที่มีใจสูงเกิดขึ้นแทน”

3. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องให้มนุษย์ได้สิ่งที่ประเสริฐที่สุดที่มนุษย์ควรได้รับ นั่นก็คือการ สามารถควบคุมกิเลสตัณหาและพลังทางวัตถุได้ ท่านเห็นว่าตามอุดมคติของพุทธศาสนานิยมอุดมคติ คือ นิยมสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ โดยไม่คำนึงถึงว่าสิ่งนั้นมันจะกินได้หรือซื้ออะไรกินได้ หรือจะเป็น ลากลักการะหรือไม่ แม้เป็นนามธรรมแต่ก็ส่งผลทางจิตใจ “จิตใจสำคัญกว่าร่างกาย คือ นำร่างกายให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของอุดมคติ”

4. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องทำให้ผู้ศึกษามีจิตใจรักความเป็นธรรม มีความสำนึกที่จะ ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องและเพื่อธรรมะ “การศึกษานั้นเพื่อธรรม เพื่อบรมธรรม เพื่อธรรมาธิปไตย ให้ธรรมะครองโลก ฉะนั้น การศึกษานี้ไม่ใช่เพื่อความรอด หรือความเอาตัวรอดเป็นยอดดี”

5. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องทำลายความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ซึ่งจะเป็นไปได้โดยวางแผนจริยศึกษา ให้สามารถน้อมนำผู้ศึกษาให้ควบคุมตนเองให้ได้ “จริยศึกษาต้องรับทำลายความเห็นแก่ตัว อันนี้มันเป็น เมฆหมอกที่เข้ามากลบเกลื่อนหรือปิดบังตัวจริยศึกษา”

6. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องส่งเสริมให้ผู้ศึกษา มีปัญญายังรู้สามารถเข้าใจโลกและตนเอง อย่างถูกต้อง จนสามารถพ้นทุกข์ได้ ท่านอธิบายว่า ปัญญาที่เป็นคุณสมบัติของจิตเดิมแท้ เรียกว่าโพธิ (ธาตุรู้) ปัญญาทำให้เกิดศีลธรรมของจิต ทำให้จิตมีระเบียบและอยู่ในสภาวะปกติ เพื่อให้บุคคลมีชีวิตอยู่ ได้อย่างสงบสุข การศึกษาตามแนวนี้นี้จึงต้องเน้นพุทธศึกษาในแง่ที่ส่งเสริมปัญญาอย่างแท้จริง กล่าวคือ ทำให้ผู้ศึกษามีความรู้เรื่องที่สำคัญที่สุดของชีวิต

7. การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องทำให้ผู้ศึกษามีความสำนึกในหน้าที่ ถ้าทวงสิทธิ์ก็ทวงเพื่อจะทำ หน้าที่ ไม่ใช่ทวงเพื่อต้องการเรียกร้องจะเอาอันนั้นเอานี่ และหน้าที่ที่จะต้องเป็นความถูกต้อง บริสุทธิ์ ไม่ใช่ ความเห็นแก่ตัว และการศึกษาที่ถูกต้องจะต้องอาศัยครูในอุดมคติ ผู้ที่อุทิศตนเพื่อการศึกษาและสร้าง เสริมคุณธรรมแก่ผู้เรียน ในหัวใจของครูอุดมคตินั้น จะต้องมีปัญหากับเมตตาเต็มแน่นอยู่ในหัวใจ ปัญญา คือวิชาความรู้ ความสามารถในหน้าที่ที่จะส่องสว่างให้กับศิษย์ นี้เรียกว่าปัญญาอย่างหนึ่ง เมตตา คือ ความรัก ความเอ็นดู กรุณาต่อศิษย์ของตนเหมือนว่าเป็นลูกของตน”

ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ

1. ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้อง จะต้องจัดให้มีพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ในความหมายที่แท้จริง พุทธิศึกษาจะต้องสอนความรู้เรื่องชีวิตว่าเกิดมาทำไมโดยตรง จริยศึกษา จะต้องเน้นที่ความมีระเบียบวินัยของนักเรียนของความเป็นมนุษย์ บทบาทหน้าที่ของชายหญิง ให้ผู้ศึกษา เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรม เช่น มีความมัธยัสถ์ มีหิริโอตตปละ เป็นต้น พลศึกษาต้องพัฒนากำลังทางจิต เพื่อให้บังคับกำลักร่างกายให้เดินไปถูกทาง กำลังทางจิตในพระพุทธศาสนา คือ สมาธิ สมาธิในพระพุทธศาสนา จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ 1) จิตสะอาด (pure หรือ clean) ได้แก่จิตที่ไม่เจือด้วยกิเลสและเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง 2) จิตมั่นคงที่สุดหรือตั้งมั่นดี (Steady หรือ firm) 3) จิตที่ว่องไวในหน้าที่ของมันอย่างที่สุด (Activeness)

2. ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องจะต้องศึกษาให้เห็นความทุกข์ เหตุของทุกข์ และความดับทุกข์ ไม่ใช่ศึกษาแต่ภาคทฤษฎี แต่ต้องให้ผู้ศึกษาลงมือปฏิบัติให้เห็นจริงตามประสบการณ์ จะต้องเน้นการฝึกฝน การปฏิบัติมากกว่าภาคทฤษฎี ต้องเรียนชีวิต เรียนธรรมชาติ เรียนให้รู้จักตนเองเพื่อข่มกิเลสและสัญชาตญาณอย่างสัตว์ให้ได้ และพัฒนาคุณธรรมประจำใจให้งอกงามยิ่งขึ้น

3. ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องจะต้องให้ผู้ศึกษารู้จักศาสตร์ของพุทธบริษัทให้ถูกต้อง ศาสตร์ในที่นี้แปลว่าเครื่องตัด หมายถึงตัดสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความเจริญหรือตัดความโง่เขลา ซึ่งในที่สุดก็จะเหลือความจริง ความดี ความงาม ความถูกต้องและความยุติธรรม ศาสตร์ของพุทธบริษัทมี 3 ศาสตร์ คือ พุทธศาสตร์ ธรรมศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ศาสตร์ทั้งสามนี้เป็นไปเพื่อความดับทุกข์นั่นเอง ทำให้บุคคลสามารถอยู่อย่างสันติสุข และอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุขทั้งกลุ่ม ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องตามแนวคิดท่านพุทธทาส สรุปได้ว่า “ขอให้ทุกคนถือว่า มีมหาวิทยาลัยในร่างกาย จงเข้ามหาวิทยาลัยนี้กันทุกคน ด้วยการเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้าผู้สั่งสอนเพื่อให้ได้มาซึ่งบรมธรรม เพื่อให้มนุษย์กล่าวได้ว่ามนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ไม่เสียทีที่เกิดเป็นมนุษย์ แล้วก็พยายามให้เป็นเรื่องของการปฏิบัติอยู่เรื่อยไปอย่าให้เป็นเรื่องทางหลักวิชาเกินไป” (พุทธทาสภิกขุ, 2554)

วิเคราะห์ธัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ

ในยุคปัจจุบันศาสนาหรือศีลธรรมกำลังหายไปจากโลก คำว่าศาสนาท่านพุทธทาสเรียกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ถูกต้อง สาเหตุปัจจุบันคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น มีการปฏิบัติศานา น้อยลง ดำเนินชีวิตโดยยึดตัวกูของกูเป็นหลัก เชื่อปรัชญามากกว่าศาสนา ให้คนที่ไม่มีธรรมมาแก้ปัญหา การไม่มีธรรมย่อมแก้ไขปัญหาไม่ได้ สังคมนิยมตามหลักแห่งศาสนาคือการจัดระบบที่ทำให้สังคมเป็นปกติ

คุณค่าของธัมมิกสังคมนิยม

มนุษย์เราจะต้องมีศีลธรรม “ตามความในธัมมิกสังคมนิยม” จึงจะอยู่กันเป็นผาสุกถ้าเราไปหลงในคำของวัตถุที่มันหลอกเราให้รักให้เกลียด เราไม่มีทางที่จะมีศีลธรรมที่ดีได้ สังคมใดมีศีลธรรมมาก สังคมนั้น ก็เป็นสังคมที่มีปัญญา ทำกิจการอันใดก็ย่อมสำเร็จ ทำงานเลี้ยงชีพก็สำเร็จ ทำลายกิเลสให้หมดไปก็สำเร็จ ทำนิพพานให้แจ้งก็สำเร็จเรียกได้ว่า ศีลธรรมคือรากฐานแห่งความสำเร็จ ดังนั้นสังคมจึงจำเป็น

ต้องมีศีลธรรม คุณค่า มีความหมาย 2 ลักษณะ คือ คุณค่าที่มีลักษณะระดับโลกียะ เช่น คุณค่า ประโยชน์ ราคา ของสิ่งต่างๆ และค่าที่มีลักษณะเป็นสภาวะธรรม เช่น กาย จิต ที่มีค่าคือมีศีล มีสมาธิ และปัญญา ท่านเห็นว่าที่จริงกิเลสของคนเป็นต้นเหตุของปัญหา ท่านพุทธทาสได้สร้างเครื่องมือใน การสอนธรรมแก่คนผ่านงานศิลปะและจิตรกรรม เช่น การสร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ โรงปั้นและภาพปั้นชุดพุทธประวัติ โรงเรียนหิน เสารี 5 ฯลฯ คุณค่าต่อสังคมดังนี้

ธัมมิกสังคมนิยมในฐานะทำให้สังคมแห่งมัจฉาทิฐิกลายเป็นสังคมสัมมาทิฐิ แปลว่า ความเห็นที่ถูกต้อง ท่านพุทธทาสกำลังรณานิคมธัมมิกสังคมนิยม เป็นสังคมที่มีปัญหาอย่างน่าเป็นห่วงสาเหตุมาจากคนกำลังเดินออกนอกคลองธรรม คือ มีความเห็นที่ตรงข้ามกับหลักศาสนา จนมัจฉาทิฐิเข้าครอบงำกลายเป็นสังคมมัจฉาทิฐิ จะเห็นได้ว่า ธัมมิกสังคมนิยม กับสังคมสงเคราะห์ เป็นสิ่งเดียวกัน ในพระไตรปิฎกก็ได้กล่าวเกี่ยวกับการสงเคราะห์กัน ไว้ในทิมณิกาย ปาฏิกวรรค ในหลักสาราณียธรรมการสงเคราะห์กันในพุทธศาสนาถือว่า เป็นพลอย่างหนึ่ง เรียกว่า พละ ที่เรียกว่า สังคหพละ เพราะการสงเคราะห์กันก่อให้เกิดความรักความสามัคคี ดังคำกล่าวที่ว่า สุขัง สังฆัสสะ สามัคคี ความสามัคคีในหมู่คณะนำสุขมาให้ ทั้งระดับปัจเจกชน และระดับสังคม หากสังคมสงเคราะห์กันสังคมก็เป็นสุข แม้ในมงคลสูตรก็ได้กล่าวถึงการสงเคราะห์กันว่าเป็นมงคลอันประเสริฐ เช่น มาตาปิตุอุปัฏฐาน การสงเคราะห์พ่อแม่ ปุตุตสงค์โ การสงเคราะห์บุตร ทารุสส สงคโ การสงเคราะห์ภรรยา ญาติกานญจ สงคโ การสงเคราะห์ญาติ ธัมมิกสังคมนิยม หรือสังคมสงเคราะห์นั้นจะมีคุณค่าต่อสังคมโดยเป็นรากฐานของสังคมแห่งความสงบสุข

ธัมมิกสังคมนิยมในฐานะใช้อบรมข้าราชการ และประชาชน ในหัวข้อ1) สังคมสงเคราะห์อันสูงสุด คือ การช่วยกันถอยหลังเข้าคลองอีกครั้งหนึ่ง 2) สังคมสงเคราะห์ควรสงเคราะห์กันให้มีสัมมาทิฐิ 3) ในยุคปัจจุบันศาสนาหรือศีลธรรมกำลังหายไปจากโลก ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “ประชาธิปไตย คือประโยชน์ของประชาชนเป็นใหญ่ ไม่ใช่ประชาชนเป็นใหญ่ การเจียดออกให้เป็นส่วนเกิน” การทำเพื่อส่วนตัวเป็น “การเจียดผลประโยชน์ของสังคมมาเป็นส่วนตัว” การสงเคราะห์ให้มีสัมมาทิฐิ คำว่าสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) คำว่าความเห็นชอบในงานเขียนของท่านพุทธทาส ตามทัศนะของผู้เขียนเห็นว่ามีความหมายในสองประการ คือ ประการแรกเห็นชอบในทางธรรม เช่น สัมมาทิฐิ ที่กล่าวไว้ข้างต้น และประการที่สองเห็นชอบในศัพท์ภาษา ตามหลักนิรุกติศาสตร์ของคำว่า “สังคมนิยม” คือไม่ใช่หมายถึงคอมมิวนิสต์ที่ผู้เข้าร่วมขบวนการอาจจะถูกนำไปขังในตาราง ดังนั้น ท่านพุทธทาสจึงมุ่งเน้นไปสู่ความหมายที่ว่า สังคมนิยม คือ การไม่เอาส่วนเกินของสังคม

ธัมมิกสังคมนิยมในฐานะช่วยให้สังคมอยู่รอด

ธัมมิกสังคมนิยม คือ สังคมนิยมที่ประกอบด้วยธรรมะ ธรรมะหมายถึงปรากฏการณ์ทั้งหลายกฎความจริง ที่มีอยู่ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ก็เรียกว่า ธรรมะ หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านั้น ก็เรียกว่า ธรรมะ โดยปกติคนในสมัยแรกเมื่อโลกกำเนิดขึ้น มีธรรมะ มีศีลธรรม อยู่กันอย่างผาสุกต่อมา เกิดอธรรมขึ้นในใจจึงเกิดความเสื่อมเรื่อยมาจากเสื่อมน้อยไปจนเสื่อมมาก ดังที่กล่าวไว้

ในอัครัญญสูตร จะเห็นได้ว่าสาเหตุแห่งความเสื่อมมาจากการขาดศีลธรรม แนวคิดธัมมิกสังคมนิยมที่นำคนให้เข้ามาสู่คลองธรรม สังคมก็จะสงบสุข เศรษฐกิจที่ถูกต้องถูกระบุว่าเป็นหน้าที่เพื่อสันติสุข

บทสรุป

ท่านพุทธทาสภิกขุ มีความเพียร ความอดทน ใฝ่เรียนรู้ จนได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์หลายสาขา ได้รับการเลื่อนยศตำแหน่งอย่างต่อเนื่อง จนถึงพ.ศ. 2530 ท่านได้รับสมณศักดิ์พระราชอาคันตุกะชั้นพระธรรมโกศาจารย์ ท่านเป็นผู้ประกาศจุดยืนเพื่อสันติภาพระหว่างประชาชาติทั้งหลาย ได้รับยกย่องในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทย พุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลสำคัญของโลก ท่านได้รับการยอมรับจากองค์การศึกษา ยูเนสโก (UNESCO) ท่านมีอุดมคติ ปณิธาน 3 ประการ ที่หยั่งรากลึกทำให้พุทธทาสภิกขุใฝ่หาความรู้ธรรมะตลอดเวลา ครอบคลุมไปถึงพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลัทธิ อุดมการณ์ทางการศึกษา วิธีคิดวิเคราะห์การแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถา บรรยายธรรมแบบวิภาษวาท และอริยสัจ ลักษณะการศึกษาที่ถูกต้องแบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้จิตสะอาด (pure หรือ clean) ได้แก่จิตที่ไม่เจือด้วยกิเลส และเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง จิตมั่นคงที่สุดหรือตั้งมั่นดี (Steady หรือ firm) จิตที่ว่องไวในหน้าที่ของมโนอย่างที่สุด

บรรณานุกรม

คณะกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี. (2549). *ชาตกาลพุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย เล่ม 3*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

แจ็กสัน, ปีเตอร์ เอ. (2557). *พุทธทาสภิกขุ: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและการปฏิรูปเชิงนวมัยในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมาลัย กาลวิบูลย์ และคณะ. (2559). *เอกสารประกอบการสอนหลักสูตรพุทธทาสศึกษาสุราษฎร์ธานี*. สมัชชาการศึกษา : สุราษฎร์ธานี.

ทัศนีย์ ช้อยกิตติพันธ์. (2559). “บทบาทของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ต่อการเสริมสร้างสันติภาพและสันติสุขในสังคมไทย”. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, ปีที่ 4 ฉบับพิเศษ: 159-171.

พกุล แองเกอร์. (2555). *พุทธทาสภิกขุ: พุทธปรัชญาเมธีไทย*. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, สาขา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ 13 (2) : 19.

พุทธทาสภิกขุ. (2554). *แนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://chaiwat201149.blogspot.com/2011/07/blog-post_24.html.

_____. (2558). *ธรรมคือหน้าที่*. กรุงเทพฯ: บริษัท ออฟเซ็ทพลัส จำกัด.

_____. (2549). *ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์*. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2534.

_____. (2549). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี พุทธทาสภิกขุ.

- ราชกิจจานุเบกษา. (2493). *แจ้งความสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์, เล่มที่ 67, ตอนที่ 67. วันที่ 12 ธันวาคม 2493 : 6320.*
- ราชกิจจานุเบกษา. (2500). *แจ้งความสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์, เล่มที่ 74, ตอนที่ 107. วันที่ 17 ธันวาคม 2500: 2953.*
- ราชกิจจานุเบกษา. (2514). *แจ้งความสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์, ฉบับพิเศษ, เล่มที่ 88, ตอนที่ 151. วันที่ 31 ธันวาคม: 2.*
- ราชกิจจานุเบกษา. (2530). *ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์, ฉบับพิเศษ, เล่มที่ 104, ตอนที่ 253. วันที่ 5 ธันวาคม 2530: 1-2.*
- สมเจตน์ ผิวทองงาม. (2557). “พุทธศาสนิกกับการแนะแนวทางการดำเนินชีวิต”. *วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์*. 6 (2): 181.
- สรศักดิ์ แพรคำ. (2544). *ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์*. อุบลราชธานี: สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.
- อรศรี งามวิทย์พงศ์. (2563). ประวัติอาจารย์พุทธทาส.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.buddhadasa.com/history/budprofile3.html>, [10 พฤศจิกายน 2563].
- Lerner, K. Lee., and Lerner. (2004). “Brenda Wilmoth”. *Gale Encyclopedia of Science*. Vol. 5. 3rd Ed., Farmington Hills: The Gale Group.

วิเคราะห์แนวคิดของสำนักปรัชญาสายอินเดีย

A Concepts Analysis of Indian Philosophical Schools

พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถบุญโญ (กัณฑ์)

Phramha Boonpasid Nathapunyo (Karat)

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

Thanarat Sa-ard-iam

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

E-mail: Boonpasid2537@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดของสำนักปรัชญาสายอินเดียจากการศึกษา พบว่า ปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาระดับโลก มีเนื้อหาที่กว้างไพศาลและลุ่มลึก ปรัชญาอินเดียมีทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติ เรียกว่าเป็นปรัชญาชีวิตก็ได้ ปรัชญาสายอินเดียแต่ละสำนักต่างได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวทโดยตรงหรือโดยอ้อม สำนักที่เชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทโดยตรง ได้แก่ กลุ่มอาสติกะ ปรัชญาอินเดียระบบทั้ง 6 ได้แก่ นैयाยะ ไวเศษิกะ สังขยะ โยคะ มีมามสา เวทานตะ ส่วนสำนักที่คัดค้านไม่ยอมเชื่อในคัมภีร์พระเวท คือ กลุ่มนาสติกะ ได้แก่ พุทธ เชน จารวาก และแม้ปรัชญาอินเดียจะมีลักษณะแนวคิดที่โดดเด่นแตกต่างกันไป แต่ก็ปรากฏว่าแต่ละสำนักต่างมีแนวคิดหรือปรัชญาชีวิตเพื่อที่จะพบกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตเป็นหลัก

คำสำคัญ: แนวคิด, สำนักปรัชญาสายอินเดีย, เป้าหมายสูงสุด

Abstract

This article aims to study and analyze the concepts of Indian philosophical schools. From the study, it was found that Indian philosophy is a global philosophy. The content is broad and profound. Indian philosophy is both in theories and practices. It can be called a philosophy of life. Each school of Indian philosophy was directly or indirectly

influenced by the Vedas. The sects that directly believe in the sacredness of the Vedas are the astikas, the six systems of Indian philosophy: Nyaya, Vaishka, Sangkha, Yoga, Mimamsa, Vedanta. On the other hand, the sects that oppose and refuse to believe in the Vedas are the Nastika groups, namely Buddha, Jain, Jarwak. Although Indian philosophy has a distinctive and outstanding concept, it appears that each school has a concept or philosophy of life in order to meet the ultimate goal of life.

Keywords: concept, Indian philosophical schools, the ultimate goal

บทนำ

อินเดียเป็นประเทศที่ได้ชื่อว่า “แดนถิ่นปรัชญา” หรือเป็นแหล่งกำเนิดปรัชญาตะวันออก เป็นปรัชญาระดับโลก มีเนื้อหาที่กว้างไพศาลและลุ่มลึก เพราะมีคัมภีร์ และพยายามแสวงหาปรัชญาในสาขาต่างๆ อย่างเป็นระบบก่อนดินแดนอื่นๆ ทำให้ภูมิภาคใกล้เคียงกัน ได้อิทธิพลทางแนวคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมมากมาย เข้าสู่ประเทศต่างๆ ในแถบเอเชีย เพราะทุกประเทศต่างก็ได้รับอิทธิพลปรัชญาอินเดียอยู่ด้วยกันทั้งนั้น จะต่างก็แต่มากหรือน้อยกว่ากันเท่านั้น แม้แต่ประเทศจีน ซึ่งเป็นแหล่งปรัชญาสำคัญของโลกอีกแห่งหนึ่ง ก็ยังได้รับอิทธิพลของปรัชญาอินเดียเป็นอย่างมากนั่นก็คือ พระพุทธศาสนา จนพระพุทธศาสนาได้รับเกียรติว่าเป็นประทีปแห่งทวีปเอเชียอีก ทั้งในปัจจุบันกำลังทอแสงในทวีปอื่นอีกด้วย ดังนั้น การศึกษาปรัชญาต่างๆ หากยังไม่ได้ศึกษาปรัชญาอินเดีย ก็เท่ากับว่ายังไม่ได้ศึกษาปรัชญาอย่างแท้จริง หากแต่ว่าการศึกษาปรัชญาอินเดียเป็นเรื่องยาก เพราะเป็นเรื่องของนามธรรม การอธิบายและการวิเคราะห์วิจารณ์ปรัชญาสายนี้ จึงเป็นเรื่องใช้ความคิดจับความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญที่ได้แสดงทัศนะทางความคิดเอาไว้ อาจมีโอกาสนิพนธ์ได้เสมอ ถ้ายังไม่มียุคความรู้ที่มากพอ ดังนั้นการเขียนบทความในครั้งนี้ จึงเป็นการกล่าวถึงแหล่งปรัชญาที่สำคัญของอินเดียโดยเน้นในเรื่องแนวความคิดแต่ละสำนักที่มีแนวคิดอันโดดเด่น เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคม และเป็นประโยชน์ในการค้นคว้าทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาสายอินเดียให้เข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ความเป็นมาของปรัชญาอินเดีย

โดยทั่วไปแล้วชาวอินเดียส่วนใหญ่มีลักษณะนิสัยสนใจใฝ่หาความรู้ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงว่าดินแดนชมพูทวีป เป็นแหล่งอารยธรรม และเป็นแหล่งกำเนิดความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ที่เจริญมานานที่สุดแหล่งหนึ่งของโลก ชาวอินเดียมีแนวคิดอันเป็นหลักในการดำรงชีวิตคล้ายๆ กันคือ ต้องการบรรลุรู้แจ้งสัจธรรมแห่งชีวิต ซึ่งมีใช้ความรู้ทางโลกทั่วไป แต่เป็นความรู้ความแท้จริงสูงสุด เพื่อนำไปสู่ความสุขอันแท้จริงที่เป็นนิรันดร์ ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก แนวคิดเช่นนี้กล่าวถึงวิวัฒนาการเป็นปรัชญาของชาวอินเดีย จนมีการแตกเป็นสาขาสำนักต่างๆ ดังเห็นได้ในปัจจุบันนี้

ปรัชญาอินเดียสำนักหนึ่งๆ จะมีทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติรวมกัน หลักทฤษฎี ได้แก่ ญาณวิทยาและอภิปรัชญา ส่วนหลักปฏิบัติ ได้แก่ จริยศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติไปสู่สัจธรรมสูงสุด ปรัชญาอินเดียทั้งหมดยกเว้นจารวาก มีมูลฐานมาจากศาสนา จึงมีลักษณะเป็นคำอธิบายขยายความคำสอนทางศาสนาโดยใช้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือ มีนักวิชาการจำนวนมาก เรียกว่าเป็นปรัชญาศาสนาหรือปรัชญาชีวิต (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2524: 3) ชาวอินเดียไม่เคยคิดปรัชญาเพียงเพื่อสำหรับ “รู้เพื่อรู้” แต่ทว่าขบคิดปรัชญาเพื่อสนับสนุนประกาศิตของพระเวท หรือเพื่อลบล้างประกาศิตของพระเวท ขบคิดสาเหตุแห่งทุกข์ และทางแห่งการหลุดพ้น รวมความว่าขบคิดปรัชญาเพื่อเข้าใจชีวิตและวิธีดำเนินชีวิต ซึ่งทางตะวันตกมักมองว่าเป็นศาสนาและศีลธรรม ไม่น่าจะใช่ปรัชญา แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่า ปรัชญาอินเดียเป็นศาสนาและศีลธรรมที่มีการตรึงตรองและการคิดคำนึงลึกซึ้งกว่าศาสนาและศีลธรรมในทางตะวันตก ปรัชญาอินเดียมีแนวคิดที่เป็นระบบ มีการสร้างเหตุผลมาอธิบายและสนับสนุนแนวคิด จึงจูงใจให้นักปราชญ์ทั้งหลายเรียกว่า ปรัชญา (กิริติ บุญเจือ, 2552: 2-3)

ปรัชญาอินเดียนั้น ปราชญ์ชาวอินเดียกล่าวว่า ถือกำเนิดจากพระเวท โดยให้เหตุผลว่า แม้พระเวทจะมีความคิดที่เล็กน้อยสักปานใดก็ตาม ปรัชญานี้ก็เหมือนเมล็ดพืชของพฤกษาปรัชญาต้นใหญ่ที่แผ่กิ่งก้านสาขาไปทั่วทุกทิศ ประหนึ่งเมล็ดไทรเล็กน้อยให้กำเนิดต้นไทรใหญ่มหิมาฉะนั้น (สมัคร บรูราวาศ, 2516: 139) ถือกันว่าปรัชญาอินเดียเริ่มต้นกับคัมภีร์ฤคเวทะสมันตา ซึ่งเป็นส่วนแรกสุดของคัมภีร์พระเวททั้งหมด และเชื่อว่าเป็นตำราเล่มแรกของอินเดียที่มีการบันทึกเป็นหลักฐาน ในสมัยก่อนการบันทึกที่ว่านี้ มีใช้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่บันทึกในความทรงจำ ท่องบ่น ถ่ายทอดสืบต่อกันมา มีหลักฐานขอเชื่อได้ว่าคัมภีร์เล่มนี้ท่องจำกันเป็นตำราอย่างแท้จริง ประมาณ 1000 ปี ก่อนคริสตศักราช เป็นอย่างช้า หรือบางแห่งเรียกว่าปรัชญาตีกดาบรรพ

ปรัชญาอินเดีย โดยความหมายแล้ว คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นปรัชญาฮินดู เพราะว่ามีชาวฮินดูในอินเดียจำนวนมาก แต่บางคนเข้าใจว่า ฮินดู หมายถึง ศาสนิกชนที่นับถือศาสนาฮินดูเท่านั้น เป็นการเข้าใจถูก แต่ ความจริง คำว่า ปรัชญาอินเดีย มีความหมายกว้างออกไปตามทรรศนะนักปรัชญาอินเดียทั้งที่เป็นนักปรัชญาสมัยโบราณที่นับถือศาสนาฮินดูและนับถือศาสนาอื่นๆ นักปรัชญาฮินดูในสมัยโบราณมีการนับถือแบบเก่าๆ การคิดการเขียนของท่านเหล่านั้นแบบหลากหลาย คือพยายามที่จะผนวกเอาทรรศนะทั้งหลายทางด้านปรัชญาของลัทธิเอามาไว้ในที่เดียวกัน เราจึงได้พบทรรศนะต่างๆ หลากหลาของลัทธิสำนักนั้นๆ เช่น ลัทธินับถือพระเจ้า และไม่นับถือพระเจ้า บางสำนักลัธินับถือวัตถุนิยมและจิตนิยมตามความเชื่อของลัทธิที่ตนนับถือ ลัทธิไหนมีปรัชญาหรือยึดปรัชญาแบบใดก็จะดำเนินชีวิตไปตามแนวทางนั้น ดังคำนักปรัชญาที่ว่า “เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตโดยปราศจากปรัชญา” หรือ “ทุกคนดำเนินชีวิตไปตามปรัชญาชีวิต และโลกทรรศน์ของตน” เพราะฉะนั้น ปรัชญาจึงเป็นวิชาสำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะ トラバโตที่มีมนุษย์ トラบานั้นก็มีปรัชญา (พิน ดอกบัว, 2555: 11) ปรัชญาอินเดียก็มีความหมายดังแสดงมาเช่นกัน ก็คำว่าปรัชญาอินเดียไม่ได้มีความหมายแคบแค่เฉพาะปรัชญาฮินดู เว้นเสียจะถือว่า ฮินดูหมายถึงอินเดียเท่านั้น ปรัชญาอินเดียหมายถึงทรรศนะของนัก ปรัชญาอินเดียทั้งหลาย ไม่ว่าในสมัยโบราณหรือสมัยปัจจุบัน ทั้งที่นับถือศาสนาฮินดู และไม่ได้นับถือก็ตาม ดังนั้นปรัชญาอินเดียจึงมีหลาย

สาขา คือ พุทธ เช่น จารวาท สายนาสติกะ อุปนิษัท นยายะ ไวเศษกะ สางขยะ โยคะ มีมางสา และ เวทานตะ สายอาสติกะ ตลอดทั้งปรัชญาของนักคิดในปัจจุบันด้วย

ลักษณะของปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดีย คือ ปรัชญาทุกสำนักหรือทุกระบบที่เกิดขึ้นในอินเดีย หรือที่สร้างทฤษฎีและแนวคิดขึ้นไว้มากมาย โดยมีศาสนาและนักคิดที่เคยมีชีวิตอยู่หรือกำลังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้ปรัชญาอินเดียจะมีหลายสาขา แต่ถึงกระนั้นทุกสาขา (ยกเว้นจารวาท) จะมีลักษณะร่วมกันในประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1) ถือว่าชีวิตเป็นทุกข์ ปรัชญาอินเดียถือว่า เมื่อมีชีวิตเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ต้องประสบทุกข์กาย และทุกข์ใจนานาประการ เช่น แก่ เจ็บ ตาย หิวกระหาย ร้อนหนาว ปวดเจ็บ ความผิดหวัง และ ความเสียใจ เป็นต้น ปรัชญาอินเดียไม่ได้สอนให้มองโลกในแง่ร้าย แต่ให้มองในแง่ความจริง ดุจทางแพทย์ที่บอกว่า โลกเต็มไปด้วยเชื้อโรคต่างๆ ฉะนั้น ปรัชญาอินเดียถึงแม้จะสอนว่าชีวิตเป็นทุกข์ แต่ก็ไม่ได้สอนให้ยอมสยบอยู่กับความทุกข์ เพราะในขั้นต่อไปก็ได้สอนถึงวิธีดับทุกข์ไว้ด้วย ตั้งแต่ดับความทุกข์ได้ชั่วคราว จนถึงขั้นดับได้ถาวร ดังนั้น ปรัชญาอินเดีย ถ้าจะว่ามองโลกในแง่ร้ายก็ร้ายในเบื้องต้นเท่านั้น หากใช้ตลอดไปไม่ ศาสตราจารย์ชาวอเมริกันท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า “การมองโลกในแง่ดีนั้น ย่อมจะเป็นอันตรายเสียหายได้มากกว่าการมองโลกไปในแง่ร้าย เพราะการมองโลกในแง่ร้าย จะคอยเตือนเราให้ระมัดระวังต่ออันตรายอยู่ทุกเมื่อ ในขณะที่การมองโลกในแง่ดี ย่อมจะหลงเราให้หลงและตกลงสู่หายนะในที่สุด (Satischandra Chatterjee, 1968: 14)

2) เน้นเรื่องสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด ปรัชญาอินเดียถือว่า ชีวิตไม่ใช่เพิ่งเริ่มต้นจากกรรมมารดาในชาตินี้ หากแต่ว่าได้มีมาก่อนหน้านั้นแล้ว เพียงแต่อาศัยกรรมมารดาเป็นที่ปรากฏใน ชาติหนึ่งเท่านั้น และชีวิตก็ไม่ได้สิ้นสุดที่กองฟอนหรือที่หลุมฝังศพแค่นั้น แต่ชีวิตจะมีต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด และต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไปตราบที่ยังมีกิเลส คนอาจเกิดเป็นสัตว์ สัตว์อาจเกิดเป็นคน ชายอาจเกิดเป็นหญิง หญิงอาจเกิดเป็นชาย แต่ละคนอาจเกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์นรก เป็นเทพ เป็นพรหม หรืออะไรก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของเขาเป็นเหตุ บุคคลหว่านพืชอะไรไว้ ก็ย่อมเก็บเกี่ยวพืชเช่นนั้น ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว “กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่ธำรงโลกไว้ และรักษาผลของกรรมต่างๆ ที่บุคคลทำไว้ไม่ให้สูญหายไปไหน ดุจเดียวกับการดำรงอยู่ของพลังงานในด้านวัตถุ ฉะนั้น ทั้งยังคอยตามสนองบุคคลผู้กระทำความผิดด้วย” (Satischandra Chatterjee, 1968: 16) ดังปรัชญาอินเดียสาขานยายะ และไวเศษกะ เชื่อว่ากฎแห่งกรรมอยู่ใต้การบงการของพระเจ้า เพราะกรรมไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่รู้อะไรจะให้ผลกรรมที่เหมาะสมเมื่อไร อย่างไร จึงจำเป็นต้องมีพระเจ้าคอยควบคุมบงการอีกชั้นหนึ่ง แต่ปรัชญาสาขาพุทธ เช่น สางขยะ และมีมางสา ปฏิเสธและถือว่ากฎแห่งกรรม ย่อมเป็นไปตามธรรมชาติของมันเอง ไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมบงการของใคร เป็นคุณธรรมชาติอื่นๆ ส่วนการที่สัตว์ทั้งหลาย ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เพราะกิเลสตัณหาต่างๆ อันมีรากมาจากอวิชชา ความไม่รู้แจ้งเป็นเหตุ จึงต้องตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาตลอดไป

3) เน้นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ปรัชญาอินเดียทุกสาขายกเว้นจารวากถือว่าเมื่อชีวิตเป็นทุกข์ ก็สอนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตไว้ด้วย ซึ่งอาจมีชื่อต่างกัน เช่น นิพพาน โมกษะ และไภวณะ เป็นต้น ตามลัทธิที่ว่า เป็นสภาวะที่อยู่เหนือบุญบาป สภาวะที่ดับความทุกข์ทั้งปวง การที่จะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้ ก็ด้วยวิชาความรู้แจ้ง ทำให้หลุดพ้นจากกิเลส เป็นคนอิสระโดยแท้ ไม่ต้องเป็นทาสกิเลสอีกต่อไป

4) เน้นภาคปฏิบัติ อินเดียถือว่า ปรัชญาเป็นส่วนสำคัญของชีวิต เมื่อลัทธิใดมีปรัชญาอะไรขึ้นมา พวกสาวกของลัทธินั้น จะนำมาเป็นปรัชญาชีวิต เพื่อเป็นประทีปส่องทางให้แก่ชีวิตของตน พวกเขาได้ช่วยกันรักษาปรัชญานั้นไว้ให้มีชีวิตอยู่ ทั้งส่งให้อนุชนรับสืบทอดต่อไป เมื่อรู้แล้วก็ต้องปฏิบัติตามด้วย เพียงแค่ความรู้ในทฤษฎีอย่างเดียวเท่านั้นหาเพียงพอไม่ การปฏิบัติจึงมีความจำเป็นควบคู่กันไปกับทฤษฎี ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ใช่มีแต่ปัญญาเท่านั้น แต่ยังมียกเลสอยู่อีกด้วย และทั้งสองอย่างต่างมีกำลังมากพอกัน คราวใดที่กิเลสมีกำลังมากกว่า จะชักจูงจิตใจให้เผลอต่ำลง ความเป็นสัตว์เดรัจฉานมากขึ้นทุกที แต่ถ้าปัญญาและคุณธรรมมีกำลังมากกว่า จะชักนำจิตใจให้สูงขึ้นไปตามลำดับ คนจะเป็นคนดีได้ เพราะปัญญาและคุณธรรมอยู่เหนือกิเลสเท่านั้น ไม่เช่นนั้นจะเข้าทำนองที่ว่า ฉันรู้ว่าอะไรถูก แต่ฉันก็มีความรู้สึกว่าจะไม่ยอมปฏิบัติตาม ฉันรู้ว่าอะไรผิด แต่ฉันก็ไม่อยากจะทำตาม ดังนั้น การปฏิบัติจึงเป็นส่วนวิธีปฏิบัติที่สำคัญ คือ การควบคุมอายตนะภายในไม่ให้ติดต่อกับอายตนะภายนอก ถ้าจำเป็นจะต้องติดต่อก็ให้มีสติรู้เท่าทัน ไม่ให้ความยินดียินร้ายมาครอบงำจิตใจได้ พยายามพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นไปตามลำดับ จนพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ปรัชญาอินเดีย จึงเป็นปรัชญาศาสนาแล้วต้องนำมาปฏิบัติติดกับปรัชญาตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปรัชญาอย่างเดียว จึงเป็นเพียงทฤษฎีเป็นเพียงอาหารสมองจึงเรียนรู้เพื่อรู้ ไม่ใช่เรียนรู้เพื่อปฏิบัติอย่างปรัชญา อินเดีย

5) ถือว่าอาตมันหรือวิญญาณเป็นอมตะ ปรัชญาอินเดียทุกสาขายกเว้นจารวากถือว่าวิญญาณเป็นอมตะไม่ตายไปตามร่างกาย เมื่อร่างกายคร่ำคร่าหรือชำรุดใช้ไม่ได้อีกแล้ว วิญญาณก็จะออกจากร่างไปถือเอาร่างใหม่ในภพภูมิต่อไปตามกรรมที่ทำไว้ ร่างกายเปรียบเหมือนเสื้อผ้า วิญญาณเหมือนคนสวมเสื้อผ้า คนสวมคนเดียวแต่ทว่ามีเสื้อผ้ามากมาย ร่างกายต้องตกอยู่ในกาละ และเทศะ แต่วิญญาณหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ปรัชญาอินเดียแม้จะถือว่าวิญญาณเป็นอมตะทุกลัทธิ แต่ก็มีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ ปรัชญาอินเดียสาขาต่างๆ จะถือว่าวิญญาณเป็นอมตะแบบยืนยงคงที่เที่ยงแท้ถาวร แต่ในทางพระพุทธศาสนา จะถือแบบสันตติ คือรับช่วงสืบทอดกันไปไม่ขาดสาย

แนวคิดทางปรัชญาของอินเดีย

แนวความคิดของปรัชญาอินเดียนั้น เพื่อที่จะให้บรรลุตามเป้าหมาย นักปรัชญาแต่ละสำนักต่างก็มีความคิดเห็นหลายหลาก บางสำนักก็มีสานุศิษย์ผู้สืบทอดตลอดมา บางสำนักไม่มีสานุศิษย์ก็มีสำนักนี้หมดไปโดยไม่มีผู้สืบทอด กำหนดอะไรไม่ได้ การกำหนดขอบข่ายของเนื้อหาของปรัชญาอินเดียทุกสำนักจะมีลักษณะที่คล้ายๆ กัน ซึ่งแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ๆ 3 อย่าง คือ 1) อภิปรัชญา (Metaphysics)

คือว่าด้วยการพิสูจน์ความเป็นจริงหรือไม่จริง ความมีอยู่จริง หรือไม่มีอยู่จริง ของตัวตน (อัตตา) ของโลก และของวิญญานอมตะ หรือพระพรหม ตลอดจนเรื่องกฎแห่งกรรม เพื่อมุ่งโมกษะและนิพพาน รวมเอา ภววิทยา (Ontology) เข้าไว้ด้วย เพราะต้องการความจริงที่มีอยู่กับโลก 2) ญาณวิทยา (Epistemology) คือว่าด้วยลักษณะแหล่งกำเนิดของความรู้ ซึ่งรวมเอาตรรกศาสตร์เข้าไว้ด้วย เพราะตรรกศาสตร์เน้นความรู้ที่มีเหตุผลไปด้วย ความรู้ที่มีเหตุผล ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องตามกฎหมายสากล 3) จริยศาสตร์ (Ethics) คือว่าด้วยข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอภิปรัชญาของสำนักนักปรัชญาอื่นๆ รวมถึงอักษวิทยา (Axiology) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เข้าไว้ด้วย เพราะจริยศาสตร์เน้นในข้อประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างตนปฏิบัติแล้ว ถูกทางแล้ว ย่อมเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้พบเห็น

ปรัชญาอินเดียทุกระบบล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวททั้งสิ้น จะต่างกันก็เพียงแต่ว่า ได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยตรงหรือโดยอ้อมมากน้อยกว่ากันเท่านั้น ปรัชญาก็มีระบบต่างๆ ซึ่งมีความเชื่อถือในความถูกต้องสมบูรณ์อย่างมีเหตุผล ส่วนความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทได้ชื่อว่าได้รับ อิทธิพลของพระเวทโดยตรง ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ได้แก่ กลุ่มอาสติกะ ปรัชญาอินเดียระบบทั้งหก อันได้แก่นายายะ ไวเชษกะ สางขยะ โยคะ มีมามสา และเวทานตะ ปรัชญาทั้ง 6 ระบบเสนอมะจะมีการอ้างอิงถึงคำสอนในพระเวทมากน้อยแตกต่างกันออกไป ในกลุ่มอาสติกะนี้ ได้แก่

1) นายายะ ให้ความสำคัญกับเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ เป็นหลักการค้นคว้าหาความจริงอย่างอนุमानและพิจารณาเรื่องทุกข์ ชาติ พุติกรรมโทษพร้อมทั้งอวิชชา ซึ่งนายายะสอนให้เปลื้อง ตั้งแต่ปลายไปหาต้น แล้วจะบรรลุความหลุดพ้น วาตสยานะ อาจารย์สอนชื่อดังของลัทธินี้กล่าวว่า "อวิชชา คือ ความไม่รู้นำมาซึ่งความเกาะเกี่ยว ความแห้งแล้ง ความริษยา ความเห็นผิดความประมาท อหังการ และความโลภตามลำดับ บุคคลผู้มีอวิชชา ย่อมประกอบประทุษกรรมต่างๆ มีการลักขโมย ประพฤติผิดในกาม เป็นต้นนี้เป็นอกุศลทั้งสิ้น บุคคลใดมีความประพฤติดีรู้จักให้ทาน มีความเมตตากรุณา มีความสัตย์บำเพ็ญประโยชน์ พุทนามีสาระย่อมได้ชื่อว่าประกอบกุศลกรรม การเกาะเกี่ยวชีวิต ทำให้มีการเกิดและนำมาซึ่งความทุกข์ อุปมาว่าอาหารที่คลุกเคล้าด้วยน้ำผึ้งและยาพิษก็ควรทิ้งไปให้หมดเพราะเป็นสุขที่เจือด้วยทุกข์" ลัทธินี้รวบรวมโดยท่านฤชีโคตมะ ซึ่งมีชื่อพ้องกับพระพุทธเจ้าและหลักคำสอนก็คล้ายคลึงอย่างมาก

2) ไวเชษิกะ วิเคราะห์สิ่งต่างๆ อย่างเช่นโลกเกิดจากพลังอันมองไม่เห็นที่สืบมาจากกรรมในภพก่อน แต่ก็มีจิตอันยิ่งใหญ่ที่สุดคือปรมาตมเป็นใหญ่อยู่ในสากลโลก จิตอันยิ่งใหญ่นี้แยกเป็นวิญญาน ส่วนบุคคลเรียกว่าชีวาตม ปรมาตมเป็นอมตะ ไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีการทำลายแตกดับแผ่ซ่านทั่วไป โดยปราศจากรูปร่างและเป็นผู้สร้างสากลโลกขึ้น

3) สางขยะ เป็นทวินิยมที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของมนุษย์ (ประชะ) กับโลกภายนอก (ประกฤติ) และอธิบายวิวัฒนาการของโลก

4) โยคะ วิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์และอธิบายวิถีทางในการเข้าถึงตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ โดยวิธีการของโยคะคือบังคับการระบายและตั้งลมหายใจเข้าออก เพ่งบางส่วนของร่างกายให้เกิดสมาธิ ต้องมีความข่มการดิ้นรนให้หมดไป โดยตั้งใจเพ่งพระอิศวรเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นบุรุษหรืออาตมอัน อันพัน

แล้วจากกรรมหรือความเสื่อมเสียทั้งปวง มีทางเข้าถึงโยคะ 8 สาย การปฏิบัติโยคะนี้ต้องปฏิบัติเป็นขั้นๆ ไป และจะเกิดความสำเร็จเป็นขั้นๆ เช่นกัน บางครั้งอาจเกิดมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ขึ้นมา ซึ่งเป็นผลพลอยได้ แต่เป้าหมายที่แท้จริงก็เพื่อการดับพหุติของจิต ปัจจุบันลัทธินี้ยังคงแพร่หลาย แม้ในเมืองไทยเราเองก็มีการเปิดหลักสูตรโยคะอยู่ทั่วไป

5) มีมางสา มีหลักคล้ายโยคะมาก ผิดกันเฉพาะตอนที่สอนให้ทำพิธีต่างๆ ไม่ได้สอนให้ใช้การเพ่งด้วยการคิดอันเป็นหลักของโยคะ แต่เน้นอธิบายความและให้ความสนใจในพระเวททั้งพยายามนำเสนอและพิสูจน์ความจริงในพระเวท

6) เวทานตะ ให้ความสำคัญกับอุปนิษัตโดยการอธิบายและแสดงความสมเหตุสมผลของคำสอนในอุปนิษัต โดยแสดงความจริงอย่างแท้จริงมีอยู่สิ่งเดียวคือปรมาตมัน แตกต่างจากอาตมัน คือวิญญาณของบุคคล มันสิ่งอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน เพียงแต่เขาอาจจะไม่ทราบเท่านั้น (พระมหาตมาสยัมวชิรปณฺโฑ, 2557: 10-12) หลักการนี้พุทธศาสนายานก็นำไปใช้ โดยกล่าวว่ามนุษย์ทุกคนมีธาตุแห่งความเป็นพุทธะอยู่แล้วในตัวทุกคน ลัทธินี้เป็นระบบปรัชญาที่เกิดจากอุปนิษัต โดยอุปนิษัตเรียกเรื่องศรัทธา เวทานตะเรียกเรื่องเหตุผลจากมนุษย์ ปรัชญาหลักของเวทานตะคือ ความไม่รู้เท่าทันความจริงที่แท้จริงของเราแต่ละคนเป็นอาตมัน เป็นอย่างเดียวกับจิตของพรหมคือ ปรมาตมัน คนเราจึงกระทำการกรรมกรรมต่างๆ เป็นตัวตนของเขา ดังนั้นจึงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกนี้ เมื่อใดกำจัดอวิชชา ความไม่รู้ให้หมดไปแล้วอาตมันจะเข้าร่วมกับปรมาตมัน บุคคลที่สำเร็จจะกลายเป็นพรหม

ส่วนปรัชญาที่คัดค้านซึ่งไม่ยอมเชื่อในคัมภีร์พระเวท คือ กลุ่มนาสติกะ ได้แก่ พุทธ เชน และจารวาก ทั้งสามระบบนี้ล้วนไม่เชื่อว่าสิ่งต่างๆ ที่จารึกไว้ในพระเวทนั้นเป็นความจริงและเป็นที่สุดโดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์หรือทำลายด้วยหลักการใดๆ ไม่มีสำนักปรัชญาในกลุ่มนาสติกะสำนักใด ที่เสนอปรัชญาของตนโดยอ้างอิงถึงสิ่งที่บันทึกไว้ในพระเวทในฐานะที่มาแห่งความจริงสูงสุด ในกลุ่มนาสติกะ จารวากถือเป็นปรัชญาสำนักเดียวที่มีความแตกต่างจากปรัชญาอินเดียสำนักอื่นอย่างชัดเจนคือมีลักษณะเป็นวัตถุนิยม ในขณะที่ปรัชญาเชนพยายามแสดงถึงหนทางในการหลุดพ้นจากพันธะแห่งกรรมโดยให้ความสำคัญกับหลักอหิงสาคือการไม่เบียดเบียน และพุทธใช้การวิเคราะห์ธรรมชาติของความทุกข์และเสนอมรรค 8 เป็นหนทางในการหลุดพ้นจากความทุกข์

แนวความคิดปรัชญาอินเดียมีหลากหลายลัทธิดังที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น แต่ทุกลัทธิเพาะปลูกปรัชญาดำเนินชีวิตทั้งนั้น ซึ่งมีกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์สำคัญๆ ของอินเดีย คือ คัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์อาคมของศาสนาเชน และพระไตรปิฎกของศาสนาพุทธ แนวความคิดเหล่านั้นเมื่อจัดตามหลักสากลแบบตะวันตก สามารถจัดได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1) แนวความคิดแบบวัตถุนิยม หมายถึง แนวความคิดที่ว่าสิ่งที่มีอยู่จริงนั้นมีอยู่อย่างเดียว คือ วัตถุหรือสสาร ซึ่งรวมถึงโลกนี้ คน สัตว์และพืช ซึ่งสามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ทางใดทางหนึ่ง ส่วนสิ่งที่เป็นามธรรมไม่ถือว่ามียู่จริง เพราะไม่อาจรู้ได้ประจักษ์ พวกนี้จึงปฏิเสธเรื่องนามธรรมทั้งหมดรวมทั้งวิญญาณ พระเจ้า บุญ บาป นรก สวรรค์ โลกหน้า เช่น ปัญหาว่าโลกเกิดมาอย่างไร เขาอธิบายว่า เกิดจากการรวมกันเองของสสารหรือวัตถุธาตุโดยไม่มีสิ่งใดหรืออำนาจใด

เป็นตัวการหรือเป็นผู้สร้างการรวมตัวของวัตถุธาตุนั้น เป็นไปในลักษณะอัตโนมัติหรือโดยบังเอิญ การรวมตัวกันนั้น มีผลเกิดขึ้นที่ต่างกันเป็น 2 อย่าง คือ ถ้ารวมกันถูกส่วนทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตขึ้น เช่น คนและสัตว์หรือจะเรียกว่า จิตหรือวิญญาณ เขาถือว่าเป็นผลพลอยได้จากการผสมถูกส่วนของวัตถุธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม นั้นเอง หาได้มีอยู่ก่อนการผสมของวัตถุธาตุ 4 นั้นไม่ คือ สภาวะมีชีวิตนั้นไม่ได้อยู่ในวัตถุธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งมาก่อนเลย แต่เกิดขึ้นเพราะผสมกันถูกส่วนนั่นเอง อุปมาเหมือนสีแดงของน้ำหมาก ซึ่งไม่ได้มีอยู่ในปูน พลู หรือหมาก มาก่อนฉันใดก็ฉันนั้น

2) แนวความคิดแบบสังนิยม หมายถึง แนวความคิดที่ว่าองค์ภาวะหรือสิ่งมีชีวิตนั้นมีตัวตนนั้นอยู่ มีอยู่ 2 อย่างคือ กายกับจิต หรือ รูปกับนาม ความมีอยู่ขององค์ภาวะทั้ง 2 อย่างนี้ สามารถรู้ได้ทางประจักษ์ และอนุมานกล่าวคือ รูปธรรมนั้นรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ส่วนนามธรรมรู้ได้ทางใจ หรือโดยการอนุมานเอาด้วยเหตุผล เช่น ในสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้นนอกจากรูปร่างที่มองเห็นแล้วยังมีจิตหรือวิญญาณอยู่ด้วยรูปร่างก็เคลื่อนไหวไม่ได้เหมือนท่อนไม้ เช่น ร่างของคนตาย ฉะนั้น การที่ร่างกายเราเคลื่อนไหวได้ก็มีการเจริญเติบโตที่ดี มีความรู้สึกนึกคิดได้ก็มี ล้วนเป็นหน้าที่ของวิญญาณทั้งนั้น เมื่อเรายอมรับว่าหน้าที่อย่างนี้มีอยู่จริงก็ต้องยอมรับตัวเจ้าของหน้าที่ด้วย ทั้งๆ ที่เรามองไม่เห็นด้วยตาหรือไม่ได้ยินด้วยหู และไม่ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก เป็นต้น

3) แนวความคิดแบบจิตนิยม หมายถึง แนวความคิดที่ว่าสภาวะธรรมที่มีอยู่จริงๆ นั้น มีอย่างเดียวเท่านั้น คือ สภาวะ ที่เรียกว่า จิตหรือวิญญาณ นอกนั้นล้วนเป็นผลมาจากจิตหรือวิญญาณทั้งสิ้น เรียกตามภาษาปรัชญาอินเดียว่าวัตถุธรรมทั้งหลายเป็นอารมณ์ของจิตนั่นเอง คือ วัตถุ เช่น ร่างกาย หรือ สิ่งอื่นนอกกายเราจะมีปรากฏขึ้นก็ต่อเมื่อคิดถึงสิ่งที่เคยคิดนึกอยู่ก่อน เมื่อเลิกคิดนึกแล้ว และกำลังไปคิดนึกสิ่งอื่นต่อไป สิ่งนั้นก็ดับหายไปจากจิตทันทีในทางปฏิบัติ เมื่อเรานั่งสมาธิจนจิตสงบ แน่วแน่ อารมณ์ของจิตดับหมด คงมีความรู้สึกอย่างเดียว คือ ความว่าง ความสงบ ตัวรู้สึกนั้นแหละคือ จิตล้วนๆ

วิเคราะห์แนวคิดของปรัชญาสายอินเดีย

ปรัชญาอินเดียมีหลายแนวคิด หรือหลายทรรศนะ คือ นยายะ ไวเศษิกะ สาขยยะ โยคะ มีมางสา เวทานตะ พุทธ เชน และจารวาก จนอินเดียได้นำมาว่าแดนดินถิ่นปรัชญา ปรัชญาอินเดียแม้มีหลายทรรศนะ แต่ก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระเวททั้งสิ้น จะต่างก็แต่ได้รับอิทธิพลมาก หรือน้อยกว่ากันเท่านั้น กล่าวคือ มีมางสา เวทานตะ นยายะ ไวเศษิกะ สาขยยะ และโยคะ ซึ่งเรียกรวมกันว่า ษัทธิทรรศนะ หรือทรรศนะทั้ง 5 ได้รับอิทธิพลมาจากและโดยตรง จึงเรียกว่าฝ่ายอัสติกะคือฝ่ายที่เชื่อในคัมภีร์พระเวท ส่วนพุทธ เชน และจารวาก ได้รับอิทธิพลมาน้อยหรือโดยอ้อมจึงเป็นฝ่ายนาสติกะ คือฝ่ายที่ไม่เชื่อในคัมภีร์พระเวท สำหรับอุปนิษัทก็คือพระเวทนั่นเอง

เพียงแต่เป็นพระเวทส่วนปลายหรือในสมัยปลาย กล่าวคือ พระเวท แบ่งเป็น 4 ส่วน โดยเรียงตามลำดับเกิดก่อน-หลัง ดังนี้ มันทระ พราหมณะ อาร์ณยกะ และอุปนิษัท ถือกันว่าอุปนิษัทเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นส่วนแห่งปัญญา ส่วนภควัทคีตก็นับว่าตัวอย่าง หรือบทเรียนของอุปนิษัทนั่นเอง ชาวฮินดูแม้จะอยู่ในท่ามกลางแห่งอิทธิพลของปรัชญาทรรศนะต่างๆ แต่ก็อยู่อย่างสงบไม่รบราฆ่าฟันกัน

อันเนื่องมาจากความคิดเห็นต่างกันเป็นเหตุ ทั้งนี้ก็เพราะชาวฮินดู มีหลักใจอันได้จากปรัชญานั้นเองว่า ความจริงมีหนึ่ง แต่คนฉลาดกล่าวให้มากไปเอง หรือยึดหลักปรัชญาที่ว่า ความจริงมีหนึ่ง แต่ทางดำเนินไปสู่ความจริงนั้นมีหลายทาง แต่ละคนมีสิทธิที่จะเลือกเส้นทางตามความพอใจของตน ดังนั้น คนจึงไม่ควรทะเลาะกันเพราะเส้นทาง เพราะมันไม่ใช่ตัวความจริง เมื่อกล่าวถึงอิทธิพลแล้ว ชาวฮินดูจะได้รับอิทธิพลจากปรัชญาที่มาจากศาสนาต่างๆ มากกว่าส่วนที่เป็นปรัชญาอย่างเดียว นั่นก็คือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาเชน และศาสนาพุทธ โดยเฉพาะปรัชญาจากศาสนาพราหมณ์ ฮินดูได้มีอิทธิพลต่อชาวฮินดูมากกว่าศาสนาอื่น จึงทำให้ชาวฮินดูส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตไปตามอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังจะขอยกมาสัก 2 เรื่อง เรื่องแรก คือเรื่องวรรณะ ชาวฮินดูยังถือเรื่องวรรณะเป็นเรื่องจริงจัง จึงยังยึดมั่นในเรื่องวรรณะมาก ผลก็คือชาวฮินดูแยกความสามัคคีกัน ต่างฝ่ายต่างแยกกันอยู่ในวรรณะของตนไม่ช่วยเหลือกัน ทำให้ประเทศอินเดียแม้จะมีประชากรมากเป็นลำดับ 2 ของโลกรองจากจีน แต่ก็เสมือนมีกำลังน้อย จึงต้องเสียเอกราชให้แก่อังกฤษ ตกเป็นเมืองขึ้นอยู่นานถึง 89 ปี ทั้งนี้ก็เพราะอังกฤษใช้วิธีแบ่งแยก แล้วปกครอง ต่อย้าความแตกแยกให้หนักขึ้นไปอีก อินเดียแม้จะมีคนมากแต่ก็เสมือนมีคนน้อย จึงสู้อังกฤษซึ่งมีประชากรน้อยกว่าหลายเท่าไม่ได้ อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องการมีบุตรชายชาวฮินดู เชื่อว่ามีนรกขุมหนึ่งชื่อปุตตะ คนจะข้ามพ้นหรือไม่ตนนรกขุมนี้ได้ ก็ด้วยการมีบุตรชายไว้สืบสกุล จึงเป็นธรรมดาของคนทีกลัวตนนรกจะต้องชวนขวามมีบุตรชายให้ได้ และในการหาบุตรชายนั่นเองก็ได้บุตรหญิงด้วยบางคนได้แต่บุตรหญิงหลายคน แต่ไม่ได้บุตรชายเลย จึงต้องแสวงหาต่อไปอีก ด้วยเหตุนี้การคุมกำเนิดในประเทศอินเดียจึงไม่ได้ผล ประสบความล้มเหลวตลอดมา ความจริงพระพุทธศาสนาก็เกิดในประเทศอินเดีย หากชาวฮินดูนับถือพระพุทธศาสนา ปัญหาเรื่องวรรณะ และความเชื่อเรื่องนรกขุมปุตตะก็จะไม่มี เพราะเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นกำลังสำคัญที่สุดในการรณรงค์ให้เลิกวรรณะในประเทศอินเดีย ทรงให้ถือกรรมหรือการกระทำหรือความประพฤติ เป็นตัวตัดสินว่า ใครเป็นอะไร สูง-ต่ำ ดี-ชั่ว อย่างไร ไม่ใช่วรรณะ ดังที่พราหมณ์คนหนึ่งถามพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เป็นชาติอะไร แต่พระพุทธองค์ทรงตอบว่า “อย่าถามถึงโคตรชาติเลย ควรถามถึงความประพฤติของพระองค์จะดีกว่า” (ขุ.ธ. 25/359/413-414) เมื่อไม่มีปัญหาเรื่องวรรณะและความเชื่อเรื่องนรกขุมปุตตะ อินเดียจะเจริญกว่านี้หลายเท่าเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาก็ได้มีนักปราชญ์และคนสำคัญของอินเดียเอง ได้กล่าวยกย่องไว้มาก อย่างชวฮารลด์ เนิร์ธ นายกรัฐมนตรีคนแรก และคนสำคัญที่สุดของอินเดียก็กล่าวถึงพระพุทธเจ้าไว้ว่า พระผู้ทรงเจิดจ้าที่สุด โดยกล่าวไว้ว่า พระองค์ผู้ทรงเป็นบุตรของประเทศอินเดียที่เจิดจ้าที่สุด ยิ่งใหญ่ที่สุด และฉลาดที่สุด คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ประดุจอาทิตย์แผดแสงจ้าอยู่ในโลกแห่งความขัดแย้ง ความโกรธเกลียด และความเบียดเบียนทำร้ายกัน หรือรากวิชนั้น อดีตประธานาธิบดีของอินเดียก็กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า พระผู้มีพระหฤทัยผ่องแผ้วที่สุด ดังที่กล่าวว่า ไม่เคยมีเวลาใดที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอาการโกรธออกมา และก็ไม่มีเหตุการณ์ใดเลยที่มีพระดำรัสที่ไรเมตตาปราณีหลุดออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์ ประเทศอินเดียมีชื่อเสียงก็ในด้านปรัชญา เพราะมีปรัชญาสาขาต่างๆ อยู่มากมาย ดังกล่าวแล้ว และปรัชญาอินเดียก็เป็นปรัชญาระดับโลก เพราะมีเนื้อหาทั้งกว้างและลุ่มลึก จึงครอบคลุมปรัชญาต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก หรือปรัชญาต่างๆ ในโลกบรรดามีก็จะหาพบได้ในปรัชญาอินเดีย ก็ใน บรรดาปรัชญาอินเดีย

ด้วยกัน ปรัชญาที่มีขอบข่ายเนื้อหากว้างใหญ่ และลุ่มลึกมากกว่าปรัชญาทั้งหลาย ก็คือพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อรวมปรัชญาพระพุทธศาสนากับปรัชญาทรรศนะต่างๆ เข้าด้วยกัน ปรัชญาอินเดียจึงมีขอบข่ายเนื้อหากว้างใหญ่และลุ่มลึกที่สุดดังกล่าวแล้ว ปรัชญาอินเดียจึงเป็นอาหารสมองอย่างวิเศษสำหรับผู้ที่ต้องการอาหารสมองจะไม่ผิดหวังเป็นแน่แท้ หรือสำหรับผู้ที่จะแสวงหาประทีปในการดำเนินชีวิต หาได้ในปรัชญาอินเดียซึ่งเป็นประทีปดวงใหญ่น้อยอยู่มากมายส่องแสงโชติช่วงให้คนได้เลือกนำมาใช้ตามความพอใจ ปัญญาเป็นสิ่งที่มีความสูงส่งของคน ส่วนปรัชญาก็เป็นผลผลิตชั้นยอดของปัญญา ดังนั้น ปรัชญาอินเดียจึงเป็นมรดกล้ำค่า ที่ชาวอินเดียมอบให้แก่มนุษยชาติจนถึงปัจจุบันนี้

บทสรุป

ปรัชญาสายอินเดีย มีทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติ ที่จะต้องปฏิบัติไปพร้อมๆ กันจึงมีมูลฐานมาจากคำสอนทางศาสนาใช้เป็นหลักเหตุผลเป็นเครื่องมือในการค้นหาความจริง เรียกได้ว่าปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาชีวิต เพราะชาวอินเดียไม่เคยคิดปรัชญาเพียงรู้ เพื่อรู้เท่านั้น แต่ทว่าขบคิดปรัชญาเพื่อสนับสนุนประกาศิตของพระเวท ด้วยการขบคิดสาเหตุแห่งทุกข์ และทางแห่งการหลุดพ้น ซึ่งปรัชญาอินเดียทุกระบบล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวททั้งสิ้น จะต่างกันไปเพียงแต่ว่าได้รับอิทธิพลจากพระเวทโดยตรงหรือโดยอ้อมมากน้อยต่างกันเท่านั้น โดยลัทธิที่มีความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทได้ชื่อว่าได้รับอิทธิพลของพระเวทโดยตรง ได้แก่ กลุ่มอาสติกะ ปรัชญาอินเดียระบบทั้งหก อันได้แก่ นยายะ ไวเชษกะ สังขยะ โยคะ มีมามสา และเวทานตะ ส่วนลัทธิที่คัดค้านซึ่งไม่ยอมเชื่อในคัมภีร์พระเวท คือกลุ่มนาสติกะ ได้แก่ พุทธ เซน และจารวาก ทั้งสามระบบนี้ล้วนไม่เชื่อว่าสิ่งต่างๆ ที่จารึกไว้ในพระเวทนั้นเป็นความจริง ซึ่งลัทธิไหนมีปรัชญาหรือยึดปรัชญาแบบใดก็จะดำเนินชีวิตไปตามแนวทางนั้น ดังคำนักปรัชญาที่ว่า “เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตโดยปราศจากปรัชญา” หรือ “ทุกคนดำเนินชีวิตไปตามปรัชญาชีวิต และโลกทรรศน์ของตน” เพราะฉะนั้น ปรัชญาจึงเป็นวิชาสำหรับมนุษย์โดยเฉพาะ トラบาใดที่มีมนุษย์ トラบานั้นก็จะมีปรัชญา ถึงแม้ปรัชญาสายอินเดียทุกสาขา จะมีความคิดเห็นหรือทรรศนะที่แตกต่างกันบ้าง แต่เพื่อที่จะให้บรรลุตามเป้าหมาย ซึ่งอาจมีชื่อเรียกต่างกัน เช่น นิพพาน โมกษะ หรือไกวลยะตามลัทธิอื่นๆ ซึ่งเป็นสภาวะที่ดับความทุกข์ทั้งปวง ทำให้หลุดพ้นจากกิเลส เป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของกิเลสอีกต่อไป เป็นการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้

บรรณานุกรม

กิริติ บุญเจือ. (2552). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. (2557). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*. กรุงเทพฯ: บริษัท เอกพิมพ์ไท จำกัด.

พิน ดอกบัว. (2555). *ปวงปรัชญาอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายสส ธรรมปทคาถา*. เล่มที่ 25. พระนคร : มหา มกุฏราชวิทยาลัย.

สมัคร บุราวาศ. (2516). *ปรัชญาพราหมณ์สมัยพุทธกาล*. กรุงเทพฯ: อักษรไทย.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2524). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

Satischandra Chatterjee. (1968). *An Introduction Indian Philosophy*. Calcutta: University of Calcutta.

การปกครองส่วนท้องถิ่นและสภาพปัญหาท้องถิ่นไทยในปัจจุบัน

Local municipalities and current Thai local problems

ปรางทิพย์ มั่นธรร

Phrangtip Manton

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รัตนินา คณะแพ่ง

Rattanisa Khanapang

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

E-mail : Somsak_maha2011@hotmail.com

บทคัดย่อ

การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือการปกครองท้องถิ่น เป็นรูปแบบการปกครองที่จำเป็นและมีความสำคัญในทางการเมืองการปกครองของชุมชนต่างๆ เฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีการปกครองระบบประชาธิปไตย ซึ่งกล่าวในทางทฤษฎีและแนวความคิดทางปกครอง จะเห็นได้ว่า รัฐบาลซึ่งเป็นกลไกในการบริหารการปกครองของรัฐบาลนั้น ย่อมมีภาระหน้าที่อย่างมากมาในการบริหารประเทศให้ประชาชนได้รับความสุข ความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต อีกทั้งความมั่นคงแห่งชาติทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่รัฐบาลจะดูแลและจัดทำบริการให้กับประชาชนได้ทั่วถึงทุกชุมชนของประเทศ เพราะอาจจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับความล่าช้าในการดำเนินงาน การที่อาจจะไม่สนองตอบต่อความต้องการของแต่ละชุมชนได้ และรวมทั้งข้อจำกัดเกี่ยวกับงบประมาณ และตัวบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ดำเนินงานให้ทั่วถึงได้ เมื่อเป็นดังนี้ การลดภาระของรัฐบาลโดยการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตนเองเพื่อการสนองตอบต่อความต้องการของชุมชน จะได้เกิดความสะดวก รวดเร็ว และตรงกับความต้องการของชุมชนนั้นๆ จึงเป็นผลให้การปกครองท้องถิ่นมีบทบาทและความสำคัญเกิดขึ้น

คำสำคัญ: การปกครองส่วนท้องถิ่น, รูปแบบการปกครอง, รัฐบาล

Abstract

Local government or local government It is a form of government that is necessary and important in the political governance of various communities, especially communities with a democratic system of governance. which said in theory and administrative concepts, it can be seen that the government, which is the mechanism for the administration of that state There would be many responsibilities in running the country so that the people

would be happy. convenience of living In addition, national security, both in politics. economy and society, but it is impossible for the government to take care of and provide services to people across all communities of the country. Because there may be problems with delays in operations. that may not be able to respond to the needs of each community and including budget and personal limitations or the staff to carry out the work thoroughly when it is as follows Reducing the burden of government by allowing citizens to take part in self-government in response to the needs of the community. It will be convenient, fast and meets the purpose of that community. As a result, local government has a role and importance.

Keywords: Local government, a form of government, government

ความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น

จากแนวความคิดในการปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนวัตถุประสงค์ทางการปกครองของรัฐบาลในอันที่จะรักษาความมั่นคงและความผาสุกของประชาชน ยึดหลักการกระจายอำนาจปกครองและเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ความสำคัญของการปกครองท้องถิ่นสามารถสรุปได้ดังนี้ (ชูวงศ์ ฉายะบุตร, 2539)

1) การปกครองท้องถิ่น คือ รากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะการปกครองท้องถิ่นจะเป็นสถาบันฝึกสอนการเมืองการปกครองให้แก่ประชาชน ให้ประชาชนรู้สึกว่าตนมีความเกี่ยวพันมีส่วนได้ส่วนเสียในการปกครอง การบริหารท้องถิ่น เกิดความรับผิดชอบ และห่วงแหนต่อประโยชน์อันพึงมีต่อท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัยอันจะนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสในระบอบการปกครองประชาธิปไตยในที่สุด (ชูศักดิ์ เทียงตรง, 2518)

2) การปกครองท้องถิ่นทำให้ประชาชนรู้จักท้องถิ่นการปกครองตนเอง (Self-Government) หัวใจของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประการหนึ่งก็คือ การปกครองตนเองมิใช่เป็นการปกครองอันเกิดจากคำสั่งเบียดเบียน โดยเป็นการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งผู้บริหารท้องถิ่นนอกจากจะได้รับเลือกตั้งมาเพื่อรับผิดชอบบริหารท้องถิ่นโดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนแล้วผู้บริหารท้องถิ่นจะต้องฟังเสียงประชาชนด้วยวิถีทางประชาธิปไตยประชาชนออกเสียงประชามติ (Reference) ให้ประชาชนมีอำนาจถอดถอน (Recall) ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกในความสำคัญของตนเองต่อท้องถิ่น และมีส่วนรับรู้ถึงปัญหาและแก้ไขปัญหาท้องถิ่นของตน (ชูวงศ์ ฉายะบุตร, 2539)

3) การปกครองท้องถิ่นเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาล ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการกระจายอำนาจ เนื่องจากภารกิจของรัฐบาลมีอยู่อย่างกว้างขวาง นับวันจะขยายเพิ่มขึ้น ขณะที่แต่ละท้องถิ่นย่อมมีปัญหาและความต้องการที่แตกต่างกัน ประชาชนจึงเป็นผู้มีความเหมาะสมที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นมากที่สุด และกิจการบางอย่างเป็นเรื่องเฉพาะท้องถิ่น ไม่เกี่ยวกับท้องถิ่นอื่นๆ และไม่มีส่วนได้

ส่วนเสียต่อประเทศโดยรวม จึงเป็นการสมควรที่จะให้ประชาชนท้องถิ่นดำเนินการดังกล่าวเอง ทั้งนี้ การแบ่งเบาภาระดังกล่าวทำให้รัฐบาลมีเวลาที่จะดำเนินการในเรื่องที่สำคัญๆ หรือกิจการใหญ่ๆ ระดับชาติอันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยรวม และมีความคล่องตัวในการดำเนินงานของรัฐบาล จะมากขึ้น

4) การปกครองท้องถิ่นสามารถสนองตอบความต้องการของท้องถิ่นตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ เนื่องจากท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไม่ว่าทางสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร ประชาชน ความต้องการ และปัญหาย่อมต่างกันออกไป ผู้ที่ให้บริการหรือแก้ไขปัญหาให้ถูกจุดและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนได้เป็นอย่างดี ก็คือหน่วยการปกครองท้องถิ่นนั่นเอง

5) การปกครองท้องถิ่นจะเป็นแหล่งสร้างผู้นำทางการเมืองและการบริหารของประเทศในอนาคต ผู้นำหน่วยการปกครองท้องถิ่นย่อมเรียนรู้ประสบการณ์ทางการเมือง การเลือกตั้ง การสนับสนุนจากประชาชนในท้องถิ่นย่อมเป็นพื้นฐานที่ดีต่ออนาคตทางการเมืองของตน และยังฝึกฝนทักษะทางการบริหารงานในท้องถิ่นอีกด้วย

6) การปกครองท้องถิ่นโดยยึดหลักการกระจายอำนาจ ทำให้เกิดการพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

โดยสรุป ความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็นสองด้วย คือ ด้านการเมือง การปกครอง และการบริหาร กล่าวคือในด้านการเมืองการปกครองนั้นเป็นการปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยและเรียนรู้การปกครองตนเอง ส่วนด้านการบริหารนั้น เป็นการแบ่งเบาภาระรัฐบาลและประชาชนในท้องถิ่นได้หาทางสนองแก้ปัญหาด้วยตนเอง ด้วยกลไกการบริหารต่างๆ ทั้งในแง่ของการบริหารงานบุคคล การงบประมาณ และการจัดการ เป็นต้น (ชูวงศ์ ฉายะบุตร, 2539)

ความเป็นมาของการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย

วิวัฒนาการของความเป็นมาในการปกครองส่วนท้องถิ่นไทย มีลำดับในแต่ละช่วงสมัยการปกครอง คือ (ประธาน คงฤทธิศึกษากร, 2535)

1. สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นรัชสมัยที่มีการริเริ่มการปฏิรูปการเมือง การบริหารประเทศ ให้ไปสู่ระบบที่มีความเจริญ สอดคล้องกับการริเริ่มให้สิทธิทางการเมืองการปกครองแก่ประชาชนเป็นอย่างมาก แม้แต่กิจการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบันนี้ ก็นับได้ว่าเกิดขึ้นโดยองค์พระมหากษัตริย์ ทรงริเริ่มโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำริว่า การที่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำการปกครองตำบลและหมู่บ้านของไทยนั้น ทางราชการได้แต่งตั้งบุคคลทำการปกครองมาช้านานแล้ว หากให้ประชาชนได้มีโอกาสเลือกสรรหรือให้สิทธิในการเพิกถอนตัวผู้ปกครองของเขาเอง ในการนี้ พระองค์ท่านจึงได้มีพระราชดำริให้หลวงเทศาภิกรกิจ ไปทดลองระบบการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านขึ้นที่บางปะอิน จังหวัดอยุธยา จึงนับว่าระบบการกระจายอำนาจการปกครองไปให้ประชาชนได้ริเริ่มขึ้นเป็นก้าวแรกนับแต่บัดนั้น

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริให้มีการทดลองจัดตั้งหน่วยการปกครองท้องถิ่นขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้รู้จักการปกครองตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใดควรจัดทำเพื่อรักษาความสะอาดแห่งชุมชนของตน การใดควรจัดทำเพื่อเป็นการบูรณะหรือจัดสร้างขึ้นเพื่อความสะอาดแห่งชุมชน เช่น ถนนหนทาง การติดตามประทีปโคมไฟก็ดี ควรเป็นหน้าที่ของชุมชนนั้น และโดยพระราชประสงค์ดังกล่าวนี้ ก็ได้มีการทดลองจัดตั้งระบบสุขาภิบาลขึ้นเป็นครั้งแรก ได้แก่ สุขาภิบาลกรุงเทพ

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2448 ได้มีการขยายกิจการต่อไป โดยประชาชนชาวท่าฉลอม จังหวัดสมุทรสงคราม ได้จัดสร้างถนนขึ้นโดยน้ำพักน้ำแรง ความร่วมมือของพลเมืองเอง และในการนี้ได้ทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปทำพิธีเปิด เมื่อทำพิธีเปิดแล้ว พระองค์ท่านได้ทรงมอบถนนนี้ให้ชาวเมืองช่วยกันดูแลรักษา และหากมีการที่จะต้องใช้จ่ายใช้สอยเงินทองอย่างไร ก็ขอให้เป็นที่ร่วมมือกันบริจาคเข้าหลักการที่ว่า ผลประโยชน์ของชุมชน ชุมชนช่วยกันบำรุงรักษา สำหรับเจ้าหน้าที่ทำการปกครองสุขาภิบาลในขณะนั้น ได้แก่ บุคคลซึ่งทางราชการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรักษาการไปพลางก่อน ซึ่งได้แก่ผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กรรมการอำเภอ และกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้บริหารงานรับผิดชอบ เรียกว่า กรรมการสุขาภิบาล จากนั้นกิจการสุขาภิบาลได้รับความนิยมและประสบความสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงขยายกิจการสุขาภิบาลไปยังหัวเมืองต่างๆ และในการนี้ได้ตราพระราชบัญญัติสุขาภิบาลเมือง และสุขาภิบาลท้องถิ่นขึ้น กิจการสุขาภิบาลนี้ว่าทำท่าจะแพร่หลาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน กิจการสุขาภิบาลจึงเป็นอันระงับไป

2. สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกลี้ยกล่อมราชสมบัติสืบต่อเนื่อง มีพระราชประสงค์จะฝึกฝนประชาธิปไตยให้กับประชาชน และได้ทรงริเริ่มการจัดตั้ง ดุสิตธานี ขึ้น โครงการจัดตั้งดุสิตธานีนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการให้ประชาชนชาวไทยได้รู้จักการปกครองตนเองตามครรลองของการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยแท้ ดังนั้น ในขั้นแรกการดำเนินงานได้สมมติเมืองทดลองขึ้นภายในพระราชวังดุสิต จัดเป็นเขตเมืองทดลองขึ้นเรียกว่า ดุสิตธานี ในเขตการปกครองนี้ สถาปนาเมืองเลือกคณะบุคคลขึ้นเป็นรัฐบาล หรือคณะรัฐมนตรี และให้มีพรรคการเมือง (political party) ขึ้น มีพรรคสนับสนุนรัฐบาล มีพรรคฝ่ายค้าน ซึ่งพรรคการเมืองขณะนั้นปรากฏว่าได้แก่ พรรคโบว์แดง และพรรคโบว์น้ำเงิน ไม่เพียงแต่เท่านั้นยังมีหนังสือพิมพ์เกิดขึ้นเพื่อเป็นปากเป็นเสียงของประชาชน คอยตำหนิรัฐบาลหรือทำการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้ หนังสือดังกล่าวมีชื่อว่า เดอะเรคคอร์ดเดอร์

หากจะพิจารณาตุลไกในการปกครองของดุสิตธานีแล้ว จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สร้างกลไกหรือสถาบันทางการเมือง (political Institution) ต่างๆ ตามรูปแบบการปกครองประชาธิปไตย (democracy) ทุกประการ เพื่อให้ประชาชนได้รู้จัก ได้ฝึกหัด ให้เกิดมีความเคย

ชินหรือประสบการณ์ทางการเมือง นับเป็นความริเริ่ม เป็นการพระราชประสงค์ที่ดีของพระองค์ที่มีต่อพสกนิกรชาวไทย

อย่างไรก็ดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคต โครงการดุสิตธานีที่มีที่ท้าวจะขยายไปยังเมืองต่างๆ ก็เป็นอันหยุดชะงักไป

3. สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมา ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ด้วยพระราชประสงค์และรัฐประศาสนนโยบายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงริเริ่มและดำเนินนโยบายตามรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 นั้น จะเห็นได้ว่า พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะให้ประชาชนชาวไทยได้ปกครองตนเองกันอย่างจริงจังขึ้น ตามรูปแบบการปกครองตนเองในนานาประเทศ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรึกษากับเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ว่าอยากจะให้มีคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อพิจารณาการจัดตั้งเทศบาล (municipality) ขึ้นในประเทศไทย และในที่สุดได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการประกอบด้วย

- 1) นายอาร์ ดี เครก เป็นประธานกรรมการ
- 2) อำมาตย์เอก พระกฤษณาพรพันธ์ เป็นกรรมการ
- 3) พระยาจินดารักษ์ เป็นกรรมการ
- 4) นายบุญเชย ปิตรชาติ เป็นกรรมการ

คณะกรรมการชุดนี้ได้เดินทางไปศึกษาาระบบสุขาภิบาลในประเทศ ในท้องถิ่นต่างๆ และต่อมาประธานคณะกรรมการคือนายอาร์ ดี เครก ได้เดินทางไปยุโรปเพื่อดูงานเกี่ยวกับกิจการเทศบาล และในที่สุดได้มีบันทึกข้อความเห็นเสนอรัฐบาลว่า การตั้งเทศบาล (municipality) ควรตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้น

ในที่สุด เสนาบดีมหาดไทยได้ทูลเกล้าถวายร่างพระราชบัญญัติเทศบาลต่อพระบาท สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ท่านได้พระราชทานร่างพระราชบัญญัติให้สภาเสนาบดีประชุมพิจารณาในรายละเอียดเมื่อ 19 มกราคม 2473 และสภาเสนาบดีเห็นชอบด้วย ซึ่งขณะที่ยกร่างเพื่อทูลเกล้าถวายทรงลงพระปรมาภิไธย ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 เกิดขึ้น โครงการจัดตั้งเทศบาลตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็จำต้องชะงักไป

4. การจัดตั้งหน่วยการปกครองท้องถิ่นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475

ในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งเป็นที่ตระหนักดีว่า โครงการจัดตั้งเทศบาลนั้นได้เริ่มมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มีเหตุการณ์จำเป็นต้องชะงักไปเมื่อมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดขึ้น และต่อจากนั้นในปี พ.ศ. 2476 จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2476 ดังกล่าว ทำให้มีเทศบาลเกิดขึ้นนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดตั้งสภาจังหวัดขึ้น เพื่อทำหน้าที่ในการให้คำแนะนำ ปกษา แก้ไขหลวงประจำจังหวัดหรือการบริหารกิจการของจังหวัดขึ้น นับเป็นก้าวหนึ่งที่รัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่าประกอบการมีภาระหน้าที่อันสำคัญร่วมกับรัฐบาล ในการปกครองส่วนภูมิภาค

ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการรื้อฟื้นระบบสุขาภิบาล ซึ่งได้ระงับไปเป็นเวลานานขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ รัฐบาลได้จัดให้มีการตั้งสุขาภิบาลขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ ซึ่งยังไม่มีฐานะเป็นชุมชนเทศบาล แต่เป็นเขตท้องที่ที่มีรายได้ เป็นชุมชนในที่ตั้งอำเภอต่าง ๆ จึงได้ให้มีฐานะเป็นเขตการปกครองสุขาภิบาลขึ้น

ในปี พ.ศ. 2498 หลังจากที่ ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของรัฐบาลในขณะนั้น ได้พิจารณาเห็นว่าประชาชนควรได้มีสิทธิและเสียงในการปกครองตนเองอย่างเต็มที่ ตามครรลองของการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงได้ดำริให้มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดขึ้น โดยรัฐบาลด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด 2498 เป็นผลให้มืองค์การบริหารส่วนจังหวัดเกิดขึ้นนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 ในระยะเวลาไล่เลี่ยกันก็ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนตำบล พ.ศ. 2499 ขึ้น เป็นผลให้มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้น เพื่อให้การปกครองระดับตำบลที่มีความเจริญ มีรายได้ ได้มีการปกครองตนเองเกิดขึ้นในรูปขององค์การบริหารส่วนตำบล และในปี พ.ศ. 2515 หน่วยการปกครองระดับองค์การบริหารส่วนตำบล ก็จำเป็นต้องถูกยุบเลิกไปโดยประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515

ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานครขึ้นอีก เป็นผลให้กรุงเทพมหานครเป็นรูปการปกครองพิเศษ ตามระบบการปกครองท้องถิ่นอีกรูปหนึ่ง หลังจากที่ ได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงการรวมเทศบาลกรุงเทพและธนบุรีเข้าด้วยกัน และมีฐานะเป็นเทศบาลกรุงเทพธนบุรีแล้วนั้น ในที่สุดปัจจุบันกรุงเทพมหานครก็คือหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปพิเศษรูปหนึ่ง

และในปี พ.ศ. 2521 ก็ได้มีหน่วยการปกครองท้องถิ่นในรูปพิเศษเกิดขึ้นอีก ตามพระราชบัญญัติการปกครองเมืองพัทยา พ.ศ. 2521 เป็นผลให้พัทยาเป็นเขตการปกครองท้องถิ่นและเป็นรูปการปกครองท้องถิ่นรูปหนึ่ง

กล่าวได้ว่า หากวิเคราะห์จากผลของการจัดตั้งหน่วยการปกครองท้องถิ่นของไทยที่ได้มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับนั้น เป็นผลเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลเป็นสำคัญ และแนวความคิดริเริ่มต่างๆ ในการจัดตั้ง ปรับปรุง แก้ไข ก็เป็นผลมาจากทางราชการ ดังนั้น ระบบการปกครองท้องถิ่นของไทย จึงมีผลผูกพันกับทางราชการหรือรัฐบาลที่จะเข้าประทับประคองอยู่ตลอดเวลา

องค์ประกอบการปกครองส่วนท้องถิ่น

นับตั้งแต่การปกครองส่วนท้องถิ่นของประเทศไทยได้เริ่มวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งสุขาภิบาล กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2440 (ช่วงศักราช 2539) จนกระทั่งปัจจุบัน รัฐบาลได้มอบอำนาจให้ท้องถิ่นปกครองตนเอง (Devolution) ซึ่งเป็นกรรมวิธีของการกระจายอำนาจทางการปกครอง (Decentralization)

ดังนั้น ระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ โดยสมันนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงการบริหารการปกครองท้องถิ่น ตามคำสั่งที่ 262/2535 เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2535 เพื่อศึกษาระบบการบริหารการปกครองท้องถิ่นของไทยที่ดำเนินการอยู่ในทุกรูปแบบ หาแนวทางและข้อเสนอในการปรับปรุงโครงสร้างอำนาจหน้าที่ การคลังและงบประมาณ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาล หน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค กับหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยกล่าวถึงองค์ประกอบของการปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ ดังนี้ (ประทาน คงฤทธิศึกษากร, 2535)

- 1) เป็นองค์กรที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล และทบวงการเมือง
- 2) มีสภาและผู้บริหารระดับท้องถิ่นมีที่มาจากการเลือกตั้งตามหลักการที่บัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญ

- 3) มีอิสระในการปกครองตนเอง
- 4) มีเขตการปกครองที่ชัดเจนและเหมาะสม
- 5) มีงบประมาณรายได้ที่เป็นของตนเองอย่างเพียงพอ
- 6) มีบุคลากรปฏิบัติงานของตนเอง
- 7) มีอำนาจท้องที่ที่เหมาะสมต่อการให้บริการ
- 8) มีอำนาจออกข้อบังคับเป็นกฎหมายของท้องถิ่นภายใต้ขอบเขตของกฎหมายแม่บท
- 9) มีความสัมพันธ์กับส่วนกลางในฐานะเป็นหน่วยงานระดับรองของรัฐ

รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น

สำหรับการปกครองท้องถิ่นของไทยในปัจจุบัน มี 2 รูปแบบด้วยกันคือ

1. รูปแบบการปกครองท้องถิ่นทั่วไป ได้แก่

- 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีโครงสร้างการบริหาร คือ สภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กำกับดูแล

- 2) เทศบาล มีโครงสร้างการบริหาร คือ สภาเทศบาล และนายกเทศมนตรี โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กำกับดูแล

- 3) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีโครงสร้างการบริหาร คือ สภาองค์การบริหารส่วนตำบล และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีนายอำเภอเป็นผู้กำกับดูแล

2. รูปแบบการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ ซึ่งมีฐานะเป็นทบวงการเมือง และนิติบุคคล โดยในประเทศไทยมีอยู่ 2 แห่งคือ

- 1) กรุงเทพมหานคร มีโครงสร้างการบริหาร คือ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สภากรุงเทพมหานคร และสภาเขต

- 2) เมืองพัทยา มีโครงสร้างการบริหาร คือ สภาเมืองพัทยา นายกเมืองพัทยา

การปกครองท้องถิ่นของไทยในปัจจุบันมีหลายรูปแบบแตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น โดยในสภาวะการณ์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ได้ทำให้ประชาชนมีความตื่นตัว และมีความรู้ความเข้าใจในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการรับรู้ข่าวสารและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ ประกอบกับการพัฒนาของประเทศได้ทำให้ท้องถิ่นมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุงรูปแบบการปกครองท้องถิ่นไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้หน่วยการปกครองท้องถิ่นสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเองให้มากที่สุด อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการกระจายอำนาจการปกครอง แต่ทั้งนี้ การที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบใดก็ตาม จำเป็นจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนขีดความสามารถทางด้านการบริหารบุคคล การเงิน และการคลังของท้องถิ่นเหล่านั้นประกอบกันด้วย

สภาพปัญหาการปกครองท้องถิ่นไทยในปัจจุบัน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ได้สรุปปัญหาการปรับปรุงโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยทำให้การปกครองท้องถิ่นของไทยมีความเป็นประชาธิปไตย และมีความเป็นอิสระมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย พบกับปัญหา ที่สำคัญอยู่หลายประการ คือ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2558)

1. การขาดกลไกในการประสานเชื่อมโยงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในที่ชั่ซ้อนกัน ทั้ง 2 ระดับที่มีประสิทธิภาพ ทำให้การประสานและเชื่อมโยงแผนการพัฒนาในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละระดับไม่เกิดขึ้น นอกจากนั้นการเชื่อมโยงและประสานแผนพัฒนาระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับราชการส่วนภูมิภาคก็ยังไม่ดีเท่าที่ควรด้วยเช่นกัน

2. การกำหนดให้ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาจากการเลือกตั้งทางตรงและมีความเข้มแข็งนั้น ทำให้เมื่อสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นมีที่มาจากเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน ทั้งคู่ และกฎหมายกำหนดให้ฝ่ายบริหาร ไม่ต้องรับผิดชอบต่อสภาท้องถิ่น สภาท้องถิ่นจึงทำได้เพียงการเปิดอภิปรายโดยไม่มีการลงมติ

3. การกำหนดขนาดโครงสร้างของสภาท้องถิ่นที่ไม่สอดคล้องกับประเภทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งผลกระทบต่องบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล เพราะมีนัยยะต่อค่าตอบแทนของสมาชิก

4. การผูกขาดการใช้อำนาจในการบริหารงานท้องถิ่น กฎหมายได้จำกัดวาระของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ไม่ให้ดำรงตำแหน่งได้เกิน 2 วาระติดต่อกัน ส่งผลให้ผู้สมัครหลายคนถูกตัดสิทธิ์และนับเป็นการปิดกั้นทางการเมืองและปิดกั้นผู้บริหารที่มีความสามารถและมีประสบการณ์

รศณรงค์ รัตนเสริมพงศ์ (2547) ได้สรุปสภาพปัญหาสำคัญของการปกครองท้องถิ่นไทยในปัจจุบันที่ทำให้ไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อม และความต้องการของประชาชน และสังคมได้อย่างเต็มที่ ทั้งยังส่งผลให้เกิดปัญหาเรื้อรังกับประเทศชาติ จนต้องมีการปฏิรูปครั้งใหญ่เป็น 3 ประการหลัก คือ

1) ปัญหาด้านอำนาจของท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยปัญหาต่างๆ (1) ปัญหาด้านอำนาจในการบริหารจัดการตนเองและความเป็นอิสระของท้องถิ่น ได้แก่ ปัญหาการได้รับการ กระจายอำนาจน้อยเกินไป และปัญหาการได้รับการควบคุมตรวจสอบมาก (2) ปัญหาการมีอำนาจหน้าที่ไม่เหมาะสม มีความทับซ้อนกันของอำนาจระหว่างราชการ ส่วนภูมิภาคและส่วน ท้องถิ่น และปัญหาความไม่ชัดเจนในการกำหนดอำนาจหน้าที่ของท้องถิ่น เป็นต้น

2) ปัญหาด้านโครงสร้างของท้องถิ่น ประกอบไปด้วยปัญหาต่างๆ ได้แก่ (1) ปัญหาโครงสร้างของระบบการบริหารท้องถิ่นไม่เป็นประชาธิปไตยไม่ชัดเจน ทั้งยังมีส่วนคาบเกี่ยว หรือเหลื่อมทับกับระบบการบริหารประเทศในภาพรวม (2) ปัญหาด้านการคัดสรรเลือกตั้ง หรือแต่งตั้ง ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ เข้าสู่อำนาจ

3) ปัญหาด้านการบริหารงานของท้องถิ่น ประกอบไปด้วยปัญหาต่างๆ ได้แก่ (1) ปัญหาการกำหนดนโยบายและแผน การนำนโยบายและแผนไปปฏิบัติ และการควบคุม ตรวจสอบ และการประเมินผลการปฏิบัติ (2) ปัญหาด้านทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่น ที่ครอบคลุมปัญหาทรัพยากรบุคคลทั้งในฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติการ (3) ปัญหาทางด้านการคลังของท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วย ปัญหาด้านรายได้และงบประมาณของท้องถิ่น รวมไปถึงความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ ในการบริหารทรัพยากรต่างๆ ของท้องถิ่นอีกด้วย

ธนศวรร์ เจริญเมือง (2551) ได้อธิบายถึงความล่าช้าของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นของไทย ในช่วงปี 2540-2550 ว่ามีสาเหตุที่สำคัญซึ่งสามารถสรุปเป็นมิติของปัญหาได้ ดังต่อไปนี้ (ปณณธร เจริญชัยพฤกษ์, 2561)

1) การขาดเอกภาพในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น กล่าวคือกระทรวงมหาดไทย ยังคงควบคุมและหาประโยชน์จากท้องถิ่นอยู่เสมอ โดยมีการจัดตั้งกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นขึ้นมาเมื่อปี 2545 การควบคุมสันนิบาตเทศบาลฯ และสมาคมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ และหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะท้องถิ่นอำเภอ ท้องถิ่นจังหวัด นายอำเภอ หรือผู้ว่าราชการจังหวัด มีอำนาจในการอนุมัติโครงการต่างๆ ของท้องถิ่น

2) ท้องถิ่นขาดความเป็นอิสระ เนื่องจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วน ภูมิภาคมักใช้รูปแบบของการควบคุมมากกว่าการกำกับดูแล ทำให้ท้องถิ่นมักมีข้อจำกัดในด้านของกฎระเบียบข้อบังคับ เช่น ด้านกฎหมาย มีการกำหนดชัดเจนว่าท้องถิ่นมีหน้าที่ทำอะไรบ้าง

3) ความล้าช้าในการกระจายอำนาจ ปี พ.ศ. 2546 ได้เร่งรัดให้มีการเลือกตั้ง ผู้บริหารท้องถิ่นโดยตรงในเวลาอันสั้นเกินควร ในขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดยังไม่ได้ให้มาจากการเลือกตั้ง

4) การทับซ้อนของอำนาจ คือ การที่แต่ละท้องถิ่นมีหน่วยงานหลายประเภทดำรงอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เช่น ในจังหวัดที่มีทั้งผู้ว่าราชการจังหวัด กับนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในอำเภอก็มีนายอำเภอกับนายกเทศมนตรี ระดับตำบลก็มีนายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งความทับซ้อนดังกล่าวก่อให้เกิดความสับสนในหมู่ ประชาชนและยังขาดเอกภาพในการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นอีกด้วย

5) ความล่าช้าในการกระจายอำนาจด้านการศึกษาและด้านสาธารณสุข สืบเนื่องจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคยังดำรงอยู่อย่างมั่นคงและยาวนาน ซึ่งที่ผ่านมาข้าราชการเกิดการต่อต้านที่จะย้ายไปสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะการทำงานอยู่กับส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาคมีความมั่นคง มีงบประมาณมากมาย สามารถที่ไต่เต้าขึ้นไปสู่ตำแหน่งที่สูงกว่า มีความสะดวกในการใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ รวมทั้งโอกาสทางการศึกษาของบุตรหลาน

6) การรวมศูนย์อำนาจที่ยังคงอยู่และแยกส่วน โดยเฉพาะข้าราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคซึ่งไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ขาดการแบกรับภาระความรับผิดชอบ ต้องย้ายไปรับตำแหน่งใหม่อยู่เรื่อย จึงทำให้การบริหารงานขาดความต่อเนื่อง และบ่อยครั้งที่ทำให้แผนพัฒนาของท้องถิ่นมักถูกลบด้วยข้อคิดเห็นของฝ่ายราชการ

สรุปได้ว่าปัญหาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น อาจนำมาจัดเป็นกลุ่มของปัญหาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เป็นกลุ่มๆ ดังนี้ 1) ปัญหาทางด้านการบริหารงาน 2) ปัญหาทางด้านการบริหารการเงินการคลัง 3) ปัญหาทางด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ 4) ปัญหาทางด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน 5) การทับซ้อนของอำนาจ 6) ความล่าช้าในการกระจายอำนาจ

บทสรุป

ภายใต้บังคับมาตรา 1 ให้มีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่น ตามหลักแห่งการปกครองตนเอง ตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ทั้งนี้ ตามวิธีการและรูปแบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่กฎหมายบัญญัติ

การจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบใดให้คำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่นและความสามารถในการปกครองตนเองในด้านรายได้ จำนวนและความหนาแน่นของประชากร และพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบประกอบกัน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแลและจัดทำบริการสาธารณะและกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การจัดทำบริการสาธารณะและกิจกรรมสาธารณะใดที่สมควรให้เป็นหน้าที่ และอำนาจ โดยเฉพาะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ หรือให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการใด ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติซึ่งต้องสอดคล้องกับรายได้ ของ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามวรรคสี่ และกฎหมายดังกล่าวอย่างน้อย ต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับกลไก และขั้นตอนในการกระจายหน้าที่และอำนาจ ตลอดจนงบประมาณและบุคลากรที่เกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจดังกล่าวของส่วนราชการให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย

ในการจัดทำบริการสาธารณะหรือกิจกรรมสาธารณะใดที่เป็นหน้าที่และอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถ้าการร่วมดำเนินการกับเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐ หรือการมอบหมายให้เอกชนหรือหน่วยงานของรัฐดำเนินการ จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นมากกว่า การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการเอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะร่วมหรือมอบหมายให้เอกชนหรือหน่วยงานของรัฐดำเนินการนั้นก็ได้

รัฐต้องดำเนินการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีรายได้ของตนเองโดยจัดระบบภาษี หรือการจัดสรรภาษีที่เหมาะสม รวมทั้งส่งเสริมและพัฒนาการหารายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถดำเนินการตามวรรคหนึ่งได้อย่างเพียงพอ ในระหว่างที่ยังไม่อาจดำเนินการได้ ให้รัฐจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปพลางก่อน

กฎหมายตามวรรคหนึ่งและกฎหมายที่เกี่ยวกับการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ต้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการบริหาร การจัดทำบริการสาธารณะการส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษา การเงินและการคลัง และการกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งต้องทำเพียงพอที่จำเป็นเพื่อการคุ้มครองประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นหรือประโยชน์ ของประเทศเป็นส่วนรวม การป้องกันการทุจริต และการใช้จ่ายเงินอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและความแตกต่างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ และต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการป้องกันการขัดกันแห่งผลประโยชน์ และการป้องกันการก้าวก่ายการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการส่วนท้องถิ่นด้วย

การบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งต้องใช้ระบบคุณธรรมและต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและความจำเป็นของ แต่ละท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ การจัดให้มีมาตรฐานที่สอดคล้องกันเพื่อให้สามารถพัฒนาร่วมกันหรือการสับเปลี่ยนบุคลากรระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันได้

สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง ผู้บริหารท้องถิ่นให้มาจากการเลือกตั้งหรือมาจากความเห็นชอบของสภาท้องถิ่น หรือในกรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ จะให้มาโดยวิธีอื่นก็ได้แต่ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ คุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งและผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง และหลักเกณฑ์ และวิธีการ เลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งต้องคำนึงถึงเจตนารมณ์ในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตตามแนวทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย

ในการดำเนินงาน ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่นเปิดเผยข้อมูลและรายงานผลการดำเนินงานให้ประชาชนทราบ รวมตลอดทั้งมีกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิเข้าชื่อกันเพื่อเสนอข้อบัญญัติหรือเพื่อถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหาร

ท้องถิ่นได้ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กฎหมายบัญญัติ ดังนั้น ปัญหาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย อาจนำมาจัดเป็นกลุ่มของปัญหาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เป็นกลุ่มๆ ดังนี้ 1) ปัญหาทางด้านการบริหารงาน 2) ปัญหาทางด้านการบริหารการเงินการคลัง 3) ปัญหาทางด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ 4) ปัญหาทางด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน 5) การทับซ้อนของอำนาจ 6) ความล่าช้าในการกระจายอำนาจ

บรรณานุกรม

ชูวงศ์ ฉายะบุตร. (2539). *การปกครองท้องถิ่นไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์เนศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.

ชูศักดิ์ เทียงตรง. (2518). *การบริหารการปกครองท้องถิ่นของไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประทาน คงฤทธิศึกษากร. (2535). *การปกครองท้องถิ่น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์. (2547). *เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหารท้องถิ่น: แนวคิดและ หลักการบริหารท้องถิ่น*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. *บทสรุปสำหรับผู้บริหาร ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการกระจายอำนาจ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.lrct.go.th/th/> [20 มิถุนายน 2558].

ปิณณธร เจริญชัยพุกษ์. (2561). ทิศทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยในอนาคต. *วารสาร มจร. พุทธปัญญาปริทรรศน์*. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2561) : 190.

Jack C. Plano and Others. (1973). *Political Science Dictionary*. Illinois: The Dry Press.

ภาษาบาลีกับความเชื่อมโยงในพระพุทธศาสนา

The Relationship between Pāli Language and Buddhism

พระมหาสิงขร ปรียติเมธี

Phramaha Singkhon Pariyattimethi

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus

E-mail: siharach.ccu@gmail.com

บทคัดย่อ

ภาษาบาลีจัดอยู่ในตระกูลภาษาอินโด-ยูโรเปียน เป็นภาษาตาย เพราะไม่มีการใช้ในการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการในปัจจุบัน ภาษาบาลีมีวิวัฒนาการมาจากการที่ประเทศไทยได้รับนับถือพระพุทธศาสนา หลังจากการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาแล้ว การศึกษาภาษาบาลีของพระสงฆ์จึงได้เริ่มต้นขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ภาษาบาลีจัดเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในประเทศไทยและภาษาบาลียังอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทย ทั้งการติดต่อสื่อสารและการตั้งชื่อคนและสถานที่

คำสำคัญ: ภาษาบาลี, ภาษาอินโด-ยูโรเปียน, พระพุทธศาสนา

Abstract

Pali belongs to the Indo-European family of languages and is dead because it is not officially used for communication today. The Pali language evolved from Buddhism in Thailand after the establishment of Buddhism. The education of the monks in Pali began under the auspices of the King. Pali is an integral part of education in Thailand and Pali is also present in Thai people's everyday life, communicating and naming people and places.

Keywords: Pali, the Indo-European family of languages, Buddhism

บทนำ

การศึกษาพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพุทธบริษัทไม่ว่าเชื้อชาติภาษาใด พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เก่าแก่ศาสนาหนึ่งในโลก มีผู้ที่เคารพเลื่อมใส และสนใจเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงแผ่ไปในหลายอาณาจักรประเทศ ซึ่งการไปของพระพุทธศาสนานั้นก็ด้วยการอาศัย ศาสนบุคคัล เป็นผู้นำไปเผยแผ่ให้ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสได้เลื่อมใส แต่ทั้งนี้การไปเผยแผ่ของศาสนบุคคัล อาจไม่บรรลุวัตถุประสงค์ได้เลย ถ้าหากว่าการเผยแผ่ไม่มีภาษาในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระ

พุทธองค์ ผู้คนก็มีอาการทราบบัณฑิตธรรมอันลึกซึ้ง ดังนั้น ภาษาที่โดดเด่นในการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาก็คือภาษาบาลี ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นภาษาที่ใช้กันในยุคที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ และเป็นภาษาที่มีอิทธิพลต่อพลเมืองในแคว้นมคธ และกาลล่วงไปของพระพุทธองค์ พระสงฆ์จึงได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ อีกทั้งยังได้บันทึกภาษาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อง่ายต่อการตรวจสอบความถูกต้อง ดังนั้นภาษาบาลีจึงมีบทบาทอย่างมากในการศึกษาของพุทธบริษัท ซึ่งมีตัวอักษรที่แตกต่างกันไปตามภูมิประเทศ แต่มีระบบการออกเสียงเหมือนกัน และความหมายก็เหมือนกัน แม้แต่ประเทศไทยเราเองก็ได้รับเอาพระพุทธศาสนาไว้ในความเลื่อมใสศรัทธา มีการศึกษาภาษาบาลีกันอย่างแพร่หลายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุนี้ผู้รวบรวมจึงพิจารณาเห็นว่าภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่น่าสนใจภาษาหนึ่งในบรรดาตระกูลภาษาต่างๆ ในโลก จึงได้นำมาเขียนลงเป็นบทความ ซึ่งในที่นี้ได้นำเสนอมุมมองเฉพาะความสัมพันธ์ของภาษาบาลีที่มีอิทธิพลต่อประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ ประชาชนชาวไทย ซึ่งอาจไม่ทราบว่าภาษาบาลีมีที่มาที่ไปอย่างไร หรือไม่ค่อยสัมผัสกับคำบาลีที่อยู่ในสังคมไทย แสดงไว้พอเป็นสังเขป พอเป็นพื้นฐานของการศึกษาความเป็นมาของภาษาบาลีในพระพุทธศาสนาจนเข้าสู่ประเทศไทย

กำเนิดพระพุทธศาสนา

ชมพูทวีป หรือประเทศอินเดียในปัจจุบัน เป็นถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาลไม่ใช่แต่เพียงอินเดียเท่านั้นที่เรียกว่า ชมพูทวีป ยังมีประเทศเนปาล อินเดีย ภูฏาน อัฟกานิสถาน ปากีสถาน บังคลาเทศ ในปัจจุบัน แต่เนื่องด้วยว่าอินเดียเป็นประเทศใหญ่ที่มีอาณาเขตแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาล และเป็นศูนย์รวมพุทธสถานสำคัญที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

ศาสนาพุทธ (Buddhism) เป็นศาสนาแห่งปัญญา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือโคตมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เองเป็นศาสดา ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมืองพุทธคยาปัจจุบัน พระองค์เป็นศาสดาที่ทรงรู้แจ้งแทงตลอดด้วยพระปรีชาญาณ เพราะทรงค้นพบหลักความจริงแห่งชีวิต ว่าโดยหลักมีสี่อย่าง คือ ทุกข์ คือ ความทุกข์ยากของชีวิต, สมุทัย คือ เหตุของความวุ่นวาย และความเศร้าหมองที่เข้ามาสู่ชีวิตทำให้เกิดความทุกข์, นิโรธ คือ วิธีการเข้าสู่การดับทุกข์ที่เกิดขึ้น และมรรค คือ ข้อปฏิบัติหรือหนทางที่สามารถนำออกจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง พระองค์ทรงออกเผยแผ่ศาสนาครั้งแรกที่เมืองสารนาถ พาราณสี ว่าด้วยการไม่ทรมานตนในลำบากในการปฏิบัติธรรม และการไม่ประกอบตนให้ผัวพันอยู่ในกาม เรียกว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระองค์ยังได้ทรงแสดงธรรมว่าด้วยข้อธรรมที่เรียกว่า อนัตตลักขณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยความไม่มีตัวตนอันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นอนัตตาและพระองค์ยังทรงอนุเคราะห์ด้วยการแสดงทางปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางประเสริฐ อันได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ซึ่งได้รับการตอบรับในพระปัญญาการตรัสรู้จริงจากปัญจวัคคีย์ทั้งห้าท่าน มีพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น และเป็นพระอรหันตสาวกรุ่นแรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาของโลก จากนั้นพระองค์ได้เสด็จโปรดเวไนยสัตว์ตามประเทศต่างๆ อยู่ยาวนานถึง 45 พรรษา จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา แคว้นมัลลรัฐอุตตรประเทศในปัจจุบัน ด้วยพระชนมายุ 80 พรรษา ทิ้งมรดกธรรมมากมายไว้ให้ศาสนิกชนรุ่นหลังได้

น้อมรับปฏิบัติตาม เพื่อถึงวัตถุประสงค์หลักที่พระองค์ทรงสั่งสอน คือ การเข้าสู่นิพพาน หยุดการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ประวัติศาสตร์ภาษาบาลี

ภาษาบาลี เป็นภาษาที่เก่าแก่ภาษาหนึ่ง ซึ่งนักภาษาศาสตร์ได้จัดให้อยู่ในตระกูล อินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) หรืออินโด-อารยัน (Indo-Aryan) ในสาขาย่อย อินโด-อิเรเนียน (Indo-Iranian) ดังแผนภูมิโครงสร้างที่แสดงข้างบนนั้น ซึ่งจัดเป็นภาษาที่มีวิวัฒนาการมาจากภาษาสันสกฤต และปรากฏภาษาหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังนั้น ภาษาบาลี จึงจัดอยู่ในภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน เป็นชื่อตระกูลภาษา (language family) ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ประชากรโลกส่วนใหญ่ในปัจจุบันทั้งที่อาศัยอยู่ในยุโรป เอเชียตะวันตก เอเชียใต้ เอเชียกลาง รัสเซีย อเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ต่างก็พูดภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน หรืออินโด-อิเรเนียนนี้ ส่วนประเทศไทยจัดอยู่ในภาษาของเอเชียตะวันออก ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลภาษา สีน-ทิเบต (Sino-Tibetan) ในสาขาย่อย คือ ภาษาไต (Tai) หรือ ไท-กะได (Tai-Kadai) หรือ คำไต (Kham-Tai) ดังนั้น ภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียนจึงมีภาษาต่างๆ เป็นสมาชิกนับร้อยภาษา เมื่อประมาณ 1,000 ปีก่อนคริสตกาล ผู้พูดภาษาตระกูลนี้อาศัยอยู่เฉพาะในยุโรป ในเอเชียตะวันตก และเอเชียใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในดินแดนที่เป็นประเทศอินเดียโบราณ จึงนิยมเรียกชื่อภาษาตระกูลนี้ว่า เป็นภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน ด้วยเหตุที่ภาษาบาลี และภาษาอังกฤษ จัดอยู่ในภาษาตระกูลเดียวกัน บ้างครั้งรากศัพท์ การผันเสียงก็มีความคล้ายคลึงกัน และมีความหมายที่ตรงกันหลายคำ อาทิเช่น

ภาษาบาลี	ภาษาอังกฤษ	ความหมาย
พุทธ	Buddha	พระพุทธเจ้า
ทนต์	dental	ฟัน
นาสิก	nose	จมูก
มน	mind	ใจ
รตต	red	แดง
สทท	sound	เสียง
สปป	serpent/snake	งู
สุป	soup	แกง
ดารา (ส.สตาร์)	star	ดาว (ไทยใช้ ดารา)
นาม	name	ชื่อ
นาวิก	navy	นาวิก (กองทัพเรือ)
มาตา	mother	แม่

ภาษาบาลีกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาษาบาลี เป็นภาษาของชาวแคว้นมคธในประเทศอินเดียโบราณ เรียกว่า ภาษามาคธี พระพุทธเจ้าประติษฐานพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกในแคว้นมคธ และมีชาวมคธเลื่อมใสอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก พระภิกษุชาวมคธจึงใช้ภาษามาคธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อเรื่อยมา จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายในสังคมชาวชมพูทวีป หลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพาน คณะสงฆ์ได้รวบรวมทำสังคายนาหลายครั้งด้วยกัน จนเมื่อมีการรวบรวมพระธรรมวินัย และพระสูตรต่างๆ โดยทำการบันทึกจดจารลงเป็นคัมภีร์ เพื่อบันทึกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความชัดเจน และสามารถตรวจสอบได้ง่ายจนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ภาษาบาลีมีพัฒนาการที่ยาวนาน มีการใช้ภาษาบาลีเพื่อบันทึกคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นจำนวนมาก วิลเฮล์ม ไกเกอร์ (Wilhem Geiger, 1892) นักปราชญ์บาลีชาวเยอรมัน ได้เขียนหนังสือที่มีชื่อเสียงในสมัยศตวรรษที่ 19 คือ Pali Literature and Spread โดยวาง ทฤษฎีที่คนไทยรู้จักกันดีว่าภาษาบาลีในพระไตรปิฎกนั้นสามารถแบ่งวิวัฒนาการการแต่งได้ 4 ยุค ตามรูปลักษณะของภาษาที่ใช้ดังนี้

ยุคคาถา หรือยุคร้อยกรอง มีลักษณะการใช้คำที่ยังเกี่ยวข้องกับภาษาไวทีกะซึ่งใช้บันทึกคัมภีร์พระเวทอยู่มาก

ยุคร้อยแก้ว มีรูปแบบที่เป็นภาษาอินโดอารยันสมัยกลาง แตกต่างจากสันสกฤตแบบพระเวทอย่างเด่นชัดภาษาในพระไตรปิฎกเขียนในยุคนี้นี้

ยุคร้อยกรอง ระยะหลัง เป็นช่วงเวลาหลังพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ย่อย เช่น มิลินปัญหา วิสุทธิมรรค เป็นต้น

ยุคร้อยกรองประติษฐาน เป็นการผสมผสาน ระหว่างภาษายุคเก่า และแบบใหม่ กล่าวคือคนแต่งสร้างคำบาลีใหม่ๆ ขึ้นใช้เพราะให้ดูสวยงาม บางทีก็เป็นคำสมาสยาวๆ ซึ่งไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นชัดเจนว่าแต่งขึ้นหลังจากที่มีการเขียนคัมภีร์แพร่หลายแล้ว

ปัจจุบันการศึกษาภาษาบาลีเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท เช่น ศรีลังกา พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และอินเดีย โดยเฉพาะประเทศไทย และประเทศพม่ามีการศึกษาภาษาบาลีในหมู่ของคณะสงฆ์อย่างเอาจริงเอาจัง ซึ่งชาวพุทธไทยถือว่าการรักษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างดีเยี่ยม เพราะภาษาบาลีถึงแม้ไม่มีตัวอักษรที่แน่นอนตายตัว แต่ก็สามารถมีอิทธิพลต่อการศึกษาของพุทธบริษัท โดยอาศัยตัวอักษรของแต่ละประเทศ โดยมีระบบการแปล และแต่งที่เหมือนกัน แม้กระทั่งในอังกฤษก็มิได้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาได้พากันจัดตั้ง สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) ขึ้นในกรุงลอนดอนของประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2424 เพื่อศึกษาภาษาบาลีและวรรณคดีภาษาบาลี รวมถึงการแปลและเผยแผ่ ปัจจุบันสมาคมบาลีปกรณ์ดังกล่าวนี้มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ตำบลเฮดดิ้งตัน ในเมืองอ็อกซฟอร์ดของสหราชอาณาจักร ส่วนในประเทศไทยนั้น มีการศึกษาภาษาบาลีในวัดมาช้านาน และถือว่าเป็นมาตรฐานการศึกษาภาษาบาลีในพุทธศาสนาในสายเถรวาทของ

ประเทศไทยสืบมาจนปัจจุบัน ในภาษาบาลีนั้นมีหน่วยเสียงสระในภาษาบาลีมี 8 หน่วยเสียง หน่วยเสียงพยัญชนะ มี 33 ตัว แบ่งเป็นพยัญชนะวรรค 25 ตัว และพยัญชนะอวรรค 8 ตัว

พยัญชนะวรรคมี 25 ตัว

ก	ข	ค	ฌ	ง
จ	ฉ	ช	ณ	ญ
ฎ	ฏ	ท	ฒ	ณ
ด	ธ	ท	ธ	น
ป	ผ	พ	ภ	ม

พยัญชนะอวรรคมี 8 ตัว

ย ร ล ว ส ห ฬ ° (อ่านเป็น อัง)

สระในภาษาบาลีมี 8 หน่วยเสียง

อะ อา อิ อี อุ ู เอ โอ

อิทธิพลและการเข้ามาของภาษาบาลีในประเทศไทย

การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น ยังคงเป็นที่สนใจอยู่มาก เพราะเป็นการเข้ามาที่ยาวนานมาก ซึ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายได้กล่าวไว้เป็นกลางๆ ว่าการเข้ามาของพระพุทธศาสนานั้น ได้เข้ามาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” อันหมายถึง แผ่นดินทอง (Land of Gold) ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ในเขตของประเทศพม่า, ไทย, มาเลเซีย, อินโดนีเซีย, กัมพูชา ในปัจจุบันขณะเดียวกัน พระวิเทศโพธิคุณ (ว.ป. วีรยุทธ, 2544) ได้กล่าวไว้ในหนังสือสู่แดนพระพุทธองค์ อินเดียนาปาล หน้า 43 ว่า “พระพุทธศาสนาในดินแดนเขตสุวรรณภูมิ พระโสมณะสมณทูตที่เข้ามาประกาศพระศาสนา ได้แสดงในพรหมชาลสูตร เป็นปฐมเทศนา พร้อมทั้งนำพระบรมสารีริกธาตุเข้ามาด้วย และพระอรหันต์ 5 องค์ ได้แก่ พระโสมณะ พระอุตตระ พระฉนัยเถระ พระภริยเถระ และพระมนีเถระ มีสามเณร อุบาสก อุบาสิกา และพุทธบริษัทร่วมคณะอีก จำนวน 38 คน คณะสมณทูตได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากพระเจ้าสุวรรณภูมิราชา หรือพระเจ้าโลกะวาท ที่เมืองคุบวาราชบุรี เมื่อเดือนกัตติกมาส หรือเดือน 12 พุทธศก 235 (ก่อน ค.ศ. 308)”

ซึ่งการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในยุคแรกๆ นั้นจึงเป็นนิมิตหมายการเข้ามาของภาษาบาลีในเบื้องต้น แต่หากจะกล่าวไปแล้วราชอาณาจักรไทย มีประวัติศาสตร์สืบย้อนขึ้นไป 800 กว่าปี ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏชัดเจนทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่บนผืนแผ่นดินไทย เพราะคนไทยมีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานการทำมาหากิน และตั้งบ้านเรือนบ่อยครั้ง การรับภาษาก็มีการผสมผสานกันขึ้นในกลุ่มของสังคม โดยมีมากมายหลายภาษาที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย อาทิ ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี ภาษาขอม เป็นต้น ซึ่งให้เห็นว่า ดินแดนแห่งนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองด้วยอารยธรรมมาแล้วนับ 1,000 ปี

ชนชาติไทยมีวัฒนธรรมโบราณอันเป็นพื้นฐานประเพณีกับความเชื่อในการไหว้ผีสงและเทวดา จนกระทั่งประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมอินเดีย โดยผ่านทางพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งเข้า

มาหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีปโดยเฉพาะจากอินเดีย ซึ่งมีคติความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และภาษา เข้ามาเผยแพร่ ภาษาบาลีและสันสกฤตที่ใช้ในศาสนา ได้เพิ่มความสนใจมากขึ้น จนเมื่อไทยมีตัวอักษรเฉพาะของตนเองในการใช้ภาษา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในยุคกรุงสุโขทัย คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในพุทธศตวรรษที่ 13 ได้ประดิษฐ์ตัวหนังสือเพื่อใช้เป็นภาษาไทยครั้งแรก โดยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากภาษาพราหมณ์ ภาษาขอม สันสกฤต ซึ่งสแตนเลย์ (Stanley : 2006 : 54-55) กล่าวถึงตัวอักษรของภาษาในเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากภาษาพราหมณ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช และในคริสต์ศตวรรษ 500 ภาษาของชาวทมิฬนาฑู ทางตอนใต้ของอินเดีย เป็นภาษาที่มีอิทธิพลต่อภาษาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นภาษาดั้งเดิมของอินเดียก็เป็นภาษาสันสกฤตบาลี ส่วนทางยุโรป ก็ใช้ภาษาบาลีโรมัน และในประเทศไทยเป็นภาษาบาลีไทย ต่อมาประชาชนจึงได้นำภาษาบาลีเข้ามามีบทบาทในการตั้งชื่อบ้านเมืองในดินแดนนี้เป็นต้นมา แม้แต่พระนามของพระมหากษัตริย์ ก็ถูกขนานขึ้นด้วยภาษาบาลีและสันสกฤต ประเทศไทยมาแต่โบราณกาล เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช อำมาตย์ตรี อำมาตย์โท อำมาตย์เอก มหาอำมาตย์ตรี พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาพลพลพยุหเสนา เป็นต้น

ภาษาไทยแม้จะเป็นภาษาต่างตระกูลกับภาษาบาลี แต่ชาวไทยก็รับเอาคำบาลีมาใช้ในภาษาไทยมากกว่าภาษาอื่นๆ ที่นำมาใช้ในภาษาไทยในปัจจุบัน เช่น ภาษาอังกฤษ, ฝรั่งเศส, จีน และประเทศอื่นๆ แต่เมื่อนำมาภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทยแล้ว บางครั้งบางตัวก็มีการเปลี่ยนรูป เปลี่ยนเสียง เปลี่ยนความหมาย หรือที่เรียกว่าการกลายรูป กลายเสียง กลายความหมายนั่นเอง แต่บางคำก็ยังคงเสียง และความหมายเดิม ปัจจุบันภาษาบาลีมีอิทธิพลต่อภาษาไทยอย่างยิ่ง จนเมื่อเราพูดหรือใช้ภาษาไทยอยู่ทุกวัน บางครั้งเราอาจลืมไปเลยว่าเราใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยของเราไม่น้อยเลยทีเดียว

ฉะนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในประเทศไทยเป็นการถาวร ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี กระบวนการทางศาสนาส่วนใหญ่ก็ขึ้นอยู่กับการใช้ภาษาบาลีในการประกอบกิจกรรมทางศาสนกิจ ไม่ว่าจะเป็นการอุปสมบท, การถวายทานต่างๆ หรือแม้แต่การตั้งชื่อให้เด็กแรกเกิด ตั้งชื่อสถานที่ และมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา และศูนย์พยาบาลชุมชน ทำให้ภาษาบาลีได้เข้าสู่ชุมชนไทยมาช้านาน ดังนั้นอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาทำให้ประชาชนชาวไทยมีความผูกพันกับการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย ซึ่งมีการนำภาษาบาลี เข้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ดังตัวอย่างคำบาลีต่อไปนี้ที่นำมาแสดงให้เห็นพอสังเขปว่าภาษาบาลี นั้นมีบทบาทมากมายในประเทศไทย ทั้งที่เป็นคำราชาศัพท์ ชื่อคน และชื่อสถานที่ทั่วไป โดยมีรูป และการผันเสียงที่เปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย แต่ก็ยังคงความหมายในตัว อาทิเช่น

คำราชาศัพท์ เช่น

- พระเนตร (บาลี เนตต)
- พระกรรม (บาลี กณณ)
- พระทนต์ (บาลี ทนต)
- พระบาท (บาลี ปาท)

- พระพาหา (บาลี พาหา)
- พระเศียร (บาลี สिर) เป็นต้น

ชื่อจังหวัด เช่น

- อุบลราชธานี แปลว่า เมืองดอกบัวหลวง แยกเป็น อุบล (ดอกบัว) + ราช (พระราชา, หลวง)
- + ธานี (เมือง)

- บุรีรัมย์ แปลว่า เมืองที่น่ายินดี แยกเป็น บุรี (เมือง) + รักษ์ (น่ายินดี, อันหาพึงยินดี)
- ปทุมธานี แปลว่า เมืองแห่งดอกบัว แยกเป็น ปทุม (ดอกบัว) + ธานี (เมือง)
- สมุทรปราการ แปลว่า กำแพงแห่งทะเล แยกเป็น สมุทร (ทะเล) + ปราการ (กำแพง)
- สุราษฎร์ธานี แปลว่า เมืองคนดี แยกเป็น สุ (ดี) + ราษฎร์ (ราษฎร, แคว้น) + ธานี (เมือง)
- ชัยนาท แปลว่า เสียงบรรลือแห่งความชนะ แยกเป็น ชัย (ความชนะ) + นาท (เสียงบรรลือ)

ชื่อ-นามสกุล เช่น

- กุลสตรี แปลว่า สตรีของตระกูล แยกเป็น กุล (ตระกูล, สกุล) + สตรี (สตรี, ผู้หญิง)
- กัญญารัตน์ แปลว่า นางแก้ว, แก้วคือหญิงสาว แยกเป็น กัญญา (หญิงสาว) + รัตน์ (แก้ว, รัตน)
- ตุงคมณี แปลว่า มณีชั้นสูง แยกเป็น ตุงค (สูง, สูงส่ง) + มณี (มณี)
- สิงขร แปลว่า ภูเขา มาจากภาษาบาลี/สันสกฤตว่า (สิงขร/ปพพต)
- ธนรัฐ แปลว่า แผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพย์ แยกเป็น ธน (ทรัพย์) + รัฐ (แผ่นดิน, แคว้น)

ชื่อสถานที่ เช่น

- ราชมณฑลกีฬาสถาน แปลว่า ที่สำหรับเล่นอันเป็นมณฑลของพระราชา แยกเป็น ราช (พระราชา) + มณฑล (เป็นมณฑล) + กีฬา (กีฬา, การเล่น) + สถาน (สถาน, ที่)
- ราชธิวาส แปลว่า อารามที่สร้างโดยพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ แยกเป็น ราช (พระราชา, พระเจ้าแผ่นดิน) + ธิ (ยิ่ง, ใหญ่) + อาวาส (อารามที่อยู่อาศัย)
- ราชนิเวศน์ แปลว่า ที่ประทับของพระราชา แยกเป็น เป็น ราช (พระราชา, พระเจ้าแผ่นดิน) + นิเวศน์ (ที่อยู่)
- วานรนิवास แปลว่า ที่อยู่ของลิง แยกเป็น วานร (ลิง) + นิवास (ที่อยู่)

คำต่างๆ ไป เช่น

- บรรพต	แปลว่า ภูเขา	(บาลี ปพพต)
- รัตรี	แปลว่า กลางคืน	(บาลี รตติ)
- ญาติ	แปลว่า คนที่รู้จักกัน, ญาติพี่น้อง	(บาลี ญาต)
- อนุญาติ	แปลว่า ยินยอม, รู้ตามแล้ว	(บาลี อนุญาต)
- อัคคี	แปลว่า ไฟ	(บาลี อคคิ)
- พันธะ	แปลว่า ผูก มัด เกี่ยวข้อง	(บาลี พนธ)
- มงคล	แปลว่า เป็นสิ่งดี เป็นมงคล	(บาลี มงคล)
- บาป	แปลว่า ชั่ว, เลว, เป็นบาป	(บาลี ปาป)

- บัณฑิต	แปลว่า ฉลาด	(บาลี ปณฺธิต)
- ปุจฉา	แปลว่า การถาม	(บาลี ปุจฺฉ)
- กรรม	แปลว่า การกระทำ	(บาลี กมฺม)
- จักขุ/จักขุ	แปลว่า นัยตา	(บาลี จกฺขุ)
- สติ	แปลว่า ความระลึกได้	(บาลี สติ)
- ทาน	แปลว่า การให้	(บาลี ทาน)
- ปกิณกะ	แปลว่า เบ็ดเตล็ด เรี่ยราย	(บาลี ปกิณฺณก)
- อุบาสก	แปลว่า ผู้เข้าไปนั่งใกล้	(บาลี อุปาสก)

คำที่ใช้ในบทร้อยกรอง (โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน) เช่น

พฤษภาศร	อีกฤดูร้อนอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติที่ว่างวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรี
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา ฯ

บทสรุป

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นลำดับว่า ภาษาบาลีมีการสืบเนื่องต่อมายาวนาน ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลภาษาอินโด-ยูโรเปียน (Indo- European) โดยการอาศัยการไปของพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีถือว่าเป็นภาษาตาย เพราะไม่มีการใช้ในการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการในชุมชนปัจจุบัน อีกทั้งไม่มีตัวอักษรที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่ชาวพุทธที่เคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายังให้ความสนใจในการศึกษาตามอักษร และการออกเสียงตามแต่ละประเทศของตน แม้แต่เมืองไทย นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงได้ประดิษฐ์อักษรภาษาไทย เป็นภาษาเฉพาะตัวแล้ว ยังได้รับเอาคำบาลีเข้ามามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงตัวอักษร ซึ่งให้ง่ายต่อความเข้าใจของคนไทย จากนั้นมาภาษาบาลีก็เริ่มเข้ามามีบทบาทจริงจังในสังคมไทยเป็นต้นมาดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ภาษาบาลีมีวิวัฒนาการจากการที่ประเทศไทยได้ยินดีรับพระพุทธศาสนาไว้ในความเลื่อมใส และเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาช้านาน หลังจากการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนา การศึกษาภาษาบาลีของพระสงฆ์จึงได้เริ่มต้นขึ้น ภายใต้การอุปถัมภ์การศึกษาของพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคสมัย ซึ่งภาษาบาลีได้รับการพัฒนาอยู่ในประเทศไทย จวบจนปัจจุบันนี้และภาษาบาลีจัดเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในประเทศไทย และภาษาบาลียังเข้าไปอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทย ทั้งการติดต่อสื่อสาร และการตั้งชื่อคน สถานที่ และอีกมากมาย เพราะภาษาบาลีนั้นมีความหมายที่ลึกซึ้งได้ใจความที่งดงาม ซึ่งต่างจากภาษาอื่นๆ ในโลก แม้วันนี้ภาษาบาลีอาจไม่ใช่ภาษาหลักของคนไทย แต่การที่ไทยได้ยืมคำในภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทยนั้น ต้องยอมรับว่ามากกว่าภาษาอื่นๆ อย่างเช่นภาษาอังกฤษ, ภาษาฝรั่งเศส และภาษาจีน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้สิ่งที่เราคนไทยได้รู้และเข้าใจในธรรมชาติภาษาของมนุษย์ ที่มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนานอย่างภาษาบาลี ที่ไม่มีตัวตน แต่ทรงพลัง ควร

ค่าที่เราควรศึกษาไว้ และเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยงครบถ้วน 5,000 ปี ตามพุทธทำนาย
สืบไป

บรรณานุกรม

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). (2535). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 7.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมวรเมธี. (2550). *ภิกขุปาฏิโมกข์ บาลี-แปล*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวิเทศโพธิคุณ (ว.ป. วีรยุทธ). (2544). *สู่แดนพระพุทธองค์ (อินเดีย-เนปาล)*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา
และสถาบันบันลือธรรม.

ร.ต. ฉลาด บุญลอย. (2527). *ประวัติวรรณคดีบาลี*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์. (2535). *ประวัติภาษาบาลี : ความเป็นมาและที่สัมพันธ์กับภาษาปรากฤต
และสันสกฤต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปราณี หาดพานิช. (2536). *ภาษาสันสกฤต: คุณค่าในการพัฒนาความเข้าใจภาษาบาลี*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

A.E. Asher and J.M.Y. Simpson. (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. V.9.
Pergamon press Ltd. Headington Hill Hall., Oxford Ox3 OBW., England.

Charles Duroiselle. (1997). *A Practical Grammar of the Pāli Language*. 3rd Edition.

Khushwant Singh. (2006). *India An Introduction*. Rashtra Raachna Printers., Vision Books.

Optional Subject. (2007). *Indian History Ancient India*. Exam. Oriented Series-15. Pratiyogita
Darpan.

S.K. Verma and N. Krishnaswamy. (1989). *Modern Linguistics, An Introduction*. Oxford
University Press

Stanley Wolpert. (2006). *Encyclopedia of India*. Vol. 1 -4., Thomson Gale., a part of Thomson
Corporation, Printed in USA.

Wilhem Geiger. (1892). *Pali Literature and Spread*. Munshiram Manoharlal Publishe.

www.Google.com (ภาษาบาลี).

www.http://th.wikipedia.org/wiki

www.http://budpage.com (ภาษาบาลี)

